

स्वयंनिष्ठ देवीजीवन

लेखकाल जी.हो.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાયિટ વિભાગ]

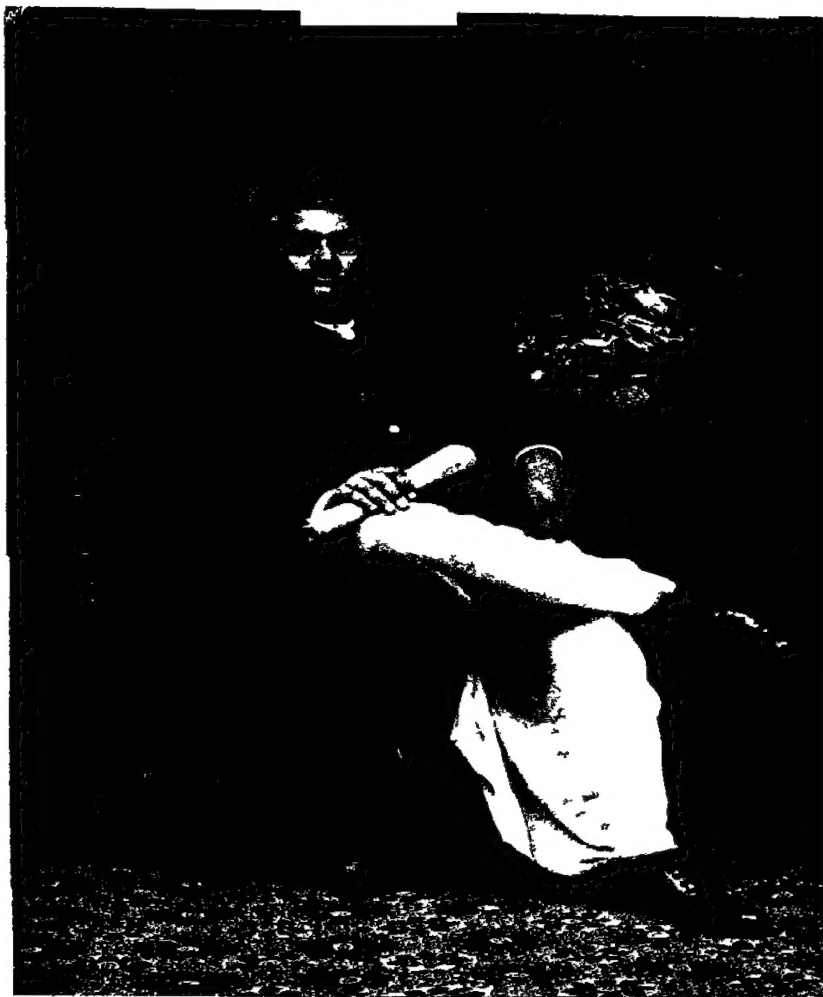
અનુક્રમાક ૧૧૦૦૭ વર્ગિક

પુસ્તકલુ નામ રત્નદાસનિધિ દ્વારે

વિષય પરબશ

ભવિષ્યવેત્તા -

નેહાલાલ દેવશંકર દવે
અધિકારી,
અધિપતિ ભાગ્યોદય, અમદાવાદ

સ્વધર્મનિષ્ઠ દૈવીજીવન

અને

ધર્મસંસ્થાપક મહાપુરુષોનાં જીવનવૃત્તાંત

લેખક અને પ્રકાશક,

જેઠાલાલ દેવશંકર દવે.

તંત્રી ભાગ્યોદય અને હુન્નરવિજ્ઞાન.

કર્તા-કાચકાનેડા શિક્ષક, પનવાન, બાવિખ્યવેરના હિંદુસ્તાનની તીર્થયાત્રા,
ત્રિશાળદર્શક દર્બારી, મારુટર એન્ડ નૉબેલ, સીહિવ શિક્ષક વિગેરે.

ભાગ્યોદય એપ્રીસ—અમદાવાદ.

મુદ્રક

જેઠાલાલ દેવશંકર દવે

શ્રી ભાગ્યોદય પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ, ખાડીયા—અમદાવાદ.

[સર્વાધિકાર સ્વાધીન.]

પ્રથમ આવૃત્તિ.

સને ૧૯૨૩

પ્રત ૧૨૦૦

સવત ૧૯૭૬

મુદ્રક ૩. ૬-૦-૦

ગુજરાત વિધાપીઠ
૧૧,૦૦ હેઠળના ગ્રંથો
જેઠાસાંસ ને સોમીકાંસ હવે પ્રચિત પ્રસ્તાવે

કાચગાનો શિક્ષક (તમામ કાચદાઓનો સમૂહ)	કી ૩ ૧૨-૦-૦
ધનવાન—પૈસાદાર થવાના ઉપાયો	,, ૧૦-૦-૦
ભવિષ્યવેત્તા અને ભવિષ્ય ભણવાની વિદ્યા	,, ૫-૦-૦
શ્રી ચરકસંહિતા નૃસિંહચંદ્રિત ભાષાતર-ચૈતન્ય ઉત્તમ પ્રકરણ	,, ૫-૦-૦
હિન્દુસ્તાનનો તીર્થયાત્રા અને યાત્રાળુઓનો ભોમીઓ મચીન	,, ૭-૦-૦
સંહિત શીક્ષક અને ચન્દ્રકાનાની આત્મકથા	,, ૪-૦-૦
ત્રીકાગદશક દર્પણ અને પ્રેતાવાહન વિદ્યા	,, ૬-૦-૦
મારુટર ઓફ નોલેજ હિદી અગ્રેજ, મરાઠી, અગાળી વિ શીખવતા	૧૦-૦-૦
સરવૈ રેવન્યુ અને શેઠદારી કાયદાઓનું ભુથ,	,, ૪-૦-૦
સ્વધર્મનિષ્ઠ દેવીજીવન અને ધર્મસંસ્થાપક મહાપુરુષોના જીવનચરિત્ર	૫-૦-૦
શ્રીમદ્ આચાર્યકરાર્ચાર્ય અને શરદ દિગ્ગીજય	,, ૪-૦-૦
મહાત્મા ગાંધી અને હિંદના મહાન નગરનો	કી. ૩ ૧-૮-૦
ગૃહિણી રત્નમાળા અને કુમુદિનીની આત્મકથા	,, ૧-૮-૦
સુખી ગૃહસ સાર અને સુમત્રાની કુટુંબકથા	,, ૧-૮-૦
સુખી દેવતી અને જ્યોત્સીની આત્મકથા	,, ૧-૮-૦
એકાગ્રતા અને દિગ્વિસ્તાર	કી ૩ ૧-૮-૦
આત્મજ્યોત્તી કિવા અઘાદર્શન	,, ૧-૮-૦
વૈદ યાને વેદકે ભાગ ૧-૨-૨	,, ૨-૦-૦
ઘરનો વૈદ	,, ૦-૧૨-૦
વિનોદ્ય દ્વ-ઉત્તમ નવનકથા	,, ૧-૦-૦
રાજરિ (સગ રસીન્દ્રનાથ ટાગોરકૃત નવનકથા)	,, ૧-૮-૦
વહુ ઠકુરણી	,, ૧-૮-૦
મહાત્માજીની વાતો (નેપથક મહાત્મા મોહનદાસ ગાંધી)	,, ૧-૮-૦
તપસ્વી રાજકુમાર નવનકથા	કી ૩ ૧-૮-૦
પર્યાયન નાન્ટસ-અરેબીયન નાન્ટસ જેમીજ વાર્તાઓ	,, ૧-૮-૦
સ્વર્ગીય સુખ-પુખ પ્રાપ્ત કરાવનાર ઉત્તમ મત્ર	,, ૧-૦-૦
ભાગ્યોદય-ધાર્મિક માર્ગીક વાર્તાકે લવાજમ	૩, ૩-૦-૦
હુ રસવિજ્ઞાન-કુન્દર, ખેતીસાડી અને વેપારી વીરોનો માર્ગિક કાં. ૩, ૪-૦-૦	

વ્યવસ્થાપક ભાગ્યોદય-અમદાવાદ.

પ્રસ્તાવના.

મનુષ્યે પોતાનું જીવન ઉચ્ચ બનાવવું જોઈએ. ઉચ્ચજીવનથી દૈવી સુખ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. ઉચ્ચ જીવન બનાવવા માટે જેમણે ઉચ્ચ દૈવી જીવન ગાળ્યા હોય તેવા મહાપુરુષોના જીવનચરિત્રોનું અનુકરણ કરવું જોઈએ. તેવા મહાપુરુષોના જીવનનું અનુકરણ કરવા માટે તેમના જીવનચરિત્રો વાંચી તેનું મનન કરવું જોઈએ, અને તેમના દૈવી ગુણો આપણામાં ઉતારવા જોઈએ.

આવા મહાત્માઓના જીવનચરિત્રો વાંચવાથી જીવન સુધરે છે, મનની શાંતી પમાય છે, ઉચ્ચ દૈવીજીવન પ્રાપ્ત થાય છે. ધર્મરત્ના સાક્ષાત્કાર કરવાના અનેક માર્ગો હસ્તગત થાય છે. આથી તેવા મહાપુરુષોના જીવનચરિત્રોનો સમગ્ર એક પુસ્તકમાં કરેલો હોય તો તેથી અનેક મનુષ્યોને સાબ થઈ શકે એવા હેતુથી આ પુસ્તકની રચના કરી છે.

ઉચ્ચજીવન ગાળવા માટે દૈવી મહાપુરુષોના જીવનચરિત્રો એકજ વાંચવા સહેલ પડે તે માટે આ પુસ્તકમાં દૈવી મહાપુરુષોના જીવનચરિત્રોને સંગ્રહ કરેલો છે. દરેક મનુષ્યે ધર્મિષ્ઠ જીવન ગાળવું જોઈએ. ધર્મિષ્ઠ જીવન ગાળવા માટે ધર્મના સિદ્ધાંતોને આચારમાં ઉતારવા જોઈએ અને તેથી સર્વ ધર્મના સિદ્ધાંતો જાણવા જોઈએ. આથી સર્વ ધર્મના સિદ્ધાંતોનાં પશુ આ પુસ્તકમાં સમઠ કર્યા છે.

હિંદુસ્તાનમાં હિંદુ, જૈન, મુસલમાન, પારસી, ખ્રિસ્તી, બુદ્ધ વીગેરે અનેક ધર્મો ચાલે છે. હિંદુ ધર્મમાં પણ શિવ, વૈશ્ણવ અને શક્તિ સમપ્રદાય છે, તે તે દરેક સમપ્રદાયમાં પણ અનેક પેઢા વિભાગ છે. જૈનોમાં દીઝવર અને શ્વેતાશ્વર, મુસલમાનોમાં પણ સીઆ અને સુન્ની વિગેરે અનેક ધર્મોમાં અનેક બેદો હોય છે. આ સર્વ ધર્મના મૂળ સરસાપક એક હોય છે અને તેના અનુયાયીઓમાં બેદ પડે છે. તે સર્વ ધર્મના મૂળ સરસાપકોના જીવન ચરિત્રો અને તે તે ધર્મના સિદ્ધાંતો વાંચવાથી સર્વ ધર્મનું રહસ્ય સમજી શકાય છે. સર્વ ધર્મનું રહસ્ય સમજી પોતાના ધર્મ અનુસાર ચાલવાથી દૈવીજીવન પ્રાપ્ત થાય છે. સર્વ ધર્મનું રહસ્ય એક જ પુસ્તક વાંચવાથી જાણી શકાય તે માટે આ પુસ્તકની રચના થયેલી છે.

આ પુસ્તક લખવામાં અમે પુરાણો, શાસ્ત્રો ઉપરાત વર્તમાન જમાનામાં પ્રસિદ્ધ થયેલા મહાપુરૂષોના જીવનચરિત્રોનો આશ્રય લીધેનો છે જેમાં હિંદી, મરાઠી અને ગુજરાતીમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા કેટલાક પુસ્તકો ઉપરથી કેટલાક મહાનપુરૂષોના ચરિત્રો આ પુસ્તકમાં લેવામાં આવ્યા છે, જેથી તે તે અચકતો આ સ્થળે ઉપકાર માનવામાં આવે છે.

આ પુસ્તકનો આ પહેલો ભાગ જનસમુદાયને સારો આવકારદાયક જણાશે તો તેનો બીજો ભાગ સત્વર પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે. તેમાં અનેક મહાનપુરૂષોના જીવનચરિત્રોનો સમાવેશ કરવામાં આવશે.

આ પુસ્તકનો જનસમુદાય વધુ લાભ લે તે હેતુથી તેની કિંમત ઘણીજ જુજ રાખવામાં આવી છે અને તેથી આશા છે કે દરેક સંજ્ઞન આ પુસ્તકને પોતાના ઘરમાં જરૂર રાખશે જ આ પુસ્તકનો અભ્યાસ કરવાથી અનેક ધર્મોના સિદ્ધાંતો જાણવામાં આવશે અને તે આચારમાં ઉતારવાથી, મહાપુરૂષ જેવું જીવન ગાળવાની જરૂર ઉચ્ચજીવનના પૈત્રી અશો દરેક મનુષ્યમાં પ્રકટ થશે

અમદાવાદ
આશ્વિન શુક્લ પૂર્ણિમા સ ૧૯૭૯
ભાગ્યાદય આશીય
તા ૨૪-૧૦-૧૯૨૩

}

જેઠાલાલ દેવશંકર દવે
અચકતો

સ્વધર્મનિષ્ઠ દૈવિજીવન

અને

ધર્મસંસ્થાપક મહાપુરૂષોના જીવનચરિત્ર.

ભાગ બીજો.

થોડા વખતમાં બહાર પડશે જેમાં ધર્મનિષ્ઠ ૧૫૦ મહાપુરૂષોના જીવનચરિત્રોનો સમાવેશ થશે, કીંમત રૂ. ૫) પાકું પુસ્તક, બડા ગ્લેજ કાગળો અગાઉ આદક થનાર પાસે માત્ર રૂ. ૪) લેવાશે.

વ્યવસ્થાપક ભાગ્યાદય—અમદાવાદ.

વિષયાનુક્રમણિકા.

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
ભાગ ૧ લો-હિંદુધર્મ.			
પ્રા. ૧ હિંદુ ધર્મનિષ્ઠ જીવન	૧	પ્રા. ૧૮ શ્રી હસભગવાન	૮૩
ચન્દ્રમણિય કરનું જીવનવૃત્ત	૧	વર્ણાશ્રમ ધર્મ	૮૩
પ્રા. ૨ તીર્થયાત્રા-		ચાર ભતિધર્મ	૮૩
મહાત્માનો સમાગમ	૮	ચાર આશ્રમ ધર્મ	૮૪
પ્રા. ૩ ધર્મ રહસ્ય	૧૨	અભયયાશ્રમ	૮૪
પ્રા. ૪ વેદધર્મ	૧૮	ગૃહસ્થાશ્રમ	૮૫
ભાગ ૨ જો-ધર્મના ૨૪ અવતારો.		બ્રાહ્મણધર્મ	૮૫
પ્રા. ૫ અવતાર રહસ્ય	૨૪	વાનપ્રસ્થાશ્રમ	૮૬
પ્રા. ૬ સનકાદિકે કુમારોનો પ્રથમ		સન્યાસાશ્રમ	૮૭
અવતાર	૨૮	પરમહસધર્મ	૮૮
રૂદ્ર	૨૯	પ્રા. ૧૯ શ્રી હરિ	૯૦
વેદની ઉત્પત્તિ	૨૯	પ્રા. ૨૦ શ્રીમત્સ્યાવતાર	૯૨
અબ્દાની સૃષ્ટિ	૨૯	પ્રા. ૨૧ કુર્માવતાર	૯૪
પ્રા. ૭ વરાહાવતાર	૩૦	પ્રા. ૨૨ કલ્કવતારી	૯૮
વરાહ ભગવાને પૃથ્વીનો ઉદ્ધાર		પ્રા. ૨૩ મોહિની	૯૮
કરી હિરણ્યકશીનો સહાર કર્યો.	૩૦	પ્રા. ૨૪ શ્રી નૃસિંહાવતાર	૧૦૧
પ્રા. ૮ નારદ	૩૧	પ્રા. ૨૫ હરણ્યકશિપુ	૧૦૩
પ્રા. ૯ નરનારાયણ	૩૪	પ્રા. ૨૬ પ્રહ્લાદચરિત્ર	૧૦૪
સ્વયંભુ મનુ અને ચતુર્ષપા	૩૫	પ્રા. ૨૭ શ્રી નૃસિંહ ભગવાન	
પ્રા. ૧૦ કપીધાવતાર	૩૬	પ્રાકટ્ય	૧૦૮
કર્કસ મુનિ	૩૬	પ્રા. ૨૮ વામનાવતાર	૧૧૦
કપીસદેવ	૪૦	કસ્યપે કરેલો અદિતિને	
પ્રા. ૧૧ ગુરુદત્તાત્રય	૪૯	ઉપદેશ	૧૧૧
પ્રા. ૧૨ યજ્ઞાવતાર	૬૨	પ્રા. ૨૯ વામન ચરિત્ર	૧૧૩
પ્રા. ૧૩ પ્રિયવ્રત	૬૩	પ્રા. ૩૦ પરશુરામ-અવતાર	
આમીધરામ	૬૫	ચક્ર ચરીત્ર.	૧૨૦
નાભીરામ	૬૬	પ્રા. ૩૧ પુરુરવા	૧૨૧
પ્રા. ૧૪ ધર્મરાવતાર ઋષભદેવ	૬૭	પ્રા. ૩૨ ઋષયકે ઋષિ અને	
પ્રા. ૧૫ ભરતમુનિ	૭૦	સસવતી	૧૨૩
જડભરત	૭૨	પ્રા. ૩૩ ભગવાન પરશુરામ	૧૨૪
પ્રા. ૧૬ સ્વયંભુ મનુનો વંશ	૭૪	સહજાનુ ન	૧૨૪
ધ્રુવ	૭૪	પરશુરામે માતા ને બાપબેનો	
વેનરાજ	૭૬	વધ કર્યો	૧૨૬
પ્રા. ૧૭ ધર્મરાવતાર પૃથુ	૭૮	પરશુરામે ૨૧ વાર નક્ષત્ર	
		પૃથ્વી કરી	૧૨૭

પ્રા. ૩૪ ભગવાન વેદવ્યાસ	૧૨૬
પ્રા. ૩૫ શ્રી રામચંદ્ર	૧૩૨
ગવણ	૧૩૨
વિભિષણ	૧૩૩
શ્રીરામ જન્મ	૧૩૫
તાટકાનું વૃત્તાન	૧૩૮
અહલ્યા વૃત્તાન	૧૩૯
દિવ્ય ધનુષ્ય-સીતાની ઉત્પત્તિ	૧૪૦
અયોદ્યાકાંડ	૧૪૩
ઋષિ વલ્મીકી ચરીત્ર	૧૫૫
શ્રવણ ચરીત્ર	૧૫૭
અરણ્યકાંડ	૧૬૩
ગંડલાગનો મોક્ષ	૧૬૪
પરવટીમા જટાયુ અને રામ	૧૬૫
માયામૃગ	૧૬૭
ગીતા-રંગ	૧૬૭
મીતામિયાગ	૧૬૯
શમી ચરીત્ર	૧૭૧
રામ અને સુગ્રીવ	૧૭૨
ગદીવધ	૧૭૪
શ્રી હનુમાનજી લાંઠામા	૧૭૬
વિભિષણ ગમતરણ	૧૮૨
રામેશ્વરની સ્થાપના	૧૮૪
લક્ષ્મણ મર્જા	૧૮૬
કુભકર્ણ વધ	૧૮૮
મેધનાદ વધ	૧૮૯
નાવણ વવ	૧૯૦
લાંબણી લકાદ્વિપતિ	૧૯૧
ગમનો ગાજાભિષેક	૧૯૪
સીતા ત્યાગ	૧૯૬
લંબણામૃગ વન	૧૯૭
પ્રા. ૩૬ હૃદયગવતાર શ્રીકૃષ્ણ	૨૦૦
કેસ	૨૦૧
પુતનાવન	૨૦૬
નદ અને યજ્ઞોતિ	૨૧૦
વળાસુર ને બ વન	૨૧૧
અથ મુર વધ	૨૧૫
ધેનુડાસુર વધ	૨૧૬
કાળીનાગ નાગ્યો	૨૧૬
કેલ્યાણસુર વધ	૨૧૮

ગોવર્દન પર્વતોત્સવ	૨૨૦
શ્રીકૃષ્ણની રાસક્રીડા	૨૨૨
અજગર મોક્ષ, શંખચુક્રવધ	૨૨૩
કુબ્જ તાગી	૨૨૬
મદનનો વધ	૨૨૭
કેસ વધ	૨૨૮
કૃષ્ણનું ભણવા જવું	૨૨૮
શ્રીકૃષ્ણે દ્વારિકા વસાવી	૨૩૦
મુચુકન્દ ચરીત્ર	૨૩૧
રૂક્મણી હરણ	૨૩૩
શંખરાસુર વધ	૨૩૫
બળુવતી અને સત્યભામા	
સાથે કૃષ્ણ લગ્ન	૨૩૮
નગકાસુર વધ	૨૩૯
બાણાસુરે અનિરૂદને કેદ કર્યો	૨૪૨
નૃગરાગનો ઉદ્ધાર	૨૪૪
શ્રીકૃષ્ણે પૌત્ર વાસુદેવનો	
નાશ કર્યો	૨૪૬
બળમદ્રે દિવિદા નગનો	
નાશ કર્યો	૨૪૭
સામને મુક્ત કરવો	૨૪૭
શ્રીકૃષ્ણને પ્રત્યેક ગણીના	
ધરમા ના દે જોવા	૨૪૮
જરાસંધનો વધ	૨૪૯
શશુપાલ વધ	૨૫૧
શાલ્યને માર્યો	૨૫૩
શ્રીકૃષ્ણ અને મુદામા	૨૫૪
મુદામા ચરિત્ર	૨૫૪
દારવ પાડવોનું યુદ્ધ	૨૫૮
શ્રીકૃષ્ણ પાડવાની પક્ષે	૨૫૯
ચાંદવોના ભાર ઉતાર્યો	૨૬૦
શ્રી બળદેવજીએ દેહત્યાગકર્યો	૨૬૧
શ્રીકૃષ્ણનું વૃત્તપાવચાન	૨૬૧
પ્રા. ૩૭ યુદ્ધચરીત્ર	૨૬૨
યુદ્ધસંસારત્યાગ	૨૬૬
ભાગ ૩ જો-ધર્માચાર્યો	
પ્રા. ૩૮ કુમારીલ ભટ્ટાચાર્ય	૨૬૮
પ્રા. ૩૯ શ્રીમાદ્વિષ્ણુચરિત્ર	૨૭૧
પ્રા. ૪૦ શ્રી વૈશંપત્ય પ્રવૃત્તિક	
શ્રી રામાનુજચાર્ય	૩૩૩

શ્રી મધ્વાચાર્ય	૩૩૬
પ્રા. ૪૧ શ્રી વલ્લભાચાર્ય	૩૩૭
શ્રી વિઠ્ઠલનાથજી	૨૪૨
પ્રા. ૪૨ ગારાગ પ્રભુ-ચૈતન્ય સ્વૃષ્ટ	૪૩
પ્રા. ૪૩ સ્વામીનારાયણ પદ્ય	
સ્થાપક શ્રી સહજનનદેવગી	૩૫૧
પ્રા. ૪૪ આર્યસમાજ સ્થાપક	
શ્રી દયાનંદ સરસ્વતી	૩૫૭
પ્રા. ૪૫ શ્રી ઐયરસાધક અધિકારી વગેરેના સદગુરુ શ્રીમાન નૃસિંહાચાર્યજી	૩૬૨
પ્રા. ૪૬ કબીર સાહેબ	૩૭૧
પ્રા. ૪૭ શીખ ગુરુ નાનક	૩૭૬
પ્રા. ૪૮ મહાત્મા રાદુદાસ	૪૨૮
પ્રા. ૪૯ લીંગાયત મત સ્થાપક શ્રી યસવ	૪૩૧
પ્રા. ૫૦ પ્રભુગી પથ સ્થાપક શ્રી દેવચંદ્રજી	૪૩૪
શ્રી પ્રાણનાથજી	૪૩૪
ભાગ ૪ થો - સિદ્ધયોગી પુરૂષો	
પ્રા. ૫૧ ભગવાન પતંજલિ	૪૩૭
પ્રા. ૫૨ ગુરુ મત્સ્યેન્દ્રનાથ	૪૩૯
પ્રા. ૫૦ ગોરખનાથ	૪૪૦
પ્રા. ૫૪ મહાત્મા ભર્તૃહરી	૪૪૩
ભાગ ૫ મો - ધર્મનિષ્ઠ ઋષિઓ	
પ્રા. ૫૫ બૃહસ્પતિ	૪૪૮
પ્રા. ૫૬ શુકાચાર્ય	૪૪૯
પ્રા. ૫૭ કૃષ્ણ પૃથ્વી	૪૫૦
પ્રા. ૫૮ ગૌતમ મુનિ	૪૫૧
પ્રા. ૫૯ અગસ્ત્ય રૂપી	૪૫૩
પ્રા. ૬૦ વશિષ્ઠ મુનિ	૪૫૫
વિશ્વામિત્ર	૪૫૫
પ્રા. ૬૧ યાજ્ઞવલ્કય મુનિ	૪૫૮
ભાગ ૬ ઠો - ધર્મનિષ્ઠ રાજપુરૂષો	
પ્રા. ૬૨ જનકવિદેહી	૪૬૦
પ્રા. ૬૩ દિલીપ	૪૬૬
પ્રા. ૬૪ મહારાજ ભરત	૪૬૭
પ્રા. ૬૫ મહારાજ અયરીષ	૪૬૮

પ્રા. ૬૬ સ્થુરાજ	૪૬૯
પ્રા. ૬૭ મહારાજ વિક્રમ	૪૭૦
પ્રા. ૬૮ મહારાજ ભોજ	૪૭૧
પ્રા. ૬૯ માન્ધાતા	૪૭૩
પ્રા. ૭૦ હરિશ્ચંદ્ર	૪૭૫
પ્રા. ૭૧ સગર	૪૭૮
ભાગ ૭મો જુદા જુદા ધર્મસંસ્થાપકો	
પ્રા. ૭૨ જૈન ધર્મસ્થાપક અર્હત ૪૮૦	
પ્રા. ૭૩ મહાવીર સ્વામી	૪૮૧
પ્રા. ૭૪ ખ્રીસ્તી ધર્મ સ્થાપક જીમ્સ કોહરટ-ક્રિસ્ચીસ્ટ	૪૮૩
પ્રા. ૭૫ મુસલમાની ધર્મસંસ્થાપક હજરત મહમદ પેગમ્બર	૪૮૬
પ્રા. ૭૬ પારસી ધર્મસંસ્થાપક મહાત્મા જરથોસ્ત	૪૯૧
ભાગ ૮ મો - ધર્મનિષ્ઠ ભક્તો	
પ્રા. ૭૭ તુલસીદાસ	૪૯૩
પ્રા. ૭૮ નરમિહ મહેતા	૪૯૪
પ્રા. ૭૯ સુરદાસ	૪૯૬
પ્રા. ૮૦ નામદેવ	૪૯૭
પ્રા. ૮૧ શ્રી જ્ઞાનેશ્વર મહારાજ	૪૯૯
વલ્લભપંત	૪૯૯
નિષ્કાંતનાથ	૫૦૫
શ્રી જ્ઞાનદેવ	૫૦૭
પ્રા. ૮૨ એકનાથજી મહારાજ	૫૨૦
ભાગ ૯ મો વર્તમાન જમાનાના સિદ્ધ પુરૂષો	
પ્રા. ૮૩ શ્રીસમર્થ રામદાસસ્વામી	૫૨૬
પ્રા. ૮૪ શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ	૫૬૫
પ્રા. ૮૫ સ્વામી રામતીર્થ	૫૬૬
પ્રા. ૮૬ તુકારામ	૬૧૮
ભાગ ૧૦ મો ચાલુ જમાનાના મહાપુરૂષો	
પ્રા. ૮૭ સ્વામી વિવેકાનંદ	૬૨૪
પ્રા. ૮૮ શ્રી ગૌડસ્વામી	૬૬૯
પ્રા. ૮૯ શ્રી વિશુદ્ધાનંદ સરસ્વતી	૮૮૭
પ્રા. ૯૦ શ્રીભાષ્કરાનંદસરસ્વતી	૭૪૯
પ્રા. ૯૧ શ્રી તૈલગ સ્વામી	૭૫૬

૬૨ અહિને રૂ ૧૦૦ થી ૨૦૦ હજારા હોય તે

હુનરવિજ્ઞાન

એ માસીકના ગ્રાહક યજ્ઞે તેમાં વેપાર, ખેતીવાડી અને હુનરકર્તાના લેખો આવે છે. વેપાર વધારવાની કળા, ખેતીવાડીની પેદાશ વધારનાર પ્રયોગો અને હુનરઉદ્યોગના અનેક પ્રયોગો તેમાં દર માસે આવે છે. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૪-૦

તેને માટે વિદ્વાનો યુ કહે છે ?

અમદાવાદથી યુનીકાલ સોમનાથ લખે છે કે આપની તરફથી હુનરવિજ્ઞાનનો પ્રથમ આકે મળ્યો તે વચ્ચે સમજાય છે કે દેશને આવા માસીકની ખાસ જરૂર હતી અને તેવે પ્રસંગે ઉપયોગી જરૂરીયાત હુનરવિજ્ઞાને પુરી પાડી છે. આપનો તે પ્રયત્ન અને દેશોન્નતિ માટેની જ રીઆતો સમજાવવાની શક્તિ ધન્યવાદને પાત્ર છે. હુનરવિજ્ઞાનમાં ચર્ચાતા લેખો માત્ર શૈક્ષણિક અર્થે જ નહીં દરેક વ્યક્તિને તે ધણુજ ઉપયોગી ને મદદરૂપ થઈ પડશે પરમાત્મા તેની રતેલ આપે તેવી પ્રાર્થના છે.

ચરીર મન અને આત્માની ઉન્નતિ કરાવનાર

ભાગ્યોદય

માસીકના આજેજ ગ્રાહક યજ્ઞે તેમાં તત્ત્વજ્ઞાનના, નીતિનક આધ્યાત્મિક, તત્ત્વવિચારો સંગ્રહી ઉત્તમ લેખો, મહાપુરુષોના ચરિત્રો, બોધક નવલકથાઓ હુનરઉદ્યોગ, ખેતીવાડી અને વધારકના વિષયો વનસ્પતિવિજ્ઞાનના વિગેરે ઉત્તમ લેખો આવે છે. દર મહિને ઉત્તમ પુસ્તક બેટ મળે છે વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૪-૦

ગુલશારથી દાદાભાઈ રતનજી લખે છે કે આપનું ભાગ્યોદય નામનું માસીક ધણુજ ઉપયોગી છે તેમજ તેની અંદરના લેખો ધણુ સમૃદ્ધ કરવાલાયક છે. અને તે ધણુજ ઉપયોગી આવે છે.

ભાગ્યોદય આશીસ-અમદાવાદ.

શ્રુત્ય ઇલાકાના સરકારી કેળવણી ખાતાએ મંજૂર કરેલું

તેમ વડોદરા સ્ટેટમાં લાયબ્રેરી માટે મંજૂર થયેલ

હિંદુસ્તાનની તીર્થયાત્રા. [સચિત્ર.]

આ પુસ્તક હમણાં જ બહાર પડ્યું છે તેની અંદર હિંદુસ્તાનમાં આવેલાં હિન્દુ, મુસલમાન, જૈનો, વિગેરેનાં યાત્રાઓનાં સ્થળો, ત્યાં કયે કયે રસ્તે જવાપ છે તે, ત્યાં દર્શન કરવાનાં મંદિરો, ભગેરે, તેનું શાસ્ત્ર પ્રમાણનું મહાત્મ્ય, ઐતિહાસીક માહિતી, બીજા જેવા લાયક સ્થળો, ત્યાંની વેપારની કંઈ કંઈ વસ્તુઓ દેખાવર જાય છે. વિગેરે ઉપયોગી હરીફન આપેલી છે જેની અંદર આશુરોડ, અંમાણ, અજમેર, પુષ્કરતીર્થ, હીમનાજમાતા, ઉદેપુર, જોરપુર, મિકાનેર, જેમલમીર, શ્રીનાથદ્વારા, કાંકરોલી, ઉજ્જન, ઝોઝરેશ્વર, ઇદાર, મથુરા, આગ્રા, દિલ્હી, હરદ્વાર, લાહોર, અમૃતસર, પંજાબ, બદ્રિકાદરનાથ, આનમર-કાશ્મીર, લખનૌ, અયોધ્યા, કાશી, મથા, શ્રીકૃષ્ણેશ્વર, વૈષ્ણવમહાદેવ, કલકત્તા, જમનાથપુરી, મદ્રાસ, શ્રી સેતમંદુરામેશ્વર, શ્રીરમણ, શિવકાંચી, વિષ્ણુકાંચી, સાક્ષીનાથ, કાચીન, હુમલી, નાસિક, ત્રાવંક, પુના, મુમ્બઇ, આગ્રા, શુક્રતીર્થ, ઝોઝર, દારકા, પ્રભાકપાટણ, ગીરનારપર્વત, પારીનાથા વિગેરે યાત્રાનાં સ્થળોનું વર્ણન, ત્યાં શુ શુ યાત્રા કરવાનું ધામ છે, શુ જોવાલાયક જગ્યાઓ છે, વેપારની કંઈ કંઈ ચોળે છે, ત્યાં ઉતરવાની શી વ્યવસ્થા છે, ત્રાકો ક્યાં બદલાય છે વિગેરે ઉપયોગી સંપૂર્ણ માહિતીનો આ પુસ્તકમાં સમાવેલ છે.

જેમા-કાશી, જમનાથપુરી, બદ્રીનાથ, કેદારેશ્વર, શ્રી સેતમંદુરામેશ્વર, અને દારકા એ ચારે ધામની યાત્રા; કાશી, કાચી, (શિવકાંચી અને વિષ્ણુકાંચી) અવતિકા, [ઉજ્જન] અયોધ્યા; મથુરા, માથા; (હરદ્વાર) અને દારકા એ સાત પુરી, ત્રાંબેશ્વર, દુભેશ્વર; ઝોઝરેશ્વર, મહાકાળેશ્વર, સોમનાથ, કેદારેશ્વર; વિશ્વેશ્વર, વજ્રનાથ; નાગેશ્વર, મહિકાશ્વર, રામેશ્વર અને બીમાશંકર એ ચાર જ્યોતિર્લિંગો, શકરાચાર્યોના ચાર મઠો, શ્રીવૈશ્ણવોની યાત્રાનાં સ્થળો, કેઠરીવાણ, પાર્લતાણા, સમેલશિખર. શૈત્રુંજય; ગીરનાર; પાલીતાણા વિગેરે જોનાં યાત્રાનાં સ્થળો, તેમજ અજમેર વિગેરે સ્થળોનાં સુસજ્જાનોનાં યાત્રાનાં અને પારસીઓના ઉદવાદા વિ સ્થળોનું વર્ણન છે.

દરેક માણસે આ ઉપયોગી પુસ્તકને પાસે રાખવાની જરૂર છે. જેની અદરથી યાત્રાનાં સ્થળોનું વર્ણન, ત્યાં જોવાલાયક સ્થળો, જવા આવવાની સમયક ઉતરવાની સમયક, ત્રણેરે શું છે, વેપારની કઈ કઈ વસ્તુઓ અને છે તેની હકીકત આપવામાં આવી છે યાત્રાના સ્થળો ઉપરાંત હિંદુસ્તાનનાં બીજાં ધર્મા મુસાઈ, મદાસ, કલકત્તા વિગેરે જોવા લાયક સ્થળો, વેપારનાં સ્થળો, વિગેરે ચહેરોની પણ હકીકત આપેલી છે. તેથી આ પુસ્તક ધર્મજી ઉપયોગી થઈ પડશે. યાત્રા કરવા જનારને તો આ પુસ્તક ખાસ પાસે રાખવા લાયક છે. વળી યાત્રા કરવા લાયક સ્થળો, દેવો, તેની ઐતિહાસીક માહિતી અને તે તે દેવો સંબંધી પુરાણો અને આશોચાં કેવું મહાત્મ્ય છે તે વાંચનાથી પોતાના દેવતિથોમાં શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થવાની થોડી નહીં જ છપાવી છે, માટે તુરત મેળવી લેવું. કી.૩૭-૦

શુભરાતી સાંહિત્ય પરિષદના પ્રમુખ અને હુણવાડાના માણ દિવાન સાહેબ, રા. આ હરગોવિંદદાસ દ્વારકાદાસ કાંટાવાળા વડોદરાથી લખે છે કે:

હિંદુસ્તાનની તીર્થયાત્રા એ નામનું મોટું, સુદર અને ઉપયોગી પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરીને રા. જેઠાલાલ દેવશંકર દ્વેએ જેમ યાત્રાળુઓની ભારે ખાત પૂરી પાડી છે, તેમ તે સામાન્ય પ્રવાસીઓને માટે પણ એક જોખીયા તરીકે ઉપયોગી થઈ પડે તેવું છે. બનતા સુધી જે તે સ્થાનોની માહિતી સંપૂર્ણ આપવામાં આવી છે. મિત્રોને નક્કીવડે તેની ઉપયોગીતામાં વધારો થયો છે. તીર્થયાત્રાઓના સમયમાં આ મોટું હળદાર પુસ્તક શુભરાતીમાં એકે છપાયું નહોતું.

મહાત્મા ગાંધી અને હાંદિયા મહાન નરરત્નો

નામનું અતિ ઉપયોગી પુસ્તક કે જેમાં મહાત્મા મોહનદાસ ગાંધીજીનું જીવન ચરિત્ર, લે. મા. તિલક, દાદાભાઈ નરસીજી, શ્રીયુત ગોખલે, દે. અંબુ ચિતરજનદાસ, શ્રી લાલા લજ્જપતરાય, પડિત મોનીલાલ નહેરુ, પડિત મદનમોહન માલવીયા, શ્રી અરવીન્દ ઘોષ, કરી રવીન્દ્રનાથ ટાગોર, શ્રીરોજશાહ મહેતાનાં જીવનચરિત્રો છે. એક કામગીર પાન ૨૦૦. પાકું જી. મહાત્મા ગાંધી અને તીલકના ફોટા સાથે કીંમત રૂ. ૧-૮-૦.

શ્રીહિતશિક્ષક

૧૨

અને ચંદ્રકાંતાનો આત્મકથા

આ પુસ્તકમાં લગભગ ૩૦ ઉપરાંત પ્રકરણોમાં—શ્રીઓની મહત્તા પત્નીનો પતિ પ્રત્યેનો ધર્મ, પતિની પત્ની પ્રત્યેની ફરજ; પતિવ્રત પદ્ધતિ શ્રી રીતે પાળવું. શ્રીઓનો ધરકારભાર; શ્રીઓની જવાબદારી; સદૃશ વખતે પતિને સહાય કેવી રીતે કરવી; સતી શ્રીઓનું જીવન, શ્રીઓનું, મૃતિદિશ્વીપદ, શ્રીઓને સ્વર્ગીય સુખ શ્રી રીતે મળે, સ્ત્રી પુરુષના ધર્મ શ્રીઓનું સ્થિતિવ્રત, વિધવા શ્રીઓના ધર્મ; શ્રીઓનું ઇશ્વરપરાયણ ધર્મ, શ્રીઓ એ પતિની અર્ધાંગના છે સસારમાં શ્રીઓની પદ્ધિ, શ્રીઓના ઉત્તમ આચાર વિચાર; શ્રીઓના ચિકિત્સા; બાળકોને કેવી રીતે કેળવવા, બાળકોની દવાઓ વિષે ૩૦ પ્રકરણો ઉપરાંત—નીચે પ્રમાણે લગભગ ૧૫૦ ઉપરાંત સતી શ્રીઓ ને મહાન પુરુષોના જીવનચરિત્રો છે.

સતીસીતા, અનન્દયા, દેવહુતી, નમદા, સાવિત્રી, હમયતી, દ્રૌપદી; મદાલસા; સુકન્ધા, અહલ્યા; અરુન્ધતી, વૃદા, દેવચાની, સમિષ્ઠા, મેત્રેયી ગાંધારી, તારામતી, મહાશ્વેતા; કાદમ્બરી; અન્કુલલા, શેષામુદા, શાંતિકી; જરતકાર; બામતી. વામદેવી, અપાલા, વિષ્ણુવાહા; ધૌપા, સલરૂપા, અંશુમતી, ભોજવતી, માયાદેવી, મયોધરા; યજ્ઞરી, માર્ગી, સતીપાર્વતી; લક્ષ્મીજી; સરસ્વતી, ઇન્દ્રાણી; ઝોખા; સત્યવતી, દુઃશલા માલતી, પદ્મા; પશ્ચિમી સત્યભામા, કલિંદી સરમા, અંજની; મૂર્તિ, મદા, શુચિસ્મીતા, સશ્વકળા; ખન્ના, કલાવતી; સુનીતી કલિત, સુકલા, લીલાવતી. નાચી, સુલભા અન્દ્રમલા; બાહ્યાણી, કળાવતી, કમોદેવી, કૃષ્ણાકુમારી; સત્યવતી; સંયુક્તા, કમોદેવી, તારાબાઈ, વીમળદેવી, રાજુલા, સોનરાણી, જસમા, યજ્ઞસુહરી, રાજુકદેવી; વીરસતી, મીનજદેવી; અહલ્યાબાઈ, મોરીબાઈ, સરસ્વતી, હેમંતકુમારી પ ના; સરદારબા, ચંદા, મીરાબાઈ, મયોદા, મેનાવતી; અપોદ કામિની; બેલુલા, સુદરબા, લાલબા; રૂપસુંદરી દેવી, પ્રભા; વિદુલા; અન્દ્રમન્તા, કાન્તિકા, પદ્મિની; રામેશ્વરી; કાન્તિ; સુલિખા; જ્યા; કળાવતી શાંતિકી; અનન્યની; મેના; ઉભયકુમારી; સારીકા; બાનુમતી વિગેરે લગભગ ૧૨૦ ઉપરાંત સતીઓના જીવનચરિત્રો ઉપરાંત.

રામચંદ્રજી; અત્રીકણ્ણિક; કર્મમયુનિ; કૌશિક; સત્યવાન; નળરામ; પાંડવો; ઋષુભજ, અવન જાણિ વિગેરે સેકડે મહાપુરુષોના જીવનચરિત્રોના સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. આનું અતિ ઉત્તમ પુસ્તક દરેક શ્રી પુરુષને વાંચી મનન કરવા જેવું છે. દરેક બાળકને અભ્યાસ કરાવવા જેવું છે. આ પુસ્તક એવું ઉપયોગી છે કે તે દરેક ઘરમાં હોવું જ જોઈએ. મુદ્રણાગ્રમમાં રાગીય સુખનો અનુભવ કરાવી શકે છે. કીંમત રૂ. ૪-૦-૦૦

વગર માસ્તરે અંગ્રેજી, મરાઠી, ઉર્દુ, સંસ્કૃત, બંગાળી
શીખવા માટે

માસ્ટર ઑફ નૉલેજ

જરૂર મગાવો આ પુસ્તકથી વગર માસ્તરે તમે માત્ર
થોડી મહેનતથી છ માસ અભ્યાસ કરવાથી અંગ્રેજી, હિંદી,
મરાઠી, ઉર્દુ, સંસ્કૃત, બંગાળી એ ભાષાઓ સારી રીતે
લખતા, બોલતા અને વાચતા આવડે તેવી શીખી શકશો.
કીંમત માત્ર રૂ. ૧૦)

તેને માટે તેના લાભ લેનારા શુ કહે છે તે વાંચો.

મુ'બઇથી સુ'દરદાસ ડોસાભાઈ લખે છે કે આપનું માસ્તર
ઓફ નોલેજ ધણી માગ જ્ઞાનની ચોપડીઓના અર્થ સારે
તેમ છે વળી વગર માસ્તરે શીક્ષણ દરેક ભાષાનું લખ શકાય
તેમ છે તે દરેક ધરમા સમજવાને લલામણુ કરીએ છીએ

ખાટવાથી અબ્દુરહેમાનખાન બાબી થાપલા એસ્ટેટવાલા
લખે છે કે આપનું માસ્તર ઓફ નોલેજ નામનું પુસ્તક મે
વાંચ્યું છે જુદી જુદી ભાષાઓનું જ્ઞાન મેળવવા એ પુસ્તક
મદદરૂપ થાય તેમ છે તેની રચના પણ નવા શીખાઉને સહેલી
પડે તેવી છે, વળી આ પુસ્તકદ્વારા જે લાભ થઇ શકાય
તેના મુકાબલામાં તેની કીંમત માત્ર નામની જ કહેવાય

અવસ્થાપક બાબોદાસ અમદાવાદ.

स्वधर्मनिष्ठ दैवीजीवन

अने

धर्मसंस्थापक महापुरुषांना जीवनवृत्त.

સ્વધર્મનિષ્ઠ દૈવીજીવન

અને

ધર્મસંસ્થાપક મહાપુરુષોનાં જીવનવૃત્ત.

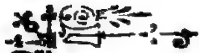
ભાગ ૧ લો.

હિંદુ ધર્મ.

પ્રકરણ ૧ છં.

ધર્મનિષ્ઠ જીવન.

ચન્દ્રમણિશંકરજી જીવનવૃત્ત

સુરતમાં રહેતા ચન્દ્રમણિશંકર સાધારણ ગ્રંથિતિના માણુમ હતા. તેમની સ્ત્રીનું નામ સુમતિ હતું અને સુશીલ અને શાંત સ્વભાવના હતા તેઓ જાતે બ્રાહ્મણ હતા અને સુરતમાં મહાધરપુરામાં રહેતા હતા. સુમતિ પતિસેવા કરવામાં કુશળ હતી અને પતિની મુશ્કેલી પ્રમાણે ચાલી

પતિના સુખે સુખી રહેનારી હતી ચન્દ્રમણિશકર પણ પોતાની પત્ની પ્રત્યે પ્રેમ રાખી તેને સંતોષતો તે માનતો કે સ્ત્રી એ માત્ર અર્ધુ અંગ છે તેને રાજ્ય રાખવામાં જ ગૃહસ્થાશ્રમના સુખનો અનુભવ થઈ શકે છે અને સંપત્તિ રહેતા તેમને કોઈ પણ દિવસ મતભેદ પડતો નહિ ચન્દ્રમણિશકરની સ્થિતિ ગરીબ હતી માખાપ નાનપણમાં મરી જવાથી મોશાળમાં ગઈ ઉછર્યો હતો મોશાળમાં તેના મામા નિર્ભયરામ ધર્મનિષ્ઠ હતા હમેશા મહવારે ચાર વાગે ઉઠી દાંતણ પાણી પરવારી સ્નાન કરી સધ્યાદિ નિત્યકર્મ કરવામાં બે ત્રણ વાગે ગાળતા તેમના પત્ની તેમના પહેલા ઉઠી ધરમાં માફસુદ કરી પાણી ઊંચું મૂકી આપતા નિર્ભયરામ સ્નાન કરી રહે તે પહેલા પુત્રનું સાહિત્ય તૈયાર કરી આપતા અને પતિ સધ્યા કરવા બેમે તે પછી પોતે તેમની સાથે થોડો કાળ દષ્ટપુજનઅર્ચન કરવામાં ગાળતા અને પછી ધરના કામે લાગતા

નિર્ભયરામનો ધર્મો યજ્ઞમાનવ્રત્તિનો હતો તેથી મસ્કૃતનો અભ્યાસ પણ ઠીક કરેલો હતો સહવારમાં જાહેવા ઉઠી થોડો વખત તો ઇશ્વરના સ્તવનના શ્લોકો બોલતા તેમનું જીવન ધર્મપરાયણ હતું આત્મા વિચાર પાળનારા હતા હમેશા નીતિથી ચાલતા સાથે માથે જ્યોતિપત્રો ધર્મો પણ વરતા હતા તેમના મહવામથી ચન્દ્રમણિશકરનામાં પણ ધર્મના સરકાર પડ્યા હતા નિર્ભયરામે ચન્દ્રમણિશકરને સારો અભ્યાસ કરાવ્યો હતો સાથે સાથે મસ્કૃતનો અભ્યાસ ઘેર કરાવ્યો હતો નિર્ભયરામને કોઈ પ્રબળ ન હોવાથી પોતાના ભાણેજ ઉપર મારી પ્રીતિ હતી ચન્દ્રમણિશકરે અગ્રેજ અભ્યાસ પણ કર્યો હતો તેને પુષ્પ વયે મુરતના દયાશકર નામના ગૃહસ્થની પુત્રી સુમતિ સાથે પરણાવ્યો હતો દયાશકર મુધરેન વિચારનો હતો, તેની સ્ત્રી ગીરિજા પણ તેને અનુકુળ વર્તનારી અને ઉચ્ચ શિક્ષણ પામેલી હતી ગીરિજાએ સુમતિને શિક્ષણ આપવામાં સારી ઝાળજી રાખેલી હતી તેને સારો વિદ્યાભ્યાસ કરાવ્યો હતો તેમજ ધરકામનું પણ શિક્ષણ આપેલું હતું દયાશકર અને ગીરિજા આનંદી, અને હસમુખા સ્વભાવના હતા તેમના સર્વ ગુણો ગીરિજામાં ઉતરી આવેલા હતા

ચન્દ્રમણિશકરનું લગ્ન થયા પછી તે પોતાને ઘેર રહેવા ગયો આજ-કાલ ભણીને નોકરી કરવાની ત્રિતિ વણીને થાય છે તે પ્રમાણે ચન્દ્રમણિશકરે પણ નોકરી શોધવા માઠી દેશની આપ્તાદી નોકરીથી નહિ પણ વેપાર ઉદ્યોગ અને ખેતીથી છે જે દેશમાં ભણ્યા પછી સેકંડે નેત્રુ માણસો નોકરી શોધનારા હોય તે દેશની આપ્તાદી શી રીતે થવાની ? ગરીબ માણસ પણ

નોકરી શાધે, અને પૈસાદારની પ્રજા પણ બણી ગણીને નોકરી શાધે, તો પછી હુન્નરઉદ્યોગ કાણુ કરે ? આવી રીતે ચન્દ્રમણિશ કરે પણ નોકરી મેળવવા બેચાર ખાતામા અરજીઓ કરી દીધી છેવટે તેને અકલેશ્વરની મામલતદારની કચેરીમા ઉમેદવારની જગ્યાએ દાખલ કર્યો બે ચાગ વર્ષ વગર પૈસે ઉમેદવારી કરતા તે તથાટી બન્યો તે પછી બેએક વર્ષે કારકુનીની જગ્યા મળી

ચન્દ્રમણિશ કરને નાનપણથી ધર્મના સરકારે પડેલા હોવાથી તેનું જીવન પવિત્ર હતું નોકરી પ્રમાણિકપણે કરતો પોતાને મળતા ટુકા પગારમા કરકસરથી ખર્ચ નિભાવતો સુમતિ પણ તેને અનુકુળ વર્તતી. તે બીજી સ્ત્રીઓની દેખાદેખી સારા કપડા લતાની કે ધરેણી મેળવવાની ઇચ્છા રાખતી નહિ તે ધારતી કે ટુકા પગારમા કરકસરથી ખર્ચ કરી નીતિમય જીવન ગાળવામા જ સુખ છે રેવન્યુ ખાતામા કેટલાક કારકુનો અપ્રમાણિકપણે વર્તે છે તેઓ ગામડાના મુખી મતાદારો પાસે તેમજ ખીજા બેકુલવર્ગ પાસે અમુક અમુક વસ્તુઓ મગાવે છે કાંઈનું કામ પોતાની પાસે આવે તો તેની પાસેથી કપિઓ બે રૂપિયા મળે ત્યારે તેનું કામ કરે નહિ તો તેને ધક્કા ખવરાવવામા જરા પણ દયા રાખતા નથી આ બધું ચન્દ્રમણિશ કર જોતો, તેને આ લોકોના કૃત્યો તરફ તિરસ્કાર છુટતો. જે કારકુનને જમાખંધીનું ૨ ઇન્કમેટેક્સનું કામ કરવાનું હોય તેઓ સારી કમાણી કરી દહેર ઉડાવતા તેમના બૈગ છોકરા પણ સારી રીતે પૈસા ખર્ચ કરતા સુમતિ છતા તેમના મસર્ગમા આવ્યા છતા કદી પણ આવા પૈસા મેળવવા પોતાના પતિને કહેતી નહિ આ પ્રમાણે ચન્દ્રમણિશ કર નીતિથી ચાલી પ્રમાણિકપણે વર્તી પોતાને મળતા ટુકા પગારમા પોતાનું ગુજરાન ચલાવતો

સુમતિ અને ચન્દ્રમણિશ કર ધણી વખતે ધર્મચર્યા કરતા ધર્મનિષ્ઠ જીવન જ કિતમ છે, ઇશ્વરને પ્રમન્ન કરવામા સાદા અને પ્રમાણિક જીવનની જરૂર છે, સસાર નાશવત છે, શરીર નાશવત છે, સસારમા રહી શરીરને માટે અનીતિથી પૈસા કમાવા કે અપ્રમાણિકપણે જીવન ગાળવું એ જાણી જોઈને દુષ્ટને ઝડોરી લેવા જેવું છે, એ વાત સરળપણે ચન્દ્રમણિશ કર સુમતિને સમજાવતો તેઓ હમેશા આનંદી રહેતા, કોઈનું પણ મન દુભાવતા નહિ ચન્દ્રમણિશ કરનું વર્તન સરળ હતું તે કોઈનું પણ કામ કરી છુટતો. તેના ઉપર તેના ઉપરીની પણ સારી પ્રીતિ હતી તેના સખધમા આવનાર મનુષ્યો તેના ઉપર પ્રીતિ રાખતા

ચન્દ્રમણિશકરે લોચર અને હાથરની પરીક્ષાઓ પાસ કર્યા પછી દસેક વર્ષે તેને અવલકારકુનની નોકરી મળી તે પછી ત્રણેક વર્ષે તેને સુરતના મામલતદારની જગ્યા મળી આ વખતે મામલતદાર એટલે તાલુકાનો ગઝન ફેઝદાર તેને આધિન રહે, તાલુકાના સર્વ નોકરો હાજર કરી સલામો ભરે, પોતાના તાખાના ગામોના લોકો ગમે તો માધાગણુ હોય કે ધનવાન હોય તો પણ તે મામલતદારથી ડર અને ધેર ફેરા ફાટા ખાય. ચન્દ્રમણિશકર હવે કાછક ગણુત્રીમા આવ્યો એક નિરાધાર માણસ, મામાને ત્યાં ઉછરી મોટો થયેલો, ઉમેસ્વારીથી ચઢી છેક મામલતદાર સુધી પહોંચવાથી તેને કાછક મતોષ થયો સુમતિ પણ હવે પોતાને સુખી માનતી. ચન્દ્રમણિશકર મામલતદાર થવા છતાં પણ તેને પોતાની મતાનુ અભિમાન નહોતું પોતાની મતા બીજાને સુખી કરવા માટે છે એમ તે માનતો સાધાગણુ માણસને પણ તે પ્રેમથી આવકાર આપતો કોઈનો પણ તિરસ્કાર કરતો નહિ આજકાલ વણુ મામલતદારો જેમ બોચીએ આપો ગામી ફેર છે મીઝમમા પોતાનાથી નીચા દગજનના માણુમની મલામ પણ ઝીલતા આગ્રે ખાય છે અને સત્તાના ગુમાનમા ગમે તેના નિગરકાર કરતા કે તેને તુરંજગરી કાઢતા હજરતો પણ ડર ગાખતા નથી તેવા ગુણુ ચન્દ્રમણિશકરમા નહોતો તે પોતાના તાખાના માણુમોનો પણ તિરસ્કાર કરતો નહિ પણ મર્વની સાથે ન્નેદથી વર્તતો તેને મતાનુ તો ગુમાનજ નહોતું

તેના કામથી તેના ઉપરી અમલદારો મતોષ પામતા તેમ પ્રજા પણ રાહ જોતી તે કોઈની પાન લાય લેતો નહિ પોતાના હાથે કોઈ પણ માગ માણુમની આખડ જાય તેનું કૃત્ય કરતો નહિ તેથી તેને લોખિ દેવતુલ્ય માનવા લાગ્યા તે હમેશા સ્હવાગમા ચાગ વાગે ઉડતો ન્નાનાદિથી પગવારી અધ્યાદિ નિત્યકમ કરવામા ટેલોક વખત ગાળતો બપોરના વખતમા કચેરીમા જતો અને ગત્ર હમેશા સુમતિ માથે ધર્મપગાયણુ જીવન ગાળવા સખથી ચર્ચા કરતો સુમતિ પણ નુગિજિત હતી તે નવગણના વખતમા ધર્મના પુનર્તોષ વાચતી

ચન્દ્રમણિશકર દર બીજે વર્ષે પોતાની ચઢેલી બે માસની હકની રજા લેતો અને તે રજાઓના દિવસોમા તીર્થયાત્રા કરવા જતો તીર્થયાત્રા જવાથી તીર્થયાત્રાના સ્થળનુ અસૌકીયપણુ સમજાય છે અને તેટલો વખત નિવ્રત્તિપગાયણુ જીવન ગાળી ધર્મગના ઐશ્વર્યના ગુણુગાન ગવાય છે તે મિવાય વળી ટેલોક વાર તેવા પવિત્ર ક્ષેત્રોમા મહાપુરુષોના સમાગમનો લાભ મળે છે આવું સમજી તે દર બીજે ત્રીજે વર્ષે યાત્રા કરવા નીકળતો

આ વર્ષે પણ તેની રજા મજૂર થવાથી તે પદરેક દિવસ વેર જઈ આવી પછી નર્મદાની યાત્રા કરવા નીકળ્યો સાથે સુમતિ પણ હતી. ધર્મચરુપાથી સુમતિને હાલ માત્ર એક પુત્ર પાત્ર વર્ષની ઉમ્મરનો હતો. બાળકને કેળવવા માટે તે ધણી કાળજી રાખતી નાનપણથી જ તેનામા મારા સરકારો પાડવા માટે તે ચલ કરતી. બાળકના ભવિષ્યને આધાર તેના માથાપે નાનપણમા આપેલી કેળવણી ઉપર છે તે તે સારી રીતે મમ-જતી યાત્રામા સાથે બાળક પ્રસન્નવદન પણ હતો.

હિન્દુસ્તાનની તીર્થયાત્રા

અને

સુસાકરૈને ભોમીયો.

આ નામનું પુસ્તક હમણાજ બહાર પડ્યું છે તેમા આખા હિન્દુસ્તાનના યાત્રાના ધામ, ત્યા જવાના રસ્તા, ત્યા ઉત્તરવાની મવડ, ત્યા યાત્રા કરવાના દેવસ્થાનો, તે તે દેવસ્થાનોનું શાસ્ત્ર પ્રમાણે મહાત્મ્ય, જોવા લાયક થયો, તેની ઐતિહાસિક માહિતી વિગેરે વર્ણન છે પુસ્તક સચિત્ર છે તેમા રેલ્વેનો નકશો પણ છે તેની મોટી જાહેરખબર આ પુસ્તકની પાછળ વાચવી કીમત રૂ ૭-૦-૦

વડોદરા હાઇકોર્ટના ચીફ જસ્ટીસ, રા. બા. ગોવિંદભાઈ હા-થીલાઈ દેશાઈ—ખી એ એક એક ખી લખે છે કે હિન્દુસ્તાનની તીર્થયાત્રાનું મોટું અને સુગોળીત છપાઈ તથા બાંધણીવાળું પુસ્તક હું ધણી ખુશીથી વાંચી ગયો છું આવા એક જત્રાળુના ભોમીયા તરીકે ગગન સારે એવા પુસ્તકની દેશી બાષામા ખોટ હતી તે આપે પૂરી પાડી છે રેલ્વે, ગ્રાન્તા વિગેરેની માહિતી સપૂર્ણ છે એટલુંજ નહીં પણ દરેક તીર્થસ્થાનનું વર્ણન, જોવા લાયક જગાનો ઇતિહાસ એ વગેરે બાબતોની માહિતી પણ જોઈએ તેટલી સપૂર્ણ સંગ્રહ તથા વિગતવાર છે

આ પુસ્તક જત્રાએ નીકળતા દરેક સધને માટે ખામ ઉપયોગી છે અને તે દરેક પોતાની સાથે રાખવા જેવું છે આવા સાગ અને ઉપયોગી પુસ્તક તૈયાર કરવામા આપને ધણો શ્રમ પડતો હશે તથા ધણું ખર્ચ કરવું પડતું હશે તે તમામ હાવી આપ જનસેવા બજાવો છો તેને માટે આપને ધન્યવાદ ઘટે છે આપના પુસ્તકોનો બહોળો ફેલાવો થાય અને તેનો લાભ નર્વ કોઈ સેઈ આપનો શ્રમ બગ લાવે એમ અતઃકરણપૂર્વક ઇચ્છું છું

વ્યવસ્થાપક ભાગ્યોદય—અમદાવાદ.

પ્રકરણ ૨ જી. તીર્થયાત્રા-મહાત્માનો સમાગમ.

ચન્દ્રમણિશંકર પોતાની પત્ની અને પુત્ર સાથે આ વર્ષે નર્મદાજીની યાત્રા કરવા માટે ચાણોદ આવ્યો. ચાણોદ નર્મદાજીમાં સ્નાન કરી દેવદર્શન કરી પાસે કરનાળી ગામ છે ત્યાં રહેતો કુનાળીમાં કેટલાક સન્યાસીઓ રહે છે જેમ ઉત્તરમાં ગંગા કિનારે કાશી પવિત્ર યાત્રાનું સ્થળ ગણાય છે તેમ ગુજરાતમાં નર્મદા કિનારે ચાણોદ એ પવિત્ર યાત્રાનું ધામ ગણાય છે જેમ ગંગા કિનારે હૃષીકેશમાં સન્યાસીઓ અને મહાપુરુષો ધણા રહે છે તેમ નર્મદા કિનારે કરનાળીમાં પણ પવિત્ર સન્યાસીઓના આશ્રમો છે ચન્દ્રમણિશંકરને અહિં નવરાશ હતી તેથી સધ્યાદિ નિત્ય કર્મથી પરવાર્યા પછી ઘણો વખત શાસ્ત્ર અધ્યયનમાં અને મહાપુરુષોના સમાગમમાં ગાળતો.

એક દિવસે કરનાળીથી પનાઇમાં બેસી તે સાજનો કુબેશ્વર દર્શન માટે ગયો, સાથે સુમતિ પણ હતી અને પતિપત્ની આનંદ ચર્ચા કરતા પવિત્ર નર્મદા નદીના બેડેલા નિર્મળ જળના શુદ્ધ વાતાવરણમાં કુદરતની અગમ્ય ક્ષીલાનું અવલોકન કરતા આનંદમાં આગળ વધતા હતા કુબેશ્વર આગળ પનાઇ ઉભી રહી તેથી તે નીચે ઉતરી કુબેશ્વર જવાના પ્રગથીયા ચઢી ઉપર ગયા અંદર દર્શન કરવા જતા અંદરના સભામંડપમાં એક આશ્રમર્મ પહેલુ તેમની દૃષ્ટિએ પડ્યું તેથી કાંઈ મહાત્માનો મુકામ હશે એમ માની દર્શન કર્યા પછી ચોડીવાર ત્યાં ઉભા રહ્યા પાંચેક કલાક થયો હશે તેવામાં તો બહારથી આવતા મહાત્મા જણાયા આ મહાત્માનું મુખ શાત અને ગભીર હતું મુખ મદમદ હાસ્ય કરતું જણાતું હતું લાંબા કપાળ અને તેજસ્વી મુખમુદ્રા જોઈ તેમના સામર્થ્યનું જ્ઞાન થઈ આવે તેવું હતું.

ચન્દ્રમણિશકરે તેમને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કર્યા અને સુમતિએ પણ નમન કર્યું. મહાત્માએ તેમને આશિર્વાદ આપી પૂછ્યું “ કેમ બાપ, ક્યાથી આવેા છો ? પ્રસન્ન તો છો ને ”

“ હાજી, હું હમણા નોકરીમાથી રજા લઈ પવિત્ર સ્થાનમા શાંતિથી દિવસો નિર્જનન કરવાની ઇચ્છાથી ડરનાળીમા ગઈ છું આપના દર્શન કરવાથી આજે અમને ઘણાજ આનંદ થયો છે ” ચન્દ્રમણિશકરે કહ્યું

મહાત્મા—“ બહુ માર બાપ, મનુષ્યમાત્રે વ્યવહારમાથી થોડો વખત તો આ પ્રમાણે નિવૃત્તિમા ગાળવો જ જોઈએ. ધર્મમાર્ગે જીવન ગાળવું અને આ મનુષ્યાવતારને સાર્થક કરવો એ મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે આ પ્રપચમય સસારમા ધર્મિષ્ઠ જીવન ગાળનારા ઘણા જ થોડા હોય છે જેઓ ધર્મિષ્ઠ જીવન ગાળે છે તેઓ જ પોતાના જીવનને સાર્થક કરી શકે છે તમારે ચાની નોકરી છે વાડ ? ”

ચન્દ્રમણિશકરે—“ જી, હું મામલતદારની નોકરી કરે છું અમારૂં ખાતુ એક છે કે તેમા ઘણા માણસો તો નોકરી મળ્યા પછી ઇશ્વરને પણ ભૂલી જાય છે અને સત્તાના શુભાનમા અધ બની જાય છે, પણ મને તો તે નોકરી માત્ર મારા નિર્વાહ માટે દ્રવ્ય મેળવી આપનારી જ લાગે છે તેમાથી હું દર વર્ષે થોડો વખત રજા લઈ યાત્રા કરવા નીકળું છું અને આપ જેવા સત મહાપુરુષોના દર્શન કરી તેમના સમાગમમા કેટલોક કાળ ગાળું છું ”

મહાત્મા—“ ઘણી સારી વાત છે બાપ જીવનમા ઇશ્વરનું ભજન કરવું એજ ખરૂં કર્તવ્ય છે ખાતુ, પીતુ એ તો પણ પણ કરે છે, કમાતુ એ વ્યવહારના પદાર્થો મેળવવા માટે છે તેથી જીવન ટકી શકે છે પણ શરીરની અદર રહેલ આત્મા માટે જે કાંઈ કર્તવ્ય કરવામા આવે છે તે જ ખરૂં કર્તવ્ય છે નીતિમય જીવન ગાળનારને જ આ સસાર સુખસ્વ લાગે છે (સુમતિ સામે જોઈ) સ્ત્રીઓનું જીવન પણ જો તે પવિત્રપણે ગાળે છે તો જ સાર્થક છે જોન, તમારૂં નામ શું ? ”

સુમતિ—“ પ્રભો, મારૂં નામ સુમતિ છે. આપના દર્શનથી અમે કૃતકૃત્ય થયા છીએ. અમે સ્ત્રી જાત અજ્ઞાન છીએ. નાનપણમા અમારા લેકા છોકરીઓને ધર્મનું શિક્ષણ આપે નહિ, એટલે પછી તે મોટી થયે માત્ર રાધિવા ખાવા સિવાય બીજું કાંઈ સમજતી નથી. એતો આપ જેવા મહાપુરુષોનો સમાગમ થાય તો અમે કાંઈક અમારૂં કર્તવ્ય કરી શકીએ. ”

મહાત્મા—“ જોન, ખરી વાત છે આપણા લેકા સ્ત્રીઓપ્રતિ ધણા

ખેદરકાર રહે છે. અને તેથી જ આજકાલ જ્યાં ત્યાં ધણા ધરસસાર ક્લેશમય જીવન્ય છે ગૃહસ્થાશ્રમના સુખનો સર્વ આધાર સ્ત્રીઓ ઉપર છે જો સ્ત્રીઓ સુધરેલી અને સુશિક્ષિત હોય છે તો તે પોતાના પતિને સુખ આપી શકે છે અને ગૃહસ્થાશ્રમને ઉત્તમપણે દીપાવી શકે છે સ્ત્રીઓને તો પતિસેવા કરવી પવિત્ર જીવન ગાળવું, સતિસ્વને જાળવી રાખવું અને ગૃહસ્થાશ્રમના દરેક કાર્યમાં મન જોડી ગૃહસ્થાશ્રમને દીપાવવો એ જ કર્તવ્ય છે આખા સસારના સુખનો આધાર સ્ત્રીઓ ઉપર છે સ્ત્રીઓ સુશિક્ષિત, કેળવાયેલી, માયાળુ, કર્તવ્યપ્રધાન હોય છે તો તે પોતાના બાળકોને નાનપણથી જ સારા સસ્કારો આપી સારી રીતે કેળવી શકે છે બાળકો સારા થવા કે ખોટા થવા તેનો સર્વ આધાર તેની માતા ઉપર છે સ્ત્રી એ માતાસ્વ છે તે સસારની માતા ગણાય છે સ્ત્રીઓની કેળવણી ઉપર આ સમારના સુખ દુખનો આધાર છે આ દેશ અત્યારે પરત્વ્રતાની ધુસરી ધારી રહ્યો છે તેનું કારણ પણ તે જ છે ક્યા આગળની પવિત્ર સતિયો-કુન્તા માતા, ક્રોધદી, સીતા, વિગેરે અને ક્યા આજકાલની નિર્માલ્ય સ્ત્રીઓ બહેન, તમારો સ્વભાવ સુશીલ લાગે છે આ બાળકના ભવિષ્યનો આધાર તમારા આચાર-વિચાર ઉપર છે”

સુમતિ—“જી, આપ ખરૂં કહ્યો છો હું તો હજી અજ્ઞાન છું આપ જોવા મહા પુરુષોના સમાગમથી અમારામાં ધર્મના સસ્કારો પડે છે અમે ચોપડીયો વાચી ગમે તે જાણી શકીએ પણ મહાપુરુષના વચનામૃતોથી જ આનંદ અને જ્ઞાન થાય છે તેવું તો પાના પુસ્તકથી ન જ થાય અમે તો ધર્મ શું તે જ ન જાણીએ આજકાલ ધર્મના તો અનેક ફાટા પડી ગયા છે સર્વ પોતપોતાના વાડાનું તાણું, તેમાં કયો ધર્મ સારો અને કયો ધર્મ નકારો તે અમે શું સમજી શકીએ ? અને જ્યાં સુધી ધર્મસંબંધી અમારૂં અજ્ઞાન હોય ત્યાં સુધી અમે શી રીતે સુધરી શકવાના ”

મહાત્મા—“ખરી વાત છે બહેન, આજકાલ તો ધર્મને નામે ધતિગ ધણું ચાલે છે ધર્મનું રહસ્ય તો સેકડે પાચ માણસો પણ જાણતા નહિ હોય. આજે તો માત્ર ધર્મના શેરડા રહ્યા છે છતાં પણ તેમાં ધણું રહસ્ય રહેલું છે આ પ્રસંગે તો વળી કાઈ બીજો વખતે કહીશું. તમે ભાવિક છો તો ધધિર સર્વ સારા વાના કરશે. (ચન્દ્રમણિશ કરને) ભાઈ, તમારૂં નામ શું વાર ? ”

ચન્દ્રમણિશ કર—“પ્રશુ ! મારૂં નામ ચન્દ્રમણિશ કર છે હું હાલ બે માસ સુધી આહિ રહેવાનો છું ત્યાં સુધી આપ આપના સમાગમનો લાભ

મમને આપી કૃતાર્થ કરશે એવી આશા છે ખરૂં કહીએ તો ધર્મસંબધી અમે ધણુ વાચ્યુ હશે પણ તેનું ખરૂં રહસ્ય તો અમે સમજી શક્યા જ નથી. ૧ તો પૂર્વના પૂણ્ય ઉદય થાય અને આપ જેવા સમર્થ પુરુષો અમારા અજ્ઞાન ાળી ધર્મનો ખરો માર્ગ જણાવે તો જ અમે જણી શકીએ. આપશ્રીની અહિં કયા સુધી સ્થિતિ છે વાર ? ”

મહાત્મા—“ ભાઈ આ અતુર્ભાસ સુધી તો અહિં જ રહેવા વિચાર રાખુ છું પછી ઇશ્વરેએ.”

ચન્દ્રમણિશંકર—“ તો તો ધણીજ કૃપા, અમને આપના સમાગમનો લાભ તો મળશે જ અમે પણ આપ કહો તે વખતે રોજ અહિં આવતા રહીશુ આપને અમારા તરફથી કાંઈ અગ્રચણુ તો નહિ પડે ને ? ”

મહાત્મા—“ ભાઈ, અમે તો સંન્યાસી લોકો, અમને વળી અગ્રચણુ શી ! ભલે ખુશીથી આવજો ધર્મનો પ્રચાર કરવો, અન્ય મનુષ્યોને ધર્મપ્રતિ વાળવા એ તો અમારૂં કર્તવ્ય છે જ્યારે અનુકૂળતા હોય ત્યારે ખુશીથી આવજો.”

ચન્દ્રમણિશંકર—“ પ્રભો, અમે રોજ ત્રણેક વાગે અહિં આવીશુ. આપના સમાગમનો લાભ અમને મળશે તેથી અમે અમને ધનભાગ્ય સમજીશુ. હવે માફ થયું છે માટે આજે તો રજા લઈએ છીએ ” આ પ્રમાણે ચન્દ્રમણિશંકર અને સુમતિએ મહાત્માને પ્રણામ કરી પછી ત્યાંથી નીચે ઉતરી પનાઈમા એસી કરનાળીમા કુમેરભડારીના એવારે ઉતરી પડ્યા આજે તેઓ ધણુ પ્રસન્ન હતા તેમણે ધાર્યું કે આપણે ધારતા હતા તેવા જ મહાપુરુષનો આજે આપણને લાભ થયો.

આ પ્રમાણે ચન્દ્રમણિશંકર અને સુમતિ અહિં નર્મદાના પવિત્ર સ્થળે ગદી ઇશ્વરનું સ્તવન કરતા નિવૃત્તિયણે મહાપુરુષના સમાગમનો લાભ લેવા લાગ્યા.

સ્ત્રીહિતાશિલક

અને

ચન્દ્રકાંતાની આત્મકથા.

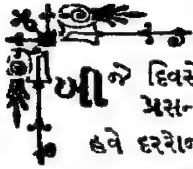
શ્રીઓએ નીતિમય જીવન ગાળી ગૃહસ્થાશ્રમને આનંદીને સુખી બનાવવો હોય તો આ પુસ્તક વાંચવું તેમા શ્રીને મનન કરવા યોગ્ય ૩૦ પ્રકરણો અને ૧૫૦ પવિત્ર સતી શ્રીઓનાં જીવન ચરિત્ર છે.
કી ૩ ૪-૪-૦.

વ્યવસ્થાપક ભાગ્યોદય—અમદાવાદ.

મકરણુ ૩ ભું.

ધર્મ રહસ્ય.

માને દિવસે ચન્દ્રમણિશકર અને સુમતિ જામી પરવારી પુત્ર પ્રસન્નવદનને લાઇ પનાઇમા બેસી કુબેશ્વર ગયા, તેમણે હવે દરરોજ કુબેશ્વર જવા આવવા માટે એક પનાઇ માસીક બાકુ ઠરાતી રાખી લીધી તેમણે પ્રથમ મદીરમા જઈ દેવના દર્શન કરી પછી મહાત્મા પાસે ગયા આજે મહાત્માશ્રી ત્યાથી નજીકમા એક પશુ-કુટી બનાવી ત્યાં સુકામ નાખી પડ્યા હતા તેમની પાસે માત્ર એક વ્યાધ્યર્મ, એક કૌપીન અને એક કમડકુ એટલી વસ્તુઓ હતી. આજે તેમની પાસે બીજા બેત્રણ સન્યાસીઓ બેઠેલા હતા નર્મદાની પરિક્રમા કરવા ઘણા સાધુ સન્યાસીઓ નર્મદાને કિનારે જતા આવતા હોય છે જ તેમા કેટલાક સાધુઓ આવા મહાપુરુષનો સમાગમ કરવાની ઇચ્છાથી તેમની પાસે ચોડા દિવસ દડી જાય છે ચન્દ્રમણિશકર અને સુમતિએ મહાપુરુષને સા-ષ્ટાગ કરી અન્ય સાધુ સન્યાસીઓને પણ પ્રણામ કર્યા પછી મહાપુરુષની સામે એક કામળો પડ્યો હતો તેના ઉપર બે!! મહાત્માજી કાલની માફક આજે જ્ઞાત અને ગભીર હતા તેમનું મુખ મદહાસ્યયુક્ત હતું તેમના નેત્રના તેજ ઉપરથી જ એમ કહી શકાય તેમ હતું કે આ કાર્ષ સાધારણ સાધુ નથી પણ કાર્ષ દિવ્ય મહાપુરુષ છે તેમણે ચન્દ્રમણિશકર અને સુમતિને આવેલા બોધે “આવો લાઇ, કેમ બહેન પ્રસન્ન તો છો ને ?” આમ કહી સત્કાર કર્યો. તેમનાં તેજસ્વી નેત્રોની અમીછાયાથી જ ગમે તેવા પુરુષના હૃદયના વિકારો દબાઈ જાય તેવું હતું લાંનું વાતાવરણ પણ શાત લાગતું

તેમના બેઠા પછી શોડીવારે શાંતિ જ્વાઈ રહી પછી મહાત્માજીએ કહ્યું “કેમ બાપ, કાલે તમે ધર્મનું રહસ્ય જાણવાની વાત કરી હતી તો તે પ્રસંગ આજે ચલાવીએ ”

અન્દ્રમણિગંકર—“ હા બાપજી, આપના કૃપાપ્રસાદથી અમે કૃત-કૃત્ય થયા છીએ આપની અમૃતમય વાણીદ્વારા ધર્મનું રહસ્ય સમજવાથી અમારૂં ધનભાગ્ય માનીશું. અમે તો આ સસારઅવહારમાં રચી પચી રહે-નારા પામર મનુષ્યો છીએ. ઈશ્વરની અસૌક્રિક લીલા અને ધર્મના રહસ્યને જાણી શકવાનું અમારામાં સામર્થ્ય નથી. અમે તો ધન કમાવું, ખાવું, પીવું અને સસારમાં રહી મોજવૈભવો ભોગવવા એમાં જ તક્ષીન થઈ રહેલા છીએ. અમને તો આપ જેવા સમર્થ મહાપુરુષો દયા કરી ઉગારે તો જ ઉગરીએ તેમ છે આ સસારમાં ધણા ધર્મો થઈ ગયા છે દરેક પોતપોતાના સિદ્ધા-તને માને છે અને અન્યને ગોણું કહે છે હવે તેમાંથી ખરું શું માનવું એ અમે સમજી શકતા નથી કૃપા કરી આજે એ જ પ્રસંગ ચર્ચણા એવી પ્રાર્થના છે ”

મહાત્મા—“ બાપ, તમે કહો છો તે ખરી વાત છે મનુષ્ય જ્યાં સુધી ધર્મમય જીવન ગાળે નહિ ત્યાં સુધી તે કાઈ પણ ઉત્તમ કર્તવ્ય કરી શકતો નથી. ધર્મના સસ્કારો તો માતાએ પોતાના બાળકને ગળથુથીમાંથી જ નાંખવા જોઈએ. જેમ માતા પોતાના બાળકને ધાવણુ ધવરાની પોષે છે તેમ નાનપણથી જ તેનામાં ધર્મના સસ્કારો નાખી બાળકને ધર્મિક બનાવવા જોઈએ. જ્યાંસુધી બાળકમાં ધર્મના સસ્કારો તેના માખાપો નાનપણથી જ નાખી શકતાં નથી ત્યાં સુધી ભવિષ્યની પ્રજા પોતાની ઉન્નાતિ કરી શકવાની નથી. ધર્મની સાથે જ ઉન્નાતિ રહેલી છે, ધર્મ એ મનુષ્યના જીવનનું રક્ષણ કરનાર છે પણ ધર્મ એ શું છે? અને કયો ધર્મ પાળવો એનું મથાર્થ જ્ઞાન આખાપમાં જ ન હોય તો પછી તે પોતાના બાળકને શી રીતે શીખવી શકે? અને આથી જ આપણા સસારની અધોગતિ થતી જાય છે.

ધર્મ એટલે ફરજ, જે સત્ય છે તેજ ધર્મ છે. જે આચાર વિચાર વેદ-શાસ્ત્રને અનુકૂળ હોય, જેનું સેવન કરવાથી આપણે આપણા આત્માના સ્વરૂપનો અનુભવ કરી શકીએ તે આચાર વિચારનું સેવન કરવું, જેનું સેવન કરવાથી આપણે આત્માના સામર્થ્યોના આપણામાં આવિષ્કાર કરી આ ભોક્ષ અને પરભોક્ષના સ્વામી સુખનો અનુભવ કરી શકીએ તે ધર્મ છે. આ પ્રકારના આચાર વિચારને વર્ણવનાર શાસ્ત્રો ઈશ્વરપ્રત્યક્ત કહેવાય છે. આજે જે કે ધણા ધર્મો થઈ ગયા છે, દરેક ધર્મવાળા પોતપોતાનો મત સુધે

ગણાવે છે પણ તે સર્વ ધર્મોનું મૂળ જોઈશું તો તે એક જ છે. સર્વ ધર્મો મનુષ્યને ઇશ્વરપ્રતિ વાળવાનો યોધ કરે છે મેળવવાની વસ્તુ એક છે માત્ર તે મેળવવાના માર્ગો જુદા જુદા છે આ જુદા જુદા માર્ગો જુદા જુદા ધર્મ તરીકે ગણાય છે જે જે મહાપુરુષને ઇશ્વરને મેળવવાનો જે જે માર્ગ જણાયો તે તે પુરુષોએ તે તે માર્ગનો સિદ્ધાંત નક્કી કરી તેના જુદા જુદા ઋથો રચ્યા અને તે તે માર્ગને માનનાર તેમના અનુયાયીઓ થયા

સાધારણ રીતે આપણે હિન્દુઓ હિન્દુધર્મને માનીએ છીએ તેને કેટલાક વૈદિક ધર્મ, સનાતન ધર્મ પણ કહે છે તે ધર્મ સનાતન એટલે ઘણો જુનો છે તેની શરૂઆત ઝ્યારથી થઇ તે નક્કી થઈ શકતું નથી. આ ધર્મ ઇશ્વરપ્રણીત ગણાય છે તેને યતાવનાર ઋષિમુનિયો ધર્મસંસ્થાપક મનાય છે આ ધર્મનું મૂળ સત્ય ગણાય છે સત્ય એ ઇશ્વરનું રૂપ છે આ ધર્મના સ્વરૂપને વેદ, શ્રુતિ, સ્મૃતિ અને પુરાણોમા વર્ણવ્યું છે સનાતન ધર્મનું સ્વરૂપ વેદ માર્ગોનુસાર છે વેદ ઇશ્વરપ્રણીત મનાય છે હિન્દુ ધર્મમા પણ હાલમા ઘણા સપ્રદાયો થઇ ગયા છે તેમા સ્માર્ત (શૈવ) અને શ્રીત (વૈશ્ણવ) એ મુખ્ય બેદ ગણાય છે

જે જે આચાર્યોએ આ ધર્મને પોતાના વખતમા પ્રવર્તાવ્યો તે તે આચાર્યોના સિદ્ધાંતોના આધારે આ સપ્રદાયોના નામ પડ્યા છે તેમા મુખ્ય બેદ શૈવ અને વૈશ્ણવોના છે વેદધર્મ આદિ અનાદિ સિદ્ધ છે તેમા ઇશ્વરના ૨૪ અવતારો મનાયા છે તેમા અમુક કાળે યુદ્ધ મહાત્મા ઉત્પન્ન થયા અને તેમણે યુદ્ધધર્મ પ્રવર્તાવ્યો વેદધર્મથી વિરુદ્ધ માર્ગ યુદ્ધ ભગવાને પ્રવર્તાવ્યો એટલે વેદ ધર્મનું ફરીથી સ્થાપન કરવા માટે ભગવાન * શ્રીમદ્શંકરાચાર્યનો જન્મ થયો અને તેમણે ફરીથી વેદ ધર્મનું સ્થાપન કરી યુદ્ધધર્મનો પરાજય કર્યો હતો આ શ્રીમદ્શંકરાચાર્યે કેવલાદેવના સિદ્ધાંતનું સ્થાપન કરી સ્માર્ત (શૈવ) સપ્રદાયને પ્રવર્તાવ્યો

હિન્દુધર્મમા મુખ્ય બે સપ્રદાયો પ્રવર્તે છે અદ્વૈતવાદી અને દ્વૈતવાદી. અદ્વૈતવાદમા પણ કેવલાદેવ, વિશિષ્ટાદેવ અને શુદ્ધાદેવ એવા ત્રણ વિભાગ

શ્રીમદ્ શંકરાચાર્ય

અને

શંકર દિગ્વિજય.

આ પુસ્તકમાં શ્રીમદ્ શંકરાચાર્યનું વિસ્તૃત જીવન ચરિત્ર છે. ક્રીંમત
રૂ. ૫—૦—૦ વ્યવસ્થાક અખ્યાતમગ્ન પ્રસારક કાર્યાલય—અમદાવાદ.

છે કેવલાદૈતને શ્રીમદ્ગણેશચર્યાયે પ્રવર્તાવ્યો અને તે પછી જ્યારે કેટલાક વખતે હિંદુધર્મનું ખડન થવાતો સમય આવ્યો ત્યારે ભગવાન શ્રીમદ્ રામાનુજચર્યા ઉત્પન્ન થયા અને તેમણે વિશિષ્ટાદૈતનું સ્થાપન કર્યું તેમનો વૈષ્ણવમપ્રદાય ગણ્યાવા લાગ્યો તેમના પછી કેટલાક કાળે આજ સપ્રદાયમા ભગવાન શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્ય ઉત્પન્ન થયા અને તેમણે શુદ્ધાદૈત માર્ગને પ્રવર્તાવ્યો આ સપ્રદાય વૈશ્ણવમાર્ગમા જ હોવાથી તેને પ્રુષ્ઠિમાર્ગ કહેવા લાગ્યા વૈશ્ણવમાર્ગમાં દ્વેતમાર્ગને પ્રવર્તાવનાર મધ્વાચાર્ય પણ થઈ ગયા છે.

શ્રીમદ્ગણેશચર્યાની વશપરપરામા જ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્ય થઈ ગયા છે શ્રીમદ્ગણેશચર્યા પછી આજ માર્ગમા ઉત્પન્ન થયા હતા, તેમણે રામાનંદી માર્ગ સ્થાપ્યો તેમના શિષ્ય કબીરે કબીરપંથ સ્થાપ્યો તેમજ સહજનનદસ્વામીએ સ્થાપેલા વિશિષ્ટાદૈતવાદી સપ્રદાય સ્વામીનારાયણનો માર્ગ ગણાયો.

આ પ્રમાણે હિંદુધર્મમા પણ શૈવ અને વૈશ્ણવ બે બેદ પડ્યા અને તેમા વૈશ્ણવ માર્ગમા પણ દરેક આચાર્યે પોતપોતાના સિદ્ધિતાનું સ્થાપન કરી જુદા જુદા સપ્રદાય :યજ્ઞાગ્નિ તે પછી દયાનંદ સરસ્વતિએ આચાર્ય સમાજની સ્થાપના કરી તેમજ યુરુ નાનકે શીખ ધર્મ યજ્ઞાગ્નિ અને મહાવીર સ્વામીએ જૈન ધર્મ પ્રવર્તાવ્યો આ પ્રમાણે ધર્મના ધણા બેદ પડી ગયા છે વળી ચાલુસદીમા ચાલુ અગ્રેજી કેળવણીના પ્રભાવે બ્રહ્મસમાજ પ્રાર્થના સમાજ અને થીઓસોફીસ્ટ એ સંસ્થાઓ પણ હસ્તિમા આવી છે આવી રીતે હિંદુ ધર્મમા અનેક માર્ગો આજકાલ હયાતી ભોગવે છે અને તે ધર્મમાર્ગના મૂળ સ્થાપક આચાર્યની વશપરપરાની ગાદીયો હાલ ચાલે . આ બધા ધર્મોના બેદો મહાભારતના કાળ પછી એટલે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન થઈ ગયા પછી પડેલા છે ત્યાં સુધી તો ધર્મના આવા બેદો પડેલા નહોતા હવે અને વિષ્ણુને લોકો સરખી રીતે માનતા શ્રી કૃષ્ણ ભગવાને મહાભારતમા શ્રી શીવની સ્તુતિ કરેલી છે તેમ શિવે વિષ્ણુની સ્તુતિ પણ કરેલી . શિવ, વિષ્ણુ વિગેરે દેવોમા બેદ અત્યારે જે મનાય છે તે પહેલાં નહોતો . જ્યુ મહાભારત પછી વૈદિક ધર્મમા કેટલોક સડો પેડો તેમા સુધારો કરવા માટે ભગવાન જીવંતો અવતાર થયો અને તેમણે જે જે અધિકાર વગરના માણસો પણ વેદધર્મને માનવા લાગેલા-જેમ અત્યારે ધાત્રી, મોત્તી, સર્વે પ્રાણીઓ બની જવા લાગ્યા છે તેમ તે વખતે સર્વ ન્યાતના માણસોએ વેદધર્મને માની તેમા સડો પેસાડી દીધેલો, તેથી ભગવાન જીવંત અવતાર લઈ અધિકાર વગરના માણસોને પોતે વેદધર્મથી વિરુદ્ધ માર્ગે વાળ્યા આ

વખતે જ્યારે સર્વ કોઈ વેદધર્મથી વિરૂદ્ધ માર્ગે વળવા લાગ્યા ત્યારે ભગવાન શકરાચાર્ય હિતવન્ન થયા અને તેમણે ફરીથી વેદધર્મને સ્થાપન કરી શુદ્ધધર્મનો પરાજય કર્યો આ પછી જ સપ્રદાય ધર્મોની શરૂઆત થઈ

શ્રી કૃષ્ણભગવાને ગીતામા કહ્યું છે કે—

યદા યદા હિ ધર્મસઃ પ્લાનિર્ભવતિ ભારત ।

અભ્યુત્થાનમ ધર્મસ્ય તદાઽસ્માન સુજામ્યહમ્ ॥૭૥

મ. ગી. અ. ૪

જ્યારે જ્યારે ધર્મનો નાશ થાય છે અને અધર્મનો વધારો થાય છે, ત્યારે ત્યારે હું મારા આત્માને સંજો છું—અર્થાત્ અવનાગ ધારણ કરું છું ૭ વળી—પરિવ્રજાયા સાધુનાં વિનાશાયચ કુલક્રતામ્ ।

ધર્મ સ્થાપનાર્થાય સંભવામિ યુગે યુગે ॥૮૥

ગો મ ૪

સ્વધર્મમા ગહેનારા સત્પુરુષોનું રક્ષણ કરવા માટે, કુટ કર્મ કરનારાઓનો નાશ કરવા માટે તથા સદ્ધર્મનું ગ્રાપન કરવા માટે હું યુગે યુગે અવનાગ ધારણ કરું છું ૮

આ પ્રમાણે જ્યારે જ્યારે ધર્મનો નાશ થવા વખત આવે છે ત્યારે ધર્મનું ફરીથી મગ્રાપન કરવા અર્થે ભગવાન અવતાર લે છે અને પોતે જ યુગમા અવતાર ધારણ કરે છે તે યુગને અને તે વખતના જનસમુદાયને અનુકુળ ફરીથી વેદધર્મનું સ્થાપન કરે છે અને તેમા પોતાના સિદ્ધાંતોને પ્રવર્ત્તિ છે આ પ્રમાણે જુના જુના ધર્મો થાય છે પણ ખરી ગતિ દરેક ધર્મનું મૂળ તો એકજ છે કે ઈશ્વરપ્રાપ્તિ

આ સિવાય અત્યારે જૈનધર્મ ચાલે છે તેઓ પણ પોતાના ૨૪ તિથકરો કે જેમણે ધર્મનું ગ્રાપન કર્યું હતું તમને માને છે હિન્દુધર્મ સિવાય પણ અત્યારે ભારતવર્ષમા બીજા અનેક ધર્મો ચાલે છે તેમા હજારત મહમદ પેગંબરે ઇસ્લામીધર્મ પ્રવર્ત્તિઓ છે તેમના અનુયાયીઓ મુસલમાનો અત્યારે તેમનો ધર્મ માને છે મહાત્મા જરથોસ્તે જરથોસ્ત ધર્મ પ્રવર્ત્તિઓ છે તે ધર્મને પારસીઓ માને છે અને જીજ્ઞસ કાષ્ટરે ઇશ્વરપ્રિયતા ધર્મ પ્રવર્ત્તિઓ છે તે ધર્મને માનનાર ખ્રિસ્તી લોકો છે યુરોપીયોના પણ આ જ ધર્મને માને છે આવી રીતે ભારતવર્ષમા અનેક ધર્મો અત્યારે પ્રવર્ત્તિ ગહેલા છે, તે સર્વ ધર્મોવાળા પોતપોતાના ધર્મને ખરો માને છે અને બીજા ધર્મને દોષ માને છે પણ આ માનવુ ખોટું છે દરેક ધર્મના મૂળ પુરુષ એવો સમર્થ મહાપુરુષો થઈ ગયા છે દરેક ધર્મનું મૂળતો એકજ છે કે ઈશ્વરની પ્રીતિ મેળવવી, ઈશ્વરને મેળવવા પણ તે મેળવવાના માર્ગો જુદા

જુદા છે જે જે ધર્મ પ્રવર્તકાને જે જે માર્ગ સ્હેલા લાગ્યા તેનું તેમણે દેશકાળને અનુસરીને સ્થાપન કર્યું છે માટે કાંઈ કાંઈ ધર્મ ખોટા છે એવું નથી. પણ તે તે ધર્મના હાલના માનનારાઓએ ખોટે રસ્તે વળી જઈ પોતાનું તેજ સાચું અને ખીજનું તે ખોટું એવું કરાવી દઈ અહરે અહરે ઝઘડા ધાલી દીધા છે.

સમજી માણસોએ તો પોતે જે ધર્મમાં હોય તે ધર્મને માનવો તેના મૂળ પુરુષનું જીવન ચરિત્ર પોતાનામાં ઉતારવું પોતાના ધર્મના મૂળ સિદ્ધાંતોને પોતે આચારમાં ઉતારવા અને ખીજા કાઈના ધર્મને વગોવવો નહિ, કે તેને ખોટો કહેવો નહિ. દરેક ધર્મમાં રહસ્ય રહેલું છે જીવન થોડા વખત માટે છે માટે તે જીવનને એક ખીજના ધર્મોના ખરાખોટાપણાનો નિશ્ચય કરવામાં વિતારી દેવું નહિ પણ પોતાના ધર્મના સિદ્ધાંતોને પોતાનામાં ઉતારવા પ્રયત્નશીલ રહેવું ખાળકોને પણ નાનપણથી જ પોતાના ધર્મના સિદ્ધાંતોનું શિક્ષણ આપવું જોઈએ.

ભાઈ, આ પ્રમાણે સર્વ ધર્મોનું રહસ્ય છે મનુષ્ય માત્રે પોતાનું રહસ્ય જાણવું જોઈએ તે ધર્મના સંસ્થાપક મહાપુરુષનું જીવન ચરિત્ર જાણવું જોઈએ અને તેમના સિદ્ધાંતોને પોતાના આચારમાં ઉતારવા જોઈએ સાથે ખીજા ધર્મોનું રહસ્ય અને તેના સ્થાપનાર મહાપુરુષનું જીવન પણ જાણવાથી ધણી શીખવાનું મળે છે કાંઈના પણ ધર્મની નિંદા કરતી નહિ કે આપણો ધર્મ જ ખરો છે અને સામાનો ધર્મ ખોટો છે એમ મનાવા ખાતર વાદ-વિવાદ કરવો નહિ.

હવે હિંદુધર્મને તો વેદમાર્ગ પ્રમાણે મહાભારત સુધી તો સર્વ કાંઈ વર્તતા. ભગવાનના ૨૪ અવતારો થયા છે તેમણે પણ આજ ધર્મને ઉદ્ધાર કરેલો છે શ્રી કૃષ્ણાવતાર પછીજ વેદધર્મને અનુસરી અનેક સપ્રદાયો થયેલા છે જેથી પ્રથમ વેદધર્મના રહસ્યનું આપણે હવે કથન કરીશું.

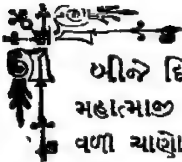
આજે તો હવે મારે સ્નાનાદિ કરવાનો સમય થયો છે માટે હવે આવતી કાલે તેનું કથન કરીશું કેમ ભાઈ, ચન્દ્રમણિશંકર, આજે તો સમ-જણ પડીને ?”

ચન્દ્રમણિશંકર—“ જી હા, સર્વ ધર્મોનું મૂળ રહસ્ય એક જ છે એ વાત તો હું સમજ્યો. હવે આવતી કાલે કૃપા કરી આગળ વેદધર્મનું રહસ્ય સમજાવશો અને પણ ઉડીશું. ”

આમ કહી ચન્દ્રમણિશંકર અને સુમતિ પણ નમન કરી પુત્રને લઈ વિદાય થયા અને સર્વ સન્માસી વર્ગ સ્નાનાદિ અર્થે નર્મદા તટે ગયા.

પ્રકરણ ૪ થું. વેદધર્મ.

બીજે દિવસે ચન્દ્રમણિશકર સહકુટુંબ મહાત્માજી પાસે આવ્યો મહાત્માજી અને બીજી સન્યાસી મડળ પણ્ય બેઠેલુ જ હતુ આજે વળી ચાણોદથી પણ્ય બે ચાર ગૃહસ્થો મહાત્માજીના દર્શનાથે આવ્યા હતા થોડીવારે સર્વ શાંત થતા મહાત્માજીએ કથાનો આરંભ કર્યો -

“કેમ બાપ, આજે તો આપણે વેદધર્મ રહસ્ય સંબંધી ચર્ચા કરીશુ. અહિં તમને જે જે કહેવામા આવે તેને જે તમે મનમા ધારણ કરશો તો તેથી તમને ઘણો લાભ થવાનો સંભવ છે આ શિક્ષણ નાનપણથી જ બાળકાને આપવાની જરૂર છે અને તે કામ માતાનું છે આજે તો સ્ત્રીયો જ ધર્મ શું? ધર્મ રહસ્ય શું એ સમજી શકતી નથી તો તે પોતાના બાળકાને શી રીતે આ વાત સમજાવી શકવાની? દરેક પુરુષની ફરજ છે કે તેણે પોતાની પત્નીને ધર્મનું શિક્ષણ આપી ધર્મનિષ્ઠ બનાવવી

આપણે કાલે હિંદુધર્મ સંબંધી ચર્ચા કરી હતી હિંદુધર્મનું મૂળ વેદધર્મ છે અને આ વેદધર્મ એ જ સનાતનધર્મ છે વેદને ઇશ્વરપ્રણિત માનવામા આવે છે એટલે વેદ ઇશ્વરરચિત છે એમ શાસ્ત્રો કહે છે

વેદ ઇશ્વરપ્રણિત છે એમ ભગવાન શ્રી કૃષ્ણ કહે છે —

સર્વસ્ય ઘાહ દદિસનિવિષ્ટો મત સ્મૃતિર્કાનમ પોહન ચ ।

વેદૈશ સર્વૈરહમેવ વેષો વેદાંત કહેદાષિ વેષ ઘાહમ ॥ ૧ ॥

મ ગો. અ. ૧૨ .

“હું સર્વના હૃદયમાં અત્યાંતી રૂપે સારી રીતે પ્રવેશ કરીને રહું છું, માટે પ્રાણી માત્રને પૂર્વે અનુભવેલી બાબતોની સ્મૃતિ વિષય તથા ઉદ્ધિયોના સખ-
ધથી થયેલું જ્ઞાન અને તે બન્નેનો વિનાશ, આ સર્વ મારાથી જ થાય છે સર્વ
દેવોએ તે તે દેવતારૂપે હું ભણવા થોગ્યું છું, વેદાતસ પ્રદાયનો પ્રવર્તક તથા
તેનું જ્ઞાન આપનારો પણ હું જ છું તથા વેદના અર્થને ભણનારો પણ હું જ છું ૧૫

વેદ ચાર છે ઋગવેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ અને અથર્વવેદ દરેક વેદના
સહિતા અને બ્રાહ્મણ બે ભાગ છે વેદમાં જ્ઞાન ભરેલું છે, તેનું ધર્મિયે ઋષિ
મુનિયો દ્વારા મત્રરૂપે વેદમાં પ્રકાશિત કર્યું છે વેદના સહિતાવિભાગમાં
દેવસ્તુતિ અને યજ્ઞના મત્રો છે તેમ બ્રાહ્મણભાગમાં ઇતિહાસ, પુરાણ,
સૂત્ર, શ્લોક આખ્યાન વિગેરે છે બ્રાહ્મણભાગના પણ આરણ્યક અને
ઉપનિષદ એવા બે ભાગ છે બ્રાહ્મણભાગમાં ઐતરેય, તૈત્તિરિય, તલ્પકાર
અને શતપથ એ ચાર મુખ્ય છે ઉપનિષદમાં બૃહદારણ્યક, માણ્ડુક્ય, ઇશ,
કેન, તૈત્તિરીય, છાન્દોગ્ય, કૌશીતકી, પ્રશ્ન, ઐતરેય, શ્વેતાશ્વતર, મુણ્ડક, અને
મૈત્રેયી વિગેરે ઉપનિષદો છે ઉપનિષદોમાં બ્રહ્મવિદ્યાનું વર્ણન છે

વેદમાં મત્રોના ક્રમ અને તેની શબ્દ રચના જે જે ઋષિઓએ કર્યા
તે તે મત્રોના તે ઋષિઓ દ્વારા ગણ્યાયા છે વેદમાં પ્રતિપાદન કરાયેલું જ્ઞાન
ધર્મિરૂપ અને અનાદિ અનન્ત છે વેદમાં ધર્મિરતી જ ઉપાસના છે તેમાં
દેવતાઓની સ્તુતિ અને યજ્ઞયાગાદિનું પ્રતિપાદન કરાયેલું છે એ સર્વ ધર્મ-
રતી ઉપાસનાનું અગ છે વેદના ચાર ઉપવેદ છે ઋગવેદનો ઉપવેદ વૈદક,
યજુર્વેદનો ઉપવેદ ધનુર્વેદ, સામવેદનો ઉપવેદ ગધર્વવેદ અને અથર્વવેદનો
સ્થાપત્ય ઉપવેદ છે વૈદકમાં શરીર બળ વધારવાના અને રોગ મટાડવાના
ઉપાય છે તેના ચરક, સુશ્રુત, વાગભટ વિગેરે ગ્રંથો છે ધનુર્વેદમાં-યુદ્ધવિદ્યા
ધર્મશિક્ષા, અને સ્વદેશ ગ્જ્ઞાના વિષયો છે ગધર્વવિદ્યામાં સંગીત છે સ્થા-
પત્યમાં શિલ્પ, કળા, કાર્ય અને પદાર્થવિદ્યા આવે છે હાલમાં તેમાંની માત્ર
આયુર્વેદવિદ્યા કાયમ રહેલી છે અને બીજા ઉપવેદોની વિદ્યાલુપ્ત થઈ છે.

વેદના છ અંગો છે શિક્ષા, કલ્પ, વ્યાકરણ, નિરૂક્ત, છન્દ અને જ્યો-
તિષ. વેદના મુખ્ય દેવતા ૧૧ રૂદ્ર, ૧૨ આદિત્ય, આઠ વસુ, ઈન્દ્ર અને પ્રજા
પતિ એમ તેમની વિભૂતિઓનો વિસ્તાર થતાં ૩૩ કરોડ દેવતા થયેલા છે,

આ સર્વ દેવતાઓનો હય થાય છે સારે એક આત્મા બાકી રહે છે
તેને દેવતાઓનો દેવ કહે છે વેદાન્ત એ વેદોનો અન્ત કહેવાય છે ઋગવેદની
૨૧ શાખા છે, યજુર્વેદની ૧૦૮ શાખા છે, સામવેદની ૧૦૦૦, અને અથર્વ-
વેદની ૫૦ શાખાઓ છે ઋગવેદના ઋષિ-વસિષ્ઠ, અત્રિ, કસ્યપ, ભારદ્વાજ,

ગૌતમ, જમદગ્નિ, અને વિશ્વામિત્ર વિગેરે છે. યજુર્વેદના ઋષિ યાજ્ઞવલ્ક્ય વિગેરે છે અને ઋગવેદના જે ઋષિ છે તે સામવેદના પણ છે અથર્વવેદના ઋષિ અથર્વગિરા છે

સ્મૃતિ—ઋષિઓએ જે યાદ રાખેલું તેને સ્મૃતિ કહે છે જે સાબળેલું તેને શ્રુતિ કહે છે આ પ્રમાણે શ્રુતિ અને સ્મૃતિઓ પણ ઋષિમુનિઓએ રચેલી છે તેમા મનુસ્મૃતિ, યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ અને પરાશરસ્મૃતિ વિગેરે ધણી સ્મૃતિઓ છે કેટલાકે ૧૮ સ્મૃતિ કહે છે અને કેટલાક વીસ કહે છે તેમા સૃષ્ટિકર્મ, ધર્મ, તેના લક્ષણ, વર્ણાશ્રમ ધર્મની મર્યાદા, અને આચાર વિચારના વિગેરે વિષયો હોય છે તે સર્વનું પર્યવસાન બ્રહ્મજ્ઞાનમા છે તેમા ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષને આપનાર માર્ગોનું નિરૂપણ છે તેના બનાવનારા ઋષિમુનિઓ જીદા જીદા હોવાથી તેમા ધણીમા મતભેદ પણ છે તેપણ સર્વમા મોક્ષ પ્રાપ્તિનું સાધન આત્મજ્ઞાન મેળવવાનો મુખ્ય વિષય છે

પુરાણો—એ સિવાય શાસ્ત્રમા ૧૮ પુરાણો અને ઇતિહાસમા મહાભારત અને રામાયણ બે ગ્રંથો છે ૧ બ્રહ્મપુરાણ, ૨ પદ્મપુરાણ, ૩ વિષ્ણુપુરાણ, ૪ શીવપુરાણ, ૫ ભાગવત, ૬ નારદપુરાણ, ૭ માર્કન્ડેયપુરાણ, ૮ અગ્નિપુરાણ, ૯ ભવિષ્યપુરાણ, ૧૦ બ્રહ્મવૈવર્તપુરાણ, ૧૧ લિંગપુરાણ, ૧૨ વારાહપુરાણ, ૧૩ સ્કન્ધપુરાણ, ૧૪ વામનપુરાણ, ૧૫ કર્મપુરાણ, ૧૬ મત્સ્યપુરાણ, ૧૭ ગરુડપુરાણ, અને ૧૮ બ્રહ્માન્ડપુરાણ એ ૧૮ પુરાણો છે તેના ખીજા ૧૮ ઉપપુરાણો છે પુરાણોમા દેવતાઓ, ઋષિઓ, રાજાઓના વશ, મન્વન્તરોની કથા, રાજવંશીઓના ચારિત્રો સર્ગ અને પ્રતિસર્ગ (સર્વર્થ ચરાચરની ઉત્પત્તિ) નું વર્ણન છે દરેક પુરાણમા તેના અંકક દેવતાની ઉપાસના છે વિષ્ણુ, શિવ, શક્તિ, સૂર્ય અને ગણપતિ એ પાંચ મુખ્ય દેવતાઓ છે દરેક પુરાણમા તેના મુખ્ય મુખ્ય દેવતાની ઉપાસના, ધર્મ, જ્ઞાન, અને વૈરાગ્ય વિષે સારી સારી વાતોની ગુથણી કરીને ઉપદેશ આપેલો છે વિષ્ણુ પુરાણમા વિષ્ણુની ઉપાસનાનું મહાત્મ્ય છે તેમા મુખ્ય પ્રત્નદાયરિતનું વર્ણન છે તેવી રીતે શિવપુરાણમા શિવનું મહાત્મ્ય અનેક ચરિત્રો અને વાર્તાઓના રહસ્યપૂર્વક વર્ણવેલું છે પુરાણોમા આરભમા, મધ્યમા અને છેવટના ભાગમાં વૈરાગ્યના આખ્યાનો છે તેમા ભગવાનની લીલાઓની કથાઓ છે. પુરાણોમા સર્વ ઉપનિષદોના સારરૂપ ધ્વજ અને જીવની એકતા જાણી શકાય એવા અદ્વિતિય પરબ્રહ્મનું વર્ણન કરેલું છે અને તેનું ફળ મોક્ષ જ છે

યોગશાસ્ત્ર—ન્યાય, વૈશેષિક, સામ્ય, યોગ, પૂર્વમિમાસા, અને ઉત્તર મીમાસા એ યોગશાસ્ત્ર છે ન્યાય ગૌતમમુનિ પ્રણીત છે વૈશેષિક કણ્યાદ-

મુનિ પ્રશ્નિત છે, સાખ્ય કપીલમુનિ પ્રશ્નિત છે, યોગ પાતંજલ મુનિ પ્રશ્નિત છે, પૂર્વમિમાંસા જૈમિની પ્રશ્નિત છે, અને ઉત્તરમિમાંસા વ્યાસમુનિ પ્રશ્નિત છે. ન્યાયસાસ્ત્રમા પૃથ્વી, તેજ, વાયુ, આકાશ, કાળ, દિક, આત્મા, મન એ સર્વનું નિરૂપણ છે વૈશેષિકમા પણ તેજ વિષયો ઉપરાત અભ્યુદયદ્વારા સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય તેને ધર્મ કહે છે તેનું નિરૂપણ છે સાખ્યમા ચોતીસ તત્ત્વોના વિવેચન સાથે પ્રકૃતિથી પુરૂષ બિન્ન છે એમ સિદ્ધ કર્યું છે, યોગમા ચિત્ત-વૃત્તિના નિરોધ વડે આત્મપ્રાપ્તિનો માર્ગ બતાવ્યો છે પૂર્વમિમાંસામા કર્મની શ્રેષ્ઠતાનું અને ઉત્તરમિમાંસામા બ્રહ્મ જ્ઞાનાસાનું નિરૂપણ છે.

ઇતિહાસમા મહાભારતમા પાંડવકૌરવોનું વર્ણન, શ્રીકૃષ્ણનો મહિમા, અને અનેક વૃત્તાંતોદ્વારા ધર્મ, બળ, ઐશ્વર્ય, પરાક્રમ, લાગ, ઘાન, વેદાન્તના સિદ્ધાંતોના ગ્રંથણી વિગેરે છે, રામાયણમા ધર્મરાવતાર શ્રીરામચંદ્રજીનું જીવન ચરિત્ર છે, તેમા અનેક ચરિત્રોદ્વારા, સત્ય બોલવું, એક પત્નીવ્રત, વચન પાલન, પતિસેવા, પતિપ્રેમ, પુત્રપ્રેમ, પિતાપ્રેમ, બળ, સાહસ, અને પરાક્રમનું વર્ણન છે.

આ પ્રમાણે હિંદુધર્મનું રહસ્ય વેદ, ઉપનિષદ, શ્રુતિ, સ્મૃતિ, પુરાણો અને ઇતિહાસોમા છે મહાભારત પહેલાં તો હિંદુધર્મમા મુખ્ય વેદધર્મ મનાતો અને વેદધર્મ પ્રમાણે સર્વ કોઈ વર્તતા મહાભારત પછી ન્યારે વેદાદિ ધર્મમા પાછળથી સડો પેઠો. ત્યારે બુદ્ધભગવાનનો જન્મ થયો અને તેમણે પોતાનો ધર્મ ફેલાવ્યો ન્યારે આ પ્રમાણે બુદ્ધધર્મના પ્રભાવથી વેદધર્મનો નાશ થવા આવ્યો ત્યારે શ્રીમદ્દશકરાચાર્ય ઉત્પન્ન થયા અને તેમણે ફરીથી વેદધર્મનું સ્થાપન કરી બુદ્ધધર્મનો હિંદુસ્થાનમાંથી પરાજય કર્યો તે પછી શ્રી રામાનુજાચાર્ય થયા અને તેમણે વૈષ્ણવ ધર્મનું સ્થાપન કર્યું શિવધર્મ અને વૈશ્ણવધર્મના બે બેદો તે પછી જ થયા તે પહેલાં તો મહાભારતના સમય સુધી સર્વ હિંદુઓ વેદધર્મ અનુસાર ચાલતા શિવ અને વિષ્ણુમા ભેદ સમજતા નહિ.

વેદમાં ફ્ર થવા શિવની પુજા કહેલી છે તેમા ફ્રની સ્તુતિ કરેલી છે ઋગવેદમા કહ્યું છે કે—

મા નો મહાન્તમુત માનો અર્મક માન હક્ષન્તમુત માન હક્ષિત ।
મા નો વધો પિતર માત માતર માન પ્રિયાસ્તન્વો ઐર દીરિષ્ ।
મા ન સ્તોત્રે તનયે માન આયો માનો નોષુ માનો અશ્વેષુ રિરિષ્ ।
મા નો ચિરાન્કુર મામિતો, વશિર્દિવિશ્વમન્તઃ સદમિત્વા હવામહે ॥

“અર્થ—હે કંદે, અમે હરિસાથે તમારી હ મેશા પ્રાર્થના કરીએ છીએ, પણ તમે બાપને, માને, અમારા મોઠા સ મધી તેમ બાગકાને કો યી યડને મારશો નહિ. હે રૂદ્ર, અમારા નાના બાળકો ઉપર, અનારા આયુષ્ય ઉપર, અમારી ગાથો ઉપર, અમારા ધરો ઉપર અને અમારા ઘોડાઓ ઉપર ગુસ્સે થતો નહિ. અમારા વીરોને હે રૂદ્ર ગુસ્સે થઇને હણશો નહિ (ઋ-૧-૧૧૪-૭-૮)”

ભગવાન શકરાચાર્યે શૈવધર્મ પ્રવર્તાઓ અને ભગવાન રામાનુજચાર્યે વૈશ્ણવધર્મ પ્રવર્તાઓ તોપણ તે બંનેનો આશય શૈવ અને વૈશ્ણવ સંપ્રદાયમાં અસારે જે ભેદ મનાય છે તેવો ભેદ પાડવાનો નહોતો, ઉપનિષદોમાં બ્રહ્મજ્ઞાનનું નિરૂપણ કરાયેલું છે વેદના મત્રોનો સમગ્ર ઉપનિષદોમાં કરેલો હોય છે તેમાં બ્રહ્મ, જીવ, અને સૃષ્ટિનું વર્ણન તથા બ્રહ્મપ્રાપ્તિને માટે જ્ઞાન, યોગ, બ્યાન અને ઉપાસના એ ચાર માર્ગોનો ઉપદેશ કરેલો હોય છે શૈવ-સંપ્રદાયના મૂળમાં શ્વેતાશ્વતર ઉપનિષદ છે અને વૈશ્ણવમાર્ગના મૂળમાં ભગવદ્ગીતા છે ભગવદ્ગીતા પહેલાનું શ્વેતાશ્વતર ઉપનિષદ છે આ ઉપનિષદગીતાને મળતું છે આ ઉપનિષદમાંથી શકરાચાર્યે તેમજ રામાનુજચાર્યે પોતપોતાના મત માટેના વ્યવસ્થા પોતાના ગ્રંથોમાં ઉતારેલા છે છતાં આ ઉપનિષદ શૈવમાર્ગના પ્રમાણરૂપ ગણાય છે

મહાભારતમાં કૃષ્ણે રૂદ્રની સ્તુતિ કરેલી છે અને જીજીવતીને રૂદ્રમણ્ડી-જેવો પુત્ર થવા માટે તેમણે મહાદેવને પ્રસન્ન કરવા માટે તપ કર્યું હતું તેમને ઉમા સહિત મહેશ્વરે દર્શન આપ્યા હતા અને વરદાન આપ્યું હતું એવું મહાભારતના અનુશાસન પર્વમાં છે તેનીજ રીતે શિવે વિષ્ણુની પણ સ્તુતિ કરેલી છે ઉપનિષદમાં જેને બ્રહ્મ-પરબ્રહ્મ કહે છે તેજ પરમેશ તત્ત્વને શિવબ્રહ્મનો શિવ મહેશ્વર અને મહાદેવ તરીકે માને છે અને વૈશ્ણવો તેજ પરમતત્ત્વને નારાયણ, વિષ્ણુ અને કૃષ્ણ તરીકે માને છે બ્રાહ્મણો અને ક્ષત્રિયો શિવને માને છે અને વૈશ્યાદિ ઈતર જાતિઓ વૈશ્ણવ પથને માને છે, તેમાં આજ્ઞકાક્ષ જે ભેદ મનાય છે તે ભેદ પાછળથી પેસી ગયેલો લાગે છે

વેદનું રહસ્ય લોકો બ્યારે સમજી શકે નહિ તેની નિશ્ચિતિના થયા ત્યારે તેના રહસ્યને અનેક આખ્યાયિકાઓ દ્વારા સમજાવવા માટે પાછળથી પુરાણો વેદવ્યાસે રચ્યા છે આ પુરાણોમાં ઉપનિષદોના રહસ્યને અનેક આખ્યાયોમાં ગુથેલું હોવાથી સામાન્ય મનુષ્યો પણ ઝટ સમજી શકે છે શ્રીરામચંદ્રની હીવાનું વર્ણન રામાયણમાં છે તેમાં એકેએક પાત્રના ચરિત્રનું અનુકરણ કરવા જેવું છે શ્રી કૃષ્ણની ક્ષીલાનું વર્ણન ભાગવતમાં, વિષ્ણુપુરાણમાં અને મહાભારતમાં છે રામાયણ અને મહાભારતમાં પણ

અનેક આખ્યાયિકાઓમાં ઉપનિષદના રહસ્યનો સાર ગુથેલો છે તેથી તે વાંચી મનન કરવાથી હિંદુધર્મનું રહસ્ય સમજી શકાય છે આ પ્રમાણે હિંદુધર્મનું રહસ્ય વેદ, શ્રુતિ, સ્મૃતિ ઉપનિષદો અને પુરાણોમાં ગુથેલું છે બાપ્ત ચન્દ્રમણિશંકર, આ પ્રમાણે વેદધર્મનું રહસ્ય છે શૈવ કહેા, વૈશ્ણવ કહેા કે શાક્ત કહેા, મર્વ ધર્મ વેદધર્મ પ્રમાણે જ છે જે કાંઈ વિરોધ નજાય છે તે માત્ર પાછળથી તેના માનનારાઓએ છુસાડી દીધેલો છે માટે આપણે તો આપણા મુળ ધર્મને અનુસરીને ચાલવું અને બીજા સર્વ કાંઈ મેમા શુભ છુદ્ધિ રાખવી એજ કર્તવ્ય છે

આ પછી મહાત્માએ કથા બધ કરી અને સર્વે નમન કરીને ઉઠ્યા. ચન્દ્રમણિશંકર પણ નમન કરી સુમતિ સાથે કરનાળી ગયો. સાબળેલી કથાની રાત્રે તે સુમતિ સાથે ચર્ચા કરતો તેથી સુમતિને પણ ધણી નજીવાનું મળ્યું.

ભાગ ૨ નો

ઇશ્વરના ૨૪ અવતારો.

પ્રકરણ ૫ મું

અવતાર રહસ્ય.

જો દિવસે સર્વ મહાત્મા પાસે આવી બેઠા અન્દ્રમણિશ્વર અને સુમતિ પણ આજે રોજના કરતા કાંઈક બેઠાં આવીને બેઠાં સર્વના આવી ગયા પછી મહાત્માએ કથાનો આરંભ કર્યો. મહાત્મા કહેવા લાગ્યા

“ આજે આપણે વિષ્ણુભગવાનના ૨૪ અવતારોના રહસ્ય સંબંધી કથા કરીશું આપણા શાસ્ત્રમાં ઇશ્વરના ૨૪ અવતારો માનવામાં આવે છે તે આ પ્રમાણે થયેલા છે.

પુરાણોમાં ઇશ્વરના ૨૪ અવતારોનું વર્ણન છે. તે ૨૪માં મુખ્ય ૧૦ અવતારો ગણાય છે વિષ્ણુ ભગવાને શુકાચાર્યની માનું માથું કાપી નાંખ્યું ત્યારે શુકે વિષ્ણુને શાપ આપ્યો કે તમે આ સંસારમાં ૭ વાર મનુષ્ય શરીર ધારણ કરશો. સારથી વિષ્ણુ ભગવાન વારવાર જન્મ લે છે. તેમના ૧૦

અવતારો મુખ્ય છે અત્યેવાવતાર ચૈત્ર સુદ ૧૫ ના રોજ થયો છે કુર્મ અવતાર જેઠ સુદ ૧૨ ના રોજ, વારાહ અવતાર ચૈત્ર સુદ ૬ ના રોજ, નૃસિંહ અવતાર વૈશાખ સુદ ૧૪ ના રોજ, વામન અવતાર બાદરવા સુદ ૩ ના રોજ, પરશુરામ અવતાર વૈશાખ સુદ ૩ ના રોજ, રામચંદ્રજીનો અવતાર ચૈત્ર સુદ ૬ ના રોજ, કૃષ્ણ ભગવાનનો અવતાર બાદરવા સુદ ૮ ના રોજ, બુદ્ધનો અવતાર જેઠ સુદ ૨ ના રોજ થયો હતો એટલા અવતારો થઈ ગયા છે અને હવે કેલકી અવતાર જેઠ સુદ ૨ ના રોજ થશે. આ અવતારોમાં મત્સ્યાવતાર, કુર્માવતાર અને વારાહ અવતાર એ મનુષ્યાવતારમાં ગણાતા નથી અને નૃસિંહ, વામન, પરશુરામ, રામચંદ્રજી, કૃષ્ણ, શુક અને કલ્કિ એ ૭ અવતારો મનુષ્યમાં ગણાય છે

આ અવતારોનું રહસ્ય પણ દરેક માણસે જાણવું જોઈએ. દરેક માણસે પોતાના ધર્મનું જ્ઞાન તો પામ કરવું જ જોઈએ તે સિવાય તેનું ચારિત્ર શુદ્ધ રહી શકતું નથી ધર્મનિષ્ઠ માણસ જ પોતાના કર્તવ્યને ઉત્તમ રીતે સાધી શકે છે ”

પરમાત્માએ પ્રથમ બ્રહ્માથી સુનકલ્કિ કુમારોનો અવતાર લઈ બ્રહ્માણુ થઈ દુષ્ટથી પાળી રાકાય એવું અખંડિત બ્રહ્માચર્ય પાળ્યું

બીજો અવતારે આ જગતની ઉત્પત્તિ માટે રસાતળમાં ગયેલી પૃથ્વીનો ઉદ્ધાર કરવા માટે મરાના સ્વામી શ્રી હરિએ વરાહનું શરીર ધારણ કર્યું હતું

ત્રીજો અવતારે તે પરમાત્માએ ઋષિના જન્મમાં નારદનો અવતાર લઈ અન્યને નારદ પચરાત્ર કહ્યું

ચોથો અવતારે ભગવાને ધર્મની ભીંથી નર અને નારાયણ નામના ઋષિ રૂપે જન્મીને અત કરણને શાંતિ આપનાર તપ કર્યું

પાંચમો અવતારે કપીલનો ધારણ કરીને સિદ્ધ પુરુષોના ધન્ય થયા અને આસુરી નામના બ્રહ્માણુને સાંખ્યશાસ્ત્ર કહ્યું.

છઠો અવતારે અનસૂયા તથા અન્નિ ઋષિની પ્રાર્થના ઉપરથી તેમને ત્યાં દત્તાત્રય ભગવાન પુત્રરૂપે અવતર્યા અને અલર્ક રાજ્યને તેમ પ્રહ્લાદાદિ ભક્ત-જનોને આત્મવિદ્યાનો ઉપદેશ કર્યો

સાતમાં અવતારે ઋષિ ઋષિથી આકૃતિ નામની ભીં વિષે યજ્ઞાવતાર ધારણ કર્યો અને યામ વિગેરે પુત્રો અને દેવો સાથે સ્વામયુ મન્વતરનું પાલન કર્યું

આઠમાં અવતારે નાભિરાજની મેરુદેવી નામની ભીંથી ઉરુકમ-ઋષભ-દેવ જન્મ્યા. અને પરમહસનો માર્ગ બતાવ્યો

નવમો અવતાર પૃથ્વરાજનો થયો જેમણે પૃથ્વીમાંથી ઔષધીઓનું

તથા સર્વ વસ્તુઓનું દોહન કર્યું, તેમ હસાવતાર, અને શ્રી હરીના ઈશ્વરના અવતારો થયા હતા.

૧૨ આક્ષુષ મન્વતરમાં જ્યારે સમુદ્રો એકત્ર થવાથી પ્રલય થયો ત્યારે ભગવાને મત્સ્યાવતાર ધારણ કરી પૃથ્વી રૂપ નોકામાં વૈવસ્વત મનુને બેસાડી તેમની રક્ષા કરી એ જ્યારેમો અવતાર છે.

તેરમા અવતારે દેવો અને દાનવો સમુદ્રમથન કરવા લાગ્યા ત્યારે ભગવાને કાચાખાનું રૂપ ધારણ કરી પીઠ ઉપર મહરાયણને ધારણ કર્યો.

ચૌદમો અવતાર ધન્વતરનો ધારણ કરીને અમૃત આપ્યું.

પદ્મરમો અવતાર મોહિનીનો ધારણ કરી સ્ત્રીના રૂપથી દાનવોને મોહિત કરી દેવોને અમૃત પાત્રું.

સોળમો વૃષિ હાવતાર ધારણ કરી મદમત દૈત્ય હિરણ્યકશિપુને ચીરી નાખ્યો.

સત્તરમો વામનાવતાર ધારણ કરી બળીગબ્બના યજ્ઞમાં જઈ તેની પાસે સ્વર્ગ પાછું લેવા ન્ધુ ડગલા પૃથ્વી માગી.

અટારમો અવતાર પરશુરામનો ધારણ કરી પૃથ્વીને ૨૧વાર નક્ષત્રી કરી.

ઝોગણીમમાં અવતારે પરાશરથી સત્યવતીમાં ભગવાન વેદવ્યાસ જન્મ્યા અને તેમણે વેદરૂપી વૃક્ષની શાખાઓ કરી અને વ્યાસ કહેવાયા.

વીસમો અવતાર દેવતાઓનું કામ કરવાની ઇચ્છાથી રામરૂપી રામનો અવતાર થયો અને મમુદ્ર નિગ્રહ વિગેરે પરાક્રમો કર્યા.

૨૧ અને ૨૨ માં અવતારે બળગમ અને કૃષ્ણ એવા નામથી વૃષ્ણ-કુળમાં અવતાર લઈ પૃથ્વીનો ભાર ઉતાર્યો.

તે પછી કૃષ્ણયુગમાં તેવીમમાં અવતારમાં અસુરોનું બળ વધ્યું તેમને મોહ કરવા માટે ભગવાન હિકટ દેશમાં ગયાતા પ્રદેશમાં છુદ્ધને નામે અવતારો હતા અને ચોરીમો અવતાર હવે પછી કર્તિક ભગવાનનો થશે.

ભગવાને ગીતામાં ન્યમુખેજ કહ્યું છે કે —

अज्ञोऽपि सम्मद्वयान्मा भूतानां मन्त्रोऽपि सन् ।

प्रकृतिं स्वामधिष्ठय संभगम्यात्प्र मायया ॥ ૬ ॥

મ. ગી. અ. ૩.

હું જન્મ ગહિત છું, અવિનાશી સ્વભાવવાળો છું તથા સર્વે પ્રાણીઓનો ઈશ્વર-સ્વતંત્ર કર્મ કરનારો છું, તોપણ હું માયાવડે શુદ્ધ તેજસ્વી સત્વગુણી ચિત્તિને ધારણ કરીને અવતાર લઉં છું ;

ગીતાને તો આજકાલ સર્વ માને છે તો તેજ ગીતામાં ભગવાન સ્વમુખે પોતે અવતાર ધારણ કરે છે તેવું કહે છે.

વળી ભાગવત પ્રથમ અધ્યાયમાં ૩૪માં શ્લોકમાં પણ કહે છે કે : જ્યતનં

રક્ષણ કરનારા દયાળુ ભગવાન, દેવ, પશુ, અને મનુષ્યોમા નાના પ્રકારની ભીલાવડે અવતારો નાંખીને સત્વગુણી અવતારથી લોકોનું રક્ષણ કરે છે.

પ્રવચકાએ આ જગત મહામાગરના પાણીમા કુબી ગયું હતું, સારે જેમની ચૈતન્યશક્તિ જાગ્રત હતી એવા સ્વરૂપના આનંદમા મગ્ન રહેનારા ભગવાન પોને જ શેષ નાગની રાખા ઉપર નેત્રો મિચી પોડયા હતા પછી ભગવાને જગત રચના માટે સૂક્ષ્મ પદાર્થનો વિચાર કર્યો, એટલે તે સૂક્ષ્મ પદાર્થ કમળના ફાશ રૂપે તેમનામા ઉત્પન્ન થયું અને તે નાભિકમળમાથી બહાર ઉત્પન્ન થયા, જેમને સ્વયંનુ કહે છે બહારાએ કાઢીને નેચું નહિ એટલે તેમણે ચિત્તનો નિરોધ કરીને પરમાત્માને પોતાના હૃદયમા પ્રકટ થયેલા જોયા તે પછી સૃષ્ટિ રચનાની ઇચ્છાથી બહારાએ ભગવાનની સ્તુતિ કરી અને તે પછી ભગવાનની આજ્ઞાથી તેમણે આ જગત રચ્યું.

મહામાળાએ આટલી કથા કહી બીજે દિવસે અવતારોનું વર્ણન કરવાનું કહ્યું તે પછી ચન્દ્રમણિશંકર ઉતારે ગયો.

અ ગ્રેજી, બ ગાળો, મરાઠી, હિંદી, ઉર્દુ અને સંસ્કૃત જાણવા માટે

માસ્ટર ઑફ નૉલેજ

મળાવો આ પુસ્તક ઉપરથી તમે માત્ર ૭ માસમા જ અગ્રેજી, બંગાળી, મરાઠી, હિંદી, ઉર્દુ અને સંસ્કૃતનું જ્ઞાન મેળવવા, લખવા અને વાચવા એટલું મેળવી શકો છો. વેપાર ઉદ્યોગમા ઉપરની ભાષાઓનું જ્ઞાન મેળવવાની ખાસ જરૂર છે તેથી દરેક ભાષામા પાંચ વ્યવહાર કરી શકાય છે. દેશાવર જવાથી પણ ગુચવણ પડતી નથી. અને આ બધી ભાષાઓ શીખતા હજારો રૂપિયા ખર્ચ કરવા પડે છે અને વર્ષોના વર્ષો ગુમાવવા પડે છે જના શીખી શકાતી નથી. બાળકો પોતાના અભ્યાસ સાથે આ પુસ્તકનો અભ્યાસ કરી શકે છે. કોમલ માત્ર રૂ ૧૦-૦-૦.

સુરતથી કવચનંદાન હિરાવાચ ૧ મે છે કે માસ્ટર ઓફ નોલેજ વાંચી મને ઘણો આનંદથો પુસ્તકની ચૈત્રી ભાષા શીખવાના ઉમેદવારને બહુ સુગમ પડે તેવી છે જુદા જુદા પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરવા કરતા આ પુસ્તકથી ઘણા ટુકા સમયમા, થોડી મહેનતે ઘણી ભાષાઓનું જ્ઞાન માલ્ય એમ છે. આમ અગ્રેજી, મરાઠી, ગુજરાતી અને હિંદી ભાષાની રચના ભેગી આપવાથી તે દરેકમાળા જુદી જુદી શીખવાની મહેનત બચી જાય છે પુસ્તક ઘણું ઉપયોગી છે. અનેક ભાષાઓ શીખવામા એક શસ્ત્ર સમાન ગણાશે.

વ્યવહારપકે ભાગ્યોદય—અમદાવાદ

પ્રકરણ ૬ હું.

સનકાદિક કુમારોનો પ્રથમ અવતાર

જે દિવસે મહાત્માએ કથા શરૂ કરી “અહ્યાએ ભગવાનના નાભિ-કમળમાંથી ઉત્પન્ન થઈ જોયું તો કાઈ જણાયું નહિ તેથી તેમણે પોતાનું માથું ચારે દિશામાં ફેરવી અને નેત્રો ઉઘાડી ચારે દિશામાં જોયું જોઈ તેમને ચાર મુખ થયા પછી તેમણે સકલ્પવડે તે કમળ-માંથી આ જગતની રચના કરી તેમણે પ્રથમ સનક, સનદન, સનાતન અને સનતકુમાર એ ચાર મુનિઓને ઉત્પન્ન કર્યા તેઓ ક્રિયા રહિત અને ચારખલિત અક્ષયર્થવાળા થયા સ્વપણ એવા અહ્યાએ તે પુત્રોને કહ્યું કે હું પુત્રો, તમે પ્રગ્નને સરજો પણ તે તો ભગવાન વિષે નિષ્ઠાવાળા અને મોક્ષધર્મની ધ્વજાવાળા હતા તેથી તેઓએ તો સૃષ્ટિ રચવાની ઇચ્છા કરી નહિ ભગવાન પોતે મનકના ચિન્હવાળા થઈને સનકાદિક ચાર ઋષિ રૂપે અવતર્યા હતા તેમણે પૂર્વે કલ્પના પ્રલય થવાથી તે સમયનું જે આત્મ-જ્ઞાન નાશ થયું હતું તેના પુનઃ સર્વને સારી રીતે ઉપદેશ કર્યો હતો જે સાંભળવા માત્રથી મુનિઓને આત્માનો સાક્ષાત્કાર થયો હતો મનકાદિક ઋષિઓએ નારદને પણ ઉપદેશ આપ્યો હતો

૩૬

અહ્યાએ પોતાના પુત્ર સનકાદિક મુનિઓને સૃષ્ટિ રચવાની આજ્ઞા કરી પણ તેમણે તે ન માનવાથી તેમને ક્રોધ થતા તેમની બકુટીમાંથી શિવ પ્રકટ થયા તેમને અહ્યાએ કહ્યું કે તમારું નામ ૩૬ પડશે અને મન્યુ, મનુષ્ય, મહિનસ, મહાન શિવ, કંતુષ્વજ, ઉમરેના, ભવ, કાળ, વામરેવ અને દ્વંતરવત એ રીતે તમારા ૧૧ નામે પડશે અને ઘી વૃત્તિ ઉચના ઉમા નિયત

સર્પિષ, ઈંદ્રા, અગ્નિકા, ઇરાવતી, સુધા અને દીક્ષા એ ૧૧ તમારી સ્ત્રીઓ રૂદ્રાણી ગણાશે માટે તમે આ સ્ત્રીઓમાંથી ધણી પ્રજા ઉત્પન્ન કરો. પછી ભગવાન રૂદ્રે પ્રજાને સરજવા માડી આ પ્રજા ક્રોધી અને લયકર હોવાથી જગતને ગળવા લાગી તેથી બ્રહ્માએ તેમને સૃષ્ટિ સરજવાની ના પાડી તપ કરવાનું કહ્યું પછી રૂદ્રભગવાને વનમાં જઈ તપ કરવા માંડ્યું

વેદની ઉત્પત્તિ.

વેદની ઉત્પત્તિ—બ્રહ્માએ પોતાના ચાર મુખ વડે ચાર વેદ બનાવ્યા છે પૂર્વ દિશાના પોતાના મુખમાંથી ઋગ્વેદ બનાવ્યો, પશ્ચિમ દિશાના મુખમાંથી સામવેદ બનાવ્યો અને દક્ષિણ દિશાના મુખમાંથી અથર્વવેદ બનાવ્યો છે વળી તેજ પ્રમાણે તેમણે આયુર્વેદ, ધનુર્વેદ, ગાધર્વવેદ, અને વિશ્વકર્માનું શાસ્ત્ર એ ચાર ઉપવેદોને ઉત્પન્ન કર્યા પછી પોતાના સર્વ મુખમાંથી પાંચમા વેદરૂપ ઇતિહાસો અને પુરાણોને રચ્યા

બ્રહ્માની સૃષ્ટિ

બ્રહ્માએ સનકાદિક મુનિઓ પછી પોતાના શરીરમાંથી દશ પુત્રો ઉત્પન્ન કર્યા તે આ સૃષ્ટિ રચવામાં કારણરૂપ હતા તેમાં સ્વયંભુ બ્રહ્માના જ્યોત્ષ્મામાંથી નારદ ઉત્પન્ન થયા, અગ્નિમાંથી દક્ષ પ્રજાપતિ ઉત્પન્ન થયા, વાયુમાંથી વશિષ્ઠ ઉત્પન્ન થયા, નાભિમાંથી પુલ્હડ ઉત્પન્ન થયા, કાનમાંથી પુલસ્ત્ય ઉત્પન્ન થયા, મુખમાંથી અગિરા ઉત્પન્ન થયા, નેત્રોમાંથી અન્નિ ઉત્પન્ન થયા, અને મનમાંથી મરીચિ ઉત્પન્ન થયા

આ ઋષિઓની કથા ઇન્દ્રાવતારોની કથા થઈ રહ્યા પછી ઋષિ મુનિઓની કથા કહેવામાં આવશે તે વખતે કહેવામાં આવશે

આટલેથીજ આ કથા આજે બંધ કરીશું કાલે હવે ઇન્દ્રાવતાર વરાહ ભગવાનની કથા કહેવામાં આવશે.

એ પછી કથા બંધ ગઈ અને ચન્દ્રમણિશકર અને સુમતિ સાંજે ઘેર ગયા

એ પછી મહાત્માજીએ દરરોજ સાંજે જે કથા કહી તે સર્વે ચન્દ્રમણિશકર સાંજની રાત્રે ઘેર ઉતારી લેતા અને તેનું મનન કરતા

દરરોજ મહાત્માજી જે ઉપદેશ આપતા તે હવે પછી પ્રકરણ વાર આપવામાં આવે છે

પ્રકરણ ૭ મું.

વરાહાવતાર.

વરાહ ભગવાને પૃથ્વીને ઉદ્ધાર કરી હિરણ્યાક્ષને સંહાર કર્યો.

ધૃત્વરો બીજો અવતાર વરાહનો થયો હતો.

પ્રહ્લાના શરીરમાંથી સ્વયંભુ મનુ અને શતરૂપા સ્ત્રી ઉત્પન્ન થયા ત્યારે તેમને બ્રહ્માએ પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાની આજ્ઞા કરી જેથી મનુએ કંચુ કે સર્વ પ્રાણીઓને રહેવાનું સ્થાન પૃથ્વી તે તો મહા સાગરમાં ડુબી ગઈ છે માટે તેનો ઉદ્ધાર કર્યો વગર મારી પ્રજાને માટે તેમ મારે માટે બીજું સ્થાન કયા છે ? માટે પ્રથમ પૃથ્વીનો ઉદ્ધાર કરે ત્યારે બ્રહ્માએ વિચાર કર્યો કે હવે શું કરવું મેં સૃષ્ટિ રચવાને તૈયારી કરી ત્યારે પ્રાણીઓ પૃથ્વીને ડુબાડી દીધી અને તે આતંત્ર્યમાં જઈ બેઠી માટે હવે તો ધૃત્વર જ મારી ધૃત્વર પુરી પાડશે આવો વિચાર કરે છે એવામાં તેમના નાકમાંથી અગ્નિના જેવડું વરાહનું એક અચ્ચુ નીકળ્યું અને તે જોતોતો તો દાથીના જેવડું વધી ગયું આથી બ્રહ્મા વિગેરે આશ્ચર્ય પામ્યા એવામાં તો મોટા પર્વત જેવા દેખાતા ભગવાન વગડે મોટી ગર્જના કરી દીશાઓને ગળવી મૂકી, પછી વરાહરૂપ ધારણ કરનાર ભગવાન વરાહની દેવોએ વેદમંત્રોથી સ્તુતિ કરી, પછી ભગવાન વરાહ દેવોના ઉદય માટે પ્રાણીમાં પેડા અને પૃથ્વી શોધતા નાકથી સુધતા પ્રાણીમાં પેડા પ્રાણીમાં પેસવાનો સમુદ્ર માર્ગ આપ્યો. ત્યાં આગળ રસાતળમાં પૂર્વે પોતે સમુદ્રમાં સૂતી વેળાએ પોતાના ઉદરમાં સર્વ જીવના આધારભૂત જે પૃથ્વીને ધારણ કરી હતી તે પૃથ્વીને દીડી પછી તે કુમેલી પૃથ્વીને પોતાની દાહવતી બેચીને બહાર કાઢી રસાતળમાંથી બહાર નીકળ્યા.

એવામાં અસભ્ય પરાક્રમવાળો હિરણ્યાક્ષ દૈત્ય હાથમાં ગદા લઈને સામો થયો અને વગડ ભગવાનને મારવા લાગ્યો તેથી વરાહ ભગવાને રમત માત્રમાં તે દૈત્યને મારી નાખ્યો અને પૃથ્વીને પોતાની દાહની અણી ઉપાડીને બહાર કાઢી, જેથી બ્રહ્માદિક દેવતાઓએ તેમની સ્તુતિ કરી.

હિરણ્યાક્ષ અને હિરણ્યકશિપુ સખધી હયા હવે પછી વૃષ્ટિદાવતારની કથા વખતે કહેવામાં આવશે.

મકરણ ૮ સું.

નારદ.

૬ શ્વરનો ત્રીજો અવતાર નારદનો ગણવામા આવે છે. બ્રહ્માએ દસ માનસ પુત્રો ઉત્પન્ન કર્યા હતા તેમાંના નારદ પણ એક બ્રહ્માના માનસ પુત્ર છે. વારાહ કલ્પમા તે જન્મ્યા હતા. બ્રહ્માએ તેમને પ્રજ્ઞેત્પત્તિ કરવાનું કહ્યું પણ તેમણે તેમની તે વાતનો સ્વીકાર કર્યો નહિ. તે બાળ બ્રહ્માચારી થયા અને સસારથી વિરક્ત રહી પરમાત્મામા ચિત્તની એકાગ્રતા કરી હરિ કિર્તનમા જ નિમગ્ન રહેતા તે બ્રહ્માના પુત્ર મનુના દર-બારમા ઉછરી મોટા થયા તે દેવોમા યોગિરાજ ગણાતા હતા અને દેવઋષિ તરીકે સર્વ તેમને માનતા હતા તે ધર્મનિષ્ઠ, પરદુ ખલજન, નીતિવાન, હસ-મુખા, આદાક, ઉત્સાહી, તરત્ન અને મસ્કરા પણ હતા. ધણીવાર મનના તરંગથી ગમ્મત ખાતર એક બીજને લડાવી પણ મારતા. તે ગમે ત્યારે ત્રિ-લોકમા ગમન કરી શકતા હતા તે ઇશ્વર ધ્યાન કરતા અને કિર્તનના આન-દમા મસ્ત કર્યા કરતા હતા તે દેવો, ઋષિઓ અને લોકપાળોને પરસ્પર સદેશા પહોંચાડતા તે અન્યને હાસ્ય ઉપજાવતા અને માથે જટા રાખતા.

તેમનો આશ્રય યમુના તટ ઉપર પહેલા હતા, પછી ત્યાંથી તે ત્રેલોકમા ફરતા સગીત શાસ્ત્રમા તે ધણુ હોશિઆર હતા તેમના ગાનતાનથી દેવો અને મુનિઓ ખુશી થતા વકતા પણ ઉત્તમ હતા. પોતે ગાન તાન સાથે ઉપદેશ આપતા. તે હમેશા ઇશ્વર સખધી, નીતિ અને ધર્મ સખધી ઉપદેશ આતા ગાતા સર્વ સ્થળે આપતા. સદા સસારથી વિરક્ત હતા તેમનું વચન દેવ, ઋષિ અને સર્વ મનુષ્યો માનતા. પોતે દેવસભામા ઉત્તમ માન પામ્યા હતા તે હમેશા વીણા સાથે ગાન કરતા હતા. શ્રીવિષ્ણુ ભગવાનનાં તે અત્યંત પ્રિય મિત્ર હતા અને શ્રી વિષ્ણુનું મન જ ગણાતા.

તેમણે ધણુઓને બ્રહ્મવિદ્યાનો ઉપદેશ આપ્યો હતો. તેમને ૬૦ હજાર બ્રાહ્મણો શિષ્ય થયા હતા. તેમણે નારદપંચરાત્રી નામનો ગ્રંથ રચ્યો હતો, તેમના નામનું નારદ પુરાણ પણ છે. ઈર્લાદ લોકપાળોની સલાનું વર્ણન

તેમણે યુધિષ્ઠર આગળ પશુ કર્યું હતું લક્ષ્મીનું વિષ્ણુ સાથે લક્ષ્મ પશુ તેમણે જ કરાવ્યું હતું ઇંદ્રને કહી પુરુરવાને ઉર્વશી સોપાવનાગ પશુ તેજ હતો મથુરામાં વસુદેવને ત્યાં કૃષ્ણ અવતરશે એવી આકાશવાણી થઈ હતી તે વાત ખરી છે એવું કસને તેમણે જ કહ્યું હતું સાવિત્રીને સત્યવાનના દુકા આયુષ્ય ની ભવિષ્યવાણી પશુ તેમણે જ કહી હતી. ધ્રુવને નારદે ઉપદેશ આપ્યો હતો ચિત્રકેતુને પુત્રનો શોક મટાડવા તેમણે જ ઉપદેશ આપ્યો હતો.

વેદવ્યાસને નારદે પોતાના પૂર્વ જન્મની વાત કહી હતી કે તેઓ પહેલાં એક યુનિના દાસીના પુત્ર હતા તે યુનિના આશ્રમમાં એક વખતે સનકાદિ ઋષિઓ આવ્યા હતા તેમની સેવામાં નારદને રાખ્યા તેમની સેવાથી મહાત્માઓની નેમના ઉપર કૃપા થઈ મહાત્માઓનું ખાધેકુ એકુ તે ખાતા તેથી તેમનું ચિત્ત પવિત્ર થયું અને તેથી ધર્મઉપર રુચી થઈ ભારથી તેમને હરિગુણકિર્તન સાલગળવાની વૃત્તિ થઈ અને મનમાં ભક્તિનો ઉદય થયો તે મહર્ષિઓએ નારદની ભક્તિ જોઈ તેમને પ્રભાસનાને ઉપદેશ આપી મત્ર આપ્યો ત્યાં પછી તે મહાત્માઓની સેવા કરી હરિચરણનું ધ્યાન કરતા તેમને વનમાં તપ કરવા જવાની ઇચ્છા થઈ પશુ તેમની મા તેમને જવા દેતી નહિ તેથી તે પોતાની મા સાથે દેશ પર્યટણ કરવા નીકળ્યા રસ્તામાં તેમની માને અર્પણ થવાથી તે રસ્તામાં મરણ પામી અને માતાનું મરણ થતા તે પ્રમલ ચિત્તે પાંચ વર્ષની વયે ઘોર વનમાં જઈ પરમેશ્વરના સ્વરૂપનું ધ્યાન કરતા ઉત્તર તરફ ચાલ્યા આગળ જતા તે એક મહા વનમાં આવેલા એક તળાવ પાસે આવ્યા ત્યાં જવાથી તે યાદી ગયા હતા તેથી તળાવમાં સ્નાન કર્યું અને પાણી પી તળાવના કિનારે બેઠા તેમણે વનમાં એક પીપળા નીચે બેઠી પરમાત્માનું સ્થિર ચિત્ત ધ્યાન કરવા માડ્યું ધ્યાનના અંતે તેમને પરમાત્માનું ક્ષણિક દર્શન થયું તેથી પ્રેમાવેશમાં મુગ્ધ થઈ તેમણે આનંદથી ચિત્ત ઈશ્વર ચરણમાં નોડ્યું થોડીવાર પછી જાગૃત થયા થોડીવારે પાછા ધ્યાનસ્થ થયા, પશુ ઈશ્વરનાં દર્શન થયા નહિ તેથી તેમને અસંતોષ થયો આ વખતે આકાશવાણી થઈ કે 'હે વનમ' તું આ જન્મ માં હવે મને જોઈશ નહિ કારણ કે હદિયાશક્ત મનુષ્યો મને જોઈ શકતા નથી મે તને માત્ર તારી પ્રીતિની વૃદ્ધિને માટે જ એકવાર માત્ર રૂપ દેખાડ્યું છે થોડીઓ મારા ઉપર પ્રેમાતુર થઈ સકળ કામનાનો ત્યાગ કરે છે તેમ તું કર આ દેહ છોડી મારા લોકમાં તું આવીશ ત્યારે તું માત્ર દર્શન કરીશ તે વખતે તને પૂર્વજન્મનું પશુ જ્ઞાન રહેશે ને પછી તે વીણા વગાડી પ્રભુની ભક્તિમાં લિપ્ત રહેવા લાગ્યા ફરતા ફરતા શિશી દેશના રાજની રાજધાનીમાં ગયા ત્યાં તેમને પર્વત ઋષિનો સમાગમ થવાથી તેમની સાથે ધણું વર્ષ ગયા બંનેને એવો સંબંધ હતો કે એક બીજાની મનની વાત જાની રાખવી

નહિ પર્વત ઋષિએ તે દેશના રાજાની પુત્રી દમયતીની માગણી કરી પણ તેમણે કશું કે જે એકવાર પરણ્યો ન હોય તેમને મારી પુત્રી પરણાવવાની છે. પછી નારદે દમયતીની માગણી કરવાનો વિચાર કર્યો પણ તે વાત પર્વત ઋષિને ન કહી તેથી ઋષિએ તેમને વીરૂપ મુખના થવાનો શાપ આપ્યો તે વાત દમયતીએ જાણી તેથી તે રાજા નારદની સેવા કરવા આવતી તે પછી ધણી વખતે ઋષિ ત્યાં આવ્યા અને શાપની મુક્તિ કરી જે પછી પોતાનું મૂળ સ્વરૂપ પામ્યા તેથી રાજાએ દમયતીને તેમની સાથે પરણાવી. તે પછી ધણી કાળે તેમણે તે દેહનો ત્યાગ કર્યો અને પછી બીજે જન્મે તે બ્રહ્માના માનસ પુત્ર થઈ જન્મ્યા.

આ અવતારમા તે સ્ત્રી નહિ પરણતા વીણા વગાડી ઇશ્વરના કીર્તન કરતા, લોકોને ધર્મ નીતિનો ઉપદેશ કરવા લાગ્યા તે પછી તે ઇશ્વરના ગાયન ગાતા કે તરત પ્રભુ તેમના હૃદયમા દર્શન આપતા. તે ધારતા ત્યાં જઈ શકતા આ સાબળા વ્યાસ મુનિ પ્રસન્ન થયા વ્યાસે મહાભારત નામનો મહાગ્રંથ રચ્યો હતો પણ તેમા વિવિધ જ્ઞાનથી ભરપૂર હરિગુણ કીર્તન કર્યું નહોતું તેથી તેમણે ફરી હરિની લીલાનું વર્ણન ભાગવત રચીને તેમા કર્યું.

નારદનું ચિત્ત ઇશ્વરના ગુણગાન ગાવામાજ રહ્યું તે પણ ઇશ્વરના અવતાર મનાય છે કાર્ક વખતે તો તે ઇશ્વરની પ્રેમભક્તિમા એવા દિન થઈ જતા કે તે ઉન્મત્ત પુરુષના પેડ રોતા, હમના અને નાચવા મડી પડતા તેમનું ચિત્ત શાન અને નિર્મળ થતા સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર તેમનો પ્રેમ વધવા માડ્યો અને ચિત્ત પ્રેમરમયી ભરપૂર ગણેવા લાગ્યું, લોક કલ્યાણાર્થે પ્રભુ ભક્તિનો મહિમા શીખી પોતાના જીવનને કૃતાર્થ માનતા તે કહેતા કે બધા આચાર વિચારોને પરમેશ્વરને સોંપી દેવા અને પોતાને ભૂલી જઈ ઇશ્વર માટે આકુળ વ્યાકુળ થઈ જવું એજ ભક્તિ છે

પ્રકરણ ૯ મું.

નરનારાયણ

કરતો ચોથો અવતાર નરનારાયણનો થયો હતો આદિ દેવ નારાયણ પોતે રચેલા પચમહાભૂતવડે બ્રહ્માડરૂપી દેહ રચીને જ્યારે લીલા કરવા માટે તેમણે પોતાના અશ્વથી પેદા ત્યારે તે પુરુષ એવા નામને પામ્યા અને તે ભગવાનનો પ્રથમ અવતાર કહેવાય છે આ લોકની જે રચના થઈ છે તે પુરુષનો દેહ ગણાય છે એ આદિ પુરુષને સ્વતઃ સિદ્ધ જ્ઞાન છે એ પુરુષના પ્રાણથી જીવોના દેહની શક્તિઓ તથા ઈન્દ્રિયોની શક્તિયો થઈ છે તેમ સત્ત્વગુણથી, રજોગુણથી અને તમોગુણથી જગત્ની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ તથા પ્રત્યયના પણ આદિ કર્યા તેજ ભગવાન છે

આ જગત્ની રચના કરવા માટે એમના રજોગુણમાંથી બ્રહ્મા ઉત્પન્ન થયા છે, આ જગત્ની રક્ષા કરવા માટે એમના સત્ત્વગુણમાંથી વિષ્ણુ થયા છે જે વિષ્ણુ યજ્ઞ આપનારા અને દ્વિજ લોકોના તથા તેઓના ધર્મના પાલક છે તથા આ જગતનો પ્રત્યય કરવા માટે એમના તમોગુણમાંથી રુદ્ર થયા છે આ રીતે જેવાથી ઉત્પન્ન થયેલા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને રુદ્ર નિલ જગત્ની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ તથા પ્રત્યય કર્યા કરે છે, તે આદિ પુરુષ છે

ધર્મની સ્ત્રી તથા દક્ષની પુત્રી મૂર્તિ વિષે નરનારાયણ નામનો ભગવાનનો અવતાર થયો હતો તેમણે આત્મસ્વરૂપને જણાવનારા કર્મોનો નારનાદિકને ઉપદેશ કર્યો હતો તેઓ બ્રહ્માનારાયણના જઈ તપ કરવા લાગ્યા એક વખતે નરનારાયણનું તપ જોઈને ઈંદ્રના મનમાં શંકા આવી કે આ મારું ઇન્દ્રાચન લઈ લેવાની ઈચ્છા કરે છે અને તેથી તેમણે આ મહર્ષિના તપનો ભંગ કરવા માટે તેમની પાસે કામદેવને વસતાદિક પરિવાર સાથે મોકલ્યો. કામદેવ અપ્સરાઓનો સમૂહ, વસત અને મદ વાયુની સાથે તે મહર્ષિના આશ્રમમાં જઈ સ્ત્રીઓનાં ટાલરૂપી બાણોથી તેમને વિધવા લાગ્યો ભગવાન નારાયણ જાણતા હતા

કે આ અપરાધ ઈન્દ્રનો છે છતાં પણ હસીને તે લોકો પ્રત્યે કહ્યું કે હે કામદેવ, હે દેવામનાઓ, તમે ડરો નહિ, અમારી પાસેથી તમે અતિથિ સત્કાર મેળવીને આશ્રમને સફળ કરો. આ પ્રમાણે નારાયણનું કહેવું સાંભળી તેમણે કહ્યું હે પ્રભો ! આપ માયાથી પર છો, નિર્વિકાર છો, ધણા ધીર પુરુષો. આપના ચરણાર્વિંદમા પ્રણામ કરે છે, અમે ક્રુધા, તૃષ્ણા, દાદ, તડકા, પવન, વરસાદ જીહવાનો રસ તથા શિખના રસરુપ છીએ તેઓનું ઉલ્લસન કરીને જે પુરુષો ક્રોધને વશ થાય છે, તેઓ આ ચાર સમુદ્રને તરીને ગાયત્રી ખરી જેવડા ખાઓચીયામા ડુબી જાય છે અને ક્રોધથી શાપાદિ આપીને પોતાના ઉત્તમ તપનો વૃથા નાશ કરે છે આ રીતે તેઓ જગવાનની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા એવામા જગવાને તેઓનો ગર્વ સમાવવા માટે સેવા કરતી શશુગારેલી તથા અત્યંત રૂપવતી સ્ત્રીઓ પોતાના યોગજનથી ઉત્પન્ન કરીને તે દેવતાઓને દેખાડી દેવતાઓ દેહધારી લક્ષ્મીના જેવી તે સ્ત્રીઓને જોઈ તેઓના ભારે રૂપથી જેઓ કાંતિ રહિત થઈ ગયા હતા એવા ઈન્દ્રના સેવકો તે સ્ત્રીઓના અગના સુગંધથી જ મોહિત થઈ ગયા તે પછી જગવાન નાગયણે તે દેવોને હસીને કહ્યું કે આમાથી તમે એક સ્ત્રીને માગી લ્યો કદાચ તમને એમ લાગે કે અમે તુચ્છ ક્યા અને આ ઉત્તમ સ્ત્રીઓ ક્યા, તો આમા જે સ્ત્રી તમારા જેવી રૂપવાળી અને સ્વર્ગના આજીવણ સમાન હોય તેવી સ્ત્રી માગી લ્યો તે સાંભળી દેવોએ જગવાન નારાયણની આજ્ઞા માથે ચઢાવી અપ્સરાઓમા શ્રેષ્ઠ એવી ઉર્વસીને પ્રહણ કરીને સ્વર્ગમા ગયા અને ઈન્દ્રની સલામા જઈ તેમણે નારાયણના જળ વિષે વાત કહી તે સાંભળી ઈન્દ્ર આશ્ચર્ય પામ્યો અને મનમા ત્રાસ પામ્યો.

સ્વયંભુ મનુ અને શતરૂપા

પ્રજાએ નિત્ય સૃષ્ટિ રચવા માડી છતાં પ્રજાની વૃદ્ધિ થતી ન જણાવાથી વિચાર કરવા લાગ્યા એવામા પ્રજાના શરીરમાથી બે ભાગ થયા એક પુરુષ અને બીજી સ્ત્રી તેમા જે પુરુષ થયો તે સ્વયંભુ નામના સ્વયં પ્રકાશ મનુ થયા અને જે સ્ત્રી થઈ તે શતરૂપા નામની મહાત્મા મનુની પટરાણી થઈ તેમણે પ્રજાની આજ્ઞાથી પ્રજાને ઉત્પન્ન કરી ત્યારથી મૈથુન ધર્મવડે પ્રજાની વૃદ્ધિ થવા માડી તે મનુને પ્રિયવ્રત, અને ઉત્તાનપાદ બે પુત્રો અને આકૃતિ, દેવહૃતિ અને પ્રસુતિ નામની ત્રણ કન્યાઓ ઉત્પન્ન થઈ.

રચિને આકૃતિ કન્યા પરણાવી, કદંબને દેવહૃતિ પરણાવી અને દક્ષને પ્રસુતિ પરણાવી આ કન્યાઓની સતતિથી આ જગતની વૃદ્ધિ થવા લાગી."

આટલી કથા કહી મહાત્માજીએ બધ કરી અને તે પછી સર્વ શ્રોતાઓ મહાત્માજીને નમન કરી પોતપોતાને સ્થાને ગયા.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

કપીલાવતાર

કર્મમુનિ.

આ જે દિવસે ચન્દ્રમણિશકર વિગેરે ત્રાતાઓ આવી જવાથી મહા-
ભાણએ કથાનો આરંભ કર્યો
ભગવાનનો પામ્યો અવતાર કપીલ મુનિનો થયો હતો

સ્વયંભુ મનુના વશમાં મૈથુનવડે પ્રજાની વૃદ્ધિ થઈ હતી અર્થાત્
મૈથુન સૃષ્ટિ થઈ હતી તે સ્વયંભુ મનુને પ્રિયવ્રત તથા ઉત્તાનપાદ નામના
બે પુત્રો હતા, અને તેમને દેવહુતિ નામની પુત્રી હતી

બ્રહ્માએ કર્મ મુનિને કહ્યું કે પ્રજા સરળે એટલે તેમણે સરસ્વતી
નદીના તીરે જઈ દસહજાર વર્ષ સુધી તપ કર્યું અને સમાધિમાં ભગવાન
શ્રી હરિની ભક્તિપૂર્વક સેવા કરવા બાંધ્યા આ પ્રમાણે તપશ્ચર્યાથી કમળ
જેવા નેત્રવાળા ભગવાન તેમના ઉપર પ્રસન્ન થયા અને માત્ર શબ્દથી જ
જાણવામાં આવતા પરબ્રહ્મે મુર્તિને ધારણ કરીને તેમને પ્રત્યક્ષ દર્શન આપ્યા
તે સૂર્યની માફક જ્વાળાળાટ પ્રકાશતા હતા, હાથમાં શપ્ત, ચક્ર, ગદા, પદ્મ
ધારણ કર્યા હતા અને વક્ષસ્થળમાં લક્ષ્મીનું ચિન્હ હતું ભગવાનનાં દર્શન
કરવાથી કર્મ મુનિને આનંદ થયો અને પછી તેમણે ભગવાનની સ્તુતિ કરી.
ભગવાને તેમને કહ્યું કે હે પ્રજાપતિ મારા વિષે મનને એકાગ્ર કરનારા જે
પુરુષો મારી આરાધના કરે છે તેઓની આરાધના કોઈપણ દિવસ વ્યર્થ
જતી નથી તો તમારા જેવાની આરાધના તો વ્યર્થ જાય જ નહિ પ્રજા-
પતિના પુત્ર ચક્રવર્તી મનુ હમણા બ્રહ્માવર્તમાં રહી સમસમુદ્રવાળી પૃથ્વીનું
પાલન કરે છે તે રાજર્ષિ મનુ તમારા દર્શન કરવાની ઇચ્છાથી પરમ દિવસે
પોતાની પટરાણી શતરૂપા સાથે અહિ આવશે અને અવસ્થામાં આવેલી
સારા સ્વભાવવાળી ગુણવતી કાળા કટાક્ષવાળી પોતાની પુત્રી જે પતિની શોધ
- છે તે તમને અર્પણ કરશે તે રાજકન્યા તમારી સેવા કરશે તે કન્યા

તમારાથી નવ સતાનને જન્મ આપશે અને ઋષિઓ તમારી તે કન્યાઓ-
માથી પુત્રોને ઉત્પન્ન કરશે

હે મહામુનિ, હું અશાવતારવડે તમારી સ્ત્રી દેવહૂતિમા અવતાર લઈ
સામ્યશાસ્ત્રની સહિતા સ્વીચ આ પ્રમાણે કર્દમને કહી તેમના દેખના ભગ-
વાન ગરુડ ઉપર બેસી સરસ્વતી નદીથી વિદ્યાવદ્ધા બિંદુ સરોવરમાં પોતાના
ધામમાં ગયા તે પછી ભગવાને કહ્યા પ્રમાણે વાટ જોના કર્દમમુનિ બિંદુ-
સરોવર ઉપર રહ્યા

એવામાં મનુમહારાજ પોતાની શતરૂપા સ્ત્રી તથા પુત્રી, સાથે કર્દમ-
મુનિના આશ્રમમાં આવ્યા શરણે આવેલા પ્રાણી ઉપર કરેલી કૃપાથી અત્યંત
ઉભરાઈ જતા ભગવાનના નેત્રોમાંથી જે ઠંકાણે અશ્રુઓના બિંદુઓ પડ્યા
હતા તે સ્થાન બિંદુસરોવર કહેવાય છે તે બિંદુસરોવર સરસ્વતી નદીથી
વિદાઈને રહેલું છે કલ્યાણકારી મીઠા અમૃત જેવા પ્રાણીથી ભરેલું છે.
આવા ઉત્તમ તીર્થમાં રાજા મનુ પુત્રીની સાથે આવ્યા અને તેમણે ત્યાં
બેઠેલા કર્દમઋષિને દીડા મુનિએ મનુરાજને આશીર્વાદ આપ્યા પછી
રાજાને તેમણે પૂછ્યું કે હે મહારાજ, આપ શા માટે અત્રે પધાર્યા છો ?
આપ જે કાર્ય માટે આવ્યા હશે તે કાર્ય અમે નિષ્કપટ હૃદયથી સ્વિકારીશું.

તે સાંભળી સ્વયંજી મનુ કર્દમમુનિને કહેવા લાગ્યા કે વેદની રક્ષા
કરવા માટે તમને—બ્રાહ્મણોને પરમાત્માએ પોતાના મુખ્ય થી ઉત્પન્ન કર્યા
છે અને તમારી રક્ષા કરવા માટે પોતાના હાથમાંથી અમને ક્ષત્રીઓને
ઉત્પન્ન કર્યા છે બ્રાહ્મણો પરમાત્માનું હૃદય છે અને ક્ષત્રીઓ તેમનું અંગ
છે હે ભગવન ! તમારા દર્શન કરવાથી મારા સર્વે સશયો નાશ પામ્યા છે.
આપે કૃપા કરીને મારી વિનંતિ સાંભળવી જોઈએ આ મારી પુત્રી છે, જે
ત્રિમંત્ર તથા ઉત્તાનપાદની બેન થાય છે, એનું નામ દેવહૂતિ છે તેણે નારદ
પાસેથી આપની વાત સાંભળી ત્યારથી તેણે આપની સાથે લગ્ન કરવાનો
ઠરાવ કર્યો છે માટે હે બ્રાહ્મણ શ્રેષ્ઠ ! હું આ કન્યા શ્રદ્ધાથી આપને આપુ
છું, તેને તમે ગ્રહણ કરો. આ કન્યા તમને ગૃહસ્થાશ્રમના સર્વ કર્મમાં
સપૂર્ણ રીતે અનુકુળ પડશે માટે આપ તેનું ગ્રહણ કરો

આ સાંભળી કર્દમ બોલ્યા—તમારી વાત ખરી છે મારો અને તમારી
આ પુત્રીનો અનુકુળ એવો આ વિવાહ પ્રથમ વિવાહ વિધિ છે તમારી
પુત્રીની કામના પૂર્ણ થશે હું તમારી સાથે બધાઈ છું કે મારાથી તેને
પ્રતાન થશે ત્યાં સુધી હું તે સ્ત્રી સાથે સસાર વ્યવહાર ચત્રાવીશ, ત્યાર પછી
જે ભગવાને કહેલા અને જ્ઞાનમાં મુખ્ય ગણાતા એવા અહિંસક ધર્મો પાળ-

વાની ઇચ્છા રાખુ છું મુનિ આટલું બોલી મૌન રહ્યા તેમના મહાસ્પથી શૌભતા મુખને જોઇ દેવહૃતિનું મન લલચાતું ત્યાં પછી મનુષ્યે કર્દમ મુનિની સાથે પોતાની પુત્રી દેવહૃતીના લગ્ન કર્યા, રાત્રીએ વરકન્યાને અપહ્ન્ય વસ્ત્રાભૂષણો પહેરામણીમા આપ્યા પછી વિદાય થતાં પુત્રીના વિયોગથી રાત્રી ગળગળા થઈ ગયા પછી મુનિની આરા લઈ મનુ મહાગગ્ગા સ્ત્રી સાથે પોતાના નગર તરફ રવાના થા' ।

મનુ મહાનાગ્ગ પછી પોતાના સ્ત્રી અને સતાનો સાથે ધર્મ, અર્થ તથા કામર્થા વિરોધ આવે નહિ તેમ સસારના વૈભવો ભોગવવા લાગ્યા અને એકાગ્રમનવડે ભગવાનની કથા સાંભળી, ભગવાન પરાયણ રહેવા લાગ્યા. આ પ્રમણે ભગવત્ત્ત્રયમા તેમનો ૭૧ યુગ જેટલો સમય ગયો તે પોતે ભગવદ્ભક્ત હતા

માતાપિતાના ગયા પછી પતિવ્રતા તથા પતિના મનના અભિ-પ્રાયને જાણનારા દેવહૃતિ પાર્વતી જેમ નિત્ય ભગવાન શકરને સેવે છે તેમ ત્રીતીથી સદા પતિની સેવા કરવા લાગ્યા, તેમણે કામનો, કપટનો, દ્વેષનો, લોભનો, દુઃખગુણનો તથા મદનો ત્યાગ કરીને સાવધ તથા તત્પર રહીને વિશ્વામયી, પવિત્રતાથી, માનથી, જીનેદ્રિયપણથી, મેવાથી, રેનેહથી તથા મધુરવાણીથી મહા તેજસ્વી એવા પ્રાણપતિ કર્દમમુનિને પ્રમત્ત કર્યા તે પોતાના પતિ કર્દમ પાસેથી મોટા વૈભવની ઇચ્છા રાખતા તેની સેવા કરતા ધણી કાળસુધી નિયમ પાળવાથી દુર્લભ અને શક્તિહિન થયેલા તેમને જોઇ કર્દમ મુનિ કહેવા લાગ્યા કે તારી પરમ સેવાથી તથા ભક્તિથી હું આજે પ્રસન્ન થયો છું મેં સ્વધર્મમા પગથણ રહીને તપ, મમાધિ તથા ઉપાસનામા મનનું એકાગ્રપણ કરીને જે દિવ્ય વૈભવો મેળવ્યા છે, તેને તે પણ મારી સેવાથી સ્વાધીન કયા છે હું તને વિનયદષ્ટિ આપુ છું તેના વડે તું વૈભવોને જો, તું પતિવ્રતાના પ્રજાવથી સિદ્ધ થતી છે માટે હવે પતિવ્રતપણથી મળે ત તથા મનુષ્યો ત ગગને પણ મળવા દુર્લભ એવા દિવ્ય વૈભવોને ભોગવ.”

આ સાંભળી મનુ હસતા દેવહૃતિ બોલ્યા —“ હે સ્વામીનાથ ! તમે અમોગ એવી યોગ વિદ્ધિના અધિપતિ છો તમારી પાસે સર્વ સિદ્ધ જ છે તે હું જાણુ છું પરંતુ તમે પ્રથમ જેમ ધાર્યું હતું તેમ એવાગ મને તમાગ અગનો મગ થવો જોઈએ કાળુ કે મહાત્મા પુરુષોથી પતિવ્રતા સ્ત્રીઓને મતાન થવું એ સતી સ્ત્રીઓને મોટો લ્હાવો છે હે સ્વામિન તે અગ મગ થના પહેલાં તો તેમા ઉપયોગી કામશાસ્ત્રમા કહેલા ખાનપાન સ્થાન વિગેરે સાધનો તૈયાર કરો એટલે પછી તમે જેનામા

કામ જામન કરેલો છે એવી જે હું તેનો આ દેક, જે રમવાની ઉત્કટ ઇચ્છાથી દુર્લભ અને કૃપ થઇ ગયો છે, તે રમણુ કરવા માટે મમર્થ થાય વળી રમણુ કરવા માટે ઘટતા યોગ્ય ધરને સારૂ પણુ વિચાર કરે.

તે પછી કર્મમુનિએ પોતાની પ્રિય પત્નીનું પ્રિય કરવાની ઇચ્છાથી યોગ સિદ્ધિનો આગ્રહ કરીને તેજ વખતે ઇચ્છાનુમાર ગગનમડળમાં ગમન કરનાર એક વિમાન પ્રકટ કર્યું, તે વિમાન સર્વ પ્રકારની કામના પુરનાર હતું, દિવ્ય વૈભવવાળું હતું, સર્વ જાતના ગતો, મણિ સ્તંભો અને દિવ્ય વસ્તુઓથી શોભતું હતું તેમાં સુનગડિ અને રેશમી વસ્ત્રોથી તથા ધીંગળ અનેક જાતના વસ્ત્રોથી શોભાયમાન હતું તેમાં જૂદા જૂદા માળોમાં તળાઈવાળા પલંગો, પખાઓ અને આમનો ગોડવેના હતા તેને હિરાજડીત ખારણુઓ હતા, તેમાં વિહાર કરવાની જગ્યાઓ, શયન મદિરા, ઉપભોજની જગ્યાઓ અને સર્વ વૈભવોથી તે વિમાન પોતાના મનને આશ્ચર્ય પમાડનાર હતું.

પછી મુનિએ પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું કે હે સ્ત્રી ! તું આ નનીમાં સ્નાન કરીને પછી આ વિમાનમાં બેસ પતિનું વચન સાંભળી તે દેવહૃતિ સગ્ગતી નદીના પવિત્ર જલમાં સ્નાન કરવા ઉતર. તેમણે ત્યાં હજાર સ્ત્રીઓ દિશાર વચની જોઇ, તે સ્ત્રીઓ દેવહૃતિને જોઇ બે હાથ જોડી, ઉભી થઇ બોલી, અમે તમારી દાસીઓ છીએ, માટે અમે તમારું શુ કામ કરીએ ? તે પછી તે સ્ત્રીઓએ દેવહૃતિને નવરાત્રી ઉત્તમ નવા વસ્ત્રો પહેરવા આપ્યાં, અને ઉત્તમ વસ્ત્રાનકારો પહેરાવ્યા જેથી તેમનું શરીર સુંદર ગોભવા લાગ્યું એ પછી દેવહૃતિએ પોતાના પ્રિય પતિ કર્મમને સભાર્યા એટલે જ્યાં મુનિ ઉભા હતા ત્યાં જ પેલી હજાર સ્ત્રીઓ સાથે ઉભા.

દેવહૃતિને જોઇ ઋષિ પ્રમત્ત થયા તેમણે તેણે વિમાનમાં બેસાડ્યા અને પ્રિયા ઉપર પ્રેમવાળા, હજાર વિદ્યાધરીઓથી સેવાતા અને પ્રિયાની સાથે વિમાનમાં બેઠેના એવા કર્મઋષિ આકાશમાં તારાઓથી વિદાયના ચંદ્રની પેઠે શોભવા લાગ્યા તે પછી તેમણે શીતળ અને સુગંધી પવનથી મનોહર દેખાતી ગગા નદીના ધોવ પડવાથી જ્યાં પવિત્ર શબ્દ થાય છે એવા આઠ લોકપાળોને વિહાર કરવાના સ્થાનરૂપ મેરુપર્વતની ગુફામાં જઈને કુબેરની પેઠે ધણા કાળ સુધી ત્યાં વિહાર કર્યો તે પછી તેમણે વિમાનદ્વારા આગળ જઈને પ્રિયા ઉપર પ્રેમામકત થયેલા કર્મમુનિએ દેવતાઓના ઉદ્ધાનોમાં અને માનસસરોવરમાં પ્રિયાની સાથે વિહાર કર્યો. આ પ્રમથે મહાયોગી કર્મ, દ્વીપ, ખડ વિગેરે પૃથ્વીનું મડળ હતું તે અતિ આશ્ચર્યકરક જૂમડળ પોતાની સ્ત્રીને દેખાડીને પાછા પોતાના આગ્રમમાં આગા. આમ વિહાર કરતા ધણા વર્ષો માળી નાખ્યા.

દેવહૃતિને પોતાનું અર્થુ અગ માનનારા, દેવહૃતિના સર્વ સકલ્પને જાણનારા અને આત્મજ્ઞાની એવા મુનિએ પોતાના નવ સ્વરૂપ કરીને એ જીને વિર્યાધાન કર્યું ત્યાર પછી દેવહૃતિએ એક જ દિવસમા નવ કન્યાઓને જન્મ આપ્યો. આમ કન્યાઓના જન્મ થયા પછી મુનિ સન્યાસ ધારણ કરશે એમ ધારી દેવહૃતિ મદ મદ હસતા, ખિન્ન થયા, નખવડે પૃથ્વીને જોનરતા નીચું મુખ કરી આસુઓને રોડી કહેવા લાગ્યા.

હે ભગવન્ ! આપે મને જે વચન આપ્યું હતું, તે પાલ્યુ પણ્ય તમારી દીકરીઓને પોતાની મેળે પોતા સમાન પતિ શોધી કાઢવા પડે તે ઠીક નહિ, વળી તમે સન્યાસ લઈ વનમા પધારો તે પછી મને જ્ઞાનોપદેશ કરીને શોક દૂર કરવા માટે એક પુત્ર હોવો જોઈએ. આપ બ્રહ્મવેતા છો, આવો આપનો પ્રભાવ ન જાણતા મેં તો કેવળ વિચયમુખમા આશક્ત થઈને આપનો પ્રસંગ ક્યોં છે હું ભગવાનની માયાથી છેતરાઈ ગઈ, કારણ કે મુક્તિ આપનાગ આપને પ્રાપ્ત કરી મેં સસારના જન્મમગ્નજીના બંધનમાથી છુટવાની ઇચ્છા કરી નહિ.

આ પ્રમાણે પોતાની પત્નીને જોનતા જોઈ દયાળુ મુનિ કહેવા લાગ્યા કે તું આ પ્રમાણે ખેદ કર નહિ કારણ કે અવિનાશી ભગવાન્ થોડા દિવસમા તારા ગર્ભમા અવતાર ધરશે તું પતિવ્રતા છે, તું ઇન્દ્રિયોના નિગ્રહથી, નિયમથી, તપથી, દાનથી, ઇશ્વરનું ભજન કર, કારણ કે તારી આરાધના ઉપરથી ભગવાન્ પુનરૂપે અવતરી મારા યજ્ઞનો વિસ્તાર કરશે અને બ્રહ્મવિદ્યાનો ઉપદેશ કરી તારા હૃદયમા થયેલી દેહાભિમાનની ગાઢ કાંપી નાખશે.

દેવહૃતિએ પોતાના પતિના આ પ્રમાણેના વચન સાંભળી સર્વના ગુરુ એવા પરમપુરુષની સેવા કરવા માડી.

કપીલદેવ.

તે પછી કેટલાક વખત પછી કાટમાથીજન્મ અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય તેમ ભગવાન્ મહુસુદન કર્દમઋષિના વીર્યદ્વારા દેવહૃતિના ઉદગમ થી જન્મ્યા, તેમનું નામ કપિલદેવ રાખ્યું તે પછી બ્રહ્મા, મરીચિ વિગેરે ઋષિઓની સાથે મરુસ્ત્રની નદીથી વિદાયલા કર્દમના આશ્રમે આવી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા “હે પુત્ર તે કપટ વિના મારી સેવા કરી છે પિતાની મોટાઈને લીધે, “બહુ સારું તેમ કરીશ.” આ પ્રમાણે પિતાના વચનને માન આપતું એટલી તો પુત્રોએ સેવા કરવી જ જોઈએ હે પુત્ર ! તારી આ પુત્રીઓ પોતાના વશદ્વારા આ સૃષ્ટિને અનેક પ્રકારે વધારશે માટે તમે આ મરીચિ વિગેરે મુખ્ય મુખ્ય ઋષિઓને કન્યાના સ્વભાવ પ્રમાણે અને કન્યાની મરજી પ્રમાણે આજે જ

કન્યાદાન આપો હે મુનિ, આદિ પુરુષ ભગવાન કપિલ પોતાની માયાવડે પ્રાણીઓની સર્વ કામના પૂરનારા દેહને ધારણ કરીને અવતર્યા છે. જેમના ચરણાવિરૂદ્ધ કમળના ચિહ્ન છે તે ભગવાન શાસ્ત્રોક્ત જ્ઞાનના ઉપાયથી તમારા કર્મોની દૃઢતર વાસનાનો નાશ કરશે વળી હે દેવદૂતી તમારે પેટે અવતરેલા ઈશ્વરદૈત્યનો સહાર કરનારા ભગવાન કપીલ, અવિદ્યારૂપી હ્રદયની મથીનો નાશ કરીને પૃથ્વી ઉપર ફરશે અને સિંધપુરુષોના મહાન્યા અધિપતિ થશે, તે સામ્યશાસ્ત્રના આચાર્યોમા માન્ય ગણાશે અને તમારી કીર્તિ વધારશે

આ પ્રમાણે કર્દમ અને દેવદૂતિને આશ્વાસન આપી જગતના સદા ભગવાન બ્રહ્મા હસ ઉપર ચઢાને સત્સ્લોકમા ગયા પછી કર્દમે બ્રહ્માના કહેવા પ્રમાણે મૂર્તિચિત્રે પોતાની કલા નામની પુત્રી પરણાવી, અત્રિને અનસૂયા પરણાવી અગિરાને શ્રદ્ધા પરણાવી, પુલસ્ત્યને હર્ષિવર્મા પરણાવી, પુલહને ગાંધારી પરણાવી, કંતને રતી એવી કિંચિત્ પરણાવી, ભણને યયાતિ પરણાવી, વસિષ્ઠને અશ્વત્થામા પરણાવી, અને અથર્વાને શાંતિ પરણાવી, આ પ્રમાણે ઉત્તમ બ્રાહ્મણોએ પોતાની પુત્રીઓને પરણાવી તેમને સતુષ્ટ કર્યા પછી તે ઋષિઓ પોતાપોતાના આશ્રમમા ગયા

પછી કર્દમે દેવોમા શ્રેષ્ઠ એવા વિષ્ણુને પોતાને ત્યાં અવતર્યા જાણી એકાંતમા પાસે જઈ કહેવા લાગ્યા કે આત્માના અનુભવથી જેને વિષે સર્વ પ્રપત્યનો લય થયો છે એવો આપ સર્વજ્ઞ કપિલદેવને હું શરણ આપ્યો છું અને આપની પાસે આજ્ઞા માગુ છું કે આપના જેવા પુત્રવડે હું ત્રણ જાતના ઋણમાથી મુક્ત થયો છું માટે હવે મન્યાસ ધારણ કરીને હ્રદયમા તમારું ધ્યાન કરતો પૃથ્વી ઉપર ફરીશ

આ સાંભળી કપિલદેવે કહ્યું કે મેં તમને જે વચન આપ્યું હતું તે સત્ય કરવા હું પ્રગટ થયો છું. આ સસારમા કુષ્ટ વાસનામાથી છુટવાની ઇચ્છા રાખનારાઓને આત્મ વિચાર કરવામા માન્ય કરેલા તત્ત્વોની રચના કરી તેના આખ્યાન માટે જગતમા મારો આ જન્મ થયો છે આત્મજ્ઞાનનો માર્ગ ચાલુ કરવા માટે મેં આ દેહ ધારણ કર્યો છે હું તમને જ્ઞાની આજ્ઞા આપુ છું, તમે સર્વ કર્મો મારા વિષે અર્પણ કરજો. તમે જો સંવત્સાર અતર્યામી અને સ્વયંપ્રકાશ એવા પરમાત્મારૂપ મને તમારા પોતાને વિષે જ જોશો તો શોક રહિત થઈને મોક્ષ પામશો. હું મારી માતાને સર્વ કર્મોનો નાશ કરનારી બ્રહ્મવિદ્યાનો ઉદ્દેશ ફરીશ જેથી તે જન્મ મરણના બંધને તરી જશે.

આ પ્રમાણે કપિલદેવના વચન માલગી કર્દમમુનિ તેમને પ્રદિક્ષણ કરી વનમા ગયા અને અહિંસા વ્રત લઈ આત્મસ્વરૂપ ઉપર શ્રદ્ધા રાખી આશક્તિ માત્ર છોડી પૃથ્વી ઉપર ફરવા લાગ્યા, અને એકાગ્રર્શતથી પર-
બ્રહ્મમા પોતાના મનને જોડ્યું અને અહિંસામાત્રના ત્યાગ કરી બેદંબુદ્ધિ ત્યાગી સર્વને પોતાના સમાન જોવા લાગ્યા અને શાંત થયા આ પ્રમાણે ઈચ્છા અને દેવથી રહિત થયેલા સર્વત્ર પરબ્રહ્મરૂપે દ્રષ્ટિ કરતા ભગવાનની ભક્તિ કરતા કર્દમમુનિ ભગવાનની ગતિને પામ્યા

પિતા સન્યાસ લઈ વનમા ગયા પછી માતાનું હિત કળવાની ઇચ્છાને લીધે ભગવાન કપિલદેવ ત્રિદુસરોવરમા રહેવા લાગ્યા પછી દેવહૂતિ પોતાના પુત્ર કપિલ જ્યાં ખેડ હતા ત્યાં તેમની પાસે જઈ પૂજવા લાગ્યા કે હે વ્યાપક પ્રભુ ! આપ આદિ ભગવાન છો આ દેહમા હું તથા મારું આવો જે જોટા દુરાગ્રહ તમારી માયાવડે મેં બાંધ્યા છે તે દૂર કરવા જોઈએ હું પ્રકૃતિ તથા પુરુષ સ્વરૂપ જાણવાની ઇચ્છાથી તમારે શરૂઆત આવી હું

આ સાંભળી ભગવાન કપિલદેવ જોડ્યા કે આધ્યાત્મિકવિદ્યા એટલે બ્રહ્મવિદ્યામા શ્રદ્ધા રાખવાથી પુરુષોને કલ્યાણ થાય છે કાળજી બ્રહ્મવિદ્યામા સુખ દુઃખનો અત્યંત વિનશ રહેછે, ચિંતન આ જીવને બંધન કરનાર છે તેમ મુક્તિ આપનાર છે, ચિંતનને વિષયોમા લપટાય છે તો બંધનકારક થાય છે અને પરમાત્મામા પગાયું થાય છે તો મુક્તિકર થાય છે “ હું અને આ મારું ” એવા અભિમાનથી થયેલા કામ અને લોભ વિગેરેથી મુક્ત થઈ શકે તથા સુખ દુઃખ ગહિત સમતાવાળો પુરુષ થાય છે ત્યારે જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને ભક્તિવાળું ચિંતન પ્રકૃતિથી પર, બેદરહિત, સ્વયંપ્રકાશ, સદ્ગતિ, એક સ્વરૂપ, તથા આત્મસ્વરૂપ પરમાત્માને અપડરૂપે જુએ છે અને દેહાદિકને બગરહિત જુએ છે યોગીઓએ પરમજ્ઞાની પ્રાપ્તિ માટે સર્વ જગતરૂપી ભગવાનની ભક્તિ કરી એ જ ઉત્તમ ઉપાય છે વિષયોનો સંગ કરે તો એ ન તુટે એવી આત્માને જોડાયેલી એક પાશ છે મારું નિત્ય સ્મરણચિંતન કરી મારે વિષે મનને ધારણ કરનારા સત્પુરુષોને આધ્યાત્મ વિગેરે વિવિધ તાપો દુઃખ આપતા નથી ભક્તિવડે પુરુષને ઐહિક તથા પારલૌકિક વિષયોમા વૈરાગ્ય-ઉત્પન્ન થાય છે અને વૈરાગ્યથી યોગ ધારણ કરી, યોગના સરલ ઉપાયોવડે મનનો નિરોધ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે વિષયોની સેવા ન કરવાથી, વૈરાગ્ય વડે વધેલા જ્ઞાનથી, યોગથી મારે વિષે અર્પણ કરેલી ભક્તિથી સર્વમા આત્મારૂપે રહેલા મને આ લોકમા જ પામે છે

આ સાંભળી દેવકૃતિએ કહ્યું તમારે વિષે જેવી ભક્તિ કરવી જોઈએ કે જેથી હું શ્રમ વિના તમારા મોક્ષરૂપ સ્વરૂપને પામું તમને પ્રાપ્ત કરાવનારા જે યોગ તે કેવો છે । તેના કેટલા અંગ છે કે જે યોગથી તત્ત્વજ્ઞાન થાય છે એ સર્વ મને કહે।

આ સાંભળી કપિલદેવે વિદ્વાનો સામ્યશાસ્ત્ર કહે છે તે સામ્યશાસ્ત્રનું જ્ઞાન, ભક્તિનો વિસ્તાર અને યોગનો વિસ્તાર કહ્યો વિષયો પ્રદક્ષ્ય કરવાથી જાણવામાં આવતી, વિકાર રહિત પુરુષની ઇન્દ્રિયોની વૃત્તિને સત્ત્વગુણથી શ્રીભગવાનમાં જ સ્વાભાવિક રીતે રાખવી તેને નિર્નિમિત્ત ભક્તિ જાણવી તે ભક્તિ લિંગ શરીરનો નાશ કરે છે જે મારા ચરણની સેવામાં પ્રીતિ ધરાવનારા ભક્તો છે તે સાધુજન્ય મુક્તિને ઇચ્છતા નથી પણ મારા પરાક્રમેની પ્રથસા કરે છે તેઓ મારા અર્ધૌકિક રૂપોના દર્શન કરે છે અને મારી સાથે વાતચિત્ત પણ કરે છે તેઓ મુક્તિની ઇચ્છા કરતા નથી તો પણ મારી ભક્તિ તેમને મુક્તિ આપે છે જેઓ સર્વનો ત્યાગ કરી અનન્ય ભક્તિથી સર્વત્ર વ્યાપક એવા મને ભજે છે, તેઓનો હું સસારમાંથી ઉદ્ધાર કરું છું. હું પ્રકૃતિ તથા પુરુષનો સ્વામી છું અને સર્વ પ્રાણીઓનો આત્મા છું યોગીઓ પોતાના કલ્યાણ માટે જ્ઞાન તથા વૈરાગ્યવાળા ભક્તિયોગવડે મારા સર્વત્ર નિર્ભય ચરણાર્વિન્દનો આશ્રય પ્રદક્ષ્ય કરે છે. આ જગતમાં પુરુષોના કલ્યાણનો ઉદય કરવાનું સાધન એ જ છે કે પુરુષે તીવ્ર ભક્તિયોગથી મારે વિષે મનને અર્પણ કરીને તેને સ્થિર કરવું

હે માતૃશ્રી ! હવે હું જુદાં જુદાં તત્ત્વોના લક્ષણો કહીશ. જે આત્મા છે તે પુરુષ કહેવાય છે, તે આદિ અનાદિ રહિત, પ્રકૃતિથી ભિન્ન સ્વયંજ્યોતિ છે. જેનાથી જગત્ વ્યાપ્ત થયું છે તે સર્વત્ર વ્યાપક પુરુષે દૈવેશ્વરથી પોતાની પાસે આવેલી સૂક્ષ્મ તથા ગ્રણ્ય ગુણવાળી ભગવાનની માયાને રમત માત્રમાં પ્રદક્ષ્ય કરી, તે પ્રકૃતિને ગુણોવડે અનેક પ્રકારની તથા ગુણના જેવી પ્રજાને સરજતી જોઈ તે સ્વરૂપના જ્ઞાનને ઢાકી દેનારી માયાવડે તે પુરુષ મેહિત થઈ ગયો, અર્થાત્ સ્વસ્વરૂપને વિસરી ગયો. અને દેહની ઇન્દ્રિયો સર્વ કર્મ કરે છે છતાં પણ તે ઉપર પ્રમાણે પ્રકૃતિના અભ્યાસથી પુરુષ પોતાને વિષે કર્તાપણું માને છે અને પોતે અકર્તા છતાં કર્મનું બંધન નડે છે. પોતે સ્વતંત્ર અને સર્વનો સાક્ષી છે છતાં કર્મ બંધનથી પરતવ્રતાને પામે છે અને સુખ સ્વરૂપ છતાં જન્મ મરણરૂપ સસારમાં અવતરવું પડે છે, તે પોતાને દેહ, ઇન્દ્રિય તથા તેના અધિષ્ઠાતા દેવ રૂપે માને છે તેનું કારણ માત્ર પ્રકૃતિ છે અને દેહ જડ છે છતાં તે સુખ દુઃખનો ઉપજોગ કરે છે.

પોતે એક રૂપ થતા સર્વ કાર્યના આશ્રયભૂત, મૂળરૂપ જે પ્રધાન તત્ત્વ છે તેને પ્રકૃતિ કહે છે પાત્ર, પાત્ર, ચાર અને દશ એમ ચોવીસ તત્ત્વોનો રસુદાય તે પ્રકૃતિનું કાર્ય કહેવાય છે તે ચોવીસ તત્ત્વો આ છે પૃથ્વી, પાણી, તેજ, વાયુ અને આકાશ આ પાંચ મહાભુતો, તથા ગંધ, રસ, રૂપ, સ્પર્શ તથા શબ્દ આ પાંચ તેની તત્ત્વમાત્રાઓ છે જ્ઞાન, ત્વચ્ચા, નેત્ર, જીભ, નાક વાણી, હાથ, પગ, શિશન તથા શુદ્ધ એ દશ ઇન્દ્રિયો કહેવાય છે અને મન, બુદ્ધિ, અહકાર તથા ચિત્ત આ ચાર અતઃકરણની વૃત્તિઓ છે, તેના વડે અતઃકણના ચાર ભેદો કહેવાય છે આ પ્રમાણે સુશુષ્ક ક્ષત્રનો વિસ્તાર હોય છે તથા પ્રકૃતિની અવગ્યારૂપ રાજા એ પચીસમું તત્ત્વ ગણાય છે, તે કાલક્રમા ભગવાન પોતાની માથાવડે સર્વ પ્રાણીઓના દેહમા જીવનને વ્યાપી રહેલા છે અને જહાજ કાળને રહેલા છે તે પરમ પુ.પે અદ્વિતીય જેના શુભે ક્ષોભ પામ્યા હતા એવી પ્રકૃતિમા દૈત્ય રૂપી ઈ.ન. નકુ એટલે પ્રકૃતિએ વીચકાગ દણા જ પ્રદાનવાળું મહાતત્ત્વ ઉત્પન્ન કર્યું તે દય અને વિક્ષેપ ગ્રહિત જગતનું પ્રથમ અકુર હતું તેણે અહકારાદિ પ્રપચ સમ્પન્ને મ્યતા પોતાના તેજથી તમેગુણના ભાગનો નાશ કર્યો જે સત્વરણી છે, નિર્વચ છે, ગાંધેય નિત છે ભગવાનની પ્રાપ્તિ કરનાર છે, તથા જેને વાસુદેવ કહે છે તે ચિત્ત મહાતત્ત્વ સ્વરૂપ છે, બીજા પદાર્થોની સાથે સ્પર્ધ થતા રહેલા ચિત્તની વૃત્તિઓ પણ સ્વચ્છ અને શાંત હોય છે, એ ચિત્તનું લક્ષણ છે

તે પછી મહતત્ત્વ વિના પામતા તેમથી કિંવા શક્તિવાળો સાત્ત્વિક, રાજસ, તામસ એમ ત્રણ પ્રકારનો અહકાર ઉત્પન્ન થયો, જે અહકારથી મન, ઇન્દ્રિયો તેના દેવતાઓ તથા પાંચ મહાભુતો ઉત્પન્ન થયા તે પછી સાત્ત્વિક અહકાર વિકાર પામતા તેમથી મન ઉત્પન્ન થયું, જેના સકલ્પ-વિકલ્પથી કામનાઓ ઉત્પન્ન થાય છે. રાજસ અહકાર વિના પામતા તેમથી શુદ્ધિતત્ત્વ ઉત્પન્ન થયું પદાર્થોનું જ્ઞાન થયું તથા ઇન્દ્રિયોને સહાયતા કરવી એ શુદ્ધિનું સ્વરૂપ છે સચય, વિપર્યય, નિશ્રય, મૃતિ, નિદ્રા આ સર્વ શુદ્ધિની ભિન્ન ભિન્ન વૃત્તિઓ છે તામસ અહકાર વિકાર પામતા તેમથી આકાશ ઉત્પન્ન થયું અને શબ્દને ત્રણ કુનારી થોત ઇન્દ્રિય ઉત્પન્ન થઈ શબ્દ અથતો વાચક છે શબ્દ જેનું સૂક્ષ્મ શરીર છે એવું આકાશ કાળની અતિવડે વિકાર પામતા તેમથી સ્પર્શત-માત્ર થઈ, તે પછી વાયુ અને ત્વચ્ચા થયા ત્વચ્ચાવડે સ્પર્શ જ્ઞાન થાય છે વાયુ વિકાર પામતા તેમથી તેજ ઉત્પન્ન થયું તથા રૂપને ગ્રહણ કરનારી ચક્ષુષ ઇન્દ્રિય ઉત્પન્ન થઈ.

તેજ વિકાર પામતા તેમાથી રસ માત્રાવાળુ જળ ઉત્પન્ન થયુ અને રસને ગ્રહણ કરનારી જીમ ઉત્પન્ન થઈ ને રમ કપાય, મધુર, કડવો, તીખો ખાટો તથા ખારો એમ છ પ્રકારનો થયો જળ વિકાર પામતા તેમાથી ગંધ તન્માત્રા ઉત્પન્ન થઈ તેમાથી પૃથ્વી અને તેમાથી ગંધને ગ્રહણ કરનારી ધાણુ ઇન્દ્રિય ઉત્પન્ન થઈ આકાશનો અમાત્રાગણુ ગુણુ શબ્દ જેનો વિષય છે, તે શ્રોત્ર (જ્ઞાન) કહેવાય છે વાયુનો ગુણુ સ્પર્શ છે તે જેનો વિષય છે, તે ન્વચા કહેવાય છે તેજનો અમાત્રાગણુ ગુણુ રૂપ છે તે જેનો વિષય છે તે નેત્ર કહેવાય છે પાણીનો ગુણુ ગ્ધ છે, તે જેનો વિષય છે તે રમના (જીમ) કહેવાય છે, પૃથ્વીનો ગુણુ ગંધ છે તે જેનો વિષય છે તે ધાણુ (નાક) કહેવાય છે કારણુતા ગુણો કાર્યમા જોવામા આવે છે

જગત્તા આદિ કારણુ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે વિગટરૂપ ધારણુ કર્યુ તેમાં સર્વ તત્ત્વો મમાયા જ્ઞા તે જગત્ત ન થયા પણુ ન્યારે ક્ષેત્રજે (જીવ) ચિત્તની માથે તેના હૃદયમા પ્રવેશ કર્યો ત્યારે વિરાટ પુરુષ પાણીમાથી ઉભા થયા એટલે જીવ આગ્યા પછી વિરાટ પુરુષ ઉડ્યા તે ક્ષેત્રન પરમાત્મા આ કાર્ય કારણુતા સમુદાયરૂપ છે, તે પરમાત્માની પ્રથમ ભક્તિ કરી, ભક્તિથી વસ્તુ માત્રમા વૈગમ્ય થાય છે અને તે પછી યોગમા શુદ્ધિ પ્રવૃત્ત થાય છે તેની ચિત્તની એકાગ્રતા થાય છે અને ચિત્તની એકાગ્રતા વડે જે જ્ઞાન થાય છે તે જ્ઞાનવડે સર્વ પદાર્થોનું વિવેચન કરીને પરમાત્માનું સ્મરણુ કરવું

નિષ્કામ એવો સ્વધર્મ, નિમજ્જ અને ડરણુ, માગી વણા દિવમ સુધી કયા મામળવાથી પરિપુષ્ટ થએની મારી તીવ્ર ભક્તિ, સ્વસ્વરૂપને દેખાડનારૂં યથાર્થજ્ઞાન, પ્રમજ્જ વૈરાગ્ય, તપોયુક્ત વૈરાગ્ય, ચિત્તની તીવ્ર એકાગ્રતા, આ સાધનોદ્વારા રાત્રિ દિવમ પુરુષની પ્રકૃતિ ન્યારે પરામત્ર પામે છે ત્યારે ધીરે નીરે અગ્નિને ઉત્પન્ન કરનારી અરણીની પેઠે અર્થાત્ અગ્નિ જેમ કાષ્ટ-માથી ઉત્પન્ન થત્રને કાષ્ટને જ આગી નાખે છે તેમ તે પ્રકૃતિ અદસ્ય થાય છે. આ પ્રમાણે પ્રકૃતિને તિરોમાત્ર થયા પછી ફરીને તે ઉત્પન્ન થતી નથી અને જેનો ભોમ ભોગવી લીધો છે તથા નિરતર જેના ઉપર દોષદષ્ટિ કરીને જેનો ત્યાગ કરવામા આગ્યો છે એવી તે પ્રકૃતિ સ્વતત્ર અને સ્વ-સ્વરૂપના આનન્દમા રહેવા પુરુષનું અશુભ કરી શક્તી નથી તત્ત્વવેત્તા તથા મારે વિષે મનને જોડનાર આત્મારામ પુરુષને પ્રકૃતિ કોઈ દિવસ મોહ પમાડતી નથી. આ મારે ભક્ત ન્યારે ઘણા કાળ સુધી આત્મજ્ઞાનમા તત્પર રહે છે ત્યારે તેને અલ્પલોક સુધીની સર્વ વસ્તુઓ ઉપર વૈરાગ્ય આવે છે

અને આત્માનુ જ્ઞાન થાય છે અને તે આત્મજ્ઞાનથી તેના સર્વ સંશયો કપાળી થાય છે તે ધીરયાગી સિંગ શરીરનો નાશ થતાં વેતજ પરિ-
ત્રમ વિના દેહાદિ રહિત થઇને મારે વિષે રહેના મોક્ષ નામના અનુપમ
આનંદને પામે છે જે પછી યોગીને પાછા જન્મમરણ ધારણ કરવા પડતાં
નથી આ વખતે યોગથી શ્રદ્ધિ પામનારી તથા તે વિના શ્રદ્ધિ નહિ પામ-
નારી અશ્વિમાદિક મહાસિદ્ધિઓ તે યોગ સિદ્ધ ભક્તને મોહિત કરવા માટે
વિધેતા કરે છે તોપણ જો તેનું ચિત્ત તેમા આત્મકત થતું નથી તો તેને
મારા સ્વરૂપની અવસ્થા પ્રાપ્તિ થાય છે

હવે હું તમને અવનબન મહિત યોગનું સ્વરૂપ કહીશ જે યોગાનુજ્ઞાન
કરવાથી મન પ્રમન થઇને સન્માર્ગમા પ્રવૃત્તિ કરે છે શક્તિ પ્રમાણે સ્વ-
ધર્મ પાળના, અવર્મથી દૂર રહેતું, જે મને તેની સતોષ માનવો, આત્મ-
જ્ઞાની પુરુષોના ચરણોનું સેવા કરતું, ધર્મ અથ, કામના સખથી કર્મોથી
નિવૃત્ત થતું, મોક્ષ ધર્મ ઉપર પ્રીતિ રાખતી, પવિત્ર પદાર્થોનો અદ્વય
આહાર કરવો, નિત્ય એકાત્મ આને નિર્ભય સ્થાનમા રહેતું દોષને પીડા
કરતી નહિ, સત્ય બોલતું, ચોરી કરતી નહિ, પોતાને જરૂરનું હોય તેટલું ગ્ર-
હણ કરતું તેથી વિશેષનો સંગ્રહ કરવો નહિ, બ્રહ્મચર્ય પાળતું, તપશ્ચર્ય
કરતી, પવિત્રતા રાખતી, પોતાનો સ્વાખ્યાય બણતો, નિરતર ભગવાનની
સેવા કરતી, મૌન રહેતું, ઉત્તમ આસનનો અભ્યાસ કરી તેને સાધી સ્થિ-
રતા સપાદન કરતી, ધીરે ધીરે પ્રાણાયામ કરીને પ્રાણનો વિજ્ય કરવો,
મનદાગ ઇન્દ્રિયોને તેના વિષયમાથી પાછી વાળીને ઉદયમા લાવતી મૂલાધાર
વિગેરે પ્રાણના સ્થાનોમાથી એકમા મનની સાથે પ્રાણને ધારણ કરવો,
ભગવાનની લીલાનું ધ્યાન કરતું તથા મનને બ્રહ્માકાર રાખતું આ ઉપાયોવડે
નીચ માર્ગમા પ્રવૃત્ત થયેના કુટ્ટ મનને ધીરે ધીરે શુદ્ધિથી વશ કરવું

પ્રાણાયામવડે પ્રાણને વશ કરવા તેમા પુરક, કુબક તથા રેચકવડે
અથવા તેા વિપરોત ક્રમથી એટલે રેચક, કુબક અને પુરકવડે પ્રાણના
માર્ગને શુદ્ધ કરવો કે જેથી ચિત્ત સ્થિર થઇને ફરીથી ચચન થાય નહિ.
આ પ્રમાણે પ્રાણાયામથી ચિત્ત નિર્મળ થાય છે સમાધિમા ચાર કાર્યો
સમાયતા છે પ્રાણાયામ, ધારણ, પ્રત્યાહાર, અને ધ્યાન. પ્રાણાયામથી
વાતપિતાદિ દોષો દૂર કરવા, ધારણથી પાપોને નાશ કરવા, પ્રત્યાહાર
(ઇન્દ્રિયોને વિષયોમાથી પાછી વાળતી) થી વિષયોની આસક્તિ દૂર કરવી,
અો ધ્યાન (મનને સ્થિર કરતું) વડે રાગદ્વેષાદિક ગુણો ત્યાગ કરવા.

યોગ સાધનાથી જ્યારે પોતાનું મન નિર્મળ તથા સ્થિર થાય ત્યારે

પોતાની નાકની દાડી તરફ દૃષ્ટિ રાખી ભગવાનની મૂર્તિનું ધ્યાન ધરવું. અને પ્રેમ રસથી બીરી થયેલી ભક્તિવડે તેમાં જ ચિત્ત પરોવીને તેના વિના બીજી જોવાની ઈચ્છા કરવી નહિ આ સમીપ યોગથી ભગવાન પી હરિ ને વિષે પ્રેમ થાય છે અને તેથી તેના ઉપર ભક્તિ થાય છે જેથી હૃદય પીગળી જાય છે આ પ્રમાણે મન ભગવાનનું ધ્યાન કરવામાં શિથિલ પ્રવૃત્ત કરે છે ત્યારે તો કાર્તિકે પણ આશ્રય રહેતો નથી કારણ કે ચિત્ત ખેંચના સંબંધ વિના કેવળ જ્ઞાતા થઈ શકતું નથી આ પ્રમાણે પરમાનન્દને અનુભવ થવાથી ચિત્ત બીજા વિષયમાં વિરક્ત થાય છે અને જેમ દીવાની સિખા, તેમ તથા વાટ વિનાની થતા હરી જાય છે તેમ યોગીનું ચિત્ત એકાગ્રેક પરબ્રહ્મા લય પામે છે તે પછી યોગી પોતાના આત્માને સર્વમા જુએ છે અને સુખદુઃખ રહિત એવા પરમાનન્દમાં સ્થિતિ કરે છે

હે માતા! સુખથી સેરી ચક્રાય એવો આ માર્ગ મેં તમને કહ્યો, જે માર્ગે જવાથી તમે યોગ કામમાં જીનમુક્તિ પામશો આ પ્રમાણે કપિલ-ભગવાન પોતાની માતા દેવહૂતિને આત્મસ્વરૂપનો ઉપદેશ કરીને તેમની આજ્ઞા લઈ ત્યાંથી આવી નીડળ્યા પછી દેવહૂતિએ પણ પુત્રે કહેલી યોગની વિધિ પ્રમાણે અસ્વતી નદીના મુકુટરૂપ બિંદુમય નામના આશ્રમમાં રહી યોગાભ્યાસ કરવા માડ્યો પછી તેમનું મન ભગવાનમાં જ પરોવાયલું રહેતું આ પ્રમાણે કપિલમુનિએ કહેલા જ્ઞાન મારગદર્શ દેવહૂતિ નિત્યમુક્ત પરમાત્મા ભગવાન જ્ઞાને પ્રાપ્ત થતા જે સ્થળે તે નિર્વાણ પામ્યા તે પવિત્ર ક્ષેત્રને લોકી સિદ્ધપદ કહે છે

મહાત્મા કપિલ પણ પોતાની માતાની આજ્ઞા લઈ ઈશાન ખૂણ તરફ આવેલા સાગરના તટ ઉપર ગયા અને ત્યાં તેમને અમુદ્ર સત્કાર કરીને સ્થાન આપ્યું પછી કપિલ ભગવાન ત્રણે લોકની શાન્તિ માટે સમુદ્રના તીર ઉપર યોગ ધ્યાન કરીને સમાધિમાં બેસા તે સ્થાન કવકતા પાસે ગંગામાગર પાસે છે અહિં તેમણે યોગાભ્યાસ કર્યો હાલ પણ તે સ્થાને લોકો યાત્રાર્થે જાય છે,

સગર રાજ્યે ૬૬ યજ્ઞો કર્યા હતા જેના ૧૦૦ માં અષ્ટપેર યજ્ઞ વખતે તેમનો ઘોડો ધરે સતાડ્યો અને પાતાળમાં જ્યાં કપીલે મમાધિમાં બેસા હતા તેની પાછળ બાધી મૂક્યો આ અશ્વની રજા સગરના ૬૦ હજાર પુત્રો કરતા હતા તેઓએ અશ્વને ધણું બોલ્યો પણ ન જડવાથી સગરે તેમને પાતાળમાં તપાસ કરવા મોકલ્યા પાતાળમાં જતા અષ્ટે કપીલ મુનિની પાછળ બાધેલા દોડો જેથી તે પુત્રો કોવી થઈ અશ્વ લાવ-

નાર આ મુનિજ છે એમ માની બોલ્યા કે ‘એ અશ્વ અમારો છે તેને છોડો,’ તેમ કહી કપીલમુનિને માગ્યા તૈયાર થયા, ગરબડાટયા મુનિ સમાધિમાંથી જાગ્યા અને આખા હિવાડી આ સગરના પુત્રો સામે જોયું કે આગની ક્રોધામિત્રા સર્વ બળીને લાખ થઈ ગયા ધણી કાલે કાઈ અશ્વની બખર ન લાવવાથી સગરે અશુભાનને શોધ કરવા મોકલ્યો તેણે કપિલ મુનિની સ્તુતિ કરી અશ્વને મેળવ્યો અને મુનિએ કહ્યું કે તારા ૬૦ હજાર કાકા બળી લાખ થયેલા છે તેમના ગગાના સ્પર્શથી મુક્તિ થશે, એ સાંભળી મુનિનો રજા મેળવી તે ચાનતો થયો આ સગર રાજાનું અને લાગીરથનું ગગાને લાવવાનું દજાત હવે પછી કહીશું કપીલદેવે આખા જ્ઞાનનો બોધ પ્રવર્તાવ્યો હતો

આટલું કહી મહાત્માએ કથા બંધ કરી, સ્નાન સધ્યાદિ માટે ઉઠ્યા આજનો વિષય ધણી અધરો છે માટે તેને બરાબર મનન કરવા જણાવ્યું તે પછી ચન્દ્રમણિશર વિગેરે શ્રોતાઓ પણ મહાત્માજીને નમન કરી પોતે પોતાને સ્થાને ગયા

એ પછી શ્રાનાઓની સખ્યા વધવા માડી તેથી ચન્દ્રમણિશર અને અન્ય શ્રોતાઓની પ્રાર્થનાથી મહાત્માજીએ નર્મદા તટે કુબેરગંગાના સ્થાનમાં મુકામ ડર્યો અને હવે પછી ‘મણે ત્યાજ કથા કહેવા માડી

તમારે ધણી પૈસા મેગવના હોય, પેસાદાર થવું હોય તો

હુન્નરવિજ્ઞાન

માસીકના ગ્રાહક થઈને આ માસીકમાં વેપાર સબધી, હુન્નર ઉદ્યોગ સબધી, ખેતીવાડી સબધી અનેક વિષયો આવે છે તે વાચવાથી પૈસા પેદા કરાવનાર હજારો ઉપાયો જાણી શકાય છે વેપાર ખીલવવાના અનેક માર્ગો જાણવામાં આવે છે ધરગતુ હજારો હુન્નરોનું જ્ઞાન થાય છે વાર્ષિક લવાજમ માત્ર રૂ ૪-૦ આજેજ ગ્રાહક અને નમુનાના અકની કીમત ૦—૮—૦

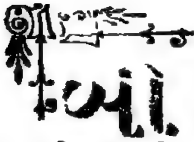
આ માસીક માટે વિદ્વાનોના ઉત્તમ અભિપ્રાયો મળ્યા છે જાણીતા પત્રોએ તેને એકે અવાજે વખાણી દીધું છે તેનો અક જોતા જ તમને ગ્રાહક થવાનું મન થઈ જશે.

મેનેજર હુન્નરવિજ્ઞાન અમદાવાદ.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

ગુરુ દત્તાત્રય.

જે દિવસે કુબેરભડારીના શિવાલયના વિશાળ યોગાનર્માં મહાત્માજીએ કથાનો આરંભ કર્યો તેમણે કહેવા માડ્યું કે ઇશ્વરનો છટો અવતાર ગુરુ દત્તાત્રયનો થયો હતો,

સ્વાયંભુ મનુજે પોતાની ત્રીજી પુત્રી પ્રસૂતિ બ્રહ્માના પુત્ર દક્ષ પ્રમ-પતિને આપી હતી કદંમ ઋષિની નવ પુત્રીઓ મરીચિ વિગેરે બ્રહ્મર્ષિ-ઓની સ્ત્રીઓના સત્તાનનો વિસ્તાર આ પ્રમાણે થયો, મરીચિની સ્ત્રી કલ્પાને કશ્યપ અને પૃથ્વીમા નામના બે મતાન થયા, જેમના વશથી આપુ જગત પૂરાઇ ગયું પૃથ્વીમાએ વિરજ, વિશ્વગ, અને દેવકુલ્યા નામની કન્યાને જન્મ આપ્યો તે દેવકુલ્યા બીજા જન્મે દેવનદી ગયા થયા હતા કશ્યપ ઋષિની કથા હવે પછી વિસ્તારથી કહેવામાં આવશે

અત્રિની સ્ત્રી અનમૂયાએ વિષ્ણુ, શિવ અને બ્રહ્માના અશમથી ઉત્પન્ન થયેલા દત્તાત્રય, દુર્વાસા, અને ચંદ્રએ ત્રણ પુત્રોને જન્મ આપ્યો હતો.

બ્રહ્માએ અત્રિઋષિને સૃષ્ટિ કરવાની પ્રેરણા કરી તે ઉપરથી તે સ્ત્રી સાથે ઋક્ષ નામના પર્વત ઉપર તપ કરવા ગયા, તેમણે ૧૦૦ વર્ષ સુધી એક પગે ઉભા રહી મનને નિયમમાં રાખીને તપ કર્યું તે પછી તેમને બ્રહ્મા વિષ્ણુ અને મહેશ વિગેરે દેવતાઓના દર્શન થયા તેમની સ્તુતિ કરતા ઋષિએ કહ્યું કે મેં તો સત્તાનને માટે એકજ ભગવાનને અત્રે બોલાવ્યા હતા અને તમે સૌ અત્રે કેમ આવ્યા ? મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ અને અત્રે ભાવવાનું કારણ કહો, તે સાંભળી દેવોએ કહ્યું કે તમે સત્ય સંકલ્પવાળા છો, તમને જેનું તમે ધ્યાન કરો છો, તેજ અમે છીએ, હવે તમને અમારા અશ-મથી ઉત્પન્ન થયેલા લોકમાં પ્રખ્યાત ત્રણ પુત્રો મળે, તે તમારી કીર્તિને વધારશે, તમારે કલ્યાણ થાઓ. આ પ્રમાણે અર્પિતવાદ આપી ત્રણે દેવો સ્વર્ગી અંતર્ધાન થયા. તે પછી અત્રિને ત્યાં અનમૂયાને બ્રહ્માના અશમથી ચંદ્રમા,

વિપ્લવના અશમાથી યોગવેદતા દત્તાત્રેય અને શકરના અંશમાથી દુર્વાસા એમ ત્રણ પુત્રો થયા હતા.

દત્તાત્રેયને ઇશ્વરનો અવતાર માનવામાં આવે છે. દત્તાત્રેયમાં જન્મથી જ જ્ઞાન વૈરાગ્ય વિગેરે શુદ્ધો હતા, ત્રણે લાઠીઓમાં દત્તાત્રેય જી બાલ્યાવસ્થાથી જ જ્ઞાન અને વૈરાગ્યને લીધે સાંસારિક બાબતોથી વિગ્રસ્ત રહેતા હતા. અત્રિશ્લોકિને દેહાન્ત થયા પછી દત્તાત્રય મોટા હોવાથી તેમના ન્યાને દત્તાત્રયને ખેડાડ્યા એક દિવસે તેમના ચિત્તામાં સરાર ઉપર તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થવાથી તે સરાર-ધરણ સર્વ છોડી એટલા ક્રાંતિ લાવ્યા તેમની સૌમ્ય અને દયાળુ મુર્તિ જોઈ ધણી મુનિકુમારે પણ તેમની સાથે ગયા. દત્તાત્રેયે તે મુનિકુમારને પાછા વાળવાનો ધણે ચત્ત કર્યો પણ તે પાછા ન વળ્યા, ત્યારે તેમણે વિચાર કર્યો કે કઈ એવું કામ કરું કે જેથી આ કુમારને પોતાના ઉપર તિરસ્કાર ઉપજે, કાંચળ કે તેમને જ્ઞાન થયા વગર તે મારે પડેલા દોષનાર નથી, એવો વિચાર કરી એક સ્વિસે તે ક્રૂતા ક્રૂતા એક તળાવના કિનારા ઉપર જઈ ઉભા અને થોડીવારે તળાવમાં જઈ પાણીમાં જ ડુબકી મારી, ધણીવાર મુઠ્ઠી તે પાણીમાં જ સમાધિ લગાવીને ખેસી રહ્યા પણ તે મુનિકુમારને દત્તાત્રેય ઉપર એટલો બધો ગેલ હતો કે તેઓ તેમની તો જોઈ કિનાર જ ખેસી રહ્યા દત્તાત્રેય નીચળી જોયું તો છોકરાઓ આથી પણ જ નહોતા, ત્યારે તેમણે બીજી યુક્તિ વાપરી તેમણે પોતાના યોગબળથી એક લુગન સ્ત્રી અને મર્દા ઉત્પન્ન કરી એક હાથમાં સ્ત્રી અને બીજા હાથમાં મર્દા પકડી આવી રીતે તેમણે તળાવમાંથી બહાર આવી એ માયાવી ગમણી રાથે અનેક કુચેષ્ટાઓ કરવા લાગ્યા તેમનું આવું અધમ અચરણ જોઈ સદાચારગ્રિય મુનિકુમારે તેમના ઉપર ધણો જ તિરસ્કાર થયો તેમણે એકદમ તેમનો સગાત છોડી દીધો અને મુનિકુમારે ચાલ્યા ગયા પછી દત્તાત્રેયે પોતાની માયા સમેટી લીધી અને રમણી તથા મદિગા અદશ્ય થઈ ગયા.

પછી દત્તાત્રેય અલંકૃત થઈ વિશ્વ લાગ્યા, કદી કોઈ નગરોમાં જઈ લોકોને દર્શન આપતા, કદી વનમાં, ઉપવનમાં પંચાત્માની અગાધ લીલા નિહાળતા. કદી પર્વતોની ગુફામાં જઈ ધ્યાનમગ્ન રહેતા તે વાસનાઓથી સુકત થઈ જીવનમુક્ત થઈ સર્વેક વિચરવા લાગ્યા.

અવધૂત વેશવાળા મહા વિદ્વાન તથા તરણ અવરથામાં આવેલા ગુરુ દત્તાત્રેયે જગતમાં નિર્ભય રીતે ફરવા માડ્યું, તેમને યદુ રાજાએ એક વખતે પૂછ્યું કે આપ વિષ્ણુના ભોગથી તથા સ્ત્રી પુત્રાદિકથી રહિત કેવળ આત્મ-સ્વરૂપમાં ગ્રહેલા છે. આપને આંત્ર આનંદ શાથી રહે છે, તે અમને કહો.

આ સાક્ષી દત્તાત્રયે કહ્યું કે મેં જીવિથી સ્ત્રીનારના મારા વશા શુરુએ છે, જેમની પાસેથી જીવિ મેળવીને હું આ સમાગમ મુક્ત થઈને કૃત છું, તે માગ શુરુઓના નામ આ પ્રમાણે છે પૃથ્વી, વાયુ, આકાશ, જળ, અગ્નિ, ચંદ્ર, સૂર્ય હોલો, અન્નગ, અમુદ્ર, પતંગ, મધમાખી, હાથી, મન ઉનારનાર પારથી, હરિણ, માછડી, પિંગળા નામની વસ્ત્રા, ટીટોડો, આગ, છોડરી, વાયુ વડનાર, મર્ચ, કરોગિયો તથા હમરો આ ચોરીમને મેં માગ શુરુ માનેલા છે તેમના આચરણ ઉપરથી મેં માટે પોતે પોતાને માટે ઉપદેશો મહત્ત્વ કર્યા છે, તે મર્ચની પામે મેં જે શિખામણ લીધી છે તે આ પ્રમાણે છે,

પૃથ્વી પામેથી હું શીખ્યો છું કે પ્રાણીઓ પૃથ્વીને પગથી દયાવ છે તે પણ પૃથ્વી ચત્તામ્માન થતો નથી. તેમ જીવને વશ મહેના પ્રાણીઓ દુખ દેતા છતાં પણ ધીર પુરુષે તે પ્રાણીઓ દેવને આવીને છે એમ જાણી પોતાના નિયમથી ચલાયમાન થતું નહિ એ હું પૃથ્વી પામેથી શીખ્યો છું.

પર્વત પામેથી હું શીખ્યો છું કે ઝાડ, ખડ, ઝરણ વિગેરે ઉત્પન્ન કરવાની પર્વતની સત્ત્વ ક્રિયાઓ સદા પરોપકાર માટે જ હોય છે તેમ પર્વતનો જન્મ પણ પરોપકાર માટે જ હોય છે તેમ સાધુ પુરુષે પણ પોતાની સર્વ ક્રિયાઓ તથા જન્મ પરોપકારને માટે ગર્ભને જોઈએ.

ઝાડ નિરતર પરાધીન છે અર્થાત્ બીજા લોકો તેને ઉપાડીને લઈ જાય છે, તે પણ તે સ્વીકારે છે તેમ મહાત્મા પુરુષે પણ પરાધીન રહેવું

પ્રાણ વાયુરૂપ છે અને તે બે પ્રકારનો છે, તેમાં પ્રાણરૂપ અને બહાર ફરનાર પ્રાણવાયુ પામેથી હું ત્રિયે પ્રમાણે શીખ્યો છું પ્રાણ જેમ કેવળ આહાર મળવાથી જ સતોષ પામે છે પરંતુ રૂપ રમાદિઃ ઇન્દ્રિયોની અપેક્ષા રાખતો નથી તેમ યોગીએ પણ આહારના લાભથી જ સતોષ રાખતો પરંતુ તેમાં સારા કે નરતા આહારની કે બીજા વિષયોની ઇચ્છા રાખી નહિ આહાર ન કરવાથી મન વિકલ થાય અને તેથી જ્ઞાનનો નાશ થાય માટે દેહનો નિર્વાહ કરવા માટે આહારને મહત્ત્વ કરવો પણ મારા આહારની કે વિષયોની ઇચ્છા રાખવાથી વાણી અને મન વિશ્લેષ પામે છે માટે જ્ઞાનનો નાશ થાય છે, માટે આહાર કરવો.

વાયુ જેમ વનમાં હોય ત્યારે પ્ર-જ થતો નથી અને અગ્નિમાં હોય ત્યારે ખિન્ન થતો નથી તેમ ગુણદોષ રહિત જીવિશાળી યોગીએ ટાલ તડકા વિગેરે અનેક ધર્મવાળા વિષયોમાં અનુકૂલ વિષયો મળે ત્યારે પ્રસન્ન થતું નહિ, અને પ્રતિકુળ મળે ત્યારે ખિન્ન થતું નહિ વળી બહારનો વાયુ જેમ મુગધી, દુર્ગંધી જાણે છે, પણ તેમાં તે મુગધી કે દુર્ગંધી કંઈપણ નથી

તેમ આત્મા પૃથ્વિના વિકારરૂપ આ દેહમા રહેતો હોવાથી જન્મમરણવાળો લાગે છે પરંતુ વસ્તુતાએ તે જન્મમરણવાળો નથી

આકાશ પાસેથી હું આ પ્રમાણે શીખ્યો છું આકાશ જેમ સર્વત્ર વ્યાપક છે, છતાં તેને કોઈ વસ્તુનો સગ નથી ને કોઈપણ પદાર્થ તેનું માપ લઈ શકતો નથી તેમ યોગીએ પણ દેહમા રહ્યા છતાં ધ્વજરૂપની ભાવના કરીને પોતાનો આત્મા સ્થાયી જગતોમા અનુગત હોવાથી વ્યાપ્ત છે અને તે પણ મણિઓમા સૂત્રની પેઠે નહિ પણ મર્મ અંગમા વ્યાપ્ત છે આમ જાણી તે આત્મા દેહાદિકના સગથી રહિત છે, અને કોઈપણ પદાર્થથી તેનો પરિચ્છેદ થઈ શકતો નથી, આમ વિચાર કરવો તથા વાયુએ પ્રેરેના અને ક્ષણમા નાશ કરનારા ને ક્ષણમા આવનારા મેઘપટલ અથવા તો રજ વિગેરે પદાર્થોનો જે આગમને સ્પર્શ થતો નથી, તેમજ કાળે સર્જેલા પૃથ્વી, જળ તથા તેજમય દેહાદિક પદાર્થો જેઓ ક્ષણમા ઉત્પન્ન થાય છે અને ક્ષણમા નાશ પામે છે તેઓ પણ આત્માનો સ્પર્શ કરી શકતા નથી એમ યોગીએ જાણવું

જગ પાસેથી હું આ પ્રમાણે શીખ્યો છું પાણી જેમ સ્વચ્છ, સ્વભાવિક રીતે જ સ્નિગ્ધ, મધુર મનુષ્યોને પવિત્ર થવાના એક તીર્થરૂપ તથા જોવાથી, સ્પર્શથી કે કીર્તન કરવાથી પવિત્ર કરે છે તેમ યોગીએ પણ સ્વચ્છ સ્વભાવથી સ્નિગ્ધ, મધુરભાવી મનુષ્યોને પવિત્ર થવાના એક તીર્થરૂપ તથા દર્શન, સ્પર્શ અને કીર્તનથી બીજાઓને પવિત્ર કરવા જોઈએ

અગ્નિ પાસેથી હું આ પ્રમાણે શીખ્યો છું અગ્નિ જેમ તેજસ્વી, પ્રતાપથી પ્રગલ્ભાન, કોઈથી પણ તિરસ્કારી શકાય નહિ તેવા, ઉદરરૂપી એક પાત્ર રાખનારો, અને મર્મ વસ્તુનું ભક્ષણ કરવા છતાં પણ નિર્દોષ રહે છે તેમ યોગીએ પણ જ્ઞાનથી અતિ તેજસ્વી, તપથી પ્રગલ્ભાન, તિરસ્કાર કરી શકાય નહિ તેવા તથા પેટ વિના બીજું પાત્ર ન રાખનારા થવું જોઈએ. વળી તે જેમ કોઈ જગ્યાએ કોઈ ઠેકાણે રૂઝે રહે છે, કોઈ ઠેકાણે સ્પષ્ટ રહે છે, કલ્યાણની ઇચ્છાવાળાએ ઉપાસના કરવા યોગ્ય છે, અને યત્નમા બળિ આપનારાઓના ભૂત ભવિષ્યકાળના પાપોને બાળી ભગ્ન કરે છે અને સર્વ ઠેકાણે બીજાની ઇચ્છાથી ભોજન કરે છે, તેમ યોગીએ પણ કોઈ સ્થળે છતાં કોઈ સ્થળે છતું, અને ઉપાસના કરવા યોગ્ય થવું, અને જમાડનારાઓનાં પાપો બાળી નાખવા અને બીજાઓની ઇચ્છાથી સર્વ ઠેકાણે ભોજન કરી લેવું વળી અગ્નિ જેમ કાટમા રહેવાથી કાટના સરખો વાકો ચુકો જણાય છે, પણ વસ્તુતાએ તે વાકો ચુકો નથી, તેમ આત્મા પણ અવિદ્યાથી સર્જ-

વલા ઉચ્ચનીય દેહમા રહેવાથી ઉચ્ચનીયતા વાળો જણાય છે, પરંતુ તે ખરી રીતે ઉચ્ચ નીચ નથી એમ યોગીએ જણાવ્યું

અંદ્રમા પાસેથી હું શીખ્યો છું કે શુક્લપક્ષમા વધવું, કૃષ્ણપક્ષમા ઘટવું વિગેરે જેમ ચંદ્રમાની કળાઓને થાય છે પણ ચંદ્રમાને થતું નથી, તેમ જન્મમરણ સુધીના છ વિકારો પણ દેહને થાય છે, પણ આત્માને થતા નથી, એમ યોગીએ જણાવ્યું પ્રવાહની પેઠે અવિચ્છિન્ન વેગવાળા કાળથી આત્માની પાછળ લાગેલા શરીરો ક્ષણે ક્ષણે નાશ પામે છે અને નવા ઉત્પન્ન થાય છે પણ તે જણના નથી માટે યોગીએ આ દેહને ક્ષણભંગુર જણીને વૈરાગ્ય રાખના જોઇએ

સૂર્ય—પામેથી હું શીખ્યો કે સૂર્ય જેમ આડ મહિના સુધી પોતાના કિરણોવડે પૃથ્વીમાથી જળ ચૂમી લે છે અને વર્ષાઋતુમા પાકુ તે પાણી કિરણોવડે વધાવે છે, પરંતુ તેમા તે ઝડણ કરવાનું અથવા તો ત્યાગ કરવાનું અભિમાન રાખતો નથી તેમ યોગીએ પણ ઇન્દ્રિયોને ઉપ-યોગી વસ્તુઓ સિંગરડી અને કાર્ત્ત વાચના કરવા માટે આને ત્યારે તે પદાર્થો આડી દેવા પરંતુ તે પદાર્થો ઉપર આ મન્યો અને આ આપી દીધી આવું અભિમાન કરવું નહિ વળી સૂર્ય જેમ આકાશમા પોતાના સ્વરૂપમા રહે છે, એક રૂપ છે, પરંતુ તે પાણીના કુડા વિગેરેની ઉપાધિઓમા પ્રતિબિંબ રૂપે રહે છે, ત્યારે સ્થૂન શુદ્ધિવાળાઓને જૂદો જૂદો દેખાય છે તેમજ આત્મા એક સ્વરૂપ છે છતાં પણ તે દેહાદિકની ઉપાધિઓમા સ્થૂન શુદ્ધિવાળાઓને જુગે જુગે દેખાય છે પરંતુ વસ્તુનાએ એકરૂપ છે એમ યોગીએ જણાવ્યું

હોહો પાસેથી હું એ શીખ્યો કે કાષ્ઠ પણ ઠેકાણે કાષ્ઠ પણ પુરુષે અતિ પ્રીતિ કે લાનન પાવનવિગેરેની અત્યંત આસક્તિ રાખતી નહિ પુરુષ જો અભ્યાસક્તિ કરે છે તો દીન શુદ્ધિવાળા હોવાની પેઠે સતોષ પામે છે એક હોલો વનમા ઝાડ ઉપર માળો ધાલીને તેમા પોતાની સ્ત્રી હોલીની સાથે કેટલાક વર્ષ રહ્યો હતો સ્નેહથી એક હૃદયવાળા બન્ને ગૃહસ્થાશ્રમી જોડાએ અન્યોઅન્યદષ્ટિ સાથે દષ્ટિ, અગ સાથે અગ, બુદ્ધિ સાથે બુદ્ધિ જોડી દીધી હતી તે બન્ને જણા વિશ્વાસથી સ્વ, એસવુ, ફરવુ, ઉઠા રહેવુ, વાતો કરતી, રમન કરતી, તથા આવું વિગેરે ક્રિયાઓ જોઈ થઈને એક સાથેજ કરતા હતા હોલી હોવાને સંતોષ આપતી અને તેનું પ્રેમપાત્ર બની ઝઈ હતી. તે જ વસ્તુ માનવી તે ઇન્દ્રિયાધિન હોલો કુખ સહન કરીને પણ ભારી આપતો તે પતિતત્ત્વ હોલીને પ્રથમ ઝઈ

રહ્યો અને વિચારવાનો સમય થયો એટલે તે હોલીએ માળામા પોતાના પતિના સન્મુખ ઈંડા મૂક્યા, તે ઈંડાઓ કે જે પાણીથી ભરેલા હતા તે સમય આવ્યે શરીરવાળા થયા, બચ્ચા ઉપર વ્હાય આણનાઈ તે નેકું પ્રસન્ન થઈને તે બચ્ચાનું પોષણ કરવા લાગુ, અને બચ્ચાના મધુર કનરવથી આનંદ કરવા લાગુ, તે બંને સ્ત્રી પુરુષનું હૃદય સ્નેહથી અન્યોઅન્ય બધાઈ ગયું હતું તે વિષ્ણુની માયાવડે મોહ પામેલા હતા, તેથી દીન શુદ્ધિવાળા તે બંને પક્ષીઓ પોતાના બચ્ચાઓનું પોષણ કરતા હતા એક વખતે તે બંને પક્ષીઓ બચ્ચા માટે ચારો લેવા વનમા ગયા એવામા કાંઈ પારથી વનમા ફરતો ફરતો બચ્ચાના માળા પામે આવીને તેણે જાળથી તે બચ્ચાને પકડી લીધા એવામા ચારો વધીને હોયો હોલી આવી પડોચા, પેલી હોલી બચ્ચાને જાળમા સપડાયના અને ચીમે પાડના જોઈ ખિન્ન થઈ રહતી રહતી તે બચ્ચાઓ તરફ દોડી સ્નેહપાશથી બધાયલી અને દીન મનની થઈ પડેની હોલી બચ્ચાઓને બધાયના જ્ઞેયા છતા પણ પોતે જ્ઞાન ભૂની જઈને તે જાળમા બધાઈ ગઈ પ્રાયુ કરના પણ વિશેષ વ્હાયા બચ્ચા અને સ્ત્રીને જાળમા બધાયની જોઈને રાક શુદ્ધિવાળો હોયો બહુ જ દુખી થઈને વિનાપ કરવા લાગ્યો અને તે રાક થઈ પડેનો હોયો પોતાની સ્ત્રી અને છોકરાને તરડના જ્ઞેયા છતા પણ પોતે જાળમા ફમાઈ પડ્યો, અને હોલો હોલી અને બચ્ચા કુર પારનીના હાથમા ગયા જે સચળ ચિત્તવાળો કુટુંબી મનુષ્ય સુખદુઃખાદિક ૬૬ પદાર્થોમા આમકત થઈ રાક શુદ્ધિથી કુટુંબનું પોષણ કરે છે, તે મનુષ્ય આ હોવાની પેઠે પોતાના પરિવાર સાથે દુખી થાય છે ધરમા થયેલી આસક્તિ ન્યારે પણ પક્ષીઓને થયું અનર્થકારી થઈ પડે છે ભારે તે મનુષ્યને અનર્થકારક થઈ પડે તેમા તો શું કહેવું? માટે જે સુકિતના ઉચ્ચાડ બારણા જેવા મનુષ્યના અવતારને પામીને હોવાની પેઠે ધરની જાળમા બધાઈ ગહે છે તે મનુષ્યને ઉપર અહીં નીચે પડ્યો એમ કહે છે

અજગર પાસેથી હું નીચે પ્રમાણે શીખ્યો છું અજગર જેમ ઉઘમ વિના પણ પ્રારબ્ધના વશથી પોતાની મેળે સાર નરતું અને ઝાંઝુ થોડું જે કાંઈ મળે છે તેના ઉપર આજીવિકા કરે છે તેમ ચોગીએ પણ ઉઘમ રહિત થઈને સાર-નરતું તથા ઝાંઝુ-થોડું જે કાંઈ ખાવાનું મળે તેના ઉપર આજીવિકા કરતી પરતું ખાવાનું મળે નહિ ત્યારે પણ ઉઘમ કરવો નહિ, પણ પ્રારબ્ધ ઉપર જ આસ્થા રાખીને અજગરની પેઠે ઘણા દિવસ સુધી સ્થઈ રહેવું ઈંદિયોનું, મનનું તથા શરીરનું બળ હોય તોપણ દેહથી કાંઈ

પણ કર્મ કરવું નહિ પણ સ્થ રહેવું. આત્મપ્રાપ્તિરૂપી સ્વાર્થમા લક્ષ્ય રાખવું અને ઈન્દ્રિયો સર્વ સંપૂર્ણ હોય તોપણ તેઓનાથી કંઈ બ્યાપાર કરવો નહિ.

સમુદ્ર પાસેથી હું નીચે પ્રમાણે શીખ્યો છું સ્થિર જળથી ભરેલો મહામાગર જેમ ઉપરથી પ્રસન્ન દેખાય છે, અદર ગભીર હોય છે, જેનાં તળીયાને કોઈ અડી શકતું નથી તેમ જેના પારને પણ કોઈ પહોંચી શકતું નથી. કારણ કે તે અનંત અને અપાર છે વળી તે ક્ષોભ પમાડી શકાય નહિ તેવો છે તેમ યોગીએ પણ ઉપરથી પ્રસન્ન રહેવું. અદર ગભીરતા રાખવી, કોઈ પણ તળ સ્પર્શ કરી શકે નહિ તેવા થવું કોઈ અતિક્રમ (ઉલ્લંઘન) કરી શકે નહિ તેવા થવું સ્વસ્વરૂપના અવિર્ભાવને લીધે કાગથી દેશથી તથા અવધીથી થતા અમુક માપ રહિત થવું અને રાગદ્વેષાદિકને ત્યાગ કરીને નિર્વિકાર થવું જોઈએ વળી જેમ સમુદ્ર વર્ષાનકતુમા લણી નદીઓ મળવાથી વધી જતો નથી તેમ ગ્રીષ્મ ઋતુમા નદીઓ ન મળવાથી સંકાપ્ત જતો નથી તેમ યોગીએ પણ નારાયણ ઉપર એકાંત ભાવ રાખવો, સંપૂર્ણ વૈભવો મળે તો પણ રાજ થવું નહિ, તેમ વૈભવો ન મળે તો તેથી ખિન્ન થવું નહિ,

પતંગીઆ પાસેથી રૂપ ઉપર મોહિત થવાથી કેવું દુઃખ પડે છે, એ હું શીખ્યો છું પતંગીઆ જેમ અગ્નિનું રૂપ જોઈ તેના રૂપ ઉપર લોભા-ધને તેમા પડે છે તેમ ઈન્દ્રિયાધીન પુરુષ પણ પરમાત્માની માયા રૂપી સ્ત્રીનું રૂપ જોઈ તેના વિલાસોથી લોભાધને મહા મોહમા પડે છે. મદ મનુષ્ય ઈશ્વરની માયાએ રચેલા સ્ત્રી, સુવર્ણ, આભુષણ તથા વસ્ત્રાદિક પદાર્થો ઉપર ઉપભોગની બુદ્ધિથી અત કરણપૂર્વક આશાવાળો થાય છે અને પછી પતંગીઆની પેઠે મોહથી આધીનો થઈને નાશ પામે છે માટે યોગીએ માયા વિરચિત પદાર્થોની ઈચ્છા રાખવી નહિ.

મધુકર (ભમરા) પાસેથી હું શીખ્યો કે મધુકર જેમ લણા સુગ-ધના લોભથી એક જ કમળમા વાસ કરે છે તો સાયકાળે ન્યારે કમળ ખીડાઈ જાય છે ત્યારે તેમા કેદ થઈ જાય છે તેમ જો યોગી પણ ઉત્તમોત્તમ પદાર્થોના લોભથી એક જ ગૃહસ્થના ધરનો આશ્રય કરે છે તો તેના ઉપર મોહિત થવાથી તે બંધાઈ જાય છે માટે યોગીએ ગૃહસ્થોને દુઃખ ન આપતા જોડવા અન્યથી પોતાનો દેહ ટકી રહે તેટલા જ થોડા અન્નના કોળીઆ ખાવા. પણ મધુકરની પેઠે અતિ લોભમા પડવું નહિ. વળી ભમર જેમ નાના મોટા સર્વ પુષ્પોમાથી સાર સાર મહણ કરે છે, તેમ વિદ્વાન્ યોગીએ પણ નાનાં મોટા શાસ્ત્રોમાથી સાર મહણ કરવો.

મધમાખી પાસેથી હું શીખ્યો છું કે મધમાખી મધનો સમ્રાટ કરે છે તેથી તેને જેમ મરવું પડે છે, તેમ યોગી પણ જે આજીને માટે અથવા તો આવતી કાલને માટે અન્નાદિકનો સમ્રાટ કરી રાખે તો તેને પણ મરવું પડે છે માટે યોગીએ જેટલું હાથમા રહી શકે તેટલું જ લેવું, વધારે લેવું નહિ તેમ અન્ન ભરી રાખવા માટે માત્ર પેટરૂપી જ એક વામણ રાખવું. પણ મધમાખીની પેટે મગ્રહ કર્તા થવું નહિ સન્યાસીને સાયકાળ માટે તથા આવતી કાલ માટે અન્નાદિકનો સમ્રાટ કરવો નહિ જે મધમાખીની પેટે સમ્રાટ કરે છે તો તે સમ્રાટની સાથે જ પોતાનો નાશ થાય છે

હાથીની પાસેથી હું સ્ત્રીના સગ કરવાથી કેવું અનિષ્ટ થાય છે તે શીખ્યો છું હાથી પોતાને પડનારાઓએ જેમ કાકડાની હાથગૂંપી કરીને સામી ઉભી ગામી હોય તેને મેળવવાના લોભથી તેની પામે જાય છે કે: વચ્ચે ખડ વિગેરેથી ઢાકી રાખેના ફૂવા વિગેરેમા પડીને બધાનું જાય છે, તેમ પુરુષ પણ સ્ત્રીના અગતો સ્પર્શ કરવાના લોભથી બધાનું જાય છે. માટે યોગીને કાકડાની પુતળીનો પણ સ્પર્શ કરવો નહિ અને તે હાથથી તો શું પણ પગથી પણ સ્પર્શ કરવો નહિ યોગી જે સ્ત્રીનો મગ કરે છે તો હાથથીનો સગ કરનારા હાથીનો જેમ બીજા બળવાન હાથીઓ નાશ કરે છે તેમ સ્ત્રીના મગ કરનારા પુરુષનો પણ બીજા બળવાન પુરુષો નાશ કરે છે

પારધી પાસેથી હું ધનનો ત્યાગ તથા ઉપભોગ ન કરવાથી કેવું અનિષ્ટ પરિણામ આવે છે તે શીખ્યો છું મધમાખીઓએ ધણું દુખથી એકઠું કરી રાખેલું મધ જેમ પારધી ભોગવે તેમ લોભીઓએ ધણું સઠટ વેઠીને સમ્રાટ કરી રાખેલું ધન દાનમા અથવા તો ઉપભોગમા ઉપયોગી થતું નથી, પરંતુ તેને કાંઈ બીજા બળવાન પુરુષ ભોગવે છે, તેની પાસેથી ત્રીજાે લણી ભોગવે છે અને તેથી પામેથી વળા એથો ભોગવે છે આડના કાતરમા તથા બીજા ગુપ્ત સ્થાનમા મધના પુગ હોય છે તેને પારધી જેમ જાણે છે અને લાવે છે તેમ લોભી મનુષ્યવડે ગુપ્ત સ્થાનમા સમ્રાટી રાખેલા ધનને પણ બીજા લોભી જાણી જાય છે અને ત્યાથી હરી લાવે છે માટે યોગીએ ધનનો સમ્રાટ કરવો નહિ

હરિણ પાસેથી ગાયનમા મોહિત થવાથી કેવું અનિષ્ટ થાય છે તે હું શીખ્યો છું. વનમા ફરનાર હરિણ જેમ પારધીના ગાયનથી મોહિત થઈને બધાનું જાય છે તેમ વનમા ફરનારો સન્યાસી પણ ગાયન સાંભળે તો તેના ઉપર મોહિત થઈને બધાનું જાય છે હરિણના પુત્ર ઋષ્યશૃંગ ઋષિ વેરમાઓના સગમા વિષયોથી ભરેલા નૃત્યો, વાદ્યો અને ગાયનો સેવવાથી

એક રમકડાની પેઠે વેશ્યાઓને આધીન થઇ ગયા હતા, માટે યોગીએ વિ-
પ્રયી ગાયન સાલગવુ નહિ

માછલાં પાસેથી હું શીખ્યો કે માછના જીવ્હા રસના લોકથી આ-
ક્રોડો ગળીને તેનાથી જેમ વિધાઇને મળ્યુ પામે છે તેમ ગસમા મોહિત
થયેલો દેહાલિમાની મનુષ્ય પણ બહુજ દુખ દેનારી જીવ્હાવડે મળ્યુ પામે
છે વિદ્વાન મનુષ્યો આહારનો ત્યાગ કરીને ઝટ ઈન્દ્રિયોને વશ કરી શકે છે
પરન્તુ જીવ્હાને વશ કરી શક્તા નથી કારણ કે અન્નનો ત્યાગ કરવાથી
જીમનો લોભ યથે છે બીજી ઈન્દ્રિયોને જીત્યા છતાં પણ જ્યાં સુધી જીવ્હા
ઈન્દ્રિયોને જીતી ન હોય ત્યાં સુધી પુરુષ ઇનેદ્રિય કહેવાનો નથી જો જીભ
જીતાઇ તો સવ ઈન્દ્રિયો જીતાર્જ એમ મમજનુ માટે યોગીએ ગમની ઇ-
ચ્છાનો ત્યાગ કરીને ઔપધની પેઠે અન્ન ખાવુ

પિંગલા નામની વેશ્યા પાસેથી હું નગગા શીખ્યો છુ પૂર્વે વિદેહ
નગરમા રહેતી પિંગલા નામની વેશ્યા એક દિવસે, પુરુષને પોતાના રતિ-
મહિરમા લઇ જવા માટે સારી રીતે શણગાર ધાગ્યુ કરીને માજને વખતે
પોતાના ધરના ગાગળાના બહારના ભાગમા બેઠી, તે ધનની ઇચ્છાવાળી
વેશ્યા માર્ગમા આવતા ધનાઢય પુરુષોને જોઇને જાણુની કે આ પુરુષો મને
ધન આપશે તથા મારી સાથે સુરત ઢરશે આવેના પુરુષો પાછા ગયા પછી
પેલી સંકેત વૃત્તિથી આજીવિકા કરનારી વેશ્યા વિચાર કરવા લાગી કે:
વળી બીજે કોઇ પણ ધનાઢય પુરુષ વિશેષ ધન આપનારો મારી પાસે
આવશે આવી દુષ્ટ આશાથી તે વેશ્યાની નિદ્રા ઉઠી ગઈ અને બાગળાના
બહારના ભાગમા બેઠેલી તે વેશ્યા ધડીઢમા અદર આવતી અને ધડીઢમા
પાછી બહાર નીકળતી હતી, આ પ્રમાણે કરતા મધ્યરાત્રી વીતી ગઈ આ
રીતે ધનની આશાથી તેનુ મન દીન થઇ પડ્યુ મુખમા શોષ પડવા માડ્યો,
અને મહા ખેદ થવા લાગ્યો તે ખેદથી હવે આ ધણો ત્યાગ કરવો એજ
સાર છે આવી ચિન્તાને લીધે સુખકારક મોટા ખેદ થયો, તે કહેવા લાગી કે
હું અવિવેકી હોવાથી મનને અધીન છુ હું મોહને લીધે મૂર્ખ એવા હલકા
પુરુષની પાસેથી કામનાની ઇચ્છા રાખુ છુ આ અપંગેઝ, અન્તર્યામી નિત્ય
પાસે રહેનારા, ધન આપનારા તથા આનંદ આપનારા ઇશ્વરનો ત્યાગ કરીને
કામના ન પૂરનારા, પરન્તુ દુખ, શોક મોહ વિગેરે આપનારા હલકા
પુરુષને હું મુખી સેવુ છુ હું સ્ત્રીવપદ, લોભી, શોક કરવા યોગ્ય પુરુષને
માફ થરીર વેચી તેની પાસેથી રતિની તથા ધનની ઇચ્છા રાખુ છુ અને
અતિ નીચ ધર્મા વડે હું મારા અતકરણને વશ સત્તાપમા નાખુ છું-

આ લોક તથા પરલોકમાં ઇશ્વર વિના બીજી કોઈ પણ સેવકા યોગ્ય નથી. માટે આજથી હું પામર મનુષ્યોની સાથે ગહેલી દુષ્ટ વામનાઓનો ત્યાગ કરીને ઇશ્વરને શરણે જઈ છું હવેથી હું સતોષી થઈ જે કંઈ મળશે તેનાથી આજીવિકા ચક્રાવીશ અને આત્માઓ પતિની સાથે જ વિહાર કરીશ. જીવ જ્યારે આ લોકના તથા પરલોકના ભોગથી વંચાય પામે છે ત્યારે જ પોતે પોતાનું રક્ષણ કરી શકે છે, માટે હું તો કેવળ પ્રેમથી જ ભગવાનને લજ્જા આ પ્રમાણે પિંગા પેસ્યાએ જગની આશાથી ઉત્પન્ન થયેલી દુષ્ટ આશા દાખી નાખી આ ઉપરથી મેં એ સાગ્ર પ્રલય કર્યો કે આશા રાખતી એ જ મોટું દુષ્ટ છે અને નિગરા રાખતી એજ મોટું સુખ છે કારણ કે પિંગાએ જરૂરી આરા છોડી દીધા પછીથી તે મુખે સુતી હતી. ટીટોડાના દંડાતથી હું એ શિખ્યો કે એક ટીટોડો ચાચમા મામનો પિન્ડ લઈને ઉડતો હતો, એટલામાં બીજા બળવાન ટીટોડાઓએ તેને મારવા માગ્યો એટલે તે ટીટોડાએ મામનો ત્યાગ કરવાથી સુખ પામ્યો જે ઉપરથી જે જે વણી જ પ્રિય વસ્તુઓ હોય તેનો ત્યાગ કરવો એજ દુષ્ટતા છે એમ જાણીને જે પોતાના કુટુંબાદિક સર્વ વસ્તુઓનો ત્યાગ કરે છે તે પુરુષ અનંત સુખ પામે છે બાળકની પામેથી હું શીખ્યો કે બાળકને જેમ માન અપમાન હોતું નથી તેમ ધન્યાગવાળા અને છોકરાવાળાને જે ચિંતા થાય છે તે ચિંતા પણ તેને હોતી નથી તેમ મને પણ માન અપમાન નથી તથા ચિંતા પણ નથી હું મારી પોતાની સાથે જ રહું છું અને મારી પોતાની ઉપર પ્રીતિ રાખીને બાળકની પેઠે જગત્મા કર્યો કરે છું મૂર્ખ અને ઉદમ રહિત બાળક અને મુણ્ડથી પર એવા ઇશ્વરને જે પામેલા હોય તે જે જ પુણ્યો ચિતાથી મુક્ત અને પરમાનંદમાં નિમગ્ન થયેલા જાણુવા.

કુંવારી કન્યા પાસેથી હું શિખ્યો કે કોઈ એક ગામમાં એક ગૃહસ્થને કુંવારી પુત્રી હતી તે પુત્રીને ઘરમાં આવ્યા ગયાની સભાગ રાખવા માટે રાખી, ગૃહસ્થ તથા બીજા મનુષ્યો કોઈ કામને લીધે બહાર ગયા હતા, તેવામાં તે કન્યાનું વેશવાળ કરવા વર તરફના લોકો તે ગૃહસ્થને ઘેર પરીણા તરીકે આવ્યા, પેલી કુંવારી કન્યાએ તે પરીણાની સારી પરીણા આપી કરી અને આવેલા પરીણાને જમાડવા માટે એકાતમાં શાળ ખાડવા માડી, તે વખતે તેના હાથમાં પહેરેલી ચુડીઓ બહુજ ખડખડાટ કરવા માડી, એટલે તે કન્યાએ જાણ્યું કે “હું શાળ ખાડવા બેઠી છું. એ ઠીક નહિ, આ વાત આ પરીણા જાણશે તો મારા માતાપિતાને દરિદ્રી જાણશે.”

આવે વિચાર કરી તેણે લક્ષ્મણથી પોતાના બન્ને હાથમાથી સર્વ ચૂરીઓ કાઢી નાખી, માત્ર બંને ચૂરીઓજ રાખી આમ કરીને ખડવા માલ્તા પેલી બંને ચૂરીઓ પણ ખખડવા માડી એટલે તેણે બન્ને હાથમાથી પાછી એક ચૂરી પણ કાઢી નાખી એટલે એક ચૂરી ગ્હી તેથી તે ચૂરીનો રાગ થયો નહિ એથી મે એ કન્યા પાસેથી એ ઉપદેશ લીધો કે વણાગે એક માથે રહેવાથી કલેશ થાય છે અને બે જણાઓ માથે રહેવાથી વાનચિન થાય છે માટે યોગીએ તો કુવારી કન્યાના કંઠથી પેડે એકલા જ રહેવું ચોખ્ખું છે, જેથી કંઈ પણ જાતની ખટપટ થાય નહિ.

બાણુ ઘડનાગ પામેથી હું શીખ્યો કે એક બાણુ ઘડનારો મનુષ્ય બાણુ ઘડતો હતો તેનું બાણુ ઘડવામાં એવું ચિત્ત લાગેલું હતું કે તે વખતે તેની પામેથી રાજાની સ્વારી વાજતે ગાજતે નીકળી પણ ગાજતે તેણે દોડો નહિ તેમ જેનું ચિત્ત બ્રહ્માકાર થઈ ગયું હોય છે તે યોગી બ્રહ્માના પંતથેનિ તેમ મનમાં સુખદુઃખદિકને પણ જાણતો નથી આમન જીતવાથી શ્રામનો વિજય કરી શકાય છે અને શ્રાસને જીતવાથી મન સ્થિર થાય છે ક્ષણ માત્ર નિશ્ચય થયા પછી વિષયોની વાસનાથી મનમાં વિક્ષેપ થવાનો ભય રહે છે અથવા તો સુધુષિમાં જેમ મનનો સર્વથા લય થાય છે, તેમ મનનો લય થવાનો ભય રહે છે માટે દૈવૈનાચ્ચવડે મનમાં વિરોધ થવા દેવો નહિ, પરંતુ આજસ મુકીને અભ્યાસના યોગથી મનને પરમાનંદ સ્વરૂપ પરમાત્મામાં જોડી દેવું, તે મન પરમાત્મામાં સ્થિર થાય છે, એટલે પોતે જ ધીરે ધીરે વિષયોની વાસનાનો ત્યાગ કરે છે તથા મનને વિક્ષેપ ઉત્પન્ન કરનારા રજોગુણ તથા તમોગુણો પણ સત્વગુણની વૃદ્ધિથી નાશ કરીને ગુણના કાર્ય રહિત કેવળ નિર્વાણ સ્થિતિને પામે છે, અર્થાત્ વૃત્તિ રહિત થયેલું મન બ્રહ્મ સ્વરૂપે રહે તેને 'અસપ્રજ્ઞાન' નામની સમાધિ કહે છે.

સર્પની પાસેથી હું શીખ્યો છું કે સર્પ જેમ એકલો ફરે છે, પોતાનો એક ઠેકાણો નિવાસ રાખતો નથી, સાવધ રહે છે, એકાત્મા વાસ કરે છે તેની ગતિ ઉપરથી તે જોરી છે કે ઝેર વિનાનો છે એ જણાવું નથી કાઈ ને પોતાની સાથે રાખતો નથી અને થોડું બોલે છે તેમ યોગીએ પણ એકલા ફરવું પોતાનું નિવાસ સ્થાન એક સ્થળે રાખવું નહિ, સાવધ રહેવું, એકાત્મા રહેવું, પોતાની સાથે કાંઈને રાખવો નહિ અને થોડું બોલવું વળી સર્પ જેમ પોતાને માટે દર કરતો નથી પરંતુ કાંઈ બીજાના દર્મમાં પેસીને સુખેથી વૃદ્ધિ પામે છે તેમ યોગીએ પણ પોતાને માટે ધર ન કરતા બીજાઓએ કરેલા ધરમાં રહીને પોતાનું આયુષ્ય ગાળવું દારણ કે ધર બાધવું એ મહા દુઃખદાયી છે. અને દેહ નાશવત હોવાથી નિષ્ફળ છે

કરોળીયાની પાસેથી હું એ શિષ્યો કે કરોળીઓ જેમ મુખદ્વારા પોતાના હૃદયમાંથી જાળને બહાર કાઢીને તેને દેવાયે છે અને તેના સાથે સમીને પાછો પોતે તે જાળને ગળી જાય છે તેમા તેને ખીજા કાઈ સાધનની જરૂર રહેતી નથી, તેમ પગમા મા પશુ આ જગતને પોતામાંથી ઉત્પન્ન કરે છે અને તેની સાથે વિહાર કરીને તેને પાછો ગળી જાય છે અર્થાત્ પોતાને વિષે હસ કરે છે તેમા ખીજા કાંઈ સાધનની જરૂર પડતી નથી, પરમાત્મા પોતાના પ્રજાવડાં એક જાળ વડે પોતાની ત્રિગુણાત્મક માયાને વિકારવાળી કરી તેમાંથી પ્રથમ મહત્ત્વ ઉત્પન્ન કરે છે, તે મહત્ત્વ જ ત્રણ ગુણના કાયરૂપ છે અને પોતાથી ઉત્પન્ન થયેલા અવકાશ વડે અનેક પ્રકારના જગતને ઉત્પન્ન કરે છે જેમાંથી જીવોની ઉત્પત્તિ થાય છે, એવા તે માણે રૂપ મહત્ત્વમા આ જગત જોતપ્રોત દેહેલું છે તે ઉપરથી મહત્ત્વને શાસ્ત્રમા સૂત્ર નામ આપ્યું છે

કીડાની પામેથી હું જે શિષ્યો છું તે યુ છું, ભમરી કીડાને પકડીને પોતાના પગમા પૂરી ગમ્મે છે તે કીડો ભમરીના ભયથી તેનું જ ધ્યાન કરતો ભમરીના થઈ જાય છે તેમ પ્રાણી પણ બુદ્ધિપૂર્વક રનેહથી દેવજાવથી અલગ ના થાય જે જે વસ્તુમા પોતાના માને એવામ કરે છે, તે તે વસ્તુ રૂપ પોતે થઈ જાય છે કીડો ત્યારે ભમરીનું ધ્યાન કરવાથી પોતાના દેહનો ત્યાગ કરીને ભમરી ગતી જાય છે, ત્યારે પ્રાણી પણ ભગવાનનું ધ્યાન કરવાથી ખીજા દેહથી ભગવાનના અવરૂપને પામે તેમા શુ આશ્ચર્ય ?

આ રીતે મે ઉપર વડેલા ૨૪ ગુરુઓની પામેથી શિષ્યામણો લીધી છે

મારા દેહ ઉપરથી મે જે શિષ્યામણો લીધી છે તે હવે કહું છું

આ દેહ પણ મારો એક ગુરુ છે જાગણ કે તેણે મને વૈરાગ્ય અને વિવેક શિખવ્યા છે આ દેહ જન્મમગ્નજાળો છે તેથી મને તેના ઉપર વૈરાગ્ય થયો છે અને તત્વોનો વિચાર કરવાથી વિવેક પણ તેના વડે જ મને મળ્યો છે આમ છતાં હું દેહ ઉપર આસક્તિ રાખતો નથી, પણ તેનાથી દૂર રહીને આ દેહ તો પાગલો છે એટલે મરી ગયા પછી અમિને આધીન થનારો છે એમ માની સર્વ સગતો ત્યાગ કરી જગતમા હું ફરું છું

આ દેહથી પ્રથમ સુખ જોવામા આવે છે ધન એકઠું કરી દેહને માટે સ્ત્રી પુત્રાદિ વૈભવો મેળવે છે, તેનું પોષણ કરે છે તે દેહ તો આયુષ્ય પુરું થના નાગ પામે છે માટે દેહમા માત્ર દુખ ભોગવવા સુખી જ ફળ છે. તે દેહ પડ્યા પછી પણ દુખનો છેડો આવતો નથી, કારણ કે તે દેહ જાડા

જેવો છે. જાડ જેમ બીજને ઉત્પન્ન કરી નાશ પામે છે તેમ આ દેહ પુરુ-
ષને માટે બીજ દેહના બીજરૂપી કર્મો સરજીને પછી પોતે નાશ પામે છે.
તેને ધણી બીજોના ધણીને તેની શોક્યો જેવે તેમ દરેક હિંદ્રિય પોત
પોતાની ઇચ્છા તૃપ્ત કરવા જેવે છે. એ રીતે દેહમાં અનંત કષ્ટો છે તેથી
મને તેના ઉપર પણ વૈરાગ્ય આવ્યો છે. છતાં પણ મનુષ્ય દેહ ધણી દુઃખ
છે. બીજ બધા પ્રાણીઓમાં કોઈની પણ શુદ્ધિ પરમાત્માને અપરોક્ષ અનુ-
ભવ કરવાને સમર્થ નથી, ત્યારે મનુષ્ય દેહને તો પરમાત્માને માધ્યાત્મક
કરવાને સમર્થ શુદ્ધિવાળો બનાવ્યો છે. તે દેહ મેળવી ધૃતિર ઉપર નિષ્ઠા
રાખવી જોઈએ. ધણી જન્મોના અંતે મનુષ્ય દેહ અતિ દુર્લભ છે. તે મેળવી
ધૃતિર ઉપર નિષ્ઠા રાખવી જોઈએ. મનુષ્ય દેહ નાશવત છે છતાં પણ પુરુ-
ષાર્થ આપે છે માટે દેહ પર નહિ ત્યાં સુધીમાં મનુષ્યે પોતાના કલ્યાણ
માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

વિષયનું સુખ તો પશુઓમાં પણ મળે છે માટે તે અર્થે પ્રયત્ન
કરવો નહિ. આવી રીતે મેં ઘણા ગુરુઓ પાસેથી ઉપદેશ મહાશ્વ કર્યો છે
તે ઉપરથી મારા મનમાં વૈરાગ્ય અને જ્ઞાનની દીવો થયો છે. તેથી હું
સર્વ પ્રકારે કામ કરવાને સમર્થ છું છતાં સર્વ સગ છોડી દઈ અહંકાર
રહિત થઈ આ પૃથ્વીમાં ફરું છું જ્ઞાન આપનારો એક જ ગુરુ કરવો
જોઈએ પણ ગુરુ પાસેથી જ્ઞાન સંપાદન કર્યા પછી ઉપદેશના બીજ દેહનો
ભ્રમ નહિ તો ગુરુ પાસેથી મેળવેલું જ્ઞાન સ્થિર થાય નહિ, અને તેમાં
વધારો થાય નહિ તે માટે મેં ઘણા ગુરુઓ કર્યા છે આ બધા એક સ્વરૂપ
છે. કેટલાક કહે છે તે પ્રપચ રહિત છે અને તેમને કેટલાક પ્રપચવાળા કહે છે.
માટે તે પરમાત્મા વિષે પોતાની અસંભાવના તથા વિપરીત ભાવના દુર
કરવા માટે પોતાની શુદ્ધિ પ્રમાણે ધણી દેહનો લેવાં જોઈએ.”

આ પ્રમાણે ગુરુ દત્તાત્રયે યદુરાજને ઉપદેશ કર્યા પછી પોતે પ્રશન્ન
થતા થતા જેમ આવ્યા હતા તેમ ત્યાં પાછા ગયા. પછી યદુરાજને
સર્વ સમનો લાગ કરી પરમાત્મામાં ચિત્ત ચોટાડ્યું હતું.

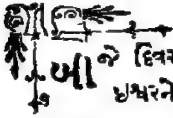
આ પ્રમાણે ધૃતરાષ્ટ્ર તરફ ગુરુ દત્તાત્રય જીવન્મુક્ત દશામાં રહી પ્રસ-
ન્નતાનો અનુભવ કરતા વિચરતા હતા.”

આને અર્થે સુધી કથા કરી મહાત્માએ સર્વને ગુરુદત્તાત્રયના જીવ-
નના પ્રસંગમાંથી યોગ્ય લેખાનું વિવેચન કરી કથા બધા કરી. પછી ચોટા
મહા પોતપોતાને સ્થાને વેરાઈ ગયું.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

ચક્રાવતાર.

એ દિવસ સર્વ શ્રીતાઓ આવતાં મહાત્માજીએ કથાનો આરંભ કર્યો, ઇશ્વરનો સાતમે અવતાર ચક્રાવતાર રૂપે થયો હતો.

સ્વાયંભુ મનુને શતરૂપા રાણીને આકૃતિ, દેવહૃતિ તથા પ્રસૂતિ એમ ત્રણ કન્યાઓ હતી તેમાંથી આકૃતિને સ્વયં અર્ષિને પરણાવ્યા હતા. તે એવી સરતથી કે એ કન્યાને જે પુત્ર થાય તેને હું મારો પુત્ર કરીને રાખીશ. તે પછી પ્રજાપતિ સ્વમી એ આકૃતિને એક નોકલુ પુત્ર અને પુત્રીનું ઉત્પન્ન થયું તેને જે પુત્ર જન્મ્યા હતા તે સાક્ષાત્ યજ્ઞસ્વરૂપ ધારી વિષ્ણુ હતા અને જે એ જન્મી હતી તે લક્ષ્મીના અશ્વમાંથી ઉત્પન્ન થઇ હતી. પુત્રને સ્વાયંભુ મનુ પોતાને ઘેર લાવ્યા અને દક્ષિણ સ્વયં પ્રજાપતિએ પોતાને ત્યાં રાખી તે પછી દક્ષિણને ભગવાન યજ્ઞપતિ પરણ્યા અને તે એથી તેમને ૧૨ પુત્રો ઉત્પન્ન થયા. તેમના નામ તોષ, પ્રતોષ, સતોષ, મદ, શાંતિ, ઇન્દ્રપ્રાંત, ઇન્દ્ર, કવિ, વિશ્ણુ, રુદ્રવન, સુદેવ, અને રોમન તે દુષિત નામના દેવતાઓ કહેવાયા.

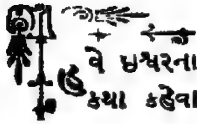
મરીચિ નામના સાત અર્ષિઓ થયા અને યજ્ઞ ભગવાને ઇન્દ્રપદ ભોગવ્યું. પછી સ્વાયંભુ મનુ કામનાઓના ઉપભોગથી વિરક્ત થઈ રામનો ત્યાગ કરી તપશ્ચર્યા કરવા એની સાથે વનમાં ગયા. ત્યાં મુનદા નદીના તટ ઉપર સો વર્ષ સુધી એક પગે ઉભા રહી તપ કરવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે સ્વાયંભુવ મનુને સમાધિસ્થ નોંધને અસુરો તથા રાક્ષસો જુખથી તેમને ખાવા દોડ્યા. તેમના આવા દૃઢ નિશ્ચયને ભગવાન સર્વ બાપક યજ્ઞ ભગવાને નાણીને યાગ નામના દેવતાએ એ વિદાર્ઠ અસુરોનો નાશ કરી સર્વજનું રાક્ષ્ય કરવા માંડ્યું.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

હંશરાવતાર ઝડપભદ્રેવ.

પ્રિયવ્રત.

વે ઇશ્વરના આઠમા અવતાર ઝડપભદ્રેવ થયા હતા તેમના પૂર્વજોની કથા કહેવામાં આવે છે

બ્રહ્માના પુત્રો સનકાદિક કુમારો નારદ, ઝડુ હસ, અરુણ અને યતિ એમણે ધર માંડ્યું નહોતું પણ તેઓ નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી જ રહ્યા હતા. હરિના અશરૂપ બ્રહ્માના પુત્ર સ્વાયંભુ મનુને પ્રિયવ્રત તથા ઉત્તાનપદ એ પુત્રો હતા તેમાં ઉત્તાનપાદ રાજની અને તેના વશમાં થયેલા મુવની તથા અશાવનાર રૂપે થયેલા પૃથુની કથા હવે પછી કહેવામાં આવશે. હવે પ્રિયવ્રત રાજની કથા કહેવામાં આવે છે

અત્મામાં આનંદ માનનારા પ્રિયવ્રત રાજને ધરનાર વિગેરેમાં આસક્તિ ન પાતી તેમણે નારદના ચરણની સેવાથી પ્રયત્ન વિના અપરોક્ષ બ્રહ્મજ્ઞાનને મેળવ્યું હતું તે સર્વ કાર્યનો ત્યાગ કરીને પરબ્રહ્મનું ચિન્તન કરવા માટે દિક્ષા લેવાનો વિચાર કરતા હતા એવામાં વેદશાસ્ત્રમાં કહેલા ઉત્તમોત્તમ રાજને ઘટે તેવા સર્વ ગુણો તેમાં જોઈને તેમના પિતા સ્વાયંભુવ મનુએ પૃથ્વીનું રાજ્ય કરવા માટે તેમને આજ્ઞા કરી. આથી રાજ્યાધિકારના મિત્થા પ્રપચથી પોતાનું સ્વરૂપ વિસરી જતાં જોઈ એમ માની રાજ્ય કરવાની તેણે ના કહી. તે પછી બ્રહ્મા ત્યાં આત્મા અને પ્રિયવ્રતને કહેવા બોલ્યા કે- દેવ ઉપર દોષથી દૂર રાવરી જો ચોખ્ખી નથી, અને સર્વ પરાધીન થઈને પરમેશ્વરની આજ્ઞાને માથે ચઢાવીએ છીએ પ્રાણી ઇશ્વરની પારણાને ફેરવી શકતો નથી, આપણે ઇશ્વરે આપેલાં સુખદુઃખ ભોગવીએ છીએ. તું ભણતો હશે કે આ સર્વ આત્મજ્ઞાની નહિ હોય પણ અજ્ઞાની હશે પણ તેમ નથી. જ્યાં સુધી પ્રારબ્ધ કર્મ હોય છે ત્યાં સુધી કર્મ તે ભોગવવા માટે

જીવન્મુક્ત પુરુષને પણ દેહ ધારણ કરવા પડે છે. પણ જાગૃત થયેલા મનુષ્યને સ્વપ્નમાં અનુભવેલા દેહનું જેમ સ્મરણ થાય છે પણ તેમાં અભિમાન હોતું નથી તેમ જીવન્મુક્ત પુરુષને પણ દેહમાં અભિમાન રહેતું નથી, તેમ તે બીજા દેહોને ઉત્પન્ન કરનારા કર્મો પણ કરતો નથી અને ભોગની વાસના પણ રાખતો નથી ધરમાં રહી ભોગ ભોગવવાથી તેનો મોક્ષ કેમ કરીને થતો હશે? માટે ધરનો ત્યાગ કરીને તું વનમાંજ રહેવું યોગ્ય છે એમ માન્યો હશે પણ તે મિથ્યા છે. વિષયાધિન મદમત માણસને વનમાં પણ સસાર હોડતો નથી. કેમકે વનમાં પણ જ ઇન્દ્રિયો રુપી શત્રુઓ તેની સાથે જ રહે છે માટે વિદ્વાન મનુષ્ય જીતેન્દ્રિય તથા આત્માનંદમાં મગ્ન થઇને ધરમાં રહેતો હાય તો ગૃહસ્થાશ્રમ પણ તેનું શુ બગડે છે? કાષ્ઠજ નહિ. માટે જે પુરુષ ઇન્દ્રિયોરુપી જ શત્રુઓનાં જીતવાની ઇચ્છાવાળો હોય તેણે પ્રથમ ધર્મમાં જ રહેવું અને ઇન્દ્રિયોને એકદમ આધિન ન થતા ધીરે ધીરે તેને જીતવાનો પ્રયત્ન કરવો, ધીરે ધીરે ઇન્દ્રિયોનો સંપૂર્ણ રીતે પરાજય કરીને તેમને વશ કરવી અને પછી લોકમાં કે વનમાં ફરવું. ધરરુપી કિલ્લાનો આશ્રય પાત્ર મનુષ્યો માટે છે તારા જેવાને માટે નથી, તે તો ભગવાનના ચરણકમળના કાશરુપી કિલ્લાનો આશ્રય સ્વીકાર્યો છે અને જ શત્રુઓને જીતેલા છે માટે તું આ લોકમાં ધૃષ્ટિ આપેલા વૈભવો ભોગવ અને સર્વ સાસારિ વિષયાનો સગ છોડી છંદને સ્વસ્વરુપમાં અર્થાત આત્મસ્વરુપમાં નિષ્ઠાવાળો થા.

આ સાંભળી પ્રિયવ્રત રાજાએ બ્રહ્માની આરાધના માથે ચઢાવી આ પછી સ્વાયંભુ મનુષ્યે બ્રહ્માની સેવા કરી તે પછી બ્રહ્મા બ્રહ્મલોકમાં ગયા પછી સ્વાયંભુ મનુ પ્રિયવ્રતને રાજા સોપી નાના પ્રકારની વિષયવાસનાથી વિભ્રમ પામ્યા અને પછી પ્રિયવ્રત રાજા પૃથ્વીનું રાજ્ય કરવા લાગ્યા તે વિશ્વકર્મા નામના બ્રહ્મપાતની પુત્રી બર્હિષ્મતીને પરણ્યા હતા તેમને તેથી દસ પુત્રો થયા હતા અને એક કન્યા થઇ હતી. બીજી સ્ત્રીથી ત્રણ પુત્રો થયા હતા તે મન્વંતરના આવર્પણ થયા હતા.

પુત્રી ઉર્જસ્વતી શુક્રાચાર્યને પરણ્યા હતા જેમને દેવયાની નામની પુત્રી થઇ હતી. ભિષ્મનને આંગીધ, ઇમ્ભગિન્હ, યદુપાદુ, મહાવીર, હિરણ્ય-ચેતા, દ્રુતપૃષ્ઠ, સવન, મેધાતાય, મીતિહોત્ર તથા કવિ એ પુત્રો હતા તે સર્વે આંમને નામે ઓળખાતા, તેમણે સમ સમુદ્રોથી વિદ્યાએ-૧ સાતદ્વિષે જ શુદ્ધીપ, પ્લક્ષદ્વીપ, શાલ્મલીદ્વીપ, કુશદ્વિપ, કૌત્સદ્વીપ, શાકદ્વીપ, અને પુન્ડ્રી-દ્વીપ ઉપર પોતાના સાત પુત્રો વહેચી આપ્યા અને કવિ, મહાવીર

અને ધવન જે ગણ પુત્રો તે ઉર્ધ્વ રેતા હતી. તે તેા આત્માવસ્થાથી જ આત્મવિદ્યાને પ્રાપ્ત કરાવનારા હતા. રાજાએ ધણુ વધ રાખ્યું કર્યું પણે સંસ્કારિક પ્રપચના સંપત્તિથી પોતાને દુન્યવી માનતા હોય તેમ મનમાં ખિન્ન થઇને મહા વૈભવાને ત્યાગ કરી દીધો અને સંસાર સજી વનમાં ગયા. આઝીધરજન.

રાજાના વનમાં ગયા પછી તેમના પુત્ર આઝીધ પ્રજાનું પાલન કરવા લાગ્યા. તેમને પુત્ર નહોતો તેથી તેની પ્રાપ્તિ મટે એક વખતે મદં-રામલ પવતના ગ્રહમાં જઇ એક ચિત્તથી બહાનુ તપવડે આરાધન કરેલા લાગ્યો. તેને તપ કરતો જાણી બહાએ દેવસલાની પૂર્વચિંતિ નામની અપ્સરાને તેના સંભોગ માટે મોકલી, તે અપ્સ. રાજાના આશ્રમમાં આવી ઉપવનમાં ફરવા લાગી. અપ્સરા ત્યા વિલાસપૂર્વક પગલાં ભરતી હાવભાવ સાથે ચાલવા લાગી અને ચાલતાં આશુપણોને ખજપણાટ થવા લાગ્યો. રાજા આઝીધ સમાધિને લીધે નેત્રો મીચી બેઠો હતો તે સ્ત્રીના આશુપણોને ખજપણાટ સાંભળી જાગ્યો અને નેત્રો ઉઘાડી જોવા લાગ્યો.

પેલી અપ્સરા આશ્રમ પાસે જ પુણ્યોની વાસ લેતી હતી હતી અને દેવો તથા મનુષ્યોના મનને અને નેત્રને આનંદ આપનારી ચાલ, વિકાર, લજ્જા, વિનયપૂર્વક જોવું, મધુર સ્વરથી બાષ્પ કરવું, ધરીરના સુંદર અવયવો દખાડવા, વિગેરેથી મનુષ્યોના મનમાં કામોત્પત્તિ કરતી હતી, તેના મુખમાંથી અમૃત જેવા સ્વાદિષ્ટ અને આસવ જેવા માદક બાષ્પો નીકળતા હતા. તે ઉતારણા પગલાં ભરતી તેને લીધે તેના સ્તન કલશ, માથાનો અબોડો તથા કટિમેખલા જરા જરા હાલતા હતા, આ અપ્સરાને જોઇ રાજા કામદેવને આધીન થઇ ગયો અને ગાડાની પેઠે બોલવા લાગ્યો કે હે મુનિ, તમે કાણ છો ? અને આહ કેમ આભા છો ? તમે તમારૂં પરાક્રમ અમે જડ શુદ્ધિવાળા ઉપર અજમાવશો નહિ પણ અમારી રક્ષા કરજો એવી મારી પ્રાપ્ત ના છે તમે નિત્યના સુંદર મડળ ઉપર કદબના શુભ જોવી કાંતિ ક્યાથી મેળવી ! તમારૂં વલકલ ક્યા ગયું ? તમારો આ બે મનોહર શિગડાં (સ્તનો) ના એવું શું બેઠું છે કે તે મને મોહ ઉપજાવે છે તમે કટીમાં ધણુજ પાનળા છો હે મિત્ર મિત્ર તમારો લોક મને દેખાડો. વળી તમે આમ તેમ ફરતા તમાગ કરકમળ વડે આ દડાને—સ્તનને ! દસાઓમાંથી ઉગાળો છો તેમ તે દડો મારા ભમતા ચિત્તને વિવશ—અચળ બનાવે છે. વળી આ ધુતારો પવન તમારૂં નીચેનું વચ્ચે મારી નાંખે છે તેની નમે મ્મ સંજાળ રાખતા નહીં, તપસ્વીઓના તપમાં વિધન કરનાર આ તપ મેં ક્યાથી મેળવ્યું ? શું બહાએ

પ્રસન્ન થઇને તમને મારી સ્ત્રી થવાને મોકલ્યા છે ? હું તો હવે તમને પ્રિયામત્રને છોડીશ નાહ.

આ પ્રમાણે બુદ્ધિશાળી આત્મીધરાજ તે અપ્સરાને વધુ માન આપવા લાગ્યો તે પછી પૂર્વચિતિ નામની તે અપ્સરા તે રાજની સાથે હજારો વર્ષ સુધી રહીને પૃથ્વીના વૈશ્વના ભોગવવા લાગી. તે રાજએ તે સ્ત્રીને વિષે નાભિ, કપુરુષ, હરિવર્ષ, ધનાઞ્ગ, રમ્યક, હિરણ્યમય, કર, બદ્રાથ તથા કેતુમાલ નામના નવપુત્રો ઉત્પન્ન કર્યાં. તે પછી તે અપ્સરા તે પુત્રોને ત્યાં સુધી બ્રહ્માની પાસે ગઇ અને રાજ પોતાના પુત્રોને રાજ્ય વહેંચી આપી વેદાંકત કર્મ કરીને અપ્સરાના લોકમાં ગયા.

નાભિરાજ

આત્મીધરાજ મરણ પામ્યા પછી તેમના પુત્ર નાભિરાજએ મેરુપર્વતની દીકરી મેરુદેવી સાથે લગ્ન કર્યું અને તે પછી મનને એકાગ્ર કરી ભગવાન યત્નપુરુષનું સંજન કરવા માટે યત્નનો આરભ કર્યો તે પછી ભગવાને પોતાના ભક્તના મનોરથ પૂરવા માટે યત્ન કરનાર રાજની શ્રદ્ધા ઉપરથી પોતાનું મનોહર રૂપ પ્રકટ કર્યું સમતાનતા દશન કરીને ઋષિયુનિઓ સર્વે તેમની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા કે હે ઉત્તમોત્તમ મહાપુરુષ અમે લોકો મુક્તિ છીએ તથા ખરૂં કલ્યાણ શુ છે ને જાણ્યું નથી, છતાં આપનો દયા વડે આ યજ્ઞમાં પ્રકટ થયા છો આપે અદિ ભક્તજનોને દશન આપ્યું છે તેથી અમે કૃતાર્થ થયા છીએ જ્યારે અમે રોગાદિના આત્મ સ્મરણ કરવાને અશક્ત હોઇએ ત્યારે અત્ર પાપો નાશ કરેનરા તમારા નામો અમારી વાણીમાં વાસ કરો વળી મીઝે વર માગીએ છીએ કે આ અમારા રાજર્ષિ પુત્રની કામનાવાળા છે જેની આપને સતાન માટે સેવે છે. માટે હે દેવના દેવ તમે તેમની કામના પૂર્ણ કરો એવી પ્રાર્થના છે.

ઋષિઓની સ્તુતિ સાંભળી ભગવાન બોલ્યા કે હે ઋષિઓ તમે સત્સવાદી એવા આ રાજને મારા જેવો પુત્ર થાય એવો અતિ દુર્લભ વર માગ્યો પણ હું એક અદિતીય રૂપ હોવાથી મારા જેવો હું જ છું અર્થાત્ બીજો કાઇ મારા જેવો નથી તથાપિ બ્રાહ્મણોનું બોલવું મિથ્યા થવું ન જોઇએ કમકે ઉત્તમ બ્રાહ્મણોનું કલ મારું જ મુખ છે તેથી તેમનું બોલવું સત્ય થવું જોઇએ મારા જેવો બીજો ન મળવાથી હું પોતે નાભિરાજને ઘેર અદ્ય અશવડે પુત્ર થઇને અવતરીશ.

આ પ્રમાણે કહી ભગવાન અતર્ધાન થયા તે પછી ભગવાન વિષ્ણુ નાભિરાજનું કલ્યાણ કરવાની ઇચ્છાથી નાભિરાજના અતપુરમાં તેમની સ્ત્રી મેરુદેવીના ઉદરથી શુદ્ધ સત્વશુભી રૂપે અવતર્યા.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

ધિરાવતાર ઋષભદેવ.

ધરતી આદ્યો અવતાઃ ઋષભદેવનો થયો હતો. નાભિરામને ત્યાં ભગવાનનો પુત્રરૂપે જન્મ થયા તેથી મર્વને અત્યંત હર્ષ થયો. તે પુત્રના હાથ, પગ, ઉપર શાખ, ચક્ર, રથ, પતાકા વિગેરે ભગવાનનાં ચિન્હો જોવામાં આવ્યાં. તેમજ તેમનામાં સમતા, શાંતિ ત્રૈરામ્ય, ઐશ્વર્ય, તથા સર્વ સપતિ સાથે તેમનો મહિમા દિવસે દિવસે વધતો જાયો. તેની તેજ, બળ, લક્ષ્મી, યશ, વીર્ય તથા શૌર્યને જોઈ પિતાએ તે પુત્રનું ઋષભ (શ્રેષ્ઠ) એવું નામ પાડ્યું.

એક વખતે ભગવાન ધન્દ્રે તેમની સાથે સ્પર્ધા કરીને તેમના દેશમાં જીત કરી નહિ તે જાણીને યોગીશ્વર એવા ભગવાન રૂપને તેમની મુખત્યાર ઉપર હસીને પોતાની યોગમાયાના બળથી અજનાબ નામના પોતાના ખડ્ગથી જીત કરી. નાભિરામ, માયાવડે ‘આ મારો પુત્ર છે’ એ રીતે માની ઉત્તર પુત્રને પ્રાપ્ત કરીને આનંદના ઉલ્લાસની વિહવળ થઈ ગયા અને તેમને કાશી થેલા વચ્ચેથી લાડ લડાવી આનંદ માનવા લાગ્યા. તેમણે કેટલાક વખત પછી ધર્મની રક્ષા માટે ઋષભદેવને રાજ્યાભિષેક કર્યો અને પછી પોતે મેરૂ-વીની સાથે બદ્રિકાશ્રમમાં ગયા. અને ત્યાં તીવ્રતપ વડે નર અને નારાયણ નામના ભગવાન વાસુદેવની ઉપાસના કરતાં કેટલેક કાળે જીવ-મુક્ત થયા.

ત્યારપછી ઋષભદેવ યોગીને ધર્મકર્મનું આચરણ શિખવવા માટે પોતે શરૂને ઘેર રહી વિદ્યાભ્યાસ કર્યો અને શુદ્ધિએ તેમને વિદ્યાભ્યાસ કરાવ્યો. તે પછી તેમણે ધન્દ્રની કન્યા ભયતી સાથે લગ્ન કર્યું, અને પોતાની બી વિધે પોતાના જ્ઞેવાજ સો પુત્રોને ઉત્તમ કર્યા, જે તેઓમાં સર્વથી મોટા ઉત્તમ. શુભવાળા ભરત નામના પુત્ર હતા, જેમના નામ ઉપરથી આ ખડ્ગને ભારત વર્ષ એમ કહે છે. બીજા પુત્રો પશુ વિનયવાળા વર્ણવણા નિપુણ અને શુદ્ધ અત કરજીવાળા હતા.

ભગવાન ઋષભદેવ સ્વતંત્ર હતા. અન્યની પરંપરાઓ પોતાની મેળેજ તેમનાથી નિરતર દુર રહેતી હતી. તે સમદર્શિવાળા, શાંત ગુણવાળા, સર્વ પ્રાણીઓ સાથે મિત્રતા રાખનારા તથા મહા દયાળુ હતા, તેમ કેવળ આનંદનો અનુભવ કરનારા એક ધર્મર હતા. તેા પશુ પ્રાકૃત મનુષ્યોની જેઠે કર્મો કરતા હતા અને નાશ ગમેશ્ચા ધર્મોનું પોતે આચરણ કરીને અજ્ઞાની લોકોને તે પ્રમાણે ધર્માચરણ કરતા શિખવતા હતા. તેમ ધર્મ, અર્થ, યજ્ઞ, પ્રજા, વૈભવનો ઉપભોગ તથા મોક્ષ આ સર્વનો સંગ્રહ કરીને બીજા લોકોને ગૃહસ્થાશ્રમમા સ્થાપવા લાગ્યા. કેમકે આ જગતમાં મહાપુરુષોનાં આચરણોને લોકો માન્ય કરે છે આ પ્રમાણે ઋષભદેવ વેદનું રહસ્ય જાણતા હતા તથાપિ પ્રજાનું પાલન કરવા લાગ્યા તેમણે સર્વ મજો સો સો વાર કર્મો હતા. એ વખતે કોઈ પણ પુરુષ બીજાની પાસેથી કોઈ પણ વસ્તુ લેવાની ઇચ્છા કરતા નહિ અને પારકી વસ્તુ તરફ જરા પણ દ્રષ્ટિ કરતા નહિ સ્વ કોઈ પોતાના ગામ ઋષભદેવજી ઉપર વધુ સ્નેહનો વિકાસ થાય તેવું ઇચ્છતા હતા એક વખતે ઋષભદેવ ફરતા ફરતા અક્ષાવર્ત નામના દેશમાં આવ્યા અને ત્યાં મોટા અહર્ણિઓની સભામા પોતાના પુત્રોને ઉપદેશ આપવાના મિષથી પ્રજાને ઉપદેશ આપવા માટે આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા.

જે દુ.ખકારક વિષયો વિષ્ટા ખાનારા જીવોને પણ મળે છે તેવા દુ.ખકારી વિષયો ભોગવવાને અનુબ્ધ લોકમાં તમારૂં અત કરણ શુદ્ધ થાય અને અત કરણની શુદ્ધિથી તમને પરબ્રહ્મનું અનંત સુખ મળે. મહાપુરુષોની સેવા એજ મુક્તિનું દાર છે અને સ્ત્રીઓના સગીનો સંગ કરવો એજ નરકનું દાર છે જે સમાનભાવવાળા છે, તેઓને મહાત્મા જાણવા પુરુષ જ્યારે ઇન્દ્રિયોને પ્રસન્ન કરવા માટે કર્મ કરે છે ત્યારે તે જ્ઞાન વિનાનો અર્ધને જરૂર પાપકર્મ કરે છે અને પાપકર્મને લીધે આ દેહ ઉત્પન્ન થાય છે, તે દેહ મિથ્યા છે છતાં પણ દુ.ખ આપે છે માટે પાપકર્મ કરવાં નહિ જ્યારે અવિદ્યાવડે આત્મસ્વરૂપ ઢકાઈ જાય છે ત્યારે ક્રમ મનને વશ કરે છે અને મન પુરુષને કર્મોચીન કરી મૂકે છે માટે પુરુષ જ્યાં સુધી વાસુદેવ એવા જે હું તેના વિષે પ્રીતિ કરતો નથી ત્યાં સુધી તે દેહના બધનમાંથી છુટતો નથી.

પરંપરા તથા સ્ત્રી એકલા મળીને દંપતી બાંધી રહેવા માટે છે ત્યારે તેઓની વચ્ચે બીજી નવી અભિમાનરૂપી એક દંડ ગાઠ બધાય છે એજ વિદ્વાનો કહે છે અને તે અભિમાનને લીધે ધર, ક્ષેત્ર, યજ્ઞ કે સગા સંબંધી તથા ધનવિષે “હું અને મારું” આવો મોહ થાય છે. માટે મનુષ્ય જ્યારે કર્મથી બધાયલી મનરૂપી ગાઠને પોતી કરે છે ત્યારે તે દંપતીપણમાંથી

જો છે અને પછી અહીં કારણ ત્યાં કરી તેમાંથી મુક્ત થઈ પરમપદને પામે છે. તેને માટે પ્રથમ વિશે જાણ, શરીરની સેવા, તૃપ્તિ ત્યાં, સુખ દુઃખને સહન કરવા, આ લોકમાં દુઃખ છે એમ જાણવું, તત્ત્વ જાણવાની ધૃતિ કરવી, તપ, સકામ કર્મનો ત્યાગ પ્રથમ નિમિત્તે જ કર્મ કરવા, સત્સંગ કરવો, પ્રથમના ગુણો ગાવા, વૈરનો ત્યાગ કરવો, અર્થ ઉપર સમર્પણ રાખવી શાંતિ રાખવી, શરીર અને ધર ઉપરની અહતા મમતાનો ત્યાગ કરવો, પ્રાણ પ્રાણીઓ અને મનન વધ કરવા, વાણીને નિમમમા રાખવી યોગ, ચૈત્ય, પ્રથમ અને વિવેક એ ઉપાયો વડે પોતાના અહ કારણ ત્યાં કરવો.

હે પુત્રો, તમે સર્વે મારા સત્વગુણી શરીરમાંથી ઉત્પન્ન થયા છો. માટે તમે મત્સરનો ત્યાગ કરી તમારા મોટા બાઈ સદેશ્વર પદુ હારતની સેવા કરજો તેની સેવા એજ મારી સેવા સમજવી તે પછી તેમણે નેત્રોને ઉપદેશ આપ્યા પછી પોતાના સો નેત્રોમાંથી મોટા હારતને રાજ્યાભિષેક કર્યો અને પોતે ગળ્યપટપટનો ત્યાગ કરી ઉન્નત પ્રથમ પેઠે નગન થઈ છુટા ફેશ મૂકી, માત્ર એક શરીર સાથેજ બહારતમાંથી બહાર નીકળી પડ્યા. અત્યુતના વેશમાં ફરતા પ્રથમજેવ તે જી લોકમાં મુખ, આવળા, બહેરા, અને જૂત પિશાચ માફક વનવા લાગ્યા. મૌનવ્રત લઈ સત્ રથને ફરવા લાગ્યા. પોતે આત્મા અને અનાત્માના અનુભવ વડે પોતાના સ્વરૂપમાં જ રહેલા હતા તેથી તેમન આ ફેલ ઉપર જરા પણ અજિમાન નહોતું અને મન એક અખડકાર વૃત્તિમાં રહેતું હતું. શરીરની સલાજી ન લેવાથી શરીર મલીન થઈ ગયું હતું તે પછી કેટલાક વખતે તેમણે અજગ નુ વ્રત ધારણ કરીને સુતા સુતા જ ખાવા પીવાની ક્રિયા કરવા માડી, પોતે મોક્ષના પતિ તથા અખડ એવા ઉત્તમોત્તમ સજ્જાનકના અનુભવી હતા છતાં લોકોનો બ્યવહાર ત્યાગ કરવા માટે યોગીઓએ આમ કરવું જોઈએ, એમ લોકોને દેખાડવા માટે આવી યોગયર્થ કરતા હતા. તે દેશદિક ઉપાધિવળા હતા છતાં તેમાંથી મુક્ત હતા અને સ્વતંત્ર સર્વ પદાર્થોથી પરિપૂર્ણ હતા આકાશમાં ઉડવાની શક્તિ, શરીરનો મનના જેવો વેગ, અતર્ધાન થઈ જવું, પારકી ઠાઠમાં નરંથ કરવા, દુરની વાતો જાણવી, દુરના પદાર્થો મહણ કરવા વગેરે યોગસાધનો - અજાણી પોતાની મેળે તેમની પાસે આવી હાજર થતી હતી તોપણ હે રાજ તે હૃદયથી તે સિદ્ધિઓનો ખરખર રીતે સત્કર કરતા નહોતા.

જુદામાં પ્રથમો ચચગ મનનો વિશ્વાસ કરતા નથી જે યોગી મનનો વિશ્વાસ કરે છે તે યોગીનું મન કામને તથા તેની પાછળ કોઈદિક અનુભવો

અવકાશ આપીને તે કમકોષા દકકારા તે યાગીને ચોગમાંથી બટ કરે છે, કામ, ક્રોધ, મદ, લોભ, માદ, મોહ, ભય એ કમના બધન છે અને આ સર્વનું કાગળ મન છે તે મનની માથે કયો વિવરણ પુરવ 'મનના' કરે આ પ્રમાણે ઋષભદેવે જી મનના વિશ્વાસ ન કરતા અનેક દેશોમાં ગાડાની પેઠે ફરતા કુટકાચળના ઉપવનમાં જન્મ્ય હતા તે પછી તે વનમાં દાવાનળ સળગ્યો અને તે દાવાનળમાં ઋષભદેવનો દેહ પણ બળી ગયો.

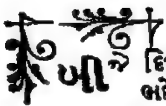
આ પછી કાક, વેક અને કુટક દેના ગળા અમલને તે તે દેશના લોકો પાસેના ઋષભનું ચરિત્ર ગામળીને અધમની શ્રદ્ધિ થતા જૈન પથને પ્રવર્તાઓ તે મત વેદ તથા ધર્મશાસ્ત્રમાં કહેલી પવિત્રતા તથા મદાચારનો ત્યાગ કરશે એવું જાગવતમાં છે તે મનમાં પોતાની છુલ્હાથી ન્દાવું નહિ, આચમન કરવું નહિ, પવિત્રતા ગમ્ય નહિ, માથાના ડેશ યુગી કાઢવા વિગેરે નિયમો છે જૈનો ઋષભદેવને પોતાના પ્રથમ તીર્થંકર માને છે તે વાત હવે પછી આવશે.

ભગવાનના આ અવતાર રંગેશુદ્ધી લોકોને મોક્ષ માર્ગનો ઉપદેશ કરવાને માટે થયો હતો.

આ પ્રમાણે ઋષભદેવ ભગવાને પરમહસ થવાનો મોક્ષ પોતાના ચારિત્ર્યથી પ્રાપ્ત આપ્યો હતો. હવે આજે આટલેથી જ કથા બધ કરીશું એમ જણાવી મહાત્મા ઉઠ્યા તે પછી સર્વ જાનાઓ પણ પોતપોતને ઘેર ગયા.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

ભરતગુનિ

દિવસે સર્વ જાનાઓ આવતા મહાત્માએ કથા શરૂ કરી. ઋષભદેવે ભગવદ્ભક્ત ભરતને રાજ્યાભિષેક કર્યો તે પછી ભરત રાજ્ય કરના લાગ્યા તે વિશ્વરૂપની દીકરી પચન્નતીને પરણ્યા હતા તેમને પાંચ પુત્રો થયા હતા પરંતુ આ પાંડુ ના જન્મનાજ હતું તે જાનના નામથી ભરતખડ કહેવાયુ ભરત ધણી યાત્રી હતા તેમણે ધણા વર્ષ સુધી રાજ્ય કર્યું તે પછી તેમણે પોતાનું રાજ્ય પોતાના પુત્રોને વહેંચી આપ્યું, અને રાજ્ય તેમ ધરતો ત્યાગ કરી તપ કરવા માટે પુલહાશ્રમમાં ગયા. જ્યાં ચંડકી નદી આશ્રમને પવિત્ર કરે છે ત્યાં જ જ ભરતજી એકલા રહી કૃષ્ણજ્ઞાનિ ઉપર નિર્વાહ કરતા એકાંતમાં ભગવાનની સેવા કરવા લાગ્યા. ભગ-

વાનની નિરતર પૂજા કરવાથી તેમના ઉપર વધતા જતા શ્રમથી ભરતનું હૃદય પીગળી જતું ભગવાનના ચરણારાવદ્ધુ પૂજાન કરવાથી હૃદયમાં આરે ૧૫ પરમાનન્દરૂપી ઉડા ધરોમાં તેમની બુદ્ધ મગ્ન થઇ જતી હતી. અને ભગવાનના પૂજન પશુ તેમન જ્ઞાન રહેતું નહિ

એક વખતે ભરતજી ગડડા નદીમાં સ્નાન કરીને સપ્થાવદન વિગેરે કરી ચેતકારનો જપ કરતા નદીના તીર ઉપર છએક ઘડી બે । હતી એવામાં એક હરિશ્ચી જળપાનની ઇચ્છાથી એકલી જ તે જળાશયની પાસે આતા અને તે જેવી જળપાન કરતા લાગી કે તેજ વખતે પાસેના વનમાં એક સિંહ લોકોને ભય આપે એવી મજના કરી સિંહની મજના સાલળી હરિશ્ચી ભયભીન થઇ ચારે તરફ જેવા લાગી સિંહના ભયથી તેણે પાણી પશુ પુર પીધા સિવાય એકાએક નદીના સામા તીર ઉપર છલગ મારી ફૂદી પડી તે હરિશ્ચી મલવતી હતી તેથી તે સામે કિનારે ફૂદતા મોટા ભયને લીધે તેનો ગર્જ બહાર નીકળીને નદીના પ્રવાહમાં પડી ગયો તે પ્રમાણે ગર્જ નીકળી પડવાથી, ભયથી અને એકને લીધે તે પોતાના ટોળામાંથી વીખુટી પડેલી મૃગલી કાષ્ટ એક પર્વતની ગ્રામાં ઢેકીને પડી અને ત્યા તરતજ મરણ પામી, તે મૃગના દયાપાત્ર બચ્ચાને પાણીમાં તણાતુ જેમ માનાપિતાએ ત્યાગ કરેલા બાળકને તેનો કાષ્ટ બધુ જેમ મલકુ કરી લે તેમ રાજર્ષિ ભરતજી તેની મા મગી જવાથી દયાથી તે મૃગને લઇને આશ્રમમાં આવ્યા, અને તે મૃગના બચ્ચા ઉપર પોતાના બાળક જેવું તેમને અત્યંત આભિમાન બધાઈ મધુ. તેથી તેને ધામ વિગેરે ખવરાવી તેનું રોજ પોષણ કરવા લાગ્યા. તેનું નહાર વિગેરે જનવગથી રક્ષણ કરવા લાગ્યા. યુવન વિગેરે કરીને લાડ લડાવવા લાગ્યા, બજવાળી પ્રસન્ન કરવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે મૃગનાં બચ્ચાની સેવા કરવાથી તેના ઉપર તેમનો આસક્તિ થઈ. તેથી ઇશ્વરની સેવા, સ્નાનાદિક નિયમો, અહિસાદિક નિયમો રોજ રોજ એક પછી એક છુટવા લાગ્યા. અને નિયમો છુટતા તે સત્યાપ કરવા લાગ્યા કે આ મૃગ કાળના વેગથી પોતાના ટોળાનાથી પોતાના દુસબંધીઓથી છુટી પડી મારે શરણે આવ્યો છે. મારા વિના બીજાને તે ઝોળખતો નથી. મારા ઉપર અત્યંત વિશ્વાસ છે માટે મારે “મારો સ્વાર્થ નાશ પામશે” એવી દોષ દષ્ટિ કર્યા વિના મારે શરણે આવેલા આ મૃગના બચ્ચાનું પોષણ પાલન અને લાલન કરવું જેમજે આ પ્રમાણે મૃગના બચ્ચાની ઉપર આસક્તિ કરીને ખેસતું ઉડતું, ચડતું, ફરતું, ઉમા રહેતું, ખાતું, સર્વ ક્રિયા પ્રીતિને લીધે મૃગનાં બચ્ચાની સાથે જ કરવા લાગ્યા. જ્યાં જતા ત્યાં

મૃગના બચ્ચાને કોઇ મારી ન નાંખે તે મારે સાથે લઇ જતા ધણીવાર તે શાકી જતાં તેને ઉચ્ચકી લેતા અને તેને ખોળામાં બેસાડી, જાતી સાથે શખી લાડ લડાવતા, ધણીવાર પુખ્ત કરતા વચ્ચે છીંકે તેને પપાળતા. બ્યારે તે કંઈ આડે અવળે જતું અને વેળાસર આવતું નહિ તો તેને કોઇએ મારી તો નહિ નાખ્યું હોય એમ માની ચિતા કરતા અને ખોળવા જતા જેથી તેમનું હૃદય બાકુલ બનતું. આ પ્રમાણે તે તપસ્વી યોગી મૃગના બચ્ચાણે લાસતા પોતાના પ્રારબ્ધકર્મને લીધે યોગમાધી તથા ભગવાનની આરાધનામાંથી ભ્રષ્ટ થયા, તેમણે ત્યાગ કરી શકાય નહિ તેવા પોતાના પુત્રોને પ્રથમ ત્યાગ કર્યો અને મૃગના બચ્ચા ઉપર આસક્તિ થઇ.

ભરત મુનિનો મૃગનો અવતાર.

આ પછી ભરતરાજનું શરીર માંદું પડ્યું તેમને મરણ વેળાએ મૃગનું બચ્ચુ પાસે બેસીને પુત્રની પેઠે રહ્યું હતું તેને રહ્યું જોઇ ભરતનું મન તેના પર આસક્ત થયું તેથી દેહનો અને મૃગનો સળધ ત્યાગ કરતા પણ પામર મનુષ્યની પેઠે ભરતને ફરી મૃગનો અવતાર આવ્યો. પૂર્વજન્મનો દેહ પડ્યા પછી પણ આ મૃગના દેહમાં તેમને પૂર્વજન્મનું સ્મરણ રહ્યું હતું તે સતાપ કરતા કે મેં ધણી કાળ સુધી માફ મેં ભગવાનનો આશ્રય કરીને રિશ્તર કર્યું હતું તે ફરીને માફ મન તુરતના જન્મેલા મૃગ બચ્ચાની પાછળ દોડ્યું અને તેના ઉપર આસક્તિવાળું થયું અને તેથી ફરી મારે આ મૃગનો દેહ ધારણ કરવો પડ્યો આમ ખેદ કરતાં તે પાછા પુલહાશ્રમમાં આવ્યા અને કોઇનો પણ સગ કરવાથી જન્મમરણ થાય છે એમ માની કોઇને પણ સગ ન કરતા, અત્યંત ખિન્ન રહેવા લાગ્યા આ પ્રમાણે કેટલાક દિવસો વિત્યા પછી તેમણે તીર્થના પાણીથી બીજાયલા મૃગના શરીરનો ત્યાગ કર્યો અને તેમણે ધર્મનિષ્ઠ શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણ અગીરાના કુળમાં જન્મેલા કોઇ એક બ્રાહ્મણને ત્યાં અવતાર લીધો.

જડેભરત.

અહિં પણ તેમને પૂર્વ જન્મનું જ્ઞાન રહ્યું હતું તેથી આ અવતારમાં પણ તે પોતાના સળધીઓનો સગ કરતા ધણી કરતા હતા અને ભગવાનના મરણવિન્દનું મનમાં અખડ ખ્યાન કરતા હતા કોઇનો પણ સગ કરવાથી ફરી જન્મ મરણના ખાણમાં પડવું પડશે એમ માની તે આ જન્મમાં પોતાના દેહને ઉન્નત, જડ, અધિજ્ઞા અને બહેરાના આકારમાં ફેરવતા હતા. તેમના પિતા કે જેમનું મન પોતાના પુત્ર ઉપર ત્રૈજયી બદ્ધ

મહુ હતું તે આ પુત્રને જડ જેવો હતો છતાં તેને જનોઈ દષ્ટ તેમને સંધ્યાદિ શિખવવા લાગ્યા ભરત પણ પોતાના પિતા તેમને શિખવવાનો આગ્રહ છોડી દે તે માટે જે શિખવે તેથી વિરુદ્ધાયરણુ સેવવા લાગ્યા તેમના પિતાએ તેમને વેદ અને ગાયત્રી મંત્ર શિખવાડવા માડ્યો, તે બચ્ચતા માથુ નમાવી ક્રમા માગી કહવા લાગ્યો કે તમે છાત્રી રીતે ફરનારા કોણુ છો ? ક્રમા ઉપવીત છે તો કેવા બ્રાહ્મણુ છો ? તમે કયા અવધુત છો ? કેના પુત્ર છો ? અને અહિં શા માટે આવ્યા છો ? શું આપ કપિશ્વરેવ તો નથી ! હુ કોઈથી ડરતો નથી પણ બ્રાહ્મણુના કુળનુ અપમાન કરવાથી જ માત્ર ડર છુ. આપના વચનોને સ્ફુટ રીતે જાણુવા હુ સમર્થ નથી હે દીનમન્ધુ, મે રાજાના અભિમાનથી મહાત્માઓનુ અપમાન કયુ છે માટે મારા ઉપર મિત્ર દષ્ટિ કરો કે તેથી હુ મહાત્માઓના અપમાનથી છુટુ.

આ સાંભળી જડભરતે કહ્યું કે તું મુખી છે છતાં વિદ્વાનના જેવી વાત કરે છે. હે રાજા, જેમ લૌકિક વ્યવહાર મિથ્યા છે તેમ કહેલો કર્મ વ્યવહાર પણ મિથ્યા છે કેમકે કર્મ માર્ગમાં હિંસા રહેલી છે. તત્ત્વવાદના જેવો કર્મ માર્ગ શુદ્ધ અને ઉત્તમ નથી જેમ સ્વપ્નાનુ સુખ દસ્ય હોવા છતાં પણ મિથ્યા છે તેમ ગૃહસ્થાશ્રમનુ સુખ પણ દસ્ય હોવા છતાં મિથ્યા છે તેથી ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે મન જ જુદા જુદા દેહ અને નામ ધારણુ કરે છે અને તે વડે ઉચ્ચનીચપણુ કરે છે જાગ્રત અને સ્વપ્નરૂપ આખો સસાર મનથી ઉત્પન્ન થાય છે જ્યાં સુધી મન છે ત્યાં સુધી તે પ્રકાશીત છે અને આત્માને સસારનો સાક્ષીરૂપે જોનાર છે છતાં અજ્ઞાનથી પોતે પોતાને મનરૂપ ગણીને પોતામાં ઉત્તમ, નીચપણુ માની લે છે. આત્માને દેહાભિમાન કરાવનારે પણ આ મન છે તેમાથી છુટવા ઉત્તમ વિવેક વસ્તુને આપનારે પણ મન છે મન વિષયોમાં આસક્ત થવાથી જીવને જન્મમરણાદિક દુખમાં નાખે છે જો તે વિષયોનો ત્યાગ કરે છે તો તે જીવને મોક્ષ આપે છે. મનુષ્ય સર્વ સમનો તથા કામ ક્રોધાદિક ૭ શત્રુઓનો ત્યાગ કરીને જ્ઞાનના ઉદ્ધયથી જોવામાં આવતી માયાનો ત્યાગ કરી જ્યાં સુધી આત્મતત્ત્વને જાણુતો નથી ત્યાં સુધી સસારમાં બટક્યા કરે છે મન જ મનુષ્યને સસારના દુખો આપનારે ક્ષેત્ર છે જોમ મનુષ્ય જ્યાં સુધી જાણુતો નથી ત્યાં સુધી તે આ સસારમાં બટક્યા કરે છે હે રાજા, મનરૂપી શત્રુની જો ઉપેક્ષા કરવામાં આવે છે તો તે બળવાન થઈ આત્માના સ્વરૂપને બૂધાવી દે છે માટે તું સાવધાન થઈ બળવાનના ચરણની ઉપાસનારૂપી અભવડે તે મિથ્યા મનરૂપી શત્રુનો નાશ કરે હે રાજા, તને માયાએ આ બવાદવીમાં નાખી દીધો છે માટે તું

અભિમાનનો ત્યાગ કરી સર્વ પ્રાણીઓ સાથે મિત્રતા કર અને સર્વ વિષયો ઉપરથી મનની આસક્તિને ઉઠાવી શ્રીહરિની સેવાથી સજ કરેલી જ્ઞાન-રૂપી તરવારથી આ ભવાટવીના માર્ગને કાપી નાખ (આ પ્રમાણે જડભરતે રહુગણ રાજાને આત્મતત્ત્વનો ઉપદેશ કર્યો અને રાજાએ દીનતા સાથે જડ-ભરતના ચરણુમાં પ્રણામ કર્યા તે પછી સાગર જેમ શાંત રહે તેમ જેના અંત કરણુની ઉર્મિઓ શાંત હતી એવા ભરતજી આ પૃથ્વીમાં ફરવા લાગ્યા.

આ પછી મહાત્માજીએ કથા બંધ કરી એટલે સવ શ્રોતાઓ તેમને નમન કરી પોતાને સ્થાને ગયા.

પ્રકરણ ૧૬ સું

સ્વાયંભુ મનુનો વંશ

ધ્રુવ

શ્રી જે દિવસે સર્વ શ્રોતાઓ આવી જવાથી મહાત્માએ કથાનો આરંભ કર્યો. બ્રહ્માના પુત્ર સ્વાયંભુમનુને પ્રિયવ્રત અને ઉત્તાનપાદ પુત્ર હતા જે ઉત્તાનપાદ રાજાને સુનિતિ અને સુરક્ષિ એ રાણીઓ હતી રાજાને સુશ્રમ ઉપર પ્રીતિ વધુ હતી અને સુનીતિ ઉપર નહોતી સુનીતિને ધ્રુવ નામના, પુત્ર હતા એક વખતે ઉત્તાનપાદ રાજા સુરક્ષિના પુત્ર ઉત્તમને પોતાના ખોળામાં ખેસાડી રમાડતા હતા એવામાં ધ્રુવને રાજાના ખોળામાં ખેસવાની ઇચ્છા થઈ તેથી તે ખેસવા ગયા, પણ રાજાએ તે ઉપર ધ્યાન આપ્યું નહિ. આ વખતે સુરક્ષિ ત્યાં બેઠી હતી તે પોતાની સોકયના પુત્ર ધ્રુવને ખોળામાં ખસવા માટે જતો જોઈ ગર્વમાં આવી ઇર્ષ્યાથી ધ્રુવને કહેવા લાગી કે, ઓ વત્સ, તું રાજપુત્ર છે તથાપિ મેં તને મારા ઉદરમાં ધારણ કર્યો નથી માટે તું રાજાના આસન ઉપર ખેસવાને ચોગ્ય નથી તું બાળક છે તેથી જાણ્યો નથી કે હું બીજી સ્ત્રીના ઉદરમાં ઉછરેલો છું અને તેથીજ તને દુર્લભ પદાર્થ માટે ઇચ્છા થાય છે. માટે જો તારે રાજ્યાસનની ઇચ્છા હોય તો તપવડે પરમ પુરુષની આરાધના કરી તેમનો અનુગ્રહ સંપાદન કરીને મારા ગર્ભમાં અવતાર લે.

ઔરમાન માતાના આર્વા દુષ્ટ વચનથી ધ્રુવ રોષથી નિઃશ્વાસ નાખવા લાગ્યો. પિતાએ પણ કાંઈ બોલ્યા આલ્યા વગર સર્વ જોયા કર્યું અને ઔર-માન માતાને કાંઈ કહ્યું નહિ તેથી તેને પિતાનો ત્યાગ કરી ત્યાંથી રહ્યો. પોતાની માતા પાસે ગયો. તેની માતા સુનીતિ પોતાના પુત્રને રહ્યો

જોઈ તેમ પોતાની સોમ્યના વચનોની વાત સાંભળી સતોષ કરવા લાગી. અને સોમ્યના બોલોથી રડવા લાગી અને પુત્રને કહેવા લાગી કે હે પુત્ર તું આમા બીજાનો અપરાધ માનીશ નહિ હું અભાગિણીના ઉદરમાં જન્મ્યો છું, અને રાજા અને સ્ત્રી તો શું પણ દાસી તરીકે સ્વિકારવા લગ્નય છે. તને તારી અપરમાતાએ જે કહ્યું છે તે ખરું છે અને ઉત્તમની પેઠે રાજ્યાસનની ઈચ્છા હોય તો ભગવાનનાં ચરણ કમળનું આરાધન કર. તારા દાદા સ્વાયંશુ મનુએ પણ ભગવાનનું યજન કરીને સર્વ સુખો મેળવ્યા હતા માટે તું પણ ભગવાનનો આશ્રય ગ્રહણ કર અને એકાંતભાવવાળા મન વિષે પરમાત્માને સ્થિર કરીને તેનું ભજન કર. ભગવાન વિના બીજું કોઈ તારૂં કુખ દાળે તેમ નથી

માતાના આવા વચન સાંભળી તેને પોતાના મનને સ્થિર કરીને પિતાના નગરમાંથી બહાર નીકળ્યો તેને આવી રીતે માન ભગ થવાથી વનમાં જતો જાણી નારદ આવીને કહેવા લાગ્યા કે હે પુત્ર ! તું હજી બાળક છે માટે તારે હમણા માન અપમાન હોય નહિ. સુખ દુઃખ કર્મવડે થાય છે. ઈશ્વર અનુકૂળ વગર ઉદ્ધમો સફળ થતા નથી એમ જાણી તેથી જે મળે તેમ સંતોષ માનવો. પરમાત્માનું આરાધન કરવું એ કામ કહિન છે. માટે તું દુરાચલ છોડી હાલ આ વાત પડતી મુક તેણે કહ્યું. આપે જે માર્ગ ખતાવ્યો પણ હું વિવેક હિત છું માટે સુરમિના વચનરૂપી બાણ સહન કરી શકુ તેમ નથી માટે મારા બાપદાદાઓએ પાત્ર ન કરેલા એવા ત્રણ જીવનને મેળવવાની મને ઇચ્છા છે, તે મળે એવો માર્ગ આપ મને ખતાવો.

હે પુત્ર ! તું હજી બાળક છે માટે તારે હમણા માન અપમાન હોય નહિ. સુખદુઃખ કર્મવડે થાય છે ઈશ્વર અનુકૂળ વગર ઉદ્ધમો સફળ થતા નથી એમ જાણી જેથી જે મળે તેમ સંતોષ માનવો. પરમાત્માનું આરાધન કરવું એ કામ કહિન છે માટે તું દુરાચલ છોડી હાલ આ વાત પડતી મુક. મુવે કહ્યું આપે જે માર્ગ ખતાવ્યો પણ હું વિવેકહિન છું માટે સુરમિના વચનરૂપી બાણ સહન કરી શકુ તેમ નથી. માટે મારા બાપદાદાઓએ પાત્ર ન કરેલા એવા ત્રણ જીવનને મેળવવાની મને ઇચ્છા છે તે મળે એવો માર્ગ આપ મને ખતાવો.

નારદ આ સાંભળી પ્રસન્ન થયા અને કહેવા લાગ્યા કે ભગવાનને વિષે અન પરીવી તેની સેવા કર. તું યમુનાના તીર ઉપર પવિત્ર મધુવનમાં જ ત્યાં શી હરિ પાસે જ છે. ત્યાં યમુનાના જળમાં ત્રણ કાળ સ્નાન કરી, સંભ્રાવન કરી દેવને નમસ્કાર કરી એક આસન ગોઠવી તેના ઉપર બેસવું.

પછી પૂરક, કુભક અને રેચક એમ ત્રણ પ્રકારના પ્રાણાયામથી પ્રાણના, ઇન્દ્રિયોના તથા મનના મળને ધીરે ધીરે નાશ કરી ગુરુરૂપ મનવડે શ્રીહરિનું ધ્યાન કરવું. હું તને જપ કરવા યોગ્ય મંત્ર આપું છું તે મંત્ર સાત દિવસ સુધી જપવાથી પ્રરૂપ દેવતાઓના દર્શન કરે છે. **ૐ નમો મગલતે વાસુ-દેવાય** એ મંત્રવડે ભગવાનની પુષ્પાદિથી પુજા કરવી મનને વશ રાખવું, શાંત રહેવું, મૌન રાખવું, મિતાહાર કરવો વનના ફળફુલનો આહાર કરવો ભગવાનના અવતારો ધારીને તે જે જે કામ કરે છે તે કામને હૃદયમાં વિચારીને તેનું ધ્યાન કરવું આ મંત્રવડે હૃદયમાં મંત્ર મૂર્તિરૂપ ભગવાનની પૂજા કરવી આ પ્રમાણે મન, વાણી અને ક્રિયાવડે ભગવાનની ઉપાસના કરવાથી ભગવાન ભક્તને જે ઇષ્ટ હોય છે તે આપે છે પણ મનુષ્યે વિષયોની ઇચ્છા ન રાખતાં સાક્ષાત્ મુક્તિ માટે ભગવાનની સેવા કરવી. આ પ્રમાણે મન, વાણી અને ક્રિયાવડે ભગવાનની ઉપાસના કરવાથી ભગવાન ભક્તને જે ઇષ્ટ હોય છે તે આપે છે પણ મનુષ્યે વિષયોની ઇચ્છા ન રાખતાં સાક્ષાત્ મુક્તિ માટે ભગવાનની સેવા કરવી આ પ્રમાણે નારદે મુવને ઉપદેશ આપ્યો પછી પોતે પવિત્ર મધુવનમાં ગયા અને નારદ ઉત્તાનપાદ રાજાના અત્ પુરમાં ગયા.

તેમના ગયા પછી તેના પિતા ઉત્તાનપાદને પશ્ચાત્તાપ થવા માંડ્યો તેમણે નારદને પોતાને ત્યાં આવેલા જાણી યોગ્ય સત્કાર કર્યો, પછી રોજ એ કહ્યું: હે મહારાજ ! મેં સ્ત્રીસપ્ત થઇ નિર્દયપણાથી મારા વિદ્વાન પાત્ર વર્ષના બાળકને કાઢી મુક્યો છે તે બૂખ્યા અને નિરાધાર બાળકને વનમાં બાંધ્યા બાંધ તો નહિ જાય ? મેં તેને મારા જોળામાં બેસાવ્યો ન દીધો અને તેથી તે રીસાઈ વનમાં ચાલ્યા ગયો છે નારદે કહ્યું તમે તેનો શોક ન કરો, તેનું રક્ષણ કરનાર ભગવાન છે તે મહા કમ કરી તમારા મથનો વિસ્તાર કરતો થોડા વખતમાં આવશે આ પછી ઉત્તાનપાદ રાજા પુત્રની જ ચિંતા કરવા લાગ્યા.

પોતે મધુવનમાં જઈ મનુનામાં સ્નાન કરી, રાત્રે ઉપવાસ કરી સાવ-ધાન થઇ ઋષિની આગા પ્રમાણે નિત્યપ્રરૂપ રૂપ હરિની સેવા કરવા લાગ્યો. ત્રણ ત્રણ દિવસે ફળાહાર કરતો એમ એક મહિનો ગયો. બીજા મહિને ૭ ૭ દિવસે પાદ્યા અને ખડ ખાઈને પરમાત્માની સેવા કરવા લાગ્યો. ત્રીજા મહિને નવ નવ દિવસે માત્ર જળનું પાન કરી સમાધિવડે શ્રીહરિનું સેવન કરતાં ચોથા મહિને બાર બાર દિવસે માત્ર વાયુનો આહાર કરી, પ્રાણને નિયમમાં રાખી મનને સ્થિર કરી ભગવાનનું ધ્યાન ધરતો પાંચમે

મહિને પ્રાણુનો વિજય કરી એક પગે ઉભો રહી હૃદયમાં પરબ્રહ્મનું ખ્યાન કરવા લાગ્યો. તે વખતે તેણે ભગવાનનારૂપ વગર બીજું કાંઈ દીડું નહિ આ વખતે ત્રણે લોક કપવા લાગ્યા પૃથ્વી નમ્રા લાગી. મુવ પ્રાણુ અને પ્રાણુના દારોને રુધી દષ્ટ અનેદ શુદ્ધિથી સર્વાત્મક એવા વિષ્ણુનું ખ્યાન કરવા લાગ્યો. જેથી લોકપાસે હરિને ચરણે ગયા અને કહેવા લાગ્યા કે. પ્રાણુનો કેમ રોધ થયો તે અમે જાણતા નથી માટે અમને આ દુ ખમાયી ઉગારો અમે તમારે શરણે આભ્યા છીએ

ભગવાને કહ્યું: તમે ડરો નહિ. હું ઉત્તાનપાદના પુત્ર મુવના મહા કઠિન તપને અટકાવીશ. તમે તમારે ઠેકાણે જાઓ.

તે પછી ભગવાન પોતાના ભક્ત મુવને જોવા ગરુડ ઉપર બેસી મધુવનમાં પધાર્યા. પરિપક્વ યોગની દશાથી, તીવ્ર શુદ્ધિવડે હૃદયરુપી કમળ કોશમાં વિજયી જેવા પ્રકાશમાન ભગવાનના ધ્રુવે દર્શન કર્યા હતા. તે સ્વરુપ એકાએક અદશ્ય થયેલું જોઈ મુવ સમાધિમાંથી ઉઠી બહાર જોવા લાગ્યા તો તેજ ભગવાનના બહાર દર્શન કર્યા. તેમણે વિહ્વળ થઈ ભગવાનને દડવત્ પ્રણામ કર્યા. પછી મુવ બે હાથ જોડી ભગવાનની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. હે અતર્ક્યગીરુપ, આપ પુરુષ સ્તુતિને હું નમસ્કાર કરું છું તેમની સ્તુતિ સાંભળી ભગવાને કહ્યું હે રાજપુત્ર, તારૂં કલ્યાણ થાઓ હું તે જે મનમાં ધાર્યું છે તે આપુ છું જે સ્થાનનો નાશ થતો નથી તથા જેને ધર્મ, અગ્નિ, ઈંદ્ર, કશ્યપ તથા તારા સાથે સમર્પિએ પ્રદક્ષિણા કર્યા કરે છે એવું અવિચલ સ્થિતિવાળું સ્થાનક તને આપું છું. તથા પિતા તને રાજ્ય સોંપી વનમાં ગયા પછી તું ૩૬ હજાર વર્ષ સુધી ધર્મનો આગ્રહ કરી બ્રાહ્મની રક્ષા કરીશ. તારો બાઈ ઉત્તમ શ્રગયામાં મરણ પામતા તારી ઓરમાન માતા તેને વિષે મન રાખી તેને શોધતી વનમાં જશે અને ત્યાં દાવાનળમાં પ્રવેશ કરશે. તું મનુષ્ય લોકના ઉત્તમ વૈભવો ભોગવી અતે મને સન્મારીશ અને મારા સ્થાનને પામીશ. જ્યાં ગયા પછી મનુષ્યને ફરીથી જન્મ લેવો પડતો નથી. આ પ્રમાણે મુવને વરદાન આપી ગરુડધ્વજ ભગવાન ત્યાંથી પોતાના ધામમાં ગયા અને ધ્રુવે પોતાના નગર તરફ ગયો. ધ્રુવ ભગવાન મળવા છતાં મોઝા માગી ન ચકરાથી સતાપ કરતો હતો. તે ભગવાનના ચરણની ઊપાને માત્ર છ મહિનામાં પામ્યો. છતાં પણ બેઠેલુદ્ધિથી તે પાછો આ લોકમાં આગ્યો.

ઉત્તાનપાદે પોતાનો પુત્ર પાછો આગ્યાની વાત સાંભળી ધણું પ્રસન્ન થયા અને પછી ઉત્તમ રથમાં બેસી પુત્રને લેવા સામા ગયા. પુત્રને જોઈ

ત્રેમથી તે તેને બેટી પડ્યા પછી ધ્રુવ અને માતાને નમ્યો. એટલે સુર-
ચિત્રે તેને આલિંગન આપી હર્ષાનુચો ગળગળી થઈ ‘બેટા ધણુ જીવો’
એમ બોલી ભગવાન જોના ઉપર પ્રસન્ન થાય છે તેની પાસે પ્રાણી માત્ર
પોતાની મેળે આવી મળે છે અને પ્રજ્ઞામ કરે છે ઉત્તમ અને ધ્રુવ અને
બાહ્યો પણ હર્ષથી મળ્યા ધ્રુવની માતા સુનીતિ પોતાના પ્રિય પુત્રને
બેટી પરમ સુખને પામી. તે પછી તેમને હાથી ઉપર બેસાડી રાજા નગ-
રીમાં ગયા નગરીમાં પણ એ વખતે ઉત્સવ ઉજવાતો હતો રાજા પોતાના
પુત્રનો અદ્ભુત પ્રભાવ જાણીને બહુ જ આશ્ચર્ય પામ્યો.

તે પછી તે પ્રૌઢ વયનો થતા મત્રીઓ અને પ્રજાની તેના ઉપર
પ્રીતિ જોઈ રાજાએ તેને રાજ્યાભિષેક કર્યો અને ઉત્તાનપાદ રાજા વૃદ્ધાવ-
સ્થાને લીધે રાજપાટ ઉપરથી વિરક્ત થઈ આત્માના પરિણામનો વિચાર
કરી વનમાં ગયા.

ધ્રુવ શિશુમાર નામના પ્રજાપતિની પુત્રી ભમીને પરણ્યા હતા તેને
કલ્પ અને વત્સર બે પુત્રો થયા હતા, વાયુની પુત્રી ઇલાને પરણ્યા હતા તેને
ઉત્કલ નામનો પુત્ર અને એક પુત્રી થઈ હતી કુમાર ઉત્તમ એક વખતે
મૃગયા રમવા ગયો હતો ત્યાં તેને કાષ્ઠ બળવાન યક્ષે મારી નાખ્યો. તેની
મા તેનો શોક કરી મરણ પામી તે પોતાના બાઈનો નાથ થયો જોઈ
શોક અને કાપથી રથમાં બેસી હિમાચલની તળેટીમાં આવેલી અક્ષકાપુરી
નગરી તરફ ગયો. ત્યાં યક્ષની સાથે યુદ્ધ કર્યું અને પોતાના બાઈને માર-
નાર યક્ષોનો નાશ કર્યો તેમને ધણુ યક્ષોનો નાશ કરવા માગ્યો તે જોઈ
તેના દાદા સ્વાયંજીવ મનુ ઋષિઓ સાથે ત્યાં આવ્યા અને તેને કહેવા
લાગ્યા કે હે ધ્રુવ તું હવે દુષ્ટ ક્રોધને શાત કરી નિરપરાધી યક્ષોનો ક્રોધથી
સહાર કરી નાખ્યો છે તે તારૂં કામ આપણા કુળને હાજર નથી. તે
તારા બાઈના વધથી તપી જઈ એકના અપરાધને લીધે ધણુ યક્ષોને માર્યા
છે. પોતાના દેહને આત્મારૂપ માની પશુની પેઠે હિસા કરવી એ મહા પુર-
ષોનો માર્ગ નથી. સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર સમભાવ રાખવાથી સર્વ પ્રાણી-
ઓના આત્મા ભગવાન પ્રસન્ન થાય છે તું હૃદય વિષે ભક્તિ કરે તેથી
ધીરે ધીરે ‘મારૂં તથા હું’ એવી અત્યંત દૃઢ થયેલી અત્યંત મંથીને કાપી
નાખીશ. આ પ્રમાણે પોતાના પૌત્રને ઉપદેશ આપી સ્વાયંજી મનુ પો-
તાના સ્થાને ગયા. આ પ્રમાણે તેને હિસા કરતા બધ થયા જાણી કુબેર
હાથ જોડી ત્યાં આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે હે પુત્ર! તમે તમારા દાદાની
આજ્ઞાથી વેર તણ દીધું છે તેથી હું તમારા ઉપર પ્રસન્ન છું. માટે ઇચ્છા

હોય તે માગી હોય. એટલે તેને 'ભગવાનનું અવિચળ સ્મરણ રહે' એવો વર માગી લીધો પછી કુબેર અતર્ધાન થયા અને તેને પોતાના નગરમાં આવ્યા પછી તેમને ૩૬ હજાર વધ સુધી રાજ્ય કરી પછી પોતાના પુત્રને રાજ્ય સોંપ્યું અને પોને ઘડિકાશ્રમમાં જઈ ત્યાં પવિત્ર જળથી સ્નાન કરી, યમનિયમાદિથી ઈંદ્રિયોને શુદ્ધ કરી, આસનવાળી, પરમાત્માને પ્રણામ કરી, મનવડે ઈંદ્રિયોને વિષયોમાંથી બેઝી લઈ ભગવાનના પ્રતિનિધિરૂપ સ્થૂલ સ્વરૂપનું ધ્યાન કરવા લાગ્યા. ધ્યાન કરતાં ખ્યાતા અને ખ્યેય રહિત થઈ સમાધિમાં ધ્યાનનો પણ ત્યાગ કરી પોતાનું ભાન પણ ભૂલી ગયા અને ભગવાનને પ્રસન્ન કર્યા અને અતે વિમાનમાં બેસી ભગવાનના ધામમાં ગયા.

વેન.

ધ્રુવના પુત્ર ઉત્કલે રાજ્યની ઈચ્છા કરી નહિ. જોયી મત્રીઓએ ભમિના નાના પુત્ર વત્સરને રાજ્ય સ્થાપ્યો વત્સરનો પુત્ર પુષ્પાર્ણ તેનો પુત્ર વ્યુષ્ઠ, વ્યુષ્ઠનો પુત્ર સર્વતેજ, અને સર્વતેજનો પુત્ર ચક્ષુસ થયો હતો જે ચક્ષુસ પાછળથી મનુ થયો થતો ચક્ષુસનો પુત્ર ઉત્સુક અને ઉત્સુકનો પુત્ર અગ થયો અને અગને પુત્ર નામનો દુષ્ટ પુત્ર થયો હતો તે પ્રજા અને મુનિઓને ત્રાસ આપતો હતો તેથી તે મુનિઓના શાપથી મરી ગયો. એટલે મુનિઓએ તેના જમણા હાથને મથ્યો તે વખતે પૃથ્વી ઉપર કાઈ રાજા નહોતો તેથી ચોરે પ્રજાને પીડતા હતા તે પ્રજાના હાથમાંથી નારા-મણના અશરૂપ પૃથુ નામનો આદિ રાજા ઉત્પન્ન થયો, અને કન્યા ઉત્પન્ન થઈ તે ભગવાન પાસે રહેનારી લક્ષ્મીનો અવતાર હતી. આ પૃથુ રાજા ધર્મરનો અશાવતાર હતો.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

ધર્મરાવતાર પૃથુ.

ધર્મરનો નવમો અવતાર પૃથુરાજનો હતો પૃથુનો આકાંક્ષાએ અભિષેક કર્યો તેમની સત્ર, માગધ અને માગધ લોકોએ સ્તુતિ કરી ભગવાન પૃથુરાજાએ સ્તુતિ કરનારાઓની પૂજા કરીને તેમનો સત્કાર કર્યો. ન્યારે પૃથુને આકાંક્ષાએ રાજ્યાશ્રન ઉપર બેસાડ્યો ત્યારે પૃથ્વી અત્ત રહિત થઈ પડી હતી તેથી ક્રુધાથી દુર્બળ થયેલી પ્રજા પૃથુરાજ પાસે આવી કહેવા માગી કે અમે જઠરામિથી તપી ઉઠ્યા છીએ.

જૂખથી પીડાતા અમે અજ વગર મરીએ નહિ તે માટે આપ અમને અજ આપવા ચલ કરો. એ સાબળી રાગએ લામો વિચાર કર્યો તો તેણે કારણ તેના જાણવામાં આવ્યું કે પૃથ્વી અજના સર્વ પીગળી ગઈ છે. આતો નિશ્ચય કરીને પૃથ્વીએ ક્રોધથી ધનુષને હાથમાં લઈ પૃથ્વી ઉપર બાણને સાંધ્યું, જેથી પૃથ્વી પુગવા લાગી અને ગાયત્રી સ્વરૂપ લઈને જમથી નાસવા લાગી. તેથી રાગ તેની પાછળ પડ્યો તે સર્વ સ્થળે ગઈ પણ ત્યાં પૃથ્વી વગર જીવે કાંઈ તેણે રક્ષણ કરનાર તેને જાણ્યો નહિ તેથી ખિન્ન મનવડે પૃથ્વીને તે કહેવા લાગી કે: હે દીન વત્સલ, મારું રક્ષણ કરો આપ પ્રાણી-ઓની રક્ષા કરવા માટે નિમાયા છો તો આપ મને નિરપરાધિ ઓ જાતિને શામાટે મારવાની ઇચ્છા કરો છો ?

આ સાબળી પૃથ્વીએ કહ્યું કે તું મારી આજ્ઞા માનતી નથી માટે હું તારો નાશ કરીશ. તું ચત્રમા ભાગ ગ્રહણ કરે છે છતાં પણ અમને ધાન્યાદિ આપતી નથી માટે તેને દુષ્ટ થવાથી દડ અપવા જોઈએ, બ્રહ્માએ સરજેલ અજના બીજોને તે શા માટે તાગ શરીરમાં રોકી રાખ્યા છે ? તું મારું અપમાન કરીને તે મને આપતી નથી જે અધમ વર્તનવાળા અને દયા રહિત હોય તેના વધ કરવો જોઈએ આ પ્રમાણે કહેતા પૃથ્વીરાગને પૃથ્વી કહેવા લાગી કે હે પરમ પુરુષ, માયાથી અનેક અવતારો ધરણ કરનારા હું તમને નસુ છું જે ચાર પ્રકારના-સ્વેદન, અડન, ઉદ્બિજન અને જરાયુજ પ્રાણીને રહેવા માટે મને ઉત્પન્ન કરી છે તેજ તમે જ્યારે મને મારવા તૈયાર થયા છો ત્યારે હવે મારે કેને શરણે જવું આ પ્રમાણે પૃથ્વીની સ્તુતિ કરવા લાગી. હે રાગ, પૂર્વે બ્રહ્માએ જે ઔષધિઓ ઉત્પન્ન કરી હતી તે સદાચારહિન દુષ્ટ લોકોથી ભોગવાતી મારા જોવામાં આવી. તમે પણ મારું પાલન કરતા નહોતા, અને સર્વ દેશો ચોરમય થવાથી હું ચત્રને માટે ઔષધિ રાખવાની ઇચ્છાથી ઔષધિઓને ગળી ગઈ હતી અને ઘણા કાળ થવાથી મારા વિષે નાશ પણ પામી છે. માટે તમે કોઈ જાણીતા ઉપાયથી તે ઔષધિઓને પાછી ગ્રહણ કરવાને ચોખ્ખો છો હે વીર, મારા ચોખ્ખા વાજરડો કલ્પી, દહોવાનું પત્ર ઠરાવી દોહનારો ઠરાવો એટલે હું તમારી દ્વંધમ ઝામના પરી પાકુ તથા પ્રાણીઓના ત્રિય અને બળ આપનારુ અજ પણ તમને આપુ. હું ઉચ્ચ નીચી છું માટે મને સરખી કરો જેથી ચોમાસામાં વરસેલું પાણી વર્ષા અતુ વીત્યા પછી પણ મારે વિષે મારે તરફથી સરખું રહે.

આવા પૃથ્વીનાં વચન સાંભળીને પ્રથુ રાજ્યએ સ્વાયંભુ મનુને વાહરડો ઠરાવ્યો અને પોતાના હાથમા ખીજ વિગેરે સર્વ ઔષધીઓને દોહી કાઢી અધિઓએ બહસ્પતિને વાહરડો કહીને પૃથ્વીદેવીથી પોતાની ઈંદ્રિયોરૂપી પાત્રમાં વેદરૂપી પવિત્ર દુધને દોહ્યું. દેવોએ ઇંદ્રને વાહરડો કહીને સુવર્ણ પાત્રમાં અમૃત, મનસાકત, ઈંદ્રિયશક્તિ, તથા દેહ શક્તિરૂપી દુધને દોહ્યું. દેવોએ પ્રહ્લાદને વાહરડો કહીને લોહાના પાત્રમાં મહિરારૂપી દુધને દોહ્યું. ગાધર્વોએ ગાધર્વશાસ્ત્ર, સિદ્ધોએ અશ્વિમાર્ગ સિદ્ધિઓ, માયાની પુરુષોએ અંતર્ધાન ધવાની વિદ્યા, અને પર્વતોએ ધાતુરૂપ દુધને દોહ્યું. આ પ્રમાણે સર્વેએ પોત પોતાની કામના પ્રી પાડનારી વસ્તુને પૃથ્વીમાંથી જુદા જુદા પદાર્થો રૂપી દુધ દોહ્યું.

પ્રથુએ પોતાના ધનુષ્યની અણ્ણીથી પર્વતોના શિખરોને તોડી ભૂમડળને સરખું કર્યું પછી તેમણે પૃથ્વી ઉપર જુદા જુદા પ્રદેશમા ચોગ્યતા પ્રમાણે પ્રજાને સ્થાન આપ્યા અને શહેરો, ગામડાં, કિલ્લાઓ, ઊવણ્ણિઓ, ખાણો, વીગેરેની સ્થાપના કરી પહેલા ગામ વિગેરેની સ્થાના નહોતી તેથી લોકો નિર્ભય થઇને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે છુટા છુટા રહેતા નહતાં. પરંતુ શહેર, ગામ વિગેરેની કલ્પના કર્યા પછી લોકો તે તે સ્થાનોમા નિર્ભયપણે રહેવા લાગ્યા.

પછી પ્રથુરાજ્યએ જ્યાં આગળ પૂર્વદિશામા સરસ્વતી નદી વહે છે એવા મનુના બ્રહ્માવર્ત નામના દેશમા સૌ અશ્વમેધ યજ્ઞ કરવા માટે દીક્ષા લીધી. આ યજ્ઞમા સર્વ લોકના આત્મારૂપ સાક્ષાત ભગવાન યજ્ઞપતિએ કામ-દુષા ગાયનુ રૂપ લઇને યજ્ઞમાનને પ્રિય એવા પદાર્થો પૂર્ણ હતા. આ પ્રમાણે ભગવાન જોતો સ્વામી છે એવા પ્રથુરાજનો મહા હિંદ્ય જોઇ ભગવાન ઇન્દ્રે ઇર્ષા કરીને તેના યજ્ઞને ભગ્ય કર્યો. પ્રથુરાજ છેલ્લા અશ્વમે-ધથી યજ્ઞના પતિ ભગવાન શ્રી હરિનું યજ્ઞન કરવા લાગ્યા તે વખતે ઇર્ષા કરનાર ઇન્દ્રે અદસ્યરૂપ ધારણ કરી યજ્ઞના પ્રથુને હરીને આકાશ માર્ગે નાઠો. તે વખતે ભગવાન અત્રિશ્રુષ્ટિએ ઇન્દ્રને આકાશમાર્ગે ઉતાવળથી નાશતા જોયો. આ વખતે ઇન્દ્રે રૂપાત્મમા પાખડીનો વેશ પહેર્યો હતો. ઇન્દ્રને જતો જોઇ પ્રથુના પુત્રને અત્રિએ ઇન્દ્રને મારવાની પ્રેરણા કરી, જેથી પ્રથુના પુત્ર ઇન્દ્રની પાછળ દોડ્યો. તેણે ઇન્દ્રને જટા ધારી ભખમ સહિત ચૂર્તિમાન ધર્મરૂપ તેને માની પ્રથુપુત્ર તેને મારતા અટકી ગયો એટલે અત્રિએ તેને ફરીવાર ઇન્દ્રને મારવા માટે કહ્યું, એટલે પ્રથુનો પુત્ર ઇન્દ્રને મારવા વળી પા-છળ પડ્યો, એટલે ઇન્દ્ર મોઝાનો ત્યાગ કરી અંતર્ધાન થઇ ગયો જેથી પ્રથુ પુત્ર

ઘોડો લઈ યજ્ઞમા આવ્યો આ પરાક્રમ જોઈ પૃથુવ્રતને વિજિતાશ્ર એવું નામ અધિઓએ આપ્યું તે પછી મહા અધાર કરી ઇન્દ્ર ફરી ઘોડાને છોડીને લઈ ગયો તે અત્રિએ પૃથુના પુત્રને ખતાવ્યો, એટલે તે તેને મારવા ગયો પણ ઇન્દ્રે સાધુના વેશ ધારણ કરવાથી તેને માર્યો નહિ, અને ફરી મારવા જતા ઇન્દ્ર નારી ગયો અને ઘોડો લઈ પૃથુનો પુત્ર યજ્ઞશાળામાં આવ્યો આ વાત પૃથુરાજએ જાણીને ક્રોધ કરીને તે ઇન્દ્રને મારવા તૈયાર થયા પણ અહ્યાએ તેમને અટકાવ્યા વળી યજ્ઞના ભોક્તા ભગવાને પણ પૃથુ રાજને ઇન્દ્ર સાથે સલાહ કરવાની કહી તેથી રાજએ ઇન્દ્ર સાથે સલાહ કરી અને ભગવાને કહ્યું કે હે રાજા ! તારા ગુણ અને સ્વભાવથી હું વશ થયો છું માટે તું મારી પાસે વર માગી લે આ પ્રમાણે પૃથુરાજએ કહ્યું કે હે પ્રભો, જાની મનુષ્ય આપની પાસે વિષય સુખોને કેમ માગે ? મને તમારી કથા સાંભળવા માટે ભક્તિ આપો, એટલે ભગવાને તેને અભિનંદન આપ્યું પછી ભગવાન પાતાના ધામમાં પધાર્યા, અને પૃથુરાજ નગરમાં ગયા આવી રીતે પૃથુરાજએ પૃથ્વી દેહન કર્યું હતું તે પછી રાજા ગંગા અને યમુના નદીના પ્રદેશ વચ્ચે પ્રાપ્ત વૈભવોને ભોગવતા રાજ્ય કરવા લાગ્યા

પૃથુરાજની લોકો પ્રશંસા કરતા હતા એક વખતે સનતકુમારે ભાં આવી ચઢ્યા તેમનો રાજાએ યોગ્ય સત્કાર કરી પુજન અર્ચન કર્યું, પછી તે અધિઓએ તેમને કહ્યું કે ત્યાર પુરુષાર્થમાં મોક્ષ એ ઉત્તમ પુરુષાર્થ છે. કારણ કે તેને કાળનો ભય નથી તમે ભગવાનને ભજવ્યા યોગ્ય ચરણાવિ દને નૌકા કરીને દુષ્પર્યા દુસ્તર સાગરને તરો જે પ્રત્યેકમાં પ્રકાશ છે તે અભરૂપ હું છું એમ જાણો. ભગવાનની ભક્તિ કરવાથી દેહાભિમાનની કંઠણ ગાંઠ છુટે છે માટે વાસુદેવનું ભજન કરો આ પ્રમાણે તેમણે પૃથુરાજને ઉપદેશ આપ્યો, પછી પોતે ચાલ્યા ગયા

આ પછી પૃથુરાજ જે કાર્યને માટે જન્મ્યા હતા તે કાર્ય પૂર્ણ કરીને પોતે વૃદ્ધ થતા રાજ્ય પુત્રને સોંપી પોતે સ્ત્રીની સાથે તપોવનમાં ચાલ્યા ગયા અને વાનપ્રસ્થાશ્રમમાં રહી તપ કરવા લાગ્યા ત્યાં પ્રાણાયામવડે પવનનો વિજય કરીને શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનની આરાધના કરતા તપ કરવા માંડ્યું. અને દેહ વિષેની આત્મસુધ્ધિનો નાશ થતા તેમને સ્વસ્વરૂપનું જ્ઞાન થયું, અને દેહના પ્રારબ્ધ ક્રમ પૂરા થતા દેહનો ત્યાગ કરી સ્વર્ગમાં ગયા, અને તેમના પત્ની તેમની પાછળ સતી થયા

આટલું કહી મહાત્માશ્રએ કથા બંધ કરી એટલે સર્વ શ્રોતાઓ મહાત્માશ્રને નમન કરી પોતપોતાને ઘેર ગયા. રસ્તામાં જતા જતા મહાત્માશ્રની પ્રશંસા કરતા, અને ઇશ્વરના ગુણોનું મનન કરતા હતા

પ્રકરણ ૧૮ સુ.

શ્રી હંસભગવાન.

વર્ણાશ્રમ ધર્મ.

શ્રી હંસભગવાન એ દિવસે મહાભાગ્યે શ્રીતાઓ આવી જતા કથાનો આરભ કર્યો. નારદની વૃદ્ધિ પામલી ભક્તિ નોંધ પ્રસન્ન થઇને ભગવાને હસનેા અવતાર લીધો હતો તેમા તેમણે પોતાના આત્મસ્વરૂપનો પ્રકાશ કરનારા જ્ઞાનનો નારદને ઉપદેશ કર્યા હતા તેમજ ભગવાને હસાવતાર ધારણ કરીને સનકાદિકને બ્રહ્મવિદ્યાને ઉપદેશ આપ્યો હતો. સત્યયુગમા મનુષ્યનો હસા નામનો એક જ વર્ણ હતો. એક સ્કારજ વેદરૂપ હતો, અને ધર્મર એકજ ધર્મરૂપ હતો. તે વખતે ભગવાને હસાવતાર ધારણ કર્યો હતો. તે પ્રજા જન્મથી જ કૃત કૃત્ય હતી તેથી એ યુગને કૃતયુગ એમ પણ કહેતા. તે પછી જુદા જુદા ધર્મો ત્રેતાયુગમા આરભાયા. ત્રેતાયુગમા એક વેદના ત્રણ વેદ થયા તેમ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર એવી ચાર જાતો થઈ. વળી બ્રહ્મચર્યાશ્રમ, ગૃહસ્થાશ્રમ, વાનપ્રસ્થાશ્રમ અને સન્યસ્તાશ્રમ એમ ચાર આશ્રમો સ્થપાયા. આ યુગમા ભગવાને હસાવતારે ઉત્તમ તથા સુખકારક વર્ણાશ્રમ ધર્મો બ્રહ્માને કલા હતા.

ચાર જાતિના ધર્મ.

બ્રાહ્મણ—શમ, દમ, તપ, પવિત્રતા, મતોષ, ક્ષમા, સરજતા, ધર્મર ભક્તિ, કયા તથા સત્ય એ બ્રાહ્મણ જાતિના ધર્મ છે

ક્ષત્રિય—તેજ, બળ, ધૈર્ય, શૌર્ય, સહનશીલતા, ઉદારતા, ઉદમ, સ્થિરતા, બ્રાહ્મણો તરફ માનદષ્ટિ અને ઐશ્વર્ય એ ક્ષત્રિયોનો સ્વભાવ છે.

વૈશ્ય—આસ્તિકતા, દાન ઉપર નિષ્ઠા, નિષ્કપટપણ, બ્રાહ્મણોની સેવા તથા ધનની વૃદ્ધિ થતાં પણ અસતોષ એ વૈશ્યોનો સ્વભાવ છે.

શુદ્ધ—બ્રાહ્મણ, ગાય, અને દેવોની નિષ્કપટ રીતે સેવા કરવી, જે મળે તેમાં સતોષ રાખવો, એ શુદ્ધનો સ્વભાવ છે.

અર્પાવત્રતા, મિથ્યા ભાષણ, ચોરી, નાસ્તિકપણ, નિરર્થક કથઓ, કામ, ક્રોધ, તુષ્ટી, આ ચાર વર્ણુથી બહારના લોકોનો સ્વભાવ છે.

અહિંસા, સત્ય, ચોરી ન કરવી, કામ, ક્રોધ ને લાભથી રહિતપણું પ્રાણીઓનું હિત કરવા માટે પ્રયત્ન એ સર્વ વર્ણુનો સામાન્ય ધર્મ છે.

ચાર આશ્રમના ધર્મો.

બ્રહ્મચર્યાશ્રમ—બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય જાતિના લોકોએ ગર્ભા-
ધાન સરકારથી માલીને અનુક્રમે પ્રાપ્ત થયેલો ઉપનયન (જનોષ્ઠ) સરકાર
આપ્યા પછી તેમનો બીજો જન્મ થયો ગણાય છે. આ જન્મે દ્વિજ કહેવાય
છે તે થયા પછી એટલે દ્વિજ થયા પછી જીતેદ્રિય મધ્ય યુરને ધેર રહેવું.
અને યુરની આસા પ્રમાણે વેદ બહુવો મેખલા, ધૃગચર્મ, દંડ, માળા,
જનોષ્ઠ, કમડ્ડુ અને દહાં આટલી વસ્તુઓ ધારણ કરવી, માથે કેશ વધા-
રવા, પણુ તેમાં તેલ નાખવું નહિ, દાંત તથા વસ્ત્રોને ધોઈ સ્વચ્છ રાખવા
નહિ, આમનને પણુ રગતુ નહિ, સ્નાન, ભોજન, હોમ અને તપ કરતી
વખતે તેમ મળમૂત્રનો ત્યાગ કરતી વખતે મૌન રહેવું નખ લેવરાવવા નહિ,
કાપ કે ઉપરચના કેશ પણુ ઉતારવા નહિ

ગૃહસ્થ સિવાય બીજા કોઈ પણુ આશ્રમવાળાએ કદી વીર્યનો ત્યાગ
કરવો નહિ. વીર્ય સ્વપ્નમાં કે પોતાની મેળે સ્ખલિત થાય તો જળથી નાહી
આશુઆમ કરી ગાયત્રીનો જપ કરવો પવિત્ર તથા સાવધાન થઈને અમિ,
આચાર્ય સૂર્ય, ગાય, બ્રાહ્મણ, યુર, વૃદ્ધ અને દેવોની ઉપાસના કરવી, મૌન
રહી ગાયત્રીનો જપ કરવો પ્રાત સંખ્યા તથા સાંધ સંખ્યા કરવી, આચાર્યને
ધૃષ્ટિર ગુપ્ત્ય માનવા, કારણ યુર સર્વ દેવરૂપ છે સવાર સાજ બિડ્યા માગી
લાવી યુરને અર્પણ કરવી અને યુર આસા કરે તો તેનો ઉપયોગ કરવો.
યુરની સેવા કરતી ખાવા પીવા, ભોજનમજાના સર્વ ભોગનો ત્યાગ કરી અપ-
ન્નિત બ્રહ્મચર્ય પાળી વિદ્યા પૂરી રાખ ત્યાં સુધી યુરના ધરમાં રહેવું. એ
સામાન્ય બ્રહ્મચારીના ધર્મ છે.

તૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી—બ્રહ્મચારીને મહર્ષોક કે બ્રહ્મલોકમાં જવાની ઇચ્છા
હોય તો જીવતાં સુધી બ્રહ્મચર્યનો નિયમ પાળી વિશેષ બહુવા માટે યુર
દક્ષિણ આપવા માટે પોતાનો દેહ યુરને અર્પણ કરવો. તેણે બેઠકબિંદો
ત્યાગ કરી અમિ, યુર તેમ સર્વ પ્રાણીઓમાં મારા બ્રહ્મસ્વરૂપની
ઉપાસના કરવી

બ્રહ્મચારીએ, વાનપ્રસ્થે અને સન્યાસીએ સ્ત્રીઓનું દર્શન, સ્પર્શ, બાધણ તથા તેની સથેના હાસ્યનો ત્યાગ કરવો. તેમ સ્ત્રી પુરુષના જોડાનો પણ ત્યાગ કરવો.

શૌચ, આયમન, સ્નાન, સંધ્યોપાસના, સરજતા, તીર્થસેવન, મન્ત્ર, જપ, અભક્ષ નો સાગ, અયોગ્ય બાધણનો ત્યાગ સર્વ પદાર્થોમાં હિંસરની ભાવના, મનો નિપુલ, વાણીનો નિપુલ કાયાનો નિપુલ એ સર્વ આશ્રમના સાધાણુ ધર્મો છે આ પ્રમાણે નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી અગ્નિની પેઠે પ્રકાશે છે અને નિષ્કામ હોય છે તો અત કરણરૂપી લિંગ શરીર તપથી બળી જઈ તે હિંસરનો ભક્ત થાય છે.

ગૃહસ્થાશ્રમ—બ્રહ્મચારીને ગૃહસ્થ થવાનો વિચાર હોય તો તેણે ગુરુની આજ્ઞા પ્રમાણે ગુરુદક્ષિણા આપી સ્નાન કરી સમાવર્તન નામનું વ્રત કરવું અને ગૃહસ્થાશ્રમ ધારણ કરવો.

અત કરણુ શુદ્ધ કંવાની ઇચ્છા હોય તો વનમાં જવું અને શુદ્ધ અત કરણુ હોય અને ઉત્તમ બ્રાહ્મણ હોય તો સન્યાસ લેવો ભક્તને આશ્રમ મહણુ કરવાની જરૂર છે માત્ર અભક્તને આશ્રમની જરૂર છે તેણે પૂર્વના આશ્રમથી પછીના આશ્રમમાં જવું પણ પછીના આશ્રમથી પૂર્વના આશ્રમમાં જવું નહિ ગૃહસ્થાશ્રમની ઇચ્છાવાળાએ પોતાની જાતિની, સારા કુળ અને લક્ષણવડે ઉત્તમ, અવસ્થામાં પોતાથી નાની સ્ત્રીને પરણવું ઉત્તરતા વડે ઉત્તમ વર્ણની કન્યા પરણવી નહિ.

યજ્ઞન કરવું, વેદાધ્યયન કરા અને દાન દેવું એ દ્વિજ જાતિના એટલે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્યોનો ધર્મ છે.

બ્રાહ્મચુદ્ધર્મ—દાન લેવું, વેદ બહ્યાવવો, યજ્ઞ કરાવવો એ ત્રણ બ્રાહ્મણની આજીવિકા છે. દાન લેવા (પ્રતિગ્રહણુ કરવા)થી તપનો, તેજનો અને યજ્ઞનો નાશ થાય છે જેથી બ્રાહ્મણે યજ્ઞ કરાવીને કે વેદાધ્યયન કરાવીને પોતાની આજીવિકા ચલાવવી. બ્રાહ્મણે આજીવિકા માટે યથેચ્છ વર્તવું નહિ કેમકે બ્રાહ્મણનો દેહ સસારના સુખભોગ માટે નથી પણ જીવના સુખી કટો ભોગીને તેમ તપ કરીને મૃત્યુ પછી પરલોકમાં અનંત સુખ ભોગવવા માટે છે એમ વેદા કહે છે મનમાં સંતોષ રાખનારો, અભિ-વીની સેવા રૂપી નિર્દોષ મહાધર્મને સેવનારો, ધરમાં રહેવા છતાં તે ઉપર આસક્તિ ન રાખના હિંસર ઉપર આસક્તિ રાખનારો પુરુષ એવડે મુક્તિ મળે છે, અને તેઓને હિંસર દુષ્કર્મથી મુક્ત કરે છે.

ક્ષત્રી-રાજા—પિતા જેમ સત્તાનો પાલન કરે છે તેમ રાજાએ પોતાની પ્રજાને તારવી, પ્રજાને દુઃખમાંથી બચાવવી

બ્રાહ્મણ આજીવિકાથી પીડાય તો તેણે વૈશ્યની વૃત્તિથી નિર્વાહ કરવો, તેથી પણ વિશેષ આર્પિત આવે તો ક્ષત્રી બાધી ક્ષાત્રયની વૃત્તિથી આર્પિત તરવી પણ કોઈ દિવસ શ્વૃત્તિથી એટલે દાસપણાથી (નોકરીથી) આજીવિકા કરવી નહિ.

ક્ષત્રિય આજીવિકા વગર પીડાય તો તેણે વૈશ્યની વૃત્તિથી નિર્વાહ કરવો, વધુ આર્પિત આવે તો મૂચ્યાની વૃત્તિથી અથવા બ્રાહ્મણની વૃત્તિથી સહન કરવું પણ શ્વૃત્તિથી એટલે દાસપણાથી આજીવિકા ચલાવવી નહિ.

વૈશ્ય આજીવિકા વિના દુઃખી થાય તો તેણે શૂદ્રની વૃત્તિથી આજીવિકા ચલાવવી અને શૂદ્ર આજીવિકા વગર દુઃખી થતો હોય તો તેણે પ્રતિભોમ જાતિની આજીવિકાથી જેવી કે લુગડા વણુત્તા, ટોપના બનાવવા વિગેરેથી સહન કરવું આ જે જે આજીવિકા કહી છે તે સહનના સમયે કરવી.

ગૃહસ્થે વેદાભ્યાસરૂપ બ્રહ્મચર્ય કરીને મારારૂપ અધિયોગ, પિતૃઓનું અને દેવોનું યજ્ઞન કરવું -માય માર્ગે મેળવેલા પાવન ધનથી યોગ્ય વર્ગને દુઃખ પડે નહિ તે પ્રમાણે યજ્ઞ કરવા ગૃહસ્થે કુટુંબી જના પણ કુટુંબ ઉપર આસક્તિ રાખવી નહિ અને ધર્મ જનના પ્રમાદ સેરવો નહિ સ્વર્ગના સુખોને પણ નાશવત માનવા. પુત્ર, સ્ત્રી, હિતૈષી અને સખધીઓના સમાગમ વટેમાગુના સમાગમ સરખો જાણવો કેમકે નિદ્રા જતા જેમ સ્વપ્ન આશ્ચર્ય જાય છે તેમ દેહની પાછળ તે સર્વનો સખધી છુટી જાય છે આ પ્રમાણે વિચાર કરનારો ગૃહસ્થ ધરમા પરાયણ તરીકે રહે છે અને ધરમાર કે સખધી ઉપર અહતા, મમતા રાખતો નથી કે ધરમારથી બચાવતો નથી.

આ પ્રમાણે ગૃહસ્થાશ્રમના કર્મોની માર પૂર્ણ કરીને ધરમા રહેવું કે વાનપ્રસ્થ થવું અને પ્રજા હોય તો ગૃહસ્થાશ્રમમાંથી સંન્યાસાશ્રમમાં જવું. પણ ધરમા આસક્તિવાળો, પુત્રની તથા ધનની ઇચ્છાથી આગુ રહેતો સ્ત્રીને વશ રૂપણ શુદ્ધિવાળો તે ' હું તથા આ માઈ ' એમ કહી ધરમા બધાય છે. ધરમા મામાપ, સ્ત્રી છોકરા, અનાથ સત્તાન પોતાના વગર શી રીતે જીવે એવી ચિંતા કરે છે, અને ધરની ચિંતાથી ચારે તરફ જેનું ચિંત વિશિષ્ટ થયેલું છે એવો મહા શુદ્ધિવાળો ગૃહસ્થ વિષયોથી તૃપ્ત થતો નથી અને તેના આનંદથી મરણ પછી તમોગુણી એવા તામસી યોગિનિમાં જન્મે છે

વાનપ્રસ્થાશ્રમ.

ગૃહસ્થાશ્રમમાંથી વાનપ્રસ્થાશ્રમમાં રહેવાની ઇચ્છા હોય તો ગૃહસ્થ

પોતાની કીની પુત્રાને ભલામણ કરીને અથવા તો કીને સાથે બધું વનમાં જવું અને આયુષ્યનો ત્રીજો ભાગ એટલે ૭૫ વર્ષ સુધી શાતપથે વનમાં રહેવું કારણ કે ૭૫ વર્ષ પછી ઈંદ્રેયો દ્વીષ્ટ થાય છે તેથી થોડો વૈરાગ્ય હોય તોપણ સંન્યાસ લેવામાં અડચણ પડતી નથી.

વાનપ્રસ્થે વનમાં ઉત્પન્ન થતાં પવિત્ર કંઠ, મૂળ તથા દુઝાથી પોતાની આજીવિકા ચલાવવી. વસ્ત્ર, વસ્ત્ર, પાદમ અને મૃગચર્મ પહેરવાં, વાળ, નખ, દાઢી લેવરાવવી નહિ. દાત, મેઘ રહેવા દેવાં સત્તાર, બપોર અને સાંજે પાણીમાં દુબણી મારી ન્હાવું. ઉપાસ્ય મેદાનમાં જમીન ઉપર સુવું. ઉતાળામાં પચાસિ તાપવો, ચોમાસામાં વરસતા વરસાદમાં બેસી અમાનકાશ ખત કરવું. આવી રીતે તપ કરવું, અગ્નિથી પકાવેલું કે પાકાં ફળ ખાત્રા પોતાની આજીવિકાના સાધન પોતેજ મેળવી લેવા નવું અન્ન આવે એટલે પ્રથમ સમજી કરી રાખેલું અન્ન કાઢી નાખવું તેજી શુદ્ધસ્થતી પેઠે યજ્ઞ કરવા આ પ્રમાણે લખ કરવાથી તે મહાલોકમાં જાય છે અને ત્યાંથી ઉત્થરને પામે છે

સંન્યાસાશ્રમ.

૭૫ વર્ષની ઉંમર પછી થોડો વૈરાગ્ય હોય તોપણ સંન્યાસ લેવો અને તે પહેલાં જો સર્વ લોકો ઉપર વૈરાગ્ય થાય તો અગ્નિહોત્રનો ત્યાગ કરી સંન્યાસ આશ્રમ મહાણ કરવો અને સર્વ તૃષ્ણાનો ત્યાગ કરવો. બ્રાહ્મણ સંન્યાસ લે છે ત્યારે દેવો કી દ્વારા વિદ્ય કરે છે માટે સંન્યાસ લેતી વેળા કી વિગેરેના જેવ તરફ દૃષ્ટિ ન કરતા સંન્યાસ લેવો તેજી વસ્ત્ર રાખવું હોય તો શુદ્ધ ભાગ દહાય તેટલું વસ્ત્ર ખારણ કરવું, ૬૩ અને પાંચ વિના ખીજ કાઈ પણ વસ્તુ મો આપન વચર રાખવી નહિ પૃથ્વી ઉપર જોઈને પગ મૂકવો, પાણીને વસ્ત્રથી આગીતે પીવું, વાણી સત્ય બોલવી, મનમાં માર્ગ શાંતિ તે કરવું. માનવત રાખવું એ વાણીનો ૬૩ છે, સકામ કર્મ કરવા નહિ એ રહેનો ૬૩ છે અને પ્રાણાયામ કરવો એ ચિતનો ૬૩ છે. આ ત્રણ ૬૩ જો ન હોય તે ૬૩ સંન્યાસી કહેવાનો નથી

બ્રાહ્મણાદિક આર વર્ણોમાંથી નિર્દિન અને પતિત લોકોનો ત્યાગ કરીને ખીજાઓના ધરની ભિક્ષા લેવી તેમાં પણ ઉત્તમોત્તમની મળે ત્યા સુધી કનિષ્ઠાની લેવી નહિ. તેમ સંન્યાસીને પ્રથમથી મનમાં ન ધારેલા એવા સાન સેર ભિક્ષા માગવા માટે જવું અને ત્યાંથી જે મળે તેથી સંતોષ માનવે. ભિક્ષા માગી લાવી મામ બહાર જલાશય ઉપર જવું અને ત્યાં આશ્રમન બધું, જળવડે અન્નને પ્રાણજ્વાલિ કરી શુદ્ધ કરવું અને જેટલું આપવું હોય તેટલું અન્ન મોન રહીને ખાવું. જો કાઈ માગવા આવે તો તેમાંથી થોડું

આપણે ને બાકીનું પોતે ખાવું. પૃથ્વી ઉપર એકલા ફરવું, કોઇનો સમ કરવો નહિ, ઈંદ્રિયોને નિયંત્રણ રાખવી, આત્મામાં જ વિશ્વાસ કરવો, આત્મામાં જ સંતોષ માનવો. સર્વ ઠેકાણે આત્મા એક છે એવા જ્ઞાનથી સમદૃષ્ટિ રાખવી નિર્જન તથા નિર્ભય સ્થાનમાં વાસ કરવો ઇશ્વરની ભક્તિથી અત-કરણી શુદ્ધ રાખવું, અને આત્માની સાથે અભેદ બુદ્ધિથી માત્ર એક આત્માનું જ ચિંતન કરવું.

જ્ઞાન ઉપર નિષ્ઠા રાખીને પોતાને અર્તા બંધનનો તથા મોક્ષનો વિચાર કરવો. ઈંદ્રિયોના વિશ્લેષ છે અને તેનો નિગ્રહ એ મોક્ષ છે માટે સન્નાતીએ ઈંદ્રિયોને નિયંત્રણ રાખી મનમાં ઇશ્વરની ભાવના કરી ક્ષુદ્રક કામનાઓથી વિરામ પામવું બિશ્વા માટે નગર કે ગામમાં જવું નિલ પવન દેશ નદીઓ, પર્વતો, વન અને આશ્રમવાળી પૃથ્વી ઉપર એકલા ફરવું વાનપ્રસ્થોના આશ્રમમાંથી બિશ્વા માગી લાવવી જગતના પદાર્થો નાશવત માનવા આલોક અને પરલોકની મનમાં આસક્તિ ન રાખતા કતવ્ય કર્મથી વિરામ પામવું. સ્વપ્નમાં જેમ સુખ દુઃખ ૧ ભાસ થાય છે તે મિથ્યા છે તેમ આ જગતનાં સુખદુઃખાદિ પણ મિથ્યા છે એમ માની તેનો ત્યાગ કરી આત્મામાં નિષ્ઠા રાખવી.

પરમહંસ.

બહારના પદાર્થો ઉપર વૈરાગ્ય પામી મોક્ષની ઇચ્છા ન રાખનાર ઇશ્વરભક્તે દર્શકના ચિહ્નોવાળા આશ્રમ ધર્મોના ત્યાગ કરી પોતાથી પાળી શકાય તેટલા આશ્રમ ધર્મો પાળવા પણ શાસ્ત્રના દાસ થઇને ફરવું નહિ. બાળકની પેઠે માન અપમાનનો વિવેક ન રાખતા રમવું, ફળની ઇચ્છા ન રાખતાં જડની પેઠે ફરવું, વિદ્વાન છતાં ઉન્મત્તની પેઠે લોકોને પ્રસન્ન ન કરતા મરજીમાં આવે તેમ બોલવું, લોકોનો સગ ન થાય માટે અનિયમિત વર્તવું પાખડી થવું નહિ, વેદ વિકૃત મિથ્યા તર્કો કરવા નહિ વાદવિવાદમાં ઉતરવું નહિ કોઈ પણ મનુષ્યથી ઉદ્વેગ રાખવો નહિ, કોઇને પણ ખિન્ન કરવો નહિ, પરનાં દુષ્ટ વચ્ચેનાં સહન કરવાં, કોઇનું અપમાન કરવું નહિ, મશુની પેઠે આ દેહને માટે કોઈ સાથે વેર કરવું નહિ પરમાત્મા જુદા જુદા આબુઓમાં તેમ પોતાના વિષે એકજ રુપે રહેલા છે માટે આત્મસ્વરુપે તેમ દેહ દૃષ્ટિએ વૈર રાખવું નહિ. કારણ કે સધળાં શરીરો કારણરુપે એકજ છે. ખાવાનું ન મળે તો ખેદ કરવા નહિ અને મળે તો પ્રસન્ન થવું નહિ. પણ આહાર માટે પ્રયત્ન કરવો કારણ કે પરમહંસે પણ પ્રાણ કારણ કરવો જોઇએ, કારણ કે પ્રાણ હોય તો તત્ત્વજ્ઞાન પણ મેળવી શકાય અને તત્ત્વ-

જ્ઞાન થાય તો મોક્ષ મળે સાફ નરતું જેવું અન્ન મળે તે ખાઈ લેવું. વસ્ત્ર શ્યામ વિગેરે જે જે વસ્તુઓ દૈવેશ્ચાથી મળે, તે પરમહંસે મહત્વ કરતી.

જ્ઞાની પરમહંસે પવિત્રતા, સ્નાન, આયમન, અને બીજા નિયમો વિધિની પ્રેરણાથી કરવા નહિ, પણ “હું હૃદય જેમ લીવાથી પવિત્રતા, સ્નાન, આયમન, તથા બીજા નિયમો પાળુ છું તેમ જ્ઞાનીએ પણ તે તે નિયમો પાળવા કારણ કે સર્વ નિયમો પાળવા છતાં જ્ઞાનનિષ્ઠામાં અતરાય પડે વિધિ વ્યવસ્થાને વશ રહેવું” એ ભેદ દર્શિવાળાનું કામ છે પણ તે ભેદ-દર્શિ જ્ઞાનીને હાની નથી માટે તે ભેદદર્શિને મિથ્યારૂપે જાણે છે માટે જ્ઞાની દેહ પડ્યા પછી હૃદયરૂપ થાય છે.

શાંતિ અને અહિંસા એ સન્યાસીના મુખ્ય ધર્મ છે તપશ્ચર્યા અને યજ્ઞ એ વાનપ્રસ્થના મુખ્ય ધર્મ છે, પ્રાણીઓનું રક્ષણ અને યજ્ઞ કરવો એ ગૃહસ્થના મુખ્ય ધર્મ છે આચાર્યની સેવા એ બ્રહ્મચારીઓનો મુખ્ય ધર્મ છે બ્રહ્મચર્ય, તપ, શાંત્ય, સતોષ, તથા પ્રાણીઓ સાથે મૈત્રી એ ગૃહસ્થના મુખ્ય ધર્મ છે.

ગૃહસ્થ ઋતુ વેળા જ પોતાની બી પ્રત્યે જાય તો તેનું બ્રહ્મચર્ય ગણાય છે અને હૃદયની ઉપાસના કરવી એ સર્વ આશ્રમવાળાઓનો ધર્મ છે.

ઉપર પ્રમાણેના વર્ણાશ્રમ ધર્મ હંસ ભગવાને જણાવ્યા હતા. તે પ્રમાણે પાતવાથી અત કરણ શુદ્ધ થાય છે અને હૃદયનું સ્વરૂપ જાણવામાં આવે છે.

આ પછી મહાત્માએ કથા બંધ કરી અને કહ્યું કે પોતપોતાના આ વર્ણાશ્રમ ધર્મનું પાલન કરવું એ દરેક મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે. પોતાના વર્ણાશ્રમનું પાલન નહિ કરનાર ધર્મની બ્રહ્મ થતા તેની અધોગતિ થાય છે માટે દરેક મનુષ્યે હૃદયની પ્રાપ્તિ માટે વર્ણાશ્રમધર્મનું પાલન કરી હૃદયની ભક્તિ કરવી જોઈએ. હવે આજે તો આ કથા અહિંથી જ બંધ કરીશું પણ તમે સર્વે જાણો આ સર્વ સાબળેતું આચારમાં ઉતારશો તો તેના ખરા ફળને મેળવી શકશો. સાબળવાથી કંઈ ફળ મળતું નથી પણ સાબળ્યા પછી તે પ્રમાણે વર્તીએ તો તેનું ફળ મળે છે.

આટલું કહી મહાત્માજી ઉઠ્યા એટલે સર્વ શ્રોતાઓ પણ તેમને નમન કરી પોતપોતાને ધેર ગયા.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

શ્રીહરિ

પ્રીત્તે દિવસે મહાત્માજીએ સર્વ શ્રોતાઓ આવી જતા કથાને આરંભ કર્યો. તામસ મન્વતરમા જગવાન હરિ મેધાની શ્રી હારણીમાથી હરિ નામે જગવાન ઉત્પન્ન થયા હતા. જે શ્રી હરિએ ગજેન્દ્રને જૂડના બધનમાંથી ઊઠાવ્યો હતો.

ક્ષીર સાગરથી વિંટાયલો ત્રિકૃટાયજ નામનો પર્વત હતો આ પર્વતના એક ભાગમા મહાત્મા વરુણનું ઋણુમત નામનું એક વન હતું. તે ઉચ્ચાન વિષે સરોવરોમા શોભાયમાન સુવર્ણના કમળવાળું એક મોટું સરોવર હતું. એક દિવસે તે પર્વતના વનમા રહેનારો એક ગજેન્દ્ર (હાથી) હાથણીઓની સાથે ફરતો ઉકળાટથી તપી જવાથી તે સરોવર તરફ ચાલ્યો. તે મામથી તપી ગયો હતો તેથી તે સરોવરની અંદર ઉતરી તેમાંના પાણીને સુદમાં જારી પોતાના શરીરને નવરાત્રી પછી પાણી પીધું. તેણે સુદવતી પાણી ઉછાળી હાથણીઓને તેમ બચ્ચાને પણ નવરાત્રી શીતળ પાણી પાચું.

તે હાથી પોતાના કાર્યમા મત થયેલો સરોવરમાં ઉભો હતો એવામાં કાંઈ એક જગવાન જૂડ (મચર) આવી રાષથી તે ગજેન્દ્રના પગને પકડી લીધો. જેથી તે હાથી દુખમા પડ્યો. તેણે જહાર નીકળવા ધણું જળ કરવું માગ્યું પણ પોતે તેમાંથી છુટી શક્યો નહિ. હાથણીઓએ પણ તેને પાણીમાંથી જહાર કાઢવા પ્રયત્ન કર્યો પણ તેને તે જહાર કાઢી શકી નહિ. ગજેન્દ્ર જૂડને પાણીની જહાર ખેંચવા લાગ્યો અને જૂડ તેને અંદર ખેંચવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે ધણો વખત વીતી ગયો જેથી ગજેન્દ્ર ઉત્સાહ, જળ અને શક્તિહિન થઈ ગયો, અને જુડમા ઉત્સાહ, શક્તિ અને જળનો વધારો થયો. જ્યારે આ પ્રમાણે ગજેન્દ્ર સંકટમાં પડ્યો અને તેમાંથી છુટી

પડવા અસમર્થ થયો ત્યારે તેણે બ્રહ્માદિકના પશુ આશ્રયરૂપ એવા પરમાત્માને શરણે જવાનો વિચાર કર્યો. આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરી તે હૃદયમાં સમાધાન કરીને ઉત્તમ સ્તોત્રોથી ભગવાનની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો. હે ભગવન, હું તમારું ધ્યાન કરું છું આ જગત જેનાથી ઉત્પન્ન થયું જે કાર્ય તથા શરણુઓ પર છે તે સ્વતઃ સિદ્ધ શ્રી ભગવાનને હું શરણે જાઉં છું હે સ્વયં પ્રકાશ એવા ભગવાન મારું રક્ષણ કરો. યોગી જે ભગવાનની માયા વડે અભિમાનથી દકાયલા પોતાના આત્માને જાણતા નથી એ જાણી શકાય નહિ એવા મહાત્મવાળા ભગવાનને હું શરણે જાઉં છું.

આ પ્રમાણે ગળેન્દ્રની સ્તુતિ સાંભળી સર્વ દેવતામય શ્રીહરિ પોતે સર્વ સ્વરૂપ હોવાથી ત્યાં પ્રકટ થયા અને જગતના નિવાસરૂપ ભગવાને ગળેન્દ્રને દુ ખી થતો જાણી, તેની સ્તુતિ સાંભળી વેદમય ગરુડ ઉપર બિરાજી હાથમાં ચક્ર લઈ જ્યાં ગળેન્દ્ર હતો ત્યાં દેવો સાથે ઉત્તાવળથી આત્મા ભગવાનને જોઈ ગળેન્દ્ર પોતાની મુંઢમાં કમળ ભર્યું કરેલા લાગ્યા કે હે ભગવન! હું તમને પ્રણામ કે છું ભગવાને હાથીને પીડાનો જોષ એકાએક ગરુડ ઉપરથી નીચે ઉતરી દયાથી તે હાથીને ઝુકાવી સાથે સરોવરમાંથી બહાર ખેંચી કાઢ્યો અને દેવતાઓના દેખતા જ ચક્રવર્તે તે ઝુકેલું મુખ કાપીને ગળેન્દ્રને છુટા કર્યો.

જે હ્રદ નામનો મધર્વ દેવોના શાપથી ઝુક થયો હતો તે શાપમાંથી મુક્ત થઈ આશ્ચર્ય પમાડનારરૂપ ધારણ્ય કરી મધવ થયો અને પછી ભગવાનને પ્રણામ કરીને તેમના ગુણુ ગાવા લાગ્યો. અને પછી મધર્વ નગરમાં ગયો. અને ગળેન્દ્ર ભગવાનના ચરણુનો સ્પર્શ કરીને જ્ઞાનના બધનમાંથી મુક્ત થઈ ભગવાનના સ્વરૂપન પામી ચાર જૂનવાળો થયો. તે ગળેન્દ્ર પૂર્વ જન્મમાં ઇન્દ્રલુપ્ત રાજા હતો તે તપ કરી ભગવાનની પ્રજ્ઞ કરતો હતો તેને અગત્ય ઋષિ ત્યાં આવી ચઢ્યા તેમનું તે રાજ્યએ પૂર્જન કર્યું નહિ તેથી ઋષિએ કોપાયમાન થઈને તેને શાપ દીધો કે તું હાથીના જેવી જાડી છુટીનો છે માટે તું તે અધમજાતિમાં હાથી થઈ અવતરજો જે પછી તે હાથી થઈને અવતર્યો હતો તેને પશુ ભગવાને ઝુકાવી મુખમાંથી છોડાવી પોતાના પાર્શ્વેનુ સ્થાન આપ્યું.

આજે તો આટલી કથા કહી મહાત્માએ કથા બધ કરી જે પછી સર્વ શ્રોતાઓ વેરાઈ ગયા.

પ્રકરણ ૨૦ મું

મત્સ્યાવતાર.

ખીજે દિવસે મહાત્માએ મર્વ ઓનાઓ આવી જતા ઇશ્વરના બારમા અવતાર મત્સ્યાવતારની કથા શરૂ કરી

ગાય, બાહ્યુ, દેવતા, સતપુરુષ, વેદ ધર્મ તથા અર્થની રક્ષા કરવાની ઇચ્છાથી ભગવાન અવતારે ધારણ કરે છે કલ્પને અતે ધ્રુવાનો દિવસ પૂરો થતા પ્રલય થયો હતો તે પ્રલયમાં જૂનોક, જૂરનોક, તથા સ્વર્નોક ત્રણે સમુદ્રમાં કુમ્ભી ગહા હતા પછી બ્રહ્માને નિદ્રા આવતાથી સુતાની ઇચ્છા થઈ. તે વખતે ભગવાન હયગ્રીવ નામનો રાક્ષસ તેમના મુખમાંથી નીકળેલા અને તેની પાસે રહેલા વેદોને હરી ગયો હતો દૈત્યના રાજા હયગ્રીવનું આ અનર્થકારક ચરિત્ર જાણીને ભગવાન શ્રી હરિએ મત્સ્યાવતાર ધારણ કર્યો હતો અને તે દૈત્ય નાશ કરી તેની પાપેરી વેદોને બારી બ્રહ્માને આપ્યા હતા. તે પછી એક સત્યવ્રત નામનો રાજર્ષિ ભગવાનનો મોટો ભક્ત હતો તે જળનું પાન કરીને તપશ્વર્ષી કરતો હતો એ રાજા આ મહાકલ્પમાં સર્વના પુત્ર બ્રહ્મદેવના નામથી જન્માન છે અને શ્રી હરિએ તેને મનુ બનાવ્યો હતો તે રાજા એક દિવસે કૂનમાત્રા નામની નદીમાં પાણીની તર્પણ કરતો હતો, એટલામાં તેના જોવામાં રહેતા જોમાની અદર કોઈ એક માછલી આવી ગઈ

તે દ્રવિડ દેશના રાજા સત્યવ્રતે પાણીની સાથે આવી ગયેથી માછલીને નદીના પાણીમાં નાખી એટલે તે માછલી મહાદેવાળું રાજાને દયા ઉપજાવેલી રીતે કદવા લાગી. હે દીનવત્સલ રાજા ! હું પોતાની જાતીનો નાશ કરનારા આ જળજાતુએથી બીકું છું માટે મને દીનને નદીના જળમાં તું શા માટે નાખે છે ! એ રાજા ભગવાન પ્રીતિપૂર્વક પોતાનો અનુમત્ત કરવા માટે મત્સ્યાવતાર ધારણ કરીને અવતર્યા છે. એમ તે જણ્યોતો નહોતો, તેથી તેણે માછલીનું રક્ષણ કરવાનો મનમાં વિચાર કર્યો.

જેથી તે માછલીને પોતાના કમડળમાં નાખીને પોતાના આશ્રમમાં આવ્યો. તે માછલી એક રાત્રિમાં તો કમડળમાં વધી ગઇ અને તેમાં ન સમાવાથી રાત્રને કહેવા દાગી કે હું આ કમડળમાં કંઈથી રહેવાને ખુશી નથી, માટે તું મારે માટે મોટું સ્થાન કર કે જેમાં હું સુખથી રહી શકું જેથી રાત્રએ તેને કમડળમાંથી કાઢી પાણીના વેરડામાં નાખી ત્યાં પશુ એ ધડીમાં ત્રણ હાથ વધી એટલે રાત્રએ તેને ત્યાંથી કાઢી સરોવરમાં નાખી ત્યાં પશુ વધી જવાથી તેને રાત્ર મોટા જળાશયમાં ભર્ષ ગયો, ત્યાં પશુ વધી જવાથી તે મહામચ્છ થયેલા માછલાને સમુદ્રમાં નાખ્યો.

તે વખતે માછલાએ રાત્રને કહ્યું કે હે વીર ! આ સમુદ્રમાં મહા જળવાન મગરમચ્છ અને ખાઈ જશે માટે અને સમુદ્રમાં ન નાખ, આમ કહી રાત્રને મુજબ્યો આ સાંજળી રાત્રએ કહ્યું માછલાના રૂપમાં મોઢ ઉપજનાર તમે કોણ છો ? તમે એક દિવસમાં સો યોજનના સરોવરમાં વ્યાપ્તિ ગયા ? આવો પરાક્રમી જળચર તો અમે કોઈ દિવસ જોયો કે સાંજળ્યો નથી. માટે તમે સાક્ષાત્ અવિનાશી એવા ભગવાન નારાયણ છો તમને નમસ્કાર કરું છું તમે જ શરણાગત એવા અમે ભક્તોના મુખ્ય અને સત્ત્વ આશ્રયરૂપ છો. માટે તમે આ રૂપ જે કારણ માટે ધારણ કર્યું હોય તે કારણ જાણવાની મારી ઇચ્છા છે તે કહો.

આ સાંજળી ભક્ત ઉપર પ્રીતિ કરનારા મત્સ્યાવતારધારી ભગવાન કહેવા લાગ્યા હે રાત્ર, આજથી માત્રમે દિવસે બુર્જોક, બુર્જોક વિગેરે ત્રણે લોક પ્રલયના સમુદ્રમાં ડુબી જશે અને જ્યારે પ્રલયના પાણીમાં ત્રણે ના : ડુબવા માડશે ત્યારે મારી મોકલેલું એક મોટી નૌકા તારી પાસે આવશે. તે વખતે તું સર્વ ઔષધિઓ અને નાના મોટા બીજ લઈને સમર્પિઓની તમા સર્વ જીવેલી સાથે મારી મોકલેલી મોટી નૌકામાં ચઢી બેસજે અને મહારાયા વિના પ્રલયને લીધે એકાકાર થયેલા અધારાગાર સમુદ્રમાં ઝળિઓના જ તેજથી પ્રકાશ મેળવીને વિહાર કરજે, જ્યારે મોટા પવનથી તે નૌકા હાલકડોલક થવા લાગે અને હું ફરતો ફરતો તારી પાસે આવું કે તારે વાસુકી નાગદ્વારા તે નૌકાને મારા શિંગડાની સાથે બાંધી દેવી. હે રાત્ર, હું સમર્પિઓની સાથે નૌકામાં બેઠેલા ત્હને બ્રહ્માની રાત્રી પૂરી થશે ત્યાં સુધી મહાસાગરમાં જે ચતો રહ્યો કરીશ મારો મહિમા પરબ્રહ્માના નામથી કહેવાય છે તે વિશે મારી સાથે પ્રમો કરવાથી, એ પ્રકાશ કરેલા પરબ્રહ્માને મારા અનુમહથી તું તારા હૃદયમાં અપરોક્ષ રીતે જાણી શકીશ. આ પ્રમાણે સત્ત્વ મત્ત રાત્રને કહી શી હરિ મત્સરૂપે અતર્ધાન થઇ ગયા.

પછી રાજાએ સમયની વાદ જોવા માંડી અને ત્યાં સુધી પૂર્વ તરફ એસી શ્રીહરિના ચરણનું ખ્યાન કરવા લાગ્યે. જ્ઞાતમા દિવસે સમુદ્રે મર્ષાદા મુદ્રી અને જાણે પૃથ્વીને ખોળી દેતા હોય તેના જણાયે. ત્યાર પછી રાજાએ સમુદ્રમા નૌકા આવતી દોડી એટલે તે સર્વ ઔષધિઓ તથા સપ્તર્ષિઓની સાથે નૌકામા બેઠો. તે વખતે મુનિઓ તેને કહેવા લાગ્યા કે હે રાજા, તું જગવાનનું ખ્યાન કરે જગવાન જ આ સકટમાથી આપણું રચણ કરશે. થોડીવારે એક મોટા શિગડાવાળો સોનાનો મહામન્થ તે મહાસમુદ્રમા પ્રકટ થયો. એટલે જગવાને પહેલા પોતાને કશું હતું તે પ્રમાણે રાજાએ વાસુદેવ નામ રૂપી દોરડાથી તે મહામન્થના શિગડા સાથે નૌકાને બાંધી અને પ્રસન્ન થયેલો તે રાજા જગવાનની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો. તે પછી રાજાને મત્સ્યાવતાર ત્યાર ધારણ કરનારા જગવાન મહાસાગરમા વિહાર કરતાં તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉપદેશ આપ્યો. અને સાખ્ય, યોગ અને કર્મકાન્ડની જેમા કયા છે તથા જેમાં પોતાનું રહસ્ય ચરિત્ર છે એવી મત્સ્યપુરાણ નામની દિવ્ય સહિતા પણ કહી સંજાળી.

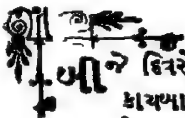
પ્રસન્ન પ્રેરે થઇ રહ્યા પછી આ મત્સ્યાવતારી જગવાને વેદોનું હરણ કરનારા હ્યયગ્રીવ નામના રાત્રસેનો નાશ કરીને જનપ્રત થયેલા બ્રહ્માને પાછા તે વેદો આપ્યા હતા અને જ્ઞાન તથા વિજ્ઞાનવાળો તે સત્યવત રાજા જગવાનની કૃપાથી આ કલ્પમા વૈવસ્વત નામનો મનુ થયો હતો. આ પ્રમાણે જગવાને મત્સ્યાવતાર ધારણ કર્યો હતો.

આટલું કહી આજે પણ મહાત્માએ કયા બધ કરી તેથી સર્વ જ્ઞાતાઓ તેમને નમન કરી પોતપોતાને ધેર ગયા.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

કુર્મવિતાર.

કુર્મુદ્ગમથન.

જો દિવસે મહાત્માજીએ સર્વ જ્ઞાતાઓ આવી જતાં હથેરે લીધેલા કાચપાના-કુર્મના અવતારની કથા શ્રવ કરી.

રૈવત નામના મન્વતરમા અસુરોએ યુદ્ધમાં દેવતાઓને સંજા કરેલા મોટા શંખોવતી મારવા માંડ્યા ત્યારે તે સર્વે એક પર્વત ઉપર જઈ બ્રહ્માને પ્રણામ કરી કહ્યું કે અમે સર્વે જગવાન પાસે જઈએ ત્રીજે અને આપ આલો તેથી તે સર્વે જગવાન પાસે ગયા અને હથેરની વેદવાણીથી

સ્તુતિ કરવા લાગ્યા તેથી ભગવાન શ્રીહરિ તેમની સમક્ષ પ્રકટ થયા તે મૂર્તિ હનરો સર્પના જેવી કાતિવાળી, સ્વચ્છ, મરકત મણિના જેવી સ્થામ રમની, કમળના ગર્ભ જેવાં રાતાં નેત્રવાળા, તપાવેલા સુવર્ણના જેવું શોભા-યમાન પીતામ્બર પહેરેલી, પ્રસન્ન અને મનોહર હતી. દેવોએ ભગવાનની સ્તુતિ કરી જેથી ભગવાને કહ્યું કે હે દેવતાઓ, મારા કહેવા પ્રમાણે વર્તવાથી તમારું કલ્યાણ થશે તમે હાલ દાનવો અને દૈત્યોની પાસે જઈ સપ કરો અને હમણાં તેમની સાથે સપ કરી અમૃત ઉત્પન્ન કરવા માટે ચલ કરો જે અમૃતના પાનથી મૃત્યુથી ઘેરાયેલો પ્રાણી અમર થાય છે. માટે તમે સર્વે દેવો, લતા, વૃક્ષ અને બીજી સર્વે આપધિઓને ક્ષીરસાગરમાં નાખી મહારાજાને રવધઓ બનાવી વાસુકી નામનું નેતરૂં બનાવી મારી મહાથી સાવધાન થઇ ક્ષીરસાગરને મથવા મારો. આ કામમાં દૈત્યોને દુષ્ટ જ મળશે અને તમને સારૂ ફળ મળશે સમુદ્રમાં કાળકૂટ નામનું ઝેર ઉત્પન્ન થાય તેથી ડરવું નહિ અને કેટલીક બીજી વસ્તુઓ લેવા માટે લોભ પણ કરવો નહિ. આ પ્રમાણે કહી ભગવાન અતર્પ્યાન થયા

પછી દેવો બળીરાજ પાસે ગયા તે જોઇ તેમના સેનાપતિઓએ બળ્યું કે દેવો યુદ્ધ માટે આવ્યા હશે તેથી ક્રોધાવેશમાં આવી ગયા પણ બળીરાજને તેમને વાર્યાં એ પછી દેવોએ બળીરાજને સમુદ્રમથનની વાત કહી તે વાત અસુરોને પણ ગમી તે પછી દેવો અને અસુરોએ પરસ્પર પ્રેમ બાધો અને પરસ્પર ઠરાવ કરીને અમૃતને માટે પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા તે પછી દેવો અને દાનવો મળીને મહારાજા પર્વતને ઉખાડી સાગર તરફ લઇ જવા લાગ્યા. ધણે દૂર જતા તે થાકી જવાથી તેને રસ્તામાં પડતો મૂક્યો જેથી ધણા દેવ દાનવો તો કચરાઇ ગયા. આ જોઇ ભગવાન ગરુડ ઉપર વિરાજી ત્યાં આવ્યા અને દેવ દાનવોને અમી દૃષ્ટિમાં સાબળ કરી પોતે એક હાથથી પર્વતને ઉખાડી ગરુડ ઉપર મૂકી સમુદ્ર તરફ ચાલ્યા અને સમુદ્ર આવતા પર્વતને સમુદ્ર પાસે મૂક્યો.

તે પછી દેવોએ નાગરાજ વાસુકીને અમૃત આપવાનો ઠરાવ કરી તેનું નેતરૂં બનાવી મહારાજા પર્વતની આસપાસ વીંટાળી અમૃત માટે હર્ષમાં આવી જઈ સમુદ્રમથન કરવા લાગ્યા. ભગવાન અને દેવોએ સર્પના મુખવાળો ભાગ ઝાલ્યો. પણ દૈત્યોએ કહ્યું કે અમે સર્પના અમગળ અંગ પૂજ્યાને પકડીશું નહિ. તેથી ભગવાને મહાહાસ્ય કરી મુખનો ભાગ છોડી હર્ષ પુજ્યાનો ભાગ ઝાલ્યો અને દૈત્યોએ મુખનો ભાગ પકડ્યો. પછી દેવો અને દૈત્યો મહા પ્રયત્નપૂર્વક સમુદ્રમથન કરવા લાગ્યા. પણ તે વખતે મુ-

દ્રમા મહારાજ પર્વત નિરાધાર હતો તેથી દેવો અને દૈત્યોએ તેને જોરથી ચકડવા છતાં પાણીમાં પેસી ગયો આથી દેવો અને દાનવો બધા ખિન્ન થયા.

આ જોઈ અપાર પરાક્રમવાળા ભગવાને મહા અદ્ભુત એવા કચ્છપતું (કાચમાનુ) શરીર ધારણ કરી પાણીમાં પ્રવેશ કરી પાણીમાંથી મહારાજ પર્વતને પાછો બહાર કાઢ્યો, અને તે પછી તેને કાચમાનુ સ્વરૂપ ધારણ કરનારા ભગવાને પોતાની લાખ યોજન પહોળી પીઠ ઉપર પવતને ધારણ કર્યો તે પછી દેવો અને દાનવો પોતાના હાથવડે પરાક્રમથી પવતને કાચમાની પીઠ ઉપર ફેરવવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે સ્વરૂપથી નાચે કાચમાના રૂપે, શ્રીહરિએ દેવ અને દાનવોને પણ વધુ બળવાળા કર્યા જેથી તેમણે સમુદ્રમથન કરવા માડ્યું. આ વખતે સમુદ્રમાં મહા પવ ના હાલવાથી પાણીમાં રહેતા મવર (વગેરે જળચરો) હાલકહોતમ થવા માડ્યા. ઘણું મથન કરવા છતાં અમૃત ન નીકળવાથી ભગવાન પોતે મથન કરવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે સમુદ્રમથના પ્રથમ મહાભયકર અને અનુપમ હઝારો નામનું ઝેર ઉત્પન્ન થયું તેથી સમુદ્રમાં રહેનાર પ્રાણીઓ ગભરાઈ ઉઠ્યાં તે જોઈ લાકપાસે સંથે પ્રજા સહાશિવ પાસે ગયા અને શિવની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. આ જોઈ સંદેર પાવતિને કહ્યું કે આ લોકો સમુદ્રમાંથી નીકળેના ઝેરથી જમ રાય છે માટે મારે તેમનું રક્ષણ કરવું જોઈએ જે પુરુષ બીજના ઉપર દયા કરે છે તેમ જ ઉપર સર્વના આત્મા ભગવાન પ્રસન્ન થાય છે અને સર્વના આત્મા ભગવાન પ્રસન્ન થતા હું પણ પ્રસન્ન થાઉં છું માટે હું આ ઝેર પી જવા ધારું છું એમ કરી પોતે મારે તરફ વ્યાપેલા હનાહન ઝેરને પોતાની હથેળીમાં લઈ પી મયા તે ઝેરને લીધે શકરના કંઠપ્રદેશમાં કાળો ગાંઠ થયો શકરનું આ કાર્ય જોઈ સંવ પ્રજા, દેવો અને બ્રહ્મા વિશ્વ તેમની પ્રજાસા કરવા લાગ્યા તે ઝેર તેમના હાથમાંથી પીતી વખતે થોડું નીચે પડ્યું તેમાંથી વીંછી, સપ, ઝેરી ફવાઓ અને બીજાં ઝેરી પ્રાણીઓએ મહાકુર્ચુ કર્યું હતું.

આ પ્રમાણે ભગવાને કચ્છપાવતાર ધારણ કરી દેવોને સમુદ્રમથન કરવામાં સહાય કરી ઝેર નીકળ્યા પછી ફરી મથન કરતા તેમાંથી કામધેનુ ઉત્પન્ન થઈ તે ગાયને ઋષિઓ લઈ ગયા, પછી ચેત રગતો હિચ્ચેશ્વરા નામનો થોડો નીકળ્યો તે લેવા બળીરાજની ઇચ્છા થઈ પણ મન્દે તે લેવાની ઇચ્છા ન કરી પછી ઐરાવત નામનો હાથી નીકળ્યો, તે મન્દને મળ્યો. તે પછી કૌતુભ નામનું પુષ્પરાજ રત્ન નીકળ્યું તેની વક્ષસ્થળના આબૂથી માટે ભગવાને ઇચ્છા કરી, તે પછી પારિજાતક નામનું વૃક્ષ ઉત્પન્ન થયું તે

દેવોને મળ્યું ભાર પછી મુદર વસોવાળી અપ્સરાઓ નીકળી તે દેવો પાસે સ્વર્ગમાં રહી, તે પછી ભગવાનનાં પરાયણ રહેનારા લક્ષ્મી ઉત્પન્ન થઈ તેમણે પોતાની કાંતિથી સર્વ દિશાઓને ઝળકાવતી કરી. તેમની દેવ, દેત્યો સર્વે ધ્રુવ કરી. હાથમાં કમળ ધારણ કરનારા તે દેવીને હાથીઓએ કળ-શાથી અભિષેક કર્યો, સમુદ્ર દેહમાં પીળાં વસો આપ્યા. તે દેવી પોતાને રહેવા માટે અવિચળ દોષ વિનાનું સ્થાન શોધતાં હતાં પણ તેવું સ્થાન મળ્યું નહિ તે વિચાર કરવા લાગ્યાં કે જે પુરુષ દુર્વાસા જેવા તપસ્વી છે તેણે કોઈ જાતે નથી, જે ગૃહસ્થતિ જેવા જ્ઞાની છે તેમણે જામતો સમ જાણ્યો નથી, જે મોટા બહા છે તેમણે કામને જાતો નથી, જે ઉદ્ધાદિ સમર્થ દેવો છે તો તેમને પણ બીજાનો આશ્રય શોધવો પડે છે, જે પરશુરામાદિમાં ધર્મ છે ત્યારે તે પ્રાણીઓ ઉપર પ્રીતિ રાખતા નથી, કોઈ જિવિ જેવા દાન કરે છે તો તે મુક્તિ માટે કાંઈ કરતા નથી, કોઈ સહજાત્યુ નેવા પરાક્રમી છે તો તે કાળના વેળથી નાશ ન થાય તેમ નથી કોઈ સનકાદિક જેવા માયાથી દૂર રહેનારા છે તો તે સમાધિમાં રહેવાથી પતિ થવાને ચોખ્ખું નથી, કોઈ માર્કન્ડેય જેવા લાંબા આયુષ્યવાળા છે તો તે પ્રન્દિયોનું દમન કરનાર હોવાથી યુગાર ઉપર પ્રીતિ વિનાના છે. કોઈ હિરણ્યકશિપુ જેવા યુગાર ઉપર પ્રેમ ધરાવનાર છે તો તેનું આયુષ્ય અમુલ્ય છે કોઈ શંકરાદિ લાંબા આયુષ્યવાળા અને યુગાર ઉપર પ્રીતિ ધરાવનાર છે તો તેની સમસાનમાં રહેવા જેવી અમંગલ યોજા છે અને માત્ર ભગવાન જ સર્વ પ્રકારે મંગળ અર્થાત નિર્દોષ છે તો તે આત્મારામ હોવાથી મારી ધ્રુવ કરતા નથી. આવો વિચાર કરી ભગવાને તેમને માટે ધ્રુવ કરી નહોતી છતાં લક્ષ્મીજી તેમને વધો.

શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંથમાળા.

આ ગ્રંથમાળાના માહક થરાથી, આ ગ્રંથમાળાના બહાર પડતાં પુસ્તક અર્થી કિંમતે મળે છે. પ્રવેશ શીતો રૂ. ૧-૦-૦ બારી હમણાં માહક થાવ તેનું પહેલું પુસ્તક

શ્રીમદ્ શંકરાચાર્ય અને શંકરદિગ્વિજય.

નામનું પુસ્તક બહાર પડ્યું છે, ૫૦૦ ઉપરાંત પાનનું કલહાર પુસ્તક બહા મળ્યો, પાકું પુસ્તક કિંમત રૂ. ૫-૦-૦ ગ્રંથમાળાના માહકને તે અર્થી કિંમતે મેલશે આ માસમાં મળશે. બજો—

કાપાદક અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક કાર્યાલય—અમદાવાદ

પ્રકરણ ૨૨ સું.

ધન્વતરી.

પછી સમુદ્ર મથન કરતા તેમાંથી કમળ સરખાં નેત્રવાળી મહિરા નામે કન્યા ઉત્પન્ન થઈ તેને દૈત્યોએ ગ્રહણ કરી, પછી મથન કરતાં તેમાંથી પરમ આશ્ચર્યકારક પુરુષ ઉત્પન્ન થયો તેના વસ્ત્ર પીળા હતા, છાતી વશાળ હતી, કાનમાં કુડળ હતા, ૩૫ મનોહર હતું. ગતિ સિદ્ધના જેવી હતી, અને હાથમાં અમૃત ભરેલો કળશ લીધો હતો તે ભગવાન સાક્ષાત વિષ્ણુના અશ્વમાંથી ઉત્પન્ન થયા હતા તે આ જગતમાં ધન્વન્તરી નામે પ્રખ્યાત થયા તથા આયુર્વેદ જાણનારા થયા તેમના હાથમાં અમૃતનો કળશ જોઈ તે લેવા દૈત્યો દોડી ગયા અને અમૃતના ધડાને લઈ જવા લાગ્યા તેથી દેવો ભગવાનને ઘરણે ગયા ત્યારે ભગવાને કહ્યું કે હું મારી મોહિની માયાવડે દૈત્યોની વચ્ચે કલ્લ ઉત્પન્ન કરાવી તમારું કાર્ય સાધીશ. આ ધન્વતરી પણ ઇશ્વરનો અવતાર ગણાય છે

પ્રકરણ ૨૩ સું.

મોહિની.

તે પછી અમૃત પીવાની ઇચ્છાવાળા દૈત્યોએ એક કહે હું પહેલો પીઉં અને બીજો કહે હું પહેલો પીઉં આમ વાદવિવાદ થતા પરસ્પર કલ્લ કરવા લાગ્યા જેથી ઈર્ષાળ દૈત્યોએ કહ્યું કે દેવોએ પણ અમૃત કાઢવા માટે શ્રમ કર્યો છે માટે તેમને પણ ભાગ મળવો જોઈએ. આમ વાદવિવાદ થાય છે એવામાં ભગવાન વિષ્ણુએ મહા આશ્ચર્યકારક એવું સૂત્ર ૩૫ ધારણ કર્યું. તે સૂત્રો વર્ણુ સ્વામ, અવમવો સુંદર, વસ્ત્રાલંકાર સહિત, નવીન તરુણપણાથી સ્તનના ભારથી શરીર કંડેથી વળેલું, પેટ પાતળું, કાળો ભર જોવા ચોટમો એવું સુંદર ૩૫ શોભતું હતું. વળી મોહિનીનું ૩૫ લજ્જ, સાથે મંદ મંદ હસવાથી,

દેવોના મનમાં કામને ઉદ્દીપન કરતું હતું. આ મોહિનીનો પણ ઇશ્વરનો અવતાર ગણાય છે.

દેવો હુંદારાની માફક અમૃતનું પાત્ર પડાવવા મથતા હતા તેવામાં તેમણે એક સ્ત્રીને પોતાના તરફ આવતા જોઈ તે દેવો મોહ પામ્યા અને કામાતુર થઈ તેની પાસે જઈ તું કાણ છે? કાની પુત્રી છે? શી ઇચ્છા છે? એમ પૂછવા લાગ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે અમારામાં પરસ્પર અમૃત માટે કંઈક પેટા છે તેનો નિવેડો કર અને અમને અમૃત વહેંચી આપ આ સામળી સ્ત્રીનું રૂપ ધારણ કરનારા ભગવાને હસીને કહ્યું કે તમો કસ્મપના પુત્રો થઈ હું વેળા સ્ત્રીના ઉપર કેમ આસક્ત થયા છો? બુદ્ધિશાળી પુરુષો કદી સ્ત્રીઓનો વિશ્વાસ કરતા નથી હે દેવો, કુતરા અને વેળા સ્ત્રીઓ રોજ નવું નવું શોખી કરે છે તેઓની મિત્રતા અનિશ્ચિત છે એટલે હ મેંશાં નભતી નથી.

આ વચનોથી દેવોને વિશ્વાસ આવ્યો અને હસીને અમૃતનો કળશ તે સ્ત્રીના હાથમાં મૂક્યો તે પછી ભગવાનરૂપે મોહિનીએ કહ્યું “હું સારું કે ખોટું જે કાંઈ કરું તે જો તમે માન્ય રાખો તો તમને આ અમૃત વહેંચી આપું” તેની આ વાત અસુરોએ માન્ય રાખી અને કહ્યું કે તારા કંઠા પ્રમાણે કરવા અમે પુરુષ છીએ. પછી દેવોએ નાહી, હોમ કરી, નવા વસ્ત્રો પહેરી, તૈયાર થયા પછી દેવ અને દેવોને પૂર્વ દિશા તરફ મો રાખી દર્ભાસનો ઉપર બેસાડ્યા પછી મોહિની હાથમાં અમૃતનો ઘડો લઈ સભામાં આગામી તે સ્ત્રીના સાથે જાડાના જેવા જોળા હતા, તે રેશમી વસ્ત્રથી શોભાયમાન નિતબના બારવડે મદમદ આસપાસ હતા. તેમના સ્તન ઉપરથી વારંવાર વસનો છેડા ખસી જતા. તેમને જોઈને, તેમના કંઠા પર પૂર્વક જોવાથી દેવો અને અસુરો મોહિત થયા. તે પછી અસુરોને અમૃત પાત્રોએ સંપત્તિ દ્વંષ પાવા જેવું મહા અન્યાય કર્યું છે કેમકે તે સ્વભાવે કુર હોય છે એમ માની મોહિનીરૂપ ભગવાને દેવોને અમૃત આપ્યું નહિ. અને દેવ તેમ જાનવોની જુની જુદી પકિત કરી તેમને જુદા જુદા બેસાડ્યા, અને મધુર વાક્યોથી દેવોને હેતરી હાથમાં અમૃતનો કળશ લઈ દૂર બેઠેલા દેવોને મોહિનીએ જરા અને મરજીને હરનાર અમૃત પાવા માંડ્યું. દેવોએ આ જોયું છતાં તે સ્ત્રીની સાથે પ્રથમ કરાર કર્યા પ્રમાણે કાંઈ બોલ્યા નહિ. મોહિની કહેતાં કે: “આતો કૃપણ છે માટે બને થોડું થોડું પીલે, તમે તો ધીરા છો, માટે થોડીવાર વાટ જુઓ, તમારું પણ હમણાં થઈ રહેશે.” આવી વાણીથી તેમ મોહિનીને માફ ન લાગે તે માટે દેવો કાંઈ બોલ્યા નહિ.

ઝોવામાં શાકુ દેવતાના રૂપમાં શ્રુત રીતે દેવસભામાં ચંદ્ર અને સૂર્યની વચ્ચે પેસી અમૃત પીવા લાગ્યા તે વખતે ચંદ્ર અને સૂર્ય તેને ભગવાનને ખતાવ્યો તેથી શ્રી હરિએ ચક્રવર્તે તેનું મસ્તક ઉઘાડી દીધું તેથી ધડ કે જેમાં હલુ અમૃત ગયું નહોતું તે નીચે પડ્યું પણ માથું અમૃતના સ્પર્શથી અમર થઇ ગયું તેને બ્રહ્માએ એક મહા કર્ષો જે વેર છુદ્ધિથી પર્વે પર્વે સૂર્ય અને ચંદ્રની પાછળ ઢાંચે છે. દેવો અમૃત પી રહ્યા એટલે અમરોના દેખતા જ ભગવાને પોતાનું રૂપ બારણું કર્યું. આ પ્રમાણે દેવોને ભગવાનના ચરણની રત્નના આશ્રયથી અમરિના અમૃત મળ્યું અને દેવોને મળ્યું.

આ પ્રમાણે દેવોને અમૃત પાઈ ભગવાન ગરુડવાહન ઉપર ચઢી પોતાના ધામમાં ગયા.

આટલી કથા કહી મહાત્માજીએ કથા બંધ કરી અને તે પછી સર્વ ઇશ્વરના ગુણાનુવાદ સભાગતો પોતપોતાને ઘેર ગયા.

હવે પછી તો મહાત્માજીના આશ્રમમાં ધણી મોતાઓ કથા સાંભળવા આવતા હતા તેથી બીડ પણ બણી થતી હતી. સર્વ સાંભળી જકે તે માટે મહાત્માજી સર્વની વચ્ચે એક મોટી પાટ ઉપર આસન બીજાવી બેસતા અને ત્યાંજ કથા કહેતા. સ્ત્રીઓને બેસવાની બ્યવસ્થા પણ જુદી જ રાખી હતી તેથી સ્ત્રીઓ પણ બણી બરાતી.

સ્ત્રીઓની બ્યવસ્થા જળવવાનું કામ ચંદ્રમણિજી કરની સ્ત્રી સુમતિએ માથે રાખ્યું હતું, અને પુરુષોની બ્યવસ્થા કરવાનું કામ ચંદ્રમણિજી કર અને કરનાળીનાં ચોડા સહજીવવાળા ચારેક બ્રાહ્મણોને માથે હતું કથામાં એવો રસ જામતો કે ગરબડ થતી નથી. અને સર્વ શાંતિ ચિતે સાંભળતા.

મહાત્માજીની મીઠાશ વાળી વાણીથી ઇશ્વરના અશ્વાવતારોની કથા સાંભળી મોતાઓને આનંદ થતો. ધણી સ્ત્રી પુરુષોનાં જીવન સુધરવા માંડ્યાં અને દિવસે દિવસે કથામાં રસ જામતો ગયેલ.

ચંદ્રમણિજી કરને આ વર્ષે આવા બૌદ્ધિક મહાત્માનો સત્સંગ થતાં તેને થોડો વખત આહિજ રહેવાનું મન થયું તેથી તેણે બીજા ત્રણ મહિનાની મહેલો રત્ન મગાવી, અને કરનાળીમાં જ રહેવા માંડ્યું.

આ પ્રમાણે આ બંને સ્ત્રી પુરુષો મહાત્માજીના સમાજમાં રહી આનંદનો અનુભવ કરવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૨૪ મું.

નૃસિંહાવતાર.

બીજા દીવસે ત્રીતાએ આવી જતા મહાત્માએ કથાનો આરંભ કર્યો.

કમળપતિના પ્રતી દિવસે મરીચિકાપિના પુત્ર કશ્યપની સાથે પરણાવેલા હતા. એક વખતે સતાનની ધ્વજાથી દિવસે પોતાના પતિ કશ્યપની પાસે સ્થાસ્તિ વખતે સાંજે જાણે કશું કે હે નામ ! પ્રતવાણી શોકોથી હું બળી મરી છુ કામદેવ મને દીનને પીડે છે માટે મારા ઉપર અનુગ્રહ કરો. જે સ્ત્રીએ પતિના તરફથી માન મળે છે, તેમ તમારા જેવા પતિ જે સ્ત્રીઓથી પ્રભાવે ઉત્પન્ન થાય છે તે સ્ત્રીઓના મન દેશાય છે. માટે હે પતિ, મારી મનકામના હવે પૂર્ણ કરો. આથી કશ્યપે કશું કે. હે સ્ત્રી, હું તારી ધ્વજા પુરી કરીશ, કારણ કેજેનાથી પર્મ, અર્થ અને કામ ત્રણ પુરુષાર્થની સાધક માય છે એવી પોતાની સ્ત્રીની કામના મેલ પૂર્ણ ન કરે ! સ્ત્રીવાળા પુરુષ પોતાના ગૃહસ્થાશ્રમ વડે ધર્મશાસ્ત્રિક આશ્રમેને અન્નાદિક આપે છે અને તેઓને દુઃખના સામર્યથી તારી પોતે પણ દુઃખરૂપી સમુદ્રને તરે છે. સ્ત્રી કલ્યાણની કામનાવાળા પુરુષનું મહાત્મા પુરુષો અર્થાગ્રહ છે. અને સ્ત્રીઓ આશ્રમ કરીને બીજા ધર્મશાસ્ત્રિક આશ્રમોથી છૂટી સમય નહિં તેવા હૃદયરૂપી સમુદ્રને છૂટીએ છીએ. માટે હે સ્ત્રી ! હું તારા બહારો વાળવાને સમર્થ નથી તો પણ પુત્રોત્પત્તિ માટેની તારી જે કામના છે તે હું પૂર્ણ કરીશ માટે તું મેં પરી શોભીશ. આ સંપ્રદાયની વખત ધણી લમકર છે, અને લમકર પુરુષોને દરવાની વેળા છે. આ વખતે સ્ત્રી પોતાના ભૂતમણની સાથે દરવા નીકળે છે, જે મદ્ર, સૂર્ય અને અગ્નિ એ ત્રણ નેત્ર વડે જુએ તે વખતે તેવો બચકાર કરવો એ અશક્ય છે આ પ્રમાણે પોતાના પતિનું કહેવું સાંભળ્યા પછી પશુ દિવસે હૃદયે કામથી આકુળ મન હતી તેથી તેણે વેસ્થાની પેઠે નિર્ભય

થઇને કસ્યપની સાથે બ્યવહાર કર્યો પણ કસ્યપે કહ્યું કે. હે સ્ત્રી ! તારા જીવનના અપવિત્રતાપણાને લીધે સખ્યા કાળરૂપી સમયને લીધે તારા ઉદર-માથી અધમ અને દુષ્ટ એવા બે પુત્રો ઉત્પન્ન થશે અને તે આ ત્રણે લોકોને દુઃખી કરશે. અને ભગવાન કોલાવિષ્ટ થઇને ન્યારે અવતાર ધારણ કરશે ત્યારે તે તારા પુત્રોને નાશ કરશે પણ તારા પૌત્રોમાનો એક પૌત્ર સત્પુરુષોમા માન્ય થશે, અને તે ભગવદ્ભક્ત થશે.

જયવિજયને સનત્કુમારોએ આપેલો શાપ—પૂર્વે બ્રહ્માના પુત્રો સનકાદિક મુનિઓ આકાશ માર્ગે ફરતા ફરતા વિષ્ણુ ભગવાનના વૈકુલ્લોકમા ગયા તે મુનિઓ છ દેવડી ઓળંગી સાતમી દેવડીએ ગયા ત્યાં બે દેવતાઓને હાથમા ગદા લઇને ઉભેલા જોયા તે બે દારપાળોને પૂછ્યા વચર કુમારો અદર પેલા જેથી તે દારપાળોએ તેમને છડીવતી અદર જતા અચ-કાળ્યા જેથી તે મુનિઓએ કહ્યું કે અરે, ભગવાનની પાસે જતા તમે અમને કેમ અટકાવ્યા ? તમે આ પરમાત્માથી બીજા છો, એવી બેદ દષ્ટિ કરનારા કામ, ક્રોધ, લોભ એ ત્રણે શત્રુઓ છે તે લોકમાં જાઓ. ' આ પ્રમાણે ઋષિઓએ તેમને શાપ આપ્યો જાણી તે બે દારપાળોએ તેમને વિનંતિ કરવા માડી કે અમે જ્યાં અવતરીએ ત્યાં ભગવાનના સ્મરણનો નાશ કરનારો મોહજામને થાય નહિ એવો અનુગ્રહ કરો. આ કોલાહલ સાલળી ભગવાન વિષ્ણુ પણ લક્ષ્મીજી સાથે ત્યાં આઆ. તેમના મુનિઓએ દર્શન કર્યો અને ભગવાનની પ્રાર્થના કરી પછી ભગવાને કહ્યું કે મારા જય અને વિજય નામના આ બે દારપાળોએ આપનું અપમાન કયું અને તેથી આપે તેમને દડા આપ્યો તેને હું માન્ય ગણું છું બ્રાહ્મણ એ મારૂં પરમ દૈવત છે અને મારા સેવકોએ તમારૂં જે અપમાન કર્યું છે તે અપમાન મેજ કર્યું છે એમ માનું છું ચાકર જે અપરાધ કરે છે તે પણ શેઠનું નામ વગેવાય છે જેઓ પ્રેમથી બ્રાહ્મણોને બ્રાહ્મણે છે તેઓએ મને વશ કર્યો છે એમ સમજવું માટે મારા જય અને વિજય એ તેઓએ મને વશ કર્યો છે એમ સમજવું. માટે મારા જય અને વિજય એ દારપાળો તમારા અપરાધનું ફળ ભોગવીને તુરત મને પાછા મળે અને તેમનો વિયોગ થોડા સમયમાં પૂરો થાય એમ કરો તો હું તમારો નાશ ઉપર અનુગ્રહ થયો માનીશ. પછી તેમણે જય વિજયને કહ્યું કે તમે દૈત્યની ચાલી ભોગવીને તરત પાછા મારી પાસે આવશો. અને તે પછી તે બે બ્રાહ્મણોના શાપથી વૈકુલ્લ લોકમાંથી નીચે પડ્યા. અને તે બંનેએ કસ્યપના ભયકર તેજરૂપે દિતિના ગર્ભમાં પ્રવેશ કર્યો.

પછી તે દિતિએ સો વધ પછી એ પુત્રો(બેલી)ને જન્મ આપ્યો. જ્યારે આ પુત્રો જન્મ્યા ત્યારે અનેક ઉલ્કાપાતો થતા હાગ્યા. આ બંને પુત્રોને જોઈ પ્રજાપતિ કસ્યપે તેમના અને હિરણ્યાક્ષ અને હિરણ્યકશિપુ એવા નામ પાડ્યા તેમા પ્રથમ ઉત્પન્ન થનાર હિરણ્યાક્ષ નામથી ઝોળાખાવા લાગ્યો. બહાના વરદાનથી હિરણ્યકશિપુ ક્ષેત્રથી પણ મરે નહિ એવો થયો હતો તેણે ઉદ્ધત થઈ લોકપાળો માથે ત્રણે લોકને પોતાને આધીન કર્યા તેને ઝોળવા હિરણ્યાક્ષ ગદા લઇને યુદ્ધ કરવા સ્વર્ગમાં ગયો તેના ત્રાસથી દેવો સંતાપ ગયા એટલે તે મદમત થઇ ક્રીડા કરવા માટે મહા સાગરમા પેઠા ત્યા તેણે વરુણ ભગવાન પાસે યુદ્ધ માગ્યું તેથી તેને વરુણે કહ્યું કે. તારી ઇચ્છા હવે ભગવાન જ પુરી કરશે અને તે જ તારો મદ ઉતારશે તે પછી તે રસાતળમા ગયો તો ત્યા તેણે વરાહ ભગવાનને પોતાની આગલી દાહની અણી ઉપર પૃથ્વીને ધારણ કરી બહાર આવતા જોયા તેમને જોઈ હિરણ્યાક્ષ ગદા લઇને ભગવાન વરાહની પાછળ પડ્યા અને તેથી બંને વચ્ચે મહાયુદ્ધ થયું તેમા ભગવાને હિરણ્યાક્ષને માર્યો. અને આવી રીતે સનતકુમારોના શાપથી ભગવાનના પાર્શ્વે જન્મેલા હિરણ્યાક્ષનો અવતાર મળ્યો હતો તે ભગવાનના હાથે મરાયો અને પોતાના મૂળ સ્થાન વૈકુંઠમા ગયો આ કથા વરાહ અવતારની કથા કહી તે વખતે કહી હતી.

આવી રીતે ભગવાને પોતાની માયા વડે વરાહનો અક્તાર ધારણ કરીને રસાતળમાથી પૃથ્વીનો ઉદ્ધાર કર્યો અને હિરણ્યાક્ષને માર્યો.

આજે કથા આટલેથી જ બંધ કરી એટલે સર્વ શ્રીતામણ પોતા પોતાને ઘેર ગયું.

મંકરણુ રપ સુ

હિરણ્યકશિપુ.

પ્રભાતે દિવસે મહાત્માજીએ કથાનો આરંભ કર્યો—

વરાહ ભગવાને હિરણ્યાક્ષનો નાશ કરવાથી હિરણ્યકશિપુ શોકથી પ-માત્તપ કરવા લાગ્યો અને કોપથી સમા વચ્ચે ત્રિશુળ ઉમાથી ઘાનવેગે કહેવા લાગ્યો કે. વિષ્ણુ સર્વને સમાન છે જ્યાં પણ મારા હનુઓએ હરિની સેવા કરીને તેમને પોતાના પશ્વર્માં લીધા છે અને તેમના હાથે મારા ભાષનિ

નાશ કરાવ્યો છે માટે માયાવડે વરાહનું રૂપ લેનારા એ વિષ્ણુનું ગળું મારાં ત્રિશુળવડે કાપીને તેના સંધરથી મારા બાઇને તૃપ્ત કરીશ અને હું મારા બાઈના શોકમાથી મુક્ત થઈશ માટે તમે આજણો અને ક્ષત્રિયો જ્યાં વસે છે ત્યાં પૃથ્વી ઉપર જાઓ અને તપશ્વર્મા વિગેરે સત્કર્મ કરનારા બાઈજો, આયો, વિગેરેના નાશ કરો આથી દેત્યોએ પૃથ્વી ઉપરની પ્રજાઓનો સંહાર કરના માણ્યો, એટલે દેવો સ્વર્ગનો ત્યાગ કરો હુપી રીતે પૃથ્વી ઉપર ફરવા લાગ્યા.

પછી હિરણ્યકશિપુએ પોતાના બાઈની શ્રાદ્ધ વિગેરે ક્રિયાઓ કરીને પોતાની માતા અને હિરણ્યાક્ષના પુત્રો ત્રિગેરેને કહેવા લાગ્યો કે: તમારે હવે શોક કરવો યોગ્ય નથી પ્રાણીઓ પોતાના પૂર્વજ-મના કર્મોવડે એકઠાં મળે છે, અને પોતાનાં કર્મોવડે પાછાં વિખુટાં પડે છે તેથી દેહ માટે શોક કરવો બ્યર્થ છે, કારણ આત્મા દેહાદિકથી ભુદો છે માટે તે મરતો નથી. તે શુદ્ધ છે અને સર્વત્ર વ્યાપક છે માટે તે મરી ગયો છે એમ માનીને શોક કરવો નહિ આત્માને વિષે 'હું દેહ છું' એવી જો ભાવના કરવી એ પોતાના સ્વરૂપનું ઉત્કટાપણું છે આ જગત અનિત્ય તથા મિથ્યા ઉત્પન્ન થયું છે, માટે તમે શોક કરો નહિ! આ પ્રમાણે સર્વ સંબંધી વર્ગને તેણે સાત પાઘાડ.

પછી હિરણ્યકશિપુએ પોતાના દેહને અજ્ઞર અમર કરવા માટે મહારાચળની ગુફામાં જઈ પવના અગ્રુડા ઉપર ઉભા રહી તપશ્વર્મા કરવા માંડી. તેણે મણા વર્ષ તપ કરવાથી બ્રહ્મા તે દેત્યના આગ્રમમાં ગયા તો તે દેત્યને રાક્ષસામાં દકાવલો જોયો પછી તેમણે કહ્યું કે હે કરપના પુત્ર! જોના આ, હું તપ વડે સિદ્ધ થયો છું માટે ઇચ્છિત વર માગ. આમ કહી બ્રહ્માએ તેના સરીરને કમળના દિવ્ય જળથી પ્રોક્ષણ કર્યું એટલે હિરણ્યકશિપુ વજ્ર જેવા દઢ સરીરવાળો, સુવર્ણ જેવી કાલિવાળો થઇને વાસના રાક્ષસામાંથી બહાર નીકળ્યો અને બ્રહ્માને પૃથ્વી ઉપર પડી દડવત કર્યા પછી ઉભો થઈ બ્રહ્માની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો અને કહ્યું કે મને ઇચ્છાનુસાર વરદાન આપો. આપે ઉત્પન્ન કરેલા પ્રાણીઓથી માઈ મૃત્યુ ન થાય બહાર તેમ અદ્વૈતા જાગર્મા, કિવસે, રાત્રે, નહિ સરજેલા તેવા બીજા પદાર્થોથી, પૃથ્વી ઉપર, આકાશમાં અનુષ્યોથી, મૃગોથી, પ્રાણુ વિનાના જડ પદાર્થોથી, પ્રાણુવાળાં જોથી, દેત્યોથી, મોઠાં સર્પોથી માઈ મરણ ન થાય તેવો મને કરો અને સુખમાં એકા કરી સર્વ પ્રાણીઓનો પતિ કરો. આપના મહિમા જોવો મહિમા મને આપો. તપ અને યોગના પ્રભાવવાળા પુરુષોની અશ્વિમાદિક સિદ્ધિઓ જે કોઈ દિવસ નાશ પામતી નથી તે મળુ મને આપો. આવી

રીતે તેણે જે માયું તે સર્વ તેના તપથી પ્રસન્ન થયેલા બ્રહ્માએ તેને વર-
દાન આપ્યું કે. તું મારી પાસેથી જે વર માગે છે, એ સર્વ વરે પ્રભુએ
મળવો દુર્લભ છે તોપણ હું તને આપુ છું. પછી હિરણ્યકશિપુએ બ્રહ્માની
પૂજા કરી અને પછી બ્રહ્મા પોતાના ધામમાં ગયા.

પછી તે દૈત્યે ઉપર પ્રમાણે વર મેળવી કનકની કાયાવાળા ચર્મ
તેણે સર્વ દિશાઓને તથા લોકને દેવો, અમુરો વિગેરે સર્વ પ્રાણીઓના
આધિપતિઓને છતી વશ કર્યા અને દેવોના નદનવનાદિ ઉદ્યાનોની શોભાથી
શોભતા સ્વર્ગમાં રાજ્ય કરવા લાગ્યો અને તેનાથી દુઃખી થયેલા દેવો પણ
તેને ચરણમાં નમવા લાગ્યા. બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શ્વેત વગર સર્વ દેવો તેની
સેવા કરવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે ધણી કાળ વિતી ગયો. તેના મામથી સર્વ
ભેદો અને લોભપાણો ઉદ્ભવ પામ્યા જેથી તેમણે ભગવાનને શરણે જઈને
તેમની રત્નિ કરવા માંડી. તેથી આકાશવાણી ચર્મ કે “હે દેવો, તમે
જીવો નહિ. આ અખલ દૈત્ય દુષ્ટપણું મેં જાણ્યું છે તેથી હું તેથી હું
તેની શાંતિ કરોશ, હમણાં તમે સમયની વાટ ભુલ્યો, જે પ્રભુ દેવો, વૈદ્ય,
માયો, બ્રાહ્મણો, સાધુ પ્રરથો, ધર્મ અને મારો દેવ કરે છે તે દુરત નાશ
પામે છે. તે ભારે શાંત અને મહાત્મા પોતાના પુત્ર પ્રહલાદનો શોધ કરશે
ત્યારે હું તેને મારી નાખીશ.”

આ સાંભળી દેવો ભગવાનને પ્રણામ કરી પોતાના ધામમાં ગયા.

આ પ્રમાણે કથા આજે આટલેથી જ અંત કરી.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

પ્રહલાદ.

કાશની અધુરી કથા આજે મહાત્માજીએ આ પ્રમાણે કર કરી.

હિરણ્યકશિપુને ચાર પુત્ર હતા તેમાં પ્રહલાદ સર્વ કરતા મુલ્યોમાં
શ્રેષ્ઠ હતો અને મહાત્માએ તેમ બ્રાહ્મણોનો ભક્ત હતો. તે સત્ પ્રતિષ્ઠા-
વાળો, છતેન્દ્રિય, સર્વ પ્રાણીઓને આત્માની પેઠે પ્રિય માનનારો, દીન-
ત્સહ, મુર ઉપર ધ્રુવર ભાવ રાખનારો, અને અભિમાન રહિત હતો. તે
જનપુર જાતિમાં જન્મ્યો હતો પણ આસુરી આવે તેનામાં નહોતા. દેવોના

સ્વાભાવિક રીતે દૈત્યો ક્રુરોએ છે છતાં પ્રહ્લાદનામા તેવા ગુણો નહોતા. તેને ભગવાન વાસુદેવ ઉપર સ્વાભાવિક રીતે હતી તેવું મન નાનપણમાંથી જ ભગવાનમાં એકામ રહેતું હતું તે એમના ફરતા, ખાતા, શયન કરતા, બોધતા, ઇન્દ્રિયાદિ વિષય સુખોના ઉપભોગ કરના નહિ. તે ભગવાનના ભાવવાળો થઈ ભગવાનરૂપ બની ભગવાનની પેઠે ચેષ્ટાઓ કરના ભગવાનના ચરણાવિહની ભક્તિથી પ્રહ્લાદ પોતાના મનને પરમ શાંતિ સુખ આપતો, અને દુષ્ટોના સગથી બીજાઓને પણ શાંતિ આપના તે મહામગવદ્ભક્ત અને મહાત્મા મહા ભાગ્યશાળી પુત્ર ઉપર હિરણ્યકશિપુ દ્રોહ કરવા લાગ્યો.

દૈત્યોના ચૂર શુક્રાર્ચના પુત્ર શન્ડ અને અમર્ક નામના બે પુત્રો, દૈત્યરાજ હિરણ્યકશિપુની પાડોશમાં રહેતા હતા, તે બન્ને પ્રહ્લાદને તેમ બીજા અસુરોના પુત્રોને લાજાવતા હતા એક વખતે હિરણ્યકશિપુએ પ્રહ્લાદને પોતાના બોળામાં બેસાડી પૂછ્યું કે ‘હું તથા આ મારું છે, એવા બેઠને માની જે લોકો ધરના આશ્રય કરવાથી નરકમાં પડે છે એવા ધરરૂપી અધારા કુવાનો લાગ કરી વનમાં જઈ શ્રી હરિના આશ્રય કરે એ સારો માર્ગ છે એમ મારૂ માનવું છે ’ આ સાંભળી હિરણ્યકશિપુએ જાણ્યું કે બાળકની જુદી બીજા લોકોના સગથી ફરી ગઈ છે, માટે હવે આ છોકરાને ચૂરના ધરમાં બરાબર કમળે મળવો કે જેથી વિષ્ણુના પંછીના બાહણો આની જુદિમાં ફેરફાર ન કરે તે પંછી પુરોહિતને બોનાઓ તેણે પ્રહ્લાદને પૂછ્યું કે ભાઈ, તારી જુદિમાં આ ફેરફાર શી રીતે થયો ? ત્યારે પ્રહ્લાદે કહ્યું આ મારૂ અને આ પારકું છે એવો દુરાગ્રહ જેમની માયાવડે તમને થયો છે તે માયાના પતિ ભગવાન ને હું નમુ છું. જ્યારે તે ભગવાન અતુલ્ય શાય છે ત્યારે પશુના સરખી બેઠાવ વાળી જુદિ નજી શાય છે. તે પરમાત્મા મારી જુદિમાં ભમ ઉત્પન્ન કરે છે આ સાંભળી રાખના સેવક ગુસ્સે થયો અને કહ્યું ‘કે આ છોકરો તો કુળમાં કલકરૂપ થયો છે માટે તેને બરાબર દડ આપવો જોઈએ એ પંછી તે પુરોહિત પ્રહ્લાદને તિસ્કારાદિ ઉપાયોથી ધમકાવીને ધર્મ, અર્થ અને કામના ત્રયો ભણાવવા લાગ્યો. થોડા દિવસ પછી પુરોહિત પ્રહ્લાદને તેના મામાપ પાસે લઈ ગયો. હિરણ્યકશિપુને પ્રહ્લાદ પગે પડ્યો જેની તેણે તેના સત્કાર કરી, મસ્તક સુંઘી પૂછ્યું કે તું આટલા દિવસ સુધી ચૂર પાસે રહી જે શીખ્યો હોય તે કહી બતાવ

આ સાંભળી પ્રહ્લાદે કહ્યું “ વિષ્ણુનું શ્રવણ, કીર્તન, સ્મરણ, ચરણ સેવન, પૂજન, વદન, દાસત્વ, મિત્રત્વ તથા સ્ત્રીરને અર્પણ કરવું આ રીતે

નવ પ્રકારની ભક્તિ કરવી અને પછી ભગવાનને દેહ અર્પણ કરવો એમ નહિ પણ પ્રથમથી દેહ અર્પણ કરીને ભગવાનની ભક્તિ કરવામા આવે તો તે જ ઉત્તમ ભણુ છે. એમ હું માનું છું ” આ સાબળી હિરણ્યકશિપુએ ગુરુસે થઇ પુરોહિતને કહ્યું તે મારો અનાદર કરી મારા દુશ્મનના પક્ષમાં રહી આ બાળકને સાર વગરની વિદ્યા કેમ શીખતી ?

આ સાબળી શુકાચાર્યના પુત્રે કહ્યું—હે ઇન્દ્રના દુશ્મન ! તમારો પુત્ર માફ ભણાવેલું કે બીજાનું ભણાવેલું બોલતો નથી, પણ તે તેની સ્વાભાવિક શુદ્ધિથી બોલે છે માટે મને દોષ ન આપો.

આથી હિરણ્યકશિપુની આખો લાલચોળ થઈ ગઈ અને પોતાના રાક્ષસોને કહ્યું કે આ પુત્રને અદિથી દૂર લઇ જઈ મારી નાખો કારણ કે તે મારા લાઇને મારનાર વિષ્ણુના ચરણનું દાસની માફક પૂજન કરે છે, માટે તે આપણા દુશ્મન છે. આથી રાક્ષસો પ્રહલાદને ત્રિશળવતી વીધવા લાગ્યા, પણ સર્વના આ-માફે ભગવાન પરબ્રહ્મના વિષે જેનું મન જોડાયેલું છે એવા પ્રહલાદને કાંઈ થયું નહિ હિરણ્યકશિપુએ તેને મારવા માટે હાથીઓ અને સર્પોથી હણવા માડ્યો, પર્વત ઉપરથી ગળાડાડ્યો, ખાડામાં નાખ્યો, ઝેર આપ્યું, અગ્નિમાં નાખ્યો, પાણીમાં ડૂબાડ્યો છતાં પણ જ્યારે પ્રહલાદ મર્યો નહિ ત્યારે તેને ચિતા થઈ કે હવે તેને મારવા શુ કરવું, તે આટ આટલું કર્યા છતાં પણ તે મારી દુશ્મનતાને બદલતો નથી આ પછી ગુરુ પુત્રે કહ્યું કે શુકાચાર્યના આવતા સુધી તેને બાંધીને કેદ કરો કે તે નાશી જાય નહિ, આ પછી તેને ફરી ગુરુને ઘેર ફરી મોકલ્યો અને કહ્યું કે તેને ધર્મ, અર્થ, અને કામનો ઉપદેશ આપો આ વખતે પણ પ્રહલાદને ગુરુના ઉપદેશની અસર થઈ નહિ, જ્યારે ગુરુ બહાર જતા ત્યારે તે પોતાના સરખી નાની ઇન્દ્રના બાળકને બોલાવીને ઉપદેશ આપતા કે મનુષ્ય જન્મ ઇચ્છી અર્થ આપનારો છે માટે આ લોકમાં વૈષ્ણુ ધર્મો પાળવા જોઈએ અને ભગવાનના ચરણનું ચરણ લેવું જોઈએ. ઇશ્વર સર્વ પ્રાણીઓના આત્મા હોવાથી તેમના મિત્ર છે તથા મિત્ર છે વિશ્વનું સુખ તો સર્વ અવતારોમાં મળે છે સુખદુઃખ તો સર્વ અવસ્થામાં મળે છે માટે વિષય સુખ માટે શ્રમ કરવો નહિ. વીસ વર્ષ તો બાલ્યાવસ્થાના અજ્ઞાનમાં અને રમતમાં વીતી જાય છે, વીસ વર્ષ પછી વૃદ્ધાવસ્થામાં અને બાકીના વીસ વર્ષ તૃષ્ણા-ઓ અને મોહમાં ચાલ્યા જાય છે ધન, પુત્ર પુત્રીઓ, સખધીવર્ગ વગેરેના લોકાથી તૃષ્ણા પૂર્ણ થતી નથી તો કેવી રીતે વૈરાગ્ય મળે ? માટે તમે આ-શુરી બાવનો ત્યાગ કરી સર્વ પ્રાણી ઉપર સ્નેહ અને દયા રાખો કારણ

કે દ્વારથી ભગવાન પ્રસન્ન થાય છે. આત્મા નિત્ય છે અને દેહ અનિત્ય છે. મટિ યાત્રી મનુષ્યે દેહાદિક વિષે હું તથા મારૂં એવી રીતે મોહથી થયેલા મિથ્યા ભાવનો ત્યાગ કરવેલ અને સર્વને પોતા સમાન ગણી સર્વ પ્રાણી-જોના આત્મારૂપ ભગવાન શ્રી હરિ વિષે ભક્તિ કરેલ. પ્રત્લાદની આ વાત કૃત્યોનાં બાળકો માનવા લાગ્યાં, જેથી ગુરુએ આ વાત હિરણ્યકશિપુને કહી તેથી તેણે પુત્રનો નાશ કરવા માટે નિશ્ચય કર્યો અને પ્રત્લાદને કહ્યું કે હે કુષ્ઠ વિનયવાળા, કુળનો નાશ કરનારા અધમ, મારી આગાતુ ઉલ્લસન કરનારા, તને હું આજે યમલોકમા મોકલીશ. મારા કાપવાથી લોકપાળ સહિત મણે લોકો કયે છે તે મારી આગાતુ તું નિર્ભય થઇને કમા બળથી ઉલ્લસન કરે છે ?

પ્રત્લાદે કહ્યું—સર્વ પ્રાણીઓ અને બ્રહ્માદિ દેવોને જેણે વશ કર્યાં છે તે ઇશ્વર તે સર્વ પ્રાણીઓના બગરૂપ છે. તે કાળવર્તિ છે તે સવ ના સ્વાર્થી છે, માટે તમે તમારા અસુર ભાવનો ત્યાગ કરી મનમા શાંતિ રાખો. કારણ કે ન જીતેલા મન વગર બાળે કાષ્ઠપિણ્ડ કુસ્મન નથી.

હિરણ્યકશિપુએ કહ્યું—અરે, તું બહુ બકે છે, મરવું છે કે શું ? તું મારા વગર જગત્પ્રમા વળી બીજો કયો ઇશ્વર કહે છે ? હોય તો બતાવ જોઇએ ? આ પ્રમાણે કહી પ્રત્લાદને હિરણ્યકશિપુ રોજ સતાપવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૨૭ અં.

શ્રી વૃષિહાવતાર.

પ્રત્લાદ તેને કહેતો કે ઇશ્વર સર્વ દેહોણે બ્યાપક છે. ત્યારે હિરણ્યકશિપુએ કહ્યું, ત્યારે તે આ તપાવલા અને ધનધનતા થાભામા કેમ દેખાતો નથી ? ત્યારે પ્રત્લાદે થાભલાને જોઈ નમસ્કાર કરી કહ્યું, તે તેમાં પશુ દેખાય છે. હિરણ્યકશિપુએ પશુ થાભલા સામું જોયું પશુ ન દેખાવાથી કહ્યું તું આક્રુ અવળું બકે છે માટે તારૂં માથું કાપી નાખીશ મહી તારૂં જે ઇશ્વરણુ હરિ છે તે જોઇએ કે તારી કેવી રક્ષા કરે છે ? જોમ કહી કોષે ભરાઈ હિરણ્યકશિપુએ હાથમાં તરવાર લઇ આસન ઉપરથી ઉતરી થાભલામા મુઠીનો પ્રહાર કરવા લાગ્યો. તે જ વખતે થાભલામાંથી ભયકર શબ્દ થયો, જે સાંભળી દેવ અને તેના સેનાપતિઓ ભય પામવા

હાઆ પણ આજીમાણુ જોના કઈ જણાયુ નહિ. પછી પોતાના ભક્તનું રક્ષણ કરવા માટે નહિ પણ કે નહિ મનુષ્ય એવું નૃસિંહનું રૂપ ધારણ કરીને ભગવાન શામતામાડી પ્રકટ થતા જોવામા આઆ તે જોઈ દૈત્ય વિચારમા પડ્યો કે આ પણ નથો નેમ મનુષ્ય પણ નથી પણ મનુષ્ય અને સિંહનું મિશ્રરૂપ છે, આ કાણુ હશે, એજો વિચાર કરે છે એવામા નૃસિંહ રૂપ તેની પાસે આગ્યુ તે ધણુ ભયકર રૂપ હતું તે જોઈ દૈત્યે જાણ્યુ કે મોટી માયામાળા ભગવાને આ રીતે મારો વધ કરવાનો વિચાર કર્યો હશે પણ તેનાથી થુ મનાનું છે આમ જોલી હાથમા ગદા લઈ મર્જના કરતો નૃસિંહજી ઉપર ચઢી આવ્યો અને મોટા વેગથી ભગવાનને ગદાનો પ્રહાર કર્યો એવામા ગરૂડ જેમ સપને પકડે તેમ મર્મ ધારણ કરનારા દૈત્યને ભગવાને પકડી લીધો. વળી મોટીવારે ભગવાનના હાથમાથો તે છટકી ગયો અને દાલ તરવાર સહ ફૂટીથી ભગવાન માથે લડવા તૈયાર થયે. તેની દાલ તરવારને ન જળમારતા પ્રજુએ તેને ફૂટી પકડી લીધો અને તેને સભાના ઉત્તર ઉપર લઈ જઈ પોતાની સાથજ ઉપર (નહિ ધરમા કે નહિ બહાર, પૃથ્વી ઉપર નહ તેમ આકાશમા નહિ તેડી જમાએ) નાંખીને ગરૂડ જેમ નખવતી ઝેરી સાપને ચીરે તેમ રમત માત્રમા નૃસિંહ ભગવાન હિરણ્યકશિપુના હૃદય કમળે પોતા । નખેલી અશ્વીમાથો ફાડી નાખ્યુ, તેને ફર ફેંકી પછી તેના હજારો અનુચરોને ભગવાને નખેરાડે મારી નાખ્યા.

તે પછી ભગવાનની દેવોએ સ્તુતિ કરી અને પ્રહલાદે ભગવાન પાસે જઈ બે હાથ જોડી પૃથ્વી ઉપર પડી પ્રજ્ઞામ કર્યા જેથી ભગવાન તેના મસ્તકે પોતા । હાથ ધર્મ ભગવાનના હસ્તરક્ષથી પ્રહલાદનાં પાપ માત્ર કપાઈ ગયા અને તેને બ્રહ્મસ્વરૂપનું અપરોક્ષ જ્ઞાન થયું. પછી આખમાં શ્રેમના અમુ આવી ગયા અને મનમા ભગવાનના ચરણકમળનું ખ્યાન કરવા લાગ્યે.

ભગવાને તેને કયું—“ હું તારા ઉપર પ્રસન્ન છુ. માટે ઇચ્છિત વર માગી લે. ” આમ આપવાની ઇચ્છા કરવા છતાં પણ પ્રહલાદ નિષ્કામ ભક્ત હતા તેથી તેણે વરની ઇચ્છા કરી નહિ અને કયું કે: પ્રભો, હું જન્મશોજ કામના મોથો મધાપસો છુ માટે મને જુગી જુગી કામનાથી લોભાભો નહિ. હું તો મુક્તિની ઇચ્છાથી તમારે ચરણે આગ્યો છુ.” આથી ભગવાને તેને આશિર્વાદ આપ્યો કે તું એક મન્વન્તર સુધી દૈત્યોનો રાજા બની વૈભવ ભોગ્ય મારી પ્રિય કથાનું મનજી કરજે અને એક ઈધર જે હું તેનું મનમાં મજન કરી કર્યો મને અર્પણ કરી કર્યોના ત્યાગ કરજે.

પછી પ્રસ્થાદે કહ્યું કે તમારા ઇશ્વરી મહિમાને ન જાણનારા માણસ પિતાએ તમારી નિંદા કરી તે મારો પિતા દુસ્તર એવા પાપમાંથી પવિત્ર થાય એવું હું ઇચ્છું છું. આથી ભગવાને કહ્યું કે તું મહાત્મા જ્યારથી એના ધરમા જન્મ્યો છું ત્યારથી જ તે તારો પિતા અને તારી રૂઝ પેઢી સાથે પવિત્ર થયો છે જ્યાં શાંત, સમાન દૃષ્ટિવાળા, સાધુ અને સદાચારવાળા મારા બહોળા અવતાર ધારણ કરે છે તે અપવિત્ર દેશ પણ પવિત્ર થાય છે. તારો પિતા ઉત્તમ લોકમાં જશે. તું તારા પિતાના રાજ્યાસન ઉપર બેસી મારા વિષે મન પરાવી મારા પરાયણ થઈ બ્રહ્મવાદીઓના કબ્જા પ્રમાણે કમી કરજો.

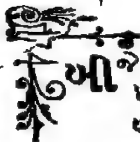
આ પછી પ્રસ્થાદને બ્રાહ્મણોએ રાજ્યાભિષેક કર્યો તે પછી શ્રીહરિ ત્યાંજ અંતર્ધ્યાન ચમ ગયા. તે પછી બ્રહ્માએ શુકાચાર્ય વિગેરે મુનિઓને સાથે રાખીને પ્રસ્થાદને દેવોના અને દાનવોના આધપતિ કરાવ્યા તે પછી પ્રસ્થાદના પુત્ર વિરોચન થયા હતા અને વિરોચનનો પુત્ર બળિરાજ થયો હતો, તે બળિરાજનું વૃત્તાંત વામનાવતારમાં કહેવામાં આવ્યું.

આ પ્રમાણે ભગવાનના પાર્ષદો જય તથા વિજય સનકાદિકના શાપથી દહિના પુત્ર થયા હતા તેઓનો હૃદયમાં ગૈરભાવથી વસનારા ભગવાને નાશ કર્યો હતો.

ત્યાર પછી તેઓ ફરી બ્રાહ્મણોના શાપથી રાવણ તથા કુલકર્ણ નામના રાક્ષસ થયા હતા તેમને રામચંદ્રએ પોતાના અવતાર વખતે નાશ કર્યો હતો. પછી ત્રીજા જન્મમાં શિશુપાલ અને દત્તવક નામના રાજા જન્મ્યા હતા તેઓ ગૈરભાવથી ભગવાન સાથે વતતા હતા તથા શ્રીકૃષ્ણના હાથે મરાયા હતા. આ પછી મહાત્માએ કથા બંધ કરી અને શ્રોતાઓ વેરાઈ ઘેર ગયા.

મકરણુ ૨૮ મું.

વામનાવતાર.

બીજા દિવસે શ્રોતાઓને આવી ગયા પછી મહાત્માએ કથા શરૂ કરી. ઇશ્વરનો સત્તરમો અવતાર વામનરૂપે થયો હતો.

બળિરાજ—સમુદ્રમંથન પછી અમૃત દેવોએ લીધું તેથી દેવો અને દૈત્યોને યુદ્ધ થયું તેમાં દૈત્યોને દેવોએ માર્યા. પછી બૃથુવશના બ્રાહ્મણોએ સજીવની વિધાવડે દૈત્યોને જીવતા કર્યા. તેથી દૈત્યોનો રાજા પ્રસ્થા-

હોતો પૌત્ર બળીરાજ તેમનો શિષ્ય થયો. પછી બૃહવંચના આજ્ઞાએ બળીરાજ પાસે વિશ્વજિત નામનો યજ્ઞ કરાવ્યો તે યજ્ઞમાંથી અગ્નિમાંથી રથ, ઈન્દ્રના ઘોડા જેવા ઘોડા, ધ્વજ, દિવ્ય ધનુષ અને અપૂહ બાણોથી ભરેલા બે બાધાઓ અને દિવ્ય બખતર મળ્યા. પ્રત્લદિ કરમાય નહિ તેવા કુલનાગી માળા બળીરાજને આપી અને શુક્રાચાર્યે શપ્ત આપ્યો. પછી બળીરાજએ આજ્ઞાને નમસ્કાર કર્યા અને આયુષો ધારણ કરી ઈન્દ્રની સાથે લડાઈ કરવા રથમાં બેસી ચાલ્યો. દેવતાઓની રાજ્યધાની સ્વર્ગપુરીને તેણે બહારથી પોતાની સેનાવડે ઘેરી લીધી અને શપ્ત વમાડ્યો. આથી ઇન્દ્ર દેવોની સાથે બૃહસ્પતિથી પાસે ગયો અને કહેવા લાગ્યો કે સત્તુનું બળ વધુ જણાય છે માટે હવે શું કરવું ? ત્યારે બૃહસ્પતિએ કહ્યું કે અત્યારે બૃહુઓએ પોતાના શિષ્યના તેજમાં વધારો કર્યો છે તેથી તમે તેમનો પરાજય કરી શકશો નહિ માટે તમે સ્વર્ગનો ત્યાગ કરીને અહિંથી જતા રહો. આજ્ઞાના બળથી બળીરાજ અબુદ્ધ પામ્યો છે તે આજ્ઞાને અપમાન કરવાથી તે પરિવાર સાથે વિનાશ પામશે. આ સાંભળી દેવોએ સ્વર્ગનો ત્યાગ કર્યો એ પછી વિરાચનના પુત્ર બળીરાજએ દેવોની રાજધાનીમાં રહી ત્રણેયોહને વશ કર્યા. બૃહુઓએ પોતાના શિષ્ય બળીરાજ પાસે સો અશ્વમેધ યજ્ઞ કરાવ્યા તેના પ્રભાવથી બળીરાજ ત્રણે લોકમાં પ્રખ્યાત થયો.

કશ્યપે અદિતિનો કરેલો પયોગ્રતનો ઉપદેશ.

આ પ્રભાણે દૈત્યોએ સ્વર્ગ ખુચી લીધાથી દેવતાઓની મા અદિતિ અનાયની પેઠે સતાપ કરવા લાગ્યા એક વખતે તેમના પતિ બચવાન કશ્યપ સસા દિવસે મહાધિમાંથી ઉડ્યા પછી પોતાના આશ્રમમાં ગયા ત્યાં તેમને સ્ત્રી અદિતિએ મત્કાર કર્યો પછી યુનિ પોતાની સ્ત્રીને શોકાતુર જોઈ પૂછવા લાગ્યા કે હે સ્ત્રી, શું કઈ ધર્મન અનુચરનાર લોકનું કલ્યાણ તો નથી થયું ને ? તારા સર્વ પુત્રો કુચળ તો છે ને ! તારું મન ખિન્ન કેમ છે ?

અદિતિએ કહ્યું—હે મહારાજ, સર્વ કુચળતા છે. આપ જો કે અસુ-રદિ સર્વ પ્રજા ઉપર સમભાવ રાખો છો છતાં મહાત્મા પુરુષ પોતાના અક્તને વધારે અનુકુળ રહે છે. હે સ્વામીનાથ, હું તમારી સેવા કરું છું માટે આપ મારા કલ્યાણનો વિચાર કરો. સત્તુઓએ અમારી રાજ્યધાની હરી લીધી છે માટે અમારું રક્ષણ કરો મને પણ મારા સ્થાનમાંથી કઢાવી મૂકી છે. હે મહાત્મા ! તે સર્વ મારા પુત્રો જે રીતે અહિં પાછા આવે તેના જીવામ બતાવો.

આ સાબળી કમ્પત્તપિ બોલ્યા, ઓહો, વિષ્ણુનું માયા બળ કેટલું છે ! જેને લીધે આ જગત માયામા બધાઇ રહેલું છે. પતિપુત્ર વિગેરેમાં મમતા બંધવાનું કારણ મોહ જ છે. માટે મર્વમા રહેનારા ભગવાનની ભક્તિ કર તે તારા મનોરથો પૂર્ણ કરશે. આ સાબળી અર્દિતિએ કહ્યું કે ભગવાન મારા ઉપર ઝટ પ્રસન્ન થાય તે માટે તેમની ભક્તિ મારે કેવી રીતે કરવી ?

કસ્યપે કહ્યું કે ફાગણ મહિનાના શુકલપક્ષમા બાર દિવસ સુધી દૂધનું પાન કરીને શ્રી હરિનું ભજન કરવું અમાસને દિવસે સુતરે ઉમેડી નાખેલી માટી મળે તો તેનો શરીરે લેપ કરી નદીમા સ્નાન કરવું અને મંધ્યાવહનાદિક કરી સાવધાન થઇ સૂર્યમા, અમિમા કે ગુરુમા ભગવાનની પૂજા કરવી. પછી ભગવાનનું ચક્રન પુષ્પાદિકથી પૂજન કરી ભગવાનને પ્રસાદ ધરાવવો. પછી ઓઝામા ઓઝા બે બ્રાહ્મણોને તે દિવસે દૂધપાક જમાડવો અને વધેલો પ્રસાદ પોતાના સબ્ધીઓ સાથે પોતે જમવો રાત્રે બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાળવું બીજે દિવસે બેઢાં ઉઠી સ્નાન કરી દૂધવડે ભગવાનને સ્નાન કરાવી પૂજા કરવી. આ પરોવ્રત કરનારે અમિમા હોમ કરી બ્રાહ્મણોને જમાડવા શુક્લપક્ષના પડવાથી તેરસ સુધી બ્રહ્મચર્ય પાળવું, જમીન ઉપર સુવું, દિવસમા ત્રણ વખત ન્હાવું, હિસા કરતી નહિ અને ભગવાન વિષે પરાયણ રહેવું. એથી ભગવાન પ્રસન્ન થાય છે માટે હે સ્ત્રી, તું આ પરોવ્રત કર જેથી ભગવાન પ્રસન્ન થશે અને તારા મનોરથ સિદ્ધ થશે

આ પછી અર્દિતિએ સાવધાન થઇને બાર દિવસનું આ પરોવ્રત આરંભ્યું. અને તે દિવસોમા ઇંધિરનું ધ્યાન ધરવા માડ્યું આ વ્રતના પ્રભાવથી ભગવાન આદિ પુરુષ પ્રકટ થયા તેમને જોઇ અર્દિતિએ સ્તુતિ કરી તે સાબળી ભગવાન બોલ્યા કે હે દેવતાઓની માતા, દૈત્યોએ તમારા પુત્રીની રાજ્યલક્ષ્મી હરી લઇ તેમને રાજ્ય ઉપરથી પદબદ્ધ કર્યા છે જેથી તમે તે રાજ્ય પાછું મેળવવાની ઇચ્છા રાખો છો પણ તે દૈત્યો જતી ચક્રાય તેમ નથી કારણ કે બ્રાહ્મણો તેમનું રક્ષણ કરે છે તોપણ તમે તમારા પુત્રોની રક્ષા માટે મને પ્રસન્ન કર્યો છો તો હું મારા પોતાના અશ્વથી તમારો પુત્ર અઇ અવતરીશ. અને તમારા પુત્રની રક્ષા કરીશ. માટે તમે હું તમારા પાતના સ્વરૂપમા રહો છું એમ માની તેમની સેવા કરો. આ વાત તમારે કિંમને કહેવી નહિ કારણ કે દેવતાની વાર્તા ધણી ગુપ્ત રહે તો જ તે સર્વ સિદ્ધ થાય છે. આમ કહી ભગવાન અતર્ધાન થયા. પછી અર્દિતિ શ્રી હરિનેા દુર્લભ એવો જન્મ પોતાના ઉદરથી થશે એવો વર મળવાથી હર્ષમા આતી ભક્તિથી પતિની સેવા કરવા લાગ્યા. પછી અર્દિતિને ગર્ભ રહ્યો.

પ્રકરણ ૨૯ મું.

વામનાવતાર.

આ પછી ભગવાને આદતિના પેટે જન્મ લીધો, તે ભગવાનની કૃતિ શુદ્ધ મેધના જેવી સ્વામ હતી, વસુદેવગમા શ્રી વત્સનું ચિન્હ હતું. બાદરવા સુદ આરસને દિવસે શ્રવણ નક્ષત્રમા મધ્યાહન સમયે શ્રી હરિનો જન્મ થયો તે દિવસને વિજ્યા દ્વાદશી કહે છે. ભગવાન માતાપિતાના દેખના વામ તથા બદ્ધકરુપે થયા. પછી મોટી ઉંમર થતા નેમને ઉપરીત સરકાર કર્યો અને સૂર્યે તેમને ગાયત્રીનો ઉપદેશ કર્યો. આ પ્રમાણે ઐટ એવા મટુક ભગવાન પોતાના બ્રહ્મનેજવડે સત્તામા સર્વ કરતા અધિક શોભવા લાગ્યા.

ત્યાર પછી બ્રહ્મકુળના બ્રાહ્મણો બળિરાજને સો અથમેષ યજ્ઞ કરાવે છે તે સામળી સર્વ બળથી સપાન એવા વામનજી તે યજ્ઞમા જવા નીકળ્યા. બ્રહ્મ કુળના બ્રાહ્મણો નર્મદા નદીના બ્રહ્મક્ય નામના ઉત્તર તટ ઉપર અથમેષ નામનો મહાવ્રત કરાવતા હતા તેઓએ ત્યાં વામનજીને આવતા દીડા. વામનના તેજથી સર્વ સભામદો નિસ્તેજ થઈ ગયા. તે વિચાર કરવા લાગ્યા કે આ શુ સૂર્ય કે અગ્નિ આવતા હશે ! આમ વિચાર કરે છે એવામા તો હડ, છત્ર અને પાણી ભરેલું કમડળ હાથમાં લઈ ભગવાન વામનજી યજ્ઞ-મડપમાં પધાર્યા. મુંજી કદિમેષમા તેમની કેડે વિટલાવલી હતી, યુગયર્મ શરીર ઉપર ઝોલયું હતું. માથા ઉપર કેશ હતા. તેમને આવેશા જોઈ તેમના તેજથી કાખા પડેલા બ્રહ્મવચ્ચનાં બ્રાહ્મણોએ ઉમા થઈ તેમને માન આપ્યું. મજ્જાન બળિરાજ વામનજીને જોઈ પ્રસન્ન થયા અને તેમને બેસવા માટે આસન આપ્યું. પછી તેમણે વામનજીના ચરણો પોઈ પુજા કરી. પછી બળિરાજ બોલ્યા કે: હે બ્રહ્મન ! હું તમને નમસ્કાર કરું છું બાળ અમારે ત્યાં પધાર્યા તેમ અમારા પિતૃઓ આજે તૃપ્ત થયા છે અને અમારું કુળ

પવિત્ર થયું છે આને અમારો યજ્ઞ પણ પૂર્ણ થયો હે બટુક બાલજી, તમારી જે ઇચ્છા હોય તે મારી પાસે મંગો, તમે મંગવા આવ્યા છો એમ અને જણાય છે હે બાલજી, ગાય, સુવર્ણ, ધર, અન્નપાન, બાલજીની કન્યા, ગાય, ઘોડા, દાસી રસો જે કંઈ જોઈતું હોય તે મંગી લ્યો.

આ પ્રમાણે બળિરાજનું ધર્મવાળું, સત્ય અને મહુર વચન સાંભળી ભગવાન પ્રસન્ન થયા અને તેમનો સત્કાર કરી બોલ્યા હે રાજા, તમારું આ વચન યજ્ઞ આપનારું છે આકાશમાં જેમ ચંદ્રમા શોભે છે તેમ તમારા કુળમા પ્રહલાદ શોભે છે વળી તમારા કુળમા ક્રોધ યાત્રિક, તીર્થમા કે યુદ્ધમા મારણી કરતા દાન આપવામા કે યુદ્ધ કરવામા પાછી પાની કરનારા કે કૃપણ મનના રાજા કયા નથી. તેમજ પ્રથમના બાલજીને આપવા માટે દહીને પછી ના પાડનારો કે કૃપણ પુરુષ પણ તમારા કુળમા જન્મ્યો નથી, માટે હે દૈત્યરાજ ? હું આપ પાસેથી માત્ર થોડુંજ માગુ છું, તે એક માન પગ જેવડો ત્રણ પગલા પૃથ્વી માગુ છું આપ પાસેથી બીજું કંઈ મંગવાની ઇચ્છા નથી વિદ્વાન પોતાને ઉપયોગ જેટલી વસ્તુ મહણ કરવા પાપમા પડતો નથી

બળિરાજએ કહ્યું—હે બાલજીના પુત્ર, તારી વાણી વૃદ્ધ મનુષ્યોને મા ય કરે તેવી છે પણ તું બાળક તથા બાળ બુદ્ધિનો છે તેથી સ્વાધર્મમાં યથાર્થ કુશળ નથી કારણ કે હું લોકોને રાજા છું, ને દ્વીપ પણ આપનારો છું છતાં તું માત્ર ત્રણ ડગલા પૃથ્વી માગે છે માટે બુદ્ધિન અને મૂખ ગણાય છે માટે તું પણ તારી ઇચ્છા પ્રમાણે તારી આ જીવિકા ચાલે તેટલી ભૂમિ માગ

આ સાંભળી ભગવાને કહ્યું હે રાજા, ત્રણ લોકના જે પ્રિય વિષયો છે તે ઇન્દ્રિયાધિન મનુષ્યોને તૃપ્ત કરી શક્તા નથી જે મનુષ્યો દૈવેચ્છાથી મળેલી વસ્તુ ઉપર સતોષ રાખે છે તે સુખી થાય છે પણ ઇન્દ્રિયાધિન મનુષ્ય ત્રણ લોક મળવાથી પણ સતોષ પામતો નથી અર્થ અને કામનામા અસતોષ ગાપવો એજ રૂપને અસરતું કારણ મધ પડે છે દૈવેચ્છાથી મળેલા અન્ન ઉપર સતોષ રાખવો એ મુક્તિ આપનારું છે માટે હું માત્ર ત્રણ પગલા પૃથ્વી જ તમારી પાસે માગુ છું

આ સાંભળી બળી રાજાએ કહ્યું બલે, તમારી ઇચ્છા હોય તે મહણ કરો એમ દહી વામનજીને પૃથ્વીનું દાન આપવા માટે બળી રાજાએ હાથમાં પાણીનું પાત્ર લીધું આ વખતે શુક્રાચાર્ય જે આ અસુર રાજા વિષ્ણુને ભૂમિનું દાન આપશે એમ જાણતા હતા તેમણે પોતાના શિષ્યને કહ્યું કે

હો સંભ, આ સાક્ષાત વિષ્ણુ ભગવાન છે અને તે હોનું કાર્ય માનવા માટે કમ્પ્યુટી અદિતિને વિષે જાણ્યા છે. તમે જાણ્યા વિના આને પૃથ્વીનું માન આપવા માટે જે પ્રતિજ્ઞા કરી તે સાચું કર્યું નથી. આથી દૈત્યોને મોટે અન્યાય થશે. આ માવાવડે બહુકુ રૂપ ધારણ કરનાર હર નાર મર્વસ્વ લઇને ઇન્દ્રને આપશે. માટે તુ તેમને સર્વસ્વ આપીને તારી અશ્વિકા કેમ ચલાવીશ ભગવાન એક પમલાવડે પૃથ્વીને બીજા પમલાથી સ્વમને ભરી લેશે અને ત્રીજા પમને ચૂકવાનું સ્થાન માગશે, તુ જો ને વખતે આપવા બી પ્રતિજ્ઞા કરેલી વસ્તુ આપશે નહિ તો નરકમાં પડશે. જે દાનથી આશ્વિકા ભાગી પડતી ત્યાં તેવા દાનને વિદ્વાનો વખાણુના નથી, કમ્પ્યુ કે જગતમાં આશ્વિકાવાળાથી જ દાન મળે, તપ, અને કર્મ થઇ શકે છે માટે દાન આપતા પહેલાં વિચાર કરજો.

આ સારણી બળીગળ કહેવા લાગ્યો કે આપે જે વાન કહી તે ખરી, પરંતુ હું 'આપીશ' આમ એકવાર પ્રતિજ્ઞા કરીને બીજો વખતે ધનના લોકથી દલ્હાદનો પૌત્ર થઇને એક જુગારીની પેઠે હું બાંધણું કેમ ના કહી શકું ? આ પૃથ્વી કહે છે કે અસહન કરતા બંને અધમ થી હું અમત્ય જાણણું કે ના ! અનુભવ વિના બીજા સર્વને ઉપાડી શકું છું જીવે હું જેવો બાંધણુંને હવાથી ડરે છું તેવો બીજા કશાથી ડરે નથી મદા-ત્મા પુરુષો ત્યાગ કરી સકાષ નાંકે તેવા પ્રાણો પણ ત્યાગ કરીને પ્રાણી-ઓનું કલ્યાણ કરે છે, તેમા દધીચિ, શિખિ વિગેરેનું દ દાન જુઓ તો મારે પૃથ્વી, ધન વિગેરે લાગ કરવામા શા કલ્પ કરવો ? મુઘમા પાછી પાની ન કરના દેવ ત્યાગ કરનારા પુરુષો મળવા સુનજ છે પણ સુપાત્ર મળતા તેમને અધ્યાથી ધન આપનારા પુરુષો મળવા સુ બ નથી ઉદાર પુરુષને માયકને આપતા દરિદ્રતા આવે તો પણ સાચું મનાય છે તો આપના જેવા વેદવેતા બાંધણુંને દાન આપતા દરિદ્રતા આવે તો તેમા શું ખોટું છે ? માટે હું આ બાંધણું બહુકને તેમની ઇચ્છાનુસાર આપુ છું આપ સર્વ જેનું યજ્ઞન કરો છો તે આ વિષ્ણુ હો કે પછી કાઇ બીજે શરૂં હો પણ હું તેમની ઇચ્છા પ્રમાણે પૃથ્વી આપીશ.

આ પ્રમાણે શુરના વચન ન માન રા મનસરી શિખ બળાને ચુર શુભચાર્યે શાપ આપ્યો કે- અમારી ઉપેક્ષાથી તુ અભિમાની થયો છે અને અમારી આજ્ઞાને ભંગ કરે છે માટે તુ થોડા સમયમા રાજ્ય લક્ષ્મીથી અલગ થઇશ. આ પ્રમણે શાપ આપવા છતાં પણ તે હિન્દુ રાજ સત્તથી અલગ થઇ નહિ. તેણે વાગ્મનાની પૂજા કરે, તેમના હાથમા જળ

આપીને તેમને પૃથ્વીનું દાન આપ્યું તે વખતે બળિરાજની સ્ત્રી વિન્ધ્યાવલી, હાથમાં સોનાની ઝારી ભરીને પાણી લઈ ત્યાં આગ્યા. રાજાએ વામન ભગવાનના ચરણો ઘેરોને તે જગતને પવિત્ર કરનાર જગ પોતાને માથે ચઢાવ્યું. આ વખતે આકાશમાં રહેલા દેવા વિગેરેએ હાથમાં આવી તેના ઉપર પુષ્પ ઝીંટી કરી અને કહેવા લાગ્યા કે ઉદાર મનના બળિરાજાએ જગતના છતાં પણ સત્તુને ત્રણ લોક આપી દીધા એ કામ શ્રીજયો બની શકે નહીં.

ત્યાર પછી અનંત ભગવાનનું ત્રણ ગુણુભાનુ તે વામનરૂપ આશ્રય રીતે વધવા લાગ્યું અને તે રૂપમાં પૃથ્વી, આકાશ, દિશાઓ, સ્વર્ગ, પાતાળ, સમુદ્ર, પશુ, પક્ષીઓ સવ સમાર્પિત થયા સર્વ તેમનામાં ત્રિગુણાત્મક વસ્તુ દીધું ત્યાર પછી ઇંદ્રેસેન એવા બળિરાજાએ વિશ્વમુર્તિ એવા ભગવાનના પગના તળીઆમાં પાતાળ, બે ચરણમાં પૃથ્વી, પીડીઓમાં પવતો ગોડન-જીમાં પક્ષીઓ, બે સાથળમાં પવનનાં ગુણુ વસ્તુમાં સમ્પ્રાકાન, ગુચ્છસ્થાનમાં પ્રજાપતિઓ, જગ પ્રદેયમાં દેવતાદ, નાભિમાં આકાશ, ઉદરમાં સાત સમુદ્રો, જાતીમાં નક્ષત્રોનો પકિન, હૃદયમાં ધમ, સ્તન પ્રદેયમાં ઋતુ તથા સત્ય, મનમાં ચદ્ર, વસુસ્થળમાં અને હાથમાં કમળ ધારણ કરનારા લક્ષ્મીજી, કંઠમાં સામગાનો અને સર્વ શબ્દો, હાથમાં ઇંદ્રાદિક દેવો કાનમાં દિશાઓ મસ્તકમાં સ્વર્ગ નોક, કેશમાં મેવ, નાસનામાં વાયુ, નેનમાં સુર્ય, ગુપ્તમાં અમ, વાણિમાં જીદો, જીહ્વામાં વરણ, મુકુટીમાં ત્રિલિખિત પાપ-જીમાં દિવન રાત્રિ, લલાટમાં ક્રોધ, નીચેના હોઠમાં ભોજન, સ્પર્શમાં મામ, વીચમાં જય, પીઠમાં અવર્મ, પગની ગતિમાં યત્ર, નાડીઓમાં ની, જી-ધ્વિમાં બ્રહ્મા, ઇન્દ્રિયોમાં દેવતા અને સર્વ શરીરના અવયવોમાં સ્થાવર જગત્ત્મક સર્વ પ્રાણી મો. બળિરાજાએ દીધા. ભગવાનને વિષે સર્વ જગતને જોઈ અસુરો મોહ પામ્યા.

ભગવાને ઉ ક્રમે એક પગનાથી બળિરાજની પૃથ્વીને ભરી લીધી, ચારીરવડે આકાશન પૂરી દીધું. બાજ પગ નાથી સ્વર્ગને પૂરી દીધું અને ત્રીજી પગનું ભરવા માટે બાજી રાજની જગ પણ પૃથ્વી રહી નહિ અને ઇરુકમ એવા ભગવાનના ચરણ ઉપર જતા છેક જગલોક, મહલોક અને તપલોકને પણ ઝાળગી સત્ય ભોક્ષમાં પહેાવ્યા.

ભગવાનના ચરણને સત્ય લોકને વિષે આવેલો જોઈ બ્રહ્મા, મરીચિ-મીશી ઋષિઓ, યોગીઓ વિગેરે એ તેમના ચરણને પ્રણામ કર્યો અને તે ચરણની અર્ધજથ આપી પૂજા કરી અને ભક્તિથી સ્તુતિ કરી. ભગવાનના ચરણાર્વિદ ધોવાથી પવિત્ર થએલું ને બ્રહ્માના કમરગળું પાણી આકાશ-

માથી નીચે પડતી મગા નહીને નામે જન્મતમા પ્રખ્યાત થયું છે. જે વંશ નહી ત્રણ લોકનાં પાપને નાશ કરે છે. પછી યજ્ઞની દીશામા રહેલા રાજ બળિની આખી પૃથ્વીને ત્રણ પગલા પૃથ્વીની કપટ બરેલી માગણીથી ભગવાને કરી લીધી. તે જોઈ અસુરો અત્યંત ક્રોધાવેશમાં આવી બોલ્યા કે આ બદુક બ્રહ્મણ નથી પણ માતાવી વિષ્ણુ છે. આ બ્રહ્મણ દુશ્મને ત્રણ પગલા પૃથ્વી માગીને આપણા રાજનું સર્વસ્વ ખુચાવી લીધું છે, બળિ સત્તવારી છે. માટે તે મિથ્યા બોલી શકે નહિ પણ આપણે આ કપટી બદુકનો નાશ કરવો અધર્મ છે આમ વિચાર કરી અસુરોએ હથીઆર લીધા અને બળિરાજની ઇચ્છા ન છતા વામનને મારવા તેમના તરફ દોડ્યા. તેમને આવતા જોઈ ભગવાનના પાર્શ્વદોષે હથીઆર ઊગામી તેમને આવતા અટકાવ્યા, અને દેવોની સેનાને મારવા લાગ્યા આ જોઈ બળિરાજએ અસુરોને અટકાવી કહ્યું કે તમે લડો નહિ, આ સમય આપણને અનુકુળ નથી માટે પાછા હટો તમને બ્યારે કાળ અનુકુળ હતો ત્યારે તમે ભગવાનના પાંચ દોષને પણ જીત્યા હતા પણ આ વખતે આપણે પાછા હાલું.

આ પ્રમાણે બળિરાજનું માની સર્વ અસુરો ભગવાનના પાર્શ્વદોષી માર પાછા રસાતળ-પાતાળમા પેસી ગયા ત્યાર પછી ગરુડે પોતાના સ્વામી વિરાટભગવાનનું કર્તવ્ય જાણીને યજ્ઞમા સોમવસ્ત્રી ખાડવાને દિવસે વરુણની પાસથી બળિરાજને બાંધી લીધા અને અસુરને દેહ કપો. ત્યાર પછી વરુણના પાસથી બધાએલા બળિરાજને ભગવાને કહ્યું કે: હે અસુર ! તે મને ત્રણ પગલા પૃથ્વી આપી છે, હવે તું ત્રીજી ચરણ મૂકવાની જગા બતાવ, જેટલામાં ચદ્રમા પ્રકાશે છે અને જેટલામા વર્ષાદ વરસે છે તેટલી આ પૃથ્વી તારી છે, મે તારા દેખતા જ તારી પૃથ્વીને એક પગલાથી બારી લીની છે. આકાશ તમા દિશાએને ચરીરમા બારી લીધું છે અને ખીજ પગલાથી સ્વર્ગ લોકને બારી લીધું છે તો પણ એક પગલું હજી બાકી છે. જે પગલું હજી બાકી છે, જે પગલું આપવા માટે તે પ્રતિજ્ઞા કરી છે, તે તું આપતો નથી માટે તું તારા ગુરુ શુક્રાચાર્યની આજ્ઞા પ્રમાણે નરકમા વાસ કરશે.

આ સાંભળી બળિરાજએ કહ્યું કે હે દેવતાઓમા શ્રેષ્ઠ ! આપ મારું વચન મિથ્યા માનો છો પણ હું તેને સત્ય કહું છું. મારું વચન મિથ્યા થયું જાણ્યું નહિ. માટે આપ મારા મસ્તક ઉપર ત્રીજી ચરણ મૂકો તમે માનશો કે મે પગલાથી આખા વિશ્વને આપે બારી લીધું છે તેથી મારું મસ્તક શ્રેષ્ઠ પડશે નહિ, પણ મારા ધનમા તમારા જે પગલા રોકાયા છે, તો તેનું કર્તા મારું મસ્તક મોડું કરશે એમ માનવું જોઈએ. કારણ કે ધન કર્તા

ધનવાળો અધિક હોય છે. હું જેટલા મિથ્યા બાપણ્યથી હૈં છું તેટલો નરક્ષી કરતો નથી, મદ ઉપરથી બ્રષ્ટ થવાથી કરતો નથી કે પાણીથી બધાવાથી પણ કરતો નથી, તથા મકાલમાં પુરુષે પુરુષોને આપેલી શિસ્તોને વધારે વખાણવા ચોખ માનું છું. જે ભગવાન વિષે દૃઢ એવી વૈરભુક્તિ રાખવાથી બધા અસુરો સાક્ષતે પામ્યા છે અને આશ્વર્ષની વાત છે કે જે સિદ્ધિને પામ્યા છે તેને જ હું પામ્યો છું તેથી હું મારા ખેદ પામતો નથી આમ કહે છે તેવામાં ભગવાનના પ્રિય ભક્ત પ્રદલાદ ત્યા આગળ આવ્યા. તેમને બળિએ માથું નમાવો પ્રણામ કરો પ્રદલાદે ભગવાનની પાસે પૃથ્વી ઉપર પડી માથું નમાવો પ્રણામ કર્યો અને ભગવાને બાળ ઉપર અનુમ્મલ કર્યો તે જોઈ તે અશ્રુઓથી વિહ્વલ થઇ ગયા.

પ્રદલાદે ભગવાનને કહ્યું કે આ બળિને તમે જ ઈશ્વર આપ્યું હતું અને તમે જ તે હમણા પાત્ર લઇ લીધું છે તે સારું કર્યું મનને મોહ કરનારો લક્ષ્મીથી તેને બ્રષ્ટ કર્યો, તેથી આપે તેના ઉપર મોટો અનુમ્મલ કર્યો એમ હું માનું છું તે પછી પોતાના પતિ મગિરાજને માથેનો જોડ તેની પતિવ્રતા સ્ત્રી વિખાવણી ભગવાનને કહેવા લાગી કે હે ઈશ્વર, આ ત્રણ ભોલક તમે પોતે રમવા માટે મનાવેલા છે, તેમાં બીજા ભોલકો પોતાનું બહુપણ કરવા જાય છે પણ તે મિથ્યા છે, આ સર્વ તમારું જ છે તમે જ સવેના સ્વામી છો માટે આ મહાશુદ્ધિવાળા મારા પતિને કેવળ કૃપારૂં છોટા કરીને તેનું રક્ષણ કરો.

તે પછી કદા બોલ્યા કે હે દેવના દેવ ! આપે જેનું સર્વસ્વ લઈ લીધું છે એના મળિને કાઢી મૂકો તેણે દૃઢ શુદ્ધિથી તમને પોતાનું સર્વસ્વ અને દેહ પણ અર્પણ કર્યો છે તે ઉત્તમ પ્રકારની ગરિને પામે છે તો જેણે મનમાં જગા પણ ખેદ લાવતા ત્રણ ભોલકનું રાજ્ય આપને આપનારો મનુષ્ય કેમ પીડા પામે ?

આ સાંભળી ભગવાન બોલ્યા હે મકારાજ ! હું જેના ઉપર અનુમ્મલ કરું છું તેની લક્ષ્મીનો નાશ કરું છું કારણ કે તે પુરુષ લક્ષ્મીના મહત્ત્વી ગરિષ્ઠ બનીને લોકોનું તથા મારું અમાન કરે છે જે જીવને વિદ્યા, ઐશ્વર્ય ધન આદિનો ગર્વ યાર નહિ તો તેના ઉપર મારો અનુમ્મલ છે એમ જાણવું જે મનુષ્ય મારા ઉપર ભક્તિવાળો હોય છે તે અભિમાનરૂપી અકાષ્ઠમાં છિન્ન કુળમાં જન્મ, ધનવતપણું વિગેરેથી મોહ પામતો નથી અને તેવા જાકનોને હું નક્કી આપું છું જે ધનાદિકથી મોહ પામે છે તેમના ઉપર અનુમ્મલ કરવા માટે તેમની પાસેથી હું ધન હરી લઉં છું આ બળિરાજને

મારી અજીત માયાને જીતી છે. તે ધન, રાજ્ય, સર્વથી બ્રહ્મ થયે છે છતાં તેણી પોતાનું સસ વચન હોડ્યું નથી માટે હવે એ મારા સ્થાનમાં જશે અને સાવણી નામના આકાશ મન્વન્તરમાં એ ઈન્દ્ર થશે. તે વખતે હું તેને અશ્વમેધ આપીશ ત્યાં સુધી તે સુતલમાં રહેશે. ન્યા આધિ બ્યાધિ વિગેરે કુપ્ત થતાં નથી.

હે જાગિરાજ ! દેવો જેની માગણી કરે છે એવા સુતલ પાતાળમાં તું તારા નાતીનાઓ સાથે જ—ત્યા તારો ભોક્ષાળો પણ પરાજય કરશે નહિ તો બીજાઓ તો શું કરે ? ત્યાં જે દેવો તારી આજ્ઞા હોવાશે નહિ તેઓને મારે એક કાપી નાખશે. વળી હું તારી ચારે તરફથી લા રક્ષા કરીશ તું ત્યાં મારા નિરંતર દર્શન કરીશ. અને ત્યાં સગથી જે તારો અસુન્ન બાવ થયો છે તે મારા પ્રભાવથી યિયિય થઈ નષ્ટ થશે.

આ સાંભળી જાગિરાજની આંખમાં આસુ આવી ગયા અને હાથ જોડી ભગવાનને કહેવા લાગ્યો કે અહો, આપ શરણાગત ભક્તના કાર્ય સાવવામાં તત્પર રહો છે દેવોએ પણ પૂર્વે જે અનુગ્રહ મેળવ્યો નહોતો તમે અનુગ્રહ તમે આ એક નીચ અસુર ઉપર કર્યો છે આમ કહી તેણે શ્રી હારે, શકર અને બ્રહ્માને પ્રણામ કરી, વરણ પાસથી છુટોલા તે રાજ્ય થયો અને પછી પોતાના અસુરોની સાથે સુતલ નામના પાતાળમાં પડ્યો.

આ પ્રમાણે ભગવાને ઈન્દ્રને સ્વર્ગ પાછું અપાવી અદિતિની કામના પૂર્ણ કરીને ઉપેન્દ્રરૂપે આખા જગતનું રાજ્ય કરવા લાગ્યા. એ પછી ભક્તિમાં પરાવાયલા પ્રહલાદે પોતાના પૌત્ર બલિનો છુટો થયેલો જાળીને ભગવાનને નીચ પ્રમાણે કહ્યું વિશ્વ જેના ચણે નમે છે તેવા આપ અમારા અસુર લોકોના એક દારપાળ થયા છો, આપ અનુગ્રહકાંષ મેળવી શકતા નથી હે પ્રભો ! અને તો તમારા ચરણની સેવા પણ કરી નથી છતાં તમે શાંટે અમારા ઉપર અનુગ્રહ દર્શિ કરી ? તમે સર્વાત્મા અને સર્વ દર્શિવાળા છતાં પણ ભક્ત ઉપર પ્રીતિ રાખો છો તેમાં તમારો વિષય સ્વભાવ છે એમ ન જાણવું કારણ તમારો સ્વભાવ કષ્ટપતરના જેવો છે આ સાંભળી ભગવાને પ્રહલાદને કહ્યું કે. હે વત્સ ! તારું કલ્યાણ થાયો તું પણ સુતલ નામના પાતાળમાં જ અને ત્યાં તારા પૌત્રની સાથે આનંદમાં રહે. મારા દર્શનથી તને મોટો આનંદ થશે અને તારા સર્વ કર્મ બંધનો તૂટી જશે આ પછી પ્રહલાદે પણ ભગવાનની આજ્ઞા માંથે ચઢાવી તે પછી જાગિરાજ પણ ભગવાનને પ્રહસીશ્યુઃ કરી સર્વ અસુરો સાથે પાતાળમાં પડ્યા. તે પછી ભગવાનની આજ્ઞાથી શુભચાર્યે બહુલિંગો સાથે જાગિરાજના ચતુર્થા જે અણ્ણુતા હતી તે પૂર્ણ કરી.

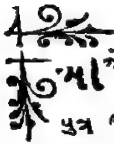
આ પ્રમાણે હથરાવતાર વામનરૂપે થયેલા શ્રીહરિએ બળિરાગ પા-
સેથી પૃથ્વીની ભક્ષા માગી શત્રુઓએ ખુચાવી લીધેલું સ્વર્ગ પોતાના ભાષ
ઈંદ્રને પાછું આપ્યું પછી સર્વ દેવો અને પ્રજાએ કશ્પ આદિતિને સાર
સમજાવ્યા મટે શ્રી વામનને સર્વ લોકોના તથા લોકપાળોના પતિ કર્યો પછી
ઈંદ્ર, બ્રહ્માની આજ્ઞાથી સર્વ લોકપાળો સાથે વામનને આગમ કરી દેવાપાન
(વિમાન) દ્વારા સ્વર્ગમાં લઈ ગયા અને વામનની ભુજાથી રક્ષાયલા ઈંદ્ર
તેણે લોકોનું રાજ્ય પાછી નિર્લિપ થઈ સ્વર્ગમાં આનંદ કરવા લાગ્યા.

આટલું કહી મહાત્મા કથા બંધ કરી એટલે સર્વશ્રોતાઓ પણ તેમન
નમન કરી છીડી ગયા.

પ્રકરણ ૩૦ મું.

પરશુરામ—અવતાર.

ચંદ્ર.

જે દિવસે સર્વના આવી ગયા પછી મહાત્માએ કથાનો આરંભ
કર્યો બ્રહ્માના અત્રિ નામના પુત્ર હતા તે અત્રિ મુનિને ચંદ્રમાં
પુત્ર ઉત્પન્ન થયા તેમને બ્રહ્માએ સાવણ્ય, આંબડી અને મહેના અધિ-
પાત નીમ્યા હતા. ચંદ્રે ત્રણ જીવનને અધીન કરીને રાજસ્ય યજ્ઞ કર્યો હતો
અને બૃહસ્પતિની બી તારાને ગર્વ તથા બલાતકારથી ખુચાવી લીધી બૃહ-
સ્પતી મ તેને પાછી મેળવવા માટે ચંદ્રને વારંવાર પ્રાર્થના કરી હતી પણ
ચંદ્રમએ તેને પાછી ન આપી ત્યારે તારાને માટે દેવ અને દાનવો વચ્ચે
મહાયુદ્ધ થયું તે વખતે શુક્રાચાર્યે બૃહસ્પતિની માથે દ્રેષ હોનાથી અસુરો
સાથે ચંદ્રના પક્ષ લીધો આ યુદ્ધમાં દેવ દાનવોનો નાશ થયો. પછી બૃહ-
સ્પતિએ આ વાત બ્રહ્માને કહી જેથી બ્રહ્માએ ઈંદ્રનો તિરસ્કાર કરીને
બૃહસ્પતિને તારા આપવાનું કહ્યું જેથી ચંદ્રે તારા બૃહસ્પતિને આપી તારા
મર્ભવની હતી તેથી તેને બૃહસ્પતિને ત્યા પાછા ગયા પછી પુત્રનો જન્મ
થયો આ પુત્રને જોઈ બૃહસ્પતિ તેમ ચંદ્ર બનેમા તે પોતાનો પુત્ર છે
એવો વિખ્યાસ થયો એટલે બ્રહ્માએ તારાને એકાતમાં જઈ પૂછ્યું કે આ
કોનો પુત્ર છે તારા સ્વર્ગથી કાઈ બોલી નહિ પણ છેવટે બ્રહ્માના આમ-
હથી તેણે ચંદ્રમાનુ નામ દીધું જેથી ચંદ્રને બાળકને લઈ ગયો આ પુત્રનું
નામ શુક્ર પાડ્યું. તે શુક્રની બી ઇલામાં પુરુરેવા નામનો પુત્ર થયો.

પ્રકરણ ૩૧ મું.

પુરુરવા

પુરુરવાના રુપગુણની વાત નારદને મોઢે સાંભળી ઉદ્દીની અસરા ઉર્વશી કામગામીથી પીડાવા લાગી. તે મિત્રાવરુણના શાપથી મનુષ્યપણાને પામી ત્યારે તે પુરુરવા પાસે ગઈ.

ઉર્વશીને જોઈ પુરુરવા કહેવા લાગ્યો કે હે સુદરાગી, તું ભલે આવી, મારી સાથે વિશ્વાસ કર અને અહિં ધણા કાળ સુધી પ્રીતિથી રહે આ સાંભળી ઉર્વશીએ કહ્યું કે હે રાજા, કદાચી મન તથા શુદ્ધિ તમારે વિષે બધાય નહિ હે રાજા હું મારા બે ઘેટા તમારી પાસે શાપથી તરીકે મુકે છું તે સંભાળજો હું તમારી સાથે સારી રીતે વિહાર કરીશ. જે પ્રશ્ન સાંપાત્ર હોય છે તે જ જીઓનો વર ગણાય છે મારૂં મોજન લી છે માટે હું લી ખાઈને રહીશ અને તમને મૈથુન સિવાય બીજો વખતે હમ જોઈશ નહિ. આ વાત તમારે માન્ય કરવી પડશે તે સાંભળી રાજાએ તે વાત કચુલ કરી પછી યથોચિત રીતે રમાડતી ઉર્વશી સાથે પુરુષ ક્રેષ્ટ પુરુરવા રાજા ચૈત્રરથ વિગેરે દેવતાઈ વનમાં ઇચ્છા પ્રમાણે વિહાર કરવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે ઉર્વશી સાથે રાજાએ ધણા વર્ષો ગાળ્યા.

આ તરફ ઉદ્દે સ્વર્ગમાં ઉર્વશીને દોડી નહિ એટલે તેણે મંધર્વોને આજ્ઞા કરીકે ઉર્વશીને શોધીને તેને લાવો એટલે એક દિવસે અર્ધી રાત્રે ઉદ્દેના સેવકા ઉર્વશીના બે ઘેટા જે રાજાને ત્યાં તેણે શાપથી તરીકે મુક્યા હતા તેને લઈ જવા લાગ્યા. જેથી ઘેટાઓએ ચીસો પાડવા માડી જેથી ઉર્વશી જોઈથી કે આ વીર પુરુષનો ડોળ ધાલનારા નપુસક કુપતિએ મારો નાશ કર્યો છે. આ ચોર મારા પુત્રને લઈ જાય છે. આ રાજા રાત્રે જીની પેઠે ભયભીત થઈને સૂઈ રહે છે. આ સાંભળી રાજા કોપથી હાથમાં ઉપાડી તલવાર લઈ નાગો નાગો અર્ધી રાત્રિએ મંધર્વોની પાછળ પડ્યો. એટલે મંધર્વોએ ઘેટાને છોડી દઈ અધારાને બદલે પ્રહાસમાન થઈ ત્યાં અજ્ઞાણ

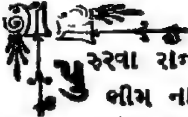
કરી મુક્યુ. તેથી પેલી ઉર્વશીએ ઘેટા લાઇને આવતા પાતને નાગો દોડા તેથી પોતાનો કરેલો ઠરાવ નાશ થવાથી ઉર્વશી ત્યાંથી નાશી ગઈ. અને રાજાએ ઘેર આવી જોયું તો ઉર્વશી દોડી નહિ, એટલે મનમાં ઉદાસ થઈ શોક કરતો ઉન્નત પુરુષની પેઠે ફરવા લાગ્યો.

એક દિવસે ફરતા ફરતા રાજાએ કુરુક્ષેત્રમાં સરસ્વતી નદીના તીરે હસતા મુખવાળી ઉર્વશીને પોતાની પાંચ સખીઓ સાથે જોઈ. તેથી તે બોલ્યો કે હે સ્ત્રી, ઉભી રહે, મને મુખ આપ્યા વગર હવે તું જન્મશ તો મારો દેહ અહિં આગળ પડી જશે. આ સાંભળી ઉર્વશીએ કહ્યું કે તું મરતો નહિ, તું પુરુષ છે માટે ધીરજ રાખ. સ્ત્રીઓની મિત્રતા ડાઘ પશુ ઠેકાણે સ્થિરતાવાળી હોતી નથી સ્ત્રીઓનું હૃદય ન્હારોના જેવું કુર હોય છે સ્ત્રીઓ નિર્દય, કુર, ક્ષમા વિનાની હોય છે તે નાના કામોમાં પશુ વિશ્વાસુ પાત કે ભાઈનો નાશ કરે છે પુરુષનું અતિક્રમણ કરનારી વેશ્માં સ્ત્રીઓ સ્વતંત્ર રીતે વર્તનારી અને સ્નેહવિનાની સ્ત્રીઓ. અજ્ઞાની પુરુષોને જોડો વિશ્વાસ બેસાડીને નવા નવા પુરુષોની ઇચ્છા કરે છે માટે હે સ્વામિનાથ, હું આ વર્ષને અતે એક રાત્રિ આપની સાથે રહી જઈશ અને મારાથી સંતાને પશુ થશે

આ વાત સાંભળી રાજા નગરમાં ગયો, અને એક વર્ષ પૂરું થઈ રહ્યા પછી ઉર્વશી એક રાત્રિએ તેની પાસે આવી અને તેની સાથે એક રાત્રિ આનંદમાં ગાળી આ વખતે ઉર્વશીએ રાજાને કહ્યું કે તું ગંધર્વોની સ્તુતિ કરજે એટલે તે મને તને આપીશ એ પ્રમાણે રાજાએ ગંધર્વોની સ્તુતિ કરી એટલે ગંધર્વોએ તેને અમિની થાળી આપી. પણ રાજાએ જાણ્યું કે આતો ઉર્વશી નથી પણ અમિની થાળી છે તેથી તેણે તે વનમાં મુકી આ પ્રમાણે ઉર્વશીનું ધ્યાન કરતા ત્રેતાયુગના આરંભે તેમના મનમાં કર્મનો ઉપ-
દેશ કરનારા ત્રણ વેદ પ્રગટ થયા. પુરુરવાએ ઉર્વશીના લોકમાં જવા માટે અમિથી યજ્ઞના પતિ અતીન્દ્રિય, એવા શ્રીહરિનું યજ્ઞન કરવા માંડ્યું પ્રથમ બીજરૂપ ઔકારજ વેદરૂપ હતો, એક નારાયણજ દેવરૂપ મનાતા, એક લૌકિકામિજ અમિ મનાતો, જાતિ પણ શુક્લ નામની એક જ હતી તે ત્રેતાયુગના આરંભમાં પુરુરવા રાજાથી ત્રણ વેદ થયા રાજા અમિરૂપી પુત્ર-
વડે ગંધર્વ લોકમાં ગયો હતો.

પ્રકરણ ૩૨ મું.

ઋષિક ઋષિ અને સત્યવતી.

પુરુષ રાજાને ઉર્વશીથી ૭ પુત્રો થયા તેમાં વિજયના નામના પુત્રને જહનુ નામનો પુત્ર થયો, બીજાને કાચન, કચનને હોત્રક અને તેને જહનુ નામનો પુત્ર થયો તે જહનુને પુરુ અને તેને બલાક, તેને અજક અને તેને કુથ નામનો પુત્ર થયો હતો કુથનો કુથાશુ થયો અને કુથાશુને ગાધિ નામનો પુત્ર થયો હતો ગાધિ રાજાની સત્યવતી નામની પુત્રીનું બ્રહ્મરૂપિના પુત્ર ઋષિક બાહ્યે માયુ કર્યું હતું ઋષિકને કન્યા સમાન ન જાણીને રાજાએ કહ્યું કે ચદ્રમાના જેવા ધોળા રંગના અને જેનો એક તરફનો કાન કાળો હોય તેવા હજાર ધોડાઓ લાવુ તો આ કન્યા મળે આ માલગી ઋષિક વરુણની પાસે ગયો અને તેની પાસેથી ધોડાઓ લાવીને ગાધિ રાજાને આપ્યા પછી ઋષિક સત્યવતીને પરણ્યા એક વખતે સત્યવતીએ પોતાના પતિ ઋષિક ઋષિને કહ્યું કે મારે તેમજ મારી માતાને પ્રજા નથી માટે પ્રજા થાય તેવો આપ પ્રયોગ કરો તે ઉપરથી ઋષિએ એક ચરુને બાલ-શુના મતથી અને બીજા ચરુને ક્ષત્રિપના મતથી રાત્રીને ન્હાવા માટે ગયા. એવામાં સત્યવતીની માએ પોતાની પુત્રીની પુત્રી સત્યવતીનો ચરુ ઉત્તમ માનીને પુત્રીની પાસે તે ચરુની યાચના કરી, તે ઉપરથી સત્યવતીએ પોતાની માતાને પોતાને માટે તૈયાર કરેલો ચરુ આપ્યો તે તેની મા બાહ ગઈ અને માનો ચરુ પુત્રીએ ખાધો ઋષિ ન્હાઈને ઘેર આવ્યા અને ચરુમાં અદ્વા-બહલી થયેની જાણી કહેવા લાગ્યા કે હે સ્ત્રી તે ખોટું કામ કર્યું તે ચરુ બહલી નાખ્યા તેથી હવે તારો પુત્ર મહા ભયકર તથા દહતારી થશે અને તારો બાહ સારો વેદનેતા થશે એટલે સત્યવતીએ તેમ ન બને તે માટે પ્રાર્થના કરી એટલે ઋષિ બોલ્યા કે તારો પુત્ર નહિ પણ તારો પૌત્ર ભય-કર અને શિક્ષા આપનારો થશે. ત્યાર પછી સત્યવતીને ગર્ભ રહ્યો અને પુત્ર જન્મ્યો તે જમદગ્નિ ઋષિ કહેવાયા અને સત્યવતીની માતા અને ગાધી રાજાની બીને જે પુત્ર થયો તે વિશ્વમિત્ર નામના મહાતેજસ્વી પુરુષ થઈ ગયા. તેમણે ક્ષત્રિયપણાનો ત્યાગ કરીને ક્ષત્ર તેજ મેળવ્યું હતું. તે વિશ્વ-મિત્રની કથા હવે પછીના ઋષિઓના વિભાગમાં આવશે.

પ્રકરણ ૩૩ મું.

ભગવાન પરશુરામ.

જમદગ્ની માતા અને વિશ્વામિત્રની યેન, સત્યવતી મહા પવિત્ર હતી. તેમના પુત્ર જમદગ્નિ રેણુની પુત્રી રેણુકાને પરણ્યા હતા. તેમને વસુમાનુ વિગેરે પુત્રો જન્મ્યા હતા. જમદગ્નિના સર્વથી નાના પુત્ર પરશુરામ હતા. વિદ્વાનો જેમને ભગવાનના અશાવતાર માને છે તેમણે હૈયય કુલનો નાશ કર્યો હતો અને એકવીસવાર આ પૃથ્વીને નક્ષત્રી-ક્ષત્રી વિનાની કરી હતી એ વખતે ક્ષત્રિયો દુષ્ટ થઇ પાશુઓનો નાશ કરતા હતા તેથી પરશુરામ તેઓનો નાશ કરતા હતા.

સહસ્રાર્જુન.

આ વખતે હૈયય કુલનો ક્ષત્રિયોનો અધિપતિ અર્જુન નામનો ક્ષત્રિય હતો તેણે ભગવાન દત્તાત્રેયની ઉપાસના કરીને હજાર હાથ મેળવ્યા હતા, અને લક્ષ્મી, ખળ, વીર્ય, યશ સપાદન કર્યું હતું વળી અશ્વિમાદિ સિદ્ધિઓ જેમા રહેલી છે એવું યોગેશ્વરપણુ પણ દત્તાત્રેયની કૃપાથી મેળવ્યું હતું તે સર્વત્ર ફર્યો કરતો હતો. એક વખતે મહાભયકર સહસ્રાર્જુન રાજા કહમાં વૈજવતી નામની માળા પહેરી ઉત્તમ પ્રમદાઓથી વિદાપ રેવા નદીના જળમા વિહાર કરતો હતો, અને તેણે પાણીને એકઠું કરવા પોતાની બૂળ-ઓના પ્રભાવથી નદીના પ્રવાહને અટકાવી દીધા આ વખતે રાવણુ રેવા નદીના કિનારે જાવણુ નાખીને પડ્યો હતો. તેની તે જાવણુ નર્મદા નદીના પાછા વળેલા પ્રવાહના પાણીથી ભીંજાઇ ગઇ જેથી વીરનું અભિમાન રાખનારા તે રાવણુ અર્જુનનું તે પરાક્રમ સહન કર્યું નહિ, પણ તે તેની સામે લડવા ગયો તેથી સહસ્રાર્જુને તે રાવણુને ઝીઓની સમક્ષ પકડી પાડીને માહિમતી નગરીમા કેદ કર્યો હતો અને પાછળથી જે ગળએ વાનરની પેઠે તેને છોડી મૂક્યો હતો. આવો તે રાજા-પરાક્રમી હતો, તે સહસ્રાર્જુન રાજા એક વખતે વનમા મૃગમા રમવા માટે ફરતાં

ફરતા દૈવેચ્છાથી જન્મદમિ ઋષિના આશ્રમમાં જઈ ચઢ્યો ત્યાં તપસી એવા જન્મદમિએ સેના, મત્રીઓ તથા વાકનો સાથે તે રાજનો હવિર્વાની ગાયના પ્રભાવથી આતિથ્ય સંસ્કાર કર્યો હૈહય કુળના તે રાજાને તે મુનિનું ઐશ્વર્ય પોતાના કરતાં વધુ જોઈને તેના સંસ્કારને આદર આપ્યો નહિ. પરંતુ તે રાજાએ તેની કામધેનુ લેવાની ઇચ્છા કરી અને મર્દથી પોતાના મનુષ્યોને તે ઋષિની કામધેનુ હાડી લેવા માટે આજ્ઞા આપી એટલે તેના મોખા/મોઝે વાછરડા સાથે ગરાડા પાડી તે કામધેનુને બ્રહ્માકારે માહિંગમની નામથી નગરીમાં લઈ ગયા પછી રાજા પણ આશ્રમમાંથી નીકળી પોતાના નગરમાં રવાના થઈ ગયો.

એવામાં પરશુરામ આશ્રમમાં આવ્યા અને રાજાની ગૌહરચુરથી દુષ્ટતા સાબળીને કાપાયમાન થઈ ભયંકર ફરસી તથા ઢાંચ તથા સાથે તરવાર લઈ સિંહ જેમ હાથોની પાછળ દોડે તેમ મહાસાહુર્જનની પાછળ દોડ્યા. સહસ્રાહુર્જન પોતાની પુરીમાં પેમતા પોતાની પાછળ વેગથી દોડતા આવતા પરશુરામને જોયા. તેથી સહસ્રાહુર્જન પોતાની સત્તર અઘ્રોહિયુ સેનાને તેમની સાથે લડવા માટે મોકલી. તે સર્વેના એકના ભગવાન પરશુરામે નાથ કરી નાખ્યો. પરશુરામ ફરસીનો પ્રહાર કરતા અનેક યોદ્ધાઓને પૃથ્વી ઉપર પાડતા. પોતાના સૈન્યને મરતું જોઈ સહસ્રાહુર્જન રોષથી રણ્યૂંમિ ઉપર લડવા માટે આવ્યો. તેણે પોતાના પાંચસો હાથવાળા પાંચસે ધનુષ ઉપર બાણ સાંધી એકી વખતે પરશુરામના ઉપર નાખ્યા તે એક ધનુષવાળી પરશુરામે બાણો મારીને એકી સાથેજ તેના બાણોને કાપી નાખ્યા એટલે સહસ્રાહુર્જન પોતાના હાથોથી પર્વતા અને વૃક્ષો ઉપાડી પરશુરામ સાથે દોડવા લાગ્યો. એટલે પરશુરામે ફરસીથી જેમ સર્પની ફણાને કાપી નાખે તેમ બ્રહ્માકારે તે રાજાની જુગલોને કાપી નાખી બધા હાથ કાપી નાખ્યા પછી સહસ્રાહુર્જનના માથાને પણ તેમણે ફરસીથી કાપી નાખ્યું તેથી તે મરણ પામ્યો.

સહસ્રાહુર્જનનું મરણ થવાથી તેના દસ હજાર પુત્રો પણ લાચી ભયને લીધે નાસી ગયા પછી પરશુરામ દુષ્ટી થયેલી કામધેનુને વાછરડા સાથે લઈને ઘેર આવ્યા. અને ગાય પિતાને આપી, અને પોતે કરેલું કામ પિતાની અને ભાઈઓના આગળ કહી બતાવ્યું.

પરશુરામ ગયા પાછી મેળવી ઘેર આવ્યા.

આ સાંભળી જન્મદમિ બોલ્યા અરે રામ, રામ, તે પાપ કર્યું છે. તે સર્વે દેવતામય રાજાને વધા જ મારી નાખ્યો છે હે તારા, આપણે આમણુ છીએ, ક્રમાથી પુણ્યપણાને પામ્યા છીએ, ક્રમાથી આપણું બહાનું સુખના

જેવું શીખે છે ક્ષમાથી ભગવાન પણ તુરત પ્રસન્ન થાય છે. માટે તે આ ખોટું કામ કર્યું. રાજનો નાશ તો બ્રહ્મહત્યા કરતા પણ અધિક છે. માટે હે રામ ! તું મનમાં ભગવાનનું સ્મરણ કરતો તીર્થની સેવા કરીને પાપનો નાશ કર.

આ સાંભળી પિતાની આજ્ઞા પ્રમાણે પરશુરામ તથાસ્તુ કહીને એક વર્ષ મુધી તીર્થયાત્રા કરવા નીકળ્યા તીર્થયાત્રા કરીને વર્ષ દિવસ પછી આશ્રમમાં પાછા આવ્યા.

પરશુરામે કરેલો માતા અને ભાઇઓનો ઘાત.

એક દિવસે જમદગ્નિના સ્ત્રી રેણુકા પાણી ભરવા માટે ગંગાના તીર ઉપર ગયા હતા ત્યાં ચિત્રરથ નામનો એક ગધર્વનો રાજા કડમાં કમળની માળા પહેરીને અપ્સરાઓની સાથે જળક્રીડા કરતો હતો. રેણુકા તેને જોવા લાગ્યા અને તેના ઉપર ક્રોધક પ્રત્યક્ષ થવાથી તે મુનિના હોમનો સમય વસરી ગયા. હોમનો સમય વિતી ગયો એ જાણીને પછીથી મુનિના શાપથી શકાકુળ થઇને તે આશ્રમમાં આવ્યા અને પાણીનો કળશ અગ્નિની સન્મુખ મુકીને એ હાથ જોડીને ઉભા રહ્યા.

અગ્નિ પોતાની સ્ત્રીનો માનનીક બલિયાર જાણી ક્રોધાવમાન થઈ બોલ્યા કે હે પુત્રો ! આ પાપિણી સ્ત્રીનો નાશ કરો, પરંતુ પુત્રોએ પિતાની આજ્ઞા માની નહિ ત્યાર પછી પિતાએ પરશુરામને આજ્ઞા કરી કે તું તારી માતાની સાથે તારા ભાઇઓનો નાશ કર, એટલે તેણે ભાઇઓને માતાની સાથે મારી નાખ્યા કારણ કે તે મુનિ જમદગ્નિના સમાધિના તથા તપના પ્રભાવને સારી રીતે જાણના હતા તે પછી પુત્રના આજ્ઞાધારીપણાથી પ્રસન્ન થયેલા સત્યવતીના પુત્ર જમદગ્નિએ પ્રસન્ન થઇને પુત્રને વર માગવા માટે કહ્યું એટલે પરશુરામે પણ માગ્યું કે મારી મરી ગયેલી માતા અને ભાઇઓ જીવતા થાય અને મેં તેઓનો નાશ કર્યો છે તે વાત તેઓ જુદી જાણ. તે સાંભળી 'અસ્તુ' એમ મુનિએ કહ્યું કે તુરંત જ જંગલને ઉડે તેમ તે સર્વે પરિશ્રમ વગર કુશળ ઉડ્યા પરશુરામ પોતાના પિતાના તપને અને પરાક્રમને જાણતા હતા માટે તેણે સંબંધીઓનો નાશ કર્યો હતો.

પરશુરામે કરેલી એકવીસ વાર નક્ષત્રીય પૃથ્વી.

હે રાજ, સહસ્રાર્જુનના જે પુત્રો પોતાના પિતાનો પરશુરામે કરેલો નાશ સભાર્યા કરતા હતા અને પરશુરામના પરાક્રમથી હારી ગયા હતા તેથી કોઈ ઠેકાણે તેઓને એન પડતું નહતું અર્થાત્ તેઓ વૈર વાળવા માટે આવું અર્થ રહ્યા હતા. પછી એક દિવસે પરશુરામ પોતાના ભાઇઓની

સાથે વનમાં ગયા હતા, તે સમય મેળવીને સહસ્રાર્જુનના પુત્રો વેર વાળવાની ઇચ્છાથી તેના આશ્રમમાં આવ્યા અને મુનિને ભગવાનને વિશે સુદ્ધિ સ્થિર કરીને અમિશાળામાં સમાધિમાં બેઠેલા બેઠેને પેલા પાપ કરવાના નિશ્ચયવાળા હૈહયોએ તે મુનિને મારવા માંડ્યો. તે વખતે પરશુરામની રાક્ષસી માતાએ અતિ દારુણ એવા તે ક્ષત્રિયોને ઋષિને ન મારવા માટે પ્રાર્થના કરી, તોપણ તે નીચ ક્ષત્રિયો બળાત્કારે તે મુનિનું મસ્તક કાપીને લઇ ગયા અને સતી રૈણ્વકા દુઃખ તથા શોકથી આતુર થઇને હાથવતી જાતી અને માથું કુટવા લાગ્યા તથા હે રામ ! હે રામ ! હે તાત ! આમ ધોટા પાડીને રડવા લાગ્યા દૂર રહેલા પરશુરામ પોતાની માતાનો હે રામ ! આવો આતુરતા જેવો શબ્દ સાંભળીને વેગથી આશ્રમમાં આવ્યા અને જેમ્ણે તે પિતાને મરણ પામેલા દોઢ, પિતાના મરણના દુઃખથી શોકથી પરશુરામ મોહિત થઇ ગયા અને વિદ્યાપ કરવા લાગ્યા પછી પિતાનો દેહ પોતાના બાઇને સોંપીને રામ પોતે દરસી લઇને ક્ષત્રિયોનો સહાર કરવાનો મનમાં વિચાર કરીને માહિષ્મતી નગરીમાં ગયા અને ત્યાં સહસ્રાર્જુનના પુત્રોના માર્ગ કાપીને તેનો મોટો પર્વત કર્યો, અને પિતાના વધના કારણથી બ્રાહ્મણોનો અપરાધ કરનારા લોકોને ભય આપનારી લોહીની ભયંકર નદી વહેવરાવી. રૈણ્વકાએ પતિના મરણથી એકવીસ વાર જાતી કુટી હતી તેથી પરશુરામે એકવીસ વાર પૃથ્વીને નક્ષત્રી કરી હતી અને સ્વમંત પચક નામના ક્ષેત્રમાં લોહીના નવ ધરો બનાવ્યા હતા,

પરશુરામે પિતાના સન્નુઓને મારીને પોતાના પિતાના મસ્તકને યજ્ઞ-મંડપમાં લાવી પિતાના ધડની સાથે તેને સાધીને જીવતા કર્યા અને યજ્ઞ કરીને સર્વ દેવતામય તથા પોતાના સ્વરૂપ પરમાત્માનું મંજન કર્યું. આ પછી બ્રાહ્મણોને દક્ષિણા આપી પરશુરામ બ્રહ્મ નદી એવી સરસ્વતી નદીમાં જવજુથ સ્નાન કરીને સર્વ પાપમાયી મુક્ત થયા.

પરશુરામના પિતા જન્મદમિ પણ સ્મરણવાળો દેહ પામીને સમર્પિઓનાં મંડળમાં સાતમાં ઋષિ થયા અને પરશુરામથી સત્કાર પામ્યા, કમળસરમાં નેમવાળા ભગવાન પરશુરામ પણ આવતા મન્વતરમાં સમર્પિઓમાં એક ઋષિ થશે આ પ્રમાણે ભગવાન શ્રીહરિએ કૃષ્ણના કુળમાં આવતાર લઇને પૃથ્વીના ભારરૂપ ધણા રાજાઓનો નાશ કર્યો હતો.

પરશુરામ આયુષમાં ફેરફારી રાખતા તેમણે કેલાસમાં શિવજી પાસેથી સર્વ વિદ્યા સંપાદન કરી હતી. બીજા અને દ્રોણાચાર્યે તેમની પાસેથી મનુ-વિદ્યાનું શિક્ષણ લીધું હતું. શિવે પરશુરામને પોતાનું ઋણક નામનું ધનુષ

આપી કથું હતું કે જ્યારે એ ધનુષ ભાગ્યે ત્યારે તારૂં તે જ જગે એ ભવિષ્ય વાણી ત્રેતાયુગના અંતે ખરી પડી હતી પરશુરામનો આશ્રમ ગંગા કિનારે હતો.

પરશુ મેં ક્ષત્રિયોને નિર્વશ કર્યા તે વખતે માતા રેણુકાને શરણે આવેલા ક્ષત્રિયોને માતાની સ્તુતિ રી બચાવ્યા હતા. બ્રહ્મનિષ્ઠ જનક વિદેહીને તથા દશરથને જે વખતે તેમને પુત્ર નકતો તેમને પરશુરામે માર્યા ન હતા ક્ષત્રિયોના રક્તથી પાત્ર કુંડ ભર્યા હતા તે હજુ રામહર નામની પ્રસિદ્ધ છે. પરશુરામે પોને તમામ રાજ્યોને લઈ લઈ રાજ્યસત્તા પોતે ન ભોગવના જે રાજ્ય નથી ગયા હતા તેમને રાજ્ય પાછા સોંપ્યા હતા. બાકીની ભૂમિ કશ્યપ ઋષિને દાનમાં આપી હતી તે વખતે જે ઉન્નત ક્ષત્રી જળ્યાતો તેને તે મારી નાખના. કેટલેક વખતે મહાત્મા તેમને કથું કે મને દાન કરેલી પૃથ્વી ઉપર તમારે આવવું એ ચોખ્ખું નથી' એવી પરશુરામ ભારતભૂમિ બહાર સમુદ્રતીરે કેટલીક જમીન મેળવી ત્યાં રહ્યા હતા તે દેશ ધાર્મિક હાલ કોઈક નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

પરશુરામ એકત્રીસ વાર પૃથ્વી નક્ષત્રી કર્યા પછી એક વખતે ત્રિશિ-સાપુરીમાં આવ્યા ત્યાં બ્રહ્મનિષ્ઠ જનકે સામે જઈ તેમને તેડી લાવી સિંહા-સન ઉપર બેસાડ્યા અને પૂજન કર્યું પરશુરામે આ ચોક્કસ કરસી, બાથ તબક્કે નામનું ધનુષ મૂકી અદર ભોજન કરવા ગયા એવામાં જનકરાયના પુત્રી સીતાએ રમતા રમતા આવી તે ધનુષનો ઘેડો કરી રમવા માડ્યું પરશુરામ જમી બહાર આવ્યા તો સીતાને ધનુષનો ઘેડો કરી રમતી જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યા આ જોઈ પરશુરામે જનકને કથું કે આ કન્યા કોઈ અદ્ભૂત લાગે છે એ લક્ષ્મીને અવતાર છે આ ધનુષ લખ્યા મનુષ્યોથી ઉપરી શકે એવું નથી એ તેણે સહજમાં ઉચ્ચકથુ માટે તમે હવે પ્રતિજ્ઞા કરો કે-
“જે એ ધનુષ ચઢાવી શકે એનો પુરુષ સ્વયંવરમાંથી મળી શકે તેને એ મુત્રી પરણાવવી.” જનકે તેમના કહેવા પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા કરી. અને જનકે પરશુરામની આજ્ઞા પ્રમાણે જ સીતાને સ્વયંવર કરી રામ સાથે પરણાવ્યાં રામે સ્વયંવર કરી રામ સાથે પરણ્યાં. રામે સ્વયંવરમાં ધનુષ ચઢાવી બાગી નાખ્યું આ બનાવ ત્રેતાયુગને અંતે બન્યો આ વાત પરશુરામે જાણ્યું હતું. રામ સીતાને પરણી અયોધ્યા જતા હતા ત્યાં પરશુરામે રસ્તામાં આવી કથું કે શિવ ધનુષ ભાગનાર કાણ છે? એ જોઈ બીજા ક્ષત્રિયો બીકથી ડુગવા લાગ્યા પણ રામે નિર્ભયપણે કેટલાક વચન કહ્યા અને પરશુરામે પરીક્ષા કરી તો એમને લાગ્યું કે વિષ્ણુમે રામાવનાર લીલો. એવું જાણી સ્નેહથી રામને ભેટી પડ્યા. પછી તેમણે ભારતું અમેશ્વરપણું રામને સોંપ્યું.

પરશુરામની આજ્ઞાથી રામે તેમના સૂત્રુ માર્ગમા એક બાણ માર્યું તેથી તે અમર થયા. પછી રામને નમન કરી તપશ્ચર્યા કરવા ગયા. તે પોતે મદરાચળ પર્વત ઉપર તપ કરતા હતા તેમને કાશીરાજની કન્યા અબાએ પોતાને બીંધે પરણવાની ના કહેવાથી હરિતનાપુર તેડી લાવી હતી. પરશુ-રામે બીંધને લગ્ન કરવા સમજાવ્યું પણ બીંધે ન માનવાથી બન્ને વચ્ચે યુદ્ધ થયું હતું.

આ પ્રમાણે ઇશ્વરાવતાર પરશુરામનું આખ્યાન કહી મહાત્માએ કથા બંધ કરી. એટલે સર્વ શ્રોતાજનો મહાત્માજીને નમન કરી પોતપોતાને ઘેર ગયા.

પ્રકરણ ૩૪ મું.

ભગવાન વેદવ્યાસ.

બીજા દિવસે વખત થતા શ્રોતાજન આવી ગયા એટલે મહાત્માજીએ કથાનો આરંભ કર્યો ઇશ્વરનો આગણીસરો અવ-તાર વેદવ્યાસનો થયો હતો.

પરાશર ઋષિના પુત્ર વેદવ્યાસ છે એક વખતે પરાશર ઋષિ નદી કિનારે માટે હોડીમા બેસી સામે પાર જતા હતા તે હોડી એક માછીને લાં ઉછરી મોટી થયેલી મત્સ્યગંધા નામની છોકરી ચડાવતી હતી મત્સ્યગંધા અને ઋષિ બે જ જણ હોડીમા હતા. આ મત્સ્યગંધા રૂપવાન હોવાથી પરાશરને તેને એકલા બેઠા તેના ઉપર મોહ થયો. મત્સ્યગંધા ઋષિના શાપના લાયકી પરાશરની સાથે સમાગમ કર્યો અને તેનાથી તેને પુત્ર થયો. યમુનાના એક બેટની અદર તેમનો જન્મ થયો તેથી તેમનું નામ કૃષ્ણ દેવાયન કહેવાય છે. આ મત્સ્યગંધાનું નામ પછી સત્યવતી પડ્યું અને તેનું લગ્ન પછી પાંડવ કૌરવોના મૂળ પુરુષ શાતનુ રાજા સાથે થયું હતું. કૃષ્ણદેવાયન જન્મતાં જ માતાની આજ્ઞા લઈ તપ કરવા માટે બદ્રિકામંચમા ગયા અને કામ પહેલી સંબાળતા જ પોતે હાજર થશે એવું માતા મત્સ્યગંધાને કહેતા ગયા. તેમનો જન્મ દ્વાપરયુગમાં કૃષ્ણાવતારની પહેલાં થયો હતો. વેદનો વિસ્તાર કરનારા વ્યાસ કહેવાય છે. પરંતુ આ મહાપુરુષ વેદના આરંભના બનાવના તેથી તે વેદવ્યાસ પણ કહેવાય.

વેદવ્યાસ જન્મતા જ મોટા થયા અને બદ્ધિકાગ્રમમાં જન્મ તપ કરવા લાગ્યા શરીરે કાળા પશુ તેજસ્વી હતા તેમને વૈશ પાપન, જૈમિની, રોમ-હર્ષ, પૈલ, અને સુમતુ વિગેરે ધણા શિષ્યો હતા તેમણે વૈશ પાપનને મળ્યુંવેદ, જૈમિનીને સામવેદ, પૈલને ઋગ્વેદ અને સુમતુને અથર્વવેદ બાણુઓ હતા સરસ્વતી અને દુપદતી એ બે નદીના વચ્ચેના ભાગ બ્રહ્માવર્ત ગણાય છે ત્યાં સરસ્વતીના કિનારે કિનારે વ્યાસ મુનિનો આગ્રમ હતો. તે મહા જ્ઞાની હતા તેમની પાસે હજારો શિષ્યો વેદાભ્યાસ કરતા તેમણે મહાભારત નામનો ઇતિહાસનો ઉત્તમ ગ્રંથ બનાવ્યો હતો તેમ ભાગવત વિગેરે અઢાર પશુ તેમણે જ રચ્યા હતા અબ્બાત્મ રામાયણ પશુ તેમણે રચ્યું હતું.

કલિયુગની શરૂઆતમાં તેમણે જાણ્યું કે મોક્ષ વેદધર્મ ખરાબ પાળી શકશે નહિ તેથી તેમણે વેદધર્મનું રક્ષણ કરવા માટે તે જ્ઞાનપુગણાદિર્મા ગુરુ તેમણે બ્રહ્મસુત્ર રચ્યું તેમજ બધા ઉપનિષદોનો એક વાક્યા કરી તેમણે ઉત્તર ભ્રમણા અને ધણી ધર્મસંહિતાઓ રચી છે પુરાણો અને મહાભારત એ ગ્રંથો તેમણે રોમહર્ષ નામના શિષ્યને બાણુઓ હતા.

તેમની માતા મત્સ્યગંધા-શાતનુ રાજા વેરે પરણ્યા હતા ત્યાં તેમનું નામ સત્યવતી પડ્યું. શાતનુનો વશ નિર્મૂળ થવાનો સંભવ થતા માતા સત્યવતીના સ્મરણ કરવાથી તે હસ્તિનાપુર ગયા અને પોતાના ભાઈની સ્ત્રી-ઓથી ધૃતરાષ્ટ્ર, પાંડુ અને વિદુર એ ત્રણ પુત્રોને જન્મ આપ્યો હતો ધૃતરાષ્ટ્રના કૌરવો અને પાંડુના પાંડવો થયા તે પાંડવ કૌરવોની વારવાર કાળજી રાખતા અને તેમને વારવાર સલાહ આપવા જતા પાંડવો વનમાં ગયા ત્યારે તેમણે તેમની પાસે જઈ પ્રતિસ્મૃતિ નામની ઈંદ્રના મંત્રની ત્રિશા તેમને આપી તેથી અણુને તપ કરી શિવ અને ઇંદ્રને પ્રસન્ન કરી તેમની પાસેથી દિવ્ય આયુષો મેળવ્યા હતા.

વેદવ્યાસ સમર્થ યોગી હતા તે દુરની વાત જાણી શકતા તેમ ગમે ત્યાં ગમે તે વખતે જઈ આવી શકતા તેમણે મેરુ પર્વત ઉપર જઈ ધણા વર્ષ સુધી તપ કર્યું હતું જેના પરિણામે શિવના વરદાનથી તેમને બ્રહ્મજ્ઞાની પુત્ર થયો હતો તે પુત્રનું નામ શુક્રદેવ પાડ્યું. તે શુક્રદેવે ભાગવતનું રહસ્ય પરીક્ષત રાજાને સમજાવ્યું હતું અને તે ભાગવતનું સાત દિવસ પારાયણ કરવાથી પર્વતને મોક્ષ પ્રાપ્તિ થઈ હતી. વેદવ્યાસે મહાભારત નામનો ઉત્તમ ગ્રંથ રચવાથી તેમનું નામ અત્યારે અમર થઈ રહ્યું છે તે સર્વથી ઉત્તમ ગ્રંથ છે એમ સર્વ ભેદોએ કણ્ઠ્ય છે. તેમાં જ ભગવદ્ગીતાનો સમાવેશ થાય છે. આ ભગવદ્ગીતા અત્યારે અબ્બાત્મરામના ઉત્તમમાં ઉત્તમ ગ્રંથ ગણાય છે.

વેદબ્યાસના સિદ્ધાંતો ઉપરથી જુદા સૈકામાં યોગી ધર્મ આપ્યો તેના આચાર્ય બ્યાસ મુનિ ગણાય છે. તે મતમાં વેદનો જ્ઞાનકાંડ સત્ય ધર્મ મનાય છે. આત્મા સર્વત્ર છે પૃથ્વી જ્યેષ્ઠાતિ આત્માની દૃષ્ટિ છે સસારનું મુળ અવિદ્યા છે. સૌંદર્ય શબ્દ જ્ઞાનના ધર રૂપ છે. અર્હવ્યક્તિ એ તારણમત્ર ગણાય છે. ઉત્કારનું ચિત્તન ગુણ મત્ર ગણાય છે. આ ધર્મના અનુયાયી ત્યાગી હોય છે. તેમના શિષ્યો મુનિમય હોય છે બ્યાસ મુનિ પશુ ભગવાનનો અશ્વા-શ્વાવતાર ગણાય છે. કલીયુગમાં વેદધર્મને બદલે પાખડ મતો ચાલવા લાગ્યા ત્યારે શંકરાચાર્ય ભગવાન વેદ ધર્મનું સ્થાપન કરવા માટે પ્રકટ થયા હતા તે વખતે શંકરાચાર્યને વેદબ્યાસે પ્રકટ થઈ દર્શન આપ્યા હતા અને તેમનું અમુખ્ય ૧૬ વર્ષ વધાર્યું હતું.

વેદ બ્યાસ જ્યારે વેદ, વેદાંત, ગીતા સવ રચ્યા હતા પશુ જ્યારે અજ્ઞાનથી મુગ્ધાવા લાગ્યા ત્યારે તેમને ભાગવત સાબળવાથી મોહ દૂર થયેલ હતા. ત્રીજા દ્વાપરયુગમાં શ્રી હરિની કળામાંથી યોગી એવા વેદ બ્યાસ થયા તે સરસ્વતી નદીના કિનારે આશ્રમમાં રહી સ્નાન સંખ્યા કરી એકાંતમાં કાળ ગાળતા તેમણે યજ્ઞોમો વિસ્તાર કરવા માટે એક વેદમાંથી ચાર વેદ કર્યા અને ઇતિહાસ તથા પુરાણ બનાવ્યા તે પાંચમો વેદ ગણાય છે. વેદો જે પહેલાં વિદ્વાનો બંધી ચક્રતા તેજ વેદો ને તેમણે મુદ્ધ બુદ્ધિવાળા પશુ બણી શકે તેવી રીતે દીન ઉપર વલસલતા રાખનાર બ્યાસે સરથ કર્યા, વગ્ની સ્ત્રી, યુદ્ધ તેમ નીચ લોકો જોને વેદ સાબળવાનો અધિકાર નથી તેમને માટે તેમનું કદમાણ ચાપ તેવા મહાભારત નામનો ઇતિહાસનો ગ્રંથ રચ્યો, અને તેમને વેદના અર્થને ગુથ્યો. આમ છતાં પશુ જ્યારે બ્યાસજીનું મન પ્રસન્ન થયું નહિ. એવામાં નારદજી તેમના આશ્રમમાં આવ્યા તેમણે બ્યાસ મુનિને ખિન્ન થતા જોઈ કહ્યું કે—તમે ધર્મ, અર્થ વિગેરેને વર્ણવ્યા છે પશુ તેમાં ભગવાન વાસુદેવનો મહિમા વર્ણવ્યો નથી. પરબ્રહ્મનું જ્ઞાન પશુ મો ભગવાનની ભક્તિ વિનાનું હોય તો તે સંપૂર્ણ શોભતું નથી માટે હવે તમે સસારને સર્વ બધનોમાંથી છુટવા સારું સમાધિવડે ઉસક્રમ એ ભગવાનનાં ચરિત્રાનું વર્ણન કરો તે પછી બ્યાસે અજ્ઞાની લોકોને માટે શ્રીમદ્ ભાગવત રચ્યું. અને તેથી તેમને શ્રીકૃષ્ણ ઉપર શોક મોહ નાશ કરનારી ભક્તિ ઉત્પન્ન થઈ તેમણે પોતાના પુત્ર શુક જે જન્મતા જ બ્રહ્મચારી બની તપ કરવા આદ્યા થયા હતા તેમને શોધી કહાડી ભાગવત બજાવ્યું અને જો કે મુદ્ધેવ નિવૃત્તિ સુખમાં મગ્ન રહેનારા હતા વિષયની રૂઢા નહોતી છતાં શ્રી હરિના શુણ્દેથી આકર્ષાઈ ભાગવતને બધ્યા હતા.

આદ્યેષી જ કથા બધે કરી મહાત્માજી મૌન રહ્યા એટલે શોડશ વખત શ્રી સમાધાન આદ્યા અને પછી સર્વ પોતપોતાને સ્થાનકે વેરાઈ ગયા.

પ્રકરણ ૩૫ મું.

શ્રી રામચંદ્ર

ખીજ દિવસે સર્વ શ્રીતાઓ આવી જતા મહાત્માજીએ બગવાન રામચંદ્રજીની લીલો વર્ણનની કથા શરૂ કરી. વૈવસ્વત મનુના વશમાં અબરીષ, ઇક્ષ્વાકુ, માધાતા, અબરીષ, સગર, ખટવાગ એ રાજ્યો યથા ગયા છે, તેમના ચરિત્રોનું વર્ણન હવે પછી કરવામાં આવશે. ઇક્ષ્વાકુ વશમાં ખટવાગનો પુત્ર રઘુ થયો હતો તેથી રામચંદ્રજીનું રઘુકુળ ગણાય છે. રઘુના પુત્ર અજ ને દશરથ નામનો પુત્ર થયો હતો. તે દશરથ રાજાને ત્યાં સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મરૂપ શ્રી હરિ દેવોની પ્રાર્થના ઉપરથી પોતાના અશ્વમાથી ચાર પુત્રરૂપે અવતર્યા હતા.

દશરથ રાજાને પ્રજા નહોતી તેથી તેમણે વશિષ્ઠાદિ ઋષિઓની સલાહથી અશ્વમેધ યજ્ઞ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો.

જેથી વિલાડક મુનિના પુત્ર શૂગી ઋષિ કે જેમને અગ દેશના રાજા શમપાદે પોતાના દેશમાં લાવવા માટે તેમને વેશ્યાઓથી બ્રહ્મચર્યથી ડગાવી પોતાના રાજ્યમાં આશી પોતાની કન્યા પરણાવી હતી. તેમને બોલાવી તેમની પાસે અશ્વમેધ યજ્ઞ કરાવ્યો પછી ઋષિએ પુત્ર થવા માટે પુત્રેષિ મંત્ર કરાવ્યો.

રાવણ.

આ વખતે અસુર કુળમાં જન્મેલો રાવણ દેવો અને ઋષિઓને અત્યંત પીડા આપતો હતો. સવ લોકના શ્રાવણ સ્વાયંજી બ્રહ્મા રાવણના પિતા મહા હતા બ્રહ્માને દસ માનસ પુત્રો હતા તેમાં એક પુત્રસ્ત્ર નામનો પુત્ર હતો. તે પુત્રસ્ત્રને જો નામની સીધી વૈશ્રવણ નામનો પુત્ર હતો પછી તેણે પોતાના પુત્રનો ત્યાગ કરી પિતામહનો આશ્રમ લીધો હતો તેથી તેણે પુત્ર ઉપરના ક્રોધને લઈ પોતાના અર્ધા જાગમાંથી વિશ્રવા નામના પુત્રને જન્મ આપ્યો.

વૈશ્રવણુ બાહ્યે તે કુબેર કહેવાયા. પિતામહ બ્રહ્માએ પ્રસન્ન થઇને કુબેરને અમરપણુ, ધનપતિપણુ, લોકપાળપણુ, મહાદેવની સાથે મિત્રતા, નળ કુબેર નામના પુત્રો, રાજ્યધાની માટે રાક્ષસ ગણથી ભરેલી સકાપુરી, ઇચ્છા પ્રમાણે ગતિ કરનાર પુષ્પક વિમાન, રાક્ષસોનું આધિપત્ય તથા રાજપણુ આપ્યા હતા. વિશ્રવા કુબેર ઉપર ક્રોધ રાખતા લાગ્યા. પોતાના ભાઈ કુબેરને લોકોનો રાજ્ય વૈભવ ભોગવતો, તે પોતાના પિતાને પ્રસન્ન કરવા પ્રયત્ન કર્યા કરતા હતા. કુબેરે પોતાના પિતાને પરિચારિકા તરીકે ત્રણ રાક્ષસીઓ મોકલી તે નૃત્ય સંગીતના વિષયમાં નિપુણ હતી તેમના નામ પુષ્પોત્કટા, રાકા અને માલિની હતા. તે રાક્ષસીઓ મહાત્મા પુલસ્ત્યને સંતુષ્ટ કરવા માટે તત્પર રહેતી. મહાત્મા વિશ્રવા તેની સેવાથી પ્રસન્ન થયા અને તે રાક્ષસીઓને તેની ઇચ્છાનુસાર લોકપાળ જેવા પુત્રો થવાના વર આપ્યા તે ઉપરથી પુષ્પોત્કટાને કુલકર્ણુ તથા દશગ્રીવ નામના બે પુત્રો અવતર્યા તે બંને પુત્રો અતુલ બળવાન અને રાક્ષસોના રાજા થયા. માલિનીએ વિલીપણુ નામના પુત્રને જન્મ આપ્યો અને રાકાએ એક ભેડ-લાનો જન્મ આપ્યો, જેમાં ખર નામનો પુત્ર અને સૂર્યનખા નામની પુત્રી હતી.

સર્વ બાળકોમાં વિલીપણુ રુપાળો અને વર્ષનિઠ હતો હશગ્રીવ(રાવણુ) સર્વમાં ઉત્તમ અને બળવાન રાક્ષસ હતો તે ઉત્તાડી, રીર્ષવાન, સવશાળી અને મહા પરાક્રમી હતો. કુલકર્ણુ યુદ્ધમાં વધુ બળવાન ગણાતો ખર, ધનુર્ધારી અને બ્રાહ્મણોનો દેશી હતો. સુપનખા બિહામણી અને આઝ્ઞેને તપમાં વિધન કરનારી હતી, સર્વે પુત્રો વેદ બાણના હતા અને તે પોતાના પિતાની સાથે ગધમાદન પર્વત ઉપર રહેતા. તેમણે કુબેરને મોટી સંપત્તિવાળો જોઇ ઇર્ષ્યા કરવા માંડી અને કુબેર જેવી સંપત્તિ મેળવવા માટે તપ કરી બ્રહ્માને પ્રસન્ન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો તે પછી રાવણે એક પગે ઉભા રહી, વાયુને આહાર કરી, પચાગ્નિ તાપી એક હજાર વર્ષ સુધી તપશ્વર્યા કરી કુલકર્ણુ પૃથ્વી ઉપર શયન કરી, ચમ નિષમ પાળી તપશ્વર્યા કરવા માંડી. વિલીપણે ઝાડ પરથી પડતા એક એક પાલ્લવનો આહાર કરી ઉપવાસ કરી જપ કરવામાં પરમણુ રહેતા માડ્યુ એઓ તપ કરતા હતા ત્યારે ખર અને સુપનખા તેમની સેવામાં અને રક્ષામાં તત્પર રહેતા એક હજાર વર્ષ સુધી તપ કર્યા પછી રાવણે પોતાના મસ્તક કાપીને અગ્નિમાં હોમવા માડ્યા જેથી બ્રહ્મા તેના ઉપર પ્રસન્ન થયા અને તેની પાસે જન્મ બોલ્યા કે હે પુત્રો, હું તમારા ઉપર પ્રસન્ન થયો છું માટે હવે તમે તપ કરતા બંધ

પડેા અને એક અમરપણા સિવાય જે બીજી તમને પ્રિય હોય તે માગેા વળી હે રાવણ, તે ઉત્તમ પદની કામનાથી જે તારા મસ્તકે અગ્નિમાં રાખ્યા છે તે સર્વ મસ્તક પાછા તારા શરીર ઉપર સંધાર્ધ જશે અને તેથી તારા દેહમાં કદરૂપાપણુ રહેશે નહિ પણ તુ ઇચ્છાનુસાર રૂપ ધારી રણભૂમિ ઉપર શત્રુઓનો જરૂર પરાજય કરીશ. ત્યારે રાવણે કહ્યું કે : ગધર્વ, દેવો, અસુરો, રાક્ષસો મારો પરાભવ કરી શકે નહિ એવો મને વર આપો. જેથી બ્રહ્માએ કહ્યું કે તે જે નામે દીધા તેનાથી તારો પરાજય થશે નહિ. તને માત્ર મનુષ્યનો ભય રહેશે. આ પ્રમાણે બ્રહ્માએ વરદાન આપ્યું તે પછી મનુષ્યનું ભક્ષણ કરનારો દુષ્ટ બુદ્ધિ રાવણ મનુષ્યોનું અપમાન કરેવા લાગ્યો.

પછી બ્રહ્માએ કુલકર્ણને વર માગવાનું કહ્યું તેથી અપ્તાનવડે બુદ્ધિહીન થયેલા તેણે મહા નિદ્રા માગી પછી વિભીષણને માગવાનું કહેતા તેણે માથું કે હું પરમ આપતિમાં આવી પડ્યો હોજી તો પણ મારી બુદ્ધિ અધર્મનો અગિકાર કરે નહિ અને મને વગર અભ્યાસે બ્રહ્માજનુ જ્ઞાન થાય એવો વર આપો તેથી બ્રહ્માએ તેને કહ્યું તુ રાજસ જાતિમાં જન્મ્યો છું છતાં તારી બુદ્ધિ ધર્મ ઉપર પ્રેમ ધરાવે છે માટે હું તને અમરપણું આપુ છું.

આ પછી રાક્ષસ રાવણે કુબેરની સાથે યુદ્ધ કર્યું ને તેમાં કુબેરને હરાવી લકા નગરી લીધી પછી કુબેર લકાનો ત્યાગ કરી ગધર્વો, યક્ષો, રાક્ષસો અને કિપુરુષોની સાથે ગધમાદન પર્વત ઉપર ગયો રાવણે કુબેરનું પુષ્પક વિમાન લઈ લીધું. પણ કુબેરે તેને શાપ આપ્યો કે આ પુષ્પકવિમાન નને વહન કરશે નહિ પણ યુદ્ધમાં જે પુરૂષ તારો નાશ કરશે તેને વહન કરશે તે માઈ તથા ગુરતું અપમાન કરવાથી થોડા સમયમાં જ તારો નાશ થશે વિભીષણ ધર્મોત્તમ હોવાથી કુબેરને અનુસરવાથી કુબેર તેના ઉપર પ્રસન્ન રહેવા લાગ્યા જેથી તેને યક્ષો અને રાક્ષસોનો સેનાપતિ બનાવ્યો રાક્ષસોએ લકામાં રાવણનો રાજ્યાસન ઉપર આભિષેક કર્યો રાવણ ઇચ્છાનુસાર રૂપધારી આકાશચારી હતો તેથી તેણે દેવો અને દૈત્યોનો પરાજય કરી તેમની ઉત્તમોત્તમ વસ્તુઓ પોતે લાધી તે મનુષ્યોને રાવણવતો તેથી રાવણ કહેવાતો હતો રાવણને દશ માર્ગ હતા તેનું બળ ઇચ્છાનુસારી હતું તેથી તે નિત્ય દેવોને ભય આપવા લાગ્યો.

રાવણના ત્રાસથી સર્વ દેવો બ્રહ્માને શરણે ગયા અને કહ્યું કે તમે પૂર્વે દશમીવ (રાવણ)ને વરદાન આપી અમર કર્યો છે તેથી તે સર્વ પ્રજાને અત્યંત દુઃખ દે છે માટે તમે અમારું રક્ષણ કરો. તેથી બ્રહ્માએ કહ્યું કે

રાવણને શિક્ષા કરવા માટે ચતુર્મુખ એવા શ્રી વિષ્ણુ દશરથને ત્યા જન્મશે તે તમારું કાર્ય કરશે. માટે હવે હે ઇન્દ્ર, તુ સર્વ દેવો, ગધર્વો, અને દાનવો સાથે પૃથ્વી ઉપર અવતાર લે અને તમે રીછો, વાનરોની સ્ત્રીઓમા બળ-શાળી પુત્રોને ઉત્પન્ન કરો. પછી તેમણે દુહ્ણી નામની ગધર્વીને કંચુ કે તું પણ પૃથ્વી ઉપર અવતાર લે પછી તે દુહ્ણી મનુષ્ય લોકમા મથરા નામની કુળમાં થઈને અવતારી અને દેવો અને ગધર્વોએ વાનરો અને રીછોની સ્ત્રીઓમા પુત્રોને ઉત્પન્ન કર્યા તે સમયે મહાબળશાળી થયા. પછી મથરાને સૂચના આપી કે તેણે રામનો રાજ્યાભિષેક ન થવા દેતા કૈકયીનુ મન ફેરવી તેમને દેશવટો દેવરાવવો.

રામ જન્મ.

પછી દેવોની પ્રાર્થનાથી વિષ્ણુ ભગવાને દશરથરાજાને ત્યા પુત્રરૂપે અવતરીશ્વ એમ કહી દેવોને રાજી કર્યા પછી પુત્રેષ્ટિ યજ્ઞમા યજ્ઞ પુરુષે આપેલા પાપસ (દુષપાક) ને દશરથે પુત્રની કામનાથી પોતાની કૌશલ્યા, અને સુમિત્રા, કૈકયી એ ત્રણે રાણીઓને આપ્યો. કૌશલ્યાને તે દુષપાકનો અર્ધો-ભાગ આપ્યો અને બાકી ૨, લા અર્ધો ભાગના બે ભાગ કરી એક ભાગ સુમિત્રાને આપ્યો અને બે વર્ષો તેના બે ભાગ કરી તેમણી એક ભાગ કૈકયીને આપ્યો. તે પછી રાણીઓને ગર્ભ રહ્યા.

તે પછી પુરા માસે વસત ઋતુમા ચૈત્ર સુદ ૬ ના રોજ પૂનર્વસુ નક્ષત્ર અને કર્ક લક્ષ્મી ભગવાન વિષ્ણુના અર્ધભાગ રુપ મહા ભાગવાન રામ કૌશલ્યાને પેટે જન્મ્યા. પછી કૈકયીએ વિષ્ણુના ચતુર્ધારારુપ ભરતને ધ્રુવ નક્ષત્રમા અને મીન લક્ષ્મી જન્મ આપ્યો. તે પછી સુમિત્રાએ શુરવીર એવા લક્ષ્મણ અને શત્રુઘ્ને આશ્લેષા નક્ષત્રમા અને કર્ક લક્ષ્મી જન્મ આપ્યો.

આ પ્રમાણે દશરથ રાજાને ત્યા ઇશ્વરાવતારી ચાર પુત્રોનો જન્મ થયો તેથી રાજ્યમાં સર્વત્ર અનંદ છવાઈ રહ્યો.

તે પછી દેવો, ગધર્વો વિગેરેએ રીછો અને વાનરોમા પુત્ર ઉત્પન્ન કર્યા. ઇંદ્રે વાનરોના રાજા વાલ્મી નામનો પુત્ર સ્ત્રીઓ, સર્વે સુગ્રીવ નામનો પુત્ર ઉત્પન્ન કર્યો, બહરપતિએ ‘ત્યાર’ નામનો, કુબેરે ગન્ધમાનદ નામનો, વિશ્વકર્માએ નલ નામનો, અગ્નિએ નીલ નામનો, અશ્વિનિકુમારોએ મેઘ અને દિવિદ નામના, વરુણે સુપેણુ નામનો, અને વામણે વજ્રસમાન દેહવાળા હનુમાન નામનો પુત્ર ઉત્પન્ન કર્યો. અને એવી રીતે રાવણનો વધ કરવા હજારો વાનર પુત્રો ઉત્પન્ન કર્યા.

દશરથને ત્યાં પુત્રનો જન્મ થયા ૧૧ દિવસ થયા પછી બારમે દિવસે દશરથ રાજ્યએ શુરુ વશિષ્ઠને બોલાવી ચારે પુત્રના—રામ, ભરત, લક્ષ્મણ અને શત્રુઘ્ન એવા નામ પાડી નામ સરકાર કર્યો તે પછી પુત્રો મોટા થતા તેમને ઉપનયન સરકાર કર્યો ચારે પુત્રોમાં મોટા પુત્ર રામચંદ્ર પોતાના પિતાને અત્યંત આનંદ આપનાર થયા ચારે ભાઈઓ ગુરુની પાસે સંપૂર્ણ વિદ્યા ભણ્યા રામચંદ્ર સત્ય પરાક્રમવાળા, સત્રામ સમયે રથ ચલાવવામાં કુશળ અને પિતાની સેવા કરવામાં પ્રીતિવાળા હતા નાનો ભાઈ લક્ષ્મણ પોતાના મોટાભાઈ રામચંદ્ર ઉપર નાનપણથીજ સુદૃઢ પ્રીતિવાળા હતા તે રામચંદ્રનું પ્રિય કરવામાં પોતાના શરીરની પથ્થુ પરવા રાખતા નહિ રામચંદ્રને પથ્થુ પોતાના નાનાભાઈ લક્ષ્મણ ઉપર એટલો બધો પ્રેમ હતો કે જાણે બહાર ફરતા પોતાના ખીન્ન પ્રાણ જ હોય તેમની લક્ષ્મણ ઉપર એટલી બધી પ્રીતિ હતી કે તે તેનાથી વિખૂટા પડીને નિદ્રા પથ્થુ કરતા નહિ લક્ષ્મણ વગર ભોજન પથ્થુ કરતા નહિ જ્યારે રામચંદ્રજી મૃગયા કરવા વનમાં જતા ત્યારે તેમનું રક્ષણ કરવા નાનો ભાઈ લક્ષ્મણ પથ્થુ તેમની સાથે જતો રામ લક્ષ્મણને જેવો ગાઢો પ્રેમ હતો તેવોજ ભરત અને શત્રુઘ્ન વચ્ચે પ્રેમ હતો ભરતને શત્રુઘ્ન અને શત્રુઘ્નને ભરત પોતાના પ્રાણ કરતા પથ્થુ વધુ પ્રિય હતા આ ચારે પુત્રોને જોઈ મહારાજ દશરથ અત્યંત પ્રસન્ન થતા હતા.

પુત્રો મોટા થતા એક દિવસે દશરથ રાજ્ય તેમનો વિવાહ કરવાની વાત વસિષ્ઠ, વામદેવ વગેરે સાથે કરતા હતા એવામાં ગાંધિપુત્ર વિશ્વામિત્ર મુનિ ત્યાં આવી ચઢ્યા તેમનો રાજ્યએ યોગ્ય સત્કાર કર્યો પછી અરરપરસ કુશળ સમાચાર પૂછ્યા થોડીવારે વિશ્વામિત્રે કહ્યું કે મેં યજ્ઞદીક્ષા લઈ યજ્ઞનો આરભ કર્યો છે પથ્થુ તે કાર્યમાં મારીચ અને સુગ્રાહ રાક્ષસો આનીને યજ્ઞમાં વિદ્ધ કરશે એમ લાગે છે તેઓ છાનામાના આવી યજ્ઞની વેદી ઉપર માસ અને રૂધિર વર્ષાવે છે, અને યજ્ઞ પૂર્ણ ન થાય તો મારો સઘળો શ્રમ વ્યર્થ થાય તેમ છે માટે હે રાજન ! રાક્ષસો ઉપર ક્રોધી થઈ શાપ આપવાની મારી ઇચ્છા નથી માટે તારા જેટલું પુત્ર રામ કે જે સત્ય પરાક્રમ વાળા, અને શુરવીર છે તેમને મારે સ્વાધિન કર તે રામ આ રાક્ષસોને મારી મારા યજ્ઞનું રક્ષણ કરવાને સમર્થ છે રામચંદ્ર વગર બીજો કોઈ પથ્થુ તે રાક્ષસોને હણી શકે તેમ નથી હું રામચંદ્રને વધુ શેકીશ નહિ

વિશ્વામિત્રના આવા વચન સાંભળી પુત્રો ઉપર અત્યંત પ્રેમ હોવાને

હીધે દશરથ રાજ શોકાવિષ્ટ થઈ કહેવા લાગ્યા કે હે મહાત્મા, રામચંદ્રને હજુ ૧૬ વર્ષ પછી પૂરા થયા નથી તો તે રાક્ષસો સાથે કેવી રીતે યુદ્ધ કરી શકશે ! માટે મારી તમામ સેના લઈ હું આવીને તમારા યજ્ઞની રક્ષા કરવા તૈયાર છું માટે રામચંદ્રને લઈ જવાની કાંઈ જરૂર નથી આ સાંભળી વિશ્વામિત્રે કહ્યું પૌલસ્ત્યવશમા જન્મેયો વિશ્વવામુનિનો પુત્ર રાવણ કે જે મહા બળવાન છે તેની પ્રેરણાથી રાક્ષસો યજ્ઞમા વધ કરે છે આ સાંભળી દશરથે કહ્યું યુ રાવણ ૫ કામમા નિમ્ન કરે છે ? તો તો હું કે મારી સેના તેની સામે યુદ્ધ કરી શકીએ તેમ નથી તો આ બાળક પુત્ર રામચંદ્રને મારાથી તમારી માથે કેમ મોકલાય ? માટે હું આપની ક્ષમા માગુ છું આ સાંભળી વિશ્વામિત્રને ક્રોધ ચઢ્યો અને કહ્યું કે પ્રથમ તે માંડ કાપ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે અને હવે ના કહે છે તો તારૂ વચન જશી આ પછી વશિષ્ઠ મુનિના સમજાવવાથી દશરથે મુનિના ક્રોધના બળથી ગ ચંદ્રને તેમની સાથે મોકલવાનું કબુલ કર્યું રામચંદ્રને બોલાવી રાજાએ મુનિની સાથે જઈ તેમના યજ્ઞનું રક્ષણ કરવા ની વાન કરી, તેમણે પુશીથી જવા કબુલ કર્યું રામચંદ્રની સાથે લક્ષ્મણે પણ જવાની ઇચ્છા કરી એટલે પછી વિશ્વામિત્રની સાથે રામ અને લક્ષ્મણ તેમના યજ્ઞનું રક્ષણ કરવા ગયા આગળ ચાલનાં સરયુ નદીના કિનારે વિશ્વામિત્રે તેમને ક્ષુધા અને શ્રમ નિવૃત્ત થાય તે માટે બજા અને અતિબજા નામની મત્રવિદ્યા આપી. રસ્તામા ચાલતા આગળ સરયુ નદીનો બાગીરથી ગંગાની સાથે સંગમ થાય છે તે સ્થળે એક રમણીય આશ્રમ આવ્યો તે જોઈ રામે પૂછ્યું કે આ આશ્રમ કોનો છે ત્યારે વિશ્વામિત્રે કહ્યું કે પૂર્વે શંકર આ આશ્રમમા આવી તપ કરતા હતા અને અહિં જ તેમણે કામને ભરમ કર્યો હતો, અને તે પછી તે અનગ કહેવાયો. કામે અહિં અંગનો ત્યાગ કર્યો માટે આ દેશ અગદેશ કહેવાય છે હે રામ, આપણે પણ આજની રાત્રિ આ આશ્રમમા જ રહીશું. પછી તે ત્રણે જણ આશ્રમમા ગયા, ત્યા રહેતા મુનિઓએ તેમનો સત્કાર કર્યો બીજે દિવસે તે ત્યાથી ગંગા પાર ઉતરી આગળ ચાલ્યા આગળ ચાલતા બચકર વન આવ્યું ત્યારે રામના પૂજવાથી વિશ્વામિત્રે કહ્યું કે આ દેશમા સુદ નામના રાક્ષસની શ્રી તાટકા નામની પક્ષિણી ઉત્પન્ન થઈ તેનો પુત્ર મારીચ ઈંદ્રના જેવા બળવાળો છે તે મારીચ રાક્ષસ રોજ આ દેશમાં પ્રજાને ત્રાસ આપે છે છે અને તે તેમ તેની માતા તાટકા આ દેશનો નાશ કરે છે તે દુષ્ટા આ વનમાં રહે છે તેણે આગળ માર્ગ રોકેલો છે માટે હે રામ, તમે શસ્ત્ર સજ્જ કરી સાવધાન થાઓ. એ તાટકાને હીધે આ વન ઉત્તર છે.

તાટકાલું વૃત્તાંત.

વિશ્વામિત્રે કહ્યું—પૂર્વે સુકેતુ નામનો એક યક્ષ હતો તેણે ઉઝ તપ કરી બ્રહ્મને પ્રસન્ન કર્યા એટલે તેમણે તેને તાટકા નામની કન્યા આપી એવું વરદાન આપ્યું એ તાટકાને હજાર હાથીનું બળ આપ્યું. સુકેતુએ તેને સુંદની સાથે પરણ્યાથી તેનાથી તેને મારીય નામનો પુત્ર થયો. તાટકાના ધણી સુંદના દુરાચરણથી અગરત્ય ઋષિએ તેને શાપ આપી મારી નાખ્યો ત્યારે તાટકા ઋષિને હથુવા માટે પોતાના પુત્ર મારીય સાથે તેમના આશ્રમમા ગઈ. તેમને જોઈ અગરત્ય ઋષિએ તેમને રાક્ષસ થવાનો શાપ આપ્યો, તે પછી તે રાક્ષસ થઈ આ દેશને હજાર કરી દીધો છે માટે હે રામ, તમે તે તાટકાને હથુવા માટે હવે તૈયાર થાઓ.

રામે કહ્યું હે મુનિ ! મારા પિતાએ આપની આજ્ઞાનું કદાપિ ઉલ્લંઘન કરવું નહિ અને આપના કહેવા પ્રમાણે જ કરવું એવી મને અજ્ઞા કરી છે એટલે ગમે તેવું કામ આપ બતાવશો તે હું કરીશ હું પિતાની આજ્ઞા માનનારા હોવાથી આપનું વચન માની આજે તાટકાનો વધ જરૂર કરીશ, આમ કહી તેમણે ધનુષ યદાવ્યુ અને ટકાર નાદ કર્યા તે નાદ સાંભળી તાટકા રાક્ષસી એકદમ તેમની સામે દોડી આવી. તે રાક્ષસીને આવતી જોઈ રામ સંજ્ઞ થયા. અને તેની માયાને નષ્ટ કરી તેના નાક કાન કાપ્યા અને તેના બળને ક્ષય કરી વિશ્વામિત્રની આજ્ઞાથી તેનો વધ કર્યો. તે પછી વિશ્વામિત્રની સાથે રાત્રે રામ લક્ષ્મણે તે વનમા જ મુકામ કર્યો બીજે દિવસે સ્નાન સંધ્યાથી પરવારી ચાલવાની તૈયારી કરી.

વિશ્વામિત્ર તેમને તૈયાર થયેલા જોઈ કહ્યું : હે રાજપુત્ર, હું આજે તમારા ઉપર પ્રસન્ન થયો છું માટે આજે હું તમને આ સર્વ દિવ્ય અસ્ત્રો આપુ છું તે મહાશુ કરો તેનાથી તમે દેવ, અસુર, ગંધર્વ સર્વ ને જીતી શકશો, આમ કહી તેમણે રામચંદ્રને અસ્ત્રો આપી તે અસ્ત્રોને સિદ્ધ કરવાના મંત્રોનો ઉપદેશ આપ્યો તે પછી તેમણે આગળ ચાલવા માડ્યું આગળ ચાલતા પર્વતની તળેટીમાં સુંદર જ્યોત્સ્નાથી ધેરાયલું એક રમણીય સ્થળ તેમના જોવામા આવ્યું તે જોઈ રામે કહ્યું કે એ જગ્યાએ પૂર્વે વિષ્ણુ પરમાત્માએ ધણી વર્ષ સુધી તપ કર્યું હતું તે પછી તેમણે વામન અવતાર ધારણ કર્યો હતો. તેથી તે વામનનો સિદ્ધાશ્રમ નામનો પૂર્વાશ્રમ છે. હાલ હું પણ એ વિષ્ણુની ભક્તિ કરતો હાલ એ આશ્રમમા રહું છું એજ મારો આશ્રમ છે. યત્નમાં ભગ કરવા માટે રાક્ષસો પણ ત્યાજ આપે છે પછી તે વાતો કરતાં સિદ્ધાશ્રમમા આવી પહોંચ્યા ત્યા રહેનારા મુનિઓએ તેમનો સત્કાર કર્યો.

ત્યાં ગયા પછી વિશ્વામિત્રે તુરત જ યજ્ઞ દીક્ષા લઈ યજ્ઞ શરૂ કર્યો. રામ લક્ષ્મણે તેમના યજ્ઞની રક્ષા કરવા માડી. એવામાં રાક્ષસોના આવવાનો ઉત્પાત થવા લાગ્યો. વિશ્વામિત્ર મુનિએ મૌનવ્રત લઈ યજ્ઞ કરવા માડેલો હતો. એવામાં યજ્ઞ મડપમાં રૂંધેર પડવા માડ્યું તે જોઈ રામે હિંચુ જોયું તો રાક્ષસોને દીક્ષા પછી મારીત્ય અને સુમાહુને પોતાના ઉપર ધરી આવતા જોઈ રામચંદ્રે માનવાચ્છ રાક્ષમની સામે છોડ્યું તે મારીચના હૃદયમાં પેસી ગયું. પછી આગ્નેયાચ્છ ચઢાવ્યું ને મુખાહુના હૃદયમાં પેડું તેથી તે મરણ પામ્યો એ પછી રામે બીજા અસુરોનો વધ કર્યો. એ પ્રમાણે રામે અસુરોનો વધ કરવાથી યજ્ઞ નિર્વિઘ્ને પૂર્ણ થયો પછી વિશ્વામિત્રે કહ્યું કે : હે રામ ! તમે મારી સાથે આવીને ગુરુનું વચન પરામર પાળ્યું પછી રાત્રે ત્યાં રહ્યા બીજે દિવસે ત્યાંના મુનિઓએ રામ લક્ષ્મણને કહ્યું કે : હાથમાં મિથિલા નગરીના રાજા જનકને ત્યાં જવાના છીએ માટે તમે પણ અમારી સાથે ત્યાં આવશો તો સાડા છે ત્યાં યજ્ઞદર્શન થશે વળી એક દિવ્ય ધનુષ છે તેને પણ જોશો આ સાલગ્રામી રામ લક્ષ્મણને પણ ત્યાં જવાની ઇચ્છા લઈ તેથી સર્વ ઋષિ મડળ અને રામ લક્ષ્મણને લઈ વિશ્વામિત્ર જનકપુર જવા તૈયાર થયા.

અહલ્યા

રસ્તામાં ચાલતા ચાલતા તે મિથિલા નગરીની પાસેના ઉપવનમાં આવી પહોંચ્યા ત્યાં એક પ્રાચીન આશ્રમ જોવામાં આવ્યો એ આશ્રમમાં એક શિશુ પડી હતી તેનો રામચંદ્રના પગે સ્પર્શ થતા સ્વરૂપવાન સ્ત્રીના રૂપમાં તે શિશુ લઈ ગઈ તે જોઈ રામે આ શો ચમત્કાર છે અને આશ્રમ કોનો છે એમ પૂછવાથી વિશ્વામિત્રે કહ્યું કે : પૂર્વે અહિં મહાદેવ ગૌતમ ઋષિ રહેતા હતા તે પોતાની પત્નિ અહલ્યા સાથે ધણી વર્ષ અહિં રહી તપ કરતા હતા એક વખતે ગૌતમ ઋષિ આશ્રમમાં નહોતા ત્યારે અહલ્યાના સૈદ્ધર્થથી મોહિત થયેલો ઇંદ્ર ગૌતમનો વેશ લઈ અહલ્યાની પાસે આવ્યો અને અહલ્યાનો સંગ કરવાની ઇચ્છા કરી તેણે ઇંદ્રને ઋષિનું રૂપ ધારી આવેલો જોઈ ઇંદ્રને ઝાળખ્યા છતાં પણ અહલ્યાએ ઇંદ્રની સાથે સમાન્ય થઈ નહીં. ઇંદ્રે તે પછી જોઈ ઋષિના ભયથી બહાર નીકળે છે તેવામાં સામે જ ઋષિને આવતા જોઈ તે ભયજીત થયો. ગૌતમ મુનિએ તેને ઝાળખ્યો અને તેનું કુટુંબ કર્મ જાણી તેને શાપ આપ્યો કે, હે નીચ ઇંદ્ર ! તેં મારું સ્વરૂપ ધારીને આવું નિશ્ચ કર્મ કર્યું માટે જ તું વૃષણ રહિત થઈશ તે પછી ઋષિ પશુકૃતિમાં આવ્યા તેમણે પોતાની સ્ત્રીને શાપ આપતા કહ્યું

કે હે કુષ્ટ! તે આવુ કુષ્ટ કર્મ કર્યું માટે તું માત્ર વાયુનું જ બચ્ચું કરનારો ને બળ્ભમા શયન કરનારી સીતા થઈ આ આશ્રમને વિષે હજારો વર્ષ પર્વત નિવાસ કરીશ પણ જ્યારે દસરથ પુત્ર રામચંદ્ર આહ આવશ્યે ત્યારે તેના ચરણ સ્પર્શથી તું પવિત્ર થઈશ. એ પછી ગૌતમ ઋષિ ત્યાંથી ચાલી ગયા અને હિમાલય પર્વતના રમણીય શિખર ઉપર જઈ તપ કરવા લાગ્યા. તે આશ્રમ છે અને આ શિલા થઈ પડેલી અહલ્યા આપના ચરણ સ્પર્શથી શાપમુક્ત થઈ મૂળ સ્ત્રી રૂપે થઈ છે થોડીવારે ગૌતમ ઋષિને યોગમગથી ચોતાના આશ્રમમાં રામચંદ્ર આવ્યા છે એ વાન જાણવામાં આવતા તે પણ આવી પહોંચ્યા. ગૌતમ અને અહલ્યાએ રામચંદ્ર સાંકડત ઋષિઓનો યોગ્ય સત્કાર કર્યો પછી તે સત્ર મહાન મિથિ ૧૧ નમરી તરફ વિદાય થયું.

જનકપુરિ

થોડાજ વખતમાં વિશ્વામિત્ર સાથે રામ લક્ષ્મણ અને સત્ર ઋષિમહાજન જનકપુરમાં આવી પહોંચ્યું ત્યાં તેમણે એક જળાશય પાસે એકાંતમાં મુકામ કર્યો. રાત્રિ જનકે પોતાના પુત્રાલિન શતાર્નવ સાથે ત્યાં આવીને તેમને યોગ્ય સત્કાર કર્યો વિશ્વામિત્ર રાત્રિને રામ લક્ષ્મણ ઓળખાવ્યા શતાર્નવ એ ગૌતમ ઋષિના મોટા પુત્ર હતા તે પણ પોતાની માતા અહલ્યાનો ઉદ્ધાર થયો જાણી હાથ પામ્યા. પછા વિશ્વામિત્રે રાત્રિને કહ્યું કે હે રામ, આ દસરથના કુમાર તારી પાસે જે શિવ ધનુષ્ય છે તે જોવા માટે અહિં આવ્યા છે માટે તું તે તેમન દેખાડ.

દિવ્ય ધનુષ્યનું વૃતાંત સીતાની ઉત્પત્તિ.

જનકે કહ્યું બહે, હું તેમને ધનુષ બતાવીશ એ ધનુષ અમારા વંશના મૂળ પુરુષ 'દેવરાત' નામના જનકને દેવોએ આપ્યું રૂપે સોપ્યું હતું ત્યારથી તે અમારી પાસે છે એક વખતે મઠ કરવા માટે મેં જમીન શુદ્ધ કરવા માટે હજારી અણીવડે પૃથ્વી ખેડવા માડી તેમાંથી મને એક કન્યા મળી તેથી મેં તે કન્યાનું નામ સીતા રાખ્યું માતા મોટી થતા તે શિવ ધનુષને હાથથી ઉપાડી ફેરવવા લાગી તે જોઈ મેં નિશ્ચય કર્યો કે આ પુત્રી આવી શક્તિમળી છે તો જે કાર્ક એ ધનુષની પ્રત્યયા ચલાવશે તેને જ હું આ કન્યા પરણાવીશ તે પછી એ પુત્રીનો ઈચ્છાથી ધણી રાખ્યો મારી પાસે આવ્યા મેં તેમને ધનુષ બતાવીને તેની પ્રત્યયા ચલાવવાનું કહ્યું પણ ક્રોધ તે ચલાવી શક્યા નહિ તે ધનુષ હું આજે રામ લક્ષ્મણને દેખાડીશ તે મારી દેવ જામા રહે છે અને હું તેનું દરરોજ મધ પુષ્પાદિમાં પુજન કરું છું એમ કહી રાત્રિએ રામ લક્ષ્મણને લાઇ જઈ તે ધનુષ બતાવ્યું ધનુષને

જોઈ વિશ્વામિત્રે રામને કહ્યું કે હે રામ ઉઠો, અને આ ધનુષ જુઓ. તે સાંભળી રામ ઉઠ્યા અને ધનુષ પાસે ગયા તે જોઈ તેમણે કહ્યું કે ધનુષ જોયું, હવે હું તેને ઉપાડીને પ્રત્યક્ષ ચઢાવવાનો પ્રયત્ન કરીશ. આ સાંભળી જનક અને વિશ્વામિત્રે કહ્યું બાણ સાર

૧ પછી રામચંદ્ર ને ધનુષ્ય પેટીમાંથી બહાર કાઢી તેના એક છેડાને પગના અંગુઠાથી ટેકવી જાત જોનામાં તેની પ્રત્યક્ષ ચઢાવી દીધી પછી તેમણે ધનુષ્યને બંને હાથે પકડી ૧ કણ પર્ણ બેચવા જાય છે નેવામાં તેા ધનુષ્યના કડકડ શબ્દ થતા બે કડકા થઈ ગયા. એ વખતે ભયકર નાદ થયો અને તેથી ધણા મનુષ્યો ધ્રુઈત થઈ ગયા. થોડીવારે જનકે કહ્યું કે દશરથ પુત્ર રામચંદ્રે અદ્ભુત પરાક્રમ ક્યું છે હવે હું મારી પુત્રી સીતા રામચંદ્રજીને પરણાવીશ મેં જે પણ લીધું હતું તે આજે પૂર્ણ થયું છે

એ પછી વિશ્વામીત્રની આજ્ઞાથી રાજાએ આ સમાચાર દશરથ રાજાને કહેવા માટે મંત્રી મોકલ્યો અને રામચંદ્રના વિવાહ માટે જાન લઇને આવવાની કંકાની પણ મોકલી દશરથ રાજાને સમાચાર મળતા હય થયો તે પછી તે વસિષ્ઠાદિ ઋષિઓને લઈ જાન સાથે દશરથ રાજા મિથિલા નગરીમાં આવ્યા આ વખતે યજ્ઞ પૂર્ણ થવા આવ્યો હતો તેથી જનકે વિવાહ કાર્ય બીજા દિવસે કરવાનો નિશ્ચય કર્યો દશરથ રાજાનેા રાજાએ યજ્ઞ સંકાર કર્યો. પોતે રામ લક્ષ્મણ પુત્રોને મળ્યા અને તેમને જોઈ અત્યંત હર્ષ પામ્યા.

તે પછી વસિષ્ઠની સંમતિથી વિશ્વામિત્રે જનકને કહ્યું કે તમારી પુત્રી સીતાનો રામની સાથે, ઉમલાનો લક્ષ્મણ સાથે વિવાહ કરો તે તો ઉત્તમ છે. હવે તમારા નાના ભાઈ કુશંજીને બે કન્યાઓ છે તેની અમે દશરથના પુત્ર ભરત અને શત્રુઘ્ન માટે અમે માગણી કરીએ છીએ માટે તમે હવે દશરથ રાજાની સાથે સંબંધ જોડો. તે વાત જનકે કશુંત કરી અને ભરત તેમ શત્રુઘ્ન ૧ પણ વિવાહસંબંધ જોડાવો. તે પછી બીજા દિવસે મોટી ધામધુમથી રામચંદ્રના સીતાજી સાથે, લક્ષ્મણુત ઉર્મિલા સાથે, ભરતના માડની સાથે અને શત્રુઘ્નના શ્રુતકીર્તિ સાથે લક્ષ્મણ વસિષ્ઠજીની આજ્ઞાથી રામચંદ્ર વિગેરે ચારે ભાણ્યોએ પોતપોતાની પત્નીઓના ઘરોને મોકલ્યું કર્યો. પછી વિવાહવિધિ પુરી થતા સર્વે વાજતે ગાજતે જાની વાસે ગયા. બીજા દિવસે વિશ્વામિત્ર સર્વ ઋષિઓ સાથે ત્યાંથી હિમાલય તરફ વિદાય થયા. જનકરાજાએ કન્યાદાનમાં મહું ધન, લાખો માયો, કપડા, અલંકારો, દાંથી, થોડા, રથ, દાસીઓ વિગેરે આપ્યું.

તે પછી દશરથ રાજા જન માથે વિદાય થયા. રસ્તામા જતા શુભ અશુભ બંને પ્રકારના શુકનો થતા લાગતા આગળ જતા મોટો વડોળો વાવા લાગ્યો. થોડીવારે ત્યાં રસ્તામા ભયકર આકૃતિવાળા, ક્ષત્રિયકુળનો નાથ કરનારા પરશુરામને દરસી લઈ આવતા જોયા તેમનાની સર્વ ક્ષત્રિયો બંધીતા હતા તેની સર્વ પરશુરામે શામન કંથુ કે હે દશરથ પુત્ર રામ ! તે તાટકા અને સુમાહુ વિગેરેનો વધ કર્યો છે જનકરાજાને ત્યાં શિવ ધનુષ્યનો ભગ કર્યો એ વાત મેં સાંભળી છે હું તે શિવ ધનુષ્ય કરતાં પણ ઐષ્ટ ધનુષ્ય લઈ તારી પાસે આવ્યો છું માટે તું આ ભયકર ધનુષ્યને મહણ કર અને તેના ઉપર બાણ ચઢાવીને તારૂં બગ દેખાડ. આ સાંભળી દશરથ રાજા અત્યંત ખેદ પામ્યા અને હાથ જોડી દીન વાણીથી પરશુરામને કહેવા લાગ્યા કે હે પ્રભો ! દયા કરો, મારા બાળક પુત્રને અભયદાન આપો જો રામચંદ્રને નાથ થશે તો અમે કાર્ધ પણ જીવવાના નથી. ” આમ કહેવા છતાં પણ પરશુરામે તે ઉપર લક્ષ ન આપતા રામને કંથુ કે હે રામ, વિશ્વકર્માએ દેવો માટે માત્ર બે ધનુષ્યજ નિર્માણ કરેલા છે એક તે જનકની સલામા ભાગી નાખ્યું તે ધનુષ્ય દેવોએ ત્રિપુરાસુરનો નાથ કરતા માટે મહાદેવને આપ્યું હતું અને બીજું મારા હાથમા છે તે દેવોએ વિષ્ણુને આપ્યું હતું. આ ધનુષ્ય પૂર્વે વિષ્ણુ ભગવાને મારા દાદા ઋષ્યકે ઋષિને થાપણ રૂપે આપ્યું હતું તે હાન મારી પાસે છે. તે વડે મેં ૨૧ વાર નક્ષત્રિય પૃથ્વી કરી હતી. તે તુલે અને તારી શક્તિ હોય તો આ ઐષ્ટ ધનુષ્યને સંભાળ કરી તેના ઉપર બાણ ચઢાવ

આ સાંભળી રામચંદ્રે પરશુરામને કહ્યું તમે જાણે ૨૧ વાર નક્ષત્રિય પૃથ્વી કરી હશે. પણ હું કે ક્ષત્રિય ધમપુત્ર છું તેને બળરહિત અને અશક્ત બાણી તમે મારૂં અપમાન કર્યું છે માટે તમે હવે મારા પરાક્રમે પણ જુઓ આમ કહી તેમણે પરશુરામના હાથમાનું વૈષ્ણવ ધનુષ્ય મહણ કરી તેને સંભાળ કર્યું અને ત્રૈલોક્યને કપાલે તેણે જયઘોષ કર્યો પછી પરશુરામને કહ્યું કે હે મહાત્મા ! તમે બાહ્ય છે અને મારા ગુરુ વિશ્વામિત્રની બેન સયવતીના પાત્ર છે તેથી આ બાણ હું તમારા ઉપર મૂકવાને સમર્થ નથી પણ આ બાણ વડે હું તમારા તપોમગ્ધી પ્રાપ્ત થનાર સ્વર્ગાદિ લોકમા જવાની અર્થને નાથ કરીશ આ સાંભળી પરશુરામે કહ્યું હે વીર રાધવ, જાને તમે મારા તપથી સપાદન કરતા ઉત્તમ લોકનો નાથ કરો. તમે આ બાણ સાધ્યું એથી નિશ્ચય છે કે તમે દેવોના પણ ધન્ય એવા વિષ્ણુ છો. આપ આપ ત્રિલોકના નાથથી હું પરાજીત થઈ તે મને સંભળવડ

નથી. આ પછી શ્રી રામચંદ્રે ધનુષ્ય ઉપર ચઢાવેલુ બાણ પરશુરામ ઉપર મૂક્યુ તેથી પરશુરામે તપ કરી મળેલા ઉત્તમ લોકનો નાશ થયો. પછી પરશુરામ મહેન્દ્ર પર્વત ઉપર જવા તૈયાર થયા એટલે રામચંદ્રજીએ તેમની ખાલાણી હોવાથી પુત્ર કરી. પછી ઋષિ ચાલ્યા ગયા.

તે પછી રામચંદ્રજી, દશરથ રાજા અને સર્વ જન સાથે અયોધ્યા પહોંચી ગયા. અયોધ્યામાં આજે સર્વ સ્થળે રાજકુવરો પરણીને આવેલા હોવાથી આનંદ ઓછો થઈ રહ્યો હતો કુવરોએ પોતાને નમન કર્યા તે પછી જનકની આરે પુત્રીઓ પોતપોતાના પતિ સાથે રહેવા લાગી, અને રામચંદ્ર વિગેરે આરે બાહ્યો પિતાની સેવા કરતા તેમની આગ્રા પ્રમાણે વર્તવા લાગ્યા.

તે પછી કેટલાક દિવસે ભરતનો મામો યુધાજીત ભરતને તેડવા આવ્યાથી ભરત પિતા અને માતાની આગ્રા લઈ શત્રુહન સાથે મોક્ષાળ ગયા પછી રામ અને લક્ષ્મણ પોતાના વૃદ્ધ પિતાની સેવા કરતા માતાની સેવામાં તૈયાર રહેવા લાગ્યા. દશરથના આરે પુત્રોમાં રામચંદ્ર અત્યંત યશસ્વી અને સર્વ પરાક્રમી નીવડ્યા.

રામચંદ્ર પોતાની પ્રાણપ્રિયા સીતા ઉપર નિરતર પ્રેમ દૃષ્ટિથી જોતા હતા અને તેમના મહાસાખી પત્ની સીતા પણ પોતાના હૃદયમાં તેમનું જ ચિંતા કરતા હતા પતિનું હિત કરવાની અને પતિત્રા પાળવાની, સીતાના ઉત્તમ ગુણોથી રામચંદ્રની તેમના ઉપર દિન પ્રતિદિન અધિક પ્રીતિ થતી હતી. સીતાના હૃદયમાં પણ રામચંદ્ર પર તેથી દ્વિગુણ પ્રીતિ રહેતી હતી. સીતા અને રામચંદ્રના એક જાતના અભિપ્રાયને આપોઆપ જ જાણી લેતાં. એ પ્રમાણે રામચંદ્રે પોતાની પ્રિયા સીતાની સાથે અનેક ઋતુ પર્યંત વિહાર કર્યો.

એ પ્રમાણે પતિ સુખને ઇચ્છનારા ઉત્તમ રાજકન્યા સીતાને પ્રાપ્ત થઈ આનંદ યુક્ત થયેલા રાજર્ષિ દશરથના પુત્ર રામચંદ્ર જેમ લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત થઈ દેવાના સ્વામી વિષ્ણુ શોકે તેમ શોકવા લાગ્યા.

૨

અયોધ્યાકાંડ

શ્રી મામ પ્રજાને ઇષ્ટ તથા પિતાને પ્રીતિકારક ગુણરૂપી કિરણો વડે સૂર્યની પેઠે શોકવા લાગ્યા. તે જોઈ સર્વ પ્રજા એવું ઇચ્છતી કે સર્વગુણ સંપન્ન શ્રી રામચંદ્ર લોકનાથ મામ તો સાફ. દશરથ રાજા પણ પોતાના પુત્ર રામચંદ્રને યુવરાજ પદે અભિષેક કરવાનો વિચાર કરવા લાગ્યા. તેમણે

પોતાના સભાસદો અને મંત્રીઓને બોલાવી કહ્યું કે શ્રી રામચંદ્રને રાજ્યાભિષેક કરવાનો મારો વિચાર છે માટે તમારી સર્વની શુ ઈચ્છા છે તે જણાવો આ સાબળી સભાસદોએ કહ્યું કે આપશ્રીના પાટ્ટી કુમાર રામ ધંધ સમાન પરાક્રમી છે વળી સત્યવાદી અને સત્ય પરાયણ છે, તે ધર્મજ્ઞ, શીશુબાળા, ઈર્ષ્યારહિત, શાંત અત કરણવાળા, જીતેન્દ્રિય, રચર ચિત્તવાળા, સર્વને પ્રિય વચન બોલનારા અને સર્વ આયુષોમા કુશળ છે માટે અમારી પશુ એવી મરજી છે કે આપ સર્વગુણ સુકત કુમાર રામચંદ્રને અમારા હિત માટે શીઘ્રતાથી હર્ષપૂર્વક રાજ્યાભિષેક કરો.

તે પછી રાજા દશરથે મહર્ષિ વસિષ્ઠ અને વામદેવને કહ્યું કે હે મુનિ વરો, આપણા રામને યુવરાજ પદે અભિષેક કરવા માટે આ સવ પ્રજાજનો સમત છે માટે હવે હમણા જ તેને રાજ્યાભિષેક માટે સર્વ સાહિત્ય તૈયાર કરો. તે પછી થોડીવારે રામચંદ્ર ત્યાં આવી ચઢ્યા તેમને જોઈ રાજાએ કહ્યું કે હે બહાદુર પુત્ર ! તું મારા કરતા અધિક ગુણવાન હોવાથી મને અતિ પ્રિય છે કે આ ચૈત્ર મામ છે અને તેમા પુખ્ત યોગમા તું યુવરાજ પદ પ્રહણ કર. હે પુત્ર, તું વધુ વિનયવાળો થઈ જીતેન્દ્રિય થા કામ કોષથી ઉત્પન્ન થનારા વ્યસનોનો લાગ કર અને રાજ્યભંડાર ને સમૃદ્ધ કરી મનને વશ કર.

રામને અભિષેક કરવાની વાત કૌશલ્યાને પહોંચી અંધ તેથી તેમને ધણો હર્ષ થયો. તે પછી દશરથ રાજાએ પોતાના મંત્રીઓ સાથે નિશ્ચય કર્યો કે આવતી કાલે ઉત્તમ પુખ્તયોગ છે માટે યુવરાજ રામને તે સમયે રાજ્યાભિષેક કરવો પછી પ્રાત કાલ થતામા સર્વ કામકાજની તૈયારી કરવાની તે સૌને બવામણ કરી સભા વિસર્જન કરી તે પછી દશરથરાયે રામને પશુ જણાવ્યું કે હે વત્સ, આપણી સર્વ પ્રજા અને પ્રધાન મંડળ એ સૌ તું રાજા થાય એમ ઇચ્છે છે માટે હું તને યુવરાજપદે અભિષેક કરીશ માટે હવે તેને માટે હવે તેને માટે તું તૈયાર થા અને તે એમ કહી વળી વસિષ્ઠને બોલાવી તેમણે કહ્યું કે રામચંદ્રને નિર્વિનંતાથી રાજ્ય પ્રાપ્ત થાય તે માટે સીતા સહિત સકલપૂર્વક ઉપવાસ કર વા.

વસિષ્ઠે રામચંદ્રજીને સીતા સાથે ઉપવાસ કરવાની આજ્ઞા આપી. રામચંદ્રને રાજ્યાભિષેક થવાની વાત અયોધ્યામા સંધળે પ્રસરી રહી હતી અને તેથી નગરને શબ્દગારવાતુ ધમધોકાર ચાલવા માડ્યું. લોકો આનંદમા આવી ગયા હતા રાજાઓ ઉપર ધ્વજપતાકા આમા પશુ કરી દીધી હતી. રામચંદ્રને રાજ્યાભિષેક થવાની વાત સાબળી પાણી માત્રને આનંદ થઈ રહ્યો હતો. અને ઇંદ્રની અમરાવતી સમાન અયોધ્યા રોજાતું હતું.

રામચંદ્રને રાજ્યાભિષેક થાય તેવી સર્વને ઇચ્છાકરી પણ ધિરેચ્છા કંઈ જુદી જ હતી. રાવણુદિના ત્રાસથી દેવોને દુઃખ યુક્ત કરવા માટે કરિ ક્યારે પ્રવર્તન કરે એની દેવોની ઇચ્છા હતી. રામને રાજ્યાભિષેક થવાની વાતથી દેવોને હર્ષને બદલે ચિંતા થવા લાગી કે જો રામ રાજકાળમાં પ્રવૃત્ત થશે તો રાવણુનો વધ કેણુ કરશે ? આથી તેમણે તેમાં વિધિ નાખવાને વિચાર કર્યો.

દશરથરાયની પટરાણી કૈકયીની દાસી મથરાને રામચંદ્રની પાસે પાસેથી ખજાર મળી કે આવતી કાલે રામચંદ્રને રાજ્યાભિષેક કરવાનો છે, આ સાંભળી કુબ્જ મથરાને અત્યંત ક્રોધ થયો અને તે તરત કૈકયી પાસે ગઈ. તેણે કૈકયીને કહ્યું કે : અરે રાણી કૈકયી ! તું જુલિહિન થઈ શુ પડી છે તારા ઉપર મોટું ભય આવી પડ્યું છે. તું કંઈ સમજતી નથી તારો પતિ તને માત્ર મોઢે બોલીને જ બહુ મનવે છે પણ ખરી રીતે તો તે તારે અગ્નિય કરનારો છે. આ સાંભળી કૈકયી બચલીત થઈ બેઠી થઈ અને કહ્યું કે : પણ છે શુ તે તો કહે ? આ સાંભળી મથરાએ કહ્યું હે દેવી, દશરથ રાજા કૌશલ્યાના પુત્ર રામચંદ્રને કાલે યુવરાજ પદનો અભિષેક કરવાના છે એ વાત સાંભળી હું ધણી દુઃખી થઈ છું. કેમકે જો તું સુખી હોય તો જ હું સુખી હોવાળી, તું રાજકુમારી ઉત્પન્ન થયલી અને ગાંધેદ્રની એ દેવતા છતાં રાજનીતિના વૈશલ્યને કેમ જાણતી નથી ? તારો ભત્રીય દશરથ તો માત્ર બોલવામાં ધર્મિષ્ઠ અને ઉપર ઉપર જ હસયુગો તથા મધુર બોલનારો છે, પણ ખરું જોતા ધર્મના બહાર છે. તે તો કૌશલ્યાના અર્થતુ સાધન કરવામાં તત્પર છે ને તેથી રામને યુવરાજપદ અભિષેક કરે છે તે તારી સાથે પ્રેમ ખતાવે છે અને તારા પુત્ર ભારતને મોઢાળ કાઢી મૂક્યો છે અને ઉતાવળે રામને રાજ્યપર સ્થાપિત કરે છે. રાજ તો તારો મનુષ્ય થઈ પડ્યો છે. માટે તું ઉતાવળથી તારું દિત યામ એવો ઉપાય કરો તારી, તારા પુત્રની અને મારી રક્ષા કર.

આ સાંભળી કૈકયીને કંઈ અચ્ચર થઈ નહિ પણ તે તો રામને રાજ્યાભિષેક થવાની વાત જાણી આનંદીત બની. આ શુભ વધામણી લાગ્યા મહત્ત્વ તેણે મથરાને એક શ્રેષ્ઠ આશુપણુ આપ્યું તેણે કહ્યું અભિ મથરા, હું રામ કે ભારતમાં કંઈ નુનાધિકપણું જોતી નથી માટે રામને કાલે યુવરાજ અભિષેક કરવાની વાત જાણી મને જલ્દી આનંદ થાય છે.

મથરા કુબ્જ કૈકયીના માતૃકુળની દાસી હતી. તે જાણપણુથી જ રાણીની સેવામાં હતી. કૈકયી તેનું હંમેશાં મનપ્રીય પણુ આજે તેની વાત

રાષ્ટ્રએ ન માનવાથી તેને ક્રોધ બહુએ અને આપેલું આબૂપણ દૂર ફેંકી બોલી કે હે મદ, તું શોક કરવાને બદલે આનંદ માને છે ? તારી શોકના પુત્ર રામની શ્રદ્ધ તને મૃત્યુ કરતા પણ વધાર છે. રામને રાજ્ય મળે તો ભરતનાં વનાશ થવાનો કાચ કેમ નાહ રામને યુવરાજપદનો અધિકારેક ચતા કાકલ્યા જરૂર સંભાળવતી થવાની. તે તારી શોકરૂપ શત્રુ છે તે પછી તારે પણ તની દાસી માફક આજ્ઞા ઉડાવવી પડશે. આમ કહેવા છતાં પણ કૈંશીને કાષ અસર થઇ નાહ એટલે મથરાએ તેને ફરી કાબેરી અને કહ્યું કે રામને ગાદી મળતાં ભરત અનાથની પેઠે રાજવશીપણથી હીન થશે તેના વિચાર કરે અને ભરતને રાજ્ય મળે અને રામને વનવાસ મળે એના ઉપાય કરે. પણ ભરમાબાપી કૈંશીની માત ફરી તેણે મથરાને કહ્યું ખરેખર, તું કહે છે તે સાચું છે. મારે રામ વનવાસ જાય અને ભરતને રાજ્ય મળે તેમ કરવું જોઇએ. પણ તે કેમ અને ? તે ઉપાય અને સૂત્રો નથી.

આ સાંભળી મથરાએ કહ્યું હું તે ઉપાય તને જતાવું. જો સાંભળ. પૂર્વે દેવા અને દૈત્યોને યુદ્ધ થયું ત્યારે તારો પતિ દશરથ તને સાથે લઇ ઈંદ્રને સહાય કરવા ગયો હતો તે તને યાદ તો હશે તે યુદ્ધમાં અસુરોએ કેવાનો નાશ કરવા માડ્યો. દશરથે તે વળા અસુરો સાથે મહા દારૂણ યુદ્ધ કર્યું. એવામાં તે દૈત્યના કષ્ટથી અત્યંત થઇ પડ્યા. એ વખતે તું રથના સારથી તરફિ હતી. તેથી તું દશરથન મૂર્છિત થયેલા જાણી રથને ત્યાંથી દૂર લઇ ગઇ અને રાજાનું રક્ષણ કર્યું. તે વખતે તારા પતિએ મૂર્છા વળતા તારા ઉપર પ્રસન્ન થઇ તને ઇચ્છામાં આવે તેવા બે વર માગવાનું કહ્યું હતું, પણ તે તે વખતે ન માગતાં કહ્યું કે મને જ્યારે જરૂર પડશે ત્યારે માગીશ એ વાત તેમણે કહ્યું રાખી હતી એ તો તને યાદ છે ને ? માટે તારા એ બે વરદાનો રાજા પાસે ભેજ્યો છે તે તારે આ વખતે ઉપયોગી થઇ પડશે. એક વરદાનમાં ભરતને રાજ્ય અને બીજા વરદાનમાં રામનું ચૌદ વર્ષ વનવાસ એમ માગી લે. એટલે એટલી મુદતમાં ભરત પુશીથી પોતાનું રાજ્ય વિચાર કરી શકશે.

આ સાંભળી કૈંશી બહુ રાજી થઇ અને મથરાના કહેવા પ્રમાણે તેણે એ બે વરદાનો રાજા પાસે માગવાનો નિશ્ચય કર્યો. આ પછી કૈંશી મથરાના કહેવા પ્રમાણે ધરમાં રાજા ઉપર રીસાર્ધ, મોહ ચલાવી લાખી થઇ મહીન વજ પહેરીને નીચે સૂઈ ગઈ આ તરફ રામને અધિકારેક થવાની વાત જાણી પ્રજા હર્ષમાં આવી ગઈ છે. રાજા રામને અધિકારેક કરવાની વાત કૈંશીને જણાવવા માટે અતઃપુરમાં આવ્યા તો ત્યાં તેમણે કૈંશીને

જાપામમાન થયેલી અને રીસમા સૂતેલી દીડી આ જોઈ રામ આશ્ચર્ય ચકિત થઈ ગયા. તે રાણીની પાસે ગયા અને આમ રીસ મદાની અહિં સૂઈ રહેવાનું કારણ પૂછ્યું. પણ રાણી કંઈ બોલી નહિ તેણે મને મતાવા પણ કાલાનાથા કર્યા. ત્યારે કૈકયીએ ડસકા ખાતા ખાતા કહ્યું. હવે હું તમારે ઉપર ઉપરનો પ્રેમ ધ્વજીતી નથી. મારા મનમા એક ધ્વજ છે તે પૂર્ણ કરવાની આપ પ્રતિજ્ઞા કરો તો હું તે વાત તમને કહું. દશરથે તેને રામના સોગન લઈ કહ્યું કે હું તારી ધ્વજ પૂર્ણ કરીશ એટલે કૈકયીએ કહ્યું કે હે રામ, પૂર્વે દેવો અને અસુરોના યુદ્ધ વખતે તમે અને બે વરદાન આપવાનું વચન આપ્યું છે. તે તમને યાદ તો હશે જ હું કાશ્ય તે બે વરદાન તમારી પાસે માગુ છું તે આપો. જો તે વરદાન નહિ આપો તો તમે ધમની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે તે તમારી પ્રતિજ્ઞા જશે અને હું આજેજ મારા જીવિતનો ત્યાગ કરીશ. આમ કહી તેણે આ ઉપર કામ મોહિત થયેલા દશરથને જાળમા ફસાવ્યા. દશરથે આ બે વચનો આપવાનું કણ્ઠ્ય કર્યું એટલે તેણે માગ્યું કે પ્રથમ વર એ માગુ છું કે તમે રામને યુવરાજ પદ્મભિષેક કરવાનો સમારભ કર્યો છે એ જ સાહિત્યવડે મારા કેન ભગ્વતને તમારા સમગ્ર રાજ્યનો અભિષેક કરો, અને બીજા વરથી એ માગુ ૧ કે તમારો પ્રિય પુત્ર ચીર અને હમયર્મ ધારણ કરી ચૌદ વય પર્વત દડકારવ્યમા ભય અને ભરત આજેજ સત્રુ વગરના યુવરાજપદને પામે આ વરદાન પ્રમાણે આજેજ રામને વનમા મોકલો એમ હું ઇચ્છુ છું.

કૈકયીના આ વચન સાંભળી “અહો આ શું ઉત્પાત ! શું મારો નાશ પાસે આવ્યો ?” એટલું બોલી સ્તબ્ધ થઈ ગયા તે વિચાર કરતા લાગ્યા કે : અરે, દેવ આજે આ હું શું વિપરીત જોઈ છું. અશ્રુતની ધ્વજથી સુવર્ણ કળશ મોઢે માફતા અદરથી વિષ નીકળ્યું. આમ વિચાર કરતા અત્યંત દુઃખી થયા. જેમ સિંહજીના શબ્દથી મૃગ દીન થઈ ભય તેવી દશા દશરથના નીકળ્યા, તેમણે કોધથી ‘અહો ધિકાર છે.’ એમ બોલતા બેશુદ્ધ થઈ ગયા. વળી શુદ્ધિમા આવતાં તેમણે કૈકયીને કહ્યું. હે કુષ્ઠાચારિણી ! રામે તારાં શું અનિષ્ટ કર્યું ? મારો પ્રિય પુત્ર હમેશાં તારામાં માતા સરખી ઘાત રાખી તારી શુશ્રૂષા કરે છે છતાં તું તેનું અનિષ્ટ કરવા કેમ નૈમાર થઈ ! તું સાપજીની પેઠે મારા વિનાશનું કારણ થઈ. હે પાપિણી, તારા કહેવાથી હું કાશ્ય, સુમિત્રા, આણુ રાજ્ય અને મારા જીવિતનો પણ ત્યાગ કરું, પણ પતુ-વસથ રામને મારી નબર આગળથી કદી દૂર કરી શકું નહિ કેમકે મારી જોના ઉપર અત્યંત પ્રીતિ છે. હું એક શબ્દ પણ એને ન જોઈ તો મારું

સર્વ ચૈતન્ય ઉઠી જમ. રામ વિના મારો દેહ કણ્ઠ પશુ રહી શકે નહિ. જોશી તને વૈધવ્ય જ પ્રાપ્ત થશે. માટે હે પાપિની, તે મન આ કણ્ઠ તેજ ભક્ત છે માટે તું હવે તારા એ નિશ્ચયનો ત્યાગ કર. તારી ઇચ્છા હોય તો તારા પગ મારે માથે મુક પશુ તું મારા ઉપર દયા કર. ભરતને હું ચાહું છું કે નહિ તે તું જાણે છે. તોપણ તે તેને રાજ્ય પ્રાપ્તિ માટે વર માગ્યો. દશે તો તેની ઇર્ષ્યા ત્રિતા નહિ. ક્યે તેને રાજ્ય આપીશ પશુ તું રામને વનમાં મોકલવાની ઇચ્છા ન કર. રામને રાજ્યાભિષેક થવાની વાત જાણી પ્રાણી માત્ર હર્ષ પામ્યા છે ત્યારે તું ઉલટી સતોષ પામી છે અને તેને ભયથી નિર્મુખ કરવા ઇચ્છે છે તું ખીજી કહે તે હું તને આપુ પશુ અને ઉદારી મારી તથા રામની રક્ષા કર.

આ સાંભળી કેકેવો બેશુદ્ધ જેવા બની ગયેલા દશરથને કહેવા લાગી કે હે ગામ તમે પ્રથમ અને વર માગવાનું કહીને પાછાથી આમ ફરી જાઓ. હા, તો તમારી પ્રતિજ્ઞા જશે પૂરે થયેલા શૈબ્યદિ રાગને પ્રતિજ્ઞા નથી. પાળી' શુ તમારી કુમારિત થઇ છે કે પ્રતિજ્ઞાને પાળવારૂપ ધર્મને ત્યાગ કરો છો. તમે અને વર આપવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે અને મેં જે માન્યુ તે બધે ધર્મ હો વા અધર્મ પશુ તે આપવાનું તમે કણ્ઠ કર્યું છે માટે તે પ્રમાણે ક્યાં વગર ચાલશે નહિ. જે રામને રાજ્યાભિષેક થશે તો હું વિવશ કરી દેહ ત્યાગ કરીશ, હું મારા પુત્ર ભરતના તથા તમારા સોગમ લઇ કહું છું કે રામને વનવાસ પ્રાપ્ત થયા વગર ખીજ કશા ઉપાયથી અને સતોષ નહિ થાય. આ સાંભળી દશરથની અવસ્થા ધણી શોચનીય થઇ ગઇ. તેમને અધીક દુઃખ થતાં તે સિમિત થઇ ગયા અને હે રામ ! હા રામ ! કરતા નિઃશ્વાસ મુક્તા મૂર્છિત થઇ પડ્યા તે બેજાન થઇ બળ-કવા લાયા કે હે રામ, તું વનમાં જઇશ ત્યારે મારી શી દશા થશે. લેશી શુ કહેશે' રામે શો અપરાધ કર્યો છે કે તેન વનમાં મોકલ્યો. એ કોણેલા, કે જે નિરતર રત સમયે દાસીનો પેટે, એકાલ કરવામાં સખીની પેટે, ધર્માચરણમાં અને પેટે, કિત વાક્ય કહેવામાં ભગિનીની પેટે તથા ભોજન કરાવવામાં માતાની પેટે મારી સેવા કરે છે, તે કૌશલ્યાના ઉત્તમ ગુણો ઉપર મેં કાંઈ ક્ષણ ન આનુ અને હું તારી પ્રતિજ્ઞા લોભાચે તેનું તું કળ આપે છે. એ પ્રતિજ્ઞા તો રામનો વનવાસ તથા તેને લીધે થયેલું મારું અવશ્ય એ જે વાતના શોખમાં હુખી નિમે પ્રાણનો ત્યાગ કરશે. આની કેકે-થીને કાંઈ અસર થઇ નહિ.

જુઓ ભાઈ શોકપનો ત્રાસ, એક ઉપર બે ત્રણ સીઓ કરવાથી

પતિની કેવી છુરી દસા થાય છે તેનું આ દશાત વધુ કીર્તિ. ઈશ્વરથી દશરથની કે. દસા થાય છે. દશરથે તેને કષ્ટ વિનવી પણ તે કૈકીની બે ચર્ષ નહિ. તે તો કહેતી કે તમે સત્યવાદી છો તો તમારું આપેલું વચન પાળા. કૈકીએ પોતાની હઠ ન છોડી, પોતાના પતિની દુઃખ અવસ્થાની પણ તેને દયા ન આવી દશરથની અવસ્થા બહુ દુઃખકારક ચર્ષ પડી. વામનજીના વચનમા બધાયલા બળિરાજની પેઠે તે પુરેપુરું તેમના પાશમાં બંધાયેલ તેમના સુખનો વર્ણ ફરી ગયેલ સવાર ચતા સુધી રાજાએ તેને સમજાવી પણ તેણે પોતાની હઠ ન છોડી.

સવાર ચતા વનિષ્ઠ મુનિ રાજસભામા આવ્યા અને રામને અભિષેક કરવાનું મહુગ્ત વેળા ચર્ષ છે હતા દશરથ ન આવવાથી તેમણે સુમત્રને રાજાને તેડા મોકલ્યો. સુમત્ર અત પુરમા જઈ દશરથને સભામા પધારવાની પ્રાર્થના કરી તેને રાજાએ કહ્યું કે કૈકીના દરેક વચનમાં વિધાયમા માત્ર મર્મસ્થાનને તું સ્તુતીથી વધુ વિધિ છે. એ પછી ગળ કાઢી બાલ્યા નહિ ત્યારે કૈકીએ કહ્યું કે મદારાજનો રામને રાજ્યાભિષેક કરવાના હર્ષમા આખી રાત્રી જાગ્યા છે, તેથી હમણા નિદ્રાવશ છે માટે જાગ્યા પછી રામને અહિ તેડી લાવ એટલે તે તરત જાગશે. વળી દશરથે પણ કહ્યું. સુમત્ર, હું ક્યામસુંદર રામનું સુખાવલોકન કરવા છાજુ છું માટે ઉતાવળથી જ તેને અહિ બોલાવી લાવ. એટલે સુમત્ર રામચંદ્ર પાસે જઈ તેમને કહ્યું કે. હે રામચંદ્ર, કૈકી સહિત દશરથ રાજા આપનાં દર્શન છાજે છે જેથી આપ તરત મારી સાથે પધારે. એટલે રામચંદ્ર હર્ષભેર પિતા પાસે ગયા ત્યાં જઈ જુવે છે તો પિતા દશરથ એક સાદા પલમ ઉપર પડેલા હતા તેમણે કૈકી અને દશરથને પ્રજ્ઞામ ક્યાં. તેમને આવેલા જોઈ દશરથ રાજા આપમા આસુ લાવી અત્યંત દીનપણે 'હે રામ' એ સિવાય કશું બોલી શક્યા નહિ. આ પ્રમાણે પિતાની લાયકર સ્થિતિ જોઈ રાજા અમક્યા, તેમને બહુ દુઃખ થયું. તે વિચાર કરવા લાગ્યા કે. આજે પિતાજી મારી સાથે હર્ષથી કેમ બોધતા નથી? તે કોઈ બીજા ઉપર કોપાયમાન થયા હોય છતાં મને જોતા વેંત જ પ્રસન્ન ચતા અને આજે મને જોઈ એક કેમ કરે છે. જોકે માતા કૈકીને પૂછું કે આનું કારણ શું છે? આજે વિચાર કરી રામે માતા કૈકીને પૂછ્યું હે માણ! મેં મારા પિતાને અલગી કંઈ અપરાધ તો નથી કર્યો? કે જેથી તે મારા ઉપર કોપ પામ્યા છે? જો તેમ હોય તો આપ તેની સાર્વિત્તિ કરી તેમને પ્રસન્ન કરો. તે કોષ અને ત્યારે તેમને પ્રસન્ન કર્યા વગર કે તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે કર્યા વગર

એક મુકુર્ત પશુ હું જીવવાની ઇચ્છા રાખતો નથી. કારણ પુત્રનો ધર્મ છે કે નેણે જ ર પિતાને અનુકૂળ થઈને વર્તવું. ને તેમને પ્રશુત્વ આન આપવું. મું આપે તો તેમને કંઈ કોપી વચનો કહી એક નથી પમાડ્યા ? માટે એવું હોય તે કહે.

આ સાંભળી કૈંકમીને કહ્યું હે રામ, તારા પિતાને કંઈ દુઃખ પશુ નથી કે કોપ પશુ નથી પશુ એમના મનમાં કંઈક વિચાર છે, પશુ તારા ભયને લીધે તે બોલી શકતા નથી. વળી તું તેમને અતિશય પ્રિય છે એટલે તારી સાથે અપ્રિય વચન બોલવા માટે તેમની વાણી કેમ પ્રવર્તે ? પશુ જો તું પિતૃમકત હોય તો એમણે જેમ કરવાની મારા આગળ પ્રતિજ્ઞા લીધી છે તે કાર્ય કદાચ તને અપ્રિય હોય તો પશુ તારે અવશ્ય કરવું જોઈએ. તારા પિતાએ મને બે વરદાન આપવાની પ્રતિજ્ઞા કરી હતી. તે આપતા હવે તેમને ચિંતા થાય છે માટે તારા પિતા પાતાના સત્યવાદીપણાને ત્યાજ ન કરે એમ તું કર. તે જો તું કરે તો હું તને હું કહું વળી મહારાજ તો તને કંઈ કહેવાના નથી માટે જો રાજાની અનુમતિથી હું કહું તે બર્ષ ન જાય તો જ હું તને કહું. તારા પિતા તારી આગળ તે બોલી શકશે નહિ.

આ સાંભળી રામે કહ્યું હ માણ, હું મારા પિતાની આજ્ઞા માની અગ્નિમાં પશુ પડું તેમ છું. મારા આ પિતાની આજ્ઞાથી વિષતુ પાન કરવા કે સમુદ્રમાં પશુ પડવાને પશુ તૈયાર છું માટે જો હોય તે કહે, આવશ્યક ન આવ. હું તે પ્રમાણે જરૂર કરીશ અને પિતાની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તીશ આ સાંભળી કૈંકમીએ જરા પશુ શરમ ન લાવતા કહ્યું હે રામ, પૂર્વે દેવ ને દેવોના સમ્રામમાં તારા પિતાએ મને બે વરદાન આપ્યા હતા તે મેં આજે તેમની પાસે માગ્યા છે એકથી ભરતને રાત્ર્યાભિષેક થાય અને બીજાથી તારે આજે જ દરકારણમાં જવું. જો તારા પિતાની પ્રતિજ્ઞા સત્ય કરવા ઇચ્છતો હોય તો વચન પ્રમાણે અનુસર અને આજથી ચૌદ વર્ષ સુધી વનમાં જમીને રહે. આટલા માટે જ શોક તથા કલેશથી રાજા તારી સાથે કંઈ બોલી શકતા નથી માટે મેં કહ્યા પ્રમાણે તારા પિતાની પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કર. આવા કઠોર વચન સાંભળી રામચન્દ્રને કંઈ બચા શક નહિ પશુ તે બોલ્યા, હે જનની. જલે તારા કહેવા પ્રમાણે માગ્યો. હું મારા પિતાની આજ્ઞા પ્રમાણે વનમાં જવા તૈયાર છું તો પશુ કહ્યું મારા પિતા મારી સાથે કેમ આવતા નથી ? કહ્યું તે ભરતને રાત્ર્યાભિષેક કરવો એમ સ્વપ્નએ કેમ બોલતા નથી ? હે માતા, હું તમારા જ કહેવાથી સીતા, રાજ્ય, ધન સર્વ મારા ભાઈ ભરતને આપી દેઉં એમ હું. માટે

મારા પિતાનું આધ્યાસન કરે. તેમની આજ્ઞાથી આજે જ ભરતને તેવી મંજૂરી અને હું પણ આજે જ વનમાં જઈશુ.

આ સાંભળી રાણી ધણી હર્ષ પામી અને બોલી કે હે રામ, તારે હવે વનમાં જવા મટે જરા પણ વિચાર કરવો નહિ જ્યાં સુધી તું જાણ નહીં ત્યાં સુધી રાજ્ય સ્નાન કે ભોજન કાંઈ કરશે નહિ આ સાંભળી દશરથે કહ્યું. અહા ! દુઃખ, પિંકાર છે આ ચાંડાલણીને ! આવી જૂન પાડી તે પાછા પડ્યા અને સુખિત થઈ ગયા. આથી રામને મહું દુઃખ થયું તેમણે કૈંકીને કહ્યું હું હવે અયોધ્યામાં એક ઘડી પણ રહેવાનો નથી મારે પૂજ્ય પિતાનું જે કંઈ પ્રિય કરવાનું છે તે મેં પ્રાણનો ત્યાગ કરોને કહ્યું જ છે પિતાની શુશ્રૂષા કરવી અને તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે કરવું એથી બીજું કંઈ પણ ધર્મચરણ હું જાણતો નથી. જો કે મારા પૂજ્ય પિતાએ તો હજી કંઈ કહ્યું નથી છતાં માત્ર તમારા કહેવાથી જ હું ચૌદ વર્ષ પર્વત વનમાં જઈને વસીશ. પિતાની સ્ત્રીઓની આજ્ઞા પાલન કરવાના મારા મુખ્ય શુભને તમે જાણતા નથી હું આજે જ વનમાં જઈશ પણ મારી તમને વિનંતિ છે કે ભરત ન્યાય રીતે રાજ્યનું પાલન કરી પિતાની નિરંતર શુશ્રૂષા કરે તેવી ચેતના તમારે કરવી.

આ સર્વ લક્ષમણ એક બાજુ ઉભો ઉભો જોઈ રહ્યો હતો તેને મહું માધુ લાગ્યું શોકને લીધે તેની આંખમાંથી ચોધાર આસુ વહેવા લાગ્યા. પણ મોટા ભાઈ રામચંદ્રની આજ્ઞા વગર તેનાથી કશું બેન્યાય તેમ નહોતું. તે પછી રામચંદ્ર પિતા અને કૈંકીને ચરણવદન કરી તેમની પ્રદક્ષિણા કરી બહાર આવ્યા તે પોતાની માતા કૌસલ્યા પાસે ગયા અને માતાને કહ્યું : માતા, મારા પિતાજી આજે ભરતને સુવરાજપદ આપે છે અને અને તપસ્વી જેવા આચરણ પાળવા વનમાં મોકલે છે મટે હું આજે વનમાં જઈ ચૌદ વર્ષ સુધી ત્યાં રહીશ આ વાત સાંભળતા જ કૌસલ્યાના ઉપર દુઃખનું વાદળ તુટી પડ્યું. તે એકદમ પૃથ્વી ઉપર પડી ચેતન વગરનાં થઈ ગયા. થોડીવારે શુદ્ધિમાં આવી બોલ્યાં આ વત્સ તું આ શું કહે છે ! એટલી વારમાં આ શું થઈ ગયું ! રાજની મતિમાં કેમ ફેરફાર થઈ ગયો ! મેં પતિના સુખને તો જોયું નથી પણ માત્ર તને જોઈ હું આનંદમાં દિવસો બ્યતીત કરતી હતી તે હવે હું શી રીતે જીવી સકીશ ! આમ કહેતા વિલાપ કરવા લાગ્યા, આ જોઈ લક્ષ્મણે કહ્યું. હે માતા મારા જેટ બધું રામચંદ્ર રાજ્ય છોડી વનમાં જાય એ તો મને ક્યારે નથી. સ્ત્રીના વચનને વશ થઈ વિપરીતપણે

અમારા પિતાજી એ વૃદ્ધ જતા વિષયે મોહન થયેલા હોવાથી સ્ત્રીની પ્રેરણાથી આ ઈ અનુચિત વાક્ય બોલે છે તે ક' માન્ય રાખી સકાય નહિ. રામચંદ્રે કહ્યું અપરાધ કર્યો હોય તો ને તેમને વનમાં મોકલે તો યોગ્ય ગણાય. હે પ્રભુ, દશરથ રાજા ઈ અનુમાનથી ડૈક્યો મેં તમને વનમાં જવાની આજ્ઞા આપી છે તેની હજી માર્ગે અમન નથી તે પહેલાં આ ચાલતા મુદ્દતમાં આપ રાજ્યાભિષેક કરી રાજ્યન સ્વામી. ક' આપ કશો ભય રાખશો નહિ. હું હાથમાં ધનુષ્ય લાઇ આ ની રડા કરા ઉભો રહું છું આ પ્રમાણે સાબળી રામચંદ્રે કહ્યું માતા, આજે દુઃખ થાય છે પણ પિતાનું વચન ભય થાય છે એ અપમ છે હું નેમના વચન પ્રમાણે મારું માથું અર્પણ કરના જંગ છું મારે તમે શાન થાવ અને મો વનમાં જવાની આજ્ઞા આપે. પિતાનું વચન ઉલ્લંઘન કરવાની માગમાં સક્રિય નથી હૃલેકિમાં પિતાની આજ્ઞાનું પાત્રન કરવું એજ યોગ્ય અને પરમ ધર્મ છે વળી તેમણે લક્ષ્મણને કહ્યું ભાઇ લક્ષ્મણ, જગતમાં ધર્મ જ સ્વોત્તમ છે. ધર્મમાં જ સત્ય રહ્યું છે આપણા પિતાના કહેવાથી ડૈક્ય એ મને આપેલી આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરવા હું સમર્થ નથી. આ પ્રમાણે રામે લક્ષ્મણને ધીરજ આપી આજ્ઞાને સાત ગડયા લક્ષ્મણને તો ભાઇ રામચંદ્રનો રાજ્યાભિષેક બધ કરાવી વનમાં મોકલવા ઇચ્છતી માતા ડૈક્યો ઉપર બહુ ક્રોધ થયો પણ રામે તેમના નેત્રના આસુ લુછી તેમને શાત કરી કહ્યું હે ભાઇ, પુત્રે પિતાની આજ્ઞામાં રહેવું એ જ શ્રેષ્ઠ ધર્મ છે અને તેથી હું તેમના કહેવા પ્રમાણે જ દંડ છું કૌશલ્યાએ પણ રડતા માડ્યું પણ રામચંદ્રના દંડ નિશ્ચયથી તેમનું કાષ્ઠ ચાલ્યું નહિ પછી તેમણે નિરુપાયે તેમનું મગગ ઇચ્છી વનમાં જવાની આજ્ઞા આપી.

તે પછી રામ સીતા પાસે આવ્યા. મીતાના મનમાં તો રાજ્યાભિષેકનો જ આનંદ હતો તેમને જોઈ ખિન્ન મનથી રામે કહ્યું હે પ્રિયે ! તારો અને મારો બહુ કાળ સુધી વિયોગ થયો સમય આજે આવ્યો છે કારણ આગ પિતા આજે મને વનમાં મોકલે છે અને રાજ્યાભન ઉપર ભરતને મોકલે છે આ સાબળાં જ સીતાના શરીર ઉપર એકાએક સ્થાપતા છવાઈ ગઈ અને બોલ્યા ' અહા ! સ્વામીનાથ, આજ આપ આ શું કરો છો ?' રામે તેમને ધીરજ આપી કહ્યું બહાલી ખરી વા ! છે આજે ભરતને યુવ-રાજપદ અપાશે અને મારે વનમાં જવું પડશે નેથી હું તને મળવા આવ્યો છું. હું વનમાં જઈ ત્યારે તું ઉત્તમ રીતે સ્વિયજન પાળી અહિ રહી નિર-તર મત ઉપવાસ પરાયણ રહી મનોનિમ્મલ કરી રહેવું. બેસા ઉડી દેવપૂજ

કરી મારા પિતા તથા માતા કૌશલ્યાનું વદન કરવું. ભરત તથા શત્રુઘ્ને તારે નિત્ય ભાતા તથા પુત્ર સમાન જોવા. આ સાબળી સીતાએ કહ્યું: હે સ્વદેવી, આપના વાક્ય મને મનથી કરતા પણ વધુ દુઃખ આપે છે. સર્વ કષ્ટ પોતાના ભાગ્યની જ ઉપાસના કરે છે પણ સીતા પોતાના પતિના ભાગ્ય પ્રમાણે કમરૂંઘા ભોગવવા માટે સહાધિકારીણી છે. કારણ સીતાને તો પિતા, પુત્ર, માતા કષ્ટ તેનું સાથી નથી માત્ર તેનો પતિ જ સદૈવ તેની મતિરૂપ છે. માટે આપની સાથે હું પણ વનમાં આવીશ, હું પણ આલીસ, મને તમારી સાથે વનમાં લઈ જાઓ, હું મારા પતિવ્રતને સાચવવા આમળ ત્રેલોક્યના સુખને પણ તુલ્ય ગણુ છું, માટે હું આપની સાથે રહી ક્ષિયજ્વલત પાળી આપની શુભલા કરીશ. આ સાબળી રામે કહ્યું “ હે પ્રિયે, તું અહિં રહે, વનમાં અત્રવાની વાન છોડી દે વનમાં સુખન તો નામ પણ નથી ત્યાં સદૈવ દુઃખ સહન કરવું પડે છે ત્યાં નિકાળ પશુપક્ષીઓનો, કાટા, ઝાંખરાનો નિરતર ભય રહે છે માટે તું મારૂં કહ્યું માની વનમાં આવવાનો વિચાર ત્યાગ કર.

આ સાબળી સીતાએ કહ્યું હે ધનસ્વામ, હે મારા આત્માના પતિ વનના સવ દુઃખ આપની સાથે રહેનાથી હું સહન કરીશ. જો મને તમારો વિયોગ થાય તો મારા જીવનો પણ મારે ત્યાગ કરવો પડે વળી હું મારા હસ્ત સામુદ્રિકના આધારે વનમાં જવું પડશે એ વાત જાણુ છું હે સ્વામી આપજી મારૂં પરમ દૈવત છે માટે આપ આજ્ઞા કરો હે નાથ, મન બનામની પેઠે રવડની મૂર્છા મરણના મુખમાં ન સોપતા દયા કરી આપની સાથે જો. આ સાબળી રામે તેમના પોતાની સાથે લેવાની આજ્ઞા કરી.

લક્ષ્મણ તો રામની પાસે બેઠા બેઠા રહ્યા જ કરતા હતા તેમણે પણ રામને નમન કરી તેમની સાથે વનમાં જવાની ઇચ્છા જણાવી. રામે તેમને મળું સમગ્રત્યા પણ તેમણે માન્ય નહિ એટલે તેમને પણ સાથે લેવા જણાવ્યું. સીતાએ બાહ્યભોને ધરેણી, ધન વિગેરેનું મળું દાન કર્યું. પત્ની ગમ, સીતા અને લક્ષ્મણ ત્રણે રાજમંદિરમાં ગયા આ વાત શહેરની પ્રજાના જાણવામાં આવતા સર્વ ખિન્ન થયા. નામ, લક્ષ્મણ અને સીતાએ રાજમંદિરમાં જઈ કૈંકથી કહ્યું કે હે માતા, અમે ત્રણે જણ તમારી ઇચ્છા પ્રમાણે વનમાં જવાને માટે તમારી પાસે આવ્યા છીએ. માટે અમને વનમાં જવાની આજ્ઞા આપો. એટલે કૈંકથીએ તે ત્રણેને વનમાં પહેરવાના વસ્ત્રવસ્ત્રો આપ્યા. તે સર્વેએ પહેર્યા. તેમને જોઈ સર્વ રાણીઓ ખિન્ન થઈ અને રહ્યા બાગી એ જોઈ નિસિદ્ધ મુનિએ તિરસ્કાર કરતા કૈંકથીને કહ્યું કે: હે દુષ્ટ

કેમથી ! રામના વનવાસ માટે જ તે માગણી કરી છે, કંઈ સીતાના વનવાસ માટે કરી નથી, છતાં તું સીતાને શ્યા માટે વલ્કલ આપે છે ? પતિવ્રતા સીતાને પતિ રામની પાછળ પોતાની ધૃષ્ટિથી જતા હોય તો ભલે જાય, તે પછી રાજ દશરથે સુમત્રને કહ્યું કે રથ લાવો, અને રામ, લક્ષ્મણ તેમ સીતા રથમાં બેસીને વનમાં જાઓ. એ રીતે કહી રામ, લક્ષ્મણ અને સીતાને જોઈ રાજ દશરથે દુ ખથી પૃથ્વી ઉપર ઢળી પડ્યા, અને આખમાથી આસુઓ પાડતા રામની સમક્ષ રડવા લાગ્યા. સીતા રથમાં બેઠા, પછી રામ પિતાને પ્રદક્ષિણા કરી રથમાં બેઠા, પછી લક્ષ્મણ પણ બે બાથા, બે ખડ્ગ અને ધનુષ લઈ રથમાં બેઠા ને પછી સારથીને હુકમ કરી રથ હકાવ્યો. રથ દૂર જતા દશરથ રાજ મૂર્છા ખાધ પૃથ્વી ઉપર ઢળી પડ્યા. તે પછી દશરથ કૌશલ્યાના મહેલમાં ગયા. ત્યાં પણ દુ ખથી મૃત્તિ થઈ પડ્યા.

રામે તમસા નદીને તીરે જઈ ત્યાં નિવાસ કર્યો ત્યાં જળનું પ્રાશન કરી નિરાહાર રહી સીતા સાથે વૃક્ષની નીચે સૂતા, અને લક્ષ્મણ ધનુષ બધું સુમત્રના સાથે રામની રક્ષા કરવા લાગ્યા ત્યાં થોડીવારે નગરવાસીઓ પણ રામને લેવા માટે આવી તો પછી રામે રથ જોડારી થોડે દૂર અપોદા તરફ જઈ રથ પાછો વાળ્યો. પુરવાસીઓ રથને ચીલે ચીલે અપોદા ગયા. રામ પાછા સીતા સહિત શૂંગવેરથી થોડે દૂરે ગયા તીરે આવી ત્યાં ગંગામાં સ્નાન કરી શિશુપા વૃક્ષ નીચે વિશ્રાંતિ લેતા બેઠા તે પછી ત્યાંના ગુહરાજાએ રામના આવવાના સમાચાર સાંભળી રામને માટે ફળો, મદ, ધુલ વિગેરે લઈ રામ પાસે બેઠ મૂકી તેમને દડવત ક્યાં તેણે કંઈ આજે મને ધન્ય છે કે આપના દર્શન થયા આ રાજ્ય આપને સ્વામીન છે તો આજ રહી અમારું પાસન કરો. પુરમાં પધારી ધરને પાવન કરો એ સાંભળી રામે કહ્યું હે સખા, હું આઠ વર્ષ સુધી ગામ કે ધરને વિષે પ્રેરણા કરીશ નહિ. તેમ જીજ્ઞાસે આપેલા ફળ, મુળ, કંઈ વસ્તુનું ભોજન કરીશ નહિ. એમ કહી તેની પાસે વસ્તુ દ્વિ મંગાવી લક્ષ્મણ સહિત રામે માથાના ઢેચમાં નાખી તેને જટારુપે આપ્યા. તે પછી સીતા સહિત રામે જલનું પ્રાશન કરી લક્ષ્મણ પાથરેલા ફળ અને પાઠાના આસન ઉપર પોઢ્યા, અને લક્ષ્મણ તથા ગુહ તેમની રક્ષા કરવા લાગ્યા. તેમને પાઠાની પધારી ઉપર સુતેલા જોઈ ગુહની આખમાં આસુ આવી ગયા તે કહેવા લાગ્યો કે જે રામ પૂર્વે હિતમ મદિરને વિષે સીતાએ બીજાવેલા સોનાના પલંગ ઉપર પોઢતા હતા તે આજે ફળ અને પાઠાના આસનપર પોઢ્યા છે, દૈવે કેમથી રામના કુખમાં કારણરૂપ કરી છે સહવારે રામે ઉઠી સ્નાન સંધ્યા કરી, ગુહને

વહાણુ લાવવાનું કહ્યું. એટલે નિષાદનો અધિપતિ ગ્રહ વહાણુ લાવ્યો એટલે રામ, સીતા અને લક્ષ્મણ વહાણુમાં બેસી ગંગાને સાથે તીરે ઉતર્યા. રામે તેમની સાથે જવા આગ્રહ કર્યો પણ રામે કહ્યું. હું ચૌદ વર્ષ ૬૫૬ વનમાં રહી પાછો અહિં આવીશ એમ કહી તેને ધીરજ આપી પાછો વાળ્યો.

આમજી જતા હરદ્વારનો આશ્રમ આવ્યો. હરદ્વાર તેમને પોતાના આશ્રમમાં લઈ ગયા. અને કહેવા લાગ્યા કે હે રામ ! આજે હું તમારા સમાગમથી તપના પારને પામ્યો છું આપ માયાએ કરી મનુષ્ય દેહને ધરનારા પરમાત્મારૂપ છો એમ જાણુ છું આપના દર્શનથી હું કૃતાર્થ થયો છું. એ સાબળી રામે કહ્યું. હે બ્રહ્મન ! અમ જેવા સાધારણ ક્ષત્રિયો ઉપર તમારે અનુક્રમ કરવો જઈએ. એ પ્રમાણે વાર્તાલાપ કરતા રામચંદ્રજીએ સીતા અને લક્ષ્મણ સહિત આખી ગરી આ આશ્રમમાં ગાળી

અધિ વાલ્મિકી.

પછી સવાર થતા સ્નાન સંખ્યા કરી શ્રીરામ યમુનાને કિનારી નૃસિંહ-કુટ પર્વત પ્રત્યે વાલ્મિકી ઋષિના આશ્રમ તરફ ગયા. તેમણે આ જગ વાલ્મિકીને પ્રણામ કર્યા. વાલ્મિકીએ તેમને હૃદયમાં આપ્યા અને તેમનો ફળ, મૂળ, કદથી ચોખ્ખ સત્કાર કર્યો રામે કહ્યું હે મુનિ, પિતાની આજ્ઞાથી અમે ૬૫૬ વનમાં જઈએ છીએ માટે અમને નિવાસ કરાવ તેનું સ્થાન બતાવો કે હું ચોડા વખત ત્યાં સીતા સાથે રહી શકું. એ સાબળી વાલ્મિકીએ કહ્યું હે રઘુએજ ! તમારૂં જાજન કરનારા શ્વાત લોકોનું નહવ તેજ તમારૂં તો સર્વત્ર સ્થાન છે હે રામ ! તમારા નામનો મહિમા કાષ્ઠ મનુષ્યથી કાષ્ઠ દિવસ કહી શકાય તેવો નથી.

તમારા નામના પ્રભાવથી હું બ્રહ્મર્ષિપણાને પામ્યો છું. હે રામ ! પૂર્વે હું બીજા લોકોના સ્થાનમાં લિલ્લાના સાથે ઉછરીને મોટો થયો હતો. માત્ર જન્મે કરીને દિન હતો. પરંતુ હું સદા શુદ્ધના આચારમાં પરાયણ રહેતો હતો. અને ઈંદ્રયાધીન એવા મને શુદ્ધ ભતિની સ્ત્રીને વિષે ધણુ યુગે પણ ઉત્પન્ન થયા હતા. તે પછી હું ચોર લોકોની સાથે મળીને ચોર પણ થયો હતો. એક દિવસે જીવ વગરને કાળ સરખો હું ધનુષ બાણ ધારણ કરીને વનમાં ફરતો હતો, તેવામાં મહા વનને વિષે સાક્ષાત્ અમિ અને અપ સરખી કાન્તિવાળા પ્રકાશિત સાત મુનિઓને મેં જોયા. તેથી તેઓના સર્વ સામાનને હાંટવાના લોકો હું તેઓની પાછળ દોડ્યો અને ઉભા રહે, એમ કહેવા લાગ્યો. તે મુનિઓ મને જોઈ પૂછવા લાગ્યા કે હે દિગ્ગંધમ ! તું અમારી પાછળ શા માટે આવે છે ? ત્યારે મેં તેમને કહ્યું કે હે શ્રેષ્ઠ

મુનિઓ! મારાં પુત્ર સ્ત્રી વિગેરે બહુ બાપ્પાં છે, તેઓને માટે દમક લેવા સારુ હું આવું છું વળી તેમના રક્ષણને માટે આ પર્વત અને વનને વિષે હું ફરજી તે સાબળીને નિભાય એવા તે સાત મુનિઓ મને કહેતા હાયા છે. તારા કુટુંબને જમીને તું પુછ કે જે જે પાપ સંગ્રહ પ્રાપ્ત દિવસ હું કહું છું તેના તમે સર્વ બાગી છો કે નહિ? એમ પ્રત્યેકને પૂછી જો અને પછી આવ. તું આવીશ ત્યાં સુધી અમે અહિં ઉભા રહીશુ એવા ઋષિનાં વચન સાબળાને તેમ કરવું કહ્યું કરીને પુત્ર સ્ત્રી વિગેરે પાસે જઈ મેં પુછ્યું, ત્યારે તેમણે મને કહ્યું કે તે સર્વ પાપ તો માત્ર તમને જ લાગે અને તો રાજના બોક્તા છીએ, પરંતુ પાપના બોક્તા નથી. એ સાબળી મને વૈરાગ્ય થયો અને જ્યાં કરણાથી જેમના મન બરપૂર છે એવા મુનિઓ ઉભા હતા ત્યાં આવ્યો. મુનિઓના દર્શનથી જ હું શુદ્ધ અત કરણવાળો થયો હતો. તેથી ધનુષ વિગેરે નાખી દધ તેમના ચરણમાં દડવત્ કરી કહ્યું કે : હે શ્રેષ્ઠ મુનિઓ! નરકરૂપ સમુદ્રમાં તણાઈ ગયા ખાતા આ પ્રાણીની રક્ષા કરો પોતાના ચરણમાં મને પડે તો જોઈને તે શ્રેષ્ઠ મુનિઓએ કહ્યું કે ઉભો થા, ઉભો થા, તારું કલ્યાણ થાઓ, કેમકે સત્ પુરુષનો સમાગમ સદૃશ આપ છે, માટે અમે તને એવું ઉપદેશ આપીશું કે જેથી તું મુક્ત જ થઈશ એમ કહીને તેઓ 'આ કોઈ અધમ દિવ અતિ દુરાચારી છે,' એમ પગપર વિચાર કરીને કહેવા લાગ્યા કે આ દુરાચારી પુરુષ છે માટે સત્ પુરુષોને ઉપેક્ષા કરવા યોગ્ય છે, તોપણ આ વખતે આપણે શઙ્ખે આઓ છે માટે મોક્ષ માંગના ઉપદેશ આપવો જોઈએ એમ કહી તેમણે તમારું નામ 'રામ' એ રીતે તાર મર્વદા એકાગ્ર મનથી આહ બેમીને જપ કરવો એમ મને કહ્યું અને વળી કહ્યું કે અમે પાછા આવીએ ત્યાં સુધી હમેશાં તારે આ મંત્રનો જપ કર્યા કરવા જોઈશે કહી તે મુનિઓ આલ્યા ગયા.

તે પછી હું 'રામ' નામ જપવાનું તો બૂલી ગયો પણ માત્ર મને 'મરા' યાદ રહ્યું જેની હું તેમના ઉપદેશ પ્રમાણે એકાગ્ર મનથી હું 'મરા' 'મરા' નામના જપ કરવા લાગ્યો. તે પછી મને બાહ્ય પ્રપચનું વિસ્મરણ થવા લાગ્યું. એ રીતે નિશ્ચયથી સર્વ સંસાર સંગનો ત્યાગ કરીને 'મરા' મંત્રનો જપ કરતાં જ્યો કાળ વીતી ગયો, ત્યારે મારા ઉપર રાક્ષસો અર્ધ થયો હજાર યુગ વીતી ગયા કેડે તે ઋષિઓ પાછા આ-યા અને કહેવા લાગ્યા કે હે મુનિશ્વર! બહાર નીકળો. તે સભળી જેમ ઝાકગમાંથી સર્વ નીકળે તેમ હું રાક્ષસાથી એકદમ બહાર નીકળ્યો ત્યારે તે મુનિમણુ મને કહેવા લાગ્યા કે તમે રાક્ષસાથી નીકળ્યા તેથી તમારો આ બીજો જન્મ

થયો છે અને હવે તમે વાલ્મીકી એવા નામથી વિખ્યાત થશો એમ કહીને હે રામ, તે સાન મુનિએ દિવ્ય ગતિને પ્રાપ્ત થયા. માટે હે પ્રભુ ! તમારા રામ એવા નામના પ્રજાવંશો કુ આરો સમય થયોહુ ને તેજ હું આજે સીતા લક્ષ્મણ સહિત આપ કમળનયનના સાક્ષાત દર્શન કરેહુ તેથી હું મુક્ત થયોહુ.

હે રામ ! તમે મારી સાથે આવો એટલે તમને સુંદર અને સુખાકારી રમણ દેખાહુ એમ કહી વાલ્મીકી મુનિએ પર્વત અને ગંગાના મધ્યપ્રદેશને વિષે જઈ રામ લક્ષ્મણને નવાસ માટે સુંદર વિસ્તારવાળી પલ્લેશાળા કરાવી પૂર્વ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર દક્ષિણ એમ એ સુંદર મંદિર કરાવ્યા તે ઉત્તમ પર્ણકુટીમા લક્ષ્મણ અને સીતા માથે રામ રહેતા લાગ્યા તે પછી વાલ્મીકીએ રામ, લક્ષ્મણ અને સીતાની સારી રીતે પૂજા કરીને સ્વર્ગમાં ઇંદ્ર દેવ જેમ દેવો તથા મુનિદાની માથે હાથો વાસ કરે છે, તેમ રામ પણ સીતા તથા લક્ષ્મણ સાથે આનંદમાં ત્યા વસવા લાગ્યા.

અવધુ.

રામની પાસેથી સુમત્ર આસુ પાડતો પાછો અયોધ્યામા ગયો. તેણે જઈ દશરથ રાજાને પ્રજ્ઞામ કર્યા અને કહ્યું કે રામ, સીતા અને લક્ષ્મણને હું શૃંગવેરપુર પાસે ગંગાની તીર પહોં આગ્યોહુ તેમણે કહ્યું છે કે મારે માટે શોક કરશો નહિ કેમકે મને વનમા સારું સુખ છે. તે પછી કૌશલ્યાએ કહ્યું કે હે રાજન, તમે તમારો મિત્ર બાપો કેંઈથીને વરદાન આપ્યુ તે બલે તેના પુત્રને રાજ આપો પણ મારા પુત્રને વનવાસ કમ કાઢ્યો. વળી હાથે કરીને તેને તમે વનમા મોકલ્યો છે તે પછી હવે રડો છો કેમ ? આ સાંભળી દશરથનો આખમા આસુ બરાહ આવ્યા અને કહેતા લાગ્યા કે એક તો હુ હુ ખયો મરુ તેને નમે વધારે દુખ શા માટે આપો છો ?

જુઓ હુ જ્યારે નાનો હતો ત્યારે મને એક મુનિએ ત્રાપ આપ્યો છે તે પ્રમાણે હવે મરો પ્રાણ નોકળી જશે જુગારીના અકારમા હું એક દિવસે ધનુષ્ય વ્યાધુ લઈ રાત્રે વનમા રમતા રમતા માટે ગયો હતો ત્યાં મહા વનમા નદીના તીરે હું યુગ માટે ફરતો કનો ત્યારે અર્ધ રાત્રિને વખને તુષાથી પીડાયતો કાષ્ટ મુનિ, પોતાના માથાપને માટે જગ લેતા માટે ત્યાં નદી તીર ઉપર આવ્યો હતો તેણે નદીના જળથી જ્યારે ધડો બરો ત્યારે મોટો શબ્દ થયો તે સંભળી મે જરુ કે હમણા અર્ધ રાત્રિ અર્ધ છે તેથી હાથો પાણી પીતો હતો એમ ધારો શબ્દનેથી વ્યાધુ ધનુષ્યપર સાંધીને મે તેના ઉપર દેહ્યુ. તે વખને હાથ, મરી ગયો એવો મનુષ્યના

જ્યેા અવાજ થયો. તેણે કહ્યું કે હે દેવ મેં કાપ્તો પશુ દોષ કર્યો નથી છતાં મને નિરપરાધીને કહેણે માર્યો ? મારા માતા અને પિતા જીવની કૃપાથી મારી વાટ જોતા હશે. આ સાબળી કુ ભયથી બાકુળ થયો અને ક્ષીમેથી તેની પાસે જઈ કહેવા લાગ્યો કે હે મુનિ, કુ દશરથ છુ અભાગ્યતા મારાથી તમને બાણ મરાયુ છે માટે હે મુનિ મારી રક્ષા કરો, એમ કહી હું તેના ચરણમા પડ્યો. આથી તેમણે કહ્યું હે રાજા, તમે ભય પામશો નહિ તમને અલક્ષ્યા લાગશે નહિ કેમકે હું વૈશ્ય જાતિ છુ અને તપ કરું છુ મારાં માતાપિતા ક્રુધા તૃપાથી પીડાયલા છે, તેમને તરત તમે જીવ પહોંચાડો. મારા સ્ત્રીરમણી બાણ કાઢો કે હું પીડા પામતો પ્રાણ ત્યાગ કરે એ પછી મેં તેના સ્ત્રીરમણી બાણ કાઢી લીધું. પછી જીવ બચે કુ તેના માતા પિતા પાસે ગયો.

તે મરનાર મનુષ્યનું નામ શ્રવણ હતું. તેના શ્વર અને અધ માતા પિતા ક્રુધા તૃપાથી પીડાયલા હતા તે જીવની વાટ જોઈ બેઠા હતા તેનાં માબાપ મારા જવાનો શબ્દ સાંભળી બોલ્યા કે હે પુત્ર ! તે કેમ વિલગ કર્યો અમને પાણી આપ અને તું પશુ પી. એ સાંભળી કુ તેમની પાસે ગયો અને પ્રજ્ઞામ કરી બોલ્યો કે કુ તમારો પુત્ર નથી પણ અયોધ્યાનો રાજા દશરથ છુ કુ મૃગયા રમવા નીકળ્યો છુ તમારો પુત્ર પાણી લેતો હતો તેના અવાજથી મેં જાણ્યું કે હાથી પાણી પીતો હશે એમ ધારો મેં તેને બાણ માર્યું અને તેની પાસે જતા તેને ધવામલો જોઈ હું કુ ખી થયો અને તેના કહેવાથી તમને પાણી આપવા આવ્યો છુ અને તેના કહેવાથી હું તમારે શરણે આવ્યો છુ માટે મારી રક્ષા કરો. આ સાંભળી તે શ્વર માતાપિતા વિશ્વાપ કરતા પૃથ્વી ઉપર ઢળી પડ્યા થોડી વારે તેમણે મને કહ્યું કે જામા અમારો પુત્ર છે ત્યાં અમને તેડી જા તેથી કુ તેમને પુત્ર પાસે લઈ ગયો ત્યાં જઈ તેમણે અત્પત વિશ્વાપ કરવા માડ્યો. અને થોડીવારે મને તેમણે કહ્યું કે હે રાજા ! મિતા તૈયાર કર, તે પછી મેં મિતા તૈયાર કરી એ પછી શ્રવણના માતાપિતાએ કહ્યું કે પુત્રના શોકથી હું જે રીતે મરણને પામુ છુ તે રીતે મારા વચનથી પુત્રના શોક કરી તું પણ મરણ પામીશ. તે પછી તેમણે પ્રાણ ત્યાગ કર્યો એટલે મેં તે ત્રણેને મિતામા મૂકી અગ્નિ સળગાવ્યો એટલે તે સ્વર્ગે ગયાં.

એ રીતે મને શાપ મળ્યો છે તે પ્રમાણે મારાથી હવે રામના વિષાજી જીવન દેખાવી શકાશે નહિ. આમ કહેતા તે હે રામ, હા સીતે, હા શ્રવણ નિધિ લક્ષ્મણ ! કેકયીએ ઉત્પન્ન કરેલા તમારા વિષામથી હું મરણ પામું છું.

આમ કહેતા તે બેઢોણ થઈ ગયા, અને હે રામ, હે રામ, કરતા તેમના પ્રાણ ચાલ્યા ગયા. આ જોઈ કૌશલ્યા સુમિત્રાં અને બીજી રાણીઓ બની કુદર્તી આક્રંદ અને વલ્લાપ કરવા લાગી.

સવારે થતા મંત્રીઓ સંહિત વશિષ્ઠ યુરુ આવી પહોંચ્યા દશરથે પ્રાણ ત્યાગ કર્યા તેને માટે સર્વને શોક ન કરવા ધીરજ આપી અને તેમણે દશરથના શરીરને તેવની કાઠીમા નાખી તરત જ તેમણે ભરત અને શત્રુઘ્નને તેડવા ફત મોકલ્યો, એટલે ભરત અને શત્રુઘ્ન મોશાળથી ઘેર આવ્યા ત્યાં નગરમાં સર્વ સ્થળે ઉઠાસી છવાઈ રહેલી જોઈ મથા કુખી થયા તે પોતાના મા કૈકયીને મદિરે ગયા ભરતે માતાને પ્રણામ કર્યા પછી કૈકયીથી હર્ષથી તેને હૃદયમાં આપી જોશમાં બેસાડી પોતાના પીરના કુશળ સમાચાર પૂછ્યા ભરતે તે સર્વના સુખ સમાચાર જણાવી પૂછ્યું કે હે માશુ ! તમે એકલા કેમ છો ! મારા પિતાશુ ક્યા છે ? તે સાંભળી કૈકયીએ કહ્યું કે હે પુત્ર જે ગતિને ધર્મશીલ લોકો પામે છે તે ગતિને આજે તારા પિતા પામ્યા છે આ સાંભળી શોકથી વ્યાકુળ થઈ ભરત પૃથ્વી ઉપર પડ્યા અને પિતાને માટે વિલાપ કરવા લાગ્યા ભરતે તેને ઉઠાડી ધીરજ આપી કહ્યું હે પુત્ર ! તુ ધીરજ રાખ મે તારે માટે સર્વ કષ્ટાણુ સપાદન કર્યું છે ત્યારે ભરતે કહ્યું કે મરતી વખતે મારા પિતાએ મને શુ કહ્યું છે ? ત્યારે કૈકયીએ કહ્યું કે હા રામ, હા સીતે ! હા લક્ષ્મણ ! એવો ત્રિપા કરતા રાજ દેહનો ત્યાગ કરી સ્વર્ગે ગયા છે. આ સાંભળી ભરતે કહ્યું કે હે માશુ ! તો શુ તે વખતે રામ પિતાની પાસ હાજર નહોતા ? રામ, લક્ષ્મણ અને સીતા ક્યા ગયા હતા ?

આ સાંભળી કૈકયીએ કહ્યું રામને રાજ્યાભિષેક કરવા સાર તારા પિતાએ મોટા સમારભ કર્યો હતો પણ તારા પિતાએ મને પૂવ બે વરદાન આપ્યા હતા તે મે તે વખતે માગી લઈ એકથી તને સર્વ રાજ્ય મળે અને બીજીથી રામને ચૌદ વર્ષ વનમાં મોકલવા એ માગ્યું જેથી દશરથે તને રાજ્ય આપ્યું છે અને રામને વનમાં મોકલ્યા છે સીતા અને લક્ષ્મણ પણ રામની સાથે વનમાં ગયા છે તેમના વનમાં ગયા પછી રાજ હે રામ, હે રામ, એવો વિલાપ કરતા મરણ પામ્યા છે આ સાંભળી વળગી હણપણે પહાડ જેમ તુટી પડે તેમ ભરત સદા ગહિન થઈ મરતી ઉપર તુટી પડ્યા તે જોઈ કૈકયીએ તેને ધીરજ આપી કહ્યું હે પુત્ર ! હવે તને રાજ મળશે પછી શોક શા માટે કરે છે આ સાંભળી ભરતે કહ્યું હે પતિને કૌશલ્યી, મદા બચકર પાપિણી ! તારી વાન યોગ નથી તારા ગર્ભથી

ઉત્પન્ન થયો માટે હું પણ પાપી છું. હવે હું અમિત્રા પ્રવેશ કરીશ કે વિષ્ણુ પાન કરીશ, અથવા ખડગથી મારા દેહને હણી મમ્મરીમા જઈશ. હે સ્વામીને હજીનારી દુષ્ટા ! તું આ કર્મથી કુબીપાક નરકમા જઈશ આમ કેંકયીને તરછોડી ભરત કૌશલ્યાને ઘેર ગયા. તેને જોઈ કૌશલ્યા ઉધાડે મોઢે રડવા લાગ્યા ભરત પણ અત્યંત રડવા લાગ્યા. તેમણે કૌશલ્યાને રડતા રડતા કહ્યું હે માતા, મને રાજ્ય મળે અને રામ વનમાં જાય એવું જે મારી મા કેંકયીએ માગ્યું તે જો હું પહેલા જાણતો હોઉં કે તેમા મારી સમતિ હોય તો મને સેકડો બ્રહ્મહત્યાનું પાપ આપ્યો. આ સાબળી કૌશલ્યાએ કહ્યું હે પુત્ર, એ હું જાણુ છું તેમાં તમે કાંઈ જાણતા નથી. હવે શોક ન કરો આ પછી વશિષ્ઠે આવી સવને જ્ઞાત પાડ્યા અને કહ્યું આયુષ્ય ક્ષણભયુર છે માટે શોક ન કરો તેમની કાઠીમાં પડેલા તારા પિતાના શરીરને બહાર કાઢી હવે તું તેમના મચારિધિ ક્રિયા કર. તે પછી ભરતે વિધિપૂર્વક ક્રિયા કરવાનો આરભ કર્યો પિતાના શરીરને અગ્નિસસ્કાર કર્યો. અગ્નિઆરમે દિવસે લાખો બ્રાહ્મણોને જમાડ્યા અને અનેક પ્રકારનું દાન આપ્યું.

તે પછી વશિષ્ઠે ભરતને કહ્યું કે હે પુત્ર ! તમારા પિતાની આરાધો આજે તમારો રાજ્યાભિષેક કરવાનો છે એ સાબળી ભરતે કહ્યું મારે રાજ્યની શી જરૂર છે ? રાજ્યના અધિપતિ તો શ્રી રામ જ છે, અમે તો તેના દાસ છીએ માટે કાલે સવારે આપણે સર્વે રામને તેડવા વનમા જઈશું. મારી રાક્ષસી માતા કેંકયી વિના આજે સર્વે ત્યા જઈ તેમને તેડી લાવીશું શું કરે મારી માતા કેંકયીને તો હું હમણા જ મારી નાખુ પણ સ્ત્રી જાતિ ને વળી માતા તેથી તેને હણવાથી શ્રી રામ મારાપર ક્ષમા કરે નહિ માટે તેમ કરતો નથી આવતી કાલે પગે ચાલીને હું ચતુર્ધ્વ સહિત દડકવનમા જઈશ અને રામની માફક વસ્ત્રધાર પહેરી ફળ મુળ આર્ષ જટાધારી ચતુર્ધ્વ સાથે વનમા જઈશ અને જ્યાં સુધી રામ પાછા ફરશે નહિ ત્યાં સુધી હું પાછો ફરીશ નહિ આ સાબળી ભરતની પ્રથસા કરવા લાગ્યા.

બીજે દિવસે ભરત અને ચતુર્ધ્વ પગે ચાલતા વનમા જવા તૈયાર થયા એટલે તેમની પાછળ સર્વે સેના, કૌશલ્યા વિજેરે રાણીઓ, વસિષ્ઠમુનિ વિજેરે સર્વે પણ જવા તૈયાર થયા અને વનમા જવા નીકળ્યા. આગળ અગ્નિને કિનારે તેમણે મુકામ કર્યો. ત્યાં શુક રાજાને ચિતા ચક્ર કે શું ભરત સેના લઈ રામને દુખ દેવા તો નહિ જતા હોય ! હવે હું તેમને ગમા પાર ઉતારવા દઈશ નહિ એવો નિશ્ચય કર્યો પછી શુક તપાસ કરવા માટે ધણી

એટલે બધા ભરતને મળવા આવ્યા તો તેણે બોલ્યું કે. ભરત નાના ભાઈ સાથે એકા એકા હે રામ, હે રામ, એમ રામના જ સૌક કરતા હતા. તેમણે સરીરે વહ્લક ધારી માથે જટા બાધી હતી તેને જોઈ ભરતે કહ્યું કે, હે રાજ, આ રામ, સીતા અને લક્ષ્મણ ગયા હોય ત્યાં અમને લઈ જા. એટલે શું કહ્યું કે. હે દેવ! હમણાં શ્રીરામ ત્રિવક્ર પર્વતની પાસે ગયાથી થોડે છેડે ઝુનિના આશ્રમમાં સુખથી રહે છે માટે ચાલો આપણે ત્યાં જઈએ તે પછી સર્વે વહ્લોમાં બેસી ગંગા નદી ઉતરી સામે કિનારે ગયા ત્યાં ભરદ્વાજના આશ્રમ વિષે ભરત ગયા અર્ધપથે તેનો સત્કાર કર્યો અને કહ્યું કે હે ભરત ! તારી રામને વિષે ધણી ભક્તિ છે તે કુ જાણ્યું છું આજે તું સર્વ સૈન્ય સહિત અહિં ભોજન કરીને કાલે શ્રી રામની પાસે જઈ પડી ભરતે તેમની આજ્ઞા કબુલ કરી એટલે ઝુનિએ કામદુધાનુ ચિતન કર્યું એટલે તેણે સર્વને પૂરા થાય એવા વ્યગ્રીકેક ભોજનના પન્થો પૂરા પાડ્યા તે સર્વ સૈન્ય સહિત જમી સતુષ્ટ થયા બીજે દિવસે ભરત સવ સૈન્ય સાથે પાથી ચાલી ત્રિવક્ર ગયા અને ત્યાં રામના આશ્રમે આવી રામના ચરણે પડ્યા રામે તેમને ઉઘાડી હાથ સાથે આપ્યા, તે પછી રામની સવ માતાઓ આવી રામે તેમને પગે પડી પ્રણામ કર્યો પછી વસિષ્ઠ આવ્યા, આવી રીતે સર્વ મંડળ રામ પાસે આવ્યું.

વસિષ્ઠે રામને કહ્યું કે હે રઘુનંદન, તમારા ત્રિયોગથી તમારા પિતા મરણ પામ્યા છે. આ સાબળી રામ અને લક્ષ્મણ અત્યંત વિલાપ કરતા પૃથ્વી ઉપર ઢળી પડ્યા તેમને જોઈ બીજા સવ રડવા લાગ્યા. થોડીવારે વસિષ્ઠે તેમને આ મંસારની અનિત્યતાને દર્શાવનારા, તત્ત્વજ્ઞાનના યોગ્ય વચનો કહી તેમને જ્ઞાત પાડ્યા, પછી રામ વિજેરેએ ગંગા કિનારે જઈ સ્નાન કર્યું. તે દિવસે બધાંએ ઉપવાસ કર્યો.

બીજે દિવસે ભરતે કહ્યું કે હે રામ, તમે મારા જ્યેષ્ઠ બધું છો માટે રાજ્યાભિષેક કરાવી તમે રાજ કરો. આપને હમણાં વનનો વખત નથી, ચારી માતાનાં દુષ્ટ વચનો સાબળવા આપને યોગ્ય નથી મારા ઉપર પ્રસન્ન ભાઈ મારું કહેવું માનો આટલું કહી આસુ પાડતા દડવલ કરવા લાગ્યા આ સાબળી રામે કહ્યું કે. હે ભાઈ, તમે કહો છો તે વચાર્થ છે પણ મને પિતાએ ચૌદ વર્ષ દડક વનમાં રહ્યા પછી નગરમાં પ્રવેશ કરવાનું કહ્યું છે અને તમને આ રાજ્ય આપ્યું છે માટે આપણે બંનેએ પિતાના વચન પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ. જે પુત્ર પિતાના વચનનું ઉલ્લંઘન કરે છે તને છવતા કળતુલ્ય સમજવો અને યુવા પછી તે નહિ જાય છે માટે તમે રાજ્ય કરો અને હું વનમાં રહીશ.

ભરતે કહ્યું—હે રામ ! પિતા તો ઝીને વશ થયેલા કામી હતા. માટે તેમનાં ભાતિવાળાં વચન વાક્યો આપણે સ્વિકારવા જવા નથી. રામે કહ્યું બાપ, પિતા કાંઈ કામી કે ઝીજીત હોતા પણ પૂર્વે કૈંકીને વર આપવાનું તેમણે કહ્યું હતું તે તેમણે સત્યવાદીપણાથી આપ્યું હતું તેમણે આપેલું વર ન મારે પણ સત્ય કરવું જોઈએ. રામનાં વચન સાંભળી ભરતે કહ્યું. તો કે વસ્ત્રકંઠ પહેરી ચૌદ વર્ષ વનમા જઈ પણ તમે રાજ્ય કરો. ત્યારે રામે કહ્યું પિતાએ તમને રાજ્ય આપ્યું છે અને મને વનમાં આપ્યો છે માટે તે પ્રમાણે કરો. એ પછી ભરતે રામને ધણી પ્રાર્થના કરી લક્ષ્મણની પેઠે કે તમારી સાથે વનમા આવું એમ કહ્યું પણ રામે કહ્યું કે બાપ, પિતાના વચન પાળવા જોઈએ માટે તું હંક છોડી દે. તે પછી વાંસણે ભરતને સમજાવી કહ્યું તું આગ્રહ છોડી દે અને તું હવે અયોધ્યા તરફ પાછો જા રામના સમજાવવાથી ભરતે કહ્યું હે રામ ! રાજ્યના પાલન માટે તમારી પુજ્ય પાદુકા મને આપો અને તમે આવશો ત્યાં સુધી કે તેની સેવા કરીશ. પછી ભરતે આતિ ભક્તિથી રત્નજડિત પાદુકા રામના ચરણમાં પહેાવી. તે પાદુકા રામે ભરતને પાછી આપી. પછી ભરતે રામને પ્રદક્ષિણા કરી પ્રણામ કરી કહ્યું હે પ્રભુ ! જો ચૌદ વર્ષ ઉપર એક દિવસ પણ થશે અને જો નહિ આવો તો હું અસિમા પ્રવેશ કરી બળી મરીશ. પછી રામે કહ્યું જાવ હું તે પ્રમાણે જ આવીશ. એમ કહી ભરતને પાછા મોકલ્યા તે પછી ભરત સર્વ સૈન્ય, માતાઓ, વાંસણ શુરુ વિગેરે સાથે પાછા અયોધ્યા ગયા. ભરતે નદિગામમા જઈ ત્યાં સિંહાસન ઉપર રામની પાદુકાને સ્થાપી, ચંદન પુષ્પાદિવડે તે દરરોજ પાદુકાનું પુજન કરવા લાગ્યા તથા રૂળ મૂળનું લક્ષણ કરી, જીતેદ્રિય રહી, જટાવસ્ત્રક ધારણ કરી જમીન ઉપર પથારી કરી, શત્રુદ્ધન સંહિત લક્ષ્યચર્ચ પાળવા લાગ્યા અને રામની પાદુકાને સિંહાસન ઉપર પધરાવી રાજ્યકાર્ય કરવા લાગ્યા.

રામ, લક્ષ્મણ અને સીતા ચોડા દિવસ ચિત્રકૂટ પર્વત ઉપર રહ્યા. પણ રામના દર્શન કરવાની ઇચ્છાથી અયોધ્યાથી ધણી દોડ્યા ત્યાં આવવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે મનુષ્યની બીડ થવા માડી તેથી પોતે ચિત્રકૂટ પર્વતને છોડી દડકારણમા જવા માટે નીકળ્યા. ત્યાંથી નીકળી તે અત્રિ મુનિના આશ્રમ પ્રત્યે આવ્યા ત્યાં અત્રિ મુનિને પ્રણામ કરી દડક વનમા જવાની વાત કહી. મુનિએ તેમને આદરસત્કાર કરી કહ્યું કે હે રામ ! મારા ઝીં અને અનસુયા ધણી દિવસથી આશ્રમમા તપ કરે છે માટે સીતાને જાણે ત્યાં મોકલો. તે પછી રામની આગાથી સીતાજી અનસુયા પાસે ગયાં તેમને દંડ-

વર્ત કરી મેઠાં એટલે અનસુયાએ સીતાને હૃદય સાથે આપ્યાં. પછી તેમણે સીતાને બે સુવર વર્ષો અને બે દિવ્યકુડોનાં; અને દિવ્ય અગરાજ આપ્યો પછી કહ્યું કે- હે સીતા ! આ અગરાજથી શૈલા તમારા શરીરને ત્યાજ કરશે નહિ. પતિવ્રતને પાળી નિરતર રામને અનુસરેજો. પછી અનસુયાએ રામ લક્ષ્મણ અને સીતાને સારી રીતે જમાડ્યા પછી બીજે દિવસે સવારમાં સ્નાન સંધ્યાદ કરી, રામ, લક્ષ્મણ અને સીતા વનમાં જવા માટે નીકળ્યાં.

અરેલ્યકાંડ.

બીજે દિવસે રામ દડક વનમાં જવા નીકળ્યા આત્રમુનિ તેમને વળાવા માટે થોડે દૂર સુધી પાછળ પાછળ ગયા પછી રામના આગ્રહથી પાછું વળ્યા. એક ગાંધી ઉપર નદી આવી તે પાર ઉતરી આગળ ધૈર અરણ્યમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યાં વનનાં હિંસક પશુઓ, ભયંકર રાક્ષસો રહેતા હતા. ત્યાં રામે લક્ષ્મણને કહ્યું- અહિંથી આગળ તમારે બંનેએ મારી સાથે ચાલવું, ધનુષ ઉપર બાણો સાધી રાખવા અને બાણ હાથમાં રાખવા કું આગળ ચાલું છું અને તમે પાછળ ચાલો. આપણા બેની વચ્ચે જેમ જીવાતમા અને પરમાત્માની વચ્ચે માયા રહે છે તેમ સીતાએ ચાલ્યા આવવું. આ દડકારણ્યમાં રાક્ષસોનો ભય છે માટે ચોતરફ દૃષ્ટિ રાખવી. આમ વાતો કરતા ચાલવા માંડ્યું. આગળ જતાં એક વાવ આવી તેમાં પાણી પી બધા એક જૂઠ્ઠીની શીતળ છાયા નીચે બેઠાં એવામાં ભયંકર દાદો અને મોટા મો વાળો ભયંકર શરીરવાળો કાષ્ટ પ્રાણી ત્યાં આવવા લાગ્યો, તેને જોઇ રામે કહ્યું : હે ભાષ, જુઓ આ રાક્ષસ આવે છે માટે ધનુષ્યને સંજ્ઞ કરો. એવામાં પેલા રાક્ષસે આવી કહ્યું હે, વહલ ધારણ કરી ધનુષ્ય બાણ લઈ ફરનારો તમે કાણ છો ? તમે મારા મોના કાળીયા જેવડા છો આ સાંભળી રામે કહ્યું- હું રામ છું અને આ મારો પ્રિય ભાઈ લક્ષ્મણ છે અને આ મારી પ્રાણ પ્રિયા સીતા છે, અમે પિતાના વચન મानी તારા જવાને શિક્ષા કરવા વનમાં આવ્યા છીએ સાંભળી તે રાક્ષસે ત્રિશુળ લઈ કહ્યું : હે નામ ! તું મને વિરોધને જાણતો નથી, જે જીવવાની ઇચ્છા હોય તો સીતાને અહિં મૂકી નાસી જાઓ એમ કહી તે સીતાને લેવા માટે સામે દોડ્યાં એટલે રામે બાણ મારી તેના બે હાથ, બે પગ કાપી નાખ્યા છતાં તે સાંપની પેઠે સામે ધસી આવવા લાગ્યો એટલે રામે તેનું મસ્તક કાપી નાખ્યું એટલે સીતાએ રામને આલિંગન કરીને તેમના વખાણ કર્યો. એવામાં રાક્ષસની કાષ્ઠામાંથી સુંદર વજ્રાકારો ધારણ કરનારો પુરુષ બહાર નીકળી રામને મજામ કરી કહેવા લાગ્યો કે હું વિદ્યોધર હતો તે દુર્વાસાના આપેથી રાક્ષસ

મોઢો હતો તેને આપે મુક્ત કર્યો છે હું આપને નમસ્કાર કરું છું. મારી આપ રક્ષા કરો. એટલે રામે કહ્યું તું જા, મારી ભક્તિથી તું મોક્ષને પામ. શરભંગના મોક્ષ.

તે પછી રામલક્ષ્મણ અને સીતા ત્યાંથી આગળ ચાલી શરભંગના વન પ્રત્યે ગયા. તેમને આવતા જોઈ મુનિએ તેમની સાથા જઈ તેમને તેડી લાવી તેમનું પૂજન કર્યું પછી મુનિએ કહ્યું હું ધણો કાળ તપ કરી તમારાં દર્શનની હિમ્મતથી આઠ રહું છું મારા તપનું ફળ તમને અર્પણ કરી આજે હું મુક્તિ પામીશ. પછી તેમણે રામને પ્રણામ કરી લાગે વખત આન કર્યું અને ચિંતામાં પ્રવેશ કરી પચબૂતાત્મક શરીરનો ત્યાગ કરી પરમાત્માના મોક્ષને પ્રાપ્ત થયા. દક્ષવનના મુનિએ રામને આવેલા જોઈ પછી ત્યાં આવ્યા અને રામની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા મુનિની વિનંતિથી રામ રાક્ષસોએ ભક્ષણ કરેલા ઋષિઓનાં હાડકા જોવા. અને રાક્ષસો તપ કરનારા મુનિઓનું ભક્ષણ કરે છે માટે અમારું રક્ષણ કરો એમ કહેવા લાગ્યા. પછી રામે સર્વ રાક્ષસોના વધ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી ત્યાંથી ઋષિઓના આશ્રમ જોતા જોતા આગળ આત્મા આગળ ચાલતા સુગ્રીવજી મુનિના આશ્રમે આવ્યા. મુનિએ તેમની ધણી સ્તુતિ કરી પછી તેમને રામે કહ્યું કે સર્વ મુનિઓના સ્વામી એવા તમારા ગુરુ અગસ્ત્ય મુનિના દર્શન કરવાની મારી હજી છે માટે હું ત્યાં જવા ધાડું છું એ પછી બીજા દિવસે સુગ્રીવજી મુનિ સાથે રામ અગસ્ત્યના નાના ભાઇ અશ્વિનજીવના આશ્રમ પ્રત્યે ગયા.

અગસ્ત્ય મુનિનો સ નાગમ—ઋષિએ તેમની સારી રીતે પૂજા કરી પછી બીજા દિવસે ત્યાંથી અગસ્ત્ય મુનિના આશ્રમ પ્રત્યે ગયા. ઋષિએ સાથા જઈ તેમને તેડી લાવી યોગ સત્કાર કર્યો, રામે પણ લક્ષ્મણ અને સીતા સાથે મુનિને હડતર પ્રણામ કર્યા. પછી મુનિએ કહ્યું હે મણ, પૃથ્વીનો ભાર ઉતારવા તથા રાવણનો વધ કરવા આપ અહિં પધારશો એ જાણ્યું ત્યારથી હું આપના દર્શનની વાટ જોઈ રહ્યો હતો, એમ કહી રામની સ્તુતિ કરવા માંડી પછી પૂર્વે મહેન્દ્ર ને ધનુષરામને માટે ત્યાં રાખી મહેનુ હતું તે તથા અમૂલ્ય બાણનો ભાષો, ખરૂં વિગેરે આપી કહ્યું હે રામ ! પૃથ્વીને ભાર-રૂપ થયેલા રાક્ષસોને હવે તમે હણો. અહિંથી જ યોજન દૂર ગૌતમી મૈદા-વરીના તટ ઉપર શૌભાગમાન એવો પચવટી નામનો આશ્રમ છે ત્યાં રહી હવે તમે પાડીના કાશ નિર્ગમન કરો અને ત્યાં રહી દેવોનાં કાર્પ સિદ્ધ કરો. આ પ્રમાણે ઋષિની સાથે સમાગમ કરી બીજા દિવસે ત્યાંથી રામ મુનિની સાથે તેમના દર્શનલા માર્ગે ચાલ્યા.

પંચવટીમાં જટાયુ અને રામ—રસ્તામાં જતા પર્વતના શિખર-
નેવા વૃદ્ધ જટાયુને પડેલા જોઈ રામે પૂછ્યું કે આ શું છે ? કાંઈ રાક્ષસ છે
માટે ધનુષ્ય લાવેા હું તેને હણુ, આ સાંભળી જટાયુએ કહ્યું હે રામ હું
તમારા પિતાનેા સખા જટાયુ નામનો ગીધ હુ માટે તમારે મને મારવો
નહિ. તમારૂં હિત કરવાની ઇચ્છાથી હું અહિ પંચવટીમાં રહીશ. આ સાંભળી
રામે તેને પોતાની પાસે રહેવાનું કહી રામ લક્ષ્મણ અને સીતા સાથે
પંચવટીમાં ગયા.

પંચવટીમાં રામે લક્ષ્મણ પાસે ગોદાવરીના તીર ઉપર સુંદર રહેવા
લાયક મંદિર કરાવી ત્યાં મૌતંગી ગંગાના તટ ઉપર પોતે રહેવા લાગ્યા.
રામની સેવામાં તત્પર લક્ષ્મણ કદબળ ફળ લાવી રામ અને સીતાને આ-
પવા લાગ્યા અને રાત્રીએ ચોતરફ જોના જગવા લાગ્યા. આવી રીતે ત્યાં
એકાંત સ્થળમાં ત્રણે જણ સુખથી રહેવા લાગ્યા, રામે લક્ષ્મણને ત્યાં પર-
માત્માના જ્ઞાનના સાધનો કલા.

સૂર્યનખાનું નાક કાપી, ખરદૂધણુનો વધ કવો—એક દિવસે
જ્ઞાનુસારી રૂપ ધરનારી સૂર્યનખા નામની રાક્ષસીએ ગોદાવરીના તીર પાસે
પથ, વજ્ર અને અકુશના ચિન્હવાળા શ્રીરામના પગલા જોયા તેથી તે પગલાં
ઉપર મોઢ પામી તે પગલા જોતી રામના આગ્રમે આવી, ત્યાં સીતા માથે
જોડેલા લક્ષ્મિના પતિ, કામદેવ સરખા શ્રી રામને જોઈ કામથી માહિત થઈ
તે રાક્ષસીએ કહ્યું કે “ તમે કાણુ છો ? અને અહિ કેમ રહો છો ? ” હું રાવ-
ણની નાની બેન છું, મારૂં નામ સૂર્યનખા છે, હું આ વનમાં મારા ભાઈ
ખરની સાથે રહું છું હું અહિ મુનિઓનું બધું કરીને રહું છું આપ
કાણુ છો તે કહો. ” આ સાંભળી રામે કહ્યું “ હું અયોધ્યાના રાજા દશર-
થનો પુત્ર રામ છું આ સીતા મારી સ્ત્રી છે અને આ મારો નાનો ભાઈ
લક્ષ્મણ છે. હે સુંદરી ! તારે શું કામ છે તે કહે. ” આ સાંભળી કામથી
પીડાયેલી સૂર્યનખા બોલી કે “ હે રામ, મારી સાથે આવો. આપણે જાને
આ પવતમાં કીડા કરીએ હું કામથી પીડાયેલી આપનો ત્યાગ કરવાને
અક્તિમાન નથી. ”

આ સાંભળી રામે સીતાના સામુ જોયું અને પછી હસીને કહેવા લાગ્યા-
કે “ હે સુંદરી ! મારે તો આ સ્ત્રી છે, પણ આ પર્ણકુટીની બહાર મારા ભાઈ
લક્ષ્મણ રહે છે તે તારે અનુકુલ પતિ થશે માટે તેની સાથે જ. ” આ સાંભળી
રાક્ષસી લક્ષ્મણ પાસે આવી કહેવા લાગી. “ હે સુંદરાં તમે મારા પતિ થાઓ,
તમારા ભાઈની આજ્ઞા થઈ આપણે સાથે કીડા કરીએ ” આથી લક્ષ્મણે

કહ્યું. “હું તો રામનો દાસ છું. તેથી તારે હસી, ચતુ પડશે. માટે રામની પાસે જ જેથી તને સર્વ સુખ મળશે.” આ સાંભળી ને રામની પાસે આવી કહેવા લાગી કે હે રામ ! તું મને કેમ ભમાવે છે ? જેની પ્રીતિથી તું મને ભમાવે છે તે સીતાને હું હમણા ખાત્ર ખડે છું ” એમ કહી તે લપકર રૂપ ધરી જનનીની પાછળ દોડી આથી રામનો આગ્રાથી લક્ષ્મણે નેને પકડી નસત તરવારથી નેના નાક અને કાન કાઢી નીચે જેથી તે ભોહીદવાયુ થઇ રડતી રડતી ખર નામના રાક્ષસ પાસે ગઈ અને કહેવા લાગી કે: ગોઠાવરીના પીર ઉપર મીના અને નક્ષત્ર મારે રામ રહે છે. તે લક્ષ્મણે મારા નાક કાન કાઢી લીધા છે માટે તું જ અને તે બંનેને મારી નાખ નહિ તો હું મારો જીવ આપીશ.

આ માંભળી ખર રાક્ષસે ૧૪ હજાર રાક્ષસોને રામનો વધ કરવા મોકલ્યા અને પછી ખર ત્રિશોરા અને દ્વિપત્યુ પત્યુ રામને મારવા ગયા ત્યા કાનાદસ સાંભળી રામે લક્ષ્મણને કહ્યું હે લક્ષ્મણ આ જે લપકર શબ્દ સંભળાય છે, માટે કોઈ રાક્ષસો આપણી સામે ચઢી આવ્યા જશું. એ માટે તમે સીતાને ગુફામાં વધ જઈ ત્યા રહો અને હું મેકલો. તે રાક્ષસોને હણીશ. તેથી લક્ષ્મણ સીતાને નંધ ગુફામાં ગયા અને સમર્થ એવા રામ કઠોર ધનુષને નંધ રાક્ષસો સાથે લડવા તૈયાર થયા રાક્ષસો સામે ચઢી આઆ તેમને રામે પોતાના ધનુષ્યના મગડી મારવા માડ્યા અને સર્વોના સહાર કરી ખર, ત્રિશરા અને દ્વિપત્યુને પત્યુ મત્ત રાક્ષસો સાથે મારી નાખ્યા પછી લક્ષ્મણ સીતાને નંધ ગુફામાંથી મહાર આવી રામને મળ્યા પછી રામના અગ વિષે જે સંભોના વા થયા હતા તેને સીતાને સારા કર્યા.

સૂર્પનખાએ સર્વ રાક્ષસો મગવાની વાત જાણી એથી મેકલમ નકામા બધ અને રાવણ પાસે જઈ રડતી રડતી નેને સર્વ વાત કહી રાવણે કહ્યું “ખરે, તારે નાક અને કાન કંણે કાપ્યું ?” તે સાંભળી સૂર્પનખાએ કહ્યું કે. હે માન, તું માફલ અને મૂઢ બુદ્ધિવાળો છે, સ્ત્રીઓને વશ છે ખર, દ્વિપત્યુ અને ત્રિશરાને તેમ હજારો રાક્ષસોને રામે ક્ષત્યુ માત્રમાં હણ્યા છે, અને લક્ષ્મણે મારા નાક કાન કાપ્યા છે એ રામ, લક્ષ્મણ અને સીતા ગોઠાવરીના તટે પચ્ચત્રીમાં રહે છે. તે સીતા લક્ષ્મણીના જેવી સુદર છે. તેના જેવી નીજ કોઈ સ્ત્રી સુદર છે, જ નહિ નેને હું તારી સ્ત્રી કરવા માટે અહિં આવવા પ્રયત્ન કરતી હતી તેથી લક્ષ્મણે મારા નાક, કાન કાપ્યા છે માટે તું, જ અને તે રામ મક્ષ્મણે મારી સીતાને તારી સ્ત્રી કરવા અહિં લઈ આવ, આ સાંભળી રાવણે સીતાને હરી લાવવાનો નિશ્ચય કર્યો.

મીચા 'મૃગ-રાવણે' પાણી કે સીતાનું હરણુ કપટથી કરવું. માટે તે સંપ્રદના સંખા 'તીરે રહેતા મારીચની પાસે ગયો. અને કહ્યું કે હાલમાં રામ અને લક્ષ્મણ પચવટીમાં આવ્યા છે. રામની આં સીતા સર્વ દોષને મોઢ પમાડનારી છે, તેને હરણુ કેરવાનો મારો વિચાર છે કારણ કે રામે મારા મણા રાખસોને તેમજ અર. કપણ અને ત્રિશિરાને પણ હણ્યા છે. તેમ તેણે મારી બેન સર્પનખાના નાક, કાન લક્ષ્મણ પાસે કપાવ્યાં છે. માટે તારી સંકાપથી સીતાને હરી લાવવી છે. પણ રામ સીતાની પાસે ન હોય ત્યારે તેનું હરણુ થઈ શકે તેમ છે. માટે તું માયાએ કરી વિચિત્ર પ્રકારના રમવાળા મૃગ થઈ તેના આશ્રમ પાસે ફરવા માડ અને હું યુક્તિ રચી યોગી થઈ તેના આશ્રમે બીડ્યા માગવા જઉં તને રામ મારવા આવે ત્યારે તારે લક્ષ્મણના નામથી વીસ પાડવી એટલે લક્ષ્મણ પણ ત્યાં આવશે એટલે હું સીતાનું હરણુ કરીશ, માટે તું મને સહાય કર.

આ સાંભળી મારીચે કહ્યું " અરે ભાઈ, તારા કુળનો નાશ કરવાની તને આવી સલાહ કાણે આપી ? એ રામ જ્યારે બાળક હતા, ત્યારે વિશ્વામિત્રના મનુ રક્ષણ કરતા અને એક બાણે ચારસો ગાઉ દૂર સાગરને વિષે ફેંક્યો હતો. હું તેના ભયથી હવે આ એકાંત સ્થાને રહું છું તેનું પરાક્રમ મહત્ત્વ છે જે તું રામની સાથે વિરોધ કરીશ તો તારું કુળ નાશ પામશે. મેં નારદને મેડિ સાંભળ્યું છે કે રામ સાક્ષાત્ પરમેશ્વર છે રામ એ મનુષ્ય નથી પણ સાક્ષાત્ નારાયણ છે એ તો માયાએ કરી મનુષ્ય રૂપ ધરી વનમાં આવ્યા છે. માટે તું ધેર જા " આમ છતાં રાવણે માન્ય નહિ અને મારીચને કહ્યું હે મારીચ, તું વિચિત્ર પ્રકારના મૃગનું રૂપ ધરી રામને આશ્રમે જ નહિ તો હું અહિં તારું માથું કાપી નાંખીશ આથી મારીચે જાણ્યું કે જે રામને હાથે મોત આવશે તો યુક્તિ મળશે અને આ કુટ હરશે તો નરકમાં જવાશે માટે તે મૃગનું રૂપ ધરી રાવણના કલા પ્રમાણે રામના આશ્રમે જવા તૈયાર થયો. તે સુદર સુવર્ણનો, રૂપેરી ડીલીવાળો, રત્નના શી ગર્ડા વાળો, મણિની ખરીયા-લીંગો, નીલ મણિના સરખા નેત્રવાળો, સુદર મુખવાળો, વીજળી સરખા પ્રકાશિત મુંગ થઈ રામના આશ્રમ પાસે સીતાની નજર આગળ ચરવા લાગ્યો. અને ક્ષણમાં પાસે આવી, વળી ભયથી પાછો જતો રહેવા લાગ્યો. એ રીતે માયાએ કરી મૃગનું રૂપ ધરી તે રાક્ષસ સીતાને 'મોઢ' પમાડતો મીતેમ ફરવા લાગ્યો.

સીતા હરણુ—મહાકાલી પાસે ફરતા મુંગને "જેમ સીતાએ" હસીને રામને કહ્યું કે હે રામ મારીચે મુંગને ખાધા મારી પાસે લાવી

આપો. એટલે રમ ધનુષ લઇ મુનની પાછળ જ્યા તત્પર થયા. જતી વખતે તેમણે હૃદયમયને કહ્યું કે: “ તમારે સીતાની રક્ષા કરવી, કેમકે આ વનમાં ભય કરે રૂપાંગા માતાની રાક્ષસો રહે છે, માટે તમે સાવચાન રહી સીતાનું રક્ષણ કરજો ” આથી હૃદયમયે કહ્યું “ હે દેવ ! મુનના રૂપને ધરનાર મારી ન નામનો રાક્ષસ મૃગ થયો હશે એમ લાગે છે તે ચર આવી મૃગ સાબરતો નથી માટે મને તો એ મારીય છે એમ લાગે છે ” રામે કહ્યું કે તે મારીય હશે તો પણ હું તેને જરૂર હણીશ. અને મૃગ હશે તો પકડી આહ લાગીય માટે હું જાઉં છું તમે સીતાનું રક્ષણ કરજો ” આમ કહી રામ મુનની પાછળ દોડ્યા આ પ્રમણ માતા મોહ પમાડનારી છે મુગ આગળ ને પાછળ રામ દોડતા હતા મૃગ ક્ષુભમાં દેખાતો અને ક્ષુભ્યા હરે જતો આમ કરતા તે માયા મૃગ રામને ધણે દૂર લઇ ગયો. એટલે રામે તેને બાણ માર્યું એટલે રાક્ષસે મારીયનું રૂપ ધરી રામના જેવી વાણીથી ખુમ પાડી કે ‘ હે મહાનાકુ હૃદયમય ’ હું હણીશ છું, મારી તત્કાળ રક્ષા કરા ” એ રીતે કહી મૃગ આજ રામનું સ્મરણ કરતા રાક્ષસ મરણ પામ્યો.

આ પછી રામ પાછા વળ્યા પણ રામના જેવો સ્વર માલગીને સીતા ભય પામ્યા અને ત્યાં ન ચર્ચ નક્ષત્રમયને કહેતા લાગ્યા કે “ હે હૃદયમય ” “ તમારા ભાઈને અસુર દુષ્ણ આને છે માટે હમણાજ તમે ત્યાં જાઓ ” આ સાંભળી હૃદયમયે કહ્યું કે “ હે દેવી ! તે રામનું વચન નથી પણ કોઈ રાક્ષસને રામે હણ્યો છે તેણે મરતા મરતા રામના જેવો સાદા દાદી ખુમ પાડી છે કેમકે ક્રોધ પામે તો રામ તો દીન વચન કહી એને જ નહિ. ” આથી સીતાએ આખમા આસુ લાવી કહ્યું કે “ હે દુર્જિહ્વ હૃદયમય ! તમે તમારા ભાઈને દુષ્ણ દેવી ઇચ્છા રાખો છો ? રામનો નાશ કરવાને ઇચ્છતા, બરને તમને મોકલ્યા છે ! અથવા રામનો નાશ થયા પછી મને લઇ જવાને સાથે રહ્યા છો ? પણ તમને મને મેળવી શકશો નહિ બુદ્ધો હમણા જ હું પ્રાણ છોડુ છું રામે તમને ખાવા જલવા નહોતા, પણ રામ વિના હું તમારો કે બરનો સ્પર્શ કરનાર નથી. ” આમ કહી હાથ વડે જાતીને માનુ કુટતા સીતા રડવા લાગ્યા આ સાંભળી હૃદયમયે ખુબ ચર્ચ કહ્યું “ હે કોપી સ્વભાવવાળા સીતા ! તમે મને આવું કહો છો, તેથી તમને ચિદ્રૂર છે મારા મતા પછી રાક્ષસ તમારું હરણ કરશે એવો મને ભય છે છતાં તમે મારા ઉપર આજ જ આરોપ મૂકો છો. તો હું આ આશ્વે. તમે આ લીટી દોર છું તેની આગળ પગ મુકશો નહિ. ”

એમ કહી દાર પાસે લાડી દોરી ત્યાંથી ઉઠેમ મનવાગા થઇ લક્ષ્મણ રામની પાસે જવા નીકળ્યા

લક્ષ્મણ ગયા પછી રાવણ જે પાસે જ સતાર્ધ રહ્યો હતો તે દડ કેમડા ઝાની ભગવા વજ્ર પહેરી સાધુનો વેશ લઈ સીતાની પાસે આવ્યો. સીતાએ તે માધુને જોઈ નમસ્કાર કરી, ભક્તિથી તેની પૂજા કરી કદમુળ અને ફળ ભોજનમાટે આપ્યા અને કહ્યું કે હે મુનિ, મારા પાત હમણાં આવશે એ તમારો વધુ સંકાર કે શે આથી રાવણે કંતુ હે સીતા, તમે વનમા કેમ રહો છો, મુનિવર સરખા વેશવાળા રામની સાથે રહેતામા તને શુ સુખ મળવાનુ છે હું લોકોનો રાજ રાવણ છુ તારી કામતાથી પરિતાપ પામેલો હું તન માગ નવ મા લઇ જવા આવ્યો છુ એમ કહી તેણે સીતાને ઉચકી રથમા બેસાડી આનંદમાગે આનવા મડ્યુ

સીતાજી રહ્યા લાગ્યા આ ઉચેથી પૃથ્વી તરફ જોના હે રામ ! હે લક્ષ્મણ ! એમ કરતા રૂદન કરવા લાગ્યા તેમનુ રૂદન સાંભળી પદ્માએમા એટ જટાયુ પર્વતના શિખર ઉપરથી ઉડી રાવણની સામે આવી કહેવા લાગ્યો કે 'હે દુષ્ટ' સવ લોકના સ્વામી એવા શ્રી ગમની સ્ત્રી સીતાને તું ક્યા લઇ ગય છે ? ઉભો રહે' એમ કહી જટાયુએ પોતાની ચચરી રાવણના રથના ચુરેચુરા કરી નાખ્યા પગ વડે રથના ધોડાને અને ધડાને બેઠી નાખ્યુ એટલે રાવણે સીતાને છોડી દઈ હાથમા તરવાર લઇ કોતરથી જટાયુની બે પાખે કાપી નાખી એટલે જટાયુ પૃથ્વી ઉપર પડ્યો. એ પછી રાવણે બીજો માયાવી રથ રચી તમા સીતાને લઇ આકાશમાર્ગે જવા માડ્યુ જતા એક પર્વતના શિખર ઉપર પાચ વાદરાને બેઠેલા સીતાએ જોય એટલે સીતાએ પોતાની ચુદ્ધી ફાડી તેમા ઝાઝર વિગેરે આંધી નીચે નાખ્યા અને સૂચના કરી કે આ સમાચાર રામને કહેજો

પછી રાવણ મચ્છુ ઓગળી લકામા ગયો અને પોતાના અત મુરની પાડોશમા આવેલા એકાંત એવા અનાક વનમા ત્રિજટા વગેરે રાક્ષસી માને સીતાન સોપી ત્યા રાખ્યા ત્યા સીતા દુખથી ને કલેશ અને રામના વયોગથી આકુળ થવા લાગ્યા શરીર દુર્મળ થવા લાગ્યુ અને હા રામ, હા રામ, એમ કહી વિલાપ કરતા થાયા

સીતા વિચોગ—માયાવી રાક્ષસને હણી રામ પોતાના આશ્રમે આવ્યા તો તેમણે દુરથી આવતા લક્ષ્મણને જોયા. તેમણે લક્ષ્મણને કહ્યુ. "તમે સીતાને છોડી અહિ કેમ આવ્યા ? શું જનકીને કાઈ રાક્ષસો લઈ ગયા ?" એ સાંભળી લક્ષ્મણે રડતા રડતા હાથ જોડીને કહ્યુ કે: સીતાએ હડ કરી

તમારી પાછળ મને મોકલ્યો જેથી હું આવ્યો છું એ પછી રામ અને લક્ષ્મણ ઉતાવળા આશ્રમે આવ્યા તો ત્યાં જનકજીને ન જોયા. તેથી દુઃખથી વિલાપ કરવા લાગ્યા રામે વનમાં ઘણી ગોઘ કરી પણ સીતા ન જડ્યાં એટલે સીતાના વિયોગથી દુઃખ થઈ ગોક કરતા તેમને શોધવા માટે લક્ષ્મણ સાથે નીકળ્યા.

આગળ જતા ભાગેલો રથ, છત્ર, ધનુષ્ય જોયા, વળી આગળ જતાં દોહીથી ખરડાયલા અગવળા જટાયુને જોઈ રામ હેવા લાગ્યા કે ‘ જો આ કોઈ નિરાશ્વર જનકજીનું લક્ષણ કરી સુનો જણાય છે, માટે હું તેને હણુ છું, બાણ લાવ ’ આ માલળી જટાયુએ કહ્યું કે “ હે રામ, મને મારશો નહિ, તમારી જીને લઈ જનાર રાવણ સાથે યુદ્ધ થતાથી તેના રથ વિગેરે એ કાપી નાખ્યા જેથી તેણે મને હણ્યો છે હે નાથ, હું પ્રાણનો ત્યાગ કરું છું ’ આ માલળી ગમે તેને સ્પર્શ કર્યો અને પુછ્યું કે મારી જાને કાણ લઈ ગયું ? ત્યારે જટાયુએ કહ્યું કે “ સીતાને ગવણ દક્ષિણ દિશામાં લઈ ગયો છે હવે હું મારો પ્રાણ ત્યાગ કરું છું અને મરતી વખતે તમારા દર્શન થયા તેથી હું મુક્ત થયો છું ” એ પછી ગમે તેના શરીરને પપાળવા માડ્યું, અને જટાયુએ પ્રાણ છોડ્યા પછી રામને પણ પોતાના સખધીના મરણની માફક આખમા આસુ આપ્યા પછી લક્ષ્મણ પાસે લાકડા મગાવી તેને અસિદાહ કર્યો પછી ગમ લક્ષ્મણે સ્નાન કરી તેની પાછળ પિંડ મુક્યા, અને જટાયુ સારુપ્ય મુક્તિને પામ્યો.

કથાસુરે વધ—પછી રામ અને લક્ષ્મણ ખીજ વનમાં જઈ સીતાની શોધ કરવા લાગ્યા ત્યાં રસ્તામાં કમ્બ નામનો આખ વગરનો રાક્ષસ પોતાના બે હાથ પહોળા કરીને પડેલો હતો તેના બે હાથની વચ્ચે રામ અને લક્ષ્મણ આવી જતા તેમણે તેના બે હાથ કાપી નાખ્યા ત્યારે તે રાક્ષસે પુછ્યું કે માગ હાથને કાપનારા તમે કોણ છો ? ત્યારે રામે કહ્યું કે હું અયોદ્યા નગરીના રાજા હશરથનો મોટો પુત્ર રામ છું આ રક્ષમણ મારો ભાઈ છે મારી સ્ત્રી સીતાને કેમ રાક્ષસ હરી ગયો છે તેને શોધવા અમે જઈએ છીએ એ માલળી કમ્બે કહ્યું કે પુરે હું રૂપ અને મૌવનથી ગર્વિત થયેલો ગધર્વનો ગમ હતો મને અષ્ટાવક મુનિને જોઈ હસવું આવ્યાથી તે મુનિના આપથી હું રાક્ષસ થઈ પડ્યો છું. તે પછી ઈંદ્ર સાથે યુદ્ધ થતા તેણે મારા માથામાં વજ્ર માર્યું તેથી મારું મુખ પેટમાં પેસી ગયું હવે આપે મારા હાથ કાપી નાખ્યા જેથી સાપથી હું મુક્ત થઈશ તમે અગ્નિથી મને દાહન કરો. જેથી હું મારા મુખ રૂપને

પામી નમારી સ્ત્રીને શોધવાનો માર્ગ પશુ કહીય પડી તે રાક્ષસને ખાડે કરી ગયા નાખી તેન દેહને અગ્નિ સસ્કાગ કર્યો એટલે તે દેહમાથી એક સર્વગ સુદર પુરુષ નીકળ્યો અને રામની મુતિ કરવા લાગ્યો

શમરી—મીચડીની સાથે રામનો સંવાદ—ગધર્વે ગમને કહ્યું કે હે ગમ આ મામેના આશ્રમમા એક શમરી ગદે છે તે તમારા ચરણ કમળને ત્રિષે પ્રીતિવાળી છે અને ભક્તિ માર્ગમા કુશળ છે તે તમને સીના સળળી મર્વ વાન કડેશે તે પડી તે ગધર્વ વિમાનમા બેસી વિષ્ણુપદને પાગ્યો અને રામ તથા લક્ષ્મણ શમરીના આશ્રમ પાસે આવ્યા શમરી તેમને આવતા જોઈ એકદમ હર્ષથી ઉડી રામના ચગચુમા પડી તેની આંખમા હર્ષના આસુ ભગાઈ ગયા પડી નેચું તેમને સુદર આંસન ઉપર બેસાડી ચગચુ મોઢ પૂજ કરી પડી પોને રામને માટે મગ્ધ કરી મુક્યાં દિવ્ય ફળો ભક્તિથી અર્પણ કર્યા પડી તેણે કહ્યું કે હે રામ ! આ આશ્રમમા માગ ગુરૂ મરજિઓ રહેના હતા તેમની મેં હજારો વર્ષ સુની સેવા કરી હતી તેમણે પરમપદમા જતી વખતે મને કહ્યું હતું કે “ તું એકાગ્રચિત્ત થઈ આ આશ્રમમા રહેજે કેપકે દશરથના પુત્રગમ પગમાત્મા પૃથ્વીમા જન્મ્યા કે ને ગમસેના વધને ઓ જરિઓ ॥ મરમણ માટે અડી આવશે માટે નુ એવા થા બ્યાનને ત્રિષે નિષ્ઠા ગળી સ્થિર થઈ ગહેજે. તે દમણા ચિત્તકુટ પર્વિન ઉપર ગહે છે” પછી હું આપની વાત જોઈ હજી હે પ્રમો ! મને તમગ દર્શન થયા છે હું હીન જાતીમાં ઉત્પન્ન થએલી મુદ્ધ અંધ છું, તમારા દર્શન મને કયા પ્રણયી થયા તે હું જાણતી નથી માગ ઉપર પ્રપન્ન થાઓ અને હું શુ કરું તે કહો આ સાબળી રામે કહ્યું કે તું મારી ભક્ત છે તેથી હું તારી પાસે આગ્યો છું. મારી ભક્તિ કરવાથી હું પ્રપન્ન થઉં છું, અને મુક્તિ મળે છે હે શમરી સીના કયા કે અને તેને કાણુ હરી મયુ છે તે તું જાણતી હોય તો કહે.

આ સાબળી શમરીએ કહ્યું કે કે જગત્ પાવન કરનારા પ્રભુ ! તમે સર્વ જાતો મા નોષય પોતને અનુપમીને મને પૂછો છો તેથી કહું છું કે હે ભગવન ! મીતાને રામણ હરી ગયો છે, અને તે હમણા લકામા છે. અડિ પામે પંડા મગેલ છે તેની પામે જ્ઞાનપૂનામનો મોટો પર્વત છે ત્યા અનુન પરાક્રમવાળો સુગ્રીવ નામનો વાદગનો ગજ ચાર વાનર મત્રીઓ સાથે તેના ભાઈ વાલી ॥ ભણથી રહે છે, માટે તમે ત્યા જાઓ, સુગ્રીવની સહ મિત્રતા કરો એટલે સુગ્રીવ તમારું સર્વ કાર્ય કરશે. હે રામ ! હવે હું તમારા દર્શન કરી તમારી આગળજ અભિમા પ્રવેશ કરીશ માટે ન્યાં

સુધી હું મારા દેહને બાળી તમારા પરમપદને પામુ ત્યા સુધી તમે બે ધરી આવી રહેજો એ પછી શખરીએ આમિમા પ્રવેશ કર્યો અને મોક્ષને પામી એવી અધમ જાતિ-બીજાતિમા જન્મેલી શખરી પણ બકિતથી મુક્તિને પામી.

રામ અને સુગ્રીવ વચ્ચે મૈત્રી.

તે પછી રામ લક્ષ્મણ સાથે પાંપા મંગલરના તટ ઉપર ગયા. તે સરોવર એક ગાઉના વિસ્તારવાળું હતું અને નિમળ જળથી ભરેલું હતું. તેઓ આ સરોવરના તટ ઉપર થઇ જતા હતા તેમને જોઇ સુગ્રીવ પોતાના ચાર વાનર મત્રીઓ સાથે પર્વતના શિખર ઉપર ચઢી ગયો અને બચ્ચી હતુમાનને પુછવા લાગ્યો કે હે મિત્ર ! તુ બ્રાહ્મણનો વેશ લઇ આ લોકો પાસે જા અને પૂછી જો કે તે કોણ છે ? કાગળ કે વખતે મને હણવા માટે તેમને વલીએ તો મોટાયા નથી ? માટે તુ જઇ તેમની સાથે વાત કરી પૂછી લાવ કે તે કોણ છે ? સુગ્રીવના વચન સાંભળી હતુમાન બ્રાહ્મણના વેશે રામની પાસે આવી નમસ્કાર કરી વનવથી પૂછવા લાગ્યો કે હે પુરુષોમા ત્રાસ જેવા કીશોર વયવાળા તમે જાને કોણ છો ? શુ નરનારાયણ-રૂપે પૃથ્વી ઉપર અવતાર લઇને તો અવતાર નથી ? તે સાંભળી રામે કહ્યું કે ખટુક ! હું ક્ષત્રિય ગણનો પુત્ર ! મ છું અને આ મારા નામે લાઇ લક્ષ્મણ છે, અમે જાને લાઇ મારી સ્ત્રી સી. માથે આ દડક વામા રહેતા હતા ત્યથી ટાઇ ગદ્ગમ મારી સ્ત્રીને હરી ગયો છે જ્યાં તેને શોધવા અહિં આપ્પા છાંચે તમે કોણ છો ? અને કોના પુત્ર છો ?

આ સાંભળી ખટુ-વેશવાળા હતુમાને કંથુ કે હે રામ ! આ પર્વતના શિખર ઉપર વારોતો રામ સુગ્રીવ પોતાના ચાર મત્રીઓ સાથે રહે છે તે સુગ્રીવ વલીનો નાનો લાઇ ચામ છે પણ વલીએ તેની સ્ત્રીને હરી લઇ રાજ્યગ્રસ્ત કરી કાઢી મૂક્યો છે તેથી તે બચ્ચી આ ઋષ્યમૂક પર્વત ઉપર રહે છે હું તેનો સચિવ છું વાયુનો પુત્ર છું, અજનીથી ઉત્પન્ન થયો છું અને મારું નામ હતુમાન છે હે રામ ! તમારે સુગ્રીવની સાથે મિત્રતા કરવી યોગ્ય છે કાગળ કે સીતાના હરણ કરનારને હણવામા તમને મદદ કરશે માટે જો આપની ઇચ્છા હોય તો ચાલો.

આ સાંભળી રામે કહ્યું કે હું પણ સુગ્રીવની સાથે મિત્રતા કરવા જ આવ્યો છું સુગ્રીવનું જે કાર્ય હશે તે હું કરી આપીશ એ પછી હતુમાને પોતાનું રૂપ ધારણ કરી રામ લક્ષ્મણને પોતાના ખના ઉપર બેસવાનું કહી સુગ્રીવ પાસે જવા તૈયાર થયો એટલે રામ અને લક્ષ્મણ તેના ખલા ઉપર ચઢી મેઢા એટલે હતુમાન ઠેકઠેા મારીને એક ક્ષણમા પવતના શિખર ઉપર

ચડી ગયો. પછી તેમને એક વૃક્ષ નીચે બેસાડી તે સુગ્રીવ પાસે ગયો અને રામ લક્ષ્મણ સાથે મિત્રતા કરવાની વાત કરી જેથી સુગ્રીવ હર્ષથી રામ પાસે આવ્યો અને એક વૃક્ષની ડાળી કાપી રામ લક્ષ્મણને બેસવા આસન કરી આપ્યું પછી સુગ્રીવે કહ્યું કે 'હે રાજેન્દ્રરામ ! સીતાની શોધ કરવામાં હું તમને સહાય કરીશ. એક દિવસે આ પર્વતના શિખર ઉપર મારા મત્રી-ઓની સાથે હું બેઠા હતા તે વખતે એક રાક્ષસ ઉત્તમ સ્ત્રીને આમત્ત માર્ગે લઈ જતો હતો તે સ્ત્રીએ અમને જોઈ હે રામ ! હે રામ ! એવી બૂમ પાડી પોતાની ચુદડીના છેડે ધરેણા બાધી નીચે નાખ્યા હતા તે ધરેણા મેં મારી ગુફામાં રાખી મુક્યા છે તે જુઓ' એમ કહી ધરેણા લાવી રામને દેખાડ્યાં, તે જોઈ રામ પણ હે સીતા, હે સીતા, એમ કહી રડવા લાગ્યા પછી લક્ષ્મણે કહ્યું કે હે ગમ ! આ સુગ્રીવની સહાયથી રણમગ્નમા ગવણુને હણીને સીતાને થોડા જ વખતમાં મેળવીશું પછી સુગ્રીવે પણ પ્રતિજ્ઞા કરી કે રણમગ્નમા રાવણુને હણી જનકીને તમારી પાસે હું લાવી આપીશ. તે પછી હનુમાને પામે અસિ સગગાત્યા એટલે અસિને સાક્ષી રાખી રામ અને સુગ્રીવે એક બીજાને રત્નેશ્વરી મળા મૈત્રી કરી

સુગ્રીવે તે પછી રામની પાસે પોતાનું જ્ઞાત આ પ્રમાણે કહ્યું હે રામ પૂર્વે મારા ઉપર વાલીએ જે વિતાડ્યું છે તે સાબળો પૂર્વે અતિ મદ્દવાળો મયદાનવનો માયાની નામનો પુત્ર યુદ્ધ કરવા માટે કિંબિન્દ્રા આવી તિરસ્કારથી વાલીને બોલાવવા લાગ્યો તેથી ક્રોધથી વાલી બહાર નીકળી તેને સુક્રીયોવડે માર મારવા લાગ્યો ત્યારે વાલીના મારથી ઉદ્દેગ પામી તે પોતાની ગુફા તરફ દોડ્યો, તેથી વાલી પણ તેની પાછળ દોડ્યો અને હું પણ દોડ્યો. પછી દાનવને ગુફામાં પેઠેલો જોઈ વાલીએ મને કહ્યું કે હું આની પાછળ ગુફામાં જઈ છું માટે તું બહાર ઉભો રહેજે એમ કહી તે ગુફામાં ગયો, અને એક માસ થઈ ગયો તો પણ તે ગુફામાંથી બહાર નીકળ્યો નહિ એક માસ પછી તે ગુફાના આરણ્યમાંથી ધણુ લોહી નીકળ્યું તે જોઈ મેં ધાર્યું કે મારો ભાઈ વાલી મરણ પામ્યો હશે એમ માની તે ગુફાના દાર ઉપર આડી શિલા મુકી હું ઘેર આવ્યો. મેં ઘેર આવી કહ્યું કે ગુફામાં રાક્ષસે વાલીને મારી નાખ્યો છે તે સાબળી સર્વે લોકો દુઃખી થયા, અને સર્વે વાનર મત્રીઓએ મને રાજ્યાભિષેક કર્યો

પછી કેટલોક વખત મેં રાજ્ય કર્યું, તેવામાં વાલી પાછો આવ્યો અને તેણે ક્રોધથી મને કઠોર વચન કહ્યા તથા મારો બહુ તિરસ્કાર કરી મને સુક્રીયોથી માર માર્યો ત્યારે હું તેની બીકથી નાસીને આ ઋષ્યમુક પર્વત

ઉપર આવી રહ્યો છું ઋષિના સાપની ખીન્થી તે આ પર્વત ઉપર આવી ચઢતો નથી પણ તે સ્વિમથી તે મુઠ વાલી મારી જીને ભોગવે છે, માટે હું કૃપથી પગિનાપ પામુ છું આથી રામે પણ પ્રનિતા કરી કે તારી સ્ત્રીને હરનારા તાગ શત્રુને હમણાજ મારી નાખીશ એટલે સુગ્રીવે કહ્યું કે હે રામ ! તે વાલી મહા બળવાન છે એક વખતે મહા બળવાન દુદુભિ નામનો દાનવ પાડાતુ રૂપ લઇ કિષ્કિંધા નગરમાં આવ્યો હતો, અને વામીની સાથે મુઠ કરવા તેને બોલાવવા લાગ્યો વાલીએ તેને બંને શિંગડા પકડી જમીન ઉપર પટકી માથુ લાગી નાખ્યુ અને માથુ એવા જોગથી નાખ્યુ કે તે એક યોજન ઉપર માનવ મુનના આશ્રમમાં પડ્યુ તેની માથે ઉઘેથી લોહીની ધાગ પણ પડવા લાગી તેથી કોપાયમાન થયેલા માતંગે વાલીને કહ્યું કે જો તું મારા પર્વત ઉપર આવીશ તો તારૂં માથુ કપાઈ જશે. તે પછી વાલી આ ઋષ્યમુક પર્વત ઉપર આવી ચઢતો નથી તે દૃઢિતુ પર્વત જેવડુ માથુ અદ્ધિ પડ્યુ છે તે જુઓ તે જોઇ હસીને રામે પગની ડેસથી તે માથાને ઉછાળ્યુ તે દમ યોજન દૂર પડ્યુ તે જોઇ મર્વને હર્ષ થયો.

સુગ્રીવે પછી ગમને કહ્યું કે હે ગમ ! મહા કઠોર એવા સાત તાડ-માંના પ્રત્યેકને ચલાયમાન કરી કમથી તે સર્વને પાદડા વગડના કરીને જો એક બાણથી માને નાડીને વિવિ તેમાં જિદ્ર પાડે તો તમે વાલીને હણી શકશો એવો મને વિશ્વાસ આવે તેથી રામે ધનુષ તાડીને તાડ ઉપર ફેંક્યું તેથી તરત સાતે તાડ વિરાઈ ગયા અને ૨ મનુ બાણ સાત તાડ, પર્વત અને પૃથ્વીને ભેદી પાછુ શ્રી રામની પાસે આવી રામના ભાશામાં પેસી ગયુ. જે જોઇ સુગ્રીવને ખાતી થઇ કે ગમ જરૂર વાલીને મારશે.

વાલીના વધ—રામે સુગ્રીવને કહ્યું કે- હે સુગ્રીવ હું તારા શત્રુ વાલીને મુઠ કરવા બોલાવ એટલે હું તરત તેને એક બાણથી હણી રાજ્ય ઉપર તારો અભિપ્રેક કરૂં. રામના વચન સાંભળી સુગ્રીવ કિષ્કિંધાની કુલ-વાડીમાં જઈ મોટી ગર્જનાથી વાલીને મુઠ કરવા માટે બોલાવવા લાગ્યો. ભાઈનો સખ્દ સાંભળી ક્રોધથી લાવ નેત્રવાળો વાલી ધરમાંથી બહાર નીકળી સુગ્રીવ પાસે આવ્યો સુગ્રીવે તેને હૃદય વિષે પ્રહાર કર્યો, વાલીએ તેને સામે એ મુકીને પ્રહાર કર્યો આમ બંને જણુ મુઠ કરવા લાગ્યા પણ બંનેને એક સરખા રૂપવાળા જોઇ સુગ્રીવને કદી વાગી એસે એમ ધારી રામે બાણ માર્યું નહિ જેથી સુગ્રીવ ભયથી લોહિ ઝાકતો રામ પાસે દોડી ગયો અને વાલી કિષ્કિંધા નગરીમાં ગયો. પછી સુગ્રીવે રામને કહ્યું કે- હે

રામ ! તમારે મને મારા બાપ પાસે મરાવવો છે કે શું ? તમે વાલીને હણવાના વિશ્વાસ આપીને હવે શા માટે મારી ઉપેક્ષા કરો છો ?

રામે કહ્યું કે “હે સખા હવે તું ભય પામીશ નહિ. તમને બન્નેને સરખી આકૃતિવાળા જોઈ કદાચ તું હજીય નય જોવી શકાથી મેં બાણ્ય મુક્યુ નહોતું માટે હવે તમારી બન્નેની સરખી આકૃતિનો બેમ મટાડવા સારું હું તને એક નિશાની કરું છું માટે હવે તું પાછો જઈ વાલીને યુદ્ધ કરવા બોલાવ હવે ક્ષણ માત્રમાં હું તારા શત્રુને હણીશ. હે લક્ષ્મણ ! તમે સુગ્રીવના ગળામાં કુલની માળા પહેરાવીને વાલી પાસે મોકલો. એથી સુગ્રીવને કુલની માળા પહેરાવી વાલીની સાથે યુદ્ધ કરવા મોકલ્યા સુગ્રીવ ફરી ત્યાં જઈ વાલીને યુદ્ધ કરવા બોલાવ્યો એટલે વાલી આવી તેની સાથે યુદ્ધ કરવા તૈયાર થયા. એટલે તારા સા આવી વાલીને યુદ્ધ કરવા જતા અટકાવી બોલી હે સ્વામિન્ ! મને શકા થાય છે માટે તમારે હમણા યુદ્ધ કરવા જવું નહિ, કારણ કે સુગ્રીવને કોઈ બળવાન સહાય કરનાર આવ્યો જણાય છે અને તેથીજ હમણાં તે હારીને જવા છતાં ફરી લડવા તૈયાર થયો છે.

વાલીએ કહ્યું. હે સુગ્રીવ, તું ધરમા જા, હું શત્રુને હણી હમણા જ આવું છું કોઈ તેને સહાય કરનાર મળ્યો હશે તો તેને પણ હણીશ. ત્યારે તારાએ કહ્યું કે મને અગદે કહ્યું હતું કે શ્રીરામ સીતાની શોધે નીકળી ઋષ્યમુક પર્વત ઉપર આવ્યા છે અને સુગ્રીવની સાથે તેમને મૈત્રી થઈ છે, તેમણે તેને કહ્યું છે કે “વાલીને હણીને તને રાજ્ય અપાવીશ.” માટે તે રામની મદદથી અહિં લડવા આવ્યો છે તો તમે વેર મુકી સુગ્રીવને અહિં લાવો અને રામને શરણે જાઓ અને મારી, રાજ્યની તેમ અગદની રક્ષા કરો. આમ કહેતી તારા ગડવા લાગી પણ વાલીએ તેની વાત માની નહિ અને સુગ્રીવ સાથે યુદ્ધ કરવા ગયો.

સુગ્રીવે વાલીને આવતો જોઈ તેને મુઠ્ઠીને પ્રહાર કર્યો એટલે વાલીએ સુગ્રીવને પણ પ્રહાર કર્યો. એવી રીતે બન્ને જણ યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. રામે બન્નેને લડતા જોઈ ભાથામાથી બાણ્ય લઈ ઈંદ્ર ધનુષ ઉપર સાધી કાન મુઠ્ઠી ખેંચી વાલી ઉપર ફેંક્યું અને તે બાણે વાલીના હૃદયને બેદી નાખ્યું. એથી વાલી નીચે પડ્યો. તેમણે પોતાની પાસે રામને જોઈ કહ્યું હે રામ, મેં તારો શો અપરાધ કર્યો હતા કે તે મને હણ્યો. આડીમાં સતાર્થ રહી બીજાની સાથે યુદ્ધ કરનાર મને તે મારી ધમને નહિ જાનવું કામ કર્યું છે. હે રામ, તારી સ્ત્રીને રાવણ હરી ગયો છે, તેમ જ સુગ્રીવની મદદ મેળવવા

મને માર્યો છે ને મને કહ્યું હોત તો હું રાવણને બાંધી સીતા અને સકાની સાથે અહિં નાવી આપત પારધિની પેઠે મને વાંદરાને હણી તમે કથો થમ મેળવ ! !

ગમે કહ્યું. હે વાલી ! હું ધર્મનો રક્ષક છું અને ધર્મનું પાલન કરું છું ને મુદ્ધ બુદ્ધિવાળો, દીકરી, બેન, બાઈની સ્ત્રી અને પુત્રની વધુ તે આ મની દગ્ગેબની સાથે પણ ગમન કરે તો તેને પાનકી જણાવતા ગળાએ તેવાને સદા મારી નાંખવા હે વાનર ! તુ તો તારા નાના બાઈની સ્ત્રી તા ની નાથે બલાતકારથી રમણુ કરે છે, માટે ધર્મને જાણનારા મે તને અધમનિ દરે છે આથી વાલીએ કહ્યું કે હે પ્રભુ ! હું તમને પરમાત્મા-રૂપ જાણુ છું માટે મને ક્ષમા આપજો તમારા બાણથી તમારી આજ્ઞા હું મારો પ્રાણ ત્યાગ કરું છું તમે માગ પુત્ર અમદને વિષે ક્યા રાખજો હવે તમે માગ હૃદયમાથી તમારા હાથે બાણને મદાર કાઢો એટલે ગમે બાણ ખેંચી લીધું જેથી વાલીએ પ્રાણ મુક્યો અને પરમદને પામ્યો.

વાલી મગ્યો એટલે વાનરો ત્યાથી દોડી ગયા અને વાલી મરાયાની ખબર તારાને આપી તારા તે સાંભળી શોકથી મુર્ચ્છિત થઈ ગઈ પછી જાતી ને માથું કુટની વિદાય કરતી ઉતાવળી વાલીના જત શરીર પાસે આવી રડવા નાગી તેણે ગમને કહ્યું કે તમે વાલીને જે બાણે હણ્યા તે બાણે મને પણ હણ્યા રામે તેને તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉપદેશ આપી શાંત કરી પછી સુમાને કહ્યું કે તમે વાલીના શરીરને અગ્નિ સંસ્કાર કરી ઉત્તર ક્રિયા કરો. પછી વાલીની ઉત્તર ક્રિયા કરી સુમીવે તમને કંઈ કે હે ગમ ! આ રાજ્યનું હવે તમે તાન કરો. હું તમારો દાસ છું પછી રામે સુમાવને લક્ષ્મણ-દાસ અભિષેક કરાવી, અગદને યુવરાજ પદ ઉપર અભિષેક કરાવ્યો અને રામ ને પ્રવર્ષણ નામના પર્વત ઉપર લક્ષ્મણ સાથે એક વર્ષ સુધી રહ્યા.

કેટલાક વખત પછી હનુમાને સુમીવને કહ્યું કે “ હે સુમીવ, રામે તારા ઉપર અત્યંત ઉપદાર કરેલો છે પણ તુ હવે તે ભૂલી ગયા છે ને રામે તારા માટે શરીર વાલીને હણીને તને રાજ્ય અપાવ્યું અને દુર્લભ એવી તારાને પણ મેળવી આપી છે, તે રામ પર્વત ઉપર તારા આવવાની વાટ જોયા કરે છે, પણ તુ તો સ્ત્રીમા આસક્ત થઈ તે ભૂલી ગયો લાગે છે. અને તારી દરેલી પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે સીતાની શોધ લાવી આપના નથી માટે વાલીની પેઠે તું પણ હણ્યાઈશ ” આથી સુમીવે કહ્યું — “ હે બાઈ, તમે સાચું કહ્યો છો તમે સર્વ વાનરોને બોલાવી સીતાની શોધ કરવા મોકલ્યો. એ પછી હનુમાને ધણી વાનરોને સીતાની શોધ કરવા મોકલ્યા.

પર્વત ઉપર રહી નામ સીતાનો શોધ કરવા લાગ્યા. તેમણે લક્ષ્મણને કહ્યું કે “સુગ્રીવ પશુ સીતાની શોધ કરવાનું વચન આપી કાઢ કંગેર નથી. તે રાજ્યને મેળવી, ખાનપાનમાં આસક્ત થઈ, એકાંતમાં કામળી ઋગ્ગોથી વીટાઈ ખેસી રહ્યો જણાય છે. તે મારો ઉપકાર પણ ભૂલી ગયો લાગે છે. માટે મેં જેમ વાલીને હણ્યો તેમ સુગ્રીવને પણ હવે દણીય ” આ સાંભળી લક્ષ્મણે કહ્યું કે હું પ્રભુ ! આપ આજ્ઞા કરો તો હમણા જ તે દુષ્ટ મનવાળા સુગ્રીવને હણીને નમારી પાસે આવું જેમ કહી ધનુષ લઈ રામ તૈયાર થયા એટલે રામે કહ્યું હું ભાઈ, વાલીની પેઠે તારે સુગ્રીવને હણવો નહિ પણ સુગ્રીવને ભય દેખાડવો અને તે થ કહે છે ને સાંભળી અહિં આવો. આથી લક્ષ્મણ કિષ્કિંધા પ્રત્યે જઈ કોપ કરી વાનરોને બાળવા લાગ્યા, અને રામ પણ પ્રાકૃત મનુષ્યોની પેઠે શોક કરવા લાગ્યા.

સુગ્રીવને લક્ષ્મણ આગ્નીની ખચર પડતા તેમણે તરત લક્ષ્મણને પોતાના અન ઝરમા પોતાની મન કરી કહ્યું કે મેં ઘણા વાનરોને સીતાની શોધ માટે મોકલ્યા. કે આપની માથે હું રામ પાસે આવું છું અને પછી ફરી બીજા વાનરોને સીતાની શોધ માટે મોકલું છું. પછી સુગ્રીવ લક્ષ્મણ સાથે રામ પાસે ગયા અને રામને નમન કરી તેમણે સીતાની શોધ માટે અગર, હનુમાન, જાણુવાન, નળ, વિગેરે નમય વાનરોને ચારે દિશામાં મોકલવાનો ઠરાવ કર્યો અને એક મહિનામાં સીતાની શોધ કરી પાછા નહિ આવે તો પ્રાણાત દહની મળી રવાનું ફરમાવ્યું. પછા રામ દનુમાનને બોધ કહ્યું કે હું મરૂન મારી બોગખાણુ આપવા માટે અ મારી સુદ્રિકા (વીં) જેમાં મારા નમના અક્ષરો કોતરેલા છે તે લઈ જઈ સીતા મળેથી તેમને એકાંતમાં જઈ આપજો આ કામ કરવાનું હું તને કહું છું તારૂં બળ મારાથી અજણ્યું નથી માટે જાઓ.

સંપાતિનો મેળાપ—આ પછી વાનરસેના ચારે દિશામાં સીતાની શોધ માટે નીકળી પડી. આગળ ધણી શોધ કરી સીતા ન મળવાથી અક્ષ વાનરો સમુદ્ર કિનારે જઈ બેઠા. એવામાં મહેન્દ્રાચલની ગુફામાંથી એક મોટા બીચ જેવો પક્ષી ત્યાં આવ્યો અને બોલ્યો કે આજે મને પુષ્કળ ભક્ષ મળ્યો છે આ સાંભળી વાનરો ભય પામ્યા અને બોલ્યા કે હવે અમારે મૃત્ત પુરી થઈ છે અને થમપુરીમાં પણ જવાનું જ છે જેમ જગત્તુ ગમને માટે મૃત્યુ પામીને ચોગીઓને ન મળે તેવા મોક્ષપદને પ્રાપ્ત થયો તેમ અન્ય પક્ષે પણ રામને માટે મરણ પામીશું તો મોક્ષ થશે. આવી વાતો કરે છે.

આં સંપાનિએ જટાયુનું નામ મામળા કંચુ તમે આજે જે જટાયુને વિશે
 જાત કરો છે તે કોણ છે ? એટલે અગદે જટાયુ સંજયી મર્ રી વાન કહી
 અને સીતાને રાવણ હરી ગયો છે અને રામ લક્ષ્મણની આગથી પોને
 સીતાની શોધે નીકળ્યા છે તે વાન કરી. અને કંચુ કે જે નમે સીતાની
 ખબર જાણતા હો તો કહો ત્યારે મ માનિમે કંચુ જટાયુ મારો જાન થયો
 હતો માટે મને તમે સમુદને કાઢે લા । જામે તો હું સ્નાન કરી નેને
 અજલી આપુ પછી સંપાનિએ સ્નાન કરી અજલિ આપી વાનરોને
 કહ્યું કે ત્રિકુટાયલના શિખર ઉપર તમામ પત્ની નગરી છે ત્યા અગોક
 વનમા સીતા છે તે અહિંથી મો યોજન દૂર સમુદની વચ્ચે છે તેમને
 હું ગીત છુ માટે મારી દગ દૂર પડેથી યત્નારી જોત મકુ છુ તમા-
 રામાથી જો કાઈ સમુદનું ઉત્તર કરી ત્યા નાનો સીતાની ખબર કાઢી થકે
 પછી જાણવાન, અગ- વિગેરે વા રો ૫ કહેવાથી હનુમાન લકા જવા
 તૈયાર થયા, અને પછી રામનું સ્મરણ કરતા આકાશ માર્ગે સમુદ ઓળંગી
 લકા જવા વિદાય થયા

લકામાં હનુમાનજી—હનુમાનજી પુષ્કુ પહોંચી કરી, ડોક મરખી
 કરી, દરિ હચી કરી બન્ને પગ મોકોથી દ્વિવ દેશ તરફ મુખ રાખી એક-
 દમ આકાશ માર્ગે ઉડ્યા રસ્તામાં દેવાની આગથી સુરમા નામની ાગની
 માનાને વિદ્ય કરવા આવેલી જાગી અગુડ જેટનુ રૂપ ધરી તે તેના મુખમા
 પ્રવેશ કરી બહાર નીકળી આગળ ચાયા, રસ્તામા મૈનાક પવંત આવ્યો
 તેના શિખરનો સ્પર્શ કરી આગળ વધ્યા, પા પીપા રહેનારી મિહિકા નામની
 લાયકર રાક્ષસીને પાટુનો પ્રકાર રી માગળ ચાયા અને થોડા વખતમા
 સમુદના તીરે પહોંચી ગયા ત્યથી ત્રિકુટાવળ પરંત હવેર એક મનોહર
 નગરી દીપ તે ઘણા કિંમતો મને ખાનગીની વિદ્યાએની હતી તેજ વંકા
 નગરી હતી પછી હનુમાન રાત્રે સૂક્ષ્મ શરીર કરી લકામા પેડા ત્યા
 રાક્ષસી લક્ષ્મીએ આવી કંચુ યોગની પેડ રાત્રે નકામા પ્રવેશ કરી તારે
 શું કરવાની ઇચ્છા છે ? એમ કહી કોથી રાત્રી યોગ નેત્રવાળી લક્ષ્મીએ
 હનુમાનને પગથી પ્રહાર કર્યો એટલે હનુમાને તિરસ્કારથી લ કતીને ડાખા
 હાથની મુડીનો પ્રહાર કર્યો એટલે લે લ મોકની લક્ષ્મી પૃથ્વી ઉપર પડી
 એથી લક્ષ્મીએ કહ્યું તમે મને જીતી એટલે હવે લકાને જીતી છે હવે
 સુખે અદર જાઓ રાવણના અત પુરમા ઉત્તમ અશોકવન છે ત્યા શિશ-
 ખાતા વૃક્ષ નીચે રાક્ષસીઓની યોજી તમે સીતા રહ્યા છે, ત્યા જઈ સીતાની
 ખબર લઈ રામ પાસે જાઓ.

અશોક લકામાં ચોતરફ જોતા અશોક વનમાં પ્રવેશ કરી સીતાને શોધવા લાગ્યા. હાં અશોક વૃક્ષની છાયામાં રાક્ષસીઓની વચ્ચે પૃથ્વી ઉપર બેઠેલા સીતાને તેમણે દીઠા સીતાના કેશ જઠા જોવા ચંપ ગયા હતા, વચ્ચે મેલા ચંપ ગયા હતા, શરીર ફુગળુ અને મેલુ ચંપ ગયું હતું તે શોક ક્યો કરતા હતા ઝાડ ઉપર પાદડાઓની શાખાઓમાં છુપાઇ હનુમાને બેસી સીતાને જોઈ ખુશી થયા અને એક મોટો શબ્દ કયો.

ચોડીવારે રાવણ સીતા પાસે આવ્યા, તેને જોઈ સીતાજી ભયભીત ચંપ પોતાનું શરીર સંકારી નીચું મુખ કરી આખોમાથી આસું પાડવા લાગ્યા, તેમને જોઈ રાવણે કહ્યું હે સુદરી ! તું મને જોઈ શા માટે તારા શરીરને સંકારે છે ? રામની તારા ઉપર પ્રીતિ જ નથી, તે તારી સાથે ભોગવેલા ભોગ વિસરી ગયો છે, તેને તારી સ્પૃહા નથી, માટે હવે તારે તેના ઉપર પ્રીતિ રાખવાની કાંઈ જરૂર નથી. તારે વિષે હું અત્યંત ભક્તિ રાખું છું તો તું મને ભજ, જો તું મને વરીશ તો દેવ, ગધર્વ, નાગ, મક્ષ, અસરાઓ મધ્યે તું મોટી ચંપ પડીશ આ સાલળી સીતા કોપાયમાન ચંપ નીચું મુખ કરી વચ્ચે તુણ રાખીને બોલ્યા કે હે નીચ ! રામથી ભય પામીને ભિક્ષુકનું રૂપ લઈ રામ લક્ષ્મણ આશ્રમમાં હતા નહિ ત્યારે કુતરે યજુમાથી પદાર્થ લઈ જાય તેમ તું માફ હરણ કરી લાવ્યો છું, પણ તેનું ફળ તું થોડા વખતમાં પામીશ. રામના બાણથી તારું શરીર ચીરાશે અને તું યમરાજ પાસે જશે લક્ષ્મણ સાથે રામ ગમે તેમ કરી અહીં આવશે અને પુત્ર સાથે તને હણી મને અયોધ્યામાં લઈ જશે.

આ સાલળી ક્રોધાયમાન થયેલો રાવણ રાતા નેત્ર કરી તરવાર ઉગામી જનકની પુત્રી સીતાને હણવા માટે તૈયાર થયો. ત્યારે પતિના હિતમાં પ્રીતિવાળી મંદોદરીએ તેને વારીને કહ્યું કે હે નાથ ! આ દુષ્ટી મનુષ્ય જાતિની સીતાને છોડી દો કેમકે દેવ, ગધર્વ, રાક્ષસ ધણી જાતની ઓ-ઓમાથી ફાવે તેને વરો આથી રાવણ સીતાને જવા દઈ તે પોતાને વજ્ર થાય તેવી રાક્ષસીયોને મુક્તિ રચવા કહી ચાલ્યો ગયો પછી રાવણની આજ્ઞાથી સીતાને રાક્ષસીયો સમજાવવા લાગી, ભય ખતાવવા લાગી અને રાવણને વશ થવા કહેવા લાગી. સીતા રડવા લાગ્યા અને રામ વગર જીવડું નકામું છે એમ માની રાક્ષસીયોના ત્રાસથી યચવા માટે સીતાએ ગળે ફાસો ખાઈ શરીર ત્યાજ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. તે જોઈ પાસે ઝાડીમાં છુપાયેલા નાના રૂપમાં રહેલા હનુમાન ધીમે ધીમે રામના સખધી વૃતાત કહેવા લાગ્યા, અને કહ્યું કે હું રામનો દૂત હનુમાન સમુદ્ર ઓળંગી સીતાને શોધવા

અહિં આવી છુ તે આપ જનકીજના દર્શન કરી કૃતાર્થ થયો છુ એ સામળી સી । મેં ધાર્યું કે આ રુ મરું છે ? આ બોલના માગ આગળ પ્રાપ્ત થાવો જેથી હનુમાન પાંડામારી ની ગી સી । પામે આવી પીળા રંગના અને ગના મ્હેના નુપાને મેં । થ જેડી ધીમેરી સી । ને પ્રજ્ઞામ કરી ક્યું હે દેરી । હું પ મા મા રામનો દામ છુ, તમે જલ પામશો નહિ હું સુભાવનો મત્રા, વાતુને પુત્ર હનુમાન છુ અને નામની આશાથી તમારી સો । ક વા આવી છુ શ્રી રામે મા । આગળાણ માટે પોતાના નામના અક્ષરનાળી વાંટી મને આ ને આવા માટે આપી છે તે આ લ્યો સી । એ વીંટી જેમ સી । પ્રમત્ર થ । અને વીંટી માથે ચઢારી આન-દા । આનુ પાડતા બો । હે વીર । તમે મને પ્રાણ આપનાર છે, તમે મારે મર્વ દુઃખ જોનુ છે ત જોન નામને કહેજ કે મારા ઉપર દયા કરે જો બે મહિનામા નહિ આવે તે મ ગ પ્રાણ રહેશે નહિ, અને રાવન માર સરીરનુ જલક્રુ કરશે મટ શ્રીગમને કહેજે કે પોતે અહિં આ રી રાવણુ મહીન તે । નવ મનાને હણી મને મુત્ર કરે એટલે હનુ-માને વડુ કે રામ થોડા વય મા અ ન આવી । વયુને હણી તમને અ-થોપ્યામા ઈ જશે મને આગ આગ અટક હુ જલક્રુ કિત રામને જના મટ જહિ અને જન્ની તમારી પસ તેડી નાનુ અને હે દેરી, જોળ-ખણુ માટે કઈ નિશાની આગ કે જેવ રામ મારા ઉર નિશામ કરે

સી । જીએ એ સામળી પોતાના કેશ પાલમા ખોસને, ચુકામણે હનુ-માનને આપી કહું હે વીર । આ આનને અને કહેજે કે પૂર્વે અમે વિતકુટમા ગડે । હતા ત્યાર એક દિનમે શ્રીગમ એકા મા મારા ખોળામા આવુ મુકી હુ । હતા ત્યારે જન્નો પુત્ર જાત કાગડો થઈ આવ્યો અને મામની આશાથી વારવાગ માગ પગના રાગ રંગન મથુકાને ચાચ મારવા સાથા જેડી મારા ચન્દ્રમ ધા પડ્યો રમે તે જોઈ તે કાગડાને એક દર્શન । મળી ઈ દ્રવ્ય અન્નમા નને જોડી મળથી કાગડા ઉપર ફેંકી, જેડી જલ પ મનો તે કાગડો સર લોન્મા જાન્યો, પણ ઇપ્રાદિ દેવો પણ તેન' નક્ષા કરી સક્યા નહિ ત્યારે પાંજો જલથી દયાનોધિ શ્રી રામના ચરન આમગ આવી પડતા એટલે રામે કહ્યું હે જનત । માર આ અન્ન અમોષ છે માટે તુ તારે એક જમણુ નેત્ર ને જાણુને અર્પણુ કર તે પછી જનત રામના કહેવા પ્રમણે જમણુ નેત્ર આપી ચાલ્યો ગયો, આવા સમર્થ રામ હમણા મરી કેમ નક્ષા કરતા નથી । એમ કહેજે હવે તમે નામની પાસે જાઓ પછી હનુમાને સી । ની આશા મેળવી

અરોહ વનમાંથી ફોનાનું બક્ષણ કર્યું, અને કાષ્ઠક વીર કર્મકરી બતાવવાની ધ્રુવમાંથી તેમણે અનેક વૃક્ષોને ઉપેડી નાખી અરોહવાદિકા વૃક્ષો વગરની કરી

રાક્ષસીઓ આ વાત રાવણને કહેતા હોડી. હનુમાને વાડીમાંના મોટા મહેલને પાડી નાખ્યો. રાવણે તેને પકડી લાવવા ધણી યોદ્ધા મોકલ્યા તે સમયે હનુમાને યોદ્ધા વખતમાં જ મારી નાખ્યા, જેથી રાવણે પોતાના ધણી રાક્ષસો સાથે પુત્ર અક્ષયકુમારને મોકલ્યો તે સર્વેને હનુમાને મારી નાખ્યા. જેથી રાવણે ધણી સૈન્ય સાથે મેલનાદને મોકલ્યો. તેના રથ, યોદ્ધા સન્ય વિગેરે પણ હનુમાને મારી નાખ્યા, હેવટે તેણે બ્રહ્માએ માર્યું તેથી હનુમાન બધામાં અને જેથી તેને લાઇ મેલનારે રાવણ આગળ રણ કર્યો.

હનુમાનને બ્રહ્માએ વરદાન આપ્યું હતું કે બ્રહ્માએ તારો સ્પર્શ કરશે નહિ તેથી બ્રહ્મા તો તેને ક્ષણવાર સ્પર્શ કરીને આદ્ય ગયું, પણ હનુમાન ખુશીથી પાતળા દોગડાથી બધાં રાવણ પાસે ગયા. રાવણે તેને બેન કહ્યું. તું કોણ છે અને આહિ આવી વાડી, મહેલો અને સૈનિકોનો નાશ કેમ કરે છે ? આ સાંભળી હનુમાને કહ્યું કે હું સર્વના હૃદયમાં બી-રાજતા રામનો ફૂલ છું સીતાજી તું તે કુતર જેમ યજ્ઞના હવિને લાઇ જમ તેમ તું હરણ કરી લાગ્યો છું તેથી રામે સીતાની શોધ કરવા મને મોકલ્યો છે હું પવનનો પુત્ર હનુમાન છું તે મને મારવા મોકલેલા રાક્ષસોને મે હણ્યા છે અને મારા દેહની રક્ષા કરી છે તું તારા મૂર્ખપણાને છોડી શી રામને બચાવ અને સીતાને આગળ કરી તારા પુત્ર અને લાઇઓ સાથે રામની પાસે જઇ નમસ્કાર કરી મારી માગી બચથી મુક્ત થા. આ સાંભળી રાવણે ક્રોધ કરી કહ્યું રામ અને મુગ્રીવને તો હું મારી નાખીશ, પછી જનકીને હણીશ, અને તારો નાશ તો અત્યારે જ કરવામાં આવશે, એમ કહી હનુમાનને મારી નાખવાનો હુકમ કર્યો.

આ સાંભળી રાવણના લાઇ વિભિષણે કહ્યું કે —હં ગમન ! પર રાખ્યો ફૂલ આવે તેને હણવો જોઇએ નહિ, તે જીવતો હશે તો તમારી વાત રામને પણ કહી શકશે માટે તેને કંઈ દુઃખ લઇ રામની પાસે જમ તેમ કરો પછી રાવણે તેને પુછ્યું બાળી દેવા માટે તેને પૂછડે લુંધમાં બીટાળી અમિથી સળગાવી નગરમાં ફેરવી કાઢી મુકવાની રજા આપી પછી હનુમાનને પૂછડે તેલમાં બોળેલા લુંધમાં વળગાડી પછી તેને સળગાવી, પછી મળજી દોરડાએ બાધી તેને આ ચોર છે, એમ કહી ચોતરફ દુરી, ભેરી,

વાજીત્રો વગાડતા મારતા મારતા દેવવા લાગ્યા હનુમાન પશ્ચિમ દરવાજા પાસે આવી નાના થઇને બધનમાથી નીકળી જઇ તરત મોટા પર્વત જેવડા થઇ ગયા પછી કુદી દરવાજા ઉપર ચઢી ત્યાંથી એક ચાલનાને કાઢી સર્વ રખવાળ ગણસેને મારી વરેધર ઉપર કુદતા અને અમિ લગાડતા લકામાં ફર્યા. આવી રીતે હનુમાને સર્વ નગરને બાળી લખમ કરી પછી સમુદ્રમાં કુદી પડી પુછકુ પાણીમાં બોળી અમિ હોઘવી દઇ શાત થયા પછી સીતા પાસે આવી તેમને નમસ્કાર કરી રામની પાસે જવાની આજ્ઞા લેઇ ત્યાંથી જવા તૈયાર થયા. જેથી મીતાએ તેમને ગમ આપી પછી હનુમાને ત્યાંથી આકાશમાર્ગે ઉડી સમુદ્રને સામે કાઢે સર્વ વાનરો હતા ત્યાં ગયા, પછી સીતાની બપર હનુમાન કાઢી લાગ્યા તે જાણી અગદ વિગેરે સર્વ વાનરો ખુશી થયા અને આનંદમાં આવી જઇ રામ પાસે ગયા અને હનુમાને પછી રામને સીતાના કુશળ સમાચાર કહી લકામાં બનેલી હકીકત કહી. જે સાંભળી રામને આનંદ થયો અને હનુમાનને છાતી સરખો આપ્યો.

રામનું સૈન્ય સાથે સમુદ્ર તટે જહુ—રામે હનુમાનને ધન્યવાદ આપ્યો પછી સુખીવ મહિત સર્વ વાનર સૈન્ય અને રામ લક્ષ્મણ લકા જવા માટે સમુદ્ર તટ ઉપર આવી વિચાર કરવા લાગ્યા કે હવે સમુદ્રને સામે પાર કેમ કરી જવાગે ? ત્યારે સુમીવે કહ્યું એ સમુદ્રને તરી લકાનો નાશ કરીશુ અને રાવણને પણ મારીશુ, આપ ચિન્તા કરો નહિ ચિન્તા કાર્યનો નાશ કરનારી છે, આ બળવાન, મોટા વાનરો તમારૂં પ્રિય કરનારા છે, અને તમારા માટે અમિમાં પડવું હોય તો પણ તૈયાર છે પછી રામે કહ્યું: હે હનુમાન, લકા કેવી છે ? અને ત્યાં સમુદ્રનું ઉલ્લંઘન કરી કેમ જવાય તે કહે, હનુમાન કહે છે > એ લકા સમુદ્રને સામે કિનારે ત્રિકુટ પર્વત ઉપર છે અને તેનો કિલ્લો સોનાનો છે, શહેર આમપામ પાણી ભરેલી આધરો છે, ઉપરનો વાવોથા તે નગરી શોભે છે તેને ચાર દરવાજા છે અને અબને સેનાથી તેનું રક્ષણ થાય છે

વિલિપણ રામને શરણે આગ્યા—લકામાં દેવો પણ ન કરી શકે તેવું કાર્ય હનુમાને કયું જેથી રાવણે પોતાના કારભારીઓને બોલાવી કહ્યું કે હનુમાને અહીં આવી જે કયું છે, તેવું કાર્ય દેવો પણ કરી શકે નહિ માટે હવે શું કરવું તેનો વિચાર કરો રાક્ષસોએ કહ્યું તમે ઈદિ આદિ દેવોને જીત્યા છે તો હવે રામની શી બીક ? તમારા પુત્રે ઈદિને જીતી લઇ તેને અહિં બદિખાને નાખ્યો છે, તેમ તમે કુબેરને, યમને, વરૂણને, સર્વ દેવોને જીત્યા છે. તો પછી બીજાનો શો હિસાબ ? આપ આજ્ઞા આપો

તો અને જાણ રામને મારી નાખીએ પછી કુબકર્ણે કહ્યું — હે ગવણુ, આ તારું કાર્ય તારા નાશ માટે છે રામ કાંઈ મનુષ્ય નથી પણ માક્ષાત નારાયણ છે રામની પત્ની ભગવતી સીતાને તે આપણા રાક્ષસ કુળને હણવા માટે જ આણેલી છે, હવે પશ્ચાત્તાપ કરેથી શુ વગવાનું છે ? તો પણ હું તને સહાય તો કરીશ માટે નિશ્ચિત રહેજે ઇંદ્રજીને પણ રામ, લક્ષ્મણ અને સુગ્રીવને મારી નાખ્યા એમા મોટી વાત નથી કહ્યું.

વિભીષણે કહ્યું હે રાજ, લગાઇમા ગમચંદ્ર આનળ કુબકર્ણ કે ધન્દ-જીત ઉભા રહી શકશે નહિ હે રાજ, મોહરૂપી ગ્રહ તમને ગળી ગયો છે. તેમથી તમારો હુસ્કારો થવાનો નથી માટે રાત્રિ વિગેરે મુલ્યાન વસ્તુઓથી સીતાનો સંસ્કાર કરી રામચંદ્રને સીતા પાછા સોંપી સુખી થા તે સિવાય શકર તારી રક્ષા કરશે પણ રામ તને જીવતો નહિ મૂકે પાતાળમા પેસીશ પણ નહિ બચુ આવુ સામગ્રીને મગવાને તૈયાર થએનો મનુષ્ય જેમ ઔષધનો અનાદર કરે તેમ રાવણુ વિભીષણને કહેવા લાગ્યો કે આપેલા ગેલ-વાથી તારું શરીર પુટ થયું છે તુ મારી પામે ગડે છે છતાં માત્ર બૂકું કરી મારા શત્રુને મિત્ર ગણ્યું છે માટે તારા જેવા કૃતદ્રોની સાથે સમધ રાખવો એ ઉચિત નથી જો બીજાને કાંઈ આવુ બોલ્યો હોત તો તેને તરત મારી નાખત, માટે તને વિક્રાંત છે ? હું તારા મો જોના માગનો નથી. માટે તારી નજરમા આવે ત્યાં અહિંથી ચાલ્યો જ

આવી બળવાન વિભીષણુ ત્યાંથી પોતાના ચાર મત્રી સાથે આકાશમા ઉડી બોલ્યો કે તુ મારો ધિક્કાર કરે છે પણ તુ મારો મોટોભાઈ મારા પિતા તુલ્ય છે એમ માની તારો નશ ન થાય તેવો તારા હિતનો ઉપ-દેશ કરતો હતો રામ કાળરૂપે અવતરેલા છે અને કાલી જનકની પુત્રી રૂપે અવતર્યા છે તે બંને બ્રહ્મિનો ભાર ઉતારવો અને તે કાળ પુરૂષની પ્રેર-ણાથી તુ મારું માનતો નથી માટે રામ તારો નાશ કરશે હું તારો ત્યાગ કરી હવે ગમચંદ્રજી પાસે જઉં છું એમ કહી વિભીષણુ રામ પામે ગયા રામ પાસે જઈ વિભીષણે પોતાની મધળી વાત કહી અને શરણે આત્માનું જજીવ્યું ગમે તેને શરણે ગળ્યો અને પછી લક્ષ્મણને કહ્યું કે વિભીષણુને લકાના રાજ્ય ઉપર અભિષેક કરવા માટે સમુદ્રમાંથી જળ લાવો પછી વિભીષણુને તેના મત્રીદ્વારા અભિષેક કરાવી રામે કહ્યું કે ન્યા સુધી સૂર્ય અને ચંદ્રનો ઉદય થાય ત્યાં સુધી તુ લકાની ગાદીએ રાજ્ય કરજો આથી વાનરો વિગેરે સર્વ વિભીષણુના વખાણુ કરવા લાગ્યા. એ પછી રાવણુનો મોહભેલો શુક નામનો અસુર ત્યાં આવી આકાશમા ગડી મુકીવડી કહેતા

લાગ્યો કે હે સુમીવ, રાવણે તને ભાષ ગણીને કહેવરાવ્યું છે કે તુ મારા ભાષ જેવો છે મે તારુ જુકુ ક્યું નથી મે ગમની જીતુ હરણુ ક્યુ છે તેમા તારે શુ લાગે વળગે છે ? માટે પાછો કિષ્કિન્ધા જા આ સાલગી વાનરો આકાશમા ઠેઠી શુકને મારવા લાગ્યા પછી દુતને મરાય નહિ, કેમ કહેવાથી નામે તેને મારવા ન દીધો પછી સુમીવે તેને બધીખાને નખાવ્યો. રાવણે બીજા દુત શાર્દૂલન મોકલ્યા હતા તેણે વાનરોની મોટી સેનાની વાન રાવણને કહી

સમુદ્રને જોઈ રામે લક્ષ્મણને કહ્યું હે ભાઈ લક્ષ્મણ ! આ સમુદ્ર હું બહી આવ્યો છુ ને. પણ મારા દર્શન માટે આવતો નથી, અને આપણને માર્ગ પશુ આપતો નથી માટે હવે હું એને સુકવી દઉં છુ એમ કહી ક્રોધ કરી ભાયામથી અગ્નિ જેતુ ખાણુ દાહી ધનુષમા ચઢાવી ખેચીને મારવા જાય છે એટલામા સમુદ્ર વિવરૂપ ધારી પામે રહેલા રત્નો ખેહાથમા લઇ રામચંદ્રની પામે આવી ચાલુમા પડ્યો, અને કહેવા લાગ્યો કે, હે નાથ ! મારી રક્ષા કરો હું આપને લકામા જવાનો મારા આપુ છુ માટે મન અભય આપો

રામચંદ્રે તે સાલગી કહ્યું માડું ખાણુ વિધ્યા વગર પાણુ જાય નહિ માટે તેને કઇ જગાએ નાખ્યુ તે કહે આથી મહાસાગરે કહ્યું ઉતાર દેશમા દુમકુલ્ય નામને. એક ડેશ છે ત્યા ધણા પાપીઓ રહે છે તે મને રાત્રિ દિવસ દુખ દે છે માટે ત્યા તમે ખાણુ નાખો જેથી રામે ત્યા ખાણુ ફેંક્યુ જેથી તે દુમકુલ્ય પ્રદેશમા ગયુ અને આહીર લોકોનો નાશ કરી પાણુ અવી ભાયામા પેમી ગયું. પછી સમુદ્રે વિનયથી રામને કહ્યું કે વિશ્વકર્માના પુત્ર નલને હાથે મારા પાણી ઉપર સેતુ બધાવજે કારણુ કે તે ધણા સમર્થ અને બુદ્ધિવાન છે વળી આ કાર્ય કરવા માટે તેને વર મળેલો છે સેતુ બાધવાથી તમારી ક્ષાતિને લોકો જાણશે આટલુ કહી સમુદ્ર અતર્ધાન થયો પછી રામચંદ્રે નળને આજ્ઞા કરી કે તુ આ વાનરો સાથે રહી ઝટ સેતુ બાધ, એટલે નળે પ્રસન્ન થઇ પર્વતથી અને ઝાડોથી સો યોગજન લાખી તથા પહોળી દહપાજ બાધી

રામેશ્વરની રચાપના—સેતુનો આરભ કરતા શ્રીરામે સમુદ્રના કિનારા ઉપર રામેશ્વરનું સ્થાપન કરી તેમનું પુજન કરી બોલ્યા કે જે મનુષ્ય આ પાજના અને રામેશ્વરના દર્શન કરશે, તે અલ્પકલ્યાદિ પાપમથી મારા અનુમત્ત વડે મુકારશે. જ્યા સેતુ બાધી છે તે પ્રદેશમા રનાન કરી રામેશ્વર ભગવાનના દર્શન કરી સદૈવ કરે કે મારે રામેશ્વરને મગાજાવથી નવરાવજ

અને પછી કાશીથી ગંગાજલ લાવી તેથી રામેશ્વરને નવરાવે અને નવરાવવા આજુબા જલનાં પાત્રા આદિ સમુદ્રમાં નાંખી દે તો તે પરબ્રહ્મને પામે છે. એમાં સશ્ચય નથી. નવે પહેલે દિવસે ચૌદ યોજન બીજે દિવસે વીસ યોજન, ત્રીજે દિવસે ૨૧ યોજન, ચોથે દિવસે ૨૨ યોજન, સેતુ બાધી અને પાંચમે દિવસે ૩૩ યોજન ચોતરફથી બાધી. આવી રીતે પાંચ બધાઈ રહ્યા પછી અસખ્ય વાનરો જાદી સો યોજન ચાલ્યા ગયા અને સામે તીરે સુવર્ણાદિ નામના પર્વતને વિટી વળ્યા.

રામ હનુમાન ઉપર બેઠા હતા, લક્ષ્મણ અગદ ઉપર બેઠા હતા અને સેના પગે ચાલતી હતી એવામાં લંકા પાસે આવી એટલે તે જોવાની ઇચ્છાથી રામચંદ્રે એક પર્વત ઉપર ચઢીને જોયું તો મોટા વિસ્તરવાળા લંકા નજરે પડી વિચિત્ર મહેલોથી ઠસોઠસ ભરેલી લંકા હતી તે શહેરને કિલ્લો અને દરવાજો સુવર્ણનો હતો શહેરમાં મહેલના ઉપરના વિશાળ ભાગમાં રાવણ બેઠો હતો અને તેની પાસે કારભારી બે હતા રાવણને દશ મસ્તક અને દશ મુકુટ પહેર્યા હતા તે પોને કાળા પર્વતના શિખર જેવો અને પ્રલયકાળના મેઘ સરખો દેખાતો હતો તેની ઉપર સોનાના છત્ર ધરેલા હતા, એ જેઈ રામચંદ્રે શુકને ઊડી મૂક્યો શુકે જઈ રાવણ પાસે બનેલી હડીત કહી સભગાવી અને રામ, લક્ષ્મણ સુગ્રીવ અને વિભીષણ એ ચાર એકઠા મળી લંકાનો નાશ કરશે એમ મને લાગે છે, માટે સીતાને પાછા સોપી રામની સેવા કરો તો સુખી થશો. આ સાંભળી રાવણે તેને કહ્યું કે તું મારો નોકર થઈને ગુફની માફક મને બોધ કરે છે ! માટે અહિંથી ચાલ્યો જા. એટલે શુક ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

ચુદ્ધ—પછી રાવણ કારભારીઓ સાથે સભામાંથી ઉઠી પોતાના મહેલ ઉપર ચઢી વાનરોની સેના જોવા લાગ્યો, અને પોતાની પાસેના રાક્ષસોની લગ્નપ્રમા યોજના કરવા લાગ્યો. રામચંદ્રે પણ કારભારીઓની વચ્ચે બેઠેલા રાવણને જોઈ રાષ્ટ્રથી ધનુષ ચઢાવી એક બાણથી રાવણના, હજારમ્બેન છત્રના અને દસ મુકુટના અર્ધ કણ્ઠમાં કંકડા કરી નાખ્યા, જેથી રાવણ શરમિદો થઈ ધરમાં પેસી ગયો. અને સર્વે રાક્ષસોને વાનરો સાથે લડવા મોકલ્યા વાનરો ઝાડો વિગેરે ઉખેડી, પર્વત લાવી લાવી રાક્ષસોને મારવા લાગ્યા. વાનરો લંકાના કિલ્લા તરફ ચઢી ગયા રાક્ષસોને ઘણો સહાર થતા રાવણનો પુત્ર મેધનાદ આકાશમાં આવી આયુધો અને અસ્ત્રો વડે વાનરોને મારવા લાગ્યો. તેણે ખબ્બાખ ઊડી સર્વને પીડવા લાગ્યો. વાનરોની સેનાને નીચે પડેલી જોઈ રામ પણ શોક કરવા લાગ્યા, અને હનુમાનને કહ્યું કે અરે ! તું ફીર સા-

અરમા ઝટ જઈ લા દ્રોણગિરિ પવત છે તેમા દેવતાઈ ઔપધેા ઉત્પન્ન થાય છે તેથી તે પર્વતને ઉપાડી લાવ અને આ વાનરોને જીવતા કરે. આથી હનુમાન તે પર્વતને ઉપાડી લાવી વાનરોને તે ઔપધીથી જીવતા કરી પછી તેને ડેહાણે મુકી આવ્યો.

લક્ષ્મણ મુર્છા—વાનરો જીવતા થતા મારો મારો કગ્તા રાક્ષસો ઉપર તુટી પડ્યા પછી ઇન્દ્રજીતને લકાનુ રક્ષણ કરવા રાખી રાવણુ જાતે રથમા ખેસી નામચન્દ્ર સાથે લઢવા નીકળ્યો. લણુ બાણો મારીને સુગ્રીવ વિગેરે મોટા સેનાપતિયોને મુર્છિત કરી નાખ્યા વિભીષણને જોઈ મય નામના દાનને આપેલી મહાશક્તિ વિભીષણ ઉપર કેડી, તે શક્તિને પડતી જોઈ લક્ષ્મણે વિચાર્યું કે આ શક્તિથી વિભીષણનું મૃત્યુ થશે પણ રામચન્દ્રે તેને અલય આપ્યું છે, માટે તેને મરવા દેવો નહિ એમ કહી પરાક્રમી લક્ષ્મણુ લય કર બાણુ લઈ વિભીષણની આડા ઉમા રથા જેથી તે શક્તિ અમેઘ બળ સાથે લક્ષ્મણના શરીરમા પેસી ગઈ. લક્ષ્મણુ ગેષના અશ્વ ૩૫ હતા છતાં મનુષ્ય જન્મમા હોવાથી મુર્છા ખાઈ ભૂમિ ઉપર પડી ગયા એટલે રાવણુ તેને લેવા ગયો પણ લક્ષ્મણુ ઉપડી શક્યા નહિ. એવામા હનુમાને જાણ્યું કે આ રાવણુ લક્ષ્મણુને ઉપાડીને પોતાને ઘેર લઈ જશે તેથી ક્રોધ કરીને તેણે રાવણુની છાતીમા વજ્રના જેવી મુકી મારી. તેથી રાવણુ ગુટણુભેર પૃથ્વીપર પડી ગયો અને લોહી ઝાકવા માડ્યું એટલે હનુમાન મુર્છિત થયેલા લક્ષ્મણુને ઉચ્ચકી રામચન્દ્ર પાસે લઈ ગયા. ચોડીવારે રાવણુની મુર્છા પણ વળી એટલે તે હાથમા ધનુષ લઈ રામ તરફ દોડ્યો તે જોઈ રામે ધનુષનો ટકારવ કર્યો રાવણુ હનુમાનને વીધ્યા એટલે રામચન્દ્રે ક્રોધથી રાવણુના રથ, ઘોડા, વિગેરેને બાણોથી કાપી નાંખ્યા, પછી રાવણુને પ્રહાર કર્યો એટલે રાવણુ ચક્ષાયમાન થયો એટલે પછી રામે રાવણુને કહ્યું હવે તું ચાલ્યો જ, ચોડીવાર વિશ્રાંતિ લઈ પછી આવજો. પછી રાવણુ શરમાઈ લકામા ચાલ્યો ગયો.

લક્ષ્મણુને મુર્છિત થઈ પડેલા જોઈ રામ શોક કરવા લાગ્યા. પછી તેમણે હનુમાનને કહ્યું કે પહેલાની પેઠે તું દ્રોણ પર્વતને લાવી સજીવની ઔપધીદ્વારા લક્ષ્મણુને અને વાનરોને જીવતા કરે. એથી હનુમાન તરત ચાલ્યા ગયા. રાવણુ આ વાત જાણી એટલે લક્ષ્મણુ જીવતા થશે તેની રાવણુને ચિંતા થવા લાગી તેથી તે હનુમાનને વિદ્ર થાય તે કરવા માટે રાત્રે એકલો જ કાળનેમીના સ્થાન પર ગયો તેણે કાળનેમિને કહ્યું કે મારી

ચક્રિત વાગવાથી વીર લક્ષ્મણ પૃથ્વીપર પડી ગયા છે. અને તેમને જીવતાં કરવા હનુમાન સંજીવની ઔષધી લેવા માટે ગયા છે. માટે તું એ કાર્યમાં વશ કર. અને હનુમાનને ઔષધી લાવવામાં વખત વીતી નય તે પ્રમાણે કર, અને માયાથી મુનિનો વેશ ધરી પવનકુમાર હનુમાનને મોહિત કર. કાલનેમિએ કહ્યું હું તમારૂં કહેવું તો કરીશ, પણ તેથી મારૂં મૃત્યુ થશે. મુગનું રૂપ ધરનાર મારીચની જે દશા થઈ હતી તે જ દશા મારી પણ થવાની. માટે તમે સીતાને સોપી રામને શરણે નામો પણ રાવણે કહ્યું કે હું કહું તેમ કર નહિ તો હમણાજ તને મારી નાખીશ એટલે કાલનેમિએ ભયથી તેની આંતરતુ પાલન કરવાનો વિચાર કર્યો.

કાલનેમિએ હનુમાનના કાર્યમાં વિશ્વ કરવા માટે રાવણે જેમ કહ્યું હતું, તે પ્રમાણે હિમાચળની પાસે જન્મે એક તપોવન રમ્ય અને દુષ્ટ કાલનેમિ રાક્ષસ પોતાના ગ્વેલા તપોવનમાં મુનિનો વેશ ધારણ કરી શિખો સાથે હનુમાનને જવાના માર્ગ પર બેઠો એટલામાં હનુમાન ત્યાં આવ્યા અને તેણે તે રમણીય આશ્રમ દોઢો, એટલે હનુમાને વિચાર કર્યો કે આ સુદર તપોવન અહિં પહેલાં નહતું તે ક્યાંથી આવ્યું ? હું માર્ગ તો બૂલી ગયો નહિ હોઉં. અથવા મારા ચિત્તમાં ભ્રમ તો નહિ થયો હોય ? મને તેમ પણ હું આશ્રમમાં જઈ સર્વ મુનિઓના દર્શન કરી, જલપાન કરી પછી દ્રોણ પર્વત પર જઉં. એવો વિચાર કરી હનુમાન પાસે દેખાતા આશ્રમમાં પેડા અને જોયું તો તે આશ્રમ એક યોગનના વિસ્તારવાળો અને પકિલા ફળથી ઝુકેલી શાખોવાળો વૃક્ષોની છાયાવાળો હતો. આ રમણીય આશ્રમમાં કાલનેમિ રાક્ષસ કપટયોગ સાધી શિવપૂજન કરતો હતો. હનુમાન મોટા ગૌરવથી કાલનેમિ રાક્ષસને પ્રણામ કરી બોલ્યો હે ભગવન ! હું રામચંદ્રનો દૂત છું. મારું નામ હનુમાન છે. હું લક્ષ્મણને મુર્છા વાળવા સંજીવની ઔષધી લેવા હીર સમુદ્રપર જવા તૈયાર થયો છું હે બ્રહ્મા ! મને તરસ લાગી છે, માટે પાણી ક્યા છે ? તે મને બતાવે. આથી કાલનેમિએ આ કમડલમાં પાણી છે તે પીઓ, અને આ પકિલા ફળ ખાઓ એમ કહ્યું જેથી હનુમાને કહ્યું કમડલના પાણીથી મારી તૃષા છીપશે નહિ માટે મને વધુ પાણી બતાવે. હનુમાનનું એ વચન સાંભળી કાલનેમિએ કહ્યું કે હે શિખ ! આ પવનકુમારને મોટું સરોવર દેખાડે. જેથી હનુમાનને કહ્યું કે હે પવનકુમાર, આની સાથે જઈ પાણી પી પાછો આવ એટલે હું તને મત્રનો ઉપદેશ આપીશ. જેથી તું તરત ઔષધીઓને જોઈ શકીશ.

હનુમાન તમારું કહીને બ્રહ્માચારી શિખની સાથે ગયો અને તેણે

સહ જા. આથી કુલકર્ણુ નાંચુ કે રાવણ ક્રોધે બરાચો છે. માટેજે ચનાર હશે તે થશે, યુદ્ધ કરવા જ જઈ એમ ધારી તે કિલ્લાને ઓળંગી વાનરોની સેનાને ભય ઉપજાવતો યુદ્ધ કરવા ગયો. અને વાનરોની સેનાનુ બક્ષણ કરતો મુદ્દગર લઈ ધ્રુમવા લાગ્યો. કુલકર્ણુનું આવું સ્વરૂપ જોઈ રામે ક્રોધ કરી કુલકર્ણુના ઉપર ધનુષ સાધી બાણ ફેંક્યું. અને તેના હાથ કાપી નાખ્યા, પછી તેના પગ કાપી નાખ્યા, અ છેવટે તેનું માથું કાપી નાખ્યું જે માથું લંકા નગરીના દ્વારપર જઈને પડ્યું, અને તેનું શરીર સમુદ્રમાં પડ્યું.

કુલકર્ણુ મરાયાની વાત જાણી રામને સતાપ થવા લાગ્યો જેથી ધ્રુવજીત રાવણ પાસે આવ્યો, અને કહ્યું કે યુદ્ધમાં જઈ આપના સર્વ દુષ્ટ દૂર કરીશ. પછી તે નીકુલિલા ગુફામાં જઈ રાતા રંગની માળા અને રાતા રંગના વસ્ત્રો પહેરી, રાતા રંગનું ચદન કરી મૌન થઈ અગ્નિમાં હોમ કરવા લાગ્યો. આ વાત વિશિષ્ટે જાણી રામની પાસે આવી કહેવા લાગ્યું કે જો મેઘનાદનો આ હોમ પૂરો થશે તો તે દેવો, દૈત્યોથી ક્રોધથી છતાંજે નહિ માટે હું હમણા જઈ લક્ષ્મણના હાથે તેનો નાશ કરાવા ઈચ્છુ છું. માટે લક્ષ્મણને મારી સાથે મોકલો.

જેણે બાર વર્ષ સુધી અહારનો ત્યાગ કરી બ્રહ્મચર્ય પાળ્યું હોય તે જ તેને મારી શકે એવું તેને બ્રહ્માએ વરદાન આપ્યું છે માટે તે લક્ષ્મણથી જ મરાશે કારણ કે લક્ષ્મણે તમારી સેવા કરવા માટે નિદ્રા અને આહાર ત્યાગ્યો છે, માટે લક્ષ્મણને મારી સાથે મોકલો. પછી રામે લક્ષ્મણને આજ્ઞા કરી કે તમે વાનરોની સેના લઈ હનુમાન અને સર્વ સેનાપતિઓ સાથે મેઘનાદનો નાશ કરવા જાઓ.

મેઘનાદ વધ—પછી લક્ષ્મણ, વિશ્વિષ્ણુ, હનુમાન વિગેરે સૈન્ય સાથે યુદ્ધ કરવા ગયા. અને નીકુલિલા ગુફા પાસે પહોંચ્યા, મેઘનાદની રક્ષા કરવા માટે રાક્ષસોની સેના ત્યા તૈયાર હતી તેનો નાશ કર્યો. જેથી મેઘનાદ પોતાની સેનાનો નાશ થતો જોઈ હોમ કરવો પડતો. મૂંઝી તરત ગુફામાંથી બહાર નીકળી રથમાં બેસી ધનુષ લઈ લક્ષ્મણ સાથે યુદ્ધ કરવા આવ્યો. લક્ષ્મણે તેને બાણ માર્યું એટલે તે મૂર્છિત થયો, વળી પાછો આવવાન થઈ લક્ષ્મણ સામે ચઢી આવ્યો. પછી મેઘનાદે સાત બાણો મારી લક્ષ્મણને ધાવણ કર્યા, જેથી લક્ષ્મણે ક્રોધ કરી તેને બાણ મારવા માંડ્યા, તેના રથને બાગી નાખ્યા, ધનુષને કાપી નાખ્યું અને છેવટે મેઘનાદનું મરતક કાપી નાખ્યું જેથી તે દેવો લક્ષ્મણની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. પુત્ર મરાયાની વાત

જાણી રાવણુ મુર્ચ્છિત થઈ જમીન ઉપર પડી ગયો. સાનધાન થતા ક્રોધ કરી પ્રથમ સીતાને મારી નાખવા તરવાર લઈ અશોક વાડીમા ગયો. તેને જોઈ સીતા ભયથી કુગ્ગવા લાગ્યા. તે વખતે સુપાર્શ્વનામના મન્ત્રોએ રાવણુને કહ્યું કે હે રાવણુ, સ્ત્રીનો વધ કરવો તમને યોગ્ય નથી. યુદ્ધમા રામ લક્ષ્મણને મારી પછી સીતાજીને મેળવશે તો તમારૂં પરાક્રમ વધશે માટે આ રાક સ્ત્રીને મારવાની શુદ્ધિ ન કરો. જેથી તેણે સીતાનો વધ કરવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો અને મન્ત્રીઓની સાથે સમામા આગ્યો.

પછી મન્ત્રીઓ સાથે વિચાર કરી રાવણુ લકષ્મણથી બહાર નીકળી યુદ્ધ માટે રણક્ષેત્રમા આગ્યો. તેને આવતો જોઈ રામે તેની સાથેના રાક્ષસોને પ્રથમ ધનુષ્ય જેવી બાણો છોડી મારી નાખ્યા. અને રામનું બાણુ રાવણુના હૃદયમા વાગવાથી તે ધાયલ થઈ પાછો નીચે ગ્રહોઢે લકષ્મણ પેસી ગયો. પછી તે ગુરૂ શુક્રાચાર્ય પાસે આવી પોતાની જીત થાય તેવો કોઈ રસ્તો બતાવવા પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો. જેથી શુક્રાચાર્યે તેને એકાંતમા જઈ હોમ કરવાની સલાહ આપી અને કહ્યું કે તેથી અગ્નિમાથી રથ, થોડા ધનુષ, બાણુ તને મળશે. પછી તું અજીત થઈશ અને પછી શુક્રાચાર્યે તેને મત્ર આપી યુદ્ધમા જવાની સલાહ આપી. રાવણુ તે ઉપદેશ સ્વં પોતાના મહેલમા જ પાતાળ જેવી એક મોટી યુદ્ધ બનાવી, લકષ્મણ દરવાજા બંધ કરી યુદ્ધમા દાખલ થયો, અને હોમની શરૂઆત કરી.

વિભીષણે તેના મહેલમાથી ધુમાડો આતતો જોઈ રાવણુ હોમ કરતો હશે એવું અનુમાન કરી રામ પામે આવ્યા અને તેનો યજ્ઞ ભગ કરવાની સલાહ આપી. જેથી રામની આજ્ઞાથી સુગ્રીવ, હનુમાન વિગેરે સૈન્ય સાથે લકષ્મણ તેનો યજ્ઞ ભગ કરવા ગયા અને કિલ્લો ઝોળગી રાજમહેલમા દાખલ થયા ત્યાં ધણુ રાક્ષસોનો ધાણુ વાળી નાખ્યો. વિભીષણની સ્ત્રી સરમાએ યજ્ઞ કરવાની જગા બતાવી એટલે અગ્નિ યુદ્ધ ઉપર દોડ્યો. પતથર ભાગી નાખી યુદ્ધમા દાખલ થયો તો ત્યાં રાવણુ આવ્યો મીચીને આસન લગાવી હોમ કરતો દીડો વાનરોએ યજ્ઞની સામગ્રી ફેંકી દીધી, હનુમાને રાવણુના હાથમાથી સરવો લપ્ત લીધો અને તેને મારવા માડ્યો. પણ વિજ્ય મેળવવાની ઇચ્છાથી રાવણુ ધ્યાન છોડ્યું નહિ. પછી અગ્નિ રાણી વાસુમા જઈ તેની રાણીનો ચોટસો પકડી યુદ્ધમા પેચી આણી. રાણીઓના વિશ્વાસથી રાવણુ જિભો થયો. અને હાથમા તરવાર લઈ વાનરોને મારવા દેડ્યો. આ રીતે યજ્ઞનો ભગ કરી સર્વ વાનરો યુદ્ધમાથી આવ્યા ગયા અને રામ-અંદરે સર્વ વાત કરી.

રાવણુ વધ-બીજે દિવસે રાવણુ રામચંદ્ર સાથે યુદ્ધ કરવા ગયો. તેને આવતો જોઈ હનુમાન કુદકા મારીને રાવણુ સામે લડવા માટે ચઢી આવ્યો અને રાવણુની છાતીમા મુડીનો પ્રહાર કર્યો તેથી તે મૂર્છા ખાઈ ગયો. પછી સાવધાન થઈ ત્યાંથી બીજે રામની સામે યુદ્ધ કરવા આવ્યો. અને બપોર બાજુથી રામને પ્રહાર કરવા લાગ્યો અને વાનરોને પણ પીડવા લાગ્યો. જેથી રામે ક્રોધ કરી ધનુષ ખેંચી બાજુથી રાવણુને વિધી નાખ્યો. અને ઈંદાચરથી રાવણુનાં મસ્તક કાપવા લાગ્યા. પણ માથા પાછા હતા તેવા થવા લાગ્યા જેથી વિભીષણની સલાહથી તેના નાભિરથાનમાં કુડકના આકારનું અમૃતને રહેવાનું સ્થાન હતું ત્યાં અગ્નિય વસ્ત્રથી તે અમૃતના કુડને મુકવી નાખ્યું. પછી તેનું માથું કાપી નાખ્યું એટલે રાવણુ મરાયો જેથી વાનરો ખુશી થયા અને રાક્ષસો બપોલીત ચર્ધ નાસવા લાગ્યા.

વિભીષણને લકાનુ રાજ્ય આપવું-રાવણુ મરાયાથી વિભીષણ પણ શોકથી મૂંઝિત થયા તેમને સમજાવી રાવણુને અગ્નિ સંસ્કાર કરવાનું કહ્યું વિભીષણે પછી મદોદરી વિગેરે રાણીઓને શાત કર્યા અને રાવણુને અગ્નિ સંસ્કાર કર્યો પછી સર્વ રાણીઓ લંકામા ગઈ, અને વિભીષણ રામ પાસે આવી બેઠો. પછી રામચંદ્રે લક્ષ્મણને કહ્યું કે હે લક્ષ્મણ! જો કે મેં આ લકાનુ રાજ્ય તો વિભીષણને પહેલાથી જ આપી દીધું છે તો પણ તમે હમણાં લકામા જાઓ અને બાહ્યો પાસે અભિષેકના મંત્રો બજાવી વિધીપૂર્વક વિભીષણને લકામાં અભિષેક કરાવો. એથી લક્ષ્મણ સર્વ વાનરો સાથે લકામા ગયા અને વિભીષણને લકાપુરીના રાજ્ય ઉપર અભિષેક કરાવ્યો. અને તે પછી વિભીષણ બેટ લઈ લક્ષ્મણ સાથે રામચંદ્ર પાસે આવી રામચંદ્રને દડવત કરી બે હાથ જોડી ઉભા રહ્યા. રામ તે જોઈ પ્રસન્ન થયા અને કહ્યું કે હે વીર, તારી સહાયતાથી રાવણુને જીત્યો છે. પછી રામે હનુમાનને કહ્યું તમે વિભીષણની આજ્ઞા લઈ રાવણુના રાજ્ય-હેલમા જઈ જનકીને રાવણુના મરણના સમાચાર કહી જે ઉત્તર આપે તે આવી મને કહો, રામની આજ્ઞા થતા હનુમાન અશોક વાડીમા સીતાજી પાસે ગયા અને રાવણુને માર્યાનું સર્વ વૃતાત કહ્યું એટલે સીતાએ કહ્યું: હે હનુમાન, હવે હું શ્રી રામચંદ્રના દર્શન કરવાની ઇચ્છા રાખું છું માટે રામ મને તેની પાસે આવવાની આજ્ઞા કરે એમ તમે ત્યાં જઈને તેમને કહો. એ પછી હનુમાન સીતાની આજ્ઞા સ્વિકારી તેમને પ્રણામ કરી શ્રીરામના દર્શન કરવાની ઇચ્છાથી શ્રી રામચંદ્ર પાસે આવ્યા. અને જનકીજીએ કહ્યું હતું તે સર્વ શ્રીરામને કહ્યું, એટલે રામે વિભીષણને કહ્યું

કે: હે રામન, તમે લકામાં જઈ સીતાજીને ન્હવરાવી શુદ્ધ વસ્ત્રો પહેરાવી સવ આભરણોથી શુભગારી મારી પાસે તેડી લાવો પછી વિભીષણુ રામની આજ્ઞા સાંભળી હનુમાન સાથે લકામાં ગયા, અને સીતાને રાક્ષસીઓ પાસે નવરાવી, સુંદર વસ્ત્રાલંકારો પહેરાવી પાલખીમાં બેસાડી રામચંદ્ર પાસે તેડી લાવ્યા.

રામચંદ્ર પાસે આવી સીતા પાલખીમાંથી ઉતરી ધીરે ધીરે શ્રીરામ-ચંદ્ર પાસે આવી વિનયથી નમ્ર થઈ ઉભા રામે તેમને પરીક્ષા કરવા માટે કેટલાક અવાચ્ચ વચનો કહ્યા ત્યારે સીતાએ અમિમા પ્રવેશ કરી પોતાની પવિત્રતા સાબીત કરી આપવા કહ્યું. લક્ષ્મણને સીતાએ કહ્યું કે તમે મારે માટે હમણા જ અમિ સળગાવો અને ગમને માટે, લોકોને ખાતરી માટે હું અમિમા સ્નાન કરીને સર્વ લોકોના મનમાં મારી પવિત્રતા દર્શાવવા ઇચ્છુ છું રામચંદ્રનો પણ આવો જ મત હોવાથી લક્ષ્મણે તરત લાકડાને ઢગલો કરી અમિ સળગાવ્યો, પછી શ્રી રામચંદ્ર પાસે આવી બોલ્યા આલ્યા વગર ઉભા રહ્યા, પછી સીતાએ રામની પ્રદક્ષિણા કરી અને દેવો તથા બ્રાહ્મણોને પ્રણામ કરી બે હાથ જોડી બળતા અમિ પાસે ઉભા રહ્યા અને બોલ્યા કે જો મારે મન નિસ શ્રીરામ વિના બીજો કોઈપણ ઠેકાણે કદી પણ ગયું ન હોય તો સર્વ લોકોના સાક્ષી અમિત્વ સપૂર્ણ રીતે મારી રક્ષા કરજો. આમ કહી સીતાએ, અમિત્વને પરિક્રમા કરી નિજા મનથી લડ-લડાટ બળતા અમિમા પ્રવેશ કર્યો.

પછી સર્વ લોકોના સાક્ષી અમિત્વે શ્રી રામચંદ્રને આવી કહ્યું હે રામ, આ જનકીજીને તમે પ્રહણુ કરો, તે પવિત્ર છે એટલે શ્રીરામે સીતાજીનો સ્વીકાર કર્યો. પછી અયોધ્યા જવા માટે વિભીષણે પુરુષક વિમાન આપ્યું તેમાં સીતાજીને પોતાના બોળામાં બેસાડી ચઢી બેઠા અને ધનુષ ધારી લક્ષ્મણ પણ સાથે વિમાનમાં બેઠા પછી રામે વિભીષણ, સુગ્રીવ, અગ્રદ વિગેરેને પોતપોતાને સ્થાને જવા કહ્યું એટલે વાનરો તથા વિભીષણે કહ્યું કે હે શ્રીરામચંદ્ર ! અમે પણ તમારી સાથે અયોધ્યાનગરીમાં આવવા ઇચ્છીએ છીએ. ત્યાં આપનો રાજ્યાનન ઉપર અભિષેક બોધને તથા કોશલ્યા માતાને પ્રણામ કરીને પછી અમે જઈશું એથી રામે સર્વને પોતાની સાથે આવવાની આજ્ઞા કરી એટલે સવ વાનરો, વિભીષણ અને હનુમાન, સુગ્રીવ સર્વ વિમાન પર ચઢી ગયા, એટલે રામચંદ્ર આજ્ઞા કરી. જેથી કુમેરનુ ઉત્તમ વિમાન આકાશમાં ચઢી ગયું અને આગળ સડસડાટ આલ્યું. રસ્તામાં રણભૂમિ, લકા વિગેરે સીતાજીને રામ દેખાડવા લાગ્યા.

અને સકલ, કુંભકર્ણ મેધમદને એ સ્થાને પામી હતા તે બતાવ્યું. ઘણ-
સાગર ઉપર બાધિયા સેતુ, અમુલ્ય તીર્થ સેતુપદ, તેજ રામેશ્વરની એ સ્થળ
પ્રતિષ્ઠા પેસે કરી હતી તે જાણ બતાવી. અગળ જતા કિંકર્યા નગરી
અગ્ની તે બતાવી ત્યાં સુગ્રીવતારાને હાઈ આવ્યો તે વિગેરેને પણ વિમાનમાં
બેસાડી આગળ ચાલ્યા રસ્તામાં અષ્ટમુક પવત બતાવ્યો, પચ્ચતીનું સ્થાન
બતાવ્યું ચિત્રકુટ પર્વત બતાવ્યો. આ પ્રમથલે વિમાનમાં બેઠે બેઠે આજુ-
બાજુના સ્થાન બતાવ્યા

આગળ ભરદ્વાજ ઋષિના આશ્રમમાં આવી પહોંચ્યા અને ચૌદ વર્ષ
પૂરા થયા પછી પચ્ચતીને દિવસે રામચંદ્રે અને લક્ષ્મણે પુષ્પક વિમાનમાંથી
ઉતરી ઋષિ ભરદ્વાજના દર્શન કરીને તેમને પ્રણામ કર્યા, ત્યાં શીરામે
ભરદ્વાજ મુનિને ભરતના અને અયોદ્યાના કુશળ સમાચાર પૂછ્યા. ભરદ્વાજે
કહ્યું કે. ત્યાં સર્વ કુશળ છે અને ભરતજી તો રૂઝ અને મુળનો આહાર
કરી જતા તથા વલ્લભ ધારણ કરીને દિવસ નિર્ગમન કરે છે અને અયોદ્યા
નગરીનું સર્વ રાજ્ય આપની પાદુકાને સમર્પણ કરીને તમારા આવવાની
વાટ જોયા કરે છે આપ સાક્ષાત્ પરમાત્મા છો, તમે મારા ઘરને પવિત્ર
કરો અને આજે સેના સંહિત અહિં રહી જોજન કરીને આવતી કાલે
અયોદ્યાપુરી તરફ જાશે તેથી રામચંદ્ર, સીતા, લક્ષ્મણ અને સર્વ સૈન્ય
સાથે ત્યાં રહ્યા અને હનુમાનને અયોદ્યામાં કુશળ સમાચાર જાણવા મોકલ્યા.
તેમ ભરતને પણ પોતાના આવ્યાના સમાચાર કહેવા કહ્યું. પછી હનુમાન
મનુષ્યનું રૂપ ધરી રામચંદ્રની આજ્ઞાનું પાલન કરવા અયોદ્યા ગયા, તેમણે
જઈ ત્યાં રામના આવવાના સમાચાર કહ્યા એટલે સર્વ આનંદમાં આવી
અ્યા. હિંદીએ પોતાના ઘરો શબ્દગુર્યા પ્રજા રામના દર્શન કરવા માટે
રામની સામે જવા લાગ્યા. રાજવંશીઓ પણ પાલખીઓમાં બેસી રામની
સામે ચાલી ભરત પણ પાદુકા પોતાના માથા ઉપર રાખી, બે હાથ બેડી
અતુલ સાથે પગે ચાલતા રામને નજરીમાં પધરાવવા માટે ચાલ્યા. રાજાનાં
માથુસો, સૈન્ય સાથે ભરતની પાછળ પાછળ ચાલતાં હતાં. નગરીની બહાર
દરથી સૂર્ય સમાન પ્રમથમાન બહાજે નિર્માણ કરેલુ પુષ્પક વિમાન
જેવામાં આવ્યું તેને જોઈ હનુમાન બોલ્યા કે ભુજો, આ પેલા વિમાનમાં
સીતા, પરાક્રમી એવા બને બાહ્ય રામ અને લક્ષ્મણ, સુગ્રીવ, વિશ્વીવલ
અને મન્ત્રીએ બેઠેલા છે આ સાંભળી સર્વ લોક કહેવા લાગ્યા કે ભુજો
પેલા રામચંદ્રજી રહ્યા. પછી ભરતે રામચંદ્રજીને પ્રણામ કર્યા પછી સમ-
ચંદ્રજી આજ્ઞાથી વિમાન પૂર્વી ઉપર પડ્યું. એટલે રામે ભરતને તથા

હનુમને વિમાનમાં બેસાડ્યા. ભરત રામને પહે પડ્યા. એટલે રામે તેમને ઘેઠાડી હાથ સાથે આપ્યા. પછી ભરતે લક્ષ્મણ તથા જનકી પાસે જઈ કહ્યું કે, હું ભરત આપને પ્રણામ કરું છું. પછી રામચન્દ્ર શોકથી વિહ્વલ થઈ માતા દીકરી પાસે ગયા અને તેમને પ્રણામ કર્યા પછી ભરતે રામની બાજુ પાદુકાનું પૂજન કરી તે પાદુકા બહુતપૂર્વક શ્રીરામના ચરણમાં પહોંચાવી. અને કહ્યું કે આ રાજ્ય તમે મારી પાસે આપણી તરીકે મોકલું હતું તે હું તમને પાછું સોંપુ છું. આજે મારો મનોરથ સફળ થયો છે હવે આપ આપના નગરનું રક્ષણ કરો. પછી રામચન્દ્રે પુષ્પક વિમાનને કુબેર પાસે જવાની આજ્ઞા કરી પછી રામચન્દ્રે કુબેરને વસિષ્ઠને પ્રણામ કર્યા.

રામનો રાજ્યાભિષેક—પછી ભરતે કહ્યું કે હું રામચન્દ્ર, આપે મને રાજ્ય સોંપી ચૈદ વર્ષ સુધી વનમાં નિવાસ કર્યો અને મારી માતાનો પણ સત્કાર કર્યો. હવે તમે મને જ સોંપ્યું હતું તે રાજ્ય હું તમને પાછું સોંપુ છું. એટલે શ્રીરામચન્દ્રે ભરતની પાસેથી સર્વ રાજ્ય મોકલ્યું કહ્યું પછી અભિષેકની સર્વ સામગ્રીઓ ત્યાં આણી. પછી શ્રી રામે તથા લક્ષ્મણે જટાના લાગ કર્યો, સ્નાનાદિ કરી સીતાને સ્નાન કરાવી મુલ્યવાન વસ્ત્રો પહેાડા. પછી સુમત્ર રથ લાવ્યો એટલે રામ રથમાં બેસ્યા અને સુમત્રે, અગદ, હનુમાન, વિભીષણ સૌ ન્દાઇ ધોઇ દિવ્ય વસ્ત્રાભૂષણો પહેરી શ્રી રામચન્દ્રની આગળ પાછળ ચાલવા લાગ્યા અને રથમાં બેસી અયોધ્યાપુરી તરફ જવા લાગ્યા. ભરત સારથી પાછું કરવા લાગ્યા. શત્રુધ્ને શ્વેત છત્ર રામ ઉપર ધરી રાખ્યું અને લક્ષ્મણ પખાવતી પવન ઢોળવા લાગ્યા. સર્વે વાનરા વાજત્રો વગાડવા લાગ્યા. રામચન્દ્રને અયોધ્યામાં પધારેલા જોઈ નગરની ઓંઓ તેમના દર્શન કરવા લાગી. અને શ્રીરામ પણ ધીમે ધીમે રાજમંદિરમાં દાખલ થયા ત્યાં જઈ શ્રીરામે પોતાની માતાના ચરણમાં પ્રણામ કર્યો, અને રઘુકુળમાં શ્રીરામે સર્વ માતાઓને પણ ભક્તિથી પ્રણામ કર્યા રામે પોતાનું ઉત્તમ રાજમંદિર સુમીવને ઉતરવા આપ્યું અને બીજાઓને પણ ઉતરવા માટે રાજકીય મંદિરો આપ્યા.

સુમીવને શ્રીરામના અભિષેક માટે ચાર સમુદ્રો ઉત્તમ પાણી લાવવા માટે દ્વા ગેઠકલ્પવા કહ્યું આવી જળવન, હનુમાન, અગદ વિગેરે સમુદ્રો પાણી સુવર્ણના કલશોમાં લઈ આવ્યા.

વસિષ્ઠજીએ પછી શ્રીરામને અને સીતાને રતનજડીત સિંહાસન ઉપર બેસાડ્યા અને વસિષ્ઠ, વામદેવ, ગૌતમ વાલ્મીકી વિગેરે ઋષિઓ હાથેથી દર્શ તથા દુધસીવડે, સુગંધી ફરેલા પવિત્ર તીર્થ જળોના શ્રીરામ અને

સીતા ઉપર અભિષેક કરવા લાગ્યા જે વખતે રામ ઉપર સત્રુદ્વેષન છત્ર પામ્યું હતું. સુવાવ અને વિભીષણુ એન આમર ઢોળતા હતા. દેવા ભર્યંથી ખુશી થવા લાગ્યા. આકાશમાંથી પુષ્પની વૃટ થવા લાગી. જે વખતે શ્રીરામ મંદ મંદ હમતા શોભી રહ્યા હતા.

રામચંદ્રે રાજ્યાભિષેક કર્યા પછી બ્રાહ્મણોને ધણું દાન કર્યું. સુગ્રીવને રત્નોમાં જડેથી માળા આપી, અમરને ત્રાણુમધો આપ્યા. કાનિમા ! મ-ણિઓ અને રત્નોમાં શોભાવમાન હાર મીન જો ભેટ કર્યો પણ સીતાજીએ તે હાર પોતાના કંઠમાંથી કાઢી સર્વ વાનરોના નગ્ન તથા શ્રીગમ નરક બેવા લાગ્યા. જેથી રામે કંથુ કે કે સુંદરમુખી રેદેહિ ! તારે જેના ઉપર પ્રીતિ હોય તેને તે હાર પહેનાવો એટલે સીતાએ શ્રીરામનો સમગ્ર તે હાર હનુમાનને અપણુ કર્યો તે હારડે સીતાએ આપેના મકત ડે પવન-કુમાર શોભવા લાગ્યા શ્રીરામે હનુમાનને કંથુ કે કે પવન કુમાર ! હું તમારી ભક્તથી પ્રવન થતા છું તમારી ઇચ્છા હેય તે માગી દ્યો.

એટલે હનુમાન પ્રવન થઈ શ્રીરામને પ્રણામ કરીને બોલ્યા કે

હે શ્રીરામ ! તમારા પવિત્ર નામનું સ્મરણ કરતા માત્ર મન તૃપ્ત થતુ નથી માટે હું સદા આપના નામનું સ્મરણ કરતો પૃથ્વી ઉપર રહેવાની ઇચ્છા કર છું. હે રાજેન્દ્ર ! જ્યાં સુધી આપનું નામ પૃથ્વી ઉપર રહે ત્યાં સુધી મારે કનરર રહે એવા વરની મને ઇચ્છા છે માટે તે વર આપો. એટલે શ્રીરામચંદ્રે તથાસ્તુ કહી કંથુ કે હે હનુમાન, તું જીવનમુક્ત થઈ પૃથ્વી ઉપર જ રહે. અને કંપનો ઝેડો આવી ગયા પછી તું જરૂર મને પ્રત્યથા એ પછી સીતાજી બોલ્યા કે હે હનુમાન ! તમે જ્યાં રહેશો ત્યાં મારી આજ્ઞાથી સર્વ વૈભવો તમારી પાસે હાજર થઈ રહેશે. આથી પવનકુમાર મનમાં અત્યંત પ્રસન્ન થયા પછી મહા બુદ્ધિશાળી હનુમાન, શ્રીરામ તથા સીતાને વારંવાર પ્રણામ કરીને માડ માડ ઉદાસ મને હિમાલય ઉપર તપ કરવા ગયા પછી રામચંદ્ર ગુહને દિવ્ય આબુલણો આપ્યાં, ધણું રાજ્ય આપ્યું પછી વાનરોને પણ અણુમુલ્ય આબુલણો આપ્યા. સુગ્રીવ વિભીષણુ વિગેરેના પણ મહતો સત્કાર કર્યો.

તે પછી સુગ્રીવ વિગેરે વાનરો કિષ્કિંધા નગર પ્રત્યે ગયા અને વિભીષણુ લક્ષ્મી તરફ ગયા અને સર્વ ઉપર વત્સલતા ધરાવનારા શ્રીરામ-ચંદ્રજી પણ પોતાના તમામ રાજ્યનું રક્ષણ કરવા લાગ્યા. શ્રીરામે લક્ષ્મણ-જીનો સુરરાજપદ ઉપર અભિષેક કર્યો અને લક્ષ્મણજી શ્રીરામચંદ્ર તો સેવામાં જ તત્પર રહેવા લાગ્યા. આવી રીતે રામે દસ હજાર વર્ષ સુધી રાજ્ય કર્યું.

રામમદ્ર આ પછી પોતાના બાકાએ અને મતીએની સમી ન્યાય પ્રમાણે રાખ્ય કરવા લાગ્યા. શ્રી રામના સંભવ સમયમાં પૃથ્વી માનવથી બરપુર રહેતી હતી, ઘણે બધું અનુસાર ફળતા હતા. સર્વ લોકો ધર્મપરાયણ હતા. આઓ પતિ બકિતપરાયણ રહેતી રામ રાખમાં કાંઈ પણ પિતા પોતાના પુત્રનું મરણ જોતો નહોતો શ્રીરામચંદ્રે પૃથ્વી ઉપર બધું અસૌ-કર્ય કર્યો હતા.

એક વખતે શ્રીરામે એક બાલકનું બાળકને અકાલે મરણ પામેલો દીકો, અને પુત્રને માટે બાળકને શોક કરતો દીકો તે ઉપરથી મહા ચિંતવાળા શ્રીરામચંદ્રે તે બાલકનું બાળકના મરણનું કારણ જાણી બનમાં તપ કરતા યુગ્મે મારી નાખીને બાળકને જીવતો કર્યો. અને પેના યુગ્મે સ્વર્ગલોક આપ્યો પછી પરમાત્મા શ્રી રામે લોકોને ઉપદેશ આપતા માટે સર્વત્ર કંપોડો શિવલિંગોની સ્થાપના કરી અને સર્વ પ્રકારના દિવ્ય ભોગો સીતાજીના મનને પ્રસન્ન કરવા લાગ્યા.

રામચંદ્રે દસ હજાર વર્ષ સુધી ન્યાયપૂર્વક રાખ્ય કર્યું હતું. વળી એક પત્નીના ને ધારણ કરનારા સદાય પવિત્ર એવા રાજર્ષિ શ્રીગમ લોકોને ઉપદેશ કરવા માટે યજ્ઞસ્થાપનના સર્વ ધર્મોનું આચરણ કરતા હતા. તેમ સીતા પણ પ્રેમ, અનુકુળ આચરણ, ઈર્ષ્યાનુ દમન, નમ્રતા, લજ્જા તથા ભયથી સદા પ્રિયતમ અવા શ્રીરામચંદ્રના મનનો અભિપ્રાય જાણી પતિવ્રતાના ધર્મમાં તત્પર થઈ શ્રી રામના મનને હરણ કરતા થકા તેમની સેવા પરમણ રહેતા હતા.

સીતા ત્યાગ—એક વખતે શ્રીરામ સભામાં બેઠા હતા તે વખતે વિજય નામના કૃતને પૂછ્યું કે નગરજનો મારે માટે શું કહે છે ? ત્યારે તેને કહ્યું કે. આપના સમયમાં તો સર્વ લોકો કહે છે કે આત્મતાની રામે જે કાંઈ કાર્ય કર્યું છે તે કાર્ય બીજાથી કદી થઈ શકે નહિ, પણ એક દાર્પ ઠીક કર્યું નથી તે એ કે રાવણને મારીને સીતાને ધરમાં લાવ્યા પણ તેના ઉપર બીનુલ ક્રોધ કર્યો નહિ, શ્રીરામચંદ્રના હૃદયમાં સીતાના સંભોગનું સુખ કેવું હશે ? એ અમે કહી શકતા નથી. દુસાના રાવણ વનમાંથી સીતાને હરી ગયો હતો અને તેમના ધર્મમાં રહી હતી, તોપણ શ્રી રામે સીતાને પાછી લાવીને પોતાના ધરમાં રાખી, પણ નના ઉપર ક્રોધ પણ જાતનો સહેલ લાગ્યા નહિ. માટે આપણી સ્ત્રીઓ પણ કુકર્મ કરી તો આપણે પણ તે સહન કરવું પડશે, કારણ કે જ્યાં જ્યાં ત્યાં જ્યાં જ્યાં સ્ત્રી તેવી પ્રજા.” રામે આ વાત સાંભળી એટલે મતીઓને બેચારી

જાતી કરી. મંત્રીઓએ કહ્યું કે. વિજય ને વાત કહે છે તે અરી છે એટલે રામે સર્વને વિદાય કરી લક્ષ્મણને બોલાવ્યા અને કહ્યું કે હે ભાઈ ! સીતાને માટે મારા ઉપર મોટા લોગપત્તાદ આવ્યો છે માટે તુ કાલે રત્નવારે સીતાને રથમાં બેસાડી વાલ્મીકિનું નાના આશ્રમની પાસે મૂકી આવજો અને પાછો અહિં આપ્તો આવજો. આ આપ્તમાં તારે મને કાંઈ પૂછતું નાહ લક્ષ્મણે રત્નવારમાં ઉઠી સુમત્ર પાસે રથ મ માવી સીતાને બેનાડી વનમાં ગયા અને વાલ્મીકિનું નાના આશ્રમની પાસે સીતાને રથમાંથી નીચે ઉતારી લક્ષ્મણે સીતાને કહ્યું કે હે માતા ! શ્રીરામચંદ્ર બોલાવવાના અથવા તમારા વનમાં ત્યાગ કરે છે હે માતા, તેથી મારે આ કાર્ય કરવું પડ્યું કે તેમાં મારો કાંઈ દોષ નથી તમે આ વાલ્મીકિના આશ્રમમાં જાઓ. આટલું કહી તરત લક્ષ્મણ પાછા શ્રીરામચંદ્રની પાસે ગયા.

સીતાજી પચ્ચ મહા અતાનીની પેઠે ખિન્ન થઈ વિજાપ કરતા શાઓ તે વિજાપ વાલ્મીકિનું મુનિના સાબળવામાં આવ્યો તે ઉપરથી તેઓ મે પોતાના મુરુ વાલ્મીકિને કહ્યું કે કાંઈ સ્ત્રી વિજાપ કરે છે. એટલે વાલ્મીકિય જ્ઞાન-દષ્ટિવડે સીતાને ઝોળખી લીધા પછી તેમણે સીતાજીને આશ્રમમાં તેડી લાવી મુનિ પત્નીઓને સોંપ્યા. મુનિ પત્નીઓ સીતાજીના સેવા કરતા લાગી. અષોઢામાં સીતાના વિરોગથી પરમાત્મા શ્રી રામચંદ્રે પચ્ચ સવ બેઝો ત્યજી ઈર્ષ વિરક્ત થન મુનિઓનું મત ધારણ કર્યું અને સદાચારનું આચરણ કરવા લાગ્યા.

લવણાસુર વધ-એક વખતે યમુના નદીના તીરે વસતા સર્વે મુનિઓ લવણાસુર રાક્ષસના અપથી શ્રીરામનાં દર્શન માટે આવ્યા. તે અસખ્ય મુનિઓ જુગુકુષ શિરોમણિ અવન અપિને ધ્યાનમ કરીને શ્રીરામચંદ્રની પાસે લવણાસુરના અપમાંથી છુટકારો કરવાની ઇચ્છાથી આવ્યા, રજુકુળ શિરોમણિ શ્રીરામચંદ્રે પરમ પ્રેમથી તે મુનિઓનું પૂજન કર્યું અને પછી બોલ્યા કે ' હે મુનિઓ આપ સર્વે કેમ પધાર્યા છો ? તમારું ને કાર્ય હોય તે કહો. હું બાહ્યોને સદા આરાધન કરવા યોગ્ય હેવત્ત જાનું છું. શ્રીરામનું કહેવું સાંભળી અવન અપિ એકદમ પ્રસન્ન થઇ બોલી ઉઠ્યા- હે મહા ! સ્તમ્ભુમમાં અધુ નામનો એક દેવ હોય તે વ્યવત ધર્મમાં તમા બાહ્ય અને દેવેનું પૂજન કરનારો હોય. જહાંવે તેના ઉપર પ્રસન્ન થઇ તેને ઉત્તમ ત્રિલોક આપ્યું અને કહ્યું કે એ ત્રિલોકને બેનહ ઉપર મહાર કરીશ તે મળી જાણ થશે. કુબી નહીં નામની રાજ્યુનો નાની મેન તેની ઓ અતી હતી તેને વિને તેને જહાજાવકર પરાક્રમવાળો દેવ બાહ્યોની હિંસા

કરનારો દુષ્ટતા સવણાસુર નામનો રાક્ષસ ઉત્પન્ન થયો છે એ સવણાસુરથી પીડા પામી અને આપને સરણે આઆ છીએ. મુનિઓનાં એવાં વચનો સાંભળી શ્રીરામ બોલ્યા કે. હે શ્રેષ્ઠ મુનિઓ, હવે તમને એ રાક્ષસનો ભય રહેશે નહિ હું એ સવણાસુરનો નાશ કરીશ. આ રીતે મુનિઓને કહી શ્રીરામે પોતાના ભાષ્યોને કહ્યું કે. હે ભાષ્યો, તમારામાથી કોણ આ સવણાસુરને મારશે? ત્યારે ભરને કહ્યું કે હે ભાષ્ય, હું રાક્ષસનો નાશ કરીશ. એટલે શત્રુને કહ્યું કે લક્ષ્મણે સત્રામમા ધણુ કામ કર્યું છે અને ભરને નદી ત્રામમા રહી બહુ દુખનો અનુભવ કર્યો છે માટે સવણાસુરનો વધ કરવા હું જ જઈશ એટલે શ્રીરામે શત્રુને કહ્યું કે આજે મથુરાના રાજાને હું તને અભિષેક કરે છું એમ કહી સર્વ સામગ્રી મંગારી શત્રુને મથુરાના રાજાને અભિષેક કર્યો અને શત્રુને સવણાસુરનો વધ કરવાની આજ્ઞા આપી અને કહ્યું કે હે ભાષ્ય! સવણાસુર શરે આપેલા ત્રિચક્રને ધરમાં રાખીને પ્રાણીઓનું ભક્ષણ કરવા માટે અનેક પ્રાણીઓનો સહાર કરવા માટે વનમા જમ છે જ્યાં સુધી ઘેર પાછો ન આવે પણ વનમા જ હોય તે પહેલાં તું તેના નગરના દરવાજા ઉપર આ ધનુષ લઈ ઉભો રહેજે તે તને જોઈ ક્રોધ કરી તારી માથે લડશે ત્યારે તું તેને મારી શકીશ આ પ્રમાણે સવણાસુરને મારી નાખી ત્યાં મધુ નામનું વન છે ત્યાં નગર વસાવી મારી આજ્ઞાથી તું ત્યાં રહેજે આમ કહી શત્રુને મોકલ્યા. શત્રુને ત્યાં જઈ રામચન્દ્રની આજ્ઞા પ્રમાણે સવણાસુરને મારી મથુરા નગરી વસાવી.

આ વખતે સીતાએ પણ વાલ્મીકીના આશ્રમમા જે પુત્રોના જન્મ આપ્યો. વાલ્મીકીએ તેમા મોટા પુત્રનું નામ કુશ અને નાનાનું નામ લવ પાડ્યું સીતાના બંને પુત્રો ત્યાં સર્વ વિદ્યા લાંબી નિપૂણ થયા. વાલ્મીકીએ તેમને ઉત્તમ ન આપ્યું અને વેદાભ્યાસ કરાવ્યું તે પછી વાલ્મીકીએ તે બંનેને પોતે રચેલું સપ્તર્ષી રામાયણ લખાવ્યું. બંને કુમારો વીણા વગાડતા, રામાયણને ગાતા વનમાં ફરવા લાગ્યા તે બંને દેવ જેવા જ્યાં ત્યાં રામાયણનું ગાન કરવા લાગ્યા.

એજ અરસામા શ્રીગમચન્દ્ર સોનાનાં સીના બનાવી અશ્વમેધ યજ્ઞ કરવા લાગ્યા. લવ અને કુશે રામચન્દ્રનો યજ્ઞનો ઘોડો બાંધ્યો. તેથી રામચન્દ્રની સેના સાથે ધણુ યુદ્ધ થયું રામચન્દ્ર અને આવ્યા અને ખમર પડી કે આ ઘોડો બાંધનારા પુત્રો તો રામચન્દ્રના જ છે. રામે તેમને બોલાવ્યા અને પૂછ્યું તો તેમણે વાલ્મીકીએ રચેલું રામાયણ ગાઈ સંભ-

જાવ્યું. આ પ્રસંગે વાલ્મીકિએ આવી આ બે બાળકોનું ઓળખાણ આપ્યું. તે પછી રામચંદ્ર તે કુમારો પોતાના પુત્ર છે એમ માની ખુશી થયા. પછી વાલ્મીકિ મુનિએ સીતાને તેડી લાવવા આજ્ઞા કરી અને કહ્યું કે: સીતા સહારમાં આવી પોતાના પવિત્રતા માટે શપથ ખાશે તો અમે તેને સ્વીકાર કરીશું.

પછી વાલ્મીકિ સીતાજીને તેડી સહારમાં આવ્યા, અને વાલ્મીકિએ શ્રીરામચંદ્રજીને કહ્યું કે આ પતિવ્રતા, ધર્મચારિણી, પાપરહિત સીતાને તમે લોકાપવાદથી લયબીત થઈ મહા વનમાં મારા આશ્રમ નજીક ત્યામ કરી હતી પણ તે સીતા હવે અહિં આવી શપથ ખાવા તૈયાર છે અહીં બંને સીતાના કુમાર છે અને તે સાથે જ ઉત્પન્ન થયા છે આ બંને પુત્રો તમારા જ છે એ સત્ય માનવો, હે રામ! હું સોમન ખાઈ કહું છું કે જો સીતા પાપ રહિત ન હોય તો મેં ધણા વર્ષો સુધી કરેલી તપશ્ચર્યાનું ફળ મને નહિ મળે. આ સાંભળી શ્રીરામચંદ્રે કહ્યું કે. હે તપસ્વી, તમારો નિર્દોષ વાકા મારી ખાતરી થયેલી જ છે મેં પહેલા જ સીતાને અગ્નિમાં પ્રવેશ કરાવી સપૂર્ણ વિશ્વાસ કર્યો હતો પછી મેં મારા ધરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો હતો પણ પાછળથી પાપ રહિત પતિવ્રતા સીતાનો લોકનિદાને લીધે મેં ત્યામ કરી દીધો હતો આ બંને કુમારો મારા છે તે હું જાણું છું, પણ જગતમાં સીતા પવિત્ર થાય તે માટે મેં તેને શપથ લેવાનું કહ્યું છે.

આ પછી સીતાજી રેશમી સાડી પહેરી ઉત્તર દિશા તરફ મુખ કરી પૃથ્વી તરફ દ્રષ્ટિ રાખી બે હાથ જોડી બોલ્યા મેં જો શ્રી રામચંદ્ર વિના બીજા પરપુરુષનું મનમાં પણ ચિંતન કયું ન હોય તો પૃથ્વીદેવી મને માન આપો! આ પ્રમાણે સીતાએ સોમન ખાધા કે તરત પૃથ્વીમાં બે ફાટ પડી અને તેમાંથી અદ્ભુત ક્વિપ્ત સિંહાસન નીકળ્યું અને પૃથ્વીદેવીએ બંને હાથે સીતાને ધણું કરી સિંહાસન ઉપર બેસાડી. થોડીવારે સીતાજી પૃથ્વીમાં સમાઈ ગયા તે જોઈ આપુ જગત મુર્ચ્છિત થઈ ગયું. અને શ્રી રામચંદ્ર પણ અચાની પેઠે દુઃખી થઈ સીતાનો શોક કરવા લાગ્યા. પછી શ્રીરામ બંને કુમારોને લઈ અયોધ્યામાં આવ્યા, અને પોતે સર્વ રાજ્ય બેગેની સ્પૃહા લાગ કરી, એકાતમાં બેસી આત્મ સ્વરૂપનો વિચાર કરવા લાગ્યા.

કેટલાક સમયે માતાજી કૌશલ્યા શ્રી રામનું ખાન કરતાં સંસારનાં બંધન છેડી ત્રણ ગતિયોનું ઉલ્લેખન કરી પરમ ગતિને પામ્યા. તે પછી કૈશી અને સુમત્રા પણ પરલોક ગતિને પામ્યાં તે પછી કેટલાક વખતે શ્રી

શમચંદ્રજી પણ પ્રભને સુખ આપી હંધરમા ચિત્ત પરોવી પરમ પદને પ્રાપ્ત થયા.

શ્રી રામ, લક્ષ્મણ, ભરત અને શત્રુઘ્ન એ ચારેમા અત્યંત ભાતૃભાવ હતા. લક્ષ્મણ પોતાના મોટાભાઈ શ્રી રામચંદ્રજીની અત્યંત સેવા કરી હતી. શ્રી રામે પિતાની આજ્ઞા પાળી પુત્ર ધર્મ બળવ્યો હતો. સીતાએ પતિ સેવા કરી પરત્રવતા ધર્મનું ઉત્તમ પાત્રન કર્યું હતું. શ્રી રામે પોતાની સ્ત્રી સીતા માટે કંટક નહન કર્યું ને પુરુષોએ સ્ત્રી માટે પ્રતિ કેવી વર્તણૂક રાખવી તે બતાવ્યું હતું. શ્રી રામનો એક પત્નીવાનો મહિમા મોટો છે. સીતાએ પોતાના પતિ શ્રી રામને કુળે કુળી થઈ પતિ સેવા કરવા માટે મર્વ રાજ્ય વૈભવોનો ત્યાગ કરી પતિ સાથે રહી સુખદુઃખ વેડ્યાં હતા.

શ્રી રામચંદ્રજી ચરિત્ર અત્યંત અનુકરણીય છે. મર્વ પુરુષોએ અને સ્ત્રીઓએ તેનું મનન કરવું જોઈએ.

આ કથા ધણે લાભો સમય ચાલી. આ પછી મહાત્માજીએ કહ્યું: હંધરાવતાર શ્રી રામચંદ્રજીના જીવનના અનેક પ્રસંગો આચાર્યમા ઉતારવા જોવા છે. હવે આપણે શ્રી કૃષ્ણજીનાની કથા આવડી કાઢીશી શરૂ કરીશું.

મકરણ ૩૬ મું.

હંધરાવતાર શ્રીકૃષ્ણ.

માત્રમાજીએ આજે સર્વ શ્રોતાજનો આગળ શ્રીકૃષ્ણની કથા કરે કરી ગવિષ્ટ અને રાજાઓનો ડોળ ધામનારા સૈકડો બંધે હજારો દૈત્યોની સેનાઓના ધણા ભારથી દબાઈ ગયેલી આ પૃથ્વી ગાયત્રી રૂપ ધરી, રૂઢન કરતી પ્રભાને સરણે ગઈ પ્રભાએ તેનું દુઃખ સાલણી ભગવાનની સ્તુતિ કરી જેથી ભગવાને તેમને આકાશવા પ્રીતી કહ્યું ને માનણી પ્રભાએ દેરાને કહ્યું કે હંધર પૃથ્વી ઉપર અવતાર લઈ પોતાની કાળ શક્તિથી પૃથ્વીના ભારનો નાશ કરે તે વખતે તમે પણ અશોધી વાદવોમાં અવતાર લ્યો. ભગવાન વસુદેવે ત્યાં અવતાર લેશે અને સ્વયં પ્રકાશ સ્વયં ભગવાન પણ ભગવાનની પહેલા અવતાર લેશે. આવી રીતે દેવોને કહી પ્રભાએ પૃથ્વીને શાંત કરી, પોતાના ધામમા પધાર્યા.

પૂર્વે શુરસેન નામનો વાદવોનો અધિપતિ મયુરામા રહેતો હતો તે

મહાપુર અને શુરસેન બંધનના દેસા ઉપર શાસન કરતો હતો. સારથી મહુરાં સર્વે વાદવ મળ્યાઓની રાજવાડાની થઇ પડી હતી. સુરના કુત્ર વાસુદેવ મહુરાં-પુત્રીના કચ્છની જેવ દેવકીજી સાથે લગ્ન કરીને રથમાં બેસી ધીર જવા દેવાર થયા અને હિમસેનના પુત્ર કલ પોતાની બેનને સાંઠે લગાડવાની ઇચ્છાથી ધોધારી ઉપર બેસી ધોડાની રાસ ઝાલી રથ હાકવા લાગ્યા. આ વખતે વસુ-દેવનો રથ ખીબા સોનાના રોકડો રથોથો નિટાયલો હતો. વર કન્યાને આ-લવાનો સમય થયો કે સારી રીતે મગજ વર્તાય તેમ સાથે જ સજા, ટુરી, મૂકન અને હાલુઆદિ નગારા વાગવા લાગ્યા. તે વખતે રથના ધોડા-ઓની રાસ પકડીને બેઠેલા કસને રસ્તામા આકાશ વાણીએ હાક મારી કહ્યું કે “ અલ્યા અટાની તું જે સ્ત્રીનો રથ હાકે છે, તે સ્ત્રીનો આઝમેદ મર્જ તારો નાશ કરશે. ” આ માબળી પાપી કસે હાથમા તરવાર લઇ બેનનો ચોટ્રો પકડીને તેને મારવાનો આરંભ કર્યો. તે જોઇ વસુદેવ, કસને આત કરવા બોલ્યા તમે બોજ કુળની કીર્તિ કરનારા છો તો આ વિવા-હના શુભ પ્રસંગમા એક નો સ્વાગતિ અને તેમા વળી બેનને કેમ મારો છો ? મર ની મી ની મરના હો ના મરજી કોઇથી ટાળ્યુ ટળતું નથી. આ તમારી રાકડી ના ની મન છે, તે નાની વયની હજુ અણુમમણુ છે. માટે એ તારી બેનને દીન વત્સલ થઇને તારે મારવી થતી નથી. આજ વસુદેવના મમનથી પશુ કસ દેવકીને મારતા અટક્યો નહિ એટલે વસુ-દેવજીએ વિચાર કરી કહ્યું કે હે શાત ગુણી, પેલી આકાશ વાણીએ જે વાત કહી છે તે ઉપરથી તમારે આ ૧ મર્જનો ભય રાખવા નહિ, કારણુ કે હું આના બધા પુત્રો તમને અપણુ કરીશ કે જેઓથી તમને ભય થયેલો છે.

આ સાંભળી કસ વસુદેવને વાક્યોનો સાર સમજી બેનને મારતા અટ-ક્યો અને વસુદેવ પશુ પ્રમત્ર થઈ ધીર થયા. તે પછી દેવકીજીને કંટલાક વખતે એક પુત્રનો જન્મ આપ્યો. અને વસુદેવે પોતાના વચન પ્રમાણે તે પ્રથમ જન્મેલો પુત્ર કસને અર્પણુ કર્યો એટલે કસ મનમા પ્રસન્ન થયો. આ કસના હમતા નીચે પ્રમાણે બોલ્યો. આ કુમાર તો તમે પાછો લઇ જાઓ, હું જોનાથી ડરતો નથી, કારણુ કે નસારા બનેલા આદમ મર્જથી આજ મનુ નિર્માણુ થયેલું છે. એટલે વસુદેવજી ત્યાંથી પાછા થયા. પશુ નારદે આવી કસને કહ્યું કે દે રાજ વસુદેવ તમા નહના નાનિલાઓ મધા દેવતા મા છે અને પૃથ્વીનો માર કુત્રવા દેલોના નાશ કરવા ઉદ્ધમ કર્યો છે. આજ કહી નારદ ત્યાંથી પધાર્યા. એકમે કસ માલ્યોને દેવો માનીને નથી

૧ દેવકીજીના મહામાથી જન્મેલા વિષ્ણુ પોતાનો રક્ષ કરશે એમ જાગી તેણે વસુદેવ અને દેવકીજીને બેઠીઓ નાખીને બેઠીખા ખા પૂરી દીવા અને વિષ્ણુના જન્મની સકાચી વસુદેવ દેવકીજીને જેમ જેમ પુત્ર ઉત્પન્ન થતા મયા તેમ તેમ કસ તેને મારનો મયો અને માલ્લો સાથે વરોધ કરવા લાગ્યો. પછી યાદવ બોળ અને અધક કુળ અધિપતિ એવા પોતાના પિતા ઉદ્ધસેનને પોને જ કેદ કરીને મહાખળવાન કસ, શરસેન નામના દેશ ઉપર રાજ્ય કરવા લાગ્યો.

એ પ્રમાણે કસ પ્રસવક, બક, બાણાસુર તથાવર્ન, અવાસુર, મુદ્ધિ-કાસુર અન્નિસુર દ્વિવિદ વાનર, કેશી ધેનુક તથા બીજા પચ બાણાસુર અને ભામાસુર વગેરે અસુર રાક્ષસોની સાથે મળીને ખળવાન તથા જરા-સધનો આશ્રય કરનારો કસ યાદવોનો સદાર કન્વા લાગ્યો. આ રીતે કસથી પીડા પામતા યાદવો કસને અનુસરી તેની સેવા કરવા લાગ્યા. કસે દેવકીના એક પછી એક છ બાળકોને મારી નાખ્યા પછી સાતમા ગમ મા ભગવાન શેષ જેને અનંત કહ્યો છે અને જેઓ ભગવાનો અસ છે, એવા બળ-દેવજી આપ્યા. તેમણે દેવકીજીના હર્ષમા તથા શોકમા વચાગે કર્યો હતો. વિશ્વના આત્મા ભગવાને પણ જેના નાથ પોને હતા એવા યાદવોને કમથી ઉત્પન્ન થયેલા ભમ જાણીને, યોગ માયાને આત્મા કરી કે, હે કન્યાશ્રી દેવી ! તું જોવાળીયા અને ગાયારી શોભાયમાન એવા વ્રજમા જન્મ વસુદેવની સ્ત્રી રોહિણી નદના જોકુળમા છે તથા બીજી પણ વસુદેવની સ્ત્રી પો કસથી કરીને શુદ્ધઓમા રહે છે મારે દેવકીજીના મહામા માન અશરૂપ શેષ ભગવાન આનલા છે, તેને ત્યાથી બહાર કાઢીને રોહિણી ! ઉત્તમા મુક ત્યાર પછી હે કન્યાશ્રી ! હું પરિપૂર્ણ રૂપથી દેવકીનો પુત્ર અપ્પર અને તું નદરા-મની સ્ત્રી મશોદાના ઉદરથી અવતાર લેજો. મનુષ્યો સકામ પુરુષોની અધિ-શત્રી અને સવ કામના પૂજ્ય કરનારી તને હુપથી, દીપથી, નના પકા-રની પૂજનની સામગ્રીથી તથા બલીદાનથી પૂજશે, અને મનુષ્યો પૃથ્વી ઉપર તારા રથા કો કરશે તથા દુર્ગા, ભદ્રા, કાલી વિજયા, વૈષ્ણવી, કુમ્ભ, ચન્દ્રિકા, કૃષ્ણા, માધવી, કન્યાકા, માયા, નારાયણી, ઇશાની શારદા, અને અન્નિકા એવા તારા નામો પડશે. વળી તું જ બળદેવજીને મર્જમા ૧૧ બેઠી બાંધે. તે ઉપરથી પૃથ્વી ઉપર લેકા તેને સર્પશ્ચ કરી કહેજે અને તે લોકોને રજન કરશે. તે ઉપરથી તેને રામ કહેશે અને તે અનિશ્ચ બળવાન હોવાથી બળદેવજી કહેવાશે.

આ પ્રમાણે માયાએ ઠીક કહી ભગવાનનું વચન મેલ્યું કરી પૃથ્વી

ઉપર મધ અને ભગવાનના કહેલા પ્રમાણે કર્યું ચોમ માયાએ ગર્ભ આપી રોહિણી ॥ ઉત્તમા નાખ્યો કે અરેરે ! દેવકીનો ગર્ભ ગળી મયો એમ લોકો કહેવા લાગ્યા, તે પછી આકાશી વપ્તે દેવકીજીએ શ્રીહરિને ગર્ભરૂપે ધાણુ કર્યા. ઉત્તરમા શ્રી હરિને ધાણુ ક વાથા દેવકીજીની કાંતિ ધી, દેવકીના જોષ કસ કહેવા લાગ્યો. કે મારા પ્રાણને હરનારો હરિ જ આના ઉત્તરમા આવ્યો જણાય છે કારણ આ દેવકી પૂર્વે આવી તેજસ્વી દેખાતી નહોતી. હવે મારે શુ કરવું આ એક જો જાતિ છે વળી મારી જેન છે અને ગર્ભવતી છે. તેનો નાશ કરવાથી યશ, લક્ષ્મી અને આયુષનો નાશ થાય તેમ જ આમ વિચારી તે તેને જન્મ થવાની વાટ જોવા લાગ્યા. તે પછી જ્યારે સવ ગુણ સખન ઉત્તમ સમય થયો, એક રોહિણી નક્ષત્રમા આવ્યો, નક્ષત્ર, ગૃહ તથા તારાઓ તેને અનુકુળ થયા. મેઘો સમુદ્રની પાછળ ગર્જના કરવા લાગ્યા, ચારે તરફ અષાઢ છવાઈ ગયું અને મરામર મધ્ય રાત્રીનો સમય થયો ત્યારે પૂવ દિશામા જેમ સપ્તર્ષી કળાનો એક ઉદય પામે તેમ સર્વના અત્યામી ભગવાન વિષ્ણુ, પોને સર્વ દેવતાંરૂપી દેવકીને વિષે પ્રકટ થયા પછી વસુદેવજીએ તે અદ્ભૂત સ્વરૂપવાળા જાળકને દીધા. તેમના નેત્ર કમળ જેવાં હતાં. ચાર બાહુઓ હતાં. તેમા શંખ, ચક્ર, ગદા અને પદ્મ ધારણ કર્યા હતાં. તેના શરીર ઉપર શ્રી વત્સનું ચિહ્ન ગોમતું હતું કંકમા કૌસ્તુભમણિ લટકતો હતો. શરીરે પીતામ્બર ધારણ કર્યું હતું અને શરીરની કાંતિ ત્રાસ મેવના જેવી સુન્દર હતી. મોઝા મુઘના માણિ રી જડેલા મુકુટ અને કુડગની કાંતિ રી કેય પ્રકાશી રહ્યા હતા. નવસને પોતાને ત્યા પુત્રરૂપે અવતરેલા જોષ વસુદેવના નેત્રો આશ્રય રી ઉતરી ગયા અને શ્રી કૃષ્ણ ॥ અવતારના ઉત્સવના આનંદમા આતે જઈ યાત્રાએ રહ્યો હતો. મારો આપવાનો સંકલ્પ કર્યો. અને પછી ભગવાન રી સ્તુત કરવા લાગ્યા, તે પછી ભગવાને કહ્યું કે. જો તમે કસથી બંધીના હો તો મન ગોકુળમા લઈ જાઓ અને યશોદાના મમતી ઉત્પન્ન થયેલી મારી માયાને અહ તારો.

આમ કહી ભગવાને જાગ નું રૂપ ધારણ કર્યું. તે પછી કસના ડગથી ભગવાનની પ્રેક્ષા ઉપરથી સુન્દર ત જાળકને લઈ સુવાવડા ધરમાથી જોવો બહાર નીકળવાની ઇચ્છા કરતા હતા તેટલામા તો નંદરાવની આવ્યો આમ એવી યોગમાયાને જન્મ આવ્યો ને યોગમાયાએ દ્વાર પાળો પી, પદ્મ-ર્થ જ્ઞાનમા ઉપયોગી એવી સર્વ મર્ત્ય ઇદ્રિયાની વૃત્તિ પોને હાડી લીધી તેથી તેઓને ધારણ આવી ગયું અને નમનસી રાને પણ નિરાવરણ કરી મુક્યા. જેવા વાસુદેવ ભગવાનને હાથમા ઉપાડીને ચાલ્યા કે સૂર્યા જેમ અચાંદ

ન્યાય પામે છે, તેમ જ લોહાની સાંકળોમાં ગમે કરેલાં મથુરા નર્તકીનાં સમજા મોટા બ્રાહ્મણોએ કે જે હાથથી ઉપાડી શકાય નહિ તેવાં હતાં, તે પોતાની મેજે જ ઉપડી ગયા. મદમદ ગાળતો મેઘ ઝરઝર વચસવા લાગ્યો અને શેષનામ, ભગવાન ઉપર પડતા પાણીને પોતાની ફેણીથી અટકાવતા તેની પાછળ પાછળ જવા લાગ્યા. તે સમયે વાર વાર વરસાદ વર્ષતો હતો તેથી યમુનામાં મોટું પુર આવ્યું હતું. પાણીના વેગને લાધે ઉછળતા મેળાઓથી નદીમાં ચારે તરફ શીશું ચઢેલા હતા અને પાણીમાં સંકડે ભળ કર કુચરીઓ પડતી હતી. છતાં સમુદ્રે જેમ નામચઢને માર્ગ આપ્યો હતો, તેમ જ યમુનાએ વાસુદેવને જવાનો માર્ગ આપ્યા પછી વાસુદેવ યમુના ઉતરી નદના મજામાં આવ્યા અને ત્યાં સર્વ ગોવાળીઓએ નિદ્રાવશ થયેલા જાણીને યશોદાની શય્યામાં પોતાના પુત્રને મુક્યા અને તેની પુત્રીને લઈ પાછા ઘેર આવ્યા અને તે પુત્રીને દેવકીના શય્યામાં મુકીને પાછી પોતાના પગમાં લોહાની બેડી પહેરી, વસુદેવ પહેલાની પેઠે કેદી થઈને બેઠા નદરાયના સ્ત્રી યશોદાએ કષ્ટક બાળક અવતર્યું છે એટલું જાણ્યું હતું. પરંતુ પ્રસવના પરિશ્રમથી થાકી ગયેલા અને યોગમાયાને લીધે જ્ઞાન વિનાના થયેલા યશોદાએ પુત્ર કે પુત્રી અવતરી છે તે જાણ્યું ન હતું.

વસુદેવના આવ્યા પછી બહારના તથા અંતરના સર્વ બારણાંઓ પ્રથમની પેઠે બંધ થઈ ગયા અને પેલી પુત્રી રૂપે રહેલી માયા ઉવા ઉવા કરતી રડવા લાગી બાળકના રડાનો અવાજ સાંભળી કારાગૃહના રક્ષકો જાગૃત થયા અને તરત કસની પાસે જઈ દેવકીના આડમાં ગર્ભના પ્રસવની વાત તેને કહી કારણ કે કસ એ ગર્ભના જન્મ માટે મનમાં હિંદુ રહીને વાટ જોયા કરતો હતો. કસ આડમાં ગર્ભનો પ્રસવ થયો એ વાત સાંભળતાં વેત જ આ મારો કાળ છે એવી રીતે વિહ્વળ થઈ તસ્ત શય્યામાંથી ઉઠ્યો થયો અને છુટા વાળની સાથે રસ્તામાં ઠેસો ખાતો ખાતો તરત દેવકીના પ્રસૂતિગૃહમાં દાખલ થયો. એટલે સતી તથા રાક એવા દેવકીજીએ કરગરીને બાંધેને કશું કે હે ભાઈ તું આને જીવતી રાખીશ તો હું આ કન્યાને તારા પુત્ર સાથે પરણાવીશ. તે મારા અગ્નિ જેવા તેજસ્વી બાળક પુત્રો મારી નાખ્યા છે, તો હવે આ દીકરી મને આપ, હે ભાઈ, હું તારી નાની બન છું. પુત્ર વિનાની છું માટે મને અભાગીજણીને આ એક છેલ્લી પ્રભા આપવી તને ધરીત છે.

આ પ્રમાણે દેવકીજીએ પોતાની પુત્રીને જાતી સરસી આપી મહા કીનની પેઠે રૂંદન પ્રાર્થના કરી પશુ કસે તેનો તીવ્રસ્થાન કરીને

તેના હાથમાંથી પેલી પુત્રીને એવી લીધી. પછી સ્વાર્થને લીધે સ્નેહ તોડ-
નારા કસે તરસનાં જન્મેલી પોતાની બહેનની દીકરીના બને પગ ઝાલી
તને એક મોટી શીશા ઉપર પછાડી. પછાડતાં વેંત જ વિષ્ણુનાની બહેન
તે માયા, કસના હાથમાંથી ઉડીને તરત આકાશમાં ઝડ અને ત્યાં આયુષ્ય
ધારણ કરનારી આઠ બૂળઓવાળા, સર્વના બેવામાં આવી. તે દેવી દિવ્ય
માળાથી, વસ્ત્રોથી, ચંદનના લેપોથી તથા રત્નોનાં આભૂષણોથી સજ્જમારેલી
હતી. અને તેણે પોતાની આઠ બૂળઓમાં ધનુષ, ત્રિશુળ, બાણ, તરવાર,
શપ્ત, ચક્ર તથા મહા એમ આઠ આયુધો ધારણ કર્યાં હતા. તે દેવીએ કસને
કહ્યું કે અત્યા મૂર્ખ, મને મારવાથી તારું શું વળશે? તારો નાશ કરનાર
પૂર્વનો યતુ તો કાષ્ઠક ઠેકાણે જન્મી સુકયો છે. તુ રાક લેધાને ઘૂસા માર
નહિ. આ પ્રમાણે કસને કહી પછી તે ભગવતી ચોગમાયા પૃથ્વી ઉપર જુદાં
જુદાં સ્થાનકોમાં જુદાં જુદાં નામથી વાસ કરીને રહી. કમ, યોગ, માયાદ્ય
આયુ કહેવું સાબળીને પરમ આશ્ચર્ય પામ્યો અને દેવકી તથા વસુદેવને
કારાગારમાંથી છોડીને વિવેકથી કહેવા લાગ્યો કે અરે, બહેન, બનેલી, મે
ધણું અવળું કામ કરું છે, રાક્ષસ જેમ પોતાના બીજાને નાશ કરે તેમ
મે પાપીએ તમારા પછા પુત્રોને મારી નાખ્યા છે. મે દેવતાના વચનઉપર
વિશ્વાસ રાખી બહેનના પુત્રોને મારી નાખ્યા. માટે મારા અપરાધની ક્ષમા
આપો. આમ કહી તેણે બનેને છુટા કર્યાં. અને તેઓને પોતાનો સ્નેહભાવ
દેખાડ્યો. પછી દેવકી તથા વસુદેવ છુટા થઈ પોતાને ઘેર ગયા.

બીજે દિવસે કસે મંત્રીઓને પોતાને ઘેર બોલાવી તેઓને ચોગમાયા-
એ જે વાર્તા કહી હતી તે સર્વ વાર્તા કહી. પોતાના રાજનું કહેવું સાબળી
મંત્રીઓ કસને કહેવા લાગ્યા કે હે રાજ, જે ચોગમાયાએ કહેલું ખરૂં હોય
તો અમે પુર, ગામડા અને નેસેડા વિગેરેમાં દસ દિવસની અદરના કે દસ
દિવસ કરતા વધુ ફહાડના બાળકોને આજે જ મારી નાખીશું દેવોનું મૂલ્ય
વિષ્ણુ છે. તે વિષ્ણુ જ્યાં સનાતન ધર્મ હોય છે ત્યાં રહે છે, અને તે
સનાતન ધર્મનું મૂળ વેદ, ગાય, બ્રાહ્મણ, તપ, યજ્ઞ તથા દક્ષિણાઓ છે. માટે
હે રાજ, સર્વ ઉપાયોથી વેદ બાલુનારા તપસ્વી તથા યજ્ઞ કરનારા બ્રાહ્મ-
ણોને અને યજ્ઞમાં ઉપયોગી એવી ગાયોને અમે મારીએ.

બ્રાહ્મણો, ગાયો, વેદ, તપ, સત્ય, ઈંદ્રિયોનો નિમજ્જ, મનની શાંતિ, મહા,
દયા, તિતિશ્ચા અને યજ્ઞો, આદિ વસ્તુઓ બીકરિતુ શરીર છે. સર્વ દેવ, બ્રહ્મા,
શકર અને વિષ્ણુનું મુળ છે. માટે ઋષિઓનો નાશ કરવો આ તેના નાશનો
ઉપાય છે, આ સાંભળી કસે બ્રહ્મહત્યા કરવી એમ પોતાનું કિંત મન્યું.

નંદરાયજીને ત્યાં પુત્રનો જન્મ થયો એમ માની નંદરાયજી પ્રસન્ન થયા અને બાલજીને બોક્ષાની તેઓની પાસે સ્વસ્તિવાચન કરાવી પુત્રનું જાતકર્મ કરાવ્યું, અને આનંદ ઉત્સવ થતા લાગ્યો ગોવાળીયાઓ ભેટો લઈ નંદજીને ઘેર આવ્યા. ગોપીઓ ભેટ લઈ યશોદા પાસે આવી. ભગવાનના જન્મ પછી ગોકુળ સર્વ સપતિવાળું થયું અને શ્રી હરિના નિવાસને લીધે લોકોમાં વિહાર સ્થાન થઈ પડ્યું. આમ ગોકુળમાં ઉત્સવ થઈ રહ્યો હતો.

નંદરાય ગોકુળની રક્ષા કરવા ગોવાળીયાઓને કહી કસનો વાર્ષિક કર આપવા મથુરા ગયા. નંદરાયને આવ્યા જાણી વસુદેવ તેમને મળવા ગયા. એ વખતે નંદરાય પોતાના પરમ મિત્ર વસુદેવને આવ્યા જોઈ તરત ઉભા થયા અને પ્રેમથી વિહ્વળ બની જઈ પોતાના મિત્રને ભેટી પડ્યા. પછી વસુદેવે નંદરાયને કહ્યું કે હે ભાઈ! આપને વૃદ્ધાવસ્થામાં પુત્ર થયો તે જાણી થઈ આનંદ થયો. વળી હે ભાઈ, મારો પુત્ર જે પોતાની માતા સાથે તમારા વ્રજમાં રહે છે તે તમને જ પિતા માને છે તે બંને પુત્રોને તમે બરાબર સંભાળતા હશે.

પછી વસુદેવે કહ્યું —તમે હવે અહીં વધુ વખત રહેશો નહિ. કેમકે ગોકુળમાં ઉત્પાતો યશો માટે તમે હવે ઘેરજાને પછી વસુદેવે નંદાદિક ગોવાળીયાઓને કહ્યું એટલે તે વસુદેવની આજ્ઞા લઈ બળદ ગાડા જોડી ગોકુળમાં ગયા.

પુત્રના વધ—કસે બાળકોનો નાશ કરવા ભયકર પુત્રનાને ગામડામાં મોકલી તે ગામેગામના બાળકોનો નાશ કરતી હતી, ફરતી ફરતી નંદરાયના ગોકુળમાં આવી અને માયાવડે મુદર સ્ત્રીનો વેશ લઈ વ્રજમાં પેડી તેના નિતબ અને સ્તનો ઉઘાડતા ઉત્તમ વસ્ત્રો પહેર્યા હતા, મદહાસ્યથી વ્રજવાસીઓના મન હરણ કરતી હતી તે પુત્રનાએ નંદરાયના ધનમાં થયેલા ઉપર સુતેલા બાળકને દીઠો, જેનું મહા તેજ રાખમાં ભારેતા આગ જેનું હતું. શ્રીકૃષ્ણે પુત્રનાને જાણ આપી મીચી દીધી, એટલે પુત્રનાએ કૃષ્ણને ક્રિયામાંથી તેડીને પોતાના બાળમાં સુવાડ્યા. પુત્રનાને જોઈ યશોદા અને રાહુણી તેની કાંતિથી મોહ પામ્યા અને બંને ઉભી ઉભી જોવા લાગી. પુત્રનાને ભગવાનને બોળામાં લઈ, ભયકર અને પવે નહિ તેવા ઝેરથી ભરેલું સ્તન તે બાળકના મુખમાં આપ્યું, એટલે રોષમાં આવેલા ભગવાન જે હાથથી સ્તનને સારી પેઠે દબાવી પુત્રનાના પ્રાણોની સાથે ધાવવા લાગ્યા. આથી પુત્રનાના સર્વ અંગોમાં પીડા થતા લાગી, એટલે તે મુકી દે, મુકી દે, હવે બસ કર એમ કહેવા લાગી. જોત જોતામાં તેની આંખો ફાટી ગઈ,

શરીરે પરસેવો વળી ગયો, અને પગ હાથ પહોંચી રોડા બાગી અને તે રાક્ષસી સ્તનમાં પીડા થતાથી મરણ પામી એટલે પોતાનું રાક્ષસીનું રૂપ ધરી મોહુ દારી, હાથ, પગ અને માથાના કેથને ફેલાવી વ્રજમાં હળી પડી ગોવાળીઆ પુતનાના બપોરે સ્વરૂપને જોઈ ત્રાસ પામી ગયા, અને પુતનાની છાતી ઉપર નીડરપણે રમતા ભગવાને ગોપીઓએ તેડી લીધા પછી તેમને ગોમુતથી નહવડાવી, ઉપર ગાયનું પુછકું ફેંચી શુદ્ધ જગથી સ્નાન કરાવી તેમની રક્ષા કરી. પછી યશોદાએ શ્રીકૃષ્ણને ધવરાવી સુતાડી દીધા.

એ વખતે મથુરામાંથી વ્રજમાં આવેલા નદાદિક ગોવાળીયાઓ પુતનાનું વિકાળ શરીર જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે વસુદેવજી જે ઉત્પાત માટે કહેતા હતા તે ખરી વાત છે પછી ગોવાળીયાઓએ પુતનાના શરીરને કાપી આળી દીધું આ વ્રજમાં વોકાના આળકાને મારનારી અને રૂધિરનું પાન કરનારી રાક્ષસી પુતના પછી મારવાની ઇચ્છાથી શ્રીહરિના મુખમાં સ્તન આપીને સફળિ પામી નદરાય ઘેર આવી પુત્રને તેડી પરમ આનંદ પામ્યા.

શ્રીકૃષ્ણે તૃણાવર્તનો નાશ કર્યો — વેટલેક દિવસે નદરાયને ત્યાં બાળકને અંગ પરિવર્તન (પડખુ ફેરવવા) નિમિત્તે મરોત્સવ હતો અને સર્વે ભગવાનને નવરાવી તેમને એક ગાડા નીચે ઝોળીમાં પોતાડી દીધા. યશોદા વિગેરેનું મન ઉત્સવમાં હતું તે વખતે ભગવાને ધાવવા માટે રડનાં પોતાના પગ ઉઘાડ્યાં, એટલે ગાડા નીચે સુતેલા તે બાળકના કુપળીયા જેવા કુમળા પગ વાગવાથી ગાડું ઉધું પડી ગયું અને તેમાં ભરેલા વાસણો બાગી ભૂકા થઈ ગયા પૈડા, ધુવડું બાગી ગયું, આ જોઈ ગોપીઓ અને ગોવાળીયા આશ્ચર્ય પામ્યા. પછી યશોદાએ શ્રીકૃષ્ણને ઝોડ વળાડ્યું છે માની ઝોળામાં લઈ વેદના મંત્રોથી પૂજન કરાવી ધવરાયા અને ગોવાળીયાઓએ ગાડાને જતું કર્યું.

એક વખતે યશોદા પુત્રને ઝોળામાં લઈ રમાડતા હતા એકનામના નેમને પુત્રનો મોટા પર્વતના શિખર જેવો ભાર લાગ્યો, પોતે ભાર સહન ન કરી શકવાથી બાળકને ભૂમિ ઉપર મેસાડી દીધો પછી ઘર કામમાં વળગ્યા. એવામાં કસે મેફલેસો તૃણાવર્ત નામનો દેવ, વટોળીયા વાયુને ફેરે ત્યાં આવી જમીન ઉપર મેડેના ભગવાનને આકાશમાં લઈ ગયો. તે વટોળીયા વાયુએ આખા ગોકુળને ધુળથી ઢાકી દીધું, લોકોના નેત્રોને મીંચાવી દીધા અને સર્વ દીશા ઢાકી દીધી. યશોદાએ આવી જોયું તો પોતે પુત્રને જ્યાં મુક્યો હતો ત્યાં તેને દોડા નહિ, જેથી યશોદા પુત્રની શોધ કરવાં લાગ્યાં. પણ પુત્ર નજીકવાથી અન્યત્ર શોધ કરતાં રહ્યા બાબા.

વરોળાચો પવનનું રૂપ લઈ તૃણાવર્ત દેત્ય શ્રીકૃષ્ણને જીપાદી આકાશમાં ઉડતો હતો, તેને ભગવાનનો ધણો ભાર લાગવાથી આગળ જઈ શક્યો નહિ, ધણો ભાર લાગવાથી તે તેને પથ્થર માની ત્યાગ કરતા લાગ્યો પણ ભગવાન તેને ગળે બાંધી પકડ્યા તેથી તે તૃણાવર્ત તે અદ્ભૂત બાળકનો ત્યાગ કરી ચક્રો નહિ એવામાં ભગવાને ગળુ પકડવાથી તે દેત્ય જ્ઞાન વગરનો થયો તેની બે આંખો નીકળી પડી અને પ્રાણુ ગદ્ગિત થઈ મળ્યા પડ્યો. તે દેત્ય આકાશમાંથી મોટી શીશા હિપર પડ્યો અને ચક્રના બાજુથી નિધાઈ એના ત્રિપુરાસુરવી માફક તેના ચૂરચૂરા થઈ ગયા. આ વખતે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન કે જોને રાક્ષસ આકાશમાં લઈ ગયો હતો. ખતાં જે કુશળ અને યુધિના મુખમાંથી મુક્ત થઈ તેજ રાક્ષસની છાતી હિપર લાંબા થઈ સૂતા હતા તેને ગોપીઓએ તેડી જઈ મશોદાને સોંપ્યા. નદરાય, મશોદા વિગેરે ન જડતા પુત્રને જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યા. પછી નદરાય તે ગોકુળને વિષે ધણા ધણા અદ્ભૂત વૃતાત જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યા અને વસુદેવના વચનને સાત્ય માનવા લાગ્યા. મશોદા શ્રીકૃષ્ણને ધરાવતા લાગ્યા અને પછી રમાડવા લાગ્યા. એવામાં બાળકે બગાસુ બાધુ તો તેના મુખમાં આદાસ, સ્વર્ગ, પૃથ્વી, તારા મડળ, દિશાઓ, સૂર્ય, ચન્દ્રમા, અગ્નિ, વાયુ, સમુદ્રો, દીપ, પર્વતો, નદીઓ, વન તથા સર્વ સ્થાવર જંગમ પાણીઓ દોડા. પુત્રના મુખમાં બહાડ જોઈને મશોદાને એકાએક કંપ થયો અને મૂનમયના મશોદાએ અત્યંત આશ્ચર્ય પામી પોતાના નેત્ર મીંચી દીધાં.

શ્રીકૃષ્ણ અને બાળદેવનાં નામ પાડવાં—માદેવના તપસવી ગર્ગ નામના પુરોહિત હતા, તે વસુદેવની પ્રેરણાથી નદજીના મંજમા ગયા. ગર્ગાચાર્યને જોઈ નદજીએ પ્રસન્ન થઈ પ્રશ્નમાં કર્યા. પછી નદરાયે કહ્યું કે હે મહારાજ ! આપ સર્વ વાતે સંપૂર્ણ છો, આપે જોતિશશાસ્ત્ર રમ્યુ છે જેવડે પુરુષજૂત ભવિષ્યનું ફળ જાણે છે જેથી આપ આ બન્ને બાળકને સસ્કાર કરવાને યોગ્ય છો એમ કહ્યું એટલે શ્રી ગર્ગાચાર્યે એકાતમા આવી બોલ્યા કે આ રોહિણીના પુત્ર સર્વ ગુણોથી સંબંધીયોને રજન કરશે તે હિપરથી તે રામ કહેવાશે, અને વધુ બળ હોવાથી બળદેવ કહેવાશે. તે માદેવોને એકત્ર કરશે તેથી સર્કર્ષણ કહેવાશે આ યુગેયુગ અવતાર ધરનારા તમારા પુત્રના સંસ્કારના સ્વેત, રક્ત અને પીત એમ ત્રણ વર્ણ છે, તેમાંથી તે કૃષ્ણ-વર્ણ અવતર્યા છે જેથી શ્રીકૃષ્ણ કહેવાશે પૂર્વે તે વસુદેવને ત્યા અવતર્યા હતા જેથી તે વાસુદેવ પણ કહેવાશે આ બાળક તમારે કલ્યાણ કરશે. હે નદ ! આ પુત્ર ગુણ, લક્ષ્મી, કીર્તિ તથા પ્રભાવમાં નારાયણના સરખો

હો તેથી તમે સાવધાન રહી તેની રક્ષા કરજો. આમ કહી ગર્ભાચાર્ય ઘેર ગયા અને નદરાય પ્રસન્ન થયા. અને બન્ને બાળકો ગોકુળમાં રમતા લાગ્યા. દેવલાલ વખતે તે છુટકાથી આવતા શીખ્યા પછી પગથી આવતા લાગ્યા. અને શ્રીકૃષ્ણ તથા બળદેવજી પોતાની સરખી વચના બીજા બાળકો સાથે મજામાં વિહાર કરવા લાગ્યા. વ્રજની ગોપીઓ શ્રીકૃષ્ણની મનોહર લાગે તેવી બાહ્યાવસ્થાની અટક્યાળી જોઈ યશોદાને કહેતી કે અને જ્યારે કામમાં હોય છે છીએ ત્યારે તમારો આ પુત્ર અમારા વાહરડા છોડી મૂકે છે અને અમે વઢીએ છીએ ત્યારે હમે છે, વળી અમારા ધરમાં જાતોમાનો આવી દહીં, દૂધ ચોરીને ખાઈ જાય છે વળી તે વાદરાને ગેરચી દે છે વળી દહીં દૂધની ગોળી ફોડી નાખે છે ધરની કાંઈ વસ્તુ જડની નથી તો ઘેર આવી નાનાં બાળકોને રડતી નાસી જાય છે કાંઈ વસ્તુ ઉઘી મૂકી યાય છે તો તમે કાંઈ વસ્તુ મૂકી ઉઘા થઈ તે વસ્તુ લે છે. સીકામાં મુકેલી ગોરસી કાણી કરી તેમાંથી દહીં, માખણ લે છે અને કહીએ કે ‘એ ચોર’ શું ચોરી જાય છે તો કહે છે કે ચોર તો તું, હું તો ધરનો ધણી છું. આમ યશોદાના આગળ શ્રીકૃષ્ણના તરફ મુખ રાખી ગોપીઓએ સર્વ વાત કહી, તે માલળી યશોદાજી હસી પડ્યા.

એક દિવસે રમતા બાળકોએ આવી યશોદાને કહ્યું કે શ્રીકૃષ્ણ માટી ખાધી છે, તે ઉપરથી યશોદાએ તેમને હાથવતી પકડી રાખી બ થો શ્રી કૃષ્ણને કહ્યું કે અહ્યા ચચગ મનના તે જાનામાના શામટે માટી ખાધી છે ? ત્યારે શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે મેં તો માટી ખાધી નથી, ત્યારે યશોદાએ કહ્યું કે શું ત્યારે આ છોકરા ખોટું કહે છે ? આ બળદેવજી પણ કહે છે ને ? ત્યારે શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે “હે મા ! મેં માટી ખાધી નથી, તે સર્વ છોકરાં તો જુદું કહે છે, જે તે ખઈ કહેતા હોય તો તમે માટે મો જુએ. ત્યારે યશોદાએ કહ્યું કે તો ઉનાડ તારું મો એટલે અખડ એખર્ષવાળા બગવાન શ્રીહરિએ પોતાનું મુખ ઉઘાડ્યું. તો યશોદાએ તેના મોમાં સર્વ જગત આકાશ, પર્વતો, દ્વીપો, સમુદ્રો, વાયુ, વીજળી, ચન્દ્ર, તારા, સ્વર્ગ જળ, તેજ, વાયુ, ઇન્દ્રિયો, જીવ, કાળ, અત કરજી તથા પોતાની સાથે આખા વ્રજને જોયું તે જોઈ યશોદાજી સકામા પડી ગયા, અને વિચાર કરવા લાગ્યા કે આ તે શું સ્વપ્ન હશે ? ના, સ્વપ્ન તો નથી, તો શું ઇશ્વરી માયા હશે ? નાં માયા તો નથી, તો શું મારી ભુદિને ઉઠેલો મોહ થયો હશે, ના, તેમ પણ નથી કેમકે શ્રીકૃષ્ણ અદ્વર પણ જન્મા છે માટે આમાં સ્વપ્નાદિ કાંઈ કારણ નથી, પણ એ તો મારા પુત્રનું જન્મનો સાથે

જ કાર્ષ તેવુ ઐશ્વર્ય છે છેવટે છેલા પક્ષનેા આશ્રમ કરી આ ઈશ્વર છે એવો નિશ્ચય કરીને યશોદા બોલ્યા કે આ જગત જે ચિત્ત, મન, કર્મ તથા વાણીવડે તરત જાણવામા આવતુ નથી તે જગત જેને આધારે રહેલું છે, જોનાવડે અને જેથી પ્રકટ થાય છે, તે પરમાત્મા કોઈથી પણ જાણી શકાય નહિ તેવાના ચરણને હું પ્રણામ કરૂં છુ આ પ્રમાણે પરમાત્મનસ્તવુ જ્ઞાન થયુ કે બાપક એવા પરમેશ્વરે, પુત્રનેા સ્નેહ કરાવનારી પોતાની માયા તેના ઉપર ફેલાવી એટલે યશોદાની સ્મૃતિ તરત નાશ પામી અને તે પોતાના પુત્રને જોળામા બેસાડી પ્રથમની પેઠે પાછા હૃદયમા વૃદ્ધિ પામેલા સ્નેહથી ભરપુર થઇ ગયાં. અને સાક્ષાત્ શ્રીહરિને યશોદાએ પોતાના પુત્ર માન્યા.

નંદ અને યશોદા પૂર્વ જન્મે કોણુ હુતાં—આઠ વસ્તુઓમા મોટો દ્રોણુ નામનેા એક વસુ હતો તેને તેની સ્ત્રી સાથે ગામોની રક્ષા કરવા પ્રજાએ આજ્ઞા કરી હતી તેણે તે આજ્ઞા માથે ચડાવીને પ્રજાને કહ્યું કે. પૃથ્વી ઉપર અમારો જન્મ થાય ત્યા વિશ્વના ઈશ્વર એવા મહાદેવ શ્રીહરિ ઉપર અમારી બન્નેની પરમ ભક્તિ થાય એવુ માગીએ છીએ કારણ કે ભક્તિથી મનુષ્ય દુર્ગતિને તરી જાય છે જેથી પ્રજાએ કહ્યું કે અસ્તુ, તમારી ભગવાન ઉપર પરમ ભક્તિ થશે. આ પ્રમાણે કલા પછી મહા કાર્તિવાજો દ્રોહ નામનેા વસુ વ્રજમા નંદ નામનેા ગોપ જન્મ્યો હતો અને તેની સ્ત્રી ધરા યશોદા થઇને અતરતરી હતી. ગોવાજો અને ગોપીયોને શ્રી કૃષ્ણ વિષે જો કે ભક્તિ હતી તોપણ નંદ અને યશોદાને પુત્ર થયેલા ભગવાન ઉપર અત્યંત ભક્તિ હતી. શ્રીકૃષ્ણે પણ બળદેવજી સાથે વ્રજમા રહી પુત્રને જાળે એવી બાળ લીનાથી ગોપ ગોપીઓની પ્રીતિ સંપાદન કરી.

એક વખતે નંદની સ્ત્રી યશોદા વલોણુ વલોવવા મડ્યા અને ભગવાનના બાળચરિત્રના ગીત ગાવા લાગ્યા એવામા શ્રીહરિ ધાવવાની ઈચ્છાથી દાંધમથન કરતા માતાની પાસે આવ્યા અને રવેઓ પકડીને તેમને દહી વલોવતા અટકાવ્યા ત્યારે યશોદાજી ભગવાનને જોળામા બેસાડી ધવરા-લવા લાગ્યા અને તેમનુ મદમદ હસતું મુખ જોવા લાગ્યા એવામા દેવતા ઉપર ઉનું મુકેલુ દંધ ઉભરાઇ જવા લાગ્યુ, તેથી બાળકને ધવરાવવો મુકી વેગથી આગળ દોડી ગયા તેથી શ્રીકૃષ્ણને કોપ થયો અને દાંતવળી ફરકતા રાતા હોઠને ડસી આંસુ પાડતા દહીની ગોળને પથ્થર મારી દોડી નાખી ધરમા જઇ એકાતમા ઊભા રહી માખણ ખાવા મડ્યા. એવામા તો ઉનું અજેલું દંધ ઉતારી યશોદા પણ પાછા અંદર આવ્યા અને દહીનુ વાસણુ બાગેલું જોઇ આ કામ પોતાના જોકરાનુ છે એમ જાણી હસ્થા અને આ-

સપાસ જોવા લાગ્યા તો ત્યાં પુત્રને પણ દોડા નહિ એટલે ઘરની અંદર જઈ જોવા લાગ્યા તો પુત્ર શ્રીકૃષ્ણ ખાણીયાને ઉઘો પાડીને તેના ઉપર ઉભા હતા અને સીકામાં રહેલું માખણ ધમ્મકા પ્રમાણે વાંદરાને ખવરાવતા હતા. અને તે જોઈ ધીરે રહી પછવાડેથી તેમની પાસે ગયા તો તેમને આવતા જોઈ શ્રીકૃષ્ણ યશોદાને હાથમાં લાકડી લઈને આવતા જોઈ તરત ખાણીયા ઉપરથી નીચે ઉતરી બીનેલા પુરૂષની પેઠે નાહા, ભગવાનને પકડવા માટે યશોદા તેની પાછળ દોડ્યા તો પણ તેમને પકડી શક્યા નહિ. થોડું દૂર જઈ તેમણે શ્રીકૃષ્ણને પકડી પાડ્યા ત્યારે અપરાધી શ્રીકૃષ્ણ રડવા લાગ્યા અને આખો યોગના ભયથી તેમના સામું જોવા લાગ્યા એટલે યશોદાએ લાકડી મુકી દઈ શ્રીકૃષ્ણને દામડાથી ઉખળતી સાથે બાંધવા લાગ્યા ભગવાનને આવતા તે દામડું પણ બે આગળ ઝોણું થયું ત્યારે યશોદાએ તેની સાથે બીજું દામડું સાધ્યું તો તે પણ નાનું પડ્યું વળી તેને ત્રીજું દામડું બાધ્યું તે પણ ઝોણું પડ્યું જેથી પોતાના ઘરમાંનાં સર્વ દારૂ એકઠા કરી બાંધવા માડ્યા પણ તે ઝોણું પડ્યું. ત્યારે યશોદા સાથે ગોપીઓ આશ્ચર્ય પામ્યા આથી યશોદાને પરસેવો થઈ ગયો. જેથી માતાને પરિશ્રમ થયેલો જોઈ પોને બધાઈ પછી ન્યારે ધરના દામડાજ-મા ચુલાયા ત્યારે શ્રીકૃષ્ણે બે ચમલાળું નાં ઝાડ દોડા જે પૂર્વે કુબેરના પુત્ર હતા પણ નારદના શાપથી વૃક્ષ થયા હતા.

તે વૃક્ષો પાસે ભગવાન ગયા અને તે વૃક્ષો વચ્ચે થઈ પોતે નીકળ્યા. એટલે તે વૃક્ષો આડા પડી ગયા એટલે ભગવાને પોતાને બાંધેલા દોરડા વતી તે ઝાડને બેઠ્યા એટલે મુળીયા સૂઝા તે ઉખડી બહાર આવ્યા અને તે બે વૃક્ષો નીચે પડ્યા તેમથી બે સિંહ પુરુષો નીકળ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે હે પ્રભો, અમને નારદના અનુમત્તથી આપના દર્શન થયા છે. પછી તે બે કુબેરના પુત્રો ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા કરી ઉત્તર દિશામાં ગયા.

વતસાસુર અને બકાસુરનો વધ—વૃક્ષો પડવાનો અવાજ સાંભળી ગોવાળીયાઓ ત્યાં આવ્યા તો દામડાથી બાંધેલા શ્રી કૃષ્ણને ત્યાં જોવા એટલે બીજા બાળકોને પુછતા તેમણે કહ્યું કે આ કૃષ્ણે આ વૃક્ષો પાડી નાખ્યા એમ કહ્યું. પછી નદરાયે આવી ભગવાનને છુટા કર્યા. વળી પાછા નવી નવી ચેટાઓ કરના બાળકની પેઠે નાચતા ભગવાન ગાયન કરવા લાગ્યા અને બાળચેટા કરી વ્રજમાં આનંદ ઉપજાવતા હતા એક વખતે શ્રીકૃષ્ણ નદીમાં તીરે રમવા ગયા હતા ત્યારે યશોદા તેમને બોલાવવા લાગ્યા કે આજે તારે જન્મ નક્ષત્ર છે, માટે તું આવી નાહી શુદ્ધ થા, બાહ-

છેને ગાયોનું દાન આપી અને નાડી જમી છે આમ શ્રીકૃષ્ણ અને બળદે-
વને બોલાવા લાગ્યાં પણ તે આવ્યા નહિ ગટલે યજ્ઞોદ્ધા જમ્યા ખડી તેમને
બોલાવા લાગ્યા અને તેમને હાથવની પકડી ઘેર લઇ ગયા.

વૃંદાવનમાં જન્મ—વજ્રમા ગોવાળીઓ મોટા મોટા ઉત્પાતો જોઈ
એકલા મળી વજ્રના હિત કાર્ય માટે વિચાર કરવા લાગ્યા તે વખતે ત્યાં
શાનમા તથા વયમા વડો ઉપનદ નામનો એક ગોવાળીયો હતો જે શ્રી
કૃષ્ણ અને બળદેવનું હિત કરનારો હતો, તેણે કહ્યું કે આપણે ગોકળનું
હિત ચલાવના હોઈએ તો અહિંથી નીકળી જવું જોઈએ કારણ કે અહિં
બાળકોનો નાશ કરનારા ધણા ઉત્પાતો થયા કરે છે માટે જો બંધાની
ધમ્મક હોય તો વૃંદાવન નામનું એક નવું વન છે ત્યાં આપણે આપણું
ઘેર લાખર લઈ રહેવા જઈએ આ સાબળી સર્વ કહેવા લાગ્યા કે ઠીક
છે, ઠીક, એમ કહેવા લાગ્યા અને પોતપોતાના ગાડા જોડી તેમા સામાન
ભરી ચાલ્યા આ રીતે સર્વ ગોવાળો સગસામાન લઈ વૃંદાવન તરફ ગયા.
આ વખતે ગોપીયો રથમા બેસી શ્રીકૃષ્ણની લીલા ગાતી જતી હતી એક
ગાડમા યજ્ઞોદ્ધા અને રોહિણી બેસે હતા, તે શ્રીકૃષ્ણ તથા બળદેવની વાતો
સાંભળવામા ઉત્ક્રાંધરાવનારા શ્રીકૃષ્ણ અને બળદેવ વડે શાંતતા હતા.
તે ગોવાળીઓ જાવનમા જઈ ત્યાં ગાડા ઉમા કરીને વજ્રનો અર્ધ ચક્ર-
કાર આવ્રામ ગોડાઓ જાવન, ગોવર્દન, તથા યમુનાના કિનારા જોઈ
બળદેવજી તથા શ્રીકૃષ્ણને અત્યંત આનંદ થયો ત્યાં પણ ઉપર પ્રમાણે
બાળએટાઓથી તથા મનુર વાક્યોથી વજ્ર વાસીઓની પ્રીતિ સપાન કરતા
બળદેવજી તથા શ્રીકૃષ્ણ વાછડા ચારવા લાગ્યા તે બાળકો વાછડા ચારવા
જતી વેળા સાથે ગમવાના ધણા સાધનો રાખતા હતા અને વ્રજથી થોડે
દૂર જતા હતા વાછડા વ્રજ ભૂમિમા ચર્ચા કરતા હતા અને શ્રીકૃષ્ણ
તથા બળદેવ કોઈ વેળા વામળી વગાડતા હતા કોઈ વેળા બીલ્લાં
અને આમળાને ગોધૂણમા ભેરનીને ફેંકતા હતા કોઈ વેળા ધુધરીયો-
વાળા પગથી હુમકે હુમકે ચાલતા હતા, અને પ્રાકૃત છોકરાઓની પેઠે વ્રજમાં
વિહાર કરતા હતા.

એક વખતે શ્રીકૃષ્ણ તથા બળદેવજી પોતાના મિત્રો સાથે યમુનાજીના
તીર ઉપર વાછડા ચારતા હતા તેમા કોઈ દૈત્ય તેઓને મારવાની ધમ્મક-
થી ત્યાં આગળ આવ્યો, અને વાછડાનું રૂપ લઈ વાછડાના રોળામા પેસી
અથો તે દૈત્યને જાઈ કૃષ્ણે તેને બળદેવજીને દેખાડ્યો અને ધીરે ધીરે અજ-
ણાની પેઠે તેની પાસે આવી તેના પાછલા પગ સાથે પુછકુ પકડી ફેંચી.

પ્રાણ રક્ત-શ્વેદા તે દૈત્યને ધડીન્ય નહિ સાથે બધાંને તેની સાથે તે ચોરી કાપાવાશે દૈત્ય પણ જાગીન ક્રોધર વડી પડશે. આ પ્રમાણે તે જાને બાહ્યે વાછડાંતે ચારતા વનમાં ફરવા લાગ્યા.

એક દિવસે સર્વ બાળકો પોતપોતાના વાછડાંઓનાં ટોળાંને પાણી પાવા માટે એક જળાશય પાસે ગયા ત્યાં વાછડાંને પાણી પાઇ પોતે પાણી પીવા લાગ્યા એવામાં તે બાળકોએ તે અગ્રમાં વજ્રથી કપાઇને જાણે પર્વતનું એક શિખર પડેલું હોય તેવું એક મોટું પ્રાણી પડેલું દોડું તે બગલાનું રૂપ ધરનારો મોટો બકાસુર હતો, તે બળવાન બકાસુર એકાએક આવી ચાચવડે શ્રીકૃષ્ણને ગળી ગયો. શ્રીકૃષ્ણને ગળેલા જોઇ બીજા બાળકો પ્રાણ વિનાની ઈશિયો જેવા થઇ ગયા. તે વખતે નદરાયના પુત્રે બકાસુરના તાળવાના મૂળને અગ્નિની પેઠે બાળવા માડ્યું એટલે બકાસુરે બગવાનને કોપી કાઢી રોષમાં આવી જઇ ચાચવડી ફરી તેમને મારવા દોડ્યા એટલે બગવાને બકાસુરની બે ચાચના લાગને હાથવડી પકડી બાળકોના દેખતાં રમત કરતાજ પાનની પેઠે ચીરી નાખ્યો તે જોઇ ગોવાળીયાનાં છોકરાઓ આશ્ચર્ય પામ્યા, પછી વાછડાંને એકઠા કરી વ્રજમાં આવી તે વાત છોકરાઓ ગોવાળીયાઓને કહી તે સાંભળી સર્વ આશ્ચર્ય પામ્યા આ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણ અને બળદેવે ત્યાં રહી સતાઇ જવું, સેતુ બાધવી, વાનરાની પેઠે કુદવું વિગેરે બાળકોડાઓ કરતા વનમાં બાધવાવસ્થા માળવા લાગ્યા.

અધાસુરનો વધ—એક વખતે શ્રીહરિ વનમાં ભોજન કરવાનો વિચાર કરી સ્થવારમાં ઉડ્યા અને ગોવાળીયાઓને નમ્રત કરી વાછડાંનું ટોળું આગળ કરી વ્રજમાંથી બહાર નીકળ્યા તે સર્વે વાછડાંને એકઠાં કરીને વનમાં ચારતા ચારતા ઠેકઠેકાણે બાળલીલા કરવા લાગ્યા એટલામાં તે બાળકોની આનંદ ભરેલી રમતોને અદેખાઇથી નહિ જોઇ શકતો અધાસુર નામનો એક મોટો દૈત્ય ત્યાં આગળ આવ્યો દેવોએ જો કે અમૃત પીધું હતું, તોપણ તેઓ જીવવાની ઇચ્છાથી અધાસુરના મરણની વાત જોતાં હતા. બકાસુર અને પુતનાનો નાનો ભાઇ અધાસુર શ્રીકૃષ્ણને જોઇ વિચાર કરવા લાગ્યો કે આ મારી બેન તથા ભાઇનો નાશ કરનારો છે, માટે હું તેને તેના મિત્રો સાથે મારી નાખુ. આમ વિચાર કરી તે પાપી અધાસુર અજાગરનું મોટું શરીર ધારણ કરીને શ્રીકૃષ્ણને તેમના મિત્રો સાથે ગળવાની આજ્ઞાથી તે જ વખતે માર્ગમાં સતો તેવું શરીર એક ચોજન લાણુ હતું, મોટા પર્વત જેવું જાડું હતું, ચૂકા જેવું મુખ ફાડેલું હતું, ગભોર્કા મૂકા જેવાં હતાં. ગોપકુમારે તે અજાગરને જોઇ આતિથી તેને વૃદાવનની મોહા

આની લાઇ તેના ફાડેલા મુખની સાથે ઉપેક્ષા કરતા લાગ્યા અને તે માળકેા શ્રીકૃષ્ણના મુખને નિહાળતા તાળીયો પાડતા પાડતા અદર દાખલ થયા. આ પ્રમાણે અનુરૂપ માળકેાની ખોટી વાતો સાબળી આ રાક્ષસ છે એમ જાણી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે પોતાના મિત્રાને અટકાવવાનો વિચાર કર્યો તેવામા તો તે બાળકો વાછરડાઓની માથે ને અસુરના ઉદરમા પેચી ગયા પશુ તેમ ન તે ગળી ગયો નહિ, કારણકે તે બક દૈત્યના શત્રુ શ્રીકૃષ્ણના પ્રવેશની વાટ જોતા હતા પછી ભગવાન તે અસુરના મુખમા પેસી ગયા, અને બાળકો, વાછડા અને પોતાની સાથે ભાગીને ભૂકા કરી નાખવાની ઈચ્છાવાળા અસુરના મળામા વળથી વધ્યા ભગવાનના વધવાથી તે અજગરનું મળુ કે જે મુખાન્તિ દાર હતુ તે રૂધાઇ ગયુ, તેની આખો નીકળી પડી અને તે આમ તેમ તરફડીયા મારતા બાળા અને તેના પ્રાણુ નીકળી ગયો. પછી ભગવાને મરણુ પામેલા ગોપકુમારને અને વાછડાઓને પોતાની અમૃત દ્રવિથી જીવતા કરી, તેઓની સાથે અસુરના મુખમાથી બહાર નીકળ્યા પછી શ્રીકૃષ્ણને આ મહિમા જાણી સર્વ આશ્ચર્ય પામ્યા પડી વૃદાવનમા સુકાઇ ગયેલુ એ અશૂન અજગરનુ આમકુ ધણુ કાળ સુધી મંજવાસીઓને રમવાની એક ગુરા જેવુ થઈ પડ્યુ આવી રીતે બાળકો અને વાછડાને બચાવી શ્રીકૃષ્ણ તેમને યમુનાના તીર ઉપર લાગ્યા પછી સર્વ બુખથી અકળાઇ ગયા હોવાથી ત્યા પાણી પીઇ ત્યાજ લીના ધાસ-વાળી જમીનમા ખેસી સર્વે આનંદની સાથે ભગવાન સાથે જમતા લાગ્યા. જમતા જમતા સર્વે હસતા હતા, અને એક બીજને હમાવતા હતા.

એવામા વાછડા ધાસ ખાવાના લોભથી વનમા દૂર ચાલ્યા ગયા તે જોઇ ગોવાળીયા ભયભીન થઇ ગયા. તેથી શ્રીકૃષ્ણે તેમને કહ્યું કે અરે મિત્રો જમો, હું તમારા વાછડાને અહિં લાવુ છુ. એમ કહી શ્રીકૃષ્ણ હાથમાં ઢાળીયો લઇ પર્વતો, ગુફાઓ અને ગુળેમા વાછડાને શોધતા આગળ ગયા. આ વખતે ધક્કા પશુ આકાશમા ઉભા હતા તે ભગવાનનો મહિમા જોવા માટે એક તરફથી વાછડાને અને બીજી તરફથી ગોવાળીયાઓના બાળકોને લઇ જઇ અતદ્વાન થઇ ગયા શ્રીકૃષ્ણે વાછડાની ધણી શોધ કરી પશુ વાછડા ન જડવાથી પાછા યમુનાના કિનારા ઉપર આગ્યા તો ત્યા ગોવાળીયાના બાળકો પશુ જોવા નહિ એટલે ભગવાન તેમને વનમા શોધવા લાગ્યા પશુ તે જડ્યા નહિ એટલે પોને સમજી ગયા કે આ સર્વ બ્રહ્માએ કર્યુ છે. એટલે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને ગોવાળીયાઓને અને વાછડાની માતાઓને અને બ્રહ્માને પ્રસન્ન કરતા માટે પોતાના શરીરમાથી ગોપકુમારો અને

વાછરડા બનાવ્યા, પછી પોતે તે ગોવાળીયા દ્વારા વાછડાઓને બનાવીને પોતાના રૂપ વિહારોથી કીડા કરતા સર્વાત્મા વ્રજમા પધાર્યા, એટલે વેણુનો નાહ સાબળી તેઓની માતાઓ ઉતાવળથી ઉડી સાગી આવી અને પરબ્રહ્મને પુત્ર માની તેમને છાતી સરસા આપી ધવરાવવા લાગી. અને શ્રીકૃષ્ણને લાડ લડાવવા લાગી, ગાયો પણ વાછડાને ધવરાવી ચાટવા લાગી. અને વ્રજવાસીઓને પૂવે પોતાના પુત્રો કરતા પણ જેવી શ્રીકૃષ્ણ ઉપર અપૂર્વ પ્રીતિ હતી તેવીજ પ્રીતિવતા હમણા પોતાના પુત્રો ઉપર પણ એક વર્ષ સુધી રોજ વધવા માડી હતી. આ પ્રમાણે એક વર્ષ સુધી શ્રી કૃષ્ણ પોતે ગોવાળીયા થઇને વાછરડા તથા ગોવાળીયાના મિત્રથી વનમા રમ્યા ન્યારે વર્ષ પુર થયું અને પાત્ર છ રાત્રી અધુરી હતી ત્યારે અજન્મા ભગવાન બળદેવજી સાથે વાછડાને ચરાવતા તે વનમા ઢૂંગ્યા હતા તે વખતે છેટે ગોવર્દન પર્વત ઉપર ગાયો ધાસ ચરતી હતી, તેઓએ વ્રજની પડોશમા વાછરડાઓને ચરતા દીઠા. ત વાછરડા જોઇ પેલી ગાયોનું ટોળું 'હલા હલા' કરતું પવતની નીચેના ભાગમા વાછરડા પાસે આવ્યું અને તેમને ધવરાવવા લાગી ગોવાળીયાઓએ પોતાના પુત્રોને જોયા વર્ષ પુર થતા બહા ત્યા આવ્યા તો ભગવાનને પોતાના સેવકો સાથે જ પ્રથમની પેઠે એક વર્ષ સુધી કીડા કરતા દીડા એટલે બહા વિચારમા પડી ગયા કે ગોકુળમા જેટલા બાળકો છે, તેટલા સવ બાળકો તો વાછડાઓની સાથે ચારી માયા રૂપી શય્યામા સૂતેલા છે અને તે હજી સુધી ઉડ્યા નથી તેટલામા મારી માયાવડે મોહત થયેલા બીજા આ તેટલાજ બાળકો અને વાછરડાઓ વિષ્ણુની સાથે એક વર્ષ સાથે એક વર્ષ થયા બાળકીના કર્યો કરે છે તે કુમારો તે ક્યાથી હશે? આમ બહાએ ધણો વિચાર કર્યો પણ ખરા ક્યા ને ખોટા ક્યા તે જાણી શક્યા નહિ આ રીતે વિશ્વને મોહ ઉપગમવાગ મોહ રહિત વિષ્ણુને પોતાની માયાથી મોહ ઉપગમવવા જતાં બહા પોતેજ મોહ પામ્યા પછી બહાએ શ્રીકૃષ્ણની મૃત્યુ કરી

ધેનુકાસુરનો વધ—એક દિવસે શ્રીકૃષ્ણ વર્નાવિહાર કરવા ગોવાળીયાઓની સાથે બળદેવજી સાંહત વેણુ વગાડતા ગાયો લઇ દુન્ધીવનમા પધાર્યા. અને યમુનાના તીર ઉપર ગાયો ચારતા ગોવાળીયાઓ સાથે રમતા હતા. અને ભગવાન ગામડીયાની સાથે ગામડીયાની પેઠે રમતા હતા. શ્રી દામા નામના ગોવાળીયાએ તેમને કહ્યું કે હે કૃષ્ણ, અહીંથી થોડે છેટે તાડની હારોથી ભરપુર એક ધણુ મોટું વન છે વનમા ધણા કળો પડેલા છે, પણ કુદ ધનુકાસુર તે કળોને કાઢને ખાવા દેતો નથી. તે ગણેડાનું રૂપ ધારણ

કરે છે, મનુષ્યોનો આહાર કરનારા કુષ્ટ દેવથી ડરીને તે વનમાં જતા નથી તેમ પણ અને પક્ષીઓએ પણ તે વનને તજી દીધું છે એ જોઈ ઉદ્ભવ છે, માટે અમને કાની આપો. આવું વચન સામળી શ્રીકૃષ્ણ અને બળદેવ વનમાં પેસીને બે હાથથી તાડાને કપાવતા હતા અને મદમત કાથીની પેટે બળથી તાડના ફળો પાડવા લાગ્યા. ફળો પડતા જોઈ તે દેવ આગ્રો અને બળદેવની છાતીમાં પાછલા પગની હાત મારી બૂકતો બૂકતો ચારે તરફ ફરવા લાગ્યો. પછી વળી તેણે બળદેવ તરફ બે પાછલા પગની પાકુ ફેંકી જોઈને બળદેવે એક હાથવડે તેના બે પાછલા પગ પકડીને તેને સારી પેટે ફેરવ્યો અને તેને તાડના ઝાડ સાથે અક્ષાણો, તેથી ધેનુકાસુર મરી ગયો. જોઈને તેની જાતના બીજા ગધેદાઓ કોચ કરીને આવ્યા આ શ્રીકૃષ્ણ તથા બળદેવના ઉપર ધસી આવ્યા અને કૃષ્ણ તથા બળદેવે તેમને પાછલા પગે પકડી તાડ સાથે અક્ષાણી મારી નાખ્યા આ પછી નિર્જય થઈને મને ફળો ખાવા લાગ્યા અને પછી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પોતાના દામ ગોવાળીયાઓથી ગવાના બળદેવની માથે વનમાંથી ત્રણ મા પધાર્યા.

એક દિવસે શ્રી કૃષ્ણ બળદેવ વિના મિત્રોથી વિટાઈને યમુનાના તીર ઉપર ગયા હતા ત્યાં ઉનાળાના તડકાથી તપી ગયેલી માથો અને ગોવાળીયાઓએ તપાથી આતુર થઈને, યમુનાનું ઝેરથી બગડી ગયેલું પાણી પીધું. જેથી તે ગોવાળીયાઓ તથા માથો ઝેરવાળું પાણી પીને તે સ્થળે જળની પાસેના ભાગમાં પ્રાણુરહિત થઈને પડ્યા તેમને પ્રાણુ રહિત થયેલા જોઈ યોગેશ્વર એવા ઈશ્વર શ્રી કૃષ્ણ પોતાની અમૃતને વર્ષાવનારી હાથથી ગોવાળીયા અને માથોને જીવતી કરી.

કાળી નાગને નાથ્યો—યમુનામાં કાલીય નામના નાગનો એક ધરો હતો, જેમાં ઝેરપી અમિથી પાણી ઉકળ્યા કરતું હતું અને તે પાણીની ઉપર ઉડતા પક્ષીઓ પણ જેને વિષે પડતા હતા તેઓ ઝેરી પાણી પીવાથી તેમ તે પાણીના બિદુવાળા પવનનો સ્પર્શ થતા મરી જતા હતા. શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન કાલીય નાગને અત્યંત વેગવાળા ઝેરથી બળવાળો બળુગીને અને તેનાથી યમુનાના પાણી બગડેલાં જોઈને શ્રીકૃષ્ણ મનુષ્ય બેટવાળી બજુર જઈ કદબના ઝાડ ઉપર ચઢી બે હાથવડી ખખખા ઠોકીને પોતે તે ઝેરી પાણીમાં પડ્યા ધરામાં પડી પોને ચારે તરફ હાથવડી તરવા લાગ્યા. તેમની બ્રહ્મરૂપી દડથી ઉછળતા પાણીનો શબ્દ સાંભળી પોતાના ધરાનો પરાભવ થતો જોઈ સર્પ તે સહન ન કરતા ત્યાં આવ્યો અને પાણીમાં વિહાર કરતા કમળના ગર્ભ જેવા ચરણવાળા શ્રીકૃષ્ણને કાલીયનાં ચાપથી

મર્મ ભાગમાં કરડી, પોતાના શરીર વતી વિદ્યાર્થ તેને ઢાકી દીધા આ વખતે તેમને સર્પથી વિદ્યાર્થના જોઈ તેમના પ્રિય મિત્રો ગોવાળીયાઓ દુઃખ તથા શોકથી રડવા લાગ્યા પછી ભગવાન એ ઘડી સુધી વિદ્યાર્થના રહી પછી તરત સર્પના બંધનમાંથી છુટા થયા. ભગવાને પોતાનું શરીર બંધારવા માંડ્યું તેથી સર્પના શરીરમાં પીડા થતા માડી, એટલે સર્પ ભેર-વેલી ચૂડ છોડી દેઇ ભગવાનને છુટા કર્યા અને ક્રોધ કરી ફેણ ઉઘી કરી કુદાડા મારતો ભગવાનની સામે દષ્ટિ કરીને ઉભો રહ્યો આ વખતે તેના નાકના છિદ્રમાં ઝેર આવી રહ્યું હતું. તાવડાના સરખી ધગધગતી તેની આખો સ્થિર હતી અને એ સિખાવાળી જીભથી એ ગનેફાને ચાટતો હતો તેની દષ્ટિ અતિ બમ્બર ઝેરડી અભિથી ભરેલી હતી કીડા કરતા ભગવાન ગરુડની પેઠે તેની આસપાસ ફરતા હતા અને સર્પ પણ લાન સાધતો ભગવાનની આસપાસ ફરતો હતો આમ ફરવાથી નિર્જળ થઇ પડેલા ઉંચી ફેણવાળા તે સર્પને નમાવીને આદિ પુરુષ એવા ભગવાન તે સર્પની મોટી ફેણ ઉપર ચઢી ગયા, અને અખીત કળાના આદિ ગુરુ ભગવાન તે સર્પની ફેણો ઉપર નાચવા માંડ્યા, જેને સો મુખ્ય મસ્તકો હતા એવા કાલી નાગ આયુષ્ય ક્ષેણ થતા છતા પણ પાણીમાં ફરતો હતો. ભગવાન તેના માથાને પગની લાત મારીને નમાવતા હતા અને તે સર્પ મુખમાંથી તથા નાકમાંથી લોહી ઝાકતો મહા દુઃખ પામતો હતો કાલી નાગને પીડાતો જોઇ તેની ઓંચો ભગવાનને શરણે આવી, અને એ કાચ જોડી પોતાના પુત્રોને ભગવાનની આગળ મૂકીને પોતાના પતિનો છુટકો કરાવવાની ઇચ્છાથી ભગવાનને શરણે ગઇ, અને ભગવાનની સ્તુતિ કરવા લાગી, એટલે ભગવાને મૂર્છિત થયેલા નાગને છોડી દીધો, એટલે થોડીવારે તે માપ સાવધાન થઇ શ્રીકૃષ્ણને કહેતા લાગ્યો કે હે ભગવાન! અમે નર્પ જન્મથીજ બધા ક્રોધી છીએ, તે તમારી માયાને કેવી રીતે ત્યજ્યો, માયા તજવામાં સર્વથ એવા આપજ કારણ છે માટે અમને અનુયદ્ય કે નિમ્મલ જે કરવો ધટે તે કરો.

પછી શ્રીકૃષ્ણ તેને કહ્યું કે હે સર્પ! તારે અહિ રહેવું નહિ. પણ તું તારા મજાથીએ અને સ્ત્રીઓ સાથે સમુદ્રમાં જા. તારે આ મનુષ્યો અને ગાયોને વિહાર કરવાના આ ધરામાં રહેવું નહિ આ પ્રમાણે તે કાલી નાગને ધરામાંથી કહાડી મૂકી શ્રીકૃષ્ણ ધરામાંથી બહાર નીકળ્યા, તેમને જોઇ સર્વ ગોવાળીયાઓ આનંદમાં આવી જઈ તેમને ભેટવા માંડ્યા. પછી યસુનાના તીરના વૃક્ષો નવપક્ષવ થયા, અને દિવસના અમથી થાકી

ગયેલા મળવસીઓએ મત્રી ત્યાં મચ્છુના નદીના તીર ઉપર બાળી. મીઠા ઝાંતુ હોવાથી અર્ધી રાત્રે વનમાં ચારે તરફ દાવાનલ સળગી ઉઠ્યો અને નિદ્રાવશ થયેલા મળવાસીના સમૂહને ચારે તરફથી ઘેરી લઇ બાળવા લાગ્યો. દાવાનલથી મળવાસીઓ ગભરાટમાં પડી ગયા, અને શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનને શ્વરણે ગયા, જેથી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ તે મહાભયકર દાવાનળનું પાન કરી ગયા, પછી સર્વ ગોવાળીયાઓ શ્રી કૃષ્ણ સાથે મળ્યા પેઠા.

પ્રલયાસુરનો વધ—શ્રીમદ્ ઋતુમાં ભગવાન બળદેવજી સાથે દુન્દા-વનમાં રહેતા હતા, અને ગાયોના ધણેથી ગોવાળીઓ સાથે વેણું વગાડતા ત્યાં વિહાર કરવા લાગ્યા ત્યાં ધણી જાતની રમતો રમતા હતા, અને નદીઓ, પર્વતોની શૃંગો, કુંજો, વનો અને સરોવરમાં ફરતા હતા ત્યાં બંને બાંધો ગાયો ચારતા હતા એક દિવસે પ્રલય નામનો અસુર તે બંને બાંધોનું હરણ કરવાની ઇચ્છાથી ગોવાળીયાઓનું રૂપ ધરીને ત્યાં આવ્યો.

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તે સર્વજ્ઞ હતા તે પ્રલયાસુરને જણીતા હતા, તેો પશુ તેનો નાશ કરવાનો વિચાર કરી તેની સાથે મિત્રતા કરી. પછી એક તરફ કૃષ્ણ અને એક તરફ બળદેવજી અને બંને સાથે થોડા થોડા ગોવાળીયાઓ હી બે પક્ષ અર્ધ રમવા લાગ્યા, અને એક બીજાને ઉપાડવાની રમતો રમવા લાગ્યા શ્રીકૃષ્ણે શ્રીદામાને ઉપાડ્યો, ભદ્રસેને વૃષભને ઉપાડ્યો અને પ્રલયાસુરે રોહિણીના પુત્ર બળદેવજીને ઉપાડ્યા. બળદેવને ઉપાડીને આવતા મહા દૈત્ય પ્રલયાસુરે વિચાર કર્યો કે શ્રીકૃષ્ણ મહા બળવાન છે, તેથી તેમની દષ્ટિ ચુકવવા માટે ઉતાવળો ઉતાવળો આગળ આવ્યો ગયો. રાક્ષસે આગળ જઈ રાક્ષસનું શરીર ધારણ કર્યું તે જોઇ બળદેવજી જરા ત્રાસ પામ્યા. પશુ પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન આવતા બળદેવજી નિર્ભય થયા, અને આશ્ચર્ય મર્ગે પોતાને હરી જતા તે રાક્ષસના માથામાં બળદેવજીએ ક્રોધ કરીને કઠીન મૂડીનો પ્રહાર કર્યો પ્રહાર કરતાજ અસુરનું માથું ફાટી ગયું તેથી તે બેભાન થઇ લોહી ઝાંકવા લાગ્યો, અને તે દૈત્ય ગ્રાણી નિહત અંધ નીચે પડ્યો તેને મારી બળદેવજી શ્રીકૃષ્ણ પાસે ગયા અને સુદક્ષા ગોવાળીયાઓ સાથે આનંદ કરવા લાગ્યા. એક દિવસે ગોવાળીયાઓ રમતા હતા ત્યારે ગાયો ધણે દૂર જ મલમાં પેસી ગઇ. અને ઘોરો ગોવાળીયાથી શ્રીકૃષ્ણ, બળદેવ સાથે ગોવાળીયાઓ તેમને ખોળવા લાગ્યા. આગળ મુજબના વનમાં જતા ગાયો જડી, તેમને લઇ પાછા આવતાં વનમાં ચારે તરફ મોટો દાવાનલ સળગી ઉઠ્યો અને પવનના જોરથી સર્વનો સહાર

કેમ સાચો. આથી ગોવાળીયાઓ શ્રીકૃષ્ણને યરણે ગયા. એટલે શ્રીહરિએ કહ્યું. તમે કરો નહિ, તમારી આખો મીઠી જાંઘ એટલે તે ગોવાળીયા તો આખો મીઠી ગયા એટલે ચોગીચોના ઉધિર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ સુખદાયક ભયકર અમિતે પી ગયા, અને ગોવાળીયાઓને કટમાથી મુક્ત કર્યા, અને આગળ ભાડીર વનમા પહોચાડી દીધા પછી આખો ઉઝાડી તો સર્વે બીજા વનમા આવેલાં જોઈ ખુશી થયા. પછી ભગવાન બસીતો નાદ કરતા બળ-દેવજી અને ગોવાળીયાઓ સાથે સાંજે ગોકુળમા પધાર્યા.

વૃદ્ધાવનમા ભગવાને ગોવાળીયાઓ તથા ગાયોની સાથે પ્રવેશ કરીને, ગાયો ચારતા બસીતો નાદ કર્યો બસીતો નાદ સાભળી કેટલીક વજીની નારીઓ પોતાની સખીઓ સાથે તે બસીતા નાંદતુ વર્ણન કરવા માડી તે કહેતી કે શ્રીમુખના દર્શન કરવા એજ આખોતુ ફળ છે માગથર મહિનામા વજી કુમારિકાઓ હવિશ્યાન ખાઈ કાટનાયતીતુ પૂજન કરીને સૌભાગ્ય વાન કરતી હતી કેટલાક દિવસે તે કુમારિકાઓ ન્હારા માટે નદીના તીર ઉપર આવી અને દરરોજની માર્ગક વસુનાના તીર ઉપર વસેા ઉતા-રીને શ્રીકૃષ્ણની લીલાઓ ગાતી ગાતી હર્ષ ભેર વસુનાજીના પાણીમા ન્હાવા માડી શ્રીકૃષ્ણ મિત્રોથી વિટળાઈ લા આગળ આવ્યા અને તે કન્યાઓનાં વસ્ત્રોને લઈને હસતા બાળકો સાથે પોતે પશુ હમતા થકા તરત કહાવના ઝાડ ઉપર ચઢી ગયા, અને ઉપકાસ કરતા બોલ્યા કે અરે, અખગાઓ તમે અહીં આવી પોતપોતાના વસ્ત્રો ઇચ્છા પ્રમાણે લઈ જાઓ, કારણ તમે વ્રત કરીને થાકી ગયેા છે માટે હે સુંદર કટિવાળી સ્ત્રીઓ ! તમે એક એક સધળી એક સાથે જ આવીને તમારા વસ્ત્રો લઈ જાઓ.

ભગવાને આમ કરેલી મશ્કરી સાભળીને પ્રેમ રમમા હુબી ગયેલી ગોપ કુમારિકાઓ લજઈ ગઈ અને એક બીજીની સામુ જોઈ હસવા માડી, પશુ પાણીમાથી બહાર નીકળી નહિ અને ઢાઢા પાણીમા ગળા મુઠ્ઠી હુમેલી તે મુઠ્ઠા કુમારિકાઓ ભગવાનને કહેવા લાગી કે અરે કૃષ્ણ, અન્યાય ન કરો. તમે નદરાયના પુત્ર છો, તે અમે ઓગળીએ ડાંગ, અમને ટાઢ વાય છે માટે અમારા વસ્ત્રો આપો, અમે તમારી દાસીઓ છાએ, તમારી આજ્ઞા ઉઠાવવાને તૈયાર છીએ, અમારા વસ્ત્રો અમને આપી દો. નહિ તો અમે કસરાયને કહી દઈશું.

કૃષ્ણે કહ્યું તમે જો મારી દાસીઓ હો, અને મારી આજ્ઞાનુ પાલન કરતી હો તો તમે અહિં આવી પોતપોતાના વસ્ત્રો લઈ જાઓ એવી સર્વે કન્યાઓ જળાશયમાથી બહાર નીકળી વસ્ત્રોને લઈ ગઈ પછી તે કુમાર-

કાઓ પોતાની કામનાઓ મેળવીને ભગવાનના ચરણાવિદ્યુત્ત્વ જ્ઞાન કરતી માંડમાંડ વળખા ગઈ પછી ભગવાન ગોવાળીયાઓ સાથે ગામે ચારતા ચારતા દૂર નીકળી ગયા, પછી ગામે ચારી, તેમને નદીમા પાણી પાયુ-પછી ગોવાળીયાઓ ભૂખ્યા થયા એટલે તેમને કહ્યું કે હમણા વેદ જાણુ-નારા બ્રાહ્મણો સ્વર્ગ મેળવવાની ઇચ્છાથી આગીરસ નામનો યજ્ઞ આગંબી બેઠા છે તે દેવયજ્ઞમા અમારી આગ્રાથી જાઓ અને ત્યા જઈ મારા ભાઈનું તથા મારું નામ લઈ બ્રાહ્મણોની પાસેથી ખાવાનું માગી દ્યો આથી ગોવા-ળીયાઓ બ્રાહ્મણો પાસે જઈ બે હાથ જોડી શ્રીકૃષ્ણ અને બળદેવજી માટે ખાવાનું માગવા ગયા પછી બ્રાહ્મણોએ કાંઈ મામળું નહિ એટલે તેમણે શ્રીકૃષ્ણ પાસે જઈ તે વાત કહી એટલે તેમને બ્રાહ્મણોની સ્ત્રીઓ પાસે જવાની આગ્રા કરી એટલે ગોવાળીયાઓ બ્રાહ્મણોની સ્ત્રીઓ પાસે ગયા અને ખાવાનું માયું એટલે ભગવાનના દર્શન કરવાની ઉત્કંઠા ધરાવનારી તે સ્ત્રીઓ અનેક પ્રકારનું ભોજન કર્તે ભગવાન પાસે ગઈ અને ભગવાનને નમસ્કાર કરી ભોજન આપ્યું પછી ભગવાને તેમને ઘેર જવાની રજા આપી

ગોવર્દન પર્વતનો ઉત્સવ—ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ બળદેવજી સાથે વ્રજમા રહેતા હતા, તેમણે ગોવાળીયાઓને ઈર્ષ્યાગ કરવા માટે ઉત્તમ કરતા દીકરા એટલે ભગવાને નદરાય વિગેરેને પૂછ્યું કે હું પિતાજી, તમે આજે મોટા યજ્ઞ કરવાની ધામધૂમ કરવા માડી છે તે યજ્ઞનું ફળ શું? અને કયા દેવ-તાને ઉદ્દેશીને તે યજ્ઞ કરવામા આવે છે તે કડો ત્યારે નદરાયે કહ્યું કે: આ યજ્ઞ પર પગના આચાર પ્રમાણે કરવામા આવે છે ભગવાન ઈંદ્ર એ મેધનું રૂપ છે અને સપ્તજા મેધો તેની પોતાની જ ભૂતિઓ છે તે મેધો ગ્રાણીઓને પોષણ કરનાર તથા જીવાડનાર પાણી ચોતરફ વર્ષાવે છે માટે અમે મેધોના અર્ધપતિ ઇંદ્રનું યજ્ઞન કરીએ છીએ. આ સાંભળી શ્રીકૃષ્ણ ઈંદ્રના ઉપર ક્રોધ કરતા પિતાને કહેવા લાગ્યા કે ગ્રાણી પોતાના કર્મવડે ઉત્પન્ન થાય છે, અને કર્મવડે નાશ થાય છે કર્મથીજ ફળની સિદ્ધિ થાય છે તેથી ઇંદ્રનું શું પ્રયોજન છે? કર્મના ફળને મિથ્યા કરવા ઈંદ્ર પશુ શક્તિ માન નથી સર્વ વિશ્વ પૂર્વ જન્મના સરકારને આધીન છે, ગ્રાણી કર્મ-વડે ઉચ્ચ નીચા દેહને પામે છે અને કર્મવડે તેના ત્યાગ કરે છે માટે જો કહો તે કર્મ છે આપણે વનવાસી છીએ માટે આપણે ઇન્દ્રાદિ દેવતા-ઓની જરૂર નથી માટે આપણે તો માયોનો, બ્રાહ્મણોનો તથા પર્વતોનો યજ્ઞ કરવો અને ઈંદ્રના યજ્ઞ માટે જો સામગ્રીઓ તૈયાર કરી છે, તેનાથી આ યજ્ઞ કરો સર્વ સામગ્રી, ગાયોનું દૂધ, બ્રાહ્મણો દ્વારા અમિર્મા દોષ

કરવો, બ્રાહ્મણોને ધણી ભતનું અન્ન ગાયો અને દક્ષિણા આપો, ગાયોને ઘાસ નાખો, ગોવર્ધન પર્વતને બળી અર્પણ કરો અને પછી ભોજન કરો- પછી ગાયો, બ્રાહ્મણ અને અમિત્રી પ્રદક્ષિણા કરો

ભગવાને ઈન્દ્રનો ગર્વ હરવાની ઇચ્છાથી જે વાન કરી તે વાત નદા- દિક ગોવાળીયાઓએ સારી રીતે મક્ષણ કરી અને ભગવાનના કહેતા પ્રમાણે થવતા બ્રાહ્મણો સર્વને બળી આપ્યા ગાયોને ઘાસ નાખ્યું અને સર્વેએ ગાયો સાથે પર્વતની પ્રદક્ષિણા કરી.

શ્રીકૃષ્ણે ટચલી આંગળીએ ગોવર્ધન પર્વતને ઉપાડીને ગોકુળની રક્ષા કરવી—ઈન્દ્રે પોતાની પૂજનો લોપ થયો ભણી નંદાદિક ગોવાળી- યાઓ ઉપર કોપ કર્યો અને કોપી ઉડેના ઇન્દ્રે પ્રત્યક્ષ કરનારા મેધેના સૌવર્તક નામના મણુને વ્રજની ઉપર મુશળ ધારાથી વર્ષા માટે આજ્ઞા કરી અને હું ઇશ્વર છું એવું અભિમાન રાખનારા ઇન્દ્રે પોતાના મણુને કણુ કે વનમા રહેનારા ગોવાળીયાઓ કૃષ્ણ નામના મનુષ્યને આમ્રથ કરી દેવોનું અપમાન કર્યું છે માટે તમે તેમના મનને ઉતારો અને ઢોર ઢાખરનો સહાર કરો હું પણ તમારી પાછળ આવું છું ઇન્દ્રે આવી આજ્ઞા કરી એટલે મેધે પોતાના બધા છુટા મૂકીને વેગથી જંગલી ધારાઓ વડે નદના ગોકુળને પીડવા માડ્યા એટલે સર્વ દુષ્ટ થતા લાગ્યા એટલે શ્રી કૃષ્ણે ગોવર્ધન પર્વતને પોતાની ટચની આંગળી વડે ઉપાડી જંગની પેઠે તોળી રાખ્યા અને નીચે સર્વ ગોવાળીયાઓ, ગોપીઓ અને ગાયોને રાખી તેમનું રક્ષણ કર્યું એટલે ઈન્દ્રનો ગર્વ ઉતર્યો અને કૃષ્ણની સ્તુતિ કરી વર સાદ સાત થયો, અને નદીયોના પાણી ઉતરી ગયા એટલે ગોવાળીયાઓ ગાયોને લઈ પર્વતની શુક્રમાથી બહાર નીકળ્યા. એટલે ભગવાને ગોવર્ધન પર્વતને તેને ઠેકાણે મૂકી દીધો, એટલે પ્રમત્ર થયેલા વ્રજવાસીઓ ગ્રેમના આવેશથી પાસે આવી શ્રી કૃષ્ણને ભેટી પડ્યા અને આશીર્વાદ આપતા લાગ્યા. પછી સર્વ ગોવાળીયાઓ શ્રીકૃષ્ણ બગદેવ સાથે વ્રજમા ગયા આ પ્રમાણે ભગવાને ગોવર્ધન પર્વતને ધારણ કરીને વાદેડી વ્રજની રક્ષા કરી એટલે કામધેનુ તથા ઇન્દ્ર ગોલોકમાથી શ્રીકૃષ્ણની પાસે એકાંતમાં આવ્યા અને શ્રીકૃષ્ણના ચરણોને સ્પર્શ કરી મે હાથ ભેટી સ્તુતિ કરી અને કામધેનુએ પોતાના દુરથી ભગવાનને અભિષેક કર્યો. અને ઇન્દ્રે આકાશ મગાના પાણીથી ભગવાનને અભિષેક કરી તેમનું નામ ગોવિંદ પાડ્યું

નંદરાયને શ્રીકૃષ્ણે વરૂણ લોહમાથી પાછા આણ્યા—નંદરાયે એકાદશીને દિવસે નિરાહાર રહીને નારાયણનું પૂજન કર્યું અને આરમ્ભે

દિવસે બેઠા ઉઠી નહાવા માટે યમુનાના જળમાં ઉતર્યા એટલામાં વરુણનેા સેવક એક દૈત્ય તેમને વરુણ દેવની પાસે લઇ ગયો. ગોવાળીયાઓએ ના-
હીને આમતેમ જોયું તો નદરાયને દીડા નહિ એટલે ખૂબો પાડવા લાગ્યા.
એવામાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ત્યાં આવ્યા અને વરુણ પાસે જઈ પોતાના પિતા
નદરાયને લઈ યમુનાના તીર ઉપર આવ્યા જેથી સર્વે ખુશી થયા.

શ્રીકૃષ્ણે વૃંદાવનમાં કનેલી રાસક્રીડા—એક વખતે વનમાં ચઢને
ખીલેલો જોઈ શ્રીકૃષ્ણે સ્ત્રીઓના મનને હરણ કરે તેનું મધુર ગાન ગાવા
માડ્યું તે ગીત સાંભળી યજ્ઞનારીઓ ઉતાવળી ઉતાવળી ભગવાન પાસે
આવી ફટલીક ધરતું કામ મૂકી, ગાયો દહોવાનું અધુરું મૂકી ત્યાં આવી.
આ વેળા તે સ્ત્રીઓને તેમના પતિઓએ ભાઈઓએ વારી પથ્થુ પાછી વળી
નહિ. તેમને આવેલી જેમ ભગવાને તેમને યજ્ઞમાં પાછી જવા કહ્યું, એ
સાંભળી ગોપીઓ ખિન્ન થઈ ગઈ અને કહેવા લાગી કે હે પ્રભુ! આપે
આમ કઠોર વચન કહેતું યોગ્ય નથી કારણ અમે સર્વ વિષયોના ત્યાગ
કરીને તમારા ચરણનું સેવન કરીએ છીએ. તમે અમારો ત્યાગ ન કરો.
ગોપીઓ કરગરવા માડી એટલે દયાથી શ્રીકૃષ્ણ ગોપીઓને રાસ રમાડવા
લાગ્યા સેકડો સ્ત્રીઓના ટોળાના અધિપતિ શ્રીકૃષ્ણ ઉઘે સ્વરે ગાતા ગાતા,
વનને શાભાવતા ચારે તરફ ફરતા હતા અને સ્ત્રીઓ તેમના ચરણ ગાન
કરતી હતી પોતે ફરતા ફરતા યમુનાના તીર ઉપર આવ્યા અને ત્યાં વિહાર
કરવા લાગ્યા, અને ગોપીઓને રમાડવા લાગ્યા એટલે ગોપીઓ પોતાને
સર્વ સ્ત્રીઓ કરતા ઉત્તમ માનવા લાગી જેથી તેમના મદને ઉતારવા
ભગવાન ત્યાંજ અતર્ધાન થઈ ગયા.

ભગવાન અતર્ધાન થવાથી ગોપીઓ સતાપ કરવા લાગી પછી
ગોપીઓ 'હું કૃષ્ણ છું' એમ માની પરસ્પર વિનોદ કરવા લાગી અને
ભગવાનના ગીત ગાવા લાગી અને ભગવાનને શોધતી વિહ્વલ થઈ ફરવા
લાગી. પણ કૃષ્ણ ન મળવાથી તે પાછી યમુના નદીના તીર ઉપર આવી.
સર્વે ભગવાન આવવાની વાટ જોતી ભગવાનના ગીત ગાવા લાગી અને
રાગ કહાડી રડવા લાગી એટલામાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ હસ્તે મુખે વિશાખ
કરતી ગોપીઓની વચ્ચે પ્રકટ થયા જેથી સર્વ ગોપીઓ આનંદવડે પરમ
સુખ પામી. એ પછી ભગવાન સર્વ સ્ત્રીઓને સાથે લઈ યમુનાના તીર ઉપર
પહોંચ્યા, અને ત્યાં બેસી વાર્તાલાપ કર્યો પછી પ્રસન્ન થયેલી અને એક
ખીનના હાથ ઝાલીને ઉભી રહેલી સ્ત્રી રત્ન રૂપ ગોપીઓની સાથે ભગવાને
રાસક્રીડાને આરંભ કર્યો સર્વ ગોપીઓ મહાનાદર ગોડવાઈ મઝા યોગેશ્વર

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને યોગના પ્રભાવથી જાગે ગોપીઓની વચ્ચે પ્રવેશ કરીને બંને ભાગ ઉપર ઉભેલી ગોપીઓના કંઠોનું આશ્વિનન કર્યું. અને સર્વ ગોપીઓ ભગવાન પોતાની પાસે છે એમ માનવા લાગી. આ પ્રમાણે ગોપીઓના મહાનથી શોકાયમાન રામક્રીડા શરૂ થઈ ભગવાન આત્મારામ હતા તો પણ નેટલી વ્રજની નારીઓ હતી, તેટલા પોતાનાં સ્વરૂપ કરીને ભગવાન તેઓની સાથે લીલા કરતા થકા રમવા લાગ્યા પછી થાકી જ્યેષ્ઠ ભગવાન ગોપીઓની સાથે શ્રમ દૂર કરવા માટે પાણીમા પેદા અને ત્યાં જળ ક્રીડા કરવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે સત્ય કામનાવાળા કૌતુહલ જેમના ઉપર પ્રીતિ ધરાવતો હતો. તથા જેમણે પોતાના નીર્ધને પોતાને વિશે રાક્ષી રાખ્યું હતું એવા ભગવાન રાત્રીએ શરદ ઋતુમા કરવા યોગ્ય સૂચાર રસની સર્વ ક્રીડાઓ કરવા લાગી પછી પાછલી બે થકી રાત્રી રહી ત્યારે ગોપીઓ પોતપોતાને ઘેર ગઈ, આ રીતે ભગવાને કામનો પરાજય કરવા માટે રાસ-ક્રીડા કરી હતી.

અજગર મોક્ષ અને શાંતિચુડનો વધ—એક દિવસે ગોવાળીઆઓ ગાડામા બેસી અગ્રિકા વનમા ગયા. ત્યાં સરસ્વતી નદીમા ન્હાઈ, શકરનું તથા અગ્રિકા દેવીનું પૂજન કર્યું. પછી નદ, સુનદ વિગેરે ગોવાળી જળપાન કરી ચમુનાના તીર ઉપર રાત્રી રહ્યા તે વખતે કાંઈ ભૂખ્યો મોટો અજગર રાત્રે વનમા આવ્યો અને સુનેલા નદરાયને જળવા લાગ્યો. જેથી નંદરાયે જુઓ પાડી એવામા શ્રી કૃષ્ણે આવી અજગરને પગ ચડાડ્યો. એટલે તે સર્પનું સ્વરૂપ છેડી વિદ્યાધરનું રૂપ ધારણ કરી બોલ્યો કે-આપના ભરણુના સ્પર્શથી માઈ પાપ નાશ પામ્યું છે. એ પછી નંદરાય બચી ગયા અને અજગર વિદ્યાધરનું રૂપ લઈ સ્વર્ગમા ગયો. પછી ગોવાળી વ્રજમા આવ્યા. એક વખતે શ્રીકૃષ્ણ અને બળદેવ વનમા વ્રજની નારીઓ વચ્ચે રમતા હતા તે વખતે ત્રેમથી બધાયલી ગોપીઓ ભગવાનનાં ગીત આતી હતી એટલામા ત્યાં આવળ શખચૂડ નામનો કુબેરનો એક અનુચર યક્ષ આવ્યો, અને તરત ગોપીઓનાં ઉપાડી ઉત્તર દિશામા જવા લાગ્યો. એટલે ગોપીઓ બીમો પાડવા લાગી તે જોઈ બંને ભાઈ તે યક્ષની પાછળ દોડ્યા અને યક્ષને પકડી પાડ્યો. અને શ્રીકૃષ્ણે તેને મુઠીમા મારથી મારી નાખી તેના માથાનો મણકો લઈ લીધો. અને ગોપીઓને છોડાવી.

કંસે અકૃષ્ણ તથા બળદેવને યોદ્ધાવવા અકૂરને કુરેલી આજ્ઞા. એક વખતે અરિષ્ટ નામનો અસુર જળદનું રૂપ ધરી વ્રજમા આવ્યો. આ વિદાળ બળદેવે જોઈ ગોપીઓ તથા ગોવાળીઆઓ બીરા માડ્યા, જેથી શ્રી

કૃષ્ણ તે અસુરની સામે આવી ઉભા એટલે તે ગુસ્સ થઇ શિંગડાંની અશ્ત્રી-
ઓ આગળ રાખીને ભગવાન ઉપર ધસી આવ્યો. પણ ભગવાને તેના શિંગડા
આંધીને તેને ભૂમિ ઉપર નાંખી તેને પગથી ફાંવી એવો કચર્યો કે તે ચમ-
કીકમા ગયો. પછી ભગવાન ધ્રજમા આવ્યા.

તે પછી નારદે કસની પાસે આવીને કહ્યું કે પેલી દેવકીની જે દીકરી
હતી તે યશોદાની પુત્રી હતી તથા શ્રીકૃષ્ણ દેવકીના પુત્ર છે અને બળરામ
શોહિણીના પુત્ર છે અને વસુદેવે બપને લીધે તેમને પોતાના મિત્ર નહને ત્યા
મહેમાં છે એ બન્નેએ તારા સેવકાનો નાશ કર્યો છે. આ સબળી કંસ બે-
જ્ઞાન થઈ ગયો અને તેણે વસુદેવે નાશ કરવાની ઇચ્છાથી સજ કરેલી
તથાવાર હાથમા લીધી એટલે નારદે કહ્યું કે વસુદેવને જો તું મારીશ તો
તેના પુત્રો નાશી જશે, માટે હમણા વસુદેવને ન મારતો. પછી કસે
વસુદેવના પુત્રોને પોતાના મૃત્યુરૂપ સમજી વસુદેવને તથા દેવકીને લોકાની
બેડીઓથી કેદ કર્યા. પછી દેવર્ષિ નારદના ગયા પછી કસે કેશી દૈત્યને બો-
લાવીને કહ્યું કે તારે કૃષ્ણનો તથા બળદેવનો નાશ કરવો. પછી મુષ્ટિક વિગેરે
મલોને બોલાવી કહ્યું કે બળદેવ તથા શ્રીકૃષ્ણ બન્ને અહીં આવે તો તમારે
મલની રમતથી તેમનો નાશ કરવો.

પછી કંસે અકુરને મોલાવી કહ્યું કે તમે નહના ધ્રજમા જાઓ અને
ત્યા વસુદેવના એ પુત્રો રહે કે તેમને ચમમાં બેસાડી અહીં લાવો એ બને-
ને હાથે માઈ મગજ નિર્માણ થયું છે માટે હું તેમને અહીં લાવશો એટલે
હાથીથી મરાની નાખીશ, પછી વસુદેવ અને બીજા મારા શત્રુઓને મરાવી
નાખીશ પછી જરામધ મારો સસરો છે તે તેમજ બાણાસુર વગેરે મારા
સ્નેહીઓની સહાયતાથી હું પૃથ્વીનું રાજ્ય કરીશ. માટે તમે બંને બાળ-
કોને ધનુર્ધાર બેવાના મિષથી તથા મથુરાપુરીની શોભા બેવાના મિષથી
ઝટ અહીં તેડી લાવો. આ સાંભળી અકુર બોલ્યા, હે રાજા, તમારો
વિચાર સારો છે, હું તમારી આજ્ઞા પ્રમાણે કરીશ.

કૃષ્ણે કેશી તથા બોમાસુરનો નાશ કરવો—કસે મોકલેલો કેશી
દૈત્ય ઘોડાનું રૂપ લઈ ધ્રજમા ગયો. તેને આવેલો જોઈ ભગવાન તેની પાસે
ગયા એટલે દૈત્યે ક્રોધથી ભગવાન ઉપર ધસી જઈ પાછળથી બે હાતો મારી
એટલે ભગવાને તેને પાછલા પગથી પકડી ખૂબ ફેરવી તેને દૂર ફેંક્યો. વળી
ચાછો તે કેશી મુખ ફાડી મામો ધસી આવ્યો એટલે ભગવાને તેના મોમા
ડાબો હાથ ધાલ્યો એટલે તેના હાન પડી ગયા અને મળુ ફેંધાઈ ગયું જેથી
જીરી ગયો. આ અરસામા નારદે ભગવાનને જઈ કહ્યું કે હે કૃષ્ણ ! આપ

સર્વ પ્રાણીઓના આત્મારૂપ છે, આપ હમણા રાક્ષસોનો નાશ કરવા માટે અને ધર્મ મર્ધાંદાનુ રક્ષણ કરવા માટે અવતર્યા છે. આપ આવતે પરમ દિવસે ચાણૂર આદિ મદ્યોને, હાથીને અને કસને પણ મારશો તે હું જોઈશ અને બીજા અનેક પરાક્રમો કરશો. આપને હું પ્રણામ કરું છું પછી નારદ ત્યાંથી ગયા, અને ભગવાન કેશી દૈત્યનો નાશ કરી પશુઓનું પાલન કરવા લાગ્યા. એક દિવસે ગોવાળો પર્વતના શિખર ઉપર ઢોર ચારતા હતા અને રમતા હતા. એવામાં મોટી માયાવાળો મયદાનવનો પુત્ર બ્યોમાસુર ગોવાળીયાનો વેશ લઈને આવ્યો અને તે ચોર બનીને ધણી ગોવાળીયાઓને હરી ગયો. છેવટે ચાર પાંચ જ ગોવાળો રહ્યા. ભગવાને તેનું તે કામ જોઈ સિંહ જેમ નહારને પકડી પાડે તેમ ગોવાળીયાને હરી જતા તે દૈત્યને બળથડી પકડી પાડ્યો અને બે હાથવતી પકડી પૃથ્વી ઉપર પછાડી મારી નાખ્યો અને તેણે ગુફામાં સતાડેના ગોવાળીયાઓને બહાર કાઢ્યા પછી વજ્રમા ગયા.

કસની આત્મા પ્રમાણે અકુર બીજો દિવસે રથમાં બેસી ગોકુળમાં ગયા અને ત્યાં જઈ શ્રીકૃષ્ણ બળદેવને માટીમાં દડવનપ્રણામ કર્યા પછી અકુરને જમાડી સારી રીતે સત્કાર કર્યો પછી ભગવાને પૂછ્યું કે હે કાકા ! તમે કેમ આવ્યા છો ? ત્યાં સર્વ ખુશી છે ? આ સાંભળી અકુરે કહ્યું કે કસે મને અહિં તમને તેડવા સાડે મોકલ્યો છે એથી ભગવાન હસ્યા પછી બીજો દિવસે સર્વ ગોવાળો સાથે મથુરામાં જઈ ધનુર્ચાંગ જોવાનો નિશ્ચય કર્યો. ભગવાનને મથુરા જવાની વાત સાંભળી સર્વ ગોપીઓ ઉદાસી થઈ ગઈ અને રડવા લાગી સહવારે અકુરે રથ જોડાવ્યો. નદાદિક ગોવાળો ભેટા લઈ ગાડાં જોઈ મથુરા જતા તૈયાર થયે. શ્રીકૃષ્ણ ગોપીઓને હું હમણાં આવીશ એમ હૃત દ્વારા કહેવરાવી સતોષ પમાડી રથમાં બેસાડી બળદેવ સાથે મથુરા તરફ ચાલ્યા. ભગવાન શ્રી કૃષ્ણ અને બળદેવ અકુરની સાથે રથમાં બેસી યમુના નદી ઉપર આવી પડોઆ ત્યાં શ્રી કૃષ્ણ બળદેવ સાથે નાહ્યા પછી રથમાં બેઠા અકુરજી તે બન્નેને રથ ઉપર બેસાડી તે બન્નેની રજા લઈ યમુનાના ધરામાં આવ્યા અને ત્યાં આમળ સ્નાન કરી પાણીમાં ડૂબડી મારી ગાયત્રી મંત્રનો જપ કરવા માડ્યો. એટલામાં અકુરે બળદેવ તથા શ્રીકૃષ્ણ બન્નેને પાણીમાં સાથે દીઠા એટલે તેમને વિચાર થયો કે વસુદેવના બન્ને પુત્રો તો રથમાં બેઠા છે તે અહિં ક્યાથી ! વળી તે રથમાં જોઈ આવ્યા તો ત્યાં પણ દીઠા, વળી પાણીમાં આવી કુબડી મારી તો પાણીમાં ભગવાન શેષનાં દર્શન થયા અને તે શેષ નામના જોળામાં ભગવાનને પોઢેના દીઠા, પરમ ભક્તિવાળા અકુરજી આ ભગવાનનાં દર્શન કરી ધણી જ પ્રસન્ન થયા પછી અકુરે

પાણીમાંથી બહાર આવી રથમાં બેઠા અને સખાકાળે મથુરામાં પહોંચ્યા. શ્રીકૃષ્ણ અને બળભદ્ર મથુરામાં આવી એવામાં તો વ્રજવાસી નદરાય વગેરે ગોવાળો આગળથી ત્યાં આવી ઉપવનમાં તેમની વાટ જોતા ઉભા હતા. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ તે ગોવાળોને મળી અકુરનો હાથ ઝાઝી તેમને કહેવા લાગ્યા કે આપ વાહનો સાથે આગળથી મથુરાપુરીમાં જઈને ઘેર જાઓ અને અમે અહીં ઉતારો કરીને પછી નગરો જોઈશું અકુરે કહ્યું હે પ્રભુ! હું તમારા બંને વગર મથુરામાં જઈશ નહિ માટે ચાલો આપણે સાથે ઘેર જઈએ પછી ભગવાને કહ્યું કે યાદવોના મહાજનો દ્રોહ કરનારા કેસના નાશ કરીને પછી હું મારા મોટાબાદની સાથે તમારે ઘેર આવીશ અને સખધીઓને આનંદ આપીશ.

આ પછી અકુર મનમાં ઉદાસ થઈ મથુરામાં જઈ કેસને ભગવાન આભ્યાની વાત કરી પોતાને ઘેર ગયા પછી શ્રીકૃષ્ણ પાછળે પહોંચે ગોવાળાઓ સાથે વિટળાઇ બળદેવની સાથે નગરો જોવા મથુરામાં પેડા તેમને આવેલા જોઇ નગરની સ્ત્રીઓ હવેલીઓ ઉપર ચઢી દર્શન કરવા લાગી, એવામાં લુગડા ધોનારો ધોળી આવતો હતો તેને જોઇ ભગવાને તેની પાસેથી ધોત્રેલાં ઉત્તમ વસ્ત્રો માગ્યા પછી તે ધોળી રાખતો ચાકર હોવાથી ધણે જાણી ગયેલો હતો જેથી તેણે ગુસ્સે થઇ કહ્યું કે અરે તમે પર્વતોમાં રહેનારા ગોવાળાયા તે વળી આવા ઉત્તમ વસ્ત્રો પહેરવાની કેમ ઇચ્છા કરો છો! જે જીવવાની આશા હોય તો ફરી આવી માગ્યું કરશો નહિ આમ બબડવા લાગ્યો એટલે ભગવાન ક્રોધાત્મક થઇ તે ધોળીને મારી નાખી તેના વસ્ત્રો ભઇ લીધા, એટલે તેના સર્વે નોકરો લુગડા મુકી ચારે તરફ નાસી ગયા પછી કૃષ્ણ અને બળદેવે પોતાને મમતા વસ્ત્રો પહેરી લીધા ને બાકીના ગોવાળાઓને આપી દીધા પછી એક દરજ્જાએ તે લુગડાને તેમને બધાએ સ્તા કરી આપ્યા, પછી તે બંને બાઈ સુખમાં નામના માળીને ત્યાં ગયા, માળીએ તેમને જોઈ ઉભા થઇ પ્રણામ કર્યા, અને પુષ્પની માળા, ચંદન વગેરેથી તે બંને બાઈઓની પૂજા કરી અને સારા સુગંધી પુષ્પોના ઉત્તમ હાર અર્પણ કર્યા, પછી શ્રીકૃષ્ણ તેને આશીર્વાદ આપ્યો અને પછી ત્યાંથી આગળ નીકળ્યા.

ભગવાને કુષ્મજને તરૂણી બનાવ્યા—ભગવાને રાજમાર્ગમાં જતાં એક સુદર મુખવાળી તરૂણ નારીને જતી દીડી, તે સો કુમડી હતી, તેણે હાથમાં શરીર ઉપર લેપ કરવાના ચંદનનું પાન લીધું હતું, ભગવાને તે સ્ત્રીને હસીને પૂછ્યું કે અરે સ્ત્રી, તું કાણ છે? આ ચંદન કોના શરીર

ઉપર ચોપડવા લાઈ જાય છે? આ ચન્દન અમને આપ, ચન્દન આપવાથી તારૂં કલ્યાણુ થશે એ સાબળી કુખ્જા બોલી, હું કસની માનીતી ઠાસી છુ. મારૂં નામ ત્રિવંકા છે અને અગરાગ તૈયાર કરવાના કામમાં કસે અને માન્ય કરેલી છે આ ચન્દન ભોજરાજા કસને પ્રિય છે છતાં હું તમને ત્યો ચન્દન આપુ. એટલે કૃષ્ણ અને બળદેવે તે ચન્દન લઈ શરીર ઉપર ચોપડ્યું પછી ત્રણ ઠેકાણેથી વાકી વળેલી કુખ્જાને ભગવાને સરખી કરવાનો વિચાર કર્યો અને પછી પોતાના પગવતી કુખ્જાના એ કૃષ્ણ દયાવી, હાથની બે અંગળાઓને ઉઘી કરીને તેની દાઢી પકડીને તેના શરીરને ઉચુ ખેંચ્યું, આથી તે ઋતું અગ સરખું થઈ ગયું અને ભગવાનના સ્પર્શથી તે મોટા નિતબને રતનવાળી ઉત્તમ સુદરી થઈ રહી. પછી કુખ્જાએ કૃષ્ણને પોતાને ત્યાં આવવાની પ્રાર્થના કરી એટલે કૃષ્ણે કહ્યું કે હે ઋતુ અમારૂં કામ સિદ્ધ કર્યા પછી અમે તારે ત્યાં આવીશું. આમ કહી તેને વિદાય કરી પછી ભગવાન આગળ ચાલ્યા અને ધનુષ મુકવાના ઠેકાણે જઈ, અને ત્યાં ઇંદ ધનુષ હતું તે લીધું, અને તેને ખેંચીને રમત માત્રમાં બાગી નાખ્યું, તેને શબ્દ સાબળી કસ બચ્ચીત થઈ ગયો ધનુષની ચોકી કરનારા કસના નોકરો કૃષ્ણને પકડવા તેની આસપાસ વીંટાઈ વળ્યા, એટલે કૃષ્ણ અને બળદેવ ધનુષના એ કંકડા લઈ તેમને મારવા લાગ્યા, અને પછી ઇચ્છા પ્રમાણે નગરીમાં ફરવા લાગ્યા, સપ્તાહને પોતે ઉતારા ઉપર ગયા.

મહોલોના વધ—સવાર થતા કસે મહાકીડાનો મહોત્સવ કરાવવાનો આરંભ કર્યો. નગરલેડો અખાડાની આબુખાબુ મંચાડા ઉપર બેઠા કસ પશુ રાજમચ્છ ઉપર બેઠો, મંચો અખાડામાં હાજર થયા કસ તથા બળદેવજીએ વિચાર કર્યો કે આટલું છતાં હજી પશુ કસ આપણા માતા પિતાને છોડતો નથી માટે મંચો છતાં પશુ તેનો નાશ કરવામાં દોષ નથી, આવો વિચાર કરતા તે બંને રમમડપમાં ગયા અખાડાના બારણા ઉપર ગયા કે માવતે ઉભો રાખેલો કુલશ્યાપીડ હાથી દોડે તેને બોધ કૃષ્ણે કહ્યું હે માવત, અમને અંદર જવા જગા આપ, નહિ તો તું અને હાથી બંને મરી જશો. આ સાબળી માવતે હાથીને ઠાપાવમાન કરી કૃષ્ણના ઉપર છુટો મૂક્યો તે હાથીએ સુલતી કૃષ્ણને પકડ્યા પશુ તે છુટા થઈ તેની સુલ પકડી તેને જમીન ઉપર નાખી હાથવતી દાંત ઉખાડી મારી નાખ્યો પછી શ્રીકૃષ્ણ અને બળદેવજી મહાના અખાડામાં આવ્યા ત્યાં ચાણુર નામના મંચે તેમની સાથે મહા સુલ કરવાની ઇચ્છા દર્શાવી, એટલે શ્રીકૃષ્ણ ચાણુર સાથે મહાયુદ્ધ કરવા

લાગ્યા અને બળભદ્ર મુશ્કિલ સાથે મધ્યમુદ્ધ કરવા લાગ્યા તરૂંજી વચના બે બાળકો કૃષ્ણ અને બળદેવ મોટા પર્વત જેવા આ બે મધ્ધો સાથે મુદ્ધ કરતા આશ્ચર્યના સર્વ અગ બાગી ગયા અને તેને બે હાથ પકડી આમતેમ ફેરવી પછાડી મારી નાખ્યો તેમ બળદેવે પણ મુશ્કિલને માર્યો તે પછી બીજા કેટલાક મલો આવ્યા તેમને પણ મારી નાખ્યા એટલે બીજા મલો નાસી ગયા

કંસનો વધ-માતાપિતાનાં દર્શન-—પદા મલોનો પરાજય કરી શ્રીકૃષ્ણ તથા બળભદ્ર પોતાના મિત્ર ગોવાળો સાથે અખાડામાં તુરીઓના નાદ વચ્ચે નૃત્ય કરવા લાગ્યા કેસે મલો મરાયાથી કૃષ્ણ અને બળદેવને નગરમાંથી બહાર કાઢવાની, નદને કેદ કરવાની અને વસુદેવ તેમ ઉપસેનને મારી નાખવાના આદા કરી આમ કેસ બળડે છે એટલે કૃષ્ણ ડોપી ઉડ્યા અને ઉડ્યા માયડા ઉપર ચઢી ગયા કૃષ્ણને આવના જોઈ કેસે હાલ તરવાર લીધી અને ઉભો થયો અને નાસવા લાગ્યો પણ કૃષ્ણે તરત તેને પકડી પાડ્યો અને તેના કેથ પકડી માયડા ઉપરથી અખાડામાં નીચે નાખી તેના ઉપર પોતે પડ્યા અને લોકાના દેખતા સિદ્ધ જેમ હાથીને ધનડે તેમ મરી ગયેલા કેસને ભગવાન જમીન ઉપર ધસડવા લાગ્યા આ વખતે સર્વ મનુષ્યો હાહાકાર કરવા લાગ્યા, આ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણે કસનો પણ વધ કર્યો એટલે તેના આઠ ભાઈઓ કસનુ વેર લેવા ત્યા આવ્યા, તેમને બળદેવે મારી નાખ્યા, પછી તેમની સ્ત્રીઓ ત્યા રહી કકળતી આવી તેમની કૃષ્ણે આશ્વાસના કરાવી, અને પછી તે મરી ગયેલાની કીયાઓ કરાવી. તે પછી કૃષ્ણે માતા પિતાને કેદમાંથી છુટા કરાવી તેમને પ્રજ્ઞામ કર્યા

ઉપસેનને રાજ્યાભિષેક-—પછી વસુદેવ અને દેવકી તે બન્ને બાળકોને જોળામાં બેસાડી પરમ આનંદ પામ્યા. આમ કૃષ્ણે માતાપિતાની આશ્વાસના કરીને પછી વડવા ઉપસેનને યાદવોના રાજા બનાવ્યા. પછી કેસના ભયથી નાસી ગયેલા યાદવોને તેડાવ્યા અને તેમને સંતોષ્યા, અને સર્વ સ્થળે આનંદ વતયિા. તે પછી ભગવાન દેવકી પુત્ર શ્રીકૃષ્ણ તથા બળભદ્ર નદરાયની પાસે જઈ તેમને ભેટી કહેવા લાગ્યા કે હે પિતાજી, તમે બનેએ અમારૂં સારી રીતે રક્ષણ કરી લાડ લડાવ્યા છે હે પિતાજી, હવે તમે વ્રજમાં જાઓ, અને અમે કુખી સખધીઓને સુખ આપીને પછી તમારી પાસે આવીશું. પછી નદાદિ ગોવાળોનો સારી રીતે સત્કાર કરી તેમને ધરેણા, વાસણો આદિ આપી વ્રજમાં વિદાય કર્યા.

મકૃષ્ણ બળદેવનું સાંદિપની ગુરૂને ત્યાં લાણવા જતું-—પછી

યજ્ઞદેવે પોતાના પુત્ર શ્રીકૃષ્ણ અને બળદેવને ઝોર અને બાહ્યભૂતની પાસે શાસ્ત્રવિધિથી દિગ્ સસ્કાર કરાવ્યા, અને બાહ્યભૂતને દક્ષિણ આપી અને કસે અર્ધર્થથી હરી લીધેલી ગાયને બાહ્યભૂતને આપી. પછી તે બેને કુમારો ઉપનયન સસ્કાર પામીને દિગ્પથ્યુતે પ્રાપ્ત થયા અને યદુકુળના આચાર્ય ગર્ગ્યાર્યની પાસેથી ગાયત્રી સળધી મ્ત ધારણ કર્યું અને બ્રહ્મચર્ય વ્રત ધારણ કર્યું. પછી સર્વ વિદ્યાના ઉત્પત્તિ સ્થાન, સર્વેશ અને જગતના ઇશ્વર જ્ઞાતા પશુ મનુષ્યની યેજ્ઞથી સ્વન સિદ્ધ બને ભાઇઓ ગુરુકુળમાં વાસ કરવાની ઇચ્છાથી ઉજ્જનના રહેવાસી કાસ્યને નામે પ્રખ્યાત સાંદીપનિ નામના ગુરુની પાસે ગયા, અને ત્યાં દેવ ધી પેઠે ગુરુની સેવા કરતા લાગ્યા.

સાંદીપની ગુરુએ તેમને ૭ અંગે સહિત તથા ઉપનિષદો સહિત ચાર વેદો ભણાવ્યા. મત્ર અને દેવનાના જ્ઞાન સાથે ધનુર્વદ અને ધર્મશાસ્ત્ર, મી-માસા અને તર્ક શાસ્ત્ર તથા ૭ પ્રકારની રાજનીતિ પણ ભણાવી. બેને ભાઇઓ યોસક દિવસ રાત્રિઓમાં તો યોસક કળા શિખ્યા પછી પોતે પોતાના ગુરુને ગુરુ દંક્ષણ માનવા માટે પ્રાર્થના કરી એટલે સાંદીપની ગુરુએ તેમના સામર્યનો તવ્યા કરી તેમણે પ્રભાસના મહાસાગરમાં પોતાનો બાળક પુત્ર કૃષ્ણ મરી ગયો હતો તેને પાછો લાવવાનો વર માગ્યો એટલે તથાસ્તુ કહી બેને મહારથીઓ રથમાં બેસી પ્રભાસમાં જઈ મહાસાગરના તીર ઉપર બેઠા સમુદ્રે તેમને આવ્યા બાળી તેમનું પુન્યન કર્યું પછી બગવાને સમુદ્રને કહ્યું કે તુ ઝટ અમારો ગુરુ પુત્ર આપ, કારણ કે તુ મોટા તરંગોવડે તેને અહીંથી જ અદર ધસડી ગયો છે. એટલે સમુદ્રે કહ્યું કે હે કૃષ્ણ એ બાહ્યભૂતના પુત્રને હું હરી ગયો નથી પણ પચાન નામનો મોટો દૈત્ય આ સમુદ્રમાં પાણીની અદર ક્યાં કરે છે, અહીં તે અસુર શખનુ રૂપ ધારણ કરનારો છે, એટલે કૃષ્ણે પાણીમાં પેખી તે દૈત્યને મારીને બેચુ તો તેના પેટમાં બાહ્યભૂત પુત્રને દોઢા નડિ એટલે તેના શરીરમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો શખ લઈ તીર ઉપર આવી યમની પુરી સંયમનીમાં જઈ શખ વગાડ્યો એટલે યમરાય આવ્યા તેમને કહ્યું કે અમારા ગુરુના પુત્રને આપો, એટલે યમરાયે તેને આણી આપ્યો તે લઈ કૃષ્ણ અને બળદેવજીએ પોતાના ગુરુને આપી પછી ગુરુને આશિર્વાદ મેળવી બેને ભાઇઓ રથમાં બેસી પોતાના નગરમાં આવ્યા.

શ્રીકૃષ્ણના પ્રિય મિત્ર તથા મત્રી સાક્ષાત્ બૃહસ્પતિ ઉદ્ભવજી હતા તેમને જન્મમાં જઈ પોતાના માતા પિતાને પ્રસન્ન કરી ગાંધીઓને પોતાના

વિરહથી થએલી માનસિક પીડા દૂર કરવા મોકલ્યા, ઉદ્ધવજીએ ત્યાં જઈ નદાદિ ગોવાળાને અને ગોપીઓને શાત કરી અને કેટલાક મહિલા ત્યાં રહી કૃષ્ણની કથા કરી વ્રજવાસીઓને શાત કરવા લાગ્યા પછી પોતે મથુરા નગરીમાં પાછા આવ્યા.

કૃષ્ણનો કુળજ સાથે વિહાર—પછી સર્વના આત્મારૂપ એવા ભગવાન કુળજને આપેલું વચન સભારી તેને પ્રસન્ન કરવા માટે તેને ઘેર ગયા. કુળજનું ઘર અનેક વસ્તુઓથી ભરપૂર હતું. ભગવાનને આવેલા જોઇ કુળજએ તેમને હર્ષયા સત્કાર કર્યો, તેમ ઉદ્ધવજીનો પણ સત્કાર કર્યો પછી ત્યાં તેના મનને સતોષ આપી પાછા કૃષ્ણ બળદેવ અને ઉદ્ધવજી અકુરને ત્યાં ગયા. અકુરે તમને આવેલા જોઇ પ્રમત્ત થઇ યોગ્ય સત્કાર કર્યો પછી કૃષ્ણ અકુરને કહ્યું કે તમે અમારા નિત્ય ગુરુ અને કાકા છો, આપ અમારા વડીલ છો માટે પાડવોનું હિત કરવા માટે અને તેઓની રિયાત કેવી છે તે જાણવા માટે હસ્તિનાપુરમાં જાઓ પિતાના મરણ પછી કુળી થએલા બાળકોને માતા સાથે ધૃતરાષ્ટ્ર રાજા પોતાના નગરમાં લાગ્યા છે અને તે હસ્તિનાપુરમાં રહે છે પણ ધૃતરાષ્ટ્ર તેના દુષ્ટ પુત્રને વશ થઇ ભાઇના પુત્રો ઉપર સમદર્શિ રાખતો નથી માટે તમે હમણાં હસ્તિનાપુર જઇ તેમની તપાસ કરી આવો આવું રહી ભગવાન બળભદ્ર અને ઉદ્ધવજી માથે પોતાને ઘેર આવ્યા.

અકુર પછી હસ્તિનાપુર ગયા અને ત્યાં ધૃતરાષ્ટ્ર, બીષ્મ અને કુતાળને મળ્યા પાડવોના સમાચાર મેળવી પાછા મથુરામાં આવી કૃષ્ણને ત્યાંની હકીકત રહી.

શ્રીકૃષ્ણ દ્વારકાં વસાવી—કસની બે રાણીઓ કસના મરણ પછી કુળી થઇ પોતાના પિતાને ત્યાં જઇ પોતાના બાપ મગધ દેશના રાજા જરાસંધને સર્વ હકીકત રહી જેથી જરાસંધ ધણે ગુસ્સે થયો અને પૃથ્વી યાત્રવ વગરની કરવાનો નિશ્ચય કર્યો તેણે ૨૩ મહોદિણી સેના લઇ યાદવોની રાજધાની મથુરા નગરીને ઘેરો ઘાલ્યો. એટલે શ્રીકૃષ્ણ અને બળભદ્ર બંને શરીર ઉપર કવચો પહેરી આયુધો લઇ યોદ્ધા સેના સાથે નગરની બહાર નીકળ્યા એટલે દુર્યોધન સેનાએ કૃષ્ણ અને બળભદ્રને ઘેરી લીધા એટલે ભગવાને બાણ ઉપર બાણ છોડવા માડ્યા અને દુર્યોધનની સેનાનો સહાર કરવા લાગ્યા પછી બળભદ્રે જરાસંધને વચ્ચેની પાસથી બાધી દીધો પણ કૃષ્ણના કહેવાથી તેમણે તેને છોડી દીધો એટલે તે શરમાઇને મગધ દેશ તરફ ચાલ્યો થયો, અને ભગવાન તથા

બળભદ્ર નગરમાં આગ્યા. આ પછી જરાસંધે ૧૭ વાર આવી યુદ્ધ કયુ અને ભગવાને દરેક વખતે તેના સૈન્યનો સહાર કર્યો. પછી તે ૧૮ મી વખત યુદ્ધ કરતા આવવાનો હતો એવામાં કાન્યવન ડ કરેડ મ્લેચ્છો સાથે ચડી આવ્યો. એટલે ભગવાને વિચાર કર્યો કે આ કાન્યવન આવ્યો છે અને એક મે દિવસમાં જરાસંધ આવશે તો તે બેની માથે યુદ્ધ કરવામાં તેઓ યાદવોને મારી નાખશે માટે હવે મનુષ્યોથી જાજ શકાય નહિ તેનો એક કિલ્લો બાધી નેમાં સર્વ સમગ્રી મોને વનાવી પડી કાન્યવનનો નાશ કરાવીમે આ પ્રમાણે વિચાર કરી શ્રીકૃષ્ણે સમુદ્રમાં ૧૨ યોગનના વિસ્તારવાળુ અંશુત નગર તે જ વખતે બનાવ્યુ એ નગર તે જ દ્વારકાં તેમાં રાજાઓ, ધરો, ઉદ્યાનો વિગેરે સુદર હતુ અને આ સર્વ સગરડ હતી ત્યાં સુધર્મા અને પારિજીત નામનુ દિવ્ય ઝાડ મોકલ્યુ હતુ આ સર્વ સોદધવાળી દ્વારકા નગરીમાં શ્રીહરિ કૃષ્ણ પોતાના યોગના પ્રમાત્રથી મથુરાના સર્વ મનુષ્યોને લઈ ગયા, અને પડી બળમરને ત્યાં મુડી કહ્યું કે તમારે અહીં રહી સર્વ પ્રજાનુ રક્ષણ કરવુ એમ કહી કૃષ્ણ ત્યાંથી મથુરા આવ્યા.

સુયુક્ત્ત્વની દૃષ્ટિ ની કાલકલન ભાગ્ય ચાગ્યો—પુર વચ્ચે ધારણ કરી કૃષ્ણ આતુર વગરના યજ મથુરા નગરીમાંથી બહાર નીકળ્યા ભગવાનને મહાર નીજોના જોડ કાન્યવન વિચાર કરતા ઘાગા કે શ્રી વત્સનાં ચિહ્નરાજો, આ અતે દેખાવડો પુરુષ નારના કહેવા પ્રમાણે વસ્ત્રવેત્ત પુત્ર હશે તે હથીનાર વારનો છે અને પગે ચાલીને જાત છે માટે હું પણ આતુર વગરનો પગે ચાલીને એની માથે યુદ્ધ કરે. આવો નિશ્ચય કરી કાન્યવન ભગવાનને પડગ માટે નેમની પાછળ દોડ્યો ભગવાન પણ આગળ દોડતા નેને મેક ગુરામાં લઈ ગયા ભગવાન ગુરામાં પેડા એટલે તે પણ ગુરામાં પેડા, ત્યાં તેણે કાઠ બીજ પુરુષને મુગેના દીડો એટલે આ કૃષ્ણ મને માટેને દર કાળી મકાતમાં પેડે અહીં સુવ ગયો છે, એમ ધારી તેણે પેડા મુગેના પુરાને શ્રીકૃષ્ણ ધારી લાન માગી, એટલે ધણી વખતથી નિદ્રાવશ થયેનો તે પુરુષ ઉડ્યો અને આમતેમ બેના ઘાગો તો તેણે પાસે ઉમેના કાલ્યવનને દીડો એટલે તે કાંધાવમાન થેના મુયુક્ત રાજની તેના ઉપર દૃષ્ટિ પડતા તત્કાલે જ તેના દેહમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા અગ્નિવડે કાલ્યવન બળીને બાબ થઈ ગયો.

સુયુક્ત્ત્વ રાજા હૃદવાકુ રાજના વશમાં અવતર્યા હતા અને તે અધિતા રાજના પુત્ર હતા. તેમણે ધણી દિવસ સુધી હૃદાદિક દેવતાઓની અસુરોના ત્રાસથી રક્ષા કરી હતી. પછી દેવતાએ તેમને વર મંગવાનું કહ્યું.

ત્યારે તેમણે તેમની પાસે નિદ્રા માગી લીધી અને ગુફામાં જઈ સૂતા. દેવોએ તેમને કહ્યું હતું કે જે મુર્ખ મનુષ્ય તમને સુષ્પ ગરેલાને વચ્ચે જગાડશે તે તમારી દષ્ટિ પડતાજ તેજ ક્ષણે બળી બાળ થશે. આ વર-
માન પ્રમાણે શાલ્યવન બળી બાળ થયો. કાળયવનને બાળ કરાવ્યા પછી
ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે મુચુકુંદને દશન આપ્યા. પછી મુચુકુંદને આવતા જન્મે
આઠાશુ ધધ મારા અદ્વૈત રવરૂપને પામીશ એવો વર આપ્યો. પછી મુચુ-
કુંદ ગુફામાંથી બહાર નીકળી ગધમાદન પર્વત ઉપર જઈ તપ કરવા
લાગ્યા અને કૃષ્ણ મથુરામાં પાછા આવી યવનની સેનાને મારી નાખીને
તેમનું ધન દારિકામાં પહેાડ્યાડવા લાગ્યા એવામાં જરાસંધ ૨૩ અશ્વોદ્ધિષ્ઠી
સેના ૯૪ મથુરા ઉપર ચઢી આવ્યો એટલે શ્રીકૃષ્ણ અને બળદેવ ત્યાંથી
ઉતાવળા ઉતાવળા દોડ્યા જરાસંધ પશુ તેની પાછળ દોડ્યો અને એક
પર્વત ઉપર ચઢી ગયા જરાસંધે તે પર્વતને સળગાવ્યો એટલે શ્રીકૃષ્ણ
અને બળદેવ કુદી નિર્ભય સ્થળે પડ્યા અને થતુ જાણે નહિ તેમ શ્રીકૃષ્ણ
અને બળદેવ દારિકામાં ગયા જરાસંધે જાણ્યું કે કૃષ્ણ અને બળદેવ બળી
ગયા હશે માટે તે પાછો મગધ દેશમાં ગયો.

કૃષ્ણનું રૂદ્ધિમણિ સાથે લગ્ન—આખા મહાબળ રાજા રૈવને પોતાની
પુત્રી રૈવતીને બળદેવ સાથે પરણાવી હતી અને બીજાક રાજાની પુત્રી
શ્રીરૂક્મણીને ભગવાન સ્વયંવરમાં પરણ્યા હતા વિદર્ભ દેશમાં બીજાક
નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો, તેને પાંચ પુત્રો અને એક પુત્રી હતી
પુત્રનું નામ રૂદ્ધિમણિ હતું શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના રૂપ, પરાક્રમ સાલળી
રૂદ્ધિમણિએ શ્રીકૃષ્ણને પોતાને યોગ્ય પતિ માન્યા અને શ્રીકૃષ્ણે પણ જીવિ,
રૂપ, સ્વભાવ જાણી રૂદ્ધિમણિ સાથે પરણવાનો વિચાર કર્યો રૂદ્ધિમણિના
મોટા ભાઈનું નામ રૂક્મિ હતું તેણે રૂદ્ધિમણિના કૃષ્ણ સાથે લગ્ન કરવાને
ના પાડી અને તેણે પોતાની બેનનો વિવાહ શિશુપાલ સાથે કર્યો એ જાણી
રૂદ્ધિમણિને ધણો ખેદ થયો, અને તેમણે પોતાના એક વિશ્વાસુ આઠાશુને
બોલાવી તેની સાથે શ્રીકૃષ્ણને સદેશો મોકલ્યો, એટલે તે આઠાશુ દારિકા
જઈ કૃષ્ણને રૂદ્ધિમણિના પત્ર આપ્યો તે પત્રમાં લખ્યું હતું કે “હે પ્રભુ!
મારું મન નિર્લજ્જ ધધ તમારે વિષે આસક્ત થયું છે, હું આપને સ્વામી
કરીને વરી ચૂકી છું મેં મારો આત્મા આપને અર્પણ કર્યો છે, માટે
આપ આઠ પધારી મને તમારી ભાર્મરૂપ સ્વીકારો અને શિયાળ જેમ
સિંહના ભાગને ન અડકે તેમ મને શિશુપાલ આત્મીને ન અડકે તેમ કરો.
આપ વિવાહને આગલે દિવસે છાનામાના વિદર્ભ દેશમાં આવજો અને

શિશુપાલ તથા જરાસંધના સેન્યને મારી નાંખી અને સમગ્ર વિવિધો પર-
જ્ઞને આપ જો અને નહિ મળે તો હું મારા પ્રાણોને વનથી દુર્ગળ કરી
તેનો ત્યાગ કરીશ ” આવે પત્ર વાંચી કૃષ્ણે વિદર્ભ દેશમાં જતાનો
નિશ્ચય કર્યો, અને તરત રથ જોડાવી પોતે પેલા બાહ્યને લઈ એક રાત્રીમાં
ઓખા મહામાથી વિદર્ભ દેશમાં પહોંચ્યા.

કૃષ્ણે રૂદ્ધિમ ઝૂંનું હરણ કર્યું—કુડિન નગરનો ગામ ભીમક
પુત્ર ઉપરના વાતસલ્યને લીધે તેને આધીન હતો તેથી પોતાની કન્યા શિશુ-
પાલને પરણાવવા માટે નગરને શણગારવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. કન્યાને
મગળ સ્નાન કરાવી ઉત્તમ વસ્ત્રાશ્રૂષણો પહેગવી શણગારી પત્રી સેના
સાથે શિશુપાલ કુડિનપુર ગયો, વિદર્ભદેશના રાજાએ તેનો સત્કાર કરી
તેને ઉતારા આપ્યો. શિશુપાલની જાતમાં જતામધ, શાન્ત, પોન્ડૂ વિગેરે
હજારો રાજ આવ્યા હતા. અને શ્રીકૃષ્ણ અહિં આવી કન્યાનું હરણ કરે
તો આપણે સર્વે મળી તેની સાથે ઘડવું એવા નિશ્ચયવાળા તે હતા શ્રી
કૃષ્ણ એકલા કન્યાનું હરણ કરવા ગયા છે એ વાત જાણી બગલાના
મનમાં ચકા થવાથી તે વચ્છી મોટી સેના સાથે કુડિનપુર તરફ ચલ્યા.

રૂદ્ધિમશ્રી શ્રીકૃષ્ણને આવવાની વાટ જોતા હતા અને પોતે મોકલેલો
બાહ્ય પાઠો આવશે ન જોઈ ચિંતા કરતા લાગ્યા એવામાં તે તેમણે
મોકલેલો બાહ્ય આવ્યો અને તેમણે ભગવાન અગ્નિની વાત જાણી
અને પરણવાનું વચન આપ્યું છે એવું પશુ કંઈ પોતાની પુત્રીનો વચાહ
જોવા શ્રીકૃષ્ણ અને બગલાદ આવ્યા છે એ વાત જાણી ભીમકંકરાજ
તેમને સામે લેતા માટે ગયા અને સારો સત્કાર કરી ઉત્તમ ઉતારો આપ્યો.
રૂદ્ધિમશ્રી યોદ્ધાઓની રક્ષા તળે અત્યંત પુરમાથી નીડળી અમિકાના મંદિર
તરફ આવ્યા અને પાર્વતીના ચરણ કમળના દર્શન કરતા માટે પગે ચાલીને
ગયા. દેવીના મંદિર પાસે આવી કન્યા હાથ પગ ધોઈ જળનું આચમન
કરી શુદ્ધ ને સાત યજ્ઞ અમિકાના મંદિરમાં પેડી પછી દેવીને પગે લાગી
પૂજા કરી પછી રૂદ્ધિમશ્રી દેવીના મંદિરમંચી બહાર નીકળ્યા, અને હસતી
અતિએ આવતા લાગ્યા, અને ભગવાન કપારે અંધે તેની વાટ જોતા લાગ્યા.
એવામાં શ્રીકૃષ્ણ તેમની નજરે પડ્યા પછી રાજપુત્રી રૂદ્ધિમશ્રી રથ ઉપર
અહતા હતા એવામાં શ્રીકૃષ્ણે સર્વ શત્રુઓના દેખાતા રૂદ્ધિમશ્રી હરણ
કરીને ગડના ચિહ્નવાળા પોતાના રથમાં બેસાડ્યા અને સર્વ રાજા મોના
મહાનો પગાજ્ય કરીને શ્રીકૃષ્ણ બગલા માદેનો સાથે દાગડા તરફ
જવા લાગ્યા.

પછી સર્વ રાજાઓ અન્ન શાઓ લઈ ભગવાનની પાછળ દોડ્યા તેમને માદેવોએ કહ્યુંવા માડ્યા કૃષ્ણનો દુરમન રૂઢિ પોતાની બેનનો રાક્ષસ વિવાહ થયો જાણી શ્રી કૃષ્ણની પાછળ દોડ્યો કૃષ્ણે બાણો ફેંકી તેના રમ નાશ કર્યો એટલે તે તરતાર લગ્ન કૃષ્ણ ઉપર ધસી આવ્યો ભગવાને તેની હાલ તરવારના કકડા કરી નાખ્યા અને પછી તલવાર લઈ તેને મારવા માટે તૈયાર થયા એટલે રૂદિમણીને પોતાના ભાઇને ન મારવા કૃષ્ણને પ્રાર્થના કરી એટલે ભગવાને તેને ન માર્યો પણ તેના માથાના ને દાઢીના વાળ બોડાવો વિરૂપ બનાવી કેદ કર્યો. તે જોઈ બળભરે કહ્યું આ ઠીક નહિ. સબધીએ કદાચ દેહાત શિક્ષા યોગ્ય અપરાધ કર્યો હોય તો પણ તેને મારવા નહિ પણ તેનો ત્યાગ કરી દેવો એટલે કૃષ્ણે તેને છોડી દીધો. પણ રૂદિમણે નો પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે કૃષ્ણને માર્યા વિના તથા રૂદિમણીને પાછી લામ્યા વિના કુડિન નગરમાં પેસીશ નહિ, તેથી તે રોષથી વિરૂપ બની ભોજ કટક નામે નગર વસાડી ત્યા રહ્યો અને કૃષ્ણ સર્વ રાજાઓને હરાવી બીમકે ગામની પુત્રી રૂદિમણીને દાગડામાં લાવી શાસ્ત્રવિધિથી તેની સાથે લગ્ન કર્યું. આ વખતે દારકાવાસી લોખિને પણ ધણો આનંદ થયો.

ભગવાનના પુત્ર પ્રહુન્નનો જન્મ—મહાદેવના કાપથી કામદેવ બળી જાય થયો હતો તેનું નામ પ્રહુન્ન પાડ્યું, તે પોતાના પિતા સમાન હતો તે પ્રહુન્નને ઇચ્છાનુસાર ૩૫ ધાતુ કુન્નાર શયરાસુર પોતાનો દુરમન જાણી દસ દિવસની અંદર સૂતિકા ગૃહમાંથી હરી જઈ સમુદ્રમાં નાખી ઘેર આવ્યા ગયો, સમુદ્રમાં કોઈ જળવાન માછલો તેને ગળી ગયો, તે માછલાને માછલીઓએ પકડી શયરાસુરને ભેટ કર્યો તે મચ્છને ચીરતા તેમાં બાળક દોડી તેથી રસોઈઆએ માયાવતી નામની શયરાસુરની દાસીને તે બાળક આપ્યો.

માયાવતી એ કામની પતિવ્રતા સ્ત્રી રતિ હતી, તે પોતાના પતિના પુનર્જન્મની વાટ જોતી હતી, શયરાસુરે તેને રસોઈ કરવા રાખી હતી. નારદે તેને આ બાળકની ઉત્પત્તિ કહી એટલે તેને તે કામદેવ જાણી તેના ઉપર રોહ બાળ્યો. પ્રહુન્ન નવયુવાન થયો કે તે પોતાના પ્રાંત દલિ કરનારી સ્ત્રીઓને મોહ ઉપજાવતા લાગ્યો માયાવતી તેને કામભાવથી સેવતા લાગી, એટલે પ્રહુન્નને કહ્યું કે હે મા, તમે માતાપણું મૂકી સ્ત્રીની પેઠે મારી સાથે કમ વર્તો છો? ત્યારે રતિએ કહ્યું કે હે નાથ તમે નાશ-મથ્થુ એવા શ્રીકૃષ્ણના પુત્ર છો, અને શયરાસુર તમને શ્રીકૃષ્ણના પરમાર્થી હરી લાવ્યો છે. હું તમારી સ્ત્રી રતિ છું અને તમે મારા પ્રાણનાથ કાજ છો. તમને દસ દિવસની અંદર શયરાસુરે સમુદ્રમાં નાખી દીધા હતા ત્યાં

તમને એક મોટા મત્સ્ય ગળી ગયો હતો તે મત્સ્ય અહિં આવ્યો તેના પેટમાંથી તમે નીકળ્યા હો. માટે હવે તમે નમારા શત્રુ આ શંખરાસુરને મોહન આદિ માયાઓનડે મારો અને પછી તમારી માને મળો પછી માયાવતીએ પ્રવુખને સર્વ માયાનો નાશ કરનારી મહા માયા શીખવી.

પ્રવુખને શંખરાસુરનો કહેલો નાશ—પછી પ્રવુખને શંખરાસુરની પાસે આવી અસહ્ય તીરસ્કાર કરી તેને કવેય ઉપન કર્યો અને તેને લડવા બોલાવ્યો એટલે શંખરાસુર પણ ગુસ્સે થઈ હાથમા મહા લઘ લડવા તૈયાર થયો શંખરાસુરે આસુરી માયાનો આગ્રય કરી લડવા માડ્યુ શ્રીકૃષ્ણ ૥ પુત્રે તેની માયાઓનો નાશ કરી બગથી તથવાર વળી તેનું માથુ ઉડારી દીધુ. અને પછી આકાશ ચારિત્રી સ્ત્રી રતિ પ્રવુખને આગ્રય માંગે દાર-કામાં લઘ ગળ અને શ્રીકૃષ્ણના અત પ્રરમા પ્રવુખ પોતાની સ્ત્રી સાથે પેઠા મદમદ હસતા મનોહરસુખવાળા પ્રવુખને જોઈ સ્ત્રીઓ તેને શ્રીકૃષ્ણ માની ધજવાઈ ગઈ અને જ્યાં ત્યાં છુપાઈ ગળ ચોડીવારે શરીરની કાંઈક જુદાઈ જોઈ આ શ્રીકૃષ્ણ નથી એમ માની ને સ્ત્રીઓ પ્રવુખ પાસે ગઈ. આ શ્રીકૃષ્ણના સ્તનમાંથી દૂધની ધારાઓ છુટવા માડી તે ૥ તેમને પોતાનો જોવાઈ ગયેલો પુત્ર સાક્ષરી આવ્યો અને વિચાર કરવા લાગ્યા કે આ કોનો પુત્ર હશે. મારો જોવાઈ ગયેલો પુત્ર હોય તો આવડો હોય શું તે પુત્ર જ આ નહિ હોય. આમ વિચાર કરે છે એવામાં શ્રીકૃષ્ણ, વસુદેવ અને દેવકી ત્યાં પધારી આ વખતે નારદે આવી શંખરાસુરે પૂતના કરેલા હરણની વાત કહી અને આ પુત્રે તેનો વન કર્યો ને કહ્યું પછી તે ત્રાન સાબળી સર્વ સ્ત્રીઓ ધણી દિવસ થયા જોવાઈ ગયેલા પુત્રને જાણે મરી ગયા પછી પાછો સજીવન થઈ આવ્યો હોય તેમ માની તેનો સત્કાર કર્યો અને સર્વેને આનંદ થયો શ્રીકૃષ્ણના જેવા રૂપને લીધે આ પોતાના પતિ શ્રીકૃષ્ણ છે એવો જેમને ભાવ થયો હતો એવી પ્રવુખની માતાઓ એક-તર્માં તેના ઉપર દહ પ્રીતિ કરીને વારવાર તેને બજતી.

શ્રીકૃષ્ણ જાગ્રવતી અને સત્યભામાને પરજ્યા—મત્રાજન નામનો યાદવ સૂર્યનો ભક્ત હતો સૂર્યે તેને પ્રમન થઈને સ્વમતક નામનો મણિ આપ્યો હતો. જ્યારે મત્રાજન ને મણિ કકમા બાધી સૂર્યની પેઠે પ્રકાશનો દારકામાં પેઠા સારે મોટા તેજસ્વી લોહાએ તેને ઝોળખ્યા પશુ નંદ. તે સર્વ આવે છે કે કેમ એવી શકા રી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ એવું રમતા હતા ત્યાં લેલિએ આવી કહ્યું કે હે પ્રભો! તમારા દર્શન માટે સૂર્ય આવે છે. એ સાબળી કહે છે કહ્યું કે: એ સૂર્ય નથી પણ મણિથી પ્રકાશિત મત્રાજન

છે. સત્રાજીતે પોતાના ધરમા દેવમંદિરમા બ્રાહ્મણદ્વારા તે મણિનુ સ્થાપન કર્યું. તે મણિ રાજ આકાશર સોનુ ઉત્પન્ન કરતો હતો. જ્યાં તે મણિ પૂજતો ત્યાં કાળ, મકાભારી વિગેરે આધિ વ્યાધિ હતા નહિ અને ત્યાં આવાવી પુરૂષો રહેતા પણ નહિ.

એક વખતે યદુરા ને માટે કૃષ્ણે આ મણિની માગણી કરી હતી પણ મત્રાજીતે તે આપ્યો ન હતો. એ સત્રાજીતનો ભાઇ પ્રસેન એક દિવસે તે મણિને કંઠમાં પહેરી ઘોડા ઉપર બેસી વનમા મુગધા કરવા ગયો હતો. ત્યાં સિંહે તેને ઘોડા સાથે ભાગી નાખ્યો અને મણિ હરી લઇ પર્વતમા ગયો, ત્યાં જાળવાન નામના રીંછે તે મણિ લેવા માટે સિંહને મારી નાખી તે મણિ છોડવાને રમવાના રમકડા તરીકે રાખ્યો. સત્રાજીત પોતાના ભાઇ પ્રસેનન ન જોવાથી સતાપ કરવા લાગ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે મારો ભાઇ ગળામા મણિ પહેરીને ગયો હતો તેથી તેને કૃષ્ણે મારી નાખ્યો હશે આ વાત લોકોમા ફેવાઈ જોયી શ્રીકૃષ્ણ પોતાના નામને લાગેલી અપહર્તિ દૂર કરવા માટે નગરના મનુષ્યો સાથે પ્રસેનની શોધ કરવા ગયા. વનમા પ્રસેનને તથા ઘોડાને કેસરીએ મારી નાખેલો દોડો ત્યાંથી આગળ જતા તે કેસરીને પણ પર્વત ઉપર રીંછે મારી નાખેલો દોડો. પછી શ્રીકૃષ્ણ અધારાવાળી રીંછના રાજ જાળવાનની ભયંકર શુદ્ધા જોઇ મર્વ પ્રજાને બહાર બેસાડી એકવાજ તે શુદ્ધામા ગયા. તે શુદ્ધામા સ્મરતક માણુને બાળકનુ રમકડુ મરેલુ જોઇ તે લેવાની ઇચ્છાથી તે બાળક પાસે પોને ઉભા રહ્યા ધાને તેમને જોઇ જૂમ પાડી એટલે જાળવાન ક્રોધથી તેમની સામે દોડી આવ્યો અને કૃષ્ણ સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યો આ પ્રમાણે ૨૮ દિવસ સુધી યુદ્ધ ચાલ્યું. યુદ્ધમા શ્રીકૃષ્ણના મારથી જાળવાનના અંગો દીવા અઇ ગયા, ત્વળ ક્ષીણ થયું એટલે તેણે ભગવાનને ઝાળખી તેમની સ્તુતિ કરી એટલે કૃષ્ણે તેને કહ્યું કે હે જાળવાન! મારા ઉપર મણિ ચોરવાનો મિથ્યા આરોપ આપ્યો છે, જોયી એ મણિ લેવા માટે અમે અહીં આવ્યા છીએ એ સાલગી જાળવાને શ્રીકૃષ્ણનો સત્કાર કરવા માટે હર્ષથી શ્રીકૃષ્ણને મણિની સાથે પોતાની જાળવતી નામની પુત્રી બેટ કરી.

શુદ્ધા બહાર બેઠેલા લોકો કૃષ્ણ ભગવાનને બહાર નીકળ્યા ન જોઈ આર દિવસ સુધી રાહ જોઈ દારકામા ગયા. હજુ કૃષ્ણ શુદ્ધામાંથી નથી નીકળ્યા એ વાત જાણી દેવકી, રૂકિમણી, વસુદેવ અને દાગ્ધાની પ્રજા ખેદ કરવા લાગ્યા અને દુર્ગાની ઉપાસના કરવા મડ્યા. પછી કૃષ્ણ ભગવાનની સાથે આવી પહોંચ્યા સર્વેને આનંદ થયો. પછી કૃષ્ણ સત્રામા રાજની

સમક્ષ સત્રાજીતને બોધાવી તે મણિ ભળવાની વાત કહી તે મણિ તેને આપ્યો જેથી શરમિદો થઇ સત્રાજીત ઘેર ગયો અને વિચાર કરવા લાગ્યો કે હવે મારો અપરાધ શી રીતે ટળે અને ભગવાન પ્રસન્ન થાય ? હું મારી પુત્રી સત્યભામા અને આ મણિ શ્રીકૃષ્ણને આપુ તો ઠીક, તે વગર અપરાધની શાંતિ થશે નહિ. આવો વિચાર કરી તેણે પોતાની પુત્રી સત્યભામા અને મણિ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને આપ્યા. પછી શ્રીકૃષ્ણ સત્યભામાને શાસ્ત્રોક્ત વાક્યથી પરણ્યા પછી ભગવાને તે મણિ સત્રાજીતને પાછો આપ્યો.

પાડવો અને કુતાજી લાખાભવનમાં બળી ગયાની વાત જાણી શ્રીકૃષ્ણ અને બળદેવજી હસ્તિનાપુર ગયા હતા તે વખતે કૃષ્ણની દારકામાં ગેરહાજરી જાણી અકુર તથા કૃતવર્માએ શતધન્વાને કહ્યું કે જે સત્રાજીતે આપણને કન્યા રત્ન આપવાની પ્રતિજ્ઞા કરી આપણો તિરસ્કાર કરી તે કન્યા શ્રીકૃષ્ણને આપી માટે તેને મારી નાખી તેનો મણિ કેમ લઈ લેતો નથી ? આવું કહી તેની ભૂલ ફેરવી તેથી પાપી કુર એવા શતધન્વાએ સત્રાજીતને સુનેલો મારી નાખ્યો અને તેની સ્ત્રીઓ રડતી રહી, પછી સત્રાજીતનો મણિ લઇ તે ત્યાંથી નાસી ગયો સત્યભામા પોતાના પિતાને મારી નાખ્યાની વાત જાણી શોક કરતાં, વ્રજાપ કરવા લાગ્યા, પછી પિતાને તેમની ડોઠીમાં નાંખી સત્યભામા હસ્તિનાપુર ગયા અને ત્યાં શ્રીકૃષ્ણને સર્વ વાત કહી, એ સાંભળી કૃષ્ણ અને બળભદ્ર પણ સત્યભામા સાથે દારકામાં આવી શતધન્વાને મારી તેની પાસેથી મણિ લેવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા.

શતધન્વા તે વાત જાણી બીન્દો અને પોતાના પ્રાણનું રક્ષણ કરવા કૃતવર્માની સહાય માગી પણ કૃતવર્માએ તેને સહાય કરવાની ના પાડી, પછી તેણે અકુરને સહાય કરવા કહ્યું, એટલે અકુરે પણ ભગવાનના પરિક્રમો જાણતા હોવાથી તેને સહાય કરવાની ના કહી એટલે શતધન્વા અકુરને તે મણિ સોપી સો યોગ્ય વ્યવહારો ઘોડા ઉપર બેસી ત્યાંથી નાઠો. શ્રીકૃષ્ણ અને બળભદ્ર પણ રથમાં બેસી તેની પાછળ પડ્યા, આગળ ડોકતાં તે મિથિલા નગરીના ઉપવનમાં આવ્યો ત્યાં તેનો ઘોડો પડી ગયો કે તે પડે આવવા લાગ્યો ભગવાને તેને તીક્ષ્ણ ચક્ર મારી શતધન્વાનું માથું કાપી નાખ્યું અને તેના વસ્ત્રોમાં મણિ શોધવા લાગ્યા પણ તેની પાસેથી મણિ મળી શક્યો નહિ ત્યારે કૃષ્ણે બળદેવને કહ્યું કે શતધન્વાને નકામો માર્યો નથી તેની પાસે તો મણિ પણ બળદેવના મનમાં શકા આવી કે કૃષ્ણે તે મણિ લઈ લીધો છે અને મને છેતર્યા માટે ના પાડે છે છતાં તેમણે શ્રીકૃષ્ણને કહ્યું કે. શતધન્વાએ તે મણિ કોઇ પુરૂષને ત્યાં અનામત મૂક્યે

જરી માટે તમે દારકામાં જઈ તેની શોધ કરો. હું તો મારા મિત્ર વિદેહ ગંગાને મળવાની ઇચ્છા રાખું છું એમ કહી બળદેવજી મિથિલા નગરીમાં ગયા મૈથિલ રાજાએ તેમનો સારો સત્કાર કર્યો પછી બળદેવથી કેટલાક વખત સુધી મિથિલા નગરીમાં રહ્યા ત્યાં મહાત્મા જનકે ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્ર દુર્યોધનને રાખ્યો હતો તે બળદેવ પામેથી મહાયુદ્ધ શીખ્યો.

કૃષ્ણ ભગવાન દારકામાં આવ્યા અને શતધન્વાને મારી નાખવાની અને મરિચ ન મળવાની વાત પોતાની પ્રિયા સત્યભામાને કરી પછી કૃષ્ણે સસરાની ઉત્તર કિંયા કરાવરાવી. શતધન્વાને ઉશ્કેરણી કરનારા અકુર અને કૃત-વર્મા દારકામાંથી નાસી ગયા પછી ત્યાં વરસાદ ન વરસવાથી લોકો કહેવા લાગ્યા કે અકુર એવા પ્રતાપી છે કે તે જ્યાં હોય ત્યાં વરસાદ વરસે છે. તેથી ભગવાને અકુરજીને બોલાવી તેમનો સત્કાર કર્યો અને પછી અકુરને કહ્યું કે શતધન્વાએ સ્વમતક મરિચ તમને આપેલો છે, એ વાત હું જાણું છું બલે તે તમારી પાસે ગ્લો પણ મરિચના વિષયમાં મારા મોટાભાઈને મારા ઉપર વિશ્વાસ આવતો નથી અને તે મરિચ તમે મને દેખાડો અને જામણ્યોને શાત કરો આથી અકુરે મરિચ લાવી શ્રીકૃષ્ણને આપ્યો એટલે કૃષ્ણે તે મરિચ સર્જને દેખાડી પાછો અકુરને આપ્યો.

પાડવો લામ્બા ભવનમાં મળી ગયાની વાત જાણ્યા પછી તે જીવતા છે અને દુષ્ટનગ્નને ત્યાં સ્વયંવરમાં ગયા હતા તે જાણી તેમને મળવા માટે શ્રીકૃષ્ણ ઇન્દ્રપ્રસ્થ ગયા. પાડવો કૃષ્ણને જોઈ આનંદ પામ્યા અને એક શ્રી-જાના કુશળ સમાચાર પૂછ્યા પછી યુધિષ્ઠિર રાજાએ શ્રીકૃષ્ણને ત્યાં ચાર માસ રહેવાની પ્રાર્થના કરી જેથી શ્રીકૃષ્ણ ત્યાં પાડવો સાથે રહેવા લાગ્યા. એક દિવસે અર્જુન અને શ્રીકૃષ્ણ ગાદ વનમાં વિહાર કરવા માટે ગયા, ત્યાં તુષાથી આનુર થઈ અને જણ્યુ યમુના નદીના તીરે પાણી પીવા ગયા. તે વખતે તેમણે મનોહર દેખાવનાળી એક કન્યાને યમુનાના તીર ઉપર ફરતા દોડી, એટલે તેની તપામ કરવા કૃષ્ણે અર્જુનને મોકલ્યો. અર્જુનને તે સ્ત્રીને જોઈ પૂછ્યું કે 'તું કોણ છે?' અને અહિં કેમ આવી છે?' ત્યારે તેણે કહ્યું કે 'હું સર્પદેવની પુત્રી છું અને વિષ્ણુને પતિ તરીકે ઇચ્છું છું તે માટે અહિં તપ કરું છું. મારું નામ કશ્ચિન્દી કે. હું ભગવાનના હર્ષન શતા સુધી અહિં રહેવાની છું.' અર્જુનને તે વાત કૃષ્ણને કહી એટલે ભગવાન તે કન્યાને રથમાં પ્રેસારી ધર્મરાજ પાસે આગ્યા.

ત્યાં શ્રીકૃષ્ણે વિશ્વકર્મા પાસે પાડવોના નગરને અત્રૌકિક કરાવી આપ્યું. ભગવાન ત્યાં રહેતા હતા ત્યારે અમિતે ભણ્ણુમાં પાડવન આપવા માટે

અર્જુનના પોતે સારથી થયા હતા. તેથી અમિએ પ્રસન્ન થઈ અર્જુનને ધનુષ, શ્વેન અથ, રથ, અશ્વ બાધાઓ અને કવચ આપ્યું, અમિની જ્ઞાનામાથી મયદાનવને મુક્ત કર્યો તેણે અર્જુનને અસૌકિક સભા સ્થાન બનાવી આપ્યું જ્યાં દુર્યોધનને જળમા રથગતી અને રથગમા જળની ભ્રાતિ થઈ હતી પછી કૃષ્ણ પાછા દ્વારકામા આવ્યા. ઘેર આવી ઉત્તમ મુહૂર્તમાં પોતે કાલિન્દીને પરપયા

પછી શ્રીકૃષ્ણે અવતીના રાજની બેન મિત્રવદા જે શ્રીકૃષ્ણને પરણવા આશક્ત હતી તેને તેના ભાઈઓએ કૃષ્ણને પરણતા અટકાવી હતી તેથી શ્રીકૃષ્ણે પોતાની ફાઇ રાગધિ દેવીની પુત્રી મિત્રવિન્દાનું મવના દેખતા મધાત્કારથી હરણ કર્યું હતું પછી કૌસલ દેશના રાજા નૃનાભની રૂપવતી કન્યા સત્યા અથવા નામજીતીને પરણતા માટ સાત સાઢને જીતવાની સરત હતી તેથી પોતે કૌસલ દેશમા ગયા અને ત્યાં સાતે સાઢને નાથી સત્યાને પરપયા પછી અમૂલ્ય પહેરામણી સાથે રાજાએ વર કન્યાને વિદાય કર્યા.

પછી પોતાની ફાઈ શ્રુત કીર્તિની પુત્રી કેકય દેશમા જન્મેલી ભદ્રા નામની કન્યાને પરપયા, પછી મદ્ર દેશના રાજાની પુત્રી વદ્ધમણીને સ્વયવર-માથી હરી લાવી તેની સાથે લગ્ન કર્યા આવી રીતે કૃષ્ણને રૂમિયી, જા મવતિ, સત્યભામા, નામજીતી, ભદ્રા, લક્ષ્મણા, કાલિન્દી તથા મિત્રવિન્દા એ આઠ પટરાણીઓ થઈ

નરકાસુરનો વધ—ઈદ્રુ જન, દેવમાતા અહિતિના કુડલો, અને ઇદ્રુ મંજુગિરિ નામનું સ્થાન નરકાસુર લઈ ગયો હતો તેથી ઇદ્રે સત્યભામાને ઘેર આવી નરકાસુરના સર્વ અપરાધો શ્રી કૃષ્ણને કહ્યા જેથી સત્યભામા સાથે શ્રીકૃષ્ણ નરકાસુરના પ્રાગ્જ્યોતિષ નામના નગરમા ગયા પર્વતનાં તથા શબ્દોનાં આજુમાજુ કિલ્લો હોવાથી કાષ્ઠથી ત્યાં જવાનું નહોતું ભગવાને ત્યાં જઈ ગદાથી પર્વતના કિલ્લાઓને ભાંગ્યા પછી પામજન્મ નામનો શબ્દ વગાડ્યો, તે સાંભળી યૂર દૈત્ય ત્રિશૂલ લઈ કૃષ્ણની શામે દોડ્યો, કૃષ્ણે તેને ચક્રવડે મારી નાખ્યો. પછી તેના સાત પુત્રો લડવા માટે આવ્યા તે પશુ ભગવાનને હાથે મરાયા એટલે પૃથ્વીપુત્ર નરકાસુર ક્રોધા નેશમા આવી ભગવાન સાથે લડવા માટે તૈયાર થયો. કૃષ્ણે તેના સૈન્યનો સંહાર કરવા માડ્યો. પછી ચક્રથી નરકાસુરનું માથું કાપી નાખ્યું એટલે દેવો ખુશી થયા પછી પૃથ્વી દેવીએ શ્રીકૃષ્ણ પાસે આવી બે કુડલો, બેજ-યતીમાળા, વરૂણનું જન અને મહામણિ ભગવાનને અર્પણ કર્યા અને પછી પૃથ્વી એ ભગવાનની સ્તુતિ કરી પછી ભગવાન તેને અભયદાન આપી નર-

કાસુરના ધરમા ગયા અને ત્યાં બોમાસુરે રાજ્યઓને હરાવીને તેમની પાસેથી આણેલી રાજ્યઓની ૧૬ હજાર અને એક સો કન્યાને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને દીડી કૃષ્ણને અદ્ધર આવેલા જોઇ તે સ્ત્રીઓ મોડીત મર્ધ અને દૈવે મેળ-વેલા મનમતા પતિને મન વડે વરી ચૂકી, પછી કૃષ્ણે તેમની ઇચ્છાથી તે સર્વ સ્ત્રીઓને પાલખીમા બેસાડી દારકામા બેસાડી દારકા મોકલી તથા ધણુ ધન દારકા મોકલ્યુ, પછી કૃષ્ણે ઇદ્રને ત્યાં જઈ અદ્ધિતને બે કુડળા આપ્યા. ત્યાં ઇદ્રે ઇદ્રાણી સાથે રહી શ્રીકૃષ્ણજીતી તથા સત્યભામાની પૂજા કરી. પછી સત્યભામાની પ્રેરણા ઉપરથી પારિજતક ઝાડને ઉખેડી ને વૃક્ષને શ્રીકૃષ્ણ દારકામા લાવ્યા અને સત્યભામાના ધર પાસેના ઉપવનમા તેને રોપ્યુ. પછી શ્રીકૃષ્ણ જેટલી સ્ત્રીઓ હતી તેટલા ૩૫ ધારણુ કરી જુદા જુદા ધરોમા એક મુકુર્તમા શાસ્ત્રવિધિથી તે સ્ત્રીઓને પરણ્યા. પછી શ્રીકૃષ્ણ તે સ્ત્રીઓના ધરોમા નિરતર રહીને સ્વરૂપાનંદમા પતિપૂર્ણ હોવા છતાં પણ પ્રાકૃત મનુષ્યની પેઠે ગૃહસ્થાશ્રમના ધર્મો પાળતા લક્ષ્મીના અશરૂપ તે સ્ત્રીઓની સાથે વિહાર કરવા લાગ્યા અને તે સ્ત્રીઓ પણ ભગવાનની સેવા કરવા લાગી તે સ્ત્રીઓ પાસે સેકડો દાસીઓ હતી છતાં પણ ભગવાનને આવતા જોઇ ઉભા થઇ સામે જવુ, આમન આપવુ, પૂજન કરવુ, પગ ધોવા, પાન ખીડી આપવો, પગ ચાપવા, પાંચો નાખવો, ચદન ચોપડવા, પુષ્પ ચઢાવવા, વાળ ઝોળવા, સુવારવા નરસાવવા, જમડવા વિગેરે સેવાઓ તે સ્ત્રીઓ જાતે ભગવાનની દાસી તરીકે કરતી

રૂકિમણી સાથે પ્રેમ કલહ—એક દિવસે મળીઓ સાથે રહેલા રૂકિમણી પોતાના પર્યંક ઉપર બેઠેલા પોતાના પતિ શ્રી કૃષ્ણની ચમર ઢોળા-ને સેવા કરતા હતા, તેમણે શ્રીકૃષ્ણે કશુ કે હે ગાજકત્રી, તમારા ભાઇઓ તમને ગિરુપાત્ર જેવા મોટા રાજ્યને દીધા હતા પણ તમને છોડી તમે અમને કેમ વર્ષા ૧ અમે નિમ્નિક્ષન છીએ અને ગુણો વગરના છીએ માટે હવે તમે કોઇ ઉત્તમ ક્ષત્રિયને વરો અને ઉત્તમ સુખ ભોગવો, તમારો ભાઇ રૂકિમ પણ મારો દેવ કરે છે અમે સી સતાન કે ધનની ઇચ્છાવાળા નથી અને ઉદાસીન છીએ રૂકિમણીના મનમા હતું કે શ્રીકૃષ્ણને હું જ ગણુ જ્ઞાતી છુ એથી તેમનો ગર્વ ઉતારવા શ્રીકૃષ્ણે આમ પૂછ્યુ આ સાલગી રૂકિમણી રડવા લાગ્યા, અને ભયથી તથા કલેશથી મૂર્છિત થઇ ગયાં આથી ક્યાણુ ભગવાને તેમના ઉપર દયા કરી રૂકિમણીને હાથવતી ઉઠાડી ચાન કરવા લાગ્યા, અને બોલ્યા કે હે સ્ત્રી, તમારે મારા ઉપર ઇર્ષ્યા કરતી નહિ તમે મારો જ આશ્રમ ક્યો છો તે હું જાણુ છું મેં તો તમારૂં મુખ જેવા

માટે તમારો ઉપહાસ કયો હતો એટલે રૂકિમણીએ ભગવાન પોતાનો ત્યાગ કરશે એવો ભય છોડી દીધો કથુ કે હું આપ વ્યાપક ભગવાનના સમાન નથી. સર્વ જાતના અધિપતિ આલોક તથા પરલોકમા કામના પુરનારા એવા આપને હું વરી છું તમારા ચરણારવિદ સસાગ્રમા બટકની એટી જે હું તેને સદા શરણુરૂપ હજો.

કૃષ્ણે કથુ કે હે પતિવ્રતા સ્ત્રી, તમારી પાસેથી આવા વચનો સાંભળવાની ઇચ્છાથી મે તમારો ઉપહાસ કયો હતો. હે સ્ત્રી ! મારા ધરમા ધણી સ્ત્રીઓ છે પણ તારા જેવી સ્નેહવાળી સ્ત્રીને હું ધરમા જોતો નથી. આમ કહી રૂકિમણીના મનનું સમાધાન કર્યું આવી રીતે તે ગૃહસ્થાશ્રમના ધર્મો પાળતા થકા રહેતા હતા.

શ્રી કૃષ્ણની સોળ હજાર એકસો ને આઠ સ્ત્રીઓએ પ્રત્યેક દસ દસ પુત્રોને જન્મ આપ્યો હતો તે સ્ત્રીઓ જાતે જ ભગવાનની સેવા કરતી હતી. રૂકિમણીને દસ પુત્રો હતા તેમાં પ્રહુમ્ન મોટા હતા ભોજકુટ નગરમાં રૂકમીની પુત્રી રૂકમવતીને પ્રહુમ્ન પરણ્યા હતા પ્રહુમ્નને બળવાન એવો અનિરૂદ્ધ નામનો પુત્ર થયો હતો રૂકમી શ્રી કૃષ્ણને મારવાનો લાગ શોધતો હતો તેણે પોતાની પુત્રી રૂકમવતીનો સ્વયંવર રચ્યો હતો તેમાં તે પ્રહુમ્નને વરી હતી અને પ્રહુમ્ને સ્વયંવરમાં એકલા થયેલા રાજાઓને યુદ્ધમાં જીતી રૂકમવતીનું હરણ કર્યું હતું અને રૂકિમણે પોતાની બેન રૂકિમણીને બધું લગાડવા માટે ભાણેજ અનિરૂદ્ધને પોતાની પૌત્રી રાચના પરણાવી હતી અનિરૂદ્ધના વિવાહમાં શ્રીકૃષ્ણ, બળભદ્ર, રૂકિમણી, પ્રહુમ્ન વિગેરે ભોજકુટ નગરમાં ગયા. ત્યાં વિવાહ થઈ ગયા પછી કલિંગ વગેરે રાજાઓએ રૂકિમણે કથુ કે તું જુગાર રમીને બળભદ્રનો પરાજય કર એટલે તે બળભદ્રને બોલાવી જુગાર રમવા લાગ્યો તેમાં રૂકિમણીએ એટલે કલિંગ દેશનો રાજા હસવા લાગ્યા પછી રૂકિમણે એક લાખની મૂક માડી તેમાં બળભદ્ર જીત્યા તોપણ કપટથી રૂકિમણે કથુ હું જીત્યો તેથી કોપમાં આવી જઈ બળભદ્રે દસ કરોડની મૂક માડી તેમાં પણ બળભદ્ર જીત્યા, તો પણ રૂકિમણે કથુ હું જીત્યો છું એટલે આકાશવાણી થઈ કે ધર્મ પ્રમાણે બળભદ્ર જીત્યા છે. છતાં રૂકિમણે બળભદ્રને હસતા હસતા કથુ કે તમે વનમાં ફરનારા ગોવાળીયાઓ પાસાની રમતમાં જાણો નહિ આ પ્રમાણે રૂકિમણે તિસ્સ્કાર કરવાથી બળભદ્રે કોપાવેશમાં આવી મૂશળ ઉગામી રૂકિમણે મારી નાખ્યો, તથા કલિંગ દેશના રાજાએ હસી મસ્કરી કરી હતી તેથી તેને પકડી તેના હાંત પાડી નાખ્યા અને બીજા કેટલાકને પણ માર્યા પછી શ્રી

કૃષ્ણ અનિરૂદ્ધને નવી પરણેલી વહુ સાથે રથમાં બેસાડી ભોજકટ પુરમાંથી દારકા પ્રત્યે આવ્યા.

બાણાસુરે અનિરૂદ્ધને કેદ કરવો—મહાત્મા બળી રાજાને સો પુત્રો હતા તેમ બાણાસુર સૌથી મોટો હતો જે બળી રાજાએ વામનરૂપ થયેલા શ્રીહરિને પૃથ્વીનું દાન આપ્યું હતું તે બળી રાજાને બાણાસુર નામનો ઔરસ પુત્ર હતો તે સદાશિવની ભક્તિમાં પરાયણ હતો. બાણાસુર પૂર્વે શોણિતપુર નામના નગરમાં રાજ્ય કરતો હતો. દેવો તેની પાસે ચાકર તરતે રહેતા હતા. બાણાસુરે હજાર હાથથી વાજાન વગાડીને તાડવ નૃત્યમાં શકરને પ્રસન્ન કર્યા, તેથી શકરે બાણાસુરને વર માગવા કહ્યું. એટલે બાણાસુરે કહ્યું કે ભગવાન! આપે મારા નગરના રક્ષક તરીકે રહેવું. પછી એક દિવસે પરાક્રમના મદથી જોકેલા બાણાસુરે ભગવાન શકરના ચરણ-કમળોના સ્પર્શ કરીને પાસે રહેલા શકરને કહ્યું કે હે મહાગજ! તમે મને હજાર હાથ આપ્યા છે પણ તે તો મને ભારરૂપ થયા છે કારણકે ત્રણ લોકમાં તમારા વગર બીજા કોઈ મારી સાથે લહે તેવો હું જોતો નથી. જ્યારે મારા હાથ વળ વળવા લાગ્યા ત્યારે હું લહવાની ઈચ્છાથી પર્વતોને ભાગીને ભૂકા કરતો, અને દિગ્ગનો સાથે લહવા ગયો. પણ તે નાસી ગયા. તે સાંભળી ભગવાન શકરે ક્રોધે ભરાઈ કહ્યું કે અરે મૂઠ, જ્યારે તારી ખગ ભાગશે ત્યારે તને મારા સરખા પુરૂષની સાથે તારો ગર્વ કિતારનાર પુરૂષ થશે. આ સાંભળી બાણાસુર પ્રસન્ન થઈને ઘેર ગયો અને શકરના વચનની વાટ જોવા લાગ્યો.

તે બાણાસુરને ઉપા નામની એક પુત્રી હતી, તેણે પૂર્વે દીઠેલા નહિ તેમ સાંભળેના પણ નહિ તેવા રૂપાળા અનિરૂદ્ધની સાથે સ્વપ્નામાં રતિ સમાગમ કર્યો પછી ત્યાં અનિરૂદ્ધને ન જોતા. હે કાત! ક્યા છે, આમ બોલતી ઉપા બેઠાકળી બની સખીઓની સભામાં ઉઠીને ઉભી થઈ અને લજવાઈ ગઈ આ વખતે બાણના મત્રી કુભાડની પુત્રી ચિત્રલેખા જે ઉપાની સખી હતી તેણે ઉપાને પૂછ્યું કે અલી, તું કોને શોધે છે? તારા શો મનોરથ છે?

આ સાંભળી ઉપાએ કહ્યું કે સ્વામ રમના, કમળ જેવા નેત્રનાળા, પીળા વસ્ત્રવાળા, મોટા હાથવાળા, સ્ત્રીઓના હૃદયમાં વસી રહેલા કોઈ પણ પુરુષને મેં સ્વપ્નામાં દીઠો છે તે પુરુષ પ્રથમ મને પોતાનું અધરામૃત પાઈને પછી તેને માટે ઈચ્છા કરતી એવી મને હું ખના સમુદમાં નાખી દઈ ક્યારે પણ જતો રહી છે, તે પુરુષને હું શોધું છું આથી ચિત્રલેખાએ

કૃષ્ણ કે હું તારા કુખને દૂર કરીશ અને તે પુરુષ જોત્રણ લોકમાં જોવામાં આવશે તો હું તેને લાવી આપીશ. માટે જે પુષે તારા મનને હરણ કર્યું હોય તે પુરુષ મને દેખાડ. આમ કહી ચિત્રલેખાએ એક વસ્ત્ર ઉપર દેવતા, મધવ, મિદ્ધ, ચારણ, નાગ, દૈત્ય, વિદ્યાવર, યક્ષ તથા મનુષ્યોને તે ચક્રાર્થ રીતે ચીતરી કાઢ્યા તેમાં તેણે મનુષ્યોમાં શૂરને, વસુદેવને, બળમદને, શ્રી કૃષ્ણને, પ્રભુમને ઓળખ્યા તે સર્વેને જોઈ ઉપા લગ્નવાદ ગઈ, તે પછી અનિરૂદ્ધને ઓળખેનો જોઈ ઉપા હસતા હસતા લગ્નથી નીચું મસ્તક ધાલી 'તે આ, તે આ,' એમ બોલી યોગ વિદ્યા જાણનારી ચિત્રલેખા તેમને શ્રીકૃષ્ણના પૌત્ર સમજીને આંકાશ માર્ગે શ્રીકૃષ્ણથી રક્ષાતી દારકા નગરીમાં ગઈ અને ત્યાં ઉત્તમ પનગ ઉપર સૂતેલા અનિરૂદ્ધને યોગવિદ્યાવડે ઉપાડીને શાશ્વતપુરમાં રહેલી સખી ઉપાને ખતાવ્યો.

ઉપા ને મહાસુદર અનિરૂદ્ધને જોઈ પ્રસન્નવદના થઈ ગઈ અને પુરુષોથી જોઈ શકાય નહિ તેવા પોતાના મહેલમાં અનિરૂદ્ધની સાથે વિલાસ કરવા લાગી અનેક પ્રગરના ભોજન, વસ્ત્રો અને મધુર વસ્ત્રોથી સેવાના કન્યાના અતપુરમાં જાના રહેલા અનિરૂદ્ધની વધુ રનેહ પાત્ર ઉપા નિરતર સેવા કરવા લાગી અને ઉપાએ મોહિત કરેલા અનિરૂદ્ધે દિવસોના દિવસો વહી ગયા તે જાણ્યા નહિ આ પ્રમાણે યદુવીરે ભોગવાની અને આનંદમાં રહેલી ઉપાને જાના રાખી શકાય નહિ તેવા ભોગના ચિન્હો ઉપરથી તે દારપાલોએ પ્રહાયર્થે ત્રતથી શ્રષ્ટ થઈ છે એમ જાણ્યું તે પછી દારપાલોએ, રાજની પાસે જઈ કહ્યું કે. હે રાજા! તમારી કુવારી પુત્રીના કુળને કલક લગાડે તેમાં દુરાચરણ અમારા જાણુવામાં આવ્યા છે પુત્રીના દૂષણની વાત જાણી બાણાસુરના મનમાં સતાપ થયો અને તે તરત કન્યાના અતપુરમાં ગયો, તો ત્યાં તેણે અનિરૂદ્ધને દીરો સુદર કાલિવાળા અનિરૂદ્ધ પોતાની પ્રિયા સાથે પાસાઓથી રમતા હતા, અને ઉપાની સામા બેઠા હતા તેમને જોઈ બાણાસુર વિસ્મય પામ્યો. બાણાસુરને અતપુરમાં દાખલ થયેલો જોઈ કાળની પેઠે અનિરૂદ્ધ તેને મારવાની ઇચ્છાથી લોહાની ભોગળ ઉગામી તેની સામે ઉભા રહ્યા અને પોતાને પકડવા આવનાર ચોદાઓને મારવા લાગ્યા પછી અનિરૂદ્ધને બળવાન બાણાસુરે પકડી લીધા અને કોષ કરીને તેમને નાગ પાસેથી બાધી લીધા. ઉપા અનિરૂદ્ધને બધાયલા જોઈ શોક તથા ખેદથી અત્યંત વિહ્વળ થઈ ગઈ અને રડવા લાગી.

અનિરૂદ્ધને અતપુરમાં ન જોઈ દારકામાં પહોંચી શોક કરવા લાગ્યા. અને વર્ષાઋતુના ચાર માસ વીતી ગયા પછી નારદ પાસેથી અનિરૂદ્ધને

કેદ થવાના સમાચાર તથા તેમણે કરેલું કર્મ સાંભળી શ્રીકૃષ્ણ જેના દેવ છે એવા ઈષ્ટિકુળના ચોદાએ રોણીતપુર ગયા અને ૧૨ અક્ષૌહિણી સેનાથી બાણાસુરના નગરને ઘેરી લીધું જેથી બાણાસુર સામે લડવા આવ્યા. બાણાસુરને માટે ભગવાન શકર પણ શ્રીકૃષ્ણ અને બળભદ્ર સાથે લડવા આવ્યા. શ્રીકૃષ્ણ અને શકર વચ્ચે તેમ પ્રભુમ્મ અને કાર્તિક સ્વામી વચ્ચે ઘુમ્મલ યુદ્ધ થયું. શ્રીકૃષ્ણે શાગ ધનુષમાંથી તીક્ષ્ણ અણીવાળા બાણો મારીને જીત, યક્ષ વગેરે શકરના સેવકોને નસાડ્યા. પછી પશુપનાભની સામે નારાયણાત્મ મૂઝુ અને શકરને મોહિતકી બીજી તરફથી શ્રીકૃષ્ણે બાણાસુરની સેનાને મારી નાખી જેથી બાણાસુર ક્રોધમાં આવી શ્રીકૃષ્ણ મામે લડવા આવ્યો. શ્રીકૃષ્ણે તેના બાણ કાપી નાખી તેના સારથીને, રથને અને ઘોડાઓને મારી પાયજન્ય થાપતો નાહ કર્યો. એવામાં બાણાસુરની માતા કાટરા પોતાના પુત્રના પ્રાણની રક્ષા કરવા માટે નાગી નાસી છુટા કેશ મૂકી શ્રીકૃષ્ણ આગળ ઉભી રહી એટલે શ્રીકૃષ્ણ નમ્ર સ્ત્રીને ન જોતા અવળું મુખ કરી ઉભા રહ્યા. એવામાં બાણાસુર નગરમાં ખેસી ગયો. વળી પાછો બાણાસુર રથમાં ખેસી યુદ્ધ કરવા આવ્યો. તેણે હબ્બર હાથથી બાણની ઈષ્ટિ કરવા માડી પણ ભગવાને ચક્રથી તેના બાણો કાપી નાખ્યા અને બાણાસુરના હાથ કાપવા માડ્યા. એટલે શકરે કૃષ્ણની પાસે આવી કહ્યું કે હે દેવ! આ બાણાસુર મારો માનીતો અને પ્રિય સેવક છે, મેં તેને અભયદાન આપ્યું છે. માટે આપે તેને મારવો નાહ એવી તેના ઉપર રૂપા કરે. પછી કૃષ્ણે કહ્યું કે મેં પ્રહલાદને વર આપ્યો છે કે હું તમારા વશ જીને મારીશ નહિ તેથી હું બાણાસુરને મારીશ નહિ, પણ તેનો ગર્વ છિતારવા મેં તેના હાથ કાપ્યા છે. હવે તે આપના પાર્ષદમાં અસુગ પાર્ષદ થઈ નિર્ભય રહેશે. પછી બાણાસુરે કૃષ્ણને પ્રણામ કરી પોતાની પુત્રી ઉષા સાથે અનિરૂદ્ધને રથમાં બેસાડી પોતાના નગરમાં આવ્યો. ૫૦. કૃષ્ણ શકરની અનુમતિ લઈ દારકા ગયા.

શ્રી કૃષ્ણે નૃગ રાજાનો ઉદ્ધાર કર્યો—એક દિવસે સાખ, પ્રભુમ્મ બિગેરે કુમારો ઉપવનમાં રમવા ગયા હતા. ત્યાં એક પાણી વિનાના કુવામાં અદ્ભૂત પ્રાણી દીડું, તેને બહાર કાઢવા માડ્યું. પણ તે કચ્ચલાને બહાર કાઢી શક્યા નહિ. એટલે કૃષ્ણને તે વાત કરી જેથી કૃષ્ણે આવી તે કચ્ચલાને બહાર કાઢ્યો. કૃષ્ણનો સ્પર્શ થતા તે દેવ થઈ ગયો. ત્યારે કૃષ્ણે તેને કહ્યું કે તું કોણ છે? ત્યારે તેણે કહ્યું કે હું નૃગ નામનો રાજા અને ઇશ્વાકુનો પુત્ર છું. પૃથ્વી ઉપર જોટલી રેતી છે અને આકાશમાં જોટલા

તારાઓ છે અને વર્ષાની જેટલી ધારાઓ છે તેટલી ગાયો મેં દાનમાં આપી હતી, તે પણ સુપાત્ર ને ઉત્તમ બ્રાહ્મણોને આપી હતી. એક દિવસે એક બ્રાહ્મણની ગાય બૂલી પડીને મારી ગયોના ટોળામાં મળી ગઈ અને મેં અજ્ઞાનતા તે ગાય બ્રાહ્મણને આપી દીધી, તે ગાય લાંબને પેલો બ્રાહ્મણ જતો હતો એવામાં તે ગાયનો ધણી તે ગાયને જોઈ બોલ્યો કે આ ગાય મારી છે ત્યારે પેલાએ કહ્યું કે તે મારી છે ને મને નૃમ રાજ્યએ આપી છે એમ કહેતા તે બંને જણ મારી પાસે આવ્યા અને મને કહેવા લાગ્યા કે તમે મને ગાય આપી છે કે કેમ ! ત્યારે બીજે કહ્યું કે, તમે મારી ગાય ચોરી લીધી છે કે કેમ ! તે સાંભળી હું ગભરાટમાં પડી ગયો એટલે મેં બ્રાહ્મણોને કહ્યું કે તમારામાંથી એક જણ આ ગાય ખીજાને આપી દો જે આ ગાય ખીજાને આપી દેશે તેને એક લાખ સારી ગાયો આપીશ હું અજ્ઞાનથી છુ માટે મને ધર્મસંકટમાંથી બચાવો. એટલે ગાયનો ધણી બોલ્યો કે હું દાન લેવા ઇચ્છતો નથી એમ કહી તે ચાલ્યો ગયો, અને બીજો પણ હું આ ગાય વગર ખીજા એક લાખ ગાયો લેવા ઇચ્છતો નથી એમ કહી ચાલ્યો ગયો તે પછી હું મરી ગયો. એટલે યમદૂતો મને યમપુરીમાં લઈ ગયા ત્યાં યમરાજ્યએ કહ્યું કે તું પ્રથમ પાપ ભોગવીશ કે પુણ્ય એટલે મેં કહ્યું કે પહેલા પાપ ભોગવીશ એટલે તેણે મને જનાવરની ચોનીમાં અવતાર લેવાનું કહ્યું એટલે હું કરચલાના રૂપમાં થઈ અહીં પડ્યો અને પૂર્વ જન્મની સ્મૃતિ છે આપના દશન થવાથી મારી મુક્તિ થઈ છે હવે મને દેવલોકમાં જવાની આજ્ઞા આપો. આમ કહીને કૃષ્ણને પ્રણામ કરી સર્વનાં દેખતા ઉત્તમ વિમાનમાં બેસી સ્વર્ગમાં ગયો પછી કૃષ્ણે પોતાના પુત્રોને કહ્યું કે બ્રાહ્મણનું થોડુંક ધન પણ જો ખાધું હોય તો આંમના જેવા તેજસ્વી પુરુષને પણ પચતું નથી તો રાજ્યોને તો કેમ જ પચે? બ્રાહ્મણના ધનને ઝેર કહ્યું છે કારણ ઝેર તો ખાનારને જ મારે છે અને બ્રાહ્મણનું ધન બ્રાહ્મણની રમ વિના ખાધું હોય તથા પેટીને નરકમાં નાંખે છે જે રાજ્યો બ્રાહ્મણની આજીવિકા છીનવી લે છે તે રડના બ્રાહ્મણના આસુઓના ટીપા જેટલા રજકણોને ભીંજવે છે તેટલાં વર્ષો સુધી તે રાજ્યો કુબીષાક નરકમાં પડે છે બ્રાહ્મણ અપરાધ કરે તો પણ તમે તેઓનો દ્રોહ કરશો નહિ તે મારે કે ગાળો આપે પણ તમે સદાય નેમને પ્રણામ કરજો હું સાવધાન થઈ જે પ્રમાણે બ્રાહ્મણોને પ્રણામ કરું છું તેમજ તમે પણ કરજો. આ નૃમરાજ્ય જાણતો નહોતો છતાં પણ બ્રાહ્મણની ગાયો તેને પણ ચોનિમાં નાખ્યો નેમ બ્રાહ્મણનું ધન પણ કરણ કરનારાને નરકમાં નાંખે છે આમ કહી શ્રીકૃષ્ણ ધેર ગયા.

બળભદ્ર સખધીઓને મળવા માટે રથમાં બેસી નંદરાયના ગોકુળમાં ગયા. ત્યાં સર્વ ગોવાળા અને ગોપીઓએ તેમને અભિનંદન આપ્યું. નંદ મશોદાએ તેમને ખોળામાં બેસાડી સર્વના કુશળ સમાચાર પૂછ્યા. કૃષ્ણની ખબર પૂછી પછી ત્યાં બળદેવજી ચૈત્ર અને વૈશાક બે મહિના રહ્યાં. યમુનાના તીરે ઋત્વિજોના મંડળથી વિદાય બળદેવ ત્યાં રાસ રમ્યા ત્યાં બળભદ્રે જળ ક્રીડા કરવા યમુનાજીને બોલાવ્યા પણ તે આવ્યા નહિ એટલે તેમણે કોંઈ કરીને હળના અમ્ર ભાગળી યમુનાજીને પોતાની પાસે બેઠ્યાં. એટલે યમુનાજી ભયભીત થતા પાસે આવ્યા જેથી તેમણે છોડી દીધા પછી બળભદ્ર સ્ત્રીઓની સાથે જળમાં વિહાર કરી બહાર નીકળ્યા બળભદ્રે જે ઠેકાણે યમુનાને બેઠ્યા હતા ત્યાં હજુપણ યમુના વાકા દેખાય છે.

શ્રી કૃષ્ણે પૌંડ્રક વાનુદેવનો નાશ કર્યો—બળભદ્ર નંદરાયના મજામાં ગયા હતા ત વખતે હું વાસુદેવ છું એમ જાણતા અગ્ની કરુષ દેશના રાજા પૌંડ્રક વાસુદેવે શ્રીકૃષ્ણ પાસે દૂત મોકલ્યો તેણે કૃષ્ણની પાસે આવી કહ્યું કે પૃથ્વી ઉપર હું જ એક વાસુદેવ અવતર્યો છું, માટે તું મારૂં મિત્રાનામ સુકી દે અને અમારા ચિન્હો ધારણ કરે છે તેનો ત્યાગ કરી મારે શરણે આવ નહિ તો યુદ્ધ કરૂં આ સાબળી સર્વ હસવા લાગ્યા પછી ભગવાને દૂતને કહ્યું કે તાગ ગળને કહે જે કે હું તારા ચિહ્નનો ઉત્તરાધીશ અને તું રણભૂમિ ઉપર રવડીશ પછી કૃષ્ણ રથમાં બેસી કાશી તરફ ગયા. મહારથી પૌંડ્રક પણ કૃષ્ણને ચઢી આવેલા જોઈ ગૈન્ધ સાથે નગરમાંથી બહાર આવ્યો પૌંડ્રકનો મિત્ર કાશીરાજ પણ તેની સાથે ચઢી આવ્યો, તે રાજાએ શખ, ચક્ર, તરવાર, શાગ અને શ્રીવત્સના ચિહ્નો ધારણ કર્યા હતા, કંઠમાં કૌસ્તુભ મણિ પહેર્યો હતો, પીળા પીતામ્બર પહેર્યો હતો અને ધનમાં ગરૂડનું ચિન્હ હતું તેનો કૃત્રિમ વેશ જોઈ કૃષ્ણ ખૂબ હસ્યા અને વચ્ચે યુદ્ધ થયું તેમાં ભગવાને ચક્ર વડે પૌંડ્રકનું માથું કાપી નાખ્યું અને કાશી રાજાને પણ મારી નાખ્યો પછી કૃષ્ણ દારીકામાં પધાર્યા પછી કાશી રાજાના પુત્ર સુદક્ષિણે નિશ્ચય કર્યો કે પિતાને મારનારનો હું નાશ કરી તે શ્રી શંકરની પૂજા કરવા લાગ્યો પછી કાશી વિશ્વનાથ તેના ઉપર પ્રસન્ન થયા અને વર માગ્યા કહ્યું એટલે તેણે પિતાને મારનારનો નાશ કરવાનો ઉપાય માગ્યો એટલે શંકરે કહ્યું કે તું બ્રાહ્મણ સાથે રહી દક્ષિણામિનું અભિચાર (મારણ)ના પ્રયોગથી પૂજન કર જેથી અગ્નિદેવ તારી પત્ની પૂર્ણ કરશે, પણ તે બ્રાહ્મણોનું અપમાન કરનારા ઉપર આશરો, ખીળ ઉપર આશરો નહિ. પછી સુદક્ષિણે શ્રીકૃષ્ણ ઉપર અભિચાર પ્રયોગ કરવા માટે તે

પ્રયોગ આરબો, એટલે ભયકર શિખાવાળો અગ્નિ બહાર નીકળ્યો અને
દેશ દિશાને કપાવતો દારકા તરફ દોડ્યો. કૃષ્ણને તેની ખબર મળી એટલે
તેનો નાશ કરવા માટે સુદર્શનચક્ર ફેંક્યું એટલે સુદક્ષિણે મુકેલા અભિચાર
અગ્નિએ પાછા વળી કાશીમાં આવી સુદક્ષિણને બાળી ભગ્ન કર્યો એટલે
સુદર્શનચક્ર પણ પાછું ભગવાન પાસે આવ્યું.

બળભદ્રે દ્વિવિદ વાનરનો નાશ કર્યો—દ્વિવિદ નામનો મહા
પરાક્રમી વાહરો હતો તે નરકાસુરનો મિત્ર હતો, તે વાનર પોતાના મિત્ર
નરકાસુરનું વેર વાળવા માટે ગામડાઓ બાળતો હતો અને કૃષ્ણ જોખા-
મડળમાં રહેતા હતા તેથી ત્યાં વધુ દુઃખ દેતો હતો. તે વાનર એક વખતે
સુદક્ષિત ગીત સાંભળીને રૈવતાચન નામના પવત ઉપર આવ્યો ત્યાં સ્ત્રી-
ઓના ટોળામાં બળભદ્રને ઉભેલા દીકરા ત્યાં તે વાનરે વૃક્ષનો ડાળી ઉપર
ચઢીને વૃક્ષોને કપાવવા લાગ્યો અને પોતાનું શરીર દેખાડી ખીખી ચળદ
કરવા લાગ્યો બળદેવની તરફ સ્ત્રીઓ જે સ્વાભાવિક રીતે ચપળ હતી અને
હસમુખી હતી, તે વાનરનું નિર્લજ્જપણ જોઈ હસવા લાગી અને વાનર પણ
બળભદ્રના દેખતા નિર્લજ્જ થઈ શરીર દેખાડતો સામે ધસી આવવા લાગ્યો.
એટલે બળભદ્રે તેને ખચર માર્યો, પણ તેને ન ગણી તે વાનર સ્ત્રીઓના
હુગડા ફાડવા લાગ્યો જેથી બળદેવ કાંપી ઉડ્યા અને મુશળથી તેનું માથું
ભાગી નાખ્યું છતાં તે વાનર ઉભો થઈ ઝાડો ઉખાડી લાવી સામે મારવા
લાગ્યો એટલે બળદેવે તેને પકડી તેની હાસડી ઉપર મુડીનો પ્રહાર કરી તેને
મારી નાખ્યો. પછી બળભદ્ર પોતાના નગરમાં આવ્યા.

બળભદ્રે સાંખને મુક્ત કરી હસ્તિનાપુરને 'ખાંડુ' કર્યું—યુદ્ધમાં
વિજય કરનારો જાળવતીનો પુત્ર માખ દુર્યોધનની પુત્રી લક્ષ્મણાને
સ્વયંવરમાંથી હરી ગયો, તેથી દારવો ક્રોધ કરીને કહેવા લાગ્યા કે આ
છોકરો આપણો તિરસ્કાર કરી આ કન્યાને હરી ગયો માટે તેને
કેદ કરો એટલે સાંખને પકડવા કર્યું વિગેરે મહારથીઓ તેની પાછળ
પડ્યા, પછી ધણા પરિશ્રમે યુદ્ધમાં સાંખને પકડી, પોતાની કન્યાને
લઈ કૌરવો હસ્તિનાપુર આવ્યા આ વાત નારદના કહેવાથી યાદવોએ
સાંભળી ક્રોધ કર્યો, પછી યાદવોએ કૌરવો સાથે યુદ્ધ કરવાનો વિચાર કર્યો
પણ બળભદ્ર કૌરવો અને યાદવો વચ્ચે કલેશ થાય તે જોવા રાજ નક્કી
તેથી પોતે હસ્તિનાપુર ગયા અને કૌરવોને કહ્યું કે તમે ધણા જણા મળી
એક બાળકને અધર્મથી છૂટી લઈ કેદ કર્યા છે પણ આણી વચ્ચે કલેશ
ન થાય માટે હું તે સહન કરું છું હવે તમે તે કુમારને કેદમાંથી છુટો

કરો પણ કૌરવોએ તે વાન માની નહિ એટલે બળદેવ ક્રોધ કરી હાથમાં હળ લઈ ઉભા થયા અને હસ્તિનાપુરને ઉમેડી ગગામા નાખવા માટે એચતા રાખ્યા તે જોઈ કૌરવો ગભરાયા અને મધળા કૌરવો પોતાના કુટુંબ સાથે લક્ષમણને અને સાબને આગળ કરી એ હાથ જોડી પ્રભુ બળ-ભાદને શરણે ગયા, અને બળભાદને પ્રમત્ત કર્યા, એટલે બળદેવે તેમને તમે ડરગો નહિ એમ કહી અભયદાન આપ્યું પછી દુર્યોધને અસખ્ય ધન, હાથી, ઘોડા, દાસીગો પુત્રીને પડેગમણીમા આપ્યું પછી બળભાદ દીકરા અને વહુ સાથે ત્યાંથી દારકા આવ્યા.

શ્રીકૃષ્ણનું પ્રત્યેક રાણીઓના ઘરમાં જોઈ નારદને આશ્ચર્ય થયું—નારકાસુરને કૃષ્ણે માર્યો એમ સાંભળી, તથા એક શ્રીકૃષ્ણે ધણી સ્ત્રીઓ ગાયે વિવાદ કર્યો એમ સાંભળી નારદજીને તે જોવાની ઇચ્છા થઈ નારદ મનમાં વિચાર કરતા લાગ્યા કે શ્રીકૃષ્ણ એકલા એક દેહથી એક જ વખતે જુદા જુદા મહેલોમાં સોળ દળર સ્ત્રીઓ સાથે પગડ્યા એ આશ્ચર્ય-કારક છે આ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણનો વૈભવ જોવા માટે દેવર્ષિ નારદજી દારકાં આવ્યા દારકામાં સોળહળર સ્ત્રીઓના મહેલોથી શોભી રહેલું મનોહર એવું શ્રીકૃષ્ણનું અતપુર હતું આ મહેલોમાં એક મનોહર મહેલ જે લક્ષ્મીજીનો મહેલ હતો તેમાં નારદજી પેા ત્યાં ઉત્તમ શોભા તેમના જોવામાં આવી તે ઘરમાં પોતાનાજ જેવા યુવ, રૂપ અને અવરચાવાળી સુંદર વસ્ત્રાભૂષણવાળી હળરો દામીઓ છતાં પણ લક્ષ્મીજી પોતે આખો દહાડો સોનાની દાડીવાળા રમર અને પખાચી શ્રીકૃષ્ણને પવન ઢોળ્યા કરતા હતા તે બગવાનને નારદે દીડા

નારદજીને જોઈ શ્રીકૃષ્ણ તરત રૂકિમણીના પસંગ ઉપરથી ઉભા થયા અને નારદજીને પ્રણામ કરી આસન ઉપર બેસાડ્યા શ્રીકૃષ્ણે શાસ્ત્ર વિધિથી દેવર્ષિ નારદનું પૂજન કર્યું પછી કહ્યું કે હે મુનિ, કહેાં અમે તમારું શું કામ કરીએ એટલે નારદે કહ્યું કે હું આપના ચરણાર્વિન્દુ ખાન કરતો ત્રણ લોકમાં ફર છું માટે મને આપનું રમરણુ રહે એવી રીતે આપ મારા ઉપર અનુગ્રહ કરો આમ કહી નારદ ત્યાંથી ઉડી શ્રીકૃષ્ણની બીજી સ્ત્રીને મહેલે ગયા ત્યાં પણ શ્રીકૃષ્ણને પોતાની પ્રિતાની તથા ઉદ્ધવની સાથે પાસા-ઓની રમન રમતા દીડા ત્યાં પણ શ્રીકૃષ્ણે તેમનો ઉભા થઈ દેવર્ષિ નારદનો સત્કાર કર્યો વળી નારદ ત્યાંથી ઉડી ત્રીજો ઘેર ગયા ત્યાં પણ શ્રીકૃષ્ણને પોતાના બાળકો રમાડતા દીડા વળી ચોથો ઘેર ગયા તો ત્યાં કૃષ્ણ-હાવાની તૈયારી કરતા દીડા આવી રીતે બગવાનને નારદે દરેક મહેલમાં

દીડા પછી મુખ મઝકાવી નારદે શ્રીકૃષ્ણને કહ્યું કે હે યોગેશ્વર ! તમારી યોગ માયાએ આપના ચરણની સેનાથી જાણુનામા આવે છે માટે હે દેવ ! હું ત્રણે લોગને પવિત્ર કરનારી તમારી લીનાતુ ગાયન કરતો આ ત્રણે લોકમાં ફરે એવી આત્મા આપો આ રીતે શ્રીકૃષ્ણને એકને જ સર્વ સ્ત્રીઓના મહેનમા રહેલા દીડા અનન પરાક્રમવાળા શ્રીકૃષ્ણની યોગમાયાનો મોટો ઉદય જોઈ જેમને કૌતુક થયું હતું એવા નારદજી આશ્ચર્ય પામ્યા અને શ્રીકૃષ્ણ સત્કાર કરેના નારદજી પ્રમત્ત થઈ ભગવાનનું સ્મરણ કરતા ત્યાંથી ગયા.

એક વખતે શ્રીકૃષ્ણ સભામાં બેઠા હતા એવામાં એક દૂતે આવી જરાસંધે ધણી રાજ્યોને કેદ કર્યા હતા, તે કેદ મળ્યાં દુષ્ટ નિવેદન કર્યું જે રાજ્યો જરાસંધના દ્વિવિજય વખતે તે નમ્યા નહતા, તે ૨૦ હજાર રાજ્યોને તેણે ગિરિવંશ નામના કિલ્લામાં મનાતકાથી કેદ કર્યા છે તેમણે કહ્યું છે કે જરાસંધ અમને પીડે છે માટે આપને ઘટે તે કરેલ આપ તેમનું કલ્યાણ કરો, એવામાં નારદે આ રીતે કહ્યું કે યુધિષ્ઠિર રાજ્ય અકર્તિપણની ઇચ્છાથી ગન્ધસ્ય નામનો મહા યત્ર કરીને આપનું પૂજન કરવાની ઇચ્છા રાખે છે માટે આપે ત્યાં પધારતું ઘટે છે એટલે રાજસૂય યત્રમાં જવું અને રાજ્યોનું રક્ષણ પણ કરવું જોઈએ.

એવા વિચારથી શ્રીકૃષ્ણ વડીન જતોની અનુમતિ લઈ ઇદ્રપ્રસ્થ જવા તૈયાર થયા પ્રથમ પુત્રો, દાસ દાસીઓને મોકલ્યા પછી શ્રીકૃષ્ણ તથા બળભદ્ર રથમાં બેસી સેના સાથે તથા સ્ત્રીઓ સાથે ઇદ્રપ્રસ્થ જવા નીકળ્યા. શ્રીકૃષ્ણે રાજ્યોના દૂતને કહેવાનું કે તું રાજ્યોનાં કહેજે કે તમે કરશો નહિ હું જરાસંધનો બીજા પાસે નાશ કરાવી તમારું કલ્યાણ કરીશ આમ કહી તેને વિદાય કર્યો અને શ્રીકૃષ્ણ પણ ઇદ્રપ્રસ્થ ગયા કૃષ્ણને જોઈ યુધિષ્ઠિર વિગેરે પાડવોને હર્ષ થયો તેમણે તેમને મોટા આદરથી સામે જઈ તેડી લાવ્યા, અને રાજ મહેલમાં પધરાવ્યા. સર્વે મળી પરસ્પર આનંદવાતાં કરવા લાગ્યા અર્જુન સાથે રહેતા શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને સકાચ આપી અમે ન આડવનથી તૃપ્ત કરાવ્યાં, યુધિષ્ઠિરને દિવ્ય સમા કરાવી આપી, તે શ્રીકૃષ્ણ યુધિષ્ઠિરને સારું લગાડવા કંટલાક મહિના સુધી ઇદ્રપ્રસ્થમાં રહ્યા.

લીમસેન દ્વારા જરાસંધનો નાશ—એક વખતે યુધિષ્ઠિરે રાજ્ય સભામાં બેસી શ્રીકૃષ્ણને કહ્યું કે હું રાજસૂય નામના મહાયત્ર વડે દેવતાઓનું યજ્ઞન કરીશ માટે આપ તે કાર્ય પૂર્ણ કરજો આથી કૃષ્ણે કહ્યું કે આ રાજસૂય યત્ર શ્રેષ્ઠ છે, માટે તમે સર્વ રાજ્યોને જીતી એ મહાયત્ર

કરો એ સાબળી યુષ્કિટર પ્રમજ થયા અને પોતાના બાઇઓને દિગ્વિજય કરવા મોકલ્યા સરદેવને સુજ્યો સાથે દક્ષિણ દિશામાં દિગ્વિજય કરવા મોકલ્યો, નિકુળને પશ્ચિમમાં વિજય કરવા મોકલ્યો અર્જુનને ઉત્તર દિશામાં વિજય કરવા મોકલ્યો અને બીમસેનને મન્ત્ર, ક્રમ અને મદરાખની સાથે પૂર્વ દિશામાં વિજય કરવા મોકલ્યો તે વી-પુરુષોએ રાખ્યોના હગવા તે તે દિશા-ઓમાંથી ધણુ ધન હરી લાવ્યા ધર્મગાળને આપ્યું પછી બીમસેન, અર્જુન, તથા શ્રીકૃષ્ણ બ્રાહ્મણોના વેશ લઇ ત્રિવિજયમાં જન્મધને ત્યાં ગયા ક્ષત્રિયો બ્રાહ્મણોના વેશ લઇ અતિથિ મત્કારને વખતે બ્રાહ્મણોના સન્દાર કરનારા અને ગૃહસ્થ એવા જગસધને ઘેર ગયા અને તેનો પામે યાચના કરી કે જે વસ્તુની અમે ઇચ્છા કરીએ તે વસ્તુ આપ

જરાસધ આ ત્રણે જણને આ ક્ષત્રિયો છે એમ જાણીને તેમ પૂર્વ કાંઈ ઠેકાણે તેમને જોયેના છે એવા વિચાર કર્યા લાગ્યા આ ક્ષત્રિયો છે પણ તેમણે બ્રાહ્મણોના વેશ લીધો છે માટે મારી પાસે માગે તે હું તેમને આપુ, એમ વિચાર કરીને જરાસધે તેમને કહ્યું કે હે બ્રાહ્મણો, તમારી ઇચ્છા હોય તે માગો, હું તમને માફ મન્તક પણ આપીશ ભગવાને કહ્યું કે જે તમે અમારી કામના પૂર્ણ કરવા ધાગતા હો તો અમને ૬૬ યુદ્ધ આપો, અમે ક્ષત્રિય છીએ અને યુદ્ધને અર્થે આગ્યા છીએ આ કુતાના પુત્ર બીમસેન છે, આ તેનો ભાઈ અર્જુન છે અને હું તે બન્નેના મામાનો પુત્ર અને તારો સગુ હુ

આ સાબળી જરાસધ હસ્યો અને ક્રોધથી બેઠો કે અરે મૂખ લોકો! હું તમારા ઇચ્છા પ્રમાણે યુદ્ધ આપીશ વળી હે કૃષ્ણ, હું બીકણુ થઇ મથુરા છોડી દારકો ગયા છે માટે તારી સાથે હું યુદ્ધ કરીશ નહિ આ અર્જુન તો મારા સમાન નથી ધણો બળવાન નથી અને બીમસેન મારા સરખો બળવાન છે માટે હું તેની સાથે લડીશ, આમ કહી તેણે બીમસેન એક મોટી ગદા આપી બીજી ગદા પોતે લઇ નગરની બહાર નીકળ્યો અને ત્યાં રણસત્રામમાં બને ચોક્કાઓ ગદાયુદ્ધ કરવા લાગ્યા એક બીજાને અથડાવાથી ગદા તો બાગી ગઇ એટલે બે જણ મુઠ્ઠીથી લડવા લાગ્યા આમ યુદ્ધ કરતા ૨૭ દિવસ વીતી ગયા એક દિવસે બીમે પોતાના મામાના પુત્ર શ્રીકૃષ્ણને કહ્યું કે હે માધવ, હું જરાસધને યુદ્ધમાં જીતના સમથ નથી શ્રીકૃષ્ણ જાણતા હતા કે જરાસધ જન્મ્યો ત્યારે બે દાડીયા રૂપે જન્મ્યો હતો અને તેનું મરણ પણ તેના બે દાડીયા કરવાથી થશે આ ઉપરથી શ્રીકૃષ્ણ પોતાના તેજની બીમતા બળમાં વધારો કરતા વિચાર

કરવા લાગ્યા કે આના ફાડીયા કેવી રીતે કરવા? પછી શ્રીકૃષ્ણે હાથમાં ઝાડની ડાળી લઈ હું જેમ આ ડાળીને ફાડી નાખુ છું તેમ તું આને બે પગ વચ્ચેથી ફાડી નાખ, આવી સગાથી શત્રુને મારવાનો ઉપાય બતાવ્યો. તે સંકેત જાણી ભીમસેને જરાસંધને બે પગ પકડીને પૃથ્વી ઉપર પટકચો અને પોતાના પગવતી તેનો એક પગ ડાબી બીજ પગને બે હાથથી ઝાંલીને મોટા હાથી જેથે ઝાડની ડાળીને ચીરી નાખે તેમ તેને યુદ્ધના ભાગથી ચીરી નાખ્યો એટલે મગધ દેશનો રાજા જરાસંધ મરણ પામ્યો. અને શ્રીકૃષ્ણ તથા અર્જુનને ભીમને ભેટી તેનો સત્કાર કર્યો પછી શ્રીકૃષ્ણે જરાસંધના પુત્ર સહદેવને મગધ દેશના રાજ્યાસન ઉપર અભિષેક કર્યો અને જરાસંધે જે રાજાઓને કેદ કર્યા હતા તેમને કેદખાનામાંથી છુટા કર્યા, આવી રીતે ૨૦ હજાર ને આડસો રાજાઓ પર્વતની યુદ્ધમાંથી બહાર નીકળ્યા, તેમણે શ્રીકૃષ્ણના દર્શન કર્યા. પછી તેમને સ્નાન કરાવી ઉત્તમ વસ્ત્રાધારો પહેરાવી, સારા ભોજનો જમાડી પ્રસન્ન કર્યા, પછી તેમને રાજી કરી પોતપોતાના દેશમાં મોકલ્યા. પછી કૃષ્ણ ભીમ અર્જુન સાથે ધ્રુવપ્રસ્થ ગયા.

શિશુપાલ વધ-યુધિષ્ઠિર તેમને આવેલા જોઈ પ્રસન્ન થયા. પછી તેમણે રાજેસર યજ્ઞ કરવાની શરૂઆત કરી વરુણના વેદવ્યાસ, ભરદ્વાજ વિગેરે ધણા મુનિઓને વરાણ્યા, સર્વ રાજાઓ યજ્ઞ જોવા આવ્યા હતા, દેવ જેવા કાલિદાસના વિદ્વા મહાત્માના યુધિષ્ઠિરને રાજસૂય યજ્ઞ કરાવવા લાગ્યા. પછી સોમરસ કાઢવાને દિવસે યુધિષ્ઠિરે ઋત્વિજનેની તથા સભા પતિઓની પૂજા કરવો આરંભ કર્યો તે વેળા સભાસદો વિચાર કરવા લાગ્યા કે: સભાસદોમાં પ્રથમ પૂજા કરવા યોગ્ય કોણ છે? તે વખતે સહદેવ બોલ્યા કે ચાંદવાના પતિ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન પૂજા પાત્ર છે તે એક અદિતીય ભદ્ર છે માટે પ્રથમ તેમનું પૂજન કરો આ સભાળી સર્વે મહાપુરુષોએ કહ્યું કે બરાબર છે એટલે યુધિષ્ઠિરે પ્રેમથી નિહ્વળ થઈ શ્રીકૃષ્ણનું પૂજન કર્યું. આ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણનો મત્કાર થયેલો જોઈ સર્વ લોકો બે હાથ બોડી તેમને નમસ્કાર કરવા લાગ્યા એટલે કૃષ્ણના ગુણનું વર્ણન સામળી શિશુપાલ કોપી ઉઠ્યો અને ઉભો થઈ બે હાથ લેવા કરી સભા વચ્ચે નીડરતાથી શ્રીકૃષ્ણને તીક્ષ્ણ વચનો સભળાવતો તેમની નિંદા કરવા લાગ્યો, અને કહેવા લાગ્યો કે મહર્ષિઓને મૂઢી કુળને કલક લગાડનાર એક ગોવાળીયો પૂજાને કેમ યોગ્ય કહેવાય! તે વર્ણુ, આશ્રમ તથા કુળથી બંદ છે. સ્વ-અદી અને ગુણહીન છે માટે તેની પૂજા કેમ કરો છો? વિગેરે કહેતા

લાગ્યો પણ સિદ્ધ જેમ શિયાળાના બોલવાને ઉત્તર આપે નહિ તેમ શ્રી કૃષ્ણે તેને કાષ્ઠ પાસે ઉત્તર આપ્યો નહિ તેમ તેમ તે વધુ ગાળો દેવા લાગ્યો. એટલે ભગવાનની નિંદા ન સહન કરનારા લાથી બહાર નીકળ્યા વળી ભગવાનની નિંદા સાબળી પાડુના પુત્રો, મત્સ્યો, કૈક્યો વિગેરે કોષમાં આવી જઈ શિશુપાલનો નાશ કરવા તૈયાર થયા. એટલે શિશુપાલ ગભરાયા વગર કૃષ્ણના પક્ષના રાજાઓનો તિરસ્કાર કરતો હાથમાં દાન અને તન્નવાર લઈ ઉભો. એટલે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પોતાના પક્ષના લોકોને અટકાવી પોતેજ કોષથી ચક્રવર્તે શિશુપાલનું માથું ગાળી નાખ્યું. શિશુપાલ મરાતા મોટો કોલાહલ થયો, તેના પક્ષના રાજાઓ નારી ગયા અને વેર ભુદ્ધિથી શિશુપાલ શ્રીકૃષ્ણનું ધ્યાન કરતો હોવાથી તે કૃષ્ણરૂપ થઈ સ્વર્ગે ગયો.

પછી યુધિષ્ઠરે ઋત્વિજોને દક્ષિણાઓ આપી સર્વોને સત્કાર કરી શાન્તિમાં કલા પ્રમાણે અવભૃથ સ્નાન કર્યું. પછી શ્રીકૃષ્ણે યુધિષ્ઠર પાસે થઈ કરારી કેટલાક દિવસ ત્યાં રહ્યા, પછી પોતે તેમની રાજ લઈ મત્રીઓ અને સ્ત્રીઓ સાથે દારકામાં ગયા અને દુર્યોધન વિના બીજા સર્વ રાજા યુધિષ્ઠરની અભ્યુદયવાળી લક્ષ્મી જોઈ પ્રસન્ન થયા.

યુધિષ્ઠરના રાજસ્ય યજ્ઞમાં બીમસેન રમોડાના અધ્યક્ષ હતા, સહદેવ પૂજના કામ ઉપર નીમાયા હતા, નકુળ મર્દ નામથી એકઠી કવા નીમાયા હતા, અર્જુન રુદ્રની સેવા કરવાના કામમાં નીમાયા હતા. શ્રીકૃષ્ણ મહારામા પુરુષોના ચરણ ધોવાના કામ ઉપર નીમાયા હતા, દ્રૌપદી પીરસવાના કામમાં અધ્યક્ષ નીમાયા હતા, ઉદાર કર્ણ દાનના કામમાં નીમાયા હતા. તે સર્વ યુધિષ્ઠરનું પ્રિય કરવા તે વખતે કામે લાગેલા હતા. શિશુપાલ શ્રી કૃષ્ણ ચરણમાં ગતિ પામ્યા પછી મોંએ ગગામાં અવભૃથ સ્નાન કર્યું અને સર્વે યુધિષ્ઠરના યજ્ઞના વખાણ કરતા હતા.

એક વખતે યુધિષ્ઠર રાજના અતપુરમાં ધણી લક્ષ્મી જોઈ અને તેના રાજસ્ય યજ્ઞનો મોટો મહિમા જોઈ દુર્યોધન મનમાં સતાપ કરવા લાગ્યો. વળી દ્રૌપદીમાં મન લતવાવાથી દુર્યોધનના મનમાં સતાપ થવા લાગ્યો. એક દિવસે યુધિષ્ઠર રાજ સેનાના સિંહાસન ઉપર મથદાનવે બનાવેલી સભામાં બેઠા હતા તે વખતે અભિમાની દુર્યોધન હાથમાં તરવાર લઈ ત્યાં આગ્યો. આ સભામાં સ્થળને જળ છે આમ બાતિથી માની તેણે પોતાના વસ્ત્રોના છેડા ઉઘાડી લીધા અને જળને બાતિથી સ્થળ માની આગળ જતા તેમાં પડ્યો, જેથી બીમસેન અને બીજા ઓછા હસી પડ્યા તેથી દુર્યોધન લજ્જામાં અને જાનોમાનો હસ્તિનાપુર ગયો.

શ્રીકૃષ્ણે શાસ્ત્રને આપ્યો—શિશુપાલનો મિત્ર શાલરાજ રૂકિમશી ત વિવાહમાં આવ્યો હતો ત્યારે યાદવોએ તેને તથા જરાસંધને હગવ્યા હતા તેથી શાસ્ત્રે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે આ પૃથ્વીમાં યાદવોનું બીજ પશુ રહેવા હર્ષિ નહિ, એવી પ્રતિજ્ઞા કરી તેણે શકરની ઉપાસના કરવા માડી અને શકર પાસે દેવ, ગંધર્વ, અસુર કે મનુષ્ય કોઈથી નાશ ન કરી શકાય તેવું યાદવોને ત્રામ આપે તેવું વિમાન માગ્યું એટલે શકરે મધ પાસે લેવાનું વિમાન રચાવી તેને આપ્યું એ વિમાનપર બેસી શાસ્ત્ર દારકામાં ચઢી આવ્યો અને વિમાનમાંથી શાસ્ત્રોની છૂટ કરવા માડી, આ વખતે શ્રીકૃષ્ણ ઇન્દ્રપ્રસ્થ ગયા હતા એટલે પ્રભુએ તેની સામે લડવા ગયો. અને તે મધ્ય યુદ્ધ થયું. તેમાં શાસ્ત્રે પ્રભુએ ગજવેનની ગદા વસુસ્થનમાં મારી તેથી સારથી તેને રણુમાંથી દૂર લઈ ગયા પ્રભુએ એ ધડી પડી બાન આવ્યું. એટલે પાછો રણુમૂલિમાં ગયો અને ૨૭ રાત્રિ સુધી ઘુમું યુદ્ધ કર્યું. એવામાં ઇન્દ્રપ્રસ્થમાંથી શ્રીકૃષ્ણ તથા બળમદ આવી પડોડ્યા બળમદને દારકાનો રક્ષા કરવા મૂકી કૃષ્ણ શાસ્ત્ર રાજ સાથે લડવા ગયા પછી તેનો સાથે યુદ્ધ કરતા શ્રીકૃષ્ણે તેની હાવડી ઉપર ગદા મારી એટલે તે લેહી ઝોકતો અદૃશ્ય થઈ ગયો પછી વળી માગવી બની બનાવડી વાસુદેવને ધારી કૃષ્ણને મનાવી તેમનું માથું કાપી નાખ્યું પશુ કૃષ્ણે જાણ્યું કે આ તો મ માગવી તાત કે શાસ્ત્ર પાછો ગદા લઈ કૃષ્ણ પાસે ધમી આવ્યો એટલે કૃષ્ણે ચક્રવર્તી શાસ્ત્રનું માથું કાપી નાખ્યું.

પછી મિત્રોનું વેર વાળતા દત્તવક્ત્ર ચઢી આવ્યો, અને યુદ્ધ કરવા લાગ્યો અને પશુ શ્રીકૃષ્ણે મનાવો મારી નાખ્યો વળી તેનો ભાઈ વિરથ ચઢી આવ્યો તેને પશુ મારી નાખ્યો અને આવી રીતે શત્રુઓનો નાશ કરી શ્રીકૃષ્ણ દારકામાં આવ્યા.

બળદેવનો યાત્રા—કૌરવો અને પાંડવોની સાથે યુદ્ધ કરવાની તૈયારી કરે છે એમ સામગી મધ્યસ્થ રહેવારા બળદેવ તીર્થયાત્રા કરવાનું જ્ઞાનું કાઢી દારકામાંથી નીજ્યા પ્રમાસમાં સ્નાન કરી સરસ્વતી નદીમાં સાંભા પ્રવાહે ચાલ્યા પૃથુક, અિન્દુસર, ત્રિતકૂપ, સુદહન, વિશાન, બ્રહ્મતીય ચક્ર તીર્થ, પ્રાચી એવી સરસ્વતી નદી તથા ગંગા, યમુના નદી ઉપર મધ્ય બીજાં તીર્થો ઉપર ગયા ત્યાંથી નૈમિષારણ્યમાં ગયા જ્યાં ઋષિઓ મળ કરના હતા બળદેવજીને આવેલા જોઈ ઋષિઓએ પ્રણામ કરી તેમનો સત્કાર કર્યો. ત્યાં વેદવ્યાસના શિષ્ય શ્રેમદ્ધર્મજીને એક ઉંચા આમન ઉપર બેઠેલા દીકરા, તે બળદેવની સામે ઉભો થયો નહિ અને તેમને નમસ્કાર પશુ કર્યા નહિ. તે

પ્રતિજ્ઞામ જાતિનો સુત છતાં બ્રાહ્મણો કરતા હંથા આસન ઉપર બેઠો હતો તેથી તેને બળદેવજીએ ગુરસે થઈ મારી નાખ્યો એટલે બીજા મુનિઓ કહેવા દાન્યા કે હે પ્રભો ! તમે અધર્મ કર્યો, તમે અજ્ઞજ્ઞતા બ્રાહ્મહત્યા કરી છે માટે તમારે બ્રાહ્મહત્યાનું પ્રાયશ્ચિત કરવું

બળદેવજીએ કહ્યું કે શું પ્રાયશ્ચિત કરવું ત્યારે તેમણે કહ્યું કે ઇન્દ્રિયનો પુત્ર બલ્લવ દૈત્ય છે તે દરવર્ષે આવી અમાગ યજ્ઞને અગ્રાડને છે માટે તેને મારી નાખો અને પછી બાર મહિના સુધી બારતની પ્રવક્ષિણા કરી તીર્થો-મા સ્નાન કરશો એટલે શુદ્ધ થશો આ પછી પર્વ આવ્યું એટલે બલ્લવે નાખેલી અર્પાવત્ર વસ્તુઓ યજ્ઞમાં પડવા લાગી એટલે બળદેવે હજવડે તે દૈત્યને ખેંચી મુશળ માર્યું કે તે દૈત્ય મરી ગયો, એટલે મુનિઓ રાજી થયા પછી મુનિઓના આદા લઈ બળદેવજી સગ્યુ નદીમાં સ્નાન કરી પ્રયાગમાં ગયા અને ત્યાં તપશ્ચુ કરી પુલહાશ્રમ પાસે આવ્યા પછી ગડકી, વિપામાં, અને શોણ નદીમાં સ્નાન કરી ગયામાં જઈ પિતૃઓનું તર્પણ કરી ગયા સાગરના સગમમાં નાણા પછી મહેન્દ્રાદિ ઉપર ચઢી પરશુરામના દર્શન કરી ત્યાંથી સપ્ત ગોદાવરી, વેણા, પપા, અને ભીમરથી નદીમાં ન્હાયા પછી શ્રી દાતિંક સ્વામીના દર્શન કરી શેષ પર્વત ઉપર ચઢ્યા, ત્યાંથી દ્રવિડેશમાં વેદોત્તર ભગવાનના દર્શન કરી કાચીપુરીમાં ગયા ત્યાંથી કાવેરી નદી ઉપર ગયા ત્યાંથી શ્રીગંગા નામના પવિત્ર તીર્થમાં ગયા ત્યાંથી સેતુ ઉપર ગયા, પછી દક્ષિણ મરુદ્ર પાસે ગયા ત્યાં કન્યા નામના દુર્ગા દેવીના દર્શન કર્યા પછી અનંતપુરમાં જઈ પપા મરોતરમાં ન્હાયા પછી બળદેવજી કેરલ અને ત્રિગર્ત દેશમાં જઈ ગોદર્ણી નામના ચક્રના ક્ષેત્રમાં ગયા, ત્યાંથી હડકારણ્ય-માં જઈ રેવા નદી ઉપર ગયા અને પછી પ્રભાસમાં આવ્યા

બેર આવ્યા ત્યારે બ્રાહ્મણોના કહેલા ઉપરથી જાણ્યું કે કૌરવ પાડવો-ની લડાઈમાં સર્વ ક્ષત્રિયોનો નાશ સાબળીને શ્રીકૃષ્ણે પૃથ્વીનો બાર ઉતાર્યો એમ પોતે માન્ય પછી ભીમ તથા દુર્યોધન રથજૂથિ ઉપર ગદાચુક્ર કરતા હતા તેમને વારવા માટે બળદેવજી કુરુક્ષેત્રમાં આવ્યા યુધિષ્ઠર નિગેરે પાડવો અને શ્રીકૃષ્ણે બળદેવજીને આવેલા જોઈ પ્રણામ કર્યા પછી બળદેવે દુર્યોધન તથા ભીમને ગદાચુક્ર ન કરવા સમગ્રવ્યા પણુ તે બેમાંથી કોઈએ તેમનું માન્ય નહિ એટલે પોતે પાછા દ્વારકામાં આવ્યા પાછા બળદેવજી નૈમિષા-રણ્યમાં આવ્યા અને ત્યાં બ્રાહ્મણોએ આનંદથી તેમને સર્વ યજ્ઞોથી શ્રી હરિનું યજ્ઞન કરાવ્યું પછી બળદેવજીએ મુનિઓને આત્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ કર્યો

શ્રીકૃષ્ણ અને સુદામા—શ્રી કૃષ્ણને સુદામા નામનો એક બ્રાહ્મણ

મિત્ર હો, તે જ્ઞાન અને જીવેન્દ્રિય હો, દૈવેચ્છાથી મળે તે ઉપર નિર્વાહ કરતો હો અને ગૃહસ્થાશ્રમી હો, તે જીર્ણ વસ્ત્ર પહેરતો, તેની સ્ત્રી પણ જુના વસ્ત્રો પહેરતી અને સુખની દુર્જન થઈ ગઈ હો છતાં પતિવ્રતા હો. એક દિવસે દરિદ્ર એવી તે પતિવ્રતા સ્ત્રીએ ધુજતા ધુજતા કરમાવાના મુખે પતિની પાને જઈ તેમને કહ્યું કે હે મહારાજ, સામાન લક્ષ્મીના પતિ શ્રી કૃષ્ણ તમારા મિત્ર છે, બ્રાહ્મણોને માન આપનારા છે, એ શ્રી કૃષ્ણની પાસે તમે જાઓ અને તે તમારા દુખી થતા કુટુંબને ધન્ય ધન આપશે. હમણાં ભગવાન દ્વારકામાં રહે છે તે જોઈ શકી અને અધિકના અધિપતિ છે આ પ્રમાણે સ્ત્રીએ કામળનાથી ધણીવાર સુતી પ્રાર્થના કરી એટલે શ્રી કૃષ્ણના દર્શન એજ મોટો લાભ છે એવો વિચાર કરી તે બ્રાહ્મણ દ્વારકા જવા માટે વિચાર કરી પોતાનો જીવે કહ્યું કે હે સ્ત્રી! ધરમાં કંઈ બેટ આપવા જેવી વસ્તુ છે? જો હોય તો આપ, એટલે તે બ્રાહ્મણીને ચાર મુડી પોતા માગી લાવી તેને લુગડાના કટકામ બાંધી શ્રીકૃષ્ણને બેટ આપવા માટે પોતાના પતિને આપ્યા.

સુતામાં તે પૌવા લઈ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના દર્શન કરી ગીતે થશે એમ વિચાર જોના દ્વારકામાં ગયો ત્યાં ચાલેના મહેલો વચ્ચે એક મહેલ હો, તે ઘરની અંદર તે ગયો ત્યાં જેમ બ્રહ્માનંદના સુખમાં લીન થયો હોય તેવો તેને આ દેશ થયો તે મહેલમાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન કે જે પોતાની પ્રિયતામાં પાનગ ઉપર બીરાજેલા હતા તે દૂરથી બ્રાહ્મણને આવડો જોઈ તરત ઉડીને સામા ગયા અને પ્રેમથી તેને બે હાથવડે આગિગત આપ્યું. પોતાના પ્રિયમિત્ર બ્રહ્મણના શરીરનો સ્પર્શ થતા શ્રીકૃષ્ણ અત્યંત સુખ પામ્યા અને તેમને હર્ષાશ્રુ આવ્યા પછી તે મિત્રને પાનગ હિંગ્લ જેમાંડી તેના પુજનની સામગ્રી પોતાને હાથે લાવી તેના પગ ધોયા અને બ્રાહ્મણના ચરણનું જગ માથે ચઢાવ્યું પછી સુદામાના શરીર ઉપર દિવ્ય ગત્ર, ચંદનનો લેપ કરી, પૂજા કરી.

આ વખતે જીર્ણ વસ્ત્રાણા, મલ્લોત્તર શરીરવાળા દુર્જન અને જેના આપ્યા શરીરે નાડીઓ તરી આવી હતી એવા સુદામાને શ્રીકૃષ્ણના સ્ત્રી લક્ષ્મી પોતે આમર લઈ પવન ઢોળવા લાગ્યા અને તે મેલા જેવા બ્રાહ્મણનો અતિ પ્રીતિથી ભગવાને સત્કાર કર્યો, તે જેઈ અનુપૂર્ણા સર્વ મનુષ્યો આશ્ચર્ય પામ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે આ ધન વિનાના અવન, નિદાપાત્ર, મરિન મિથુને આ લોકમાં એવું શુ પુરૂષ કર્તુ હશે કે જે પુરુષના પ્રમાણથી ત્રણ લોકના ગુરુ અને નક્ષત્રના નિવાસરૂપ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને તેના સન્નિધિ

કર્મો અને પક્ષગ ઉપર બેઠેલા લક્ષ્મીજીનો પણ અનાદર કરીને જોઈ બધુને આલિંગન કરે તેમ તેને આલિંગન કર્યું.

અન્ને એક બીજાનો હાથ ઝાલી પોતે આગળ ગુરુને ઘેર સાથે રહેતા તે સખધી વાતો કરવા લાગ્યા બગવાને પુછ્યું કે હે મહારાજ ! તમે ગુરુને ઘેરથી આવ્યા પછી સ્ત્રીને શરૂઆત છે કે નહિ ? હું ધાર છું કે તમારું મન ઘણું કરીને ધરમા પશ્ય વિષયલપટ થતું નહિ હોય ! તેમ તમને ધન ઉપર અત્યંત રૂચિ થતી નહિ હોય. આપણે બે ગુરુને ઘેર સાથે રહેતા હતા તે તમને સાબરે છે કે ? હે મિત્ર જોનાથી જન્મ થાય છે તે પિતા આ લોક-મા પહેલો પુરુષ છે દ્વિજ વર્ણને ઉપનયન સરકાર આપીને જે વેદ ભણાવે છે તે બીજો ગુરુ છે અને આશ્રમવાળાઓને જે બ્રહ્મવિદ્યા ભણાવે છે તે ત્રીજો ગુરુ છે આ ત્રણમા પહેલો પૂજ્ય ગણાય છે, બીજો સારી પેઠે પૂજ્ય ગણાય છે અને ત્રીજો તો સાક્ષાત્ મારું રૂપ જ ગણાય છે હું ગુરુની સેવાથી જોવો સદૃષ્ટ થાઉં છું તેવો બીજાથી થતો નથી.

હે બ્રાહ્મણ ! આપણે ગુરુને ઘેર જે વખતે રહેતા હતા તે વખતે એક દિનસે ગુરુની સ્ત્રીએ આપણને લાકડા લેવા માટે વગડમા મોકલ્યા હતા તે સમયે દૈવ ગતિથી જે કષ્ટ થયું હતું તે સાબરે છે કે ? આપણે લાકડા લેવા માટે વનમા પેડા હતા ત્યારે ઋતુ વગર મહા પવન ફુંકતો લાગ્યો અને વરરાદ વરસવા માડ્યો હતો તથા તીક્ષ્ણ ગર્જનાઓ થવા માડી હતી, અને સર્વ જળમય થઈ ગયું હતું પાણી પાણી થઈ ગયેલા વનમાં જારે પવન અને પાણીથી પીડા પામતા લાકડાની બારીઓ ઉપાડી આપણે ઘેર આવતા હતા, ત્યારે સાદિપતિ મુનિ આપણને શોધવા આવતા હતા તે તમને સાબરે છે કે ! ગુરુના અનુમતિથી જ પુરુષ સપૂર્ણ શાંતિને પામે છે.

બ્રાહ્મણ સુદામાએ કહ્યું કે — હે જગતના ગુરુ અમે કે જોએ સત્ય સંકલ્પવાળા આપની સાથે ગુરુને ઘેર રહેલું થયું હતું તેને કષ્ટ વરતું અપૂર્ણ હોય ! આપ ગુરુને ઘેર રહ્યા હતા તે મનુષ્ય લીલાતુ અત્યંત અનુકરણ્ય હતું.

આમ વાતો કરતા શ્રી કૃષ્ણ બગવાન જે સર્વ પ્રાણીઓના મનની વાત જાણતા હતા અને આ બ્રાહ્મણ બેઠ કરવા પુવા લાગ્યો છે પણ મને આપતા લગ્નય છે એમ જણી બેઠ્યા કે હે મિત્ર ! તમે મારે માટે ઘેરથી શી બેઠ લાવ્યા છે ? ભકતો પ્રેમથી થોડું પણ અર્પણ કરે છે તે હું તેને ઘણું કરીને જ માનું છું અને અભકતો ઘણું લાવે છે તો પણ હું તેથી પ્રસન્ન થતો નથી. શાન શુદ્ધિવાળો પુરુષ ભક્તિપૂર્વક મને પત્ર પુષ્પ, ફળ કે જળ આપે છે તે હું ભક્તિથી અર્પણ કરેલું હોવાથી સ્વીકારી લઉં છું.

આ પ્રમાણે ભગવાને કહ્યું તો પણ બ્રાહ્મણ સુદામા લગ્ન નીચું સુખ કરી બેસી રહ્યો પણ તેણે લક્ષ્મીના પતિ ભગવાનને સાથે આવેલા પુવા આપ્યા નહિ ભગવાને તેના આવવાનું કારણ જાણી વિચાર કર્યો કે આ મારો મિત્ર પૂર્વે લક્ષ્મીની ઇચ્છાથી મને ભજતો નહતો પણ હમણાં તે પોતાની પતિવ્રતા જીતે રાજ કરવા માટે મારી પાસે આવ્યો છે માટે દેવતાને પણ દુર્લભ એવી સપત્તિઓ હું તેને આપું આવો વિચાર કરીને તે બ્રાહ્મણની પાસે હુગડાના કટકામાં બાધેલા પુવાને લઈને આ શું છે એમ કહી તે ચીંદણડીને પોતાના હાથથી છોડીને તેમણી પુવા લીધા અને કહ્યું કે હે મિત્ર! આ તો હું બહુજ પ્રમત્ત થાઉં એવી વસ્તુ તું મને ભેટ આપી છે આમ કહી તેમણે એક મુડી પુવા ખાધા અને બીજી મુડી ભરવા નીચે છે ત્યાં લક્ષ્મીજીએ તેમનો હાથ પકડી કહ્યું કે એટલું જ ખસ છે. હવે બીજી મુડી ખાધ શું મને પણ તેને સોંપવી છે.

પછી સુદામા રાત્રે ભગવાનને ત્યાં જઈ ખાનપાન કરી જાણે સર્ગમાં આવ્યો હોય તેવું સુખ માનવા લાગ્યો સવાર થતા ભગવાન તેને વળાવા ગયા અને વિનયના વચન કહી તેને પ્રસન્ન કર્યો તે બ્રાહ્મણ રાજ થતો પોતાને ગયો તેણે ભગવાન પાસેથી કંઈ ધન પણ માગ્યું નહિ, તેમ ભગવાન પાસેથી તેને કાંઈ ધન મળ્યું પણ નહિ. સુદામાએ જતા જતા વિચાર કર્યો કે ભગવાનનું બ્રાહ્મણપણું મારા જોવામાં આવતું કારણ કે વસ્ત્રસ્થગમાં લક્ષ્મીને ધરનારા ભગવાન હું કે જે મહાદરિદ્ર છું તેનું આનિગન કર્યું હું દરિદ્ર અને નીચ કયા અને લક્ષ્મીના નિત્રાસ રૂપ શ્રીજી કયા તેમણે મને બ્રાહ્મણ જાતિનો જાણ્યો બે હાથથી માંડે આનિગન કર્યું જીતે બેમવાના પક્ષગ ઉપર પોતાના ભાઈની પેઢે મને બેમાડ્યો અને રસ્તાનો થાક ઉતારવા ભગવાનની રાણીબોએ મને આમ જઈ પવન નાખ્યો તેમ ભગવાને ચરણો ચાપવા વિગેરે સેવા કરીને મારી પૂજા કરી. ભગવાનના ચરણનું પૂજન સર્વ સપત્તિઓના કારણ રૂપ છે તથાપિ આ નિર્ધન બ્રાહ્મણને ધન મળશે તો તે બહુજ ગર્વિષ્ટ થઈ જશે અને માંડે સ્મરણ કરશે નહિ એમ ધારી દયાળુ ભગવાને થોડું પણ ધન મને આપ્યું નહિ.

આવો વિચાર કરતો કરતો સુદામા પોતાના ઘર પાસે આવ્યો તો ત્યાં તે ઘર સૂર્ય, જેવા ઝગઝગાટ પ્રકાશતા મોટા મહેનોથી ચારે તરફ વિદ્યમણ જોયું. ત્યાં વિચિત્ર ઉપવેશને વાડીમાં પડીઓ મધુર ચખ્ખો કરી રહ્યા હતા શય્યાગૌરવા પુરોષો અને મરવાનયની નારીઓ આમનેમ ફરતી હતી. તે જોઈ આ સ્થાનક કેવું હશે એમ તે વિચાર કરતા લાગ્યો

એવામા તો ત્યા દિવ્ય કાતિવાળા પુરૂષો અને ઓછો મધુર ગાયનો અને વાણીજોથી તેને માન આપવા લાગ્યા પતિને આવેલા જોઈ તેની લક્ષ્મી સમાન રૂપવતી સ્ત્રી ધણી પ્રસન્ન થઈ અને આંદર સાથે ધરમાથી બહાર નીકળી પતિને જોઈ પતિના ચરણમા નમી પડી. દેવાગના જેવી ઉત્તમ વસ્ત્રાભારો ધારણ કરેલી દારીઓ સાથે પોતાની સ્ત્રીને જોઈ તે બાન્ધવ આશ્ચર્ય પામ્યો અને પ્રમત્ર થતો ધરમા ગયો તે ધર ઇદ્રમવન જેવું હતું હાથી દાતના ને સોનાના પલંગો, સોનાની દાડીવાળા ચમરો હતા સુવર્ણના કામળ પાથરણા પાથરેલા હતા આ ધરમા સર્વ સપત્તિ જોઈ તેનું કારણ જાણવામા ન આવતા બાહ્યે સ્થિર થઈ વિચાર કરવા લાગ્યો કે આ સમૃદ્ધિ આવી ક્યાથી ? હું દરિદ્ર હતો, તેને આની સમૃદ્ધિ મળવાનું કારણ જાણવાનની કૃપા દષ્ટિ વગર બીજી કાઈ નથી જાણવાન પોતે ધણુ આપ્યા છતાં થોડું માને છે અને ભક્ત થોડું કર્યું હોય તો તેને ધણુ માને છે. કારણુ મેં આપેલી પુવાની એક સુડી પણ જાણવાને પ્રીતિથી મહણુ કરી લીધી માટે મને તો પ્રત્યેક જન્મમા જાણવાનની સાથે જ સંબંધ હજો. ધનવાનોને ધનના મદથી નીચ આવતાં આ વ છે, તે જોઈ જાણવાન પોતાના વિવેકી ભક્તને વિચિત્ર સપત્તિ, રાજ્ય કે વિશ્વત્તિઓ આપતા નથી પણ દૈવ ભક્તિ જ આપે છે આ પ્રમાણે વિચાર કરી સુદામા અતિ આસક્તિ રહિત થઈ સ્ત્રીની સાથે વિષયોના ઉપભોગ કરવા લાગ્યા

શ્રીકૃષ્ણને બાહ્યે જ જન્મે રૂપ છે, તેમને બાહ્યે કરતા બીજું કંઈ પણ માન્ય નથી આ રીતે સુદામા પણ જાણવાનનું ધ્યાન કરવા લાગ્યો અને અતે દેહાભિમાન રહિત થઈ જાણવાનના ધામને પામ્યો.

શ્રીકૃષ્ણ જાણવાને બળદેવજી તથા યાદવો સાથે દૈત્યોનો નાશ કર્યા પછી કૌરવ પાડવો વચ્ચે મહા કલેશ ઉપજાવી પૃથ્વીનો ભાર ઉતાર્યો હતો શ્રીકૃષ્ણે પાડવોને મહાય કરી અજુનના સારથી તરફ કામ કર્યું હતું. દુર્યોધને પાડવો સાથે જુગારની રમત રમી, તેમનું અપમાન કર્યું દ્રૌપદીને સજા વચ્ચે કેશ ગ્રાહી જેથી આણી ચીર જેવ્યા ત્યારે શ્રીકૃષ્ણે દ્રૌપદીના ચીર પૂર્યા હતા લાખાજાણવાનમા પાડવોને બાળી નાખવા દુર્યોધને પ્રયત્ન કર્યો પણ તેમાંથી બચી ગયા પાડવોને વનવાસમાંથી પાછા આવ્યા પછી કૌરવોએ રાજ્યમા ભાગ ન આપ્યો ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ પાડવો તરફથી કૌરવોને સમજાવવા ગયા હતા પણ દુર્યોધને ન માનવાથી ૧૮ દિવસ સુધી મહા-ભારત યુદ્ધ થયું તેમા કૌરવો મરાયા અને પાડવો જીત્યા હતા તે વખતે કૃષ્ણે અજુનના સારથી તરફ રહી પાડવોને મહાય કરી હતી. કૃષ્ણે પૃથ્વીનો

બાર ઉતાર્યો પણ હજુ યાદવોનું કુળ હજુ હતું તેથી તેમા મહિમાહિ કલહ કરાવી તેમને સહાર કરવાનો વિચાર કર્યો.

પાડવ અને કૌરવોને યુદ્ધ થયુ ત્યારે બન્ને જાણુ કૃષ્ણને સગા થતા હોવાથી કૃષ્ણની સહાય માગવા ગયા ત્યારે કૃષ્ણે દુર્યોધનને કહ્યું કે હું યુદ્ધ કરવા ઉભો રહેવાનો નથી, સૈન્ય જોઇએ તો તે મોકલીશ જેથી દુર્યોધને સૈન્ય માગ્યુ અર્જુન સહાય માગવા આવ્યા એટલે કૃષ્ણે અર્જુનને પણ તેમ કહ્યું એટલે અર્જુનને કહ્યું કે તમે યુદ્ધ ન કરશો. પણ તમે અમારી સાથે રહેજો એટલે કૃષ્ણે દુર્યોધન તરફ પોતાની ૧ અશ્વોદિણી સેના સાથે કૃતવર્માને મોકલ્યા અને પોતે અર્જુન સાથે ગયા.

કૌરવ પાડવોના યુદ્ધ વખતે અર્જુનને પોતાના સખધીઓને મારવા ને ઠીક ન લાગ્યુ જેથી કૃષ્ણે અર્જુનને યુદ્ધ કરવા ઉપદેશ આપ્યો તે શ્રી ભગવદ્ગીતા તરીકે પ્રસિદ્ધ છે આ ભગવદ્ગીતા સર્વમાન્ય છે તે ઉપરથી જ કૃષ્ણ ધર્મરાવતાર હતા એમ લાગ્યા વગર રહેશે નહિ અર્જુનને રાજ્ય માટે કુળનો નાશ થશે એમ લાગ્યાથી મૂર્છા આવી અને લડાઈ કરતા અટક્યા ત્યારે કૃષ્ણે કહ્યું કે કૌરવોનો નાશ થવાનો જ છે. માત્ર નિર્મતરૂપ તારે થવાનું છે અને નેમનો નાશ થયેલો પોતાની માયાથી જાણ્યાવ્યો વળી કહ્યું કે આ દેહમા જે જીવાત્મા રહે છે તે શરીરનો ત્યાગ કરી બીજામા પ્રવેશ કરે છે, ત્યારે જેમ વાયુ સાથે પુષ્પનો સુવાસ લઈ જાય છે તેમ જીવાત્મા પણ મન અને બીજા ઈન્દ્રિયોને પોતાની સાથે લઈ જાય છે. ઉપાધીજ મનુષ્યને પુનર્જન્મ કરાવનારી છે અને કેવલ્ય મોક્ષને પામવાનું સાધન માત્ર એક કેવળ શુદ્ધ ચૈતન્યની ઉપાસના અને તેની જ એકાગ્રતા કરી તેમા લીન થવું એ છે એ વિગેરે ઉત્તમ બોધ ગીતામા આપ્યો છે તે અર્જુનને કહ્યું. એટલે અર્જુનનો વ્યામોહ દૂર થતા તે લડાઈ કરવા તૈયાર થયો.

યુદ્ધમા કૃષ્ણે રાજ્ય ન ઝાલવુ એવો નિયમ હતો તોપણ ન્યારે અર્જુન બીજામા બાણથી મર્જિત થઇ પડ્યા ત્યારે કૃષ્ણે સુદર્શન ચક્ર હાથમા લઈ સર્વને થથરાવ્યા હતા. આ યુદ્ધમા પાડવોને શ્રીકૃષ્ણ વારંવાર સલાહ આપી ચુકિતઓ બતાવતા, અને તેમા કૌરવોનો પરાજય કરાવી પોતાના ભક્ત પાડવોને જીતાડ્યા હતા યુદ્ધ પુરે થતા યુધિષ્ઠરને રાજ્યાભિષેક કરાવી પોતે દારકામાં આવ્યા.

હવે પૃથ્વી ઉપર યાદવોનો બાર ઉતારવાનું કામ બાકી હતું એક વખત યાદવોના કુમારોએ જાળવતીના પુત્ર સાળને ઓનો વેશ પહેરાવી

સાથે બીયો અને તે રમતા રમતા ઋષિઓ પાસે જઈ અવિજ્ઞાથી થઈ બિનયત્નો ડોળ પાલી ઋષિઓના ચરણોનો સ્પર્શ કરી પૂછ્યા લાગ્યા કે હે મુનિઓ, આ ગર્ભવતી કી છે તેને પુત્ર અવતરશે કે પુત્રી ? આ પ્રમાણે મસ્કરી કરવાથી ઋષિઓ દાંપ્તિ ઉડ્યા અને બોલ્યા કે, ઓ મૂર્ખો ! આ કી મુસળને જન્મ આપશે અને તે તમારા કુળનો નાશ કરશે. તે સાંભળી છોકરાઓ ભયભીત થયા અને સામનું પેટ છોડી બેસ્યું તો તેમા લોહાનું મુસળ બેસ્યું. અને ગભરાતા તે મુસળને લઈ ઘેર ગયા અને ઘેર જઈ યાદવોની સલામા ઉમમેન રાખને તે મુસળની વાત કહી પણ કૃષ્ણને તે વાત કહી નહિ બાહ્યજ્ઞોનો શાપ સાંભળી તેઓ ભયભીત થયા પછી ઉમમેને કૃષ્ણની સલાહ લીધા વગર તે મુસળને ખસાવીને તેની નાની લોહાની કટકી બાકી રહી તેને સમુદ્રમા નખારી દીધી તે લોહાની કટકી કોઈ મત્સ્ય ગળી ગયો અને તે મુસળને ખવતા જે બૂકા થયો હતો તે પાણીના લોહવતી તણાતો સમુદ્રના તીરે ઉપર ભાગી ગયો તેમાથી પાન જીની નીચળી પછી મચ્છીમારોએ માછલા પકડવા સમુદ્રમા જળ નાખી તેમા પેલા મત્સ્યને પણ પકડ્યો તેને ચીરતા તેના પેટમાથી લોહાની કચ્છી નીકળી. તેને મચ્છીમારે પોનાના માણુનું ફણ બનાવ્યું.

શ્રીકૃષ્ણે ઉદ્ધવજીને લક્ષિતનો ઉપદેશ કર્યો હતો. પછી ઉદ્ધવજી બદ્રિકા-શ્રમમા ગયા, પછી કૃષ્ણે યાદવોને કહ્યું કે દારકામા હવે મોટા ઉત્પાતો થાય છે માટે આપણે હવે નો એ ધડી પણ અહિં રહેવું નહિ. માટે સ્ત્રીઓ, બાળકો અને વૃદ્ધોએ અડીથી શયોદ્ધારમા જવું અને આપણે પ્રભાસમા જઈશું, જ્યાં સરસ્વતી નદી પશ્ચિમ સમુદ્ર તરફ વહે છે, ત્યાં નાહી ઉપવાસ કરીને પરિત્ર થઈશું યાદવોએ પણ તેમ કરવાનું કહ્યું એટલે નૌકામા બેસી સાગર તરી રથોમા બેસી યાદવો પ્રભાસમા ગયા. યાદવોએ પ્રભાસમા ઐરય નામની જિતમ પ્રકારની મદિરા પીધી, જે મદિરા પીવાથી મનુષ્યોની જીવિ જાત માય છે યાદવો મહામદમત થઈ ગયા, તેઓનું મન ગર્વિષ્ઠ થયું તેમની વચ્ચે મોટો કલંક થઈ પડ્યો. અને ક્રોધના આવેશમા આવી શસ્ત્ર-ધારી યાદવો સમુદ્ર તીરે લાથમા ધનુષ, તરવાર વિગેરે હથેલીયારો લઈ પરસ્પર મુઠ્ઠા કરવા લાગ્યા. અને સામસામા લડવા લાગ્યા. પ્રણમ, સાળ, અકુર, કૂત વર્મા, અનિરૂદ્ધ, સાત્યકી વીગેરે યાદવો પરસ્પર મુઠ્ઠા કરવા લાગ્યા અને એક બીજાને મારવા લાગ્યા પુત્રો પિતા સાથે, ભાઈ ભાઈ સાથે, ભાણેજો મામા સાથે લડવા લાગ્યા સાઓ ભાગી ગયા એટલે સમુદ્રના તીર ઉપર ઉગેલી પાનને લાચવતી ઉપાડવા લાગ્યા, લાચની મુઠીથી

ઉપારેલી પાનો વળ જોવી ભોગલો થઈ પડી અને યાદવો તે પાનોથી પર-
સ્પરને મારવા લાગ્યા આ વખતે કૃષ્ણ તેમને વારવા માડ્યા એટલે યાદવો
શ્રીકૃષ્ણને પણ મારવા લાગ્યા અને યાદવો શ્રીકૃષ્ણ અને બળભદ્રન પણ
શત્રુ ગણી મારવા લાગ્યા એટલે કૃષ્ણ અને બળદેવ પણ ક્રોધ કરી હાથમાં
રહેલી પાનોરૂપી ભૂગળોને ઉગામતા ફરવા લાગ્યા અને યાદવોનો નાશ
કરવા લાગ્યા બ્રાહ્મણના શાપથી આ પ્રમાણે યાદવો એક બીજા સાથે
લડી મર્દા આ પ્રમાણે યાદવો નાશ પામ્યા પછી બાકી રહેલા કૃષ્ણ ભગ-
વાને માન્ય કે હવે પૃથ્વીનો ભાર ઉતાર્યો

પછી બળદેવે સમુદ્ર તીર ઉપર યોગાભ્યાસથી પરમાત્માનુ ધ્યાન કરી
પોતાના સ્વરૂપને પરબ્રહ્મા બોડી મનુષ્ય દેહનો ત્યાગ કર્યો

શ્રીકૃષ્ણ પણ બળભદ્રનું નિર્વાણ જોઈ પીપળાની પાસે આવી છાના-
માના પૃથ્વી ઉપર બેઠા. તે સમયે કૃષ્ણ અત્યંત શોભાયમાન ચતુરબુજ સ્વ-
રૂપ ધારણ કર્યું તે સ્વરૂપ દુષ્કાંડા વિનાના અમની માફક પોતાની કાર્તિકી
દિશાઓને અધારા રહિત કરતું હતું. શરીર તપાવેલા સુવર્ણ સરખું હતું.
જમણા સાથળ ઉપર કમળના જેવો રાનો ડામે પગ ચઢાવી બેઠા હતા.
એ સમયે જરા નામનો પારથી જોણે મુશળથી બાકી રહેલી લોહાની કટકી-
માથી બાણનું ફળ બનાવ્યું હતું તેણે મૃગના મુખ સરખા આકારવળા
ભગવાનના ચરણને અબજપણે મૃગ સમજીને તેને બાણથી વિધી નાખ્યા.
પછી ભગવાનને જોઈ ભયથી અપરાધી પારથી પાસે આવી મરતક નમાવી
બોલ્યો કે હે કૃષ્ણ ! મેં પાપીએ આ કામ અબજીતા કર્યું છે માટે આપે
આ પાપીને ક્ષમા કરવી જોઈએ જોથી કૃષ્ણે કહ્યું કે તું ડર નહિ, આ
કાર્ય મેં મારી ઇચ્છાથી જ કર્યું છે એવામા ભગવાનને શોષતો દારૂક
સારથી ત્યાં આવી ચઢ્યો. એટલે કૃષ્ણે તેને કહ્યું કે હે સારથી ! તું હવે
દારકામા જા અને ત્યાં પરસ્પર મારામારી કરવાથી સબધીઓના મરણની,
બળભદ્રના નિર્વાણ થવાની અને મારી આ દશાની સર્વ વાત સબધીઓને
કહે અને તેઓને કહેજે કે તમારે તમારા બધુઓએ હવે દારકામા રહેવું
ઠીક નથી મેં ત્યાં કચેલી દારકાપુરીને સમુદ્ર બોળી દેશે માટે તમે સર્વ
પોતપોતાના પરિવાર સાથે અમારા માતાપિતાને લઈ અર્જુનની રક્ષા તમે
રહી હિંમતશાળી જાઓ. આ સાંભળી દારૂક સારથી બેઠા પામ્યો અને ભગ-
વાનને પ્રણામ કરીને દારકાપુરીમાં ગયો અને ભગવાને પોતાના આત્માને
રબ્રહ્મા બોડી હઈ નેત્ર મીચી દીધાં. અને પછી ભગવાન સ્વર્ગે ગયા.

યાદવોના મરણની અને ભગવાન સ્વર્ગે ગયાની વાત જાણી દ્વારકાના લોકો શોકથી મૂર્છિત થઇ ગયા, ભગવાનના વિગ્રહથી ધણીએ પ્રાર્થના ત્યાગ કર્યો સ્ત્રીઓએ પોતાના પતિઓને આશ્વિન કરી ચિતામાં પ્રવેશ કર્યો, રૂકિમણી વીગેરે સ્ત્રીઓએ કૃષ્ણમય થઈ અમિમા પ્રવેશ કર્યો અશ્વમેધ પોતાના મિત્ર મિત્ર શ્રીકૃષ્ણના વિરોધી બિન થઇ કુરૂક્ષેત્રના યુદ્ધમાં શ્રી કૃષ્ણે કહેલા ગીતાના ઉત્તમ વચનો મનારી પોતાના ચિત્તને શાંત કર્યું પછી અર્જુને મરણ પામેલા નિર્જીવ બાલુઓની ઉત્તર ક્રિયા કરી, શ્રીકૃષ્ણે ત્યાગ કરેલી દ્વારકાને શ્રીમગવાનનું એક ઉત્તમ મંદિર મુડીને સમુદ્રે એક ક્ષણમાં બોળી દીધી એ મંદિરમાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ નેત્ય વાસ કરીને રહે છે

પછી અર્જુને સ્ત્રીઓ, બાળકો વિગેરે જે મરતા બચી ગયા હતા તે સર્વને ઇદમસ્થમાં લઈ જઈ રાખ્યા અને ત્યાં વજ્ર નામનો રાજ્યાશિષેક કર્યો. આ પ્રમાણે ઇશ્વરાવતાર શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને લીના કરી હતી

આ પ્રમાણે ઇશ્વરના અવતાર શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા અને બ્રહ્મણના ચરિત્રો મન કરવા યોગ્ય છે શ્રીકૃષ્ણે ગોપીઓ સાથે રાસક્રીડા કરી હતી તે બાળવયમાં બ્યારે ગોકુળમાં રહેતા હતા ત્યારે તે પછી તો તેમને ઉપવિત આપી યુરને ઘેર અભ્યાસ કરવા મોકલ્યા હતા બાળયે નિર્દોષ ભાવે તે ગોપીઓ સાથે ખેલ્યા હતા છતાં અન્યારે તેમનું કટનાક ઢોળી યુરમાં અનુકળ કરી રાસ ક્રીડા કરવાનો ઢોળ કરી અડીનેતા માર્ગે વળી વર્માચરણ વરૂદ કામ કરે છે તે ધણ જ નિન્દનીય છે ત્રીસ ચાલીસ વરની ઉંમરે પગ્નીઓ સાથે રાસક્રીડા કરવાનો ઢોળ કરવા અને કૃષ્ણના નામે અનીનિ કરી એ તો નિન્દનીય છે કૃષ્ણ તો સાક્ષાત્ પરમાત્માનો આત્મા હતા જેમના મુખે ગીતા જેવું ઉત્તમ શાસ્ત્ર ગવાયુ તે કૃષ્ણ ભગવાન સર્વોંશ નિર્દોષ અને ઉચ્ચ ચારિત્ર્યહીન હોય તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી

આપણે તેમની બોધ લેવો ઘટે છે હવે આ કથા આજે બંધ કરીશું અને હવે પછી કાલથી ઇશ્વરના તેરીસમાં અવતાર ભુદેવનું જીવન ચરિત્ર કહીશું

આ પછી કથા બંધ થઇ અને ઐતાજનો વેગઈ ગયા

પ્રકરણ ૩૭ મું.

બુદ્ધચરિત્ર

આજે મહાભાણએ સર્વ શ્રીતા મડળ બરાતા બુદ્ધ ભગવાનની કથા શરૂ કરી બુદ્ધ ભગવાન પશુ ધન્યરના ૨૨ મા અવતાર ગણાય છે હવે આજે આપણે બુદ્ધ ભગવાનના ચરિત્રનું વર્ણન કરીશું

પૂર્વે રોહિણી નદીના કાનારે કપિલવસ્તુ નામનું નગર હતું ત્યાં રાજા શુદ્ધોદન રાજ્ય કરતા હતા શુદ્ધોદનનું લગ્ન કોલી રાજાની બે પુત્રીઓ મહામાયા અને ગૌતમી સાથે થયું હતું મહામાયા અને ગૌતમી ધણી સુદર તેમ નમ્ર અને પ્રેમાળ હતી રાજાએ બે વાર લગ્ન કર્યું પણ હજી સુધી તેમને શાંત સતાન નહોતું માયાદેવીની ૪૪ વર્ષની ઉંમર થઈ ત્યારે તેને ઉધમા આ પ્રમાણે એક સ્વપ્ન આવ્યું તેમાં જાણે એક ભવ્ય છ કીરણવાળો ગુલાબ જેવો લાલ અને મોતી જેવો ઘોળો તારો આકાશમાંથી નીચે પડતો જેવામાં આવ્યો તે જમીનનો સ્પર્શ કરતાં તે બદલાઈ બરફ જેવો ઘોળો હાથી બની ગયો, તે હાથી પછી પોતાની ઘોળા સદમા ઘોળું પગ ધારણ કરી રાણીના મહેલમાં આવ્યો અને ત્રણવાર મસ્તક નમાવી દક્ષિણ બાજુએથી ગર્ભમાં દાખલ થયા સ્વપ્ન પૂરું થતાં તે તેની આખ ઉધડી ગઈ અને તે વાત તેમણે પોતાના પતિને કરી

રાજા શુદ્ધોદને સવારમાં સ્વપ્ની વાત જાણી જાણનાર જોષીઓને કરી તે તેમણે કહ્યું કે સૂર્ય કર્ક રાશીનો હોવાથી રાણી એક અલૌકિક શુદ્ધિમાન પુત્રની માતા બનશે, જે પુત્ર ચક્રવર્તિ રાજા થશે જેમણે તે પૃથ્વીપરની અજ્ઞાનતા અને પાપને દૂર કરનાર થશે આ સાંભળી રાજા રાણી અને પ્રજાને આનંદ થયો પછી મહામાયા રાણી ગર્ભવતી સ્ત્રીએ પાળવા ચોખ્ખું સર્વ નિવરણનું સારી રીતે પાલન કરવા લાગી. પછી પતિની સમત્તિ મેળવી રાણી દસમે મહિને પોતાના પીએર જવા નીકળી. રસ્તામાં લુપ્તિની નામની વાડી આવતા તેનું સૌંદર્ય જોવા તેમણે લાંબા સમય રાણી સાથે સાં જ એક શાલ વૃક્ષ નીચે રાણીને એક પુત્રનો જન્મ થયો. ૪ સ. પૂર્વે

ફરક ની વસત પૂર્ણિમાને દિવસે આ પુત્ર જે પાછળથી શુદ્ધ ભગવાનને નામે ઝાળખાયા તેમનો જન્મ થયો

આજકે તેજસ્વી હતુ આ પુત્રજન્મ રસ્તામા થવાની ખબર રાજાને મળતા હજારો દાસ દાસીઓ લા આગ્યા અને રાજકુમારને તથા રાણીને પાલખીમા બેસાડી કપીલવસ્તુ તરફ લઈ ગયા આ બાળકને જોઈ સામુદ્રિક શાઓઓએ રાજા કંઈ કે આ મોટો વકરનિ રાજ થશે અને આ ત્યહો પરથી આ બાળક ભવિષ્યમા આખ્ય જૂમડલને તારનાર દૈવી ગુરુ થનાર છે આ સાબળી રાજાને હૃષ થયો આખા નગરમા ઉત્સવ વર્તાઈ રહ્યો એવામા અમિત નામનો એક વૃદ્ધ સન્યાસી તે બાળક પાસે આવ્યો. તેણે બાળકને જોઈ કંઈ કે આ બાળકના પગમા પદ્મ, હાથમા સ્વસ્તિક વિગેરે કર મુખ્ય અને ૮૦ નાના લક્ષણો છે, તે ધમનો ઉપદેશ કરી મનુષ્ય માત્રને દુખમયી મુક્તનો રસ્તો સૂચવશે, તે પછી સાતમે દિવસે શુદ્ધોદન રાજાની રાણી માયાદેવી હસતી હમતી સુતી તે ફરી જન્મન થઈ જ નહિ અર્થાત મરી ગઇ જેના શુદ્ધોદનની મીશ્ર રાણી ગોમતી કે જેનુ બીજુ નામ પ્રજાપતિ હતુ તે આ પુત્રની માશી થતી હતી, તેણે હવે આ કુમારનુ લાલનપાલન કરવાનુ કર્તવ્ય ઉપાડી લીધુ

બાળકની કળા પ્રતિદન ખીંચતી જતી હતી. શરીર ખીંચના આઠ વર્ષની ઉંમરે આ બાળકને યોગ્ય શિક્ષણ આપવા શુદ્ધોદન એ શિક્ષક શોધવા માડ્યો, પછી કુમારને શિક્ષા આપવા યોગ વિશ્વામિત્રને રાજસમામા બોનારી તેમને કુમાર સે પ્યો, શરૂઆતમા કુમારને ગુરૂએ ગાયત્રી મંત્રનો ઉચ્ચાર કરાગ્યો, તે મત્ર કુમારે વીસ બાવામા લખી કહાડ્યો પછી સખ્યાના આકાશ શીખવ્યા. કુમારે વણી ગણતરી શીખતા વગર જ કરી ગુરૂ જે શીખાવા માગે તે જણે તેઓ પ્રથમથી જ શીખ્યા હોય તેમ બોલી જતા તે જોઈ ગુરૂએ તેમને પગે લાગી કંઈ હે શિષ્ય! તું તો ગુરૂનો પશુ ગુરૂ છે, ગુરૂ કે પુનરાની મદદ વગર કુમાર બધુ શીખ્યો, કુમારની વાણી નમ્ર અને ડહાપણથી મળીત, મહેરો ભવ્ય, સ્વભાવ સુશીલ હતો, પોતાનામા શૌર્ય, ધૈર્ય હોવા છતાં પશુ દયા અને કામળતા વણી હતી. કુમારનુ નામ સિદ્ધાર્થ પાડયુ

સિદ્ધાથ કુમારની દયા અનુકરણીય હતી, પોતાના મિત્રો સાથે ઘોડા દોડાવવામા તે કુશળ હતા, છતાં ઘોડાને ત્યાસ મ્હડે તો તરત ઉભો રાખતા. તે મસા દયાળુ હતા, એક વખતે રાજાના બગીચામા ઘોડા ઘોડા કુમાર કાઈ વિચારમા લીન થયા હતા એવામા પ્રેમમય નાદ કરતા કરતા હિમાલય તરફ

હજી હસ પક્ષીઓના ટોળા તરફ સિદ્ધાર્થના કાકાના પુત્ર દેવદત્તે એક તીર ફેંક્યું. તે પરલા હસની પાખને વાગવાથી પીછામાંથી લોહીની ધાર વહેવા લાગી અને પક્ષી નીચે પડ્યું. સિદ્ધાર્થે તેને ઈચ્છાથી લીધું અને પક્ષાસને બેસી પોતાના ખોળામાં મુક્યું. પછી તેને પપાળી હંદપ સાથે આપ્યું અને એક હાથથી પકડી બીજે હાથે પેટું તીર આસપાસ બેસી કહાડી તે બાઉપર હડા પાન ખાખા પેલા તીરની અણી પોતાના હાથ ઉપર બોજી અને તેથી પોતાને દુખની લાગણી થઈ જતી પક્ષીના દુખની ખમર પડી અને આખા આસુ લાવી તેને વધુ આશ્વાસન આપતા લાગ્યો, એવામાં દેવદત્તના નોકરે તે હસ માથું પથ્થુ સિદ્ધાર્થે કહ્યું કે હજી તે પક્ષી જીવતું છે, તેની પાખોની ગતિને જ ઇન થઈ છે પછી દેવદત્તે જાતે આવી તે પક્ષી માથું પથ્થુ મિદ્ધાર્થે કહ્યું બના થઈ એ પક્ષી ન મારો, ત્યારે તેનો ઇન્સાફ થવા માટે રાજસભામાં જવાનો નિશ્ચય કરી બને જય ત્યા ગયા. ત્યાં એક વૃદ્ધ ઋષિએ આવી કહ્યું કે જો જીવંતી કોઈપણ કિમત હોય તો જેણે મારવાનો પ્રયત્ન કર્યો તેના કરતા બચાવવાનો પ્રયત્ન કરનારનો તે જીવતા પ્રાણીપર વધારે હક્ક ગણાયો જાણ્યો આ વૃદ્ધ પુરૂષનું કથન સર્વને ન્યાય યુક્ત લાગ્યું. પછી પક્ષી સાળું થતા પોતાના સોમનીઓ સાથે આનંદ કરતા આકાશમાં ઉડી ગયું, મિદ્ધાર્થે કુમારને દુખનો અનુભવ આજ પહેલ પ્રથમ જ થયો.

એક દિવસ રાત્રીએ કુમારને કહ્યું વન આજે હું તને વન ત ઝાનુની શોભા દેખાડતા ઈચ્છું છું. પછી કુમાર સાથે રાત્રી ખેતરોમાં ગયા ત્યાં ચોતરફ શાંતિ અને આનંદનો જ પડ્યો પડ્યો હતો. જતાં સિદ્ધાર્થે કુમારને તો ત્યાં કઈ જુદું જ જણાયું પોતાનું પેટ ભરવા માટે આ ખેડુને આખો દિવસ કેવું સખત વૈતર કરતું પડે છે તે જોઈ, તેમ સખત ગરમીના વખતે પેલા ખેડુને ચાણકથી આર આપડા આખો જળદની મુંઝાળી આમડીને કેવી બેઠે છે, પેની ગરમી કાઢીને કેવી ગળી જાય છે, પેલા સર્પ તે ગરમીને અને સમગ્રી તે સર્પને કેવી બચ્ચ કરે છે પેતુ ધોળું જણાતું સાકુ વૃત્તિવાળું મમતુ આનંદથી કલ્પેત કમતા પેલા માછલાને કેવું ગળી જાય છે! ઓ, પિતાજી! આ શું તમારા આનંદના ટેકાણા? ખુના મરકી સિવાય બીજું શું અડીયા છે, જા જુઓ ત્યાં આવું જ છે ઠીક, મહને તમે અહીં એકલો રહી વિચાર કરવા દો.

પિતાએ તેમ કયું, પુત્ર એકલો પડ્યો એટલે તેણે જાણના ઝાડનીચે પક્ષાસન વાળું અને વિચાર કરવા લાગ્યો કે આ શો જીવન કલહ

આનુ મળ શુ હશે ! આને ઉપાધ શો ! આટલો મન મન સાથે જપતાં કુમાર દયાપૂર્ણ પ્રકાશ સાથે પ્રકટી નીકળી ધ્યાનના પ્રથમ પગથીયે ચઢ્યા. સવાર મટી મન-ચાન્દ્ર થયો હતો, સૂર્ય પશ્ચિમ તરફ જતો હતો, છેવટે સાજ પડી, એટલે પિતા પુત્રને દૃષ્ટ રામમહેલ તરફ જવા લાગ્યા.

શુદ્ધેશ્વર રાજ પોતાના પુત્ર રત્નમા અનુપમ દયા અને ચીરકાલ સુધી ટકત ધ્યાનમગ્ન દશા જોઇ ભારે વિચારમા પડ્યો. સિદ્ધાર્થને વૈરાગ્યના સોળતીઝોની દોરતી કગતો જોઇ તે દોરતી તોડવાના ઇલાજ રાજ જોધવા મડળા છેવટે તેમણે ધ્યાન કે કુવચ્છ મન ભોગ વૈભવામા જ રોકી રાખવાથી દેહ કષ્ટ સખધી ખ્યાલ કે વૈરાગ્ય સખધી વિચારો તેને સ્પર્શ નહિ કરે એમ ધારી તેણે કુવર માટે ત્રણ મનોરંજક મહેલ બનાવ્યા. શીયાળામા મગમી આપે તેવો, ઉનાળામા શીતળતા ઉપજાવે તેવો અને ચોમાસામા સરસીતોણુ રાખે તેવો એમ ત્રણ ભવ્ય મહેલ મોટે ખર્ચે કંડવા, અને તેની સાથે ઉત્તમ ખાગ બનાવ્યા આ મહેલમા કુવરને રાખવામા આવ્યો અને તેમા તેનું મન પરોવાય તે માટે દર કલાકે કાંઇ નહિ ને કાંઈ નહીન ચીજ તેને પુરી પાડવામા આવતી છતાં સિદ્ધાર્થ કુમારને આમાની કાંઇ પણ ચીજ ક્ષણવાર પણ આકર્ષી શકતી નહિ અદ્દાર વર્ષની વચના રાજકુમારનું મન બીજાને મન છુપ્પા જણાતા વૈરાગ્યમા જ સુદરતા જાળતું ધ્યાનમા તે કલાકાના કલાક લીન થઇ જતા દરેક નવી અને સુદર વસ્તુઓ મળતા તેની પાછળ ગાડા ન ચતા તે તે વસ્તુની ક્ષણ ભગુરતા પર વિચાર કરતા આ જોઇ તેમના પિતાને ચિતા થવા લાગી એટલે તેમણે પોતાના પ્રધાનો સાથે વિચાર કર્યો કે અધિકારને દુર કરવા માટે દીવો જેમ ચોક્કસ દલાજ છે તેમ તેટલો જ ચોક્કસ ઇલાજ વિરાગીને અનુરાગી બનાવવા માટે સ્ત્રી છે કામળ પ્રેમ શૃંગાર સખત લોહાની સાકળ કરતા વધુ તાકાતવાળી છે મજબૂત બેડીથી ન બાંધી શકાય એવાઓને સ્ત્રીની વેણી એક ક્ષણમા બંધીવાન બનાવી શકે છે.

આ પછી રાજએ ટિસવ કર્યો તેમા શહેરની સુદર ગણાતી બધી કુવારીઓને રાજકુમારના હાથથી અપાતા મણિકાચનથી ભરેલા સુદર પાત્રો દેવા આમ ત્રણ આપ્યું જેથી અનેક રૂપ લાવણ્યવાળી સુદર કુમારિકાઓ રાજમહેલના ભવ્ય દિવાનખાનામા આવવા લાગી. કુમાર દીવાનખાનામા બેસી એક પછી એક કુમારિકાઓને તેમના કનકલતા સરખા હાથમા સુવર્ણ પાત્ર મૂકે છે છતાં સિદ્ધાર્થ કુમારે તો સઘળા પાત્રો પુરા ચતા સુધી

એક પશુ કન્યા તરફ નજર પશુ કરી નહિ તેમ એક પશુ કન્યા તેનું આ-
ર્થશુ કરી શકી નહિ. પરંતુ પૂર્વ જન્મની શુદ્ધની પ્રેમાળ પત્ની બનીને
શુદ્ધને જ જન્મી શત્રુ પામી આ અવતારે શુદ્ધના મામા દડપાણીની પુત્રી
યશોધરાનો વારો આવ્યો. સત્રંગી કુમારિકાઓ સધળા સુવર્ણ પાત્રો લઈ
આવી ગઈ હતી અને એક પશુ પાત્ર શીલીક્રમા રથું નહોતું તે વખતે શુ-
દ્ધની પૂર્વ જન્મની તેમ ભવિષ્યની અર્ધાંગના પોતાના હિરસાનું પાત્ર લેવા
કુમાર આગળ ઉભી રહી જેમ સિદ્ધથી પીળા પ્રાણીઓ છૂપાતા ફરે છે
પશુ તે સિદ્ધ આગળ મિલક્યુ તો ડરતી નથી કે શરમાતી નથી તેમ જેના
નરથી અન્ય કુમારિકાઓ ઘનશાઈ, અઝાઈ જઈ નીચું જોડી હતી એવા
સિદ્ધાર્થ સામે આ પ્રભાવશાલીની દિવ્ય કુમારિકાએ નીચપણે તાકીને પૂછ્યું
કે મહેને કાઈ હિરસો મળશે કે ?

કુમારે જવાબ આપ્યો કે હિરસો તમને મળવો જોઈએ, પશુ કે
તમને જુલી ગયો હતો જેથી સુવર્ણપાત્રને બદલે આ કડનો હાર લ્યો. એમ
કહી પોતાના મળામાનો માલુકનો હાર કહાડી તેને આપ્યો. આ હાર સાથે
જ હૈયું પશુ અપાયું ચારે આખ બેગી થતા પ્રેમરંગ જન્મ પામ્યો, પૂર્વનો
સબંધ ફરીથી જોડાયો તત્કાળ તે મુખ્યા હાર લઈ આવી ગઈ અને કુમાર
પોતાને કામે લાગ્યો. રાજ્ય શુષ્કોદને દડપાણી પાસે પુરોહિત મોકલી
યશોધરાનું માગું કર્યું એટલે દડપાણીએ કહેવગવ્યું કે ઇક્ષ્વાકુ
વંશનો ક્ષત્રિય કંઈ વીરત્વ જોયા સિવાય પોતાની કન્યા કાઢતો આપશે
નહિ. મરદાનગીના ખેલોમા જે આપનો કુમાર પીળા કુમારોને હરાવશે તો
તે મારો જમાઈ બને ચાય. આ ખબર પુરોહિતે શુ ઘોદનને કરી, તે વખતે
શુષ્કોદન ત્યાજ એકો હતો શુષ્કોદન આ મામળા ચિંતામા પડ્યો કે આ
સરતથી તો યશોધરા ન મળે આ જાણી કુમારે કંઈ કે પિતાજી આર્મા
મિતા કરવા જેવું કાઈ નથી. ક્ષત્રિય પુત્રને યુદ્ધકળા શીખવી પડતી નથી,
કે એ સરત પાળવા ખુશી છુ માટે બલે તેનો સમય નક્કી કરો. આ
પછી એક મેદાનમા સર્વ ઉમેશ્વારોને એકઠા કર્યા. સિદ્ધાર્થ ઘોડેમાર
બઈ ત્યા આવ્યો તથા યશોધરા પશુ પાકળીમા બેસી સખીઓ સાથે
ત્યા આવી.

આ હરિશ્ચંદ્રમા નન્દ, અર્જુન વિગેરે ઉત્તર્યા. પ્રાચીન સમયનું સિદ્ધ-
હાનુનું ધનુષ્ય ત્યા લાવી તેની દોરી ચઢાવવાનો ધણીએ મહેનત કરી પશુ
ન ચઢી. તે દોરી સિદ્ધાર્થ કુમારે ચઢાવી બાણ સાધ્યું અને દસ ગાઉ ઉપર
ચઢવા દેવને વીંધુ. આવી ધણી સરતમા સિદ્ધાર્થ કુમાર જીત્યો એક

જ્યારજસ્ત થોડા ઉપર ખીજ સવારો ન બેસી શક્યા ત્યારે આ કુમારે તેને તરત વશ કરી આ પછી સર્વેએ કહ્યું કે સિદ્ધાર્થ કુમાર સર્વથી એટલે છે. દડપાણીને પણ આથી આનંદ થયો. યશોધરા પણ મુખ ઉપર ભુરખો નાખી સિદ્ધાર્થ કુમાર પાસે આવી પહોંચી અને પોતાનું મુખ ખુલ્લું કરી મોગરાનો પુષ્પ મુકુટ સિદ્ધાર્થના શિરપર મૂક્યો, અને પ્રેમથી ઉભરાતી દષ્ટિ ફેંકી કહ્યું. 'માગ હૃદયના પ્રિયતમ, હું આજથી તમારી છું એવા વાક્યથી દેવાનો ઉલ્લેખ ખાલી કર્યો.'

આ પછી બંનેના લગ્ન બારે ધામધુમથી થયા. આકાશમાં સ્વછંદે વિચરતું પક્ષી હવે પીંજરામાં પુરાયું. કુમારના સ્વતંત્ર પગમાં હવે સોનાની બેડી જડાઈ પુવને આ એકજ રગથી સતોષ પકડ્યો ન હતો. તેમણે ઋતુ ઋતુને અનુકૂળ પ્રમેદ બવનો તાઇવાજ કરાવ્યા રૂપવતી અને સગીત શાસ્ત્રમાં કુશળ વાગનાઓને કુમારનું મન રગરાગમાં તક્ષીન કરાવવા માટે પ્રમેદ બવનમાં રોકવામાં આવી ત્યાં મનોહર ખગીચા બનાવરાવ્યા, અનેક જાતના ફુવાગ, સુંદર ચિત્રો, મેળે વાગતા વાજીત્રો શ્રમનગૃહમાં રાખ્યા આ બધાથી થોડા સમય સુધી બિવિખના છુદ્ડો-આજના સિદ્ધાર્થ કુમારનો વિરક્ત આત્મા પણ યશોધરાના રાગમાં લીન થયો.

રગરાગમાંથી કુમાર ખીજ વિચારમ પડી ન જાય તે માટે રાજાએ વિશ્રામભવનમાં સર્વને એવા હુકમ કર્યો હતો કે એ હદમાં કોઇએ મરણ, વૃદ્ધાવસ્થા, દરદ, શોક કે ચિંતાની કોઇ વાત સરખી પણ ઉચ્ચારવી નહિ. વળી તેણે આજ્ઞા કરી હતી કે સિદ્ધાર્થની રાગમય સભામાં જો કોઇ યુવતીની આખની કાળાશ ઓછી જણાશે કે નાચવામાં તેનો પગ જરા પણ અચકાશે તો તે સ્ત્રીને એકદમ વિશ્રામભવનની મહાર કકાડી મૂકવામાં આવશે અને કક્કશ શબ્દનો ઉચ્ચાર કરનારને મુરદેગદ બાંધવામાં આવશે નાનું મોટું દરેક કામ સગીતમય થવું જોઇએ. આડના સુકા પાદડાનો ખડખડાટ પણ કુવરના કાને પડશે તો વન રક્ષકોને દેશનિકાલ કરવામાં આવશે. આવા હુકમો કર્યા હતા. વળી કુમાર કોઇ કુતુહલ ખાતર પણ વિશ્રામભવન બહાર જવા ન પામે એટલા માટે તેને ફરતા ત્રણ કોટ કરવામાં આવ્યા હતા અને છેલ્લા દોડના દરવાજા સો માણસ વગર ઉધડી ચકે નહિ તેવા મજબૂત કગબ્યા હતા. રાજાની રજા સિવાય અદર કે બહાર પોતાની રજા સિવાય કોઇને જવા આવવા દેવા નહિ તેવી આજ્ઞા હતી.

એક દિવસે મધ્ય રાત્રીએ સર્વત્ર શાંતિ હતી તે વખતે કુમારના મુખમાંથી આ શબ્દો નીકળ્યા-હે જગત્! આ વિશ્વ, હું સાબળું છું હું

જાણુ છું, હું આનું છું યજ્ઞોવરા જાગી તો પોતાનો પતિ સિદ્ધાર્થ કુમાર
મતેનો છે, તેજ આમ બોલતો હતો. પત્ની મે પતિને પવન નાખવા માડ્યો
પતિના કપાળને પોતાના હાથથી પપાળવા માડ્યું અને પૂછ્યું ' પ્રાણેશ !
આપ શું સાબળો છો, શું જાણો છો ? ક્યા જરાનું વન આપો છો,
આપનું શું થાય છે ? આ સામગી મિદ્ધાથી તરત જાગત થઈ ગયો અને
જાણુ કે જાણુ ન જાણુ તેમ પોતાની પામેની એક વારાગનાને બો-
લાવી ગાત્રા બળવાની આગ કરે છે, વારાગનાએ વીચારે વાઘ વગાડી
યજ્ઞોધરાના બેઠેને દૂર કર્યો પણ સિદ્ધાર્થે તો ને ગાયનના જુદા જ અર્થ
કર્યો તેમને તેનો આ અર્થ લાગ્યો કે હું માયાના પુત્ર ' જ્યાં આનું બે-
વડાવતી અનેક આપો અમારા જોતામા આવે છે અને જ્યાં દુખને લીધે
હાથ ધસતા ધણા માણ્યો જોતામા આવે છે, તેમ આ વિશ્વમા અમે મદદ
કરવાની ઇચ્છાવાળા પણ શક્ત વમરના દેવ અર્જુની તહીં બટકીએ છીએ
જગતના ઉદ્ધાર માટે જન્મેના આ મહાભાગ અમને તમે આમ બટકતા
જેમ કેમ યુદ્ધાગ્રી ઉધમા પોઢો છો ! વિશ્વ આતુરતાથી તમારી રાહ જુએ
છે ઉઠો, જાગ્રત થાઓ અને આરામ શોધના પ્રાણીએને આરામ સ્થળ
બતાવો આ લુક પરમાત્મન જાગ્રત થાઓ સમય આપ્યો છે માટે જગ-
તની વકાર કરવા નીકળી પડો, આવો અર્થ કરી તેમને જીવનની પ્રથમ
પ્રતિજ્ઞાનું સ્મરણ થયું અને પોતાના દરેક અગમા વૈરાગ્ય ભાવના વ્યાપી
રહી, આ વખતે સિદ્ધાર્થ કુમારે મન સાથે નિશ્ચય બાધી લીધો કે પહેલી
જ તકે મારે નીકળી પડું, પ્રકાશ ગોધી કહાડવો અને જગતને તે અ-
ર્થે જુ કરેવા

આ બનાવથી યજ્ઞોધરા તો અજાણુ જ હતી. વળી કેટલાક દિવસ
પછી પાછો એક પ્રસંગ કુવરના વૈરાગ્ય વૃત્તિને પોષવા માટે આવી મળ્યો.
એક રાત્રે એક દાસીએ સુદર શહેરોની, દેવતાઈ અધનો, રમણીય પવતોની
અનેક મનુષ્યોની ચિત્તાકર્ષક વાતો સંજગાવતી હતી જેથી કુમારને મહેલ
બહારની દુનીઆની મુનાકાન લેવાની ઇચ્છા થઈ જેથી તેણે પોતાના
સારથી વ્યનાને સહવારે રથ બેડી તૈયાર રાખવાની આજ્ઞા આપી વ્યનાએ
આ બમર રાજને કહી જેથી ગામએ ઢઢેરા પીડાઓ કે આવની કાલ
સહવાર પહેલા દરેક લતાના રસ્તા અને આગણા માફ બનાવવા, કોઈ પણ
અરમ દેખાવ કે પદાર્થ નજર ન પડે એવી કાળજી રાખવી, માનવો
આગણો ભાગ રગી નાખવો, વૃક્ષ અપમ રોગીએ કાપે બહાર નીકળતું
નહિ રાખવો હુકમ સંપૂર્ણ પણે અમરમા મુકાયો, ઘેર ઘેર તોરણો બધાવા,

આગળે સાર્થયા પુગાયા, થડે થડે વાવટા લટકાવ્યા અને શહેરને અમરા-
ધુરી સમાન બનાવ્યું.

બીજે દિવસે રાજકુમાર બે ઘોડાની માડીમા બેસી નગર સૌકર્ય જોવા
બહાર નીકળ્યો. સર્વ મનુષ્યો રાજકુમારને હર્ષથી વધાવી લેતા હતા, ચારે
બાજુએ આનંદ છવાય ગયો. કુમારને પણ આનંદ થયો. તેવામા એકાએક
એક વૃદ્ધ મનુષ્ય ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે ફાટલા વસ્ત્ર પહેર્યા હતા. આમ-
ડીમા કરચલીઓ પડી હતી, પીઠ વળી ગઈ હતી, આંખે ખાડા પડી ગયા
હતા, મોંમાંથી દાંત જતા રહ્યા હતા, અવયવો યુગ્મતા હતા અને પડી ન
જવાય માટે તેણે તેણે હાથમા લાકડી ઝાલી હતી, છતાં લચડીયા ખાતો,
ડસકા ખાતો ત્યાં આવી બોલ્યો ! હે સાધુ પુરુષો, મને બિદ્યા આપો !
આજકાલમા હું મરવાનો છું. આટલું બોલતા તો તેના મોંમા કંઈ આવ્યો
એટલે તે વધુ બોલી શક્યો નહિ, પોતાનો હાથ લાંબો કરી રાખ્યો. આસ-
પાસના લોકોએ તેને સતાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો અને તેને કંઈ કે અરે છુદા,
જા અહિંથી વેગળો ખસી જા, કુમાર સાહેબની નજરથી વેગળો ટળ.

કુમારની નજર તેમ કાન તે તરફ આકર્ષાયા. તેથી તેણે પોતાના
સારથીને પૂછ્યું આ મનુષ્ય જેવો દેખાય છે તે કાણુ છે ? આ આટલો
બધો ગળી કેમ ગયો છે ? ને દિલગીર કેમ દેખાય છે ? શું મનુષ્યો કાંઈ
વાર આવા શરીર સાથે પણ જન્મતા હશે ખરા કે ? એ કહે છે કે આજ
કે કાન હું મરી જઈશ એનો અર્થ શો ? સારથીએ જવાબ આપ્યો, એ
તો એક વૃદ્ધ મનુષ્ય છે ૭૦ વર્ષ પહેલાં તેની પીઠ સીધી હતી, તેની
આંખો ચળકતી હતી તેવું શરીર દેખાવમા સુદર હતું પણ તે હવે વૃદ્ધ
થયો છે અને જરાએ તેના શરીરમાંનું બળ હરી લીધું છે તેના શરીરનો
રસ ચુસી લીધો છે તેના દીપકમાંથી તેલ બળી ગયું છે અને તેથી બત્તી
ઝાંખી બળે છે આ વૃદ્ધાવસ્થા જ આવા પ્રકારની છે પણ આ બાબતની
આપે શા સાર દરકાર કરવી જોઈએ !

કુમારે પૂછ્યું પણ શું બધાની આવી જ સ્થિતિ થતી હશે ? અન્યોએ
કહ્યું જો બીજા મનુષ્યો પણ ધણા વર્ષ જીવે તો તેમની પણ તેવી જ
સ્થિતિ થાય કુમારે પૂછ્યું અને હું ધણા વર્ષ જીવું તો શું મારી પણ
એવી સ્થિતિ થાય ? શું યશોધરાની પણ એવી જ સ્થિતિ થાય !

સારથીએ કહ્યું વૃદ્ધાવસ્થા રાગ અને રક બધાને પોતાના પાશ્વમા
થેરી લે છે આપ, આપના પિતાશ્રી, પ્રિયતમા આપના શાંતિજન અને
બધું વર્ગ સર્વ તેને આધીન છે. કાંઈ તેનાથી મુક્ત થઈ શકે નહિ આ

સાબળી કુમાર ચમક્યો, ખરેખર આપણે મુઠ છીએ, યૌવનથી મત થઇ આ શરીરના થનાર પરિણામ તરફ જરા પણ લક્ષ આપતા નથી સારથી ! હવે જલ્દી રથ પાછો વાળ. જરા એક દિવસે ઘેરી લેશે ત્યારે પછી કોડા કાણુ કરશે ? પછી સારથીએ રથ પાછો વાળ્યો અને કુમાર ઉદાસ રહેરે પોતાના મહેલમા ગયો તે સાંજે કુમાર બીલકુલ જમ્યો નહિ, નાચ ગાન કરનારાએ તેમને રીઝવવા અનેક પ્રયત્ન કર્યા પણ તે વૈરાગ્ય રંગીત મન ઉપર બીલકુલ અસર થઇ નહિ છેવટે યશોધરા પગે પડી અને બોલી હે નાથ ! શુ આપને મુજ દાસીથી વિશ્રાન્તી નથી મળતી ! કેમ કાર્ઠ બોલતા નથી આ સાબળી કુમાર પોતાની પત્નીના મુખ સામે તાકીને બોલ્યા એા મુઝે આ અંગેનું લાક્ષિત્ય એક દિવસ નાશ પામવાનું છે એ વિચાર મારી વિશ્રાન્તિને લૂટી લે છે આ યુવાની એક દિવસ કમરથી ખેંચડી વળેલી વૃદ્ધાવસ્થામા બદલાઇ જવાની છે એ ખ્યાલથી હું ચિતાતુર છું શુ તું વૃદ્ધ થશે ત્યારે તારા મુખ કમળપર કરચલીઓ અને કમતાકાદી લાળતા માંડે હલમ કેવું ચીરાશે ? શુ તારે મનુષ્યો વૃદ્ધ થતા અટકે એવો કાંઇ ઇલાજ આ વિશ્વમા હશે નહિ. આ વિશ્વમા આવા પ્રકારના સુખો છે છતાં તેમાં જીવાનીના રક્ષણનો ઇલાજ નહિ હોય ! હે પ્રિયે તું જ્ઞાત થા, મને હવે વૃદ્ધાવસ્થાને અટકાવવાની અકિસર દવા શોધવા કે કે જેથી તને આ જગતમા હમેશા સુખમા રહેવાનું બની શકે આ સાબળી યશોધરાની ચિતા વધી અને વિચારમા ને વિચારમા ઉઘી ગઇ કુમારે આખી રાત માનસિક ક્ષેત્રમા વૃદ્ધાવસ્થા અટકાવવાની ઔષધીનો વિચાર કર્યો

સ્હવારે રાજ શુદ્ધોદનને કુમારે કહાવ્યું કે, “આજે મારે માત્ર એક સારથી સાથે જ નગર જોવા જવું છે, માટે પહેલાની પેઠે કશી તૈયારી કરાવ્યા વગર મને નગરમા જવાની રજા આપો. રાજાએ ન છુટકે કુમારને નારાજ ન કરવો પડે માટે આમ કરવાની રજા આપી લોકોને ખબર પડ્યા વગર નગર જોવા જવાથી લોકો સામાન્ય કેવી રિચતિમા છે તેની ખબર પડી શકે, પણ આગળથી ખબર આપવાથી બધે સારો જ દેખાવ કરે. આવો વિચાર કરી કુમારે એક વેપારીના વેશ લીધો અને સારથીએ શુભાસ્તાનો વેશ લીધો. પછી બંને પગે ચાલતા શહેર જોવા ચાલી નીકળ્યા.

શહેરમા ગલીએ ગલીએ ફરતાં તેમને અનેક દેખાવો જણાયા એક જગ્યાએ જીંઓ માથે પાણીના ખેડાં સાથે આછો ધુધટ કંઠાડી હસતી વાતો કરતી ચાલી આવતી હતી, બીજી જગ્યાએ વેપારીઓ શબ્દની મારામારી કરી રહ્યા હતા. વજુકરો સાળ ચલાવતા હતા, કાંઇ દળતુ હતું, વરસેડામાં

લોકના ટોળા જતા હતા આ મર્ત જોતા તે ખતે શહેરમાં ફરતા લાગ્યા, એવામાં રસ્તાપરથી એક અજાણ સંભળાયો. હે ક્યાણુ પુરુષો મને મદદ કરો, મને ઉઠાડો, નહિ તો હું ઘેર પહોંચતા પહેલાં મરી જઈશ આ સાંભળી કુમાર અને મારથી તે દિશામાં ગયા તો ત્યાં એક માણુમ મરડીથી પીડાતો ધૂળમાં તરફડીયા મારતો હતો તેના આખા શરીરે આઘાત પડ્યા હતા, ઉઠાતુ નડોતુ ઉડવા જતા પડી જતા આઘાતો લાગવાથી બમથ્રુ દુખ થતા તે ગડનો હતો લોકોના ટોળાટોળા તેની પાસે ઉભા હતા પણ કોઈ તેની પાસે જતુ નહિ તો મદદ આપવાની તો વાત જ શી ? સિદ્ધાર્થ કુમારને આ ક્યાજનક દેખાવ જોઈ આશ્ચર્ય પડ્યા, અને તરત તે રોગી પાસે જઈ તેને ટટાર કરી પોતાના હાથે ઉપર માથુ મુકી પોતાના કામળ હાથડે તેને પપાળીને આશ્વાસન આપતો પૂછવા લાગ્યો. જાણ, કહે તને હવે શું થયું છે ? તારા ઉપર શી આપત્તિ આવી છે ? તું કેમ ઉભો થતો નથી ? વ્યના આ કેમ રડે છે ?

અત્યે કહ્યું આ માણુમને એવી રોગ થયો છે, તેના અવયવોમાં લોહી ફુકા મારી કંઈ છે, તેના હૃદયના ધમકારા વધી પડ્યા છે તેના સ્નાયુઓમાં બળ રચુ નથી, તેના શરીરના સાધા છુટા પડી ગયા છે, રોગથી તે રક્તિહીન થયો છે અને હવે થોડા વખતમાં તે મરી જશે આ રોગ એવી છે માટે તેને વડુવાર આપ સ્પર્શ કરી ન રહો કેમકે વખતે તે દરદ આપને થઈ જાય.

કુમારે કંઈ શું આ દરદવાળા ખીખ પજુ માણુસો છે ખરા કે, મને જો આ દરદ લાગુ પડે તો મારે પણ આમ જ તરફડવું પડે કે ? સારથીએ કહ્યું રોગ જે કોઈને લાગુ પડે છે તે દરેકને સરખું દુખ પડે છે તાજ રક સવને સરખી અસર કરે છે. જો કે દરદ ધણી જાતના છે અને તે મનુષ્યને અનેક રીતે હેરાન કરે છે કુમારે કહ્યું ત્યારે શું મનુષ્યો રોગના ભયમાં જ રહે છે ?

સારથીએ કહ્યું ખરે જ મનુષ્ય માત્ર રોગના રાજ્યમાં જ વધે છે. તેનો ત્રાસ કઈ મીનીટે નહિ થાય તે કોઈ કહી શકાતુ નથી કુમારે પુછ્યું, આવા દુખદાયક રાક્ષમની દાઢમાં રહેતા માણુસો ત્યારે ધડીએ ઉત્તવા નહિ પામતા હો. . સારથીએ કહ્યું છેક એમ નહિ લોકો તરતતાની નથી કે દરદના ભયને લીધે અહાર, નિદ્રા અને વિષય સુખથી વેગળા રહે આપ ધારા છો તેથી ઉદ્ધુ દરદનો ભય જોઈતો તીવ્ર છે તેટલો જ તીવ્ર લોકોનો વિષય સુખ પ્રત્યેનો રોગ છે

કુમારે તે રોગીને પૂછ્યું કેમ બાઈ, તને આ દરદ આવશે એવી ખબર હતી । તેણે કહ્યું હે દયાળુ, મને તે પૂછતા નહિ, મારી વાન-જણી તમને ધણું દુઃખ થશે. આ રોગ મને થશે એવી મને સ્વપ્નમાં પણ ખબર નહોતી. અનેક લોકોને રોગથી પીડાતા જોવા છતાં હું ખીતો નહીં, હું ધારતો કે હું તો સદા નીરોગી જ રહીશ, આથી મેં મૃત્યુ માટે કશી તૈયારી કરી નહિ હું મૃત્યુ માટે કંઈ તૈયારી કરૂં તે પહેલાં તો આ દુષ્ટ મરડાએ મને દાઢમાં ધાલ્યો. હે દીનબંધુ ! મારા ઉપર દયા કર, આમ કહી તે રડવા લાગ્યો અને હું ખચી જોબાન થઈ ગયા.

એવામાં સામેથી રડકંઠ કરતું એક ટોળું ઉતાવળે પગલે નદીની દિશામાં જતું દેખાયું સૌથી આગળ ચાલતા માણસના હાથમાં દેવતાની હાલ્લી હતી તે ટાળામાં 'રામ બોલો બાઈ રામ' એવા એક સરખો ગળીર અવાજ નીકળતો હતો. એમના વચ્ચે વાસની બનાવેલી ઠાઠડી હતી જેમાં એક મડદુ બાંધ્યું હતું તેને ચાર માણસો ઉપાડી ચાલતા હતા તે જોઈ પેલો દરદી ચમક્યો અને હા હા ચાલો કહેતા તો તે એક ચીસ પાડી ઉઠ્યો, તેનો દમ નીકળી ગયો પછી આ દરદીના સર્ગા વહાતા ત્યાં આબા અને કુમાર તેમને પેલો મનુષ્ય સોપી ત્યાંથી આગળ ચાલ્યા. આગળ જતા એક વડ નીચે બને જશ્યુ બેઠા, ત્યાં એક બગવા વચ્ચે ધારણ કરેલો, હાથમાં એક પાત્ર હાથ આવતો માણસ જોયો તેને જોઈ કુમારે સારથીને પૂછ્યું આ કોણુ હશે ?

અનાએ કહ્યું એ સન્યાસી છે તેણે સર્વ ઇચ્છાઓનો ત્યાગ કર્યો છે, અને તપત્વી તરીકે રહે છે. આત્મસંયમના માટે યત્ન કરે છે ભિક્ષા વડે ગુજરાન ચલાવે છે આમ કહે છે તેવામાં તે સન્યાસી પાસે આવે છે, ત્યાંથી આગળ ફર એક ઝાડ નીચે બેસી મમાધિમાં લીન થાય છે.

કુમાર તેને જોઈ બોલ્યો પડિતો સન્યાસીની જ પ્રશંસા કરે છે આ સન્યાસથી પોતાનું તેમ પરનું હિત કરે છે, શાશ્વત જીવન સુખ તથા અમરત્વ મેળવવાનો આજ માર્ગ છે આમ વિચાર કરતા કુમારના મનમાં મનુષ્ય જાતિ પ્રતિ અપૂર્વ પ્રેમ અને તેમનું કેમ કલ્યાણ કરવું એ જાવના ઉદ્દેશ્ય પામી, તે બોલી ઉઠ્યો શું આ જીદગી જીવવા લાયક છે ? જગતના માયાવી પ્રકાશથી હું પણ અત્યાર સુધી છેતરાયો હતો. મેં આ જીદગીમાં સુખ માન્યું હતું. મેં પણ આ જીદગી જીવવા યોગ્ય અને આનંદમય ગણી હતી પણ મને અધિકારમાં રાખનાર પદો આજે ચીરાયો છે હું પણ જરા મરણ અને રોગને આધીન છું. લોકો દેવે ની પ્રાથના કરે છે, પણ

તે પણ આપણી પેઠે મરણને આધીન છે. તો પછી તે આપણને અમરત્વ કેમ આપે ! ખરેખર આજે મારી આખો ઉઠડી છે હવે મારે વિશેષ જોવાની જરૂર નથી. હે દુખી જગત્ તારૂં ફરક દુખ મને લાગે છે હું તે દર કરવા પ્રયત્ન કરીશ. આ પ્રમાણે સિદ્ધાર્થ કુમારના મનમાં વૈરાગ્યનો અમિ પ્રુપ્ત સજીવો

કુમાર આ જોઈ વડ નીચેથી ઉડી સારથી સાથે પાઝે મહેલમાં દાખલ થયો છતાં મનમાં પ્રકટયો વૈરાગ્યનો અમિ હોવાનો નહિ. તેમનો ગૈર અગ્રેમમય હતો. તેમને પોતાના દુખથી નહિ પણ જાનના દુખથી વૈરાગ્ય ઉપજ્યો હતો. તેમના વૈરાગ્યનું કારણ જગત્ પરનો નિષ્કારણ પ્રેમ હોવાથી તેમણે ધર, કામભોગ, સમૃદ્ધિ સત્તા એ સર્વ રાગના પદાર્થો ઉપરથી મનને ખસેડી લીધું એને કાર્ષ્ણી ઉપર કે પિના ઉપર રાજ્ય ઉપર કે કાષ્ઠ ઉપર દ્રેષ નહોતો. દ્રેષથી તે મને ત્યાગ થયો નહોતો. સર્વને સુખનો રસ્તો ખતાવવામાં જ તેમનો પ્રેમ ઉતર્યો હતો. સિદ્ધાર્થને બાળપણમાં રમકડામાં આનંદ થતો નહિ, જીવાનીમાં યશોધરાના સસર્ગથી પણ તેમનું મન સસારમાં રાગ પામ્યું. ખરૂં પણ તેમણે જોયેલા બનાવોથી તેમને ફરી વૈરાગ્ય લાવના જગત્ અર્થ. જેમ બળતા કાલસા ઉપરની રાખોડી ઉડી જતા અમિ પ્રકટે તેમ ફરીથી તેમને વૈરાગ્ય અમિ પ્રકટયો. સસારનો ત્યાગ કરી એકાન્તમાં જઈ વ્યાધિ, રોગ અને મરણમાથી છુટવાનો ઉપાય શોધી કાઢવો એજ તેના હૃદયની ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ લાવના હતી. ન્યારથી તેમણે પેલા સન્યાસીને જોયો. ત્યારથી જ તેના જેવા થવાની પ્રમળ આકાંક્ષા તેમને સ્ફુરી

સસારનો ત્યાગ કરી સન્યાસી થવામાં પિતા અગર માતા અને પત્નીનો પ્રેમ આડે આવતો હતો. તેમને વિચાર થતો કે આવા પ્રેમાળ પિતાને વૃદ્ધાશ્રમામાં શી રીતે છોડીને જવા માતા તુલ્ય ગૌતમી માતાને મારા અમનથી કેટલું દુખ થશે મારા આચારે જીવનારી મહારામાં જ સર્વસ્વ માનનારી યશોધરાની શી સ્થિતિ થશે ? આ બધાને દુખી સ્થિતિમાં મુકી શી રીતે જવું. પણ લોકો જરા, વ્યાધિ અને મરણના પડામાં સપડાયલા છે, દુખી છે કાષ્ઠ તેમને માર્ગ બતાવનાર નથી દેશમાં ધર્મના નામે અરુર્મ જ દેનાઈ રહ્યા છે લેકા પશુઓનો યજ્ઞના નામે સહાર કરે છે અને દુખમાં ઉમેરો કરે છે આ સ્થિતિમાંથી મારે અનુજીવે ઉગારવા જોઈએ.

સિદ્ધાર્થની વૈરાગ્યમય સ્થિતિને કાર્વકમાંથી શકે તેમ નહોતું તેણે ક્યારનોએ સસાર છોડ્યો. દાન પણ પિતાની આજ્ઞા સિવાય તેમ કરવું તેને કીક ન લાગ્યું જેથી તે પિતા પાસે ગયો અને પોતાનો વિચાર તેમને જ-

જાઓ. પિતાએ કહ્યું બેટા, સન્યાસી થવાનો હજી તારે માટે સમય થયો નથી. તું જીવન છે એ વય યોગીને વાસ્તે નથી તું રાજ્ય કર, અને પ્રથમ મને સન્યાસી થવા દે. તું સસારમા નિપૂણ થા અને પછી ખુશીથી ગૃહસ્થાશ્રમનો ત્યાગ કરશે.

કુમારે કહ્યું આપ જો મને આ ચાર આપતિમાથી બચાવવા માટે બેટા હો તો હું સસારનો ત્યાગ ન કરું. મરણ વગરનું જીવન, રોગ વગરનું આરોગ્ય, વૃદ્ધાવસ્થા વગરનું યૌવન, અને નાશ ન પામે તેવા જગતના પદાર્થો જો આ ચાર વરદાન આપ આપતા હો તો મારે સસાર છોડવાનો કશો વિચાર નથી.

પિતાએ કહ્યું એ ચાર બાળ્યોતે અટકાવવા આ વિશ્વમા કોઈ પણ સમર્થ નથી તું સસાર છોડવાનો વિચાર મૂકી આનંદમા રહે. કુમારે કહ્યું જો આપ આ ચાર માગણી પૂરી ન પાડતા હો તો હું આજીજી કરી કહું છું કે મને જન્મ દો, મને સસાર છોડવાની રજા આપો. આપનો પુત્ર એક બળતા ધરમા રહે છે તેનો ત્યાગ કરવાની રજા આપવામા આપ શુ વિકલ્પ કરશો! આ જરા, મરણ ને વ્યાધિથી છુટા થવાનો માર્ગ શોધવા મને રજા આપો કે જેથી આખું વિશ્વ કલ્યાણનો માર્ગ પામી શકે.

પુત્રનો અડગ નિશ્ચય જાણી પિતાની આખમથી આસુ ઓઢવા લાગ્યા. તે જોઈ સિદ્ધાર્થ કુમાર હવે શુ કરવું તેનો વિચાર કરવા પોતાના વિશ્રામ ભવનમા ગયો. ત્યાં તેને આનંદ આપવા યશોધરાએ તથા દાસી વર્ગે પોતાની સઘળી શક્તિ અજમાવી. પણ આજે કુમારના મહેન પર કાંઈ જીદોજ રગ જણાતો હતો. યશોધરાએ તેના મનને શાંત કરવા અનેક પ્રયત્નો કર્યા છતાં ન ફાવતાથી અતે સૂઈ ગઈ મધ્ય રાત્રી થતા એકાએક યશોધરા સ્વપ્નમા બોલી ઉઠી, હે નાથ! જાગો, મને બોધાવો, મને શાંતિ આપો.

સિદ્ધાર્થે એ સાંભળી તેને કહ્યું પ્રિયતમે! શુ છે? કેમ ગભરાય છે? હું પાસે જ ઉભો છું એમ કહી કુમાર તેને પવન નાખવા લાગ્યો. છતાં તે ફરીથી બોલી, આજે હું સુખમા સુતી હતી, તેવામા મને ત્રણ ભય કર સ્વપ્નો આવ્યા, તેથી ગભરાઈથી મારી આંખો ઉઘડી ગઈ, હજી પણ માફ હૃદય ધડકે છે આજે મેં એક મહાન વૃષભ જોયો, તેના માથાપર ચન્દ્ર કાન્ત કે સર્પના મણિ જેવું રત્ન ચળકતું હતું. તે નગરના રસ્તે ચઢકિલા બાણી જતો હતો. તે વખતે આકાશમાથી અવાજ થયો કે: જો તેને તમે નહિ રોકા તો નગરની શોભા ચાલી જશે. છતાં તેને કોઈ રોકી શક્યું નહિ. હું મોટથી રડી. મેં મારા હાથ તેની ગરદનની આસપાસ નાખ્યા.

અને નોકરોને શહેરના દરવાજા બંધ કરવા આતા આપી પશુ તેણે ખુ-
ખારો કરી મારા હાથને ધીમેથી છુટા કરીને તે નાઠો લોખંડના સળીયા
તોડી નાઠો આ પછી બીજી સ્વંત્ર આબુ કે ચળકતી આખોવાળો
અન સુદર દેખાવના ચાર મહાન દેવો બીજા સાથે આપણા
નમરમા આત્મા તેઓએ શહેરપરનો જીતો વાવરો ઉખેડી નવો વાવરો રાખ્યો
તે વાવરો ચારે બાજુ ડહોળે અને તેમાંથી જે કિરણો નિકળ્યા તે ગભીર
શબ્દોરૂપે ફેરવાઈ ગયા નિદ્રાર્થે કંચુ એ તો આનંદદાયક સ્વપ્ન ! મશોધ
રાએ કંચુ હે નાથ ! એ સ્વપ્ન તો છેવટનો ભાગ ધણી બપૂર હતો. સમય
સમીપ છે, એવા શબ્દો મારે કાને પડ્યા તરત ત્રીજી સ્વપ્ન આત્મ. મે
તમને શોધવા માડ્યા પશુ ન મળ્યા તમે મારા હૃદયના નાથ, મારૂં સર્વસ્વ
છો તે પથારીમાં ન હતા ફરી ઉઘી ને ભગી જોઉં છું તો મારો રત્નનો
હાર સર્પરૂપ થઈ ગયો હતો, પગના સાકળા નીકળી પડ્યા હતા, મારી સો-
નાની બગીચો જીદી પડી ગઈ હતી મારા માથામાંનું જાસુદનું કુંવર ધુળ
બેસુ રોગાઈ ગયું હતું આ પનગ જમીન પર પડી ગયો હતો, અને પશ્ચગ
આનપામનો પડો યીગઈ ગયો હતો, તેવામાં દૂરથી આવતો વૃષભનો નાદ
સભળાયો સમય સમીપ છે એ જૂમ ફરી સભળાઈ જેની મારૂં હૃદય
હજી થડકે છે હું ભગી ઉડી હે નાથ ! આ સ્વપ્નનો શો હેતુ હશે ! મને
લાગે છે કે મારો પ્રાણ જશે કે મારા પ્રાણેશ્વર મારો ત્યાગ કરશે

આ સાંભળી ગભરાયલી યતોવરાને કુમારે છાતી સાથે દાબી પ્રેમી
શબ્દોની શાત પાડી અને કંચુ પુન્યાત્મા જ આવું સ્વપ્ન જોઈ શકે છે.
તારે કે મારે માથે ગમે નેની આપત્ત આવી પડે છતાં એટલો વિશ્વાસ
રાખજે કે હું તને ચ્હાનો હતો અને ચ્હાઉં છું આ દુખી જગતને શી
રીને બચાવતું તેના હું કેટલાક દિવસથી વિચાર કરું છું તે તું સારી રીતે
જાણે છે જે ચીજ હું આખા જગત માટે ગેતુ છું તે તારે માટે તો
વિશેષ કરીને શોધું છું ક્યારે તારે માથે દુખ આવી પડે તો પશુ આપણા
દુખની જે જગતને ચાલિતો માર્ગ જડનો હોય તો તે વિચારથી આશ્વાસન
પામજે હું તને સર્વ કરતા વડુ ચ્હાઉં છું કારણ હું જીવતા પ્રાણીને
ચ્હાઉં છું માટે હવે તું સુખ અને હું જમતો મેખીય તારૂં રક્ષણ કરીશ,
પતિતો પ્રેમ એજ જેનું સર્વસ્વ છે એની વિશ્વાસુ આર્થમાગા કુમકા ખાતી
સુતી અને નિદ્રાવશ થઈ

સ સાર ત્યાગ—રાજકુમાર પોતાની સુતેલી પત્નીની બાજુએ છેવટનો
માર્ગ નક્કી કરતો પશ્ચગ પર ખેડો છે, મધ્યરાત્રી થઈ, ચોતરફ શાન્તિ

ફેલાયલી છે કુમારના ખિન્ન વદન ઉપર એક ખૂણાની ઝાંખી બતી રીકુ તેજ નાખી એને વધુ રીકાશ ધીરે છે ધોતીયુ ને પહેરણુ એકલુ પહેરી ખુલ્લે માથે બેઠેલો કુમાર જાણે સર્વ વૈભવો છેલીવાર બેઈ લેતો હોય તેમ ચોતરફ દષ્ટિ ફેરવવા લાગ્યો ધડીમા તેની નજર આખો મીચાયલી પોતાની પ્રિયતમાના ચહેરા ઉપર પડે છે, વળી તે વિશ્વના વૃદ્ધો, દરદીઓ અને મુઠ્ઠાઓનો દેખાવ કદપના દેહીની મદદથી ઉત્પન્ન કરે છે તે જોતા જ બોલે છે કે જાઈશ, જરૂર જાઈશ, સસાગનો ત્યાગ કરીશ સમય આવી પહોંચ્યો છે! હે પ્રિયે આપણે જેથી જૂદા પડીએ પણ આખુ વિશ્વ જેથી બચે તે તરફ મારા વિચાર દોરાય છે મારો જન્મ પણ તેજ માટે છે જે રાજ્ય મેળવવા અનેક મનુષ્યોના લોહી વહેવરાવવા પડે, અનેક મનુષ્યોનો સહાર થાય તે રાજ્ય મારે નથી જોઈતુ હું જમીન ઉપર શાંતિથી પગ મૂકવા ઇચ્છુ છું પૃથ્વી મારી પચારી થશે, જંગલો મારી રહેવાની ભૂમી થશે, હું બિખારી જેવો પોષાક પહેરી, લોકો જે ખાવાનું આપશે તે પર મારો નિર્વાહ કરીશ. ખીન્ન અનેક દુખો સહન કરીશ જગતના દુખનો પોકાર મારે કાને પડે છે, માફ હૃદય તે દુખોની બૂમથી દયાથી ઉભરાય છે, ચીરાય છે જો તે દુખ દૂર કરવાનો માર્ગ જડશે તો તે માર્ગવતી હું તે દુખ દૂર કરવા પ્રયત્ન કરીશ મારા સર્વસ્વનો ત્યાગ કરીશ. મને મારે માટે દુખ થતું નથી પણ આખી મનુષ્યજાતિ માટે દુખ થાય છે સત્યની ખાતર મેં સર્વેરવ અર્પણુ કર્યું છે જરા, વ્યાધિ અને મરણુમાથી મુક્તિ મેળવવાનો માર્ગ હું શોધીશ ખરા સત્યશોધક આગળ માયાનો પડદો અદૃશ્ય થશે. હે પ્રિયે, જગતનો ઉદ્ધાર કરવા જતા તારો પણ હું ઉદ્ધાર કરીશ હે આજ્ઞક! તને આશ્વાસન આપવા રહુ તો મારા નિશ્ચયમા ડગી જાઉં માટે તારું આધેશી જ કદમાણુ ઇચ્છુ છું

હે પ્રિયે, હે પુત્ર, હે પિતા! વિશ્વને ખાતર વિયોગ દુખ સહન કરો હવે મારો દૃઢ નિશ્ચય થયો છે, હવે હું જઈ છું અને જ્યાં સુધી હું જે શોધુ છું તે નહિ જડે ત્યાં સુધી હું પાછો નહિ જ ફરું. હવે સિદ્ધાર્થ કુમાર ઉભો થયો પોતાની પ્રિય પત્નીના સાચુ જોયું તે દીન મક્ષિકા જેવી પડી હતી વિશ્વાસથી તે આખો મીચી પડી હતી તે પનખની આસપાસ જાણે તે કોઈ દેવની મૂર્તિ ન હોય તેમ ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરી ત્રણવાર પક્ષગ તજી બારણા તરફ ગયો ત્રણવાર તે પાછો આવ્યો તેનું સૌંદર્ય મોહક હતું, તેનો પ્રેમ વિશાળ હતો છેવટે પક્ષગ તરફ જોઈ મિદ્ધાર્થે વિચાર કર્યો મારા જ્ઞાસા સ્વજનો તમે મને પ્રિય લાગો છો, તમારો ત્યાગ

કરવો બહુ કઠણ બાગે છે. પણ જો હું તમારો ત્યાગ ન કરું તો આપણી બધાની શી રીતમાં થશે ? જુદાવસ્થા પોતાનું કામ કરશે, મરણ પોતાની જાળ પાથરશે તેમની આપણે શી રીતે મુક્ત થઈશું. અતે તમારો ને મારો વિયોગ થવાનો જ છે તો તે વિયોગ મહન કરીને પણ મરણ, જરા, અને વ્યાધિના પંજામાંથી સર્વને છુટા કરવાનો માર્ગ કેમ ન શોધું ? સ્ત્રી તરફનો પ્રેમ અને વિશ્વ તરફનો પ્રેમ આ બેની મારામારી અસભ્ય છે.

હે પ્રિયે, હે પુત્ર ! હે પિતા ! તમે સવ મને વ્હાલા છો, મનુષ્ય અને પશુઓનું કલ્યાણ કરવાનો ભગીરથ યજ્ઞ મેં આરંભ્યો છે તેમાં હું મારી પ્રીતિનું બલિદાન આપુ છું એ યજ્ઞનું ફળ હું આપ્યા જગતને આપીશ આમ બોલતો તે મહાત્મા એકાએક ઉભો થયો, અને મનમાં બાધેલા નિશ્ચયને અમલમાં મુકવા તૈયાર થયો, તેની નજર પોતાની ઉંઘટી સ્ત્રી તરફ પડી, તેને કહ્યું હે પ્રિયે ! ઉધ, નિરતે ઉધ, તારા જેટલી જ પ્રિય એવી આ દુનીયાના ઉદ્ધાર અર્થે હું જાઉં છું એ અપરાધ ગણ્યું તો તે માટે ક્ષમાની બીજ માગવા હું એક દિવસ તારી પાસે જરૂર આવીશ તારા અન જગતના સુખનો રસ્તો શોધવા માટે હું જાઉં છું હૃદયના ક્ષુપા પ્રેમને આઠારમાં મૂકવા માટે જાઉં છું, હૃદય, ચાલ, મજબૂત થા.

આ વખતે સિદ્ધાર્થનું વદન ઉચ્ચ પ્રેમ, દયા અને નિશ્ચયના રંગોથી છવાઈ ગયું હતું. આવી ભયતા કોઈ મો ઉપર બાળ્યેજ નેવામાં આવી હશે. પછી કુમારે પોતાના સારથી વ્યનાને બોલાવી પોતાના કંતક નામના અશ્વને સજ્જ કરવાની આજ્ઞા આપી, જેથી સારથી ગભરાઈ બોલ્યો અરે રાજપુત્ર ! આપ રાજ્યોની માલીકી છોડી બિશ્વાપાત્ર અગીદાર કરવું જ બાકી રહે છે ? કુમાર પિતાને કેટલું દુઃખ થશે તેના તો વિચાર કરો કુમારે કહ્યું ધીમે બોલ, આવા કાચા મનનો ન થા હું રાજ્યોનો નહિ પણ વિશ્વ રાજ્યનો રાજા થવા જાઉં છું હું પિતાજીને ચાહું છું એમને તથા બીજા સર્વ પ્રેમ પાત્રોને કદાપિ દીક્ષગીરી થવા ન પામે એવા ઈલાજ કરવા માટે જાઉં છું તું મારો વિશ્વાસુ હોય તો જા અને અશ્વને લાવ સારથીએ તે પછી અશ્વ સજ્જ કરીને આણ્યો કુમાર ઘોડેસવાર થયો કે તરત તે ઘોડાએ પ્રયાણ કર્યું.

કુમાર, સારથી વ્યનો અને અશ્વ ત્રણ સિવાય કોઈ જાગતું નહોતું. ત્રણે કપિલવસ્તુ નગરથી આગળ ૪૫ કોશ દૂર અનોયા નદીના કિનારે આવી પહોંચ્યા અહીં ઘોડો ઉભો રાખ્યો ને તેના મુખ ઉપર ફેરવ્યો, પછી સારથી વ્યનાને કહ્યું તે જે સેવા કરી છે તેના તને અને આખા વિશ્વને

સારો બદલો મળશે. હવે તું આ ઘોડાને અને મારા આશ્રુપણોને લઈ પિતાજી પાસે જા આ સુંદર મુગટ, રાજવંશી પોશાક, વહાલી તરવાર, અને રત્ન જડીત આન, સર્વને લઈ તું હવે જા મને આમાનુ કાંઈ જ કામતું નથી પિતાને કહેજો કે હું કૃતની નથી થયો, મારી ગોધ પુરી થયા પછી જરૂર હું તેમના અશ્વ લુછવાને હાજર થઈશ યશોધરાને પણ દીવામો આપજો હવે વિષમ ન કરતા જા, ઘેર જા, હું સત્યનો પ્રકાશ મેળવવા ફરીશ અને જો એમાં વિજયી થઈશ તો આખું વિશ્વ માફ થશે જો મનુષ્ય મનુષ્યો માટે પ્રયત્ન નહિ કરે તો બીજું કાણ કરશે ? તે પછી સારની શહેર તરફ ચાલી નીકળ્યો.

સારથીના ગયા પછી સિદ્ધાર્થનું મન શાન્ત થયું પછી તેમણે પોતાના માથાના વાળ કાપી નાખવાનું ધાર્યું અને રેશમી વસ્ત્રોને બદલે બિદ્યુકને થોડા ભગવાં લુગડા પહેરવાનો વિચાર કર્યો તે વખતે જીર્ણ ભગવા વસ્ત્રોવાળો એક પારધી હાથમા તીરકામઠા સાથે ત્યાં આવી ચઢ્યો તેને કુમારે પોતાનાં રેશમી વસ્ત્રો આપી તેના ભગવા જીર્ણ વસ્ત્રો પોતે પહેરી લીધાં. તેની પાસેથી છરી લઈ પોતાના માથાના વાળ કાપી નાખ્યા. અને તે પછી કુમાર એકબોજ આગળ ચાલ્યો આગળ જતા તે મગધ દેશની રાજધાની રાજગૃહી નગરી પાસે આવી પહોંચ્યો મગધ દેશમા તે વખતે બિંબિસાર રાજ્ય રાજ્ય કરતો હતો.

રાજગૃહી નગરી વિન્ધ્યાચલ પર્વતની પાંચ ટેકરીઓ ઉપર આવેલી હોવાથી તેની રમણીયતા સ્વાભાવિક રીતે જ અસાધારણ હતી તે વખતે અનેક સાધુ સન્યાસીઓ આ ટેકરીઓ પર વામ કરતા હતા આ પાંચ ટેકરીઓમાની એક રત્નગીરી નામની ટેકરીને બિદ્ધાર્થે પોતાનું નિવાસસ્થાન બનાવી ત્યાં પોતે બિદ્યા ઉપર નિર્વાહ કરતા, રાત્રે સુકા ખાસ ઉપર સૂતા ઉપતા થોડું સૂયોદય થતા પહેલાં ઉઠી સૂયોદય થતા સૂધી બ્યાન કરતા પછી દેહ શુદ્ધિ પછી નગરીમા જતા કુમારનો ભવ્ય ચહેરો જોઈ સર્વ કોઈ તેમને બિદ્યા આપતા પોતાની ટેકરીપરથી નીચે ઉતરી નગરમાં પ્રવેશ કરી થોડી બિદ્યા ગ્રહણ કરી તરત ટેકરી પર ચડી જતા તેમના અપુર્વ રૂપને જોઈ કુમારિકાઓ મોહિત થતી એ જાણી કુમાર ધડી પણ નજરીમા કામ વગર ઉભા રહેતા નહિ પોતે બીજી ટેકરીઓ ઉપર પણ જતા અને જુદા જુદા સાધુ સતોનો સમાગમ કરી ઉપદેશ ગ્રહણ કરતા.

પોતાની રત્નગીરી ટેકરી ઉપર જતા રસ્તામા શહેર બહાર કેટલાક સન્યાસીઓ એવા રહેતા કે જે તપ કરી શરીરને કષ્ટ આપતા કેટલાક

જમણો હાથ રાત દિવસ ઉઘો રાખતા જેથી લોહીનું ફરવું બધું થતા તે અકાંડ વૃક્ષની ડાળો જેવો બન્યો હતો કેટલાક ખીલાવાળા પાવડીપર ચાલતા હતા કેટલાક શરીરે કાટા ધોમતા હતા, કેટલાક પાંદડા ચાવતા આ સર્વ ત્રાસદાયક ખેાવ જોઇ, ભવિષ્યમા મળનારા સુખને માટે ધર્મ નિમિત્તે થતો જોઇ આ સાધુઓના મહત્તને સિદ્ધાર્થે કથુ કે હું ધણા મહિનાથી આ ટેકરી ઉપર રહું છું, હું પણ સત્યની શોધમા છું, આ સર્વ સાધુ સતોને કષ્ટથી પીડાતા જોઈ મને દયા આવે છે આ જીવન દુખમય છે તેને વિશેષ દુખમય થુ કરવા કરો છો ?

આ સાંભળી મહતે કથુ કે મનુષ્ય જો પોતાના શરીરને એટલું બધું કષ્ટ આપે કે જીવન દુખમય થાય અને મરણુ શાંતિરૂપ થાય તો તેના પાપ ધોવાઇ જાય અને તેનો આત્મા દુખની લાડીમા શુદ્ધ થઈ સ્વર્ગમા ચાલ્યો જાય. સિદ્ધાર્થે કુમાર કે જેમનું બીજું નામ આ વખતે શક્યમુનિ હતું તેમણે કહ્યું કે તમારા પ્રયત્નથી સ્વર્ગ મળેતોપણુ તેનું ફળ પણ પુરું થયું એટલે પછી તમારે અહીં આવવું પડે અને ફરી આ જ પ્રયત્ન કરવા પડે કે !

મહતે કહ્યું આ શરીર બધનકારક છે, આત્માને ઉઘો ઉઘતા અટકાવે છે માટે જ અમે આ શરીરને ધિક્કારીએ છીએ કષ્ટ આપીએ છીએ અને દેવોની સાથે સુખ મેળવવા ઇચ્છીએ છીએ. સિદ્ધાર્થે કથુ તમે પવિત્ર છો અને મજબુત મનતા છો, માટે જરા વિચાર કરો આ શરીરને કષ્ટ આપવાનું છોડી દો કદાચ તમને તેથી કાંઈ માયાની લાગ થતો હશે પણ તે લાગનો પણ અત આવશે આ શરીર રૂપી મકાન કે જેની પા-રીઓમાથી કાંઈ ઝાંખો પણ પ્રગરા આવી શકે છે, તેને તોડી પાડવા સા માટે પ્રયત્ન કરો છો ? મહતે કહ્યું અમારે માટે આ માર્ગ સારો છે. આથી વધારે સારો માર્ગ તું જાણતો હોય તો કહે, સિદ્ધાર્થે કાંઈ જવાબ ન આપ્યો અને સાથી આગળ ચાલ્યા. અને આવા અગ્નિમાથી આ લોકાને મુક્ત કરવાનો માર્ગ શોધી કાઢવાનો વિચાર કરવા લાગ્યા.

સિદ્ધાર્થે ચાલ્યા જાય છે ત્યાં રસ્તામા એક ભરવાડ કેટલાક ઘેટા અને બકરાને લઈ જતો હતો તેમા એક ઘેટાના બચ્ચાને પગમા કાંઈ વાગ્યું હતું તેથી તે મહા મહેનતે વેદના ભોગવતું ચાલતું તે જોઈ સિદ્ધાર્થને દયા આવી તેથી તેણે ઉચકી લીધું પછી તે ચોલ્યા, હે નિરાધાર પશુ, આ ઘેટાને ભરવાડ ન્યાં લઈ જશે ત્યાં હું તને લઈ જઈશ પછી તેમણે પેલા ભરવાડોને પૂછ્યું કે હે મિત્રો અત્યારે આવા સખત

તાપમાં આ ઘેટાને લઈ તમે કયા જાઓ છો ? તે બરવાડે જવાખ
આપ્યો કે આજે અમારા રાજ્ય મોટા યત્ન કરવાના છે તે યત્નમાં ૧૦૦
બકરા ને ૧૦૦ ઘેટા હોમવાના છે તેથી અમે આ ઘેટા બકરા લઈ ત્યાં જઈએ
છીએ આથી સિદ્ધાર્થે કહ્યું ચાલો ત્યારે હું પણ આ ઘેટાના બચ્ચાને
ઉચકી ત્યાં આવું છું તે પછી તે મર્વે બીબસાર રાજ્યના નગરમાં આવ્યા,
ત્યાં રાજ્ય વેદી પાસે બેસી યજ્ઞની સર્વ તૈયારી કરતો હતો બ્રાહ્મણો આમ-
માં ઘી હોમી મન્ત્રોચાર સાથે ઘી, ઔષધીને સોમરમ હોમતા હતા એક
બાળુ પક્ષીના ટોળા હતા તેમાંથી એક બકરાનું મુખ મુજ નામના વાસથી
શીવી લઈ તેને યજ્ઞ વેદી હોમવા માટે આવ્યું તે બકરાને મારવા જેવો
છરો ઉગામ્યો કે શાત વદનરાળા શાક્યમુનિ-સિદ્ધાર્થે કુમારે બકરાની પાસે
જઈ તેને ઝાલી કહ્યું એા પરમાત્માના અશ, ખુશીથી તારો આ છરો
મારી જાતીમાં કે ગરદન પર અજમાવી લે, હું અને આ બકરો એક જ
છીએ આ સાલળી બ્રાહ્મણુ સ્તબ્ધ બન્યો અને આ દયાળુ પુરુષના ભવ્ય
ચહેરાના પ્રતાપથી બકરાને મારી શક્યો નહિ

સિદ્ધાર્થે પછી બીબસારને કહ્યું એ રાજન ! તમે શું જાણતા નથી
કે આ જીવનની કીમત આકાશ કાંઈક જ સમર્થ નથી આ વસ્તુ એવી
છે કે જે છીનવી લેવાની શક્તિ દરેકમાં છે અને જેને બક્ષવાની શક્તિ
અકર્તૃમાં પણ નથી આ જગતમાં જે જીવે છે તે દયાથી જ જીવે છે
અને દયા માટે જીવે છે તમે આ અવાચક પ્રાણીઓના દેવ છો, તમે તેના
ગળાપર છરી ફેરવવા કેમ ધારો છો ? લોહી રેડવાથી જે દેવો તુષ્ટ થાય તેને
દેવો કહેવાય જ કેમ ? આવા અવાચક જીવોનો સહાર કરતા તમને શરમ
આવતી નથી ! પ્રાણી માત્ર તરફ કેમળલાવ રાખતા શીખો, સંઘજાને
આત્મવત્ પ્રેમથી જોતા શીખો એટલે તમારી અંદરના દુષ્ટતા બી આપો-
આપ બળી જશે, આટલું કહી કુમારે પેલા બકરાને ખભા ઉપર ઉચકી
લઈ ચાલવા માંડ્યું તેમના વચનોથી રાજ્ય બીબસાર એટલો ભક્તિ વશ
થઈ ગયો કે તેણે ઉઠીને બ્રાહ્મણોને સાજાગ દડવત ક્યાં યજ્ઞ કુંડ ખુલ્લી
નાખ્યો અને કહ્યું હે દેવ ! આપના પધારવાથી અમને અનુપમ લાભ
મળ્યો છે આ શરીરના જીર્ણુ વસ્ત્રો ઉતારી રાજ્યવશી પોષાક પહેરી અ-
મારા મહેલમાં વસો, અને અમને જ્ઞાનનો ઉપદેશ આપો

શાક્ય મુનિએ કહ્યું અહો સુઘ નરપતિ તમારા વિચારોમાં થયેલો
આ ઉત્તમ ફેરફાર જોઈ મને સંતાપ થાય છે, તમારા સ્નેહ બંધનમાં ફસલું
મારે માટે જોખમ બરેલું છે, માટે હવે મારે તાકાદે જવું જોઈએ મારી

શોધ પુરી થયેથી હું તમને જરૂર મળીશ એમ કહી સિદ્ધાર્થ જગત્ લાણી આપ્યા ગયા પછી અિનસાર રાત્રીએ પશુવધ બંધ કરવાનો, પશુઓની કતલ થતી અટકાવવાનો હુકમ કરી ઢંઢેરો ફેરવ્યો.

સિદ્ધાર્થ ત્રાથી આગળ આવતી એક નદી પાસે આગ્યા ત્યાં એક યુવતી રહી રહી આવી સિદ્ધાર્થ યોગીને કહેવા લાગી કે હે ! પ્રભો કાલે તમે મને મળ્યા હતા તે જ આપ છે મારા એકના એક બાળકને સર્પ કરડવાથી તેને ઝેર વ્યાપ્યુ તે મરી ગયું તે વાત મને અસંભવ લાગી જેથી હું તમારી પાસે આવી તો તમે કશું કે એક તોલો સરસવના દાણા મને લાગી આપ, પણ જે ઘરમાં કોઈ પણ મરી ગયું ન હોય તે ઘરમાંથી દાણા લાવજો તો તારો પુત્ર બચશે એ બાણી તપાસ કરી તો સરસવ તો મળતા પણ જે ઘરમાં કોઈ મરી ગયું ન હોય તેવું એક પણ ઘર નહોતું તેથી તે દાણા મેં આપ્યા નહિ જેથી આપની શોધ કરતી આવી છું.

આ સાંભળી સિદ્ધાર્થે કહ્યું કે બેન ! જે બાળકને તું ચાલુ છે તે ગંધ કાંચે જ મરણ પામ્યું હતું આજે તને બચવું પડી કે તારા જેવા જ દુઃખથી આપ્યું જગત્ દુઃખી છે જો તારું દુઃખ ટળતું હોય અને મરણના પંજામાંથી છુટવાનો માર્ગ જડતો હોય તો મારું લોહી રેડવા તૈયાર છું પણ બેન હજી મને તે મત્ત જડ્યું નથી તે બાળક મરી ગયું છે માટે તેને અગ્નિ દાહ કે આમ કહી તે જીવને વિદાય કરી.

શાક્યમુનિએ રાજગૃહી નગર છોડી વૈશાલીનો માર્ગ લીધો, જ્યાં આરાડ કાલામ અને ઉદ્ધક રામપુત્ર એ પડિત જે બ્રાહ્મણ સંન્યાસીઓ અનેક શિષ્યો સાથે રહેતા હતા પ્રથમ તે સામ્યમત સ્થાપક કપિલના શિષ્ય આરાડ કાલામ પાસે ગયા અને તે વખતે ચાલતા ધર્મના મતો સંબંધી વાદવિવાદના નિપુણ હતા શાક્ય મુનિ તેમની પાસે ગયા ત્યારે તેમણે તેમનો સારો સત્કાર કર્યો શાક્ય મુનિએ કહ્યું હે મહાત્મન ! આપની કીર્તિ સાંભળી હું સત્ય શોધવાનો માર્ગ જાણુવા હું તમારી પાસે આવ્યો છું જન્મ, મરણ અને બાધિના પંજામાંથી શું મુક્ત થઈ શકાય ? તેને વારતે કેવું જીવન ગાળવું જોઈએ. તે જાણુવા મારી ઈચ્છા છે.

અરાડ ઋષિએ કહ્યું ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ સ્થિતિ તે બ્રહ્મ છે જડ વસ્તુઓથી દૂર જવાથી બ્રહ્મની સ્થિતિ મળે છે તેજ મુક્તિ છે. તે મેળવવાનું સાધન શ્રદ્ધા છે આત્મા નિર્વિકારી છે એવી શ્રદ્ધા રાખવાથી મનુષ્ય નિર્લસ રહે છે અને પરમપદ પામે છે. આથી પણ શાક્યમુનિને સમાધાન થયું નહિ એટલે તે ત્યાં થોડા દિવસ રહી ઉદ્ધક રામપુત્ર પાસે ગયા. તેમણે

પણ અરાડકાલામના જેવો સિદ્ધાન્ત કહ્યો અને કહ્યું કે કર્મ પ્રમાણે મરુ-
ખની ગતિ ચાલ છે માટે મુક્તિ ઇચ્છનારે કર્મથી છુટા થવું જોઈએ. પણ
કર્મથી શી રીતે છુટા થવું તે માર્ગ તે જણાવી શક્યો નહિ શાક્ય મુનિને
તેથી પણ સતોષ થયો નહિ પછી મદિરોમા જે પ્લાહણો ક્રિયા કરાવતા
હતા, ત્યાં પણ્યોનો વધ થતો જોઈ તે પણ તેમને ન રૂચ્ય તેમને પણ-
વધ ન કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો.

મિદ્ધાર્થ મગધદેશમા ગયાની પાસે આવેલા ઉરૂ બિહર નામના જમ-
લમા ન્યા ઉદ્રકના પાત્ર પ્રતાપી શિષ્યો ઉમ તપશ્વર્થા કરતા હતા ત્યાં
આવી પહોંચ્યો આ પાત્ર સન્યાસીઓ પોતાની ઇર્દ્ર્યોને કાણુમા રાખતા
હતા અને નીતિના નિયમો પાળતા હતા અને દ્રવ્ય નદીના કિનારે આ-
વેલા તપોવનમા ભારે તપ કરવામા મગ્ન રહેવા હતા આ પાત્ર સન્યાસી-
ઓની પાસે એક સ્થાન પસંદ કરીને શાક્યમુનિએ પણ ત્યાં ઉમ તપશ્વર્થા
કરવા માડી, અને મરણ, વ્યાધિ અને જરામાથી મુક્ત થવાના માર્ગપર
વિચાર કરતા તે એવા ધ્યાનમગ્ન થઈ જતા કે ઘણીવાર તો જોજનનો
અવસર ચૂકી જતા ત્યાં સર્વ મનોવિકારોને તેમણે વશ કર્યા, ઇર્દ્ર્યોને
સંપૂર્ણ કાણુમા રાખી હતી. ઉપવાસ સખધી સખ્ત નિયમો પાળતા હતા.
આ પ્રમાણે છ વર્ષ સુધી તપ કયું. ક્રાંત દિવસ તો અનાજનો એક દાણો
પણ ન લેતા આથી શરીર સૌંદર્ય નાશ પામ્યું અને અવગવો સિથિલ થઈ
ગયા. શરીર સૂકી ડાળી જેવું થઈ ગયું આમ છ વર્ષ ગયા છતાં તૃષ્ણાનો
વિચ્છેદ કરનાર અને સત્યજ્ઞાનનું પ્રકાશક ઉચ્ચ ધ્યાન તે પ્રાપ્ત કરી શક્યા
નહિ આ ક્ષત્ર તપથી તે એક દિવસ મૂઝો આવવાથી પડી ગયા, તેમનામાં
આલવાની શક્તિ રહી નહિ, શરીરમાથી લોહી ઉડી ગયું, અને બેશુદ્ધ
થઈ પડ્યા.

શાક્યમુનિને આમ પડેલા જોઈ એક ભરવાડના છોકરાને દયા આવ-
વાથી શાક્યમુનિના મો ઉપર તાપ આપવાથી જમફળની ડાળો કાપી તડકો
ન આવે તે માટે ઉંચે બાધી અને થેટીના આચળમાથી દૂધની ધારા તેમના
મોમા પાડી, અને થોડીવાર ત્યાં બેઠો દૂધ મોમા જવાથી શાક્યમુનિના
શરીરમા ચેતન્ય આવ્યું અને તેમણે ભરવાડના છોકરા પાસે લોટામા દૂધ
માગ્યું. ત્યારે તે છોકરાએ કહ્યું હું આપને મારા લોટામાથી શી રીતે આપુ,
હું તો શુદ્ધ છું ત્યારે તેમણે કહ્યું ભાઈ સારા કામ કરે છે તે દિન છે અને
ખરાબ કામ કરે છે તે શુદ્ધ છે, માટે મને તારા લોટામા દૂધ આપ. જ્યારે
મારી શોધ પુરી થશે ત્યારે તને પણ લાભ થશે આથી તે ભરવાડના છોક-
રાએ દૂધ આપ્યું અને પછી પોતે આલ્યા ગયો.

ખીજે દિવસે ત્યાંથી કેકલીક નાચનારીઓ જતી હતી તે વાતો કરતી હતી કે ત્યારે મીતારના તાગ બગેબગ ખેતવામાં આવ્યા હોય ત્યારે નાચવાનું કામ બહુ મારી ગીને થાય છે અમારે માટે મતારના તાર હદ બહાર ખેતતા નહિ, તેમ ઓછા પણ ખેતતા નહિ જો આમ બરાબર તાર ખેતવામાં આવ્યા હોય તો મનુષ્યોના હૃદયો ખચવાનું આમર્થ્ય અમાગમાં છે જો તાગ હદ બહાર ખેતવામાં આવે તો તે તુટી જાય અને તાગ ઓછા ખેતવામાં આવે તો તે ઠીસા પડી જાય છે, અને ગાયન બધ પડે છે માટે તારને વધુ કે ઓછા ખેતતા નહિ આ વાન વૃક્ષ નીચે ખેડેલા શાક્યમુનિએ સાબળી જેથી તે બોલ્યા અરે, મે પણ આ શરીરના તાગને હૃદયબહાર ખેત્યા કે તેથી તેમથી ગીત નીકળતું નથી એટલું જ નહિ પણ તેને તુટી જવાનો પણ મોટો ભય છે જો આ શરીર તુટી જશે તો અનેકની આશાનો આધાર પણ તુટી જશે માટે હવે શરીરને હદ બહાર તપશ્ચર્યામાં નહિ વાપરતા મધ્યમ માર્ગ અદ્યક્ષ કરવો જોઈએ શરીર એ ઉપયોગી સાધન છે, માટે તેને મારી નહિ નાખવું જોઈએ, પણ તેને અકુશમાં રાખવું જોઈએ આવો પ્રિયાર કડી શાક્યમુનિ ઉક્યા પાસેની નદીમાં સ્નાન કરી બહાર આવવા પ્રયત્ન કર્યો પણ અશક્તિથી નદીમાં પડી ગયા મહા મહેનતે બહાર આવી એક ૫૩ નીચે ધ્યાનમાં બેઠા

આહ એક ધર્મિષ્ઠ ગોરાળ રહેતો તેની સ્ત્રી સુખતા ધણી નમ્ર અને દયાળુ હતી, તેને કાષ્ઠ પણ સતતી નહતી તેથી તેણે વનના અધિષ્ઠાતા દેવની માતા માની હતી કે જો મન પુત્ર થશે તો ચૈત્ર મહિનાની પુનમને દિવસે ખીરખાંડનું ભોજન વડતળે મુકીશ સુખતાની આ બાધા ફળી તેને પુત્ર થયો જેથી તે બાળકને લઈ દૂધપાકનું પાત્ર લઈ વનદેવને ધરાવવા આવી તો ત્યાં વડતળે શાક્યમુનિને પદ્માસને ધ્યાનમાં બેઠેલા દીડા તેમના ભિક્ષાપાત્રમાં દૂધપાક રેડ્યો, અને મુનિના શરીરે ઉચ્ચ અત્તર છાટી હાથ જોડી દૂર ઉભી શાક્યમુનિએ કાષ્ઠ પણ બોલ્યા વગર તે ભોજન જમ્યા અને તરત તે પૌષ્ટિક ખોરાકના પ્રતાપે તેમનામાં નવું બળ આવ્યું તેમના શરીરમાં નવી સ્ફુર્તિ આવી, અને જ્ઞાન મેળવવાને યોગ્ય તે શરીર થયું. પછી સુખતાએ પૂછ્યું શું દેવશ્રીને મારી માનતા પહોંચી ચૂકી ?

શાક્યમુનિ પોતાની કામળમાથી હાથ બહાર કાઢીને તે બાળકના માથા પર મુકી બોલ્યા, તું ચિરકાળ સુખી થશે, કારણુ તે મને મદદ કરી છે હું દેવ નથી પણ એક કટકતો યોગી છું મારું શરીર નિર્બળ થયું હતું, પણ

નારા સાત્વિક ખોરકે તે શરીરને બળ આપ્યું છે. તને આ સેવા માટે મોટો લાભ થશે

ન્યારે શાક્યમુનિ સાથેના પાત્ર બિશ્વકોએ આ બનાવ જોયો ત્યારે તેઓએ ધાર્યું કે આ શાક્યમુનિનો ધર્મ ઉત્સાહ મદ પડી ગયો. શાક્યમુનિએ ધર્મઉત્સાહ મદ પડી ગયો. શાક્યમુનિએ વિચાર કર્યો કે કેવળ ઉપવાસ કરવાથી આ સાધ્ય બિન્દુની સમીપમાં અવાતું નથી પણ ઉલ્ટું શરીર નિર્બળ થતું જાય છે અને તેની સાથે મન પણ નિર્બળ થાય છે જેનું શરીર અને મન નિર્બળ હોય તે કેવી રીતે ધ્યાનની પરાકાષ્ટાએ પહોંચી શકે ? આ વિચારથી તેમણે ઉચ્ચ તપશ્ચર્યા કરવી છોડી દઈ શરીરની ચુલાખી કે સુશ્રુષા ન ગણાય તેટલી હદે સરક્ષણ કરવા માડ્યું અને આત્મનિરીક્ષણ અને ધ્યાનનો આશ્રય લીધો.

શાક્યમુનિએ તે પછી ત્યાંથી ઉડીને એક લાકડા કાપનાર પાસેથી ધાસ માગી લઈ બોધીવૃક્ષ નીચે પાથર્યું તેનું યોગાસન બનાવ્યું અને તે ધાસ ઉપર પદ્માસન વાળીને બેઠા તે વખતે મન સાથે દંડ નિશ્ચય કર્યો કે આ આસનમા મારું શરીર શુષ્ક થાય, ચામડી હાડકા અને માંસ નાથ પામે પણ જ્યાં સુધી દુર્બલ પરમજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય નહિ ત્યાં સુધી આ આસન જરૂર પણ ડગશે નહિ.

આ વખતે તે વૃક્ષ ઉપર વિવિધ પક્ષીઓનો મધુર કંથરવ થઈ રહ્યો હતો. ગત્રી પડી, શાક્યમુનિ બોધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા બોધીવૃક્ષ નીચે આસન વાળીને બેઠા છે આજે અખિલ સ્વર્ગાડને આનંદ બાપી રહ્યો છે માત્ર માર-દેવના મુખ ઉપર ઉદાસી છે તે વિચારે છે કે આ શાક્યમુનિ થોડા સમયમા બુદ્ધ થશે બોધીજ્ઞાન મેળવશે અને તે જ્ઞાનવડે આખા વિશ્વને મારા પદ્મામાંથી મુક્ત કરવા યત્ન કરશે જે મત્ત્ય શોધવામા તે વિજ્યની નીવડશે તો મારું સર્વજ્ઞ બળ નાશ કરી શકશે પછી માગ્દેવ તેમને ઘણા વિદ્વેશ નાખ્યા પણ શાક્યમુનિનું ચિત્ર ધ્યાનમાંથી ચળ્યું નહિ ઘણી અપ્સરાઓ શાક્ય મુનિને ધ્યાનમાંથી ચળાવવા આવી છતાં તેમનું મન ચળ્યું નહિ. કોઈ ગીતે પોતે ધ્યાનમાંથી ન ચળવાની રાત્રીનો પ્રથમ પ્રકર વીતતા મુનિ પ્રથમ સમસા' બુદ્ધ થયા તેમના દિવ્યચક્ષુ ઉઘડી ગયા જેના બળથી તેમને પાછલા પાત્રસો ભવ દેખાયા તેની સાથે છેક હલકી સ્થિતિમાંથી તે બુદ્ધની સ્થિતિ સુધી જીવનના પગથીયા એક બીજા સાથે શી રીતે સકળાયના છે તે પણ તેમના જ્ઞાનની દૃષ્ટિ મર્યાદામા આવી ગયું પૂર્વ જન્મમા વાવેલા બી તે પછીના જન્મમા ફળ આપે છે, દરેક જન્મમા સારા કર્મનું સાદું

ફળ મળે છે અને ખરાબનું ફળ ખરાબ આવે છે મરણ તે લેણદેણનો હિસાબ કરવાનો વખત છે આ ગણતરી એવી ચોકસીથી ચાલે છે કે તેમાં એક રીત માત્રનો પણ ફેર પડતો નથી આ સર્વ મહાન મિહાતોનું શાક્ય મુનિ શુદ્ધ ભગવાનને પ્રથમ અનુભવયુક્ત જ્ઞાન થયું

રાત્રીના બીજા પ્રહરમાં શાક્યમુનિને આખા વિશ્વના જીવોના જન્મોનું જ્ઞાન થયું દરેક મનુષ્યો દુઃખથી રીમાવા લાગ્યા તેમને તે દુઃખના કારણ ન સમજવાથી ફરી દુઃખ ઉત્પન્ન કરનારા કાળજીને જન્મ આપે છે અને દુઃખ થાય છે આ જન્મમગ્ણનું ચક્ર નિયમિત - તે ચાલ્યા કરે છે, અને તે ચક્ર તળે માણી માત્ર આવી જાય છે, રાત્રીના ત્રીજા પ્રહરમાં આ જન્મ મગ્ણ શાથી ઉત્પન્ન થાય છે તેનું નિદાન ગોપી કહાડ્ય પ્રથમ વૃક્ષાવસ્થા અને મરણ શાથી આવે છે તેનો વિચાર કરતા જણાય કે જ્યાં શરીર છે ત્યાં વૃક્ષાવસ્થા અને મરણ એવો તેનો ધર્મ જ છે ત્યારે શરીર શાથી આવ્યું, તેનો વિચાર કરતા બુદ્ધે જોયું કે પૂર્વજન્મમાં કરેલા કાર્યો, વચનો, અને વિચારોને લીધે આ શરીર મળ્યું, ત્યારે પૂર્વભવમાં શા સાડે કર્મો કર્યા ? તે કર્મો કરાવનાર ઉપાદાન છે, ઉપાદાન તૃણાથી ઉત્પન્ન થયું, તૃણા વેદનાથા ઉત્પન્ન થઈ અને વેદ ૧ છ પ્રકારના સ્પર્શથી ઉત્પન્ન થાય છે, સ્પર્શ નામ રૂપથી, નામરૂપ વિજ્ઞાનથી, વિજ્ઞાન અનિદાથી ઉત્પન્ન થાય છે માટે વૃક્ષાવસ્થા અને મરણનું અંતિમ કારણ આવઘા છે, આ મિહાતોનું શુદ્ધ ભગવાનને સાક્ષાત્કાર થયો

રાત્રાના ચોથા અને છેલ્લા પ્રહરમાં શુદ્ધ ભગવાને ચાગ ઉત્તમ સત્યો શોધી કહાડ્યા દુઃખ છે, દુઃખનું કારણ છે, દુઃખનો નાશ છે અને તેનાશ કરવાના ઉપાયો છે સવાર થતા પહેલા શાક્ય મુનિના મનના દ્વાર સારી રીતે વિકસેલા કમળની માફક ખુલા થઈ ગયા અને શાક્ય મુનિ શુદ્ધ થયા ત્રિકાળ જાની થયા સત્યનો પ્રકાશ અનુભવવાને વચમાં આવતા આવગણોથી મુક્ત થયા તે જોધી વૃક્ષ તળે શુદ્ધ ભગવાન સાત દિવસ અને રાત્રી સુધી જરા પણ હાલ્યા ચાલ્યા સિવાય ધ્યાનગ્રસ્ત દશામાં સ્થિર બેઠી રહ્યા તેમનું મન શાત હતું કોઈ પણ પ્રકારની આશા તૃણા હવે રહી નહીં જે પ્રાપ્ત કરવા ચોગ્ય હતું તે મળ્યું, તેમના જીવનનો ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ ઉદ્દેશ આજે પૂર્ણ થયો તે વખતે તેમના મનમાંથી આ ઉદ્દેશો નીકળ્યા

હું લાખ્યા વખતથી આ શરીરરૂપી ધરમાં ફેર પુરાયો છું, આ દુઃખરૂપ કેદખાનું કાણે બનાવ્યું તેને હું હમેશા શોધતો હતો મારો પ્રયત્ન મહાન હતો, પણ અત્યાર સુધી તે વૃથા ગયો હતો પણ આજે તો હું શરીરના

રચનાર મે તને જાળખી કહાડ્યો, આ દુ ખરૂંપી દિવાલો તુ કદાપિ ફરીથી ઉભી કરી શકીશ નહિ. આજે આ તારૂં ઘર ભાગી જાયુ છે, તેના પાયા જડમૂળથી ઉખડી ગયા છે, અવિદ્યાએ બાંધેલું ઘર જ્ઞાનથી વિલય થયું છે. હવે હું તે ઘરમાંથી મુક્તિ તરફ ચાલ્યો જઉં છું.

શુદ્ધ ભગવાનને હવે આખું વિશ્વ દુ ખના મહાસાગરમાં ડૂબેલું જણાયું જેમાં તેનનો દયામય સ્વભાવ સ્ફુરી આવ્યો. તેમને જગતનું અજ્ઞાનરૂપી અધકાર દૂર કરી જ્ઞાન પ્રકાશ આપવા સિવાય બીજું શું સુઝે ? હવે તેમને દુ ખનો સહાર કરનાર ધર્મ ફેલાવવાની ભાવના થઇ લોકો પ્રાપ્તચિત, બલિદાન, ક્રિયાકાંડ અને મત્ર તત્રમાં વ્યાસકત થયેલા છે, તેઓ શુ આત્મસમય અને ભૂત દયા ઉપર રચાયેલા આ ધર્મને માનશે ? શુદ્ધ ભગવાનની દયા અનુપમ હતી છેવટે તે ધર્મનો બોધ કરવાના નિશ્ચય ઉપર આવ્યા.

પ્રથમ તેમણે પોતાના પ્રાચીન ગુરુ આરાડકાલામને નવા ધર્મમાં દીક્ષિત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો, પણ તેમણે તો દેહ છોડી દીધો છે એમ સાંભળ્યું પછી રૂદ્રકરામ પુત્ર પાસે ઉપદેશ આપવા ઇચ્છ્યું પણ તે આ લોકમાં નથી એમ ખબર મળી જેથી પ્રથમના પોતાના પાત્ર સહઅધ્યાયીને આ નવા સત્યનો બોધ આપવાનું ધારી કાશીથી ઉતરે ૩ માસક ઉપર આવેલા મૃગદાવ તરફ શુદ્ધ ભગવાન ચાલ્યા કાશી તરફ જતા ઉપકે નામના એક દહગળર જૈન સાધુ શુદ્ધ ભગવાનને મળ્યા તે શુદ્ધની અપૂર્વ કાન્તિ જોઈ ચકિત થયા અને પૂછવા લાગ્યા કે તમારા ગુરૂ કોણ છે ? તમે કોને કહે છે દિક્ષા લીધી ?

શુદ્ધે કહ્યું મારો કોઈ ગુરૂ નથી, મને શાંતિ છે ધર્મનું સામ્રાજ્ય સ્થાપન કરવાને હું કાશી તરફ જઉં છું, જે પાપ મને મૃત્યુના અધકારમાં દટાયેલા છે તેમન માટે હું ત્યાં જીવનનો દીપક પ્રકટાવીશ.

ઉપકે પૂછ્યું શું તમે આખા જગતને જીતનાર જીન છો ? શુદ્ધે કહ્યું જેણે આત્મા અને મનોવિકારો ઉપર જય મેળવ્યો છે તેઓ જીન છે જે વિકારને જીતે છે અને પાપથી દૂર રહે છે તેજ ખરા જીતનારા છે.

પછી તે કાશી ગયા જ્યાં મૃગવન અમર નામ ધરીપટનમાં કૌડીન્ય અને તેના ચાર સોમતીઓને જોયા તેઓએ શુદ્ધ ભગવાનને આવતા જોઈ પરસ્પર વિચાર કર્યો કે આ મનુષ્યે વ્રત ભગ કર્યો છે માટે તેને ગુરૂ તરીકે સન્માન આપવું નહિ અને તેનું નામ દષ્ટને બોલાવવો તે આવે ત્યારે આપણે ઉભા થવું નહિ તેમને નમસ્કાર કરવા નહિ, અને તેનો આદર સત્કાર કરવો નહિ. આવો વિચાર કરી તે બેઠા શુદ્ધ ભગવાન તેમની તરફ

આવવા લાગ્યા, તેમને આવતા જોઇ પાચે જાણે ન ઉડવાનો વિચાર કર્યા છતાં ઉભા થઇ ગયા તેમને આસન આપ્યું, પૂજન કયું અને ગુરૂને યોગ્ય સર્વ ન-માન આપ્યું પણ તેમણે શુદ્ધ ભગવાનને ગૌતમ કહીને જુઓનાઆ ત્યારે શુદ્ધ કહ્યું મારા ખાનગી નામથી મને બોલાવતા નહિ જે અહત થયા હોય તેમને ખાનગી નામથી બોલાવવા તે અમભ્ય કહેવાય મારે માન નથી જોઈતું પણ જે સર્વ જીવોઉપર સમદૃષ્ટિથી જુઓ છે તેને તેના ખાનગી નામથી બોલાવવા તે સ્વભ્ય ગણાય નહિ શુદ્ધો આખા વિશ્વના ઉદ્ધારનો માર્ગ બતાવે છે માટે જેમ બાળકો પિતાને માન આપે તેમ શુદ્ધોને હરેક માન આપવું એમ કહી તેમણે તે પાંચ શિષ્યોને ધણો બોધ આપ્યો પણ અભિમાન અને અજ્ઞાનને લીધે તેમણે તે ઉપદેશ ગ્રહણ કર્યો નહિ તેમણે કહ્યું કે તમે મન, વચન અને શરીર ઉપર સયમ રાખ્યા સિવાય કેવી રીતે શુદ્ધ થયા? શુદ્ધ તેમને કહ્યું કે આ વિશ્વમા બે માર્ગ છે કેટલાક કેવળ તપ કરી શરીર સૂકવી નાખે છે, અથાત શરીરને મારા નાખે છે જ્યારે બીજા કેટલાક ખાનપાનમા અને ઇન્દ્રિયોના વિલાસના ઉપભોગમા મગ્ન રહે છે આ બન્ને માર્ગ સદ્જ્ઞાનનો અભાવ સ્પષ્ટ છે આ માર્ગથી કહી મુક્તિ મળી શકે નહિ શરીર નિર્વ્યજ થતા મન નિર્વ્યજ થાય છે તેથી વિ-
 * આરો ગુચાય છે જેથી તેને સામાસીક બાબતોનું તેમ ઇન્દ્રિયપર જ્ય મેળ-
 વવાનું જ્ઞાન તો ક્યાથી હોય? માટે આ બે માર્ગનો ત્યાગ કરી મે અધ્યમ માર્ગ ગ્રહણ કર્યો છે આથી સર્વજી દુઃખ મરી નાતિ મળે છે જન્મ મર-
 જીના ચક્રમાથી મુક્ત થવામા આઠ પ્રકારનો માર્ગ શોધ્યો છે સત્ય, શ્રદ્ધા, સદ્વિચાર, મહત્વચન, સદ્વર્તન, ગુજરાનના સત્ સાધનો, સદુચ્ચમ, સત રમ્ભ-
 તિ અને સત્ સમાધિ એ આઠ પ્રકારે ધમ થાય છે તૃણોનો અત આ-
 જીવા માટ આ ઉત્તમ માર્ગ છે દુઃખ છે દુઃખનું કારણ છે, દુઃખનો નાશ થઈ શકે છે અને નાશ કરવાના સાધનો પણ છે એ ચાર મહાન સત્યો સર્વને જાણવા જેવા છે આ જરા બ્યાધિ ને મરણ દુઃખરૂપ છે તૃણો એ દુઃખના કારણરૂપ છે માટે તૃણોનો નાશ કર્યાથી દુઃખ નાશ થાય છે
 આ ઉપદેશ સાંભળી કૌડાયનના જ્ઞાન ચક્ષુ ઉવડયા, મહાન સત્યોનું તેને દર્શન થયું અને તે શુદ્ધનો પ્રથમ શિષ્ય થયો પછી ધીમે ધીમે તેના બીજા ચાર સોબતીઓ ભદ્ર, મહાનામ અશ્વજીત અને વાલ્ય પણ શિષ્યો થયા તે પાંચ શિષ્યો મહા પ્રતાપી થયા પછી કાશીના એક સદ્ગૃહસ્થનો મુન વૈરાગથી ધર્મમાથી નાશી જતો હતો તે શુદ્ધ ભગવાનનો ઉપદેશ સાંભ-
 ળી શાન્તિ પામ્યો અને શિષ્ય થયો આ યશને ૫૪ મિત્રો હતા તે પણ

પોતાના દુર્યશ્વિનો ત્યાગ કરી બુદ્ધના શિષ્યો થયા વર્ષાઋતુ પુરી થતા બુદ્ધ ભગવાનને ૬૦ શિષ્યો થયા તેમને બુદ્ધે દેશોદેશ ઉપદેશ કરતા મોકલ્યા

બુદ્ધ ભગવાન પછી ઉરૂખિલ્લના જગત્ત તરફ થયા ત્યાં કાસ્યપ નામના બ્રાહ્મણ પાસે ૫૦૦ શિષ્યો હતા જે અગ્નિહોત્રી હતા ત્યાં બુદ્ધ ગયા આ ઋષિના આશ્રમ પાસે એક અગ્નિકુડ હતો જ્યાં એક પ્રયત્નશક્તિવાળો મહા નાગ રહેતો હતો બુદ્ધ ભગવાને એક રાત્રી પડી રહેવાની કાસ્યપપાસે જગ્યા માગી કાસ્યપે કહ્યું આ એક અગ્નિકુડ પાસે જગ્યા છે પણ ત્યાં એક સાપ રહે છે જે પોતાની દષ્ટિમાંથી નીકળતી જ્વાળાથી મનુષ્યને મારી નાખે છે બુદ્ધ ભગવાને ત્યાજ રહેવાની જગ્યા માગી એટલે કાસ્યપે કહ્યું ભલે તમને થોડાં લાગે તેમ કરો બુદ્ધ ભગવાન તે અગ્નિકુડવાળી જગ્યામાં ગયા અને ધ્યાન કરતા બેઠા તે વિકાળ નાગે બુદ્ધ ભગવાનને જોઈ પોતાનું સંઘળું બળ અજમાયું તેની દષ્ટિમાંથી વિષ નીકળ્યું અને મુખમાંથી અગ્નિની જ્વાળાઓ બહાર ફેંકી, પણ બુદ્ધ ભગવાનને આથી કાંઈ અમર થઈ નહિ અગ્નિથી મજાન બળી ગયું પણ બુદ્ધ ભગવાન તો નિશ્ચર અને અડગ રહ્યા જ્યારે નાગની જ્વાળાથી બુદ્ધને અમર ન થઈ ત્યારે તે નાગ શ્વાત થયો અને માથું નમાવ્યું

કાસ્યપે જાણ્યું કે પોતા મનુષ્ય બળી ગયો હશે સત્તરમાં તે જોવા અગ્નિ કુડ પાસે આગ્યા તો નાગ ત્યાં રમતો જોયા અને બુદ્ધને સમ્પ્રાધિમાં બેઠેલા જોયા જેથી તે બુદ્ધના વખાણ કરતા લાગ્યા છતાં કાસ્યપ ઋષિનો અહંકાર દૂર જ થયો. અતે બુદ્ધ ભગવાનના ઉપદેશથી કાસ્યપઋષિ પોતાના ૫૦૦ શિષ્યો સાથે બુદ્ધ ભગવાનના શિષ્ય થયા પછી તેમણે પોતાનો સામાન અને યજ્ઞ નિમિત્તના વામણો પાને જહેની નદીના જળમાં નાખી દીધા તે પછી કાસ્યપના બીજા બે ભાઈઓ પોત પોતાના ૫૦ શિષ્યો સાથે બુદ્ધ ભગવાનના શિષ્યો થયા પછી બુદ્ધ આ શિષ્યો માથે રાજગૃહ તરફ ગયા ત્યાં મિત્રસાર રાજાએ તેમનો આગે આદર મત્કાર કર્યો અને મિત્રમાર રાજા પણ બુદ્ધ ધર્મનો અનુયાયી થયો પછી ઘણા લોકોના ટોળા બુદ્ધ ભગવાનના દર્શન આવવા લાગ્યા ત્યાં વેર્યું વનમાં બુદ્ધ ભગવાને પોતાના શિષ્યો સાથે ઘણા ચાતુર્માસ ગાળ્યા હતા અને ઘણા સંતો પણ આજ સ્થળે આપ્યા હતા

રાજગૃહમાં રહ્યા પછી સારી પુત્ર, મૌદગલ્યાન અને મૈત્રેયાણી પુત્ર નામના ત્રણ પ્રસિદ્ધ શિષ્યો તેમના થયા તેમાં શિવચક્ર નામનો એક બ્રાહ્મણ પુત્ર બુદ્ધ ભગવાનનો દયા અને ક્ષમાનો ઉપદેશ સાંભળી બુદ્ધના

ખાત્ર શિષ્યોમાનો એક થયો તેનું નામ મૈત્રેયાણી પાડ્યું તે પછી મહા કારયપ નામનો એક સન્યાસી છુદ્ધનો શિષ્ય થયો.

છુદ્ધ ભગવાને પોતાના શિષ્યોને કહ્યું કે મર્વ પ્રવારના પાપ નહિ કરવા, અને જિનના શુદ્ધ કર્મો, એજ છુદ્ધ ધર્મ છે તમે ધર્મી ધર્મને બૂલો નહિ આ વખતે છુદ્ધ સધની વ્યવસ્થા અને પવિત્રતા જનવવાના કેટલાંક નિયમો રચ્યા જેને પ્રતિનાદા કહે છે.

રાત્રીપુત્ર અને માદગલાયન પછી કેટલાંક સમય સુધી નવા શિષ્યો ન થવાથી લોકોનાં હિતસાધ ધીમે ધીમે ઘટવા લાગ્યાં અને છુદ્ધ સાધુઓ પ્રત્યે લેણી અપમાનથી નેવા લાગ્યા છુદ્ધ ભગવાન અહીં રાજગૃહમાં ઉપદેશ આપતા હતા અને લેણીને સત્ય ધર્મ તરફ દોરતા હતા તે વાતની કપિલ વરતુમા આમત્રણ કરવા કેટલાંક સામતો મોકલી કહાલ્યું કે તમારા પિતા મરણની નંચારીમાં છે, માટે તેમનું મુખ જોવું હોય તો તરત આવો યશોધરાએ પણ સવારો સાથે કહેવગવ્યું કે રાહુલની માતા જેમ કુમુદચંદ્રની ઝખના કરે તેવી રીતે તમારા દર્શન માટે આવુર બની છે જે તમને ઇષ્ટ વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ હોય તો તેમાં તે પોતાનો ભાગ માગે છે તે સર્વ સામતો છુદ્ધ ભગવાન પાસે આવ્યા, અને છુદ્ધનો ધર્મનો ઉપદેશ સાભળી કહેવાની વાત બૂલી છુદ્ધના શિષ્યો થયા આ રીતે રાજગૃહે નવ વાર જુદા જુદા સામતો મોકલ્યા પણ નવે વાર તે ગામતો છુદ્ધના શિષ્ય થયા પછી સિદ્ધાર્થના મિત્ર ઉદાચીને રાજગૃહે મોકલ્યો તેને વેણુવન પાસે આવતા પાસેના ઝાડની નાની નાની કુપળો તોડી પોતાના કાનમાં ઘાલી કે જેથી છુદ્ધનો ઉપદેશ તેના કાનમાં ન સંભળાય આમ કરી તે વેણુવનમાં દાખલ થયો અને શુદ્ધોદન રાજા તથા યશોધરાનો સંદેશ કહી મળાળ્યો.

આ સાભળી છુદ્ધ ભગવાને કહ્યું કે હું હવે જઈશ, મારી લાજવાની ઇચ્છા છે જેમણે જીવન આપ્યું તે માતાપિતા તરફ પૂજ્યભાવ બતાવવો એ પુત્રની વાત છે એમ જણાવી તે રાજગૃહથી કપિલવસ્તુ તરફ જવા નીકળ્યા સધના નિયમ પ્રમાણે નગરની બહાર બાગમાં પોતે ઉતર્યા, આ વાત જાણી નગરમાં સર્વત્ર આનંદ થયો છુદ્ધના પિતા, કાકા વીગેરે સખધી તેમ નગર જનો છુદ્ધના દર્શને આવ્યા શુદ્ધોદન રાજા કેટલીક વાર સુધી કાંઈપણ બોલી શક્યો નહિ પુત્રના મુખ સામું જોયા કર્યું અને પુત્રે પિતાના મુખ સામું જોયું બનેમાથી એક પણ ઘણીવાર સુધી એક પણ અક્ષર બોલ્યા નહિ રાજા વિચાર કરવા લાગ્યા કે જો આ પુત્રે રાજ્ય કર્યું હોત તો આધાતાની માફક ચક્રવર્તી પ્રતાપી રાજા થાત આ જીવગીમાં તેને શા

આનંદ થતો હશે । શુદ્ધ ભગવાન પોતાના પિતાના હૃદયને આશય સમજી ગયા અને તેમને સદ્કર્મ તરફ વાળવા બોલ્યા કે તમારું મન શાંત કરો, ક્રોધપિણ્ડ પુત્રે પિતાને નહિ આપેલો એવો ધાર્મિક યોરાક હું આપુ છું તે સ્વીકારો કર્મ પ્રમાણે મનુષ્યને ફળ મળે છે માટે દરેકે પોતે કેવા કર્મ કરે છે તેથી સાવધ રહેવું મરતી વખતે જીવ એકલો જાય છે માત્ર તેની સાથે સારા નરતા કરેલા કૃત્યો જાય છે નિર્વાણ એજ પરમ શાંતિનું સ્થળ છે, એજ હૃદય આનંદ છે તૃષ્ણાના નાશથી પરમ શાંતિ મળે છે જો મનુષ્ય લોભ, ક્રોધ અને અજ્ઞાન ઉપર જય મેળવે તો આ જગત્માતેને જીતવા યોગ્ય કાષ્ટ રહેતું નથી આ સામળી રાજાને સતોષ થયો અને હાથ જોડી બોલ્યો કે આજે મારો આત્મા પ્રમત્ત થયો છે હે પુત્ર, તે સસારનો ત્યાગ કર્યો, તે તપ કર્યું અને પરમ ફળ મેળવ્યું તે બધું ખડું સારું કર્યું છે આમ બોલતાં રાજાનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું.

બીજે દિવસે બિદ્યા માગવા માટે શુદ્ધ ભગવાન હાથમા પાત્ર લઈ કપિલવસ્તુ ગયા તેમણે મધના નિયમ પ્રમાણે ઘેર ઘેર બિદ્યા માગવાનો નિશ્ચય કર્યો જ્યારે શુદ્ધોદન રાજાને તેથી ખમર પડી ત્યારે રાજા શુદ્ધ ભગવાન જ્યાં બિદ્યા માગતા હતા ત્યાં આવીને કહેરા લાગ્યા કે હે પ્રભો, તમે અમને શું કરવા શરમમા નાખો છો ? અત્ર વાસ્તે બિદ્યા કેમ માગો છો । શું આટના સાધુ જમાડવા જેટલું પણ આમર્થ્ય મારામા નથી । શુદ્ધે કહ્યું એ તો અમારો રીવાજ છે ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે આપણા વશમા તો ક્રોધએ હજી સુધી બિદ્યા માગી નથી શુદ્ધે કહ્યું હું તો શુદ્ધોદનો વશ જ છું તેઓ બિદ્યા માગીને જ ઉદ્ધ નિર્બંધ કરતા પછી શુદ્ધ ભગવાનનું પાત્ર લઈ તેમને રાજા મહેલ તરફ લઈ ગયા ત્યાં તેમને મર્વેએ માન આપ્યું પણ યશોધરા ત્યાં આવી નહોતી તેણે ધાર્યું કે રાજકુમારને મારા માટે દિલમોજી હરો તો તે મારી પાસે બેઠે આવીને આશી

યશોધરા આ વખતે પોતાના દિવાનખાનામા જ બેસી રહી. શુદ્ધ તેના મનના ભાવ જાણતા હતા તેથી તે બે ાગે સાથે યશોવરના ઓરડામા ગયા શુદ્ધે પીળા વસ્ત્ર પહેર્યા હતા તેમનું માથું ઝુઝાવેલું હતું શુદ્ધને જોઈ યશોધરાનું મન કાણુમા રહ્યું નહિ તે તેમના પગે બાકી પડી, અને તેની આપ્તમાથી આસુ વહેવા લાગ્યા પછી તે ઉભી થઈ બાજુએ ઉભી રહી

શુદ્ધોદન રાજાએ કહ્યું હે પુત્ર, જ્યારથી તું ઘર છોડીને ગયો છે ત્યારથી આ સતી અખંડ બ્રહ્મચર્ય પાળે છે એકવાર જમે છે, રાત્રે સાઠી પર પડી રહી છે અને અસંખ્ય દુઃખ અનુભવે છે શુદ્ધે દયાપૂર્ણ મુખે યશો-

ધરા સામે જોઇ પોતાનો પૂર્વ જીવનો સબધ કહ્યો અને પ્રસંગને અનુસરતો ઉપદેશ આપ્યો. યશોધરા પછી જુદ્ધમતની સાધ્વી થઇ અને પાછળથી જુદ્ધ ભગવાનની ધ્વજા વિરુદ્ધ તેમની સાધ્વીનો વર્ગ સ્થાપવો પડ્યો. ત્યારે તે જુદ્ધમતની મુખ્ય સાધ્વી થઇ.

બીજે દિવસે જુદ્ધ ભગવાનની માસી પ્રજાપતિ ગૌતમી કે જેણે સિદ્ધાર્થ કુમારને ઉછેર્યો હતો તેના પુત્રનદનો વવાહ અને રાજ્યાભિષેક બીજે દિવસે હતો. તે શુભ દિવસે નદ પોતાના ભાઈ જુદ્ધ ભગવાનને મળવા ગયો. જુદ્ધ ભગવાને તેણે એવો અહિંસક ઉપદેશ આપ્યો કે તેની પચળીને તેણે રાજ્ય સુખ અને વિવાહ સુખ અસાગ માન્યુ અને તરત દીક્ષા લીધી. રાજ ભવનમાં આથી હાહાકાર વર્તાઈ રહ્યો. એક અઘ્વાડીયા પછી યશોધરાએ પોતાના પુત્ર રાહુલને વસ્ત્રાભરણ પહેરાવી પોતાના પિતા જુદ્ધ ભગવાન પાસે ધન માગવા મોકલ્યો. આ વખતે રાહુલને સાત વર્ષની ઉંમર થઇ હતી. રાહુલ જુદ્ધ ભગવાન પાસે ગયો અને કહ્યું કે હું પિતા તમારી પાસે આવવાથી મને ધણું આનંદ થાય છે. જુદ્ધે કાંઈ જવાબ ન આપ્યો. પછી જોજન કરી તે વડવનમાં ગયા. રાહુલ તેમની પાછળ પાછળ ચાલ્યો અને વાસો માગવા લાગ્યો.

જુદ્ધ ભગવાને વિચાર કર્યો કે જે ધન એને જોઇએ છીએ તે ક્ષણિક અને નાશવત છે. માટે ભોધવ્ય નીચે ધ્યાન કરતા મને જે સાત રતનો મળ્યા હતા તેજ હું તેને આપીશ, અને તેને આધ્યાત્મિક શક્તિયોનો વારસ બનાવીશ. પછી સારી પુત્રે રાહુલને ઉપદેશ આપી સન્યાસી બનાવ્યો. જ્યારે આ વાત રાજકુટુંબમાં પડી ત્યારે સર્વ ધણા શોકાતુર થયા. નન્દ તેમ શુદ્ધોદનના બીજા પુત્રા અને ગાહલ પણ શ્રમણ થયા. જેથી શુદ્ધોદન નિરાશ થયા. જેથી તેમણે જુદ્ધ પાસે જઇ કહ્યું કે આજથી માથાપની રજા સિવાય સધમાં કાંઈને પણ દોષ ન આવી એવા નિયમ દાખલ કરો. જુદ્ધ ભગવાને તે માગણી મંજૂર કરી પછી થોડો વખત ત્યાં રહી રાજગૃહ તરફ ગયા. રસ્તામાં અંગામાં નદીના કાંઠે અનુપ્રિય નામના વનમાં કેટલાક વખત રહ્યા. તે વખતે તેમના સ્વજનોમાંના કેટલાક તેમના શિષ્ય થયા. જેમાં આનંદ, દેવદત્ત, ઉપાત્તિ અને અનિરુદ્ધ હતા. આનંદ અને દેવદત્ત તેમના કાકાના છોકરા હતા. આનંદ હમેશા તેમની સાથે રહેતો હતો અને દેવદત્ત પાછળથી તેમનો પ્રતિસ્પર્ધી થયો. ઉમાલી હજમ હતો, તે સધનો મોટો નાયક થયો હતો. અનિરુદ્ધ માનસાસ્ત્રમાં પ્રવીણ હતો.

ગુરુ તરીકે જુદ્ધ ભગવાને અનેક શિષ્ય કર્યા. ઉચ્ચ નીચ, શ્રીમત,

ગરીબ ખાદ્ય, ચાડળ ભૈનો, આજીવિકા, સન્માસી, ગૃહસ્થ, છુટારા, ઉમરાવ, ખેડૂત, પુરૂષો સ્ત્રીઓ સખળા તેમના શિષ્યો થયા. તેમના શિષ્યોમાં શુદ્ધ ધર્મનો ઉપદેશ આપનાર તરીકે ૧૨ શિષ્યો પ્રસિદ્ધિ પામ્યા અગાત કૌડિન્ય, અશ્વજીત, સારિષ્ટ્ર, મૌદગલાયન, મહાદાસ્યપ, મહા કાત્યાયન, અનિરૂદ્ધ ઉપાલી, વિડોળા ભારદ્વાજ, કૌસ્થિલ, રાહુલ અને પૂર્ણ મૈત્રાયાણી પુત્ર એ બાર મુખ્ય છે

શુદ્ધ ભગવાનની કીર્તિને કનક લગાડવા અને લોકોમાં તેમને હલકાં પાડવા કેટલાક ભુદાભુદા પથના દુષ્કાંત લોકોએ અનેક પ્રયત્નો કર્યા એક મતવાળાએ ચિત્તા નામની એક સ્ત્રીને પોતાના તત્ત્વમાં લીધી તે રોજ સાયકાળે શુદ્ધના ઉપાસકો ધર્મ શ્રવણ કરી વિહારથી નગર તરફ જાય ત્યારે ચિત્તાને વિહાર તરફ મોકલવા અને અવારે જ્યારે લોકો નગરમાંથી વિહાર તરફ જતા ત્યારે ચિત્તા વિખરાયતા પોશાક સાથે નગર તરફ આવતી. આથી લોકોને શુદ્ધ વિષે શકા ઉપજતી એક દિવસે તેણે સર્વ માણસો સમક્ષ આવી કહ્યું કે મને શુદ્ધથી ગર્ભ રહ્યા છે તેણે પેટે એક બેડો બાંધ્યો હતો તે દૈવ સંયોગે ને વખતે છુટી જવાથી તેનું પોગળ જણાયું. બીજી એક સુદરી નામની સ્ત્રીને વશ કરી. તે કરેલી કે શુદ્ધનું ચરિત્ર સારું નથી આ સ્ત્રીને તે લોકોએ દારૂડીયા પામે મારી નખાવી વિહાર પાસે નાખીને વાતો ચલાવી કે શુદ્ધે પોતાનું કલક છુપાવવા આ બીજી પાતક કર્યું છે પણ થોડા દિવસે તેજ દારૂડીયાઓએ દારૂના ઘેનમાં કહ્યું કે અમે શુદ્ધનું ચરિત્ર સુદરીને મારી કલકિત કર્યું હતું કેટલાકે તેમને શ્રીગુપ્ત મારફતે ખેરાકમાં ઝેર આપી તેમનો પ્રાણ લેવાને યુક્તિ રચી પણ તે વાત શુદ્ધ ભગવાનના જાણવામાં આવી જેથી તેમણે શ્રીગુપ્તને ક્ષમા આપી અને દ્વેષ દ્વેષથી નહિ પણ પ્રેમથી જ નાશ પામે છે એ નિઃકાંત ખરો પાડી બતાવ્યો.

શુદ્ધ ભગવાન સવારે પાંચ વાગે ઉઠતા, અને પોતાના શિષ્યોને શ્રમ ન પડે તે માટે જાતે જ સ્નાન કરી વસ્ત્ર પહેરી લેતા. પછી તે ભિક્ષુ ભાગવાનો સમય થાય ત્યાં મુખી તે એકાંત જગ્યામાં જતા અને ખાનમાં ખેસતા હતા જ્યારે ભિક્ષાનો સમય થાય ત્યારે ત્રણ વસ્ત્ર પહેરી હાથમાં પાત્ર લઈ કેટલીક વાર એકતા અને કેટલીક વાર શિષ્યો સાથે પાસેના ગામમાં દાખલ થતા લોકો કેટલીકવાર તો તેમને ભોજન ગ્રહણ કરવાને આગ્રહ કરતા જે ભોજન તે ત્યાં ત્યાં જ ખાઈ લેતા હતા ભોજન થઈ રહ્યા પછી લોકોને ઉપદેશ આપતા પછી ત્યાંથી જે વનમાં પોતે ઉતર્યા

દોષ ત્યા જતા, ત્યા ખીજ શિષ્યો ભોજન કરી આવે ત્યા સુધી તેમની રાહ નેતા અને બહાર બેસતા પછી પાગથા આગળ ઉભા રહી કેટલીક બોધમંત્ર સચના આપતા અથવા કોઈ શિષ્યને ધ્યાનનો અમુક વિષય જણાવતા હતા. જ્યારે શિષ્યો ધ્યાન વાસ્તે જતા ત્યારે થુલ્લ થોડો સમય આરામ નેતા પછી પાગ ઉડી પાસેના મનુષ્યોને કેવી રીતે પોતે મદદ કરી શકે તેનો વિચાર કરતા માજના ચાર પાંચ વાગે પાસેના ગામના માથુસો આવતા તેમને મત્તને બોધ કરતા હતા. મધ્યાહ્ન તે લોકો પાછા જતા ત્યારે પોતે સ્નાન કરતા અને વ્યાન વાસ્તે એટલા શિષ્યો બધા તેમના પાસે એકઠા થતા તમાના કેટલાક શિષ્યો પોતાનો અનુભવ કહેતા કેટલાક શકા દોષ તે પૂછતા જેથી ધર્મસબધી વાર્તાસ્થાપ કરવામા રાત્રીનો પ્રથમ પહોર ચીતી જતો વાકીની રાત્રીનો કેટલોક ભાગ ધ્યાનમા પમાર થતો અને કેટલોક ભાગ શાત નિદ્રામા જતો શિયાળા અને ઉનાળાના મળી આઠ માસ જુદે જુદે સ્થળે વિચરતા હતા વર્ષા ઋતુમા ચાર માસ સુધી તે એક સ્થળે રહેતા.

પોતે હમેશા સાબળનાર પાત્રની યોગ્યતાનો વિચાર કરીને જ જવાબ આપતા પોતે સત્ય સમજવવા ઉપમાઓ, વાર્તાઓ, દત કથાઓ, ઐતિહાસિક બનાવો, કહેવતો અને સાબળનાગના પૂર્વજન્મના બનાવોનો આશ્રય લેતા જ્યારે કોઈને ઠપકો આપવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે પોતાના કે તે પુરુષોના પૂર્વજન્મો તે કહેતા જ્યારે તે કોઈ સાથે વાત કરતા ચારે લોકો અનર્ધ જતા તેમના શબ્દોથીજ અશુભીમાળ નામનો મોટો લુટારો અને આલવી ગામનો મનુષ્યોનો અહાગ કરનાર કુગ મનુષ્ય બદલાઈ ગયા હતા તેમની છાયા તથા એકવાર પણ જે આવ્યા તે હમેશને માટે તેમના ચપ્પ રહેતા જે તેમને મળતા તે તેમની મૈત્રીને વશ થતા, જે તેમને જણુતા તે તેમના ભક્ત થઇ રહેતા પ્રાઈને પણ પોતાનો ધર્મ તેની પ્રમ્થા વિરૂદ્ધ માનવાનું કહેતા નહિ.

મનુષ્ય પોતેજ પોતાના ભવિષ્યનો રચનાર છે, તેનું ભવિષ્ય તેના હાથમા જ છે જેથી મનુષ્યે કેવા વિચાર કે કાર્યો કરવા કે પૂર્વજન્મના કારણને સહાયભૂત થાય નહિ અને ભૂતકાળનું કર્મ ખપી જતા મનુષ્ય મુક્તિ નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરી શકે આ શીખવવું, આમાજ થુલ્લ ધર્મનો સાર આવી રહેલો છે સર્વને શુદ્ધ વિચાર કરવાનું, પોતાના શિષ્યોને ધ્યાન કરવાનું થુલ્લ દેવ બાર દેઈને કહેતા. મનુષ્યની ઉન્નતિમા, તેનું ચરિત્ર ઉત્તમ બનાવવામા અને તેનું ભવિષ્ય નિર્માણ કરવામા ઉત્તમ વિચાર એ મથુ જ પ્રમળ સાધન છે.

શુદ્ધ ધર્મનો મુળ સિદ્ધાંત એ છે કે મનુષ્યના સર્વ દુખો અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થાય છે તેથી મનુષ્યની ઉત્તતિનું અને સુખનું રહસ્ય અજ્ઞાનને દૂર કરવામાં રહેલું છે. શુદ્ધ કહેતા કે જેને કષ્ટ આપી આત્માને ઝઘાની પમાડવી નહિ તેમણે શોધેલા અષ્ટવિધ માર્ગ ચાલુને ઉધાડે છે. જ્ઞાનને આપે છે અને મનની શાંતિ, ઉચ્ચ જ્ઞાન, સંપૂર્ણ શુદ્ધતા આપી નિર્વાણ બાળી બાંધે જાય છે. તે અષ્ટવિધ માર્ગ આ છે.

૧ શુદ્ધ વિચારો, ૨ શુદ્ધ અભિલાષો, ૩ શુદ્ધ વાણી, ૪ શુદ્ધ આચાર, ૫ શુદ્ધ વૃત્તિ, ૬ શુદ્ધ પ્રયત્ન, ૭ શુદ્ધ અપ્રમત્તા અને ૮ શુદ્ધ અત્યાનંદ.

શુદ્ધ ધર્મોનુયાયીઓને પાળવાના પચ મહાવ્રતો આ પ્રમાણે છે. ૧ અહિંસા—દયા રાખ, કોઈને મારવું નહિ. ૨ અસ્તેય—ઉદારતાથી આપવું ને લેવું, પારકી વસ્તુ જોરથી, કપટથી કે લોભથી લેવી નહિ. ૩ સત્ય—માત્રુ બોલવું, જુકું બોલવું નહિ. ૪ મદ્ય માસ નિષેધ—મદ્યાદિ પદાર્થો ન ખાવા. ૫ બ્રહ્મચર્ય—પર જીનો ત્યાગ કરવો તે આ પચ મહાવ્રતો આ પ્રમાણે તેમના દેવાલયોમાં શુદ્ધો બોલે છે.

૧ હું પ્રાણીઓનો વધ નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઉં છું.

૨ હું યોગી નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઉં છું.

૩ હું અસત્ય નહિ બોલવાની પ્રતિજ્ઞા લઉં છું.

૪ હું પરજી સાથે સળધ નહિ રાખવાની પ્રતિજ્ઞા લઉં છું.

૫ હું માદક પદાર્થો અને આળસ ઉત્પન્ન કરે તેવી વસ્તુઓ નહિ વાપરવાની પ્રતિજ્ઞા લઉં છું.

શુદ્ધ ભગવાન અનેક જીવોને દુખમાંથી મુક્ત કરવાનો ઉત્તમ માર્ગ દર્શાવતા હતા તેમના કોકાનો પુત્ર દેવદત્ત જે તેમનો શિષ્ય થયો હતો તેણે સધમાં વિશ્લેષ પાડ્યો. દેવદત્ત જ્યારે કૌશાળી ગયો ત્યારે તે નૈર્ગરના લોકોએ તેનું અપમાન કર્યું તેથી તે રાજગૃહ ગયો અને ત્યાં તેણે નવો મત સ્થાપવાની ધમ્મિકા કરી બિળસાર રાજના પુત્ર અન્નતક્ષત્રુએ રાજગૃહમાં તેને એક વિહાર બધાવી આપ્યો. શુદ્ધ ભગવાન રાજગૃહમાં વેણુવનમાં આવ્યા ત્યારે દેવદત્તે સખ્ત નિયમવાળો નવો ધર્મ સ્થાપવા શુદ્ધ પાસે માગણી કરી. શુદ્ધે ના કહી તેથી તેણે નવો મત સ્થાપવા યત્ન કર્યો. શુદ્ધ ભગવાનનો જીવ લેવાને પણ દેવદત્તે ધણું પ્રયત્ન કર્યો હતો. શુદ્ધને મારવાને તેણે મારવા મોકલેલા મારાઓ શુદ્ધનો ઉપદેશ સાંભળી શાંત થઈ અનુયાયી થયા. જ્યારે શુદ્ધ રાજગૃહમાં બિદ્યાર્થે ફરતા હતા ત્યારે અન્નતક્ષત્રુને કહી તેમની સામે ગાડો મદોન્મત્ત હાથી છુટો મુક્યો પણ શુદ્ધ ભગ-

વાનના અપૂર્વ શાંતિ બળથી તે શાંત થયો થોડા વખતમાં દેવદત્ત મરી ગયો, ત્યારે અજાતજનુ બુદ્ધ પાસે ગયો અને શાંતિ અને મુક્તિનો માર્ગ તેમની પાસેથી શીખી બુદ્ધ ધર્મને સારો મદદગાર નીવડ્યો. બુદ્ધના નિર્વાણ પછી પડેલી સમાને અજાત જનુએ સારો ટેકા આપ્યો હતો.

બુદ્ધ ભગવાને ૪૫ મી વર્ષોનાં બેલુગ્રામમાં ગાળી ત્યાં તેમને સખ્ત માદગી આવી, તેમણે જાણ્યું કે હવે નિર્વાણકાળ સમીપ આવ્યો છે તેથી બધા શિષ્યોને એકઠા કરી ઉપદેશ આપ્યો કે

હે ભિક્ષુકા ! મેં જે ધર્મ પ્રકાશિત કર્યો છે તે અપૂર્ણરીતે શીખો, તેને અનુભવમાં મુકો તેને ચાર બાજુએ ફેલાવો કે જેથી આ પવિત્ર ધર્મ વિરકાળ ટકી શકે અને કરોડો મનુષ્યના કંકમાણુનું કાગળ થાય ધણી થોડા સમયમાં તથા ગતિ ચાલ્યા જશે ત્રય માત્રમાં તથા ગતિ આ શરીર છોડી જશે માટે જીવન પુરૂ થવા આવ્યું છે, હે ભિક્ષુકા ! અપ્રમાદી, વિચારવત અને શુદ્ધ થજો તમારા નિશ્ચયમાં દૃઢ રહેજો, તમારા હૃદયપર નજર રાખો, જે મનુષ્ય કટાલ્યા વગર ખતથી આ ધર્મને વળગી રહેશે તે સસારસમુદ્ર તરીકે દુખનો અત અનુભવશે આવો ઉપદેશ આપી બુદ્ધ ભગવાન કુશી નગર તરફ જવા નીકળ્યા રસ્તામાં કુડુદા નામની નદી આવી તેમાંથી આનંદે જળ લાવી આવ્યું, તે પી, વિશ્રાંતિ લઈ આગળ ચાલ્યા અને કુશી નગરની બહારના ઉદ્યાનમાં આવી ઉતર્યા

બુદ્ધ ભગવાનનું મરણ સમીપમાં છે એમ જાણી તેમના પ્રિય શિષ્ય આનંદથી રહેવાયું નહિ તેથી તે દૂર જઈ રડવા લાગ્યો, તેને બુદ્ધ પાસે બોલાવી આશ્વાસન આપ્યું અને કહ્યું કે જેનો જન્મ છે તેનું મરણ છે, ઉત્પન્ન થયેલી વસ્તુનો નાશ થવો એ તેનો ધર્મ છે આપણને પ્રિય અને બહાલી લાગતી વસ્તુઓથી પણ આપણે છુટા પડવાનું છે તે શું તું નથી જાણતો ? ખતથી આ માર્ગે ચાલ તો તું જીવન તારૂં અને અજ્ઞાનબધ-નથી મુક્ત થઈશ

તે શિષ્યે કહ્યું જ્યારે આપ અદૃશ્ય થશો ત્યારે અમને કાણ ઉપદેશ આપશે ? ત્યારે બુદ્ધે કહ્યું કે હું તમને સત્ય શીખવવાને આવ્યો હતો અને મેં પૃથ્વી ઉપર સત્યનું રાજ્ય સ્થાપન કયું છે ગૌતમસિદ્ધાર્થ મરણ પામશે પણ બુદ્ધ તો જીવતો છે બુદ્ધ એજ સત્ય છે અને સત્ય કદી મરતું નથી. પછી બુદ્ધનું શરીર ચળકતા લાગ્યું જેથી તેમણે આનંદને કહ્યું આજે મારું મરણ થવાનું છે તેનું આ ચિન્હ છે પછી થોડીવાર આરામ લઈ ઉઠ્યા અને શાંત વૃક્ષ નીચે ઉતર તરફ માથું ગમી સતા બુદ્ધે આનંદને કહ્યું

જે પુરુષ કે સ્ત્રી મારા ઉપદેશ પ્રમાણે વર્તે છે તે મહારી વધુ ભક્તિ કરે છે રાત્રે સુબદ્ધ નામનો પડિત શુદ્ધને મળવા આવ્યો, તેને કહ્યું કે જો ધર્મ સદ્ગુણી જીવન ઉપર આધાર રાખતો નથી, જેની આદિ શુદ્ધતામાં અને જેનો અત્ત પ્રેમમાં નથી તે ધર્મમાં કદાપિ મુક્તિનો માર્ગ જડે નહિ સુબદ્ધ આ સાબળી શુદ્ધધર્માનુયાયી થયો.

શુદ્ધ ભગવાને પછી આનંદને બોલાવી કહ્યું હે આનંદ તું વિચાર કર કે ગુરુ ગયા તેથી ધર્મનો અત્ત આવ્યો પણ કંઈ એમ ધારતો નહિ. મારા નિર્વાણ પછી મેં ઉપદેશ લો ધર્મ અને સધના નિયમો એજ ગુરૂપ થશે એ પછી મોટા નાનાનો વિવેક સમજાવ્યો. પછી શુદ્ધ ભગવાને સર્વથી છેલ્લા શબ્દો આ પ્રમાણે કહ્યા હે ભિળુકા ! ઉત્પન્ન થયેલા સર્વ વસ્તુઓ નાશ ધર્મવાળી છે માટે ઉદ્ધોગથી તમે તમારું નિર્વાણ મેળવી લેશે. આમ બોલી ધરીવાર સુધી તે બેમાન જેવા જણાયા અને તેમના આત્માએ દેહને છોડી નિર્વાણનો અનુભવ કર્યો.

કાશી નગરના મહા રાજાઓએ શુદ્ધ ભગવાનના શરીરને યોગ્ય હાઠ-માઠ સાથે અગ્નિ સરકાર કર્યો શિષ્યો શુદ્ધના હાઠકા અને રાખ સુગંધી પુષ્પો સાથે એક પાત્રમાં મૂકી નગરમાં લઇ ગયા શુદ્ધના નિર્વાણના સમાચાર સાબળી રાજગૃહના અગત શત્રુ, વૈશાલીના લીચ્છીવ લોકો, શાક્ય લોકો વગેરે ભકતો ભક્તિ અને સન્માન સાથે રાખ લઇ ગયા અને તેને એક ધાતુના પાત્રમાં મૂકી, જમીનમાં દાટી તેના ઉપર સ્તુપ ચણાવવામાં આવ્યા.

આ પ્રમાણે શુદ્ધ ભગવાને પણ શુદ્ધ ધર્મ ચલાવ્યો તે પણ ઇશ્વરનાં ૨૪ માં અવતાર ગણાય છે.

આ પછી કથા સમાપ્ત થઇ જતી સર્વ શ્રીતાજનો વેરાઇ ગયા.

માસ્ટર ઑફ નૉલેજ.

પણા વર્ષની ધણી મહેનતે અને ધણા ખર્ચે હાલમાં જ મહાર પડ્યું છે તેને તૈયાર થતાં ધણો વખત ગયો છે આ પુસ્તક ઉપરથી ફરક મા-જુસ્ત પોતે પોતાનાં મેળે માત્ર છ મહિનામાં જ સરળ રીતે દિંદી મરાઠી, અંગ્રેજી, ઉર્દૂ, બંગાળી અને સરકૃત શીખી શકે છે. આટલી ભાષાઓ કેટલુંક ખર્ચ કરવા છતાં ધણાં વર્ષો મહેનત કરવા છતાં આવડતી નથી તે માત્ર છ મહિનામાં જ લખતાં બોલતાં ને વાંચતાં આવડે છે ૧૧ ૨ ૧૦-૨

અખાતમવાનપ્રસારક કાર્યાલય-અમદાવાદ.

ભાગ ૩ જે ધર્માચાર્યો.

પ્રકરણ ૩૮ મું.

કુમારોલ ભટ્ટાચાર્ય.

આજથી આશરે ૧૧૦૦ વર્ષ ઉપર કુમારીલ ભટ્ટાચાર્યનો જન્મ મહાર પ્રાંતમાં મહાનદી કિનારે જયમગ્ગ નામના ગામમાં થયો હતો તેમના પિતાનું નામ યજ્ઞેશ્વર ભટ્ટ હતું અને માતાનું નામ ચંદ્રગુણી હતું. જાને યજ્ઞવેદી તૈલગણુ પાત્રગણુ હતા કુમારીલ નાનપણથી તેજસ્વી અને તીવ્રબુદ્ધિના હતા તેમણે નાનપણમાં ગુરૂ પાસેથી વેદ વેદાંગાદિ ગ્રંથોનો અભ્યાસ કર્યો હતો તેમની પાસે ભારતના જુદા જુદા ભાગમાંથી વિદ્યાર્થીઓ ભણવા રહેતા હતા.

આ અરસામાં હિંદમાં સર્વ સ્થળે જુદું ધર્મ ફેલાયેલો હતો. બાહ્યો આ વખતે વેદ ધર્મની નિંદા કરી વેદ ધર્મ તિરસ્કાર વર્તન સેવવા ઉપદેશ આપતા હતા, જેથી લોકો વેદધર્મથી બ્રજ થયા હતા અને યજ્ઞ યાગાદિ સત્કાર્યો બંધ થયા હતા આ જોઈ ભટ્ટપાદના મનમાં ખેદ થયો અને વેદધર્મનું રક્ષણ કરવાનો વિચાર કર્યો. પ્રથમ જુદમાર્ગીઓ વેદ ધર્મનું ખડન કરવા કેવી કેવી યુક્તિઓ રચે છે તે જાણવા માટે તે મતના આચાર્યશ્રી નંદિનના પાસે વિદ્યાર્થી તરીકે રહી તેમનું જ્ઞાન મેળવ્યું આચાર્ય સાથે ચોતે અપાનગરીમાં આવ્યા, ત્યાં આચાર્ય શિષ્યોને વેદ ધર્મનું નિકંદન કરવાની અનેક યુક્તિઓ સમજાવતા, ત્યાં જઈ ભટ્ટપાદ પણ તે યુક્તિઓ સાબળતા અને ત્યાં પાસે ધર્મશાળામાં રહેતા,

ત્યાં તે વખતે સુધન્વા રાજા રાજ્ય કરતો હતો રાજા જુદધર્મ પા-

જતો અને રાણી વેદ ધર્મ પાળતી, જેથી બદ્દપાદે રાણીને એક પત્ર લખી જણાવ્યું કે હું બદાચાર્ય નામા નગરની ચર્ચાજોવા આવ્યો છું અને શુદ્ધ-મતનું ખડન કરવા ઈચ્છું છું આ જાણી રાણીને બદ્દપાદને મળવા વિચાર થયો તેણે બદ્દપાદને પોતા પાસે બોલાવી કહ્યું કે રાજા મને શુદ્ધ ધર્મમાં નાખવા ઇચ્છે છે માટે ઉતાવળથી તેમને જીતવા પછી બદ્દપાદે શુદ્ધ ધર્મના ખડનના કેટલાક વાક્યો રાણીને કહ્યા અને સુધન્વા રાજાને રાણીએ તેજ વાક્યો કહ્યા જેથી રાજાનું મન વેદધર્મ તરફ કંઈક વળ્યું.

બદ્દપાદ તે પછી શુદ્ધ ધર્મનું ખડન કરવાનો વિચાર કરવા લાગ્યા. બૌદ્ધાચાર્ય પાસે શિષ્ય તરીકે રહી વેદ ધર્મના ખડનો સાબળના તે આચાર્યે વેદની નિંદા કરી જેથી બદાચાર્યની આખમાથી આસુ ખર્પી એ જોઈ શુદ્ધોના મનમાં શકા થઈ કે આ કાઈ બ્રાહ્મણ છે એ પછી બદ્દપાદ વિરુદ્ધ બૌદ્ધોએ રાજાને બરબુ જેથી સુધન્વા રાજાએ સભા કરી તેમાં એવો નિર્ણય થયો કે આ ઉચી ટેકરી ઉપરથી બદ્દપાદ પડે અને જો જીવતા રહે તો વેદ ધર્મ સાચો માનવો આથી બદ્દપાદને એક ઉચી ટેકરી ઉપર ચડાવ્યા તે વખતે બદ્દપાદે કહ્યું જો વેદ ધર્મ સત્ય હોય તો મને પીડા ન થાય એવો નિશ્ચય કરી બદ્દપાદે પડતું મુક્યું પણ 'વેદ સત્ય હશે તો' એવા શકાશીલ વિચારથી પડતું મુકવાથી માત્ર તેની એક આખ કાણી થઈ પણ શરીરે કાંઈ ઇજા થઈ નહિ. તેથી રાજાનું મન વેદધર્મ તરફ વળ્યું.

બદ્દપાદને લાગ્યું કે બૌદ્ધો જીવ હિંસા કરવી નહિ એવું માને છે તો શું તેઓ બ્રાહ્મણને જીવ નહિ મણતા હોય 'આ પાખડી લોકો સ્વાર્થને ખાતર ધર્મને કોરાણે મૂકી પાખડ ધર્મમાં સર્વને ડુભાવવા માગે છે. માટે એ પાખડીઓનો સત્વર નાશ કરવો યોગ્ય છે પછી તેમણે આખા દેશમાં ફરી ફરીને બૌદ્ધાદિ પાખડી ધર્મોનું પોકળ ઉધાકું પાડી વેદધર્મનું સત્વ સ્થાપવા લાગ્યા બૌદ્ધ ધર્મ ખડનના સાત ગ્રંથો રચ્યા.

સુધન્વા રાજાએ બૌદ્ધધર્માચાર્ય અને કુમારીલ બદાચાર્યને બોલાવી બૌદ્ધો અને બ્રાહ્મણોની સભા બોલાવી કયો ધર્મ સાચો છે તેનો નિર્ણય કરવા વાદવિવાદ કરવાની આજ્ઞા કરી આ વખતે એક કાયલે ટહુકા કર્યો એ સાબળી બદ્દપાદે કહ્યું કે હું કાયલ મલિન નીચ શ્રુતિ દુષક કાગળના કુળ સાથે જો તારે સગ ન હોય તો તું વખાણને પાન ગણાય આ વાણી સાબળી બૌદ્ધો ધણા ગુસ્સે થયા અને વેદનું ખડન કરવાના તર્ક વાક્યો બોલ્યા પછી બૌદ્ધો અને બદ્દપાદ વચ્ચે વાદવિવાદ ચાલ્યો તેમાં બૌદ્ધો

હારી ગયા બટપાદે રાજને વેદધર્મનું સ્થાપન કરવા ધણો ઉપદેશ આપ્યો. રાજાએ કહ્યું કે મતનું ખડન તો વિદ્યાર્થી થાય પણ જે પર્વત ઉપર ચડી પડતુ મૂકે અને ન મરે તેનો મત સાચો અને મરી જાય તેનો મત ખોટો એમ હું માનું તેથી સર્વ સજા સમક્ષ બટપાદ એકે ઉઘા પર્વત પર ચડ્યા અને વેદનું સ્મરણ કરી પડતુ મૂક્યું પણ કશી ઈર્જન થઇ નહિ તેથી સુધનવા રાજાને વૈદિક ધર્મ ઉપર ધણી શ્રદ્ધા થઈ અને માનવા લાગ્યો. જેથી બોદેાએ કહ્યું કે આમ કંઈ ધર્મનો નિર્ણય થાય નહિ, કારણ કે મણિ મત્ર અને ઔષધીથી પણ દેવનું રક્ષણ થઇ શકે છે આથી રાજાએ કહ્યું કે હું એક પ્રશ્ન કરું છું તેમા જે ખોટા પડશે તે હારી ગયાશે પછી એક મધ કરેલો વડો સમામા મગારી તેમા શુ છે તે બોદેાને અને બ્રાહ્મણોને પૂછ્યું તેનો જવાબ કાલે આપવાનું બન્યું જણે કહ્યું.

બીજે દવસે બોદેાએ કહ્યું કે એ ધડમા સાપ છે, અને બ્રાહ્મણોએ કહ્યું કે એ ધડમા શેષ શાઇ ભગવાન વિષ્ણુ છે બ્રાહ્મણોનું વચન સાંભળી રાજા ઝાખો પડી ગયો તેણે તેમા સાપ પૂરાયો હતો, જેથી બ્રાહ્મણો ભુડા પડશે એમ લાગ્યું પણ બ્રાહ્મણોએ ધડો ઉત્તરાયો અને તેમા શુ છે તે રાજાએ જોયું તો તેમા શેષ શાઇ ભગવાનની મુર્તિ જોઇ તેથી રાજાને બ્રાહ્મણો ઉપર યદુ શ્રદ્ધા થઇ અને વેદ ધર્મ સત્ય છે એ માનવા લાગ્યો અને બોધે ગાખડી છે એમ માની વેદધર્મનો પ્રચાર કરવા બટપાદને ધણી મદદ કરી બટપાદે વેદ ધર્મને સ્થાપન કરી યતયાગાદિ શરૂ કરાવ્યા અને બોદે તેમ જોતોના મનનું ખડન કર્યું આ પછી સર્વ નેને પાખડી ધર્મ માનવા લાગ્યા એ પછી સુધનવા રાજાની આગાથી કેટલાક ઔષ્ધોનો નાશ થયો કેટલાક ભુધો વેદધર્મમા આત્યા અને કેટલાક ભુદ્ધ ધર્મમાં આત્યા, ટીમેટ બ્રહ્મશ અને સિદ્ધહર્દિપમા નાસી ગયા એ રીતે કુમારીય બટે વેદના કર્મકાંડનો ઉદ્ધાર કર્યો અને તેમના પછી શકરાચાર્યે અતતાર ધારણ કરી ભુદ્ધ ધર્મમાં મપૂર્ણ પરાજય કર્યો શકરાચાર્યે થયા પછી બટપાદે ભુદ્ધની પાસે રહી ભુદ્ધોની વિદ્યા શીખી તેનું ખડન કરવા તૈયાર થયા તે માટે પ્રયત્ન કરતા તેમને ઇચ્છા થઈ જેથી તેમણે પ્રયાગમા ત્રીવેણીના કિનારે ડાગરા ફેનરા સળગાવી અમમા પ્રવેશ કર્યો શકરાચાર્યને તે વાતની ખબર પડી જ્યો પોતે કુમારીય બટ પાસે આત્યા બટપાદને અત વખતે તેમના દર્શન થવાથી સતોષ થયો અને આતી રીતે ભુદ્ધ ધર્મનું ખડન કરી બટપાદ ૬૩ વર્ષની ઉમ્મરે મોક્ષ પામ્યા.

પ્રકરણ ૩૬ મું.

શ્રી શંકરાચાર્ય.

બીજે દિવસે મહાત્માજીએ કયાનો આરત કર્યો છુદ્ધ ભગવાન પછી ધધરનો ૨૪ મો અવતાર કહી ભગવાનો હજુ થયો છે એ રીતે ધધરના ૨૪ અવતારોનું વર્ણન સંભળાવ્યું હવે મહાન ધર્મ સ્થાપિતો જીવનની રૂપરેખા હું તમને જણાવું છું

છુદ્ધ ભગવાને છુદ્ધ ધર્મ ભારત ભૂમિમાં ચલાવ્યો છુદ્ધ ધર્મ ધણે ફેલાયો અને તેથી વેદધર્મને લોકો શ્રી ગતા ત્યારે ફરી વેદધર્મનું સ્થાપન કરવા ભગવાન શંકરે શંકરાચાર્યનો અનાર નારણ કર્યો

જે વેળા ભારતવર્ષમાં વેદોકાં કર્મનો વાગ્ધિક હતું યોજના મોટા ભાગની સમજ મર્યાદાથી દૂર થઈ ગયો હતો, જે વળા મિત્ર મિત્ર દેવોના ઉપાસકો વૈદિક ઉપાસનાનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ સમજી નિત્ય એક બીજાનો વિદ્ય કરતા હતા, તે પરસ્પર લી મરતા હતા, જે વેળા જૈનધર્મનું ને છુદ્ધ ધર્મનું પ્રચલન થયું ત્યારથી વેદોકાં કર્મ ને વધુ મર્યાદા મર્યાદા મર્યાદા થઈ ગયા હતા, અને જે વેળા એકજ અદિતી મહાના ઉત્તરોએ પ્રતિપાદન કરેલા જ્ઞાનનું સ્વરૂપ મર્યાદા મોટા ભાગી જાણના રહ્યું નહોતું, ને તેથી પ્રત્યેક મનુષ્ય વસ્તુનાએ જ રહિત પરમાત્મ હતા કુળોથી સીધા કરતા હતા, તે વેળા અતિકાં મર્યાદા ને વેદોકાં કર્મનું સ્વરૂપ સમજાવવા, તેમને વેદોક્ત ઉપાસનાનું સ્વરૂપ સમજાવવા, જૈનધર્મના ને છુદ્ધધર્મના વેદ વિરોધી ભાગનું નિરૂપણ કરવા, વચ્ચેના મર્યાદાનું સ્વરૂપ કરવા અને કેપતિષદે પ્રતિષ્ઠા કરવા પ્રજાનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાવી મુમુક્ષુઓને કુખરહિત પરમાત્મ સ્વરૂપમાં સ્થાપવા શ્રી શંકરે પ્રજાએ કેવલ કાર્ણવતે વચ્ચે થઈ આ ભરતી નિરૂપણ ગિભાગ વિશે મહાપાર પ્રાતમા પવિત્ર પૂર્ણાનંદિને કહે આને જ જ્ઞાનીતામતા પવિત્ર જ્ઞાનમા તેતિરીય જ્ઞાનના અધ્યયન કરનાર ન પુત્રાના પવિત્ર જ્ઞાનજી શ્રી શિવગુરુના સ્વધર્મપરાયણ ધર્મપતિ અમા (નતી) ના ઉદરથી

આશરે શકિ ૬૧૮ ઝેશાખ સુદિ પને દિવસે અધ્યરાત્રિને સમયે પોતાના સ્થૂલશરીરને આવિર્ભાવ પ્રતાપ કરાવ્યો. તેમના આવિર્ભાવકાલે અધર્મપરાયણ આસુરી સપ્તિવાળા મનુષ્યોના હૃદયમાં અચાનક હોઝ થયો, ને ધર્મપરાયણ પૈવીમ પતિવાળા સન્નતોના હૃદયમાં અચાનક આનંદાવિર્ભાવ થયો.

ન્યોનાિર્વદોએ તેમ । શુભ આવિર્ભાવવાળા સમયપરથી તેઓ અત્યૌકિંક મહાપુરુષ થશે એમ તેઓશ્રીના સ્થૂલશરીરના માતાપિતાની આગળ તેમના પૃજવાથી પોતાની પિછાને આધારે ભવિષ્ય ભાખ્યું.

માતાપિતા ને તેમના સબધિજનો તેઓશ્રીના આવિર્ભાવવડે પ્રમજ થાય તેમાં કાઈ પણ આશ્ચર્ય નજ હોય, પણ અન્ય સન્નતોને પણ તેમના આવિર્ભાવ વડે આનંદ થયો તેઓશ્રીનો આવિર્ભાવ મહેશ્વરની (શંકરની) કૃપાથી થયો હતો એવી તેમના માતાપિતાની માન્યતા હોવાની તેમનું નામ શેકર પાડવામાં આવ્યું. તેમના મસ્તક પર ખીજના ચંદ્રનું, કપાલમાં નેત્રનું, બંને ખજાપગ ત્રિશુલનું, હાથમાં ચક્રનું, ગદાનું, ધનુષનું ડમરૂનું, છાતીપર નાગનું, અન ચરણોપર ચામરું ચિહ્ન હતું તેમના સ્થૂલશરીરનો રંગ શુદ્ધ સ્ફટિકના જેવા ઉજ્જવલ હતો.

જેમ શુક્લપક્ષના ખીજના ચંદ્રની કના શુક્લપક્ષમાં ઉત્તરોત્તર વધતી જાય છે, તેમ આશ્ચર્ય ભગવાનનું રમણીય ને શુદ્ધ સાત્ત્વિક પરમાણુઓના સમૂહરૂપ સ્થૂલ શરીર ઉત્તરોત્તર વધવા માડ્યું. તેઓશ્રીનું ત્રૈલોક્ય સુદર અને મુમુક્ષુઓના નેત્રનું તથા મનનું હરણું કરી તેમના જીવભાવનું વિસ્મરણ કરાવનાર સ્થૂલ શરીર જ્યારે ત્રણ વર્ષનું થયું ત્યારે તેઓશ્રીના સ્થૂલ શરીરને ઔલ સરકાર કરવામાં આવ્યો હતો. તેઓશ્રીનું સ્થૂલશરીર જ્યારે પાંચ વર્ષનું થવા આવ્યું ત્યારે શકિ ૬૧૫ના ચૈત્રસુદિ ૬ ને દિવસે તેઓશ્રીના સ્થૂલ શરીરને યથાવિધિ ઉપનયન સરકાર કરવામાં આવ્યો, ઉપરીત આપ્યા પહેલાં જેટલું ઉપયોગી અધ્યયન ઉપવીતવિના થઈ શકે તેટલું ઉપયોગી અધ્યયન તેમણે કરી લીધું હતું.

ઉપનયન થયા પછી તેઓશ્રી પોતાના ગુરૂની પાસે રહી વેદાદિનું અધ્યયન કરવા લાગ્યા. અધ્યયનકાલે તેમની સ્મરણશક્તિને તેમનો શુદ્ધ વિભવ તેમના સહાધ્યાથીઓને તથા તેમના ગુરૂને આશ્ચર્યરૂપ જણાતા હતા. એક વેળા ખીજ વિદ્યાર્થીઓની સાથે ગામમાં બિહ્વા માગવા જતા તેઓએ એક બહુ દીન બ્રાહ્મણને ઘેર જઈ બિહ્વા માગી. તે બ્રાહ્મણની સ્ત્રીએ દીન ભાવથી વિનયવડે તેઓશ્રીને જણાવ્યું કે—“હું બહુ મદમાગિની છું, તેથી નિર્ધનતાને લીધે તમારા જેવા બહુભાવથી સત્કાર કરવા ચોખ્ખો પણ

અનાદિવડે સત્કાર કરી શકતી નથી, આવી મારા જીવનને ધિક્કાર છે, ” આમ કહી તે ધરમા ગઇ, અને ધરમા મળી આવેલું એક આમળું તેમને બિડ્ડાને બદલી આપ્યું. અન્યત્ર દુષ્ટ જોઇ જેમનું હૃદય દ્રવી જવાના સ્વ-ભાવવાળું છે એવા તેમને તે દીન સ્ત્રીના કુટુંબનું દરિદ્ર દૂર કરવા મનોહરે શબ્દોવડે લક્ષ્મીજીની પ્રાર્થના કરી તે પ્રથનાથી પ્રસન્ન થએલા લક્ષ્મી-જીએ ભગવાન શંકરને કહ્યું કે — ‘આમળું પૂર્વે દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ થાય એવું કોઈ સુકૃત કર્યું નથી, માટે આ જન્મમા તેઓ મારી કૃપાને પાત્ર શી રીતે થઇ શકે ? ’ ભગવાન શંકરે તે ॥ ઉત્તરમા કહ્યું કે — ‘ કદાચ આ કુટુંબના મામુલોમે પૂર્વે દ્રવ્ય પ્રાપ્ત થા. એવું કંઈ સુકૃત ન કર્યું હોય તો આ જન્મમા આ બાઇએ મને એક આમળું આપનારું પુર્યું કર્યું છે, માટે તમારે તે પુરુષના દયારૂપે તેમ ॥ ઉપ- કૃ. કરી જોઇએ. ’ ભગવાન શંકરના આવા વધોથી પ્રપન્ન થયેના લક્ષ્મીજીમે તે આમળુના ધરમાં ધણી સેનાના આમળા પ્રકટાવ્યા.

પોતાના ગુરૂની પાસે બે વર્ષ સુધી રી, વેદાદિ સત્શાસ્ત્રોનું અભ્ય-યન કરી, સાતમે વર્ષે શંકર ભગવાન પોતાને ધેર આવી, અધ્યયન કરેલા વેદાદિ સત્શાસ્ત્રોનું પત્ર અભ્યયન કરતા છતાં તથા યોગ્ય વિદ્યાર્થીઓને તેનું અભ્યયન કરાવતા છતાં પોતાના માનુષીની ભાવપૂર્વક સારી રીતે સેવા કરતા હતા તેમના માનુષી તેમની મનોહર વાણી શુદ્ધિ, વિદ્યા, ભક્તિ ને શરીરની સુદૃઢતા જોઇ વારંવાર બહુ હર્ષ પામતા હતા.

શંકર ભગવાનના ધરથી નદી થેડી દૂર હતી, તેથી પોતાના માનુ-શ્રીને ઉનાળાના દિવસોમા તે નદીમે સ્નાન કરવા જવામા બહુ શ્રમ જણાય છે એમ જાણી શંકરજીનાને તે નદી ॥ અવિગતા દેવની સ્તુતિ કરી, તેથી તે નદીનો પ્રસાદ શંકર ભગવાનના ધરની આગળથી વહેવા લાગ્યો.

શંકર ભગવાનની કીર્તિ સંભળી મહાપાર દંડના રાજા રાજશેખરે શંકરભગવાનને પોતાના મહાલયમા પરાયતની પ્રજાથી પોતાના પ્રધા-નને ભેટ સહન તેમજાની મળી. તેમજાને તેડી લાવવામાટે મોકલ્યો. પ્રધાન તેમની પાસે ગયો, ને પોતાના રાજની તરફની ભેટ તેઓની આગળ મૂકીને પોતાના રાજ તરફની ત્યા પસારના માટેની વિનંતી તેઓને કહી સંભળાવી ભગવાન શંકરે પ્રધાનની વિનંતિ માંભળી તેને કહ્યું કે — ‘ તમે તમારા રાજની તરફથી જે જે ભેટ લાવ્યા છે તે ભેટ અમને ઉપયોગી નથી, માટે ને પાછી લઇ જાઓ. સારિંગમને શીર ધારણ કરવાને જે જે સાંમગ્રીની અગત્ય છે તે સર્વ સામગ્રી અહિં વિશ છે. ’ માન તેઓ-

શ્રીના આવા યોગ્ય ને નિરપૃથક્તાવાળા વચનો સાંભળી પ્રસન્ન મનવાળો થયેલો તે પ્રધાન પોતાના રાજની ખાપે ગયો, અને બનેલો સર્વ વૃત્તાંત તેમને નિવેદન કર્યો પછી શકલગવાનું મહાત્મય સમજી તે રાજ્ય તેઓશ્રીનું દર્શન કરના આગ્યો બહુ માન ને બહુ મર્યાદાથી શકલગવાનું ભીષ આવી તેણે સાજાગ નમસ્કર કર્યા શકલગવાને આશીર્વાદ આપી તે રાજના કુશલ જ્ઞાના મમાચાર પૂછ્યા. રાજ્યએ એક સહસ્ર સુવર્ણ મુદ્રાઓ શકલગવાનના ચણકમળમાં વ્યવસ્થા કરી પોતાના રચેલાં ત્રણ નાટકો શકલગવાનને વાંચી મળાવ્યા, એ નાટકો સાંભળી તેમણે રાજના શુદ્ધ વિભવના વખાણ કર્યા અને અર્પણ કરેલા દ્રવ્યનો સ્વીકાર નહિ કરતા તે દ્રવ્યવડે દેવાતથ બધાવ ની તે રાજને આજ્ઞા કરી રાજ્યએ શકલગવાનની પોતાની ઉપકૃપા જાણી પોતાને પુત્ર આપવાની કૃપા કરવાની તેઓશ્રીને પ્રાર્થના કરી તેમની તે પ્રાર્થના સાંભળી શકલગવાને પ્રરજ થઇ તે રાજને કહ્યું કે — “તમને તમારા જેવો પરાક્રમી ને શુદ્ધિમાન પુત્ર થશે”

પછી તે રાજ શ્રીશકરની અનુજ્ઞા મેળવી પોતાના નગરમાં આગ્યો એક દિવસે કેટલાક મુનિઓ શ્રીશકરના દર્શનમાટે તેમને ઘેર આગ્યા શિષ્યાનાને અનુમતી તેમનું પૂજન કરી શકલગવાન ને તેમના માતૃશ્રી પ્રસન્ન થયા પછી શકલગવાનના માતૃશ્રીએ પોતાના પુત્રનું આયુષ્ય કેટલું છે તે પૂછતા એક મુનિ એ કહ્યું કે — “તારા પુત્રનું સોળ વર્ષજેટલું આયુષ્ય છે, પણ કાઈ કાંઈથી મળી મેળા વધે નથી તેઓ આ પૃથિવિપર નિવાસ કરશે” એમ કહી મુનિઓ શ્રીશકરની અનુમતિ મેળવી પોતાપોતાને સ્થાને ગયા પોતાના પુત્રનું અપાપુષ્ય જાણી શ્રીશકરના માતૃશ્રી બહુ ખેદ કરવા લાગ્યા ત્યારે શ્રીશકરે તેમને કહ્યું કે — “માણ” આ સસાર ક્ષણભંગુર છે એ તમે સાચી રીતે જાણો છો છતાં તમે સામાટે શોક કરો છો? આવી રીતે શોક કરના તમને યોગ્ય નથી આ સસારમાં મગાવહાલાને સમાગમ ક્ષમશક્તિમાં મેળા થયના અથા માગમાં મેળા થયેલા મનુષ્યોના સમાગમ જેવો છે અહિ કાણુ કાનું છે? કેઈકોની મા ને કાઈ કાઈનો પુત્ર નથી. જીવ અસખ્ય જન્મોમાં ભિન્ન ભિન્ન પ્રાણી સ્થિતિ ને સખધને પ્રાપ્ત થયા કરે છે તમે સમજી છો, માટે શોકનો પરિત્યાગ કરો. હું તો થોડા સમય પછી સન્યાસ ગ્રહણ કરવાનો છું” આ પાશ્વના વચનો સાંભળી શ્રીસતીના મનના ખેદમાં વધારો થયો તેમણે શ્રીશકરને કહ્યું — “સન્યાસી થવાનો વિચાર તું છોડી દે મારું કહ્યું માન તું ગૃહસ્થાશ્રમી થા પુત્રવાળો થા.

યજ્ઞાદિવડે દેવોનું પૂજન કરે. પછી વૃદ્ધાવસ્થામાં સંન્યાસ ગ્રહણ કરજે મારે તું એક જ પુત્ર છે હું મરી જઈશ ત્યારે મારી ઉતરક્રિયા કોણ કરશે ? તું સમજી છે, છતાં વૃદ્ધાવસ્થામાં મને એકલી મૂકી જવાનો વિચાર કેમ કરે છે ? તારે મારી અવસ્થાનો વિચાર કરી મા ! ઉપર જ્યાં રાખવી જોઈએ. આવી અવસ્થામાં તારે મારો ત્યાગ કરવો હાથ નથી” તેમના મનનું સમાધાન કરતા શ્રીશંકરે કહ્યું કે - “ માણ ! તમે શોક ન કરો પ્રભુએ જેમ ધાર્યું હશે તેમ થશે હમણું હું નદીએ સ્નાન કરવા જઈ છું ” એમ કહી તેઓ નદીએ સ્નાન કરવા ગયા સ્નાન કરતાં માટે તેઓ નદીમાં ઉતરી હોડા પાણીમાં જઈ સ્નાન કરતા નાચ્યા ત્યારે તેમના ચરચુકમનન મગરે પકડ્યો હોય એમ જણાયું તેથી તમણે પોતાના માતૃશ્રીને પોતાના જમ પાટી તે જમ સામગ્રી તેમના મનુરી મહુ ત્વરાત ત્યાં આગળ તેમને ત્યાં આવેલા જોઈ શ્રીશંકરે કહ્યું - “ કાઈ મગરે માગ પગને પકડ્યો છે, ને તે મને વધારે હોડા પાણીમાં ખેંચી જતા પ્રયત્ન કરે છે હવે હું શું કરું ? ” શ્રીશંકરના આજ્ઞા વચનો સામગ્રી તેમના માતૃશ્રી રુદનપૂર્વક બહુ ગોષ્ઠ કરવા લાગ્યા તેમની આવી સ્થિતિ જોઈ શ્રીશંકરે તેમને કહ્યું - “ હે અમે ! જો હું આ વેળા સંન્યાસ ગ્રહણ કરવાનો સંકલ્પ કરું તો મને લાગે છે કે તે પુણ્યવડે આ મગર મારો પત્ર મૂકી દઈ મને જીવતા રહેવા દેશે, માટે હે માણ ! હવે વિલંબ ન કરતા તમે મને સંન્યાસ ગ્રહણ કરવાનો સંકલ્પ કરવાની અનુમતિ આપો ” તેમના માતૃશ્રીએ શ્રીશંકરના આજ્ઞા વચનો સામગ્રીને વિચાર કર્યો કે જો સંન્યાસ લેવાનું પશુ મારો પુત્ર જીવતા રહેશે તો મને મગરે, પશુ જો મગર નો મારી નાખશે તો તે મને પુત્ર મગવાનો નથી માટે તેને સંન્યાસ લેવાની અનુમતિ આપવી આવો વિચાર કરીને તેમણે પોતાના પુત્રને સંન્યાસ લેવાની અનુમતિ આપી તેથી શ્રીશંકરે સંન્યાસ લેવાનો સંકલ્પ કરી આમ થતાં મગરે પોતાના પગને છોડી દીધો છે એવું શ્રીશંકરને જ્ઞાન થયું, અને પોને નદીમાંથી બહાર ખસાર્યા, અને પોતાના માતૃશ્રીને કહ્યું કે - “ હવે હું સંન્યાસ ગ્રહણ કરવાને જઈ છું તમારે મારે માટે કે તમારે માટે કાંઈ પશુ ચિંતા કરવી નહિ. તમારી વૃદ્ધાવસ્થામાં આપણા સગાઓ તમારી સેવા કરશે, અને તમારી પાસે પૂરતું દ્રવ્ય હોવાથી તમારા જીવનપર તમને અનિવર્યનો કોઈ પશુ પ્રકારે વાધો આવે એમ નથી, પ્રારબ્ધવશાત્ કલ્યાણ માતા થશે તો તે વેળા આપણા સગાઓ દ્રવ્યની લાનસામે તમને સેવા કરશે, ને તમારું ચરીર ખડશે ત્યારે અગ્નિસસ્ત્રકાં અદિ કંઈ મોટું ને કંઈ ” પોતાના પુત્રના

આવાં વચ્ચેનાં માલગી ખેંદવાળાં, મનથી તેમના માતૃશ્રી તેમને કહે છે — “ હે પુત્ર ! મારું મરણ થયે મારા શરીરને અગ્નિસંસ્કાર તારે હાથેજ થવો જોઈએ. તું કહે કે સંન્યાસી કે કાષ્ઠના શરીરને અગ્નિસંસ્કાર કરી શકાય નહિ, તો હું તને કહું કુ ક તુ અમથ છે, માટે તારે તેમ કરવામા કાષ્ઠ પણ દોષ નથી ”

તેના ઉત્તરમા શ્રીશકરે કહ્યું કે — “ હે માતૃશ્રી ! મરણવેલા તમે મને સલાહો ત્યારે હું તમે જ્યાં હો ત્યાં આવીશ, અને તમારા શરીરને અભિસંસ્કાર કરીશ ” પછી શક્યભગવાને પોતાના સગાઓને સંન્યાસ લેવાની પોતાની ઇચ્છા જણાવી, ને પોતાના માતૃશ્રીની લલામણુ કરી, પશ્ચાત્ત પોતાના માતૃશ્રીનો આગ્રહ સંન્યાસ મહત્ત્વ કરવા માટે તેઓશ્રી ત્યાંથી વિદાય થયા.

શ્રીશકર નર્મદા નીના તીર પરના વનમા જ્યાં શ્રી ગોવિંદપાદનો આશ્રમ હતો ત્યાં સાંજની વેળાએ આવી પહોંચ્યા.

શ્રી ગોવિંદપાદના આશ્રમમા આવી તેમની શુદ્ધાની આસપાસ ત્રણુ પ્રદક્ષિણા કરી, તથા તેમને ત્રણુ વાર સાષ્ટાંગ દંડવત્પ્રણામ કરી, તેમની સુદર શબ્દોવડે પ્રેમપૂર્વક સ્તુતિ કરી શ્રીગોવિંદપાદનુ ચિત્ત સમાધિમાંથી બુદ્ધિમાનદશાને પામ્યુ પછી તેમણે શ્રીગ કરને પૂછ્યુ કે — “તમે કોણુ છો?” ત્યારે શ્રીશકરે તેમને ઉત્તર આપ્યુ કે — “ હે સ્વામિન ! હું પૃથિવી નથી, જલ નથી, તેજ નથી, વાયુ નથી, આકાશ નથી, શબ્દાર્દ ગુણો નથી, ઈંદ્રિયો નથી, પ્રાણુ નથી, અત્ત મરણુ નથી, ને માયા નથી, પણ હું એ સર્વથી પર એક અદ્વિતીય પરમશિવ છું ”

શ્રીગોવિંદપાદ શ્રીશકરના એવા ઉત્તમ વચ્ચેનાં સાલગી પ્રસન્ન થયા, પછી તેમને તેમનુ નામ પૂછનાં શ્રીશકરે જણાવ્યુ કે — “ લોકો આ શરીરને શકરના નામથી ઓળખે છે ” પછી શ્રીશકરે તેમની સમીપ આવી તેમના ચરણોનુ વિધિપૂર્વક ભાવમહિત પૂજન કર્યું, અને પરમહસદીક્ષા આપી બ્રહ્મસ્વરૂપનો ઉપદેશ કરવાનાં પ્રથમ કરી. સ્વરૂપજ્ઞાન પ્રાપ્ત હોવાથી વસ્તુતાએ જેમન સદ્ગુરુના ઉપદેશની કાંઈ પણ અગત્ય નથી એવા શ્રીશકરને માત્ર પરપરાનો વ્યગ્રહાર ભાવવવા શ્રીગોવિંદપાદે મહાવાક્યનો ઉપદેશ કરી શકે ૧૧૬ કાગણુસુદિ ૨ ને દિવસે પરમહસદીક્ષા આપી, અને સંન્યાસીઓને પાળવાનાં ધર્મો કહી સંભળાવ્યા.

તેઓશ્રી કેટલોક સમય પોતાના મહાગુરુની સેવા કરવા તેઓની સમીપ રહ્યા. પછી પોતાના સદ્ગુરુની આગ્રાથી વૈદિકધર્મની પુનઃ સ્થાપના ને વૃદ્ધિ

કરવામાટે તેઓશ્રી કાશીમા પધાર્યા, ને આત્માથી અભિલ વિશ્વનાથનું સ્મરણવિતન કરના છતાં કેટલોક સમય ત્યાં વિરાજ્યા.

એક વેળા જેણે વેદાધ્યયન સમાપ્ત કર્યું છે તેઓએ એક વિદ્વાન બ્રાહ્મણપુત્ર શ્રીશંકરાચાર્યના દર્શન કરતા તેઓશ્રીની પાસે આવ્યો તે પ્રશ્નપાત કરી તેઓશ્રીના ભવતારક ચરણકમલમા પડ્યો. તેને તેઓશ્રીએ ભરતકપર હસ્તકમલ મૂકીને ઊઠાડ્યો, અને પૂછ્યું—“તું કયાનો રહેવાસી છે ? જાતે કોણ છે ? ને શા માટે અહિં આવ્યો છે ?” તેના ઉત્તરમા તે બ્રાહ્મણપુત્રે હાથ જેડી વિનયપૂર્વક નીચે પ્રમાણે કહ્યું—“જે શૌણ્દેશમા પવિત્ર કાવેરી ગંગા વહે છે તે શૌણ્દેશનો હું રહેવાસી છું હું બ્રાહ્મણ છું, તત્ત્વસ મહાપુરુષના દર્શનાર્થે હું પૃથિવીપર ભ્રમણ કરે છું. આજે મારા મુલાખનો ઉદય થવાથી હું આપશ્રીના દર્શનાર્થે આવ્યો છું. હું આ ભય કરે ભવસાગરમા ડૂબું છું તેને તારવાની આપશ્રી કૃપા કરો એવી મારી નમ્ર પ્રાર્થના છે.”

તેની તીવ્ર જિજ્ઞાસા જોઈશ્રીશંકરાચાર્યે તેને મહાવાક્યનો ઉપદેશ કરી પરમહસદીક્ષા આપી, ને સન્યાસીના ધર્મો સમજાવ્યા આ સનનદન શ્રીશંકરાચાર્યના પ્રથમ શિષ્ય થયા. પછી અન્ય મુમુક્ષુઓ તેઓશ્રીને શરણે આવ્યા તેમને પણ પરમહસદીક્ષા આપી સન્યાસીના ધર્મો સમજાવ્યા.

એક દિવસે આચાર્ય નિત્ય નિયમ પ્રમાણે ગંગા કિનારે યજ્ઞોપવિત ગંગા સ્નાન કરવા જતા હતા ત્યાં રસ્તામા એક ચાડાલ ચાર ભય કરે કુતરા સાથે મળ્યો. તેને તેમણે કહ્યું કે: અરે ચાડાલ, દૂર ખસ! આ સાબળી ચાડાલે કહ્યું કે તું ચાડાલ કોને કહે છે ? બહા એક છે, અદ્વિતીય છે, તે નિર્દોષ, અસંગ, અખડ, અને સન્નિવ્હાનદેવસ્વરૂપ છે પછી આપ તેમા ભેદભાવ શા માટે રાખો છો ? અને મારી પાસે આવતા ડરો છો કેમ ? તમારા એક હાથમા દડ છે, બીજા હાથમા કમડળ છે, છતાં જ્ઞાનની ગંધ ન હોવા છતાં જ્ઞાનીનો ડોળ પાલીને તમે લેકો સસારને છેતરી રહ્યા છો. કહો તો ખરા કે, તમે મને દૂર ખસી જવાનું કહ્યું પણ એમ કહીને તમે કોને દૂર ખસેડવા માગતા હતા ? મારા દેહને કે આત્માને! જો તું મારા દેહને દૂર કરવા ધમ્મજો હોય તો તે દેહ તો તારા દેહની પેઠે અનમય છે, માટે શું તારા દેહ કરતા મારો દેહ જુદો છે ! વળી એ દેહના સાક્ષી રૂપ આત્માને તું દૂર ખસેડવા માગતો હોય તો તે સાક્ષીરૂપ આત્મા તારા દેહમા જે સાક્ષીરૂપ આત્મા રહ્યો છે તેનાથી ભિન્ન છે કે શું ? જેમ સૂર્યનું પ્રતિબિંબ મહિરા અને ગંગાજળમા પડે છે છતાં સૂર્ય જુદો નથી.

તેમ જ સર્વ મનુષ્યના દેહ જુદા છતાં આત્મા તો એક જ છે હવે જો કદી દેહને લાકડાં ફેંદીયી આ ચક્રાન છે અને આ બ્રહ્મજી છે એમ ધારી ફર જવા કહે તો તા । જેવા યાત્રીએ લોક ફેંદીને પકડી રહેવું કીક નથી તારા જેવા તરનાનીને પરમેશ્વરની માયાની ધ્વજમલ્લમા મોહ પામેલો જોઈ આશ્ચર્ય પામું છું

આ સાબળી શકરાચાર્યની બેદુલ્લખિ જતી રહી તેમને ચાકાવ નહિ પણ મહાપુરુષ જાણી લીધા તે રીતે તેમની બેદુલ્લખિ જતી રહેવાની ચાકાલે પોતાના પ્રત્યક્ષ શરીરરૂપ ધારણ કર્યું સાક્ષાત શિવના દશન કરી શકે કહ્યું કે જીવદ જીવી હું આનો અંગ છું અને આત્મદષ્ટિથી જોતાં આપ તેજ છું છું પછી શન કહ્યું કે બ્યાસે સર્વ વેદના સારરૂપ સૂત્રો કર્યા છે તે કાશ્યપેશી કુત્સિન મતરાગાઓએ મરજીમા આવે તેવા બાળો કયા છે માટે તેનાપર ખરેખરે બાળ્ય કર. બેદ વાદી બાસ્કર, અભિનવ ગુપ્ત, બેદવાદી નીલકંઠ, શૈવ મતવાદી પ્રભાકર, મહનમિશ્ર વિગેરેને જીતી અદ્વૈત મત સ્થાપન કર. રથળે રથળે તાગા શિષ્યોને રાખ અને પછી મારા ધામમા આવજો એટલું કહી શીત અતર્વાચયના પછી આચાર્ય સ્નાન કરી આન્હિક કર્મ કર પાછા આવ્યા

કેટલોક સમય કાશીમા નિવાસ કરી પછી ઉપનિષદો, ભગવદ્ગીતા ને બ્રહ્મસૂત્રોપર લોકાગાં દિતમાટે ભાષ્ય કરવાનો નિશ્ચય કરી, ત્યારી વિદ્યાય ચ્છ, પોતાના નિષ્ક્રોમહિત આમપામના પ્રદેસમા ફરતા ફરતા નેઓશ્રો અદ્વૈતિકાશ્રમમા પધાર્તા આ વેળા તેઓશ્રીના સ્થૂનશરીરનું વય માર વર્ષનું હતું ત્યાં કેટલોક સમય સ્થિતિ કરી ગબીર અર્થવાગા બ્રહ્મસૂત્રોપર, ઈશ કનક પ્રજા મુકે માનુષ્ય તૈત્તરીય ઐતરેય છાંદોગ્ય ને બૃહદારણ્યક આ દશ ગ્રાન્થીન ને તત્ત્વોપદેશક ઉપનિષદો ઉપર, ઉપનિષદોના સારરૂપ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા ઉપર, અને મહાભારતમાના ગુહ્યુનકલ્પામ ને સત્સુખીર ઉપર લોકોના હિતમાટે ભાષ્યો રચ્યા ઉત્તમ અધિકારીઓ માટે ભાષ્યો રચ્યા પછી મધ્યમ અધિકારીઓ માટે ઉપદેશમંત્રો આદિ પ્રકરણ મંથો, ને કનિષ્ઠ અધિકારીઓમાટે સાધનપચકાદિ સ્તોત્રો તેવા અધિકારીઓપર નિર્દેશક રૂપા કરીને રવા.

ઉપર જણાવેલાં ભાષ્યો તેઓશ્રીએ પોતાના ચોગ્ય શિષ્યોને શિખવ્યા તે વેળા જે શિષ્યો મંથે હતા તેમા સનદન વધારે ચોગ્યતાવાળા હોવાથી તેમને શાંકર ભગવાને તે આષ્યો એકની વધારે વાર બજાવ્યા આ કારણથી બીજા શિષ્યો પોતાના અતકરણની અપકવતાથી સનદનની છબી કરવા લાગ્યા

શ્રી શંકરે ક્રોધ વેળા કનિષ્ઠાધિકારી સિધ્ધાને સનદનના હૃદયની યોગ્યતા દેખાડી તેમના હૃદયમાં અજ્ઞાના ધર્મારૂપ અગ્નિને શાત કરવાની ઇચ્છા કરી. પછી એક દિવસે જ્યારે બીજા શિષ્યો શ્રીગંગાને સામે દંડિ બ્રમણ કરતા હતા ત્યારે શંકર ભગવાને મર્ત શિષ્યોને વેળા ૨ પોને વિગ-જતા હતા તે કંઠિ પોતાની સમી. આવવામાં દેહક મારી અન્ય સિધ્ધે દોડી, ત્રાપે કે ક્રોધ લાકડાની શોષ માટે ચાલ્યા સનદન તેવો પ્રવલ્ન. હિ કરતા જે સદ્ગુરુની ભક્તિ અપારજેવો જણાવે, આ ભવમાગર તાવવા સમર્થ છે તે ભક્તિ થુ મને આ નાનો નહી તાવવા મમર્થ નહિ થાય. અવશ્ય ચરોજ આવો વિચાર કરી શ્રીમદ્ગુરુ પગપ્રેમની ધ્યાન ધરી તેજ પ્રેમાવેશમાં શ્રીગંગાપર ચાલવા લાગ્યા શ્રીગંગાએ તેમની અગાવ ગુરુ-ભક્તિથી પ્રમજ થઈ તેમના પગને આધાર આપવા સ્થલ સ્થલે તેમના પગ નીચે સોનાના કમલો ઉપજાવ્યા સનદન સુખપૂર્વક શ્રીગંગા ઉપર પોતાના સદ્ગુરુ જ્યા વિરાજતા હતા ત્યા આગળ ને તેમણે પોતા. શ્રીમદ્ગુરુ ચરણકમલમાં દડવત્રણામ કર્યા પછી બીજા સિધ્ધે દોડી આદિ સાવનવકે શ્રીગંગા ઉતરી પોતાના સદ્ગુરુની મમી આવ્યા તેમણે જ્યારે સનદનની ગુરુભક્તિની અને શ્રીગંગાએ કરેલા માહાત્મની વાત જાણી ત્યારે નજીએ સનદનના હૃદયની પોતાના હૃદયના કરા વધારે ચેડા નાજી પોતાના હૃદયમાં તેમના ઉપર રહેલી ઇર્ષાના ત્યાગ કર્યો. તે દિવસથી તે સનદનને શ્રીશંકરભગવાને પદ્મપાદ એવું નામ આપ્યું.

ક્રોધ વેળા શંકરભગવાને પોતાના શિષ્યોને વેદાનુ અધ્યયન કગવતાં આ જગતનું અભિજ્ઞાનિમિત્તોપાદનકારણ ધર્મર છે એમ કયું.

તે પછી અનેક પ્રમાણો ને યુક્તિવાળા વચ્ચે પાગુપામતામિમા-નીઓના હૃદયમાં સત્યનો પ્રકાશ પડ્યો, અને તેમણે શંકર ભગવાનનું શુ મહત્ત્વ કયું આ પ્રમાણે જે જે દૈત્ય દીઓ આચાર્ય ભગવાન. સમા-જમાં આવતા તેમાંથી જેઓ પુરુષગાદી હતા તેમના અત્ક લપ્પ સત્યનેક પ્રકાશ પડવા માડ્યો, અને અદૈત સિદ્ધાંત પુનઃ જનસમુહમાં વિસ્તાર પામવા માડ્યો.

ક્રોધ વેળા શ્રીગંગાના રમણીય તટઉપર વિરાજી આચાર્યભગવાન પોતાના જિજ્ઞાસુ શિષ્યોને બ્રહ્મસૂત્રઉપરનું પોતાનું ભાગ્ય શી મવ. હતા. શિષ્યોને નિયમાનુસાર ભાષ્યનો પાઠ આપ્યા પછી તેઓશ્રી બ્રહ્માકારણત્તિ કરવ નો વિચાર કરતા હતા ત્યા એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણે તેઓશ્રીની સમી. આવી તેમને પૂછ્યું:—“ તમે કાણ છો? અને આ વિદ્યાર્થીઓને તમે શું બજાવ-

વતા હતા. ” આ પ્રશ્ન સાભળી આચાર્ય ભગવાનના એક શિષ્યે કહ્યું -
 “ આ અમારા સદ્ગુરુ છે તેઓથીએ ધ્વજસૂત્રઉપર શારીરિકનામનુ ભાષ્ય
 રચ્યુ છે, જેમા અદ્વૈતસિદ્ધાંત પ્રમાણે ને યુક્તિઓવડે બહુ સ્પષ્ટ કર્યો છે,
 તે ભાષ્ય અમને અમાગ ઉપર નિહંતુકી કૃપા કરાને ભણાવવાનો શ્રમ લેતા
 હતા ” આવા વચનો સાભળી ને વૃદ્ધ બ્રાહ્મણે આચાર્ય ભગવાનને કહ્યું -
 “ તમારૂ વય નાનું પ્રતીત થાય છે, છતાં તમે અતિ ગંભીર ને ગૂઢ અર્થ-
 વાળા ધ્વજસૂત્રપર ભાષ્ય કર્યું છે એ સામળી મને બહુ આશ્ચર્ય થાય છે
 જો તમે ધ્વજસૂત્રનું ભાષ્ય કર્યું હોય તો તમે હું પુણ્ય તે એક સૂત્રનું
 વ્યાખ્યાન કરી મને સભાગવો ” તે મળળા આચાર્ય ભગવાને તેમને કહ્યું -
 “ આપ જે સૂત્રનું વ્યાખ્યાન સાભળવા ઇચ્છતા હો તે સૂત્ર પ્રમત્ત મને કહે
 એટલે નિર્ભયમાનપણે તેનું યથામતિ વ્યાખ્યાન કરવા પ્રારંભ થઈ શકશે ”
 આચાર્ય ભગવાનના આવા સરસ ને અભિમાનરહિત વચનો સાભળી તે વૃદ્ધ
 બ્રાહ્મણે કહ્યું - ધ્વજસૂત્રના ત્રીજા અધ્યાયના પ્રથમ પાદના ‘ તદ્દનન્તરવર્તિ
 પત્તૌ રહતિ સપરિવૃક્ત પ્રજ્ઞાનેરુપણાભ્યાં ’ આ પહેલા સૂત્રના ઉપર
 તમારે જે યોગ્ય હોય તે મોલો ” આચાર્ય ભગવાને ને સૂત્રનું સંક્ષેપમા આ
 પ્રમાણે તાત્પર્ય કહ્યું - “ પૂર્વદેકથી ઉત્તરદેકની નામમા જીવ દેકના બીજ
 જે પાંચ સૂક્ષ્મભૂત તેવડે પરિવૃત્ત થયો છતો જા છે તેમ જન્મ પાંચમી
 આહુતિમાં જેમ પુરુષરૂપ પરિણામ પામે છે તેમ હે સ્વેનદનો । તું જાણે
 છે ’ એવા પ્રવાહણ્યગ્નના પ્રમથી ને ‘ એવી રીતે જન પાંચમી આહુતિમા
 પુરુષરૂપે પરિણામ પામે છે ’ એવા પ્રવાહણ્યગ્નના ઉત્તરની નિશ્ચય થાય છે ”
 તે વચનો સામળી ને વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ આ આડ પ્રકારના પૂર્વપક્ષે ને
 વ્યાખ્યાન ઉપર કર્યા -

આચાર્ય ભગવાનના સમાધાનથી ને વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ સતોષ પામ્યા
 તે વૃદ્ધબ્રાહ્મણ અન્ય કોઈ નહિ, પણ વ્યામસગવાનજ હતા, એમ આચાર્ય
 ભગવાનને જણાય પછી આચાર્ય ભગવાની પ્રાથમી નેમણે પોતાનું
 મૂલ રૂપ પ્રકટ કર્યું તેમને આચાર્ય ભગવાને પ્રણામ કર્યા, ને તેમની
 સ્તુતિ કરી પછી પ્રમત્ત થયેલા વ્યામસગવાને આચાર્ય ભગવાનને આ પ્ર-
 માણે કહ્યું - “ હે વિદ્વન્ । તમારા પાડિય ને વિનયની મને ધણો સતોષ
 થયો છે તમે મારા સૂત્ર ઉપર ભાષ્ય રચ્યુ છે એવું મારા જાણુતામા
 આવતા તે ભાષ્ય કેવું થયું છે એ જાણુતાની પ્રિયથી મારું અહિ આ-
 વયું થયું છે. ” પછી આચાર્ય ભગવાને તેમના દર્શનથી પોતાને બહુ હર્ષ
 થયાનું પ્રદર્શિત કર્યું પછી વ્યામસગવાને આચાર્ય ભગવાને કરેલા ભા-

ખનો અગત્યનો ભાગ જોઈ પોતાની પ્રસન્નતા જણાવી, અને ખીજું સોળ વર્ષનું આયુષ આપી, હરતખંડમાં અદ્વૈતમતનો પ્રસાર કરવાની આજ્ઞા કરી, પોતે અતધોન થયા.

પછી આચાર્ય ભગવાન પોતાના શિષ્યોસહિત ભટ્ટપાદને (કુમારિલ્લ ભટ્ટને) મળવા ત્યાંથી વિદાય થઈ પ્રયાગ પધાર્યા ત્યાં ત્રિવેણીમાં રનાન કરી ભટ્ટપાદને મળવા પધારતા હતા ત્યાં ભટ્ટપાદ ડાંગરના ફેતરાઓ સળગાવી તેમાં યજ્ઞી મૂરે છે એવા સમાચાર સાંભળ્યા, તેથી તેઓશ્રી ઊતાવળે ત્યાં પધાર્યા ભટ્ટપાદને આચાર્ય ભગવાને પોતાનું શારીરકભાષ્ય બતાવ્યું, ને તેના ઉપર લોકહિતાર્થે તેમણે વાર્તિક કરવું એવી પોતાની ઇચ્છા તેમને પ્રદર્શિત કરી ભટ્ટપાદે જણાવ્યું કે “હવે હું આ શરીરનો ત્યાગ કરવાની તૈયારીમાં છું, તેથી મારાથી તે કાર્ય થવું અશક્ય છે આપ મારા પ્રસિદ્ધ શિષ્ય મંડનને આ કામ સોંપશો તો તે આ કામ સારી રીતે કરી શકશે. મને આપ તારકમત્રનો ઉપદેશ કરવાની કૃપા કરો, અને એક મુદ્દર્ત આપ અહિં વિરાજો, તેટલામાં હું મારા શરીરનો ત્યાગ કરી દઈ ” પછી આચાર્ય ભગવાને તેમને તારક મત્રનો ઉપદેશ કર્યો, અને ભટ્ટપાદે પોતાના સ્થૂલ શરીરનો થોડા સમયમાં પરિત્યાગ કર્યો.

મંડનમિત્રનો પરાજય કર્યો વિના તેને આ કામમાં જોડી શકાય નહિ, તેથી મંડનમિત્રનો પરાજય કરવા આચાર્ય ભગવાન અહિંજમતી નામની નગરી જ્યાં મંડનમિત્ર રહેતા હતા ત્યાં પધાર્યા ખીજે દિવસે પ્રાતઃકાલનું નિત્યકર્મ કરી મંડનમિત્રને ઘેર પધારતા હતા ત્યાં માર્ગમાં મંડનમિત્રની દાસીઓ જલ ભરવા જતી હતી તેમને મંડનમિત્રનું ઘર કર્યા આવ્યું એમ પૂછાવતાં તે દાસીઓએ મંડનમિત્રની પડિતાદને પરાક્ષપણે જણાવવા નીચે પ્રમાણે ઉત્તર કહેવરાવ્યું.—

“વેદ સ્વત પ્રમાણ છે કે પરત પ્રમાણ છે ? પ્રાણીઓને ફલ આપનાર કર્મ છે કે ઇશ્વર છે ? ને જગત્ નિત્ય છે કે અનિત્ય છે ? ઇત્યાદિ શાસ્ત્રીય વિષયના પ્રશ્નો ને ઉત્તરો જેમના ધરના દ્વાર આવળ લટકાવેલા પાજરામાં રહેલાં મેના ને પોપટ કરી રહ્યા છે તે પડિત મંડનમિત્રનું ઘર છે એમ જણો.”

દાસીઓએ બતાવેલે માર્ગે ચાલતાં ચાલતાં તેમણે બતાવેલા ચિહ્ન ઉપરથી મંડનમિત્રનું ઘર જોળખી તે ઘરમાં આચાર્ય ભગવાને પ્રવેશ કર્યો. તે દિવસે મંડનના પિતાનું શ્રાદ્ધ હોવાથી આ સન્ધ્યાસીને અચાનક પોતાને ઘેર આવેલા જોઈને મંડનમિત્રને ક્રોધ ઉપજ્યો, તેથી તેમણે આચાર્ય

ભગવાનનો મકાર ન કર્યો, પણ વ્યવહાર-પદ્ધતિ કાંઈક તેમનું અપમાન થાય એવી પ્રજ્ઞાત કરી. પછી ત્યાં પધારેલા બ્વાસ ભગવાનના સમગ્રવચાથી મંડનમિત્ર કાર્ણક શાંત થયા, ને તેમના સંતકાર કરી ભિક્ષાનું નિમત્રણ કર્યું. આચાર્ય ભગવાને મંડનમિત્રને કહ્યું કે—“હે મંડન! આ શરીરનું અન્નની ભિક્ષા લેવામાટે અહિં આવવું થયું નથી, પણ કર્મ અને જ્ઞાનમાં કોણુ શ્રેષ્ઠ છે? તેનો શાસ્ત્રાર્થ કરી નિર્ણય કરવા માટેની વાદભિક્ષા લેવા માટે અહિં આગમન થયું છે, માટે તમારે પ્રસન્ન અને તે ભિક્ષા આપવી જો તમારો કર્મમત શ્રેષ્ઠ હશે તો મારે તમારા શિષ્ય થઈ તે મત અગ્રીકાર કરવો, ને જો મારો જ્ઞાનમાત્ર શ્રેષ્ઠ હશે તો તમારે મારા શિષ્ય થઈ તેનો સ્વીકાર કરવા” મંડનમિત્ર આ વચનો સાંભળી પ્રસન્ન થયા, ને કહ્યું—“હે સ્વામિન! હું તે વિષેનો શાસ્ત્રાર્થ કરવા પ્રસન્ન અને તૈયાર છું મારા મનમાં કશું દિવસ થયા એવી ઇચ્છા હતી કે મારો કોઈ સમય પડિતની સાથે શાસ્ત્રાર્થ થાય તો ઠીક, કે જોથી પડિતોને મારો શ્રુદ્ધ વલન જવાની તક મળે આજ મારી તે ઇચ્છા પાર પાડવાનો સમય આવેલો જોઈ હું સતોષ પામું છું હું ઇશ્વરને નહિ માનનારો પૂર્વગીમાનસઃ છું તમે જ્યાં સુધી મારું ભાષણ સાંભળ્યું નથી ત્યાં સુધી તમે મારી સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરાની માગણી કરો છો, પણ તમે જ્યારે મારું ભાષણ સાંભળશે ત્યારે તમે પોતાની મેજેજ શાસ્ત્રાર્થ કરવાથી નિવૃત્ત થશો.”

પછી મનેની સમતિથી બીજે દિવસે શાસ્ત્રાર્થનો પ્રારભ કરવાનું નક્કી થયું. ને મંડનમિત્રના ધર્મપત્ની સરસ્વતીને બેનેના શાસ્ત્રાર્થનું તોલન કરી ન્યાય કરવાનું કામ સેવામાં આવ્યું. પછી આચાર્ય ભગવાને મંડનના અગ્રહી નેમને ઘેર તે દિવસે ભિક્ષા કરી.

બીજે દિવસે પ્રારંભના નિલકમ થઈ ગયા પછી મંડનમિત્રના મનમાં વાગ મપા. શાસ્ત્રાર્થનો પ્રારભ થયો, પ્રથમ બેનેએ કમપૂર્વક નીચ પ્રમાણે પ્રાનતા કરે—

પ્રથમ શીરો કરે કહ્યું—“એકજ અદ્વિતીય બ્રહ્મ સત્ય છે એવો જ્ઞાનમાર્ગ જુગએને આપાર મારા નગ્ધથી સિદ્ધ કરી બેતાવવામાં આવશે, તથા કર્મની મોહ નથી, પણ જ્ઞાતીજ મોહ છે, એવું પણ સિદ્ધ કરી બતાવવામાં આવશે એ મિદ્ધાન જો માનથી સિદ્ધ ન કરી બતાવાય તો મારો પરાજય માની હું આ ભગવાન વચ્ચેના ત્યાગ કરી, તમારો શિષ્ય થઈ, ધેગ વચ્ચે પહેગી ગૃસ્થાપ્રમતે અનુસરીશ આ શાસ્ત્રાર્થમાં કોનો પાજ થયો નેનો નિર્ણય કરવાનું કામ તમારા પત્ની સરસ્વતી કરે તેમાં મને વાધો નથી.”

પક્ષી મંડનમિત્રે કહ્યું —“ વેદનો કર્મકાંડરૂપ ભાગજ સત્ય છે, ને જ્ઞાનકાનો ભાગ અર્થવાદરૂપ છે, એમ હું શ્રુતિ આદિના પ્રમાણો ખતાવી સિદ્ધ કરી દેખાડીશ, જે આ શાસ્ત્રાર્થમાં મારો પરાજય થશે તો હું શૂંક-સ્થાત્રમનો પરિત્યાગ કરી, તમારો શિષ્ય થઈ, ભગવા વચ્ચે ધારણુ કરી, સન્યાસી થઈશ. જ્યપરાજ્યનો નિર્ણય કરવાનું કામ મારી સ્ત્રી સરસ્વતી કરે એ વાતનો મને સ્વીકાર છે ”

હરતખડના જે મહાસમર્થ વિદ્વાનોના શાસ્ત્રાર્થનો નિષ્ણય કરવા જે સ્ત્રીને નીમવામાં આવી તે સ્ત્રીની યોગ્યતા કેવી હોવી જોઈએ ?

પક્ષી સરસ્વતીએ મધ્યસ્થ રહી ન્યાય આપવાનો સ્વીકાર કર્યો, એટલે શાસ્ત્રાર્થનો પ્રારંભ થયો સરસ્વતીએ પરિણામનો વિચાર કરી ખનેતા કડમાં પુષ્પની મત્રેલી માલા પહેરાવીને કહ્યું કે—“ મારે ધરના કામની દેખરેખ રાખવામાં વચારે સમય ગાળવો પડે છે, તેથી હું તમારા ખનેતો પૂરો શાસ્ત્રાર્થ સાંભળવા અર્ધ એસી રાડીશ નહિ આ પુષ્પની માનાઓ મત્રીને મે તમારા કડમાં પહેરાવી છે તેમાંથી જેમના કડમાંની પુષ્પમાના સૂકાય તેમણે પોતાનો પરાજય થયો એમ સમજવું ” આમ કહી તે પોતાના ધનમાં કે મકાજની દેખરેખ રાખવા ગયા.

મંડનમિત્રે કર્મમાર્ગનું મંડન કરવા માડ્યું ને જ્ઞાનમાર્ગનું ખડન કરવા માડ્યું આચાર્યભગવાન જ્ઞાનમાર્ગનું મંડન તે કર્મમાર્ગનું ગૌરુપક્ષ વર્ણવવા લાગ્યા પ્રત્યેક દિવસે મધ્યાહ્ન પછી સરસ્વતિ મંડનમિત્રને ભોજન માટે પધારવાની ને શ્રીશ કરને બિઘ્નામાટે પધારવાની વિનંતી કરતી પૂર્વ-પક્ષીની સ્ત્રીને મધ્યસ્થનું સ્થાન આપવામાં, ને તેને ઘેરજ બિઘ્ન કરવાનો સ્વીકાર કરવામાં, શ્રી શકરે પોતાના હૃદયનું કેટલું બધું ઔનાર્થ ને નિર્ભયતા જણાવ્યા છે તે વાચનારે વિચારવાનું છે ભોજન ને બિઘ્ના થઈ ગયા પછી પુનઃ શાસ્ત્રાર્થ ચાલુ થતો ખને પરસ્પરનું કહેવું ખ્યાતપૂર્વક સાંભળતા હતા કષિને વશ થતા નહોતા, વિવખ કે વિચાર કયા વિના તુરંત યોગ્ય ઉત્તર આપતા હતા યુગ્મતા નહોતા, ને ભય કે ખેદને વશ થતા નહોતા

આવી રીતે કેટલાક દિવસોસુધી શાસ્ત્રાર્થ ચાલ્યા કાનો જય થશે, ને કાનો પરાજય થશે એ વાત સાંભળનારાઓના અનુમાનમાં આવી થકી નહિ. અતિ શાસ્ત્રના સૂક્ષ્મ વિષયઉપર પ્રમોત્તર ચાલવા લાગ્યા, ને શ્રીશકરે શ્રુતિઓ ને યુક્તિઓથી કર્મમાર્ગના કરતા જ્ઞાનમાર્ગનું શ્રેષ્ઠપણું સિદ્ધ કરો

મંડનમિશ્રને નિ તર કયાં. મંડનમિશ્રના કહાની પુષ્પમાલા સકાંઈ ગઈ. સદસ્વતીએ મંડનમિશ્રનો પરાજય ને ઓશ કરનો જ્ય થયેલો જાણી, તથા મંડનમિશ્રને વાણીવડે મંન્યાસી થઈ ગયાનું માની યનેને ભિક્ષામટે પધાર-ની વિનંતિ કરી. પછી યનેએ જઈને ભિક્ષા કરી.

મંડનમિશ્રને નિરુત્તર કયાં છતાં થણા સમયથી માનેલી પૂર્વમીમાસાની સત્યતા તેમના હૃદયમાંથી દૂર ન થવાથી તેમણે આચાર્યભગવાનને કહ્યું.—
 “મારો પરાજય થવાથી મને બેશ પણ ખેદ થતો નથી પણ શ્રોત્રેર્મિનિના મતનું ખડન થયું, તેથી મને બહુ ખેદ થાય છે ત્રિકાનદર્શી શ્રોત્રેર્મિનિનો અભિપ્રાય અસત્ય ન હોવો જોઈએ એમ હજી મને પ્રતીત થાય છે.”
 આચાર્યભગવાને તેના મનનું સમાધાન કરવા કહ્યું —“હે વત્સ ! શ્રોત્રેર્મિનિનો અભિપ્રાય અસત્ય નથી. તેમણે જે કહ્યું છે તે સત્ય કહ્યું છે તમે તેમનો અભિપ્રાય સમજી શક્યા નથી.” આવી રીતે કહી પૂર્વમીમાસાના કેટલાક સૂત્રોનો અભિપ્રાય આચાર્યભગવાને તેમને કહી દેખાડ્યો, તોપણ મંડનમિશ્રના મનનું જોઈએ તેવું સમાધાન થયું નહિ, તેથી તેમણે શ્રી ઈર્ષ્મિનનું સ્મરણ કર્યું. તે સ્મરણવડે શ્રીઈર્ષ્મિન ત્યાં પ્રકટ થયા, ને તેમણે મંડનમિશ્રને કહ્યું —“હે વત્સ ! દુરાગ્રહ રાખવનું કાર્ષ્ક કારણ નથી ઓશ કરે મારા રચેલા સૂત્રોનો જે મુખ્ય અભિપ્રાય તમને કહી દેખાડ્યો તેજ મારો અભિપ્રાય છે મારા સંયુક્ત વ્યાસ ભગવાનની મારો અભિપ્રાય ભિન્ન કેમ હોઈ શકે ? નિષ્કામકર્મવડે ચિત્તશુદ્ધિ થાય છે એ મારો અભિપ્રાય છે ઓશ કર મહેશ્વરનો અવતાર છે સત્યયુગમાં શ્રોકપિન, ત્રેતા-યુગમાં શ્રોદતાત્રેય, ને દ્વાપરમાં વ્યાસ ભગવાન જેવા જ્ઞાન થયા, તેવાજ્ઞાની હનિયુગમાં આ ઓશ કર છે, તેથી તેમના અભિપ્રાયને અનુનરીને તમે આ ભવસાગર તરી જાઓ.” એમ કહી શ્રોત્રેર્મિન અતધોન થયા પછી મંડનમિશ્રે આચાર્યભગવાનને માનપૂર્વક કહ્યું —“પ્રભો ! આપ મુમુક્ષુ છો. હિંદાર કરવા પ્રકટયા છો. આપનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ ઓળખ્યા વિના માગથી અજ્ઞાનને લીધે આપના પ્રાંત જે અવિનય કાગ્યો હોય તેની હું નમ્રભાવે ક્ષમા યાચું છું આપના દર્શનથી હું કૃતાર્થ થયો છું હું મારા માનેના સર્વ પ્રાણિપદાર્થોનો પરિત્યાગ કરી આશ્રીતે શરૂ આવ્યો છું મા ! અત કરણના સર્વ મથ્યો દૂર થઈ ગયા છે હવે હું આપશ્રીની સર્વ આજ્ઞાઓને શિરોધાર્ય ગણી અક્ષરજ તેજ પ્રમાણે નવ વાને શુદ્ધભાવથી તત્પર છું.”

પછી આચાર્યભગવાનની મંડનમિશ્રને સંન્યાસ આપવાની હજી

જાણી મંડનમિત્રના પત્ની સરસ્વતીએ આચાર્યભગવાને કહ્યું કે —“ સ્ત્રી એ પુરુષનું અર્ધું અંગ ગણાય છે, માટે આપે જ્યાંસુધી શાસ્ત્રાર્થમાં મારો પરાજય કર્યો નથી, ત્યાંસુધી મારા પતિનો આપે પૂરો પરાજય કર્યો ગણાય નહિ, તેથી આપે મારી સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરવો યોગ્ય ગણાય નહિ. તેથી તમારી સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરી શકાય નહિ ” તેના ઉત્તરમાં સરસ્વતીએ કહ્યું કે —“ આપ જ્ઞાની છો. પૂરો જ્ઞાની શાસ્ત્રવલ્કલે ગાર્ગીની સાથે અને રાજર્ષિ જ્ઞાની જનકે સુતજ્ઞાની સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરેલા છે. આપ પણ જ્ઞાની છો, તથા આપને મારા મનનું ખડન કરવું છે, માટે આપે મારી સાથે અવશ્ય શાસ્ત્રાર્થ કરવા જોઈએ ” સરસ્વતીનો આવો અમાધારણ્ય આગ્રહ જોઈ આચાર્યભગવાને નમની સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરવાનો સ્વીકાર કર્યો. પછી શાસ્ત્રામ પ્રારંભાયો. આ શાસ્ત્રાર્થ કેટલાક નિસીદાસુધી ચાલ્યો. અતે સરસ્વતીએ વિચાર કર્યો કે શકર જીનાય તમ તો નથી, પણ તે બ્રાહ્મન્યારી છે. માટે કામચાત્ર જાણુ તા નહિ હોય એવા વિચાર કરી તેણે કામચાત્ર ત્યાંથી પ્રશ્નો પૂછ્યા. શકર તો સર્વજ્ઞ હતા છતાં સન્યાસીના ધર્મને માધ આવે એમ ધારી તે પ્રશ્નોના જવાબ ન આપતા એક મામની મુદ્દત માગી.

શકરે તે મુદ્દતની અદર કામચાત્રનો અભ્યાસ કરો સરસ્વતી સાથે વાદવિવાદ કરતા ધાર્યો તે વખતે અમરક રાજા મરી ગયો હતો એવું તેમને યોગ દૃષ્ટિથી જણાયું. જોથી તેના મન શરીરમાં પ્રવેશ કરો તેની ગણીમે સાથે કામક્રીડા કરી કામચાત્રના અનુભવ લેવા ધાર્યો. પછી શકરે એક પર્વતની ગુફામાં પોતાના દેહને ગણ્યો અને તે દેહ સાચવતા શિષ્યોને રાખ્યા. પછી પોને અમરક રાજાના શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો કે, રાજા માનસ મરડી બેઠો થયો તેથી ગણીમે પ્રવેશો મર્ત આનંદ માનતા બાગ્યા.

શકરે રાજાના શરીરમાં રહી રાજાનું પાલન કરવા માડ્યું. દેશમાં સુકાળ થતા રાજા પ્રથમ કરતા દિવ્ય તેજસ્વી થાગ્યો. પ્રધાન અને રાણી-ઝાઝી રાજા જીવતા થયા પછી તેનામાં કંઈ વધુ અશ્વર્ય જોઈ વિચાર કર્યો કે આ કોઈ યોગીએ રાજાના શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો છે. માટે તે દેહ છોડી ન જાય તેવો ઉપાય કરવો. તેમણે જ્યાં મુલેહ મડકું મળે ત્યાં જઈ તે બાળી દેવાની નોકરીને આજ્ઞા આપી રાજાના શરીરમાં રહી આચાર્યે કામચાત્ર પ્રમાણે કામકળાનો અનુભવ મેળવ્યો. તેજ શરીરમાં રહી રાજાનાયન સૂત્ર આધારે પોતાના અનુભવથી કામચાત્ર સંમધી નવીન વિગેથી ભરપૂર એક ગ્રંથ બનાવ્યો. મહીનો થતા આવ્યો. જોઈ શિષ્યોએ શકરની શોધ કરવા માડી. શિષ્યો અમરક રાજાના અતપુરમાં ગયા ત્યાં માર્મિક

ગમ્યન કર્યું એટલે શકર સમજ્યા અને તરત રાજના દેહમાંથી નીકળી પોતાના શરીરમાં આવ્યા ત્યાં ગયા તો રાજના પ્રધાનોની આજ્ઞાથી શકરનો દેહ યાગવા ચિતામાં મુકેલો પણ શકરે તે દેહમાં પ્રવેશ કરી નૃસિંહ ભગવાનની સ્તુતિ કરી અગ્નિ શાંત કરી પછી પોતે મહાનિમિત્રને ત્યાં આવ્યા સરસ્વતીએ પછી કંચુ કે આપનો સવત્ર છો મેં તો મનુષ્ય ધર્મને અનુસરી મુક્ત માગી હતી આપ સર્વ વિદ્યા નિપૂણ છો હવે હું જાકે છું એ સાબળી શકરે સરસ્વતીની સ્તુતિ કરી તેમને ઋષ્યશ્રગ નામે સ્થાનમાં શારદા નામથી રહેવા કંચુ પછી સરસ્વતીએ તેમ કરવા હા પાડી બ્રહ્માના પરમ ધામમાં ગયા.

પછી મહાનિમિત્રે આચાર્ય ભગવાનની પ્રેમપૂર્વક સ્તુતિ કરી તેઓ શ્રીની પાસે આદરપૂર્વક પ્રમત્ત મને પ્રેષોત્યારપૂર્વક મન્યામ ગ્રહણ કર્યો આચાર્ય ભગવાને તેમને સન્યાસ આપતી વેળા તત્ત્વમસિ એ મહાવાક્યનો ઉપદેશ કરી તેનો અર્થ પ્રમાણ ને યુક્તિથી વિસ્તારપૂર્વક સમજાવ્યો.

શ્રીસદ્ગુરુને માહાત્મ્ય સમજતા મહાનિમિત્ર બહુ દીનભાવે આચાર્ય-ભગવાનના ચરણકમલમાં પડ્યા તેમને સુરેશ્વર એવું યોગપદ્ધતિ (નામ) પ્રાપ્ત થયું, ને આચાર્યભગવાનના મુખ્ય શિષ્યોમાં તેમની ગણના થઈ. પછી આચાર્યભગવાન ભરતખંડમાં જનસમૂહનું અક'યાણુ કરનારી સ્થિતિએ પહોંચેલા મતોનું અપકારકપણું પ્રતિપાદન કરતા કરતા, મુમુક્ષુઓને સંયોધાશ્રીનું ઉત્સાહપૂર્વક ઉદારપણે પાન કરાવતા કરાવતા, મનોપરાગા મનુષ્યોને નિષ્કામધર્મનો ને વિલેપયોગવાળા મનુષ્યોને નિર્દોષ ઉપાસનાનો મોઢા આપતા આપતા, સર્વ પ્રાણીઓને પોતાના દર્શનવડે પવિત્ર તથા સુખી કરી તેમના નેત્રોને સદૃશ કરતા કરતા, ને જનસમૂહમાં અદ્વૈતસિદ્ધાંતનો પ્રચાર કરતા કરતા, દક્ષિણદેશમાં રહેલા શ્રીશૈલપર્વતઉપર પધાર્યા ત્યાં પાતાલગંગા નામની પવિત્ર નદીમાં સ્નાન કરી, તથા મલ્લિકાર્જુનની પૂજા કરી, કેટલોક સમય વિરાજ્યા, ને પોતાના યોગ્ય શિષ્યોને શારીરક ભાષ્યાદિ યથા ભણાવ્યા.

આચાર્યભગવાનના સુરેશ્વાદિ શિષ્યો પણ અપકારકમતોના ત્યાગનો લોકોને ઉપદેશ કરતા હતા તેમથી જેઓ વિવેકી ને પુણ્યશાલી મનુષ્યો હતા, તેઓ આચાર્યભગવાનને શરણે આવ્યા, ને કેટલાક દુરાચરિઓ આચાર્ય ભગવાનનો દેષ કરી તેઓશ્રીનું અશુભ ઈચ્છવા લાગ્યા એક વેળા એક કપડી ભૈરવભક્ત કાપાલિક શ્રીશૈલપર્વતપર આચાર્ય ભગવાનની સમીપ આવ્યો. પોતાના ઇચ્છાને પ્રાપ્ત કરવાનો આ સારો સમય છે એમ જાણી તેણે આચાર્યભગવાનને

કહ્યું —“ હે કૃપાલો ! આપના સર્વગુણ, દયાલુપણ, સુશીલગુણ ઇત્યાદિ ગુણોનું લોકદ્વારા શ્રવણ કરીને હું આપના દશન કરવા આવ્યો છું. આપે પરોપકારમાં શરીર ધારણ કર્યું છે. મેં આ શરીરે કેલાસમાં જવામાં ઘણાં વર્ષ સુધી ઉપ તપ કરીને જૈરવનાથને પ્રસન્ન કર્યા છે. પ્રસન્ન થયેલા મારા હૃદયે જૈરવનાથે મને જણાવ્યું છે કે ‘કોઈ મર્ચન પુરુષનું કિંવા કોઈ મહારાજનું માથું જો વું મારા નિમિત્તે અગ્નિમાં હોમીશ તો તું આ શરીરે મારી કૃપાવડે કેલાસમાં જઈ શકીશ’ જૈરવનાથની આજ્ઞા સાંભળી મેં આવા પુરુષના માથામાં ઘણું ભ્રમણ કર્યું, પણ હજી સુધી મને કોઈ સર્વગ પુરુષ મળ્યા નથી. કોઈ મહારાજનું મસ્તક મેળવવાની ઇચ્છા પણ જ્યારે મારા મનને કપાવે છે, ત્યારે તેમની પાસે જઈ તેમના માથાની માથણી શી રીતે કરી શકાય ? આજ મારા સુભાગ્યથી મને આપના દર્શન થયા છે. આપ સર્વગ છો, તેથી આપના મસ્તકથી માઈ ઇચ્છિત કાર્ય સિદ્ધ થાય એમ છે, માટે આપે મારા જેવા દીનઉપર કૃપા કરવી જોઈએ. શરીર ક્ષણભંગુર છે એ આપ સારી રીતે જાણો છો. મને મસ્તક આપવાથી જગતમાં આપની કીર્તિ વૃદ્ધિ પામશે. ઈન્દ્રે વૃત્રાસુરનો નાશ કરવા દધીચિયુનિપાસેથી તેમના હાડકા વજ્ર બનાવવામાં માર્યા હતા, તે હાડકા દધીચિયુનિએ પ્રસન્નતાપૂર્વક ઈન્દ્રને આપ્યા હતા, જીસુતવાહનનામના વિદ્યાધરના રાજાએ નાગના રક્ષણમાં ગરુડને પોતાનું શરીર આપ્યું હતું. આ સર્વ વાતો અને પરોપકારનું માહાત્મ્ય આપને કયા અજ્ઞાત છે ? આપને શરીરભિની તૃષ્ણા નથી. પરોપકારવિના બીજી કાંઈ કર્તવ્ય આપને અહિં વિદ્યમાન નથી. મારા જેવા માત્ર સ્વાર્થ સાધવામાં તત્પર ને નિર્દય મનવાળા મનુષ્યો માગણી કરતા યોગ્ય ને અયોગ્યનો વિચાર ન કરી શકે એ સ્વાભાવિક છે. મારી માથણી અયોગ્ય હોવાથી મારા મનમાં ભય ઉત્પન્ન થાય છે, પણ આપના જેવા પરોપકારી, માથાકને કદી પણ કોઈ પણ વાતની ના પાડતા નથી એમ સમજી માઈ મન સંતોષ પામે છે.”

આચાર્યભગવાને તે કાપાલિકના આવા વચનો સાંભળી મહાત્મ્ય પૂર્વક તેને કહ્યું —“ હું બહુ પ્રસન્નતાથી માઈ માથું આપવા તૈયાર છું, પણ મારા શિષ્યોના દેખતાં મારાથી તે તમને આપી શકશે નહિ, કેમકે મારા શિષ્યો પોતાના શરીર કરતાં પણ આ શરીરમાં વધારે મમતા રાખે છે, માટે હું જ્યારે એકાંતમાં બ્રહ્મધ્યાન કરતો હોઉં ત્યારે તમે ત્યાં આવી માઈ મસ્તક લઈ જાઓ.”

આચાર્યભગવાનના આવા ઉદાર વચનો સાંભળી પ્રસન્ન થયેલા તે કપ-

પાલિક પોતાના સ્થાનપર ગયો મર્વ દરમને પ્રભસ્વરૂપના વિવર્તરૂપે મિથ્યા અનુભવતા ગંભીર હૃદયવાળા આચાર્ય ભગવાને આ બનેલો પ્રમંગ પોતાના કોષ્ટ શિષ્યને કહ્યો નહિ પછી ત્યારે ધણી શિષ્યો સ્નાનાદિ માટે દૂર ગયા અને આચાર્ય ભગવાન એકાતસ્થવમા પ્રભાકારગતિ કરી સુસ્થિર થયા, ત્યારે અનુકૂળ સમયની વાટ જોઈ ગેલો તે કાપાલિક ત્યા આગ્યો નિર્વિ- કલ્પ સમાધિમા આરૂઢ થયેલા આચાર્યભગવાનને જોઇને તે કાપાલિક તીખી ધારવાળુ ત્રિશૂન જીપાડીને જે વેના તેઓની સમીપ તેમના મસ્તકનુ ઊઠન કરવા ગયો, તેજ વેળા પદ્મ ગદ આચાર્ય ભગવાનની મુર્તિનુ હૃદયમા ધ્યાન કરતા હતા તેમને કાપાલિકની આ પ્રવૃત્તિ જણાઇ, તેથી તેમણે નૃસિંહ- ભગવાનનુ અડમલાવથી સ્મરણ કરી મત્ર બનવડે નૃસિંહ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કર્યું, અને તરત તે કાપાલિકની મમીપ આડી પહોંચ્યા ત્યા આવી કાપા- લિકના શરીરને ચીરી નાખી બચકર ગર્જના કરી તે ગર્જના સાંભળી સ્થાન છોડીને દૂર ગયેલા શિષ્યો વ્યાકુલ થઇ તુરત ત્યા દોડી આવ્યા આચાર્ય- ભગવાનનુ ચિત્ત પણ વ્યુત્થાનદશાને પ્રાપ્ત થયું તેમણે પોતાના નેત્રકમન જીઘાડ્યા તો પોતાની સમીપ બાકર સ્વરૂપવાળા નૃસિંહ ભગવાનને જોયા તેમને જોઇને આચાર્ય ભગવાને તેમની પ્રાર્થના કરી કે—“હે પ્રભો ! આ શર્ગરના રક્ષણમાટે આપ પ્રકટ થયા હતા, હવે આપનુ તે કામ પૂરે થયું, તેથી આપ કૃપા કરી પોતાના આ સ્વરૂપનુ તિરોધાન કરો” આ પ્રાર્થના સાંભળી નૃસિંહ ભગવાનનુ સ્વરૂપ તિરોધાન થઇ ગયું, ને તે સ્થલે પદ્મ- પાદના શરીરની પ્રતીતિ થઇ પછી પદ્મ ગદે મનેલો સર્વ પ્રસન્ન આચાર્ય ભગવાને વિવેક કર્યો કેટલાક શિષ્યોએ “તમે ભગવાન નૃસિંહની કૃપા હિપા ના કરી તેમની કૃપા પ્રાપ્ત કરી હતી ?” એમ પદ્મપાદને પુછતા તેમણે જણાવ્યું કે—“પૂર્વે મે અહોમન નામના પર્વતના વનમા રહીને ધણી સમય સુધી ભગવાન નૃસિંહનુ આરાધન કરી તેમની કૃપા મપાદન કરી હતી ”

કેટલાક દિવસો પછી આચાર્ય ભગવાન શ્રીશૈલ પર્વતથી વિદાય થઇ અનુષ્યોના કલ્યાણ માટે ભરતખડમા વિચરતા વિચરતા ગોઠકર્ણક્ષેત્રમા પધાર્યા. ગોઠકર્ણધરની પ્રવ્રજ મને વિનયપૂર્વકે સ્તુતિ કરી તે ક્ષેત્રમા ત્રણ દિવસ વિરાજ્યા ત્યાથી હરિશંકર નામના ક્ષેત્રમા પન્નારી મૂર્ત્તમિકાનામના દેવીના મંદિરમા પધાર્યા. પછી ત્યાંથી શિષ્યોસહિત શ્રીવલ્લિનામના ગામમા પધાર્યા તે ગામમા ધણી વિદાન બ્રાહ્મણો વસતા હતા તેમાં એક પ્રભાકરનામના વિદાન બ્રાહ્મણનો દીકરો ગાડા જેવો જણાવાથી તે બ્રાહ્મણ પોતાને બહુ

કુળી માનતો હતો એ બ્રાહ્મણ પુત્ર મુગાની પેઠે પોતાને મોઢેથી કાઢજ બોલતો નચેતો, તેથી તેને ભૂત વળગ્યું હશે, માટે તેનો યોગ્ય ઉપાય કરવા હું કાંઈ સમર્થ વિદ્વાનને પૂછીશ એવો વિચાર પ્રભાકર કર્યો કરતો હતો, એટલામા તેણે કેટલાક માણસો દ્વારા સાબણુ કે —“કાંઈ મહા સમર્થ સંન્યાસી પોતાના ધણા શિષ્યોની સાથે તથા પુરકો લઈને પોતાના ગામની બહાર પધાર્યા છે ” આ વાત સાંભળી તે પ્રભાકર પોતાના ગાડા જેવા જણાના પુત્રને સાથે લઈને આચાર્ય ભગવાનની મંમીપ આવ્યો બેઠ મુકવા માટે સાથે આણેલા ફેલો આચાર્ય ભગવાનના ચરણ કમનમા અપભ્રુ કરી પછી તેણે તેઓશ્રીને સાદાગ દડવત્રેણામ કર્યો પશ્ચાત્ પોતાના મુગા જેવા જણાના પુત્રને આચાર્ય ભગવાનના ચરણકમનમા નમન કરાવ્યું એ બ્રાહ્મણ પુત્ર બાતકની પેઠે આચાર્ય ભગવાનના ચરણકમનની સમીપ પડ્યો રહ્યો, જોડ્યો નહિ, એટલે પ્રભાકરે આચાર્ય ભગવાનને નિવેદન કયું કે —“ હે સ્વામિન! આ મારા પુત્રનું વય તેર વર્ષનું થયું છે, પણ હજી સુધી તે કાંઈ સમજતો હોય એમ જણાતું નથી એો ભણાવવા માટે મહુ પ્રયત્ન કર્યો, પણ તે કાંઈ બણ્યો નહિ, એના જેવડા વનના ઝોરોએ એો રમવા માટે બોલાવે છે, પણ તે તેમના સાથે રમવા પણ જતો નથી કાંઈ તોફાની છોકરા મો કદાચ તેને મારે તો તેમનો માર ને મહન કરે છે, પરંતુ કાંઈ બોલતો નથી કાંઈ વેળા તે ભોજન કરે કે, અને કાંઈ વેળા ભોજન પણ કરતો નથી એના શરીરનું કેકાણું ન હોવાથી તે પોતાના પ્રારબ્ધથી જ જીવે છે, એમ જણાય છે તેની આડી સ્થિતિ છે, માટે આપ કૃપા કરીને જણાવશો કે એને કાંઈ રોગ થયો છે? કે કાંઈનો વળગાડ થયો?”

પછી આચાર્ય ભગવાને કૃપા કરી તે બ્રાહ્મણના મસ્તકપર હાથ મૂકી તેને કહ્યું કે —“ જો બેઠો થા, તું કાણુ છે? ને આડી બાન ના જેવી એણા શામાટે કરે છે?” આચાર્ય ભગવાનના આવા વચનો સંભળી તે બ્રાહ્મણે “ હે સદ્ગુરો! હું જડ શરીરરૂપ નથી, પણ તેને પ્રકાશનારા ચેતન-સ્વરૂપવાળો છું, મારામા અતઃકરણના, પ્રાણના ઇન્દ્રિયોના ને શરીરના ધર્મો નથી, હું પરમપત્રિત્ર ને પરમાનંદરૂપ બ્રહ્મ છું, ” ઇત્યાદિ વચનોથી હું સર્વ પ્રપચથી રહિત અતરાત્રમાથી અભિન્ન બ્રહ્મ છું એમ આચાર્ય ભગવાનને પોતાનું સ્વરૂપ જણાવ્યું તે બાતકના આવા આત્માનુભવના હિતમ વચનો સાંભળી આચાર્ય ભગવાને જણ્યું કે —આ કાંઈ યોગી છે પછી તેઓશ્રીએ તે બ્રાહ્મણના પિતાને કહ્યું કે —“ આ પુત્રથી તમને આ જગત્માં કાંઈ પ્રકારનો લાભ થવાનો સંભવ નથી, કેમકે તેને પોતાના

શરીર ઉપર પણ પ્રીતિ નથી, તે તેને ગૃહાદિમા પ્રીતિ કેરી ગીતે ઉત્પન્ન થશે / માટે જો તમારી ઇચ્છા હોય ને આની પણ ઇચ્છા હોય તો આ આવક બધે અમારી સાથે આવે ” તે બાલકના પિતાએ સ્વગ્નનેનો અભિપ્રાય મેળવી ને વાનનો સ્વીકાર કર્યો પછી આચાર્યભગવાન બીજા શિષ્યોમહિત એ બાલકને હસ્તામલક (હાથમા રાખેલા આમળાની પેઠે વા નિર્મલ જનની પેઠે પ્રભને બાણનાર) એવું નામ આપી માથે લઈ ત્યાંથી વિદાય થયા, ને તુલસીદાસ નદીને કાંઠે આ લા શૃંગેરિ નામના ગામમા પધાર્યા ત્યાં ઋત્નૈક સમય રહી ધણી શિષ્યોન ભાખ્યાદિનું અધ્યયન કરાવ્યું હસ્તામલકને પણ નના અધિકાર પ્રમાણે યોગ્ય અધ્યયન પૂન કરાવ્યું આ હસ્તામલકની પણ આચાર્યભગવાનના મુખ્ય શિષ્યોમા ગણવા થઈ

આ સ્થવમા આચાર્યભગવાનના અત કરણના ભારને અનુમરીને તેમની અનન્યકારે સેવા કરામા તત્પર રહેતા હ સત્સારાજો સ્વધર્મથી વર્તનારો, અને બોલવા મા બોલ્યા સામર્થ્યવાળો કાંઈ ગિરિનામનો આચાર્ય ભગવાનનો નવો શિષ્ય થયો તે આચાર્યભગવાનની પામે નહીને નનરતર તેઓશ્રીની સેવા કરેના હતા તેની અનન્ય ભક્તિને લીધે આચાર્યભગવાન તેના ઉપર મારી કૃપા રાખતા હોય એમ જણાવું હવે વિનયાદિ શુભશુભોવાળો એ શિષ્ય પોતાના સદ્ગુણે નિત્ય વહેલો ઊડી, સ્નાન કરી, હાથ પગ ધોવગવતો હતો, ચોખ્ખા દાંડણ આપતો હતો, સ્નાનવેલા શરીર લુવાનું પવિત્ર વસ્ત્ર આપતો હતો, ચોખ્ખા આસન પાથરી દેતો હતો તેમના બને ચરણકમલોને ધણી ચતુરાઈથી આપતો હતો, પડછાયાની પેઠેજ પોતાના સદ્ગુણની ઇચ્છાને તે અનુસરતો હતો, પોતાના સદ્ગુણની સમીપ કદી પણ બગાડુ ખાતો નહિ, તેઓશ્રીની સમીપ કદીપણ પગ લાખા કરીને કે ઓઢીગણુ દબને બેસતો નહિ, તેઓશ્રીએ કરેલી આજ્ઞાની કદીપણ ઉપેક્ષા કરતો નહિ, કાંઈની સાથે વધારે બોલતો નહિ, પીઠ દેખાડીને પોતાના સદ્ગુણશ્રીની આગળ કદીપણ ઊભો રહેતો નહિ વા બેસતો નહિ, પોતાના સદ્ગુણ ઊભા હોય ત્યારે પોતે ઊભો રહેતો હતો, તેઓશ્રી જ્યારે ચાલતા હોય ત્યારે પોને ચાલતો હતો, તેઓશ્રી કાંઈ કહેતા હોય ત્યારે પોને બહુ વિનયથી તે સાંભળતો હતો, કહ્યા વિના પણ આચાર્યભગવાનનું જે હિત હોય તે કરતો હતો, અને તેઓશ્રીનું જેમા અહિત જણાય તે કદીપણ કરતોજ નહોતો

તે શિષ્ય એક વેળા આચાર્યભગવાનના વસ્ત્રો ધોવા નદીએ ગયો

હતો. કથાનો સમય થયો, તોપણ તે આવી પહોંચ્યો નહોતો, તેથી આચાર્યભગવાન ભક્તવત્સલપણ્યને લઈને તેના આવવાની વાટ જોતા હતા. કથાનો સમય થવાથી કેટલાક શિષ્યોને કથાના આરંભનો શાંતિપાક બોલવાને તત્પર થયેલા જોઈ આચાર્યભગવાને તેમને કહ્યું — “ગિરિ આવે ત્યાંસુધી થોડો સમય શાંતિ રાખો.” આચાર્યભગવાનના આવા વચનો સાંભળી પદ્મપાદથી ગિરિની ગુરુભક્તિનો વિચાર કર્યા વિના લગાર અભિમાનવડે બોલાઈ જવાયુ કે — ‘ગિરિમદ્ભુક્ષિનાજો છે, એ આવા વદાતના સદ્ગુણ વિષયમાં શું મનજે ? માટે એની વાટ જોવી મને તો ઉપયોગી જણાતી નથી.”

પદ્મપાદના આવા અભિમાનયુક્ત વચનો સાંભળી તેના અભિમાનને શાંત કરવા તથા ગિરિની ગુરુભક્તિ સફળ કરવા આચાર્યભગવાને પોતાના પારમેશ્વરીશક્તિનો ગિરિના હ્રદયમાં પાત કરી તેને બ્રહ્મવિદ્યાની પ્રાપ્તિ કરાવી પોતાના સદ્ગુરુની કૃપાથી જને બ્રહ્મવિદ્યાના પ્રાપ્તિ થઈ છે એવો એ ગિરિ બ્રહ્મતત્ત્વનું નિરૂપણ કરનાર મુંદર તોટકછદોવડે બ્રહ્મસ્વરૂપનું નિરૂપણ કરતો હતો ત્યાં આવ્યો તે જોઈને પદ્મપાદદિના મનમાં જે અભિમાનનો આવિર્ભાવ થયો હતો તે શાંત થઈ ગયો. ગિરિએ તોટકછદોવડે બ્રહ્મથી અભિન્ન આત્માનું નિરૂપણ કર્યું, તેથી તેમનું તોટક એવું નામ કહેવાયુ, અને તેમની મુખ્ય શિષ્યોમાં ગણના થઈ.

પદ્મપાદ, સુરેશ્વર, હસ્તામયક ને તોટક આ ચાર આચાર્યભગવાનના મુખ્ય શિષ્યોને જોઈને લોકો તેમને ધર્મ, અર્થ, કામ ને મોક્ષ આ ચાર પુરુષાર્થોની અથવા ઋક, યજુષ સામ ને અથર્વ આ ચાર વેદોની કિંવા સાલોક્ય, સંખ્યા, સાંખ્ય ને સાયુજ્ય આ ચાર ક્રમમોક્ષોની, વા બ્રહ્માના ચાર મુખોની ઉપમા આપવા લાગ્યા.

એક દિવસે આચાર્યભગવાનની સમીપ આવી, તેઓશ્રીને પ્રણામ કરીને, શારીરક બાંધ ઉપર વાર્ષિક કરવાની ઇચ્છાવાળા સુરેશ્વરે ને વિષેની તેઓશ્રીને આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરી — “હે પ્રભો ! મારાથો થઈ શકે એવી કોઈ સેવા આપ મને કૃપા કરીને બતાવો.” “ત્યારે આચાર્યભગવાને તેમના અંત કરણનો અભિપ્રાય જાણી તેમને કહ્યું કે — “હે વત્સ ! શારીરક બાંધ ઉપર તમે વાર્ષિક નામનો ઉત્તમ નિબંધ રચવા પ્રયત્ન કરો.” આ આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવાનો સુરેશ્વરે બહુ પ્રયત્નતાપૂર્વક સ્વીકાર કર્યો, પણ આચાર્યભગવાનના કેટલાક શિષ્યોને આ વાત મળી નહિ તેમણે આચાર્યભગવાનને વિનંતિ કરી કે — “આ સુરેશ્વર પૂર્વગીમાત્રામાં હૃદ આમક રાખનારા હતા,

ને હજી પણ તેમના મનમાં કદાચ કર્મનો પક્ષપાત હોય, અને એ પક્ષ-
પાતને દૂર ને તે વાર્તિકમાં જ્ઞાનની શ્રેષ્ઠતાને સ્થાને કર્મની શ્રેષ્ઠતા પ્રતિ-
પાદન કરે તો આપણા સિદ્ધાંતને હાનિ પડાયે માટે તેમની પાસે વાર્તિક
નહિ કાવતા પશ્ચાત્ત, આનંદગરિ કે બીજા કોઈ ચોખ્ખા શિષ્યને વાર્તિક
કગવાની આજ્ઞા કરવાની આપ કૃપા કરશે તો તે કામ મનમાંથી થશે ”
આચાર્યભગવાનને તેમનું આ કહેવું સુખ નહિ, તેથી તેમને આવી નિર-
ર્થક શકા રાખી આજ્ઞા કામમાં વિધન ન કરવા સમજાવ્યા, અને અને જ-
ણાવ્યું કે - “ તેમના વિના કોઈથી શારીરક ભાષ્યપર ચોખ્ખા વાર્તિક થઈ
શકે એમ નથી માટે તમે નકામો વિગમ છોડી દો. ” છતાં કેટલાક શિષ્યો
પોતાના કુસ્ત્રકાર કે વેગમાં તણાઈ મમજતા નહિ, ને કહેવા લાગ્યા કે -
“ પ્રજ્ઞા ! આ હસ્તામનક સર્વત્ર યોગથી વાર્તિક કરવા સમર્થ છે, માટે
તેમને જો આપ આ કામ મોખશે તો તે મહુ ખ્યાન રાખીને તે કામ
કરશે ” તેના ઉત્તરમાં આચાર્ય ભગવાને કહ્યું કે - “ તે સમાહિત ચિત્તવાળો
હોવાથી તેનું અતઃકણ્ય બહારના પદાર્થોમાં જોઈએ તેવું પ્રવૃત્ત થઈ શકે
એમ નથી, તેની ન વાર્તિક કરવાને યોગ નથી, તેમ આપણે તેમને એવું
પ્રવૃત્તિભાગુ કામ મોખવું એ પણ યોગ નથી ” ત્યારે કોઈ શિષ્યે આચાર્ય-
ભગવાનને પૂછ્યું કે - “ હું યુગે ! શ્રવણવિદિ સાધનો સાધ્યા વિના હસ્તા-
મનકને કેરી રીતે પ્રવ્રજાન થય તે કહેવાની કૃપા કરો. ” તેના ઉત્તરમાં
કૃપાનુ આચાર્યભગવાને કહ્યું કે - “ મામજો આગળ યમુના નદીના તીરપર
એક ચોનાનિપુણ મિદ્ધા જાતનું મહેતો હતો એક દિવસ તેના આશ્રમસમીપ
કોઈ જાલજીની પુત્રી પોતાના આગરે એ ર્થના પુત્રને ખેસાડીને ‘ આ
ખાનકને થોડી વાર સાચવજો ’ એમ કહી પોતાની સાહેલીઓ સાથે યમુના-
નદીમાં સ્નાન કરવા ગઈ પ્રારબ્ધવશાત એ છોકરો ખસતો ખસતો ય-
મુનાનદીના કાંઠા ઉપર ગયો ને ત્યાંથી યમુનાના જલમાં પડી જતા મરણ
પામ્યો એ છોકરાની મા સ્નાન કરીને તે સિદ્ધના આશ્રમમાં આવી, ને
ત્યાં પોતાના છોકરાને નહિ જોઈને તેની શોધ કરવા લાગી, તો તેને
યમુનાના જળમાં મરણ પામેલો જોયો. તેના મૃતશરીરને બહાર કાઢી તેના
સખીઓ તે સિદ્ધના આશ્રમ પાસે આવીને બહુ રુદન કરવા લાગ્યા
તેમનું બહુ રુદન માલગી દયાને વશ થયેલા તે સિધ્ધે કહ્યું કે, - “ એને
તમે ઘેર લઈ જાઓ તે જીવતો થશે, ” પછી તેઓ તેને પોતાને ઘેર લઈ
ગયા, ને તે મિધ્ધે યોગના બ્રહ્મથી પોતાના શરીરનો ત્યાગ કરી તે મૃત
પાલકના શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો તેથી તે પાલક જીવતો થયો તે આ હસ્તા-

મદ્યક છે એ પૂર્વના અભ્યાસજનથી વેદાદિ શાસ્ત્ર જાણે છે એને કાંઈ અજ્ઞાત નથી જતા તેનું એકાગ્ર થયેલું ચિત્ત વાર્તિક કરવામાં પ્રવૃત્ત થઈ શકે એવી યોગ્યતાવાળું નથી. મારી દ-
ષ્ટિએ તો માત્ર સુરેશ્વરજી વાર્તિક કરવાને યોગ્ય જણાય છે. જો તમને આ વાત ગમતી નથી, તો ખીજાઓની આ કામગીરી યોગ્યતા જોવામાં આવતી નથી તેથી આ કામ કરવાની ઇચ્છા વર્તમાનમાં શાંત કરવામાં આવે છે. ” ત્યારે કોઈ શિષ્યે વિનય કર્યો કે — “ હે સ્વામિન ! જો આપથી પદ્યપાદને આજ્ઞા કરશે તો તે ભાષ્ય પર વાર્તિક કરી શકશે ” આચાર્ય ભગવાને તેને કહ્યું કે — “ જો કામ કરવાનો સુરેશ્વર પ્રવ્રજનથી સ્વીકાર કર્યો છે તે કામ વિના કારણે ખીજાને સોંપવાની ઇચ્છા આ અત-
કરણમાં આવિર્ભાવ પામી શકતી નથી. પદ્યપાદ પેતાની ઇચ્છાથી ભલે ખીજા દીકા કરે, પણ તે બધી દીકા દડા રડે એવો સંભવ નથી. ” પછી આચાર્યભગવાને સુરેશ્વરને કહ્યું કે — “ તમે શારીરક ભાષ્ય ઉપર વાર્તિક કરવાનો ત્યાર બંધ રાખશો. કેમકે તમારા કેટલાક બધુઓ તમારા હૃદયમાં હજી કર્મોના પશુપાત હશે એમ માને છે. ” પછી સુરેશ્વરે આચાર્ય-
ભગવાનની આજ્ઞાથી પોતાના હૃદયનું સ્વરૂપ જણાવવા કર્મ માગ્યું ખડન કરનારો ને બ્રહ્મજ્ઞાનની શ્રેષ્ઠતા જણાવનારો નૈકર્મ્ય સિદ્ધિ નામનો સુદર ગ્રંથ રચ્યો. એ ગ્રંથ વાંચી આચાર્યભગવાન પ્રમદ થયા અને તે પ્રેમથી ૧૧ શ્લોકો પણ ને ગ્રંથના વાચનથી સુરેશ્વરના ચિત્તની સ્થિતિ જાણી શક્યા.

શારીરક ભાષ્ય પર વાર્તિક ગ્રંથવાની સુરેશ્વરની ઇચ્છા પાર ન પડવાથી તેમના અતકરણમાં પ્રકટેલી અપ્રસન્નતાના આભાસને દૂર કરતા પરમ કારુણિક આચાર્યભગવાને તેમને કહ્યું કે — “ કૃષ્ણપણુર્વદની તત્ત્વીયોપનિ-
ષદ્ધ પર તથા શુકનયજુર્વેદની બ્રહ્મસુદયોપનિષદ્ધ પર જે ભાષ્ય કરવામાં આવ્યા છે તેના ઉપર તમે યુગ્મક્રમાં હૃદય પર તત્ત્વજ્ઞાનનો પ્રકાશ પાડનારા સુદર વાર્તિક રચો. ” પોતાના સદ્ગુણની આજ્ઞાને પોતાના મસ્તક પર ધારણ કરી સુરેશ્વરે તે બંને ઉપનિષદો પર સુદર વાર્તિકો રચી આચાર્ય ભગવાનને નમ્રભાવે પ્રેમપૂર્વક અર્પણ કર્યા જેમને જોઈને આચાર્યભગવાનનું ચિત્ત સંતોષ પામ્યું. પ્રસન્ન થયેલા ને સમદર્શી આચાર્ય ભગવાને સુરેશ્વરના ચિત્તને સંતોષ આપવા કહ્યું — “ પુત્ર ! તમારી શારીરક ભાષ્ય પર વાર્તિક લખવાની જે પ્રવ્રજ ઇચ્છા અપૂર્ણ રહી છે તે ફલે પછી તમે પ્રારબ્ધવશાત્ વાચસ્પતિનામ ધારણ કરી પૃથિવી પર પ્રકટશે ત્યારે ભાગ્યની નામનો સુદર નિમગ્ન શારીરિક ભાષ્ય પર રચી સંપૂર્ણ કરશો. ને તે નિમગ્ન વિદ્વાનોમાં આદર પામશે. ”

પદ્મપાદે શારીરક લાઘ્યપર વિવેચન લખ્યું, પણ તેમાથી માત્ર પાચ પાદોજ અવશ્ય રહી શક્યા, અને તેમા પણ માત્ર પ્રથમપાદના આર સૂત્રે પરનું વિવેચન જ વિદ્વાનોમા આદર પામ્યું

પછી આનન્દગિરિ નામના વિદ્વાન સન્ધ્યાસીએ આચાર્ય જગવાનની આજ્ઞા પ્રમાણે ત્રણે પ્રસ્થાન પરના ગભીર લાઘ્યો પર લોક હિત માટે ટીકા લખી

કોઈ વેળા પ્રારબ્ધના પ્રમલ વેગથી પદ્મપાદને ભરતખંડમા આવેના તીર્થોની યાત્રા કરવાની પ્રમળપ્રમ્લ પ્રકટી, તેથી આચાર્યજગવાનની આજ્ઞા મેળવી તીથયાત્રા કરવા નીકળ્યા

એક વેળાએ આચાર્યજગવાન સ્વસ્થ એકા હતા ત્યાં યોગ બળરહે તેઓશ્રીને પ્રતીત થયું કે તેમના શરીરના માતૃશ્રી માદા થયા છે ને તેઓ પોતાના સ્મરણ કરે છે આવી પ્રતિતી થતા તેઓશ્રીએ તુરત પોતાના શિષ્યોને આ વાત કહી પછી ત્યાંથી વિદાય થઈ કાવટી ગામમા પોતાના પૂર્વાશ્રમના ઘરમા પોતાના માતૃશ્રી પાસે પધાર્યા. પોતાના પૂર્વાશ્રમના માતૃશ્રીના ચરણ કમલમા પ્રેમ પૂર્વક પ્રણામ કરી આચાર્ય જગવાન બોલ્યા—‘ માતૃશ્રી ! તમારા સ્મરણ કરવાથી હું અહિં આજ્ઞો છું શોડો પરીત્યાગ કરીને મને કહો, કે મારે તમારે માટે શું કરવું ઉચિત છે ? ’ પોતાના પરાક્રમી પુત્રના એવા વચનો સાંભળી, તથા લાંબે સમયે સુખરૂપ સ્થિતિમા પોતાને ઘેર આવેલા તેમને જોઈ, તેમના માતૃશ્રીએ અશકિતને લીધે ધીમે રૂંદે કહ્યું —“ હે પવિત્ર પુત્ર ! મેં મારા શરીરની આવી સ્થિતિમા તને જોયો એ બહુ સારૂ થયું તે તારૂ વચન પાળી મને બહુજ સંતોષ આપ્યો હવે હું જીવી શકું એમ નથી, માટે મારૂ કદળાણ થાય એવું કાંઈ મને ડરૂં, અને મારૂ શરીર પડ્યા પછી મારા શરીરને વિધિપૂર્વક અગ્નિસંસ્કાર કરી પડી નટે તેવી ક્રિયા કરવાની વ્યવસ્થા કરજે આવા પોતાના માતૃશ્રી ॥ સ્નેહ ને શુભાશાવાળા વચનો સાંભળી આચાર્ય જગવાને તેમને બહુરસાંપતો ઉપદેશ કર્યો તે ઉપદેશ સાંભળી તેમણે કહ્યું કે —“ આ બલ નિર્ગુણ ને નિરાકાર હોવાથી મારી બુદ્ધિમા તે બરાબર સ્થિર થઈ શકતું નથી, માટે મને સગુણબ્રહ્મનો ઉપદેશ કર, કે જોઈ તે મારી બુદ્ધિમા બરાબર સ્થિર થઈ મારી સદ્ગતિ થાય ” પછી આચાર્યજગવાને તેમને સગુણ સાકાર બ્રહ્મનો ઉપદેશ કરી તેમા તેમના મનને સ્થિર રાખવાનું જણાવ્યું તેમણે તે સ્પર્શમા પોતાના મનને સ્થિર કરી પોતાના સ્થુલશરીરનો ત્યાગ કર્યો, ને તેમના જીવતમા ઉત્તરાયણમાર્ગે સત્યલોકમા ગયો

તેમના શરીરનું પતન થયા પછી આચાર્યભગવાને તેમની ઉત્તરક્રિયા કરનારો પોતાના પૂર્વાશ્રમના સગાઓને તેડાવીને કહ્યું — મેં સંન્યાસ ગ્રહણ કર્યો છે, પરંતુ મેં આ શરીરના માતૃશ્રીને તેમના અત્યાગ્રહથી વચન આપ્યું છે તે પાળવામાટે હું તેમનો અત્યેષ્ટમસ્કાર કરવા ઈચ્છુ છું ” ત્યારે તેમના શરીરના સગાઓએ કહ્યું કે — ‘ તમે મન્યાસ્તી થયા છો માટે હવે તમને તેમનો અત્યેષ્ટમસ્કાર કરવાનો અધિકાર નથી તેથી તમને તે કામ કરવાની અમે હા પાડી શકતા નથી અમે તમને તેમના શરીરને દાફ કરવા માટે અગ્નિ પશુ નહિ આપીએ, ને તેમના શરીરને ઉચકતા પશુ નહિ આપીએ ” આચાર્યભગવાને તેમનો આવો દુઃગ્રહ તથા અપમાન સરેલી વર્તણૂક જોઈને કહ્યું — “ આજથી તમે મર્ત વેદાધ્યયન કરતા નમસ્થ થશો નહિ, નમાર ઘેર મર્ત પશુ મન્યાસ્તી મિત્રા કરો નહિ અને તમને ગરની સમીપમાં નમાગ સગાના મુઠ્ઠા બાળામાં આવશે ” પછી તે ગળી નીચે પોતાના શરીરના માતૃશ્રીના શરૂને પોતે ઉપાડી આવ્યું, ને સૂઝા લાકડાં ભેળા કરી પોતાના માતૃશ્રીના જમણા હાથમાંથી અગ્નિ પ્રકટ કર તેમના શરૂને દાફ કરવામાં આવ્યો.

આજ પશુ કાલકી આદિ મહાપાર પ્રાનતા રથગોમા વનના નજીરી બ્રાહ્મણો વેદનું અધ્યયન કરતા નથી. તેમને ઘેર સંન્યાસીઓ મિત્રા કરવા જતા નથી, અને તેમના ઘરમાં કોઈ મરણ પામે તો તેમના ધર્મી મજીપમાજ તેને બાળવામાં આવે છે વિનાશિચારે મહાપુરુષોની સાથે અયોગ્ય વર્તન કરવામાં આવે તો તેનું ફલ કદીપણ સારુ થાય નહિ.

પદ્મપાદ તીર્થયાત્રા કરતા કરતા કાનહમ્તીધરના દર્શન કરી પુરોક નગરમાં આવ્યા ત્યાં શિવગંગામાં સ્નાન કરી શ્રીસદાશિવના દર્શન કર્યા ત્યાંથી રામેશ્વર જવા નીચ્યા માગમાં પોતાના પૂર્વાશ્રમના મામાનું ઘર આવ્યું ત્યાં ગયા, ત્યારે કાલે પદ્મપાદને ત્યાં આવતા જોઈ તેમના માસાળ પદ્મના માથુસો પ્રસન્ન થયા તેમની આગળ પદ્મપાદે પોતાની આજીવનીની પ્રવૃત્તિ સંક્ષેપમાં કહી સંભળાવી તેમના મામા આદિના આગ્રહથી કેટલાક દિવસો સુધી તે ત્યાં રહ્યા, ને ત્યાંના યોગ્ય બ્રાહ્મણોને તેમના ધર્મનો ઉપદેશ કરીને ત્યાંથી રામેશ્વર જવા વિદાય થયા વિદાય થતી વેળાએ પોતાની પાસેનાં કેટલાક પુસ્તકો તેમણે પોતાના પૂર્વાશ્રમના મામાને ઘેર મુક્યા, ને તેમને કહ્યું કે — “ આમાં શારીરિક બાળ્ય ઉપર રચેલી મારી ટીકા છે તે તથા બીજા પુસ્તકો આ પ સારી રીતે સાચવજો ”

પછી પદ્મપાદના મામાએ તેમની રચેલી પૂર્વોક્ત ટીકા વાંચી હતી.

તેથી વિચાર કર્યો કે — “જો શારીરકભાષ્યપરની પદ્મપાદની આ ટીકા વિશ્વ-
માન રહેશે તો અદ્વૈતમતનો લોકમા આદર થશે ને દ્વૈત મતને સત્ય માન
નારા માંગ પ્રભાકરભટ્ટ નામના આચાર્યના પક્ષને ‘આમા દ્વૈતમતનું
વિદ્વતાભરેલું ખડન હોવાથી’ હાનિ પહોંચશે, માટે આ અથને બાળી મૂકવા-
માટે મારે મારૂં ઘર બાળી નાખવું જોઈએ.” આવા વિચાર કરીને તેણે તે
અથ બાળી નાખવામાટે પોતાનું ઘર લાખાના જાણુનામા ન આવે એમ છાની
રીતે આગ્નિ મકાને સળગાવી દીધું એમ વાંકામા કહેવાય છે.

રામશ્વરની યાત્રા કરીને પોતાના પૂર્વાશ્રમના મામાને ઘેર આવતા
તેમને મમાચાર મળ્યા કે તેમના પૂર્વાશ્રમના મામાનું ઘર બળી જતા તેમના
ત્યા ખેત્રના મધા પુસ્તકો પશુ બળી ગયા છે આ મમાચાર સાંભળી પદ્મ-
પાદના મનમા ખેદ થયો પોતાના પૂર્વાશ્રમના મામાએ પોતાનું ઘર બળી
ગયું તની સાથે તેમણે મૂકેલા અથો પશુ બળી ગયા એમ કહી તે નિમિત્તે
પોતાના ખેદ પ્રદર્શિત કર્યો પછી પદ્મપાદ પુનઃ ત્યા કટનાક દિવસો રહ્યા,
અને પુનઃ શારીરક ભાષ્યપર આગળના જેવી ટીકા લખવાનો આરંભ કર્યો.
તેમના પૂર્વાશ્રમના મામાને લાગ્યું કે આ ભુદ્ધિમાન ને સારી રમણશક્તિ-
વાળો હોવાથી પુનઃ પશુ આગળના જેવી કે તથી વધારે સારી ટીકા લખી
દ્વૈતમતનું ખડન કરશે, માટે એની ભુદ્ધિ મંદ થય ને તેની રમણશક્તિ
પશુ મદ થઈ જાય એવું ઔષધ તેને ખરડાવું જોઈએ એવા વિચારથી
તેણે તેવું કોઈ ઔષધ તેમને આપવાની ભિક્ષાના અન્નમા ભેગાંને ખવ-
રાવ્યું કે જેવી તેમની ભુદ્ધિ ને રમણશક્તિ મદ થઈ ગયા આમ લોકોમા
કહેવાય છે આથી તે ટીકા લખતા સમર્થ ન થયા પછી ત્યાથી પોતાના
સંસ્કૃતના દર્શનની ઈચ્છા રાખીને વિદ્યા યમા, આચાર્ય ભગવાન તે વેળા
કેન્દ્રેશમા (મહાપારમારમા) વિરાજતા હતા, તેથી તે ત્યા ગયા આચાર્ય
ભગવાનના ચરણકમળમા સાષ્ટાંગદંડત્ પ્રણામ કરી તીથયાત્રાની, શારી-
રિક ભાષ્ય પર કરેલી પોતાની ટીકા બળી ગયાની, ને પોતાની ભુદ્ધિ તથા
રમણશક્તિ મદ થયાની વાત તેઓશ્રીને તેમણે નિવેદન કરી પોતે કરેલી
ટીકાનો નાશ થવાથી તેમને ખેદ પામતા જોઈ આચાર્ય ભગવાને તેમને
કહ્યું — “તમે ખેદને વશ ન થાઓ જે બનવાનું હતું તે બની ગયું હવે
તે વાતનો શોક કરવો નહોતો છે આગળ એજવાર તમે એ ટીકાના પાત્ર
પદો મારા આગળ વાચી દેખાડ્યા હતા, તે મારા રમણ્યમા છે, તેથી હું
તે લખાવું છું તે તમે લખી લો, ને શાન થાઓ.” એમ કહી પદ્મપાદને
ટીકાનો તેડસો ભાગ લખાવી પ્રસન્ન કર્યો.

ઉપરની વાર્તા કેરફદેશના રાજા રાજશેખરના નજીવામાં આવતા તેમણે આગળ આચાર્યભગવાનને પોતાના રચેના જે ત્રણ નાટકો વાચી સભળાવ્યા હતા તે કોઈ કારણથી બળી જવાથી તેમને આચાર્યભગવાનની પાસેથી આ નાટકો સાંભળીને પુનઃ લખી લેવાની ઇચ્છા પ્રકટી તે આચાર્ય ભગવાનની પાસે આગા તેમણે આચાર્યભગવાનને માન ને વિનયપૂર્વક મંદ નિવેદન કરી સાષ્ટાગ્દશતપ્રણામ કર્યા આચાર્યભગવાને તેમને કુશલપ્રશ્ન પૂછ્યો. તેનું ઉત્તર દીધા પછી તે રાજાએ આચાર્યભગવાનને વિનંતિ કરી કે — ‘ પ્રભો ! મેં આગળ આપશ્રીને મારા રચેના જે ત્રણ નાટકો વાચી સમ- જાળાવ્યા હતા તે નાટકો બળી ગયા છે મારી તે કૃતિનો આવી રીતે નાશ થવાથી મારા મનમાં વારંવાર શોક થયા કરે છે, માટે આપશ્રી આપશ્રીની અદ્ભુત સ્મરણશક્તિરહે તે નાટકો મને લખાવવાની કૃપા કરો તો મારા ઉપર મોટો ઉપકાર થશે ” તે રાજાની આ પ્રાર્થના સાંભળી આચાર્યભગ- વાને તેમના ત્રણે નાટકો પોતાની અદ્ભુત સ્મરણશક્તિરહે લખાવી દીધા- તેથી તે રાજા બહુ પ્રસન્ન થયા, ને આચાર્યભગવાનને પ્રાર્થના કરી કે:— “ હે સ્વામિન ! મારા જેવી કોઈ સેવા હોય તો આપશ્રી મને તે સેવા કરવાની કૃપા કરીને આજ્ઞા કરશો ” તેમની તે પ્રાર્થના સાંભળી આચાર્ય ભગવાને તેમને જણાવ્યું કે — ‘ કાનડીના નજીરી બાહ્યોને તેમ । અયોગ્ય વર્તનથી વેદાધ્યયનમાટે અનધિકારી કરાવેલા છે, માટે તમારે તે પ્રમાણે વ્યવસ્થા રાખવી ” પછી તે રાજાએ ત્યાં તે પ્રમાણે વ્યવસ્થા રાખવાનું સ્વીકારી આચાર્યભગવાનની અનુમતિ માગી, પોતાના નગરનજી પ્રાણી કર્યું પછી આચાર્યભગવાન પોતાના શિષ્યોસહિત અદ્વૈતમતનો પ્રસાર કરવા રામેશ્વર બચ્ચી વિદાય થયા આ વેદા સુધ-વાનંદમના રાજા પયુ આચાર્ય- ભગવાનની સાથે હતા માર્ગમાં કેટલાક શાકનોને અદ્વૈતમનનો ઉદ્દેશ કરી સન્માર્ગમાં આવ્યા. પછી રામેશ્વરથી તેઓશ્રી કાચીગરમાં (કોન્જેરમમાં) પધાર્યા રામેશ્વરથી કાચીમાં આવતા માર્ગમાં ઘણા અધિકારી જોતોને અદ્વૈ- તામૃતનું આસ્વાદન કરાવ્યું. પશ્ચાત્ લોકોના ઉપર કૃપાની વૃદ્ધિ કરતા કરતા આચાર્યભગવાન કણ્ઠાટકમાં પધાર્યા આચાર્યભગવાનનું આગમન સાંભળી કાપાલિકાનો મહત્ત્વ કેટલું તેઓશ્રીની સમીપ આવ્યો, ને તે તેઓશ્રીને કહેવા લાગ્યો કે — “ તમે ભસ્મ ધારણ કરો છો તે ચોખ્ખું કરો છો, પણ માણ- સના માથાની પવિત્ર ખેપરીને બદલે તમે અપવિત્ર ખપર શામાટે પાસે રાખો છો ? ને ભૈરવની ઉપામના કેમ કરતા નથી ? ” તેના આવા અયોગ્ય વચનો સાંભળી સુધ-વારાજાએ પોતાના અધિકારીઓદ્વારા તેને બોલતો બંધ

કરી દૂર જતા રહેવાની આજ્ઞા કરી આથી કંકયને બહુ ક્રોધ અટયો, પછી પોતાના સ્થાનપર જઈને તેણે ધણી કાપાલિકાને ઉત્કૃષ્ટી હથીઆર બધાની સુધન્વાગમની માને લટવામાટે તથા આચાર્યભગવાનનો ને તેમની સાથેના સન્યાસીઓનો તથા બ્રાહ્મણનો વિનાશ કરવામાટે મોકલ્યા સુધન્વારાજનું ને કાપાલિકા, પરસ્પર યુદ્ધ થતા તે યુદ્ધમાં ઘણા કાપાલિકાનો નાશ થયો, કેટલાક કાપાલિકા આચાર્યભગવાનના હુકારવડે તેમની પાપમય પ્રવૃત્તિથી બળીને ભસ્મ થઈ ગયા, ને કેટલાક કાપાલિકા ભય પામીને નાસી ગયા.

પોતાના પક્ષના કાપાલિકાનો વિનાશ તથા પરાજય થયાનું જાણી આચાર્યભગવાનને પોતાનું સામર્થ્ય દેખાડવા માટે કંકયે અન્ય પ્રયત્ન કર્યો મનુષ્યના માયાની ખોપરી હાથમાં લઈ તેણે ભૈરવનું ધ્યાન કર્યું એમ કઠવાથી તે ખોપરી મદિરાની ભરાઈ ગઈ તેમાંથી અર્ધા મદિરા પી નેણે પુનઃ ભૈરવનું ધ્યાન કર્યું, તેથી ભૈરવ તેની સમુખ પ્રકટ થયા, એટલે કંકયે તેમને આ પ્રમાણે વિનંતિ કરી — “ હે દેવ ! આપના ભક્તોનો દ્રેષ કરનાર આ શકરાચાર્યના આપ તુરંત નાશ કરો ” તેના આવા અયોગ્ય વચનો સાંભળી કાપયુક્ત થયેના ભૈરવે “ તુ મારા સ્વરૂપભૂત શકરાચાર્યનો વિનાશકરણ થા માટે દ્રેષ કરે છે ? ” એમ કહી તેના અપરાધની તેને શિક્ષા ક્રવામાટે પોતે તેનું માથું કાપી નાખ્યું વિવેકી બ્રાહ્મણે આદિ આ વાત જોઈ તથા સાંભળી પ્રસન્ન થયા.

આચાર્યભગવાન લોકોના હિતમાટે તેમને વેદના શુદ્ધ પ્રવૃત્તિમાર્ગને તથા નિવૃત્તિમાર્ગને સમજાવતા સમજાવતા, પાપકર્મોનું નિગ્રહનું કરતા કરતા, ને વિવેકી જનોને અબેદવાદનું માહાત્મ્ય સમજાવી તેમાં સુસ્થિર કરતા કરતા, ગોકર્ણમાં પધાર્યા તે સ્થળમાં એક નીલકંઠ નામનો શિવોપાસક બેદવાદી નિદ્રાનું રહેતો હતો તેને તેના હૃદયના નામના શિષ્યે નીચે પ્રમાણે કહ્યું —

“ મહારાજ ! પ્રસિદ્ધ પડિત મહાનમિત્રને જીતનાર શકરાચાર્ય આપનો પરાજય કરવા પોતાના શિષ્યોસંકિત અહિં આગ્યા છે, ન અહિંના શિવાલયમાં ઉતર્યા છે. ”

આ સમાચાર સાંભળી વિદ્વાના મદથી છકી ગયેલા તે નીલકંઠ પોતાના મુખ્ય શિષ્યોને સાથે લઈ આચાર્યભગવાનનો પરાજય કરવાની ઇચ્છાથી તેઓશ્રીનો સમીપ આગ્યો આચાર્યભગવાનની તેના આવવાના માર્ગભણી અનાયાસે દષ્ટિ જતા તેને ઈરથી આવતા તેઓશ્રીએ જોયો તે નીલકંઠે વિદ્વાના મદને લીધે આચાર્યભગવાનની સમીપ આવી તેઓશ્રીને

નમન નહિ કરતા, તથા વિવેકના કાંઈ પણ શબ્દો નહિ બોલતા. પોતાના મતનુ મડન કરવાનોજ પ્રવૃત્તિ કરી. તેની આદી ઉદ્ધતાબલરેડી પ્રવૃત્તિ જોઈ સુરેશ્વરે આચાર્યભગવાનને વિનંતિ કરી કે --“ હે પ્રભો ! જો આપ કૃપા કરીને મને આજ્ઞા આપો તો હુંજ આ આઠાણીની સાથે વાદ કરે ” સુરેશ્વરને વાદ કરવામાટે તૈયાર થયેના જોઈ નીલકંઠે તેમને કહ્યું કે -- “ હું તમારી સાથે વાદ કરવા આગ્યો નથી, હું તો તમારા ગુરૂની સાથે વાદ કરવા આગ્યો છું. ” એમ કહી પત્ની તે પોતાના મતનુ મડન કરવા લાગ્યો, ત્યારે આચાર્યભગવાને તેના દૈતમનનુ મુતિ ને યુક્તિઓ ખડન કરવા માંડ્યું. અને નીનકક પોતાના મતનુ મડન કરવાનું કામ પૂરી દષ્ટને અદૈતમતનુ ખડન કરવા પ્રવૃત્ત થયો ત્યારપછી કેટલોક શાસ્ત્રાર્થ થતા નીલકંઠના પુણ્યને ઉચ્ચ થવાથી તેના મનનુ મમાધાન થયું, તેથી ને પોતાના શિષ્યોસહિત આચાર્યભગવાનને શરણે આગ્યો.

પછી જનસમૂહનુ હિત સાધતા સાતતા આચાર્યભગવાન કાઠીઆવાડના કેટલાક સ્થલોમા વિચરી દ્વારકા પધાર્યા ત્યાં તથા અન્ય સ્થળે અદૈતમતનો ઉપદેશ કરી, મુમુક્ષુઓના હૃદયમા દુષ્પરહિત પરમાનંદસ્વરૂપનો પ્રકાશ પાડી, આચાર્યભગવાન કરતા કરતા ઉજાણમા પધાર્યા. ત્યાં એક બટ્ટાસાકર નામનો બેદાબેદવાદી વિલાભિમાની પડિત રહેતો હતો તેની સાથે શાસ્ત્રાર્થ થતા તેને અદૈતવાદનુ રહસ્ય સમજાવી આચાર્યભગવાને પોતાના શરણુનો પરમશાભ આપ્યો. તે સમયના અન્ય સમર્થ પડિતાને તથા મનનાદીઓને પણ આચાર્યભગવાને વેદોનુ વાસ્તવિક તાત્પર્ય સમજાવી બેદવાદના દુરાચર્યથી મુક્ત કરી અદૈતવાદમાં અનુરાગવાળા કર્યા.

દેશદેશના મુમુક્ષુઓને પોતાના દર્શન, સેવા, સમાગમ, સમાવય ને ઉપદેશ આદિના લાભરૂં પવિત્ર કરતા કરતા આચાર્યભગવાન કામરૂપદેશમાં (આમામપ્રાતમા) પધાર્યા ત્યાં અભિનવગુપ્તનામનો એક શાકતમતનો પડિત હતો તેનો આચાર્યભગવાને શાસ્ત્રાર્થમા પરાજય કર્યો તે કપટભાવથી આચાર્યભગવાનના શિષ્યજ્યો થઇને આચાર્યભગવાનની પાસે રહેવા લાગ્યો. તે કુષ્ટ અભિપ્રાયવાળો અભિનવગુપ્ત આચાર્યભગવાનના શરીરનો પાત કરવા ઇચ્છતો હતો, તેથી તેણે આચાર્યભગવાનના સ્પૃશ્યશરીરને ઉપદ્રવ કરી તેનો પાત કરવાની ઇચ્છાથી મત્રપ્રયોગ કર્યો. આ પ્રયોગથી આચાર્યભગવાનના શરીરમા અમાપન રોગની, સિંધાની સેવાની કેસોડી કરવા માટે, અને આચાર્ય ભગવાનના હૃદયની તિતિશ્ચા પ્રકટ કરવા માટે પ્રતિતિ થઇ આ વેળા તોટક થયું પ્રેમ, માન ને સાવધાનતાથી

આચાર્યભગવાનની સેવા કરતા હતા. ધણી શિષ્યોએ અચાનક પ્રાદુર્ભાવ પામેલા એ રોગની નિવૃત્તિ કરવામાટે યોગ્ય ઔષધોપચાર કરાવવાની આચાર્ય ભગવાનને પ્રાર્થના કરી, ત્યારે પોતાના સ્થૂત શરીર ઉપર મમતા નહિ હોવાથી તેઓશ્રીએ તે શિષ્યોને કહ્યું કે — “ગ્રારબ્ધથી પ્રાપ્ત થયેલા આ રોગનો ભોગવડે નાશ થાય એજ હીક છે ” પુનઃ શિષ્યોએ ઔષધોપચાર કરાવવાના વારતા વિનંતિ કરવા માડી, ત્યારે તેના અત્યાગ્રહને માન આપી આચાર્યભગવાને ઔષધ કરાવવાની હા પાડી શિષ્યોએ ધણી મમત્વ વૈદ્યો તેડી આપ્યા, ને તે વૈદ્યોદ્વારા ઔષધ કરાવ્યું પણ આચાર્યભગવાનના શરીરમા આવિર્ભાવ પામેલો તે રોગ મટ્યો નહિ પછી પોતાના શરીરના રોગની નિર્ગત્તદ્વાગ પોતાના શિષ્યોના મનને મતોપવા આચાર્યભગવાને અશ્વિનીકુમારને મોકલવા પોતાના સ્વરૂપ ભૂત શ્રીમહેશ્વરનું ધ્યાન કર્યું એટલે શ્રી મહેશ્વરની આરાધી અશ્વિનીકુમાર બ્રાહ્મણનું સ્વરૂપ ધારણ કરી આચાર્યભગવાનની પાસે આવ્યા તેમણે આની રોગનું સ્વરૂપ જાણી આચાર્યભગવાનને કહ્યું કે — “ હે યતીશ્વર ! આ રોગ કાંઈ શત્રુએ કરેલા મત્ર પ્રયોગથી પ્રકટ્યો છે, તેથી તેનું ઔષધથી શમન થઈ શકતો નહિ ” આમ કહી, અનુમતિ મેળવી, અશ્વિનીકુમાર ચાલ્યા ગયા. આચાર્યભગવાનને તેમના તેમ ઉત્તરથી કાંઈ પણ અસતોષ કે શત્રુપર દ્વેષ પ્રકટે નહિ, એ રાગભાવિત જ હતું, પણ પદ્મપાદને આ વાત સાંભળી બહુ ખેડ્યું ને કાંઈ ઉપજાવ્યો તેઓ મંત્રદાત્રમા કુશળ હતા તેમણે પોતાના મહાગુરુના શરીરમા પ્રકટેલા આ રોગનું શમન કરવા આચાર્યભગવાને વાગવાર ના પાડ્યા છતાં કાંઈ મત્રનો પ્રયોગ કર્યો, તેથી આચાર્યભગવાનના શરીરમાથી તે રોગ દૂર થયો, ને તે રોગે અભિનવગુપ્તના શરીરમા પ્રવેશ કર્યો, તરી કેટલાક સમય પછી તે અભિનવગુપ્તના શરીરનો પાત થયો.

આચાર્યભગવાન પુનઃ લોકોના ઉદ્ધાર માટે હિમાચલગીર વિચર્યો કોઈ વેળા તેઓ ત્રીશીંગાના તીર્થ પરની રેતી ઉપર બેસી બ્રહ્મધ્યાનમા નિમગ્ન થયા હતા પછી ગુરુધ્યાનકાળે તેમણે પોતાના પરમગુરુ શ્રીગોડપાદનામના મહાયોગીને પોતાની સમીપ આવના જોયા આચાર્યભગવાને ઉભા થઈ, માનપૂર્વક પ્રણામ કરી, તેઓશ્રીની પૂજા કરી, ને નમ્રભાવે તેમની પાસે ઉભા રહ્યા તેમણે આશીર્વાદ આપ્યા પછી અને ત્યાં એકા પશ્ચાત્ત ભગવાન ગોડપાદે આચાર્યભગવાનને કહ્યું કે — “ ગોવિંદપાદે મારી પાસે તમારી યોગ્યતાના વખાણ કર્યા, તેથી તમને મળવા માટે, તમા તમે માડુકમની કારિકા ઉપર જો લાખ્ય રચ્યું છે તે જોવા માટે, આ શરીરનું અહીં

આગમન થયું છે ” તેમના એવા વચનો સાંભળી આચાર્યભગવાને વિનય-
પૂર્વક પોતાનું તે ભાષ્ય તેઓશ્રીને બતાવ્યું પછી શારીરિક આદિ ભાષ્યો
પણ બતાવ્યા તે ભાષ્યો જોઈ ભગવાન ગૌડપાદ અત્યંત પ્રસન્ન થયા. પછી
“ તમારૂં ચિત્ત સર્વદા હ્રદયચિંતનમાં રહેજો ” એવો વર આપી ભગવાન
ગૌડપાદ અતર્ધાન થયા.

કેટલાક સમય પછી આચાર્યભગવાન કાશ્મીર દેશ ભણી જવા માટે
વિચર્યા. માર્ગમાં તેઓશ્રીના સાંભળવામાં આવ્યું કે —“ કાશ્મીરમાં શ્રીશા-
રદાનું એક મંદીર છે તે મંદીરને ચાર દિશાએ ચાર દ્વાર છે તે મંદીરમાં
સર્વદા પીઠ નામનું આસન છે જે સર્વદા ને પવિત્ર પુરુષ હોય તેજ તે
આસન ઉપર ચઢી શકે છે પૂર્વદેશના કોઈ સર્વદા ને પવિત્ર પુરુષ આવીને
એ મંદીરનું પૂર્વભણીનું દ્વાર ઉઘાડ્યું છે પશ્ચિમ દેશના કોઈ મર્વદા ને
પવિત્ર પુરુષ આવીને એ મંદીરનું પશ્ચિમ ભણીનું દ્વાર ઉઘાડ્યું છે ને ઉત્તર
દિશાના કોઈ મર્વદા ને પવિત્ર પુરુષ આવીને ઉત્તર દિશાનું દ્વાર ઉઘાડ્યું છે.
પણ દક્ષિણ દિશામાંથી કોઈ સર્વદા ને પવિત્ર પુરુષ આવી હજી સુધી તે મંદી-
રનું દક્ષિણભણીનું દ્વાર ઉઘાડ્યું નથી ” પછી પોતાના શરીરનું પ્રકટનું
દક્ષિણભણી થયેલું હોવાથી પોતાને દક્ષિણદિશાના ગણી પોતે કાશ્મીરદેશમાં
પધારી તે દેવીના મંદીરની આગળ પધાર્યા મંદીરની સમીપ જઈવા સમર્થ
વિદ્વાનોના પ્રશ્નોના યોગ્ય સમધાનો આપી, તેમના ચિત્તોને પ્રમુગ્ધ કરી,
તેમની પૂજનો સ્વીકાર કરી, તેમણે ઉત્તરેના તે મંદીરના દક્ષિણદ્વારથી
તેઓશ્રીએ તે મંદીરમાં પ્રવેશ કર્યો, અને સર્વદાપીઠ પર આરોહણ કરી
ત્યાં વિરાજ્યા.

પછી કાશ્મીરના સર્વ પડીનોએ, આચાર્યભગવાનના જે શિષ્યો સાથે
હતા તેમણે, ને મુધ-વારાજ્યએ આચાર્યભગવાનનું ત્રિપૂર્વક પૂજન કર્યું,
અને ત્યાં આવેલા અન્ય સન્નજનોએ પણ તેઓશ્રીને બહુ માન આપ્યું.
પશ્ચાત્ મુધ-વારાજ્યએ ઉભા થઈ આચાર્યભગવાને કરેલા સર્વે શુભ કામો
સભાસહોને સક્ષેપમાં કહી સંભળાવ્યા પછી આચાર્યભગવાને પોતાના શિ-
ષ્યોને છેવટનો આ પ્રમાણે પ્રસિદ્ધ ઉપદેશ આપ્યો —

“ હું શિષ્યો ! આજે આ મુધ શરીર ધારણ કરવાનું સર્વ કામ
પૂર્ણ થયું છે હવે તમે સૌ ટૈવલ મેળવવા ને મુમુક્ષુઓને જ્ઞાનોપદેશ આપવા
સર્વદા ધૈર્ય, દઢતા ને સાવધાનથી ઉદ્યોગી રહેજો. તોટક જ્યોતિર્મઠ સ્થાપી
ઉત્તરદિશામાં આ વિદ્યાનો પ્રસાર કરવો, પશ્ચિમ પૂર્વદિશામાં ગોપરવનમઠ
સ્થાપી તે દેશમાં આ વિદ્યાનો પ્રસાર કરવો, સુરેશ્વર પશ્ચિમદિશામાં શાર-

કામક સ્થાપી તે દેશમાં આ વિદ્યાનો પ્રમાણ કરવો, તે હસ્તામયને દક્ષિણ દીશામાં શ્રગેરમાં સ્થાપી તે દેશમાં આ વિદ્યાનો પ્રમાણ કરવો અન્ય સર્વે શિષ્યોએ આ ચારને માન આપવું, અધિકારીઓને વૈદિકભાગમાં પ્રવૃત્ત કરવા, તે દુગચારીઓને મનમાર્ગે ચલાવવા હવે કેનામઝગી વિચરવાનો સમય નજીક આવ્યો છે, માટે હવે આ ચીરનું તે ભણી પ્રાપ્ત થશે ” પછી સુધન્વાગામને વૈદિક માર્ગનો ભગ્તપદમાં સર્વત્ર પ્રમાણ કરવાના કામમાં પોતાના શિષ્યો તે યોગ આદાય્ય આવવાની આજ્ઞા કરી પશ્ચાત્ સર્વ શિષ્યોના હિતમાટે પુનઃ નીચે પ્રમાણે ઉપદેશ કર્યો —

“ હ મુમુક્ષુઓ ! વેદાનસિદ્ધાંતથી ભિન્ન જે જે મનો છે તે સર્વ પૂર્વપક્ષરૂપ છે તે વેદાન મિદ્ધત મિદ્ધાતરૂપ છે તે મરદા સ્મરણમાં રાખીને વેદાંતનો સિદ્ધાંત જે તમને ભાષ્યાદિદ્વારા ને વ્યાખ્યાનદ્વારા મહુ વાર સ્પષ્ટ સમજાવ્યો છે આત્મા અક્ષરરૂપ જ છે તે અકર્તા, અમોકતા, અમગ, સર્વ ધર્મ રહિત, સદ્ધર્મતમ ને સત્યિત્વનંદરૂપ છે આ આત્માનું યથાર્થજ્ઞાન સમર્થ સદ્ગુણના ઉપદેશથી વિવેકાદિ સાધન મપન પુરૂષને થાય છે એ જ્ઞાનની દૃઢતા માટે જિજ્ઞાસુને વેદાંતનું શ્રવણ, મનન ને નિદિધ્યાસન કરવાં ચિત્તની ચચળતા પ્રહાનમાનરૂડે દૃઢ થાય છે ને ચિત્તની મનિનતા નિષ્કામ કર્મવડે દૃઢ થાય છે વિપાનદથી પ્રજ્ઞાનદ અગમ્યગુણ એટલે છે તે કદી પણ બૂનશો નહિ, શ્વાનાદિને સુતમ એવા વિષય સુખમાં વિવેકી પ્રીતિ કરતા નથી હૃદયો તથા અતઃકરણને અદિરૂપિ જરી વિષયોની સાથે જોડનાથી જે ક્ષુદ્ર આનંદ થાય છે તે જીવને બંધન કરનાર છે, ને હૃદયો તથા અતઃકરણને અતર્ભૂષ કરનાથી જે પરમાનંદ મનુષ્યને થાય છે તે મોઝ આપનાર છે શબ્દાદિ વિષયો અક્ષર, તુચ્છ ને બંધક છે એ તમે કદીપણ બૂનશો નહિ. શબ્દાદિ વિષયો ને તેના ઉપકરણરૂપ દૃશ્યથી તમારા અતઃકરણને ઉપગમનાળું થવા દેશો નહિ હાડયામમાં, સોનારૂપાના કડકામાં, ચૂઠમાં, ખેતરમાં, વાહનમાં ને માનમાં સુખને શોધવાનું નથી, પણ સ્વ-સ્વરૂપમાંજ નિરુપાધિક ને નિરવધ સુખ શોધવાનું છે એ તમાગ જ્ઞાન બહાર નજ હોયું જોઈએ. તમે સૌ ઉદાર બુદ્ધિવાળા થઈ બહુજ સંપત્તિને રહેજો, ને ઉપદેશશ્રી પરમ હિતકર અથનું આદ્યપૂર્વક સતત અનુજ્ઞાન કરતા રહેજો સશય વિપર્યયને અને પ્રમાદાદિ ચિત્તચેતને વશ ન થાજો. ”

આપણે શિષ્યોને ઉપદેશ આપી આચાર્ય ભગવાન સિદ્ધામન ઉપરથી હકમાં એટલે સર્વેએ આચાર્યભગવાનને પ્રણામ કર્યા આચાર્ય ભગવાનના વિયોગનો સમય સમીપ આવેનો જાણનાથી શિષ્યોના હૃદયમાં બહુ ખેદ

થવા લાગ્યો પછી આચાર્યભગવાન કેટલાક શિષ્યોને ક્રમ્યશુભાશ્રમમાં ગાખી
યોગ્ય અધિકારી પ્રાપ્ત સન્માને ચઢાવી પોતાના કેટલાક શિષ્યોને સાથે લઈ
બ્રહ્મરિકાશ્રમભણી વિચારી તે પ્રદેશમાં રહેનારા મનુષ્યોને પણ પોતાના ઉપ-
દેશામૃતનો લાભ આપી નેઓશ્રી કેદારનાથ પધાર્યાં લા અન્નમમય સ્થિતિ
કરી. પછી પોતાના શરીરવડે ભરતખડમાં જે જે કર્તવ્ય હતું તે સમાપ્ત
થયેલું જાણી પોને કૈનાસ પધાર્યાં

આ પ્રમાણે શ્રી શંકર ભગવાને પુન વેદધર્મને સ્થાપિત કરી શુદ્ધ
ધર્મનો પ્રગાળ્ય કર્યો

પ્રકરણ ૪૦ મું.

વૈષ્ણવમત પ્રવર્તક.

શ્રી રામાનુજયાર્ય

જ્યારે લોગ ધર્મથી અવળે રહેને જવા માડ્યા ત્યારે વૈષ્ણવ મત
પ્રવર્તક ત્રીમાન રામાનુજયાર્ય થયા, અને ધર્મનું ફરી સ્થાપન કર્યું શ્રી
રામાનુજ ૯ મ ૧૧૧૬ ના વર્ષમાં થયેલા તેમના બાપનું નામ કેશ-
વાયાર્ય, અને માતાનું નામ કાન્તિમાન હતું તેમના માતાપિતા દ્રાવિડ
દેશમાં શ્રીપેતુમુનુ-ભૂતપુરી ગામમાં રહેલા હતા હાલ તે ગામ મદ્રાસથી ૨૪
માઇલ ઉપર કાચી પ્તા રસ્તાના આવે છે.

વિષ્ણુની મૂર્તિની પુજા કરવાનો પ્રથમ વહીવટ વિષ્ણુસ્વામીજી ચલાવ્યો
હતો તેમના પછી મિલ્લમગળ થયા, તે પછી વૈષ્ણવમતના ઉપદેશ કરનારા
શ્રી રામાનુજયાર્ય પ્રથમ આચાર્ય શ્રી રામાનુજયાર્ય થયા શ્રીરામાનુજની
આઠ વર્ષની ઉંમરે તેમને જનોઇ આપ્યું. પછી સને ૧૧૨૭ માં તેમને
તેમના મામા ચાદ્રમદાગની પાસે વિદ્યાભ્યાસ કરવા મોકલ્યા તેમણે ત્યાં વેદ
શાસ્ત્રનો અને શંકરમતનો અભ્યાસ કર્યો પછી તે ઘેર આવ્યા.

ઘેર આવ્યા પછી તેમણે એક આપલીના ગ્રાંડ નીચે બેસી કેટલાક
વખત સુધી શ્રી રામચંદ્રની ઉપાસના કરી હતી. પછી ધર્મથી અવળે રસ્તે
જતા મનુષ્યોને ધર્મ તરફ વાળવા માટે તેમણે વેદ અને ઉપનિષદનો કાષ્ઠક
આધાર લઈ લોગને રૂચિ થાય તેવો ઉપાસના અને ભાક્ત માટે વિશિષ્ટાદેવ
સપ્રદાય ચલાવ્યો. તેમણે જીવ અને ઇશ્વરનો ભેદ બતાવી વિષ્ણુ એ જગતનું
આદિ કારણ છે અને સરજનહાર એક અદ્વિતીય ભદ્ર છે એવો મહુકત
સંહેરના બાહ્યોને ઉપદેશ આપી તેમને શિવમતમાથી વિષ્ણુમતમાં સ્થાપ્યા.

રામાનુજે વૈષ્ણવ મત પ્રવર્તાવવા માડ્યો તેથી બીજા મતવાળાઓએ તેમને વિદ્ય કરવા લાગ્યા તેમણે ન્યાયદર્શનને અનુસરી જીવ અને ઇશ્વરનો ભેદ બતાવી બ્રહ્મભીમામા અથવા અદ્વૈત દર્શનનું ખડન કરવા માડ્યું. ભક્તિમાર્ગને મુખ્ય માન્યો. અને શ્રી રામ તથા વિષ્ણુને પરમપુરુષાવતારરૂપે ઇશ્વર માનવાનો ઉપદેશ આપવા લાગ્યા મુળ જે અદ્વૈત છે તે કૈવલ્યરૂપે મનાયેલું છે તેને રામાનુજ ચચાર્થ ગણતા નહોતા દક્ષિણમાં તેમના ઉપર ચોતા રાગએ જીનમ કર્યો તેવા નાસીને પોતે મૈસુર આવ્યા અને ત્યાંના જોરાગળી પુત્રીને જીત વળગ્યું હતું તે જીતને રામાનુજે કંકાડી પુત્રીને માજી કરી તેથી રાગએ ખુશી થઈ તેમને મોડું ધનામ આપ્યું અને જોનધર્મનો ત્યાગ કરી પોતે વિષ્ણુ ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો

રામાનુજે તે પછી પોતાના શિષ્ય ચમદુનાચાર્યને સાથે લઈ તિરૂપતિ જગનાથ, કાશી, વિગેરે સ્થળે તીર્થયાત્રા કરી, સા જઈ બ્રાહ્મણોને વૈષ્ણવ ધર્મનો ઉપદેશ આપી વૈષ્ણવ મત પાળતા કર્યા અને ડેઝાણે ડેકાણે ફરી વૈષ્ણવ ધર્મનું સ્થાપન કર્યું જયપુરના મહારાજને રામાનુજચાર્યે વૈષ્ણવ ધર્મ સખધી ઉપદેશ આપ્યો તેથી તે વૈષ્ણવમતાનુયાયી થયો તેણે તે પછી જોન લેઉને ઘણું દુખ આપી કેટલાકને મારી પણ નાખ્યા. જયપુરમાં પણ એક વૈષ્ણવ મંદર સ્થાપ્યો તેમ બીજે ઘણું સ્થળે મંદર સ્થાપ્યા

ત્યાર પછી આચાર્ય બાંદ્રનારાયણની યાત્રાએ ગયા તે પછી સ્વદેશમાં આવ્યા તેમણે ૫૦ વર્ષની ઉંમરે સર્વ પ્રપચતા ત્યાગ કરી સંન્યસ્તાશ્રમ ગ્રહણ કર્યો તેમના ઘણા શિષ્યો તેમને શેષનો અવતાર ગણતા અને મુખ્ય બ્યાર અવતારમાં તેમને માને છે

તેમના સપ્રદાય ભક્તિમાર્ગ ઉપર વધુ આધાર રાખે છે તેમનો સિદ્ધાંત બધું બ્રહ્મમય છે, અતર્થામીરૂપે હારિ સર્વમાં છે, અદ્વૈતબ્રહ્મ છે પણ કૈવલ્ય નથી બ્રહ્મમાં જ જીવ અને જડ એવા બે ભેદ છે બ્રહ્મથી ચિત્ત અને અચિત્ત જુદા છે હરિ, ચિત્ત અને અચિત્ત એ ત્રણ રૂપે વિશ્વમાત્ર બ્રહ્મમય છે. તેમણે સાંનિધ્ય અને સાલોક્યાદિથી મોક્ષ વ્યવસ્થા માની છે હરિના સ્વર્ગમાં જઈ જીવો મુક્તરૂપે નિરતર વસે છે. આ સપ્રદાયમાં રામાવતારને મુખ્ય પૂજે છે રામકૃષ્ણાદિ અવતાર પણ નારાયણના માની તેમની મુર્તિ દેવાલયોમાં સ્થાપન કરી તેમને વસ્ત્રાલકારો પહેરાવી પૂજા કરે છે ચંદન પુષ્પ ચઢાવી નૈવેદ્ય ધરાવે છે. આના સરલ સપ્રદાયમાં ઘણા સ્ત્રી પુરુષો જોડાયા મુળ એક ઇશ્વર છે એમ માનવાથી રામાનુજસપ્રદાયને શ્રીસપ્રદાય પણ કહે છે

આ સપ્રદાયમાં સાધુઓ પણ છે સાધુ ધ્વજચર્ય પાળે છે આ મતાનુયાયીઓ કપાળમાં શ્રી આકારે ગોપીચંદનાદિકનું તીલક કરે છે સાધુઓ સન્યાસીઓ માફક દડકમડલુ વાપરતા નથી

પરમાત્મા પુરુષ છે અને ત સચ્ચ છે, જગતને ઉત્પન્ન કરનાર અને મુક્તિ આપનાર છે, જીવ પણ મચ્ચ છે, તેની મુક્તિ થતા ઇશ્વરપુરુષ થાય છે પણ તેને જગત ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ નથી ધ્વજ અને જીવ બુદ્ધ બુદ્ધ છે એવું જ જીવને જ્ઞાન થાય છે તે માત્ર અજ્ઞાન છે તેને જ અવિદ્યા કહે છે

શ્રી રામાનુજચાર્યે જ્યારે સન્યસ્ત લીધું ત્યારપછી બગવત્સમજન અને વેદાંતના ત્રયો વાચી મનન કરવામાં જીવન ગાળ્યું પછી પેનુમુરુરમાં સમાધિસ્થ થયા. શિષ્યો તેમની ધાતુની મુર્તિ કરી મઠમાં સ્થાપી પૂજા કરે છે, શ્રીરામાનુજચાર્યે વ્યામસ્રવભાષ્ય કર્યું છે જેને રામાનુજ ભાષ્ય કહે છે. તેમણે ગીતા ભાષ્ય, ન્યાયામૃત, વેદાંતપ્રદીપ, તત્ત્વભાષ્ય, વિષ્ણુ મહસ્ત્ર નામ વાંચિષ્ઠાદિત, વિગેરે ધ્યાન ત્રયો રચ્યા છે વળી વિષ્ણુજ્ઞોક ગદ્ય, રગ ગદ્ય, શ્રારણ્યગદ્ય અને સિદ્ધાંત નામ ત્રયો પણ તેમના રચેના છે સિદ્ધાંત ત્રયમાં પોતાના મતનું સ્થાપન કયું છે, વિષ્ણુમહસ્ત્રમાં વિષ્ણુની સ્તુતિ, સધ્યા વદન, ઉર્ધ્વપુક વિગેરે રામાનુજ મતનો આચાર અને સપ્રદાયનું વર્ણન છે. રામાનુજચાર્યનો ગાત્રી તાદીરમાં છે, તેનું નામ નિગમ છે, વળી ગાત્રી ગામમાં પણ છે, અડ્ડોત્રંગીમાં મઠમાં છે તેનું નામ વડગળ છે રેવામાં એક ગાદી છે

સવત ૧૮૦૮ માં રામાનુજ મતમાં ગળતાની ગાદી ઉપર રામચરણ સાધુ થયો તેણે ઉપાસના, નિયમ વિગેરેના ધણા પ્રકાર વધાર્યા. રજપુત લોકોમાં તેમની એક ગાદી છે તેનું રામચરણ સપ્રદાય કહે છે તેમાંથી નિરજન અને રામસ્નેહી સપ્રદાયો નીકળ્યા છે. વળી રામાનુજ પછી રામ નામનો સાધુ થયો તેણે આનંદ સપ્રદાય સ્થાપ્યો તે રામાનુજ મતને મળેના હોવાથી રામાનંદી સપ્રદાય કહેવાય છે તેના અનુયાયી ધણા વૈરાગી છે. કળીર પણ રામાનંદનો શિષ્ય હતો તેણે કળીરપદ્ય સ્થાપ્યો છે. આ પ્રમાણે રામાનુજચાર્યે રામાનુજ સપ્રદાય સ્થાપ્યો, તેમાંથી બીજા અનેક સપ્રદાયો નીકળ્યા છે

શ્રીમદ્વાચાર્ય.

શ્રીનામાનુજ પછી શ્રી મધ્વાચાર્ય થતા તેમણે રમાજીવાચાર્યનો ત્રિધા-
તત્વ બાસ્થવાજી શ્રીમદ્પ્રદાય કીડ વાગ્ગ નાંદ, તેથી આ મમર્થ સુક્ષિ-
વાગ્ગ નિદ્ધાને તે સપ્રદાયના લોપાતી જાતને અનુમતી કેવળ કમજીવામુ પુર-
ણાને મવર મમજાય એવી દિશા વ્યગ્ધ્યારાજી દેતમન સ્થાપત કરી

મધ્વાચાર્ય સ આત્મા મૈદાગ અનમા ઉડીપી ગામમા થયા હતા
ચોતે હાથથી હતા વળી વન રાજ નાત નિદ્ધાન, છાદરાન અને ઉદાર
હતા તમ હાથાનુ નામ નાનુરામા આ કુનારી પણુ તેમ હાથાનુ
નામ મનાચાર્ય હતુ અને હાથમા પ્રથમ રંગિત, કમ્મગ અને રુદરામ
એ ગામઓ હાથાનુ ઉપર નક તેમ મતી હતા મનાચાર્ય પ્રથમ શકર
મતના આનદતીરી નામે મનાચાર્ય થયા હતા પછી શકરમનાચાર્ય કાટા
રૂપે જુડા પાના તેમણે મોક્ષ આ પ્રતિરે ગાઓ કે માગા સાનોકય,
સાપા, અને માટિ પગ્ધતક વિષ્ણુની આત કરી આ નૈડ મ જુડુ
એ મુક્તિ કે મનુષ્યનુ જીવ છુડુ નવી પણુ પ મધામમા ગિયન રુપ
પરમાનંદ મળી રાં છે, એમ હાથાનુ છે

મર્થ ઉત્પત્તિના મળ કાર્યરૂપ મધરને તેમણે વિષ્ણુ પ્રાપ્ત છે એજ
મળ તત્ત્વમાત્રી સર્વગી મર્થ અને અત્માત્ક મર્થ ઉત્પત્તિ થયા છે પરમા-
ત્મા મગરુ મરણથી કરે છે અને કારણ પરવે જીવને દડ પથુ કરે છે
અને પાપપણ્ય પ્રમાણે જીવને જન્મ મગજાન કોન લોગનાવે કે સર્વ
વસ્તુના મુળ કાર્યરૂપ પરમામા અને મર્થ જીવ પ્રાગુ અને અત્તરિ છે
એમ કુક્તિથી આત્મા પરમાત્માનો નંદ ગાળ્યા કે તમવ પ્રાણીના
દેહનો જે નૈન્ય જીવ ને પરમામા હાથાનુની મિત્ર છે એમ કહે છે

આ મપ્રદાયમા રામ કે ગાદિ મજા પુરુષોને અવતાર ગળી તેમની
મુક્તિને મોટા મુગોભિ હાથ નોમમા સ્થાપન કરી તેમની પૂજ કરાનો
લક્ષિત માર્ગ હાથાનુ મપ્રદાય પ્રમાણે જ ચારે છે

પછી મધ્વાચાર્ય જૈન મતનુ ખડન કર્તુ છે આ હાથરની ઉપાસના
તથા હાથા માર્ગને ઔટ પતિમા મુગો છે આ સપ્રદાયમા જીવતા
પરમાત્માની જુડા થ- ના ને નવી જા જુડો છે એવો મિદ્ધાન છે જીવ
સર્વદા જીવજીવોદામ કે માગે મનાચાર્ય પૂજનીય કે દૈવ્ય વખને મર્થ જીવ
પરમાત્માના મુળ વૈતન્ય મનાપમા પાજા લાન દર્શ જાય છે એવો મિદ્ધાન છે.

આ સપ્રદાયની ગાતી ઉડીપીમા છે એ મતના સાધુઓ પણુ છે.
જીવજીવતા રાજ કુમારપાળને જૈન માર્ગ મુકાવનાર મધ્વાચાર્ય જ હતા,
આચાર્ય વદના અથોપર ઈશી ટીકા લખી છે તેમજ નામમાગા વિસ્તાર
નામે મથ કર્યો છે આ સપ્રદાયને પૂર્ણ થઈ કે અહા સપ્રદાય કહે છે આ
સપ્રદાયમા ગોપીયદનનુ શ્રી ચિન્હ કરે છે અને મધ્યે કાળી રેખા કરે છે.

પ્રકરણ ૪૧ મું.

શ્રી વલ્લભાચાર્ય.

શ્રી રામાનુજચાર્ય અને માખાચાર્ય પછી વૈષ્ણવ મતને ફરી નવારે સ્થાપના વલ્લભાચાર્ય થઈ ગયા વલ્લભાચાર્યનો જન્મ ચપારપયમા સવત ૧૫૪૫ ના વૈશાખ વદ ૧૧ ને રવીવારે થયો હતો તેમના પિતાનું નામ લક્ષ્મણભટ્ટ અને માતાનું નામ અક્ષમગીર હતું

લક્ષ્મણભટ્ટ જાતે તૈલગી પ્રાણી હતો તેમનો વેદ યજુર્વેદ, શાખા તૈત્તરીય, અને ગોત્ર ભારદ્વાજ હતું પોને તૈનગણ દેશના કાકરવ ગામમાં રહેતા હતા લક્ષ્મણ ભટ્ટ અને તેમના પત્ની પાને શ્રીકૃષ્ણના ઉપાસક હતા. તેમને કૃષ્ણભટ્ટ નામે એક પુત્ર થયો તે પછી લક્ષ્મણભટ્ટ સહકુટુંબ યાત્રાએ નીકળ્યા ગોકુળ, મથુરા, પ્રયાગ થઈ પોતે કાશીમાં આવ્યા તે વખતે કાશીમાં સન્ધ્યાસીએ અને મુસલમાનો વચ્ચે ટોડે ચાલતો હતો, જેથી લક્ષ્મણભટ્ટ કાશીયાત્રા કરી સહકુટુંબ ચપારપયમા આવ્યા ત્યાં તેમની પત્નીને પુત્રનો જન્મ થયો તે પુત્રનું નામ વલ્લભ પાડ્યું પણ પછીથી તેમનું નામ વલ્લભ પાડ્યું.

વલ્લભ નાનપણથી જ તીક્ષ્ણ બુદ્ધિના, ચચળ, ઉત્સાહી અને હિંમતવાળો હતો તેમને પાંચમે વર્ષે જનોઈ દઈ નારાયણભટ્ટ નામ એક વિદ્વાન પાસે વિદ્યાભ્યાસ કરવા રાખ્યા. ત્યાં પોતે વેદ, ન્યાય, પુરાણ આદિ શાસ્ત્રોના અભ્યાસ કર્યો. લક્ષ્મણ ભટ્ટની પત્નીએ એક ત્રીજા પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે પછી પોતે સન્ધ્ય સદીક્ષા લીધી વલ્લભની ૧૧ વર્ષની ઉંમર થઈ ત્યારે લક્ષ્મણ ભટ્ટ દેહત્યાગ કર્યો વલ્લભને હવે માત્ર માતાનો આધાર રહ્યો. તેમણે કાશીમાં રહી બ્રહ્મજ્ઞાન અને રસાયન શાસ્ત્રનું જ્ઞાન મેળવ્યું નાનપણમાં જ તેમણે તીર્થયાત્રા કરી ઘણું અનુભવ મેળવ્યો હતો.

હવે વલ્લભ માતાની રજા મેળવી દક્ષિણ તરફ તીર્થયાત્રા કરવા નીકળ્યા પોતે એક મોટા શહેરમાં આવ્યા તે શહેરના નગર શેઠને ચાર પુત્રો હતા. તેમાંથી હમોદરદાસ કરીને એક પુત્ર વલ્લભનો પ્રથમ શિષ્ય થયો. તેને સાથે બધ પોતે વિજયનગરમાં આવ્યા. વિજયનગરના રાજા કૃષ્ણરાયણની સલામમાં

સ્માર્ત અને વૈષ્ણવ મતમા વિવાદ ચાલતો હતો સભામા વૈષ્ણવ મતને મળતા રામાનુજ, માધ્વાચાર્ય, નિબાર્ક અને વિષ્ણુ સ્વામી એ ચાગ્ર સમ્રદાયના વિદ્વાનો હતા માધ્વાચાર્યનો ઇષ્ટ વ્યામ તીર્થ સ્માર્તમતનુ ખડન કરતો હતો આ વખતે વક્ત્ર પશુ અહીં આવ્યા સર્વે મળી સ્માર્ત મત-વાળાને જીત્યા ત્યારથી વક્ત્રને આચાર્યની પદવી મળી

વિષ્ણુસ્વામી ત્રિહડી સન્યાસી હતા તે સમાધિસ્થ થયા પછી એ ગાદી જાનકેવને મળી, પછી તેના ચિષ્ય કેશવને તે ગાદી મળી ત્યારથી આ ગાદીવાળા ગોસ્વામી કહેવાય છે તે પછી નામદેવ થયા, પછી વિલોચન અને છેવટે સવત ૮૬૫મા એ ગાદી બીલ્લમ ગળને મળી

આ સમયમા શકરાચાર્યની ગાદી ઉપર આવેલા કાષ્ઠ શકરાચાર્યે વિષ્ણુ સ્વામીના પરમાત્મા સાકાર છે એવા મતનુ ખડન કરી તેની ગાદી વીખેરી નાખી બીલ્લમ ગળ મહાયોગી હતો તે પોતાની ગાદીનો ઉચ્છેદ ચવાથી વાયુરુપે દક્ષિણમા એક તીર્થમા રહ્યો હતો તેમનો ૭૦૦ વર્ષે અથેલા શ્રી વલ્લભાચાર્યને સાક્ષાત્કાર થયો, વલ્લભાચાર્યને તેમણે ઉપદેશ આપ્યો અને પોતાના વિષ્ણુ સ્વામીનો સમ્રદાય ચવાવવાનુ કહ્યું, જેથી વલ્લભાચાર્યે બિલ્લમ ગળને બણે ઠેાણે ગુરૂ ગણી નમન કરુ છે આ પછી વલ્લભાચાર્યને વિષ્ણુ સ્વામીનો સમ્રદાય ચનાવવાનો અધિકાર મળ્યો ત્યારથી તે ગોસ્વામી કે ગોસાધ કહેવાય છે એ મતમા વલ્લભાચાર્યે પોતાનો મન મેળવી પુષ્ટિ માર્ગની મુખ્ય ગાદી ગોકુળમા સ્થાપી તેથી તે ગોકુલસ્થ કે ગોકુલી-આ ગોસાધ કહેવાય છે

વલ્લભાચાર્યને બણા અગ્નિપુત્ર કે અગ્નિનો અવતાર માને છે તેમણે રામાનુજ, માધ્વાચાર્ય આદિ વૈષ્ણવ સમ્રદાયનો અનાદાર કરી અદ્વૈત પક્ષ ગ્રહણ કર્યો આ સમ્રદાયનો અનાદાર કરી અદ્વૈત પક્ષને ગ્રહણ કર્યો

તેમણે નાનપણમાજ શ્રીશકરવાદના ગુણ દોષનુ બારીકાથી નિરીક્ષણ કરી લીધું નાનપણમાજ તેમણે શકરાચાર્યના માયાવાદના દોષ પોતાની સાથે અભ્યાસ કરનાર વિદ્યાર્થીને બતારી આપ્યા આચાર્યે બ્રહ્મ-સૂત્રો ઉપર થયેના તમામ ભાષ્યોનો લક્ષપૂર્વક અભ્યાસ કર્યો તેમણે બતાવ્યું કે બ્રહ્મસૂત્ર, ઉપનિષદ, અને ગીતાને અનુસરે એવો વાદ તો માત્ર બ્રહ્મવાદ જ છે તે વાદ માયાવાદથી તેમ બીજા વાદોથી જુદો છે

તેમણે ૧૧ વર્ષની ઉંમરે તો અભ્યાસ પૂરો કર્યો હતો તેમણે કાશીમા બ્રહ્મવાદનો ઉપદેશ કર્યો પિતા ગુજરી ગયા પછી કાશીથી બ્યકટ-ગીરી ગયા અને ત્યાં ગોવિંદના નામથી ઝોળખાતા બદ્ધમણુ બાલાજીનાં

દર્શન કરી ત્યાં થોડા દિવસ રહ્યા તે પછી તે વિદ્યા નગરના રાજા કૃષ્ણ-
દેવે ધર્મ સમઘી એક મોટી પરિષદ ભરી હતી તેમાં શ્રી વલ્લભાચાર્યે
અભિવાદ અથવા શુદ્ધદૈતવાદ સર્વ વાદો કરતાં ઐશ્વર્યે એમ સાબીત કરી
વિજય મેળવેલા જેથી સર્વ આચાર્યોએ તેમનો વિજય માન્ય કર્યો જે
પછી સર્વેના એકમતથી શ્રીકૃષ્ણદેવ રાજાએ પોતાને હાથે શ્રીવલ્લભાચાર્ય-
જીને આચાર્ય અને મહાપ્રભુજીની પદ્ધિ આપી. પછી કૃષ્ણદેવ રાજાએ
એમનો કનકાભિષેક કર્યો અને પોતે તેમનો સેવક થયો. આ મનાવ સને
૧૮૬૩ માં બન્યો અને તે વખતે શ્રી વલ્લભાચાર્યજીનું વય માત્ર ૧૪
વર્ષનું હતું. આ પછી આચાર્યજી મહાપ્રભુજીના નામે યોગખાત્રા લાગ્યા.

પછી મહાપ્રભુજી વિદ્યાનગરની દક્ષિણમાં યાત્રાએ નીકળ્યા અને
દક્ષિણના ત્રીય સ્થળોની મુલાકાત લીધી આસ્થળોમાં તેમણે શ્રીગમાનુજના
અનુયાયીઓ, ચોખીઓ, કાપાનિકા, શૈયા રામાનંદી, નીર ગોંધુનો, માલા-
વાદીઓ, માહેશ્વરો, વિરાગીઓ અને બીજા અનેક માર્ગવાળાઓની સાથે
વાદ અને ધર્મ સમઘી ચર્ચા કરી હતી ત્યાંથી પછી પોતે પટ્ટરપુર થઈ
ગોડુળમાં આવ્યા રસ્તામાં સત્સત્નીને મળ કરનાર અનોકક શક્તિવાળા
ઘટ સરનાનીનો પરાજય કર્યો તે પછી ગોડુળમાં રહી આચાર્યજીએ પુષ્ટિ
ભક્તિ માર્ગ અથવા નિગુણ કે શુદ્ધ ભક્તિમાર્ગની સ્થાપના કરી અને
પ્રથમ દામોદરદાસ, પ્રભુદાસ, જલોદા અને બીજા રૈષ્ણુઓને દીક્ષા આપી.

શ્રી આચાર્યજીએ તે પછી ફરી યાત્રા શરૂ કરી અને પગે ચાલીને
દક્ષિણમાં કનકાકુમારીથી ઉત્તરમાં હિમાલય પર્વત સુધી અને પૂર્વમાં
જગન્નાથજીની પશ્ચિમમાં દ્વારકા સુધી ત્રણ વખત યાત્રા કરી અને દરેક
સ્થળે પોદ્દાનોની સમાધા પોતાના અભિલાષનું મંડન કરી તેમની પાસે તે
વાદ મનાવ્યો અને પુષ્ટિભક્તિ માર્ગનો યોગ આપ્યો, તેમાં ૧૮ વર્ષ થયા
એટલે તે પછી ૨૮ વર્ષની ઉંમરે તેમના લગ્ન થયા લગ્ન પછી પણ
તેમણે પોતાનું કામ શરૂ રાખ્યું અને ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહી કેટલાક મોટા
મથો વાપ્યા વળી તેમાં ધર્મનો અને અભિલાષનો ઉપદેશ આપતાં લાગ્યા.

પોતે ધેર રહેતા ત્યારે ગયા અને કાશીની પાસે ચરણાર્દ અને અડેવ
નામે બે મામે છે તેમાં સાદાનંદી રહેતા પોતાનો ભગવાન તરફ પૂર્ણ
ભક્તિભાવ હતો અને સર્વન સમમાન રાખતા લોકો ઉપર દયાળુ હોતાથી
જ્યા જતા ત્યાં ભક્તિમાર્ગનો અને શુદ્ધદૈત સિદ્ધાન્તનો મોત્ત આપતા.

શ્રી વલ્લભાચાર્ય થયા તે પહેલાં મુનલમાનો આવતાં રી બ્રાહ્મણો સિ-
વાય બીજા વર્ણમાં ઇશ્વરભક્તિનું સાધન રહ્યું નહોતું આચાર વિચારથી

લેકિા બ્રહ્મ થયા હતા. આ લેકિાને ધર્મને માર્ગે વાળવાની જરૂર હતી બ્રાહ્મણોમા પશુ વિદ્યા ધરી જવાથી ખીજા વર્ગમા પશુ અધર્મ વધવા લાગ્યો એવા પ્રકારની લેકિાની વૃત્તિ જોઇ આચાર્યને લાગ્યું કે ધણી લેકિાની વૃત્તિ ઉત્તમ વિષય ભોજો ભોગવવા તરફ વળેલી છે, અને તેથી રાત દિવમ સસારના કામમા જ આસક્ત થઈ રહેલા છે, અને ધર્મર સંબધી સત્ય વિચારમા એક ક્ષણુ પશુ મન સ્થિર રાખી શકતા નથી આમ લેકિાને ધર્મથી બ્રહ્મ થયેલા જોઇ વિષ્ણુ સ્વામી, રામાનુજ, માધ્વાચાર્ય અને નિખાર્થ સ્થાપેલા સપ્રદાય કરતા આચાર્યજીએ વધુ મનોરંજક, લક્ષ્ય બોળ્યાદિકનો સપ્રદાય ચલાવ્યો, અને બાળકૃષ્ણ અને રાધાકૃષ્ણની પ્રેમ ભક્તિનો સપ્રદાય ચલાવ્યો.

તેમના રસીક સપ્રદાયથી ધણી લેકિાનુ મન તેમના તરફ વળ્યું સુધડતા અને મદિરનો ઠાડ જોઇ લેકિા તે માર્ગે વળ્યા બ્રાહ્મકૃષ્ણ અને રાધાકૃષ્ણમા ઇશ્વર ભાવના રાખવાથી સદૈશ્વર ભક્તિ કાયમ રાખી નિઃશ્વરવાદી જે જૈન મત તેને કેવળ નિસ્તેજ કર્યો જેથી ધણી વાણીયા, વૈશ્ય અને શુદ્રો જૈનમતનો ત્યાગ કરી વલ્લભાચાર્યના મતથી મોહિત થઇ ભાવિકપણે કંઈ બધાવતા બ્રાહ્મણો ધર્મ સંબધી આગ્રહવાળા હોવાથી માત્ર તેમણેજ પોતાનો પ્રાચીન રૌવ માર્ગ છોડ્યો નહિ ખીજી જાતના લેકિા તો વલ્લભ મનમા ભળ્યા ધર્મથી ચાંચત થયેલા પશુ આ મતમા ભળ્યા.

શ્રી વલ્લભાચાર્યે પુણ્ડિકિત માર્ગ સ્થાપ્યો તેમા જે કે વિષયને ઉત્તેજન મળે તેવું હતું છતાં પોતે મહા જ્ઞાની વિદેષ અને જીતેન્દ્રિય હતા પોતે કોઈ પશુ જાતના વિષય ભોગની ઇચ્છા રાખતા નહોતા તેમનો મહાન પ્રયત્ન છતાં તે વખતે તેમના માત્ર ૮૪ શિષ્યો થયા હતા, જે ચારાસી વૈશ્રવ નામે પ્રસિદ્ધ છે રાજા કૃષ્ણદેવે વલ્લભાચાર્યને ધણી આશ્રય આપ્યો હતો.

આચાર્યજીએ તીર્થયાત્રા કરી તે વખતે નીચે પ્રમાણે ચમત્કારો બન્યા હતા એમ કહેવાય છે.

મથુરામા—વિશ્રામ ઘાટ ઉપર મસાણું હતું ત્યાં પોતાના કમડળમાથી જળ છટારી ભાગવતનું પારાયણ કર્યું જેથી ત્યાં હાલ વસ્તી થઇ ત્યાં જોડક છે બહોળા વનમા મુસલમાન અમલદારની એક બાયની મુર્તિને ધાસ-ચારો ખખરાવી ચમત્કાર કર્યો હતો ત્યાં પશુ જોડક છે તેમને શ્રીકુડમા ઉલ્કવજીનો મેળાપ થયો હતો એમ કહેવાય છે ત્યાં ગાદી છે.

આન્વેષારમાં શ્રીનાથજી પ્રકટ થયા ત્યાં મંદિર છે દ્વારકામાં આચાર્ય પારાયણ કરતા હતા ત્યાં વરસાદ થયો પણ આચાર્યજી ઉપર એક છાંટો પણ ન પડ્યો. ગોકુળમાં ત્રણ બેઠકા છે કામવનમાં સુરભી કુડ ઉપર એક બાકાણું પીણાય થયો હતો તેની મુકિત કરી હતી કેકીલવનમાં શ્રીવલ્લભાચાર્યે વચનામૃત લખ્યું હતું અને ૫ શેર દુધની ખીરથી હળાર મનુષ્યોને જમાડ્યા હતા નંદગામમાં ઉદ્ધવજી સાથે પોતે છ માસ રહ્યા હતા સુદર શીલામાં ગોવર્ધન પુનઃ કરી અનકાટનો ઉત્સવ કર્યો દામોદરદાસના ખોલામાં મસ્તક મુકી સૂતા હતા ત્યાં શ્રીનાથજી મળવા આવ્યા હતા તેમની બધી બેઠા છે.

આચાર્યજીએ લગ્ન કર્યા પછી અગ્નિહોત્ર લીધું હતું તેમના પત્નીનું નામ લક્ષ્મી હતું તેમને ગોપીનાથ અને વિદ્યનાથ એ બે પુત્રો થયા.

સવત ૧૫૭૬ માં ગોવર્ધન પરાંત ઉપર જે શ્રીનાથજીની મુર્તિ હતી તે મુર્તિને મેવાડમાં લાવી પ્રતિષ્ઠા કરી અને પછી કાશીમાં આવ્યા હતા.

તેમણે સવત ૧૫૮૭ માં અશ્વાઠ સુદ ૩ ને રોજ સન્યાસ લીધો હતો. પછી કાશીમાં હનુમાન ધાટપર ૫૨ વર્ષની ઉંમરે સ્વર્ગે સીરાવ્યા હતા પોતે ગંગામાં પ્રવેશ કર્યો અને પાણીમાં નીચા નમતા અદસ્ત થઈ ગયા.

શ્રી વલ્લભાચાર્યે વ્યાસ સૂત્ર જાખ્ય, જૈમીની સૂત્રજાખ્ય, તત્ત્વ દીપ્તિ નિબંધ, પુષ્ટિપ્રવાહ મર્યાદા, સિદ્ધાંત રહસ્ય અને નવરત્ન વગેરે ગ્રંથો લખ્યા છે.

આ મત ધણે ભાગે ગુજરાતમાં વધુ છે આ સપ્રધાયના મુળ પુરૂષ વિષ્ણુ સ્વામીને જે ઇષ્ટ સન્યાસ છે તેને તેઓ માનતા નથી ગુરૂ શિષ્યને અષ્ટાક્ષ મંત્ર (ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય અથવા અકૃલ્લજ.શરણં મમ) નો ઉપદેશ આપી કહી બાધે છે તેને બહા મખધ બાધ્યો કહે છે. છાકરને ૧૧—૧૨ વર્ષે લગ્ન વખતે મહારાજના હાથે બહા સમધ અથવા ઉપદેશ અપાવે છે.

વૈષ્ણવ મંદીરોમાં મગલા, શુગાર, ઝાન, રાજભોગ, ઉત્સાપન, ભોગ સંખ્યા, શયન એ પ્રમાણે વેળા વેળાના દર્શન થાય છે વૈષ્ણવો વિષ્ણુને બહારપે માને છે વિષ્ણુના અવતારોમાં મુખ્ય શ્રીકૃષ્ણાવતારને જ પરબહારપે માને છે અને તેમને જ પુરૂષોત્તમ જ કહે છે તેઓ શ્રીકૃષ્ણની બાળલીલાનું અનુકરણ મોટી ઉંમરે પણ કરવામાં પરમધર્મ માને છે. તેઓ પ્રેમ લક્ષણો ભક્તિને મોક્ષરૂપ માને છે.

શ્રી વીકલનાથજી

શ્રી વલ્લભાચાર્ય પછી તેમના પુત્ર ગોપીનાથ, અને વિકલનાથ વચ્ચે ગાદી માટે તકરાર થઈ હતી અને તે કામમાં દિલ્હીના બાદશાહ પાસે તેમને ધણી દિવસ રહેતું પડ્યું હતું એવામાં ગોપીનાથ મરણ પામવાથી વિકલનાથને ગાદી મળી. વિલ્લનાથ જીલ્લાન, નિદાન અને ચચળ હતા, તેઓ પોતાનો સપ્રદાય કેમ વધે તે ઉપર વધુ લક્ષ આપતા. જેમ પિતા પુત્રને બાડ લડાવે છે, અને યુવાવસ્થાવાળા સ્ત્રી પુરૂષો જેમ અનેક પ્રકારના વસ્ત્રાલંકારોદિના વિષય ભોગ ભોગવે છે, તેમ બાળકૃષ્ણ અને રાધાકૃષ્ણની મૂર્તિને લાડ લડાવી, આચાર્યજીમાં મલા પ્રભુજીની ભાવના રખાવી તેમણે પ્રેમ ભક્તિને વધુ ઉત્તેજન આપ્યું તેથી તેમના પ્રથમ રૂપર શિષ્યો થયા તે બસોબાવન વેંચ્યો કહેવાય છે

વિકલનાથજીએ પછી અનેક પ્રકારના મનોરંજક વસ્તો, ઉત્સવો વિગેરેનું પાલન કરાવતા નિયમો ઠરાવ્યા અને આ અરસામાં બાળકૃષ્ણ અને રાધાકૃષ્ણના વિષયો મનુષ્યોને પ્રિય લાગે તેવા પ્રેમ ભક્તિના વળ બાધામાં ભળેલા લખાવવાનું ઉત્તેજન આપ્યું, જેથી વલ્લભાચાર્યજીનો સપ્રદાય વધ્યો. તેમણે દિલ્હીમાં ધણી ભાગમ-કાશી, મથુરા, કચ્છ, દ્વારકા, મારવાડ, મેવાડ, પંડ પુ રિગેરે સ્થળે યાત્રા કરી વલ્લભ સપ્રદાય ચલાવ્યો આ પછી હજારો મનુષ્યો વલ્લભાચાર્યને અવતારી પુરૂષ માનવા લાગ્યા અને તે પછી ઘણે ભાગે ગણીયા બાટીયા, પાટીદાર, સુનાર, લવાર વિગેરે ઘણા લોકો આ સપ્રદાયમાં ભળ્યા

વિકલનાથજીએ જુના પ્રથોની ટીકા કરી અને કેટલાક નવા પ્રથો લખ્યા તેમણે સવત ૧૬૪૭ માં મહા વદ ૭ ને દિવસે ૭૦ વર્ષની ઉંમરે અર્ધવાસ કર્યો

વિલ્લનાથજીને રૂક્મણી અને પદ્માવતી એમ બે સ્ત્રીઓ હતી તેમને સાત પુત્રો હતા ગીરિધર, ગોવિંદરાય, બાળકૃષ્ણ, ગોકુળનાથ, લનસ્યામ, રઘુનાથ અને યજ્ઞનાથ એમ સાત પુત્રો હતા તેમણે જુદે જુદે સ્થળે સાત ગાદીઓ સ્થાપી પોતપોતાના સેવકો કયા તેમાં કોઈ ગાદીવાળા બાળકૃષ્ણની ભક્તિ કરવા લાગ્યા અને કોઈ ગાદીવાળા રાધાકૃષ્ણની ભક્તિ કરવા લાગ્યા. એ રીતે કૃષ્ણના જુદા જુદા સ્વરૂપની કલ્પના કરી તેની મુખ્ય ભક્તિ પ્રસારાવી અને સંસારના વિષય સુખ ભોગવવા નાગ્યા વિકલનાથજીને વળી શૈભ્ય, કમળા, યમુના અને દેવકી એમ ચાર પુત્રીઓ હતી.

પ્રકરણ ૪૨ મું.

ગૌરાંગ પ્રભુ-ચૈતન્ય દેવ

બીજે દિવસે સ્વામીજીએ વર્તમાન જમાનામાં થઇ ગયેલા વૈષ્ણવ પંથનો બચાવનામા પ્રચાર કરનાર ચૈતન્ય દેવના જીવનચરિત્રની કથા શરૂ કરી.

ગૌરાંગ પ્રભુનો જન્મ શકે ૧૪૦૭ અથવા ૬ સ. ૧૪૮૫ના ફાગણ મહીનામાં બગાળા ખાતના નવદ્રોપમાં થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ જગન્નાથ મિશ્ર અને માતાનું નામ સચી હતું તેઓ ઔદિક શ્રેણીના બ્રાહ્મણ હતા. તેમની પુરધર એવી અટક હતી. પ્રથમ જગન્નાથ મિશ્ર બગાળામાં શ્રીદ્વ ગામે રહેતા હતા, ત્યાંથી પછી નવદ્રોપમાં આવી રહ્યા હતા જગન્નાથ મિશ્રનું લગ્ન ત્યાજ નીલાબર ચક્રવર્તીની કન્યા સચી માથે થયું હતું, સચી દેવીથી ચૈતન્યદેવનો જન્મ થયો હતો સચી દેવી પરમ ભક્તિમતી અને પતિપરાયણ સ્ત્રી હતા. જગન્નાથ મિશ્ર શાન પ્રકૃતના અને ધાર્મિક હતા. દેવ સેવા, જપ સયમ અને લાગતનો પાઠ કરવામાં તે ધણે વખત ગાળના સચીદેવીને પ્રથમ એક પછી એક આઠ કન્યાઓ થઇ હતી, તે બધી નાનપણમાં જ મરી ગઇ હતી, પછી એક પુત્ર જન્મ્યો તેનું નામ વિશ્વરૂપ પાડ્યું તેણે મારો નિલાખ્યામ કર્યો તે જુગાનીમાં આવ્યો ત્યારે સચીદેવીને અદ્વત્ય વખતે બીજે પુત્ર અવતર્યો તેમનું નામ નિમાઇ પાડ્યું હતું તે જ પાછળથી ચૈતન્યદેવ કે ગૌરાંગપ્રભુ મણુયા.

આ વખતે શાંતિપુરમાં અદ્વૈતાચાર્ય રહેતા હતા તેમને તેમના શિષ્યો ઇશ્વરને અવતાર માનતા હતા. ચૈતન્યનો જન્મ થતા અદ્વૈતાચાર્ય અને બીજા ઔજ્જવેએ દેશી રૂઢી પ્રમાણે મિદુર અને હળધર સુવાવડના ઝોરડામાં એકલી આપ્યાં અને અદ્વૈતાચાર્યનાં પત્ની સીતાદેવીએ બાળકનું નામ નિમાઇ પાડ્યું. ચૈતન્યનું શરીર નાનપણમાં ગૌરવર્ણનું હતું તેથી લોકો તેમને ગૌરાંગ પણુ કહેતા હતા તે નાનપણથી જ શુદ્ધિશાળી, અચળ અને ઉદ્ધત હતા બાળપણમાં આડેશીપાડેશીના ઘેર જઈ તોફાન કરતા, કાર્ધનાં

છોકરને રડાવતા, સતેલા બાળકને જગાડતા અને પાડોશીને ઘેરથી કોઇવાર કંઈ ખાવાની વસ્તુ લઈ આવતા

નિમાઈ નદીએ ન્હાવા જતા ત્યાં પણ લોકોને કંટાળો આવતા, લોકોના ઉપર પાણી છાટતા, સંધ્યા કરતા ખાલજોને પાણી છાટતા, ન્હા-યેલા લોકોના કપડા સતાડતા, કોઇવાર ડુબકી મારી ન્હાતા મુખ્યોનો પત્ર ખેંચતા, આથી શયીદેવી પાસે રોજ લોકોનો ડુબકા આવતો પણ શયીદેવી સર્વને શાંતિથી જવાળ આપી સતોષ પમાડતા નિમાઈને ઉત્તરે આવતા વામુદેવ સાર્વભોમ પાસે વિદ્યાભ્યાસ કરવા રાખ્યા ત્યાં તેમણે થોડા દિવસમાં અનેક શાસ્ત્રમાં નિપુણતા મેળવી.

નિમાઈના લઈ વિશ્વરૂપે પણ અનેક શાસ્ત્રોમાં પ્રવીણતા મેળવી હતી. હવે જગન્નાથમિત્રે વિશ્વરૂપના વિવાહની જોડવણ કરવા માડી, પણ વિશ્વરૂપના મનમાં તેો નાનપણથીજ સસાર ઉપર વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો હતો, જેથી તે તેો વિવાહની વાત સાંભળીને જ રાતોરાત ઘર છોડીને નાસી ગયા અને સન્યાસી થયા પુત્ર વિયોગથી માથાપને ઘણું દુઃખ થયું પણ નિમાઈને લીધે કાંઈક દુઃખ વિસરાતા ઘાગ્યુ વિશ્વરૂપે સન્યાસ લીધા પછી નિમાઈ કાંઈક શાંત થયા નિમાઈને શક ૧૪૧, માં જનોષદ દીધું. આ વખતે નિમાઈ વિદ્યાભ્યાસ કરતા હતા, તેમની સ્મરણશક્તિ તીવ્ર હતી જે એકવાર વાચતા કે સાંભળતા તે તેમને યાદ રહી જતું

નિમાઈ ગાઠ વર્ષના થયા ત્યારે તેમના પિતા મરણ પામ્યા આપના વિયોગથી ચૈતન્યને ઘણું દુઃખ થયું પણ આ વખતથી તેમણે ઉજાછળા-પાણી છોડી દઈ વિદ્યાભ્યાસમાં વડું ધ્યાન આપ્યું નિમાઈ મુળથી ગૌરવર્ણના અને ખુમસુરત હતા તેમના મુખની કાંતિ મનોહર અને નયન તેજસ્વી હતા જીવાનીમાં તેમનું સૌંદર્ય વધુ ખીલી નીકળ્યું હવે તેમની સારવાર શયીદેવીજ કરતા શયીદેવીને પત્નિ મરી ગયા પછી ત્રણેક વર્ષ નિમાઈનું લગ્ન કરવાની ચિંતા થઈ પણ વખતે વિવાહની વાત સાંભળી મોટા પુત્ર વિશ્વરૂપની માફક ચૈતન્યદેવ સન્યાસી થઈ જન્ય એવો ભવ રહ્યા કરતો પછી તેમણે ચૈતન્યને પછી તેમની સમતિ મેળવી નવદીપના વલ્લભાચાર્યની કન્યા લક્ષ્મીદેવી સાથે તેમનું લગ્ન કર્યું લગ્ન થયા પછી નિમાઈએ વિદ્યા-ર્યાંઓને લાણુવવાનું કામ શરૂ કર્યું આ અરસામાં એક પડિત તેમની ખ્યાતિ સાંભળી તેમની સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરવા આવ્યો તેને તેમણે ગગાળના સ્તવનનું કાવ્ય કરવા કહ્યું તે પડિતે તરત જ કાવ્ય બનાવ્યું પણ તેમાં નિમાઈ-એ ધણું દોષ બતાવ્યા એટલે તે પડિતે પોતાનો પરાજય કબુલ કર્યો.

નિમાધ વિદ્તામા નિપૂણ હોવા છતાં નિરભિમાન હતા. નિમાધએ ન્યાય સંબધી ગૌતમ ઋષિના પુસ્તક ઉપર ટીકા લખી હતી એક વખતે નૌકામાં એસી નિમાધ ગયા નદીને સામે પાર જતા હતા, તેમાં એક વ્યાઠાણુ પશુ હતો, તેણે નિમાધના હાથમાં પુસ્તક જોઈ પુછ્યું કે આ શાનું પુસ્તક છે તો તેમણે કહ્યું કે મેં ન્યાયશાસ્ત્રની ઉપર ટીકા લખી છે તે છે ત્યારે પેલા વ્યાઠાણુ કહ્યું કે: મેં પણ ટીકા લખી છે પણ આપની ટીકાનું નામ સાંભળી મારી ટીકાને કાણુ ભાવ પૂછનાર છે ? તે સાંભળી નિમાધએ પોતાની લખેલી ટીકા નદીમાં ફેંકી દીધી.

નવદ્વીપ પહેલા બગાળાની રાજધાની હતી નવદ્વીપમાં સંસ્કૃત ભાષાનાં ધણા પડિતો હતા પહેલા ઉડીસાથી લાહોર સુધીના અને નેપાળથી રામેશ્વર સુધીના વિદ્યાર્થીઓ સંસ્કૃતનો અભ્યાસ કરવા નવદ્વીપમાં આવતા ત્યાં થઈ ગયેલા મહાન પડિતો રઘુનંદન અને રઘુનાથ વાસુદેવ સાવભૌમના શિષ્ય હતા તથા ચૈતન્ય સ્વામીના ગુરુપુત્ર હતા નિમાધ એક વખત પોતાના શિષ્યો સાથે રાજમાર્ગ ઉપર જતા હતા, તે વખતે મુકુન્દદત્ત પણ હરિકીર્તન કરતા ગગારનાન કરવા જતા હતા, પણ નિમાધ વૈષ્ણવ ન હોવાથી તેમની સાથે વાર્તાલાપ ન કરાય તો ઠીક એમ માની મુકુન્દદત્ત બીજો રસ્તેથી ગયા. એ જાણી નિમાધ બોલ્યો કે હું પણ હવે વૈષ્ણવ થઈશ કે લોકો મને જોઈ બીજો રસ્તે જાય છે તે ન જાય. નિમાધને ભાગવત ઉપર પ્રેમ હતો અને તે વાંચ્યા પછી તેમને વૈષ્ણવમત ઉપર આસ્થા ઉત્પન્ન થઈ એટલે તે વૈષ્ણવ ધર્મ પાળવા લાગ્યા.

એક વખતે ઇશ્વરપુરી નામના એક વૈષ્ણવ ભગવદ્ભક્તનું નવદ્વીપમાં આવવું થયું તે શ્રીવાસને આ જિતર્થા ત્યાં તે ઉંચે સ્વરે હરિકીર્તન કરતા અને લોકો સાથે ધર્મ સંબધી વાર્તા કરતા. ત્યાં નિમાધ જતા આવતા હોવાથી તેમની ઇશ્વરપુરી સાથે પ્રીતિ થઈ ઇશ્વરપુરી સંન્યાસી હતા અને માધવેન્દ્રપુરીના શિષ્ય હતા નિમાધએ તે પછી ૧૯ વર્ષની ઉંમરે શ્રીહંદ, ચંદ્રમામ ત્રિજેરે ગામે જોઈ પમા નદીને કિનારે યાત્રાર્થે આવ્યા ત્યાં શેઠ દિવસ રહ્યા એ વખતે તેમના પત્ની લક્ષ્મીદેવીનું સાંપ કરડવાથી મૃત્યુ થયું. પછી નિમાધ ઘેર આવ્યા એટલે માતાને ધણા શિતાતુર થયેલા જોયા. લક્ષ્મીદેવીના વિગેગથી નિમાધ પણ શોકથી વ્યાકુળ થયા. પછીથી નિમાધએ માતાને શાંત પાડી કહ્યું કે કાણુ કાનો પતિ છે અને કાણુ કાનો પુત્ર છે ? એ બધા મોહ રાખવો મિથ્યા છે. આમ કહી માતાને શાંત પાડ્યા.

હૃદયદીપીએ ચૈતન્યનું સનાતનમિત્રની કન્યા વિષ્ણુપ્રિયા સાથે બીજીવાર લગ્ન કરાવ્યું. લગ્ન પછી બીજો વર્ષ નિમાધ પિતૃશ્રાદ્ધ કરવા મથાણ ગયા. ત્યાં વિષ્ણુપદ મંદિરમાં બાલચોની પૂજા, કીર્તન વિગેરે જોઈ નિમાધને આનંદ થયો. તેમન ત્યાં ઇશ્વરપુરી સાથે ૬. મેળાપ થયો તેથી નિમાધના હૃદયમાં ભક્તિનો પ્રવાહ ઉછળ્યો અને તે પછી તેમણે તેમની પાસે દલાદાર મંત્ર લીધો. ત્યારથી તેમનું જીવન બદલાયું અને ભક્તિના બી તે વખતથી તેમના હૃદયમાં અકુરિત થયા તે પછી નિમાધ નવ દીપમાં આવ્યા.

ધેર આવ્યા પછી નિમાધએ, પોતાના જ્ઞાનના અભિમાનનો ત્યાગ કરી પ્રેમ ભક્તિમાં લીન બન્યા એક વખતે શુકરાચર નામના બૈષ્ણવને ધેર ચૈતન્યદેવ હરિકીર્તન કરવા ગયા ત્યાં ભજનની એવી ધુન જમાવી કે એક બીટીને વળગી ' ક્યા છે મારો દલાણુ હરિ, ક્યા છે મારો દલાણુ હરિ ' એમ ગાતા અહર ટગાયા, બીટી ભાગતા તે મૂર્છાવશ થઈ પડ્યા મૂર્છા વળતા પશુ તેજ ભજનની ધુન લગાવા મડ્યા આ પછી તેમને હુડિ નામની દહે ઝાગી, અને તેથી તે વ્યવહારના કામ તોડી વૈષ્ણવોની ભજન મડગીમાં જોડાના આ વખતે તેમને અત્યુત નિત્યાનંદ માથે મેળાપ થયો અને નિત્યાનંદ પશુ તમની સાથે હરિકીર્તન કરવા માં જોડાયા.

આ વખત નવદીપમાં શકત ઉપાસના ધણી પ્રમળ હતી શક્તિ ઉગમનામાં જગન્નાથ અને માધવ બે જણા ધેર શાકના હતા અને તે સગા ભાઈ હતા નાનપણથી જ તેમને મલપાનની ટેવ હતી તેમના અભ્યાસારથી લોકો ત્રાસ પામતા બૈષ્ણવો વિરુદ્ધ તેમ હારકીર્તન વિરુદ્ધ તેઓ ગમે તે કાર્ય કરતા તેમના પાપકર્મ જાણી નિત્યાનંદને ધણું દુઃખ થયું, અને તેમને સારે રસ્તે ચઢાવાનું મન થયું એક વખતે નિત્યાનંદ બીજ શિષ્યો સાથે હરિકીર્તન કરતા બજારમાંથી જતા હતા, એવામાં જગન્નાથ અને માધવ પોતાના બીજા મિત્રો સાથે નિત્યાનંદ ઉપર મારવા તૂટી પડ્યા અને તેમને ધણા માર્યા છતાં નિત્યાનંદે તેમના ઉપર ક્રોધ ન કરે. પ્રેમથી કહ્યું કે ' ઓ ભાઈ, જગન્નાથ અને માધવ, તમે એકવાર હરિ હરિ તો બોલો ' આમ કહી તે માધવને ભેટવા તૈયાર થયા, પણ માધવ તો તમને મારવા તૈયાર થયો, તેને જગન્નાથે ઠાઠો બેચી લીધો આ વાત નિમાધના જાણવામાં આવતાં તે ત્યાં આવ્યા અને પ્રેમથી નિત્યાનંદનો પ્રેમનય સ્વભાવ જોઈ જગન્નાથ અને માધવના મન ઉપર હિડી અમર થઈ અને તે ચૈતન્યના ચરણમાં ઢળી પડી પગે લાગી મરી માગવા મડ્યા આ પછી એ બંને ભાઈઓએ પોતાના કુર્મો છોડી દીધા અને તેઓ બૈષ્ણવ થયા.

નિમાધએ બૈષ્ણવ ધર્મ સ્વીકાર્યા પછી પડિતો તેમની સાથે વાતા કરતા નહિ. શાકત લોકો પણ તેમની વિરુદ્ધ પડ્યા. શાકત લોકોને સમજતી ભકિતમાર્ગે વાળવાનો નિમાધએ વિચાર કર્યો, પણ તે ને તેમની સાથે વાત કરતા નહિ તેથી તેમણે ખીજે ઉપાય શોધ્યો, સંન્યાસી થવાથી, શાકત, બૈષ્ણવ, શૈવ બધા તેની સાથે ભકિતભાવથી વર્તે છે, એમ માની તેમણે સંન્યાસી થવાનો વિચાર કર્યો પણ માતાને કથા વગર ચાલ્યા જવાથી માતા ઝુરી ઝુરીને મરી જશે એમ ધારી માતાની આજ્ઞા લેવાનો વિચાર કર્યો. તેમણે સંન્યાસી થવાની વાત પોતાના માજીને જણાવી તે જાણી શચીદેવી તા દુઃખથી અધમુઆ જેવા થઇ ગયા પણ નિમાધએ તેમને બધું સમજતી સંન્યાસી થવાની આજ્ઞા મેળવી પછી પોતાની પત્ની વિષ્ણુપ્રિયા પાસે ગયા અને સંન્યાસી થવાની વાત કરી, તેથી વિષ્ણુપ્રિયાને પણ બાધ દુઃખ થયું પણ ચૈતન્યે તેમને કહ્યું કે શ્રીકૃષ્ણ બધાના પતિ છે માટે તું તેને વરીને યોગા-બ્યામ કર કે તારે કદી વિયોગનું દુઃખ સહન કરવું નહિ પડે. આ પ્રકારે અર્થ કરી તે સમજતી તેમણે પત્નીની પણ સંમતિ મેળવી.

માતા તથા પત્નીની સંન્યાસી થવાની સમતિ મળતે થોડે ૧૪૩૧ અથવા સને ૧૫૭૯ ની ઉત્તરાયણને આગલે દિવસે નિમાધએ ધરખાર, સગા બહાલાનો ત્યાગ કર્યો, શચીદેવી શોકથી ગાંઝા જેવા થઈ રહ્યા લાગ્યા. વિષ્ણુપ્રિયાને શોકથી મુર્છા આવી ગઇ અને આનંદમય સ્થાન સ્મશાન જેવું બની ગયું ખીજે દિવસે નિમાધના ચાલ્યા જવાની વાત જાણી લોકો દુઃખી થયા તેમના શિષ્યો તેમની શોધમા જવા તૈયાર થયા તે પછી નિત્યાનંદ, મુકુન્દ, ચંદ્રશેખર વિગેરે શિષ્યો ગુરૂની શોધે નીકળ્યા.

નિમાધ ધર છોડીને કાટાયા ગામ તરફ ગયા ત્યાં તે વખતે કેશવ-ભારતી નામનો સંન્યાસી રહેતો હતો નિમાધએ મકર સંક્રાન્તિને દિવસે પચીસ વર્ષની ઉંમરે તેમની પાસેથી સંન્યાસની દીક્ષા લીધી, સંન્યાસ લીધા પછી તેમનું નામ 'શ્રી કૃષ્ણ ચૈતન્ય' પાડ્યું અને આ પછી તે ચૈતન્ય દેવના નામે ઓળખાયા સંન્યાસી બન્યા પછી પોતે હરિકિર્તન કરતા શાંતિપુર ગયા ત્યાં જઈ નવદ્વીપ, અથવા નદીયામાંથી પોતાના માજીને બોલાવ્યા. શચીદેવી પુત્રને ૨૫ વર્ષની ભર યુવાનવયે સંન્યાસી વેશમા ભેઈ અત્યંત રહ્યા લાગ્યા. તેમણે તેમને કહ્યું 'બેટા, વિશ્વરૂપની માફક તું નહોત ન બનીશ, સંન્યાસી થઈ મને બલીશ નહિ, કાંઈ કાંઈ વખતે મળી જજો જેથી હું જીવતી રહીશ. આ સાલળી ચૈતન્યદેવે કહ્યું— 'મા હું આ જીવગીમા તમારા ઋણમાંથી મુક્ત થઈ શકું તેમ નથી. આપે

મારા જે શરીરનું પોષણ કઈ છે તે દેહ આપનો જ છે તમે જે દિવસે આત્મા કરશે તે દિવસે હું આવી હાજર થઇશ અને આપની આત્મા પાળીશ સન્માસી થવાથી હવે મારૂં મન સસારના પદાર્થો ઉપરથી ઉઠી ગયું છે, પણ આપને હું કદી ભૂલીશ નહિ' આ પ્રમાણે વાતચિત કરી તેમણે માણને સતોષ આપ્યો.

આ પછી ચૈતન્યદેવ કેટલાક દિવસ સુધી શાંતિપુરમાં રહી બધા સંબંધીને, સ્નેહીઓને અને શિષ્યોને શાન કરી ત્યાંથી જગન્નાથપુરી તરફ વિદાય થયા ત્યાં મંદિરમાં જગન્નાથજીના દર્શન કરી તેમના હૃદયનો પ્રેમ પ્રવાહ ઉભરાઈ ગયો. પ્રેમાવેશમાં આવી જઈ તે જેવા જગન્નાથની મુર્તિને આશ્વિન આપના જતા હતા એવામાં તેમને મુર્છા આવી અને એ જમીન ઉપર પડી ગયા. આ વખતે સાર્વભૌમ ભટ્ટાચાર્ય ત્યાં ઉભેલા હતા તે ચૈતન્યદેવની આવી અવસ્થા જોઈ તેમને પોતાને ત્યાં લઈ ગયા. ત્યાં નિત્યાનંદ ત્રિગેરે શિષ્યોએ ઉંચે સ્વરે હરિકીર્તન ગાયું, ત્યારે ત્રીજા પહોરે ચૈતન્યદેવની મુર્છા વળી, સાર્વભૌમે જાણ્યું કે આ તો નદીયાના જગન્નાથ-મિશ્રનો પુત્ર છે ત્યારે તેમને ધણે આનંદ થયો. કેમકે સાર્વભૌમ પણ નદીયાના જ રહેવાસી હતા. ચૈતન્યદેવની સાથે સર્વભૌમે ઇશ્વર સંબંધી અનેક વાતો કરી ચૈતન્યદેવે તેમને કહ્યું કે ઇશ્વરને જાણવા માટે તેમના ઉપર આપણે વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ ભક્તિયોગ દ્વારા આપણે તેમની સાથેનો સંબંધ સમજી શકીએ છીએ માટે ભગવાનની નિષ્કામ ભક્તિ કરવી જોઈએ.

એક દિવસે ચૈતન્યદેવે સાર્વભૌમને કહ્યું કે કાલયુગમાં હરિનું નામ ગાવું એજ એટલું સાધન છે તૃણાની માફક નીચા, તરૂની માફક સહન-શીલ, અભિમાનશૂન્ય થઈ સદા હારનામનું કીર્તન કરવું, એ જ કર્તવ્ય છે આ પછી સાર્વભૌમ ચૈતન્યદેવના અનુયાયી થયા એ સાબળી કાશી-મિશ્ર ત્રિગેરે આગેવાન પડિતો પણ ચૈતન્યદેવને શરણે આવ્યા.

ચૈતન્યદેવ ફાગણ મહિનામાં જગન્નાથજીના દોલ દર્શન કરી વૈશાખ માસમાં તીર્થયાત્રા કરવા દક્ષિણમાં નીકળ્યા ત્યાં ગોદાવરીના કિનારે જીયક નૃસિંહના મંદિરમાં આવી યાત્રા કરી આ સ્થાનનું નામ વિદ્યાનગર અથવા રાજમહેન્દ્રી હતું ત્યાં ગોદાવરી પ્રદેશના રાજા વૈશ્ણવ રામાનંદરાય સાથે તેમને મેળાપ થયો. રાજાને ચૈતન્યદેવના મેળાપથી ધણે આનંદ થયો, પછી ચૈતન્યે દક્ષિણમાં ધણું સ્થાનની યાત્રા કરી અનેક મનુષ્યોને વૈશ્ણવ પથમાં લાવ્યા પછી પોતે શ્રીરંગ ક્ષેત્રમાં આવ્યા ત્યાંથી સેતુબંધ રામેશ્વર ગયા, ત્યાં યાત્રા કરી પાછા દ્વારકા ગયા ત્યાંથી દડકારણમાં થઈ પાછા નીલાચલમાં

આખ્યા ત્યા થોડા દિવસ રહી પાછા બગાળા ગયા ત્યા કાચડા પાડામાં શિવાનદને મળી સારંભોમના ભાઇ વાચસ્પતિને ત્યા ગયા ત્યા તેમના કર્ણને ધણી લોક આવવા લાગ્યા ત્યા ધણી બીડ થવા લાગી જેથી રાતો-રાત ત્યાથી નીકળી પોતે કુલિયા ગામે ગયા ત્યા થોડા દિવસ રહી પોતે બગાળાની જુની રાજધાની રામકેલી અથવા ગૌડનગર ગયા રામકેલીમાં ૩૫ અને સનાતન નામના બે ભાઇ ચૈતન્ય દેવની પાસે આવી તેમના શિષ્ય થયા

ચૈતન્યદેવ ત્યા થોડા દિવસ રહી પછી શાંતિપુર ગયા ત્યા થોડા દિવસ રહી પછી પોતાનાં માજીને મળી પાછા શ્રીક્ષેત્રમાં ગયા ત્યા વર્તાક-તુના ચાર માસ રહી પોતે વૃદ્ધાવન ગયા, ત્યાથી યાત્રા કરતા કાઠી ગયા ત્યાના પડિનો અને સન્યાસીઓ તેમની સાથે વાદ કરવા આવ્યા તમા એક પ્રકાશાનંદ સ્વામી હતા તેમણે ચૈતન્યદેવને કહ્યું કે તમે સન્યાસી તા ધર્મનો ત્યાગ કરી ગાડા માણુમ પેઠે કેમ જીવન ગાળો છો? ત્યારે ચૈતન્ય-દેવે કહ્યું કે “મારા ગુરુએ મને મુખ ગણીને ઉપદેશ આપ્યો છે કે તું વેદાતનો અવિકારી નથી કન્નિયુગમાં તો હરિ નામનો જીવ કરવામાં જ માર છે માટે તારે માત્ર કૃષ્ણનું નામ જાપ્યા કરવું, અો કૃષ્ણ ભક્તિ કરી એટલે હું તેમની આત્માનું પાનન કરે છું” આ પ્રકારે વાદવિવાદમાં પ્રગ-શાનદનો પગજપ થયો અને તે પછી ધણી મનુષ્યો ચૈતન્યદેવ સાથે મસ્ત ચિત્તે હરિનામ ગાવા લાગ્યા તે પછી ચૈતન્ય દેવ પાછા નીસાચન આવ્યા.

આ પછી ચૈતન્ય દેવમાં પ્રેમભક્તિ ધણી ઉભરાવા લાગી ચૈતન્ય-દેવના સન્યાસી થયા પછી તેમના પત્ની ત્રિષ્ણુ પ્રિયાએ પણ સન્યાસિની મત ધારણ કરી સાસુની સેવા કરવામાં તથા તેમના દુખી જીવને આપા-સન આપવામાં પોતાનું જીવન ગાળ્યું ચૈતન્ય દેવે બગાળામાં ઈશ્વરનકિન અને ઇશ્વરનિષ્ઠા વધારી પોતે સર્વને પોતાના ધર્મમાં લાવતા ચમત્કાળી ગામમાં કેટલાક મુસલમાનોને પણ પોતાના શિષ્ય કર્યા હતા. ચૈતન્યદેવે હરિકીર્તન કરવાની રીત અલાખ્યા પછી એક દિવસે નવદીપમાં જૈનનો ઢોલ અને કરતાન વગાડી ગાતા ગાતા શહેરમાં જતા હતા તેમને કાજીના કુકરથી તેના નોકરાએ માર મારી ઢોલ લાગી નાખી ઝાઝો લજ્જા લીધી અને અપમાન કરી બેડયા આ વાતની ચૈતન્યને ખબર પડી ચૈતન્ય દેવ ઇશ્વર પ્રેમિક હતા અને પ્રજા ઉપર દૃઢ શ્રદ્ધાવાળા હોવાથી સદા નિભય રહેતા. તેમણે પોતાના શિષ્યોને ફરી ઢોલ વગાડી કીર્તન કરતા કરતા બજારમાં જવાની આજ્ઞા કરી ગુરુની આજ્ઞા પ્રમાણે શિષ્યો કીર્તન કરતા કરતા કાજી સાહેબના ઘર તરફ ગયા. મુસલમાની રાજ્ય વખતે કાજીની

સત્તા ટ્રેસ્ટર નં ટકી હતી. છતાં ગૈશ્વોને કીર્તન કરતા કરતા પોતાના ઘર તરફ આવતા જોઇ કાજ નાસી ગયા ગૈશ્વો ભજન કરતા કાજના ઘરમા ગયા. ચૈતન્યદેવે કાજને બોલાવી તમની પાસે પ્રેમવાર્તા કરી અને તેના અંતે કાજએ કહ્યું કે હવે હું ગૈશ્વોના ઉપર જીલમ કરીશ નહિ. તેમના પ્રબળ તેજ આગળ કાજ પણ મોહિત થઇ ગયા.

ગૈતન્યદેવે કટક આવ્યા ત્યારે એક મુસલમાન જમીનદારને પોતાના શિષ્ય કયો હતો. ઉડિશાના કેટલાક બીલોને ભાકનમાર્ગે વાળ્યા હતા. વૃદ્ધાવનમાં પાચેક પઠાણોને પોતાના શિષ્ય કર્યા હતા આ પઠાણો ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં પઠાણ ગોસાઇ નામથી પ્રસિદ્ધ છે તેમણે જગન્નાથજીમાં ૧૮ વર્ષ રહી હરિકીર્તન કર્યું હતું તે સતત ધ્વજ ચિતન અને ભજન કર્યો હતો પૂર્ણ નિસશય રીતે શ્રદ્ધાપૂર્વક ભજન કરતું એ તેમના પથની દીક્ષા છે મોક્ષમાર્ગ પૂજામાં નથી પણ ધ્યાનમાં છે ધર્મર્મગુરુની આના માનની એની તેમની આરા છે.

આ પથને ચૈતન્યપથ કહે છે તેમાં બધી જાતના માણસો છે જે ગોસાઇઓ ચૈતન્યના પ્રથમ શિષ્ય હતા તેમના વશજેને આ પથવાળા માને છે આ પથમાં કુવારા, પરણેલા, બ્રહ્મચારી અને બીજા માગતા વેરાગીઓ પણ છે તેઓ તૃણ મદિરની આસપાસ પોતાના ઘરો બાધી બૈરા છોકરા સાથે રહે છે તેમનામાંથી એક ઉપથ નીકળ્યો છે તેમાં કુવારા બાવાઓ અને કુવારી બાનીઓ પણ હોય છે તે બેગા મળી વિષ્ણુ ભગવાન અને ચૈતન્યદેવના ભજન ગાય છે.

ગૌરાંગ પ્રભુ એક દિવસે પુનમના રોજ ચંદ્રના પ્રકાશથી શોભતા સુનીલ જળ જોઇ એટલા બધા પ્રેમમત્ત થયા કે તેને યમુનામાં કૃષ્ણ રાધા સાથે જાણે જળકીડા કરે છે એમ ધારી સમુદ્રમાં કુદી પડ્યા પણ એક મછીમારની જળમાં પડવાથી તે ઉગરી ગયા અને તે સામે કિનારે આવ્યા તે પછી શકે ૧૪૫૫ ના આશાઃ માસમાં તે કયા આદ્યા ગયા તેનો કાંઈ પત્તો મળ્યો નહિ.

ચૈતન્ય દેવના અતર્ખ્યાન થયા પહેલા કેટલાક દિવસ અગાઉ શચી દેવી મરણ પામ્યા હતા ગૌરાંગ પ્રભુના અતર્ખ્યાન થયા પછી તેમના પત્ની વિષ્ણુપ્રિયાએ ગૌરાંગની મૂર્તિ સ્થાપી તેમની દેવ માફક પૂજા કરી હતી. વિષ્ણુપ્રિયાના દેહત્યાગ પછી તેમના ભાઈ માધ્વનામાર્ગને મૂર્તિની પૂજા કરવાનો અધિકાર મળ્યો હતો હાલ નવદ્વીપમાં ચૈતન્યદેવની જે મૂર્તિ છે તે તેમના પત્ની વિષ્ણુપ્રિયાએ સ્થાપેલી છે.

ઐતન્યદેવે ભરતખડમા સ્થળે સ્થળે ફરી ધણા મનુષ્યોને પાપકર્મથી મુક્તિની ધાર્મિક કર્યા હતા. તે સદા દયાળુ હતા તેમણે સર્વ સુખ ભોગનો ત્યાગ કર્યો હતો તે કદી કોઈ વસ્તુની કોઈ પાસે યાચના કરતા હતા તે સામાન્ય સન્યાસીના વેશમાં ફરતા હતા. આ પ્રમાણે ઐતન્યદેવે બ્રહ્માના વૈશ્વ મત ફેલાવ્યો છે

પ્રકરણ ૪૩ મું.

સ્વામીનારાયણ પથ સ્થાપક

શ્રી મહાનંદ સ્વામી.

ગુજરાતમાં સ્વામીનારાયણનો પથ સ્થાપનાગ શ્રી મહાનંદ સ્વામીને જન્મ સને ૧૭૮૧ ના એપ્રિલ માસની તા ૧૦ મી નાગીએ અથવા મવત ૧૮૧૭ ના ચૈત્ર સુદ ૯ ના દિવસે અયોદ્યા પાસે હપ્તયામાં થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ ધર્મદેવ હતું અને માતાનું નામ ભક્તિદેવી હતું તેમનું જન્મ નામ હરિકૃષ્ણ અથવા ઘનશ્યામ હતું જાને સામવેદી સરવરીયા બ્રાહ્મણ હતા. તેમને એક મોટાભાઈ રામ પ્રતાપજી હતા અને નાના-ભાઈ ધનંજયરામજી હતા.

આ વખતે અયોદ્યામાં નવામનુ રાજ્ય હતું નવામ નાની ઉંમરનો હોવાથી તેની મા રાજ કરતી હતી. હરિકૃષ્ણની રાા વયની ઉંમર ચર્તા તેમને લઈ તેમના માતાપ અયોદ્યામાં આવી રહેલા લાગ્યા. હરિકૃષ્ણની ૧૧ વયની ઉંમરે તેમના માતાપ મરો ગયા તે પછી પોતે બ્રહ્મચારી વેશ ધારીયાત્રા કરવા નીકળ્યા પ્રથમ હિમાચલ ગયા, ત્યાં બ્રહ્મચારીના દર્શન કર્યા ત્યાં તેમને ગોપાળ ગોળી મળ્યા, તેમની પાસે પોતે અજ્ઞાત ભોગનો અભ્યાસ કર્યો પછી પોતે સેતપથ રામેશ્વરના દર્શન કરી પદરપુરમાં વિદ્યુતનાથજીના દર્શન કરવા ગયા ત્યાંથી તાપી, નર્મદા, મહી અને સાગરમતી ઉતરીને બાલ દેશમાં ભીમનાથના દર્શન કર્યા, ત્યાંથી ગોપનાથના દર્શન કરી માંગરોળ આવ્યા.

આ વખતે રામાનંદ સ્વામીનો અખાડો લોજ ગામે હતો, તેમને મુક્તાનંદ વિગેરે ૫૦ શિષ્યો હતા હરિકૃષ્ણ ફરના ફરતા સવન ૧૮૫૬ ના આવજી વદ ૬ ના રોજ લોજ ગામે રામાનંદ સ્વામીના અખાડામાં આવ્યા.

આ વખતે ગમાનદ સ્વામી કચ્છભૂજ ગયા હતા. રામાનદ સ્વામી રામાનુ-
જનાર્ચના મતના હતા, પણ તે મતમાં કાંઈક ફેરફાર કરીને લેકાને ઉપદેશ
કરતા હતા જેથી તેમનો ધર્મ લેકાને નવો લાગતો. કેટલાક તીર્થવાસીઓ
રામાનદનો ઉપદેશ સાંભળી તેમના શિષ્ય થતા તીર્થયાત્રા કરનારાઓ માટે
રામાનદે ૩૬ ગામોમાં સદાશ્રનો બંધાવ્યા હતા.

રામાનદ સ્વામીએ કચ્છભૂજથી આવી હરિદ્વારથી દક્ષિણ આગી તેમનું
નામ સહજનનદ સ્વામી પાડ્યું. કેટલાક લેકા તેમને સ્વામીનારાયણ પણ
કહેતા. સવત ૧૮૫૮ માં રામાનદે પોતાની ગાદી સહજનનદ સ્વામીને
આગી પછી પોતે દેહત્યાગ કર્યો. આ વખતે સહજનનદની ઉંમર ૨૧
વર્ષની હતી. આટલી નાની વયમાં તેમનામાં કેટલાક ચમત્કારો જોઈ મુક્તા-
નદ સ્વામી વિગેરે વૃદ્ધ વાધુઓ તેમને ઇશ્વરરૂપ માનવા લાગ્યા. રામાન-
દનો એક શિષ્ય રઘુવીરદાસ હતો તે સ્વામીનારાયણથી જુદો પડ્યો અને
તેણે કેટલાક નવા શિષ્યો કર્યા. તેમની જગા અમદાવાદમાં છે.

સ્વામીનારાયણ ભાગરોગ ગયા તે પછી ત્યાં તેમણે સમાધિના પ્રયોગો
કરવા માડ્યા. સમાધિએ યોગનું આક્રમ્ય અગ છે. યોગ હડયોગ અને રાજ
યોગ છે. હડયોગના યમ, નિયમ, આમન, પ્રાણાયામ પ્રત્યાહાર, ધારણા,
ધ્યાન અને સમાધિ એમ આઠ અંગ છે. આસન વાળી પ્રાણાયામાદિ ક્રિયાથી
સમાધિ ચઢતી શકાય છે. રાજયોગથી ઇશ્વરની સાથે ચિત્તને એકાગ્ર કર-
વાથી ઇશ્વરનું ધ્યાન ધરતા પ્રેમની અત્યંત અસર થવાથી નાડી અને પ્રાણ
આલતા બંધ થવાથી સમાધિ થાય છે. તે રાજયોગની વિધિ છે. સહજનનદ
પોતાના કેટલાક શિષ્યોના સામુ જોતા, શિષ્ય પ્રેમાતુર થતા તેના નાડી અને
પ્રાણ બંધ થતા ધારેલી મર્તિના તેમને દર્શન થતા, એવી સમાધિ ધણીને
ચઢતી શકતા વળી ધણીને તેમની સાથે આવે. આખ મેળવવાથી ચિત્ત
એકાગ્ર થતા સમાધિ થતી એમ કહેવાય છે.

જેમ જેમ લેકાએ જાણ્યું કે આ મહારાજ તો શિષ્યોને સમાધિ
ચઢાવી શકે છે તેમ તેમ તેમનો પથ વધવા લાગ્યો. કાઠીયાવાડમાં ગઢડાના
દરબાર કાઠી દાદો ખાચર તેમના શિષ્ય થવાથી સ્વામીનારાયણ ગઢડામાં
તેમના દરબારમાં ધણો વખત રહી ઉપદેશ આપતા. તેમના ઉપદેશથી ધણા
કાઠીઓ સત્સંગી થયા હતા. તેમણે દાડ વિગેરે બસનો છોડી હુલ્લાટ કરવી
છોડી બાંજણો જેવો આચાર પાળતા. ગઢડાના દાદાખાચરના દરબારમાં
તેમણે ઉપદેશ આપેલા તે વચનાશ્રુત રૂપે છપાયા છે.

તેમના ઉપદેશથી આકર્ષાઈ ધણા તેમના શિષ્યો થયા. તેમના પોતાના

ઉપદેશથી તેમ સાધુઓના ઉપદેશથી ધણા તે મતમા પ્રવેસ્યા એક વખતે અયોદ્યાથી રામગદોશ નામે આખી લોકોનું ઝુડ યાત્રા કરવા માટે જઈ હતું. તેઓએ સ્વામીનારાયણની વાત સાંભળી તેથી તેઓ સહજનનદ સ્વામી પાસે આવ્યા અને ઉપદેશ સાંભળ્યો. પછી તેને સ્વામીનારાયણના શિષ્ય થવાનું મન થયું એટલે પોતાની સાથેના ખીજા સાધુઓને રજા આપી પોતે સ્વામીનારાયણનો શિષ્ય થયો તેનું આનંદાનંદ સ્વામી નામ પાડ્યું, એજ રીતે ધણા વેરાગીઓ, વેદાંતીઓ, સન્યાસીઓ તેમ જોનાના ગોરજાઓને ઉપદેશ આપી સાધુ બનાવ્યા હતા.

સહજનનદ સ્વામીના ઉપદેશથી ધણાએ નાની ઉંમરમા ધરખાર છોડી સંસારનો ત્યાગ કર્યો હતો ધણા કાઠી તાનુકદારોની દોકરીઓ ગાજમાઇ, જીતુઆઇ અને લાડુઆઇ વગેરે નાનપણથી જ સંસાર છોડી ઈશ્વરભક્તમાં જ રહેતા હતા આણુ પરંતુ પાસેના ખાણુ ગામના લાડુ તારેટ જે કવિતા કરવામા ધણા કુશળાર હતા અને જેમણે ભાવનગર વગેરે રાજ્યો-માથી ધનામ મેળવ્યા હતા તેઓ સ્વામીનારાયણ પાસે આવ્યા અને તેમના ઉપદેશથી સંસાર છોડી સાધુ થઈ જ્ઞાનદ નામ ધારી ત્યા રહ્યા હતા.

એક વખતે સહજનનદ સ્વામીએ પોતાના કેટલાક વતનદાર શિષ્યો-કાઠીઓ, રજપુતો, વાણીઆઓ વગેરેને એવા પત્રો લખાવ્યા કે જે તમારે કસાણુનો ખપ હોય અને મારા વચનમા વિશ્વાસ હોય તો તમારે તરત સંસાર છોડી દાઢી મુઝાવી સાધુ થઈ અમારી પાસે આવવું જોઈ તેઓ સંસાર છોડી સાધુવેશ મહારાજ પાસે આવ્યા માત્ર એક જ જણાજ ન આવ્યા પછી જે જે સાધુ થઈ આવ્યા હતા તેમને થોડા રોજ રાખી પછી ધણા આગ્રહથી સહ સહિને ઘેર સંસાર જહેવારમા રહેતા પાછા મોકલ્યા આવી રીતે તેમણે શિષ્યોની પરિક્ષા કરી હતી આવી લોકો વાતો કરતા કે સ્વામીનારાયણે તો બામરોબૂત વશ કર્યો છે કે જે લોકોનાં મન ભ્રમણી દે છે.

યુગરાત કાઠીયાનાડમા સ્વામીનારાયણનો પથ વવેનો જોઈ ધણા અન્ય મતવાળાઓ તેમનો દ્વેષ કરવા લાગ્યા ધણા પોતાના શિષ્યોને તે લે કાને સંગ ન કરવા ઉચ્કેરતા લાગ્યા વેરાગીઓ સ્વામીનારાયણના સાધુઓ. તુરંત લાગ્યા, કાઠીઓ તોડતા લાગ્યા આ વખતે કોઈ રાજાએ પણ આ પાતુ મેનુ રક્ષણ ન કયું ધણીવાર અન્ય મતવાળાઓના તીરસ્કારથી સહજનનદ સ્વામીને ગામ છોડી આઠ્યા જવું પડ્યું તેમણે પોતાના રક્ષણ માટે કાઠી ના, જાણુતો અને ઠાકરડાઓને હથિઆરખ સાથે ફેરવવા માડ્યા.

અમદાવાદમાં લોલગર ખાવાનો અખાડો હતો તેમાં કેટલાક હથીઆર બધ સાધુઓ હતા, તેમણે એક વખતે સ્વામીનારાયણના સાધુઓને ખૂબ માર્યા ત્યારે તેમણે ત્યાંના પેશાના સૂઆને ફરીયાદ કરી ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે એ ને ગાયો ગાયો લડી તેમાં અમે શું કરીએ ! તે પછી સ્વામીનારાયણ અમદાવાદ પામે ખોખરા મહેમદાવાદ આવ્યા, તો ત્યાં તેમને મારવા લોલગર આવો હથિઆરમધ વેરાગીઓ સાથે આવ્યો ત્યાં સહજનનદ પાસે જે રજપુતો, કાડીયો હતા તેઓ સાથે વેરાગીઓ લડ્યા અને તેમાં બંનેને દાની થઈ

સહજનનદે વામભાગીઓનું પણ ખડન કર્યું જેથી તે લોકોએ અમદાવાદના પેશાઈ સૂઆને ઉશ્કેર્યો કે સ્વામીનારાયણ પાખડ ચલાવે છે, મારે તેમને શહેરમાં પેસવા ન દેવા, જેથી સહજનનદ સ્વામીને અમદાવાદમાં પેસતાં સૂઆએ અટકાવ્યા હતા સ્વામીનારાયણના પથમાં જનારને કેટલીક નાતોએ નાન બહાર મુક્યા હતા, કેટલાકને મામાપે કહાડી મુક્યા હતા, છતાં તેમણે ધર્મ છોડ્યો નહોતો સ્વામીનારાયણના પથમાં દાખલ થવું તેને સત્સંગ કહે છે અને જે ઉપદેશ વધ એ પથમાં ભળે છે તેને સત્મગી કહે છે જેઓ સસાર તણ સ્વામીનારાયણના પથમાં ભળતા તે સાધુ કહેવાય છે તેમાં પ્રાક્ષણો ભળે તો તે પ્રાક્ષયાગી ગણાય છે અન્ય વર્ણના સાધુ કહેવાય છે

સ્વમીનારાયણના વખતા તેમના મુખ્ય ચાર શિષ્યે હતા મુક્તાનંદ નિત્યાનંદ, પ્રહ્લાનંદ અને ગોપાળાનંદ આ સાધુઓ ઉપદેશ આપતા આ પથમાં પ્રાક્ષણ, વાણીયા પાટીદાર, દગ્ગુ, મેચ્વી, ધાચી, કોળી, મુમલમાન પારસી, ખો ન દેડ, વાધરી વિગેરે બધી વર્ણના લોકોને દાખલ કરવામાં આવે છે સુરતના પારસી અદેશર પણ આ પથમાં દાખલ થયા હતા તેમણે સહજનનદસ્વામીને પૂછ્યું કે મહાગજ માર કલ્યાણ શી રીતે થશે ? ત્યારે મહારાજે માથે જે પાધડી પહેરી હતી તે તેમને આપીને કહ્યું કે આ પાધડીની નિત્ય પૂજા કરજો, અધર્મ ડરજો અને ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા રાખજો તેથી તમારું કલ્યાણ થશે પછી તેમણે તે પાધડી એક કાચના કપાટમાં રાખી અને તેની રોજ પૂજા કરતા હજુ પણ કારતક સુદ ૨ ના રોજ સત્સંગીઓ ત્યાં ભેગા થઈ પાધડીની પૂજા કરે છે

સવત ૧ ૭૪ માં અમદાવાદમાંથી પેશાઈ રાજ્ય અંગ્રેજ સરકારે લીધું ત્યારે કુલાપ સારેળ કલેક્ટર હતા તેમણે ગઢડેયી સ્વામીનારાયણને તેડાવી અમદાવાદમાં મદીર બાધવાની જગ્યા મફત આપી એટલે તે જગ્યાએ

સ્વામીનારાયણે મોડું મઠિર બધાવી સંવત ૧૮૭૮ ના ફાગણ સુદ ૩ ને રોજ નરનારાયણની મુર્તિઓની સ્થાપના કરી હતી. તેમ સવત ૧૮૭૯ ના વૈશાખ સુદ પના રોજ કચ્છ જૂજમાં મોડું શીખર બધ મઠિર બધાવી નરનારાયણની મુર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા કરી. તે પછી વડતાલમાં મોડું મઠિર બધાવી સવત ૧૮૮૧ ના કારતક સહ ૧૨ને રોજ લક્ષ્મીનારાયણની પ્રતિષ્ઠા કરી સવત ૧૮૮૪ માં જુનાગઢ ને ધોળેરામાં મઠિરો બધાવ્યા સવત ૧૮૮૫માં ગઢડામાં મોડું શિખર બધાવી મઠિર બધાવ્યુ અને તેમાં ગોપીનાથજીની મુર્તિ સ્થાપન કરી

સ્વામીનારાયણના શિષ્ય મોચી પણ થતા કચ્છમાં રેશમી ભરત ભરનારા મોચી લોકો જે બણસાળી કહેવાય છે તેઓ સ્વામીનારાયણના શિષ્ય થયા તેથી ખીજ લોકો કહેવા લાગ્યા કે આ તો મોચીના ગુરુ છે અને જાતે પણ મોચી છે તેથી આગેવાન સાધુ અને સત્સંગીઓએ મહારાજને તેમનું જન્મસ્થાન પૂછી, બે સાધુઓને ખાત્રી કરવા છપેયા મોકલ્યા તે જમ્મ સ્વામીનારાયણના અને ભાઇઓને તેમના કુટુંબ સાથે તથા તેમના મામાના દીકરાઓને તેડી લાવ્યા તેથી લોકોની ખાત્રી થઇ કે મહારાજ જાતે ખાત્રી છે

સ્વામીનારાયણે વડતાલના જોગ્યન વડલાના નામના લુટારાને ઉપદેશ આપી પોતાના શિષ્ય બનાવી લુટકાટ બધ કરાવી હતી તેવી રીતે લુટકાટ કરતા કાઠી કાળી, વાધરી વિગેરે ધણી જાતોને તેમજ પોતાના ઉપદેશથી સુધારી લુટકાટ બધ કરાવી હતી વડોદરામાં શિયાળગામ મહારાજે સહજનન સ્વામીને વડતાલથી વડોદરે ખેલાવી દરબારમાં પધરામણી કરી હતી. ખડેરાવ ગાયકવાડે વડતાલના મઠિ-માં દફારખાનુ બેનાડ્યુ હતુ અને એક હાથી ભેટ કર્યો હતો અને તેના ખર્ચ માટે સજાયુ ગામ આપ્યુ હતું. તેમ અમદાવાદના મઠિમાં ચોપડીયા બેસાડી હાથી આપી તેના ખર્ચ માટે મોનારકુ ગામ આપ્યુ હતું તેમજ વડોદરામાં મોડું શિખરબધાવી મઠિર બધાવ્યુ છે

સ્વામીનારાયણે પોતાના મોટાભાઇ રામપ્રતાપજીના પુત્ર અયોદ્યાપ્રવા-દજીને દત્તક લઈ સંવત ૧૮૮૨ માં અમદાવાદની ગાદીએ બેસાડયા અને તેમને આચાર્યની પદ્વી આપી ઉત્તર ભાગનો દેશ આપ્યો તેમ તેજ સાક્ષમાં પોતાના નાનાભાઇ ઇચ્છારામજીના પુત્ર રઘુવીરજીને દત્તક લઇ તેમને વડતાલની ગાદીએ બેસાડી આચાર્યની પદ્વી આપી દક્ષિણનો ભાગ આપ્યો. કશકતાથી કાશી અને ત્યાંથી ઉજ્જન થઇ પશ્ચિમે દારકા સુધીની હદ ઉત્તર

ભાગમાં ગણી અમદાવાદના મદિર ખાતે ગણી બાકીનો દક્ષિણ ભાગ વડતાલ ખાતે ગણ્યો વડતાળ અને અમદાવાદમાં આચાર્યો રહેવા લાગ્યા ત્યાં સંસ્કૃત પાઠશાળાઓ સ્થાપી છે.

તેમના સાધુ બ્રહ્મચારીઓ ચોટલી, જતોષ અને તુળસીની ઝેવડી કડી રાખે છે સાધુ બ્રહ્મચારી એકવા કર્ધ જઈ શકે નહિ પણ એકથી વધુ માણસ સાથે જઈ શકે છે સાધુ બ્રહ્મચારીને પામે પૈસા રાખવાની મના છે જો કોઈ પૈસા આપે તો પાળાને આપે છે બ્રાહ્મણો ત્યાગી થાય તો તે બ્રહ્મચારી તરીકે રહે છે અને વૈશ્ય, પાટીદાર, રજપુતો વિગેરે ત્યાગી થાય તો તે સાધુ થઈ રહે છે કોઈ શુદ્ધ ત્યાગી થવા આવે તો તેને તેમ કાઠી, ક્ષાત્રિયો વિગેરેને પાળા તરીકે રાખી મદીરનું રક્ષણ કરવાનું કામ સોંપે છે પાળા ધોળાં વસ્ત્ર પહેડે છે તેમ દર્શીયાર આધે છે તે દાઢી મુછ રાખતા નથી અને માધુ જેવા ધર્મ પાળે છે સાધુ, બ્રહ્મચારી, પાળા, બ્રાહ્મ પ્રકારે સ્ત્રીનો ત્યાગ કરી બ્રહ્મચર્ય પાળે છે

આચાર્ય પોતાને સ્નાન સૂતક લાગે તેવી સ્ત્રીઓ વગર બીજી સ્ત્રીઓ સાથે વાતચીત પણ કરતા નથી તેમ કોઈ સ્ત્રીને પોતાના પગનો સ્પર્શ થવા દેતા નથી કદાચ કોઈ સ્ત્રીનો છોડો ઘડી જાય તો ઉપવાસ કરવો પડે છે તે કોઈ સ્ત્રીને મત્રોપદેશ કરતા નથી પણ આચાર્ય પત્ની બીજી સ્ત્રીઓને મત્રોપદેશ કરે છે સ્ત્રીઓની સમામા સ્ત્રીઓજ કથા વાચે છે

આચાર્ય યાજ્ઞવલ્ક્ય સ્મૃતિમાથી સાર ખેચી ૨૧૨ શ્લોકની શિક્ષાપત્રી બનાવી છે તે પ્રમાણે ચાનવા સર્વ સંતસગીઓને આગ્રા કરેલી છે તેમના પથમાં મુખ્ય સગુણ ભાકતનો ઉપદેશ અપાય છે પરમાત્માને નારાયણ કહ્યા છે કૃષ્ણનો અવતાર તે નારાયણનો ગણે છે, એ વલ્લભાચાર્યની માફક શુદ્ધાદૈતને માને છે નારાયણ લક્ષ્મીપતિ છે જેથી તેમના મદિરોમાં લક્ષ્મીનારાયણની, નગનારાયણની મુર્તિઓ સ્થાપન કરી તેમની પૂજા કરવામાં આવે છે તેમના પથમાં બ્રહ્મહત્યા, સુરાપાન, ચોરી, શુરુપત્નીના મગ અને તેવા પાપ કરનાગની સોળત કરવી તે સાંસર્ગિક એમ પાંચ પાપ ન કરવાની આગ્રા છે. દારૂ, માસ, ચોરી અને બળિયાર તજવા અને સ્વામી નારાયણ ઉપર ખરા અત કરજીથી શ્રદ્ધા રાખી ભક્તિ કરવી અને પાંચ માળા ફેરવવી. હાંસા ન કરવી, પાણી કે દૂધ ગળ્યા વગર પીવું નહિ, રસ્તામાં પડેલી ચીજ લેવી નહિ, લાલ લેવી નહિ, પરસ્ત્રી સામે ખૂરી નજરથી જોવું નહિ, સ્નાન કરી સ્વચ્છ ગ્રહેવું, પૂજા, પાઠ કરવા એ વિગેરે આગ્રા પ્રમાણે વર્તવાનું શિક્ષાપત્રીમાં છે

તેમણે ચાગવેદ વ્યાસસૂત્ર, ભાગવત, વખ્ખસહસ્ર નામ, ભગવદ્ગીતા, વિદુરનીતિ, રકષપુગણ્યુ વાસુદેવ મહાત્મ્ય અને ચાગવદ્કમ સ્મૃતિ એ આઠ સતશાસ્ત્રો માન્ય કર્યા છે સ્વામીનારાયણના પથથી જે ધણા અવળે રસ્તે જઇ ધર્મથી બ્રહ્મ થયા હતા તેવા ધણા સુધરી ધર્મનિષ્ઠ બન્યા હતા- બ્રાહ્મણ સિવાય અન્ય વર્ણ, પાટીદાર, કાઠી વિગેરેમા આ સપ્રદાયથી સારી અમર થવા પામી અને તેવા ધણા ધર્મિષ્ઠ બન્યા હતા

આ પ્રમાણે સહજનંદ સ્વામીએ સ્વામીનારાયણનો પથ સ્થાપ્યો જેને ઉદ્ધવ સપ્રદાય પણ કહે છે તેમણે ધર્મમા સુધારો કરી લોકોને નીતિના રસ્તે દોર્યા, મદિરો બધાબ્યાં, ગ્રંથો લખાવ્યા, અને ધર્મ ચાલતો રહે તે માટે અમદાવાદ અને વડતાળ બંને મદિરોમા આચાર્યો સ્થાપ્યા તે પછી સવત ૧૮૮૬ ના જોઠ સુદ ૧૦ ને દિવસે ગઢડામા દેહત્યાગ કરી સ્વધામમાં ગયા તેમના દેહત્યાગ વખતે તેમના ધર્મમા ૧૫૦૦ સાધુ બ્રહ્મચારીઓ અને જે લાખથી વધુ સત્સંગીઓ થયેલા હતા

આ પથમા શતાનંદ, ગોપાળાનંદ, નિત્યાનંદ, વાસુદેવાનંદ, ભગવાનાનંદ ચોગાનંદ, અચિત્યાનંદ વિગેરે સંસ્કૃત કવિઓ હતા તેમણે ધણા સંસ્કૃત ગ્રંથો લખેલા છે તેમ બ્રહ્માનંદ, પ્રેમાનંદ, મુક્તાનંદ, નિષ્કુળાનંદ, અને દેવાનંદ વિગેરે ગુજરાતી કવીઓ પણ થયા છે મજબાપામા તેમ ગુજરાતીમા તેમના કેટલાક ગ્રંથો પણ છે શિક્ષાપત્રી અને વચનામૃતનુ તેમના મત્સંગીઓ અધ્યયન કરે છે તેમના પથમા શિયાણી ગામના શીવરામ ભટ્ટ મસાર તથા બ્રહ્મચારી થઇ અખડાનંદ નામ પારી રહ્યા હતા સિવાય ધણા સાધુ, બ્રહ્મચારીઓ અને સત્સંગીઓ જ્યાં છે.

પ્રકરણ ૪૪ મુ.

આર્યસમાજ સ્થાપક

શ્રી દયાનંદ સરસ્વતી.

સહજનંદ સ્વામીએ સ્વામીનારાયણ સપ્રદાય સ્થાપ્યો. તે પછી આર્ય-સમાજનું સ્થાપન કરનાર સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતીનો જન્મ સવત ૧૮૮૧ માં મોરબી રાજ્યના એક ગામમા થયો હતો જાતે ઔદીચ સહસ્ર બ્રાહ્મણ હતા

પાંચ વર્ષની ઉંમરે તેમણે દેવનાગરી લીપી બણવા માડી, અને તેમના માબાપે તેમને લાખા રોત્રો મોઢે કરાવવા માડ્યા. આઠ વર્ષની

ઉમ્મરે તેમને જનોઈ દેવામાં આવ્યું. તે પછી તે સધ્યા ગાયત્રી શીખ્યા, રૂદ્ર કરતા. તે વખતે તેમને પાર્થિવ પૂજા કરવાનું શીખવ્યું તે ચૌદ વર્ષની ઉમ્મરે તો યજુર્વેદ જાહેતા, અને શબ્દરૂપાવલીનો કેટલોક ભાગ તથા વ્યાકરણ શીખ્યા હતા તે પછી તેમણે નામદ, નામકેત, પૂર્વમીમાંસા અને બીજા પુસ્તકોનો અભ્યાસ કર્યો, તેમની સોળ વર્ષની ઉમ્મરે તેમની એક બેન મરણ પામી જેથી તેમને પોતાના ક્ષણભયુર દેહ વિષે, તેમ અતકાળના સુખ મુક્તિ વિષે વિચાર આવ્યા તેમની ૧૮ વર્ષની ઉમ્મરે તેમના કાકા મરી ગયા, જેથી તેમને લાગ્યું કે આ નાશવત શરીરમાં કશું સ્થિર નથી, માટે આવી અનિત્ય જીવગી શા માટે ગાળવી અને શા માટે રીકર રાખવી એવા વિચાર આવ્યા.

તેમના માતાપિતાએ તેમને ૨૦ વર્ષની ઉમ્મરે પરજીવી દેવાનો વિચાર કર્યો તેથી તેમણે વિદ્યાભ્યાસ માટે કાશી જવા જણાવ્યું પણ તેમણે રમન આપી જેથી ત્યાંથી ચારેક ગાઉ ઉપર એક ગામમાં એક પડિત પામે પોતે વિદ્યાભ્યાસ કરવા ગયા ૨૧ મા વર્ષે તેમનું લગ્ન કરવાની વાતચિત તેમના માળ્યાપ કરવા લાગ્યા દયાનંદને લક્ષ કરવું નહોતું જેથી તે સવત ૧૬૦૦ મા ધેરથી જાનામાના જતા ગયા. પ્રથમ તે સાયક્ષામાં લાના ભગત પાસે ગયા અને ત્યાં એક સ્વામી ગાયજીના બ્રહ્મચારીના કહેવાથી તે સાધુ થયા અને તેમનું નામ શુદ્ધ ચૈતન્ય પાડ્યું, પછી તેમણે ભગવા વસ્ત્ર પહેર્યો પછી પોતે અમદાવાદ પાસે કોડ ગાગડ ગામે ગયા ત્યાં તેમને એક જોળખીતો માણસ મળ્યો. તેની માથે વાતચિત કરવામાં પોતે સિદ્ધપુર જવાના છે એવું કહી દીધું. તેણે તે વાત દયાનંદના માળ્યાપને જણાવી.

દયાનંદ તે પછી સિદ્ધપુર ગયા ત્યાં તેના બાપ શોધવા આવ્યા અને તેમને મળ્યા તે પુત્રનો સાધુના વેશ જોઈ ગુસ્સે થયા. દયાનંદે પણ ધેર જવાની હા પાડી, છતાં તેમના બાપે તેમની તુચ્છી નાંખી દીધી અને ભગવું કપડું ફાડી નાંખ્યું. આમ છતાં દયાનંદનો ધેર જવાનો વિચાર નહોતો તેથી રાત્રે બપોલે ઉઠવા હર્ષ જાનામાના પોતે એકલા નાસી ગયા ત્યાંથી તે અમદાવાદથી વડોદરા ગયા.

વડોદરામાં ચેતન મંડના મંદિરમાં બ્રહ્માનંદ અને બીજા બ્રહ્મચારી અને સંન્યાસીઓ મળ્યા. તેમની સાથે વાતચિત ચાલી ત્યાં સમગ્રથ કે હું પોતે અને બ્રહ્મ અથવા ઈશ્વર તે બંને એકરૂપ છીએ જાહ જ્ઞાનાદિ એટલે હું પોતે બ્રહ્મ છું જીવ એટલે આત્મા અને શિવ એટલે બ્રહ્મ તે બંને એકજ છે એ વાત તેમણે ત્યાં જાણી તે પછી તેમનો સચ્ચિદાનંદ પરમહંસ સાથે મેળાપ થતા આત્મરિષા સંબંધી કેટલીક વાતચિત કરી.

દયાનંદ તે પછી નર્મદા કિનારે ચાણોદ કન્યાળી ગયા ત્યાં કેટલાક મન્યાસીઓ રહે છે તેમને ત્યાં ચિદાશ્રમ સન્યાસી સાથે કેટલીક વાતચિત થયું ત્યાં તેમણે પરમાનંદ પરમહંસ પાસે વેદાંતસાર, આર્યહરિ મિત્રે તોટક, વેદાંત પરિભાષ્ય અને બીજા પુસ્તકોનો અભ્યાસ કર્યો આ વખતે પોતે બ્રહ્મચર્યાશ્રમમાં હોવાથી રસોઇની કઠાકૂટ કરવી પડતી જેથી તેમણે પૂર્ણાનંદ સરસ્વતી નામના સન્યાસી પાસે સન્યસ્ત દીક્ષા લીધી અને પોતાનું નામ દયાનંદ સરસ્વતી રાખ્યું પછી તેમના ગુરુ પૂર્ણાનંદ દારકા ગયા અને પોતે ચાણોદમાં રહ્યા

પછી દયાનંદ સરસ્વતી બ્યાસ આશ્રમમાં યોગાનંદ સ્વામી પાસે યોગ-વિદ્યા શીખવા ગયા ત્યાં પોતે થોડું ધણું શીખી પાછા ચાણોદ આવ્યા ત્યાં તેમને બીજા બે યોગી જ્ઞાનાનંદપુરી અને શિવાનંદગીરીનો મેળાપ થયો તેમની પાસે પોતે યોગવિદ્યાની બીજી રીતો અને ગુણ મર્મ જાણી લીધો પછી બીજા યોગીઓની શોધમાં પોતે ચાણોદગીરી ગયા, ત્યાં ભવાનગીર શિખર ઉપર તેમને કેટલાક યોગી મહાત્મા મળ્યા, તેમની પાસેથી તે કેટલીક યોગવિદ્યાની ક્રિયાઓ શિખ્યા

સવત ૧૬૧૧ માં હરિદ્વારના કુંભ મેળામાં પોતે ગયા ત્યાં અદીના જગતમાં કેટલોક વખત એકાંત સેવન કરી યોગક્રિયાનો અભ્યાસ કર્યો. કુંભનો મેળો વેરાયા પછી ઋષિકેશના મકાનમાં કેટલાક પવિત્ર યોગીઓ અને સન્યાસીઓ પાસેથી યોગવિદ્યાનો વધુ અભ્યાસ કરી કેટલીક ક્રિયાઓ શિખ્યા પછી તે શ્રીનગર ગયા ત્યાંથી ઇદ્રપ્રયાગ, ગુપ્તકાશી, ગૌરીકુંડ તથા બીમગુપ્તની ગુફાઓ જોઇ બદ્રિનાથ ગયા ત્યાંથી જોધીમંડ ગયા આ યાત્રામાં ધણું યોગી અને જ્ઞાનીઓનો મેળાપ થયો હતો

પછી દયાનંદજી યાત્રા કરી પાછા કાશીમાં આવ્યા ત્યાં તેમણે વેદ ભાષ્ય, ન્યાય, ષડ્વેદશન, અને શકરાચાર્યના ગ્રંથોનું અભ્યાસન કર્યું આ વખતે ઠેકાણું ઠેકાણું બનીતી અને અનાચાર વધેલો જોઇ સ્વામીજીએ અનાદિ વેદધર્મ પ્રમાણે વર્તવા લેકોને વાળવા વિચાર કર્યો પોતે સંસ્કૃત સાઈ જાણતા, હિંદી તેમ ગુજરાતી બોલી વાચી શકતા સામાન્ય રીતે તે હિંદીમાં વાતચિત કરતા તેમણે ઠેકાણું ઠેકાણું ભાષણો કરવા માડ્યા, તે નિર્ભય રીતે વાદવિવાદ પણ કરતાં એટલા ઓળખાતાં જાણે પોતાના શિષ્ય જ હોય તેમ ગણી ભાષણ કરતા

પોતે વેદ ધર્મરહત છે એમ કહેતા અને અન્ય ગ્રંથો મનુષ્ય કૃત માનતા. તેમણે મુર્તિ પૂજનું ખડન કરવા માડ્યું. બાઈબલ અને કુરાન

પણુ તેમણે વાઝ્યા હતા મૂર્તિપૂજન ખડન કરવાથી ધર્મિષ્ઠ પ્રજાને તે વાત રૂચિ નહિ કાશીમા પડિનાની સભામા વાર્ત્તવાદ ચલાવ્યો. મૂર્તિપૂજા વેદમા નથી એમ ન કહેતા જેથી સુધારાવાળાએ તેમને વણા આશ્રય આપ્યો. પછી સ્વામી દરેક સ્થળે ઉપદેશ આપતા મુગાઇ આવ્યા ત્યાં પણ મૂર્તિ પૂજા ન કરવાના બાપણા આપ્યા તે બાળનગનના વિરૂદ્ધ હતા, અનેક મતાથી વિરૂદ્ધ પડતા, ત્યાંથી સુરત, ભરૂચ, અમદાવાદ, રાજકોટ વિગેરે સ્થળે આવી બાપણો આપતા લાગ્યા ધણા સુધારાવાળા તેમના મતમા બળ્યા તમણે તે પછી આયસમાજની સ્થાપના કરી.

અનેક મત સમ્રદાયો તોડી આખા દેશમા એક વેદવર્મ સ્થપાય એમ તે ઇચ્છતા તેમણે ઉત્તર હાદુસ્તાનમા પણ મુનાફરી કરી હતી ત્યાં વદનુ બાપ્ય કરી ચોપાનીયા રૂપે ખનાર પાડના માણુ ત્યાંથી નખતો કલકતા થઈ લાહોર આવ્યા દરેક સ્થળે મૂર્તિ પૂજા વિરૂદ્ધ નામણુ આપતા બહુ અર્થ પાળવાનો આગ્રહ કરતા જ્યાં ૧૬ વર્ષની અદ અન પુરુષે ૨૪ વર્ષની અદર લગ્ન કરતુ નાંહ એમ જણાવતા જાતીધન તાડના પણ મથતા તે જુની વર્ણ વ્યવસ્થા પસંદ કરતા હાલના નાન જાના બેદથી ધણુ નુકશાન છે એમ કહતા ને વચપણ, સરકાર દ કરાના વદાધ્યયન કરવાના અને વદમા કહેના એક ઇશ્વરન માનવાનુ જણાવતા.

દેશી રાજ્યોના ધર્મિષ્ઠ વાદવાનુ તેમ ૧૧ મી નુ જેથી પોતે મેવાડ આવ્યા. ત્યાં મેવાડના રાજાને ઉદેશ આપ્યે પાન નાડુના મહારાજના તેડાન્યાથી જોધપુર ગયા ત્યાં પણ ઉત્તમ ઉદેશ આપ્યો ઉદેપુર અને જોધપુરના રાજાઓ તેમના પ્રત્યે માનયુક્ત નખતા તમણે જન્ય જન્ય બાપણો આપ્યા ત્યાં ત્યાં આયસમાજ સ્થાપી તમણુ યજુર્વેદનુ આપુ અને અથર્વવેદનુ અર્ધુ બાપ્ય કર્યું છે વળી સત્વાર્થપ્રગટ, સરકારતરફાત અને આર્યાભિ વિનય એવા ૨૦ ગ્રંથો રચ્ય છે તેમના બાપણાના અસરથી બાહ્યણુ સિવાય અન્ય વર્ણના ધણા લોકો આ સમજમા બળ્યા હતા તેમના બાપણુથી કેટલાક અગ્રેજી બણે ઝોનો વેદ ઉત્તરની આસ્તા ઉઠી ગઈ હતી તેઓ વેદન માનતા થયા હતા પાદરીયો ખ્રીસ્તી ધર્મ ફેલાવવા મથતા તેમના ઉપદેશની અસર થઈ નહિ તે આખા દેશમા એકય ફેલાવવા મથતા.

તેમણે મૂર્તિપૂજા ઉપર પ્રહાર કરવાથી ધણા લોકો તેમની વિરૂદ્ધ પડ્યા. એકવાર તેમને કોઇએ પાનમા ઝેર આપ્યુ હતું છતાં જાણવામા આવતા અચી ગયા હતા કાનપુરમા તેમના ઉપર ચારીનુ તહે મન મુઝી સડાવેલા

પણ કોઈમા નિર્દોષ ઠરી છુટી ગયા હતા. વળી કહ્યું મામે ચક્રાંતિ રામા-
નુજના એલાએ નેમનુ માથુ કાપી નાખવા યત્ન કરેલો. પણ તેમા મારાઓ
નિષ્ફળ નીવડ્યા હતા. એક વખતે જોધપુરમા તેમનો મુકામ હતો ત્યારે
કહેવાય છે કે જોધપુરમા રાજાને નાચીકનો સગ હતો એ વાત સ્વામીના
જાણવામા આવતા તેમણે રાજાને એકાંતમા કહ્યું કે “ રાજા સાહેબ !
કળી સિંહ ઓર કુતિયો કા સમાગમ હોતા હે ? ત્યારે રાજાએ કહ્યું
મહારાજ ! એવુ તે બને કે ? ત્યારે સ્વામીએ કહ્યું કે આપના રાજ્યમા જ
બને છે એમ મેં સાંભળ્યુ છે. શુ ઉત્તમ રાજવેશ્વરમા ઉત્પન્ન થનાર હુનિય
સિંહ નથી ? અને જે વેળા સ્ત્રીઓ છે તે કુતરીઓ જેવી છે કે નહિ ? આટલી
વાતચિતથી રાજા સમજી ગયા અને પછી પેલી નાચીકનો સગ તે દિવ-
સથી જ છોડ્યો.

એ નાચિકાએ રાજાની સાથેનો પોતાનો સગ છોડાવનાર સ્વામી છે
એમ માની સ્વામીજીનુ કાસળ કાઢવા માટે તેણે રસોયાને ફાડ્યો અને તેની
મારફતે સ્વામીને ઝેર આપ્યું. આ વાત સ્વામીજીના જાણવામા આવી પણ
પછી ઉપાય નહોતો જેથી તેમણે મરતી વખતે રાજા અને જે પોતાના
બીજા શિષ્યો હાજર હતા તેમને કહ્યું કે હવે થોડા કેટલાક પંડી આ નાશ-
વત દેહ અને આ જગતને છોડી પવિત્ર પિતાની પાસે હું હાજર થઈશ,
હવે હું તમારી પાસેથી રજા માગુ છુ હવે તમે દીનગીર થશો નહિ પણ
તમે સ્થળે સ્થળે ફરી પવિત્ર વેદધર્મની સ્થાપના કરી મનુષ્ય જીવનનો
ઉદ્ધાર કરજો ' આમ કહી તે ત્યાંથી નીકળી અજમેર ગયા. ત્યાં તા ૩૦
અક્ટોબર સને ૧૮૮૩-સવત ૧૯૩૬ના આસો વદ ૦)) ને મંગળવારે સં-
ખ્યાકાળે ૫૦ વર્ષે દેહ ત્યાગ કરી તેમનો આત્મા પરમ ધામમા આસ્થો ગયો.
મરતા મરતા તેમણે કહ્યું કે મધરી હમ્મ જીવતી રહે.

આ પ્રમાણે સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતીએ આર્થસમાજ સ્થાપી જ્યાં
ત્યાં લોકોને નીતિને રસ્તે વાળી વેદ માર્ગે ચાલવા જણાવ્યુ હતું. પણ તે
મુર્તિપૂજન ખડન કરતા હતા તેમ જાતિભેદ ન રાખવા જણાવતા હતા
જેથી તેમના માર્ગમાં ધર્મિષ્ઠ લોકો બળ્યા નહોતા પણ ઘણે ભાગે મુધારા-
વાળા અને મામડાના પાટીદાર વગેરે વર્ગ એ માર્ગમાં ધણી વળ્યા હતા.

પ્રકરણ ૪૫ મું.

શ્રીમાન નૃસિંહાચાર્યજી

યસ્ય કેઠનિનાદેન યમહસ્ત પલાયતે ।

વીરલગ્નાગ્નયસ્ય ત નૃસિંહં સ્તુવીમેદે ॥

અર્થ — વીરવર્ગના અગ્રમા ગણનીય એવા જેના કેઠનાદથી યમ (પશુ) ત્રાસ પામી પલાયન કરે છે એવા શ્રીનૃસિંહની સ્તુતિ કરીએ છીએ. નાના જાતિના અમુખ્ય જડ અને પ્રાણી પદાર્થોના ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લયના અધિકગણુ—આ વિશ્વમા અધમ મનાતા ક્રીટથી પ્રાપ્ત સામાન્ય મહારાજાધિરાજ પર્યંત પ્રત્યેક વ્યક્તિ સ્વયોચ્ચતાવી નીચ-ઉચ્ચ-પદભાગિની ગણાય છે, તથા પ્રત્યેક ઉચ્ચતરપદ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરતી જણાય છે, સર્વમા ઉચ્ચતમ પદ કયું છે, એ સમ્પદમા વ્યાવહારિક વિષયોના સ્વભાવના અનુસાર મતભેદો છે. કોઈ તે પુણ્યસ્થાન અતિ ધનવાનનું ગણે છે, કોઈ દારિદ્ર્ય-ચૂર્ણક દાનવીરનું, કોઈ ચિત્રગગનું, કોઈ વશકારક વક્તાનું વા વિચારશીલ લેખકનું અથવા મનોરંજક દર્શનું, કિંવા પ્રજાપાલક ક્ષત્રિયનું કે તેવાના મુખ્ય પ્રધાનનું ગણે છે, અને કોઈ તો વળી વૈષયિકસુખના (material happiness) સાધનોના પ્રકાશકને તે પદ આપવા વિવાદ કરી રહ્યા છે. પરંતુ જેમ જડ ઉપર ચૈતન્યના, તનુ ઉપર જનના બક્ષની પ્રબલતા નિબાધિ છે, તેમ બહુ મતોથી આધિભૌતિક (material) વિષયો કરતા આધિ-દૈવિક (spiritual) વિષયો, તેથી પ્રાપ્ત સુખો, અને તેમના પ્રાપ્ત સાધનોની શ્રેષ્ઠતા અભિમતા છે, અને એ શ્રેષ્ઠ સુખના પ્રાપ્ત પુરૂષ સમ અન્ય વર્ગના પુરૂષ લેહિપકારી અને પુણ્ય ગણી શકાય નહિ. તે આ અભિમાનાવિષ્ટ મોહાધ કલહપ્રિય કાલિકાલર્મા, કામબલથી અપરાજિત, દીનેના આલક રક્ષક અને તારાક એવા સત્ય વીરપુરૂષો (hero) વીરલજ્જ હોય છે.

વડોદરાના પ્રસિદ્ધ શ્રીમન નૃસિંહાચાર્યજી જેમણે શ્રીશ્રેયસ્સાધક અધિ-કારીવર્ગ રચાવી અનેક લેહિાનું કલ્યાણ સાધ્યું છે તેઓશ્રીનું જન્મ તપતી

(તાપી) નદીના તટ ઉપર સ્થિત ' કડોદ ' નામે ગ્રામમાં સવત્ ૧૬૧૦ માં થયું હતું તેઓ શુકલ યજુર્વેદની માધ્યંદિની શાખાના અભ્યાસી ગાર્ગ્ય-ગોત્રીય, વીથનગરા નાગરજાતીય બ્રાહ્મણ હતા તેઓના પિતાનું નામ દુર્લભરામ માસિક હતું એઓ સુશીન અને ભક્તિમાન, દક્ષતા, અને અવકાશનાં સમયનો વ્યય પ્રભુસ્તુતિ-કીર્તન સંજ્ઞાશીનન ઇત્યાદિ સાપ્તિક વ્યાપાર કરવા તેઓનાં માતૃશ્રી મહાલક્ષ્મી સ્વધર્મગ્રા અને સ્વધર્મ નિરાહ હતા એઓશ્રીના એક ભાતા રા દક્ષપતરામ એક કવિ તરારે આ દેશમાં પ્રસિદ્ધ છે, અને તેઓની કવિતાનો સંગ્રહ તથા તેમના ' સકલશાસ્ત્રનિરૂપણ ' આદિ ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ વયેના છે

શ્રીમાન નૃસિંહારામને બાળપણમાં મામાન્ય શિક્ષણ મળ્યું હતું. જ્યારે આઠ વર્ષના થયા ત્યારે તેઓના પિતા, પુત્રોને સુશિક્ષણ મળે એવા હેતુથી મકુટુળ સુરત આગ્યા ત્યાં ગુજરાતી શાળામાં શ્રી નૃસિંહારામને અભ્યાસ સારૂ મુક્યા. તેઓના સહાધ્યાયીઓથી જણાય છે કે તેઓનું શાળામાં જનુ નિયમીત નહતું બહુધા મામના આરભનો અને અતનો અભ્યાસ સારો જણાતો તેઓ શાળામાં જના સારૂ ગૃહથી નિસરના, પણ ત્યાં ન જતા નદી તટે કિવા કોઇ સાધુ સતના આશ્રમમાં જતા એમ ગુજરાતી શાળામાં આશરે ચૌદ માસ કાઢ્યા પછી ઇચ્છીશ શાળામાં પ્રવેશ કર્યો ત્યાં આશરે બે વર્ષ રહ્યા ત્યાં પણ પૂર્વની પેઠે અનિયમીત જતા, અને શેષ સમય વિચારાદિમાં વ્યતીત કરતા

તેઓનું આશરે બાર વર્ષનું વય થયું તેવામાં મધુસૂદન સ્વામી નામે એક મત્ર શાસ્ત્રમાં કુશળ અને નેતુ વર્ષના વૃદ્ધ સન્યાસી સાથે તેઓનો સમાગમ થયો તેઓના આગ્રહથી રા. નૃસિંહારામે કેટલાએક પ્રયોગો સાંખ્યા, જેમાં મુખ્ય ' હનુમદુર્ગ ' નામે ૪૦ દીનનો પ્રયોગ હતો કલ સુસિદ્ધ થઇ તેઓને ઉપાસ્ય દેવનો સાક્ષાત્કાર થયો હતો એમ કેટલાએક જણાવે છે, કેઇક સમય પછી તેઓએ આ ઉપાસ્યોપાસક સમઘનો યથાવિધિ ત્યાગ પણ કર્યો હતો

એવામાં જુમાનદ સ્વામી નામે મહાત્માનો પણ એઓને પરિચય થયો, અને ઉપનિષત આદિનું થોડું અધ્યયન તેઓના સન્નિપ થયું તે વેળા સુરતના કોઈ શુકલ પાસે યજ્ઞમહિતાનો પણ પાઠ ગ્રહણ કરવા માગ્યો, જેમાં તેઓની શક્તિ અસામાન્ય જણાતી હતી કેમે ઇંગ્લેન્ડ આદી અભ્યાસ ગાહતા તેઓએ 'પબ્લીક સર્વીસ'ની પરીક્ષા આપી, તેમાં ઉત્તર્થા, અને 'સુરત મીશન હાઇ સ્કૂલ'માં 'મેટ્રીક્યુલેશન' જોટલું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું શિક્ષક સેવરડ

સ્વધર્મનિષ્ઠ દેવીજીવન

મોન્ટગોમેરી આદિ સાથે ધણી વાર ધર્મ વિષયક ચર્ચા કરતા રા નૃસિંહ-રામના ચૌદ પદર વર્ષના વયથીજ તેઓમા આ સામાન્ય પ્રતિભાની પ્રતીતિ તેઓના સહાધ્યાયીઓને અને સખધર્મા આવનાર અન્ય પુરુષોને થતી.

તેઓને ચાર ભાઈ, તેઓની ઓઝો ઇત્યાદિથી કુટુંબ મોટું હોવાથી પોતાને ઝેકાતવાસના ઉપર પ્રીતિ હોવાથી પિતાદિ કુટુંબથી સ્વતંત્ર જીવ રહેવા ધાર્યું પિતાની ધન મળધી સ્થિતિ સારી ન હોવાથી ઉપાર્જન સારું બનીસો શ્લોકે એક રૂપેઓ એ લેખે અચોની પ્રતિકૃતિ કરી આપવાનો ઉચ્ચ કર્ચો અને કષ્ટકે દ્રવ્યનો મંગલ કરી પિતાની સમતિથી જીવ વામસ્થાન ભાડે રાખ્યું.

તેવામા સુરતમા નવો 'પ્રાર્થનાસમાજ' સ્થપાયો, તેના વ્યવસ્થાપકોએ સ્વમતનો પ્રચાર કરવા તેઓને એક ઉપદેશક નિમ્યા, અને તે સામાજિકોએ સ્વેચ્છાથી 'આચાર્ય' પદ તેઓના નામ સાથે જોડ્યું ત્યારથી તેઓ 'નૃસિંહાચાર્ય' એ નામથી ઓળખાવા લાગ્યા એ સધિમા તેઓશ્રીના એક સ્નેહીએ તેમનો મુરતના વૃદ્ધ બ્રહ્મચારી મોહનલાલજી સાથે સમાગમ કરાવ્યો અલ્પવયમા તેઓનું અધિક જ્ઞાન જોઈ બ્રહ્મચારીજી તેઓના ઉપર પ્રેમ રાખતા અને માન આપતા.

સવત્ ૧૯૨૫-૨૬ મા અકલેશ્વરમા એક ઇંગ્લીશ ખાનગી શાળામાં મુખ્ય શિક્ષકના સ્થાને નિયોજનયા પણ આશરે વિશ દિનમા પાછા આવતા રહ્યા એ સ્વલ્પ સમયમા પણ વિદ્યાર્થીઓનો સ્નેહ સપાદન કર્યો હતો.

પછી સુરતમા સવત્ ૧૯૨૮ સુધી 'સાર્વજનિક રાજ્યકાર્ય' (પબ્લીક સર્વિસ ડીપાર્ટમેન્ટ) મા નોકરી કરી તેવામા તેમને વેતન (પગાર) માત્ર ૫૬૨ રૂપિયા મળતું.

તેઓના પત્નીનું નામ મગલાગૌરી હતું તેઓ શાંત અને પતિવ્રતા હતા, અને દંપતિને પરસ્પર દૃઢ પ્રીતિ હતી તેઓના અવકાશનો મમ્મ જ્ઞાન સખધી ચર્ચામા જતો અ સૌ મગલાગૌરીને જો શિક્ષણ મળેલું, તેની સ્મરણી ઉપરથી 'મગળ વિચાર' નામે પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થયું છે.

સવત્ ૧૯૩૦ (૧) મા વડોદરા 'કેપ' ના 'પબ્લીક વર્કર્સ ડીપાર્ટમેન્ટ' ના અધિકારીઓએ સુરતથી કાઢ નિયુક્ત કરાકુનની માગણી કરી, જેથી ત્યાં શ્રીમાન નૃસિંહરામને રૂપૈઆ વિશના પગારથી મોકલવામાં આવ્યા હતા ત્યાંના હિસાબમા આયવ્યયની અવ્યવસ્થાને થોડા સમયમા તેઓએ કાઢી નાખી, અને તેઓના ઉપરિ મી બેકલાર્ક સાહેબ પ્રસન્ન થયા, તે સાહેબ તેઓના ઉપર સ્નેહ મમતા રાખતા ત્યાં તેઓનું કાર્ય માત્ર બદિ-

કાતુ હતું, તે મને તે વેળા ત્યા જઈ સમાપ્ત કરી આવતા અને શેષ સમય સદ્વિચારાદિમા કાઢતા.

આ વેળા ગૃહોપકરણ (સમાન)મા માત્ર સ્વભોજનને અપેક્ષિત એનું ટકુંજ એક તપેલી, એક લોઢી, અને એક તાવડી હતી ચાર પાચ દિવસ આલે તેટલા રોટલા અથવા બાખરીઓ એકઠી કરી રાખતા, અને દૂધ સાથે તેનું ભોજન કરતા. માસિક વેતન (પગાર) આવતું, તે એક ઉપવ્રત્ત (શ્રમાલ) મા બાધી પોતાની સાથે જ્યાં જાય ત્યાં રાખતા તેમાથી વ્યય અને દાનાદિ સદ્વ્યય થતો આસરે દશ રૂપિયા પ્રતિમાસ માતાપિતાને સુરત મોકલતા એમ માસના અતે દ્રવ્યનો પણ અત આવી જતો અને કંઈ શેષ ન રહેતું આવી સ્થિતિમા બે એક વર્ષ વ્યતીત થયા.

તેવામા સુરતમા તેમના પત્નીના દેહને અવસાન થયો પોતે તેસમઈ વડોદરે હતા ત્યાં તે સમાચાર જાણ્યા આથી તેઓના અનરમા કે બાલમઈ ખેદનો કે શ્લોકનો વિકાર દેખાતો નહિ એમ તેઓના સમીપરથો જણાવે છે. તે પ્રસંગે તેઓ સુરત જઈ આવ્યા સ્ત્રીની સદ્ગતિ થયા પછી તેઓની બરાબર વૃત્તિ અધિક આરૂઢ ભામતી બને લગ્ન નહિ કરવામા આવે તેદ તેઓ સન્ધ્યાસી થઈ જશે એ ભયથી વૃદ્ધ કુડુંખીઓએ શ્રીમાન નૃસિંહ-રામને લગ્ન કરવા અત્યાગ્રહ કર્યો પોતાની અનિશ્ચા પ્રકટ કરી, પણ અતે પરેચ્છથી તે માન્ય કરી લગ્ન કયું.

તોકરીમા તેઓ બહુધા સ્વતંત્રતાથી રહેતા ઉપરિઓની પણ સારી પ્રીતિ હતી, બે ચાર દિનની રજા લઈ સુરત ગયા હોય અને ત્યાં અધિક દિન વ્યતીત થઈ જાય, તથાપિ તેઓ એવું સારૂ સ્વકાર્ય કરના હતા કે ઉપરિઓ તેનો બાધ લાવતા નહતા ઉપરીઓ તરફથી લેશ પણ અરૂચિ જણાય તો સેવા ત્યાગ કરવાનો દંઢ નિશ્ચય હોવાથી એક ત્યાગ લેખ (રાજ-નામું) તૈયાર રાખી સાથે પોતાના ધુળમાળ રાખતા.

આ વેળા તેઓશ્રી વડોદરા પાસે કેમ્પમા નિજમપુરામા રહેતા. ત્યાં અનેક પુરૂષો તેઓની સમીપ આવતા, અને તે સર્વને તેઓ સુબોધ આપતા. સામાન્યજનોને પ્રીતિ થાય અને વૈરાગ્ય-શક્તિ-પુર-સર જ્ઞાનનો લાભ થાય એ હેતુથી તેઓએ પદ આદિ સંગીતમાં રચના કરવા માડી અને તે વેળા 'નૃસિંહ વાણી વિશ્વાસ' પ્રથમ ભાગ રચાયો પરિચિત પુરૂષોથી ક્ષોણપક્ષે તેઓની સદ્વૃત્તિ અને સદ્બોધની પ્રસિદ્ધિ થતા તેઓની સમીપ આવનાર પુરૂષોનું મહત્ત્વ બહુ વધી ગયું તેઓશ્રીની બોધશક્તિ અને સમા-ધાન શક્તિ એવી સારી હતી કે તેઓના વચન શ્રવણ કરનાર ઓનાએ

તેમના પ્રતિ ગુરુભાવ મનમાં ધારવા લાગ્યા ક્રમે કરી અનેક શાસ્ત્રીઓ, વિદ્વાનો, પડિતો, ઇંગ્લીશ શિક્ષણના પાત્રો, આદિ ગુણનેક પ્રકારના લોકો આઆલવૃદ્ધ તેઓશ્રી સમીપ આવવા લાગ્યા અને સત્-જ્ઞાનરૂપી દ્રવ્યનું ઉપા-જ્ઞન કરવા લાગ્યા તેઓશ્રીનું નિવાસ સ્થાન નિમ્નમપુરે દૂર હોવાથી યાતા મડલે તે બ્લેલીપુરમાં સમીપ આવવા વિનંતી અને આમહ ક્યો તેનો સ્વીકાર કરી તેઓ શ્રી ભૂતડીને જાણે, વર્તમાનમાં ‘શ્રીનૃસિંહાચાર્યશ્રમ’ નામથી પ્રસિદ્ધ સ્થાનમાં વાસ કર્યો અત્ર તેઓનો કાલ જ્ઞાનમય સદુપદેશ વર્ષાવવામાં તેને નાનાવિધ ગદ્યપદ્યમય પુસ્તકોમાં આકારી કરવામાં, અને પરમાનન્દ—બ્રહ્મ નિષ્ઠતામાં વ્યતીત થવા લાગ્યો. આમ કાળના પ્રવાહમાં શ્રાવણ સુદિ ૫ તા. ૩ આગસ્ટ મંગળવારને દિન મધ્યાહનોત્તર, જે પ્રાર-બ્ધથી દશ્ય શરીર ઉપર ઉત્પન્ન થયું હતું તેનો ક્ષય થતા, તેઓશ્રીની ગળુના વિદેહ મુકેનના વર્ગમાં થવા માડી, અને તેઓના સ્થુલ શરીરને ગૃહસ્થાશ્રમને ઉચિત અત્ય સસ્કાર (અગ્નિસસ્કાર) કરવામાં આવ્યો.

તેઓશ્રીના અવસાન સમય સળધમાં એક સમીપસ્થ દ્રષ્ટા લખે છે કે—“ પ્રકૃત મદ નહતી દેહોત્સર્ગની પા ધટિકા પૂર્વે પણ કાંઈ પણ પ્ર-કારની વિક્રિયા નહતી સપૂર્ણ આરોગ્ય પ્રતીત થતું હતું ભોજનોત્તર કમ-રના ભાગમાં કાંઈક શય નાખતું હોય એમ ભાસ્યું, પરંતુ તત્સળધમાં કિચીત્ પણ કહ્યા વિના સમીપસ્થજનો પ્રતિ મ્દ નયને નિરીક્ષી, શ્રી પર-માત્માના મંગલમય નામનો ચાર પાચવાર ઉચ્ચાર કરી, વૃત્તિને અતરાસમાં આકર્ષતા હોય, એમ સમીપસ્થને પ્રતીત થયું માત્ર તથા ચાર ઘણુમાંજ હૃદય અને નાડીની ક્રિયા વિરામ પામી ગઈ, અને મૂર્ધમાંજ ઉજ્જુતાની પ્રતીતિ રહી તે ઉજ્જુતા એ પ્રકર પછી શમતાં સર્વને વિદેહ કૈવલ્યનું દંડ અનુમાન થયું હતું ”

તેઓને સતતિમાં જે પુત્રો અને એક પુત્રી છે, જેઓ પોતાના પુણ્ય-વાન્ પિતૃશ્રીની તુલ્ય પ્રકાશે છે

હાલમાં શ્રીમાન ઉપેન્દ્રાચાર્યજી ગાદી ઉપર છે તેઓ અનેક રીતે સાધકોનું કલ્યાણ સાધી રહ્યા છે. બીજા પુત્ર શ્રીમાન સુરેશ્વરાચાર્ય પણ તેમની સાથે સાધકોનું કલ્યાણ સાધવાના અનેક ઉપાયો યોજે છે

શ્રીમાન નૃસિંહાચાર્યજીની આકૃતિ મધ્ય વયથી જ મનેહર, વીચાર-શીલ, પ્રૌઢ અને તેજસ્વી જણાતી હતી, શરીરવર્ણ ગૌર હતું અને અગાદિ સુષ્પટિત હતા. વેષમાં મસ્તકે ભગવો પટકો અને પગમાં પાદુકા પહેરતા અને કાર્યા-ભય (ઓપીસ) માં પણ તેવેજ વેષે જતા વીસનગરમાં દ્વિતીય લગ્ન

પ્રસંગે પણ તે વેષમા ગયા હતા. માત્ર હજનાદિને સંબંધિઓના ચિત્તને ક્લેશ ન થાય તે સારૂ પામડી ધારણ કરી હતી.

તેઓશ્રીનું સરકૃત જ્ઞાન સારૂં હતું, તેમજ ઇન્દ્રિયસર્માં વિદેશીય વિચારો, પદો, કાન્ડ, શોપન હાવર, મેકસમ્પર, આદિના પ્રયોગે સારી રીતે સમજી શકતા.

તેઓશ્રીએ નાના પ્રકારના અધિકારીઓને ઉદ્દેશી લેક્ષ્યાપકારક અનેક પ્રયોગો રચના કરી છે, અને તેઓ શ્રીસિક્કાત સિંધુ, જ્ઞામિનીજૂષણ ઇત્યાદિ—સર્વ સંજ્ઞાઓમાં યોગ્ય પ્રસિદ્ધ પામ્યા છે.

શ્રીમાન નૃસિંહાચાર્યજી એક તત્ત્વજ્ઞાની, ઉપદેશક (ગુરુ), અને લેખક એ રૂપે ગૂર્જર દેશમાં સારી પ્રસિદ્ધિ પામ્યા છે.

અનાર્થ તત્ત્વજ્ઞાન અદ્વાપિ સાધ્ય કાટીમાં છે આર્થ તત્ત્વજ્ઞાન સિક્કા કાટીમાં છે તેમાં લોકમાં જ્યારે વેદાંતના સિક્કાતોના સમ્બંધમાં વિવાદ કરનારાઓ શાસ્ત્ર અને યુક્તિ ઉભયથી પ્રત્યેકતર થઈ જાય છે જ્યારે તે સિક્કાતોનો અનુભવ કરેલો એવા પુરૂષ-મહાત્મા વર્તમાનમાં છે એવો પ્રશ્ન અતે બહુધા કરે છે જે પુરૂષો આ વિષયના જ્ઞાની હોઈ, પરીક્ષા કરવાની તથા અભિપ્રાય આપવાની શક્તિ ધરાવે છે, તેઓ કહી શકતા કે શ્રી નૃસિંહાચાર્યજી તેવા તત્ત્વજ્ઞાની હતા. આમાં તેઓશ્રીના લેખો, વિદ્વાન શિષ્યોની તેઓશ્રીમાં શ્રદ્ધા, અને પરિચયમાં આવેલા અન્ય વિદ્વાનોની અનુમતિ એ પ્રમાણભૂત છે તેઓના યોગી જળ્યાય છે કે આર્યદર્શનો સામ્ય-યોગ-વેદાંતાદિનું રહસ્યજ્ઞાન તેઓને હતું તેમજ પાશ્ચાત્ય દેશોના વિચારકોના પ્રયત્નો તેઓને અજ્ઞાન નહતા.

શ્રીનૃસિંહાચાર્ય હંકર્યોગમાં અને રાજયોગમાં સારૂ જ્ઞાન ધરાવતા હતા. તેઓશ્રીના અતિ પરિચય કરેલા એવા એક સાક્ષર મુદ્દસથી જળ્યાય છે કે તેઓશ્રી પ્રાણાયામાદિ ક્રમે કરી સમાધિપર્યંત અવસ્થાને અનુભૂત કરતા હતા, અને તે સાથે સમાધિપર તુરીયાવસ્થાનું પણ રહસ્ય જાણતા હતા, એથી એમ પતીત થાય છે કે તેઓનું જ્ઞાન એક દેશીય કે શુદ્ધ નહતું. પણ ક્રિયાથી રસવાન હતું તેઓ માત્ર જ્ઞાની હતા એટલું જ નહિ પણ અન્યને જ્ઞાની કરી શકે એવી શક્તિ તેઓમાં હતી. એથી તેઓમાં લેક્ષ્યાથી અને શિષ્યોથી આરોપિત ‘આચાર્ય’ પદ સત્ય હતું કર્મયોગ અને જ્ઞાનયોગ ઉભયમાં તેઓની નિષ્ઠા હોવાથી, જે મનુષ્યો સમીપ આવતા તેઓની આત્મરૂપિનો પ્રકાર ઝટ મહણ કરી શકતા, અને તેથી તેની અધિકાર શક્તિનો નિર્ણય કરી, જે પ્રક્રિયાથી તેને—હૃદયની પ્રાપ્તિને પ્રથમ નિશ્ચય અને અન-

તર અમૂલ્ય લાભ થાય-તેરી ક્રિયા અભ્યાસાદિનો ક્રમ તેઓ દર્શાવી શકતા તેઓશ્રી અધિકારીને પરમ પુરુષાર્થની પ્રાપ્તિ અર્થે તેને યોગ્ય વેદશાસ્ત્રની પ્રક્રિયાનો યોગ કરી આપના સર્વ જનોને અભીષ્ટ એવા પરમ સુખ-પર-માનદના પ્રાપ્તિ સારૂ અન કરણની શુદ્ધતા અને નિશ્ચયતાની આવશ્યકતા છે તેઓશ્રી, શિષ્યોના અંત કરણ મલિનરૂપ દોષોથી રહિત થાય અને સંસ્કારી થઈ યોગ્ય અધિકારી બને, તે સારૂ તેઓની અત કરણની વૃત્તિ-ઓની સૂક્ષ્મ પરીક્ષા કરી જેને જેરી યોગ્ય તેરી ક્રિયા કરવા ઉપદેશ આપતા તેઓને ત્રણ માસ કિવા ષડમાસ ચિત્તશુદ્ધિ સારૂ એક સાધન સધાવતા, તે સિદ્ધ થતા તે વૃત્તિ અતર્મુખ થાય તેવી ક્રિયા બતાવતા, તે મિદ્ધ થતા તે વૃત્તિ નિશ્ચય થાય એવું સાધન ઉપદેશતા બાલકોને તેઓની શક્તિના પ્રમાણમા, યુવાનોને તેઓના વય અને વ્યવહારને બાધ ન કરે તેરી અને વૃદ્ધોને કબેશ સહયો ન પડે તેસી પણ ઇષ્ટ ફલ સિદ્ધ કરી આપે તેરી ક્રિયાઓ દર્શાવતા. ક્રિયા બરોબર કરતા ફલ પ્રાપ્તિ થતી, અને તેથી સત્યતાનું ભાન થતા તેઓ તે માર્ગમા સક્ષમ થઈ જતા એમ થવાથી, તેઓનો શિષ્ય વર્ગ અને પરિચયમા આવનાર વર્ગ સાક્ષાત્ વર્ગ અને પરપરાથી વૃદ્ધિ પામ્યો કેટલાએક પુરૂષો અથ વિશેષ પદવાની ઇચ્છા દર્શાવતા તેઓને તેનો આરબ કરાવતો, પણ તુરત જ તેઓના લક્ષમા આવતું કે ક્રિયા વિના ફલ પ્રાપ્તિ નથી, ત્યારે તેઓ અત કરણની શુદ્ધિ સાધવાના પ્રયોગોમા પ્રવૃત્તિમાન થતા સ્વકર્મોનું ફલ સ્વમોગ્ય જ છે એ ન્યાયે તેઓના ઉપદેશાનુસાર વર્તન રાખનારાઓને ફલ થતા તેઓશ્રીમા તેમનો ભક્તિભાવ દૃઢ વધતો જતો આ પ્રસંગે જણાવવું યોગ્ય છે કે આ મહાત્મા પુરૂષના શિષ્યો અને પ્રશસકો માત્ર સામાન્યજનો નહિ કિન્તુ આપણી સમસ્તશાળા (યુનીવર્સિટી) થી અગીકૃત થયેના નવીન શિશુઓથી સસ્કૃત થયેના વિશેષમા વિચારશીલ એવા પણ છે, અને તેમાં કેટલાએક તો ગુર્જર ભાષાના લેખકોના અગ્રગણ્ય વર્ગમા આવે એવા છે, તેઓની કૃતિ સામળા સુઘ લીખીડીના ઠાકોર આદિએ આદિએ તેઓના દર્શન સારૂ ઇચ્છા દર્શાવી હતી. સ ૧૯૩૭મા નૃસિંહાચાર્યશ્રી દ્વારાકાવ્રતિ યાત્રા નિમિત્ત જવું થતા કાઠીઆવાડના લીખડી, બુનાગઢ, પોરબદર પ્રત્યાદિ અનેક સ્થળે જવું થયું. ત્યાં જ્ઞાનચર્યાદિ એવા ઉત્તમ પ્રકારથી થતા કે ત્યાં ત્યાં તેઓશ્રીનો રાજઓ રાજપુરૂષો અને સંજ્ઞનો તરફથી સાગે આદર-સત્કાર અને માન પ્રાપ્ત થતાં

એ શિષ્યવર્ગ એવસ્સાધક વર્ગ ઉપાધિ બાધકવર્ગ હાલ શ્રી શ્રેય-સાધક અધિકારી વર્ગ એ નામશ્રી ગૂજરાતમાં પ્રસિદ્ધ છે, અને તે વડોદરા

સુરત, અમદાવાદ, વીરમગામ આદિ સ્થળોમા વાસી છે કેટલાકો એ નાના વિધિ પ્રકૃતિના જનોને એકજ જાતિય માર્ગથી પરમાનંદ પામિનેા માર્ગ દર્શાવવા યત્ન કરે છે, જે એકજ ઔષધથી નાના જાતિના રોગને નિવૃત્ત કરવા રૂપ દેખાય છે શ્રી નૃસિંહાચાર્ય તો જેવી વૃત્તિનો અધિકારી તે પ્રમાણે કર્મયોગ, ભક્તિયોગ, મત્રયોગ, ક્રીયાયોગ, હઠયોગ, રાજ્યયોગાદિકમાંથી યોગ્ય યોગનો ઉપદેશ કરતા, એથી શિષ્યોના યત્નો સફળ થઇ તેઓની શાસ્ત્રાદિ ઉપર શ્રદ્ધા સારી થતી એવા શક્તિમાન પુરૂષ ઉપર તેઓના દ્રષ્ટા શ્રોતાઓના મનમા અપૂર્વ ભાવ ઉત્પન્ન થાય એમા આશ્ચર્ય નથી. મૂર્તિપૂજના વિરોધિઓ જ્યારે પોતાના નિરાકારી અએલા પૂર્વજાદિની, તથા પોતાને કદાપિ પશુ દષ્ટિગોચર ન થએલા એવા રાજાદિના જડ ચિત્ર-પ્રતિમદ્દ્યાદિ સંબધમા માન અપમાન માની લેછે, તેની કુસુમમાલાદિથી પુજા કરે છે તો દષ્ટિગોચર, અપૂર્વ અમુલ્ય સુખ નિધિદાતા ગુરૂની તનથી, મનથી ધનથી જે સેવા પૂજા ન થાય તેટલી ન્યૂનતા સમજવી. તથા અદસ્ય માનસિક ભક્તિભાવનો દસ્ય બાહ્ય આકાર પૂજા છે, અને દેવાધિક ગુરુ સંબધમા દેવસમાન પૂજા કરવામા આવે એ સદાચારથી વિરૂદ્ધ નથી એવા જે વિચારો પ્રચલિત છે તેને શિષ્યો અનુસરતા. એમ છતાં પશુ શ્રી નૃસિંહાચાર્યજીની વૃત્તિ અભિમાનરહિત હતી અને સાવકો સાથે મિત્રવત્ સમભાવથી વર્તતા. આ સંબધમા તેઓ-શ્રીએ એક પ્રસંગે પોતાનો વિચાર પ્રગટ કર્યો છે કે—સુખ્ય નીતિ તો એવી છે કે ગુરૂ ભાવતો કદાચિત પશુ ગુરૂત્વવાળા જતિમાં થવોજ બદતો નથી. તેથી ગુરૂત્વના આરોપવાળી વૃત્તિની ગુરૂત્વાભિમાનપ્રકૃત પ્રવૃત્તિ તે ગૃહસ્થાનના દુષણરૂપ ગણાય છે * * અર્થાત્ ઇષ્ટેચ્છાથી જે વ્યક્તિમાં ગુરૂત્વનો આરોપ કરાયો હોય તે વ્યક્તિએ પોતે પોતાના ગુરૂત્વનો સિદ્ધભાવ વૃત્તિમાં આરૂઢ રાખવો એ સર્વથા ઇષ્ટરૂપ ગણાય છે અને આરોપ કરનારને તો સંધળા પ્રકારની રત્નત્રતા છે ” * * (સદ્બોધ પારિજાત પૃ ૨૪) કાષ્ઠ કાષ્ઠ સાધકને બ્યાવહારિક વિપત્તિના પ્રસંગે પોતાથી બનતો તન મન ધનનો આશ્રય આપતા પ્રવૃત્તિ કરતા, અને તેઓના શરીરની મંદતા પ્રસંગે તેઓને ગુહે સ્થાપિ જઈ આશ્વાસન ધૈર્ય આદિ આપતા બ્યાવહારિક કે પારમાર્થિક પ્રસંગોમા શિષ્યો જ્યારે તેઓની સનાહ લેતા ત્યારે પોતે શુદ્ધ વૃત્તિથી તેઓનું શ્રેમ થાય એવો વિચાર હેતા. સક્ષેપમા સાધકો ઉપર તેઓશ્રી પુત્ર નિર્વિશેષ પ્રેમ રાખતા, અને શિષ્યો તેઓને પિતૃ સમાન માનતા.

શ્રી નૃસિંહાચાર્યે કાષ્ઠપશુ નવીન મત કે પથ કે સમાજની પ્રવૃત્તિ

કરી નથી, તેઓ પોતે એમ માનતા કે દર્શ્યવતા નહતા, અને શિષ્યવર્ગ પશુ તેમ માનતો હોય એમ જણાતું નથી. શાસ્ત્રાનુસારજ તેઓનો ઉપદેશ હતો. શિષ્યવર્ગના સમુદાયથી તેઓનું નિવાસસ્થાન આશ્રમમમાન બાસતું, અને લોકો પશુ તેનો તેજ નામથી વ્યવહાર કરવા મડ્યા. ત્યાં કોઈ કોઈ વાર નવીન શિક્ષણ પામેના, શાસ્ત્રો પ્રતિ શકાક્રમ દૃષ્ટિથી જોનારા, સ્વ-રચિત મતને ઉત્કૃષ્ટ માનનારા, અર્ધ જ્ઞાનદંધ છતાંદિ અનેક પ્રકારના વિવાદથીય પુરૂષો તર્કદિ બળથી વાદ કરવા આવતા પશુ તેઓશ્રી યુક્તિ પુરસ્કાર સિદ્ધિતાનું પ્રતિપાદન કરી તેઓનું સમાધાન કરતા વળી કેટલાએક તો તેઓશ્રીનું જ્ઞાન કેટલું છે તે તેની પરીક્ષા લેવા-માપ કરવા જતા એમ અનેક વિલક્ષણ પુરૂષો પોતાની વૃત્તિ અનુસાર શાસ્ત્રીય, અશાસ્ત્રીય, સત્ય, મિથ્યા, તર્ક કે વિતહાસુકતા નાના પ્રકારના પ્રશ્નો સ્વતંત્રતાથી કરતા પશુ તેઓશ્રી ક્રોધવશ ન થતા, તે પ્રશ્નકર્તાનું યોગ્ય સમાધાન થાય, અને તે અન્નાર્ગવલબ્ધી થાય, એવા ઉત્તર આપી શકતા સાધનોપદેશ તે તે શિષ્યોને એકાતમા કરવામા આવતા પશુ અન્ય ચર્ચાઓ પ્રસિદ્ધ થતી હતી ચર્ચા સમયે એવો આનંદ વ્યાપનો કે ક્રોધાઓને સમય આદિનું વિસ્મરણ થઈ જતું, અને તેઓની વૃત્તિઓ પરમ શાંતિનો અનુભવ કરતી જણાતી. સ-હોષમા “સાધકોનો સાધન સિદ્ધ કરવામા ઉત્સાહ સ્થિર રહે, સંકર્તનમા દૃઢ રહે, અને કર્તવ્યમા અપ્રમત્ત રહી પરમ કલ્યાણને પ્રાપ્ત કરે” એવો તેઓનો સદુપદેશ હતો.

શ્રી નૃસિંહાચાર્યજીના લેખો ધર્મ—જ્ઞાનવિષયક છે એ વિષયો એવા છે કે સામાન્યજનોને આકર્ષક ન થાય પશુ તેઓશ્રીના લેખો લેખનની અપૂર્વ શક્તિથી એવા સારા પ્રકારની લખાયા છે કે તે સામાન્ય તેમજ વિદ્વાન જનોને રુચિકર અને પ્રિય થઈ પડે “શ્રીભામિની ભૂષણ” નામે અથના પાયમાળ પ્રસિદ્ધ થયા છે એ અથ મનુષ્યોના પ્રધાનાશ્રમ ગૃહસ્થાશ્રમના નાના પ્રકારના દર્શન કરાવે છે, તથા તેમથી કૌશલકારી વર્તનનો ત્યાગ કરી, ધર્માનુસાર વતનોથી તે આશ્રય કેવો સુંદર પોતાને અને અન્યને સુખકારી, તથા પુરૂષાર્થોનો સાધક થાય છે એ મનોરંજક રીતે દર્શાવે છે. અનેક આખ્યાનોથી યુક્ત આ અથ આખ્યાલવૃદ્ધ સ્ત્રી પુરૂષોને વ્યવહાર સયુક્ત પરમાર્થ જ્ઞાનનો પુરાણુવત ઉપદેશ કરે એવો છે એમ કહેવાય છે કે આ અથના વાચનથી બધા સ્ત્રી પુરૂષોના ગૃહસ્થાશ્રમ અનુકૂલ થઈ ગયા છે ત્રિભુવન વિજયી ખર્જી અને “પચવરદ વૃત્તાંત” એ બે કથાઓમાં મનુષ્યોને સસાર કારાગૃહમા બાધી રાખનાર દારણુતમ શત્રુ વૃત્તિઓના

જ્યના શાસ્ત્રપ્રતિપાદિત અને અનુભવ સિદ્ધ ઉપાયો નાના પ્રકારે દર્શાવવામાં આવ્યા છે. શ્રી સિદ્ધાંત સિદ્ધિ (પ્રથમ રત્ન), કર્મ ઉપાસના આદિ સાધનો સિદ્ધ કર્યા વિના માત્ર વેદાંતના સિદ્ધાંતો જાણવામાં કેવી નિરૂપણગીતા છે તે દર્શાવી વેદાંતનું શુદ્ધ સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે “શ્રીમુરેશ ચરિત્ર” નામે નાટકમાં સાધક અવસ્થાથી આરંભી સિદ્ધ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરવા પર્વતની પ્રક્રિયા રૂપકથી દર્શાવવામાં આવી છે. પૂર્વ વર્ણિત ઉપાધિઆધક વર્ગથી પ્રસિદ્ધ થતા “શ્રી મહાકાલ” નામે પ્રસિદ્ધ માસિકમાં પણ પ્રસંગે પ્રસંગે તેઓના સંલેખો પ્રકટ થતા.

પછી, તેઓશ્રીની રચિત કવિતાના “શ્રીનૃસિંહવાણી વિલાસ” નામથી ત્રણ ભાગ પ્રકટ થયા છે તેમાં ગુરુ—ધૈર્ય ભક્તિના ઉપદેશથી શાત્રસ, મોહાદિ શત્રુઓના જ્યના ઉપદેશ પ્રસંગે વીરરસ, દુઃખમય સંસારના દશન સમયે બીભત્સરસ, વિચર્ય વાણીથી અદ્વૈતરસ આદિ નાના જાતિના રસો, તથા રાગો અને છંદોથી, દુનાના પ્રકારના મનુષ્યોની વૃત્તિઓને સ્વરૂપ અનુસાર સંતોષ અને આનંદ મળે એવી કવિતા છે. શબ્દોમાં લાલિય, અર્થમાં ગૌરવ, અને રૂળમાં યાન છે કેટલેક સ્થળે યોગ વેદાંતની પ્રક્રિયાઓનું અને સિદ્ધાંતનું પણ પ્રથમ કર્યું છે. ગરાગ, ભક્તિ, યાન અનુભવ, ઉપદેશ આદિથી કવિતા ભરપૂર છે.

શ્રીનૃસિંહાચાર્યે પોતાના અનેક શિષ્યો તથા અન્ય પરિચિત સંજ્ઞાનોને પ્રશ્નોના સમાધાન સાથે તથા બિન બિન પ્રસંગોએ પત્રો બળેલા છે, તેમાંથી ઉપર્યુક્ત ભાગને સંગ્રહ ‘સંજ્ઞાધ પારિજાતક’ નામથી પ્રસિદ્ધ થયો છે. તે પણ બહુ ઉપદેશક અને સુંદર છે.

તેઓશ્રીના લેખોમાં સરલતા, શબ્દાદિનું ઓચિત્ય, મહીરતા, અર્થ-ગૌરવ, ઉપયોગિતા આદિ લેખોના શ્રેષ્ઠતાધારક જે ગુણો છે તે પ્રકાશનીકળે છે.

પ્રકરણ ૪૬ મું.

કપીર.

કપીરનો જન્મ સવત ૧૨૦૫ માં કાશીમાં થયાનું કહેવાય છે.

એક નિમા નામે કપડા વણવાનું સુતર ધોવા ભાગીરથી નદી ઉપર ગયો તે વખતે પાણીના બેશુમા એક નાનું બાળક તણાતું આવતું હતું તે તેણે લઈ ઘેર આવી પોતાની બી તુરાને આપ્યું. તે બાળક તેમણે પાણી

પોષી ઉછેરી મોઢુ ક્યું તેજ બાળક કબીર કહેવાયો. વળી ભક્તમાળમા લખ્યું છે કે એક બાલકજી વિધવાને રામાનન્દ સ્વ મીએ પુત્રવતી ભર એવો આશિર્વાદ આપ્યો તેથી તે બાળ વિધવાને પુત્ર થયો તેણે લોકોના અપવાદના બળથી પુત્રને વડગામા ચૂડી દીધી, તે કાંઈ વણકરના હાથમા આવતા તેણે પાળી પોષી મોટો કર્યો તેનું નામ કબીર પાડ્યું

કબીર વણકરના ઘરમા રહી મોટો થયો અને કપડા વણતા શીખ્યો તેના વડે તે પોતાનું શુજરાન ચલાવતો. મોટી ઉંમરે પરણ્યો હતો. તેને કમાલ નામે પુત્ર થયો કબીરે એક વખતે કેટલાક સાધુઓને પૂછ્યું કે આ સસાર અસાર છે, આ જીવગી કમળ પત્ર પરના પાણી જેવી છે તેમાથી ઉદ્ધરવા મારે શુરુ કરવા છે ત્યારે તે સાધુઓએ કહ્યું કે તું કાણ છે ? ત્યારે તેણે કહ્યું કે હું વણકર છું રામાનન્દનો શિષ્ય થવા પાડું છું ત્યારે સાધુએ કહ્યું કે તું તો મ્હેંજ છે તો તારા શુરુ કાણ થશે ? આથી નિરાશ થઈ કબીર ઘેર ગયો કબીર નીરાશ થઈ કાશીમા ફરવા લાગ્યો. તે દરેકને પૂછતો કે શુરુ રામાનન્દ કયા રહે છે ! ત્યારે કોઈએ કહ્યું કે રામાનન્દ ફલાણી જગાએ રહે છે. સવારમા ફરવાએ ઉઘાડી રોજ ગગામા સ્નાન કરવા બળ છે, માટે તું રાતે બહારના ફરવાબળ પાસે સ્વર્ગ રહેજે તો તારી છત્તા સફળ થશે

કબીર ત પ્રમાણે સમ્ર રહ્યો એટલે રામાનન્દ સ્વામી ગમાસ્નાન કરવા જતા હતા ત્યાં અધારામા સૂતેના કબીરના ઉપર પગ પડ્યો કબીરે ગુરુનો પગ ધારી આનન્દ માન્યો રામાનન્દે પૂછ્યું અરે કાણ છે ! ત્યારે કબીરે કહ્યું કે એ તો હું કબીરો એટલે મ્હેંજનો સ્પર્શ થવાથી રામાનન્દે અરે રામ, રામ, એમ કહ્યું એટલે કબીરે રામાનન્દને શુરુ માની 'રામ રામ' એ મંત્રને જપ કરવા માડ્યો. કબીર હવે હમેશા રામ નામ જપવા લાગ્યો અને રામની ભક્તિમા લીન બન્યો. તે હવે તીલક કરતો, માળા પહેરતો અને કાશીમાં બીજ વૈશ્ણવોની પેઠે રહી નીત્ય કીર્તન કરતો. તેને કોઈએ પૂછ્યું કે તું કોનો શિષ્ય છું તો કહેતો કે હું રામાનન્દનો શિષ્ય છું.

રામાનન્દને કોઈએ કહ્યું કે કબીર તમને શુરુ ગણે છે તો તમે તે મ્હેંજને ઉપદેશ આપ્યો છે ? ત્યારે રામાનન્દે વિચાર કર્યો કે એ કદી તેને ઉપદેશ આપી શિષ્ય બનાવ્યો નથી છતાં માફ નામ કેમ દે છે ! માટે મારે તેની પરીક્ષા કરવી જોઈએ. એક વખતે કબીરે કીર્તન કરવા માંડ્યું ત્યાં રામાનન્દ સ્વામી તેની પરીક્ષા કરવા એક બાજુ બનામાના ઉભા રહ્યા. કબીરે તો શરૂઆતમા રામાનન્દ સ્વામીનું નામ ઉચ્ચારી કીર્તનની શરૂ

આત કરી આથી તેની પરીક્ષા કરવા રામાનંદે રીસ ચઢાવી પોતાના પગની પાવડી કાઢી તેના ઉપર ફેંકી તે કબીરના માથામાં વાગી છતાં કબીરે તે પાવડી ગુરુને પ્રસાદ માની લેઈ લીધી અને વધુ આનંદથી રામાનંદ સ્વામીનું નામ લઈ ભજન કરવા લાગ્યો. એથી રામાનંદે તેને પૂછ્યું કે ‘હે કબીર, મેં તને ક્યારે ઉપદેશ આપ્યો છે’ ત્યારે કબીરે કહ્યું કે તે દિવસે રાત્રે આપ ગગારનાન કરવા જતા હતા ત્યારે આપના પગનો મને સ્પર્શ થતાં અપિ રામ નામનો ઉચ્ચાર કર્યો હતો, તે દિવસથી હું રોજ રામ નામનો જપ કરું છું તેમાં જો મારો અપરાધ હોય તો क्षમા કરો! આથી રામાનંદે કબીરને પોતાના શિષ્ય માની ક્રોધ છોડી દીધો અને તેને આશીર્વાદ આપી સતોષ પામ્યા પછી તેને તત્ત્વ જ્ઞાનનો ઉપદેશ આપ્યો, તે દિવસથી તે ભક્ત ગણાયો.

કબીર દયાળુ, શાંત, પરોપકારી અને ભક્ત હતા. બીજાના દુઃખે તેનું ચિત્ત દ્રવી જતું તે ધરને ગરીબ હતા પણ પરમાર્થ કરતાં એક વખતે તે ધરમાં ખાવાનું ખૂટતાં એક કપડું વેચવા જતા હતા, તે વખતે રસ્તામાં એક વૃદ્ધ શિયાળાની ટાઢમાં ધુજતો મળ્યો, તેણે કબીર પાસે લુધકું માગ્યું. એટલે કબીરે તરત તેને આપી દીધું, અને ઘેર પાછો ગયો. તેને વિચાર થયો કે ધરમાં તો વેળાની નથી ને કપડું તો આમ દીધું, પણ હશે, માફ જે થવાનું હશે તે થશે પણ ગરીબ તો સુખીજ થશે તે ઘેર આવ્યો તો તેની મા રસોઈ તૈયાર કરી કબીરની રાહ જોતી હતી તેને પૂછ્યું કે અનાજ તો હતું નહિ ને ક્યાંથી આવ્યું, ત્યારે તેની માએ કહ્યું કે: ‘વાહ, તેંજ માણસ મોકલી અનાજ મોકલ્યું હતું ને, તેની જ રસોઈ બનાવી આ સાબળી કબીર આશ્ચર્ય પામ્યો, અને તેની ખાતી થઈ કે ભગવાન પોતેજ અનાજ આપી ગયા છે.

કબીર માનતા કે ધન તો સર્વનો બહુ ઇશ્વર આપશે, ધનની કાંઈ શીકર નથી મા, આપણે ગરીબોને અનાજ આપ્યા કરો. પછી કબીરની મા રોજ ગરીબોને અનાજ આપ્યા કરતી કબીર ગરીબોને અનાજ આપે છે એમ સાબળી બહુ માણસો આવવા લાગ્યા એક વખતે તેણે એક રાજાને કહ્યું હતું કે હે રાજા! ધનની દરકાર શી? જીવન અને મરણ બંને સરખાં છે કું તો મૂર્ખ છું પેટ ભરવા માટે સામાન્ય ધનની મને ઈચ્છા નથી જે ગરીબ, બૂખ્યા અને પૈસાને માટે આતુર હોય તેનેજ તું ધન આપીશ તો પુન્ય થશે આ પછી રાજા કબીરના કબા પ્રમાણે ગરીબોને દાન કરવા લાગ્યો એક વખતે કબીરે પોતાની બીને એક

વાણીયાને ત્યાં ધરેલો મૂકી દાણા લાવી ગરીબોને તેમ સાધુ સતોને જમાડ્યા હતા.

કબીરને એક જાણે પૂછ્યું કે પ્રપચમા રહી પરમાર્થ સંધાતો નથી એમ કહે છે તે સાચું કે ખોટું ત્યારે કબીરે કહ્યું કે કાલે તમને જવાબ આપીશ. બીજે દિવસે બપોરે તે સુતરના તાણા જુદા કરતો હતો તે વખતે તેણે તેની સ્ત્રીને દીવો લાવવા કહ્યું. સ્ત્રી દીવો સળગાવી લાવી. પછી કબીરે તાતણા જુદા કરી તેને દીવો લપ જવા કહ્યું. આ પછી બીજે દિવસે પેલા માણસે કહ્યું કે, મેં પૂછેલો ખુવાસો કરો. ત્યારે કબીરે કહ્યું ખુલાસો તો થઈ ગયો છે. જુઓ, ખરે બપોરે અજવાળુ છતાં તાતણા જુદા કરવા મેં મારી સ્ત્રીને દીવો કરવા કહ્યું, તે તેણે કંઈ પણ પૂછ્યા વગર કરી આણ્યો, તેમ જોને તેવી સરળ હૃદયની સ્ત્રીની અનુકૂળતા હોય તે જ પ્રપચમા ગદી પરમાર્થ સાધે છે. આ સાબળી પેલા માણસને સતોષ થયો.

એક વખતે કબીર તીર્થયાત્રા કરવા નીકળ્યો. મથુરા થઈ દિલ્હી ગયો ત્યાં સિકંદર લોદી બાદશાહ હતો. તેને કોઈએ બરબચું કે કબીર કરીને એક ધુતારો સાધુ બની લોકોને હોગે છે માટે તેને શિક્ષા થાય તો ઠીક. જેથી બાદશાહે કબીરને પકડી મગાવ્યો. સીપાઈએ બાદશાહને સલામ કરવા કબીરને પકડી મગાવ્યો. સીપાઈએ બાદશાહને સલામ કરવા કબીરને કહ્યું. પણ કબીરે તો કહ્યું કે હું કોને સલામ કરું, આ જગતમા કોઈ મારનાર નથી. આ સાબળી બાદશાહ ગુસ્સે થઈ કબીરને યમુનામા ફેંકાવ્યો. પણ તે ન કુખતા સામે કિનારે ફરતો જણાયો. ફરી પકડી તેને સળગતી મહેમા ફેંક્યો પણ તેને કોઈ થયું નહિ, હાથી પાસે પીલાવા યત્ન કર્યો પણ હાથી તેનાથી ડરી દૂર જતો રહ્યો. આથી બાદશાહે બપર્યુ કે આ તો કોઈ મહા પુરુષ છે માટે નખીને તેને વિદાય કર્યો.

કબીર હિંદુ અને મુસલમાનને સરખા ગણતો, બંને જાતિના તેના શિષ્યો હતા. તેણે ધણી બજાવે લખ્યા છે તે મ્નેક બજનના અંતે ' કહેત કબીરા સુન બે સાધુ ' એમ ધણે બાંધે લખ્યો. કબીરપંથી લોકો એક બીજા સાથે મળે છે ત્યારે બદગી સાહેબ કે સત સાહેબ એમ કહે છે. તેને સત ગોપાલ અને ધર્મદાસ નામે બે મુખ્ય શિષ્યો હતા. વળી કમાલ તેનો પુત્ર હતો તે પણ તેનો શિષ્ય હતો. સિવાય વિમાન, શુવન અને દાદુ નામે શિષ્યો હતા.

રામાનુજાચાર્ય સપ્રદાયમાંથી રામાનંદી સપ્રદાય થયો અને તેમાંથી કબીરે કબીર પંથ સ્થાપ્યો છે. રામાનંદી અને કબીરપંથી એક સરખું તીલક કરે છે તે ઈશ્વર એક છે એમ માને છે અને આપણા દેહમાં અખડ જ્યોતિષે પ્રકાશે છે ઈશ્વર તુ ખ્યાન કરવું એજ મોટા ધર્મ માને છે જો બ્રાહ્મણની સેવા કરવી, માસ, મંદિરા બલિયાર હિસાનો ત્યાગ કરવો સત્ય, દાન, દયા, ક્ષમાનુ પાલન કરવું એ તેના સિદ્ધાંત છે કબીરે હિંદુ મુસલમાનનો ભેદ રાખ્યો નથી. રામ અને રહિમ એક છે એમ તે કહેતો તેનું અવસાન સંવત ૧૫૦૫ માં આસો સુદ ૧૧ ના રોજ મગર ગામમાં થયું હતું.

કબીર મરતા અગાઉ પોતાના શિષ્યોને એકઠા કરી કહ્યું હતું કે : ' આજે હું પરલોકમાં જઈશ, મારા જીવનની લીના પુરી થઈ છે હું એવું જીવન રહી કર્મથી વૈભવ થયો છું, માટે આ અપવિત્ર શરીર હવે રાખવાનું ફળ નથી. મગર રાજ્યમાં મારા મોક્ષ થશે ' આટલું કહી તે લુપ્તકુ એટી સૂતો અને દેહ ત્યાગ કર્યો. પત્ની નેના હિંદુ અને મુસલમાન શિષ્યોમાં શ્રદ્ધ લેવાની તકરાર થઈ એવામાં તેના અર્ધ ભાગ ઉપર તુલસી અને અર્ધ ભાગ ઉપર મરવો જણાવ્યો. જેથી તુલસી લેઈ કાઢીના રાજ્ય વીરસિંહે આળી અને તેની રાખ ત્યાં કબીર ચૌર નામે જગામાં દાટી. તેમ મુસલમાન શિષ્યોએ મરવાને લઈ જઈ ગોરખપુર પાસે મગર ગામમાં દાટ્યો અને ત્યાં સમાધિસ્તંભ બાંધ્યા હતા કબીર ચૌર અને મગરની સમાધિ કબીરપંથીઓનું તીર્થ મનાય છે.

કબીરે કબીર પંથ ચલાવી ધણીને ધર્મ ગ્રંથે દોર્યા હતા તેના બાજનો પ્રજામાં હળુ પશુ ભાવથી ગવાય છે કબીર આત્મજ્ઞાની હોયો.

શરીર મન અને આત્માની ઉન્નતિ કરનાર વિષયો ચર્ચાતું “ભાગ્યોદય”

માસીકના તમે જરૂર આહક થજો તેમાં તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી વિષયો, મહાપુરુષોના જીવન ચરિત્રો, બોધક વાર્તાઓ અને વૈદિક સંબંધી વિષયો આવે છે વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૪-૦-૦ આજે જ આહક થવા લાગ્યો તેની ભેટ “આત્મજ્યોતિ કિંવા બ્રહ્મદર્શન” મળે છે.

વ્યવસ્થાપક ભાગ્યોદય—અમદાવાદ.

પ્રકરણ ૪૭ મું.

શીખ ગુરુ નાનક.

બાલ્યાવસ્થા.

ગુરુ નાનકે શીખ સ પ્રદાય સ્થાપ્યો છે તેમનો જન્મ પઝાળમા રાત્રી નદીના તીરે આવેલા તળબ ડી ગામના કાલુવેદી નામના એક સાધારણ સ્થિતિના માણસને ત્યા થયો હતો કાલુવેદીની પત્નિનું નામ તૃમાણ હતું ગુરુ નાનકનો જન્મ સવત ૧૫૨૬ ના કારતક સુદ ૧૫ ના રોજ પંચોદશીએ થયો હતો પુત્રનો જન્મ થતા કાલુવેદીને તેમજ માતા તૃમાણને આનંદનો પાર રહ્યો નહિ કાલુવેદી તે વખતે મુમલમાન હકિમનો મહેસુલી કારકુન હતો છતાં તેણે પુત્રજન્મની ખુશાલીમા ગામમાં જોગ ધાણા બેઝ્યા

તેમણે પડિત હરિદ્યાળ સર્મા પાસે પુત્રની જન્મકુડળી કરાવી તેમા બાળકના ગૃહ અને ચકાદિ ચિન્હો જોઈ જોગીને નવાઈ લાગી તેમણે કાલુવેદીને કહ્યું કે “ તમે ધણા નસીબદાર છો, તમારે ઘેર કોઈ અવતારી પુરુષ જન્મ લીધો છે તેના ગૃહસંયોગો ઉપરથી એ બાળક મહાન પુરુષ થશે એમ લાગે છે જગત્ એના ચરણે મરતક નમાવશે અને હિન્દુ મુસલમાન બન્ને એના ઉપર પરમેશ્વરિ વરસાવશે ” જ્યોતિષીની આ ભવિષ્યવાણી સાંભળી તેમના માબાપના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ તેમ નાનકનામાં આ લક્ષણો નાનપણથી જણાવા લાગ્યા

નાનકે વર્ષ દિવસની ઉમ્મરે તો ચાલવા માડ્યું. તેમ તેમને તેજ ઉમ્મરે દાત પણ આવી ગયા તેમણે બોત્તવાની શરૂઆત કરી ત્યારથીજ હાથરનું નામ દેવા માડ્યું તેઓ નાનપણથીજ બેસતા ત્યારે પશાસન વાળીને બેસતા અને જાણે ઉડા ધ્યાનમાં નિમગ્ન હોય તેવા જણાતા પાંચેક વર્ષની

ઉમ્મરે તો તે પોતાની સરખી વચના બાળકો સાથે પ્રભુની મહત્તાનું જ્ઞાન થાય અને નીતિને રસ્તે જવાનું મન થાય તેવી વાતો કરતા, નાનપણમાં તેમને ધરમાથી જે કંઈ ખાવાનું કે રમકડાં વિગેરે આપવામાં આવતું તે બહાર જઈ પોતે બીજા બાળકોને હર્ષપૂર્વક બેઠેલી આપતા. આ પ્રકારની ઉદારતા અને સમાન દૃષ્ટિ તેમનામાં નાનપણથી જ હતી.

એક વખતે તેમની સાતેક વર્ષની ઉમ્મરે તેમના માશી તમને રમાડવા આવ્યા તેમણે નાનકની ચાલચલત જોઈ પોતાની જેન તૃપ્તાળે કહ્યું કે. “આ છોકરો તો ગાડા જેવો જણાય છે, ધરમાથી ગમે તે વસ્તુ લઈ જઈ બીજા બાળકોને આપી દે છે અને ખાલી હાથે પાછો આવે છે.” આ વાત નાનકે સાંભળી તેથી તેમણે કહ્યું કે “માસી, મારા જેવો એક ગાડો તારા ધરમા પશુ થશે.” આ સાંભળી સર્વ હસી પડ્યા પશુ ભવિષ્યમાં નાનકનું તે વચન સિદ્ધ થયું તેમની માસીને ત્યાં એક રામચંદ્ર નામના મહાપુરુષ ઉત્પન્ન થયા તે મહા આત્મજ્ઞાની થયા હતા.

નાનકે નાનપણમાં ગામઠી શાળામાં, વેદ પાઠશાળામાં અને મોક્ષવીજ્ઞાના મક્તબખાનામાં શિક્ષણ લીધું તેમને છ વર્ષની ઉમ્મરે તેમના ગામમાં ગોપાળ પંડ્યાની શાળામાં હિંદી શીખવા શુરૂઆત હતા. મહેતાજીએ તેમને પાઠી ઉર એકડા ધુટવાનું કહ્યું. ત્યારે નાનકે તેમના તરફ જોઈ કહ્યું કે “શુ તમે મને બાણીવી શકશો?” મહેતાજીએ કહ્યું “હા, મારો ધંધો એજ છે આવા સવાજ ન પૂછતા તું ચાલ એકડો ધુટવા માડ.” આથી વળી નાનકે કહ્યું “સાહેબ ત્યારે આપ મને સારી પેઠે બાણીવી શકવાનું કહો છો તો પ્રુછ છું કે “આ સંસારના હિસાબ કિતાબ શીખનારાઓમાંના બણીની અતકાળે દુર્દશા થઈ છે, તેમને બણો કલેશ ભોગવવો પડ્યો છે, તો હું તો અહિં પરમેશ્વરનું નામ બાણીવા આવ્યો છું તો આ સંસાર-બંધનથી મુક્ત થવાનો માર્ગ મને બતાવો.”

આ સાંભળી મહેતાજીનો મિનજ ગયો અને ચીડાઈને બોલ્યા “તું તારા મનમાં શુ સમજે છે? તું બધ અને મોક્ષ શબ્દોમાં શુ સમજે?” આ સાંભળી નાનકે કહ્યું “સાહેબ, હું હજી બાળક છું અને અજ્ઞાન છું છતાં તમે કહો તો હું તમને તે સંબંધી કહી સંભળાવું.”

આવો સ્પષ્ટ વક્તા અને દબી જાય નહિ તેવો છ વર્ષની નાની ઉમ્મરનો આ નવોજ વિદ્યાર્થી હતો આથી મહેતાજી વિચારમાં પડી ગયા. તેમણે નાનકને કહ્યું “સમજાવ જોઈએ બંધ અને મોક્ષની વાત.” આ સાંભળી

નાનકે ગંભીરતાથી કહેવા માડ્યું કે “જરા શાંત થાઓ, લક્ષ્યપૂર્વક સા-
ભળો, મોહને બાળી નાંખો, તેને ધસીને જાહી બનાવો, તમારી બુદ્ધિને
કામળ કંપો, પ્રેમની કક્ષમ બનાવો, અને ગુસ્સેવને પૂછીને જે અનન્ત અને
પારાવાર રહિત છે તે પરમાત્માનું નામ જપવંતુ વર્તો એમ કહ્યો. હે આપ્યા,
એવા લેખ લખી જાણો કે જેથી જેની પાસે લેખ માગીએ તે અક્ષિતની
ઉપર સચોટ નિશાન પડે”

આ સાંભળી મહેતાજી બોલ્યા “છોકરા તું જાણે છે તે આજ કે ?
હું ધારૂં છું કે કોઈ બટકતા ફકીર પાસેથી તે આ શબ્દો સાંભળ્યા હશે.
પણ ઇશ્વરની પ્રીતિ સપાદન કરવાને દરેક હિંદુએ શુ શુ કરવું જોઈએ તે
ક્રિયાઓ સખધી તું કાંઈ જાણે છે ? આ સાંભળી નાનકના મો ઉપર તેજ
આવી તેમણે જીસ્સાભેર કહેવા માડ્યું “તમે ધર્મનું રહસ્ય બિંદુક્ષ્મ સમ-
જતા નથી, વેદ અને ધર્મશાસ્ત્રોની કુચી ખોલ બેઠા છો, તમે હિંદુઓના
સરળ અને પવિત્ર ધર્મને અતરમા પેસવા ન દેતા અનેક પ્રકારના માત્ર
બહારના જ કર્મકાંડની જાળમાં ગુમળાવી માર્યો છે બાહ્ય કર્મકાંડમાજ તમે
સર્વસ્વ માની બેઠા છો અને અંધેરી હાર ચલી, જે ઘાતાર જે ઘાતાર
બોલી રહ્યા છો. ઇશ્વરને તમારા શરીર કે ઠોર પુરીની કે પર્ષસાની ક્ષત્ય
જોઈતી નથી સત્ય અને પ્રમાણિકપણના સદ્ગુણોથી અંત કરણ્યપૂર્વક તેની
સેવા કરવી જોઈએ માત્ર ટીલા ટપકાથી કે ઉપર ઉપરના રામનામના જ-
પથી તે છેતરાતો નથી તો પછી તેની પ્રીતિ તમે કેવી રીતે સપાદન કરી
શકશો ‘સ્મૂળ રૂપાતરથી ઇશ્વરના પવિત્ર નામને તમારે કલકિત ન કરવું
જોઈએ” આ સાંભળી મહેતાજીને ધણું લાગી આવ્યું

તે પછી ત્રણેક વર્ષે નાનકને તેમના પિતાએ સસ્કૃતનો અભ્યાસ કરા-
વવા માટે પડિત વ્રજનાથ શર્મા પાસે મુક્યા પડિને વિધિપૂર્વક પ્રારભ કરા-
વીને ઈ નમઃ સિદ્ધિમ્ ॥ નો મત્ર પાટી ઉપર લખી આપી મેઝે કરવા
કહ્યું નાનકે પાટી હાથમા લઈ પડિતજી તરફ જોઈ કહ્યું “એનો અર્થ
તો જરા કહી બતાવો ?” આથી પડિતજીએ કહ્યું “હમણા તારે અર્થનું
કોઈ પ્રયોજન નથી એને મોઢેજ કરો” આ સાંભળી નાનકે કહ્યું “તો
અર્થ વગર માત્ર શબ્દોચાર કરવાનું શુ કારણ ?” પડિતે કહ્યું એ પ્રમાણે
રોજ ચોડા ચોડા શબ્દ ચાલ રાખવાથી કેટલેક દિવસે મોટા મોટા ગ્રંથો
કહાએ થઈ જાય છે”

નાનકે—“તેનું તાત્પર્ય જાણ્યા વગર માત્ર ગ્રંથો જોખી મારવાથી
શો લાભ ? કહ્યું છે કે જે વેદને માત્ર બણીજ જાણે છે અને અર્થ સમ-

જોતો નથી તે ખરેખર મૂકા લાકડાના કુદા જેવોજ છે.”

આ સાંભળી પડિતને આશ્ચર્ય થયું તેમણે ધાર્યું કે ભવિષ્યમાં આ કાષ્ઠ અસાધારણ પુરુષ નીવડશે તે પછી નાનકે અહિં વેદાંતનું જ્ઞાન સારી રીતે મેળવ્યું તેમ પુરાણોનું પણ અવલોકન કર્યું તે વખતે રાજભાષા ફારસી હતી. પોતાના બાપ સરકારી નોકરીમાં હતા તેથી તેમણે ધાર્યું કે પુત્ર જો સારી રીતે ફારસી શીખશે તો કાષ્ઠ સારી નોકરી પણ મળશે. તેથી તેમને સંવત ૧૫૩૯ માં ૧૩ વર્ષની ઉંમરે મોલવી કુતુબુદીન પાસે ફારસી શીખવા મુક્યા. મોલવીએ તેમને અલેફ, બે, પે, વિગેરે ફારસી મૂળાક્ષરો લખી આપ્યા હતા તેમને પણ નાનકે તેનો અર્થ સમજાવવાનું કહ્યું તેથી તેમણે કહ્યું કે દરેક હર્ફ છુટો છુટો હોય ત્યાં સુધી તેનો અર્થ કાષ્ઠ બોધ કરી શકતા નથી જ્યારે હરફ મળીને શબ્દ થાય ત્યારે તેનો અર્થ થાય છે.

નાનકે કહ્યું “ તો જુદા જુદા હર્ફ અર્થ વગરના છે ? ” મોલવીએ કહ્યું હા, તેથી નાનકે કહ્યું જ્યારે મૂળ અક્ષરો જ અર્થ રહિત હોય તો પછી અક્ષર સમુદાયથી શબ્દ બને તેનો અર્થ ક્યાથી આવે ? મૂળ જ ન હોય તો પછી ક્યાથી ક્યાથી ? માટે દરેક હર્ફનો પણ કાંઈ અર્થ તો થવો જ જોઈએ જુઓ. અલફ (અ) અક્ષાને યાદ કરવાનું કહે છે બે (બ) શુરાધને ઓડવાનો ઉપદેશ આપે છે અને કહે છે કે કાષ્ઠને છુરો કઢીશ નહિ અને બર્થ અંબડામાં તારી જીલ્લી બરખાદ કરીશ નહિ, તેમ તે (ત) તોખાહ (પશ્ચાત્તાપ) કરવાનો અને સેક (ર) પરમેશ્વરની પિછાણ કરવાનો ઉપદેશ આપે છે ”

આ પ્રમાણે નાનકે દરેક અક્ષરનો અર્થ કહી સંભળાવ્યો તે સાંભળી મોલવી સાહેબના હૃદય ઉપર ભારે અસર થઈ અને તે સાસારીક ખટપટોથી અલગ થઈ પ્રજ્ઞાભક્તિમાં લીન થયા.

ગુરુ નાનકે ગણિતશાસ્ત્ર અને ફારસીનો સારો અભ્યાસ કર્યો હતો. તેમ તેમના બાપના મિત્ર સૈયદહુસેન પાસેથી પણ તેમણે ફારસીના ઉત્તમ ગ્રંથોનું જ્ઞાન મેળવ્યું હતું.

નાનકે સર્વથી પહેલાં હિન્દી શીખવનાર પડિત સાથે વાદવિવાદ કર્યો તે પછી તે દિવસે ઘેર આવી તે એક એકાંત ઝોરડામાં જઈ બારણું બંધ કરીને બેઠા.

જમવાનો વખત થયા છતાં નાનકે ન જણાયાથી તેમના માતાને મિત્તા થવા લાગી કે હજી પુત્ર ઘેર કેમ ન આવ્યો તે નાનકને બોળવા અહેલામાં ગયા પણ નાનકનો પત્તો ન મળ્યો તેથી માતા ઉદાસ થઇને

બેઠા, એવામાં અડકાવેલા ઝોરડા તરફ તેમની નજર ગઇ. આરણ્ય ધક્કેથી અદર જોયું પણ અદરથી વાસેલું હતું તેથી શી રીતે ઉધડે ? તેથી માતાને લાગ્યું કે, પુત્ર અદર છે તેથી તેમણે જીમ મારી આરણ્ય ઉધેડવાને નાનકને કહ્યું, પણ નાનકે કાંઈ ઉત્તર ન આપ્યો તેથી માતા ગભરાયા, તેમણે પોતાના પતિને બોલાવી આરણ્ય ઉતારાની નાખ્યું તો અદર નાનક સમાધિમાં બેઠેલા દોડા

આથી પિતાજીએ તો તેમને ઠપકો આપ્યો પણ માતાએ તો તેને હૃદય સાથે ચાપી કહ્યું “ બેટા, ખાવાનું પણ ભૂલી ગયો ? ” પછી તેમને જમવાનું આપ્યું પણ તેમણે કાંઈ ખાધું નહિ પિતાએ ધમકી આપવા માંડી પણ તેની તેમના ઉપર કાંઈ અમર થઇ નહિ,

આ પહેલાં તે ધણીવાર ઝાડીમાં કે એકાંત સ્થળમાં ચાલ્યા જતા, ધરમાં એકાદ ખૂણામાં કે ઝોરડામાં શન્ય મૂન બેસી રહેતા રમવું, ખરાડ પાડવા, તોફાન કરવું એ જાળકનો સ્વભાવ હોવા છતાં તેમનું કાંઈ તે વખતે તેમનામાં નહોતું, જેથી ઘણા લોકો કાલુને કહેતા કે તમારા છોકરાને કાંઈ રોગ થયો છે માટે તેનો ઉપાય કરો

જ્યારે નાનક કલકો મુઠી ઝોરડામાં મૌન બેસી રહ્યા અને કાંઈ ખાધું નહિ ત્યારે કાલુને લાગ્યું કે ખરેખર પુત્રને કોઈ રોગ થયો હશે, તેથી તેમણે વૈદને બોલાવ્યા, વૈદે આવી નાડી તપાસવા નાનકનો હાથ ઝાલવા માડ્યો પણ નાનકે હાથ પાછો ખેંચી લઇ કહ્યું તમને શું રોગ થયો છે, તે જાણવા માટે મારે તમારી નાડી જોવી છે મોટા મોટા રોગો પણ મારી દવાથી મટે છે, તો આ રોગનો શો હિસાબ છે ? હું તમને સારી દવા આપીશ તેથી તમારા સ્હેરા ઉપરની શીકાશ જતી રહેશે અને ફરી સરીર તદુરસ્ત થશે. ”

આ સાંભળી નાનકે કહ્યું ‘ વૈદ, તમે મારી નાડી જોવા ઇચ્છો છો પણ તમને ખબર નથી કે મને શરીરનું કાંઈ દરદ નથી પણ મને તો હૃદયમાં પરમેશ્વરના પ્રેમનું દરદ થયું છે માટે તમે ઘેર જાઓ, મારા રોગને માર તમે પામી શકવાના નથી, તમે જાતેજ તદુરસ્ત નથી તો બીજાને શી રીતે તદુરસ્ત બનાવી શકશો ? ” હજારો મનુષ્યો કે જેમને હું ચાહું છું તેમને અજાનથી નાશ પામતા જોઉં છું તેથી મને દરદ થાય છે તેમથી તમે મને શી રીતે બચાવી શકવાના ? તમારા માથા ઉપર મરણ્ય ઝંજુમી રહ્યું છે તો પછી તમે નીરાતે કેવી રીતે ઉઘી શકશો ? પૈસાને માટે જ તમે બીજાનો રોગ સારો કરવા ઇચ્છો છો ત્યારે જે ઝેર તમારા હૃદયનો

શ્વપ કરતું જાય છે તેનો કેમ વિચાર કરતા નથી ? વૈદ આ સાબળી સ્તબ્ધ બન્યો. એક શબ્દ તેનાથી વધુ ન બોલાયો તો પછી નાડી તપાસવાની તો તેની હિમત ક્યાથી જ રહી હોય ?

વૈદ નાનકના પિતાને કહ્યું આ છોકરાને કોઈ રોગ નથી પણ તેનું દરદ જુકુબ છે, એ સામાન્ય માણસ નથી પણ મનુષ્ય જાતિનું કલ્યાણ કરવા માટે પ્રભુએ મોકલેલો કોષ્ટ શીરસ્તો કે પેગમ્બર જણાય છે. ધન્યર ઉપરના પ્રેમને લીધે એ આખી મનુષ્યજાતિ માટે સમાન દષ્ટિ રાખે છે. અને તેથી લોકોના દુઃખ જોઈને એ દુઃખ પામે છે, તમે એને એકાંત સેવન કરવા દેજો ગભરાવાનું કારણ નથી, ” એમ કહી વૈદ નાનકને મહાપુરુષ માની પ્રણામ કરી પોતે ઘેર ગયે,

ગુરુ નાનકની નવ વર્ષની ઉમ્મર થઈ એટલે તેમને ઉપવિત-જનોષ્ઠ આપવા માટેની તૈયારી કરી, તેમને જનોષ્ઠ આપતી વખતે તેમણે ગોરને કહ્યું “ મહારાજ આ તાનણો શા ખપતો છે ? અને તે પહેરનારે શુ શું કરવું જોઈએ ? ” આ સાબળી ગોરે કહ્યું ‘ આ જનોષ્ઠ પહેર્યો શિવાય કોઈપણ માણસ યત કિંતામા ભાગ લઈ શકતો નથી, તેને જનોષ્ઠ દીધા પછી તે સર્વ ધર્મ ક્રિયામા ભાગ લઈ શકે છે ”

નાનકે કહ્યું—“ જો કોઈ માણસને જનોષ્ઠ દીધા પછી તે પોતાની રીતભાત બદલે નહિ અને સદાચરણી થાય નહિ તો શુ આ તાનણો તેને પવિત્ર રાખી શકે ખરો કે ? તેને પોતાના કષ્ટોના કર્મના ફળ ભોગવવા પડે કે નહિ ? ” જવાબમા ગોરે કહ્યું “ તની મને ખચર નથી પણ આપણા શાસ્ત્રમા લખ્યું છે અને પરાપૂર્વથી આપણા આપદાદાના ચાલતા રીવાજ પ્રમાણે જનોષ્ઠ દેવી પડે છે ” નાનકે આ સાબળી કહ્યું “ તમે જ્યારે આ સમજાવો શકતા નથી અને માત્ર ચાલતા રીવાજને આપીન થવાનું કહેો છો તો તે કેમ બને ? હું કહિના ગુલામ થવા માગતો નથી ”

આ સાબળી બીજા લોકો પણ આશ્ચર્ય પામ્યા અને તેમના માથાપ પણ દુઃખી થયા જેથી નાનકે જનોષ્ઠનો અર્થ આ પ્રમાણે સમજાવ્યો.

“ દયાના કપાસમાથી સતોષરૂપી સુનર કાતી, સત્ય અને તપની ગંદિ વાળો, એ જ જનોષ્ઠ જીવને માટે છે, એ જનોષ્ઠ કદી તુટતી નથી, મેલી ચતી નથી, બળતી નથી કે ખોરાતી નથી આવી જનોષ્ઠ જે પહેરે છે તેમને ધન્ય છે ”

આ સાબળી ગોરે કહ્યું, એ વાત તો ખરી પણ કોઈ જનોષ્ઠ દીધા વગર આવે ! તમારા માથાપે આજે તમને જનોષ્ઠ દેવાને ખર્ચ કયું છે

તેમના સામુ તો જુઓ. તે કેવા નિરાશ થઇ ગયા છે ! નાનકે કહ્યું. “ હું તેમને રાજી ગમવા કે આજે કરેલા ખર્ચને માટે રૂઢીતો યુક્તિમાં થવા મા-
અતો નથી બહારના દેખાવ કરતા અંદરના તત્વ તરફ હું તમે સમજાવું
આનંદ જેવું છું, ખરી અઢાથી માણસ પૂજ્ય અને છે અને ઇશ્વરની ભક્તિથી
તેમ સદ્વર્તનથી પૂર્ણતાને પામે છે ”

નાનકે સમજતા હતા કે જનોઈ એ માણસને એકદેશીય બતાવવાની
અમુક પ્રકારના મજામની ફાળી છે, જે હું તેને પહેરૂ તો મારી ગણતરી
પણ એક દેશીયમાં જ થાય, મારે તો હિંદુ યુગલમાં જ નેતે સરખા
મણીને તેમને હીનોપદેશ કરવાનો છે અને મક્કા મદીના સુધી પ્રવાસ કર-
વાનો છે અને જનોઈ તો તેમાં બધનકતો થઈ પડે તેમ છે અને તેના
વિના મને જરા પણ હાનિ થાય એમ જણાતું નથી તો પછી શામાટે હાથે
કરીને બધનમાં પડવું

નાનકની આ રીતભાતથી વેદીકુટુંબને બાજુ વજાત થયો હોય
તેમ લાગ્યું, આ કાંઈ સામાન્ય પ્રશ્ન નહતો પરપરાની ધર્મપ્રણાલી તુલ-
વાનો, જીવનપર્યંત દિવસ બોધ બેસવાનો, પતિત થઈ જાતિ બહાર રહે-
વાનો અને લોકોની નિંદાનો વિષય થઈ પડવાનો પ્રમગ્ન હતો માતા નૃમા-
જીને પુત્રના આવા આચરણથી લાગી આવ્યું તેમણે રડતા રડતા પુત્રને
કહ્યું “ બેટા આમ ગાડો શું થાય છે આપણા કુળ અને જાત તરફ તો
બધ આપ, તારા આવા આચરણથી આપણને જગતમાં કેટલું નીચું જો-
વાનું થશે ? આપણે પતિત કહેવાઈશું અને લોક મ્હેણા દુણાથી અમને
દુષી નાખશે તે જોવા શું તું ગણ છે ? તું હક સુધી તારી આ ગરીબ
માની ખાતર પણ જનોઈ પહેરાવવા દે.

નાનકે માતાના આસુ અને રોહપૂર્ણ સાદા શબ્દોથી તેમનું કહેવું
માની લીધું અને જનોઈ પહેર્યું

નાનકે નાનપણમાં બાજુના તરફ કાંઈ વધુ લક્ષ આપતા નહોતા તેમનું
બધ નાનપણમાંથીજ માત્ર પ્રભુપ્રેમ ઉપર હતું ગામમાં નાનકનીજ વાતો
આલસી હતી. કાંઈ તેમને ગાડા કહેતા, કાંઈ તેમને ભગત કહેતા કાંઈ તે
તેમને હરામ હાડકાના અને એદી ગણતા આ વાતો કાલુવેદીના કાન સુધી
પણ આવી તેમણે એક દિવસ પુત્રને પાસે બેસાડી કહ્યું “ બેટા લોકો કહે
છે કે તું ગાડો છે, આજસુ અને એદી છે, તે મારાથી સમજાતું નથી માટે
જે તું ન બાજુ તો હવે કંઈ ધર્મ કરે તો સાફ આપણું જોતર સાચવે તો
મણ સાફ ત્યાં તને હરવાદરવા ને રમવાનું મળશે અને તું આજસુ છે એવે

લોકોનો જે ભ્રમ છે તે ખોટો પડશે. હવે વળી તું મોટો થયો, કાષ્ટ નિરૂ-
જ્યો ઘર્ષ બેસી રહેવાથી પાસવે નહિ. તું કશું ન આરંભે તો ખેતી કરે તો
પણ સારું ”

નાનકેને ખેતરમાં ફરવાનું અને કુદરતી લીલા જોયા કરવાનું બહુ ગ-
મતું. તેમને એકાંતમાં રહેવાનું સારું લાગતું તેથી તેમણે પિતાની આ વાત
જાણી તરત જ કહ્યું કે: “ પિતાજી, જો તમારી એવીજ ઈચ્છા છે તો
હું કાસથી જ ખેતરમાં જઈશ ”

નાનકે તરતજ પોતાની વાત કશ્વલ કરી તે જાણી કાલુવેદીને પણ
હર્ષ થયો. અને ધાર્યું કે હવે સુધરશે ખરો.

નાનકે બીજા દિવસથી જ ખેતર સાચવવા જવા માડ્યું. ગાયોનાં ટોળા
લઈ ગોવાળો ખેતરમાં ફરતા તેમની સાથે નાનકે મિત્રતા કરી અને તેમને
ઉપદેશ આપવા માડ્યો. એક દિવસે સમીસાંજ થતા ગામમાં જવા માટે
ગોવાળીયા તૈયાર થયા અને તેથી એક ગોવાળીયે વાસળી વગાડી જેથી ફર
જયેલી ગાયો પણ તે સાંભળી તેની પાસે દોડી આવી ભેગી થઈ, આ જોઈ
નાનકે ગોવાળને કહ્યું જુઓ તમારી વાસળી સાંભળી ગાયો પણ જાણી ગઈ
કે આપણને બોલાવે છે અને જવાનો વખત થયો છે પણ આપણે મનુષ્યો
પશુઓ કરતા પણ પામર છીએ. પ્રભુ અનહદ વાસળી વગાડી રહ્યો છે છતાં
તેના ગીતના ભેગે આપણે સમજી શકતા નથી અને તે પ્રભુએ વર્તી શકતા નથી.”
આમ વાતોમાં ગોવાળીયાઓનું બીજી તરફ લક્ષ રહ્યું નહિ તેથી ગાયો પા-
સેના ખેતરમાં પેસી ચરવા લાગી.

એવામાં તે ખેતરનો માલીક આવી પહોંચ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે-
“ તમે ઉપર રહીને મારું ખેતર બેલાડાવ્યું માટે ચાલો તમને બધાને હું
ચાણુદાર પાસે લઈ જઉં છું ” આ સાંભળી ગોવાળો તો ગભરાયા પણ
નાનકે તેમને હિંમત આપી. પછી બધાને તે ખેતરવાળો ચાણુદાર પાસે લઈ
જઈ ત્યાં ફરીયાદ લખાવી કે “ આ લોકોએ મારું ખેતર બેલાડી મૂક્યું છે
માટે તેમને યોગ્ય સજા થવી જોઈએ ”

ગોવાળીયાઓએ જણાવ્યું કે “ મહારાજ! નાનકે અમને ઉપદેશ
આપતા હતા તેથી અમે અમારું જ્ઞાન ભૂલી વાતો સાંભળતા હતા જેથી
ગાયો તરફ અમારું લક્ષ ન રહેવાથી અજાણ્યતા તેમનો ખગાડ થયો હશે,
માટે મારું કરવું જોઈએ. ”

આથી ત્રહાંમતનો બધો ભાર નાનકના ઉપર આવ્યો તેથી તેને વધુ
સજા કરવાનું હતું. પણ તે પહેલાં નાનકે કહ્યું કે આપ ન્યાય આપતા પ-
હેલાં ખેતરમાં જઈને તપાસ તો કરો કે કેટલું નુકસાન થયું છે અને પછી

અમને સમ કરશે તો તે અમે ભોગવવા ખુશી છીએ આ વાત શાશ્વત્તરે કથુલ કરી અને નુકશાન નોવા માટે ખેતરમા ગયા તો ત્યા જઈ નોતાં આખુ ખેતર હંતું તેવુજ જણાયુ તેમા કાઈ પણ બગાડ થયેનો દીકો નહિ.

શાશ્વત્તરે જાણુ કે ખેડુને જીવી ફરિયાદ કરી છે, ખેતરમા તો નુક-
શાન થયુ નથી જેથી તેને સખન કપકા આપ્યો અને કંચુ કે “જો હવે
પછી કોઈના ઉપર જીવી ફરિયાદ કરશે તો તને સખન સજા કરીશ ” પછી
તેમણે નાનક અને ગોવાળોને છોડી મુક્યા

નાનકના ખેતરમા બરોબર ફાલ આપ્યો હતો અને આ વર્ષે દર વર્ષ
કરતા વધુ પાક ઉતરવાની આશા હતી આજીઆજીના લોકો પોતાના ખેત-
રોમાંથી પખીઓને ગોઠણો મારીને, હાકારા કરીને ઉડાડી દેતા, જેથી તે
પખીઓ ત્યાંથી ઉડી બવા નાનકના ખેતરમા ફરી વળ્યા નાનકના હૃદયમા
પખીઓ માટે પણ પ્રેમનુ સ્થાન હતુ જેથી તેણે પોતાના ખેતરમાંથી પ-
ખીઓને ન ઉડાડતા જેમ જેમ વધુ પક્ષીઓ આવ્યા તેમ તેમને હર્ષ થવા
લાગ્યો અને આનંદમા આવી જઈ બને હાથ ઉઘા કરી તેમણે ગાવા
માડ્યું કે -

“ રામાલી ચિહીયાં રામલા લેત
જા હો ચિહીયા મર મર વેટ,”

આ પ્રમાણે બધા પક્ષી એકજ ખેતરમા ભરાઈ પાક ખાવા લાગ્યા
અને ખેતરમા જે આ વર્ષે સારો પાક ઉતરવાનો હતો તેનો એક પણ દાણો
રહ્યો નહિ નાનકના પિતાએ આ જોયું ત્યારે તેમને ધણુ દુઃખ થયુ અને
તેમણે નાનકને કંચુ “ખેડાન તે આગસમા રહી આપણી આખી ફસમ
ગુમાવી ” આ સાંભળી નાનકે કંચુ “ પિતાજી, હું કહી પણ આગસુ ખેસી
રહ્યો નથી માર કામ હમેશા કર્યાજ કરે છું આ શરીર એ મારું ખેતર
છે અને મનોનિગ્રહથી હળથી હું તેને ખેડું છું, વિનયથી જળનુ તેમાં
સિચન કરે છું અને પવિત્ર મંત્રથી બીજ તે ખેતરમા મે વાવ્યા છે. તેનો
એવો પાક આવશે કે જેથી મારી સાથે શાશ્વત રહેશે આ જગતમા દેશના
અમ બહારો તેની સાથે જતા નથી પણ હું એવું અનાજ ભેગું કરે છું
કે તે સંઘને માટે મારી સાથે રહેશે અને તેમાંથી કાઈ કંચું પણ ખુ ચાવી
શકશે નહિ.”

આ વાત કાલુવેદીને થી રીતે ઠીક લાગે ? તેથી તેમણે કંચુ “ હું
સમજ્યો. તને ખેતીનો, જાતમહેનતનો અને તાદત્તકાનો ધંધો પસંદ પડતો
નથી, હવે બસ કર ” તે પછી નાનકને ખેતરમા જવાનું કંચું નહિ.

એક દિવસે મર્દાના નામનો જવૈયો નાનક પામે આગ્યો અને તેણે કહ્યું કે “પાક પટ્ટન શહેરમા બાબા ફરીદનો મેળો ભરાયોનો છે એ વખતે ત્યાં અનેક સાધુ સતો અને ફકીરો ભેગા થશે આપ જો લા પધારશો તો મળેલા આનંદ થશે અને હું પણ સાથે સાથે ત્યાં મેળા જોઈ શકીશ ” મર્દાનાની આ વાત નાનકે સાબળી ત્યાં જવાનો વિચાર કર્યો, પોતાના માબાપની રમલ લઇ તે મવત ૧૫૪૧ ના જોડ સુદ ૧૫ ના પાક પટ્ટનના મેળામા ગયા, બાબા ફરીદના સ્થાન ઉપર આ વખતે શેખ ઇબ્રાહિમ હતા તેમની સાથે ગુરુ નાનકે કેટલોક વાદ્વિવાદ થયો હતો ત્યાં ત્રણ દિવસ રહી મેળા બેસતાં નાનક ઘેર આવ્યા

નાનકે સાધુસતો અને ફકીરોમા ફરતા હતા તે જોઈ તેમના પિતાજીને ચિતા થઇ કે, વખતે સાધુઓની સોમતથી પુત્ર સાધુ તો નહિ થઇ નવ, માટે હવે તેને ગમે તે કોઈ ધધામા જોકુ તો સારું તેમણે નાનકને બોલાવી કહ્યું “ખેટા, તને ખેતીનો ધધો ન ગમતો હોય તો એકાદ ગાધીઆટની દુકાન કરે તો પણ સારું નવરા ખેતી રહેવાથી શો લાભ ? ” નાનકે આ સાબળી કહ્યું “પિતાજી મેં તો ક્યારનીએ દુકાન માડી છે. કાળી અને દિશા રૂપી મારી દુકાન છે તેમા સત્ય અને ઇન્દ્રિયસયમરૂપી માલ ભરેલો છે હું મારા માલિકોને તે માલ આપુ છું અને તેમા મને સારો નફો મળે છે ”

આ સાબળી તેમના બાળકે કહ્યું “અરે, તને દુકાનમા આખો દિવસ ખેતી રહેવાનું ન ગમે તો તું ઘર વેચવાની દલાલીનો ધધો કરે તો ઠીક, તને તે પસંદ પડશે અને ફામદો પણ થશે.”

નાનકે—“સત્ય એ મારું ઘર છે અને સત્યાત્મો એ મારા બોમીઆ છે મત્કર્મોરૂપી સુવર્ણ મહોરોથી ભરેલી કાચળી સાથે હું પરમાત્માના દેશમાં જરૂર જઇ શકીશ ”

આ સાબળી વળી તેમના બાપે કહ્યું “તારાથી તે પણ ન બને તો અહિના સુખાની કચેરીમા કોઇ નોકરી લે તો પણ સારું.”

નાનકે કહ્યું “પિતાજી, મેં તો નોકરી લીધેલીજ છે પરમાત્માને મેં મારી જાત સોપી દીધી છે, અને તેની સેવા કરવાને હું યત્ન કરું છું અને એ પ્રસન્ન થાય તેનીજ રાહ જોઉં છું ”

આ સાબળી વળી તેમના પિતાએ કહ્યું, “ખેટા, તારાથી એ કર્યું ન બને અને રોજ આનંદમા રહે તોપણ સારું, જ્યારે હું તને આવી રીતે ધણી વાર વિચારમા પડેલો અને ગાડા જેવા આચરણ કરતો જોઉં છું ત્યારે મને ધણું દુઃખ થાય છે.

નાનકે કહ્યું “ પિતાજી આ જગત સખધી જે સત્ય વાત હતી તે મેં જણાવી છે, બાકી હું તો આપની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવા તૈયાર છું કારણ કે પિતાની આજ્ઞા માનવી એ પુત્રનો ધર્મ છે

આ સાંભળી તેમના પિતાના મુખ ઉપર આનંદની છાયા પ્રસરી અને તે બોલ્યા “ તારી વાત હવે મને ગમી લાગીમા તું મોટા માણસ થઈશ એમ મને લાગે છે, મારો મત એવો છે કે કાલે હું તને વેળા કરવા માટે રૂપિયા આપીશ અને તારે શું કરવું તે રસ્તો બતાવીશ ”

બીજે દિવસે સવારે કાંધુએ નાનકને બોલાવી તેમના હાથમા ૨૦ રૂપિયા મૂકી કહ્યું “ બેટા, આ રૂપિયાનો તું એવો વેપાર કર કે જેથી તને તેમા સારો નફો થાય ”

નાનકે પૂછ્યું “ પિતાજી એવા વેપાર કયો કરવો ? ”

પિતાજીએ કહ્યું ‘ સાચો મોઢો ’ કરવો કે અતિ જરી પણ્ય ખોટ ન આવે, બસ એટલું જ ધ્યાનમા રાખવામા આવે તો બધાજ વેપાર નફાકારક છે, આ વખતે તું બરાબર મોઢો કરીશ તો લાભિયમા એ કામ માટે હું તને મોટી રકમ આપીશ

નાનકે કહ્યું “ આપના કહેવા પ્રમાણે હું તે બરાબર કરીશ અને તેથી તમે પ્રસન્ન થશો એમ મને લાગે છે ”

તે પછી નાનક બાહ્ય નામના એક જટ સાથે ગામમાથી પરદેશ જવા નીકળ્યા. બારેક માસન ગયા પછી ચુહડકા નામના ગામમા તે આવી પહોંચ્યા, ત્યાં એક ઝાડની ઘટા નીચે કબીરપંથી સાધુઓનું એક ઝુંડ ઉતરેલું તેમણે જોયું તેમાના કેટલાક સાધુ ધ્યાનમગ્ન થયેલા હતા. કેટલાક ભજન કીર્તન કરતા હતા, કેટલાક ચારે બાજુ ધુણ્ડી ધીકાવી તડકામા બેની પચાગ્નિથી તપ કરતા હતા અને કેટલાક હાથ ઉઠા કરી પોતાના શરીરને કષ્ટ આપતા હતા તેમનો મહત્ત્વ એક મૃગયર્મ ઉપર બેઠો હતો તેને માથે મોટી જટા હતી કેટલાક શિષ્યો તેની પામે બેસી પાઠ કરતા હતા તેમના દર્શનથી નાનકને ધણો આનંદ થયો, પણ એવામા કાંઈએ તેને ધીમેથી કહ્યું. આ સાધુઓ ત્રણ દિવસથી અહિં આવીને પડ્યા છે છતાં કાંઈ તેમનો પાણીનો પણ ભાવ પૂછતું નથી.

આ સાંભળી ગુરૂજીને સંજેદ આશ્ચર્ય થયું અને બાકાને પોતાની પાસે બોલાવી કહ્યું આ માણસો એવા છે કે એમની સાથે મોઢો કરવાથી આપણને ધણો લાભ થવાનો સંભન છે મારા બાપે કાંઈ લાભકાયક ધર્મ કરવાનું કહ્યું છે તો આપણે આવી ઉમદા તક ગુમાવવી ન જોઈએ. આ મૂઢીને આપણે તેમને ભોજન કરાવવામા રોકવી જોઈએ.

બાણાએ કહ્યું આ બાબતમા તમારા પિતા ધણા સખત છે માટે કંઈ કરતા પહેલાં પૂર્ણ વિચાર કરજો. એમ કહી તેણે રૂપિઆ નાનકને આપ્યા. નાનક તે લાઈ મહત પાસે ગયા અને તેમને પ્રણામ કરીને નમ્રતાપૂર્વક પૂછ્યું કે “આપ વસ્ત્રવગરના છો તેથી તાઢ તાપ સહન કરવા પડતા હશે, આ શરીર ધુળ અને રાખથી રગદોળાય છે આ જીદગી મૂળ તો દુઃખરૂપ છે તેને તમે આમ વધુ દુઃખમય કેમ કરો છો ?

મહત કહ્યું “બચ્ચા, શરીરને કષ્ટ આપવાથી આપણા પાપ બળી નય છે અને તેથી આપણે આત્મા ઉચ્ચ પ્રદેશમા વિહરવા લાયક બને છે, માટે અમે અમારા સપ્રદાયના આદેશ પ્રમાણે આમ તપ કરીએ છીએ.

નાનક—“તો તુ આપ જમતા પણ નથી ?”

મહત—“જો કંઈ અનાયાસે આવી મળે તો તે અમે ગ્રહણ કરીએ છીએ પણ તેની અમે પરવા રાખતા નથી. અમે જગતથી કટાણેલા હોવાથી તેના માયિક સુખો ઉપર લક્ષ આપતા નથી.”

નાનક—“તો કૃપા કરો આ નજીરી રકમનો સ્વિકાર કરીને જોઈની સામગ્રી મંગાવી લો.”

મહત—“ભાઈ, તુ હજી બાળક છે આ પૈમા તારા બાપે તને કોઈ કામને માટે આપ્યા હશે માટે તે અમાગથી લેવાય નહિ.”

નાનક—મારા બાપે મને આ રૂપિઆ આપતા કહ્યું હતુ કે તું આનો સારો સોદો કરજે અને આપના જેવા સત પુરુષોની સેવાના સોદા સિવાય બીજો સારામા સારો કયો સોદો છે. એજ વાસ્તવ સોદો છે અને બીજા બધા તો માયાવી છે.

નાનકના આવા વચન સાંભળી તે મહત ધણો રાજ થયો અને તેણે હસતા હસતા કહ્યું ખરે, તુ બહુ સમજી જણાય છે જ્યારે તારી ધન્યજન્ય અમને રૂપિઆ આપવાની છે તો પછી તુજ બજારમા જઈને તેનું ખાવાનું લઈ આવ અમે ત્રણ દિવસથી કંચુ પણ ખાધુ નથી.”

આ સાંભળી નાનક ગામમા ગયો અને લોટ, લી, દાળ, ચોખા ગાળ વિગેરે સામાન લાવીને સાધુઓને જમાડ્યા મહતે તેને આશિર્વાદ આપ્યો.

તે પછી નાનક બાપા સાથે પોતાને ગામ ગયા. નાનક ગામ પાસે આવતા જોક પીનુના ઝાડ નીચે આસન વાળીને બેઠા અને બાણાને ઘેર મોકલી દીધા. આ જ્યાં હતુ પણ તણુ સાહેબના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

તેણે ઘેર જઈ કાકુવેદીને સંધળી હકીકત કહી એટલે તેમના કોષને પાર રહ્યો નહિ. તેણે નાનકને ધણા ધનકાવ્યા અને તેમને ગામના હકિમ

રામચુનાર પાસે લઇ ગયા તેમણે ધાર્યું કે હાકેમની ધાકથી નાનકના ઉપર સારી અસર થશે. પણ નાનકે કહ્યું “ પિતાજી આપની આજ્ઞા મેં પાળી છે આપે મને ખૂબ નફાકારક ધણી કરવા કહ્યું નહોતું ? તેથી મને સોદો સાચો અને નફાકારક લાગ્યો તે કયો એમા ખોટું શું કયું છે ?

ગુરુનાનકની આ વાત સામળી રામચુનાર હસ્યો અને તેણે કાલુને કહ્યું- “ મહેતાજી, તમે આ ચિથરે વીટેલા રત્નથી કયા સુધી અગ્રાન રહેશો ? આ જે રીતે રૂપિયા ખર્ચે તે રીતે તેને ખર્ચવા દો અને તે મારે નામે લખ્યા કરજો અને ખમનામાથી લેતા રહેજો પણ એનું દીવ દુભાય તેનું કશું કશું નહિ.”

ગુરુ નાનકની આવી પ્રવૃત્તિથી અને ઉદારતાથી પિતાને તો સદા કલેષ રહ્યા જ કરતો. પણ ગુરુજીનો ઉદારભાવ જે હૃદયનીજ હતો તે ગયો નહિ.

હવે પછી નાનકનું મન પ્રભુભક્તિમા વધારે જોડાતું ગયું તેમની અધ્યાત્મિક ઉન્નતિનો પ્રવાહ ધણી વેગથી વહેવા લાગ્યો. ગમે તે ધર્મ કે સંપ્રદાયનો સાધુ તેમને મળતો તો ધણી આનંદ થતો તે તેની સેવા ઉડાવતા તે ધણી ઇર સાધુઓ સાથે વદાન્ત ઉપર ચર્ચા કરી શકાતું મમાધાન કરતા. આ પ્રકારની નાનકની ક્વિચ્છાવથી તેમના પિતાને મન તે સુધરે એમ ન લાગવાથી તેમને થોડો વખત પરદેશ મોકલવાનો વિચાર કર્યો.

તેમણે નાનકને પોતાની પુત્રી નાનકી જેને સુલતાનપુરના શેઠ જ્યગમ સાથે પરણાવી હતી તેને ત્ય મોકલ્યા આ વખતે નાનકનું વય વીમ વર્ષનું હતું. નાનકને તેના બેન અને બેનેવીએ સારો આદરભાવ આપ્યો અને તેમની પ્રવૃત્તિમા આવે તેવી રીતે ગખવા લાગ્યા અહિં નાનકે એકાન્તમા રહેતા અને જ્યારે બહાર નીકળે ત્યારે સાધુ સંતોની સાથે જ્ઞાન ચર્ચા કરતા તેમણે સાધુ ફકીરની વધુ સેવાત કરવા માડી તે જોઈ તેમની બેનને ચિંતા થઈ કે વખતે કોઈ સાધુ સાથે નાશી જશે તો માથે કહેવત આવશે આથી તેમણે નાનકને કોઈપણ કામમા જોડવાનો વિચાર કર્યો નાનકનો બેનેવી જ્યારામ એ સુલતાનપુરના નવાબ દોસ્તખાનના દિવાન હતા તેમણે પોતાની લાગવગથી નાનકને સવત ૧૫૪૨ માં નવાબના મોદીખાનામા લગારીની નોકરી અપાવી. જે નાનકે ખુશીથી લીધી.

અહીં લગારમા અનાજ, ઘી, ગોળ વિગેરે સર્વ હતું અને તેમણે આજ્ઞ લીધા પછી તરતજ સદાવ્રત ચાલુ કર્યું. આથી અનેક સાધુ ફકીરો નાનકની પાસે આવવા લાગ્યા નાનકે લગારમાંથી છુટે હાથે સર્વને અનાજ વિગેરે આપતા અને ભિખારીઓને આનંદ કરાવતા. આ વાત નાનકના

બાપ કાલુવેદીના કાને આવી તેથી તેમને શીકર ચતા અહિં આવ્યા નાનકે બહારમાંથી છુટે હાથે સાધુ ફરી અને લિખારીઓને અનાજ વિગેરે બહેન-ચવા માડ્યાની વાન નવાખને કાને પશુ આવી જેથી સરકારી માણસોએ બહારનો હિસાબ તપાસતા બૂલ કે ખોટ ન જણાઈ પશુ તેમા નાનકના ફેટલાકે રૂપિયા જમા નીકળ્યા. આથી નવાખના આગળ લોકોએ ઉડાવેલો ખૂમારો ખોટો પડ્યો અને નવાખની નાનકના ઉપર પ્રીતિ વધી. આ પછી પશુ સદાવ્રત તો પહેલાની માફકજ ચાલુ હતુ એક દિવસે હળરો માણસોને છુટે હાથે અનાજ આપવામા આવતુ હતું તે વખતે તેમના પિતા ત્યાં આવી ચઢ્યા, તેમણે નાનકને ઠપકા આપ્યો. પશુ નાનકે ચોપડા ખતાવ્યા અને કંથુ કે આ ચોપડા ભુઓ એમા મે કાંઈ તુકશાન કર્યું હોય તો ખતાવો, અને પછી આપને જે કહેવું હોય તે કહો. કાલુવેદીએ ચોપડા તપાસ્યા તો તેમાં ખોટ ન દીડી પશુ નાનકના રૂપિયા જમા બેયા એથી તેમને સંતોષ થયો આ પ્રમાણે નાનકે છ વર્ષ સુધી ત્યાં અખડિતપણે સદાવ્રત ચાલુ રાખ્યું અને અનેક લિખારીઓની આતરડી ઠારી હતી આ મોદીખાનાનુ સ્થાન હજુપશુ ત્યાં હટીસાહેબના નામથી પ્રખ્યાત છે

આ પછી કાલુવેદીએ પોતાના જમાઈ દિવાન જયરામને કહ્યું કે હવે નાનકને શી રીતે સુધારવા ત્યારે જયરામે કંથુ કે જેમ અધકારને દુર કરવા માટે દીવો કરવો જોઈએ તેમ વિરાગીને રાગી બનાવવા માટે સ્ત્રી વળગાડવી જોઈએ સ્ત્રી રૂપી કામળ પ્રેમ જ્ઞાનલા એ સખત લોહની સાકળ કરતા પશુ વધુ બળવાન છે મજબૂત બેડીથી પશુ ન બાંધી શકાય તેવા મનુષ્યોને સ્ત્રીની વેણી એક ક્ષણમા બાંધીખાને નાખી શકે છે માટે નાનકને પરણાવી ગૃહસ્થાશ્રમી બનાવો તો સાર એ પછી કાલુવેદીએ સવત ૧૫૪૫ મા ગુરુદાસપુર જીલ્લાના પંચોગામના ક્ષત્રિય મુળચંદ્રની સ્ત્રીસુલભણીની સાથે નાનકનુ લગ્ન કર્યું લગ્નના મંગલકારા કરતા પશુ નાનક મનમાં ઈશ્વર-ભક્તિનાજી ભજન ગાવામા લીન હતા

એ પછી નાનક પોતાની સ્ત્રી સાથે રહી ગૃહસ્થાશ્રમી થયા તેમને ત્યાં સવત ૧૫૫૧ ના આવણ સુદ ૫ ના રોજ એક પુત્ર જન્મ્યો તેનુ નામ શ્રીચંદ્ર રાખ્યું. આ પુત્ર પશુ નાનકના જેવોજ થયો. તે શ્રીચંદ્ર ઉદાસીન સાધુ સંપ્રદાયના આદ્યપ્રવર્તક થયા હતા પછી સવત ૧૫૫૩ ના ફાગણ વદ ૪ ના રોજ બીજા પુત્રનો જન્મ થયો અને તેનુ નામ લક્ષ્મીચંદ્ર રાખ્યું તેમના વજન સાહેબજીદાના નામથી હાથ પશુ પ્રસિદ્ધ છે.

આ પ્રમાણે ગૃહસ્થાશ્રમમા છએક વર્ષ તો ગયાં અને લોકોએ બાક્યું

કે હવે નાનક કુદૃષ્ય પ્રેમમા પડ્યા ખરા. આ પ્રમાણે નાનકે કોઈ અચુક વ્યક્તિ ઉપર જ પ્રેમ રાખે એવા નહોતા. સકુચિત પ્રેમ તે પ્રેમ કહેવાય નહિ. જ્યારે મનનું સકુચિતપણું ટળી જાય અને પ્રાણીમાત્ર આત્મવત્લાગે અને કોઈ સાથે વિરોધ રહે નહિ ત્યારે તે પ્રેમ ઉત્તમમા ઉત્તમ ગણાય છે તેને જ શાસ્ત્ર મોક્ષ કહે છે નાનકે આવા પ્રેમના-વિશ્વ વ્યાપી પ્રેમના ધારક હતા.

એક વખત તેમણે બધું ભંડારમાથી બેવાડી દીધું છે એવી ફરી જૂમ થઈ અને તેથી ફરી તેમના ચોપડા તપાસવાનો નવાળે હુકમ કર્યો તે વખતે તેમણે નોકરીને તિલાંજલી આપી દીધી તેમને નોકરીમા રહેવા ધણી સમજાવ્યા છતાં પણ તેમણે તે નોકરીની પરવા ન કરી.

તે પછી તે એક દિવસે તેઓ નદીએ સ્નાન કરવા ગયા હતા ત્યાં તેમને એક સાધુ મહાત્મા સાથે મુલાકાત થઈ. તે સાધુએ નાનકને કહ્યું “ હે ભાઈ, તું શા માટે આ સસારમા આવ્યો છું? તારે માટે સાચા દરબારનું શું દરમાન છે એ બૂધી તું આ થી ગડમથલમા પડ્યો રહ્યો છું.

તે પછી નાનકે આ સાધુની પાસે ત્રણ દિવસ સુધી એકાન્તમા રહ્યો. લેકિાએ ધાર્યું કે નાનકે નહાવા ગયા હતા તે કેમ ન આવ્યા? કદી કુળી તો નહિ ગયા હોય? પણ ત્રીજે દિવસે પાછા તે જણાયા ત્રણ દિવસના મહા પુરુષના સગથી તેમનામા ધણી ફેરફાર થઈ ગયો તે પાછા ઘેર ન જતા ગામ બહાર એક આવાવાડીયામા આસન લગાવી બેસી ગયા.

તેમની આવી સ્થિતિ જોઈ તેમના બેન, બનેરી, મા, બાપ અને સ-બધી તેમને ઘેર તેડી આવવા ગયા પણ તે ઘેર ન ગયા અને તેમણે ધણી સમજાવ્યા છતાં પણ તેમની સર્વ વાત મિથ્યા ગઈ નાનકે બેબે લઈ લીધી અને જણાવ્યું કે “ મારે હવે ફરજ બળવવાનો વખત આવ્યો છે. હવે મારે મોટીખાનાનું કે કોઈ પણ બીજું કામ કરવાનું નથી.” આથી સર્વ સબધી નીરાશ થઈ પાછા ગયા. લેકિાએ ગપ ઉરાડી કે મોટીખા-નામા ગોટાળો કરીને નાનકે સાધુ થઈ નાસી જવાનો ઢોંગ કરે છે. આથી વળી હીવાને ફરી હિસાબ તપાસરાવ્યો છતાં નાનકેના રૂ. ૪૦૪ જમા નીકળ્યા.

નાનકે સાધુ થઈ ગયાની વાત તેમના સસરાને કાને આવી તેથી તે ત્યાં આવ્યા અને નવાબ પાસે ફરીયાદ કરી કે નાનકેને બૂત વળગ્યું છે. એટલે તેણે બૂતને કાઢવા માટે એક મોલવી સાહેબને બોલાવ્યા. નાનકેના સસરા પણ એક બૂવાને તેડી લાવ્યો. મોલવી અને બૂવાએ ધુપદીપક કર્યા. નાનકેને સુગંધી લેવરાવી, જાત્ર, મત્ર કર્યા, અને બૂત કાઢવાની અનેક

ક્રિયા કરી અને નાનકને પૂછ્યું કે: “તું કોણ છે? આ મનુષ્ય શરીરમાં કેમ આવ્યો છે?”

નાનકે કહ્યું “કોઈ કહે છે કે જૂત છે, કોઈ કહે છે કે ઝડ છે, અને કોઈ કહે છે કે ગરીબ નાનક છે, મારામા પ્રભુ ભક્તિ જાગ્રત થવાથી મારી સર્વ સ્વાર્થી તૃષ્ણાઓ જતી રહી છે જે જ્ઞાન પ્રભુના ચરણ કમળથી આપણને દર લઈ જાય તેને હું સત્ જ્ઞાન કહેતો નથી શું ગાડા મનુષ્યમાં એકનાનની ભક્તિ હોઈ શકે? શું તેનામાં ઇશ્વર તરફનો પ્રેમ સભવે પારે? જે મનુષ્ય સ્વાર્થનો વિચાર છોડી પરમાર્થ ચિંતનમાં મગ્ન રહેતો હોય તેને શું ગાડો કહી શકાય?”

આ સાંભળી મોક્ષવીએ નવાખને કહ્યું “નાનકને જૂત વળગ્યું નથી અને તે ગાડો પણ નથી તે તો ફરી હોવાનો ઢોંગ કરે છે” વળી નાનકના હિપેશથી કેટલાક મુસલમાનો પોતાના મજ્જાની જરાપણ પરવા રાખ્યા સિવાય કાજ મોક્ષવીએને ગણતા નહોતા તેની ઇર્ષ્યાથી મોક્ષવીએ વધુ જણાવ્યું કે “નાનક હિન્દુ મુસલમાનને એક સરખા ગણતો હોવાનું જણાવે છે પણ તે વાત ખરાબર નથી તે હિન્દુઓને સુધારે છે પણ મુસલમાનોને તો પાક મજ્જાની વચિત કરે છે. માટે એને ચોખ નસીમલ કરવી જોઈએ

મોક્ષવીની આ વાત સાંભળી નવાખ ગુસ્સે થયો અને તેણે નાનકને બોલાવવા માણસ મોકલ્યું પણ નાનકે આવ્યા નહિ જેથી નવાખ વધુ ચીઠાઈ ગયા અને ફરી નાનકને પકડી મગાવવા સિપાઈ મોકલ્યા તે પછી નાનકે દરબારમાં ગયા તેમણે નવાખને કુરનમ્ જાળવી નહિ આથી નવાખે કોંઈ બરાબ પૂછ્યું.

“મે પ્રથમ મોકલેલા સિપાઈ સાથે તું કેમ ન આવ્યો?”

નાનકે આ સાંભળી શાંત ચિત્તે કહ્યું “નવાખ સાહેબ, હવે હું તમારો નોકર નથી પણ ઇશ્વરનો નોકર થોઈ છું”

નવાખ—“શું તું એક ઇશ્વરને માને છે કે અનેક દેવને માને છે?”

નાનકે—“હું એક અવિભાજ્ય, સ્વયંભૂ, અજોય, સર્વવ્યાપક પૂજ્ય ઇશ્વરને માનું છું”

નવાખ—“જા એમ છે તો તારો અને મારો ઇશ્વર એક જ છે. જો તું બોલે છે તેમ એક જ ઇશ્વરને માનતો હોય તો મારી સાથે મસ્તી-દર્માં ચાલ અને નમાજ પઢ.”

નાનકે તેમ કરવા કહ્યું કહ્યું અને તે સાંભળીને તેનો સંસારો જે છી-

ન્સાફિ લેવા સાથે આવ્યો હતો તેણે હાથ ધોષ નાખ્યા અને દરબારમાંથી ચાલવા માડ્યું. તેણે ધાર્યું કે નાનકે મુસલમાની ધર્મ અગિકાર કર્યો છે.

નવાખ નાનકને લઇ મસીદમાં ગયા ત્યાં કાજીએ બદલી કરવા માઠી એટલે રીવાજ પ્રમાણે નવાખ અને તેની સાથેના માણસો માથું નમાવી નમાજ પઢવા લાગ્યા પણ નાનક તો જેમના તેમ ઉભાજ રહ્યા બદલી થઈ રહ્યા પછી નવાખે નાનક તરફ જોઇ ચુસ્સાથી કહ્યું, “તું જુડો છે, ઢોળી છે શું તું અહિં લાકડાના દીમચાની માફક ઉભો રહેવા આવ્યો હતો ? શા માટે તે માથું નમાવ્યું નહિ ? શા માટે અમારી સાથે તું નમાજ પઢ્યો નહિ ?”

કાજીએ વચમાં કહ્યું “તું હિન્દુ અને મુસલમાનને એક સરખો ઉપદેશ કરવાની વાત કહેતો હતો તે કેવળ ખોટી વાત છે જો તું દીનને વ્હાતો હોય તો અમારી સાથે નમાજ પઢ્યા વિના રહેત નહિ દુનિયામાં પોવ કયા સુધી ચાલી શકે ? દલ કંઈ ઉવાડો પડ્યા વગર રહે કે ?”

આ સાંભળી નાનકે ગભીરતાથી કહ્યું “જે પુરૂષ એક ચિત્તે અતક રણ પૂર્વક ખુદની પ્રાર્થના કરે છે તેની સાથે હું સામેલ થાઉ છું પછી તે હિન્દુ હો કે મુસલમાન હો, તે સધ્યા કરતો હોય કે નમાજ પઢતો હોય પણ જેનું ચિત્ત ઠેકાણે રહેતું નથી અને કેવળ પ્રથ્વર ભક્તિનો બાહ્યા કબર જ કરે છે તેનો હું સાચો થઇ શકતો નથી અહિં નવાખ સાહેબનું માથું જમીનને અડતુ હતું ખરૂં પણ તેમનું મન તો કદહારમાં ઘોડા ખરીદવાના વિચારમાં હતું અને કાજી સાહેબ પણ રિવાજ પ્રમાણે નમાજ પઢતા હતા ખરા પણ એમનું ચિત્ત તેમાં નહોતું તે તો એમને ત્યાં પરમ દિવસે વ્હાયલી ઘોડીની સ્થિતિ કેમી હશે અને વછેરો કદાચ કુદીને પાસેના કુવામાં તો નહિ પડી જાય તેના જ વિચારમાં ચોટલું હતું.”

આ પ્રમાણે જેઓ માત્ર બહારથી ક્રિયાઓ કર્યા કરે છે અને પોપટની પેઠે અચરે અચરે રામ ભણી જાય છે પણ હૃદયમાં જુદાજ વિચારના ઘોડા દોડાવતા હોય છે તેમની સાથે હું કેવી રીતે પ્રાર્થના કરું ? આથીજ પઠી નહિ નહિ તો મરજીમાં આવ્યો અને પછી નમાજ પઢવામાં મને થી હરકત હોય ?”

આ પ્રમાણે નાનકે નવાખ અને કાજીના મનની વાત બરાબર કહેવાથી તેમના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ નવાખ ગમે તેવો પણ સરળ હૃદયનો હતો એટલે તેણે તો પોતાના મનની વાત તરતજ કબુલ કરી અને નાનકના આગળ માથું નમાવી દીધું પણ કાજી સાહેબ તો પોતાનું પોગળ

હાકવા નાનકને પૂછવા મડ્યા કે સાધુપણાનું પહેલું પગથીયું કયું ? તેનું છેલ્લું પગથીયું કયું ? તેની કુચી શી ? અને તેનો પ્રકાશ શો ? તેનો પોશાક શો ? જો તું ખરો ફકીર હોય તો આ મારા પ્રશ્નોનો જવાબ દે ”

નાનક—અહાંરનો નાશ એ સાધુતાનું પ્રથમ પગથીયું છે અને અનન્ત જીવનનો અનુભવ એ તેનું છેલ્લું પગથીયું છે. નમ્રતા અને મન સમ્યક એ તેની કુચી છે, શાંત ધ્યાન એ તેનું તેજ છે અને સત્ય તથા સહન-શીલતા એ સાધુપણાનો ખોરાક છે ”

કાજી—તે માથું કેમ મૂકાવ્યું નથી અને ફકીરના વસ્ત્રો કેમ પહેર્યા નથી ?

નાનક—માથું મુકાવવાથી શો ફાયદો ? ખરી રીતે તો મનનું મુકન થવું જોઈએ આપ્ત જીવન ગુરૂદેવના ચરણકમળમાં સમર્પવું જોઈએ અને રાગ આસક્તિ તમામ દૂર થવા જોઈએ જ્યાં સુધી મનુષ્ય વિષયતૃષ્ણાથી જકડાઈ રહેલો હોય ત્યાં સુધી કફની પહેરવાથી શું વળે ?

કાજી—ત્યારે લાખા વખતથી ફકીરો શામાટે અમુક રમના જ વસ્ત્રો પહેરના આત્મા છે ? શું તે મૂર્ખ હતા ? ”

નાનક—કાજી સાહેબ, મારા કહેવાનો લાવાર્થ તમે સમજ્યા નહિ. જેઓ વૈરાગ્યમાં હજી કાચા છે તેમને પોતાની પ્રતિતા અને દુરજો પ્રતિ-પણે યાદ આપ્યા જ કરે તેટલા માટે તેઓ પહેરવામાં આવતા માથું મુકાવવું અને ટોપી પહેરવી એ એમ સુચવે છે કે તે પહેરનાર બાળકના જેવો નિર્દોષ છે કફની એ મુકાવેલો પોષાક છે. અને તે એ જણાવે છે કે તેને પહેરનાગએ શરીર તદ્દન કાચુમાં રાખવું જોઈએ તેની તૃષ્ણાઓ અને રાગ મટીજ જવા જોઈએ. શરીરે રાખ માટી ચોળવાનો અર્થ એ છે કે તેમ કરનારે પૃથ્વી જેવા સહનશીન થવું જોઈએ અને તપ તપવાનો હેતુ એ છે કે ઇન્દ્રિયોની લાલસાને તે અગ્નિમાં બાળી નાખવી અને ભક્તિનો અગ્નિ હૃદયમાં પ્રદિપ્ત કરવે.

કાજી—પણ એ સર્વ આસક્તિઓ નાશ કેરી રીતે પામે ?

નાનક—ઇશ્વર તરફની પ્રેમભક્તિ જગતની વસ્તુઓના મોહને બંધ કરે છે અને આત્માને પાણી આપે છે જેના બળથી તે પરમાત્મા તરફ હીરી શકે છે ”

આ સાલળી કાજીનો ગર્વ ઉતરી ગયો અને નવાબનો પણ નાનક પ્રતિ અતિ સદ્ભાવ ઉત્પન્ન થયો. તેમણે નાનકના આગળ માથું નમાવી આંસી માગી.

નાનક—“આણિ માત્ર પ્રભુનાં પ્યારા બાળક છે અને તેથી તેમને પ્રભુના તરફથી માફી મળી રહે છે ”

નવાગે પુછ્યુ “ મારે માટે દીન અને દુનિયા એ બન્નેના કલ્યાણનો કયો માર્ગ છે ? ”

નાનક—જો તમે દીન અને દુનિયા બન્નેના લાભની ઈચ્છા રાખતા હો તો આ પાત્ર નમાજ હ મેશા પઢ્યા કરવી.—

“ પ્રથમ સસ બોલવું, બીજુ ધર્મને રસ્તે નિર્વાહ કરવો, ત્રીજુ પરમેશ્વરના નામ ખાતર અતિથી અને અનાથોને દાન આપવું, ચોથુ દાનત સાફ રાખવી અને પાંચમુ પરમેશ્વરના ગુણ કીર્તન સદા કરવા આ પાત્ર કાર્યો બરાબર પાલન કરવા એટલે પાત્ર નમાજ પઢ્યા સમજવું પોતાના વર્તનને સુધારવું એજ આ કલમ છે આ પછી નવાજ સાહેબ ગુરૂ નાનકનાં અનુયાયી થઇ ઘેર ગયા, તેમને આજ સુધી કાંઇ સતાન નહોતું પણ પાછળથી વૃદ્ધાવસ્થામાં એક પુત્ર થયો તેથી તેમને ઘણો હર્ષ થયો.

ગુરૂ નાનક નવાજ સાથે કરેલી વાતો ચોતરફ ફેલાઇ તે વખતે લાહોર જીલ્લાના કસુર શહેરપાસે આવેલા મલ્લસ્યા ગામમાં બાગીરથ નામનો ક્ષત્રીય દેવીભક્ત રહેતો હતો તેણે આ વાત જાણી તે પોતાના શિષ્યો સાથે નાનકના દર્શન કરવા આવ્યો, નાનક સાથે થયેલી વાતચિતથી તે પ્રસન્ન થયે અને અતે તે નાનકનો શિષ્ય થયો અને દેવીભક્ત મટી પરમાત્માનો ઉપાસક બન્યો તે પછી તો નાનકની કીર્તિ દેશ પરદેશ ફેલાવા માડી તેથી અનેક માણસો તેમની પાસે આવવા લાગ્યા, લોકો તેમના આગળ હાનરો રૂપિયાની ભેટ મૂકવા લાગ્યા, આવેલી તમામ રકમ નાનક અપગો, અનાથો, અને ગરીબોમાં વહેંચી નાખતા, પોતાની પાસે કાંઇ પણ રાખતા નહિ

દિવસે દિવસે લોકોની બીડ જમવા લાગી તેથી નાનકને હરિકીર્તન કરવાનો કે ખ્યાન ધરવાનો વખત પણ ઓછો મળવા લાગ્યો, એટલે તે સવત ૧૫૫૬ મા ફેટલાક ફકીરો અને ગાંધક મદાનાની સાથે લાહોર જઈ ભક્ત જવાહરમજને ત્યાં મુકામ કર્યો અહિં પણ નાનક આવ્યાની વાત ફેલાતા લોકો દર્શન માટે આવવા લાગ્યા બાદશાહ સિકંદર લોદીના ગુરુ સૈયદ અહમદ સાથે તેમને પરમાત્મા સબધી ચર્ચા થવા લાગી તેના પરિણામે નાનકના વચનો સાબળી તે પોતાનો ધર્મ મત છોડી જાન માર્ગના અનુયાયી થય’

લાહોરમાં સાત દિવસ રહ્યા તે પછી તે એમનાગાદમાં ગયા ત્યાં સધ્યાકાળ થઇ ગઇ હતી એટલે તેમણે લાલુ નામના એક સુતારની દુકાન

સામે એક ઝાડ નીચે મુકામ કર્યો. તે સુતાર ગરીબ હતો પણ સાધુ સેવામાં તત્પર રહેતો. લાલુએ તેમને ખાટલો દાળો આપ્યો તેમ સાદુ બોજન આપ્યું. આ વાત જાહેરમાં લોકોએ જાણી તેથી પોતે ક્ષત્રીય હોવા છતાં શુદ્ધના ધરતુ બોજન લીધું એ વાતની ક્ષણી ચર્ચા થવા લાગી, આજ ગામમાં રાષ્ટ્રભાગ નામનો જમીનદાર હતો તે ઘણો અત્યાચારી હતો તે ત્યાં જીજ્ઞે દિવસે બ્રાહ્મણો જમાડતો હતો તેમાં નાનકને પણ જમવા તોડાવ્યા, ગુરુ નાનક ત્યાં ગયા ખરા પણ જમવાની ના પાડી, તેથી રાષ્ટ્રભાગે પૂછ્યું કે તમે જમવાની કેમ ના કહો છો ? તે સાંભળી નાનકે કહ્યું કે તમે જે બોજન આપો છો તે પાપના પંસાનું છે, તમે કૃતિ માટે જમાડો છો. વળી તમારી દક્ષિણ તામસી છે તેથી અપવિત્ર છે.

આ સાંભળી રાષ્ટ્રભાગે કહ્યું “ તું તમે મારા ખોરાકને અપવિત્ર માનો છો, અને લાલુ નામના નીચ વર્ણના સુતાંગના ધરના ખોરાકને પવિત્ર ગણો છો ? ”

નાનક—“ હા, તેની ખરી મહેનતનો હકનો રોટલો ફક્ત ભરેલો છે, પણ અત્યાચારથી મેળવેલા દ્રવ્યનું તમારું મિષ્ટાન્ન વ્રતપૂર્ણ છે તમે તમારા આશ્રિતજનો પ્રતિ અપમાન અને તિરસ્કારની નજરથી જુવો છો. એજ તમારી તામસી વૃત્તિનું પ્રદર્શન છે લાલુનું બોજન પ્રેમપૂર્વક રધાયું હતું, અને બદલાની આશા વગર ભક્તિપૂર્વક પીરસાયું હતું.

રાષ્ટ્રભાગ—તમે જે કહો છો તેની સાબીતી શી !

આ સાંભળી નાનકે એક હાથમાં લાલુના ધરનો રોટલો અને બીજા હાથમાં રાષ્ટ્રભાગનો ખોરાક લઈ મુઠીમાં દબાવ્યો તો રાષ્ટ્રભાગના ખોરાકમાંથી લોહીના ટપકા ઝરવા માડ્યાં અને લાલુના ખોરાકમાંથી ફક્ત ધાર પડી.

આ જોઈ રાષ્ટ્રભાગ જરમાયો પણ તેણે કહ્યું કે આ તો જાદુગરનો ખેલ છે, આ પછી તે અને ત્યાંના નવાન હસનખાન ગુરુને જાદુગર બંધવા લાગ્યા.

તે ગામના એક મુસલમાન અમીરની છોકરીનું લગ્ન હતું. તે પ્રસંગે મહાંનાને જમવા બોલાવ્યો. તેને જમ્યા પછી કેટલાક ઝનુની મુસલમાનોએ તેને ‘તું મુસલમાન થઈ કાફરની સાથે ફરે છે’ એમ કહી ખૂબ માર માર્યો તેનો આર્તસ્વર સાંભળી ગુરુજી નાનકે લાલુને કહ્યું કે “ ઘણા થોડા દિવસોમાં આ લોકોની ખૂરી હાલત થશે, એમનાં સ્ત્રી છોકરા કતલ થઈ જશે અને માલમતા જે રસ્તે આવી હશે તેજ રસ્તે છુટાઈ જશે. જેમ એક પાપીને લીધે સો સારા માણસોથી ભરેલું વહાણ ડુબે છે તેમ આ અત્યાચારીના પાપથી આજી જાહેર કલેશ પામશે ”

લાલુ—એવી સ્થિતિ કોણુ જશે અને ક્યારે ?

નાનક—“આવન અઠત્તે જાન સતાનવે ઓર બી ઉડસી મરદકા ચલ”

એમના કહેવા પ્રમાણે સવત ૧૫૭૮ માં બામર બાદશાહે એમના-બાદ બરબાદ કરી દિલ્લીમાં રાજગાદી સ્થાપી હતી. ફરી ૧૭૬૭ માં નાદીર-શાહે મુગલાની માદશાહી હથથયાવી ત્યારે મરદના એલા--ગુરુ ગોવિન્દના આલસા સિપાઇઓએ પગ્ગમ ઉપર અધિકાર જમાવ્યો હતો.

આ પ્રમાણે ગુરુજીની વાળી સત્ય થઇ હતી.

તે પછી નાનક લાલા અને મર્દાનાને લઇ હરદ્વાર તરફ પ્રયાણ કર્યું, તે રસ્તામાં આવતા ગામોમાં મુકામ કરતા, યાત્રોપદેશ આપતા જતા હતા. આગળ જતા શામાનકાટમાં જઇ તેમણે એક બોરડી નીચે મુકામ કર્યો. તેમને આવ્યાની વાત જાણી અનેક લોકો તેમના દર્શને આવવા લાભા. તે લોકોએ કહ્યું કે હમજામોમ નામનો ફકીર આ શહેરનો નાશ કરવા માટે એકાંતમાં અનુષ્ઠાન કરે છે.

આ સાંભળી ગુરુએ તે ફકીરને બોલાવી પૂછ્યું કે “આપ આ શહેરનો નાશ કે વા માટે કેમ ઈચ્છો છો ?”

ફકીરે કહ્યું—“ અહીંના લોકો મિથ્યાવાદી અને જુદા છે, એક જણે અને પોતાનો છોકરો આપવાનું કહી પાછળથી ન આવ્યો, તેથી મને લાગ્યું કે આ શહેરનો નાશ થવા જોઇએ ”

નાનક—“ આ બધું શહેર જુદું છે કે શું ?

ફકીર—“ હા, બધા લોકો જુદા છે

આ પછી નાનકે મર્દાનાને બે પૈસા આપી શહેરમાં મોકલ્યા અને કહ્યું કે ૧ પૈસાનું જુદું અને એ ૧ પૈસાનું સત લઇ આવ મર્દાના દરેક ઘેર ઘેર ફર્યો પણ બને સ્ત્રીજ મળી નહિ, આખરે મૂળચંદ્ર નામના એક ક્ષત્રિય કુમારદારે તે બે પૈસા લઈ એક કાગળ ઉપર લખી આપ્યું કે “ મરવુ એ સત્ય છે અને જીવવુ એ જુદું છે ”

મર્દાનાએ આ કાગળ ગુરુ નાનકને આપ્યો એટલે તેમણે તે માણસને બોલાવ્યો. પછી ફકીરને કહ્યું કે “ જુઓ, આખી દુનીયા એક સરખી હોતી નથી. કોઇ એકાદના અપરાધ માટે અનેકનું અહિત કરનાર ખુદાની ખર-ગીમાં આવી પડે છે ” પછી પેલા માણસને કહ્યું કે “ ભાઇ, મરવુ એ સત્ય છે અને જીવવુ એ જુદું છે આમ જાણવા છતાં તું આ સસારની જાળમાં શા માટે ગુમાઇ રહ્યો છે ” આ સાંભળી તેણે ધરત્યારનો ત્યાગ કર્યો અને વિરક્ત થઈ ગુરુજી સાથે પ્રભુભક્તિમાં તેમની સેવામાં લીન થયો. આ

જોઈ પેલા ફકીરનું મન પશુ ચાત થયું તેણે પશુ નાનકને ગુરુ કર્યા અને પોતાને સ્થાને ગણ્યા.

સીયાલકોટમાં જ્યાં નાનક ઉતર્યા હતા તે જગ્યા હાલ પશુ “બેર સાહેબ”ના નામથી પ્રસિદ્ધ છે તેને અંગે સરકાર તરફથી ત્રણ ચાર હજાર રૂપિયાની જગીર હતી પશુ આજુ છે

તે પછી નાનક ત્યાંથી પોતાના વતન તલવડી ગયા નાનપણમાં જોને ગાડો કુટી મારતા હતા તે નાનક હવે તો મોટો સિદ્ધ થયેલો જોઈ ગામના સર્વ લોકોએ તેમને વખતી લીધા. નાનક ઘેર આવ્યા તે જોઈ તેમના મા-આપ અને સ્ત્રી છોકરાને કેટલો આનંદ થયો હશે ! તેમને સન્યાસીના વેશમાં જોઈ કેટલું લાગી આવ્યું હશે !

પોતાના વતન તલવડીમાં કેટલાક દિવસ રહ્યા તે પછી તે નાન-પણમાં પોતાની સાથે જે બાલ નામનો માણસ સોદો લેવા ગયા ત્યારે હતો તેને સાથે લઈ જાનામાંના જગલમાં ચાલી ગયા અહિં જે સ્થળે પોતે રહ્યા હતા તે સ્થાને ‘હોટા નાનકાના સાહેબ’ નામનો એક ઉત્તમ ગુરુ આશ્રમ હાલ પશુ છે

ત્યાંથી નીકળી પોતે ચુહનીયા થઈ સતલજ પાર મડ બૂમિમાં થઈ ફરતા ફરતા હરદ્વાર જઈ પહોંચ્યા

ત્યાં હજારો યાત્રાળુ ગયા સ્નાન કરી સૂર્યને નમસ્કાર કરતા હતા. તેમની પાછળ અનેક પડયાઓ દલપા માટે ફરી વળતા હતા નાનક ત્યાં જઈ ગંગામાં સ્નાન કરી હાથમાં જળનો ખોખો ભરી સર્વથી ઉદ્દેહ પશ્ચિમ તરફ પાણી રેડવા લાગ્યા આ જોઈ એક પડયાએ કહ્યું “તું કોણુ છે ? ક્યાંથી આવે છે અને શી ન્યાત છે ?”

નાનકે આ સાંભળી કહ્યું “મારી કોઈ નાત નથી અને જ્યાં દિવસ કે રાત્રી કશું પશુ નથી તેવા વિચિત્ર સહેરમાંથી હું આવું છું”

પડયા—“આ તું શું કરે છે ? જો હું કહું તેમ કર !”

નાનક—“હું પરેશી મુસાફર છું. આ બધા લોકો પૂર્વ તરફ જળના ખોખા ભરી ભરીને કેમ ફેંકે છે ?”

પડયા—“તું કેવો મૂર્ખ છે, આ લોકો તર્પણ કરે છે અને પોતાના પિતૃને જળ પહોંચાડે છે, એ પશુ તું જાણતો નથી ?”

નાનક—“તો તો હું જે કરું છું તે બરાબર છે, મારા ગામમાં એક ખેતર છે અને હું તેમાં આ પ્રકારે પાણી સિંચું છું”

પડયા—“તારું ગામ અહિંથી કેટલે દૂર છે ?”

નાનક—“ સો ગાઉ દૂર છે. ”

પડયા—“ તો તું કેવો મુર્ખો છે, એટલે દૂર ખેતરમાં આ પાણી કેવી રીતે પહોંચશે ”

નાનક—“જેવી રીતે આ લોકો અહિં પાણી ચઢાવી પિતૃઓને પાણી પહોંચાડે છે તેવી રીતે મારૂં પાણી પણ મારા ખેતરમાં પહોંચશે ”

આ સાંભળ્યું પણ પડ્યો કાંઈ વિદ્વાન નહોતો. માત્ર દક્ષિણા લેવા-નુંજ જાણતો હતો એટલે તે શ્રાદ્ધનો ખરો મહિમા અને તેનું રહસ્ય નાનકને સમજાવી શક્યા નહિ એટલે આ ચર્ચા અહિંથી જ અટકી.

હરદ્વાર-કનખવમાં જે સ્થળે ગુરુજી ઉતર્યા હતા તે સ્થળ હાલમાં પણ નાનકવાડાના નામથી પ્રખ્યાત છે.

કેદમાં-ગુરુજી તે પછી હરદ્વારથી નીકળી સવન ૧૫૬૧ માં દિલ્હી ગયા તે વખતે ત્યાં સિકન્દર લોદી રાજ્ય કરતો હતો. તે માનતો કે જે સાધુ કંઈ ચમત્કાર બતાવી શકે નહિ તે ખરો સાધુ કે ફકીર નથી પણ દાંભક છે. માટે એવા માણસોને દેશમાં બાંટકવા દેવાથી પ્રજાનું અહિંત થાય છે. આથી તે જે કોઈ સાધુ કે ફકીર જણાય તેને પકડી કેદમાં પૂરી દેતો અને ત્યાં ધડીએ બેસાડી દેતો.

નાનક દિલ્હી ગયા તેની ખબર બાદશાહે સાંભળી વળી જાણ્યું કે તેનો ઉપદેશ સાંભળી ધણી સિન્દુ-મુસલમાનો તેના શિષ્ય બને છે એ સાંભળી બાદશાહે ગુરુ નાનકને પકડી મગાવ્યા અને તેમની સાથેના બંને માણસો સાથે તેમને કેદ કર્યા અને ત્રણેને એક ધડીએ બેસાડી મણુ મણુ દાણો દળવા આપ્યો. ત્યાં બીજા પણ કેટલાક સાધુઓને દળવા બેસાડેલા હતા.

આમ થતા મર્દાનાં એ કહ્યું ગુરુજી, અમે તો જાણ્યું કે આપની સાથે રહેવાથી સારો લાભ થશે પણ અહિં તો નસીબમાં આ પથરો ખેંચવાનો આવ્યો.

આ સાંભળી ગુરુએ કહ્યું “ જાણ તને પરમેશ્વરની શક્તિ અને મહિમાની હજી ખબર નથી. તેથીજ તું ગભરાય ગયો છે. સર્વ શક્તિમાન ભક્તવત્સલ ભગવાન શું નથી કરી શકતા ? જા, તું સંજળા ફકીરોને કહે કે કોઈ ધડી ફેરવશે નહિ. ”

મર્દાનાંએ ગુરુજીની આજ્ઞા પ્રમાણે સર્વ સાધુઓને ધડીએ બેસાડી દીધી. તેમ છતાં પણ સૌની અજાયબી વચ્ચે ધડીએ જેમની તેમ ફરતી રહી અને દાણા પણ તેમાં રીતસર એની મેળે જ પડવા લાગ્યા. સાધુઓને આ જોઈ આશ્ચર્ય થયું. જેલરે પણ આ ચમત્કાર જોયો. જેથી તેણે જઈ

બાદશાહને આ વાત કહી તે સાબળી બાદશાહ કેદખાનામાં આવી જીએ છે તો સર્વ સાધુઓ પગ લાખ્યા કરી પડેલા હતા અને ધડીઓ ઝપાટાપથે ફર્પા કરતી હતી. આવો વિચિત્ર ચમત્કાર જોઇ બાદશાહ ગુરુના ચરણમાં બોલી પડ્યો અને પોતાની બૂલ માટે ક્ષમા માગી.

આ પછી તેણે ગુરુજીની પાસે ઉપદેશ માગ્યો ત્યારે ગુરુએ કહ્યું કે

“ યક અરજ ગુફતમ પેશ તો દરોગોશ કુન કરેતાર,

હક કા કબીર કરીમ તુ વચ્ચયખ પરવરદિગાર ”

અર્થાત્—“ હે પરમાત્મન, હું આપની પાસે દીન થઇને એક વિનંતિ કરું છું તે આપ કાન દઈ સાબળો આપ સદા ગરીબના બેલી, કૃપાળુ અને નિર્હોષ પાલન કરનાર છો, અને હું સદાનો પતિત, કૃતમ્મ અને ખરાબ ક્રમોમાં પ્રીતિવાળો છું તો મારો ઉદ્ધાર કરવો એ માત્ર આપની કૃપા દ્રષ્ટિ-નેજ અધીન છે ”

આ પછી ગુરુજીએ તેને સઘળા સાધુ ફકીરોને છોડી દેવાની અને ફરીથી કદી પણ સાધુ સતોને સતાવવા નહિ એવી આજ્ઞા કરી અને કહ્યું કે કોઇ ફકીરની હાથ (નિસાસો) તમારૂં આખું રાખ્ય નષ્ટ કરી નાખે નહિ તેની સાવચેતી રાખવી. બાદશાહ પ્રજ્ઞના સરક્ષણ માટે છે નહિ કે પીડા માટે, સર્વ જીવમા પરમેશ્વર છે અને તે પરમાત્માનું એક સ્વરૂપ તે આ સવ જીવો છે, તેની તમને ખબર નથી

આ સાબળી બાદશાહ ગુરુના ચરણે પડ્યો. ધણી ધણી ભેટ મૂકી. ગુરુએ તેની ભેટનો સ્વિકાર ન કર્યો, અને કહ્યું આની દુનાઆની દોલતથી અમારૂં કામ જરા પણ સરતુ નથી. આમ કહી પોતે પોતાના સ્થાને ગયા આ પ્રમાણે તેમણે અનેક સાધુ સતોને છોડાવ્યા તેથી તેમની ધણી કીર્તિ ફેલાઇ

ગુરુ કેટલાક દિવસ ત્યાં રહ્યા પછી કાશી તરફ જવા નીકળ્યા.

કાશી યાત્રા—ગુરુ દિલીથી નીકળી અલીગઢ, મથુરા, જલ્દાન, આમા, કાનપુર, લખનૌ અને અયોધ્યાની યાત્રા કરતા કરતા સવત ૧૫૬૩ માં કાશી આવી પહોંચ્યા ત્યાં તેમણે પશ્ચિમમાં ઉપર મુકામ કર્યો જે સ્થળે તેઓ અહિં ઉતર્યા હતા તે સ્થળ હજુ પણ ‘ ગુરુના બાગ ’ના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

ગુરુ નાનકે આવ્યાની વાત શહેરમાં ફેલાતાં સેકડો મનુષ્યો તેમના દર્શનને આવવા લાગ્યા. પોતે તે સર્વને ધર્મ, જાતિ અને જ્ઞાનનો દર્શન અને પ્રમાણ સાથે ઉપદેશ આપવા લાગ્યા. તેમના ઉપદેશથી તેઓ કયા શિક્ષાતને માનનાર છે તે કોઇ કળી શકતુ નહિ હિન્દુ, મુસલમાન, સર્વે

તેમનો ઉપદેશ સાંભળવા આવતા અને દરેક જણ એમ માનતા હતા કે ગુરુ નાનકે અમારા જ સિદ્ધાન્તની પ્રુછિનો ઉપદેશ આપે છે આથી હિન્દુઓ કહેતા કે ગુરુ નાનકે અમારા મનને અનુમોદન આપે છે મુમક્ષુઓ કહેતા કે એવો અમારા પાક મજબૂતનો જ પ્રચાર કરે છે, વૈશ્ણવો માનતા કે આ સાધુ વૈશ્ણવ છે, શૈવો માનતા કે આ તો શૈવ મતના છે

એક વખતે સર્વ ક્રોધ તેમની પાસે બેઠા હતા તે વખતે શ્વાસ્ત્રી વાસુ-દેવ સર્વના અગ્રેસર થઈ પૂછવા લાગ્યા કે હે સાધુ પુરૂષ, આપ કયા વર્ણ અને આશ્રમને શોભાવો છો ?

ગુરૂ આ સાંભળી બોલ્યા કે “ એની મને ધરાધર ખમર નથી પણ પરમાત્મા સાથે મારો સર્વ કરતા વધુ સખધ છે માટે જે વર્ણાશ્રમ તેમના (પરમાત્માના) તેજ મારા છે ”

શ્વાસ્ત્રી—“ વિદ્યાત્મા-પરમાત્માની સાથે ચેતનનો અધિક સખધ હોય તે સખધી મારો પ્રશ્ન નથી, પણ અમે નો વેદાદિ સતશસ્ત્ર પ્રતિપાદિત સ્થૂલ દેહની સાથે સખધ ધરાવતા વર્ણાશ્રમ વિષે પૂછીએ છીએ ”

ગુરુ—“ જો એમ હોય તો ધર્મોના સાક્ષાત્કાર પછી ધર્મની જિજ્ઞાસા જ અવિચારપૂર્વક છે વર્ણાશ્રમ ધર્મનો સખધ તો આપણા સ્થૂળ શરીર સાથે કલો છે અને મારૂ ધર્મોરૂપ સ્થૂળ શરીર તો આપની નજર સામે જ છે. ”

શાસ્ત્રી—તો આપના ઉપાસના સખધી સિદ્ધાંત કયા છે ?

ગુરુ—ઉપાસના તો હું એક સર્વાન્તર્યામી પરમાત્માની જ કરું છું.

શાસ્ત્રી—તો શું આપ ક્રોધ દેવ દેવીને માનતા નથી ?

ગુરુ—દેવ દેવી જે હશે તે શરીરધારી હશે અને તેને જન્મ મરણનું ચક્ર પણ અવસ્થ વળગેલું જ હશે, માટે

“ દુબ્ધ કાહે સુમરિયે, જન્મે તો મર જાય,

એકા સુમિરે નાનકા, જે જલથલ રહા સમાય. ”

આવી રીતે ગુરૂ લોકોને ઉપદેશ આપી નવોજ પ્રકાશ પાડતા.

કાશીમાં પોતે કેટલાક દિવસ રહ્યા તે પછી તે કાશીથી નીકળી મગા કિનારનાં શહેરોમાં ફરતા ફરતા પટનામાં આવ્યા

ત્યાં ગુરૂ એક દિવસે મનુષ્ય દેહની ઉત્તમતા વિષે અનેક પ્રકારના દૃષ્ટાંતો અને શાસ્ત્રના પ્રમાણો સાથે ઉપદેશ આપતા હતા. તે વખતે મહા-નાયકે શ્રી કા કરી કે “ ગુરૂ આપે કહ્યું કે પરમાત્માએ પોતાના તેજોમય સ્વરૂપમાથી મનુષ્યને બનાવ્યો છે. અર્થાત તે પરમાત્માનો અક્ષ છે. અને

મનુષ્યજન્મ એક અમુલ્ય રત્ન સમાજ છે, તો મનુષ્યો તેની કિંમત કેમ સમજી શકતા નથી ”

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર ગુરૂએ તે વખતે ના આપ્યો તે પછી ફેટલીક વારે મર્દાનાએ કહ્યું “ ગુરૂજી, હવે તો જૂખ લાગી છે, બોજન મળે તો સાફ ”

આ સાંભળી ગુરૂએ તેને એક અમુલ્ય રત્ન આપીને કહ્યું કે: “ આને બજારમાં વેચીને ઈચ્છા પ્રમાણે જમી આવ, અને બાકીના જે પૈસા વધે તે લેતો આવ ”

મર્દાના તે લાંબ બજારમાં ગયો, દુકાનદારોને રત્ન બતાવતો તે ઝવેરી બજારમાં આવ્યો ઝવેરીઓ આ અમુલ્ય રત્ન જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યા કોઈ તેની કિંમત કરી શક્યું નહિ છેવટે તે એક સાલસરાય નામના વૃદ્ધ ને પ્રખ્યાત ઝવેરીને ત્યાં ગયો તેણે રત્ન જોઈ કહ્યું “ આ રત્ન તો અમુલ્ય છે, એની કિંમત અમારાથી થઈ શકે તેમ નથી તો ખરીદી તો કેમ જ થાય ! આવું રત્ન તો કોઈ ચક્રવર્તી રાજા કે યોગી પાસે જ હોય છે. એના દર્શન થવા એ પણ મહા ભાગ્યની વાત છે, ” એમ કહી તેણે તે રત્ન આગળ સો રૂપીઆ ભેટ તરીકે મુક્યા. મર્દાના તે રત્ન અને રૂપીઆ લઈ ગુરુ પાસે આવ્યો અને બજારમાં બનેલી સર્વ વાત કહી, ગુરૂએ તે વાત સાંભળી કહ્યું ભાઈ, તે ઉપદેશ વખતે જે પ્રશ્ન કર્યો હતો તેનો હવે તને ઉત્તર મળ્યો કે નહિ ? જેમ આ રત્ન અનેક માણસોના હાથમાં ગયું હતું પણ કોઈ તે સંધળા તેની કિંમત કરી શક્યા નહિ પણ જેણે તેની પરીક્ષાનું જ્ઞાન મેળવ્યું હતું તે હીરા પારખ જ તેને ઓળખી શક્યો હતો તેજ પ્રમાણે મનુષ્ય દેહરૂપી રત્નની પરીક્ષા પણ કરેક માણસ કરી શકતો નથી પણ જેણે લાગ્યો વખત સત્સંગ સેવ્યો હોય તેમ સત્તાઓનું જ્ઞાન સંપાદન કર્યું હોય તેજ તેની કિંમત આંકી શકે છે

તે પછી મર્દાનાને તે રૂપીઆ તેના માલીકને પાછા આપવા મોકલ્યો. કારણ કે રત્ન આપ્યા વિના રૂપીઆ રાખતો એ અન્યાય ગણાય પૈસા ઝવેરીએ રૂપીઆ પાછા લીધા નહિ અને ગુરૂને ધણા આગ્રહથી અર્પણ કર્યા. ગુરૂજીએ તેના આગ્રહથી તે રૂપીઆ સાધુ સતોના ઉપયોગમાં વાપરી દીધા અને ઝવેરીને ઉપદેશ આપ્યો.

ગુરૂજીએ લોકોના આગ્રહથી ત્યાં ધર્મશાળા બંધાવી ત્યાં અબરક નામના શિષ્યને લોકોને ઉપદેશ આપવા પુનઃ તરીકે રાખ્યો જેના વચ્ચે જી પણ ત્યાં છે

ગયાજી—કેટલાક દિવસ ત્યાં રહ્યા પછી ગુરુજી શિષ્યમંડળ સાથે મયાજી ગયા ત્યાં તેમણે અનેક હિન્દુ લોકોને પિન્ડદાન આપતા જોયા. ત્યાં એક બ્રાહ્મણ પિન્ડદાન આપતો હતો, તેની પાસે ઘીનો દીવો હતો, તે જોઈ ગુરુજીએ પૂછ્યું કે તમે આ શું કરો છો ? ”

બ્રાહ્મણે કહ્યું હું મારા પૂર્વજોને આર્ક કરું છું

ગુરુ—આ દીવો કેમ કર્યો છે ?

બ્રાહ્મણ કાંઈ શાસ્ત્રનું રહસ્ય જાણતો નહોતો તેથી તેણે કહ્યું જે અધારી ગલીમાં થઈ તેમને સ્વર્ગમાં જવાનું છે, તે ગલીમાં તેમને માર્ગ ખતાવવા માટે આ દીવો છે

ગુરુ—માઈ, તમે જ્યારે ઉઘી જાઓ છો અને સ્વર્ગમાં જુદા જુદા વિકટ સ્થળોમાં ફરવાનો અનુભવ કરો છો ત્યારે શું તમને માર્ગ ખતાવવા માટે દીવાની જરૂર પડે છે ?

બ્રાહ્મણ—ના, તે વખતે તો દીવાની જરૂર પડતી નથી.

ગુરુ—તો આ દીવો પણ તમારા પૂર્વજોને માર્ગ ખતાવવા માટે જરા પણ ઉપયોગનો નથી આ શરીર એ દીપક છે અને ઇચ્છાઓથી ઉત્પન્ન થતું દેખ એ તેમાં તેજ ડપ છે ઇચ્છાના નામથી તે દીવાને પ્રકટાવો એટલે તેવ જાણી જાઓ અને તમે દિવ્ય પ્રકાશની સાથે એકતા અનુભવી શકશો.

ગુરુજી પણ પિતૃઆર્ક કરાવતો એ જાણી પડ્યાઓ તેમની આસપાસ વિદ્યાર્થી વળ્યા પણ ગુરુજીની આ વાત સાંભળી તેમણે જાણ્યું કે ગુરુ ગઈ આર્ક કરાવવાના નથી તેથી તે સર્વ વેરાઈ ગયા.

ગયાજીથી નીકળી પોતે જુદું ગયા. ત્યાંના ગોસ્વામી દેવગિરી જે મહત્ત ને મોટા જાગીરદાર હતા તે ગુરુના ઉપદેશથી મુગ્ધ થયા તેમની પછી ગાદીએ આનાગ તેમનો શિષ્ય લક્ષ્મિગિરિ પોતાના સપતિ છોડી શિષ્યમંડળ સાથે પંજાબમાં આવી ગુરુ હરરાયના વખતમાં તેમનો શિષ્ય બન્યો હતો.

જુદું ગયાથી નીકળી ગુરુજી મુગેર, બાગલપુર, સાહેબગઝ અને રાજમહેલ થઈ સંવત ૧૫૬૪ ના અશાઝમાં માંજદેવ આવ્યા ત્યાં એક આબાવાડીયામાં પોતે મુકામ કર્યો જે જગ્યા હાલ પણ ‘ ગુરુકા બાગ ’ ના નામથી પ્રસિદ્ધ છે કેટલાક દિવસ ત્યાં રહી લોકોને ઉપદેશ આપ્યા પછી પોતે ત્યાંથી નીકળી મુર્શિદાબાદ, બરદ્વાન, હુગલી, કૃષ્ણનગર, શાહજહાંપુર, અને શિરાજપુરના લોકોને ઉપદેશ આપતા આપતા ઢાકામાં આવી પહોંચ્યા

ઢાકામાં તે વખતે જાડુ વિદ્યા ધણી હતી. તેથી અનેક જાડુઓ ગુરુજી પાસે આવી પોતાની વિદ્યા અજમાવવા લાગ્યા. પણ તેમનું નાનકું આગળ

કાંઈ ચાલ્યું નહિ એથી તેમનું અભિમાન ગળી ગયું. તે પછી તેમણે નાનકને પૂછ્યું કે “આપની પાસે એવી તે કઈ વિદ્યા છે કે જેની આગળ અમારા મત્ર જતનું કશુંજ ચાલતું નથી ”

ગુરુએ હસીને જવાબ આપ્યો કે “જનક અને મત્ર તરફ એ સમજી દેવને આધીન છે જેવો જેનો મત્ર તેવો તેનો પ્રતાપ મારી પાસે જે મત્ર છે તે મહામત્ર છે તેનો દેવતા કાંઈ સાધારણ કેવ નથી એટલે તે મત્રદારા સસાર માત્રને મોહન, મારણ અને ઉચ્ચાટનાદિથી વશ કરી શકાય છે ”

આ સાંભળી જનકગરો આશ્ચર્ય પામ્યા અને એવો તે વળી કેવો મહામત્ર હશે એ જાણવા ઉત્સુક થયા

તેમની ઇચ્છા જાણતા ગુરુ નાનકે કહ્યું કે તે મત્ર “ૐ સત્ત્વ નામ ” એ છે તેનો અધિષ્ઠે તે સર્વાન્તર્યામી પરમાત્મા છે, માટે એ મત્રની સામે તમારા બીજા સામાન્ય દેવોના મત્ર બિદ્યુત પાછા પડી જાય છે ”

આ પછી ગુરુજીયા સદુપદેશથી ઢાકાના જનકગરો પોતપોતાની મહીન વિદ્યાનો ત્યાગ કરી ગુરુને શરણે આવ્યા અને તેમના સાચા ભક્ત બની પ્રભુ ભક્તિમાં તક્ષીન થયા.

નાનકે ઢાકાથી નીકળી આગળ ચાલતા ત્રણેક ગાઉ ઉપર એક ગામમાં સુકામ કોઈ ત્યાની સ્ત્રીઓ જનકમા ઘણી કુશળ હતી અને તે દ્વારા તે પોતે દુરાચારમાં પ્રવૃત્ત રહેતી તે સર્વની સરદાર એક વરશાહજવાન નામની સ્ત્રી હતી તે સ્ત્રીના જોવામાં મર્દાના આવ્યો અને તરત તે તેના ઉપર મોહિ પડી તેણે યુક્તિથી મર્દાનાને કેદ કર્યો પણ આ વાતની ગુરુજીને ખબર પડતા જ તેઓ તે સ્ત્રીને ઘેર પહોંચી ગયા ગુરુજી જેવા પવિત્ર ગુરુશ્રીના ઓળખથી અને તેમના અમૃત સમાન ઉપદેશથી તે સ્ત્રી ઘણી સ્વરમિદી બની ગઈ, ગુરુજીનો પ્રભાવ તે દુરાચારી સ્ત્રીઓ ઉપર એટલો બધો પડી ગયો કે તે સઘળી સ્ત્રીઓ પોતાના દુઃકૃત્યોનો પશ્ચાતાપ કરી નીતિને માર્ગે જીવન ગુજારવા લાગી

તે ગામનું પાણી ખાર હવે તેથી લોકોની પ્રાર્થનાથી ગુરુ નાનકે પોતાના હાથે એક સ્થળે બરછી મારી ત્યાં કુવો ખોદવાનું કહ્યું એટલે ત્યાં કુવો ખોદતા ત્યાં પાણી ઘણું મીઠું નીકળ્યું, ગુરુજીએ ત્યાં જ બરછી મારી હતી તે હજી પણ ત્યાંના ગુરુ સ્થાનમાં જળવળી રાખવામાં આવી છે અને યાત્રાળુને તેના દર્શન કરાવવામાં આવે છે. એ સ્થળ ગુરુજી બારવાથી ‘બરછ સાહેબ’ના નામથી પ્રસિદ્ધ છે

તે પછી ગુરુ નાનક કામરૂપ દેશ (આસામ) માં ગયા. આ દેશ મધ્યે જાગે વામમાર્ગી હતો ત્યાંની સ્ત્રીઓ અતિ સુંદર હતી અને પુરૂષો નિર્બળ હોવાથી જ્યાં ત્યાં દુગત્યાર ફેલાઈ રહ્યા હતા.

આ દેશમાં કામાક્ષીદેવીનું મંદિર છે તેમાં યોગિનિ ચિહ્ન મુર્તિને બંદી હોવાનું તે ઉપર મહિનાના મહીના સુધી પાણીમાં રાતો રાત ઘોળીને અભિષેક કરતો અને તેને દેરીનું રજ માનીને લોકો કપાળે ચોપડતા ગુરુ નાનક તે મંદિર પાસે ઉતર્યાં લોકો દેરીને જગજગનની માની પૂજતા, તે લોકોને નાનક સત્ય ધર્મનું દર્શન કગની મત્યસ્વરૂપ અવીનાશી પુરુષની જાકિત તરફ પ્રેર્યા.

તે પછી ગુરુ નાનક ત્યાંથી નીકળી ગૌરીપુર ખંડેરે થઈ આસામમાં અન્નેરીગજ, કઠીમગજ, સિલહટ વિગેરે શહેરોમાં ફરી મણિપુર થઈ લોશાઇ આવ્યા.

આ વખતે ત્યાં દેવલોન રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેણે પોતાના રાજ્યમાં એવા નિયમ કર્યો હતો કે કોઈ પણ પરદેશી મનુષ્ય દેશમાં દાખલ થાય તો તેને મારી નાખવો ગુરુ નાનક પણ અહિં પરદેશી હતા તેથી કાયદા પ્રમાણે તેમને પણ મારી નાખવાનો ઠરાવ થયો પણ ગુરુ નાનકના અનુપમ તેજ આગળ રાજા ઝખવાણે પડ્યો અને તેમને શરણ થયો ગુરુએ તેને ઉપદેશ આપ્યો કે જે અધિકારી નેત્ર, મન, વાચા, અને કર્મથી લોકોને પ્રસન્ન રાખે છે તેની પ્રસન્નતા મેળવવા લોકો પ્રયત્ન કરે છે પણ જેનાથી શિકારીને જોતા જેમ મૃગો ભયભીત થઈ જાય છે તેમ સર્વ પાણી જાડીતા હોય છે તે પુરુષ ગમે તો ચક્રવર્તી રાજ્ય પ્રાપ્ત કરે તો પણ અતે ગુમાવાં બેસે છે તે પછી રાજા ગુરુનો શિષ્ય થઈ નીતિપૂર્વક પ્રજાનું પાલન કરવા બાગ્યો ત્યાંથી નાનક અનેક ગામોમાં ઉપદેશ આપતા કલકત્તામાં આવ્યા એ વખતે કલકત્તા એક ગામકું હતું અને કાલિવાદના નામથી ઓળખાતું હતું ત્યાંથી દુગથી ઉતરીને બાલેશ્વર મેદનીપુર શહેરોમાં ફરતા તે કામદી, વૈતરણી, ખાલ્હણી અને મહાદેવી નદીઓ ઉતરી કટકમાં આવ્યા.

જગન્નાથપુરી—સવત ૧૫૬૬ માં ચૈત્ર મહિનામાં ગુરુ નાનક આ પ્રમાણે ફરતા ફરતા જગન્નાથપુરી આવી પહોંચ્યા ત્યાં મંગુમઠ નામના સ્થાનમાં વિરાજ્યા ત્યાં તેમણે ભજનકીર્તન ગાવા માડ્યા તે સાંભળી લોકો તેમની પાસે આવવા માડ્યા. સંખ્યાકાળે આરતી વખતે પોતે મંદિરમાં ગયા અને જગન્નાથજીના દર્શન કરી પુજારીઓથી જીર્ણ પડી પોતે એકલા જ રજા કરવા માડ્યા આથી પુજારીઓએ કહ્યું કે તમે અમારી સાથે

જ આરતી ગાવ ! એટલે ગુરુએ કહ્યું કે “ તમારી અને મારી આરતીમાં કશો ભેદ છે માટે હું તમારી સાથે જાણી શકું તેમ નથી ! ” આરતી પૂરી થતાં બધા પૂજારીઓએ કહ્યું કે અમારી અને તમારી આરતીમાં શો ફેર છે તે કહો

આ પૂજારીઓ અજ્ઞાનથી મૂર્તિદારા પરમાત્માને પૂજવાનું ભૂલી ગયેલા હતા અને માત્ર મૂર્તિને જ ભગવાન અર્થાત મૂર્તિ જેટલા જ ભગવાનને માનતા તેથી ગુરુએ તેમને કહ્યું કે “ તમારી આરતી અને તમારા જગન્નાથ બંને કૃત્રિમ છે અને મારી આરતી તથા મારા જગન્નાથ બંને સ્વતંત્ર છે ”

પૂજારીએ આ સાંભળી કહ્યું “ અમારા જગન્નાથથી ભુદા એવા આપના કયા જગન્નાથ છે ? જગન્નાથ તો સસાર માત્રમાં આ એક જ છે.”

ગુરુ—“ જગન્નાથ નામ સર્વ જગતના સ્વામીનું છે. અને તે કદી પણ એક દેશમાં રહી શકતા નથી પરંતુ સર્વ વ્યાપી જ હોય છે. જે એક દેશીય હોય તે કૃત્રિમ અને નાશવત હોવાથી તે સર્વ જગતનો સ્વામી થઈ શકતો નથી હું ઈશ્વરને જે સ્વરૂપે ભ્રમ્યુ છું તે કલ્પનારૂપ નથી પણ સ્વતંત્ર છે ”

આ વિગેરે કેટલોક ઉપદેશ આપ્યો. કેટલાક દિવસ નાનક જગન્નાથ-પૂરીમાં રહી પછી પાછા ત્યાંથી નીકળ્યા થોડે જતા શોર નદીના કિનારે રમણીય જગમાં ગુરુજીએ મુકામ કર્યો એ વખતે જગદીશનો પૂજારી જે બધો સમૃદ્ધિવાન હતો જા સત્તાન રહિત હતો તે ગુરુજી પાસે આવ્યો, અને પ્રાર્થના કરી કે આપ કેટલોક વખત અહિં જ રહી અમને ઉપદેશામૃત આપી કૃતાર્થ કરશો તો ઉપકાર થશે આપની ઇચ્છા પ્રમાણે આપના મુકામની સગવડ કરવા સેવક છું છે

આ સાંભળી ગુરુએ કહ્યું અમારે માટે કદી રત્નજડીત સુંદર મંદિર બને, અનેક ભોમ બેઠાઓ તેમાં હોય, સેવા માટે ઇન્દ્રની અપ્સરાઓ હોય તો પણ ક્વળ એક પરમાત્માના સ્મરણ સિવાય અમારે તેમાંનું કશું ઉપયોગમાં આવે તેમ નથી. જે પદાર્થો જેતા પરમેશ્વરનું વિસ્મરણ નહિ થતાં તેની યાદ તાજી રહ્યા કરે એવા પદાર્થો અમારે જોઈએ આ સાંભળી પડ્યાનો સપત્તિ મઠ ઉતરી ગયો તે ગુરુના ચરણે પડ્યો અને ગુરુએ તેને હાથે કરી ઉઠાડી આશીર્વાદ આપ્યો. તે પછી તે પડ્યાને ત્યાં પુનઃ પ્રાપ્તિ થઈ તેના વશને અત્યારે પણ પંજાબી લોકોના પડ્યા તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

ત્યાથી નીકળી ગુરુ ચીલકા સરોવર થઈ અનેક શહેરો અને ગામોમાં મુકામ કરતા ઉપદેશ આપતા મહા નદી ઉતરીને મુઢાગપુર આવી પહોંચ્યા ત્યાંના લોકો શનિશ્વરને જ પરમાત્મા માની તેની ભક્તિ કરતા હતા આજળ જતા વિન્દ્ય પર્વતની એક શાખા ઠાઠકટક પર્વતમાં અનેક સાધુ સતો અને ફકીરોને જળની જ ઉપામના કરતા જોયા તેમને ગુરુ નાનકે સત્ય દેવનું દર્શન કરાવ્યું

વિજય પ્રદેશમાં કેટલાક દિવસ સુધી ગુરુ નાનકે રૂપો અને કુદરતી શીલા જોઈ આત્મ પામતા એ પ્રદેશમાં એક કૌડા નામનો જીન રાજા હતો, એ પ્રભુ હજુ પશુ ધણી જગતી છે અને તે વખતે તો તેમનામાં અને હિસક વનપશુઓમાં ભાગ્યેજ ફેર હતો તેઓ મનુષ્યાહારી હતા જે કાર્ષ અગ્નિયુ મનુષ્ય નજરે પડે તેને નેવેલ ધરાવી દેવામાં વિલંબ કરતા નહિ આ પ્રદેશમાં ફરતા મર્દાના તેમની જાળમાં ફસાયો તેનો દેહ તે ગણસો રૂપી મનુષ્યોનો ભક્ષ થયો તે પહેલાં તો ગુરુ સાહેબે તેને મુકત કરાવી તે બીલ લોકોને ભક્ત બનાવી અનેક લોકોને પ્રાણુદાન આપ્યા

આગળ ચાલતા તે એક ઘાઠ જગલમાં જઈ ચડ્યા જ્યાં વાઘ, વરુ વિગેરે હિસક પશુઓની ગર્જના વારંવાર સંજળાતી હતી જેથી મર્દાનાના હોશકોશ ઉડી ગયા તેણે ગુરુને કહ્યું કે “ આ જગલનક જગલમાં તો જીવ અથવા પશુ મુશ્કેલ છે ” ગુરુએ તેને ધીરજ આપી કહ્યું “ ધીરજ રાખ તારી ખાવા પીવાની ઇચ્છા થોડા વખતમાં પુરી થશે ”

ત્યાથી આગળ ચાલતા એક સુદર વન આવ્યું ત્યાં અનેક સાધુ, સતો, યોગીઓ અને ફકીરો પ્રભુભક્તિમાં મસ્ત રહેતા હતા તે સ્થળ સુગંધિત પુષ્પોથી સુવાસિત થઈ રહ્યું હતું સ્નાદિષ્ટ ફળોની ખોટ નહોતી ત્યાં ગુરુની આરાધી મર્દાના અને ખાલાએ અનેક જાતના ફળ લાવી ખાવા તે પછી મર્દાનાએ સારંગી વગાડી બાજન લલકાર્યું તે સાંભળી પશુ પક્ષીઓ પશુ આકર્ષાયા.

ત્યા પદરેક દિવસ રહી ત્યાંના માધુ સતો સાથે જ્ઞાન ચર્ચા કરી પછી ગુરુ નર્મદા કિનારે જળલપુરમાં ગયા ત્યાંના પ્રુલ નામના જાદુગર ફકીરનું અભિમાન તોડી પોતે ચિત્રકુટ થઈ પાછા ફરીદવાડા આવ્યા ત્યાં એકે કુવો હતો ત્યાં ફરીદ નામના ફકીરે ઉવે માથે લટકાઈ તપ કર્યું હતું તે સ્થળના દર્શન કરી ગુરુ ચહેરી, કાસામાટના ઝાસી, ગ્વાચિયર, ભરતપુર, ધોળપુર, રેવારી અને કરોલી વિગેરે સ્થળે ફરી કરનાનમાં આવ્યા ત્યાં પ્રમિદ્ધ શેખ શરફ્દીનો શિષ્ય શેખ શમ્સદીન અનેક ફકીરો અને

અમીરો સાથે ગુરુ પાસે આવ્યો. તે સધળા ગુરુના પવિત્ર આદેશથી શીખ (શિષ્ય) બની ગયા

આ પ્રમાણે તેમણે અનેક મહાપુરૂષોને પોતાના શિષ્ય બનાવ્યા

તે પછી સૂર્યાશ્વજી આવવાનું હતું અને તે વખતે કુરુક્ષેત્રમાં લાખો લોકો યાત્રા માટે ભરાતા હોવાથી ગુરુ કરનાલથી નીકળી કુરુક્ષેત્ર ગયા. ત્યાં લોકોને ઉપદેશ આપી પછી સવત ૧૫૬૬ ના પોષ સુદ ૧૧ ને રોજ પોતે પોતાની બેન નાનકીને મળવાની ઇચ્છા થવાથી સુહતાનપુર ગયા

સુહતાનપુરમાં નાનક સદામત ઉપર રહેતા હતા અને તે વખતે લોકોએ તેમને માટે ખોટી અફવાઓ ફેલાવી હતી તે હવે ગુરુ નાનકનો પ્રતાપ જોઇ પસ્તાવા લાગ્યા તે સર્વ ગુરુ નાનકના ધર્મન કરી સેવા કરવા લાગ્યા હવે ગુરુ સુહતાનપુર રહી ઉપદેશ આપ્યા કરે એવી લોકોની ઇચ્છા હતી.

બીજી વખતની યાત્રા-થોડાક વખત ગુરુ સુહતાનપુરમાં રહ્યાપછી સવત ૧૫૬૭ માં બેશાખ મહિનામાં ગુરુ દક્ષિણની યાત્રા કરવા માટે મહાના અને બાલા સાથે નીકળ્યા

રસ્તામાં કસુરમાં ફરીર શેખ અમદુલ દોમ, શેખ મુહમદ સીદક વિગેરેની મુલાકાત લઇ તેમની સાથે જ્ઞાનગોષ્ઠિ કરી તેમના પાવત્ર ચિત્તને પોતા તરફ આકર્ષી ગુરુ આગળ આવ્યા

સવત ૧૫૬૭ ના અશાઝમાં તે સરસા પહોંચ્યા ત્યાં ખ્યાળ સાહેબ નામના પ્રમુદ્ધ સ્થળમાં ઉતરી શેખ ફરીદજી વિગેરે મહાત્માઓ સાથે સમાધિમાં લીન થયા તે પછી આગળ જતા બિકાનેર મુકામ કર્યો ત્યાં વસતા જૈન ધર્મને માનનાગને ગુરુએ ઉપદેશ કર્યો. ધનુ જૈનો ઉપર તેમની કાંઈ અસર થઇ નહિ તેમનો પ્રતિકુળ ઉપદેશ સાંભળી જન ધર્મના હુદીયા પથના સાધુઓ ગુરુ આગળ વાદવિવાદ કરવા આવ્યા તેમણે નાનકને પૂછ્યું કે “આપ કયા ધર્મને માને છે ?”

ગુરુ નાનકે આ સાંભળી કહ્યું “પોતે સન્માર્ગે ચાલવું અને બીજાને એને તેવો માર્ગ બતાવવો એ જ મારો ધર્મ છે”

સાધુ—“એવો અલૌકિક સન્માર્ગ કયો છે ?”

ગુરુ—“પરમાત્માનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજવાનો અને તેમનું અસ્તિત્વ સ્વિકારવાનો.”

સાધુ—પરમાત્માનું વાસ્તવ સ્વરૂપ કેવું છે અને તેને જાણવા ને માનવાથી શેા લાભ છે ?

ગુરુ—સત્ય એ પરમાત્માનું વાસ્તવ્ય છે તે સત્ય શી અકાલ પુરૂષ

જ સંસારનો કર્તા હતો છે, તે નિર્ભય, દુપાળુ અગ્રાસ મૂર્તિ, અજન્મા, અને પ્રકાશ સ્વરૂપ છે એવા પરમાત્માને જાણવાથી અને માનવાથી આત્માનું કલ્યાણ માય છે

સાધુ—અમારા મત પ્રમાણે આ સંસાર અનાદિ, અનંત શાશ્વત અને સત્ય સ્વરૂપ છે માટે તેનો કોઈ કર્તા માનવાની જરૂર નથી અથ્વા એથી બનેલા પદાર્થો સિવાય બીજાના મત્રા વિશેષો બર્થ છે, જીવનું કલ્યાણ તો શુભ કાર્ય કરવાથી જ થઈ શકે છે

ગુરુ—કર્મોનાં ફળ પ્રદાતા તો કોઈ માનવો જોઈએ ને ?

સાધુ—કર્મો પોતેજ પોતાના ફળ જીવને આપી શકે છે ?

ગુરુ—કર્મો તો કિયા વિશેષાણુ જેવા છે તે જડ અને ક્ષયુક્ત ગુરુ છે. તેનામા ફળ આપવાનું સામર્થ્ય ક્યાથી આવી શકે ?

સાધુ—વિષ એ જડ તથા નાશ પામે એવું છે જા ન પોતાના સર્જર્ગમા આનંદારને મરણરૂપ ફળ આપી શકે છે

ગુરુ—મરણ એ નામ તો પ્રાણના વિયોગનું છે સાવ વ જડ દેહને અસર કરી શકે છે પણ નિરવયવ જડરૂપ કમ નિરવયવ એવન જીવને તેના કર્મનું ફળ કદાપિ આપી શકતું નથી માટે ફલપ્રદાતા તરીકે તો હૃદયને અવસ્થ માનવો જોઈએ

તે પછી બિકાનેરથી નીકળી ગુરુ નાનક જેસલમીર જોધપુર થઇ અજમેર ગયા ત્યા ખ્વાજા કુતુબીનનું મકાન જેને તેઓ અઢી દિનની સુપડી તરીકે ઓળખતા હતા તેના દરજન કયા તે પછી તીર્થક્ષેત્ર પુષ્કરજીના મેળામા જઈ હજારો સ્ત્રીપુરુષોને સદુદ્દેશ આપી પછી આશુ પવત ઉપર ગયા. અહિ અનેક જૈન મુનિયો અને જોતો યાત્રા કરવા આવ્યા હતા. તેમની સાથે જ્ઞાન અર્થા કરી હતી

તાથી નીકળી પાટણ, પડર, અકમલનગર, કુગરપુર, વાસરાડા થઈ આળવામા જીજ્ઞાસ તરફ ગયા, તે પછી તે કામરી નાગપુર અને હુગલીમા થઈ લક્ષ્મી નામદેવના જન્મસ્થાન અવડામા ગયા ત્યા નામદેવ સાથે જ્ઞાન અર્થા કરી તેથી નાનકે ધણા પ્રસન્ન થયા તે પછી ગોદાવરી ઓળંગી ગોવળકાડા, હૈદરાબાદ થઈ જગનમા એકે પહોંચના ક્ષિપર ઉપર ગયા આ સ્થળે કાનકુટા નાથ લોકો ધણા રહેતા હતા તેમણે મધ્યમ કે ગુરુ નાનકે પામે જે કાષ્ઠ બેટ લઈ જવામા આવે છે, તે સર્વેને વહેચી દેવામા આવે છે, આથી તેમની પરીક્ષા કરવા તેઓએ તલનો એક દાણો લઈ ગુરુને બેટ ધર્યો.

ગુરૂએ તરત બાલાને બોલાવી પેલા તલને પ્રસાદના જલમાં વાડી નાખી સધળાને વહેચી દેવા જણાવ્યું એ સ્થળ હજુપણ તિલગજ નામથી પ્રસિદ્ધ છે તે પછી ગુરૂજી ત્યાંથી વીઠાખાના પઠરપુરમા ગયા ત્યાંથી તાબેર ત્રિચિનાપહી નેગાપટમ અને માપલકાટની મુલાકાત લઈ વિશાળાની આખરે સેતબધુ રામેશ્વર જઈ પહોંચ્યા.

ત્યાં તેમણે દરીયા કિનારે અનેક સાધુ બ્રહ્મચારી અને યાત્રાળુઓને એકત્ર થયેલા જોયા. તેમાંના કેટલાકે માથા ઉપર વચ્ચે નાખી માળાના મણકા ફેરવતા હતા કેટલાકે ઘટ વગાડતા હતા તો કેટલાકે શબ વગાડતા હતા કેટલાકે શાન્તિમામને પુષ્પ નૈવેદ્ય ધરાવી પૂજતા હતા ગુરૂ તેમાંના એક ટાળા તરફ વળ્યા તેમને આવતા જોઈને એક સાધુ બોલ્યો કે ઉભો રહે જોજો મારૂ ભોજન અભઝવતો નહિ.

ગુરૂએ આ સાંભળી કહ્યું અનાજ એ દેવ છે જળ એ દેવ છે અને અગ્નિ પણ દેવ છે તો પછી તારૂ ભોજન કેવીરીતે અભઝવાતું હતું?”

સાધુ—એ બધું હું કાંઈ ન સમજું પણ જો તું મારા ચોકામા પગ મુકશે તો આજે મારે જૂખ્યા રહેવું પડશે.

ગુરૂ—શું તમને ખબર નથી કે આપણે જ આપણી અપવિત્રતાથી આ જોરાકને અપવિત્ર બનાવીએ છીએ જ્યારે તમારી સાથે તમારા આ ચોકામા અજ્ઞાન, વિકાર, ક્રોધ અને દ્રેષ વિગેરે અપવિત્ર દુર્ગુણો બેઠેલા છે. ત્યારે આ ચોકાના લાટાથી શો લાભ ? જ્યાં સુધી તમારામા આ અશુભ વિચારોના ભૂત ભરાયેલા છે, ત્યાં સુધી તમે આવો અપવિત્ર જોરાક શાન્તિ-મામને કેવી રીતે ધરાવી શકવાના ?

સાધુ—“ તો પ્રભુને ધરાવવા યોગ્ય નૈવેદ્ય કેવી રીતે બનાવાય ? ”

ગુરૂ—તમારી જાતને શુદ્ધ બનાવો, આત્મબ્રહ્માનો નાશ ન કરો, અભિમાનનો ત્યાગ કરો, નિસ્વાર્થપણે ભક્તિપૂર્વક અર્પણો ગમે તેવો જોરાક પણ પ્રભુ સ્વિકારે છે અજ્ઞાનથી દોરવાવું નહિ કેમકે તેમ થતાં છાયાનેજ સત્યરૂપ માની બેસશો. તમે જેવું વાવો છો તેવું જ લણો છો. પ્રભુ ક્ષમાય આપતા નથી ને ક્રોધ પણ કરતો નથી તેના નિષ્પશ્ચાત ઈન્સાફનો કાટો તો તેમને તમારા કાર્યોને યોગ્ય બદલો આપશેજ.

ગુરૂ—“ ગુરૂદેવની કૃપાથી સદ્ અને અસદ્ વસ્તુ વચ્ચેના વિવેક જા-નથી તૃણાનો અત લાવી શકાય છે સત્ય ઉપર પ્રીતિ રાખવાથી માયા જીતાય છે અહતાનો નાશ હુંપણાનો વિચાર દૂર કરવાથી શાય છે અને

શુદ્ધેશ્વને પોતાની જાત અર્પણ કરી દેવાથી કોષવશ થાય છે અહ તાનો નાશ થતા મનુષ્ય આત્મિક ઉચ્ચતાને પ્રાપ્ત કરી શકે છે '.

માધુએ આ સાબળી કહ્યું " ના એમ નહિ જ્યાં સુધી તમે સન્યાસી થશો નહિ ત્યાં સુધી જન્મમરણના ચક્રમાથી કાપી મુકત થશો નહીં ચાલો હું તમને દીક્ષા આપુ અને તમારા કાનમા કુડળ પહેરાવુ " શુદ્ધેશ્વે આ સાબળી કહ્યું સન્યાસી થવા માટે ભગવા વસ્ત્રની જરૂર નથી જે માણસ પોતાની ઈદ્રીયાને નાશમમા રાખી શકે છે અને સર્વળા કાર્યો પોતાનું કર્તવ્ય મમજી પ્રભુ પ્રીત્યર્થે બાળી જાણે છે તેજ ખરો સન્યાસી છે તેનેજ મુકતી મળે છે એજ માણસ ગંગાજળ કરતા પણ વધુ નીર્મળ છે.

આ સાબળી પેલો સાધુ તો અબીમાન ત્યજી તેમને શરણ થયો.

રામેશ્વરથી શુરુ નાનક સમુદ્રમાર્ગે સિંહદ્વદ્વીપ-લકા ગયા, તે વખતે તમા રાજા શિવનાભ રાજ્ય કરતો હતો તે પ્રથમ સાબળી તેમના દશને આવ્યો અને પોતે સત્તાન રહિત છે એમ જણાવ્યું તેની શુરુ ઉપર વણી જ શ્રદ્ધા ચોટી હતી તેથી તે પોતાના સેવક તરીકે ગણાવતો રાણીએ આ વાત જાણી તે પણ શુદ્ધ પામે આવી ચરણે પડી અને સત્તાનની પ્રાપ્તિ માટે પ્રાર્થના કરી વળી રાણીએ કહ્યું કે " મહારાજ મને એવો કાંઈ મત્ર બતાવા કે જેથી મારા પાત મારે વશ થઈ રહે "

આ સાબળી શુદ્ધેશ્વે તેને કહ્યું કે વિનયપૂર્વક મધુર ભાષણ બોલવું, ક્ષમા ધારણ કરવી, પતિના વચન સહન કરવા એજ વરીકરણનો મહામત્ર છે આ સાબળી રાણીને ધણો સંતોષ થયો અને શુદ્ધેશ્વે નમી ઘેર ગઈ તે પછી તેને ગર્ભ રહ્યો હતો અને પુત્રનો જન્મ થયો હતો ત્યાંથી નીકળતી વખતે રાજાના આગ્રહથી શુદ્ધેશ્વે નાનકે ઝડા તક્ષક નામના એક પોતાના ભક્તને ત્યાં પ્રતિનિધિ તરીકે મુક્યો હતો.

લકામાથી પાછા ફરી શુદ્ધેશ્વે મનબારમા થઈને શૃંગેરી મઠના શ્રીમદ્ શંકરાચાર્યની મુલાકાતે ગયા હતા તેમણે શુદ્ધેશ્વે નાનકેનું સારું આતિથ્ય કયું હતું બંને મહાત્માઓએ પરસ્પર જ્ઞાનાનંદ મેળવ્યો હતો ત્યાંથી નીકળી શુદ્ધેશ્વે સાહેબ કોનીન, પુલીકટ કાષ્ઠમતુર, કાલિકટ, બેંગલોર, ગોવા, રત્ન-ગીરી વિગેરે અનેક સ્થળોએ ફરી નાશીકમા આવી શ્રીરામચંદ્રના નિવાસથી પવિત્ર મનાયલી પચવટીના દર્શન કર્યા તે પછી તાપી અને નર્મદા નદી ઓળંગી ભરૂચ, વડોદરા અને અમદાવાદ થઈ તેઓ કાઠીયાવાડ તરફ ગયા. ભાવનગર જોઈ લા પાસે આવેલા જૈનોના પ્રસિદ્ધ તીર્થ પાલીતાણાના શ્રેષ્ઠ ગુપ્ત થઈ પોતે ભક્ત નરસિંહ મહેતાના દર્શન કરવા જુનાગઢ ગયા. ત્યાં બંને પરસ્પર મળી અત્યંત આનંદ અનુભવ્યો.

આ વખતે જુનાગઢમાં ફેજબક્ષ નવાબ હતો તે સાધુ ફકીરો તરફ નજી માનની લાગણી ધરાવતો હતો તે ગુરૂના દર્શને આવ્યો, તેણે ગુરૂ પાસે જુનાગઢ છોડતા તેમની પાકુકા માગી લીધી હતી જે કિલ્લા પાસેની એક ધર્મશાળામાં હજુ પશુ છે ત્યાંથી નાનક ગિરનારની યાત્રા માટે પર્વત ઉપર ચઢ્યા ત્યાં ગિરનારી બાવા નામના એક પ્રસિદ્ધ સાધુ રહેતા હતા તેમની મુલાકાત થઈ બંનેએ પરસ્પર મળી જ્ઞાન ચર્ચા કરી આનંદ મેળવ્યો હતો.

તે પછી વેરાવળ, પ્રભાસપાટણ અને સોમનાથપાટણના દર્શન કરી તે પોરબંદર થઈ દ્વારકા ગયા ત્યાંથી કચ્છ ગયા અને ત્યાં વસતા વામ-માર્ગીઓને સત્ય માર્ગ જણાવી તે અજર, જુગ વિગેરે સ્થળે ફરી ઉમરકોટ અને મિથમા થઈ મુલ્તાન આવ્યા.

મુલ્તાનમાં આ વખતે ધણા પ્રભુભક્ત ફકીરો રહેતા હતા તેમના આ-ગમનથી પોતાના શિષ્ય સાથે એક કટોરામાં છાંછન દૂધ ભરીને ગુરૂ તરફ મોકલી દીધો તેમાં તેમનો આશય એ હતો કે આ કટોરા ૧ પેટે આદિ સાધુ ફકીરો વમેના છે તેમાં આપના આગમનથી વધારો થશે. તેમના આ ભાવ જાણી ગુરૂએ તે કટોરામાં બે ચાર પતાસા ભાગી નાખ્યાં અને એક ચમેલીનું કુંવ મુક્યું એનું તાત્પર્ય કે જેમ જળપણ દૂધમાં ભળી જઈ સ્થાન મેળવી શકે છે, અને ચમેલીનું કુંવ ઉપર તરવા છતાં વિકૃતિ ન થતાં દુધ સુરાસિન થાય છે, તેમ તમે મને પણ જાણુશો.

પ્યાલ્લાના દૂધમાં મિઠાસ અને ધુપ્પ જોઈ ગુરૂજનો ભાવાર્થ ત્યાંના સાધુ ફકીરો સમજી ગયા. અને તે પછી હજરત મહાવલ વિગેરે સર્વ ફકીરો તેમના દર્શને આવ્યા સર્વે મળી આનંદ વાર્તા કરી.

કેટલોક વખત ત્યાં રહી ગુરૂ પાછા આગળ ચાલતા તલબા ગામમાં આવ્યા અહીં એક સંજ્જન નામનો કબ રહેતો હતો તેણે જાપરુ કે ગુરૂ જોને લેકા ધણી ભેટ ધરાવે છે અને તેથી તેમની પાસે ધણી મુડી ચણ હશે, એમ ધારી તેણે ગુરૂના કારભારી મહાનાને ધણા પ્રેમપૂર્વક પોતાને ત્યાં બોલાવી એક ઝોરડામાં પૂરી હાથ પગ બાંધી ખૂમ માર માર્યો, અને કહ્યું કે ગુરૂ પાસે જે ધન એકઠું થયું હોય તે મને આપી નહિ કે ત્યાં સુધી છોડીશ નહિ.

મહાનાએ ધણું કહ્યું કે ગુરૂજને જે કાંઈ મળે છે તે તો તે તરત જ મરીઓમાં બહેચી નાખે છે અને એક પાછ પણ પાસે રાખતા નથી. પશુ આ વાત તેણે માની નહિ.

ગુરુ નાનકને આ વાતની ખબર પડી તેથી તે બાલાને સાથે લઈ તે ઠગને ઘેર ગયા, અને મર્દાનાને છોડાવ્યા ગુરુએ તેને કહ્યું કે ભાઈ, જો અમને તમારી પહેલાથી ખબર મળી હોત તો જરૂર તમારે માટે થોડું બાણું દ્રવ્ય સમ્રાડી રાખત પણ શુ કરીએ અમે તો એવા ભયથી તેને ત્યાજી દેશી દીધું કે જ્યારે અમુક માણસે ધનનો સમ્રાડ કર્યો છે એવો ખબર થતાં જ તે માણસની એવી દશા થાય છે, કે જીવ બચવો પણ કઠીન થઈ પડે છે તો જેની પાસે ખરેખર ધન હોય તેના કેવા હાલ થાય !

ગુરુના ઉપદેશથી ઠગ શરમાયો અને ગુરુને ચરણે પડ્યો અને પોતાના પાપની માફી માગી સત્જનન બની ધાર્મિક જીવન ગુજારવા લાગ્યો.

ગુરુ નાનક પોતાની બેન સાથે પ્રતિજ્ઞાથી બધામાં હતા કે હું વખતો વખત આવી તમારા દર્શન કરતો રહીશ તે પ્રમાણે તે પોતાના જન્મસ્થાન તલવદી જઈ માતા પિતાના દર્શન કરી મવત ૧૫૬૨ માં સુસ્તાનપુર પોતાની બહેન નાનકી પાસે ગયા ત્યાં કેટલાક દિવસ રહી પછી પોતે લાહોર ગયા

લાહોરમાં મુસલમાનોના હાથે દરરોજ અનેક ગાયો, ઘેટાં, બકરા વિગેરેની કતલ થતી જોઈ તેમણે કહ્યું કે આ શહેરમાં આવો કેર વર્તાતો હોવાથી અહીંના રાજ્યપર થોડાજ દિવસોમાં આઘાત થશે એમ કહી ત્યાંથી તે આથી નીકળ્યા અને ત્યાંથી ૨૫ ગાઉ ઉપર રાવી નદીના કિનારે એક રમણીય જગ્યામાં આવી ત્યાંના જાટ લોકોની વિનંતીથી સવત ૧૫૬૮ માં ત્યાં કર્તારપુર નામનું ગામ વસાવ્યું તેનું સ્વાધીનપત્ર દિવાન કરોડી-મલ્લ દ્વારા પ્રસન્નતાપૂર્વક લખી આપ્યું ગામ આવ્યાદ થતા શિષ્ય લોકોની વિનંતિ ઉપરથી ગુરુજીએ પોતાના પરિવારને પણ ત્યાં રાખ્યો અને પોતાનો વાસ પણ ત્યાં રાખ્યો.

ગુરુ નાનક કેટલાક મહિના કર્તારપુરમાં રહ્યા તે પછી સવત ૧૫૭૦ માં ગુરુજીએ ત્રીજીવારની યાત્રા કરવા માટે પ્રયાણ કર્યું આ વખતે પણ તેમની સાથે બાલા અને મર્દાના જ હતા તે નુરપુર અને કાગઝ (કાટકાગરા) ચર્ચ જવાલાદેવી પર્વત પાસે ગયા આ પર્વતના શિખરમાંથી બળતુ અને કુમાડો નીકળતો જોઈ મર્દાનાએ પુછ્યું કે આ શુ હશે ? ગુરુજીએ તેને કહ્યું કે લોકો તેને તો એવું કહે છે કે દેવો અને દાનવોને યુદ્ધ થયું હતું ત્યારે પ્રભુએ દાનવોનો સહાર કરવા આ અગ્નિ પ્રકટાવ્યો હતો પણ ખરી રીતે જગર્જમાં તેવો ઘણો જ અગ્નિ રહેલો છે અને તે ધણીવાર જગ્નીન ફેડીને

બહાર નીકળી આવે છે, આવા અનેક સ્થળે જવાળામુખી પર્વતો રહેલા છે, ત્યાંથી આગળ રાવલસર ગયા, ત્યાંના સરોવરમાં પામ છ નાના નાના કુચરા'તરતા હતા, અને તે ઉપર વૃક્ષ અને વેલીઓ છતાંપ રહી હતી, ત્યાં ગરમ પાણીના કુડમાં એટલી બધી ગરમી હતી કે તેમાં ચોખા પણ રધાઈ જાય તેવું હતું તેમાં પણ ભૂમિની શક્તિનોજ પ્રતાપ છે

આગળ વિલામપુર અને કહલૂર થઈ કીર્તીપુરમાં કુધાધારી ફકીર શુદ્ધશાહની મુલાકાત લઈ પોતે અખાત્રીજના પંજેરના મેળામાં ગયા. ત્યાં અનેક લોકોને સદુપદેશ આપી પાસેના એક પર્વતતા શિખર ઉપર ગયા.

ત્યાં પાણીની બણી અડચણ હતી તેથી પોતાના માઠી નામના એક ભક્તની પ્રાર્થનાથી ગુરૂજીએ પોતાને હાથે એક પથ્થર ભાગીને ખસેડ્યો કે તેમાંથી મીઠા પાણીનો ઝરો ઠંડેલા લાગ્યો. આ સ્થળે આજુબાજુ પથ્થર નાખી તળાવ જેવું કંયું અને તેનું નામ માઠીસર પડ્યું છે. આથી ત્યાંના પહાડી લોકો ગુરૂજીને બધા માનવા લાગ્યા.

ત્યાંથી આગળ ગઢવાલ અને દહેરાદૂન ગયા ત્યાં અનેક સ્થળાનું દીગ્દર્શન કરી સાધુ સતોના નિરાસ સ્થાન ઉત્તર કાશીમાં થઈ ગંગોત્રી યમનોત્રીની યાત્રા કરી બદીનારાયણ પહોંચ્યા ત્યાં યાત્રા કરી જીમકાટ પર્વત જોઈ રાણીખેત અને અમ્બેરા થઈ નૈનીતાલ ગયા ત્યાં જગતમાં અનેક કાનકટા યોગી લોકો રહેતા હતા ત્યાં જઈ તેમની મુલાકાત લીધી તેમને ગુરૂજીની મુલાકાતથી સતોષ થયો, ત્યાંથી ૩૦ ગાઉ આગળ એક અરીઠાના ઝાડ નીચે ગુરૂજીએ મુકામ કર્યો, અહિં પણ ગુરૂ ગોરખનાથના પથના બધા સાધુઓ રહેતા હતા, તેઓ ગુરૂજીને પોતાની હડયોગની ક્રિયાઓ બતાવી યોગથી મળતી સિદ્ધિઓની મોટી મોટી વાતો કરવા લાગ્યા તેમની વાત સાંભળી ગુરૂજીએ કહ્યું કે ખરી રિદ્ધિ સિદ્ધિ તો કેવળ પરમાત્માની ઉપાસનામાં જ રહેલી છે તેનાથી વિમુખ થઈ તમે ગમે ત્યાં ફરશો તો તેથી કાંઈ સિદ્ધિ મળવાનો સંભવ નથી

સાધુએ કહ્યું “ પરમેશ્વરનું નામ તો બધા લોકો જાણ્યા કરે છે પણ તે બધા કંઈ સિદ્ધિ થઈ જતા નથી. ”

ગુરુ—પણ તેને માટે તો ગુરુની સહાય લેવી જોઈએ

સાધુ—આપે તો ત્યારે તેવા ગુરુની સહાય મેળવીજ હશે.

ગુરુ—હા.

સાધુ—તો આપ કાંઈ સિદ્ધિ બતાવી શકશો ?

ગુરુ—તમે શું જોવા માગો છો ?

સાધુ-આ અરીકા મીકા બનાવી દો જેથી લોકો તેને ખાઈ શકે અને આપની પશુ યાદગીરી રહી જશે

ગુરુજીએ આ સાંભળી ઝાડ તરફ નજર ફેરવી કહ્યું એના ફળનો મીકા જ છે.

સાધુ—મીકા તો નથી પણ આપ બનાવશો ત્યારે ચાલ ખરા

ગુરુ—પશુ જુઓ તો ખરા

આ પછી મર્દનાએ ઝાડ ઉપરથી ફેટલાક ફળ તોડી આપ્યા અને બધા સાધુઓને બહેમ્યા સર્વેએ ખાઈ જોયા તો અરીકા મીકા લાગ્યા આ જોઈ સર્વ આશ્ચર્ય પામ્યા. આ અરીકીના અરીકા હજુ પણ મીકાજ છે

ત્યાથી ગુરુજી ગોરખપુર ગયા અને ત્યાંના લોકો ભૂતપ્રેતાદિની પૂજા કરતા હતા તેમને પરમાત્માનું ભજન કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો તે પછી માનસરોવરના દર્શન કરી સવત ૧૫૭૧ માં ધૈર્યગદને રસ્તે થઈ નેપાળમા ગયા ત્યાં જઈ પશુપતિ મકાદેવના દેવળમા ચુકામ કર્યો હજુ પણ ત્યાં ગુરુજીના સ્મારક તરીકે એક મકાન છે ત્યાં ઉદાસીન સાધુઓ રહે છે નેપાળથી પછી ગુરુજી સીકીમમા ગયા અને ત્યાંથી કચનગ ગા, દારજીલીંગ પિંગેરે શહેરોમા થઈ ભૂતાનની રાજધાની ટાશીચુકમા ગયા. ત્યાંના ધર્મ-ગુરુ લામા ગુરુજીની મુલાકાતથી ધ્રુવોગ પ્રસન્ન થયા અને તેણે ગુરુજીની વાણીનું ભૂતાની ભાષામા ભાષાતર કરાવી તે પુસ્તક પોતાની પાસે રાખી લીધું ત્યાં ધણા સ્થાને 'નાનકા પીરકા મકાન' એ નામથી ફેટલાક ગુરુ-સ્થાનો હજુ પણ છે

ભૂતાનથી પાછા વળી મિથિયાનગરી, સીતાપુર વિગેરે અનેક સ્થાનોની યાત્રા કરતા લોકોને સદુપદેશ આપતા પાછા પોતાની બેનને આપેલું વચન પાળવા સુસંતાનપુર આવ્યા, ત્યાંથી સવત ૧૫૭૩ ના માગશરમા કે તારપુર ગયા

ગુરુજી આવતા નાનું સરખું કતારીગામ એક યાત્રાનું ધામ થઈ ગયું દેશ દેશથી અનેક લોકો ભેટ પુજા લઈ દર્શન કરવા આવવા લાગ્યા, ગુરુજી તેમને સંપ્રદેશ આપતા હતા તેમની વાણીનો પ્રભાવ એવો અપૂર્વ હતો કે તેની આગળ સર્વ કોઈ આકર્ષાઈ આવતા હિન્દુ મુસલમાનો ભેદ ભૂલી વગર બોલાવ્યા ગુરુજી તરફ ચારે તરફથી આકર્ષાઈ આવતા હતા તેમની આગળ ભલભલા નારિકોની નારિકતા અને ધુતારાઓની ધુર્તતા કેવળ શાંત થઈ જતી હતી

હિન્દુ કે મુસલમાન, નિર્ધન કે ધનવાન, પડિત કે ધર્મ જે કોઈ

પણુ સ્ત્રી ગુરૂ તેમની સાથે એક વખત સસગ મા આવતુ તે જરૂર મંત્ર-
મુખ થઇ જતુ ગુરૂજી અહોરાત્ર અત્યામી પરમાત્માના ભજન સ્મરણમાં
જ લીન રહેતા હતા ભક્તજનોને તેઓ પ્રભુનુ સામર્થ્ય, અને પ્રાણીપ-
રના તેમના અમોઘ ઉપકારોનુ સ્મરણ કરાવતા હતા ચોતાને જે કાર્ક
દ્રવ્યાદિ ભેટ મળતી તે તરત જ ગરીબોમા વહેચી દેતા હતા આ પ્રમાણે
અનેક લોકો ગુરૂજીના સદુપદેશથી અવિદ્યાનો ત્યાગ કરી સત્યસ્વરૂપ પર-
માત્માના ઉપાસક બનવા લાગ્યા

ચોથી ચાત્રા—એક વખતે ગુરૂજી ધ્યાનમા બેઠા હતા અને મર્દાના
સતાર વગાડતો હતો તે પછી તેણે સતાર બંધ કરી ગુરૂજીના તરફ જઈ
તેમને પ્રાર્થના કરી કે મારું હૃદય કાપાના દર્શન કરવાને આતુર છે કેમકે
અમારા મજલબ પ્રમાણે મક્કાની હજ કરી કાપાના દર્શન કરનારને સ્વ-
ર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે, ગુરૂજીએ તેની વાત સાંભળી કહ્યું મારી પણ ત્યાજ
જવાની ઇચ્છા હતી ચાલો ત્યારે હવે ત્યા જવાની તૈયારી કરીએ

તે પછી ગુરૂજી, મર્દાના અને બાલુ ત્રણે જણુ હજ માટે નીકળી
પડ્યા, ગસ્તામા એમનાબાદ થઇ વજરાપાદમા તેમણે મુકામ કર્યો ત્યાં
એક સુન્દર ક્ષત્રિય બાળકે આવી ગુરૂજીના ચરણમા માથું નમાવ્યુ ગુરૂજીએ
આશીર્વાદ દઈ તે બાળકને પૂછ્યુ કે ભાઈ તુ કોણુ છે ?

બાળકે કહ્યું—હું ક્ષત્રિય બાળક છું મારું નામ તાર્કોપટ છે અને
મરણુના ભયથી હું આપની પાસે આવ્યો છું

ગુરૂ—હજુ તો તુ બાળક છે અને આ નાની વયમા તને વળી મર-
ણુનો શો ભય છે ?

બાળક—ગુરૂજી, મારા ધરમા એક વખતે મારી માએ દેવતા સળગાવ્યો
તેમા તેણે સહિથી પહેલા નાના નાના ને ત્રીણા લાકડા સળગાવ્યા તે બરો-
બર સળગ્યા પછી મોટા લાકડા સળગાવ્યા તે જોઇ મને ભય થયો કે મરણુ
પણુ નાના બાળકોને તો પહેલુ નહિ આવતુ હોય ! ગુરૂ તેની વાત સાંભળી
પ્રસન્ન થયા અને તેને સરકારી બાળક જણી ઉપદેશ આપ્યો

ગુરૂજી ત્યાથી નીકળી આગળ ગુજરાત શહેરમા જહાગીર ફકીરની
સુલાકાત લઇ દેરાઈસ્માઈલખાન, દેગાજીખાન થઈ શિકારપુર, લારખાન, હૈદરાબાદ ગયા, ત્યાથી કરાચી ગયા તેમના ઉપદેશથી સિંધમા શીખધર્મ
ધણી ચાલ્યો, હાલ પણ ત્યા સવારમા ધણે રથને ગુરૂમય સાહેબનું
વાચન થાય છે

કરાચીથી નીકળી બલુચિસ્તાનને રસ્તે ખિલાત વિજેરે શહેરોમા થઇ

સંવત ૧૫૭૪ મા પોતે મક્કા શરીફ જઈ પહોંચ્યા રાત્રે પોતે મસ્જિદના યોગાનમાં સુઈ રહ્યા તેમાં સુતી વખતે ઉંઘમાં ગુરૂજીના પગ અગળાવતા કાળા તરફ થઈ ગયા

સવારમાં મસીદમાં જાડું કાઢનાર માણસ આવ્યો અને તેણે ગુરૂજીના પગ કાળા તરફ જોઈ ખૂબ પાડી કે “અરે તું કાણુ છે ? ખુદાના ઘર (કાળા) તરફ પગ રાખીને કેમ સુતો છે ? ”

ગુરૂજીએ તે સાંભળી કંઈ લાઈ અમે અગળ્યા મુમાફર છીએ અને માફવા પાકવા છીએ તેથી આમ સતા છીએ પણ હવે તમે જે તરફ ખુદાનું ઘર ન હોય તે તરફ મારા પગ જરા ફેરવીને મુકો

તે વખતે ઘણા માણસો પણ ત્યાં ભગઈ ગયા હતા તેમાંના એક ધર્મચુસ્ત મુસલમાનને ગુરૂજીના આવા વાક્યથી ગુસ્સો ચઢ્યો અને તેણે નેમના પગ ફેરવીને આગે તરફ ચકગડી મારી પણ જે તરફ નાનકના પગ ફેરવવામાં આવતા તે તરફ જ તેની સામે કાળાનો પવિત્ર પત્થર જેવામાં આવતો આ જોઈ એટલા થયેલા લોકો ઘણા આશ્ચર્ય પામ્યા

ગુરૂજીએ તે પછી સર્વ દિશાઓમાં અને આખા જગતમાં પ્રભુનો વાસ છે અને સર્વ સ્થળે તેમનું ધામ છે એમ લોકોને જણાવી તેમના મનનું સમાધાન કર્યું આ વાત આખા મક્કા શહેરમાં વાયુવેગે ફેલાઈ અને તેથી બધા કાજીઓ, મૌલવીઓ અને ઘણા લોકોના ટોળેટોળા ત્યાં આવવા લાગ્યા તેમાંના કાજી રૂકનુદીન અને મૌલવી અમદુલ્લ રહેમાને ગુરૂજીની સાથે વાત કરવા માંડી.

કાજી—‘ સાહેબ બાવા, આપ કાણુ છો ? ’

ગુરુ—‘ હું માણસ છું ’

કાજી—‘ માણસ છો એ તો અમે જોઈએ જ છીએ, પણ આપ હિન્દુ છો કે મુસલમાન ? ’

ગુરુ—“ જો હું હિન્દુ છું એમ કહીશ તો તમે મારે માટે હલકો અભિપ્રાય બાંધશો પણ હું મુસલમાને નથી આ પચતત્ત્વોના પૂતળામાં હિન્દુ કે મુસલમાનપણાનું અભિમાન એ કત્તિમત્તા જ છે કેટલાક યજ્ઞોપવિત્-જનોષ અને સ્ત્રીમાં રાખીને પોતાને હિન્દુ કહે છે તો કેટલાક દાઢી રાખી સુન્નત કરાવી પોતાને મુસલમાન કહે છે આકરી ઇશ્વરે તેવો કાંઈ બેદ પાડ્યો નથી.”

કાજી—“ તમારી એ બધી શી-સુરી જવા દો, તમે કયી ન્યાતના છો તે કહો. ”

ગુરુ—“ હું ઇશ્વરનો નમ્ર સેવક છું હિન્દુઓ પોતાની જાતને છેતરે છે

ત્યારે મુસલમાનો હદપાગના ધર્મચુસ્ત છે તે બેમાથી હું બચવા માટે ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરૂ છું. હિન્દુઓ જ્યારે પુજા કરવા બેસે છે ત્યારે સ્નાન કરી શરીરને સ્વચ્છ કરે છે આચમની તરબાણું માથાને ચકચકીત કરે છે અને અક્ષરમા તો તે વખતે પણ કામ, ક્રોધ અને લોભ વિગેરે મહીન વાસનાઓ રમી રહેલી હોય છે મુસલમાનો મોટેથી બાગ પોકારીને ધારે છે કે અમે જ ખરા આસ્તિક છીએ, અને બાકીના સધળા નાસ્તિક છે.”

કાજી—“ ખરી વાત છે, હિન્દુઓ અનેક દેવને માને છે અને અમે તો માત્ર એક જ ખુદાના ઉપાસક છીએ.

ગુરુ—“ કાજી સાહેબ, તમે ધર્મનું મુળ તત્ત્વજ્ઞ જાણતા નથી, આપણે નમ્ર થતા શીખવું જોઈએ. આપણું કોરીયા જેવું મગજ ઇશ્વરની અમર્યાદિત શક્તિનો પાર પામી શકે તેમ નથી. તમારું હૃદય લાખા કાળથી સખ્ત થયેલું છે તેનો ભૂકા કરી માટી જેવું નરમ બનાવો કે જેથી તેમા ખુદાની ખરી બક્ષિતરૂપી પુષ્પો ઉગી શકે પ્રભુના બાળકોનું લોહી બહેવાની તે પરમ કૃપાળુ પરમાત્માને તમે કેવી રીતે પ્રસન્ન કરી શકતાના છો ?”

કાજી—“ અમારા ધર્મમા તો માત્ર કુકરને જ અડવાની મના છે.”

ગુરુ—“ તમે ધર્મનું ઊંડું રહસ્ય સમજતા નથી કપડા ઉપર એક લોહીનું ડીપુ પડ્યું હોય તો તે અપવિત્ર બને છે અને પ્રાર્થના વખતે તે વાપરી શકાતું નથી તો પડી જો આ બીજાઓના રુધિર બહેવાને છે તેમના મન પવિત્ર અને પ્રાર્થના કરવા યોગ્ય ક્યાથી હોઈ શકે ?”

કાજી—“ તમે કહો છો કે પ્રાણીઓને મારવામા પણ પાપ છે, પણ અમારા પવિત્ર ગ્રંથમા તો લખ્યું છે કે જો આ નાસ્તિકોને મારશે તેઓ સીધા સ્વર્ગે જશે.”

ગુરુ—“ શું મહમદ પેગમ્બરે એમ નથી કહ્યું કે સૌનો ઇશ્વર એક છે અને તેણે જ આ સમગ્ર દુનિયા અને સત્રાંગ પ્રાણીઓ ઉત્પન્ન કર્યા છે! જ્યારે હજરત મહમદ સાહેબ ધર્મશાસ્ત્રો વિષે બોલ્યા છે ત્યારે તેમણે કહ્યું એક જ ધર્મશાસ્ત્ર કહ્યું નથી પણ ધર્મશાસ્ત્રો એમ કહ્યું છે કહ્યું એક જ પેગમ્બર વિષે કહ્યું નથી પણ પેગમ્બરો વિષે કહ્યું છે. જે ઇશ્વરના ધર્મશાસ્ત્રો અને પ્રભુના પેગમ્બરોને માનના નથી તે નાસ્તિક છે પણ જો આમાના એકને પણ અડગ શ્રદ્ધાથી માને છે તેઓ આસ્તિક છે. તમે એવો આક્ષેપ મુકો છો કે હિન્દુઓ અનેક દેવને માનનાર છે પણ તમે કોઈક પણ તેમને માનનારા છો. કારણ કે હિન્દુઓના દેવો તે દિવ્યશક્તિ-ધારક મહાન આત્માઓ છે. જ્યારે તમે તેને ફિરસતા તરીકે ઓળખો છો અને હિન્દુઓ દેવ તરીકે માને છે. આમ નામ જુદા છે પણ વસ્તુ એક જ

છે. તમે એક પુરુષરૂપ ઇશ્વરને માનો છો ત્યારે હિન્દુઓ તો તેથી પણ આગળ વધીને કહે છે કે ઇશ્વર સર્વવ્યાપક, અનંત, અચેત્ છે એક જ સર્વવ્યાપી અને સર્વ દેશીય સત્યરૂપી ખડકમયી સધળા ધર્મો ખણી કાઢવામાં આવેલા છે. માટે જુદા જુદા મહાન પેગમ્બરોએ ધર્મસંસ્થાપકોએ જે કાર્ધ જણાવ્યું છે, તેમાં વસ્તુતઃ તો એકના જ છે સર્વ ધર્મોના મુળતત્ત્વો સમાન જ છે પણ દેશકાળ પરત્વે અને પ્રચલિત રીત રીવાજોને લીધે તેના આલેખ આકાર અને રંગમાજ માત્ર ભેદ છે

કાજ અને મોત્તરી ગુરુજીના આ વચનો સાંભળી ધણી જ પ્રમત્ત થયા. ગુરુ નાનક કેટલાક દિવસ સુધી મક્કા શરીફમાં રહ્યા પછી મદીના જવા નીકળ્યા, મદીના જઈ એકાન્તમાં ખેતી લગન ગાવા લાગ્યા ત્યાં કેટલાક લોકોએ કહ્યું કે ગાયન ગાતા એ અમારા ધર્મના ફરમાનથી વિરુદ્ધ છે, માટે આ પવિત્ર સ્થળે એવું પાપ ન કરશો, છતાં ગુરુજીએ ગાયન ગાવા જ માગ્યું એટલે શહેરના હાકિમ ઇમામ જાફરને તેમણે આ વાત કરી. તેણે આવી ગુરુજીને કહ્યું કે જે ગાયનો ગાવાની તમારા પવિત્ર ગ્રંથમાં મના કરી છે, તે આવાં ગાયનો માટે નહિ

ઇમામ—ત્યારે કેવા ગાયનો માટે ?

ગુરુ—‘ જે ગાયન બિહાસ હોય અને જે ગાવાથી મન ચચળ થઈ પાપમાર્ગે વળે તેવા ગાયન ગાવાની મના સમજી. આ ગાયનમાં તો પર-મેશ્વરના ગુણગાન છે એ તો હઝરત પોને પણ ગાતા અને સાંભળતા હતા ’

આથી ઇમામના મનનું સમાધાન થયું તે પછી કેટલાક દિવસે ગુરુજી બગદાદ ગયા બગદાદ એ ખલીફાની રાજધાનીનું શહેર હતું તે વખતે લાંબા ખલીફ ધણો અત્યાચારી હતો તેણે જુલમથી ધણું દ્રવ્ય એકઠું કર્યું હતું. ગુરુજી ત્યાં ગયા એટલે ખલીફ તેમની પાસે આવ્યો. ગુરુજીએ તે વખતે ચચાસેક કાકરા એકઠા કરી ખલીફને આપ્યા ખલીફ પૂછ્યું કે આ કાકરા કેમ એકઠા કર્યા છે ? ત્યારે ગુરુજીએ કહ્યું કે આપની પાસે અનામત મુકવા માટે.

ખલીફ—“ તો એ ચાપણુ તમે પાત્રી કપારે લેતા આવશો ? ”

ગુરુ—“ તે બહુ બહેલી હું પાછી નહિ લઈ જઉં. ”

ખલીફ—“ તો પણ ? ”

ગુરુ—કયામતને દિવસે હું ત્યાં હોઝશ, તે વખતે આપ તેને ત્યાં લઈ આવજો

ખલીફ—“ અરે ! શું કયામતને દિવસે તે એને સાથે લઈ આવવા કે ? ”

ગુરુ—“ આપે આટલી મહેનતથી પૈસા એકઠા કર્યા છે તે શું અહિં

મુકી જવા માટે? એ બધું લાવો ત્યારે આ મારા થોડા કાકરા પણ લાવજો”

આ સાંભળી ગુરુના કહેવાની મતલબ બધીકે જાણી ગયો તેમના કહેવાની તેના મન ઉપર એવી અસર થઇ કે તેણે અન્યાયી કરો માફ કર્યા અને એકઠું કરેલું ધન ગરીબોમા વહેંચી દીધું બગદાદમા પીરાનપીર બાગમા બાબા નાનકેનું સ્થાન હજી પણ છે ત્યાં મુસનમાન ફકીરો હાલ રહે છે, ગુરુ ત્રય સાહેબની અરબી ભાષામા લખેલી નકલ ત્યાં હાલ પણ છે અને ત્યાં મુસલમાનો નાનકપીરના નામે ગુરૂને ઝોળખે છે.

ત્યાથી ગુરૂ પંડી દીઅરબકર થઈ ધરાન અફઘાનિસ્તાનમા હેરાન, કાબુલ, કંદહાર થઈ જવાલા માદ આવ્યા ત્યાથી પેશાવર લઈ કાશ્મીરમા ગયા તે પહલાના બોખારાના એક શહેરમા મર્ઠનાએ ગુરૂની સાનિધ્યમા પોતાનો દેહ છોડી દીધો હતો કાશ્મીર જઈ આવી ગુરૂ પોતાના ભક્ત લાલુ સુથારના ગામ અમીનામાદમા ગયા ત્યાં હાલ પણ હકિમનો જીલ્લમ તો હતો જ સવત ૧૫૭૮ માં બાબરે ત્યાંના હકિમનો પરાજય કરી કલ્લ કરી નાખ્યો બાબરે ત્યાં જઈ ત્યાંના કેટલાક માણસોને લશ્કરને હેરાન કરવાના આરોપ માટે પકડ્યા, તેમાં ગુરૂ પણ પકડાયા જ્યારે બાબરે ગુરૂને જોયા ત્યારે તે તેમને જાણે કંઈ જોયા હોય એમ લાગવાથી થોડીવાર વિચાર કરી બોલ્યો કે જે ફકીરને મેં ગીજનીમા સ્વપ્નમા જોયા હતા અને જેણે હિંદુસ્થાનપર ચઢાઈ કરવા મને સૂચના આપી હતી તેજ આ પુરૂષ લાગે છે, આ પછી બાબરે ગુરૂની મારી માગી, ગુરૂએ કહ્યું ઇશ્વરની એવી હસ્થ છે કે દિલ્લીના સિહાસન ઉપર તું એસી પ્રજામા શાંતિ ફેલાવ.

બાદશાહે ગુરૂ આગળ કીંમતી રત્નો ભેટ મુક્યા પણ ગુરૂએ કહ્યું કે અમારે ફકીર લોકોને તે પથ્થર તુલ્ય રત્નો કંઈ કામના નથી પંડી બાદશાહે સમરકંદથી આણેલી ઉત્તમ ભાગ આપવા કહ્યું ત્યારે ગુરૂએ કહ્યું કે તમારી એ ભાગનો નીશા તો થોડીવારે ઉતરી જવાનો પણ હું તો એવા નીશામા મસ્ત રહું છું કે જેમા ખુમારી ચઢવાનો કે ઉતરી જવાનો જરા પણ લાય નથી એ નીશા તે પ્રભુના પ્રેમનો નીશા છે તેના આગળ બધા નીશા નકામા છે, પછી ગુરૂ સવત ૧૫૭૮ માં કર્તારપુરમા આવ્યા અને અતકાળ પર્યંત ત્યાંજ રહ્યા હતા.

ગુરૂ હવે કર્તારપુરમા રહી શાંતિથી પ્રભુ ભજનમા દિવસો ગાળવા લાગ્યા એવામાં લહના નામે એક વૈશ્વ ક્ષત્રિય યાત્રાએ જતો હતો તે ત્યાં ગુરૂના દર્શન માટે આવ્યો. તેને ગુરૂ ઉપર એવી દૃઢ શ્રદ્ધા થઈ આવી કે તે પછી યાત્રા જવાનું મૂકી ગુરૂ પાસે જ તેમનો શિષ્ય થઈ રહ્યો.

એક વખતે એક સાધુ ગુરુજી પાસે યોગવિદ્યાની મોટી મોટી વાતો કરવા લાગ્યો તેની અહારની મોટી મોટી વાતોથી લોકો અજાણ જઈ તેને મોટો સિદ્ધ માનવા લાગ્યા આ જાણી ગુરુજીએ તેને ઉદ્દેશી કહ્યું કે —

યોગ ન કથા યોગ ન કડે, યોગ ન ભજ્ય ચલાઈએ,
યોગ ન યુદ્ધ મુક મુડાઈએ, યોગ ન સિંગી વાઈએ,
અંજનમાહિ નિરંજન રહિયે, યોગ યુક્તિ ઇંમ પાઈએ,
ગલી યોગ ન હોઈ એક દષ્ટિકર, સમયર જાને યોગી કહિયે સોઈ.
યોગન બાહર મડી મમાણી, યોગ ન તાડી લાઈએ,
યોગ ન દેશ દેશાન્તર ભમીએ, યોગ ન તીર્થ ન્હાઈએ,
અંજનમાહિ નિરંજન રહિયે, યોગ યુક્તિ ઇંમ પાઈએ,
સદ્ગુરુ ભેટે તો સહસા ટૂટે, ધાવન વગ્ગ રહાઈએ,
નિઝર ઝરે સહજ ધુન લાગે, ધર હોં પરચા પાઈએ,
અંજન માહિ નિરંજન રહિયે, યોગ યુક્તિ ઇંમ પાઈએ
નાનક જીવ દયા પર રહિયે, ઐસા યોગ કમાઈએ,

બાજે બાજો સિંગી બાજે, તો નિર્ભય પદ પાઈએ
અંજનમાહિ નિરંજન રહિયે, યોગ યુક્તિ ઇંમ પાઈએ

અર્થ—કેવળ કથા પહેરવાથી, ભજ્ય ચોળવાથી, માથુ મુડાવવાથી, શખ પુકવાથી, સ્મશાનમાં આમન લગાવવાથી, ટંગ દેશાતરના પરિભ્રમણથી, તીર્થોમાં સ્નાન કરવાથી, યોગ સિદ્ધિ મળતી નથી, પણ સદ્ગુરુની કૃપા મેળવનારને સસારમાં રહેવા છતાં મનને વશમાં રાખવાથી એટલે જ જકમળવત રહેવાથી ઘેર બેઠા યોગ પ્રાપ્ત થાય છે

એક વખતે ગુરુજી પાસે કટલાક ગળપના અમલદારો હિંદુ મુસલમાનો આવી ગુરુજીની પ્રશ્નસા કરવા લાગ્યા ત્યારે ગુરુજીએ કહ્યું કે મુસલમાનો નમાઝ પઢે છે પરંતુ પંજામાં આવેના પ્રાણિને તે સમુજો ખાઈ જાય છે અને બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય અમલદારો યજ્ઞોપવિત પહેરે છે, પોને તેમ બ્રાહ્મણો પાસે પાઠપૂજા કરાવે છે છતાં પણ કમલદારી છરી ફેરવીને સધળા ગરીબ લોકોના લોહી મૂક્તા રહે છે તેમાં પેલા પાઠપૂજા કરનારાને પણ ભાગ મળે છે આવી રીતે તેમના પેટ ભરવા માટે તેમના આચાર અને બ્યાપાર સધળા અધર્મનાં પાયા ઉપર રચાયેલા છે ધર્મપૂર્વક સુખ સંપાદન કરવાનો માર્ગ તો ક્યા રહ્યો પણ હમણા તો ન્યા જીવે ત્યા ચારે તરફ અસત્યાચરણનું પ્રવર્તી રહે છે

એક વખતે ગુરુજીને એક બ્રાહ્મણે પૂછ્યું કે હું બ્રાહ્મણ છું મારા

ધર્મ પ્રમાણે સર્વ કર્મકાંડ કરે છુ છતાં મને શાંતિ મળતી નથી તેનું શું કારણ? ત્યારે ગુરૂએ કહ્યું કે ભાવ વગર કરવામાં આવના પાક પુખ્ત, સન્માવદન અને બગધ્યાનની માફક કરવામાં આવતી મુર્તિપૂજા એ અફળ છે કેમકે અસ્ય ય લાષણ્ય એજ જેના મુખનું ભૂષણ છે તેવાઓના અતઃકરણની વાત ત્રૈલોક્યનાથથી પણ અજ્ઞણી કેમ હોય? ગળામાં માળા પહેરવી, કપાળમાં ચાલ્સો કરવો, અને બહારના આચારોમાં ચુક પડવા દેવી નહિ તેમાં કાંઈ બાહ્ય કર્મ નથી તેવું માનનારાઓ જૂત કરે છે નિશ્ચિત શ્રુદ્ધિથી પ્રભુ ચિતનનો માર્ગ સફળરૂપે વગર કદી પણ મળતો નથી.

વળી એક મુસલમાને પૂછ્યું કે કુરાન વાંચવું, નમાજ પઢી, રોઝા કરવા, મક્કા શરીફની હજ કરવી એ સર્વ કર્મોથી મુસલમાનોની નમત (મુકિત) થાય કે નહિ? ત્યારે ગુરૂએ કહ્યું કે દયાની મસ્જદમાં સતોષનું બિછાનું પાથરી સત્યના અને કૃતગ્રતાં કપી કુરાન પઢે, શરમતી સુન્નત સમજીને વાણીની મીઠાશના રોજ પાળે, તોજ સાચા મુસલમાન બની શકશે. પોતાના શુભ આચરણને કામા સમજીને અને સરસ્વ સ્વભાવને પોતાના પીરની ક્રમા માનો ગરીબોને દાન આપવું એજ નમાજ અને પરમેશ્વરની કૃતિ ઉપર પ્રસન્ન રહેવું એને માળા ફેરવવા બરાબર જાણે તો પરમેશ્વર તમારી લાજ રાખશે અને કલ્યાણ કરશે.

એક વખતે ગુરૂજીના એક શ્રીમત શિષ્યે પોને બ્રાહ્મણ બોમન માટે ૫૦૦ બ્રાહ્મણોને આમત્રણ આપ્યું હતું ગુરૂજી પણ ત્યાં આમત્રણ હોવાથી ગયા હતા બ્રાહ્મણોની પકિત જમવા બેઠી, પત્રાળા પીરસાઈ ગયા પણ જમવાની શરૂઆત થાય તે પહેલાં પેલા ભક્તના ઘરમાં તેના પુત્રની વડૂએ બાળકનો જન્મ આપ્યો જ્યારે કાંઈને ત્યાં પ્રજા જન્મે ત્યારે તે ઘર સુતકી ઠરે અને અપવિત્ર ગણાય છે તે પ્રમાણે આ સ્થળે પણ પેલા શિષ્યનું ઘર સુતકી ગણાયું અને પેલા બ્રાહ્મણો તરત પતંગમાથો ઉઠી ચાલતા થયા રમોઈ ઘરમાં નહોતી પણ બીજા સ્થળે હતી જમવાનું સ્થળ પણ જુજુ હતું. રસોઈ બ્રાહ્મણોએ બનાવી હતી અને યજમાન તેને અડક્યો નહોતો. આમ છતાં બ્રાહ્મણો ચાનતા થયા એટલે જમાડનાર અમુકાચો, અને પોતાને ત્યાંથી બ્રાહ્મણો પીરસેલા ભાણા ઉપરથી ઉઠી ગયા તેથી ધણે પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો.

આમ છતાં ગુરૂજી અને બ્રાહ્મણો તેને ત્યાં જમ્યા અને શિષ્યને કહ્યું કે તમારે હવે આ બાબતમાં પશ્ચાત્તાપ કરવાની જરૂર નથી અનર્થ અધિકારી પ્રાણી માત્ર છે, જેને તમે જમવા બોલાવો છો તે આમ અનન-

દેવનો તિરસ્કાર કરી ચાલ્યા જાય છે તેમા તમારે પશ્ચાત્તાપ કરવાનું કારણ નથી ગામના ગરીબ માણસોને બોલાવી જમાડી દો એટલે તે ખીયારા પોતાની આતરડી ઠરવાથી અત કરણપૂર્વક આશિર્વાદ આપશે અને બ્રાહ્મણો ઉઠી ગયા પણ તેના કરતા દમગણ પુન્ય મળશે ધરામલાને આમહ કરી પરાણે ખવરાવવું અને અણજીવ કરાવવું ને રોગી બનાવવા તેના કરતા જેને અજના ખરેખરી ભૂખ છે તેને કડકો સુકો રોટલો આપવો એ વધુ પુણ્યનું કાર્ય છે

આ લેખિકા 'સુતક' પડ્યું કહી આવ્યાર પાડવાનો દાવો કરે છે પણ સુતકનો વાસ્તવિક અર્થ તેઓ સમજતા નથી અને ખરી રીતે એક સ્વણ પણ સુતક પાળી શકતા નથી કેમકે જો માનીએ તો આ વિશ્વમાની કોઈ પણ વસ્તુ સુતકના પાપ રહિત છે જ નહિ કેમકે છીપ ને વાકડામા પણ કોડા ઉત્પન્ન થાય છે, અને મરે છે અન્નના દાણામા પણ જીવ પડે છે પાણીના એક ટીપામા પણ અસંખ્ય જીવો રહેતા છે સુતકનું પાપ આપણે કેમ ટાળી શકીશું. જમરાની દરેક વસ્તુમા સુતક જાનવડે જ ધોઈ શકાય છે ખરી રીતે તો માણસે એમ સમજવું જોઈએ કે મનનું સુતક બોલ છે, જીભનું સુતક મિત્રના ભાષણ છે, આખનું સુતક પરસ્ત્રી અને પરધન તરફ કુદૃષ્ટિ કરવી એ છે, કાન પરનિદાના શ્રવણથી સુતકી ચર્ષ અપવિત્ર થાય છે આ સુતકો એવા છે કે તે જેને લાગેના હોય તે માણસ બહારથી ગમે તેટલો હસ જેવો પવિત્ર રહેતો હોય તોપણ તેને નરકગામી જ બનાવે છે

ગુરૂ નાનકે પોતાના વૃદ્ધવસ્થાના દિવસો કર્તારપુરમા શ્રાતિથી પ્રજા ભજનમા ગાળવા માડ્યા અનેક લેખિકા તેમના દર્શન કરવા, સેવા કરવા, જ્ઞાન વાર્તા સાંભળવા આવતા, ગુરૂજીનું શરીર હવે વૃદ્ધ યવાથી પોતાનું બાકીનું કામ પૂરે કરવા માટે તેમણે કોઈને પોતાનો વારસ ઠરાવવાનો વિચાર કર્યો, ગુરૂ અને શ્રીચંદ્રને લક્ષ્મીચંદ્ર એ બે પુત્રો હતા તે બહુ લાયક તેમ વિદ્વાન પણ હતા. બીજા લેખિકાની તેમજ ગુરૂના પત્નીની પણ ઈચ્છા હતી કે ગુરૂજી પાછળ આ બે પુત્રોમાંથી એકને નીમવાનું ગુરૂજી ઠરાવશે, પણ ગુરૂનો વિચાર જુદોજ હતો. ગુરૂપદ એ મહાન પદ છે અને તે પદ ચલાવનારમા મહાન યોગ્યતા હોવી જોઈએ તે ગુરૂજી સારી રીતે જાણતા હતા, પોતાના લાગેા શિષ્યો—શીષ્યોનું ભવિષ્ય જેના ઉપર આધાર રાખનાર હતું તેની પસંદગી કરવામા ગુરૂજીને પૂર્ણ ન્યાય કરવાનો હતો, કેટલાક ગુરૂઓની આદી વજ્રપરપરા ઉતરી આવતી હોવાથી તેમા

પાછળના આચાર્યો માત્ર ક્ષિપ્રો પાસે પૈમા કઢાવવા અને મોજ ભારતી એમાજ પોતાનું તેમ પરંતુ હિત સમજી કર્તવ્ય બ્રહ્મ થાય છે, એ વાત ગુરૂજીથી અજણી નહોતી.

વશપરપરાના હકથી ગુરૂ અર્ધ બેસનારમા ગુરૂની યોગ્યતા ન હોવા છતાં પણ તે પોતાના શિષ્યો પામે ગુરૂ નરીકે મનાવે છે, ફરજિઆત પૈસા કઢાવે છે, વેશ નાખે છે, પોતાને સર્વ વાતની છુટ હોય તેમ ગમે તેમ વર્તે છે ધણા તો નાનપણમાથી જ આવે વારસો મળતા અવિદ્વાન રહે છે કથુ જાણવાની કે સમજવાની તેમને ગરજ રહેતી નથી, અને ધણા તો દુરાચારમા પણ પડે છે ગુરુ તરીકેની યોગ્યતા ન હોવાથી તેમને ગુરૂ માનનારા પણ દુરાચારી થાય છે અને માત્ર ગુરૂને પુજવા, પૈસા આપવા એમાજ પોતાનું શ્રેય માની કર્તવ્યબ્રહ્મ થાય છે, જે ગુરૂઓમા વશપરપરા ગાદી ઉતરી આવે છે તેમનામા મૂળ ગુરૂ જેવું દૈવત કે યોગ્યતા ન હોવાથી ઘણું વિપરીત પરીણામ આવે છે

સાધારણ નોકર રાખવો હોય તો તેની પરીક્ષા કરવી પડે, તે શું બણે છે, કેવા વર્તનવાળો છે તે જોવાની ચિંતા રહે છે પણ આ પ્રમાણે વંશપરપરાથી ગુરૂ તરીકે ઉતરી આવતા આચાર્યોમા આચાર્ય તરીકેની યોગ્યતા છે કે નહિ તે જોવાની કે તેમનામા શાસ્ત્રમા દર્શાવ્યા પ્રમાણેની ગુરૂ તરીકેની યોગ્યતા છે કે નહિ તે તપાસવાની ઘણાને જરૂર રહેતી નથી. અને તેથી ધણાજ માઠા પરીણામો આવે છે ધર્મને બદલે અધર્મ પ્રતર્કે છે, નીતિને બદલે અનીતિને ધમ મનાય છે અને દુરાચાર ધર ધાલે છે. આ વાત ગુરૂજી સારી રીતે સમજતા હોવાથી પોતાની ગાદી કેાઇ લાયક પુરૂષને જ આપવાનો તેમનો વિચાર હતો

સામાન્ય નોકર ચાકર રાખવો હોય તો તેની પણ બરોબર કસોટી કરવી પડે છે તો ગુરૂજીને પોતાની ગાદી માટે લાયક હોય તેવા પુરૂષને શોધવા માટે તેમની પરીક્ષા કરી પડે છે તેમા નવાઇ નહિ, તેમણે પોતાની ગાદીને લાયક હોય તેવા કેાઇ પુરૂષની પરીક્ષા કરી તેને શોધી કાઢવાનો નિશ્ચય કર્યો અને આ પ્રકારે પોતે કરવા ધારેલી પરીક્ષામાં પાસ થાય તે પછી પોતાનો પુત્ર હોય કે ગમે તે શિષ્ય હોય તેને પોતાની ગાદી આપવી તેવો તેમણે નિશ્ચય કર્યો.

ગયા પ્રકરણમા આપણે વાંચી ગયા કે લહના નામનો એક વૈષ્ણવ ક્ષત્રિય માત્રા કરવા નીકળેલો તે ગુરૂજીના દર્શન કરવા કર્તારપુરમા આવ્યો અને તેની ગુરૂજી ઉપર એવી અટલ શ્રદ્ધા ચોટી ગઇ કે તે ગુરૂજીનો શિષ્ય

યથા ગુરુજી પાસે જ રહી ગયો હતો. ગુરુજીની પરીક્ષામાં આ લહના જ પાસ થયો. ગુરુજીએ આ પરીક્ષા ખાસ કંઈ પરીક્ષા લઈને કરી નહોતી પણ નાની નાની ખાખોતોથી કરી હતી.

એક વખતે પથારીમાં એક મરેલો ઉદર પડ્યો હતો, તે ઉદરને ઊઠાવી લેવા ગુરુજીએ પોતાના પુત્રાને કહ્યું એટલે પુત્રાએ તરત જ નોકરને ખૂંસ પાડી પણ તે વખતે લહના પાસે જ બેઠો હતો, તેણે ગુરુજીની આજ્ઞા ચતાં તરત જ તે ઉદરને ઊઠાવીને બહાર ફેંકી દીધો. નોકર આવતા પહેલાં તો લહનાએ ઉદર બહાર ફેંકી દીધો હતો.

ગુરુજીનો પથ્થરનો પ્યાલો એક વખતે કાદવવાળા ઉડા ખાડામાં પડી ગયો તે વખતે ગુરુજીએ પોતાના પુત્રાને તે પ્યાલો તે ઉડા ખાડામાંથી ડાહવા કહ્યું ત્યારે પણ તે નોકરને યોનાવવા ગયા આ વખતે પણ લહના પાસે હતો અને તેણે તરતજ કપડા પણ ઉતારવા ન રહેતા નોકર આવે તે પહેલાં તો ખાડામાં પડી ગુરુજીનો પ્યાલો બહાર કાઢી આપ્યો.

આમ ગુરુજીની આજ્ઞાનું કહેતાવેતજ પાલન કરવાનો લહનાનો સ્વભાવ જોઈ કેટલાક પ્રસંગોમાં લહનામાં ગુરુ ભક્તિ વધુ તરી આવતી જોઈ ગુરુજીનો તેના પ્રતિ સદ્ભાવ બધાયો આ તો સામાન્ય ખાખોતો હતી, તેમાં પણ લહના ઉપર ગુરુજીનું મન હતું.

એક વખતે ગુરુજી પોતાના શિષ્યો સાથે નદી ઉપર ગયા જતાં રસ્તામાં એક મરેલું પ્રાણી ગુરુજીના જોવામાં આવ્યું તેને જોઈ ગુરુ નાનકે કહ્યું કે “ આ કોઈ ખાંઈ શકે એમ છે કે કેમ ? ” આ સાંભળી શિષ્યો અદરે અદર વિચાર કરવા લાગ્યા કે આ તો વૃક્ષાવસ્થામાં ગુરુજીનો મતી ફરી ભાગે છે નહિ તો તેમના જેવા પવિત્ર પુરુષના મોમાંથી મરેલું જનનવર ખાવાની વાત કેમ નીકળે ? આમ વિચાર કરતા કોઈ બોલી શક્યા નહિ, સારે ગુરુજીએ ફરી પાછો એનો એજ સવાલ પૂછ્યો, સારે શિષ્ય મડળીમાંના એક કહ્યું કે ગુરુજી, મનુષ્ય તો એવી વસ્તુ ખાંઈ શકે નહિ.

આ સાંભળી નાનકે લહના સામે જોયું એટલે લહના તરત જ ગુરુની આજ્ઞાનું પાલન કરવા તત્પર થયો તેણે તે મરેલું પ્રાણી ખાવા માટે જેવું હાથમાં લીધું તેવામાં તો મરેલા પ્રાણીને બદલે કોઈ દિવ્ય ભોજન જ થઈ ગયું. અને તે સર્વના જોવામાં પ્રાણીને બદલે ખાવાનો ઉત્તમ પદાર્થ જણાયો આ પ્રસાદ પછી સર્વે શિષ્ય મડળીને બહેચનાં તેમાં કોઈ ઉત્તમ સ્વાદ જણાયો.

કેટલાકે કહે છે કે લહનાએ જેવું તે પ્રાણી હાથમાં લીધું કે તરત જ

ગુરુજીએ પ્રસન્ન થઇ તેને તે ખાવા ન દેતા તેને ધન્યવાદ આપ્યો હતો આ પછી લહના પ્રતિ ગુરુજીની પ્રીતિ વધી આમ છતાં પણ તેમણે પોતાના માદી વારસની ખરોખર કસોટી કરવાનો વિચાર કયો એક વખતે ગુરુજીએ એવી વૃત્તિ ધારણ કરી કે જેથી લોકો તેમને ઉન્માદ થયો છે એમ માનવા લાગ્યા તે પોતાની પાસે જે કાંઈ આવે તેને ગમે તેવા ગાળો દેતા અને વખતે એકાદ બે તમાચા પણ ચોદી કાઢતા, આમ તેમનામા ઉન્માદ વધી ગયેલો જોઈ લોકોએ તેમ બીજા શિષ્યોએ તેમની પાસે જવાનું માડીવાળું. અવસ્થામા પણ જેના હૃદયમા ગુરુપ્રતિ અખડ પ્રેમ છે તેવો શિષ્ય લહના ગુરુથી દૂર રહી શક્યો નહિ તે ગાળો ખાતો માર ખાતો ગુરુજી પાસે જ રહેવા લાગ્યો વખતે ઉન્માદવશ થઇ ગુરુજી પોતે જ પોતાના શરીરને નુકસાન ન કરી બેસે તે માટે લહના તેમની પાસેજ હમેશા બેસી રહેતો. ગુરુજીએ તો તેને પણ વારવાર ગાળો બાડવા માડી, ધણીવાર તો તેને માર પણ મારવા માંડ્યો છતાં પણ જેના હૃદયમા સાચી ગુરુભક્તિ છે તે લહના પોતાના ગુરુથી જરા પણ દૂર ખસ્યો નહિ, તેની સ્થિતિ ગાળો ખાતો, માર ખાતો પણ તેમણે ગુરુની સેવા કરવા માડી

આમ કેટલોક વખત રહ્યું પછી ગુરુજીનો ઉન્માદ ઉતરી ગયો, અને પાછા પહેલા જેવા શાંત બની ગયા એ પછી સર્વ શિષ્યો તેમના પુત્રો વિગેરે પૂર્વવત તેમની સેવામા તત્પર થઇ ગયા એ પછી કેટલાક વખતે તેમણે પોતાના મોટા પુત્ર શ્રીચંદ્રને એકાન્તમા બોલાવી પૂછ્યું કે: “બાઈ તારે શું જોઇએ છીએ. તારી જે ઇચ્છા હોય તે કહે.”

શ્રીચંદ્ર નાનપણથી ધણી જ્ઞાની અને વૈરાગ્ય વૃત્તિવાળો હતા તેમને કાંઈપણ સામાનિક કે પરમાર્થિક વિષયની ઇચ્છા નહોતી તેથી તેમણે કહ્યું કે “મારે પરમાત્માના અનુરાગ સિવાય બીજા કશાની જરૂર નથી.”

આ સાંભળી ગુરુજીએ તેમને તેવો આશીર્વાદ આપ્યો. કંરણ્ય કે આવા પુરુષોથી કાંઈ ગુરુની માદી સાચરી સકાય તેમ નહોતું તે પછી શ્રીચંદ્ર આગળ ઉપર ઉદ્ધારીન પથના સ્થાપક મહાત્મા તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા હતા.

તે પછી ગુરુજીએ પોતાના નાના લક્ષ્મીચંદ્રને બોલાવી પૂછ્યું કે “બાઈ તારે શી વસ્તુની ઇચ્છા છે ?” ત્યારે તેણે કહ્યું કે “મારે તો આ જન્મ-તમા શિદ્ધિ અને સિદ્ધિ એ બે જોઇએ છીએ એ બે વસ્તુ વગર આ દુનિ-આમા જીવવું નકામું છે.”

આ સાંભળી ગુરુજીએ તેમને આશીર્વાદ આપ્યો કે “તારા વશર્માં ચિરકાળ સમૃદ્ધિ રહેશે, અને તારી ઇચ્છા પુરી થશે.” આ લક્ષ્મીચંદ્રના

વશમાં ઠેક મુધી સમૃદ્ધિ રહી હતી, તેમના વશમાં વેદી માહેશ્વરના તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા છે

આ બંને પુત્રોની ઇચ્છા પુરી કર્યા પછી તેમણે પોતાના પ્રીતિપાત્ર શિષ્ય લહનાએ બોલાવ્યો અને તેને પૂછ્યું કે “ તારે શું જોઈએ છીએ.” ત્યારે તેને કશું કે મને તો જન્મોન્મન્મ આપના ચરણકમળની ભક્તિ અને આપની આજ્ઞા પાળવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થાય એજ ઇચ્છા છે ”

આ સાંભળી ગુરૂજી ધણી પ્રસન્ન થયા તેમની પરીક્ષામાં તો શિષ્ય લહના જ પામ થયો. ગુરૂજીએ તે પછી પોતાના પ્રીતિ પાત્ર શિષ્ય લહનાને જ પોતાનો ઉત્તરાધિકારી ડરાવ્યો અને તેને પોતાને હાથે જ ગદી ઉપર બેસાડ્યો, તે પછી તે ગુરૂ અગદના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા આ પ્રમાણે ગુરૂજીએ એક રાત્રી કરતા પછી ઉચ્ચ ગુરૂનું પદ પોતાના પુત્રને ન આપના પોતાને લાયક જણાયા તેવા પોતાના શિષ્ય લહનાને આપ્યું

આ પ્રમાણે ગુરૂપદને લાયક હોય તેમ પુત્રને જ પોતાની ગાદી આપવામાં ગુરૂ નાનકે ધર્મજી આરિયમળ, અપસરાત ન્યાય, અને શિષ્યોનું ભગિણી સાચવ્યું

પોતાના પત્ની અને મગાજ્ઞાનાનો આગ્રહ હોવા છતાં પણ તેમણે પોતાની ગાદી ગુરૂપદ પોતાના પુત્રને ન આપના ગુરૂપદને લાયક એવા લહનાને આપ્યું, અને તેનું નામ અગદ રાત્રી તેને પોતાનો વારસ ડરાવ્યો પોતાની પછી ગુરૂપદને માચી શકે તેવા ગુરૂની ગાદીને લાયક, અન્ય શિષ્ય વર્ગમાં જેનો પ્રભાવ પડે તેનો, પોતાના જેનીજ મક્કતા જાળવી ગરે તેવા લાયક પુરૂષ ગુરૂએ પોને જાતેજ શોધી કાઢી, તેની પરીક્ષા કરી તેને પોતાના હાથે જ ગાદીનો વારસ ડરાવ્યો અને તે પછી તેની યોગ્યતા અને મક્કતા તેમણે પોતાના શિષ્ય મહામા વધારી

સવત ૧૫૬૫ ના આસો માસમાં એક વખતે કેટલાક શીષ્યો ગુરૂ સાહેબના દર્શન કરવા આવ્યા હતા તે પછી એક દિવસે ગુરૂએ તેમને જણાવ્યું કે મારો પરમાત્મા પાસે જતાનો સમય હવે નજીક આવી પહોંચ્યો છે ઇશ્વરેજાથી મને જે સત્યમાર્ગ જણાયો તે તમને યથાશક્તિ જણાવ્યો છે તે સ્મરણમાં રાખજો

સત્ય એજ સાચો અને શ્રેષ્ઠ ધર્મ છે, તેનું અવલંબન કરજો પાપક મતો કે જે ધણે સ્થળે પ્રવર્તી રહ્યો છે, તેનાથી શીખ સપ્રદાય બંધે એની મારી ઇચ્છા છે વશપર પરાની ગુરૂગાદી ચાલતી આવે તો તે પાપક અને અનાચારનું મોટામાં મોટું મુળ છે માટે મે તેથી પદ્ધતિના શીખમપ્રદાય-

માથી બહિષ્કાર કર્યો છે, હવે પછી મારી પાછળના ગુરૂઓ પશુ તેજ પીરણ ઉપર આવી પોતાના વારસ તરીકે ગુરૂની આદીને લાપક હોય નેવાને જ પસંદ કરશે એવી મારી ઇચ્છા છે

મુક્તિનો માર્ગ જ્ઞાન છે અને તે ગુરૂ વગર મળી શકતું નથી, એ સત્ય શીખોએ પોતાના હૃદયમાં કોતરી રાખવું જોઈએ, આટલું કહ્યા પછી —

“ ॐ સત્ય શ્રી અકાલ ॐ સત્ય શ્રી અકાલ, બોધતા બોધતા ગુરૂ નાનકનો પવિત્ર આત્મા પરમધામમાં વિરામ્યો.

ગુરૂનાનકના મત મુજબ માનનારા હિંદુ અને મુસલમાનો બંને હતા તેથી ગુરૂજીનું સ્વરૂપાવસ્થાન થતા તેમના મૃતદેહની વ્યવસ્થા કરવા માટે તે બંને જાતિ વચ્ચે મોટો ઝગડો થયો. હિંદુઓએ શમને બાળવા માગ્યું અને મુસલમાનોએ દાટવા માગ્યું. આમ રક્તકંક કરતા તકરાર વધી અને સામ સામે તત્તવાર ઉપાડવાનો સમય આવ્યો. આ પ્રમાણે હિંદુ મુસલમાનોને પરસ્પર લક્ષના અટકાવી તેમને એકબીની ગાઢથી જોડવાનો જીવનપર્યંત પ્રયત્ન કરનાર, માણ વિધિ કરતા અનરની ભક્તિને માન આપનાર ગુરૂ નાનકના આત્માને શિષ્યોના આવા વર્તનથી કેવું થયું હશે ? ગુરૂના આ-દેશને આવી રીતે શિષ્યોએ ન પાળ્યો. થોડીવાર એક વૃક્ષ પુરૂષે કહ્યું કે તમે ગુરૂ માટેના કંઈને ઉધાડીને તેમના છેલ્લા ફર્શન તો કરી દ્યો. આ વાત સર્વને ગમી તે પછી મૃતદેહ ઉપરનું કંઈન ખસેડતા મૃતદેહને બદલે ભક્તિભર્યા હૃદયે ધુટણીએ પડ્યા અને પ્રાર્થના કર્યા પછી ચાદર અને પુષ્પોના અર્ધો અર્ધ બે ભાગ પાડી હિંદુઓએ અર્ધા ભાગને અગ્નિસસ્કાર કર્યો અને મુસલમાનોએ અર્ધા ભાગને દાટ્યો.

આ પ્રમાણે ગુરૂજી ૬૯ વર્ષ આયુષ્ય ભોગવી ઇ સ ૧૫૩૯ માં સમાધિસ્થ થયા જે જગ્યાએ અગ્નિ સસ્કાર થયો હતો. ત્યાં એક સુંદર મંદીર બાંધાવ્યું જ્યાં હાલ પણ દરવર્ષે મોટો મેળો ભરાય છે.

ગુરૂજીના અવમાન પછી તેમના નાના પુત્ર લક્ષ્મીચંદ્ર પખો ગામમાં કેટલીક જમીન ખરીદી ત્યાં નિવાસ કર્યો ત્યાં તેમણે નાનક ડેગ નામનું નાનક મંદિર બાંધાવ્યું જેને મહારાજ ગ્યુજીતસિંહે સંગેમરમર અને સુવર્ણ આદી વિશેષથી સુશોભિત કરાવ્યું હતું. ગુરૂજીના વશના વેદી સાહેબજીએ એ મંદિરની વ્યવસ્થા કરે છે, અને તેમને તે બદલ સરકારની જગીર પણ મળેલી છે.

ગુરૂ નાનક પછી ગુરૂ અગ્ર ગાદીએ આવ્યા તે પછી સપ્રદાયના છેલ્લા ગુરૂ ગોવિંદસિંહ થઈ ગયા. ગુરૂ નાનકના શિષ્યો શીખ કહેવાય છે અને તે લગભગ પ્રજા હાલ પણ પંચાંગમાં વિશ્વમાન છે.

પ્રકરણ ૪૮ મું.

દાદુપંથ સ્થાપક
મહાત્મા દાદુબાલ.

દાદુપંથના સ્થાપક દાદુનો જન્મ સવત ૧૬૦૦ ફાગણ સુદી ૮ ના રોજ થયો હતો એમ કહેવાય છે અમદાવાદમાં લોદીરામ નામે નાગર ગૃહસ્થને પ્રજા નહોતી તેથી પ્રજા થરાની આશીશ મેળવવા એક યોગી મહાત્માની સેવા કરતો હતો જેથી યોગીએ કંચુ, કે સાગરમતી નદીના

કીનારે સ્થવારે જવું ત્યાં તમને પુત્ર પ્રાપ્તિ થશે સ્થવારમાં લોદીરામ નદી કિનારે ગયા હતા નદીના પુરમાં એક બાગક તણાવું આવતું જોયું તેને લોદીરામે બહાર કાઢી ઘેર લઈ જઈ તેવું પુત્રવત પાલન કયું દાદુ મોટી ઉંમરે ધણી લકતો વધી જવાથી ૩ પીજવાનું પીજરાનું કામ કરતા કે જેથી લેખિ આવતા અટકે

દાદુજી હિંદુ ધર્મના સિદ્ધાંતો અને પુરાણના વિષયો તેમ મુમલમાન ધર્મના સિદ્ધાંતો સારી રીતે જાણતા હતા દાદુજી ૧૧ વર્ષની ઉંમરે બાળકો સાથે રમતા હતા ત્યારે એક મહાપુરુષ તેને મળ્યા અને માથે હાથ મુકી એક પાનનું બીડું ખવરાવ્યું તે પછી તેજ મહાત્મા તેમની ૧૮ વર્ષની ઉંમરે તેને મળ્યા અને તેની બાલદષ્ટિને અત્યુર્ધ્વ કરાવી બ્રહ્મ સાક્ષાત્કાર કરવાનો રસ્તો બતાવ્યો, ત્યારથી દાદુ લગ્ન કીર્તનમાં લિપ્ત રહેતા

દાદુ બાલ અને અતર બે ગુરૂ માનતા ઉપદેશ દ્વારા સન્માર્ગમાં સ્થાપનાર બાલ ગુરૂ અને સ્વયં આત્મા કે જેની કૃપાથી મનુષ્ય આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે તે આત્મા અત્યુર્ધ્વ છે દાદુજીને કોઈ સિદ્ધ મહાત્માએ યોગ-બળથી બ્રહ્મ સાક્ષાત્કાર કરાવ્યો હતો, તેમના ગુરૂનું નામ વૃદ્ધાનંદ હતું, દાદુજીએ કબીર સાહેબની પોતાના લગ્નનોમા પ્રશંસા કરી છે

દાદુજી સવત ૧૬૩૦ માં સાંભરે ગયા, ત્યાં ૭ વર્ષ રહી ત્યાં હિંદુ

મુસલમાન સર્વને ઉપદેશ આપવા લાગ્યા. શરૂઆતમાં તેમના ધણા વિરુદ્ધિઓ થયા પણ દાદુ તેથી ચલિત થયા નહિ. એક વખતે ભાંના કાળાએ દાદુના મુખ ઉપર તમાચો માર્યો ત્યારે દાદુ ગુસ્સે ન થતાં શાતપણે બોલ્યા કે ત્યો હજી બીજી બાજુ બીજીને તમાચો મારે અને ખુશી થાવ આથી કાળા ધણા શરમાઈ ગયો.

દાદુ તે પછી આંખેર ગયા અને ત્યાં ૧૪ વર્ષ રહ્યા અહિં દાદુનો મહિમા વધુ ફેલાયો. આ વખતે અકબરશાહ રાજ્ય કરતો હતો તેના કહેવાથી રાજા ભગવતદાસ દાદુને સવત ૧૬૪૨ માં કુતેપુર શીકરી લઈ ગયા. અહિં અકબરે કહેવરાવ્યું કે અકબર પરમેશ્વરનો અવતાર છે એવું દાદુએ સ્વીકારી બીજાને ઉપદેશ કરવો આમ કહેવા દાદુને રાજા ભગવતદાસે, અણુશૂન્ય વિગેરેએ ધણા સમજાવ્યા, લાલચ આપી, ભય પણ બતાવ્યો પણ દાદુએ વાત ન માની, એટલે અકબરે જાપ્યું કે આતો નિર્લોભી સાચો મહાપુરુષ છે, એટલે તેને પોતાના રાજ્યમાં રહેવા આમ્રહ ક્યો પણ દાદુએ તે વાત ન માની.

દાદુજી પછી આંખેર ગહેવા લાગ્યા થોડા વખત પછી રાજા ભગવાન દાસ સ્વર્ગસ્થ થવાથી માનસિંહજી આંખેરના રાજા થયા, તેમને કેટલાક લોકોએ દાદુજી વિરુદ્ધ બરબચુ જેથી લોકોની મરજીને આધીન થઈ દાદુજીને રાજાએ ન કહેવાના વચનો કહ્યા તેથી દાદુએ આંખેર છોડી ચાલ્યા જવાનો વિચાર કર્યો, આ વાત માનસિંહે જાણી તેથી દાદુની ક્ષમા માગી આંખેરમાં જ કહેવા આમ્રહ ક્યો પણ દાદુએ ફરી તે વાત માની નહિ અને પોતાનો સામાન બિખારીઓમાં વહેવાની દહ પોતે એકલા લાથી ચાલી નીકળ્યો સવત ૧૬૫૦ થી ૧૬૫૬ સુધી પોતે કલ્યાણપુર, જેપુર, મારવાડ વિગેરે સ્થળે પોતાના શિષ્યો પાસે વર્ષ ૭ માસ રહેતા, અને સવત ૧૬૫૬ માં નરાણે આની સુકામ કર્યો.

દાદુજી ત્યાગી હતા, તેમના સત્સંગીઓ હજારો છે, સાબર અને આંખેરમાં અનેક મનુષ્યો તેમના શિષ્ય થયા હતા તેમનામાં યોગબળ અદ્ભુત હતું તેમની દૃષ્ટિથી મનુષ્યો તો થુ પણ પશુઓ શુદ્ધ તેમને આધીન થઈ રહેતા દાદુજીમાં ધૈર્ય, શીત, સતોષ, ક્ષમા, ત્યાગ, વિગેરે ઉત્તમ ગુણો હતા દાદુજીની વાણીથી તે સિદ્ધ યોગી હતા એમ સમજાય છે ધ્યાન વખતે તેમને જે અપરોક્ષ અનુભવ થયેલો તેનું તે અનેક પ્રકારે વર્ણન કરે છે. તેમના દરેક પદમાં તેમના અનુભવની ઝલક તરી આવે છે તેમણે પોતાની વાણીમાં દત્તાત્રય, નારદ, શુક્રદેવ, કુવ, પ્રહ્લાદ, ગોરક્ષનાથ, બર્ફહરી, ગાંધી-ચંદ, નામદેવ, કપીર વિગેરેની પ્રશંસા કરી છે.

દાદુજીના પર શિષ્યો પ્રસિદ્ધ છે તેમણે પર સ્થાન અને પર મહત્ત્વ રચાન રચાયા છે તેમા ૪ બનવારીજી, હરદામજી, હિગોથપીરીજી અને કપિલમુનિ, એ પ્રથમ સન્માસી હતા પછી દાદુજીના શિષ્યો થયા હતા. તેમના પછી શિષ્યો મહાત્મા રૂપ પ્રસિદ્ધ થયા છે તેમના શિષ્યોમા વિચાર સાગરના કર્તા નિચ્ચદામજી મર્વના શિરોમણિ થયા છે

તેમના મુખ્ય શિષ્ય સુદરદાસ થયા છે તે શખાવટી પ્રગણાના ફોતે-પુરના રહેવાસી હતા દાદુજીએ તેમના માંઆપને આશિર્વાદ આપ્યાથી તે જન્મ્યા હતા તેમણે સુદર નિલાય ગ્રંથો લખ્યા છે

દાદુજીની કૃતિઓમા પરમાત્માનો મહિમા અને સમ્વિદાનદ સ્વરૂપ તેની નિર્ગુણ પુણ, ઉપામના, લક્ષિત અથવા જાપ, ચચળ મનને પરમ-શક્તિ સ્થિર કરવાના સાધનો, પરબ્રહ્મનું ધ્યાન, ધારણા અને સમાધિ, અનાહતનાદનું શ્રવણ, અમૃતભિદ્ધનું પાન, પરમાનંદ પ્રાપ્તિ, બ્રહ્મમાક્ષાત્કર વિગેરે વિષયો સરળ ભાષામા છે

દાદુજીની ૫૨ ગાદીઓ છે. દરેક ગાદી ઉપર એકેક મહત્ત્વ હોય છે, તે ગાદીઓ ધણે ભાગે જ્યપુર રાજ્યમા છે, બાકીની અંદર, મેરાઝ, બિહારનેર, પંજાબ, ગુજરાત વિગેરે સ્થળે છે તેમા મુખ્ય નરાણામા છે, નરાણામા દાદુજી મરણ પર્વત રહ્યા હતા. નરાણા, જ્યપુર, અને અજ-મેરની વચ્ચે આવેલું છે, ત્યાં દાદુદાર નામે મંદિર છે

નરાણાથી ત્રણ ચાર કાચ ઉપર ભગણાની ટેકરી છે, ત્યાં દાદુજી થોડો વખત રહ્યા અને ત્યાં સવત ૧૬૫૬ મા સ્વર્ગવાસ પામ્યા. ત્યાં તેમના દેહની અત્યેષ્ટિ ક્રિયા કરી હતી તેથી ત્યાં વણા સાધુઓ ધારાર્થે જાય છે નરાણામા દરવર્ષે ફાગણ સુદ ૪થી ૧૨ સુધી ઉત્સવ થાય છે. આ બુદ્ધિને તે પંથના સાધુઓ પવિત્ર માને છે બીજા અખાડાના મહતો નરાણાના મહતને બેટો મોકલે છે, તેમ ગૃહસ્થ શિષ્યો પણ બેટ મોકે છે આ મુખ્ય ભડારમાંથી મુખ્ય સેવકોને એકેક નવું વસ્ત્ર ઓઢારામા આવે છે, અહિં જ્યપુર રાજ્ય તરફથી પણ એકેક દિવસ પાકી રસોઇ અપાય છે. આ પથમા ભગવા વસ્ત્ર ધારી સાધુઓ હોય છે તે વિરક્તો કહેવાય છે તે માત્ર ભજન કીર્તન, કથા, વિગેરે કરે છે દ્રવ્ય લેતા નથી પાસે એક વસ્ત્ર ને જળ પાત્ર રાખે છે માત્ર જ્યાં જ્યાં ત્યાં ધર્મોપદેશ કરે છે. સ્થાનધારી શિષ્યો સાદા ધોળા કપડા પહેરે છે અને નાગા સાધુ હોય છે તે શબ્દચારી રહી ક્ષાત્રિય કર્મ કરે છે આ ત્રણે જાતના સાધુ બ્રહ્મચારી હોય છે, બાળ-કાને ચેલા કરી પોતાના સ્થાનની પરપરા ચલાવે છે તેમને સ્ત્રી સંગ વર્જ્ય

હોય છે દાદુપથી સાધુઓની મહાળીઓ પણ હોય છે તે ધણે ભાગે ફરતી હોય છે, અને પોતાના ભક્તોને ઉપદેશ કરે છે આ મહાળીઓમાં એક પંડિત હોય છે તે સ્કન્ધારમાં કથા કરે છે, પછી બધા સાધુઓ ભજનો ગાય છે અને પછી પતાસાનો પરસાદ વહેચાય છે રાત્રે આરતી કરી ધર્મોપદેશ કરે છે

આ પથના લોકો દાદુજીની વાણીને પ્રમાણુ મથ માને છે શિષ્યો તેનો પાઠ કરે છે આ મથને ઉત્તમ કપડે બાંધી ઉચી ગાદી ઉપર મુકવામાં આવે છે દાદુપથીઓ કબીરપથી કે રામાનંદીની પેઠે તીનક કે કઠી રાખતા નથી તેઓ એક બીજાને મળે છે, ત્યારે પરસ્પર ‘સત્પરામ’ એમ બોલે છે મુખ્ય સાધુને ત્રણવાર કડવત્ પ્રણામ કરી ‘સત્પરામ’ કહે છે આ પથના સાધુઓ ઘોળા રગની ગોળ કે ચોખ્ખી ટોપી પહેરે છે હાથમાં માળા રાખી રામ નામનો જપ કરે છે

આ પથવાળા નિર્ગુણ બ્રહ્મની-નિરજન નિરાકાર પરમાત્માની ઉપાસના કરે છે તેને રામ નામથી બજે છે તેમનો મુખ્ય સિદ્ધાંત અદ્વૈત વેદાંત છે એક બીજાને દ્રેષ છોડી બધુભાવથી રહેવાની તેમની આજ્ઞા છે. યતિઓ વિવાહ કરતા નથી અને ગૃહસ્થ શિષ્યો એક પત્નીવૃત્ત પાળે છે આ સાધુઓ કોઈ સાથે વિરોધ રાખના નથી સર્વ સાથે પ્રેમથી મળે છે, અને સરળ રીતે સતોષીપણે રહે છે

પ્રકરણ ૪૬ મું.

હોંગાયત મત સ્થાપક

અસવ.

હોંગાયત સપ્રદાય ચલાવનાર અસવ તૈલ ગી બ્રાહ્મણ હતા. તેના આપનું નામ મહાદેવ બટ હતું અને માનું નામ મદનબીકા હતું, તેને પદ્માવતી અને નાગમલિકા બે બહેનો હતી અસવ વિજયપુરની પૂર્વે મુદેવિહાસ તાલુકાના બાજેવાડી ગામમાં રહેતો હતો. પદ્માવતીને જૈનધર્મી બીજલરામ સાથે અને નાગમલિકાને એક બ્રાહ્મણ સાથે પરણાવી હતી. મહાદેવ બટને પહેલા કાંઈ પ્રજા ન હોવાથી તેણે પોતાના કુલસ્વામી નંદીનાથની ઉપાસના કરી હતી જેથી તેની બે મદનબીકાને મર્મ રહ્યો. તે ગર્ભ ત્રણ વર્ષ સુધી રહ્યો તેથી તેને ધણી પીડા થતા લાગી ત્યારે નંદીનાથની પ્રાર્થના કરી

એટલે તેને સ્વનામા નદીનાથે કહ્યું કે તુ વીરશૈવધર્મની સ્થાપના કરવા સાર તારા પેટે અવતાર ક્ષણ મારે જન્મ થતા મારે નામ અસવ પાડતુ (અસવ એટલે નદી એવું તૈનગી ભાષામાં કહે છે) આ પછી ગંગામાં હોમ ધાગણુ કરેલા પુત્રને જન્મ થયો, તેનું નામ અમર પાડ્યું.

અમરનો જન્મ સંકે ૧૧મા થયો અમર નાનપણથી બુદ્ધિશાળી હતો, તે નાનપણમાં જ ખડકમાં શીખ્યો હતો તે પછી મદલખીનાં બે બેનો થઈ હતી મહાદેવમટનું પોતાના ગામમાં ગુરુગન ન થઈ શકતાથી તે કુટુંબ માથે કન્યાગુમા આ પો આ ગામ કનકુળો પાસે છે આ વખતે બીજાગામ રાજ્ય કરતો હતો તે જૈનધર્મી હતો.

અસવને આડ વર્ષની ઉંમરે જનોઈ દેતાનું હતું તેથી ત્યાં સર્વ બ્રાહ્મણો અને આજના અમરદારો ભગવા હતા, પણ અમરે કહ્યું કે હું શિવ ભક્ત છું, મારે જનોઈની જરૂર નથી જાનીઓ ઉભેરી નાખવા હું જન્મ્યો છું. આમ બોલતા બાળકને જાઈ સર્વ કાંઈ આશ્ચર્ય પામ્યા તે વખતે બીજા રાજાના કાગળારી બળદેને પોતાની કન્યા ગંગાદેવીને તેની માથે વિવાહ કર્યો આ પછી બીજા રાજાને અસવની જહેન પચાવતીને પગણી હતી.

અમરનું લક્ષ થયા પછી તેને રાજ્યમાં સારી નોકરી મળી તે બુદ્ધિશાળી અને ડાહ્યો હોવાની પોતાનું કામ થયું હોશીતારીથી કરતો. થોડા વખત પછી તેનો મમરો અને રાજ્યનો કારભારી મગ્નુ નામનો તેથી રાજ્યને અમરને કારભારીની જગા આપી તે સાથે સેનાપતિ અને જમદાર-ખાનાની નોકરી પણ તેને કરવી પડતી પ્રધાન-મંત્રી પછી મમરને રાજ્યનું સમગ્ર કામ કરવું પડતું રાજ્યે આ વખતે ગીજવાગ લગ્ન કર્યું અને તે નરી સ્ત્રી સાથે તે વિનામ મોગરવામાં જ આખો દિવસ ગુજરતો જેથી રાજ્ય અસવ ચલાવતો.

અસવે આ વખતે રાજ્યતા જે બુદ્ધિ અમરદારો પોતાથી વિરૂદ્ધ હતા તેમને રજા આપી, અને તેમની જગાએ પોતાના માણસોને ગાખ્યા મેટા વતનદારોને તેમના વતન લઈ લેવાની બીક ખતાવી પોતાના પક્ષમાં બેળબ્યા આમ સર્વે પોતાના પક્ષમાં ક્ષણ તેણે રાજ્યમાં નવો ધમ દાખલ કરવાનો વિચાર કર્યો.

અમરે નવો ધર્મ સ્થાપવાની શરૂઆત કરી તેમાં જાતિભેદ પાળવો નહિ, શિવ અને નદીને જ ભજવા, બ્રાહ્મણો દડને શિવલીંગ બાધતા તે રીવાજ કાઢી નાખી ગંગામાં શિવલીંગ બાધવાની પ્રથા દાખલ કરી કોઈ વસ્તુ ધર્મરતે અર્પણ કર્યા વગર ન ખાવી, પોતે નદીનો અવતાર છે, એમ કહેતો આ ધર્મ બ્રાહ્મણથી તે દેડ સુધી સર્વ પાળી શકતા, અસવના હાથમાં

ગાંધીની સત્તા હોવાથી આ પથ કર્ણાટકમાં ફેલાયો. હેડ પશુ ખાઈશુની પગતમાં ભેરી જમે એવો આ પંથનો ઉદ્દેશ હતા જેથી નીચ જતો આ પથમાં બધી બળી

અસવ રાજ્યના ખજાનામાંથી જોઈએ તેટલો પૈસો ખર્ચતો, પોતાના ધર્મમાં આવે તેને પૈસા આપતો. આ વખતે ખાઈશુ અને જૈનો વચ્ચે વિખવાદ હોવાથી આ પથવિરૂધ્ધ ખાઈશુ પડી શક્યા નહિ તેના પથમાં રાજ મિશ્રાન ઉડતા હાથ જેમ સુધારાવાળા એક પગને ખેસી હેડ અને ખાઈશુ સાથે જમે છે તેમ અસવે સર્વને એક પગને ખેસાડી જમાડ્યા માડ્યા. આથી કલ્યાણ શહેરના ૧૨ હજાર મનુષ્યો આ લિંગાયત ધર્મમાં દાખલ થયા.

ધણી વર્ષે રાજને અસવના ધર્મની અને પોગળની ખમર પડી જેથી તેને કેદ કરવાનો વિચાર કર્યો તે વાત અસવના જાણવામાં આવતા તે તરત નાસી ગયો. આ વખતે ૧૨ હજાર લીંગાયતો અસવની પાસે આવી મળ્યા જેથી રાજ સાથે અસવે લડાઈ કરી તેમાં રાજ હારી ગયો, જેથી અપર તથા રાજ મળી ગયા, અને પ્રથમ માફક અસવ કલ્યાણમાં આવી કારબાર ચલાવવા લાગ્યો. આમ છતાં અસવની દાનત બગડી તેણે રાજને મારી નાખવાનો વિચાર કર્યો, કેમકે નાનો પુત્ર વીરવીજલ મોટો થાય ત્યાં સુધી અસવ સ્વતંત્રપણે રાજ્ય ચલાવી શકે આમ ધારી તેણે રાજને કાલાપુરથી આવતા બીમા નદીના કાંઠે ખોરાકમાં ઝેર આપ્યું તેથી રાજ ત્યાજ મરી ગયો. કેટલાક કહે છે કે અસવે શકે ૧૦૭૬ માં પોતાના જગદેવ, બોમ્બી-દેવ અને માલેય એ ત્રણ લીંગાયતો પાસે રાજને મરાવી નાખ્યો હતો.

રાજને મરાળ્યા પછી અસવના મનમાં બીતિ પેડી કે વખતે રાજને પુત્ર વીરવીજલ પોતાને મરાવી નાખે તે બયથી તે ત્યાંથી નાસી મદ્યાર કિનારે વીરામદુર ગામે ગયો. પશુ આપતુ વેર લેતા વીરવીજલ તેની પાછળ આવ્યો અને તેના શહેરને ઘેરા લાદ્યો. અસવને ખચવાનો કાર્ણ ઉપાય ન જણાતા તે એક વાવમાં કૂચી મુઓ વીરવીજલે શહેરમાં જઈ વાવમાંથી તેના મુડાને કાઢી બહાર ફેંકાવી દીધું ત્યારથી તે ગામનું નામ ઉગ્રવી પડ્યું.

આ ઉગ્રવી ગામને લીંગાયત લોકો માને છે અને ત્યાં સપ કાઢી માત્રાએ જાય છે. લીંગાયત લોકો કહે છે કે મયમમાં નદી અને કૃષ્ણ નદીના સમઘ ઉપર સગમેશ્વર મહાદેવના સિતલિંગમાં પેસી અસવ અતર્ધાન થયો હતો, ત્યારથી લીંગના મથા ઉપર ઉડે ખાડો છે એમ કહે છે. લીંગાયત ધર્મ અસવે સ્થાપ્યો તે હજુ પણ કર્ણાટકમાં જ્યાં કાનડી ભાષા બોલાય છે

ત્યાં આસે છે આ ધર્મ વેદક ધર્મના કાટા જેવો છે છતાં તે જાતિભેદ પાળતા નથી વળી રજસ્વળાની આભડછેદ ન પાળવી, સતક કે મરણની આભડછેદ પાળતા નથી

હીંગાયતો સંસ્કૃત સારી રીતે બણે છે મધ્ય સપ્રદાયવાળા હીંગાયતને અડવાથી નહાય છે હીંગાયતોની ઈચ્છો રજસ્વળાની આભડછેદ માનતી નથી તે ભસ્મ લગાવવાથી પોતાને પાક થયેલા માને છે, હીંગાયતની ઈચ્છો રોજ હીંગાયતના પગ ઘોષી તીર્થ હીંધા વગર જમતી નથી. તેઓ શ્રીશક-રનો શુદ્ધદૈત મત માને છે, શિવલિંગને પૂજે છે અને કઠમા લિંગ ધારણ કરે છે તે બધા બસવ પુરાણને માને છે તેમા ત્યાગી અને ગૃહસ્થ બંને હોય છે. ગૃહસ્થો લિંગપૂજા, શ્વેત ધારણ, ભજન કરી ત્રીપુડ કરે છે છતાં તેમની યોગ્યતા બ્રાહ્મણ ધર્મ જેવી નથી.

પ્રકરણ ૫૦ મું.

પ્રણામીમત સંસ્થાપક

શ્રી દેવચંદ્ર અને શ્રી પ્રાણનાથજી

પ્રણામી ધર્મને સ્થાપન કરનાર શ્રી દેવચંદ્રનો જન્મ મારવાડમા ઉમરકોટમા સવત ૧૧૩૮મા થયો હતો તે જાતે કાયસ્થ હતા. તેમના બાપ-જી નામ મનુષ્યેતા અને માનું નામ કુવરપાઇ હતું દેવચંદ્ર નાનપણથી દયાળુ, બુદ્ધિશાળી, ઉત્સાહી અને સાત્વિક હતા. તેમને ૧૧ વર્ષ પછી દેવ સેવા કરવામા ઉમગ વધ્યો. એક વખતે તે ગામ બહાર સ્વામિપિગળનું મંદિર હતું ત્યાં પૂજા કરવા ગયા ત્યાં તેમને વિચાર આવ્યો કે હું કોણ, ક્યાથી આવ્યો અને ક્યા જઈશ, આ જગત પરમાત્મા એ શું હશે, બહાને શી રીતે ક્યા ધામમા પમાય, આવા વિચાર આવતા તેનો નિર્જીવ કરવા તે પરદેશ નીકળી ગયા

તેમને આગળ જતા એક મહાપુરૂષનો મેળાપ થયો, રસ્તામા ઉમર-કોટના રાજાની જાન કચ્છમા જતી હતી તેમા લાલદોસ વણરનો મેળાપ થયો તેમની સાથે તે કચ્છમાં ગયા, ત્યાં પરમાત્મા સમધી વિચાર કરવા લાગ્યા પછી કાંઈ સમજાવ્યું નહિ, જેથી વળી સન્નાથી વેશ ધારણ કરી

જન્મના હરદાસજીને ત્યાં ગયા, ત્યાં તે જપ, તપ. અને પરમાત્મા સંગથી વિચાર કરવા લાગ્યા. હરદાસજી બાલમુકુન્દના બકત હતા તેમના દેવચંદ્રે દર્શન કર્યો ત્યાંથી દેવચંદ્ર જામનગર આવ્યા, ત્યાં શ્યામસુદરના મંદિરમાં કાનજી બદ રોજ ભાગવતની કથા કરતા હતા ત્યાં જવા લાગ્યા.

દેવચંદ્ર રોજ જપ, તપ, ધ્યાન કરતા ચિત્ત નિરતર હરિનું ધ્યાન ધરતું, તેમને ૪૦ વર્ષ થયા હતા એક દિવસે શ્યામસુદરના મંદિરમાં તેમને શ્રીકૃષ્ણના દર્શન થયા હતા એમ કહેવાય છે, તે પછી તે ધર્મોપદેશ કરવા લાગ્યા. તેમના ઉપદેશથી જામનગરના ગાગજીભાઈ શેઠ તેમના પ્રથમ શિષ્ય થયા, પછી ખીજા પણ શિષ્યો થયા હતા.

અહિ દેવચંદ્રને પ્રાણનાથજીનો મેળાપ થયો પ્રાણનાથજીના ઉત્તમ ગુણો જાણ તેમને દેવચંદ્રે ઉપદેશ આપ્યો અને તે ઉપદેશથી તેમના જ્ઞાનની વૃદ્ધિ થઈ પ્રાણનાથ જીને લવાણા હતા જામનગરના ચતની હતા તેમના બાપનું નામ દેશવજી હકર અને માનુ નામ ધનબાઈ હતું તેમના બાપ તે વખતે જામનગરના રાજાના દિવાન હતા પ્રાણ નાથનો જન્મ સવત ૧૬૭૫ માં થયો હતો, ૧૨ વર્ષની ઉંમરે પ્રાણનાથ દેવચંદ્ર પાસે આવ્યા હતા.

પ્રાણનાથના જ્ઞાનની વૃદ્ધિ થતા તેમને દેવચંદ્રે અરપસ્તાન મોકલ્યા હતા, ત્યાં ગાગજીભાઈ શેઠનો ભાઈ ખેતી વેપાર માટે રહેતો હતો તેને ઉપદેશ કર્યો પણ તેના મનમાં કાંઈ અસર થઈ નહિ તેથી પ્રાણનાથ પાછા જામનગર આવ્યા, પછી પોતે પ્રોથમ આવી ત્યાંના કબોજી હકિરના કાર-ભારી થયા પછી સવત ૧૭૧૨માં દેવચંદ્રે તેમને જામનગર બોલાવી ધર્મોપદેશ કરવાની આજ્ઞા આપી, ત્યારથી તે હમેશા ધર્મોપદેશ કરતા.

સવત ૧૭૧૨માં દેવચંદ્ર જામનગરમાં સ્વધ્યાનમાં ગયા જ્યાં તે સમાધિસ્ત થયા, ત્યાં હાલ મોઢું મંદિર છે તેની પાને એક ખીજડાનું ઝાડ છે તેથી તે ખીજડા મંદિર પણ કહેવાય છે અને આ પથને કેટલાક ખીજડા પથ પણ કહે છે.

આ મતવાળા એક ખીજાને મળે છે ત્યારે પ્રજ્ઞામ કરે છે તેથી તે પ્રજ્ઞામીપથ કહેવાય છે આ મતની મુખ્ય ગાદી જામનગરમાં-સુરતમાં અને અરણા પટ્ટણમાં છે આ સતના સાધુ યોગ અને આત્મજ્ઞાન ઉપર વધુ શ્રદ્ધા રાખે છે આ પથવાળા સ્નાન શૌચાદિથી પવિત્ર રહી શ્રીકૃષ્ણના બાળસ્વરૂપનું ધ્યાન ધરે છે.

દેવચંદ્રના સહગન થયા પછી પ્રાણુનાથજી જપ, તપ, જ્ઞાન કરી યોગ્ય જ્ઞાન મેળવી દેશ પરદેશ ફરી ધર્મોપદેશ કરવા લાખ્યા તે કાઠીયાવાડમાં બહો સ્થળે ફરી શિષ્યો કરતા, સિધર્મા નગરકુદામાં પણ થોડો વખત રહ્યા હતા ત્યાંથી અરબસ્તાનમાં મસ્કન ગયા હતા, ત્યાં પણ શિષ્યો કર્યા હતા, ત્યાંથી પાંજ ધોળાજી આવી ત્યાંથી સુરત ગયા ત્યાં તેમણે બધા શિષ્યો કર્યા હતા ત્યાંથી મેરતા જઈ ત્યાં લામાનદ યતિ સાથે વાહવિવાહ કર્યા હતા ત્યાંથી હરિદ્વાર કુલના મેળામાં જનાર્થે જઈ ત્યાંથી દોડી ગયા

વિહીમાં ઓરગજેમ બાદશાહ હતો તેને હિંદુઓ ઉપર જીનમ કરતો અટકાવતા માટે તેના કાજને મળ્યા હતા અને તેને કેટલાક ચમત્કારો બતાવ્યા હતા તેથી તે લોકોને ધણું આશ્ચર્ય થયું, ત્યાંથી પછી ઉદેપુર, મહસોર થઈ ઉજ્જન આવ્યા, આ પછી તેમણે ઓરગાના રાજાને પોતાનો શિષ્ય બતાવ્યો. આ અરસામાં આરગજેમે પ્રાણુનાથજીની વાત સાંભળી તેમને પોતાની પાસે બોલાવ્યા બાદશાહને પ્રાણુનાથે ઉપદેશ આપ્યો, જેથી ઓરગજેમને પણ તેમના પ્રતિ માનજીવિ ઉત્પન્ન થઈ

આ અરસામાં ઝરણાપટ્ટણથી મહારાજા જનસિંહજીએ તેમને તેડવા મોકલ્યા તેથી તે ત્યાં ગયા રાજા તેમનો ઉપદેશ સાંભળી શિષ્ય થયા તે પછી પોતે ત્યાં બહો વખત રહ્યા અને ત્યાં પોતાનો ધર્મ સ્થાપ્યો તે પછી ત્રિજોડાટની આસપાસના બધા રાજા તેના શિષ્ય થયા એ પછી સવત ૧૭૫૧ માં તે સ્વધર્મમાં ગયા

દેવચંદ્રજીએ પ્રાણુભીપથ સ્થાપ્યો અને પ્રાણુનાથજીએ તેને ફેલાવ્યો. ઝરણાપટ્ટણમાં તેમની સમાધિ ઉપર એક મોટું મંદીર બાંધાવેલું છે મંદિરની પૂજા કરનારા ધાર્મી કહેવાય છે હજુ અહિંના રાજા ગાદીએ બેમતી વખતે પ્રથમ મંદિરમાં જઈ તિલક કરાવે છે.

આ પથમાં પ્રેમભક્તિ મુખ્ય છે આ મતના શિષ્યો ગૌણ્યુવ પથની માફક નાક ઉપરથી તીલક કરે છે અને વચમાં કકુતો ચાલેા કરે છે, ગળે તુલસીની માળા પહેરે છે પ્રાણુનાથે કુલીયમ સ્વરૂપ નામે ગ્રંથ લખ્યો છે તે ગ્રંથને મંદિરમાં પૂજના સ્થાને મુકે છે અને વસ્ત્રાલંકાર ધરાવે છે તે સિવાય મંદિરમાં બીજી મૂર્તિ હોતી નથી, આ મતના આચાર્ય ત્યાગી હોય છે આ પથ ગુજરાત, કાઠીયાવાડ અને ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં બહો સ્થળે ચાલે છે

ભાગ ૪ થો.

પ્રકરણ ૫૨ મું.

સિદ્ધયોગી પુરુષો પાતંજલી

પાતંજલી ભગવાન મહાન યોગી હતા. તેમના પિતાનું નામ અગિરા હતું. પોતે ઇલાહત્તમાં રહી ગોનર્દ દેશમાં એક નદીના તીરે તપ કરતા હતા. પોતે મહા વિદ્વાન, અને ઉત્સાહી હતા. તેમની સ્ત્રીનું નામ લોહુપા હતું, લોહુપા સુમેરૂ પર્વતની ઉત્તર વડની ગુફામાં બેસી હતી ત્યાં પાતંજલીનો મેળાપ થયો હતો અને પોતે પરણ્યા હતા. લોહુપા પતિવ્રતા અને શુદ્ધિશાળી હતી. ગાયનમાં પોતે પ્રવિણ હતી પતિ પત્નિ સાથે ઇશ્વર ભજન ગાતા હતા.

પાતંજલી ભગવાન મહાન યોગી હતા તેમણે યોગસૂત્ર રચ્યું છે, જે પાતંજલ યોગસૂત્ર કહેવાય છે. ષડ્દર્શનમાં યોગ દર્શન છે તે પાતંજલી ભગવાનનું રચેલું છે. કપિલ મુનિએ સાંખ્યદર્શન બનાવ્યું છે તે અને પાતંજલીકૃત યોગદર્શનમાં બહુ તફાવત નથી. પાતંજલી ભગવાને પોતાના યોગદર્શનમાં ઇશ્વરનું પ્રતિપાદન કર્યું છે તેમણે કપિલ ભગવાનનાં સાંખ્યશાસ્ત્રનાં ૨૫ તત્ત્વો માન્ય રાખેલાં છે. પણ પુરુષને મોક્ષ આપનાર નિત્ય જ્ઞાની, શુદ્ધ એવા ઇશ્વરની જરૂર છે એમ સ્વીકાર્યું છે અને તે સાથે તેમણે ૨૬ તત્ત્વો સ્વીકાર્યાં છે.

મોક્ષ ઇશ્વર કૃપાથી મળે છે અને તે મેળવવા માટે યોગ કરવાની જરૂર છે એવું પાતંજલી ભગવાને માન્યું છે. મુક્તિ માટે કયો ઉત્તમ માર્ગ છે તેનો તેમણે વિચાર કરી યોગાનુશાસન નામનો ગ્રંથ લખ્યો છે. પાતંજલી ભગવાન બર્તુહરીના પહેલાં મર્ધ ગયા છે તેમણે દશવિધી યોગક્રિયાનો મહા યોગીઓ આગ્રય લે છે.

યોગશાસ્ત્રના ચાર પાદ છે. પ્રથમ પાદ સિદ્ધપાદ છે તેમાં ચિત્તવૃત્તિનો

નિષેધ કરી સમાધિ સુધીના સાધન અને ક્રિયા બતાવી છે તેને સિદ્ધપાદ કહે છે. બીજો ક્રિયાપાદ—તેમાં ચિત્તવૃત્તિને સ્થિર કરવા માટે ક્રિયા કરવી. યોગપાદ—માર્દરગ સમાધિના આઠ સાધનના અંગ કહ્યા છે, ત્રીજો પાદ વિભૂતિપાદ—તેમાં ધારણા, ધ્યાન, અને સમાધિ એ અતરંગ સાધન—યોગીની વિભૂતિ કહી છે ચોથા પાદમાં—કૃણપાદ—સિદ્ધ આદિ સહિત પરમ મોક્ષના નિષ્કર્મ—યાગનુ કૃણ જે મોક્ષ તેને કૃણપાદ કહે છે

યોગશાસ્ત્રના બે હેતુ છે. કાષ્ઠપણ શુભ કાર્ય કરવા તેમ યોગશાસ્ત્રની કલ્પતા કરવા સારુ અરણ્યવાદિ નિવૃત્તિ સ્થાનમાં જવાની જરૂર, બીજો જે આપધોથી અસાધ્ય વ્યાધિ હોય તેનું નિવારણ કરવા માટે યોગશાસ્ત્રના આસનાદિક પ્રયોગોનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવા, તેથી અસાધ્ય વ્યાધિ મટે છે.

પાતજલી બગવાને શરીરના રોગ રૂપી મળ કાઢવા માટે ચિકિત્સા નામે વૈદકનો અથ લખ્યો છે, તેમ વાણીનો મળ કાઢવા માટે પાણિનિય બ્યાકરણ ઉપર મહા બાધ્ય કરેલું છે, તેમના કાર્યમાં તેમના પત્ની લોલુપા સદા સંકાય કરતા.

પદ્ધર્શનોમાં—૧ પાતજલીનું યોગદર્શન, ૨ કપિલનું સામ્ય દર્શન ૩ ગૌતમનું ન્યાય દર્શન, ૪ કણ્વાદનું ઐશ્વરિક ૫ જૈમિનીનું પૂર્વ મીમાંસા, અને ૬ વ્યાસનું ઉત્તરમીમાંસા એ છ દર્શનો છે યોગશાસ્ત્રમાં કપિલ અને સામ્યના દર્શનોનો સમાવેશ થાય છે, ગૌતમ અને કણ્વાદના દર્શનોને ન્યાય દર્શન કહે છે, અને વ્યાસ તથા જૈમિનીના દર્શનોને વેદાંત શાસ્ત્ર કહે છે યોગવિદ્યામાં—યોગસૂત્ર, રાજયોગ, હઠ પ્રદીપીકા, અષ્ટાંગયોગ, આચાર્ય પદ્ધતિ, ખેયરી વિદ્યા, ગોરક્ષ સતક, યોગ તત્ત્વ, યોગ તારાવતી, યોગપ્રવેશ વિધિ, પાતજલ યોગ સૂત્ર, બાધ્ય, યોગશિક્ષા વિગેરે ૪૦ ઉપર અથો છે

પાતજલિ બગવાન મહાન યોગી હતા, તેમણે યોગ સિદ્ધ કરી યોગ સૂત્ર રચ્યું હોવાથી તેનો આશ્રય ધણા યોગી પુરૂષો લે છે

બૂખ લગાડી, ખાધું પચાવી, હસ્ત સાફ લાવનાર આનંદવટી

આ ક્વાથી—કઠડીને બૂખ લાગે છે, ખાધેલું હઠમ થઈ જાય છે અને નિયમસર હસ્ત સાફ લાવે છે પેટના ગડગડાટને મટાડે છે, ખાવા ઉપર રૂચી માય છે અછરણ મટાડે છે. ખરાબ ઝોડકાર આવતા નથી અને મેનિ સ્નાહિષ્ટ બનાવે છે દરેક માણસે એક કબી હમેશાં પાસે રાખવી જ ને હાથે દી ૩. ૧-૦. પોટેજ ૦-૪-૦

પ્રકરણ પર ૭.

ગુરુ મત્સ્યેન્દ્રનાથ યોગી.

મત્સ્યેન્દ્રનાથ નામે એક મહાન સિદ્ધ થઈ ગયા છે તે મહાતાપી, તત્ત્વવેત્તા અને સિદ્ધ પુરુષ હતા. મત્સ્યેન્દ્રનાથનો જન્મ મગરીના ઉદરમાંથી થયો હતો. એમ કહેવાય છે એક વખતે પાર્વતીને મહાદેવજી ઉપદેશ આપતા હતા તે મગરીના પેટમાં રહેવા ગર્ભે સંભળવાથી તે જન્મતા જ શાની થયા હતા. મત્સ્યેન્દ્રે સમજી ગયો પર્વત ઉપર ચૌરગીનાથ પાસે બ્રહ્મ વિદ્યાનો ઉપદેશ લીધો હતો. મત્સ્યેન્દ્ર પાસે ધણી શિષ્યો રહેતા, અને તેમને તેમણે હથોળ શિખવ્યો હતો, પોતે વનમાં રહેતા અને કદમ્બના ખાંડ ગુફાઓમાં ધુણી ઉપર બેસી અખંડ જ્યોતિમાં મગ્ન રહેતા.

એક વખત મત્સ્યેન્દ્રનાથ માગવા નીકળ્યા તે અયોદ્યાથી નજીક જયશ્રી ગામ હતું ત્યાં એક સદ્બોધ નામે બ્રાહ્મણને ત્યાં માગવા ગયા, તે વખતે તેની પતિવ્રતા સ્ત્રી સદ્વૃત્તિ ધેર હતી યોગીદ્રને બળ્ય અને પ્રભાવશાળી મહેરો. જોઈ તે સ્ત્રીએ વિચાર કર્યો કે આ સિદ્ધ પુરુષ લાગે છે તેણે ધરમાં જઈ યોગીને ભિક્ષા આપી, પણ તેણે મુખ ઉઘાસ હતું ત્યારે મત્સ્યેન્દ્રનાથે પૂછ્યું કે તું કેમ ઉઘાસ છે ? ત્યારે તે સ્ત્રીએ પોતાને પ્રજા થાય એવી ઇચ્છા બતાવી જેથી મત્સ્યેન્દ્રનાથે ઝોળીમાંથી બાળ કાઢી તે મત્રીને આપીને તેને ખાંડ જવાની આજ્ઞા આપી.

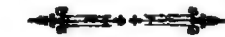
આ બાળકે કાંઈ પાડોશીના કહેવાથી બહેમમાં પડી તે બાળક ખાંડી નીકળે પણ એક ઉકરડામાં દાટી દાંધી તેને બાર વર્ષ થયા ત્યારે યોગી ફરી ભિક્ષા માગવા આવ્યા, ત્યારે તે બાળકે પૂછ્યું કે તારો પુત્ર ક્યા છે ? તેથી બાળકે પુત્ર તો નથી થયો એમ કહ્યું અને બચથી ખરી વાત જણાવી દાંધી, જેથી જ્યાં ઉકરડામાં બાળક દાટી હતી ત્યાં ગુરૂ ગયા અને ત્યાં જઈ એ બાળક તથા તેના પતિની રૂપરૂ આલક્ષ્ય એમ બૂમ મારી કે તરત તે ઉકરડામાંથી બાર વર્ષનો સુદર પુત્ર બહાર નીકળ્યો તેણે ગુરૂ સાથે જવા જણાવ્યું તેથી મત્સ્યેન્દ્રનાથે તેણે નામ ગોરખ પાડી પોતાની સાથે લઈ ગયા.

એક વખતે મત્સેન્દ્રનાથ શિષ્યોથી જુદા પડી સિદ્ધલદ્વીપમાં ગયા, અને ત્યાં સ્ત્રી યા રાજની રાણી પાસે કેટલોક વખત રહ્યા હતા. ગોરખનાથ શોધતા શોધતા ત્યાં જઈ ચઢ્યા હતા અને તેમને પાછા તેડી ગયા હતા. મત્સેન્દ્રનાથ ઉજ્જવન પામે એક વનમાં રહેતા હતા તે વખતે ભર્તૃહરિને પણ તેમણે ઉપદેશ આપ્યો હતો અને યોગવિદ્યા શીખવાડી હતી.

મત્સેન્દ્રનાથ સમર્થ યોગી હતા તેમને ગોરખનાથ, ભર્તૃહરિ વીગેરે કેટલાક શિષ્યો હતા તે શિષ્યો સાથે તેમણે કાઠીયાવાડમાં પ્રવાસ કર્યો હતો, તે વખતે પ્રભાસ ક્ષેત્રથી ફસેક માર્ગન દ્વાર ગોરખમઠી નામે ગામ છે ત્યાં આશ્રમ કર્યો હતો ત્યાં રહી પોતાની સિદ્ધિના બળે તેમણે ધણા રાજાઓના મન આકર્ષી લીધા હતા આ વખતે નાથ ધર્મની પ્રખ્યાતતા હતી પોતે હઠયોગમાં કુશળ હતા સર્વના મત્સેન્દ્રનાથ મહાન ગુરુ હતા.

મત્સેન્દ્રનાથે યોગશાસ્ત્ર ઉપર હકદીપીકા ગ્રંથ લખ્યો છે, તેના આઠ પ્રકરણ છે અને યોગાભ્યાસની હકીકત જણાવી છે તેમણે યોગશાસ્ત્રના બીજા ગ્રંથો પણ લખ્યા છે મત્સેન્દ્રનાથ નાથ ધર્મમાં હતા તે નાથધર્મ ધર્મનાથ નામે કોઈ પરમહંસે કાઢ્યો હતો નાથ યોગીઓ હઠયોગ પ્રવર્તક ગણાય છે આ મ પ્રદાયમાં પરમાત્માને નિરંજન નિરાકાર જ્યોતિ સ્વરૂપ માને છે હોમ હવન કરે છે તે ભૈરવ, હનુમાન, દેવી, શિવ તેમ સૂર્યને માને છે અલોક એ એક પુરુષ છે તેણે ખલક જગત રચ્યું છે, તે રચવા પ્રથમ ખાપર બનાવ્યું છે તે ખાપરના મૃત્યુ અને કાળ એ બે શિષ્યો છે. સમાધિથી મોક્ષ થાય છે હઠયોગથી શરીર અને મન શુદ્ધ થાય છે, મત્સેન્દ્રનાથ સત્ય છે, જીવ દયા પાળી વિગેરે તેમના સિદ્ધાંતો છે.

તેમાં આદિનાથ, શંખરનાથ, આનંદનાથ, ચૈરંગીનાથ, વિગેરે ધણા સિદ્ધો થઈ ગયા છે.

પ્રકરણ ૫૩ સું.

ગોરખનાથ

અયોદ્યા પાસે જયશ્રી ગામે ગોરખનાથનો જન્મ થયો હતો એક સદ્ગુણ વ્રાહ્મણની સ્ત્રી સદ્વૃત્તિ હતી તે ત્યાં ધર્મિષ્ઠ જીવન ગાળતો પણ સંતાન નહોતું એક વખતે મત્સેન્દ્રનાથ ત્યાં ભિક્ષા માગવા આવ્યા તેને વ્રાહ્મણ પત્નીએ ભિક્ષા આપી, પણ તેનું મન ઉદાસ નેતા મત્સેન્દ્રનાથે તેને કારણ

પૂજતા તે બાઈએ પોતાને સતતી ન હોવાનું જણાવ્યું, જેથી મત્સેન્દ્રનાથે પોતાની ઝોળીમાંથી બળ્મ મંત્રીને આપી તે ખાવાથી પુત્ર થશે એમ કહ્યું.

મત્સેન્દ્રનાથ બિડ્લા લઈ ગયા બાઈએ યોગીની વાત બીજી સ્ત્રીને કરી પણ તેણે તેને કહ્યું કે એવા કાનફટા જોગીઓ તો ધણી વખત એવી બળ્મ આપી જોળી સ્ત્રીઓને કંઈનું કંઈ કરી દે છે માટે તે તારે ખતી નહી, જેથી તે બાઈએ તે બસ્મ ખાધી નહી, પણ ઉકરડામાં નાખી દીધી. તે પછી બારે વર્ષે ગુરૂ મત્સેન્દ્રનાથ દૂરી બિડ્લા માગવા આવ્યા ત્યારે બાઈને પૂછ્યું કે બાઈ, તારો પુત્ર ક્યા છે ? આથી તે બાઈએ બપોળે લીધે સાચી વાત કહી દીધી કે મહારાજ મારે પુત્ર તો નથી, તમારી બસ્મ તો મે પેલા ઉકરડામાં નાખી હતી જેથી મત્સેન્દ્રનાથે તે બાઈ અને તેના પતિની રૂપરૂ તે જાણી માટીના ખાડામાં જઈ આશિર્વાદ એવી જમ મારતા તેમાંથી બાર વર્ષનો સુંદર બાળક નીકળ્યો, તેજ ગુરૂ ગોરખનાથ તે બાળકને સાથે લઈ મત્સેન્દ્રનાથ સાથે ગયા.

આ પછી તે બાઈજી અને તેની સ્ત્રીને ધણે પગ્તાવો થયો. ગુરૂ પાસે રહી ગોરખે યોગવિદ્યાનો અભ્યાસ કર્યો અને મોટો સિદ્ધ થઈ ગયો, ગોરખનાથની પ્રાર્થનાથી મત્સેન્દ્રનાથે પાછો તે બાઈજીને એક પુત્ર થવાનો આશિર્વાદ આપ્યો જેથી તે બાઈજી સ્ત્રીને પુત્ર જન્મ્યો તેનું નામ નાથ-વરદ પાડ્યું.

એક વખતે ગોરખનાથ બિડ્લા માગવા ગયા ત્યાં એક બાઈજીની ઓ એ તેમને બિડ્લામાં વડા આપ્યા, તે વડા તેમણે પોતાના ગુરૂ મત્સેન્દ્રનાથને આપ્યા, તેમને તે ધણી સારા લાગ્યા જેથી બીજી દિવસે ગોરખ તે બાઈને ત્યાં બિડ્લા માગવા ગયા અને વડા માગ્યા તે બાઈએ આજે તો વડા નથી ત્યારે ગોરખે કહ્યું કે વડા તો જોઈએ, તે મારા ગુરૂને સારાં લાગ્યા છે માટે વડા લઈશ તો જ જઈશ.

જેથી તે બાઈએ કહ્યું કે એવડો બધો તને વડા ઉપર મોહ શો ? છતાં ગોરખે ન માન્યું અને હઠ કરી જેથી બાઈએ કહ્યું તું તારી એક આખી કાઢીને મને આપીશ તો હું તને વડા આપીશ, આથી ગોરખે ગુરૂને માટે વડા લેવા માટે પોતાની આખનો પણ હિસાબ ન ગણતા તરત આખ કાઢીને તેને આપી આ જોઈ પેલી બાઈ તો ગંજારાઈ ઉઠી, મસ્કરી કરતા કહ્યો થઈ ગયો અને બપોળે થઈ તરત વડા બનાવી ગોરખને આપ્યા ગોરખ વડા લઈ ગુરૂ મત્સેન્દ્રનાથ પાસે આગળ, તો ગુરૂને કહ્યું કે આખને શું થયું ત્યારે ગોરખે સત્ય વાત કહી દીધી. એટલે ગુરૂએ તેને કહ્યું અરે મુર્ખ, આવું તે

કાંઈ બને ખરૂં જોઈ તારી બીજી આખ બને આપ જોઈએ એટલે ગોરખે તરત બીજી આખ કાઢી ચુકેને આપી જોઈ ચુક મત્સેન્દ્રનાથ તેના ઉપર ઘણા રાજ થયા અને પછી પોતાના યોગ બળથી ગોરખની બને આખો સાજી કરી દીધી

ગોરખ યુરુભક્તિ કરવામાં મરુપુલ રહેતા ચુકની ઇચ્છાનુસાર વર્તતા અને ચુરૂં સેવાથી ચુકની પ્રીતિ મેળવી હતી ગોરખનાથ એ મત્સેન્દ્રનાથના તમામ શિષ્યોમાં અગ્રગણ્ય હતા, ગોરખનાથ યોગ વિદ્યામાં કુશળ હતા. મત્સેન્દ્રનાથ સિદ્ધલક્ષ્મીમાં જઈ ત્યાંના સ્ત્રીયારાજ્યની રાણીના પાસમાં સપડાયા હતા તેમને ગોરખનાથ છોડાવી લાગ્યા હતા, અને તેના પુત્રને જીવંતો કરી આપ્યો હતો.

ચુરૂં ગોરખનાથ કવિ પણ હતા. તેમણે ગોરક્ષ કથપ, ગોરક્ષ સનક, ગોરક્ષ ગીતા વિગેરે સંસ્કૃતમાં ગ્રંથો લખ્યા છે તેમ વિવેકમાર્તંડ નામનો ગ્રંથ પણ તેમણે લખ્યો છે તેમને ચર્પટીનાથ વગેરે ઘણા શિષ્યો પણ હતા ગોરખપુર તેમનું જ વસાવેલું છે ત્યાં પોતાની ગાદી સ્થાપી ત્યાં પોતાના બ્રાહ્મ નાથવરદને ગાદીએ બેસાડ્યો હતો ગોરખે યોગ પૂર્ણ રીતે સાધ્યો હતો

ગોરખપુરમાં ગોરખનું દેવાલય હતું, તે અત્યંત ઉદીને તોડી પાડી ત્યાં મસીદ બનાવી હતી પણ તેના સેવકોએ મસીદ બાગી નાખી બીજો ઠેકાણેથી ફરી મંદિર બાંધ્યું, તેને ઓરગજીએ બાગી મંદીર બાંધાવી પણ ફરી તે મસીદ તોડી ગોરખના શિષ્યોએ ત્યાં મંદિર બાંધ્યું છે જે હાલ પણ છે આ દેવાલયની દક્ષિણે પશુપતિનામ અને હનુમાનના મંદિરો છે. ત્યાં નાથ સંપ્રદાયી યુરુખોની ઘણી સમાધીઓ છે નાથ સંપ્રદાયેના શિષ્યો શિખા અને જનોઈ રાખે છે અને તે પરસ્પરના સન્યાસી કહેવાય છે

ગોરખનાથે પોતાના ચુરૂં મત્સેન્દ્રનાથ સાથે કાઠીયાવાડમાં પ્રવાસ કરેલો, ત્યાં પ્રભાસપાટણથી દસેક માઇલ ઉપર વનમાં આશ્રય કર્યો હતો ત્યાંના રાજાએને તેમના સિદ્ધાધના ચમત્કારો બતાવ્યા હતા. ત્યાં પાસે ગોરખમઠી નામે ગામ વસાવેલું છે તે નીચે સોરઠના રાજાએ બાર ગામ આપેલા છે. ત્યાં ગાદી ઉપર હજી નાથ સંપ્રદાયના મહત્ત રહે છે અને તે ગામોની ઉપજ ખાય છે

શીયાલકોટના રાજા ૫૦ વર્ષની ઉંમરે રાજ્ય છોડી ગોરખનાથ પાસે આવી તેમની સેવા કરતા અને શિષ્ય થયા હતા તેમને ગોરખનાથે દિક્ષા આપી યોગવિદ્યા શીખવી હતી અને તે સિદ્ધ થયો હતો

અકરણુ ૫૪ મું.

મહાત્મા ભર્તૃહરિ

ભર્તૃહરિ પશુ મહાન યોગી થઇ ગયા છે, તે જાતે ક્ષત્રીય હતા અને ઇ. સ. પૂર્વે ૫૭ મા ઉજ્જનમા તે રાજ્ય કરતા હતા તેમના પિતાનું નામ ગધર્વસેન હતુ, તેમને વિક્રમ કરીને ભાઇ હતા. ભર્તૃહરિ આળપણુમાં ચદ્રાચાર્ય વસુરાયા પાસે સસ્કૃત શિખ્યા હતા, પોતે સસ્કૃત ભાષામાં કવિતા પશુ કરતા પોતે પુણ્યશાળી, દ્વાળુ, શુરવીર, પરાક્રમી, વ્યવહાર કુશળ, સંગીતમાં પ્રીણુ હતા, તેમને આઠ પ્રધાનો હતા સેનાપતિ વિદ્વાન અને શુરવીર હતા.

ભર્તૃહરિએ ધર્મોપદેશ કરવા વિદ્વાનો રાખ્યા હતા સસ્કૃત પાઠશાળાઓ તેમ દ્વાખાના સ્થાપ્યા હતા, પોતે પ્રજાને કનડો નહીં પશુ ધર્મ રાજ્ય કરતો તેને ત્રણ રાણીઓ હતી તેમાં પિંગળા રાણી સર્વ કરતાં વધુ રૂપાળી હોવાથી તેના ઉપર તેને વધા કરતા વધુ મોહ હતો અને કામાધ બની તેની પાસે ધણો સમય પડ્યો રહેતો.

પિંગળાએ રાજાને પ્રીતિ પાસમાં ફસાવ્યો હતો, તે ઉપરથી પતિ-વ્રતાનો ડોળ રાખતી, પશુ અદરખાનેથી એક દુરાચારી દાસીના સમયથી એક હલકા અશ્વપાલ સાથે પ્રીતિમાં જકડાઇ હતી આવી રીતે તે ગુપ્ત રીતે અશ્વપાલ સાથે નીચ સગ કરતી તે વાત કોઇના કળ્યામાં ન આવી.

ભર્તૃહરિ આખો દિવસ રાણી પાસે પડ્યો રહી રગ રાગ અને ભોગ વિલાસમાં મસ્તુલ રહેતો અને રાજકાજની દેખરેખ રાખતો નહિ તે વાત તેના ડાહ્યા પ્રધાનોને ન મમવાથી તેમણે તેને ધણીવાર ઉપદેશ આપી ચેતાવ્યો પશુ તેના માન્યામાં તે વાત આવી નહિ.

પિંગળામાં રાજાની પૂર્ણ પ્રીતિ હતી તેથી તેને માટે તેને જરા પશુ કાંઈ થઇ નહીં, અને તે પ્રીતિપાત્ર પિંગળાની પ્રીતિ તોડી ન શકવાથી પ્રધાનોનું કહેવું તેને રૂચ્યું નહીં.

રાજાને વિક્રમ કરીને બુદ્ધિમાન અને શુરવીર બાઈ હતો તે ધણી વખતે મોટાભાઈને સલાહ આપતો તે નીતિમાન હતો જેથી તેને રાણીના સમા પણ્ય આવવાની છુટ હતી, વીક્રમ પોતાના મોટાભાઈને પિતાતુલ્ય અને તેમની સ્ત્રીઓને માતાતુલ્ય ગણી તેમની આગાહી પાનન કરતો રાજાના ધણી ખાતા તે સભાળતો અશ્વખાતાનો પણ તે ઉપરી હતો તે હુચ્ચા અભિચારી, ચાર વિગેરે લોકોને પકડી શિક્ષા કરતો પિંગળાને જે અશ્વ પાલ સાથે પ્રીતિ હતી તેને પણ તે નોકરીની અનિયમિતતાને લીધે, ધણી ધમમની પંદા આપતો જેથી તે અશ્વપાલને વિક્રમ સાથે બનતું નહીં

ભર્તૃહરિએ વિક્રમને રાજ્યનું ધણું કામ સોંપી દીધું હતું તેથી તે રાજ્યના ધણી ખાતા સભાળતો, અશ્વપાલ કે જે પિંગળાની સાથે અની- નિથી જોડાયો હતો તેણે પિંગળાને કહી વિક્રમને કઢાવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પિંગળાએ રાજાને એવું ખેડુ બરબુ કે વિક્રમે મારા મહેલમા આવી મારા પ્રતિ અનીતિ આફરી અને મારી લાજ લેવા પ્રયત્ન કર્યો ભર્તૃતરિ પિંગળામા એવો આસક્ત બન્યો હતો કે તેણે મારામારનો વિચાર ન કરતા પિંગળાની વાત ખરી માની પોતાના ભાઈ વિક્રમને ખેડાવી કહ્યું ' અરે વિક્રમ, તે મારી રત્નો પ્રત્યે અનીતિ આફરી મહા ખગમ કામ કયું છે ' આ સાંભળી વિક્રમ મુઝા માર્છ પડ્યા તેણે ગુહિમા આવતા મોટાભાઈને કહ્યું કે ભાઈ, તમે સમજી યઈ આ શું બોલો છો આ પીંગળાને હું માતા તુલ્ય માનુ છું તેને માટે મેં સ્વપ્નમા પણ ખેડો વિચાર કર્યો નથી, તો આપ આ શું બોલો છો ' હું અનીનિરી વત્યો એ આપ કેમ માનો છો, મેં કદી આપની કે પીંગળાની આજા સોંપી નથી તો આપ આ શું બોલો છો '

ત્રીકમે પોતાના ભાઈને વણ્યું કહ્યું પણ તે સ્ત્રી પ્રતિ એવો જકડાયો હતો કે તેને ન્યાય અન્યાય ન સુઝયો અને તેને દેશનીકાનની સગ્ન કરી આથી વિક્રમે કહ્યું મોટાભાઈ, આપે મારા ઉપર આ શો આરોપ મુક્યો, હું રાણીવાસમા ત્રણ દિવસથી તો ગયો જ નથી આ બધું મને તો પ્રપંચ લાગે છે આપ મારા પિતાતુલ્ય થઈ મારા ઉપર આવો જુડો આરોપ મુકો છો એ કીક નથી. હશે મારા કર્મનો જ વાક, હવે હું તમારી નગરી છોડી ચાલ્યો જઉં છું આપ માત્ર સ્ત્રીના વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખી મને દેશવટો દો છો તો તે મારે કબુલ છે, કોઈ વખત સત્ય સમજાશે અને તે વખતે જરૂર આપ પરતારો આમ બોલી વિક્રમ ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો

આ વાત જાણી રાજ્યના પ્રધાનો, અમલદારો અને પ્રજાને ધણો ખેદ થયો. વિક્રમ ગયા પછી રાજ્યમાં અવ્યવસ્થા થવા લાગી જેથી મુખ્ય પ્રધાને ભર્તૃહરિને કહ્યું કે મહારાજ, આપ રાજ્યકાર્યમાં ધ્યાન આપતા નથી જેથી ધણું નુકસાન થાય છે. વખતનો ત્રીજો ભાગ પણ રાજ્ય કાર્યમાં કાઢો તો ઠીક, આમ વાત થતી હતી ત્યાં કલાવતી નામની એક નાયિકાએ સભામાં આવી એક અમરફળ રાજના આગળ ભેટ મુક્યું.

આ અમરફળ જોઈ રાજાને ધણું આશ્ચર્ય થયું, કેમકે આ અમરફળ પ્રથમ તેની પાસે આવેલું, તેણે તે પોતાની ઠંઢાલી રાણી પિંગળાને આપ્યું હતું તેજ અમરફળ આ હતું, આ અમરફળ એક બ્રાહ્મણને કોઈ ઋષિએ આપેલું પણ તે બ્રાહ્મણે વિચાર કર્યો કે જો હું તે ફળ ખાઈશ તો અમર થઈ મારે મન બીજા જ માગરી પડશે માટે આ ભર્તૃહરિ રાજાને જઈને આપુ તો ને ખાશે તો અમર થઈ સદા નીતિથી રાજ્ય ચલાવી પ્રજાને સુખી કરશે એમ ધારી તેણે તે ફળ રાજાને આપ્યું હતું.

રાજાએ આ અમરફળ પોતાની ઠંઢાલી રાણી પિંગળા સદા જીવાન રહી અમર થાય અને પોતાનો સુખ આપ્યા કરે તે હેતુથી પિંગળાને આપ્યું પણ પિંગળાને તો નીચ અશ્વપાન સાથે પ્રીતિ લાગી હતી અને ગળ કરતા પણ તેને વધુ ઠંઢાતી હતી તેથી તે અશ્વપાન અમર થઈ પોતાને સદા સુખ આપ્યા કરે તે માટે તેને આપ્યું હતું, અશ્વપાનને કલાવતી નાયિકા સાથે પ્રીતિ હતી તેથી તેણે તે ફળ તે ગણિકાને આપ્યું, પણ તે ગણિકાએ પોતે ન ખાતા એ ફળ રાજાના આગળ આપ્યું કે રાજા અમર થશે તો પ્રજાને સુખી કરશે આમ ફળ દરેક આ અમરફળ પાછું રાજા પાસે આવ્યું.

અમરફળ જોનાર રાજાએ ગણિકાને ધમકી આપી પૂછ્યું કે આ ફળ તું ક્યાંથી લાવી? ગણિકાએ તો સાચું સાચું કહી દીધું હતું કે તે ફળ મને તમારા ક્યાંય અશ્વપાન આપ્યું, આથી રાજાએ અશ્વપાનને બોલાવી શિક્ષા કરવાની ધમકી આપી પૂછ્યું કે આ ફળ તું ક્યાંથી લાવ્યો તો તેણે કહ્યું કે તે મને પિંગળા રાણીએ આપ્યું આથી રાજાએ તેને પૂછ્યું કે રાણીએ તને શા માટે આપ્યું તો તેણે પોતાનો રાણી સાથે પ્રીતિનો સમઘ છે તેમ પણ કહ્યું અશ્વપાનના ધરતી જઈની લેતાં તેની પાસેથી પિંગળાએ આપેલી બીજી વસ્તુઓ પણ મળી આવી, પછી પિંગળાની દાસીને બોલાવી તેને ધમકાવી વધુ ખાતી કરી દોડી.

રાજાને આથી ધણો ક્રોધ થયો તે તરત પીંગળા પામે ગયો પિંગળા હજી આ વાત જાણતી નહોતી જેથી પિંગળા રોજ પ્રમાણે પતિવ્રતાનો ડાંગ કરતી રાજાને ઠંઢાલી થવા લાગી રાજાએ તેને કંઈ ન જીણવત્તા થીમે રહી અમરફળની વાત કહી તો પિંગળાએ કયું કે તે ફળ તો હું ખાઈ

ગઇ પણ રાજ્યએ તે કળ તેને બતાવ્યું જેથી સ્ત્રીવાઇ ગઇ, પણ રાજ્યને આકુઅવળુ સમજાવવા લાગી આથી રાજ્યએ પેલી દાસીને બોલાવી ખરી હકીકત તેની રૂપ પૂછી તો તેણે સાચે સાચી વાત કહી દીધી એટલે પિ ગળાનું પોગળ કુટી ગયું જેથી તે સ્ત્રી ચરિત્ર કરતી રડકકળ કરવા લાગી અને તેને દાસીએ આકુઅવળુ મમળવી ફસાવી દીધી એમ બહાનો કાઢવા લાગી, આ પછી રાજ્ય કેવે બરાબ તેને ફીટકાર આપવા લાગ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે હું બલિયારિણી સ્ત્રી મે તારા કૃતિમ પ્રેમમાં ફસાઈ મારું રાજ્ય પાવમાવ કર્યું, છતાં તું નીચ ને નીચજ બની આ અમરકળ પણ મેં તને આપ્યું તે હવે તારે માટે નથી એમ કહી પોતે ખાઇ ગયો કુદ્દ આ નીચ કાર્યમાં તારોજ દોષ છે, કે તું નીચ જાતીના ખવાસ સાથે મોહમાં પડી, તારું શીયળ ભગ કરી મને કંગો તું નીચ, રજપુતાણીની કુખને તે એજ મગાડી છે, જ તારું મો અને ન બતાવીશ, જ હું જઉં છું, એમ કહી ત્યાંથી ચાલતો ગયો.

રાજ્ય વિચાર કરવા લાગ્યો કે જે સ્ત્રીને હું કહી બુલતો નહિ, જેના આગળ તન, મન, ધન સર્વ કુર્યાન કરી દેતા, સર્વ ગણીઓના ત્યાગ કરી માત્ર આ એકજ પાસે ફમાવ્યો, તેણેજ મને ફસાવ્યો, મારો તેના ઉપર આટલો બધો સ્નેહ છતાં તે સ્નેહની તેણે કિમત ન ગણી પોતે એજ નીચના પાસમાં મરણુજ બની, ધિક્કાર છે તેને આમ વિચાર કરતો, પોતાના બાઇને યાદ કરતો પરતાવો કરવા લાગ્યો.

મે સ્ત્રીના ઉપર બરોસો રાખી, તેનું કહેવું ખરું માની મારા બાઇને દેશવટો દીધો, વગર યુદ્ધે એક ખરા વીર અને બાઇ ઉપર સ્નેહ રાખનારા સાચા દીક્ષના બાઇને મે ક્યા કાઢ્યો રામ કહેતા કે સ્ત્રીઓ અને મિત્રો તો હજારો મળશે પણ એક માનો જણ્યો બાઇ બીજો ક્યાઇ મળવાનો નથી મે સ્ત્રીની ખાતર બાઇનો ત્યાગ કર્યો, આમ શોક કરતો તે પ્રધાન પાસે આવ્યો.

ભર્તૃહરિને સસાર ઉપરથી મોહ ઉતરી ગયો, રાજપાટ છોડી ભેખ મારી જગલમાં જવા નિશ્ચય કર્યો પ્રધાનોએ તેને સમજાવ્યો પણ તેણે કહ્યું બાઇ, આ સસારમાં કોઇ કોઇનું નથી, કોઇ વસ્તુ સત્ય નથી, રાજ, સ્ત્રી, પુત્ર, સ્નેહ, સર્વ જીવું છે અહીં હું મોગથી રોગનો ભય, દ્રવ્યના નાશનો ભય, આપણનો ભય, સર્વ સ્થળે ભય જોઉં છું, હું હવે નિર્ભય સ્થાને જવા ધારું છું અને નિર્ભય તે ગૌરામ્ય જ છે તેજ સત્ય છે હવે હું ગંગા તીરે જઈ કોઇ વનમાં ભમી મહા પુરૂષને શોધી ચુકું કરીશ અને ભેખ ધારીશ અહા, સ્ત્રીના ચિત્તનું ચરિત્ર કોઇથી પણ જાણી શકાતું નથી ગૌરામ્યથી બીજું કંઈ બાજ્ય નથી, હરિ સિવાય કોઇ રક્ષણ કરનાર નથી, એમ કહી પાસે તૈયાર રાખેલી કંદની પહેરી, જ્ય અંગેક, અખૂત નિરજન બોલી સિંહાસન ઉપરથી ઉતરી ચાલવા માંડ્યું

આ વાત શહેરમા પ્રસરતા સર્વ દ્રાષ્યિતા ને શોક કરવા લાગ્યા. રાણીઓ ક્રૂપાંત કરવા લાગી, પગલાં પણ પોતાના પાપ કર્મથી પસ્તાતી રહવા લાગી. અને બર્તુહરિ ચાની નીકળ્યા પછી પ્રધાને વીકમાદિત્યની તપાસ કરવા માણસો મોકલ્યા, તેમણે પ્રજાને સમજાવી શાંત પાડી.

બર્તુહરિ સાધુ વેશે એકલો અરણ્યમા ચાલ્યો અને ચાલતા ધીર અરણ્યમા મત્સેદ્રનાથના આશ્રમે આવી, મત્સેદ્રનાથને પ્રણામ કર્યા ગૌરખનાથે તેનામા સાચો વૈરાગ્ય છે કે કેમ તેની વાનચિત્તથી ખાત્રી કરી પછી મત્સેદ્રનાથે તેને પોતાના શિષ્ય સાથે તેની રાણીઓ પાસે બીજા માગવા મોકલ્યો. બર્તુહરિ તે પ્રમાણે રાણીઓ પાસે જઈ બિડ્ધા માગી લાગ્યો, એ પ્રમાણે મત્સેદ્રનાથે તેના વૈરાગ્યની ખાત્રી કરી તેને મત્રનો ઉપદેશ આપી બોધ આપ્યો, અને કહ્યું કે આ જગતની માયા જુડી છે માયાનું સર્વ કાર્ય નાશવત છે, તેમા સાર વસ્તુની શોધ કરી જોઈએ નાશવત પદ્ધતિમાં મન આશ્ચકિત રાખે છે તે છોડાવવી શરીર લાખે વર્ષ જીવે, ચક્રવર્તિનું રાજ્ય મળે તો પણ શુ ? ત્રિપય સર્વ મિથ્યા છે આ ક્ષણભંગુર દેહથી ત્રણેકાળ અપાધિત સચ્ચિદાનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે તે જ સત્ય વસ્તુ છે આ દેહ વડે એ સત્યની પ્રાપ્તિ થાય તેવા કાર્ય કરવા જોઈએ માટે અલખ નિરંજનમા રિપ્તિ કરવી આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપ્યો, તે પછી રાજ યોગાભ્યાસ કરવા મડ્યો.

પછી બર્તુહરિએ ઉજ્જન પાસે એક ગુફા કરી તેમા યોગાભ્યાસ સાધ્યો હતો. અને તેના પારણામે તેને ષ્ઠાનંદનો અનુભવ થયો. યોગીદ્ર બર્તુહરિ જીવન મુક્ત અને આત્મજ્ઞાની બન્યા ઉજ્જન પાસે હાલ પણ બર્તુહરિની ગુફા છે, બર્તુહરિએ પ્રજાસપાટણ પાસે ગૌરખ મઠી છે ત્યાં ગૌરખનાથ પાસે થોડો વખત રહી યોગનાં અંગોનો અભ્યાસ કર્યો હતો, તેણે અમરકળ આધેડું હોવાથી હજુ પણ અમર છે એમ કહેવાય છે.

બર્તુહરિએ એકદમ સ્ત્રીના નીચ કૃત્યથી રાજપાટ છોડી દઈ વનવાસમાં જઈ મત્સેદ્રનાથના શિષ્ય થઈ યોગ સાધ્યો, અને યોગી બની ગયા. બર્તુહરિ શૂઘાર, નીતિ અને વૈરાગ્યમા પૂર્ણ હતો તેના તેણે ત્રણ શતક રચેલાં છે, સસાર ઉપરથી અરચિ થયેલાં તેનું શૂઘાર શતક કામનું છે. સુભાષિત વક્તવ્ય તેનું નીતિશતક કામનું છે, અને નીચ વૃત્તિનો તિરસ્કાર કરનાર અને મોક્ષના સાધનમાં જોડનાર તેનું વૈરાગ્ય શતક કામનું છે તે આત્મજ્ઞાની અને યોગીદ્ર થઈ ગયા છે, તેમણે વાકપદીશ નામનો ગ્રંથ લખ્યો છે તેમ પાણીનીના બાકરજીના પત્રજલકૃત લાખ ઉપર તેણે કારિકા રચી છે તે અદ્ભૂત જ્ઞાની અને યોગી હતા.

ભાગ ૫ મો.

ધર્મનિષ્ઠ ઋષિમુનિઓ.

પ્રકરણ ૫૫ મું.

બૃહસ્પતિ

બૃહસ્પતિ એ દેવોના ગુરુ હતા, તેમના પિતાનું નામ અગિરા ઋષિ હતું માતાનું નામ સુરપા હતું તેમને શુભા અને તારા બે સ્ત્રીઓ હતી. હતી, બૃહસ્પતિ મન વિદ્યામાં કુશળ હતા તેમની પાસે ધણી શિષ્યો વિદ્યા બ્યાસ માટે આવતા, દેવ અને દાનવોના યુદ્ધ પ્રસંગે બૃહસ્પતિ દેવોને સલાહ આપતા.

અસુરો શિવને માનતા અને શિવ રચિત તત્ત્વ અથવા પ્રમાણે ચાલતા હતા તેથી તેમણે અસુરો વેદ માર્ગથી બ્રહ્મ કરવા ચાર્વાકના જેવા નાસ્તિક અથવા લખ્યા હતા તેમ બૃહસ્પતિ સ્મૃતિ પણ લખી છે દેવો વિમાનોમાં બેસી ફરતા એટલે અસુરોએ શિવને પ્રસન્ન કરી સોનાનું, રૂપાનું અને લોહાનું એવા ત્રણ પુર જેમાં કુટુંબ સાથે રહી શકાય એવા ત્રણ પુર બનાવી આપવાની પ્રાર્થના કરી હતી જેથી શિવે અસુરોના શીલથી મયા-સુર પામે ત્રણ પુરો બનાવી આપ્યા જેમાં બેસી બૃમડળમાં ફરવા લાગ્યા. જેથી દેવોએ અસુરો વેદ વિરુદ્ધ આચરણ કરે તેવો અથ લખરા બૃહસ્પતિને કહેવાથી તેમણે કપટશાસ્ત્ર રચ્યુ અને અસુરોને ડગવા માટે વિષ્ણુ, બૃહસ્પતિ અને બીજા ઋષિઓએ ચાર્વાક જેવા નાસ્તિક શાસ્ત્રો પ્રમાણે અસુરોને બોધ કરી અવગે રસ્તે વાળ્યા.

આથી અસુરોએ શિવ ધર્મ છોડી દીધો અને નાસ્તિક થયા જેથી શિવે ક્રોધ કરી તેમને મારી નાખ્યા અને તેમના ત્રણ પુરનો નાશ કર્યો. જેથી શિવ ત્રિપુરારિ કહેવાય છે મહાત્મા બૃહસ્પતિ વિદવિદ્યામાં નિપુણ, તેજસ્વી, શ્રદ્ધિશાળી અને આનંદી હતા તેમના દેવો શિષ્યો હતા.

તેમને શુભાસ્ત્રીથી બાનુમતિ, મહિષમતિ, મહામતિ વગેરે સાત કન્યાઓ થઇ હતી અને તારાથી કચ, વિશ્વજીત વગેરે સાત પુત્રો અને

સ્વાહા નામની એક પુત્રી થઇ હતી. બ્રહ્મરૂપિતનું નામ અમર થઈ ગયું છે. તે સમર્પિત્રાના એક છે, તેમ આકાશમા જે સમર્પિના સાત તારા છે તેમાંના બ્રહ્મરૂપિત પણ એક છે તેમના નામ ઉપરથી સાતવારમાં પણ એક બ્રહ્મરૂપિત વાર પડેલો છે

પ્રકરણ ૫૬ મું.

શુક્રાચાર્ય

શુક્રાચાર્ય એ દૈત્યોના ગુરુ હતા, તેમના પિતાનું નામ અગ્નિ ઋષિ હતું, તેમની માતાનું નામ પુલોમા હતું બ્રહ્મઋષિને વ્યવન, શુચિ, શુક્ર અને સવન વગેરે સાત પુત્રો હતા, જેમાં શુક્રાચાર્ય નાનપણથી જ તેજસ્વી અને બુદ્ધિશાળી હતા શુક્રાચાર્ય મોટી વયે મહા વિદ્વાન થયા હતા તેમ મત્રશાસ્ત્રી થયા હતા. તે ધનુર્વિદ્યા સારી જાણતા, તેમની પાસે દૈત્યો ધનુર્વિદ્યા શીખતા, તેમની પાસે શ્રુત સજીવની વિદ્યા હતી તેથી દેવ અને દાનવોના યુદ્ધમાં જે દાનવો મરાતા તેમને તે જીવતા કરતા

પોતે દેવ દાનવોની લડાઈમાં દૈત્યોનો પક્ષ લઇ તેમને સલાહ આપતા. અસુરો શુક્રાચાર્યના પ્રતાપથી જ દેવો ઉપર વિજય મેળવતા દેવોના ગુરુ બ્રહ્મરૂપિત હતા અને દૈત્યોના ગુરુ શુક્રાચાર્ય હતા બ્રહ્મરૂપિત દેવોનો પક્ષ લેતા ત્યારે શુક્રાચાર્ય દૈત્યો જીતે તેવો યત્ન કરતા

શુક્રાચાર્યે શુક્રનીતિ નામનો નીતિનો ગ્રંથ રચ્યો છે તે પુરુષની પુત્રી જન્મતી સાથે પરણ્યા હતા. તેનાથી દેવયાની નામે પુત્રી થઇ હતી. ફરી શતપર્વા નામે સ્ત્રી સાથે પરણ્યા હતા તેનાથી તેમને ત્વષ્ટાધર, આત્ર રૌદ્ર, કર્પી એ ચાર પુત્રો થયા હતા શ્રુતસજીવની વિદ્યા શુક્રાચાર્ય પાસે હતી પણ બ્રહ્મરૂપિત પાસે નહોતી તેથી તેમણે પોતાના પુત્ર કયને શુક્રાચાર્ય પાસે બજીવા મોકલ્યો હતો. દૈત્યોએ કય શ્રુત સજીવની વિદ્યા શીખી ન જાય તે માટે બજીવાર મારી નાખ્યો હતો પણ શુક્રાચાર્યે જીવતો કર્યો હતો

કય અને દેવયાની સાથે રહેતા તેથી એક બીજાની સાથે પ્રીતિ થઈ. કય વિદ્યા શીખી ઘેર જવા લાગ્યો ત્યારે દેવયાનીએ તેને પોતાની સાથે લઈ કરવાની માગણી કરી પણ કયે કશું કે વા ગુરુ પુત્રી એટલે મારી બેન થાય માટે લગ્ન થાય નહી, જેથી દેવયાની નિરાશ થઈ હતી, પછી દેવયાનીને મયાતિ રાજા માથે પરણ્યા હતા. દેવયાનીની દૈત્ય ગળની પુત્રી

શ્રીમંદ્રાએ મશ્કરી કરી હતી તેથી શુક્રાચાર્યના શાપના ડરથી શ્રીમંદ્રાએ દેવયાનીની દાસી થઇ રહેલું પડેલું, યયાતી રાજાને શ્રીમંદ્રાનો સગ ન કરવાની આજ્ઞા છતાં શ્રીમંદ્રાના રૂપથી મોહ પામી તેણે સગ કરેલો જેથી શુક્રાચાર્યે યયાતિને વૃદ્ધ બનાવી દીધો હતો.

શુક્રાચાર્યે બળીરાજાને ૯૯ યજ્ઞ કરાવ્યા હતા, અને ૧૦૦ મો યજ્ઞ કરાવતા હતા તે વખતે વામન ભગવાને ઠાઠા ઝગલા પૃથ્વી માગી તેને પાતાળમાં ચા'યો તેથી યજ્ઞ બંધ પડ્યો હતો. આ વખતે બળીરાજા વામન ભગવાનને દાન આપવા સંકલ્પ કરવા માટે આરીમાંથી પાણી લેતા હતા. પણ આરીના નાળચોડામાં સૂક્ષ્મરૂપે ભરાયા તેથી વામન ભગવાને તે નાળચોડામાં સળી ધાલી જેથી શુક્રાચાર્યની એક આજ્ઞા પુરી ગઇ એટલે બહાર નીકળી ગયા અને તે પછી કાણુ થયા હતા.

શુક્રાચાર્ય મહા સમર્થ વિદ્વાન હતા આકાશમાં તેમના નામનો શુક્રનો તારો પ્રકાશ છે અને સાતવારમાં પણ તેમનું નામ છે તેથી આજ પણ શુક્રાચાર્યની કીર્તિ લોકોમાં કાયમ રહી છે.

પ્રકરણ ૫૭ મું.

કસ્યપ ઋષિ

જે મુખ્ય સમર્થ ગણાય છે તેમાં કસ્યપ મુખ્ય ગણાય છે, બ્રહ્માના દસ માનસ પુત્રો હતા તેમાંના મરીચી ઋષિના પુત્ર કસ્યપ ઋષિ હતા. તેમની માતાનું નામ કલ્પા હતું કલ્પા કર્મ મુનિના પુત્રી અને કપિલ મુનિના બહેન થતા.

કસ્યપ ઋષિ દસ પ્રજાપતિની અદિતિ, દિતિ, કપિલા, ઇલાવિનતા, વિગેરે તેર કન્યાઓને પરણ્યા હતા તેમાં અદિતિ સર્વથી મોટી હતી વિષ્ણુ ભગવાને તેમની સ્ત્રી અદિતિને પેટ વામન ભગવાનરૂપે અવતાર લઇ બળીરાજાને જીત્યા હતા. ૬૮ એ તેમની સ્ત્રી અદિતિને પેટે જન્મ્યા હતા. કસ્યપ ઋષિ પ્રજાપતિ ગણાય છે તેમણે તેર સ્ત્રીઓથી પ્રજાની વૃદ્ધિ કરી હતી.

કસ્યપઋષિ મહા પ્રતાપી હતા તેમની સંપ્રિમા દેવ, દાનવો અને મનુષ્યો ઉત્પન્ન થયા છે તે ધર્મિષ્ઠ અને નીતિવાળા હતા સુવર્ણ સરખા

તેજસ્વી, પ્રૌઢ વક્તા, નિહર અને નિર્દોષી હતા પોતે પોતાની પ્રજાને શ્રેષ્ઠ બનાવવા ધન્યતા તેમની સ્ત્રીઓ સતી, યાની, અને શુદ્ધિશાળી હતી પોતે હંમેશા ધર્મોપદેશ કરતા અને પ્રજાને સત્યમાર્ગે આલવા ઉપદેશ આપતા તેમણે સ્મૃતિ લખી છે

મુનિ ન્યાયી હતા તેમની સ્ત્રી અદ્વિતીયા પુત્રો તે દેવો થયા અને દ્વિતીયા પુત્રો તે રાક્ષસો થયા, દેવો અને રાક્ષસો સાથે હંમેશા યુદ્ધ થતું, સ્વર્ગનું રાજ્ય રાક્ષસોએ લઇ લીધું તેથી અદ્વિતી ઉદાસ રહેવા લાગી તેને કશ્યપે કહ્યું કે તું ઉદાસ કેમ રહે છે ત્યારે કશ્યપે કહ્યું કે તું ફાગણ સુદ ૧ થી ૧૨ સુધી કુષ પીતે રહે, બ્રહ્મચર્ય પાળી હોમ કરી, ભગવાનનું પૂજન કરજો અને પયોવ્રત કર તેથી તને યુરવીર પુત્ર થશે, આથી તેને પેટે ઉપેન્દ્ર નામે વામન ભગવાને અવતાર લીધો અને તેણે બળીરાજ પાસેથી ૩૩૩ ડગલા પૃથ્વી માગી દેત્યો પાસેથી દેવોને રાજ્ય અપાત્યુ હતું

કશ્યપ ઋષિને આવા પરાક્રમી પુત્રો હતા પોતે સદા ધર્મિષ્ઠ રહેતા અધર્મથી વર્તતા નહિ, અને ન્યાય પ્રિય હતા

પ્રકરણ ૫૮ સું.

ગૌતમ મુનિ

ગૌતમમુની અગીરા ઋષીના પુત્ર દીર્ઘતમાના પુત્ર થાય તેમને જન્મ હિમાલય ઉપર થયો હતો નાનપણથી પોતે મહા તેજસ્વી, વિદ્વાન, ઉત્સાહી અને શુદ્ધિશાળી હતા આ ઋષિ પણ સત્ત્વરે મહાગુરુ ગણાય છે તેમની સ્ત્રીનું નામ અલક્યા હતું તેમની પાસે બધા શિષ્યો વિદ્યાભ્યાસ કરવા રહેતા પહેલા તેમને આશ્રમ પ્રયાગ પાસે હતો, પછી તે મિથીલાના અરણ્યમાં આવ્યા હતા

આ મહા પુરુષના તપના પ્રભાવથી ગોદાવરી નદી ગૌતમી ગંગા કહેવાય છે ત્યાં સિંહસ્થ વર્ષમાં બધા યાત્રાર્થે આવે છે આ ઋષિ સવારમાં અનાજ વાવતા અને બપોરે સ્નાન સંધ્યાદિ પુરા કરી વાવેલું અનાજ તૈયાર થતા લણી લાવી તેના દાણા કાઢી અને તેની રસોઇ કરી જમતા હતા એવા તે મહા તપસ્વી અને સિદ્ધ યોગી હતા.

તેમને જ્ઞાતાનંદ અને ચિરકારી બે પુત્ર અને અજની નામે પુત્રી હતી આ ઋષિએ ગૌતમસ્મૃતિ રચી છે અને ન્યાયશાસ્ત્રનો અથ લખ્યો છે. તેને ન્યાયદર્શન કહે છે

તેમના પત્ની અહલ્યા સતી ગણાતા બ્રહ્માએ સ્વયંવર રચ્યો તેમાં હંદ્રાદિ દેવોને મુકી પોતે ગૌતમ માથે પરણ્યા હતા સ્ત્રી પુરુષમાં અતિ પ્રેમ હતો, છતાં હંદ્રે અહલ્યાને ગૌતમનું રૂપ ધરી જળ્યા હતા જેથી ગૌતમે ધંદ્રને શ્રાપ આપ્યો હતો તેમ અહલ્યાને શત્રુયા થઈ જવાનો શ્રાપ આપ્યો હતો જેથી અહલ્યા શત્રુયા થઈ પડ્યા હતા તે પછી ગૌતમ ઋષિ પત્ની વિરોગથી દુઃખી અને ઉદાસ થઈ હિમાલય જઈ તપ કરવા લાગ્યા

ન્યારે રામચંદ્ર આ સ્થળે આવ્યા અને તેમના ચરણોના શત્રુયાને સ્પર્શ થતા શ્રાપની મુક્તિ થઈ અને ફરી અહલ્યા સ્વરૂપ ધારણ કર્યું ત્યારે ગૌતમ ઋષિ પણ ત્યાં આવ્યા હતા અને પત્નીને ફરી પામી આનંદ થયો હતો તે પછી મુનિ કાનનમાં આવી ત્યાં આશ્રમ આધી રહેતા હતા જ્યાં હાલ ગૌતમશ્રમ નામનું સ્થળ પણ છે ત્યાં અહલ્યાહર નામનું તીર્થ પણ છે અહિં તેમણે ધણો વખત તપ કર્યું હતું આ સ્થળ ગૌતમ તીર્થ ગણાય છે

અહલ્યાનું ચરિત્ર સ્ત્રી હિત શિક્ષકમાં બાપ્તી વધુ ખાત્રી કરવી

ગૌતમ ઋષિ ન્યાય, નર્ક, રસાયન, પદાર્થ પૃથક્કરણ વિગેરે વિદ્યામાં ધણું કુશળ હતા તેમણે રચેલા ન્યાય શાસ્ત્રનો સર્વ શાસ્ત્રમાં ઉપયોગ થાય છે તેમના અથો આગળ યુરોપના વિદ્વાનો પણ માથું નમાવે છે તેમના ન્યાયશાસ્ત્રમાં તર્કશાસ્ત્રનો પણ સમાવેશ છે વળી તેમાંજ રસાયન વિદ્યાનું પણ વર્ણન કરેલું છે તેમાં જણાવે છે કે મોક્ષ પામવા માટે તત્ત્વજ્ઞાની થવું, ન્યાયથી તત્ત્વજ્ઞાન થાય છે, તેમનો ન્યાય સૃષ્ટિના પદાર્થોનું પૃથક્કરણ કરી તેમની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ વિષે નિર્ણય કરી મોક્ષ સાધવો એમ જણાવે છે

ન્યાયસૂત્ર ઉપર વાતસાયનનું લાખ્ય છે ગૌતમનું ન્યાયદર્શન સર્વ-માન્ય છે ન્યાયની ધણી શાખાઓ તેમના ન્યાયદર્શન ઉપરથીજ થયેલી છે. આ ઋષિએ નીમી રાત્રીને ધણું વર્ષનો મોટો યત કરાવ્યો હતો

મકરણ પદ મું.

અગસ્ત્ય ઋષિ.

અગસ્ત્ય ઋષિ મિત્રાવદ્યુષ્ઠ ઋષયના પુત્ર હતા. તેમના પિતા મહા તંપસ્વી અને નિરતર જપ તપ કરનારા હતા તે સમુદ્ર કિનારે રહેતા. પિતાની આજ્ઞાથી અગસ્ત્ય મુનિ વિદ્યાભ્યાસ માટે કાશી ગયા ત્યાં તે વિદ્યા બહુ બુદ્ધિશાળી બન્યા. પોતે તેજસ્વી, પરાક્રમી, શરીરે ઠીંગણા, બુદ્ધિશાળી અને ધનુર્વિદ્યામાં હોશીયાર હતા પોતે શસ્ત્રધારી ફરતા, અધર્મીઓને સહરતા તેમણે ધણા લુટારાઓને, અધર્મીઓને અને બુદ્ધિમતીઓને માર્યા હતા તે મહા સમર્થ અને સિદ્ધ હતા.

યોગ્ય વયે પિતાની આજ્ઞાથી તેમણે લગ્ન કરવાનો વિચાર કર્યો. પણ પોતાને લાયક કોઈ સુરૂપ કન્યા મળી શકી નહીં આ અરસામાં વિદ્યુત રાજાને ત્યાં પુત્રી જન્મી તે ધણી રૂપાળી હતી તેનું નામ લોપામુદ્રા પાડ્યું રાજાએ તેની યોગ્ય વયે સ્વયંવર કરવા ધાર્યો પણ અગસ્ત્ય મુનિએ તેની પાસે જઈ કન્યાની માગણી કરી જેથી રાજાએ પુત્રીને મુનિ સાથે પરણાવી પછી મુનિ જીને લઈ કાશીમાં આવ્યા અને ગૃહસ્થાશ્રમ માણ્યો લોપામુદ્રા પણ મહા તેજસ્વી, બુદ્ધિશાળી, પતિવ્રતા અને વિદ્વાન હતી. તેણે પોતાની વિદ્વતાથી ઋગ્વેદના કેટલાક ઋક્ષ રચેલા છે.

એવું કહેવાય છે કે અગસ્ત્ય મુનિના પિતા સમુદ્ર કિનારે રહી તપ કરતા હતા, તે વખતે સમુદ્રના ઝારથી મુનિના વસ્ત્રો, પૂજના પાત્રો વિગેરે તણાતા હતાં જેથી અગસ્ત્ય મુનિને સમુદ્ર ઉપર રીસ મઠી અને તેઓ સમુદ્રને અજબીમાં સમાવી પી ગયા હતા પણ બ્યારે પાણી વગર પણ પક્ષીઓ અને મનુષ્યો હેરાન થવા લાગ્યા ત્યારે તેને પાછો ભરી દીધો હતો આથી અગસ્ત્ય મુનિ સમુદ્ર પી ગયા એમ કહેવાય છે.

અગસ્ત્ય મુનિએ સમુદ્ર માર્ગે જવા માટે નૌકાની શોધ કરી હતી અને તેથી સમુદ્ર પાર કરી બધા દેશોમાં ફર્યા હતા. તેમણે નૌકાશાસ્ત્ર પણ રચ્યું છે. તે બધા દેશોમાં ફરી ધર્મોપદેશ કરતા તેમની પાસેથી શ્રોણીઆર્થ

અને દુપદ એ બંને ધનુર્વિદ્યા શીખ્યા હતા દેવો, અમુરો અને મનુષ્યો તેમને પૂજ્યા ગણતા.

એક વખતે નહુષ રાજા ઇંદ્ર થયો હતો તેણે ઈંદ્રાણીને વરવા માટે ઋષિઓ પાસે પાલખી ઉઘડાવી તેમાં બેસી ઇંદ્રાણી પાસે જતો હતો. પાલખી મુનિઓ ધીમે ધીમે લઈ જતા હતા તેથી નહુષે કોધે બરાઈ અગસ્ત્ય ઋષિને પગ વળી ઠોકર મારી પાલખી જલ્દી ચલાવવા કહ્યું. જેથી ઋષિએ ગુસ્સે થઈ નહુષ રાજાને સર્પ થઈ જવાનો શાપ આપ્યો હતો અને તેથી નહુષ ઇંદ્રપદથી બ્રહ્મ થઈ સાપ બની પૃથ્વી ઉપર પડ્યો હતો.

પહેલા વિન્ધ્યાચળ પર્વત સૂર્યનો માગ બંધ કરવા માટે ઉઘો વધ્યા કરતો હતો જેથી તેને ઉઘો વધતો અટકાવવા માટે દેવોએ અગસ્ત્ય ઋષિને પ્રાર્થના કરી જેથી મુનિ વિન્ધ્યાચળ પાસે ગયા જેથી પર્વતે મુનિના દર્શન કરવા દડવત કર્યા અને જમીન ઉપર સૂતો તે વખતે અગસ્ત્યે કહ્યું કે હું આવું ત્યાં સુધી સૂઈ રહેજો ઉભો ચર્મથ નહિ અને ઉઠીશ તો તને શાપ દઈશ. એમ કહી મુનિ ત્યાંથી ચાલતા થયા અને પર્વત મુનિની રાહ જોતો આડો પડી રહ્યો આવી રીતે પર્વત ઉઘો વધતો અટકી પડ્યો અને વાયદો કરી મુનિ ગયા તે ફરી આવ્યાજ નહી તે ઉપરથી 'અગસ્ત્યના વાયદા' એમ કહેવાય છે.

આ અરસામાં આતાપી, વાતાપી અને ઇશ્વણ્ય એ ત્રણ રાક્ષસો વનમાં રહી મુનિઓને અને મનુષ્યોને મારી નાખતા તે કુળ કે જળમાં પ્રવેશ કરી મનુષ્યના પેટમાં જતા અને પછી પેટ ફાડી બહાર નીકળતા આવો તેમણે જીલમ કરવા માડ્યાથી અગસ્ત્ય મુનિ ત્યાં ગયા. જેથી રાક્ષસો તો કુળ અને જળ રૂપે મુનિના પેટમાં પેડા આ વાત મુનિએ યોગમળથી જાણી એટલે તેમણે પેટ ઉપર હાથ ફેરવી તેમને પચાવી દીધા, જેથી તે બહાર નીકળી જ શક્યા નહી અને મરી ગયા આથી જમ્યા પછી પેટ ઉપર હાથ ફેરવી અગસ્ત્યનું નામ સ્મરણ કરવાથી ખાધેલું પચી જાય છે એવી વાત ચાલે છે.

અગસ્ત્ય મુનિ વળી રામચંદ્રજી વનવાસ જતા હતા ત્યારે દડકારણ્યમાં રહેતા હતા તે વખતે રામ, લક્ષ્મણ અને સીતા તેમના આશ્રમે આવ્યા હતા અને મુનિએ રામને અક્ષયબાણો, અખડ આપ અને અન્નશસ્ત્ર આપ્યા હતા તેમ એક પ્રચંડ બાણ આપ્યું હતું. તેમ તેમણે રામને પચવડી ખતાવી ત્યાં નિવાસ કરવા કહ્યું હતું.

અગસ્ત્ય ઋષિના નામનો તારો દક્ષિણ દીક્ષામાં હજી આકાશમાં ઉગે છે. પોતે સદા પ્રહાધ્માનમાં રહેતા, તપ કરતા અને સર્વ ઉપર સતૃપ્ત રહેતા. તે પોતાની બી અને પુત્ર સાથે દડક વનમાં રહેતા હતા. દ્રાવિડ તરફના લોકોએ તેમની પાસેથી વિદ્યા સંપાદન કરી હતી.

પ્રકરણ ૬૦ મું.

વસિષ્ઠ.

વસિષ્ઠ બ્રહ્માના દસ માનસ પુત્રોમાંના એક હતા. આ દસ માનવ પુત્રો બ્રહ્માના શાપથી નાશ પામ્યા હતા. પછી વસિષ્ઠે ફરી જન્મ ધર્યો હતો. તેમના બાપનું નામ મિત્રાવરૂણ હતું અને માનું નામ કુલ હતું. વસિષ્ઠ ઇશ્વાકુ કુળના ચરુ હતા. તેમના સ્ત્રીનું નામ અરુન્ધતી હતું, અરુન્ધતી પણ વિદ્વાન અને પતિવ્રતા હતા. વસિષ્ઠે વિષ્ણુ ક્ષેત્રમાં કૌશિક ઋષિ પાસે વેદાન્તનો અભ્યાસ કર્યો હતો. પોતે ધનુર્વિદ્યામાં મહત્ત્વા પ્રવિણ હતા. વસિષ્ઠે પોતાના સ્ત્રી અરુન્ધતીને વિદ્યા આપી હોશીયાર બનાવ્યાં હતા. તેમણે વેદનું બાહ્ય કર્તૃ હતાં. વસિષ્ઠ મહા તેજસ્વી, ત્રીકાળદર્શી અને યોગી હતા. પહેલાં તે હિમાલયના શિખર ઉપર આશ્રમ આધી રહેતા હતા. તે શિખર આજે વસિષ્ઠ શિખર ગણાય છે. વસિષ્ઠે પોતાની સ્ત્રી અરુન્ધતીથી શક્તિ વિગેરે ૧૦૦ પુત્રો થયા હતા. તેમની પાસે નંદિની નામે કામધેનુ ગાય હતી, તે વડે તે ઇચ્છીત પદાર્થો મેળવી શકતા.

એક વખતે ગાંધી રાજાના પુત્ર વિશ્વામિત્ર સૈન્ય સાથે વસિષ્ઠના આશ્રમ પાસે આવ્યા. તેમને સૈન્ય સાથે વસિષ્ઠે કામધેનુના પ્રતાપથી સ્તબ્ધિત બો-જનો જમાડ્યા. જેથી વિશ્વામિત્રે તે ગાય લેવાની ઇચ્છા કરી. પણ વસિષ્ઠે તે ન આપવાથી વિશ્વામિત્રે તે ગાયને જળરાષ્ટ્રથી લઇ જવા માડી તેથી વસિષ્ઠે તે ગાય ન લેઇ જવા દીધી અને પોતાના બ્રહ્મદેવડે વિશ્વામિત્રના સૈન્યનો પરાજય કર્યો.

આથી વિશ્વામિત્રને લાગ્યું કે બ્રહ્મજન અર્થાત આત્મજન આગળ ક્ષત્રિય બળ મિથ્યા છે. તેથી તેણે આત્મજન મેળવવા રાજપાટ છોડી દીધું અને તે હિમાલય ઉપર જઈ તપ કરવા લાગ્યો. મહત્ત્વા વર્ષ તપ કરવાથી તેમને તપમાંથી બ્રહ્મ કરવા છંદ મેનકા અપ્સરા મેકલી તેથી તે તપ બ્રહ્મ થયા અને બનેલા સર્વોચ્ચ શકુતલા પુત્રી થઈ. પુત્રી થતા મેનકા

આથી ગદ્ય અને વિશ્વામિત્ર ફરી તપ કરવા ગયા જેથી દેવોએ તેમને ભ્રમ-
વિનુ પદ આપ્યું

વિશ્વામિત્ર તે પછી વસિષ્ઠ પાસે ગયા તો તેમણે તેમને આવો રાજર્ષિ
કહી બેલાવ્યા આથી વિશ્વામિત્રને ધણો ક્રોધ થયો અને વસિષ્ઠ ઉપર ૨૫
રાખવા લાગ્યા

વસિષ્ઠના યજ્ઞમાન રાજ સત્યનને સદેહે સ્વર્ગમા જવા માટે યજ્ઞ
કરાવવાની વમિષ્ઠને પ્રાર્થના કરી ત્યારે વમિષ્ઠે કહ્યું કે તેવો કાર્ધ યજ્ઞ
નથી કે હું તને કરાવું પછી સત્યન વસિષ્ઠના કુટુંબ પાસે જઈ યજ્ઞ કરા-
વવાની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો તેમણે તેને સુદ વચન ઉપર વિશ્વાસ ન ગ-
ળવાથી મ્હેં જ્યારે શાપ આપ્યો એટલે તે વિશ્વામિત્ર પાસે ગયો

વિશ્વામિત્રે વમિષ્ઠ ઉપરના દ્રેષને લીધે તેની પાસે યજ્ઞ કરાવ્યો પણ
સત્યનને મ્હેં જ્યારે શાપ આપ્યો તમ ક્ષત્રેયે યજ્ઞ કરાવ્યો જેથી દેવે સ્વ-
ર્ગમા લેવાની ના પાડી એટલે વિશ્વામિત્રે પોતાના તપના બળે તેને સ્વ-
ર્ગમા મોકલ્યો, પણ દેવોએ તેને મ્હેં જ્યારે નીચે નાખી દીધો અને
વિશ્વામિત્રે તેને નીચે પડેલા પોતાના તપોમળથી અટકાવ્યો એટલે તે
અવવચ વટકી ગયા જેથી તેનું નામ ત્રિશકુ પડ્યું અને આજે કહેવાય
છે કે અમુકની તો ત્રિશકુના જેવી સ્થિતિ થઈ

વસિષ્ઠ ઉપર દેવ રાખી વિશ્વામિત્રે રાખ્યો પાસે તેમના મો પુત્રને
મગવ્યા છતાં વિશ્વામિત્ર ઉપર વમિષ્ઠે ક્રોધ કર્યો નહિ તેમણે મન વાળું
કે પુત્રોનું એ પ્રકારે મૃત્યુ નિમિત્ત થયેનું હોવાથી તેમા વિશ્વામિત્રનો દોષ
નથી આ પછી વમિષ્ઠે વિશ્વામિત્રને રાજર્ષિ જ કહેવા માડ્યા એટલે
વસિષ્ઠના ઉપર વિશ્વામિત્રને ધણો દ્રેષ વધ્યો

વિશ્વામિત્રે જેવટે કટાણી વમિષ્ઠ નષ્ટિને મારી નાખવાનો વિચાર
કર્યો અને રાત્રે તેમની પણ કુટી પાછળ ઋષિ ઉઘી જાય તો તેમનો વધ
કરવો એવા નિશ્ચયથી સતાઈ પેલા આ વખતે આકાશમા પૂર્ણચંદ્ર પ્રગટી
રહ્યો હતા તે જોઈ અરુન્ધતીએ પોતાના પતિ વસિષ્ઠને કહ્યું કે પ્રાણનાથ
આ રાત્ર કદી શોભી રહી છે, આ ચંદ્ર કેવો પ્રગટી રહ્યો છે, શું આના
નિર્મળ તેજના પ્રભાવવાળા કાર્ધ ઋષિ હશે કે જેમનું તપ આવું પ્રકાશ
રહ્યું હોય ? આ સાંભળી વમિષ્ઠે કહ્યું અહા, આવું પૂર્ણિમાના ચંદ્રસમાન
નિર્મળ તપ તો ઉમ તપસ્રી એવા વિશ્વામિત્ર સિવાય બીજા કોણ હોય ?
એમના જેવો અત્યારે બીજો કોઈ તપસ્રી નથી આમ કહી વસિષ્ઠે વિ-
શ્વામિત્રના વખાણ કર્યા

આ વાત હુપાઇ રહેલા વિશ્વામિત્રે સાંભળી અને તેથી તેમનો ક્રોધ સમી ગયો. અને વસિષ્ઠને પોતે મારવા આત્મા હતા, છતાં વસિષ્ઠ પોતાની ગેરહાજરીમાં પણ કેવાં વખાણુ કરે છે એમ જાણી તરત બહાર આવી વસિષ્ઠને પાંચ પડી પોતાના પાપનો પસ્તાવો કરવા લાગ્યા.

વસિષ્ઠે એમિતા વિશ્વામિત્રને જોઈ કહ્યું. આવો બ્રહ્મર્ષિ! તમે ક્યાથી? આ સાંભળી વિશ્વામિત્રના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિ, અને ચેતાને જે કહેવરાવવું હતું તે વસિષ્ઠે કહ્યું જેથી તેમને આનંદ થયો અને વિશ્વામિત્ર ઉપરનો ક્રોધ સમી ગયો. તેમણે પૂછ્યું કે આપ આટલા દિવસ મને રાજર્ષિ કહેતા અને હવે બ્રહ્મર્ષિ કેમ કહો છો, ત્યારે વસિષ્ઠે કહ્યું કે: તમારામાં આજે ક્ષત્રિયના ગુણો નાશ પામી બ્રાહ્મણના ગુણો આવ્યા છે. તમારામાં સત્વગુણ વધ્યો છે, નિરભિમાનપણું આવ્યું છે અને રજોગુણ મટી સત્વગુણ વધવાથી તમે હવે બ્રહ્મર્ષિ થયા છો. આથી હવે વિશ્વામિત્રને હર્ષ થયો અને બન્ને વચ્ચે રનેહ વધ્યો.

એક વખતે વસિષ્ઠ કૃષ્ણ પુલ લેવા વનમાં ગયા હતા ત્યારે તેમના આશ્રમમાં પૃથુ વિગેરે આઠ વસુઓ ઋષિઓ સાથે આવી ચઢ્યા અને ઋષિની ગેરહાજરીમાં તેમની નંદિની કામધેનુ ગાય લઈ નાશી ગયા. મુનિએ આવી યોગબળથી ગાય વસુઓ લાઇ ગયા છે એમ જાણી તેમને શાપ આપ્યો કે તમારે મનુષ્યાવતાર ભેગો પડશે, અને પછી વસુઓએ ગાય પાછી આપવાથી તેમને શાપમાંથી મુક્ત કર્યા હતા. પણ તે શાપથી તે આઠ વસુઓને ગંગાનદીથી અવતાર લેવો પડ્યો હતો.

વસિષ્ઠે પોતાના ચળમાન રાજા સુદાસની સામે મટી આવેલા દસ રાજાઓને હરાવી નસાડ્યા હતા. વસિષ્ઠ હૃદવાકુવચના કુળ ગૌર હતા. દક્ષરથ રાજા રાજ્યકારભાર તેમની સલાહ પ્રમાણે ચલાવતા દક્ષરથને પ્રજા ન હોવાથી વસિષ્ઠે તેમની પાસે પુત્રોષ્ટિ મંત્ર કરાવ્યો હતો અને જેથી રામ, લક્ષ્મણ, ભરત અને શત્રુઘ્ન ચાર પુત્રો થયા હતા.

વસિષ્ઠે રામને વેદાંત, ધનુર્વિદ્યા, ન્યાય, ઔદવિદ્યા વિગેરેનું શિક્ષણ આપ્યું હતું તેમ રામને અધ્યાત્મજ્ઞાન આપી યોગવિદ્યા શીખવાડી હતી. તે અથ યોગવસિષ્ઠ મહા રામાયણ નામે પ્રસિદ્ધ છે. વળી વસિષ્ઠે વસિષ્ઠસ્મૃતિ અને વસિષ્ઠ સંહિતા રચેલી છે.

વસિષ્ઠને શક્તિ વિગેરે સો પુત્ર મરણ પામ્યા ત્યારે શક્તિની ઋી ગર્ભવતી હતા તેથી તેને પરાશર નામે પુત્ર થયો હતો. વસિષ્ઠ પોતે પ્રથમ

બ્યવહાર કુશળ હતા. પણ પાછળથી હિમાલયઉપર જઈ નિરંતર તપ કરતા હતા. તેમણે યોગધર્મ અભ્યાસ્યો. આ ધર્મ પરમહસો, સન્માસીઓ વિગેરે માનતા તે ગાયત્રી, સૂર્ય, દેવી, ગણપતી, શિવ અને વિષ્ણુને માનતા હતા.

આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે યોગવશિષ્ઠ ઉત્તમ ગ્રંથ છે. યોગવિદ્યામાં પોતે કુશળ હતા. આ ધર્મમાં મત્સેન્દ્ર, ગોરખ, ભદ્રુંહરી, જ્ઞાનધર વિગેરે હતા. વસિષ્ઠે પોતાની કામધેનુ નદીની દિલીપ રાજાને આપી હતી. વસિષ્ઠ ઋષિની સમર્પિના મહાજ્ઞામાં ગણના છે. વસિષ્ઠ મુની હજારો વર્ષ જીવ્યા હતા. એમ જણાય છે તે રાજા અને પ્રજા બંનેના માનીતા હતા. તે સદા ધર્મનો ઉપદેશ આપતા.

પ્રકરણ ૬૧ મું.

યાજ્ઞવલ્ક્ય મુનિ

યાજ્ઞવલ્ક્ય મુનિ મહા જ્ઞાની અને વિદ્વાન હતા. તેમના પિતાનું નામ યાજ્ઞવલ્ક હતું. તેમના મામા વૈશ્વપાયન ઋષિએ વેદબ્યાસ પાસે યજુર્વેદનું અભ્યાસ કર્યું હતું. યાજ્ઞવલ્ક્યે વૈશ્વપાયન પાસે યજુર્વેદની તૈતિરીય શાખાનું અભ્યાસ કર્યું હતું. તેમણે સૂર્યની ઉપાસના વડે શુકલ યજુર્વેદનું જ્ઞાન મેળવ્યું હતું, પછી તેમણે બ્રહ્મવિદ્યા સંપાદન કરી હતી.

યાજ્ઞવલ્ક્યે કાત્યવની અને મૈત્રેયી બે સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન કર્યા હતા. પોતે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહ્યા છતાં ઉચ્ચ કર્તવ્ય સાધતા હતા. તેમની પાસે ધણી વિદ્યાર્થી ભણતા હતા. પોતે મિથીલા નગરીના રાજા બ્રહ્મદ્ર જનકના પુરોહીત હતા.

જનકરાજા બ્રહ્મને ઝોળખી તેને શરણે જવાની ઇચ્છા રાખતા હતા. જેથી તેમણે યજ્ઞ કરાવવા ધણી બ્રાહ્મણોને તેડાવ્યા હતા. આ વખતે આશ્વામન, કહેાડ, ઉદાલક, અને ગાગી નામે એક પરમહસીની સ્ત્રી વગેરે આવ્યા હતા. આ સર્વ સાથે યાજ્ઞવલ્ક્યે વાદવિવાદ કરી તેમનો પરાજય કરવાથી તે ઋષિ મહાજ્ઞા એટલે બ્રહ્મનિષ્ઠ ગણાતા.

જનક રાજાએ યાજ્ઞવલ્ક્ય પાસેથી બ્રહ્મવિદ્યા પ્રાપ્ત કરી હતી. યાજ્ઞવલ્ક્યે અથર્વા મુનિ પાસે અથર્વ વેદનો અભ્યાસ કર્યો હતો. પોતે પોતાની સ્ત્રી મૈત્રેયીને બ્રહ્મવિદ્યાનો ઉપદેશ કર્યો હતો. પોતાને ચંદ્રકાંત, મહામેધ

અને વિજ્ય એ ત્રણ પુત્રો હતા યાગવલ્ક્ય તત્વજ્ઞાનીઓમાં અગ્રિય ગણાતા,
એક વખતે જનક યાગવલ્ક્યને પૂછ્યું કે: મહારાજ, વૈરાગ્ય કાને કહે-
વાય ? ત્યારે યાગવલ્ક્ય તેનો જવાબ બીજે દિવસે આપવાનું કહી ઘેર
આવ્યાં ઘેર આવી પોતાની મિલકત પોતાની સ્ત્રી કાત્યાયની અને મૈત્રેયીને
બહેમી આપવા માડી ત્યારે મૈત્રેયીએ કહ્યું કે હું તો પ્રાણુનાથ, આપ જ્યાં
જશો ત્યાં આવીશ મારે તો ધન માલમતા બધું તમેજ છો મારે મન તો
આ લોક, મારું જીવન, પરલોક અને પરમેશ્વર પણ તમેજ છો એટલે
મુનિએ કહ્યું કે હે મિત્રે ! હું તો સન્યાસી થવાનો છું, મારાથી સ્ત્રીને શી
રીતે સાથે રખાય ! પણ મૈત્રેયી માન્યું નહિ એટલે બધું ધન કાત્યાયની-
ને આપી દીધું અને મૈત્રેયીને રાત્રે તરંગપદેશ આપી યોગ ધારણ કરાવ્યાં.

સવારમાં મુનિ સન્યાસી વેશે રાજસભામાં આવ્યા અને **ૐ તત્સ-
ત્વરમાતમસે નમઃ** એમ કહી ઉભા રહ્યા. મુનિનો આરો વેશ જોઈ
રાજા જનક આશ્ચર્ય પામ્યો. તેમણે પૂછ્યું આમ કેમ ? ત્યારે યાગવલ્ક્યે
કહ્યું કે, એજ તે કાલે પૂછેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર આજ વૈરાગ્યનું સ્વરૂપ આથી
રાજા તરત સિદ્ધાસન ઉપરથી નીચે ઉતરી મુનિને પગે લાગ્યો અને બાલ્યો
કે મહારાજ, હું વૈરાગ્યનું સ્વરૂપ સમજ્યો માટે હવે આપ આ વેશનો
ત્યાગ કરો.

આથી યાગવલ્ક્યે કહ્યું હે રાજા, મનુષ્ય એક વાર મળમુત્રનો ત્યાગ
કરી શુ ફરી તેના સાચુ જીવે છે ? શુ હાથીનું દત્તણ એક વાર મોમાંથી
નીકળ્યા પછી પાછું પેસે છે ? નહિ જ. તો મેં હવે સન્યસ્ત ધારણ કર્યું
છે તેથી હું ફતાર્થ થયો છું અને આવો વખત ઈશ્વરે સત્વર આપ્યો માટે
તેનો ઉપકાર માનું છું, માટે હું હવે આ સસાર પ્રપંચમાંથી એક વાર
છુટ્યા પછી પાછો તેમાં ફસાવાનોજ નહીં. આમ કહી યાગવલ્ક્ય તરત
ત્યાગી આત્મા ગયા અને સમર્થ યોગી તરીકે પાતાનું જીવન ગાળ્યું.

યાગવલ્ક્યે યાગવલ્ક્ય સ્મૃતિ રચેલી છે તેમાં વર્ણાશ્રમ ધર્મનો ઉપદેશ,
વ્યવહાર સબંધી ઉપદેશ અને પ્રાપચ્ચિત બતાવ્યાં છે. તેના ઉપર વિદ્યાનેશ્વરે
ટીકા કરી છે તે મિતાશ્વરા કહેવાય છે તેમણે યાગવલ્ક્ય યોગગાત્ર પણ
રચેલું છે. આવી રીતે જનકવિદેહીને તેમણે વૈરાગ્યનો પ્રત્યક્ષ ઉપદેશ
આપ્યો હતો.

ભાગ ૬ ઠા.

ધર્મિષ્ઠ રાજપુરુષો.

પ્રકરણ ૬૨ મું.

જનક વિદેહિ.

જનક વિદેહી રાજા જીવન્મુક્ત થઈ ગયા છે બ ગાળા ઇલાકામાં મિહાર પ્રાતના તિરહુત ભાગને પહેના મિથિલા કહેતા ત્યા હાલ જનકપુત્ર કરીને ગામ છે ત્યાં પહેલા જનક રાજાની રાજ્યધાની હતી ત્યા રાજ્ય-કર્તા રાજાઓ જનક કહેવાતા ત્યાં પહેલા બહદ્ર થ કરીને જનકરાજ રાજ્ય કરતો હતો, તે ધર્મિષ્ઠ અને પરાંપકારી હતા પોતે તત્ત્વજ્ઞાની હતા. વિદ્વાન બ્રાહ્મણોને તેમના રાજ્યમાં આશ્રય મળતો આ બહદ્ર થ જનકના બાપનું નામ દેવરાત હતું

સીતાજી જનકરાયનાં પુત્રી થઈ ગયા છે પરશુરામે નક્ષત્રિય પૃથ્વી કરી તે વખતે આ જનકરાયનો નાશ કર્યો નહોતો જનકરાયે યજ્ઞ માટે પોતાને ત્યા યાજ્ઞવલ્ક્ય, આશ્વલાયન, કહોડ, ઉદાલક, વિગેરે ઋષિઓને અને પરમહંસિની સ્ત્રી ગાર્ગી વિગેરેને બોલાવ્યા હતા આ પ્રસંગે બહદ્ર થ જનકરાયે ગાયનુ દાન કરવા માટે તેને સુવર્ણના શ્રીગણ પહેરાવી બીજી કેટલીક વસ્તુઓ સાથે તે મુનિઓને કહ્યું કે જે બ્રહ્મનિષ્ઠ મુનિ હોય તેમણે આ ગાયનુ દાન લેવું. આ સાંભળી કોઈ મુનિએ તે ગાય લેવાની હિંમત કરી નહિ. પણ યાજ્ઞવલ્ક્ય મુનિએ તે ગાય પોતાના શિષ્યને આપી કરી મેર મોકલી

આથી વિદ્વાન મુનિઓને ભાગ્ય કે શુ યાજ્ઞવલ્ક્ય બ્રહ્મનિષ્ઠ અને

અમે નહિ ? એટલે તેમણે યાજ્ઞવલ્ક્ય સાથે વિવાહ કર્યો. તેમાં પરમહંસની આ ગાર્ગી સાથે તેમને જે વાદવિવાહ થયો તે બૃહદારણ્યક ઉપનિષદમાં છે. આ વાદવિવાહમાં સર્વ મુનિઓ યાજ્ઞવલ્ક્યથી પરાજીત થયા

આ પછી જનકરાયને લાગ્યું કે યાજ્ઞવલ્ક્ય બ્રહ્મનિષ્ઠ માટે તેમની પાસેથી જનક બ્રહ્મવિદ્યાનો ઉપદેશ લીધો હતો

એક વખતે જનકરાય ઉઘી ગયા હતા ત્યારે તેમને સ્વપ્ન આવ્યું કે રાત્રી ઉપર કોઈ પરદેશી રાજા ચઢી આવ્યો છે અને નગરને ઘેરી લીધું છે, તેની સાથે યુદ્ધ કરતા સર્વ નાશ પામ્યું, રાત્રી થતુએ લાંબું લેવાથી પોતાને રાત્રી છોડી ચાલ્યા જવું પડ્યું, વનમાં ભટકવું પડ્યું જેથી ભટકતા ભટકતા એક નગરીમાં આવ્યો, ત્યાં અત્યંત ભૂખ લાગવાથી બજારમાં બીજા માગવા માડી, વળી એક જાણે ખીચડી આપી, અને તે ખીચડી એક ઉજડ જગામાં બેસી રાધીને ખાવા બેઠો, ત્યાં તેને વિચાર થયો કે હું કોણ છું હતા અને કાણ થયો. રાયને રક બનાવનાર પરમાત્માની ગહન ગતિ છે. એવો વિચાર કરે છે ત્યાં બે સાઠ વહતા આવ્યા તેથી નાસવું પડ્યું અને ખીચડીની હાલ્લા પુટી ગઈ ખીચડી ધુળમાં મળી ગઈ, આથી તે અત્યંત દુઃખી થતા વિચાર કરવા લાગ્યા કે અરે ભાગ્યની લીલા કોઈ જુદીજ છે. રાયનો રક થયો, બીજા માગી ખીચડી મેળવી તે પણ ખાવા ન મળી, આમ વિચાર કરતા તેની આખ ઉઘી ગઈ અને પોને સ્વપ્નામાંથી જાગત થઈ ગયા, સ્વપ્નની વાત યાદ રહી ગઈ, જાગ્યા છતાં સ્વપ્નના વિચારમાં દુઃખી થવા લાગ્યા

તે વિચાર કરવા લાગ્યા કે શું હું રાજા છું, કે હંમણા થઈ પહેલાં હતો તે રક છું આ સાચું કે તે સાચું એનો વિચાર કરવા લાગ્યા. આ સ્વપ્નની શકાનું સમાધાન કરવા વિદ્વાન મુનિઓની સલાહ કરી આ સાચું કે તે સાચું એમ પૂછવા લાગ્યા હવે રાજા શું પૂછે છે તેની મતભ્રમ જણવા વગર કોઈ પણ મુનિ યથાર્થ જવાબ આપી શક્યા નહિ. ત્યારે રાજાએ તેમને કહ્યું કે આ પ્રશ્નો ખુદાસો થાય નહિ ત્યાં સુધી મને એન પડવાનું નહીં માટે તમે તેનો ઉત્તર મને મળે નહીં ત્યાં સુધી અહીં રહો આથી ધણી વિદ્વાનો આવતા, તેઓ તેના પ્રશ્નો જવાબ ન આપી શકવાથી રાત્રીમાં રહ્યા તેમને ઘેર જવા દીધા નહીં.

અષ્ટાવકે નામના ઋષિના પિતા કહેાડ ઋષિ પણ આ પ્રશ્નો ઉત્તર ન આપવાથી જનકરાયને ત્યાં નજરકેદ હતો, તે વાત અષ્ટાવકે જાણી તેથી પિતાને છોડાવવાના વિચારથી તે જનકપુરમાં ગયા. આ વખતે જનકરાયની

સ્વારી ફરવા નીકળી હતી, ત્યાં પ્રધાન મોખરે હતો આગળ જતા સવારી એક સાકડે રસ્તે ચાલ જવા લાગી ત્યાં સવારી આગળ જતા અટકી ઉભી રહી. કારણ કે રસ્તા વચ્ચે એક આઠેક વર્ષનો કંદરૂપ ખાઠાણુનો છોકરો બેઠેલો હતો, તેના શરીરના તમામ અંગ વાકા વળી ગયેલા હતા, જેથી તેને આસતા ધણી હરકત પડતી પ્રધાને આગળ આવી કહ્યું 'અરે છોકરા, તું કંઈ છે, વચ્ચેથી ફર ખસી જ, મહારાજા જનકરાયની સ્વારી આવે છે. આ સાલળી તે બાળકે કહ્યું અરે આધળા, શું તું આખે બેઠ રાકતો નથી કે મને પૂછે છે કે કાણુ છે ? માર્ગ આપવાનો અધિકાર કોને છે તે તું બજાવતો નથી, તારો રાજા પશુ મૂઢ લાગે છે, જા હું રસ્તામાંથી ઉઠતો નથી, અને તારા રાજાની આજ્ઞા માનતો નથી, જનકને કહે કે રસ્તો બંધ છે.

આ છોકરાના આવા નિર્ભય વચન સાલળી રાજાને આશ્ચર્ય થયું અને અને તે એક શબ્દ પશુ ન બોલતા રાજા પાસે ગયો અને બનેલી વાત કરી. રાજાએ તેને કહ્યું કે એ છોકરાની વાત બરાબર છે. તેને જનોઈ હતું વળી તેના બાહ્ય તેજથી પશુ મેં જાણ્યું હશે કે તે ખાઠાણુનો બાળક છે છતાં કાણુ છે એમ કેમ પૂછ્યું જેથી જ તેણે તને આધળો કહ્યો હશે. વળી તું બજાવતો હતો કે તે ખાઠાણુ પુત્ર છે તો તેને હું ક્ષત્રિય હોવાથી માન આપવું બેઠાએ અને તેને માર્ગ આપવો બેઠાએ, વળી તેના બધાં અંગો વાકા હોવાથી તે આલવાને અશક્ત છે તો તેને આપણે માર્ગ આપવો બેઠાએ તે ન સમજી તેને માર્ગ આપવાતું તે કહ્યું તેથી તારે લીધે તેણે મને મૂઢ કહ્યો માટે કહેવું તેને મારી પાસે તેડી લાવ.

પ્રધાને જામ અજ્ઞાવકને તે વાત કરી સારે અજ્ઞાવકે કહ્યું કે રાજાને આવવું હોય તો મારી પાસે આવે શું તેનાથી ચલાતું નથી, મારાથી તો ચલાતું નથી તે શું તે બજાવતો નથી, બે રસ્તો બંધ ન હોત તો તે ક્યા-રનોય અહીં આવ્યો હોત, માટે જા કહે કે તેને મને મળવાની ઇચ્છા હોય તો મારી પાસે આવે હું ત્યાં આવી શકીશ નહીં. આ વાત પ્રધાને જનકને કરી જેથી રાજા આશ્ચર્ય પામ્યા અને કહ્યું આ છોકરો કાષ્ઠ અમતકારી લાગે છે, બલે હું તેની પાસે જઈશ એમ કહી તે પાલખીમાંથી ઉતરી અજ્ઞાવક પાસે આવ્યો અને તેનું રૂપ બેઠા હસવું આવે તેવું હતું છતાં શાપના બંધથી મૌન રાખી મુનિને નમસ્કાર કરી કહ્યું: હે બ્રહ્મદેવ, આપે આવી મારા નગરને પાવન કર્યું છે, તો તેવી રીતે મારે ધેર પધારી મારા ઘરને પાવન કરશો. આપ કોના પુત્ર છો, અને ક્યાં નિવાસ કરો છો ?

આ સાબળી તે બાળકે કહ્યું. હું કહેડ મુનિનો પુત્ર છું, હું સરસ્વ-
તીને તીરે રહું છું, પણ મારા પિતા ધણા વખતથી ઘેર ન હોવાથી હું મારી
માની સાથે મારા મામાને ત્યાં રહું છું હું મારા આઠે અગ વાકાં હોવાથી
મારું નામ અષ્ટાવક છે એ સાબળ્યું છે કે તમારા કાંઈ પ્રાન્નનો ખુલાસો
ન આપવાથી મારા પિતા તેમજ ધણા મુનિઓને તમે નજર કેદ રાખી
રોકી મુક્યા છે, અને તેમને ઘેર જવા દેતા નથી, છતાં હજી કાંઈએ તમારા
પ્રાન્નનો ઉત્તર આપ્યો નથી, જેથી તમારા મનમા થાય કે પ્રાણીજનું બીજ
નાશ પામ્યું હશે માટે તે પ્રાન્નનો ઉત્તર આપવા હું આવ્યો છું. શું તારું
નામ જનક કે ?

આ સાબળી જનકે કહ્યું હા, મારું નામ જનક, આપ મારા મહેલમાં
પધારો, પછી હું મારો પ્રાન્ન આપને પૂછીશ. પછી રાજા અષ્ટાવકને તથા
તેના મામાને પાલખીમાં બેસાડી મહેલમાં લઈ ગયો પછી ત્યાં તેનો સારી
રીતે આદરસત્કાર કરી એક મહેલમાં ઉતારો આપ્યો બીજો દિવસે રાજા-
મહેલમાં વિદ્વાનોની મોટી સભા ભરાઈ લેખી અષ્ટાવકનું નામ સાબળી
વિચાર કરવા લાગ્યા કે વળી આ શું રાજાના પ્રાન્નનું સમાધાન કરશે !
અષ્ટાવક હાથમાં લાકડી લઈ સભામાં આવ્યા. તેનું વિલક્ષણ અને વાંકું શરીર
જોઈ સર્વને હસવું આવ્યું વળી તેને ચાલતાં આઠે અગ વાંકા વાળવા
પડતા, આગળ આવતા ઉમરા આગળ લાકડીની આડે ભરાતાં તે ગપડી
પડ્યા, સર્વને હસતાં જોઈ અષ્ટાવક પણ હસી પડ્યા. આથી રાજાને પણ
આશ્ચર્ય થયું

આથી રાજાએ તેમને સિદ્ધાસન ઉપર બેસાડી પૂછ્યું કે મહારાજ,
આપ શા કારણથી હસ્યા ? આથી અષ્ટાવકે કહ્યું. તારી મુખ સભાને
જોઈ હું હસ્યો, પણ તું શું કમ હસ્યો તે તો કહે ! રાજાએ કહ્યું. હું
ખરી વાત કહું છું, આપ શુસ્તે ન ચરો આપની સ્થિતિ જોઈ મને લાગ્યું
કે આ ભલભલા મારા પ્રાન્નનો જવાબ ન આપી શક્યા તો વળી આપ તે
શું આપી શકશો, એ વિચારથી મને હસવું આવ્યું.

આ સાબળી અષ્ટાવકે કહ્યું, હે રાજા તું મુઠ છે, માટેજ મને હસવું
આવ્યું કેમકે જેમને સારા ખોટાની પરીક્ષા નથી એવા મુખ માણસોની
સભામાં બેસી તમે પ્રશ્નનું શું કલ્યાણ કરતા હશો ! આ સભામાં સત્ય-
સત્ય ભણવાના વિવેકવાળા પ્રોઢ પુરૂષો જોઈએ તેને બદલે હું તો બધાને
વિચાર વગરના મુખજ સમજું છું. આ સાબળી સભા તો આશ્ચર્ય પામી કે
આ નાની વયનો બાળક શું બોલે છે !

અણવાકે કહ્યું રાગ, તારે તારા પ્રશ્નના ખુલામાની જરૂર છે કે, મારા વાકા ચુકા અગતી જરૂર છે ? તારા પ્રશ્નનો ઉત્તર મારા શરીરનું કાંઈ અગ આપવાનું નથી પણ મારી વાણીજ આપવાની છે માટે જોલ તારે શું પૂછતું છે ?

આથી રાગએ ઉભા થઈ સિદ્ધામન ઉપરથી નીચે ઉતરી અણવાકને પગે લાગી કહ્યું કે મહારાજ આ સત્ય છે કે તે સત્ય છે ? ત્યારે અણવાકે કહ્યું અરે, આ પ્રશ્ન માટેજ તે આટલા બધા મુનિઓને પૂરી મુક્યા છે ? તે તારી શરમને લીધે કાંઈને પુરેપુરી હકીકત ન કહેના મોઢમ પ્રશ્ન પૂછ્યો, અને તેથીજ તને તેનો જવાબ કાંઈએ આપ્યો નથી જો તે ખુલાસાવાર પ્રશ્ન પૂછ્યો હોતતો તને તેનો જવાબ ક્યારનોજ મળી ગયો હોત વળી તારો પ્રશ્નનો મોઢમપણેજ હું જવાબ આપુ છું કે જેવું તે છે તેવુંજ આ છે એ તું તારી મેજે સમજી લે એમા ને આમા કાંઈ ફેર નથી જેવું તે હતું તેવું તે નથી તેમ જેવું આ છે તેવું તે નથી આ સાબળી રાગ તરત અણવાકના ચરણમા પગે પડ્યો જેથી સમાજનોએ જાણ્યું કે: રાગના મનનું સમાધાન થયું તો ખરૂં પણ તેમને સમજાયું નહિ તેથી તેમણે કહ્યું હે બ્રહ્મપુત્ર ! આ પ્રમાણે ગુણ કહેવાથી શું લાભ એથી તો રાગનું સમાધાન થયું પણ અમે કાંઈ સમજ્યા નહિ, માટે અમારી શકા દુર કરો

આથી અણવાકે કહ્યું હવે હું આ વાત ખુલ્લી કરૂં છું હે રાગ, સ્વપ્નમા જોયેલી હકીકત જેમ જોટી છે, તેમ આ સસાર જીવવાની રીતઝાત પણ જોટી છે જેવું સ્વપ્ન તેવોજ આ સસાર છે. તે જેમ સ્વપ્નમા રાજ્ય જોયું, જૂખ વેડી, બીખ માગી, ખીચડી મળેલી પણ આખલાએ વેરી નાખી, અને કાંઈ પણ સુખ થયું નહિ તેવોજ આ સસાર અને તારૂં રાજ્ય સમજજો સ્વપ્નમા વેડેલું દુખ અને જાગ્યા પછી જોયેલું સુખ એમાથી અત્યારે તારી પાસે કીયું છે, તેથી તને અત્યારે જરા પણ દુખ કે સુખ થાય છે ? કાંઈજ નહિ. તેમ જો સ્વપ્ન જુદું અને આ સાચું હોય તો આ હમેશા જેવું છે તેવુંજ રહેવું જોઈએ પણ તેમાં કાંઈ નથી સ્વપ્ન જેટલું આ સસાર પણ નાશવાન છે ફેર માત્ર એટલો કે ઉભમા આવેલું સ્વપ્ન તો થોડા વખત માટે અને આ જાગૃતમા જણાતું સસારનું સ્વપ્ન તે થોડું સ્વપ્ન જેવું રાતનું સ્વપ્ન છે તેવુંજ આ સસાર પણ સ્વપ્નના તુલ્ય છે. માટે જેવું તે તેવુંજ આ એમા કાંઈ ભેદ નથી, આ સાબળી સર્વ સમાને આનંદ થયો

રાજ્યએ કહ્યું સસાર અને સ્વપ્ન એ બંને અસાર છે ત્યારે તેમાં સાર શો ? ત્યારે અજ્ઞાવકે કહ્યું સ્વપ્ન અને સસાર બંને મિથ્યા છે, પણ તેનો અનુભવ થતી વખતનો જે સાક્ષી જોને બનેનો અનુભવ થાય છે, અને તે બંને અવસ્થાઓને જાણે છે તેજ માત્ર સારશૂત છે એ સાક્ષી તે સચરાચર આપી સ્વયં પરમાત્માજ છે

આ સાંભળી જનકે કહ્યું કે આપ મને પાવન કરવાને અહિં પધાર્યા છે તો હવે કૃપા કરી મારા ઉપર અનુમત્ત કરો સારશૂત પરમાત્મા કેવો છે અને તેનું સ્વરૂપ કેવું છે તે કહો. આથી અજ્ઞાવકે કહ્યું એ વાત પછી, પણ તારા પ્રશ્નનું સમાધાન થયું હોય તો તેની દક્ષિણ તો મને આપ, જેથી રાજ્યએ બે સોનાના થાળ ભરી મ્હોરો, હીરા, રત્નો વિગેરે મગાવી મુનીને આપવા માડ્યા એટલે અજ્ઞાવકે કહ્યું આ રત્નો આપ્યાં પણ તેવા રત્નોના બહારો ઉપજીવી શકીએ એવી સિદ્ધિઓ અમારી પાસે છે તો પછી તે થાળને અમારે શું કરવાના ? મારે ક્ષમ્ જોઈતું નથી. હું તો ખલ્લમીજ નાથ પામ્યું હશે કે કમ તેની તારી થકા દૂર કરવા માટેજ અહિં આવ્યો છું માટે મારે જે વસ્તુ જોઈતી હોય તે વસ્તુ તું આપ

આ સાંભળી રાજ્યએ કહ્યું તો તમારે જે ઇચ્છા હોય તે વસ્તુ આપ માગો. એટલે અજ્ઞાવકે કહ્યું, તો તું મને તારૂં તન, મન અને ધન મને આપ રાજ્યએ તરત તે ત્રણે વસ્તુ મુનિને અર્પણ કરી સકલ મુક્યો પછી ઉપદેશની રાહ જોવા લાગ્યો એવામા સભાની બહાર માણસ જૂમ મારતો આવ્યો કે હે જનકરાય, હું દુખી બ્રાહ્મણ છું મારૂં રક્ષણ કરો, આ સાંભળી જનકરાય કાંઈ બોલ્યો નહિ તેણે વિચાર કર્યો મેં તન, મન, અને ધન તો શુરને અર્પણ કર્યું એટલે હવે હું તેનું દુખ કેવી રીતે નિવારણ કરી શકું ? આમ વિચાર કરતો તે શુર સામે જોઈ રહ્યો આ જોઈ અજ્ઞાવકે કહ્યું તું કેણું છે ત્યારે રાજ્યએ કહ્યું કે હું જનક છું ત્યારે મુનિએ કહ્યું તું જનક કેને કહેછે ! તારા શરીરમા જનક ક્યા છે ! તે સાંભળી જનક વિચાર કરવા લાગ્યો કે જનક મારા શરીરમાં તો નથી. શો ઉત્તર આપવો તે તેને સંજ્ઞું નહિ. એટલે મુનિએ કહ્યું કેમ તારા શરીરમાં જનક તો નથી કેમ ! તો એજ તને બ્રહ્મોપદેશ, તેજ તારૂં સમ્યક્દર્શન બ્રહ્મ સ્વરૂપ સમજાવે.

આ સાંભળી જનકે કહ્યું તો તો હવે વનમાં જઈશ, ત્યારે શુરએ કહ્યું. કેમ કરીને જનક, મારી પરવાનગીથી કે પરવાનગી વગર ! તારૂં તન, મન અને ધન તો તે મને આપેલું છે, તો હવે તારી પાસે શું રહ્યું તું ક્યા છે,

કાનો છે, તેનો વિચાર કર. આ સભાળી રાજ કાઈ જવાળ આપી શક્યો નહિ એટલે મુનિએ કશું કે જેમ કોઈ મનુષ્ય પોતાનું ઘર ધન વિગેરે કાંઈને સાચવવા આપે તેમ આ રાજ્ય, તારું તન, મન, અને ધન બધું મારું છે છતાં હવે હું તને સાચવવા આપુ છું મારે મારા સેવક તરીકે હવે તું તેને નીતિથી પાલન કર એટલે તું દેહી છતાં વિદેહી થઈશ. આમ મુનિએ જનકને રાજ્યાસન ઉપર બેસાડી રાજ્ય પાછું આપ્યું એટલે જનકે પેલા મરીમ બ્રાહ્મણ કે જેને ધણું દેવું હતું તેને દ્રવ્ય આપી રાજી કર્યો.

સભામાના બધા ઋષિઓએ અષ્ટાવકને વદન કયું. પછી અષ્ટાવકને તેમના પિતા કહેાડ ઋષિ મળ્યા પછી કહેાડ મુનિએ પોતાના પુત્ર અષ્ટાવકને મધુવિતા નદીમાં સ્નાન કરાવ્યું જેથી તેમના સર્વ વાકા અંગ સીધા થયા ત્યારથી તે નદીનું નામ સમગ્રા પડ્યું. પછી અષ્ટાવક મુનિ પોતાના બાપ અને મામા સાથે પોતાના આશ્રમમાં ગયા.

એ પ્રમાણે જનકરાય અષ્ટાવક પાસેથી બ્રહ્મોપદેશ પ્રાપ્ત કરી જીવન્મુક્ત બન્યા.

પ્રકરણ ૬૩ સું.

દિલીપ.

દિલીપ રાજ અશુભાનના પુત્ર થાય, તેમની માનુ નામ ધરોદા હતું. દિલીપ રાજ વેદાંતનું જ્ઞાન મેળવી જ્ઞાની થયા હતા. તેમણે પોતાના ધરાકર્મથી સાતે દ્વીપમાં રાજ મેળવ્યું હતું. તે અત્યંત પરાક્રમી, હયાળુ અને ધર્મિષ્ઠ હતા.

દિલીપ રાજના બળથી રાવણ જેવા રાજાઓ પણ મુજબતા હતા. એક વખતે રાવણે દિલીપ રાજ સાથે લડવાનો વિચાર કર્યો અને તેથી તેમની શક્તિ જોવા તે પોતે બ્રાહ્મણનો વેપ લઈ દિલીપની પાસે આવ્યો હતો. તે વખતે રાજ સેવા પૂર્ણ કરતો હતો. તે વખતે દિલીપ રાજાએ એક કૂચ મત્રી દક્ષિણ દિશામાં દેખ્યો, તે જોઈ રાવણે પૂછ્યું કે મહારાજ આ કૂચ ક્યા દેશમાં ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે આ એક કૂચ કામધેનુનું વામથી રક્ષણ કરશે અને આ બીજો કૂચ લંકામાં જશે અને ત્યાં રાવણનું રાજ્ય, ધામ અને પુર પાવકથી બળે છે તે હોલવી નાંખશે.

આ સાંભળી રાવણુ શ્રદ્ધાથી થયો અને તેણે તરત તપાસ કરી તો રાજની વાત ખરી પડી, જેથી રાવણુ નાસી ગયો, અને પછી કદી દિલીપ રાજ સાથે લડવાનો વિચાર ન કર્યો તેમને પરાક્રમી ભગિરથ પુત્ર હતા તે ભગિરથીએ ગંગાજને લાવી પોતાના પૂર્વજોનો ઉદ્ધાર કર્યો હતો. દિલીપ રાજ વૃદ્ધ થતાં પુત્રને રાજ્ય સોંપી વનમાં તપ કરી મોક્ષ પામ્યા હતા.

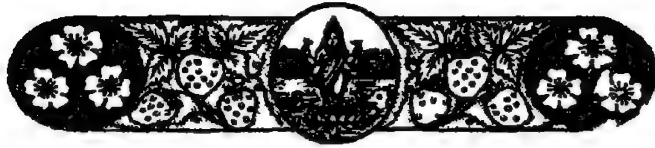
મકરણુ ૬૪ સું.

મહારાજ ભરત.

ભરત રાજ દુષ્યતાના પુત્ર થાય શકુન્તલા તેમની માતા હતા. શકુન્તલાની સાથે ભરત નાનપણુમાં કણ્વ મુનિના આશ્રમમાં ઉછરી મોટા થયા હતા શકુન્તલા કણ્વ મુનિના આશ્રમમાં રહેતી ત્યાં દુષ્યત રાજ સાથે તેનો ગાંધર્વ વિવાહ થયો હતો અને તેથી ભરત જન્મ્યા હતા. ભરતના જન્મણુ હાથમાં ચક્રની અને બે પગમાં કમળના પોશના ચિન્હ હતાં. નાનપણુમાં તે કણ્વ મુનિના આશ્રમે સિકના બન્યા પકડી લાવી તેની સાથે રમતા હતા પોતે ધર્મિષ્ઠ અને વિદ્વાન હતા.

ભરતે ધણા મ્હેન્ટ રાજ્યોને જીત્યા હતા પૂર્વે દૈત્યો દેવોની ઓઝોને હરી ગયા હતા તેમને ભરતે જીત્યા હતા. ભરત રાજ્યે ૧૩૩ અશ્વમેધ યજ્ઞ કર્યા હતા. અને સુવર્ણથી શણુગારી અસખ્ય ગાયોનું દાન કર્યું હતું પોતે ધણા પરાક્રમી હતા અને તેમના પરાક્રમથી તેમનો શક દ્વાપર યુગ પૂરો થતા સુધી ૩૦૪૪ વર્ષ માલ્યો હતો, પછીથી યુધિષ્ઠર શક શરૂ થયો હતો તેમના નામ ઉપરથી આપણા દેશનું નામ ભરતખંડ કે ભારત વર્ષ પડ્યું છે.

ભરતને વિદ્વાં કુલની ત્રણ ઓઝો હતી, તેમને કુરૂપ સત્તાનો થવાથી રાજ્યને તેમના પતિવ્રતપણુ ઉપર બ્હેમ આવ્યો હતો જેથી તે બાળકોને જન્મતાજ ગંગા નદીમાં ફેંકી દીધા હતા. પછી સત્તાન ન હોવાથી તેમણે કણ્વ મુનિના વિચારથી મરુસોમ યજ્ઞ કર્યો હતો જેથી તેમને ભરદ્વાજ નામે પુત્ર થયો હતો, ભરતે તેનું નામ વિતથ પાડ્યું વૃદ્ધ થતા રાજ પોતાનું સર્વ રાજ્યપાટ છોડી હર્ષ પુત્રને રાજ્ય સોંપી વનમાં ગયા હતા અને ત્યાં તપ કરી મોક્ષ પામ્યા હતા.

મહારણુ ૬૫ મું.

મહારાજ અંબરીષ.

અંબરીષ રાજ દિલીપના પુત્ર અશ્વમાનના પુત્ર થાય. તેમણે પરાક્રમથી આખા ભરતખંડનું રાજ્ય મેળવ્યું હતું. પોતે અત્યંત ગૌભવી છતાં માની, દાનશીલ, ધર્મિષ્ઠ, નિરભિમાની અને પરાક્રમી હતા. પ્રજાને પોતાના પુત્ર તુલ્ય પાળતા.

અંબરીષ રાજ્યએ વસિષ્ઠ, અસિત અને ગૌતમમુનિ પાસે સરસ્વતી નદીના કિનારે ધણી અશ્વમેધ યજ્ઞ કરાવ્યા હતા. અંબરીષ રાજ અત્યંત ભક્તિમાન હતા તેમની ભક્તિથી પ્રસન્ન થઈ મુનિએ તેમને પોતાનું સુદર્શન ચક્ર આપ્યું હતું.

એક વખતે રાજ્યએ પોતાની રાણી સાથે એક વર્ષ સુધી અશ્વયા વૈતરણીનું વન કયું હતું. વર્ષ પૂરું થયું તેનું જો દિવસે પારણું હતું તે દિવસે દુર્વાસા મુનિ ત્યાં પોતાના શિષ્યો સાથે આવ્યા. બારમ માત્ર એક ઘડી હતી દુર્વાસા મુનિ આવી રનાન સંધ્યા કરવા. નદીએ ગયા બારસ પુરી થતા પણ પોતે આવ્યા નહિ હવે મુનિને જમાડ્યા વગર રાજ જામે તો દોષ લાગે, જોથી તેમણે શું કરવું તે માટે બ્રાહ્મણોને પૂછ્યું તેમણે તેમને કહ્યું કે શ્રીવિષ્ણુના ચરણામૃતનું પાન કરવાથી ભોજન ન કયું પણ પારણું ગણાશે તેથી રાજ્યએ તેમ કયું.

એ પછી દુર્વાસા આવી પહોંચ્યા. રાજ્યએ તેમનો સત્કાર કર્યો પણ દુર્વાસા સર્વ જાણી ગયા હતા એટલે તેમણે કહ્યું કે હું તમારે ત્યાં અતિથી હોવા છતાં તમે મારા પહેલા જન્મા, તેનું કૃણ તમારે ભોગવવું પડશે. એમ કહી કૃત્યા ઉત્પન્ન કરી રાજ્યને મારવા મોકલી, પણ રાજ્યનું રક્ષણ કરતા સુદર્શન ચક્રે કૃત્યાને તરત બાળી દીધી પછી અંબરીષ રાજ્યએ દુર્વાસા મુનિને પગે પડી તેમને ભોજન કરાવ્યું. એટલે દુર્વાસાએ તેમને આ-

શિર્વાદ આપ્યો કે: તમારા યશનો જન્મતમા વિસ્તાર થશે! આ પછી કુ
ર્વાસા મુનિ આવ્યા ગયા.

અભરિષની ભક્તિથી તેમનું નામ અત્યારે અમર થઇ ગયું છે. તેમને
ત્રણ પુત્રો હતા. વૃદ્ધ થતા પુત્રને રાજ્ય સોંપી પોતે વનમાં જઈ તપ કરવા
લાગ્યા અને અતે મોક્ષ પામ્યા.

પ્રકરણ ૬૬ મું

રધુરાજી

રધુરાજી દિગ્વીપ રાજના પુત્ર દીપ્ત્યાહુતા પુત્ર હતા. ચેતાસુગર્માં તે
અયોધ્યામાં રાજ્ય કરતા હતા. પોને શુરવીર વિદ્વાન અને પરાક્રમી હતા.
રધુરાજીએ દિગ્વિજય કર્યો હતો તેનું વર્ણન રધુવશમાં છે. તેમણે અસખ્ય
સૈન્ય લાઇ અનેક રાજાઓનો પરાજય કર્યો હતો. તેમણે જમાના દેશના
રાજાને જીત્યા, અને ગંગા પ્રવાહમાં પોતાનો જયસ્તભ સ્થાપ્યો હતો. પછી
મહેન્દ્રરાજાને જીત્યા સિંધ, પંજાબ અને અફઘાનીસ્તાન વિગેરે રાજ્ય જીતી
ધરાનના રાજાને પણ જીત્યા હતા. પછી ઈંગ્લેટના રાજાને જીત્યા. એવી રીતે
અનેક રાજાઓને જીતી પોતે ચક્રવર્તિપણ મેળવ્યું હતું.

દિગ્વિજય કરી રધુરાજીએ ન્યાયથી રાજ્ય કરી પ્રજાને સુખી કરી
હતી વિદ્વાનોને તેમના વખતમાં ધણો આશ્રય મળતો. પ્રજાને ન્યાયથી
પાળતા તેમણે અનેક કુળીઓને સુખી કર્યા હતા. તેમણે વિશ્વજીત નામનો
મહાયજ્ઞ કર્યો હતો અને દક્ષિણમાં બહુ દ્રવ્ય આપી દીધું હતું. તેમણે
અનેક પરાંપકારનાં કાર્યં કર્યાં છે.

રધુરાજીએ એક વખતે એક વૃદ્ધ વિદ્વાન બ્રાહ્મણને સધળું રાજ્ય
આપી દીધું હતું અને પછી પોતે એકલા વનમાં ગયા હતા. વનમાં તેમને
એક ફળ મળ્યું હતું તે ખાવાથી વૃદ્ધ જીવાન થાય તેમ હતું તે ફળ પેલા
વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ જીવાન થાય તે માટે તેને આપ્યું. આવો પરાંપકાર તેઓ
કરતા તેમની સત્પત્નિથી તેમને ફરી રાજ્ય મળ્યું તે સર્વવશી હતા. છતાં
તેમણે જન્મતમાં એટલી પ્રખ્યાતી મેળવી કે તેમના વશમાં ઉત્પન્ન થયેલા
પછી રધુવશી કહેવાય. પછી પોતે એજ નામના પુત્રને રાજ્ય સોંપી વનમાં
ગયા અને ત્યાં તપ કરી મોક્ષ પામ્યા. તેમનાજ પૌત્ર દશરથ હતા અને
રામ તેના પુત્ર હતા. રામને રધુકુળ નહન કહે છે તે તેમના કુળમાં જન્મ
અથવા રધુરાજાને લીધેજ.

પ્રકરણ ૬૭ સુ.

મહારાજ વિક્રમ

પરદુ ખભજન વિક્રમાદિત્યનું નામ આજે અમર રહી ગયું છે વિક્રમ રાજના બાપનું નામ ગાધર્વસેન હતું તે ઉજ્જનમાં રાજ્ય કરતા હતા તેમના મોટાભાઈનું નામ ભત્રુંહરિ હતું, ભત્રુંહરિ પીગળાને લીધે રાજ્ય છોડી ચાલ્યા ગયા ભારે વીક્રમરાજને રાજ્ય મળ્યું ભત્રુંહરી રાજ્ય છોડી ચાલ્યા ગયા એટલે દેશમાં અધાધુધી ચાલવા લાગી. વીર વૈતાળ ત્રાસ આપતો હતો. વિક્રમને વૈતાળના જીવનની ખબર હતી

વિક્રમ ગાદીએ બેઠો તે દીવસે રાત્રે સુતાના ઝોરડામાં અનાજ ભરાવી પછી પોતે તરવાર લઈ નીકળ્યો બેઠો. મધ્ય રાત્રે વૈતાળ ઝોરડામાં આવ્યો એટલે વિક્રમે તેને અનાજ ખાધ પછી પોતાને ખાવાનું કહ્યું વૈતાળ અનાજ ખાધ તૂમ થયો એટલે જતો રહ્યો.

એક દીવસે રાજ્યએ વૈતાળને પૂછ્યું કે તારી શક્તિ કેટલી છે ? ત્યારે વૈતાળે કહ્યું કે હું જે ધાર તે કર મને જીત, ભરિષ્ય અને વર્તમાનની ખબર પડે છે, ત્યારે વિક્રમે કહ્યું કે તું મારા આયુષ્યમાંથી બે વર્ષ ઝોછા કે વધારે કર. ત્યારે વૈતાળે કહ્યું કે તે વાત મારા હાથમાં નથી, તેમ પરમેશ્વર સિવાય ખીજ કોઈના હાથમાં નથી. ખીજે દીવસે અનાજ ન રખાવ્યું એટલે વૈતાળને ગુસ્સો થયો એટલે વિક્રમે કહ્યું કે તારામાં મારું આયુષ્ય ઝોછું કે વધતું કરવાની સત્તા તો નથી, તો પછી મારે તને કેમ ખાવા આપવું માટે તારી ઇચ્છા હોય તો મારી સાથે યુદ્ધ કર

આ સંબંધી વૈતાળે કહ્યું તારી વીરતાથી હું તારા ઉપર પ્રસન્ન થયો છું, માટે તારી ઇચ્છા હોય તે વર માગ. આથી વિક્રમે કહ્યું કે હું જ્યારે તારૂં સ્મરણ કરું ત્યારે તું આવી મારું કામ કરજે, આથી વૈતાળ હા પાડી જતો રહ્યો પછી વીક્રમે જે રાજ્યમાં ગાહતા નહોતા તેમને વસ કર્યા અને મળ્યા દેશોમાં પોતાની સત્તા જમાવી. પછી ધન્ય શક લેશ્વરને જીતી શકા-

દિત્યરાજને દિલ્લીમાંથી હાંકી મુક્યો અને પોતે દિલ્લી રાજ્ય ન કરતાં ઉજ્જનમાં જ માદી રાખી પોતાનો સવત ચઢાવી ચક્રવર્તીપણે રાજ્ય કર્યું વિક્રમ રાજ બહો પરાક્રમી હતો, તેણે બહુ વિદ્વાનોને આશ્રય આપ્યો હતો તેણે બહુ વિદ્વાનો પાસે ઉત્તમ મથો લખાવ્યા હતા. તેની પાસે બહુ સૈન્ય હતું તેની પાસે દ્રવ્ય પણ બહુ હતું. પ્રજાને સત્ય રસ્તે વાળતો હતો.

તે અધાર પછેડા ઝોદી રાત્રે શહેરમાં પ્રજાની તપાસ રાખતો અને ચોર વિચેરે દુરાચારીઓને પકડી શિક્ષા કરતો. તેના વખતમાં કાષ્ઠપણુ અધિકારી પ્રજા ઉપર ભુલમ કરતો નહિ, અનેકના દુખ દાળતો, પ્રજાને પુત્ર તુલ્ય પાળતો, તે પરદુષ્પ્રમજન ગણાતો. પ્રજાની તેમના ઉપર અત્યંત પ્રીતિ હતી તેમની કીર્તિ દેશેદેશ ફેલાયતી હતી તેમનો પ્રતાપ બહુ દેશેશમ પ્રસરેલો હતો વીક્રમનો સવન ચાલે છે. તે ૬ સ પૂર્વે ૫૬ વર્ષથી શરૂ થયો છે સવન ઉત્તર હિંદુસ્તાન અને ગુજરાતમાં પણ હતું ચાલે છે પણ વિક્રમાદિત્યનું નામ અમર થઈ ગયું છે તેમનો સવત હાલ ચાલે છે, અને લોકો પરદુષ્પ્રમજન વિક્રમાદિત્ય કહે છે

પ્રકરણ ૬૮ મું.

મહારાજ ભોજરાજ.

વીર વિક્રમાદિત્ય પછી માળવામાં ભોજ રાજ બહુ પ્રખ્યાત થયા હતા ભોજ રાજ માળવાના પરમાર રાજ સિધુલનો પુત્ર થતા તેમની રાજધાની ધારાનગરીમાં હતી ભોજની માતાનું નામ પદ્માવતી હતું સિધુલ રાજ વૃદ્ધ થતાં તેણે પોતાના પુત્ર ભોજને પોતાના બાઈ મુંજને સોંપ્યો અને મુંજને માદી આપી સિધુલ મરણ પામ્યા. પછી મુંજ માદીએ બેઠા. મુંજે પોતાના જુના પ્રધાન જુહિસામરને રાજ આપી. પોતે સારી રીતે રાજ્ય કરતો અને ભોજનું પણ સારી રીતે પાલન કરતો.

મુંજને જ્યંત નામનો પુત્ર હતો, જ્યંતની સાથે ભોજને પણ મુંજે વિદ્યાભ્યાસ કરાવ્યો. ભોજ અત્યંત તેજસ્વી અને જુહિમાન હતો. એ અરસામાં એક જોષી આવ્યો અને તેણે ભોજની જન્મખત્રિકા જોઈ કહ્યું કે આ છોકરો બહો પરાક્રમી થશે તે ૫૫ વર્ષ રાજ્ય કરી અનેક વિદ્વાનોને આશ્રય આપી પોતાનું નામ અમર કરશે.

જોષીના આ વચનો સાંભળી મુજની મતિ ફરી ગઇ. તેણે વિચાર કર્યો કે બોજ તેના પિતાના કરના ધણે પ્રતાપી થશે. જ્યારે તે પ્રતાપી થશે ત્યારે તે મારું રાજ્ય લઇ લેશે. એમ ધારી મુજે બોજને મારી નાખવાનો વિચાર કર્યો. તેણે પોતાના મિત્ર વત્સરાજને બોલાવી બોજને વનમાં લઇ જઈ મારી નાખવાની આજ્ઞા કરી તેમ ન કરવા મુજને તેણે કહ્યું. પણ તેના માન્યામા આવ્યું નહિ તેથી વત્સરાજ બોજને મારવા માટે જૂવનેશ્વરીમાં લઇને ગયો. તેણે વનમાં જઈ બોજને મારી નાખવાની આજ્ઞા આપી તેથી બોજ બાળક છતાં પણ ગભરાયો નહિ. પણ કહ્યું કે: હાલે તને જેવી મારા કાકાએ આજ્ઞા કરી છે તે પ્રમાણે તું મને માર. તેમાં તારો કાંઈ દોષ નથી.

બોજના આવા વચન સંભળી વત્સરાજનું મન પીગળી ગયું. મુજની આજ્ઞા પાળવાને માટે તેનું મન કપ્યું. તેના હાથની તરવાર પડી ગઇ. પછી તેણે બોજને ન મારતા તેનું રક્ષણ કરવા પોતાને ત્યાં તેને મોકલી દીધો. પછી બોજના જેવું બનાવટી મસ્તક બનાવ્યું તે મસ્તક લઈ મુજને બતાવ્યું. મુજે કહ્યું કે બોજે મસ્તક વખતે શું કહ્યું ત્યારે તેણે કહ્યું કે હા તેમણે કહ્યું છે કે સત્ય યુગના મહિપતિ માન્યાતા પરલોકમાં ગયા છે, સમુદ્ર ઉપર સેતુ બાધનાર રાવણને મારનાર રામ પણ ગયા છે, યુધિષ્ઠિર વગેરે સ્વર્ગમાં ગયા છે, પણ હું રાજા, આ પૃથ્વી કોઇની સાથે ગઈ નથી, અને તે નિથે આપની માથેજ આવશે ! આ સાંભળી રાજા મુર્છાવશ થયા અને બોલ્યા કે અરે મેં પાપકર્મ કયું છે, માગ મોટા-ભાઈના પુત્રને મારી મેં તેને દગો દીધો છે. એમ કહેતો ખેદ કરવા લાગ્યો.

આથી વત્સરાજે કુમારને લાવી હાજર કર્યો અને કહ્યું કે, આ બોજ, તેને કાંઈ યોગીએ શુવતો કર્યો છે એટલે મુજે તરત તેને હંદય સાથે આપ્યો અને પછી ગાદીએ બેસાડ્યો. બોજે ગાદી ઉપર બેસી સારી રીતે પ્રજાનું પાલન કર્યું તે ધણું વિદ્વાન અને દાનશીલ હતો તે કવિઓને ઉત્તેજન આપતો. જે કાંઈ વિદ્વાન આવે તેનું તે સન્માન કરતો.

આ વખતે કોઈ મુર્ખ ન હોતું આ વખતે બોજની સલામા કાલીદાસ ભવથિતિ વિગેરે ૧૪૦૦ પડિતો અને કવિઓ હતા બોજે પોતાના ગુરુ કૃષ્ણદ્ર પાસે ઉપદેશ લીધો હતો એક વખતે બોજરાજાએ સલામ બરી લખી પડિતોને ધનામો આપ્યા, તેણે ગામમાં ધણી નિશાળો સ્થાપી, વિદ્યાર્થીઓને ભણાવવાના વ્યવસ્થા કરી બોજ ઉદારપણે દાન કરતો. તે કહેતો કે લક્ષ્મી તો ચચળ છે, તે પગમાં આવે ને ભયછે, તે કાપીત થયે સંયેદ્ય દ્રવ્ય વિનાશ પામે છે માટે ધન પરમારથમાં ખર્ચવું

તેના રાજમા કાલિદાસ પડિત હતો તેના ઉપર તેને ધણી પ્રીતિ હતી, તે કાલિદાસને કેટલાક રાજાને અવળું સમજાવી કાઢી મુકાવ્યો હતો વળી પાછો તેને તેડાવ્યો હતો એક વખતે કાલિદાસ રીસાઈ પોતાની વેશ્યાને લઈ નાસી ગયો હતો, ત્યારે તેના વિયોગથી ભોજને ચેન ન પડ્યું, પછી તે નાસી ગયો હતો ત્યારે બિશ્નુકેનો વેશ લઈ એક શિલાનગરીમા જઈ કાલીદાસને મળ્યો. કાલીદાસે તેને ન જાળખતા પૂછ્યું કે તમે ક્યાં રહો છો, ત્યારે તેણે કહ્યું કે હું ધારાનગરીમા રહુ છું ત્યારે કાલિદાસે કહ્યું કે ત્યાંની કાઈ નવાજુની હોય તો કહો, ત્યારે યોગીએ કહ્યું કે ભોજરાજા સ્વર્ગે ગયા. આ સમાચાર સાંભળતા જ કાલિદાસ એકદમ મુર્છા ખાઈ પડ્યો અને થોડીવારે શુદ્ધિમા આવતા દુ ખી થઈ કહેવા લાગ્યો કે ભોજ સ્વર્ગવાસી થવાથી ધારાનગરી નિરાધાર થઈ, સરસ્વતી નિરાશ્રિત થઈ અને પડિતો ખડિત થયા આ સાંભળી યોગીને પણ મુર્છા આવી ગઈ

આથી કાલીદાસ સમજી ગયો કે આજ ભોજ છે પછી તેણે કહ્યું કે: ભોજ રાજ પૃથ્વી ઉપર હોવાથી ધારાનગરી આધારવાળી થઈ, સરસ્વતી આશ્રયવાળી થઈ અને સર્વ પડિતો અશ્વકૃત થયા છે આ સાંભળી ભોજ શુદ્ધિમા આવ્યા અને કવિને આલિંગન આપ્યું અને પછી તેને ધારાનગરીમાં લાવ્યો ભોજ રાજાએ યોગસૂત્ર ઉપર વ્યાખ્યા કરી છે તેને પાતજન દર્શન-ભાષ્ય કહે છે. કાવ્યો અને નાટકો સળધી સહિત્યશાસ્ત્ર ઉપર અથ રચ્યો છે તે અથને સરસ્વતી કંઠાભરણુ કહે છે તેણે અમરટીકા વિગેરે ધણી અથો રચ્યા છે. તેમને શિષ્યશાસ્ત્ર પશુ યાન હવે

ભોજ રાજાએ વિદ્યાનેતે બાધુ ઉતેજન આપેલું છે. તેમણે શિષ્યશાસ્ત્રનો અથ રચ્યો છે. તેમા ધડીઆળ, કાષ્ટનો ઘોડો, વિમાન અને જળમન વિગેરે યત્રો રચવાની રીત અને ચક્રોત્ર વર્ણન છે, ભોજરાજાનું નામ આજ પશુ અમર થઈ ગયું છે

પ્રકરણ ૬૯ મું.

માન્ધાતા

સૂર્યવંશી રાજા ઇક્ષ્વાકુના વંશમાં માન્ધાતા રાજા થયા છે. તેમના પિતાનું નામ યુવનાથ હતું. સત્ય યુગમા માન્ધાતા રાજાએ ચક્રવર્તી રાજ્ય ક્યું હતું. યુવનાથ રાજાને સો સ્ત્રીઓ હતી પણ કાષ્ટને પ્રભ ન હોવાથી તેમણે ધણી યત્રો કર્યા, પછી પોતે બાર્ગવ ઋષિના આશ્રમે જઈ સત્તાન

ન હોવાની વાત કરી ઋષિએ રાજની પાસે તેને પુત્ર થાય તેવો યજ્ઞ કરાવ્યો અને તે વખતે એક કળસમાં મત્રીને પાણી ભરી તે યજ્ઞની વેદી ઉપર મુક્યું આ પાણી સહવારે રાણીને પાવાતું હતું કે જેથી તેને ગર્ભ રહી પુત્ર જન્મે રાજ રાત્રે ઈએકઘો યજ્ઞ સાળામાં સૂતો હતો. રાત્રે તેને તરસ લાગી તેથી તેણે બીજું પાણી ન મળવાથી યજ્ઞ ઉપર મુકેલું પાણી પીધું.

સહવારમાં સુનિઓએ આવી જોયું તો પાણી ન મળ્યું અને પૂછ્યું તો રાજાએ કહ્યું કે તે પાણી તો મેં પીધું છે. આ સાંભળી ઋષિએ કહ્યું કે તને પુત્ર થશે આથી રાજાને ચિંતા થઈ, પણ હવે બીજો ઉપાય નહોતો થોડા વખત પછી ગર્ભવતી સ્ત્રીની માફક રાજાનું પેટ વધ્યું, અને પુરા માસ થતા ઋષિઓએ રાજની કામી કૃષ્ણ ચીરી પુત્ર બહાર કાઢ્યો, અને રાજની કૃષ્ણ સાધી લીધી પુત્રે ધાત્રા માટે રડવા માડ્યું એટલે ઇંદ્રે આવી આ પુત્ર મને ધાત્રે એમ કહી પોતાનો અમૃત ભરેલો અગુડો તેના મોંમાં આપ્યો જેથી તેનું નામ માન્ધાતા પડ્યું.

માન્ધાતા આ રીતે ઉછરી મોટા થયા તે સર્વ વિદ્યામાં નિપુણ થયા. મોટા થતાં વનમાં જઈ તપ કરી દિવ્યાસ્ત્ર મેળવ્યા આથી તેઓ અનેક રાજ્યો મેળવી ચક્રવર્તિ રાજ થયા રાજ બળવાન અને પરાક્રમી હતા. પોતે મેળવેલું ધન દાનમાં લેવું વાપરતા, યજ્ઞ કરતા, વિદ્વાનોને પાળતા તેમણે સૌ અશ્વમેધ યજ્ઞ કર્યો હતો, તેમ સૌ રાજસૂય યજ્ઞ કર્યો હતા. દાન આપવામાં તે ખજાનો ખાલી કરતા પોતે યશમિત્રુ રાજની પુત્રી બિદુમતી સાથે પરણ્યા હતા પોને એક પત્ની વન પાળતા તેમને પુરુક્લસ, ધર્મસેન-જેનું બીજું નામ અંબીરસ હતું તે અને મુચકુદ એ ત્રણ પુત્રો હતા પોતાને ૫૦ પુત્રીઓ થઈ હતી તે સર્વ સૌભરી ઋષિને પ્રજાવી હતી.

એક વખતે બાર વર્ષ સુધી વરસાદ પડ્યો નહિ ત્યારે માન્ધાતાએ પોતાના તપોબળથી વરસાદ વરસાવી પ્રજાને સુખી કરી હતી.

લવણાસુર નામે રાક્ષસ પ્રજાને પીડતો હતો તેનો નાશ કરવા માન્ધાતા થયા હતા તેની સાથે યુદ્ધ કરતા માન્ધાતા મરણ પામ્યા, તેમના પછી તેનો પુત્ર પુરુક્લસ ગાદીએ બેઠો આજે માન્ધાતાનું નામ પૃથ્વી ઉપર અમર થઈ ગયું છે

મકરણ ૭૦ સું.

હરિશ્ચંદ્ર

હરિશ્ચંદ્ર રાજા સત્યવાદી થઈ ગયા છે, તેમના પિતાનું નામ સત્યવ્રત કે ત્રિશુકુ હતું. હરિશ્ચંદ્ર અયોધ્યામાં રાજ્ય કરતા હતા પોતે સત્યવાદી, દાનશીલ, અને પરાક્રમી હતા. તેમની રાણીનું નામ શૈલ્યા અથવા તારામતિ હતું.

હરિશ્ચંદ્ર રાજાને પ્રજા ન હોવાથી વસિષ્ઠ ઋષિની સલાહથી પોતે વરુણની ઉપાસના કરી જેથી પુત્ર થયો તે પુત્રનું નામ રાહિત રાખ્યું. હરિશ્ચંદ્રે રાજસ્ય યજ્ઞ કર્યો હતો તેમાં વસિષ્ઠ ઋષિ હોતા હતા તેથી રાજાએ વસિષ્ઠ ઋષિની સારી રીતે સેવા કરી હતી. તેમને વિશ્વામિત્રે કહ્યું કે તમે ક્યા જઈ આવ્યા, ત્યારે વસિષ્ઠે કહ્યું કે હરિશ્ચંદ્રે યજ્ઞ કર્યો હતો ત્યાં ગયેા હતા. હરિશ્ચંદ્ર જેવો બીજો સત્યવાદી અને ધર્માત્મા રાજા નથી એમ કહી તેમણે રાજાની સ્તુતિ કરી.

વિશ્વામિત્રે કહ્યું. એ તો તમારો યજ્ઞમાન થાય છે તેથી તેની સ્તુતિ કરતા હશો. કાંઈ તે તેવો સત્યવાદી નથી ત્યારે વસિષ્ઠે કહ્યું તમારી બૂલ છે જેથી વિશ્વામિત્રે કહ્યું કે હું તેને અસત્યવાદી કહાવું તો જ હું ખરો નહિ તો મારું તપ નિષ્ફળ નાથુંવું વસિષ્ઠે તે વાત કમુલ કરી એટલે વિશ્વામિત્રે અનુદાન કરવા માડ્યા. જેથી અનેક કુર પશુઓ હરિશ્ચંદ્રની પ્રજાને માંસ આપવા લાગ્યા, જેથી તે પશુઓને મારવા રાજા વનમાં ગયો ત્યાં એક કુકર પાછળ તે પડ્યા, તે ધણે દૂર નીકળી ગયા. આગળ જતા તે એક મહાદેવમાં જઈ વિશ્વામ લેવા બેઠા હતા ત્યાં એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણનો વેશ લઈ વિશ્વામિત્ર આવ્યા મને કહ્યું કે રહે રાજા, તમારી કીર્તિ સાંભળી હું આવ્યો છું. મારા પુત્રના વિવાહ માટે ધન આપો જેથી રાજાએ રાજ્યમાં આવવા કહ્યું.

રાજા માછી પાછી મહેલમાં આવ્યા. તે સમયે પેલો વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ પશુ ત્યાં દાન લેવા આવ્યો. રાજાએ કહ્યું તારી જે ઇચ્છા હોય તે માગું હું જે ચાહીશ તે હું આપીશ. વિશ્વામિત્રે કહ્યું કે હે રાજા ! જો તું સત્યવાદી

હોય તો તારૂં સર્વસ્વ રાજ્ય મને આપ. આથી હરિશ્ચંદ્રે કહ્યું, ભલે, હું મારૂં રાજ્ય તમને આપુ છું એમ કહી સંકલ્પ કર્યો અને સિદ્ધાસન ઉપરથી નીચે ઉતરી મુનિને માથે મુગટ પહેરાવ્યો પછી વિશ્વામિત્રે કહ્યું હવે મને દક્ષિણા આપો રાજ્યએ કહ્યું ભલે તે પણ હું આપીશ એમ કહી ગળ રાણી અને પુત્ર ત્રણે પહેરેલા વસ્ત્રથી બહાર નીકળ્યા આ વખતે વિશ્વામિત્રે કહ્યું મને દક્ષિણા આપો, નહીં ને ના કહો એટલે મારે દક્ષિણા નહિ જોઇએ એટલે હરોચંદ્રે કહ્યું હું સૂર્યવંશમાં જન્મ્યો છું રાજસૂય યજ્ઞ મેં કરેલો છે, તો મારાથી દક્ષિણા નહિ આપુ એવું ન કહેવાય. માટે હું ધન મળવી તમને દક્ષિણા આપીશ, એમ કાશીએ જઈ ગમે તો ત્રણે જઈ વેચાઈને પણ તમને સુવર્ણની દક્ષિણા આપીશું.

આ પછી હરિચંદ્રે સ્ત્રી અને પુત્ર સાથે પગે ચાલતા કાશી જવા લાગ્યા રસ્તામાં વિશ્વામિત્રે હરિચંદ્રનો ટેક મુકાવા ધણો પ્રયત્ન કર્યો પણ તે વ્યર્થ થયો તારામતીએ પણ પોતાના પતિને સત્પ ન છોડવા કહ્યું અને સ્વધર્મને પાળવા ગમે તો પોતાને દાસી તરીકે કાઢીને ત્યાં વેચી મુનિને દક્ષિણા આપવાનું કહ્યું રસ્તામાં દુષ્ટ વેઠતા રાજ રાણી કાશી આવી ત્યાં એક કાળકૌશિક બ્રાહ્મણને ત્યાં પોતાની સ્ત્રી તારામતીને કાટી મદીઆણા સોનું લઈ દાસી તરીકે આપી. તારામતીને જતી જોઈ પુત્ર રેહિત ધણો દિલ્લગીર થયો એટલે રેહિતને પણ તે બ્રાહ્મણે મૂલ્ય આપી વેચાતો લીધો.

તારામતી અને પુત્ર રેહિત બ્રાહ્મણ સાથે ગયા રાજ હરિશ્ચંદ્રને આથી ધણો શોક થયો રાજ્યએ પોતાને જે દ્રવ્ય મળ્યું હતું તે વિશ્વામિત્રને આપ્યું આથી વિશ્વામિત્રે કહ્યું કે તમે કહ્યું હતું કે તમે જે માગશો તે આપીશ, તો મારે રાજસૂય યજ્ઞ કરવો છે તો તેટલું દ્રવ્ય આપો આથી રાજ્યએ કહ્યું હવે તો મારો દેહ રહ્યો છે તે વેચીને હું તમને દ્રવ્ય આપીશ એ પછી વીરબાહુ નામના ચાણકને ત્યાં પોતે વેચાયો અને વિશ્વામિત્રને તેના બદલામાં દ્રવ્ય અપાયું એ પછી વિશ્વામિત્ર ગયા અને હરિચંદ્ર ચાણકને ત્યાં ગયા ત્યાં સમશાનમાં રહ્યા અને જે શય બાળવા આવે તેની પાસેથી કર સ્વિચારવા લાગ્યા ત્યાં ધણા માણસોની વસ્તી હોવાથી રાજ સમજાનમાં અર્ચા મુઠ્ઠા આવતા અને તેમની પાસેથી તેમને કર લેવાનું કામ કરવું પડતું. અને તેથી તેમનું શરીર મ્હેનત અને દુઃખથી દુબળું પડી ગયું.

રાણી તારામતી બ્રાહ્મણને ત્યાં દાસીનું કામ કરતી, એક વખતે રાજ્ય કુમાર રેહિત નગર બહાર બ્રાહ્મણ માટે સમિધ, પુષ્પ વિગેરે લેવા ખીર્જ

છોકરા સાથે ગયેલા ત્યાં વનમાં તેને સર્પ ફરડ્યો. અને તેથી તે ત્યાંજ મરી ગયો. એ વાત બીજાં છોકરાંએ તારામતીને કહી એટલે તે એકદમ દુઃખ, અને પુત્ર વિયોગથી ગભરાઈ મુર્છાવશ થઈ ગઈ. જામત થતા વિશાપ કરતી બ્રાહ્મણની પરવાનગી લઈ તે પુત્ર પાસે ગઈ.

પુત્ર પાસે જઈ દુઃખથી અત્યંત રડવા લાગી, પછી પુત્રને લઈ તારામતી રમણાનમાં ગઈ, ત્યાં લાકડા વીણી લાવી ગીતા કરી. અગ્નિ સળગાવ્યો. આ વખતે ચડાસને ત્યાં રહેલા હરિશ્ચંદ્રે આવી અગ્નિ જોયલી નાખ્યો, અને કહ્યું કે અરે, તું કેણું છે, મારા માલીકનો કર આપ્યા વગર તું મડકું કેમ બાળે છે. માટે તું પ્રથમ કર આપ પછી ગીતા સળગાવ. હરિશ્ચંદ્ર ચડાસને ત્યાં રહ્યા છે તેની રાણી તારામતીને ખબર નહોતી. વળી એક વર્ષ થઈ ગયાથી બને દુઃખથી હીન દશાને પામેલાં હોવાથી એક બીજાને જોળખતા પશુ નહોતા.

તારામતીએ કહ્યું મારી પાસે કર આપવાને કાર્ધ નથી માટે દયા લાવી મને મારા પુત્રને બાળવા દે, અરે ! હું સત્યવાદી, ચક્રવર્તી હરિશ્ચંદ્ર રાજાની સ્ત્રી ક્યા કે જેની પાસે આ બૂરી દશામાં પુત્ર બાળવાને કર આપવા માટે પશુ કાંઈ નથી, હે નાથ આપ ક્યા છો ! રાજર્ષિ હરિશ્ચંદ્રની રાણીની આ દશા ! આમ કહેતી રડવા લાગી આ સાબળી કર ઉધરાવવા રહેલા હરિશ્ચંદ્રે જાણ્યું કે આ પુત્ર તે મારો સંહિત, અને આ સ્ત્રી જરૂર તારામતી હોવી જોઈએ તે પશુ પુત્ર વિયોગથી રડવા લાગ્યો, અને દુઃખથી મુર્છાવશ થયો આ જોઈ તારામતીએ જાણ્યું કે આ કર ઉધરાવનાર જ પોતાનો પતિ હરિશ્ચંદ્ર, તે પશુ રડવા લાગી કે શું દેવ છે, રાજાનો રંક અને રકનો રાજા બનાવનાર તેજ છે શું રાજર્ષિ હરિશ્ચંદ્રને અત્યારે ચાડાલનું કામ કરવું પડે છે ? જેના તાગામાં સેકડો રાજાઓ રહેતા તે જ રાજા અત્યારે ચાડાલનું કામ કરે છે ! આમ બોલતી રડવા લાગી.

રાજાએ તેને ઊની રાખી કહ્યું બહાલી, હું જ હરિશ્ચંદ્ર અત્યારે મારા પુત્રનો કર લેવા ઉભો થયો છું માફ રાજાપશુ મુકી અત્યારે ચાડાલનું કામ કરે છું મારે મારા ધણી ચાડાલનું પ્રમાણિકપણે કામ કરવું જોઈએ પ્રારાધી કર લીધા વગર પુત્રને બાળવા દેવાય નહિ, માટે તું આહિ બેસ, હું તેની પાસે જઈ પરવાનગી લઈ આવું.

હરિશ્ચંદ્રના અમા પછી વિશ્વામિત્રે બ્રાહ્મણનું રૂપ લઈ રાણીને પિશાચનો કામ બતાવ્યો જેથી રાણી પુત્રનું ચમ લઈ એક દેવળમાં બેઠી. ચોડીવાદે રાણી ઉભી જતા વિશ્વામિત્રે સંહિતનું પેટ ધડી, આતરડાં ને લોહી રાણી

ઉપર જાટ્યુ દેવળમાં આવતા જતા લોકોએ જાણ્યું કે આ કાંઈ સ્ત્રી નથી પણ હોકરા મારી ખાનારી કોઈ રાક્ષસી છે. આથી રાજાએ તે સ્ત્રીને મારી નાખવા વીરબાહુ ચક્રવર્તીને આજ્ઞા કરી. હરિશ્ચંદ્ર અહિં પુત્રને બાળવાની પરવાનગી લેવા આવ્યો ત્યાં તો વીરબાહુએ તેને પેલી સ્ત્રીનો વધ કરવાની આજ્ઞા આપી. હરિશ્ચંદ્રે કહ્યું કે હું કોઈ સ્ત્રીનો વધ નહીં કરું ત્યારે તેણે કહ્યું કે તું મારો દાસ છે એટલે તારે મારા કલ્પા પ્રમાણે કામ કરવું જ પડશે.

હરિશ્ચંદ્ર નિરાશ થઈ સ્મશાનમાં ગયો તો ત્યાં તારામતીને લઈ સિંપાઈઓ આવેલા. તેનો વધ કરવાની આજ્ઞા કરી આ દ્રશ્ય જોઈ હરિશ્ચંદ્ર દુઃખથી મુર્ચ્છિત થઈ ગયો. આ વખતે તારામતીએ કહ્યું, પ્રાણનાથ જાણે મારો વધ કરો સત્યથી નહીં. આપ પ્રમાણિકપણે તમારા ધર્મિની આજ્ઞા પાળો અને ધા કરો આથી નિર્ધારે રહો હૃદયે હરિશ્ચંદ્ર ધર્મની ખાતર તારામતીનો વધ કરવા તરવાર ઉગામી જોવો ધા કરવા જાય છે કે તરત વિશ્વામિત્ર અને વસિષ્ઠ પ્રકટ થયા અને તેનો હાથ ઝાલ્યો ધા કરતો અટકાવ્યો.

વિશ્વામિત્રે કહ્યું રાજા, તારા સત્યની પરીક્ષા થઈ ગઈ છે એમ કહી તેમણે રોહિત ઉપર મત્રીને પાશુ જાટ્યુ તથા તે જીવતો થયો. વિશ્વામિત્રે હરિશ્ચંદ્ર ઉપર પ્રસન્ન થઈ પોતાના તપનુ કૂળ તેમને આપ્યું પછી તેમણે હરિશ્ચંદ્રનું રાજ્ય પાછું આપ્યું આ પછી હરિશ્ચંદ્રે ધણા વધ સત્યથી રાજ્ય ચલાવ્યું અને તારામતી સાથે સ્નેહથી રહ્યા પુત્ર રોહિત મોટો થતા તેમણે તેને રાજ્યાભિષેક કર્યો.

આવી રીતે સત્યની ખાતર હરિશ્ચંદ્રે રાજ્ય પાટ છોડી દુઃખ સહન કર્યું સ્ત્રી, પુત્રનો વિયોગ સહન કર્યો ન વેડવાનું સંકટ વેડ્યું પણ ધર્મ ન છોડ્યો તો અત્યારે સત્યવાદી રાજા હરિશ્ચંદ્રનું નામ અમર થઈ ગયું છે.

પ્રકરણ ૭૧ મું

સગર

સગર રાજા હરિશ્ચંદ્રના વંશમાં અવતર્યા હતા તેમના બાપનું નામ બ્રાહ્મક હતું. સગર રાજા મહા પ્રસન્ન થઈ અને ધર્મિષ્ઠ હતા. તેમને સુમતી જાનુમતી બે સ્ત્રીઓ હતી. તેમણે ધણા રાજાઓને જીતી રાજ્ય વધાર્યું હતું. આ રાજ્ય ત્રેતાયુગમાં ચલા હતા તેમણે ચક્રવર્તીપણે રાજ્ય કર્યું હતું. તેમની રાણી સુમતીને ધણા પુત્રો હતા. અને જાનુમતીને એક પુત્ર થયો હતો. સર્વ પુત્રો બળવાન હતા.

સગર રાજાએ ધણા યજ્ઞ કર્યા હતા પછી સોમા અધ્યમેષ યજ્ઞ વખતે તેમના ધોમને ઇંદે હરણ કરી પાતાળમા કપિલ મુનિ સમાધિમા બેઠા હતા ત્યાં બ્રાહ્મ્યો હતા અન્ધને શોધવા સગરના પુત્રો ગયા તેમને શોધતા તે કપિલ મુનિના આશ્રમે ગયા. ત્યાં અન્ધને જોઇ કપિલમુનિ તે અન્ધને ચોરી લાગ્યા હશે તેમ માની તેમને મારવા લાગ્યા એટલે મુનિએ નેત્ર ઉઘાડી સગર રાજાનું સાચું જોતાજ તે બળી બપ્ત થઇ ગયા.

સગર રાજાએ પુત્ર પાછા ન આવતા અશુમાનને તેની શોધે મોકલ્યા. તે શોધતો શોધતો કપિલ મુનિ પાસે આવ્યો અને ત્યાં ઘોડો જોઇ મુનિની સ્તુતી કરવા લાગ્યો. મુનિએ તેને જોઇ કહ્યું આ અશ્વ લઇ જા, તારા કાકાઓની આહિ આ દસા છે માટે જો ગંગાજી આહિ આવશે તો તેમની મુક્તિ થશે આ પછી અશુમાન ઘોડો લઈ ઘેર ગયો અને સગર રાજાને બનેલી વાત કહી પછી સગર રાજાએ યજ્ઞ પુરો કર્યો અને પુત્ર શોક માટે ઇન્દ્રેન્દ્ર ઉપર આધાર રાખ્યો. પછી તેમણે અશુમાનને રાજ્ય સોંપ્યું અને પોતે વનમા ગયા અને ઘણો વખત ઇન્દ્ર ભક્તિ કરી મોક્ષ પામ્યા આ રીતે સગર રાજા પોતાનું નામ અમર કરી ગયા છે પછી અશુમાનના પુત્ર બગીરથે તપ કરી ગંગાજીને લાવી પોતાના પૂર્વજોને ઉદ્ધાર કર્યો હતા.

ધાતુગત દોષો મટાડી જીવનશક્તિ બક્ષી મગજને પ્રુષ્ટ કરનાર

જીવન

જો ખરેખર જીવનજ છે. આ જીવનનો સાચું ઉપયોગ કરવાથી દીર્ઘ જીવન પ્રાપ્ત થાય છે, મગજ પ્રુષ્ટ થઇ શક્તિ અને માદશક્તિ વધે છે, ધાતુ-ગત દોષો મટાડી શરીર પ્રુષ્ટ બનાવે છે. તેમાં પક્તી વસ્તુઓ વનસ્પતિની અને નુકસાન ન કરનાર છે. ખાવામાં સ્વાદિષ્ટ, સ્હેજતદાર અને આરેક અને જીથુને માટે ફાયદો બક્ષનાર છે. નબળાઇ, પાંકુ, ખાંસી, ક્ષય, સ્ત્રી-હૃદયી, મરડો, અમ્બહીત તથા ધાતુવીકારનાં દરદોમાં તેનો ગુણુ અનુભવ સિદ્ધ છે. તેની ૧ રતલના કબાની કીમત રૂ. ૨-૦-૦ રાખી છે. ત્રણના કીમત રૂ. ૫-૦-૦ પોસ્ટેજ ૦-૧૪-૦ વિલાધીઓ, મગજનું કામ કરનારા; આસ્તરો; વડીલો વિગેરે માનાયક મહેનત કરનારને તો તે અમૂલ્યુષ્ય છે. ખડકોથી કામેશ્વર નશુરામ લખે છે કે, જીવનથી ધણું ફાયદો થયો છે. દરે કેમીકલ વર્કસ—અમદાવાદ.

ભાગ ૭ મો

બુદ્ધા બુદ્ધા ધર્મ સંસ્થાપકો

પ્રકરણ ૭૨ મું.

જૈન ધર્મ પ્રવર્તક

અહિંસા—અરિહંસ

જૈન ધર્મ પ્રવર્તક અહિંસાનો જન્મ બહાર પ્રાતાના પડણ્યા શહેરમાં થયો હતો. જૈન ધર્મ પરલોકને માનતા નથી મહાત્મા ઋષભદેવ પરમહંસ થયા ત્યારે કોટકચક નામે દેશના રાજ્યએ તેમના બાહ્યાચાર જોઈ બાહ્યકર્મનો ત્યાગ કરી તેમની પાસે દિક્ષા લીધી હતી એ વખતથી જૈન ધર્મ શરૂ થયો. તેમણે બૌદ્ધના જગત ક્ષણિક છે તે મતનું ખડન કરી પાતાનો ધર્મ સ્થાપ્યો હતો તેમનો સંક્રાંત એવો છે કે જગતનો કર્તા એવો કોઈ ઇશ્વર સિદ્ધ થઈ શકતો નથી જે મુક્ત થઈ ગયા છે તેજ ઇશ્વર છે તેને જિન અર્થાત અરિહંસ કહે છે, આત્મા સર્વ બાપી કે એકપણ માનતા નથી જીવ અને અજીવ બંને અનત છે, જીવ પ્રતિ શરીર ભિન્ન છે અનાદિ સિદ્ધ દ્રવ્યશક્તિ, પદાર્થોનો સ્વભાવ જડ એવનાદિ બતાવે છે અને કાશ, સ્વભાવ, નિમત્તિ, કર્મ અને પુરૂષકાર એ પાંચ ઉપાદાન મળવાથી વસ્તુ માત્ર બનતી જાય છે

જીવ અને અજીવ એ બે મુખ્ય તત્ત્વ છે એનો વિશેષ વિસ્તાર કરી સ્પષ્ટાર્થ માટે નવ તત્ત્વ માન્યા છે મોક્ષનાં ત્રણ સાધનો છે. સમ્યક દર્શન, સમ્યક જ્ઞાન, અને સમ્યક ચરીત્ર સમ્યક દર્શન એટલે અહિંસા બોલેલા વચન સત્ય માનવા, સમ્યક જ્ઞાન એટલે જીવ જે સ્થિતિમા હોય તે સ્થિતિમા મમતા કે સંશય રહિત જ્ઞાન થાય તે જ્ઞાન પાંચ પ્રકારનાં છે, મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન,

અન પર્વામ, કેવળજ્ઞાન, એ પાત્ર જ્ઞાન છે સમ્યક ચરીત્ર—પાતકને ઉત્પન્ન કરવાના કર્મનો ત્યાગ એના પાત્ર ભેદ છે તેમા અક્રિયા, સુનૃન, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરીગ્રહ આ પાત્ર સાધનથી મોક્ષ થાય છે.

કર્મમા લપટાયેલો જીવ અધોગતિને પામે છે કર્મનો ક્ષય થતા મોક્ષ થાય છે મુક્ત થયેલો જીવ સિદ્ધ, ધર્મર, અર્જન, જિન, કેવલી વિગેરે નામ-ને પામે છે મોક્ષ માટે તપ, ધર્મ, યોગાદિ અંગો કરવા. અર્કંતે જૈન ધર્મ પ્રવર્તાવી જૈન ધર્મ સમર્પી મથો લખ્યા છે અર્કન ૪૦ વર્ષની ઉંમરે થયા ત્યારે વીશુ નાગવશમાના દશમા રાત્ર મહાનદી મરણ પામ્યા, પછી એ ગાદી ઉપર નદરાત્ર આવ્યા ત્યારે અર્કંતે ૬૬ વર્ષની ઉંમરે સુધિષ્ટર શક ૧૫૩૬ મા જોઈ વહ ૧૨ ના રોજ પુષ્કર તીર્થમા સ્વર્ગે ગયા

પ્રકરણ ૭૩ સું.

મહાવીર સ્વામી

જૈન ધર્મના ૨૪ તીથ કર થયા છે, તેમા ૨૪ મા તીર્થકર મહાવીર સ્વામી થયા છે મહાવીર સ્વામી ક્ષત્રિકુટ નગરમા પાર્શ્વનાથના સ્વર્ગ-વર્સિ પછી ૨૫૦ વર્ષે થયા હતા. તેમના આપનુ નામ સિદ્ધાર્થ હતું અને માનું નામ ત્રિશલા હતુ સિદ્ધાર્થ ઇક્ષ્વાકુવશમા પાવન દેશના રાજા હતા, તેમણે પોતાના પુત્રનુ નામ વર્દમાન રાખ્યુ હતું. સિદ્ધાર્થને બીજો પુત્ર નદીવર્દન અને પુત્રીનુ નામ સુદર્શના હતું

વર્દમાનનુ નામ મહાવીર પાડ્યુ હતુ મહાવીરને એક પુત્રી હતી તેનું નામ અનોર્ગ અથવા પ્રિયદર્શના હતુ. મહાવીરે પુત્રી પ્રિયદર્શનાનુ લગ્ન પોતાના શિષ્ય કુમ્ભનિ સાથે ક્યું હતું મહાવીર નાનપણથી મહા તેજસ્વી, સક્તિવાન, દયાળુ અને જ્ઞાની હતા તેમના મામાપ તેની ૨૮ વર્ષની ઉંમર થઈ ત્યારે મરી ગયા હતા. તેમણે ૩૦ વર્ષની અંદરે સસાર લામ કરી સન્માસ લીધા તે પછી એ વર્ષ સુધી તપ ક્યું અને તે પછી ધર્મ ફેલાવવામા કાળ ગાળ્યો. તેમણે ધણા દિવસ ઉપવાસ કર્યા હતા અને નાસિ-કાના અમ્રભાગે દંડિ સ્થિર કરી મૌન વ્રત લીધુ હતુ.

એક વખતે રાજગૃહ તરફનો કાઈ ગોચાર નામનો માણુપ તેમની

સને આવ્યો, તે પશુ જૈન મતમા ધણીને લાવતો એ પછી મહાવીર કૌશલ્યી ગયા અને ત્યાં તે ગામના અધિપતિ શતાનીકે સાઈ સન્માન કર્યું હતું ત્યાં ધણી તેમના મતમા બળ્યા હતા ત્યાં મહાવીરે આર વર્ષ તપ કર્યું હતું, ત્યાં જ તેમને દિવ્યજ્ઞાન થયું હતું ત્યાં તેમણે ઇન્દ્રિયોનો નિમ્મક કર્યો હોવાથી જનત્વ મેળવી પોતે દિવ્યજ્ઞાની થયા હતા મહાવીરે ૭૨ વર્ષની ઉંમરે, મિહાર દેશના અપાપુરી-પાવાગઢમા દેહ છોડી મોક્ષ મેળવ્યો હતો મહાવીરે વેદ ધર્મના વિદ્વાનો સાથે ધણીવાર વાદવિવાદ કર્યા હતા. તે વિવાદમા ગણધર અને ગણાધિપ બે બ્રાહ્મણોએ જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યો હતો.

મહાવીરને ઇદ્રજ્યોતિ અને સુધર્મ, અગ્નિજ્યોતિ વિગેરે ૧૧ શિષ્યો હતા ઇદ્રજ્યોતિનું બીજું નામ ગૌતમ હતું જેથી જૈનેા ખૌદ્દ ગૌતમને મહાવીરના શિષ્ય તરીકે ઓળખાવે છે ઇદ્રજ્યોતિ પશુ બ્રાહ્મણ હતો વ્યક્ત અને સુધર્મ બે બ્રાહ્મણો પશુ જૈન ધર્મમા બળી મહાવીરના શિષ્ય થયા હતા.

જૈન ધર્મ અહંતે ફેલાવ્યો અને તેને ૨૩ માં તીર્થંકર પાર્શ્વનાથ તેમજ ૨૪ માં તીર્થંકર મહાવીર સ્વામીએ પ્રવર્તાવ્યો છે મહાવીરના સાધુઓ દિગંધર એટલે નગ્ન રહે છે હવે તો રંગેલા વસ્ત્ર પહેરે છે છેલ્લા તીર્થંકર મહાવીરે ધણીને જૈન બનાવ્યા હતા.

મહાવીર સ્વામી અહિંસાને મુખ્ય ધર્મ માનતા શરીરને તપથી કલેશ આપવો એ ધર્મ ગણતા તે સત્ય પાળવા ઉપદેશ હતો સારા નરસા કર્મ સમજવાનો ચત્ત કરવો. મહાવીરે ૩૦ વર્ષ સુખ ભોગવ્યું, ૧૨ વર્ષ તપ કર્યું અને ૭૨ વર્ષ જીવ્યા હતા.

મહાવીર કર્મની સત્તા માનવાનું કહે છે પાપ પુણ્યનું ફળ ભોગવવું પડે છે એમ કહેતા જીવ માત્ર ઉપર દયા રાખવી માયામા ફસાવાથી જીવ પાપમા પડી અધોગતિને પામે છે માટે માયાને કાપી નાખવા ચત્ત કરવો જૈનોના મદીરમા પુરોહીત બ્રાહ્મણ હોય છે, જૈનો તીર્થંકરોની પુજા કરે છે, તેમ ધણી દેવ દેવીને પશુ માને છે તેઓ જીવહત્યા ન કરવી, સત્ય બોલવું, સ્વભાવ સારો રાખવો, પતિ પત્નીએ એક બીજા ઉપર વિશ્વાસ રાખવો. અને પાર્થિવ વાસનાઓનું દમન કરવું એ નીતિના મિદ્ધિતા માને છે.

જૈનોમા દિગંધર અને ચેતાંધર એવા બે બેદ છે દિગંધરો મહાવીરના શિષ્ય ગણાય છે તેઓ હાલ રંગેલા વસ્ત્ર પહેરે છે. દિગંધરો તીર્થંકરોની મુર્તિઓને વસ્ત્રાલંકાર પહેરાવતા નથી, તેઓ સમાજજની (ગ્રાહ્ય)

અને કમડળમા જળ હાથમા રાખી મુમાફરી કરે છે કાઈ જમાએ બેસતાં હાથમાના ઝાકુથી સાફ કરી બેસે છે કારણ કે જીવ હિંસા ન થાય. પાણી પોતાની પાસેનું પીરે છે, કારણ બીજનું કદાચ ગાળ્યા વગરનું હોય તો જીવ હિંસા થાય વળી જોતોમા યતિ અને આવક એવા બે બેદ છે. જે ઉદાસીન કે સાતુ હોય તે યતિ કહેવાય છે તે બીજા માગી ખાય છે. અને આવકા સસારી હોય છે, તે યતિઓ—સાધુઓને બિચ્ચા આપે છે.

મહાવીર સ્વામી પછી જોતોમા આઠ મત પડ્યા છે તેમા આઠમો નિન્દવ બોટીક થયો તેણે દિગમરી મન ચલાવ્યો પહેલા બધા એતાવરી હતો મહાવીર સ્વામી પણ દિગમર હતો.

સ્વેતાંમરો ઘોળા વચ્ચે પહેરે છે. તેમા પણ ધણુ બેદ છે. જોતો ભૂતિ પૂળને પહેલાથી માને છે જપ, કથા, વાતોને તે વ્યાખ્યાન કે વખાણુ કહે છે જોતોમા લુપક નામના લેખકે નવો ધર્મ ચલાવ્યો તેના શિષ્ય વજરમની પામેથી સુરતના લવજી વોહોરાએ દિસા લક્ષ મેદે પાટી બાંધી અને એના એવાના ધર્મદાસ છીપાએ હુદીવાતો નવો પણ ચલાવ્યો. હુદીવા પુખ્ત, વખાણુ વિગેરેને માનતા નથી પણ અહિમા ધર્મ માને છે.

જોતોમા ૨૪ તિર્થકરો થયા છે તેમા આદિનાથ પહેલા તીર્થકર થયા. તેમણે જૈનમત સ્થાપ્યો અને ૨૩ મા પાર્શ્વનાથ અને ૨૪ મા મહાવીર સ્વામીએ જૈનધર્મનો સારો ફેલાવો કર્યો હતો.

પ્રકરણ ૭૪ મું.

ખ્રિસ્તિ ધર્મ સંસ્થાપક.

જીસસ ક્રીસ્ટ-ઈશુખ્રિસ્ત.

ખ્રિસ્તિ ધર્મ જીસસ ક્રીસ્ટે સ્થાપ્યો છે જીસસ ક્રીસ્ટનો જન્મ ઇ. સ ની પૂર્વે ૪ મા જૈસનેમ પાસેના બેથનહેમ ગામે થયો હતો. તેની માનુ નામ મેરી અથવા મરીયમ હતું મરીયમ દલાગુ પૌત્રપત્રો અને ઇશ્વર ઉપર શ્રદ્ધાગુ હતી તેનો વિવાહ માહુદી ધર્મના જોસેફ સુતાર સાથે થયો હતો. પણ તેના લગ્ન થયા પહેલાજ તે ગર્ભવતી થઈ, જેથી જોસેફ જોમાયો અને તેણે વિવાહ કરવાની ના પાડી મેરીને પુત્ર જન્મ્યો તે જીસસ ક્રીસ્ટ કહેવાયો. બુડિયાના પાદશાહ હેરોડે જીસસને જન્મ થયો છે અને તે પેશવર મણાશે એમ માની તેણે બેથન હેમની આગવાચ લક્કરી ટુક-

હીઓ મોઢી જે વર્ષની અંદરના છોકરાને મારવાનો હુકમ કર્યો, પણ આ વાત મેરીએ જાણવાથી તે જીજ્ઞસને લઈ ચીમરમા નાસી ગઈ

જીજ્ઞસને જોઈતી ફેળવણી ન મળવાથી તે સુનારનો ધણો કરતો તે નાનપણથી ધર્મિષ્ઠ હતો તે દરવર્ષે ધર્મકાર્ય માટે જેઝસલેમ જતો. જ્યાં હેરોડે બાળકોની કતલ કરવા માડી ત્યારે યાહુદી ધર્મગુરૂ ઝાકઆરી આસની સ્ત્રી ઇલીઝાબેથ પોતાના પુત્ર જ્યોનને લઈ જમણમા નાસી ગઈ તે જ્યોને મોટા થતા પ્રથમ પેગ્યરનુ કામ શરૂ કર્યું અને ખ્રિસ્તી ધર્મનો ફેલાવો કરવા લાગ્યો. તે બધું કાર્ય કાષ્ટ માટે કરતો એમ કહેવાય છે તે જ્યોર-ડન નદીનું પાણી જાડી બાપ્ટીસ્ટની ક્રિયા કરતો.

જીજ્ઞસ કાષ્ટ આ નદી કિનારે જ્યોનને મળ્યો અને જ્યોને તેને બાપ્ટીસ્ટની ક્રિયા કરી પોતાનો સઘળો અધિકાર સોંપ્યો પછી જીજ્ઞસ ૩૦ વર્ષની ઉંમરે ખ્રિસ્તી ધર્મનો ઉપદેશ કરવા લાગ્યો તેણે વનમા જઈ ૪૦ દિવસના ઉપવાસ કર્યા હતા આ નવા ધર્મની યાહુદીઓને ખબર પડવાથી તે ધણી ઉરકેરાઈ ગયા કાષ્ટ જમણમાથી આવી એથઆમઆરામા ઉપદેશ કરવા લાગ્યો તેને પહેલા ૫ શિષ્યો થયા તે પછી તે પોતાની મા મરીયમને મળ્યો તે ઈ સ ૩૦ મા નાઝરેથમા રહી ખ્રિસ્તિ ધર્મનો ઉપદેશ આપવા લાગ્યો.

યાહુદીઓ તેના મતથી વિરૂદ્ધ હતા, ધણીવાર તેઓ તેના ઉપર પથરા નાખતા તોપણ તેથી કાષ્ટ હારી ન જતા ઉપદેશ આપતા તેને યાહુદી ઓએ મારી નાખવાનો વિચાર કર્યો જેથી તે નાસી કાપરનોમમા ગયો આ વખતે હેરોડ આડીયાસે જ્યોનને મારી નાખ્યો તે પછી ઇશુ એક ટેકરી પર ઉભા રહી પોતે ખુદા તરફના પેગામો લાગ્યો છે એવું જાહેર રીતે કહેવા લાગ્યો. તેથી તેના ૭૦ શિષ્યો થયા.

ઇશુએ તે શિષ્યોમાથી ૧૨ શિષ્યોને પાસે રાખ્યા યાહુદિઓ તેને ઉપદેશ સાબળતા નહિ, યાહુદીઓ તેને કહેતા કે તું દમણમાજ અને હુગ્યો છે, તને સેતાનો તરફથી એમ કરવા કહેવું જણાય છે છતાં કાષ્ટે તે વાત ન માની પોતાનો ઉપદેશ આપવા માગ્યો ત્યારે યાહુદીઓએ તેને કહ્યું કે તું ખુદા તરફથી આવ્યો છું નિશાની શી ? ત્યારે કાષ્ટે કહ્યું કે તમે આ દેવળને બાગી નાખો તો હું તેને ત્રણ દિવસમા પાછું હવું તેવું કરી આપુ આથી યાહુદીઓ ગુસ્સે ચઈ તેને પથરા મારવા લાગ્યા જેથી કાષ્ટને નાસી જવું પડ્યું.

કાષ્ટે ધણી અમકારો કર્યા છે એમ કહેવાય છે તેણે આખળા

લુધને સાળ કર્યા હતાં, કહેડવાળાના કહેડ મટાડ્યા હતા, અનેક રોગો મટાડતા. કાષ્ટરોે બધા લોકોને પોતાના ધર્મમાં દાખલ કર્યા છે. યાહુદીઓ તેના ઉપર શત્રુતાવ રાખતા અને તેને મારી નાખતા મથતા. જેથી કાષ્ટરોેને ધરતીવાર સતાવુ પડતું જીવસનો શિષ્ય જુદાસ યાહુદીઓને મળી ગયો અને તેણે કાષ્ટરોેને સતાવાની જગ્યા યાહુદીઓને મળી જેથી યાહુદી લશ્કરી ટુકડી ત્યાં ગઈ અને કાષ્ટરોેને પકડી બધા માર માર્યો.

પ્રથમે તે ટુકડી પકડીને યાહુદી ધર્મગુરુ કાષ્ટ આસફ-જેસફ પાસે લઈ ગયા ત્યાં તેને બધું કુખ દીડું સ્કવારમાં યાહુદી ધર્મગુરુઓની સભા થઈ તેમાં સર્વે એક મને જીવસો ફાસીમે ચડાવેલો એવો ઠરાવ કર્યો. પણ ફાસીની સજા કરવાનો અધિકાર જુડિયાના મર્નર પાછોડેને હતી, જેથી તેની પાસે જીવસને લઈ ગયા. યાહુદીઓએ તેના ઉપર ખોટા લેખો મૂકી તેને ગુન્હેગાર ઠરાવ્યો અને તે પછી તેને ફાસાનો બધો માર માર્યો. જેથી તેના શરીરમાંથી લોહી ઝડેલા લાગ્યું મારથી તેનું શરીર કુચી ગયું. તેને ખૂબ મારી તેને જ્યાં ફાસી દેવાની હતી ત્યાં કુચ ઉપર લઈ ગયા પછી કુચને જમીન ઉપર ખોસી જીવસને તેની ઉપર હાથ પગ લાગ્યા કરાવી લોહાના ખીનાથી જડી દઈ તેને મારી નાખ્યો. આ સ્થિતિમાં તેને અત્યંત દુખ થયું.

આ વખતે પણ તે ધૈર્યથી ઉપદેશ આપેલો તેણે અનેક સકોટ મડલ કર્યા પણ ઇધર ઉપરથી શ્રદ્ધા છોડી નહોતી તે સત્યને સ્કાનો, પોપને બિસ્કારતો, તેણે પોતાનો ધર્મ ચલાવ્યો. તેના શિષ્યો કાષ્ટ વિદ્વાનો નહોતા જતા અત્યારે તેનો ધર્મ બધા લોકો પાસે છે તેના ધર્મની ગાદી પ્રદાલીના રામ શહેરમાં સ્થપાઈ, તેની ગાદી ઉપર એસનારા પોપ કહેતાય છે, તેની સત્તા રાજ અને પ્રજા ઉપર વધી ધર્મ વિરૂદ્ધ વર્તનારને પોપ શિક્ષા કરતો તેની અત્યંત સત્તા હોવાની કેટલાકે તેમની સત્તા ન માનવાથી તેમાંથી ત્રણ પચ નીકળ્યા પોસ્ટરો, પોપને માનના નથી, રામન કેથોલિક પોપને માને છે અને ગ્રીક એવા ત્રણ પચ છે. આ ત્રણ પચમાં પણ જુદા જુદા બધા પચો છે.

રામન કેથોલિક મંદિરમાં પ્રથમી આ મેળી અને સેન્ટ જોનની મુર્તિઓની પૂજા ચાલે છે. પ્રથમના શિષ્ય સેન્ટ પોલ અને સેન્ટ મોથ્યુસે બાઇબલ રચ્યું છે. આ ધર્મમાં ઇધરને નિરજન નિરાકાર જોતિસ્વરૂપ માને છે. બાઈબલને માને છે સવ બોધક ચોરી ન કરવી કુકર્મ ન કરવું, ખીજ પ્રાણીનો આત્મા મનુષ્ય જેવો ઐશ્વર્ય નથી એમ માને છે.

મકરણુ ૭૫ મું.

સુસલમાની ધર્મ સંસ્થાપક

હજરત મહમદ—પેગબર.

સુસલમાનો હજરત મહમદ પેગબરને માને છે મહમદ પેગબરને ૪૦ મ મકામા સને ૫૭૦ મા થયો હતો. તેમના બાપનું નામ અબ્દુલ્લા અને માનું નામ આમેના હતું મહમદના બાપના બાપ અબ્દુલ મોતાલિબે મકામા જમજય નામનો વેા બોદાવ્યો હતો તે મીઠા પાણીનો હતો. આરબ લોકોમા દરેકના બુદ્ધ ઈશ્વરતા હતા તે પોતાના દેવને નર બળી કે બીજા પ્રાણીઓના બળીદાન આપતા તેમા મહમદ સાહેબના બાપ અબ્દુલ્લા બળીદાનમાં આપવાના હતા તેમાથી બચી ગયા હતા તે ૨૫ વર્ષની રે મદીનામા મરી ગયા જેથી તેમના સ્ત્રી આમેના મરવા તૈયાર થયા હતા પણ તેવામા તેમને ઇ સ ૫૭૦ મા પુત્રનો જન્મ થયો.

મહમદ સાહેબના મા દુર્બળ હોવાથી તેમને ધાવણ આવતું નહોતું. તેથી તેમણે એક પહાડી સ્ત્રીની પાસ મહમદને ધવરાવવા મોકલ્યા તે મહમદને પોતાની સાથે લઇ ગઇ ત્યા પોતે ૫ વર્ષના થયા ત્યારે ઘેર આવ્યા આમેના તેને તેડી મદીના આવી અને થોડા વખત પછી તે પણ મરી ગઇ જેથી મહમદને અબ્દુલ મોતાલિબને સોંપ્યા ત્યા ઉછરી મોટા થયા. તેમને કાબતુલ્લા મદિર સંચવવા જવું પડતું ત્યારે મહમદને સાથે લઇ જતા કાબતુલ્લામા લોકો અપવાસ કરી પ્રાર્થના કરી કાળા પથ્થરને ચુંબન કરતા. આ જોઇ મહમદને પણ ધર્મના સંસ્કાર પડ્યા તેમની આઠ વર્ષની ઉંમરે અબ્દુલ મોતાલિબ મરી જતા પોતે કાકા આશુતાલેબને લા રહ્યા. મહમદને લખતા વાચતા આવડતું નહિ. તે કાકા સાથે ધણા દેશોમા વેપાર અર્થે મુસાફરી કરતા, તેથી તેમને ધણું શીખવાનું બન્યું.

મહમદ સાહેબની યાદદારતી ધણી હતી. એક ખ્રિસ્તી સાધુ બાહીશ મહમદની બાહોશી જોઇ ધણું ખુશ થયા હતા. તેમણે ધણું ધર્મોપદેશ-

કાના ઉપદેશ સાંભળી તે પ્રમાણે મનમા યાદ રાખતા. મહમદ સાહેબ બસરાથી મક્કા આવ્યા પછી ત્યાં કુરેશીને બહુ ધન વસ્ત્રની લગ્નપદ્ધતિ તેમણે બહુ બહાદુરી બતાવવાથી તેમની પ્રખ્યાતિ થઇ તે બકરા ચારવા જગલમાં જતા ત્યાં ધણા વિચારમાં પોતે સિલ થતા તેમના કાકાએ તેમને ખતીજ નામની વિશ્વવાને ત્યાં તેમને નોકર રખાવ્યા, તેમણે વેપારથી ખતીજને ઘણું ધન મેળવી આપ્યું જેથી તે ખતીજને તેમની સાથે લઇ કયું આ વખતે મહમદની ઉંમર ૨૮ વર્ષની અને ખતીજની ઉંમર ૪૦ વર્ષની હતી.

મહમદને તે પછી કાસિમ અને હામીમ બે પુત્રો અને જેનેબ, રૂકય્યા યાકોબામ અને ફાતમા ચાર પુત્રીઓ થઇ. પુત્રો નાનપણમાં ગુજરી ગયા. આ વખતે શમન લોકાના બુદ્ધમથી યાહુદીયો અરબસ્તાનમાં આવ્યા હતા તેઓ મૂર્તિ પૂજા કરતા તેઓ મેરી અને હશુની પૂજા કરતા આ વખતે મક્કામાં ઘોળે દિવસે છુટ થતી અને મારા મારી ચાલતી બ્યબિચાર પથુ વધ્યો હતો.

આ જોઇ મહમદ સાહેબે લોકોને ધર્મ રસ્તે વાળવાનો વિચાર કર્યો. અને નવો ઇસ્લામી ધર્મ ફેલાવવાનો વિચાર કર્યો. પોતે ધનવાન સ્ત્રી સાથે પરણ્યા હતા એટલે કમાવાની ચિંતા નહોતી

સર્વથી પ્રથમ સને ૬૧૧ માં તેમણે પોતાની સ્ત્રી ખતીજને કહ્યું કે મને ઝખીયલ શીરસ્તો આવી અહીંનો હુકમ ફરમાવી ગયો છે કે તું તારા દેશમાં જઈ ખરા ધર્મનો બોધ કર કે હથર એક છે મુર્તિ પૂજા ઉપર તેણે કોપ કર્યો છે અને તેના પેગબર મહમદના વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખે આ વાત ખતીજને સત્ય માની મૂર્તિ પૂજા છોડી તેજ પતિની શિખ્યા બની તેમ તેણે પોતાની પુત્રીઓ અને ગુલામ જૈયદને તે ધર્મમાં આવ્યા. મહમદે પોતાના કાકાના પુત્ર અલીન અને એક મુખી અબુઅકરને પોતાના ધર્મમાં લીધા

મહમદ સાહેબે આવી રીતે પ્રથમ ૧૩ શિષ્યો કર્યા અને બીજા ત્રણ વર્ષની અંદર ૨૪ શિષ્યો થયા, આ સર્વ મહમદને માન આપતા અને અન્યને ઇસ્લામી ધર્મમાં દાખલ કરતા મહમદે મક્કાના સત્તાવાળાને પોતાના ધર્મમાં દાખલ કર્યો. એક દિવસે તેમણે પોતાના સગાને બહુત આપવા નિમિત્તે બોલાવી બધાને પોતે પેગબર છે એવું સમજાવવા લાગ્યા, તેમણે મૂર્તિપૂજાની જાહેર નિંદા કરવાથી તે લોકો તેમના ઉપર ગુસ્સે થયા અને તેમના ઉપર લાકડીઓ મારવા માંડી અને મહમદને અરબી

નાખ્યા ઉભા થયા પણ તેમના કાકા અશુનાશિવના સમજવવાથી તે બધી ગયા આ પછી કુરેશી આરમો તેમની જાન ઉપર હુમલો કરવા લાગ્યા.

મહામદે કામતુલા મદિરની મુર્તિઓની નિંદા કરવા માડી જેથી લોકોએ તેમના ઉપર હુમલો કરી તેમને યુગળારી નાખ્યા તે વખતે પણ તેમને અણુબકરે બચાવ્યા હતા મહામદ સાહેબ ઉપદેશ આપવા લાગ્યા એટલે કુરેશીઓ તેમના ઉપર જીનમ કરવા લાગ્યા જેથી ૮૨ પુરુષો અને ૧૮ સ્ત્રીઓ મહામદ સાહેબની આજ્ઞાની લાલ સમુદ્રની પાર એમીસીની યામા જમ રહ્યા વળી મહામદનો એક સગો બોમર પણ તેમના પથમાં લાગ્યો, તે પછી મહામદની સ્ત્રી ખતીજા ૬૪ વર્ષની ઉંમરે મરણ પામી અને મહામદના કાકા અશુનાશિવ પણ યુજરી ગયા મહામદને કુરેશી આરમો ધણુ સતાવવા લાગ્યા જેથી પોતે નાસીને નામ્ફ્ર શહેરમાં ગયા ત્યાં પણ દેવીને માનનારા લોકો તેમને પગવવા લાગ્યા એટલે પોતે મક્કા આવ્યા.

અહિં મદિનાના લોકો યાત્રા માટે આવ્યા હતા તેમાંના ધણુ મહામદને પેગબર તરીકે માનવા લાગ્યા મદિનામાં ઇસ્લામી ધર્મ દાખલ થવાથી કુરેશીઓએ મહામદને મારી નાખવા માટે કેટલુંક ઇનામ જાહેર કર્યું મક્કાનો ગવરનર અણુસોશીયાન પણ મહામદના ખામ શત્રુ હતો તેથી મહામદ અહીંન પોતાનો ઝમો પડેરાની મદિના નાસી ગયા ત્યાં વધુ લોકો તેમને પેગબર તરીકે માનવા લાગ્યા.

મહામદ સાહેબ મક્કાથી મદીના ઇ.સ. ૬૨૨ માં નાસી આવ્યા ત્યારથી હીજરી સન શરૂ થયા મક્કાવાળાઓએ મહામદ માહેમને મારી નાખવો વિચાર કર્યો હતો. મહામદ હમેશા નમ્ર બોલતા અને કહેતા કે ધર્મનો ફેનાવો કરવા માટે શસ્ત્રને બદલે વચનનો ઉપયોગ કરવો લોકોએ તો તેમના શિષ્યોને અને તેમને કુખ દેવા ધાર્યું એટલે શરૂ આરમોને કાલુમા લાલ નરમાઇને બદલે તરવાર ચલાવી તેમને તામે કરવાનો તેમણે ઉપાય કર્યો અને તેમને કંઈ કે લગાઇમાં મરનારને સ્વર્ગ મળે અને અપ્સરા પરણશે જેથી હુટ કરનારા આરમોએ તનવાગ ચલાવી ટોળામધ એકઠા થઇ હથીયાર લઈ કુરેશી લોકોના વેપારની વસ્તુઓ ભરેલા ઉટ લુટાવ્યા પછી કુરેશી ઉપર ત્રણ હુમલા કર્યા અને ચોથો હુમલો રમજાનના દિવસોમાં કર્યો.

મહામદ સાહેબે કુરેશીની વેપારની વસ્તુઓ લુટાવી અનેકને ફેદ કર્યા જેથી મદિનામાં લોકો ઉશ્કેરાયા તેમને શાત કર્યા ફરી હુટ ચલાવવાની

પાછી આજ્ઞા કરી જમણી આરમો લુટની લાલચથી મહમદ સાહેમના ધર્મમાં આવ્યા. આવા લડાયક લોકો એકઠા થવાથી કુરેશીઓપણે ત્રણેક હજારનું સૈન્ય લઈ તેમની સાથે લડાઈ કરવા આવ્યા. અને ઓહદ પહાડ પાસે મોટી લડાઈ થઈ તેમાં મહમદની હાર થઈ. તે પછી મહમદ ૪૦૦ સારા શિષ્યો સાથે સને ૬૨૮ માં હજને પહોંચે મક્કા ગયા, પણ કુરેશીઓએ તેમને અહર પેસવા દીધા નહીં જેથી પાછો આવ્યા.

મહમદ સાહેબે પછી દેશાવરના રાજાઓને પત્ર લખાવ્યા કે તમે સર્વ એક અલ્લા અને પેગમ્બર મહમદને માનો તેની કાંઈ સારી અસર થઈ નહિ પણ ખાલેફ અને ઓમર તેમનામાં બન્યા. તેમને મહમદે સરદારી આપી ખાલેફને 'અલ્લાની તરવાર' નો ઈફ્કામ આપ્યો. પછી બધાએ ૧૦ હજાર માણસોનું સૈન્ય લઈ મક્કા ઉપર ચડાઈ કરી. મક્કાવાળા સૈન્ય વધુ જોઈ સામે ન થતા તાબે થયા. કુરેશીઓના મુખીએ ઇસ્લામી ધર્મ માન્યો તેમાના ૪ જણને મહમદ સાહેબે ફારસીની શિક્ષા કરી અને મક્કા તાબે કર્યું પછી મહમદ સાહેબે ઉટ ઉપર બેસી કાબતુલ્લા મદિરની સાત વાર પ્રદક્ષિણા કરી અને તેમના સાથીઓએ મદિરની અદરની દેવની મુર્તિઓનો અને દોરોનો નાશ કર્યો તે પછી એક પ્રાત સિવાય આખા અરસ્તાનમાં ઇસ્લામી ધર્મ શરૂ થયો.

મહમદ સાહેમ સાદા, ધર્મા કરતા, વાચાળ, ધર્મિષ્ઠ અને જે ખર્ચ લાગ્યું તેને સાચું માનનારા હતા જ્યારે તેમનો પ્રાણુ લેવાનો શત્રુઓએ વિચાર કર્યો ત્યારે જ તેમણે શત્રુ ચલાવવાની આજ્ઞા આપી. મહમદ સાહેબ તે વખતે જે ધર્મનો બોધ આપતા તે તેમના સાથીઓ લખી લેતા અને તેનો પાછળથી જે સમજ કરીને એક મથ કર્યો તેને કુરાન કહે છે.

મહમદ સાહેબને એક ચાહુદ્દુલ્લી સ્ત્રીએ ઝેર આપવાથી તે સને ૬૨૨ માં મરી ગયો હતા. તેમને પુત્ર ન હતો પણ તેમનો બત્રીજો અલી તેમનો વારસ હતો તેની સાથે પોતાની પુત્રી ફાતમા પરણાવી હતી તેને હસન અને હુસેન બે પુત્રો થયા મહમદ સાહેબ મરી ગયા પછી તેમની સ્ત્રી અયસાએ કહ્યું કે હજરત મહમદ સાહેબે કહ્યું છે કે મારા અણુનકરે સર્વ અધિકાર ચલાવવો, આ વાત પ્રજાએ માની એટલે અણુનકર ખલીફ થયા અને અલીનું કાંઈ ચાલ્યું નહિ.

મહમદ સાહેમની બીજી સ્ત્રી હાફસાના પિતા ઉમ્મરને મહમદે જ મોટા સરદારની જગા આપી હતી. તેણે પોતાની સરદારી ઉસમાનને આપવાથી ઉસમાન ખલીફ થયા. જેથી વળી અલીનું કાંઈ ન ચાલ્યું અણુનકર

કરના પુત્રે હિસ્માનને મારી નાખ્યો ત્યારે અલીને સરદારી આપનાથી ધરિલામી ધર્મમાં પાછળથી શીવા અને સુની એવા એ એક પડી ગયા છે. સુની લોકો અણુબકર, હિમ્મર અને હિસ્માનને ધર્મામ તરીકે માને છે અને શીવા તેમને ન માનતા અલીને ધર્મામ તરીકે માને છે.

મહમદ સાહેબ ખુદા—પરમેશ્વર એક છે એમ માનના તે અત્યંત જ્યોતિ સ્વરૂપ છે, અવતાર લેતો નથી, અને તેની જ્યોતિ આપણા શરીરમાં રહેલી ચૈતન્યની જ્યોતિને મળતી છે એમ કહેતા તેણે આપણા જીવનમાં આત્માને ઉત્પન્ન કર્યો છે આત્માથી અત્યંત કરણ, અને અત્યંત કરણથી સર્વ શરીર પ્રકટ થયું છે આ નુર હમેશા ચમકે છે તે સર્વ વ્યાપક છે અને તેની બહારી કરનાથી પ્રસન્ન થાય છે જેથી સત્ય બોલવું, પવિત્ર રહેવું, સર્વ શક્તિમાન એક ખુદા છે બહારી રસ્તો ખાનવાર પેગમર છે અને મહમદ પેગમર છે. પેગમર છે સાચું બોલવું, ચોરી, ખૂન, બંધિયાર, અપાય ન કરવો, માદક પદાર્થો ઉપયોગ ન કરવો, દયા રાખી, સર્વ પર બાઈ જેવો સ્નેહ રાખવો બાજ ન ખાવું, મામ મદિરાનું મકલું ન કરવું, રોજ પાચ વખત નમાજ પઢવી, રોજ પાણી, કલમો પઢવી, ખરાબ વિચારો ન કરવા એ ધરિલામી ધર્મના સિદ્ધાંતો છે.

ખુદા—પરમેશ્વર સિવાય બીજો કોઈ દેવ નથી અને મહમદ પેગમર ખુદાનો સંદેશ લાવનાર છે, સર્વ શુભ કાર્ય ખુદા—પરમાત્માને અર્પણ થાઓ એવા તે કલમો પઢે છે પીર, પેગમર ને ફકીરને તેઓ માને છે દરમને કે કમરને પુખ્ત, ધુપ, દીપથી પૂજી શ્રીફળ વધે છે મક્કાના કાબતુલા મદિર તરફ જોઈ નમાજ પઢનારો રીવાજ છે મક્કામાં કાબતુલા નીચે મજમ નામે કુવો છે તેના પાણીથી યાત્રાગુઓ ન્હાવાથી પવિત્ર થયેલા ગણે છે તે પાણીને વાસણમાં ભરી ઘેર લાવે છે ત્યાં મદિરામાં પવિત્ર એવા કાળા પથ્થરને સાતવાર ઘુમન કરે છે.

મરણ પામેલા માણસોને કબ્રમાં ના દિવસે એકજ વખતે જીવતા કરીને ખુદા ધનસાદ કરશે, સારા કર્મ કરનારને પોતાની પાપે રાખી નકારા કર્મ કરનારને નરકમાં નાખશે એમ માને છે પુનર્જન્મને માનના નથી તેઓ સ્વર્ગને જીવત કહે છે અને નર્કને દોજખ કહે છે. પરમેશ્વરને ખુદા, અલ્લા, હકતાલા, મૌલા, કરીમ, બાકય એવાં નામ કહે છે. સાં મુસલમાનો હજરત મહમદ પેગમરને માને છે.

પ્રકરણ ૭૬ સુ.

પારસી ધર્મ સંસ્થાપક

મહાત્મા જરથોસ્ત

પારસી ધર્મ સંસ્થાપક જરથોસ્ત ઇ. સ. પૂ. ૧૫૭૧ માં ઇરાન દેશનાં તેહેરાન નામના રહે ગામમાં થયો હતો. જરથોસ્ત એ પારસીઓના પેગંબર ગણાય છે. તેમની માતૃ નામ પોઉરૂ અરપ અને માતૃ નામ દાગડેહ હતું. તેમના બાપ ફરેફુન બાદશાહના વશમાં થયા હતા. જરથોસ્તને એક બી હતી અને તેમને ૩ પુત્રો અને ૩ પુત્રી હતા.

જરથોસ્તે પોતાના શાસ્ત્રમાં પૂર્ણ જ્ઞાન મેળવી મુર્તિપૂજા અને જાદુ વિગેરેના બંધો સામે થઈ નિરજન નિરાકાર ઇશ્વરને માનવાનો ઉપદેશ કરી પ્રથમ બાક્ટ્રીયામાં ધર્મ ફેલાવ્યો. પછી ઇરાનમાં ગયા તે પછી બલ્ખ શહેરના કેટલાક માણસોને પોતાના ધર્મમાં લીધા.

પોતે ૩૦ વર્ષની ઉંમરે ધર્મનો પેગામ લઈ ઇરાનના શહેનશાહ ગુસ્તાસ્પના દરબારમાં ગયા. ત્યાં અન્યધર્મીઓની સભા થઈ તેમાં મહાત્મા જરથોસ્તે વિવાદ કરી અન્ય ધર્મવાળાઓનું ખડન કર્યું છતાં ગુસ્તાસ્પ રાજાએ કોઈ અન્ય ધર્મવાળાની ઉજ્જેરણીથી જરથોસ્તને કેદ કર્યો,

એક વખતે રાજાને કાંઈ પીડા થઈ, ધણી ઉપાય કર્યા છતાં આરામ ન થવાથી તે જરથોસ્તે કહેવરાવ્યું કે જો તમે મને મુક્ત કરી મારો ધર્મ કબુલ કરો તો હું તમારો રોગ મટાડું. રાજાએ તે વાત કબુલ કરવાથી મહાત્માએ તેનો રોગ મટાડ્યો. જેથી રાજાએ સેળીમન ધર્મ છોડી જરથોસ્તનો મત સ્વીકાર્યો અને જરથોસ્તે પોતાની ૪૦ વર્ષની ઉંમરે નવે ધર્મ સ્થાપ્યો. પછી જરથોસ્તે બાક્ટ્રીયાના રાજાને પોતાના ધર્મમાં લીધા. તેણે સિથીયાના રાજાને કહ્યું કે તમે જરથોસ્ત ધર્મ પાળો તો હું તમારી અંડણી આપું. તેથી એ રાજાએ બાક્ટ્રીયાના રાજા ઉપર ચડાઈ કરી બલ્ખ શહેર લઈ લીધું. અને પેગંબર જરથોસ્ત અને બીજા ૮૦ ઉપાધ્યાયોને મારી નાખ્યા, પછી બાક્ટ્રીયાના રાજાએ સૈન્ય સાથે ચઢાઈ કરી સિથીયાને મારી નાખ્યા અને રાજ્ય પાછું મેળવ્યું. પછી તેમણે જરથોસ્ત ધર્મ સારો મેલાવ્યો. મહાત્મા જરથોસ્તે ૬૭ વર્ષની ઉંમરે શત્રુ રાજાની તર-

વારના પાથી દેહ હોડ્યો હતો. જરથોસ્ત ધર્મ પ્રમાણે પરમેશ્વર એક અને અનાદ્ય છે. સત્ય શુભ કર્મની આધિષ્ઠાતા સ્થિત હોરમઝદ છે અને અસત્ય અશુભ કર્મની અધિષ્ઠાતા થાકત અહેરીમન છે. શીરસ્તાઓ મનુષ્ય જાતિની બ્યવસ્થાઓનો નાશ કરવા મથે છે પણ તેને ફાવવા દેતા નથી અને હોરમઝદનો જય થાય છે.

જદમા પરમેશ્વરને અહુરાજ કહે છે મોટા દેવ હોરમઝદ ગણાય છે બેહેસ્ત સ્વર્ગમા વસે છે તેઓ મુર્તિ બનાવતા નથી પણ આકાશને જીવિતર દેવ ગણી તેને ઉઘી જગાપર જઈ ભોગ આપે છે સૂર્યને આદિતાય, મીથ રાશ કે મેહેરયજદ કહે છે ચંદ્રને મહાનાય, એનીષ્ટીય ને અગ્નિશુરખાક કહે છે ઇશ્વરના ખાક નુરમાથી પેદા થયેલી અગ્નિની જોતિ છે. તેથી આતસ-અગ્નિ તેની ઓળખાણુ આપનાર છે

તેઓ સૂર્ય અથવા જગતમા બપોળી રહેલા આનસ, અગ્નિમા ચંદન, ગુગળનો સુગંધી પદ્મ્ય હોમી હોમ, હવન, ધુપ કરી હોરમઝદની સ્તુતિ કરે છે વાયુ, પાણી, પૃથ્વી એ તત્ત્વોને પણ માને છે કુકર્મ કરવું નહિ, અસત્ય બોલવું નહિ, જીવહિંસા ન કરવી, આચારવિચાર પાળવો, તેમ ન વર્તનર પાળી ગણાય છે સ્નાન કરવું, પવિત્ર રહેવું, દયા, ક્ષમા રાખવી સત્સંગ કરવો આહાડછેટ ન રાખવી, પાણી ગાળીને પીવું, પાપ ધુવડવો હિંસા અહુરમઝદ રાખે છે માટે તેની આજ્ઞા પાળવી વિગેરે જરથોસ્થ ધર્મના સિદ્ધાંતો છે

જદ બાપા અને સસ્કૃતમા થોડો ફેર છે હિંદુ જેને શીર કહે છે તેને જરથોસ્તીઓ સુરવદેવ કહે છે હિંદુની માફક જરથોસ્તો પણ એક પરમાત્માને માને છે જરથોસ્તી પારસીઓ તેમ હિંદુઓ આય કહેવાય છે જરથોસ્તીઓ અનેક દેશોમા ફરી પારસ્તામા જવાથી પારસી કહેવાય છે

જરથોસ્થ ધર્મમા આજ્ઞાઓની પેઠે ઉત્તરીય વચ્ચે નહિ હોય તો તેને બદલે એક વધુ યજ્ઞોપવિત પહેરવું. પારસીઓ ઘેટાના ઉનનું યજ્ઞોપવિત પહેરે છે તેને કુસ્તી કહે છે તે કહે બાધે છે અને તેને પવિત્ર ગણે છે. ઉત્તરીય વચ્ચેને બદલે સદરા શરીર ઉપર રાતદિવસ રાખે છે

પારસીઓ અગ્નિ જેમા રાખે છે તેને અગીવારી કહે છે તેમા અગ્નિનો કુડ હોય છે જેમા સુખદ વિગેરે હોમે છે હિંદુઓ માફક તેઓ અગ્નિ, સૂર્ય, પાણી સમથી ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરે છે ધર્મક્રિયામા યૌમુત્તરો ઉપયોગ કરે છે તેમની ઘણી ક્રિયાઓ આર્યધર્મને મળી છે, તેમના પવિત્ર મથોમા અવસ્તાજદ વિગેરે ઘણા ગ્રંથો છે.

મહાત્મા જરથોસ્તે જરથોસ્તધર્મ અજ્ઞાવ્યો તે ધર્મ હાલ પારસી લોકો આને છે અને જરથોસ્તને તેઓ પેગબર તરીકે માને છે

ભાગ ૮ મો.

ધર્મિયો ભકતો.

પ્રકરણ ૭૭ મું.

તુલસીદાસ

તુલસીદાસ રામના ખરા ભક્ત થઇ ગયા તેમનો જન્મ સવત ૧૬૩૧ માં યમુના નદીના કાઠે ચિત્રકોટથી આડ ગાઉ ઉપર રાજપુરી ગામ છે ત્યાં થયો હતો તુલસીદાસના બાપનું નામ આત્મારામ હતું અને સરવરીયા બ્રાહ્મણ હતા. તેમને ૧૦ વર્ષે જન્મ્યાં આપી વેદનું અધ્યયન કરાવ્યું પોતે શુદ્ધિવાન અને જ્ઞાની હતા તેમની સ્ત્રીનું નામ મમતાદેવી હતું.

તુલસીદાસના પત્ની મમતાદેવી પતિવ્રતા અને માધ્વી હતા. તે પોતાના પતિ ઉપર પ્રેમ રાખતા તુલસીદાસને પોતાની સ્ત્રી ઉપર અત્યંત પ્રેમ હોવાથી તે તેમને અત્યંત ચ્હાના અને સ્ત્રીથી ધડીવાગ પણ વેગળા ખસતા નહિ. તેમને સ્ત્રી વગર ચેન પડતું નહિ એવા તે વિષયાસક્ત હતા. તે મમતાદેવીને પોતાની પાસેથી પણ પણ ખસવા દેતા નહિ.

એક વખત મમતાદેવીની મા માદા હોવાથી તેમને તેમના પીયેર-માથી તેડવા આવ્યું, તુલસીદાસે પોતાની સ્ત્રી તેને પીયેર જાય તે કીક ન લાગવાથી મોકલવાની ધડી ના પાડી પણ લોક લજ્જાથી તેમના માએ મમતાદેવીને પીયેર મોકલવી પડી આ વખતે તુલસીદાસ નદીએ ન્હાવા ગયા હતા ત્યાંથી આવ્યા પછી ઘેર પોતાની સ્ત્રી મમતાદેવીને ન જોતાં તરતજ ઉઘાડા પગે અને ઉઘાડા માથે, ખમ્મે ધોયેના ધોતીયા સાથે ઉઘાડા શરીરે જેવા નદીએથી આવ્યા હતા તેવાજ પોતાની સ્ત્રીને મળતા પોતાને સાસરે ગયા અને ત્યાં મમતાદેવી પોતાના બાઈ બાકુ સાથે વાત કરતા હતા ત્યાંથી સાથેથી પોતાના પતિ તુલસીદાસને આવતા જોયા, અને તરત છડીને થકાર આવી પતિને કહ્યું કે હજુ તો હું હમણાજ અહીં આવી છું તેવામાં

તમે મારી પાછળ પાછળ આવો વેશે કેમ આવ્યા ? લોકો કુ કહેશે ! જરા ચરમ તો રાખો તમે મારી પાછળ ફરશો તો લોકો વાતો કરશે આવો આવજો પ્રેમ તમે મારી ઉપર રાખો છે તેવો જ જો આપ પરમાત્મા ઉપર પ્રેમ રાખો તો આપ આ ભવસાગર તરી જાગો.

આટલું સાબળી તુલસીદાસને સ્ત્રી પ્રત્યે ધણુ લાગી આવ્યું અને પોતાને વૈગમ્ય ઉત્પન્ન થયો પોતાને આ વિષયાસક્તપણુ ડીક ન લાગ્યું, તત્કાલ તે સ્ત્રી પાસથી પાછા વળ્યા અને ઘેર ન જતા વનમાં ગયા આ પ્રાણીનો મોહ ઉતરી ગયો અને તે પ્રેમ પ્રણુ ઉપર ચોટયો.

પ્રશ્નરતે શોધવા તે વનમાં ગયા. સર્વ સસાર વ્યવહારનો ત્યાગ કર્યો. ક્રોધ આપે તો ખાવું પણ બીજું ન માગતી એવું અપાયક વ્રત લઇ રામનું ભજન કરવા લાગ્યા તેમને હનુમાનના દર્શન થયા, અને હનુમાને રામના દર્શન કરાવી સાક્ષાત્કાર કરાવ્યા.

તુલસીદાસના મનમાં એક વખતે ચોર ચોરી કરવા પેડા હતા તેમને ગમ ધનુષ્ય લઈ અટકાવ્યા હતા તે ચોર તુલસીદાસના શિષ્ય હતા. તેમણે ધણુ ચમત્કારો કર્યા છ તુલસીદાસ તીથે યાત્રા કરતા મથુરા અને વ્રજવન ગયા ત્યાં ભક્તમાગના કર્તા નાભાજીનો મેળાપ થયો હતો. તુલસી દાસ પોતાના ગુરુ જગન્નાથદાસ સાથે ધણુ તીર્થોમાં ફર્યા હતા ત્યાંથી મળી આવ્યા.

તેમણે પોતાની ૩૧ વર્ષની ઉંમરે રામાયણુ નામનો ગ્રંથ લખ્યો હતો તે અત્યારે તુલસીદાસ રામાયણુના નામથી પ્રસિદ્ધ છે, કાશીમાં તેમણે એક મઠ અને સીતારામનું મંદિર બંધાવ્યું છે તે મહાયોગી, ભક્ત અને સિદ્ધ હતા તેમણે રામાયણુ સિવાય બીજા પણ ધણુ ગ્રંથો લખેલા છે તેમના ગ્રંથો વ્રજભાષામાં છે તેઓ શકે ૧૬૨૪ માં ૪૬ વર્ષની ઉંમરે ગ ગા કિનારે સ્વર્ગરથ થયા હતા.

પ્રકરણુ ૭૮ સુ.

નરસિંહ મહેતા.

નરસિંહ મહેતા પ્રણુના પરમ ભક્ત થઈ ગયા છે નરસિંહ મહેતા વડનગરા નાગર ધાંધણુ હતા અને જુનાગઢના રહેવાસી હતા તેમના પિતાનું નામ વત્સરાજ હતું તેમના મોટા ભાઈનું નામ વધીધર હતું મા આપ નાનપણુમાં ગુજરી જવાથી નરસિંહ મહેતા મ્હોટાભાઈ પાસે ઉછરી.

મોટા થયા હતા નરસિંહ મહેતાની ઓનું નામ માણેક હતું તેમને એક પુત્ર અને એક પુત્રી હતા પુત્રનું નામ સામગ્રાસ અને પુત્રીનું નામ કુવરબાઇ હતું

નરસિંહ મહેતા સત્યવાદી, શાન્ત અને દયાળુ હતા તેને નાનપણથી સાધુસંગ કરવાની ટેવ હતી તે કાંઈ વડુ બણ્યા નહોતા તેમ કાંઈ ધધો રોજગાર પણ કરતા નહિ અને નવગ બેઠી રહેતા તેમને તેમના મોટા-ભાઈની વહુ ઝવેર ધણી વખત કહેતી કે આમ નવગ કેમ બેસી રહેો છો કાંઈ ધધો રોજગાર કરો એક વખતે તેમની ભાભીએ એવું મહેતુ માર્યું કે જેથી તમને પોને શહેર બહાર ગોપનાથ મહાદેવમાં ચાલ્યા ગયા અને માત દિવસ ઉપવાસ કરી શિવનું ધ્યાન કરવા લાગ્યા તે પછી પોને ગોકુળ મથુરા ગયા, અને ત્યાં એક વૈશ્ણવ માધુ પાસે વિદ્યાભ્યાસ કરી જાતી થયા

નરસિંહ મહેતા તે પછી ૪૫૨ બ્રજન ગાતા, અને બ્રજનો ગનાવતા ત્યાં જઈ તેમના ભાઈ તેમને તેડી જાત્યા પછી પોને જુનાગઢમાં જુલુ ધર રાખી રહેવા લાગ્યા તેમના ઓ પણ તેમની સાથેજ રહેવા લાગ્યા સસારમાં રહેવા છતાં પોતે સાધુ તરીકે સસારનો મોહ છોડી રહ્યા, તે પોતાને ત્યાં સાધુ સતોને તેડતા અને બ્રજનો ગનાવતા ગાતા ગુવસી પી માળા પહેરતા, ગોપીચંદનનું ડીકું કરતા તેમને પખાવ ને ઝડ સાથે બ્રજન ગાવાની વચ્ચે ટેવ હતી. પોને કૃષ્ણ પરમાત્માનું બ્રજન ગાતા જ્યાં બ્રજન થતું હોય ત્યાં નરસિંહ મહેતા પોતાનું ગમે તે કામ પડ્યું મુકી જતા.

એક વખતે પોતાને ત્યાં પોતાના પિતાનું શ્રાદ્ધ હતું અને તેથી આહાણો જમાડવાના હતા પોતે બ્રજનમાં સીકું લેવા ગયા ત્યાં એક બ્રજન મડળી બેઠી હતી તેમાં બ્રજન કરવા બેસી ગયા. અને ઘેર શ્રાદ્ધ છે ને સૂલી ગયા, એટલે શ્રી કૃષ્ણે નરસિંહ મહેતાનું રૂપ લઈ તેમને ઘેર જઈ શ્રાદ્ધનું કામ પુરું કર્યું હતું તેને ત્યાં સાધુ મો રહેતા તે પડ્યા પાથયા રહેતા પોતે તાત્કાલ સાથે બ્રજન ગાતા અને નૃત્ય પણ કરતા પોતે કૃષ્ણ ભક્તિ કરતા પોતે અન્યકવૃત્તિ રાખતા જે કાંઈ ખુશીયાં આપે તે લેતા અને પોતાના કુટુંબનું પોષણ કરતા જેથી વચ્ચે શ્રીમને તેમને આશ્રય આપતા

એક વખતે તેમની પુત્રી કુવરબાઇને સીમત હતું ત્યારે તેનું મામેડ તેમને કરવું પડે તેમ હતું પોને સસારી હોવા છતાં વ્યવહારમાં ચિત નહોતું જેથી લોકો પુત્રીનું મોસાણું શી રીતે કરશે એમ ધારી તેમની મસ્કરીઓ

કરતા આ વખતે તેમણે શ્રી કૃષ્ણના નામની હુંડી લખી હતી અને તે હુંડી શ્રીકૃષ્ણે વેપારીનો વેગ લઈ રસીકારી હતી તેમના પુત્ર સામળદાસના લગ્ન વખતે પણ તેમની પાસે પૈમા ન હોવા છતાં પરમાત્માએ તેમની લાજ ગાળી હતી ને પુત્રને પરણાવ્યો હતો.

એક વખતે કોઈ યાત્રાળુ હુંડી નખાવતા તેમની પાસે આગો, જેની પાસે રૂ. ૭૦૦) લઈ તેમણે દારકામાં શામળદાસના નામ ઉપર હુંડી લખી હતી અને તે હુંડીના રૂપિયા તે યાત્રાળુને દારકામાં શ્રીકૃષ્ણે શામળદાસનો વંશ લઈ આપ્યા હતા નરસિંહ મહેતા કૃષ્ણના પરમભક્ત હતા તેમના ભગ્નો હજુપણ પ્રજામાં ભાવથી ગતાય છે તેમની વર્તણૂકથી લોકો તેમને નિંદા પણ ખરા તેમના પ્રમાણીતા વધુ હિતવ છે નરસિંહ મહેતા અને મીરાંબાઈના ભગ્નો પ્રજાને હજુ પણ ઘણા રસમય લાગે છે તેમણે શ્રી કૃષ્ણની રાસક્રિડાના વર્ણનનું રાસમંડળ નામનું પુસ્તક ગુજરાતી ભાષામાં લખ્યું છે તે પરમભક્ત અને કવિ પણ હતા તેમનું નામ આજે ઘેર ઘેર કાયમ છે.

પ્રકરણ ૭૯ મું.

સૂરદાસ.

સૂરદાસ ભક્ત જાને જાણણ હતા તેમનું નામ મિથ્વમગ્ન હતું, તેમના બાપનું નામ રામદાસ હતું મિથ્વમગ્નના બાપ નાનપણમાં મૃત્યુ પામ્યા હતા. નાનપણમાં તે ખોટી સોબને ચડી ગયા હતા અને તેથી એક ચિન્તામણિ નામે વેશ્યા સાથે તેમને પ્રેમ થયો હતો. બાપના આદેશ આગે દિવસે મિથ્વમગ્ન ચિન્તામણિ પાસે ગયો હતો, અને કાલે જરૂર આવીશ એમ કહી ઘેર આવ્યો હતો બીજે દિવસે તેના બાપનું આદ્દ હતું આધ કરાવતા જ તેણે ચિન્તામણિને ત્યાં જવાનો વિચાર કર્યો અને એટલે જોરને કહી તાકદિ આદ્દ પુરૂ કરાવી તે ચિન્તામણિ પાસે જવા નીકળ્યો તેનું ચિત્ત ચિન્તામણિમાં લાગી રહ્યું હતું.

મધ્યરાત્રે તે ચિન્તામણિને ત્યાં જવા નીકળ્યો, વરસાદ વરસતો હતો, અવારી રાત હતી, નદી ઓળંગી પેલી બાજુ જવાનું હતું. વરસાદથી નદીમાં પુર આવતા નદી બે કાંઠે ઓડતી હતી પુર એટલું વધારે હતું કે હોડીઓ પણ આસતી નહોતી. મિથ્વમગ્ને ખારવાને હોડી મુકતા ઘણું કષ્ટ પડ્યું.

તેના માન્યામા તે વાત ન આવી તોપણ ચિન્તામણિમા તેનું મન એવું
 હુબ્બ થયું હતું કે તે તરત નદી તરી જઈ સામે પાર જતા નદીમા પડ્યો
 તેનું ચિત્ત અચ્ચારે ચિન્તામણિમા હતું આગળ તરતો જાય ને ડબકા
 ખાતો આગળ ચાલ્યો આગળ એક મડદું તણાવું જતું હતું તેને લાકડું
 મમળું તેને ઝાલી તે નદી પાર ઉતર્યો ત્યાંથી ચિન્તામણિને ઘેર ગયો, તેનું
 ખારણું બંધ હતું

રાત્રિ અધારી હેવાથી, તેણે ખારીએ ચઢી ઉતરવાનો વિચાર કર્યો.
 તે બગમા જઈ એક ભીન સાથે દોરડા જેવું લટકતું જણાયું તે ઝાંઝી તે
 ઉપર ચઢી ચિન્તામણિના ઘરમા ગયો અચીં રાત્રિ મિસ્ત્રમગળ ચિન્તામ-
 ણિને ત્યાં ગયેલો હોવાથી તેણે ધાયું કે આ ચાર હશે મિસ્ત્રમગળ માકથી
 અને ટાઢથી બેહોશ થઈ અદર પડ્યો ચિન્તામણિએ દીવો લાવી જોયું તો
 મિસ્ત્રમગળને જોયો તેને સાવધ કરી તેણે કશું કે અરે, મિસ્ત્રમગળ,
 આંત્રી અધારી રાત્રે, વરસાદમા, નદીનું પુર આવ્યું છે છતાં તમે શી રીતે
 આવ્યા ? આ સામળી મિસ્ત્રમગળે બનેલી વાત કહી જેથી ચિન્તામણિને
 ધણું આશ્ચર્ય થયું, તેણે તે ખરું કહે છે કે ખોટું તેની ખાત્રી કરવા દીવો
 લઈ ખારી પાસે ગઈ, તો ત્યાં દોરડું નહોતું પણ સાપ હતો, નદી પાસે
 જોયું તો ત્યાં લાકડું નહોતું પણ શયન હતું આ જોઈ તે તરૂં મમરાઈ
 કહેતા લાગી કે તમે શું ગાડા તો નથી થયા ! આ તે મડદું છે કે લાકડું ?
 આ સાંપને પકડના તમને બીક પણ ન લાગી !

આથી મિસ્ત્રમગળે કશું એ બહુ તારા પ્રત્યે મારો એટલો બધો
 પ્રેમ છે તે બતાવે છે ત્યારે ચિન્તામણિએ કશું કે અરે, જો એટલો પ્રેમ
 મારા કરતા ભગવાનમા રાખશે તો તમારી મુકિત થશે, હવે મિથ્યા વિષ-
 યના કીટ બની દુઃખ કેમ વેડો છો ! તમે હવે આવા ખોટા મોહમા ન
 પડો આ વચનો મિસ્ત્રમગળને બાણી જવા લાગ્યાં

મિસ્ત્રમગળને ચિન્તામણિના વચન ખરા લાગ્યા અને તરત ચિન્તા-
 મણિનો ત્યાગ કરી પ્રભુમુકિત કરવા માટે ચાલી નીકળ્યો તેનું હૃદય પ્રભુ
 નીરખતા તલસી રહ્યું વળી એક વખતે એક વેપારીની રૂપવતી સ્ત્રીને જોઈ
 તેને મોહ થયો, ત્યારે તે સ્ત્રીએ કશું કે તારા નેત્ર તને અવળે રસ્તે વાળે
 છે, અને મોહમા નાખે છે મને જોવા તને મોહ થાય છે તેવોજ મોહ
 પ્રભુને જોવા થાય તો તારું કલ્યાણ પણ થાય, આ સામળી વળી તેને
 વૈરાગ્ય ઉપજાવ્યો તેને સમજાયું કે મારા નેત્ર જ મને મોહમા ફસાવી અવળે
 રસ્તે વાળે છે. ધિક્કાર છે મને અને મારા નેત્રને માટે હવે તે ફાંદી નાખું

કે ફરી કોઈ વસ્તુ ઉપર મોહ ન થાય, આમ કહી તેણે પોતાના નેત્રા ફેાડી નાખ્યા અને તે જીને માતા કહી ત્યાથી આધળા બની ચાલ્યો ગયો.

બિલ્વમગ્ન ત્યારથી સુરદાસ કહેવાયો અને પછી પ્રભુના દર્શન માટે પ્રભુ ભક્તિ કરવા લાગ્યો. પછી એકાગ્ર ચિત્તે રામનુ નામ જપતો તે ફરતે એક વખત તે હરિના ધ્યાનમાં હતો ત્યા સામે એક ગોવાળનો પુત્ર દોઢો, તેને તે ઓળખી શક્યો નહિ અને પ્રભુનું ધ્યાન ભગ થવાથી દુખી થતા લાગ્યો ત્યારે ગોવાળ પુત્ર કહ્યું તમે મારા પર ધણો પ્રેમ રાખો છો માટે હું તમારો શબ્દ સાંભળી આવું છું, પછી ગોવાળ પુત્ર સુરદાસને દોરી વૃદ્ધાવન લઇ ગયો ત્યા સુરદાસે હરિનાં દર્શન કરવાની ઇચ્છા કરી, ગોવાળ પુત્ર તેજ પ્રભુ હતો, તેમણે તરત પોતાનું રૂપ બદલી સુરદાસને દર્શન આપ્યા, આ વખતે સુરદાસ દેખતા થયા, તેના હૃદય અત્યુ પણુ ઉધડી ગયા, ને તેને દિવ્ય જ્ઞાન થયું.

સુરદાસે પોતાનું જીવન હરિભજનમાં ગાળ્યું પોતે કવિ પણ હતો તેજ સુરસાગર નામે ભજનનો મોટો ગ્રંથ બનાવ્યો છે પોને કૃષ્ણ ઉપાસક હતો ભજન કીર્તન કરી હરિનો સાક્ષાત્કાર કર્યો હતો વલ્લભ સપ્રદાયના આઠ મહા કવિઓમાં સુરદાસ પહેલા કવિ ગણાય છે, કાશીથી એક ગાઉ ઉપર શિવપુરીમાં તેમની સમાધિ છે.

પ્રકરણ ૮૦ મું.

નામદેવ

નામદેવ એ દક્ષિણમાં થઇ ગયા છે તે પણ ઉત્તમ ભક્ત અને કવિ થયા છે તેમનો જન્મ પદરપુર પાસે ગોકુળપુરમાં શક ૧૨૦૦ મા થયો હતો તેમના પિતાનું નામ દમોદર અને માનું નામ ગુણાબાઈ હતું જાતે મરજી હતા તેમના મામાપ વિદ્વતનાથજીના ભક્ત હતા નામદેવ નાનપણથી ઉત્સાહી, દયાળુ, ધર્મિષ્ઠ અને ભક્ત હતા.

નામદેવ ક્ષત્ર પીને રહેતા. આઠ વર્ષની ઉંમરથી તેમનું મન ભક્તિમાં જોડાયું હતું એક વખતે તે પોતાની માને માટે આવળના છાલ લેવા ગયા ત્યા કોહાડી વતી આવળને ટચકો મારતા તેમથી રસ નીકળ્યો તેથી તેને લાગ્યું કે આવળને વાગવાથી તેના શરીરમાંથી લોહી નીકળ્યું, એ હિંસા દોષથી તેને ધણુ લાગી આવ્યું અને તે પછી ઇશ્વર ભક્તિ કરવા લાગ્યા.

એક વખતે તે લગ્નન મડળી ગાથે ઓચ્છવ કરવા જતા હતા, ત્યાંથી તેમને શાહાજી મહારાજે ફોળ મોકલી પકડી મગાવ્યા ત્યાં તેમણે એક મરેલી ગાયને જીવતી કરી તેથી મહારાજાએ તેમના ઉપર પૂજ્યભાવ ગાવ્યો હતો, વળી તે એક વખત જ્ઞાનેશ્વ સાથે મારવાડમાં ગયા હતા ત્યાં એક દિવસે તેમને તરસ લાગી એટલે નામદેવે પ્રભુ લક્ષિત કરી જેથી કુવાનું પાણી બહાર વહેતુ થયુ તે તેમણે પીધુ હતુ એ કુવા હતુ મારવાડમાં છે એમ કહેવાય છે

નામદેવ જગન્નાથજીની યાત્રાએ ગયા હતા ત્યાં લગ્નન ગાવા લાગ્યા ત્યારે ગોર લોકોએ તેમને કહ્યું કે અહીં ગોનાટ થાય છે માટે પાછા જાઓ એટલે પોતે પાછા જઈ પ્રભુની લક્ષિત કરવા લાગ્યા જેથી મંદિર પશ્ચિમાભિમુખ થયુ અને જગન્નાથજીએ તેમના સામે મુખ કર્યું એવું કહેવાય છે

તેમને ચતકાટી અલગ કરવાના હોવાથી તેમણે દેહ કરોડ, ૯૬ લાખ અમગ કર્યા હતા અને ચાર લાખ બાકી રહ્યા તે તુકારામે પુરા કર્યા હતા તે અલગ કવિતા રચવામાં ઉત્તમ કવિ થઈ ગયા છે તેમણે હરિ પાઠ નામનો મરાઠીમાં સારો ગ્રંથ લખ્યો છે પોતે શકે ૧૨૫૦ માં ૫૦ વર્ષની ઉંમરે દેહ છોડી દીધો

પ્રકરણ ૮૧ મું.

શ્રી જ્ઞાનેશ્વર મહારાજ

શકે ૧૧૬૭, ઇ સ ૧૩૨૮ માં પુનાથી ઉત્તરે ૧૨ મૈક્ષર ઈંદ્રા-યણી નદીના કિનારાપર આવેલા આળદી અથવા અલકાપુરી ગામમાં આ મહાત્માનો જન્મ થયો હતો. તેમના જન્મની તિથિ નિશ્ચિતપણે જણાઇ નથી જતે યજુર્વેદી બ્રાહ્મણ હતા અને તેમના પિતાનું નામ વિદુલપત તથા માતાનું નામ રુકમાબાઇ હતુ,

શ્રી વિદુલપત.

તેમના તીર્થરુપની પૂર્વપીઠિકા જણાવતાં જેવી છે તેમનો જન્મ પૈઠ-શ્યમાં ગોદાવરીના કિનારાપર આવેલા આપે ગામમાં થયો હતો. વિદુલપત એવિદ્યપત નામના કુલકણીના એકના એક પુત્ર હતા વિદુલપત સુશીલ અને વિદ્વાન હોવા સાથે ભગવદ્ભક્ત પણ હતા અને કૌમાર અવસ્થામાં

જ યાત્રા કરવા નિકળ્યા હતા. ફરતા ફરતા આળદી આબ્યા આળદીમા તેમની જ યોગ્યતાના શિદોપત નામે મોટા બાલિક અને અતિથિ વગેરેના આદરસત્કાર કરવામા ઉત્સુક વ્રાજાશુ રહેતા હતા તેઓ વિદ્વજ્ઞપતને પોતાને ઘેર તેડી લાબ્યા. શિદોપતને રુકમાપાઈ કરીને એકની એક પુત્રી હતી. શિદોપતની વ્યાવહારિક સ્થિતિ સારી હતી અને પુત્રી સદ્ગુણની ચર્તિરુપ હતી સ્વાભાવિક રીતે જ તેણીને માટે યોગ્ય પતિ મેળવવાની ચિતાશિદોપતને થયા કરતી તેમનું મન તે જ ચિતામા ગુથાયેલું હોવાથી, વિદ્વજ્ઞ પત આવતા જ, તેમનું લક્ષ્ય તેના આચારાચેત્યાર ઉપર અધિક ગયું અને તેને સ્વસ્વભાવાનુસાર જોઈ પોતાનો જમાઈ થવા યોગ્ય ગૃહસ્થ અનાયાસે ઘેર બેઠા આવ્યો હાય એમ લાગ્યું નિદ્રારથ થતા શ્રી પંદરીનાથે પોતાના પરમભક્ત શિદોપતને સ્વમ આપી, વિદ્વજ્ઞપતને કન્યાદાન દેવા આજ્ઞા કરી. સહવારે ઉડી નિલ કર્મ કરી વિદ્વજ્ઞપતને રાત્રિની પોનાના ઇષ્ટ દેવની આજ્ઞા વિદિત કરી, પણ તેટલાથી વિદ્વજ્ઞપતનું સમાધાન થયું નહીં યાત્રાએ નીકળતા મનુષ્યને આવો પ્રસંગ અણુધાર્યો પ્રાપ્ત થતા તેમ થાય, એ સ્વાભાવિક છે, છતાં શિદોપત જેવા સુવ પુરૂષનું અપમાન ન થાય માટે, વિદ્વજ્ઞપતે કહ્યું, “સ્વમની આજ્ઞાનુસાર તેને પોતાને કંઈ પ્રતાપ જણાય તો તે નિશ્ચિતપણે માને ” ઇશ્વર કૃપાથી તેની ઇચ્છાનુસાર વિદ્વજ્ઞપતને દૃષ્ટાત મળ્યું તે તુરંત વન આગળ નિદ્રાસ્થ હતા, ત્યાં સ્વમમા શ્રી પાકુરગે દર્શન આપી કહ્યું, “તારામા જ્ઞાન, ભૈરાવ, ભક્તિ હોવાથી તારાપર મારો અનુમહ છે, માટે મારી આજ્ઞા છે કે, શિદોપતની પુત્રી રુકમાપાઈ સાથે તારે લગ્ન કરવા, ઉભય ભક્તશિરોમણિ છે તમને ત્રણ પુત્ર રત્ન અને એક સદ્ગુણશિરોમણિ કન્યારત્ન થશે.”

સહવાર થતા વિદ્વજ્ઞપતે કંઈક ઉદાસીન દેખાયા કારણ તેમની મનોવ્રતિ લગ્ન તરફ હાથ નહોતી પછી શિદોપતને સ્વમની વાત કહી અને પોતાની ઉદાસીનતા પણ દર્શાવી. શિદોપતે તેમનું સમાધાન કર્યું કે, શ્રી પંદરીનાથની આજ્ઞાનુસાર વર્તવું, એ જ ઇષ્ટ છે, સિવાય કંઈ કે, “તમે જેમ તમારા માતાપિતાને એકલા છે, તેમ જ મારી રુકમા પણ છે. મારી આજ્ઞાવિકાના માલિક તમે જ છો, નિર્વાકની ચિતા છે જ નહીં.” એવી રીતે સમાધાન કરી પછી લગ્નતિથિ જોતા જણાય કે, શુભ તિથિ પણ નજીક છે વિદ્વજ્ઞપતના માતાપિતાનું ગામ ૧૦૦ માઈ દૂર હોવાથી તેમને તેટલા વખતમા બોનાવી શકાય, એ અપભ્રિત જણાયું વિદ્વજ્ઞપત પોને એકલા એક પુત્ર હતા અને પોતાના માતાપિતાને આ શુભ પ્રસંગને

લાભ નહીં મળે તે જાણી ખેદ કરવા લાગ્યા. પણ ઇશ્વરેજી સમજી તેમણે સર્વ શક્તિમાનની આજ્ઞાનુસાર વર્તવા નિશ્ચય કર્યો.

શિદોપતે મોટા ઉત્સાહથી લગન સમારંભ કર્યો, ગામમાં સર્વને મોટા આનંદોત્સવ થયો, સર્વનો યોગ્ય સત્કાર કર્યા બાદ ચાર દિવસે પોતાના કુળજ્યાર પ્રમાણે શિદોપતે વરકન્યાને શ્રી વિઠ્ઠલનાથના દર્શને લઇ જવાની ઇચ્છા દર્શાવી, યાત્રા પ્રસંગ પુનઃ પ્રાપ્ત થયેલો જોઇ વિઠ્ઠલપત પાછા ઉત્કામમાં આવ્યા. શિદોપતે શ્રી પદરીનો મહિમા પણ ધણી કહ્યો - “ધન્ય ધન્ય પદરપુર, પવિત્ર ક્ષેત્રમાં બીજી એવું ક્ષેત્ર નથી, તારાગણમાં ચંદ્ર, ધાતુમાં સુવર્ણ, રત્નમાં કૌસ્તુભ, તપસ્વીમાં શકર, કર્તિમાનમાં વિષ્ણુ, પક્ષીમાં ગરૂડ, વૃક્ષમાં પીપ્પળા, મનમાં જાયત્રી, નામમાં રામકૃષ્ણ, સ્થાવરમાં હિમાલય, તેમ જ સર્વ તીર્થમાં પદરી ઉત્કૃષ્ટ છે ! અયોધ્યા, કાશી, વગેરે છે, પણ તે સર્વમાં કંઈ સ્વાર્થ છે, કારણ ત્યાં પિતૃશ્રાદ્ધ, માતૃશ્રાદ્ધ વગેરેની આવશ્યકતા છે, પદરીની યાત્રા કેવળ ઇશ્વર પ્રાપ્ત્ય હોવાથી અને ત્યાં બધા જૂનો વિષે સમભાવ રાખવાની આવશ્યકતા હોવાથી, પદરીનો મહિમા ધણી છે ” શિદોપતેનો ઉપર પ્રમાણેનો આત્મતિક ભક્તિભાવ જોઈ વિઠ્ઠલપતને આનંદ થયો અને શ્રી પદરીનાથનાં દર્શન માટે આઘક આતુર થઇ યથાવિધિ યાત્રા કરી આજીવી પાછા ફર્યા કેટલાક દિવસ આનંદમાં ગાળી, વિઠ્ઠલપત પોતાની અપૂર્ણ રહેલી યાત્રા પૂણું કરવા નિશ્ચય કરી, શિદોપતની આજ્ઞા લઈ, નીકળ્યા મહિકાજીન, ગિરિવ્યકેશ, અરુણાચળ, પપાસરોવર, ગોકર્ણુ, શિવકાચી, વિષ્ણુકાચી, મદુરા વગેરે થઇ શ્રી સેતુજી રામેશ્વર આવી ત્યાં થોડા દિવસ સ્થિતિ કરી, પાછા ફરતા કાર્તિક સ્વામી, મહાબલેશ્વર, કોલકાપુર, કૃષ્ણાસગમ વગેરે ક્ષેત્રની યાત્રા કરી આજીવી પાછા ફર્યા ત્યાર બાદ પોતાના માતાપિતા ગોવિંદ પત અને નિરુપાધ, જે પુત્રવિયોગથી સતત હતા, તેમને મળી સતુષ્ઠ કર્યા અને સર્વ વૃત્તાંત વિદિત કર્યો.

ગોવિંદપત વૃદ્ધ થયા હતા, તેથી વિઠ્ઠલપતપર સર્વ સંસારકાર્યભાર આવી પડ્યો. પોતે ભગવદ્ ભક્ત હોવાથી વિશેષ કાળ ભગવત કર્તનમાં ગાળતા, તેથી કુલકર્ણી હોવા છતાં વિશેષ લક્ષ્ય વ્યવહારમાં આપી શક્યા નહીં. થોડો કાળ વીધા પછી તેમની માતા નિરુપાધએ તુલસીને પાણી નાખતા નાખતા જ દેહત્યાગ કર્યો. ત્યારબાદ થોડોકાળે તેના પિતા ગોવિંદ પત પણ સ્વર્ગસ્થ થયા મુળથી જ ઉદાસીન વૃત્તિવાળા વિઠ્ઠલપત માતા પિતાના વિયોગ પછી વિશેષ ઉદાસીન થયા. શિદોપતેને એ વર્તમાન પહે-ચતાં જ પોતે આપેગાવ આવ્યા અને વિઠ્ઠલપતના મનનું સમાધાન કર્યું-

તેમની વૃત્ત્યનુસાર તેમની સર્વ મિત્રકત ધર્માદા કરારી, તેમને પોતાને જ મ પોતાને ત્યા જ રહેવા લઇ ગયા આનંદી જઈ રહ્યા બાદ દિવસે દિવસે વિદુષપતની ત્રિત વધુ વધુ ઉદાસીન થતી ગઇ અને એક દિવસ પોતાની પત્ની રુકમામાઇ આગળ પોતાનો સન્યાસ લેવાનો વિચાર દર્શાવ્યો રુકમા માઇને આ વાત સાંભળતા જ ધાણુ દુઃખ થયું માતાપિતા વૃદ્ધ, સતાન નહીં, સાસુ સસરા નહીં, પોતાની યુવાવસ્થા અને પતિ સન્યાસ લેવાની તૈયારીમાં આવી સ્થિતિમાં કોઇ પણ સ્ત્રીને ધૈર્ય રહે નહીં એ સ્વાભાવિક છે પોતાના પિતાને આ વાત નિવેદન કરી અને વિદુષપતનો વિચાર મન-લાય એવો પ્રયત્ન કરવા અને શાસ્ત્ર રીતે પુત્ર થયા સિવાય સન્યાસ લેવાય નહીં એમ સમજાવવા, વિનંતિ કરી, પિતાએ આશ્વાસન દીધું અને કહ્યું કે તારી આજ્ઞા સિવાય સન્યાસ લેવાશે નહીં, માટે ભૂતેચુક તારે આજ્ઞા આપી નહીં, પરંતુ ભાતી મિત્રા થતુ નથી તે પ્રમાણે એક દિવસ રુકમામાઇથી કહેવાઈ ગયું કે “હા જાઓ, ધ્વિજનુરુપ કાર્ય કરો !” વિદુષ-પત તો ખરી મોટી આજ્ઞાતીજ રાહ જોતા હતા, એટલે તે શબ્દ આજ્ઞા પ્રમાણે માની લઇ સમય જોઇ નિકળી પડ્યા અને મોટી મોટી યાત્રા કરતા કરતા કાશી આવ્યા ભાગીરથી સ્નાન કરી ત્યાંના પ્રસિદ્ધ સિદ્ધ પાદ-યનેશ્વરના મંદિર કરી, તેમના પગપર માથું મુકી, પોતાને ચતુર્થાશ્રમમાં લેવા વિનંતિ કરી મહાત્માએ તેમ કરવાનું કાગળ પૂછ્યું અને નાની વયમાં પૂર્ણ વિચાર કર્યા વગર સન્યાસ ન લેવાય, એમ જણાવ્યું તથા સ્ત્રી વગર છે કે નહી, તે વિષે ખુલાસો પૂછ્યો વિદુષપતે પોતાની ઉદાસીનતા એ જ કારણ કહ્યું પણ સ્ત્રી સંબંધીને ઉત્તર ગમે તે કારણથી નશરમાં આપે સ્વામીએ તે હકીકત સાંભળી અને વિદુષપતની ચિરકનતા જોઇ યથાવિધિ મત્રદીક્ષાયુક્ત સન્યાસ આપ્યો

કેટલોક કાળ વીત્યા બાદ આજ્ઞાદીમાં આ વર્તમાન પહોંચતા જ રુકમામાઇને અનિવાર્ય દુઃખ પ્રાપ્ત થયું સમરાતું નામ કુળ્યું, સૌભાગ્ય સમુદ્ધનું મન્યાસાગિત્રે પાન કીધું, તેણીના માતાપિતાને પણ એકજ પુત્રીનું દુઃખ જોઇ ધાણુ કષ્ટ થયું, જના તેણીનું સમાધાન કરી અશ્વત્થની પૂજ કરવા પુત્રીને કહ્યું.

વિદુષપત કાશીમાં ગુરુ પામે રહ્યા છે કેટલેક દિવસે ગુરુ યાત્રાએ નીકળ્યા અને ફરતા ફરતા આજ્ઞાદી આવી જ્યા રુકમામાઇ અશ્વત્થની પૂજ કરે છે ત્યા ઉતર્યા રુકમામાઇ તે મહાત્માને પગે પડી કે, મહાત્મા, “અષ્ટપુત્રા સૌભાગ્યવતી ભવ !” ને આશીર્વાદ આપે ॥ તે સંભળી

રૂકમાખાઇને સ્વાભાવિક રીતે જ હાસ્ય આવ્યું તેને હસતી જોઈ સ્વામીએ કાળજી પૂછ્યું, ત્યારે રૂકમાખાઇએ સવિસ્તર હકીકત જણાવી, આવી તરૂંજી સ્ત્રી છોડી સન્યાસ લેનાર ને આપનાર ઉભયને શિક્ષા કરવી જોઈએ, એમ સ્વામીને લાગ્યું તેથી તેમણે રૂકમાખાઇના પતિ વિષે વિશેષ તપાસ કરી તેમ કરતા જણાવ્યું કે, જેને પોતે સન્યાસ આપ્યો છે તે જ આ સ્ત્રીને પતિ છે, એમ જાણતા જ પોતાને અત્યંત ખેદ થયો અને વિદ્વલપતે અમત્ય બાપજી કીધું તે જાણી વધુ ખેદ થયો, પછી રૂકમાખાઇના માતાપિતાને જાણાવી તેમને પોતાની સાથે કાશી આવવા કહ્યું, તે મહાત્માએ તેમને જણાવ્યું કે, જ્યારે આ રૂકમાખાઇના પતિને પાછો ગૃહસ્થાશ્રમ કરાવીશ ત્યારે જ માફ પોતાનું પ્રાયશ્ચિત્ત થશે એથી પોતે યાત્રાનો વિચાર માઠી વાળી કાશી પાછા ફરવાનો નિશ્ચય જણાવીને કહ્યું કે, “ આ સ્ત્રીના પતિ વિરોગરૂપ દાવાનળથી મારા તીર્થાટનરૂપ તૃણ દગ્ધ થઈ જાય છે, માટે તમારે મારી સાથે કાશી આવવું ”

આવા મહાત્માના સમાગમમા કાશી યાત્રાનો યોગ પ્રાપ્ત થતા જ શિદોપતનું મહા આનંદ થયો તેઓ સ્વામીની આજ્ઞા પ્રમાણે તેમની સાથે ચાલ્યા ચાલ્યા કાશી આબ્યા અત્ર સ્વામીએ તેમને એક સ્થાનમા બેસાડ્યા પછી પોતે એકલા જ મઠમા જઇને વિદ્વલપતને પૂછ્યું કે, “ સન્યાસલેટી વખતે મને સ્ત્રી નથી એમ જે કહ્યું હતું તે ખરૂં કે ખોટું ? યથાર્થ વદ ! ” વિદ્વલપત આ શબ્દ સાંભળતા જ ગભરાયા અને સ્વામીના પગ પર પડી ક્ષમા માગી સર્વ જતાત કહ્યો, તરત જ વિદ્વલપતની પત્ની અને સાસુ મમનાને મઠમા બોલાવ્યા અને સ્વામીએ વિદ્વલપતને રૂકમાખાઇનો અગી-જાર કરવા આજ્ઞા કરી અને કહ્યું કે, “ સતુષ્ટિયે સુખે સસાર કરી પરમાર્થ સાધ, અવિધિ કર્મના તલમાત્ર ભય ન રાખ, પરમાત્મા તારા પર પૂજ્ય કૃપા કરશે ”

મુસ્લી આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવા સિવાય બીજો ઉપાય નહી હોવાથી તેમણે ‘ ઠીક ’ કહ્યું, કે તુરંત જ શિદોપતે ગૃહસ્થાશ્રમના વસ્ત્રાભૂષણ આગળ કર્યા—જે વિદ્વલપતને અગીકાર કરતા જેતા જ રૂકમાખાઇના આનંદની સીમા રહી નહી, તેણીએ સ્વામીનું વારંવાર સ્તવન પૂજન કીધું અને પડી સર્વ કાશી યાત્રા કરી સ્વામીની આજ્ઞા લઈ આજીવી પાછા ફર્યા.

આજીવીમાના પાત્રણે તેમજ આભુશાનના પાત્રણેને જ્યારે આ સર્વ નિવેદન થયું ત્યારે તેઓ જણા મોક્ષાવિષ્ઠ થઈને કહેતા લાગ્યા કે, “ આ શું ! વેદાત પછી કોકશાસ્ત્ર ! સંજન સગ પછી દુર્ગન સગતિ !

‘વિષ્ણુ પૂજન પછી વેતાળનું સાધન !’ આવા ઉદ્દગારના જ્યાં ત્યાં બાલુ-કારા થઇ રહ્યા અને તેના પરિણામે ત્રિકલ્પપથ અને રુકમાપાછને ઝાતિ-અવહારથી બહિષ્કૃત કર્યા શિદ્ધપતે ધણી આજીજી કરી, તેથી તેમને અને તેમના પત્નીને ક્ષમા કરી

આમ છતાં વિદલપતને આથી કંઈ પણ દુઃખ થયું નહીં તેઓ જાણતા હતા કે, પોતે શ્રી પરમ પૂજ્ય પાદપતેશ્વરની આજ્ઞાનુમાર સસાર અગીકાર કર્યો છે તો પછી બીજાના અભિપ્રાય સાથે શો સંબંધ છે ? એમ વિચાર કરી દૂર ઝુપડું બાધી આનંદમા ગીતા, ભાગવત, યોગવાસિષ્ઠ વગેરેના અવલોકનમા દિવસ નિર્ગમન કરવા લાગ્યા શિદ્ધપતે અમ પાના-દિની બવરયા રાખી, આ પ્રમાણે બાર વર્ષ વીત્યાબાદ રુકમાપાછને પુનઃ પ્રાપ્તિ થઇ શકે ૧૧૯૦ માં નિવૃત્તિનાથનો જન્મ થયો. પછી ૧૧૯૩ માં જ્ઞાનેશ્વરનો, ૧૧૯૬ માં સોપાનદેવનો અને ૧૧૯૮ માં મુક્તાપાછનો જન્મ થયો. શ્રી નિવૃત્તિનાથ શકરના, શ્રીજ્ઞાનેશ્વર વિષ્ણુના, સોપાનદેવ બ્રહ્માના અને મુક્તાપાછ જમદગ્નના અશ મનાય છે.

‘જ્ઞાનેશ્વો ભગવાન્ વિષ્ણુર્નિવૃત્તિર્ભગવાન્ હરઃ

સોપાનો ભગવાન્ બ્રહ્મા મુક્તારુણા બ્રહ્મણઃ કલ્પા ॥’

આ ચારેને શુકદેવજી પ્રમાણે જન્મતા જ જન થયું હતું, ઇશ્વરના અશાવનાર પછી ન્યૂન શુ ? તેઓ સર્વવિદ્યાવિશારદ થયા.

જનરીતિ મનમા લાડી વિકલ્પને તેઓનું વા. બધ કરવા વિચાર કર્યો, પણ મહિષ્કૃત એટલે કાણુ સરકાર કરાવે ? ચારે અનુક્રમે, ૧૫, ૧૨, ૧૦, ૮ વર્ષની વયના થયા છતાં કંઈ પણ સરકાર તેમને ન થપડો હોવાથી તેમની માતૃશ્રી રુકમાપાછને ખેદ થયો અને તેથી પતિને વારંવાર વિનવવા લાગ્યા કે, આત્મા સૂર્ય જેવા તેજસ્વી, બહુસ્વપતિ જેવા વક્તા, મદન જેવા દેખાવડા, શકરાચાલ જેવા પડિત પુત્રો હોતા છતાં તેમના લગ્ન વગેરે ન થાય, એ બધું દુઃખદાયક છે ત્રિદેવપતે કહ્યું કે, મુખ્ય ધર્માધિકારીને પૈમા આપ્યા વગર કંઈ વળે એમ નથી, અને જન નો છે નહિ માટે નિરુપાય છે રુકમાપાછનું તેથી સમાધાન થયું નહીં અને ત્રિદેવપતે ચાર શિષ્ટ જોનારી, તેમના પગપર માથુ મુરી, દીન થઇ ક્ષમા માગવા વિનનિ કરી તે ઉપરથી આગળના બ્રાહ્મણને સમા બાડી નિર્ણય કરવા ત્રિદેવપતે વિનનિ દરી અને ધણે પ્રયત્ન કર્યો પણ બાધ. મળી આજીજીના બાહ્યજોને એકલા કરી તેમની આગળ વિદલપતે રુકમા-

બાહ્ય અને ચારે ઊંકરા હાથ જોડી ઉભા રહ્યા અને બહુ દીનતાથી નિર્જીમ કરવા વિનતી કરી, તેમ જ વિઠ્ઠલપતે જણાવ્યું કે, પોતે ગુરુ આશાનુસાર ચૂકરચાત્રમ રવીકાર્યો હતો તેમ છતાં દોષ થયો હોય તો ક્ષમા કરવી પરંતુ બાહ્યોએ એકના બે થયા નહીં તેઓએ કહ્યું કે, “ ગુરુ કેવે ને આશા કેવી ! જેનું મુખ મુઠ્ઠા જેવું અપવિત્ર થવાય, તેને પ્રાયશ્ચિત્ત શાનું ? તેને માટે દેહાતરૂપી પ્રાયશ્ચિત્ત સિવાય બીજું પ્રાયશ્ચિત્ત જ નથી ”

વિઠ્ઠલપતને આ અપમાનથી ધણું ખોટું લાગ્યું, કેટલોક કાળ ગયાબાદ તેણે ત્રવેણીમા પોતાનો દેહ અર્પણ કર્યો અને ત્યારબાદ રૂકમાબાહ્યે પણ તે પ્રમાણે કર્યું

ચારે ઊંકરાઓએ આ વર્તમાન સાંભળ્યા છતાં તેઓ વિષે કંઈપણ મનમા ન લાવતા ઉવટા પોતાના વૃદ્ધ દાદા દાદીને આશ્વાસન દેતા લાગ્યા અને તેમને મૃત્યુલોકની ક્ષણભગ્નતા વગેરેનો જ્ઞાનોપદેશ કરીને વળી થોડા કાળ ગત થયા બાદ ચારે બાહ્યમહેન બાહ્યોને પોતાને જ્ઞાતિમા લેવાને વારંવાર સૂચના કરવા લાગ્યા આખરે આળદીના બાહ્યોએ એકઠા થઈ એમ યુક્તિ કાઢી કે, ચારે જણે ‘પૈંડણ’ જઈ ત્યાંથી સુદ્ધિપત્ર લાવવો’ એટલે જ્ઞાતિમા લેવા હરકત રહેશે નહીં

સર્વ બાહ્યોનું એ પ્રમાણેનું બોલવું સાંભળી નિવૃત્તિનાથ બોલ્યા અમારે પૈંડણ જઈ શું કહેવું ? કારણ અમે બાહ્યજી નહિ, ક્ષત્રિ નહીં, ગૈરજ નહીં, શૂદ્ર નહીં, ત્યારે જ્ઞાત કયી કહેવી ? બાહ્યજી કહીએ તો ?

નિવૃત્તિનાથ.

न चर्मणो न रक्तस्य न मांसस्य न चास्थिनः ।

प्राणस्य नात्मनो जातिव्यवहारोऽपि कल्पितः ॥

“ ચર્મ, રક્ત, માંસ, અસ્થિ, પ્રાણ, આત્મા એની જાતિ નથી ફક્ત બ્યવહારે જ જાતિની કલ્પના કરેલી છે ” એવું નિવૃત્તિનાથનું બાંધણું સાંભળી જ્ઞાનદેવ બોલ્યા —“ મનુષ્ય પુરુષ જ્ઞાતા થાય તોપણ તેણે પ્રાણીન આલતા આવેલા આચાર વિચારનું એકદમ નિકેદન કરવું નહીં ” આ પ્રમાણે ઉભય બંધનું બોલવું સાંભળી સોપાનદેવ બોલ્યા,—“ જાતિ, કુળ સાથે શું કર્તવ્ય છે ! ઇશ્વર ચરણમા જેની ભક્તિ તે જ શ્રેષ્ઠ, પછી તે લોકબ્યવહારમા કેટલોએ હલકો હોય છતાં તે નાભાકિત કુલવાન છે. પાંડવ, દુર્વાસા, વસિષ્ઠ, ગૌતમ, વ્યાસ, વાલ્મીકિ એમનું કુળ જુઓ તેવું જ આપણું છે ” આ પ્રમાણે એકબેક સાથે બાંધણું કરી આળદીના બાહ્યોને

પત્ર લઇ ચારે બાઇ બહેન પૈકીને માર્ગે પડ્યા નિવૃત્તિનાથે શ્રીત્રયંશ્વરની યાત્રા કરી પૈકી તરફ જવું, એમ આજ્ઞા કરવાથી ચારે તીર્થ, વ્રત ને જ્ઞાન અર્થા કરતા શ્રીત્રયંશ્વર આવ્યા. ત્યાં શ્રીનિવૃત્તિનાથને શ્રીમંદીનાથે ઉપદેશ કર્યો. એમની ગુરુપરપરા નીચે પ્રમાણે છે આદિનાથશંકરનો ઉપદેશ મત્સ્યે દ્રનાથને થયો, પછી અનુક્રમે ગોરક્ષનાથ, ગંધર્વીનાથ, નિવૃત્તિનાથ અને જ્ઞાનેશ્વરને ઉપદેશ થયો.

ચારે બાઇ બહેનને આ સિવાય બીજા શિક્ષણનો કે સત્તમગનો કે ગુરુ ઉપદેશનો પ્રમગ કાંઈ ઠેકણે વર્ણવેલો જોવામાં આવતો નથી, તેથી જ તેમને ઇશ્વરના અશ માન્યા છે.

નિવૃત્તિનાથને ધ્વજજ્ઞાનનો ઉપદેશ થયા બાદ તેમણે ત્રણે બાઇ બહેનને ઉપદેશ ત્યાં જ કર્યો ત્યારબાદ તેઓ ગુરુ શિષ્ય પ્રમાણે વતવા લાગ્યાં. પછી ચારે ગોદાવરીને કિનારે કિનાર યાત્રા કરતા કરતા પૈકી આવી પહોંચ્યા ત્યાં આવી એક બાહ્યજીને ઘેર ઉતરી પૈકીમાં મોટી સલા બરી પોતાને શુદ્ધ કરવા પ્રાર્થના કરી, તે ઉપરથી ધર્મોપદેશ એક દિવસ નીમ્યો અને તે દિવસે ચારેને આવવા સૂચ્યું.

નિર્માણ દિવસે સલા બારાઇ ત્યાં ચારે મહાત્મા ગયા અને શ્રીજ્ઞાનેશ્વરે અધ્યક્ષને આજ્ઞાથી આજ્ઞેનો પત્ર આપ્યો. પત્ર વાંચી અધ્યક્ષે સર્વને સાર કહ્યો કે, આ સંન્યાસીના છોકરાને અહીં પ્રાયશ્ચિત આપી શુદ્ધ કરવા મોકલ્યા છે સર્વેએ વિચાર કીધો કે “જેમ સેકેલા બીમાથી ઝાડ થવું અશક્ય, માટીની તાવડીને પારમમણિ લગાડવું વ્યર્થ, તેમ આને પ્રાયશ્ચિત આપવું અશક્ય છે પરંતુ જો શુદ્ધ ન કરીએ તો આ પ્રતિજ્ઞાન ક્ષેત્રની ગોટાઇ શકની! તેથી સર્વ શાસ્ત્રનું મથન કરી જે ઉપાય હોય તે એમને કહેવો જોઈએ” પછી શાસ્ત્ર જોના જે ઉપાય સૂઝ્યો, તે છોકરાને કહેવા તેમણે અપાક્ષ પાસે આજ્ઞા અને કહ્યું કે, તમારે માટે એક જ પ્રાયશ્ચિત છે તે એ કે, ‘પરમાત્માની અનન્ય ભક્તિ કરવી અને સર્વ ભૂત વિષે સમાનતા રાખવી.’

આ બાંધણું સાંભળીથી નિવૃત્તિનાથ જ્ઞાનેશ્વર વગેરેને પરમાવધિ આનંદ થયો તે બોલ્યા,—“અહો ધ્વજદેવો! જેવું અમારા મનમાં હતું તેવું જ ધર્મશાસ્ત્રમાંથી નીકળ્યું.” ચારેનું દિય તે જ અને આનંદોત્સાહ જોઈ સલાજનને આશ્ચર્ય થયું અને તેઓમાં કંઈ ચાતુર્ય છે કે નહીં, તેની પરીક્ષા કરવાની એકે અધ્યક્ષને સૂચના કરી, તે સૂચનાનુસાર અધ્યક્ષે તેમના નામ પૂછ્યા પછી નિવૃત્તિનાથ પહેલાં બોલ્યા,—“મહારાજ! ઇશ્વરને પરમ

પૂર્ણ-સવેશ્વર-સમગ્ર પ્રવૃત્તિમાર્ગમાં જે પડે તો નથી તેને નિવૃત્તિ નામ શોભે છે, તેવો પ્રકાર આ દાસથી બનતો નથી, છતાં તેને નિવૃત્તિ કહે છે ” પછી જ્ઞાનેશ્વર આગળ આવ્યા અને બોલ્યા, “ પ્રજુ, અજ્ઞાનમય અહ કૃતિથી પરાક્રમ્ય થયેલું જ્ઞાન જે બહા, તેમાં જે દેહની તત્પરતા હોય છે, તેને જ્ઞાનદેવ કહેવો, પરંતુ આપના આ સેવકથી તેવા જ્ઞાનની સંપત્તિ ન થયતી હોવા છતાં આ અજ્ઞાનીને જ્ઞાનદેવ કહે છે ” સોપાન બોલ્યા, “ સજ્જનો ! જે ભક્તિમાર્ગે ચાલશે તેને અંધ કાળ સુદ્ધા ઇશ્વર ગુણાનુવાદ સિવાય બીજો જન્માર નથી, તે પુરુષની યોગ્યતા જેમ સોપાન (પગથિઓ) સ્વર્ગનો માર્ગ દેખાડે છે તેવી છે હવે આ દેહમાં એટલી યોગ્યતા ન હોય, છતાં આ મુદ્દને સોપાનદેવ કહે છે ” છેવટે મુક્તાબાઈ આગળ આવી રાખીને બોલ્યા, “ બાપા ! જગદીશ્વરની લીલા પૂણે પછે સમગ્ર અગમા દયા, ક્ષમા, શાંતિ ઇત્યાદિ સદ્ગુણ પૂર્ણ હોય, સર્વ સમાનતા હોય, તે જ મુક્ત લક્ષણવાળો છે અને એવા લક્ષણ જે બાઈમાં હોય તેનું નામ મુક્તા શોભે, પણ તેવા લક્ષણ આ આપની અત્ર બાલકીમાં નથી, જો તમામ મુક્તાબાઈ રાખ્યું છે. ”

ચારેના નામની વ્યાખ્યા, તેઓની દીનતા, મધુરવાણી અને તેમના દિવ્ય તેજથી સમા અજાઇ ગઇ મજાજનોમાં સજ્જનોનું ચિત્ત દ્રશ્ય, અધ્યક્ષ ચક્રિત અને લલિત થયા, કુટિન હસી કહેવા લાગ્યા કે “ વાહ ! શુ નામ ! અગમા કરચી નહીં અને વ્યર્થ બોલકુ, શોર્ચ નહીં અને બુદ્ધમાં જનુ એ જેમ વ્યર્થ છે, લગડાનું નામ ચક્રકા અને રમ કૃષ્ણ, નામ લક્ષ્મી અને લોકને ઘેર દાસીપણ કરે, નામ મહીપતિ અને મુકોબરી માટી મળે નહીં, તેવા તમારા નામ છે ” તેટલામાં બીજે એક બોલ્યો “ નામમાં શુ છે ? પલો પખાલીનો પાડો આવે છે, તેનું નામ પણ ‘ જાન્યા ’ રાખ્યું છે, તદ્દત તમે, બાપ સન્યાસી અને છોકરા પોતાને નિવૃત્ત, જ્ઞાનેશ્વર સોપાન કહેવાડાવે છે એ પણ જ્ઞાનમાં ! ”

શ્રી જ્ઞાનદેવ.

એ શબ્દ સાંભળી જ્ઞાનેશ્વર બોલ્યા, “ મહારાજ ! આપ થોડો વિચાર કરશો અને આપનો દીનદાસ જે ચાર શબ્દ કહે છે તે ફરીને સાંભળશો. આપ જે પખાલીનો પાડો દેખાડ્યો, તેના આત્મામાં ને મારા આત્મામાં ભેદ શુ છે વાર ? એક સૂર્ય અનંત ઘટમાં પ્રકાશે, તેથી સૂર્યની અનેકતા થશે શુ ? ઇશ્વર સર્વવ્યાપક છે, તેથી આ પાડામાં અને મારામાં કંઈ જ ભેદ નથી. ”

આમ જ્ઞાનેશ્વર બોલે છે, તેટલામા તે પાડો સભા સમીપ આવ્યો. આ વખતે એવો ચમત્કાર થયો કે, પાડાની પીકપર ચાલુક મારે અને તેનો સોળ જ્ઞાનેશ્વરની પીકપર ઉડે ! એ જોઇ સભાજનો ઘણા વિસ્મય પામ્યા કેટલાક તેને નજરખાદી કહેવા લાગ્યા, જ્યારે બીજા કેટલાક બ્રાહ્મણો બોલ્યા “અહો જ્ઞાનદેવ ! તમારામા અને પાડામા કંઈ બેઠ નથી તમારો ઉભયનો આત્મા એક છે ત્યારે તે પાડાપામે વેદ તમે સહજ બોલાવો શકશો !”

તે સાંભળી જ્ઞાનેશ્વર બોલ્યા,—“ જુઓ મહારાજ ! પગ્મેશ્વર મહા સમર્થ છે, **સુક કરોતિ વાચાલ** ” એવો સર્વ શકિતમાન છે તે શું નહિ કરી શકે ? હવે આપ જોને વેદ કહો છો તે અમાગમાથી એકને આવડે નથી, છતાં તે આપની આજ્ઞાનુસાર પાડો પણ બોવશ ” બ્રાહ્મણો સર્વ હાસ્ય કરવા લાગ્યા અને કહ્યું, ‘ એમ છે તો બોલાવો ઋગ્વેદ ’ ‘ જેની ઇચ્છા ’ એમ કહી જ્ઞાનેશ્વરે તે પાડા પાસે જઈ તેના માથાપર હાથ મુક્યો, તેમ કરતામા જ તે પાડો મનુષ્યવાણીએ બોલ્યો,—“ શુ આજ્ઞા છે ગુરુવર્ણ ? ” જ્ઞાનેશ્વરે કહ્યું, “ આ વખતે ઋગ્વેદ બોલી આ પ્રતિજ્ઞાનવાસી બ્રાહ્મણોને સતુષ્ટ કર ” એટલું બોલતામા જ તે પાડો ન્યાસપૂર્વક ઋગ્વેદનો પાઠ કરવા લાગ્યો માત્રા, સ્વર ઇત્યાદિક બેદોમા જાણે વ્યાસ ભગવાનનો શિષ્ય જોને બોલતો હોય, એ પ્રકારે ઋગ્વેદ બોલી આગલો પગ વાળી, જ્ઞાનેશ્વરને નમસ્કાર કરી ઉભો રહ્યો

આ અપૂર્વ ચમત્કાર જોઇ સભાજન બીત ઉપરના ચિત્રની માફક સ્તબ્ધ થઇ ગયા અને વિસ્મય પામી બોલ્યા “ આ શુ અદૃષ્ટ અપૂર્વ ચમત્કૃતિ ! ૧૨ વર્ષ અભ્યાસ કર્યા છતાં જે મનુષ્યને ન આવડે, તે વેદ જ્ઞાનશાસ્ત્ર પશુને માથે હાથ મુકતા જ કડકડાટ બોલી ગયો, એવું કૃત્ય ઇશ્વરી અશ સિવાય કાંઈ કેમ ? અહો ! આ ઇશ્વરના પ્રત્યક્ષ અવતાર ! એને શુદ્ધ કોણુ કરી શકે ? તેમના દર્શનથી જ પૃથ્વીપરના પતિતનો ઉદ્ધાર થશે જેમ માતૃશ્રી ગંગા પવિત્ર છે, તેમ આ ચારે મુર્તિ પણ પવિત્ર જ છે ધન્ય એમનો માનાપિતાને ! ધન્ય એમનો વશ ! ધન્ય એમની જન્મભૂમિ ! ” એમ બોલી સર્વ એમને પગે પડ્યા ત્યારે જ્ઞાનેશ્વર બોલ્યા, “ મહારાજો ! એ આપના જ પુણ્ય પ્રતાપ છે ! અમે તો તમારા ગાંડ ઘેલા છોકરા છીએ, એ અમારી શક્તિ નથી ” પછી સર્વ સભા વિસર્જન થઈ અને જ્ઞાનેશ્વરાર્દિ બ્રાહ્મ બહેન તે પાડાને લઈ પોતાને ઉતારે ગયાં.

પેઠણમા અને આજુબાજુના ગામોમા આ વાત સત્તર પ્રસરી

ભાવિક લોક તેમને ઇશ્વરનો અવતાર માનતા લાગ્યા. કુટિલો બોલતા લાગ્યા કે, આ ગૌડખાલી ભોળા લોકને વિદ્યાથી ભ્રમ થયો છે. એવા નાના પ્રકારના કુતર્ક આવા પ્રપંચોપર જનસમુદાયમાં થાય, એ સ્વાભાવિક જ છે.

આટલું છતાં પણ તે મહાત્મા કુલુદ્ધિઓનું જોર વધારે હતું અને પરિણામે તેમાંના કેટલાકે કહ્યું, —“ શુ ! સન્ધ્યાસીના છોકરા જેનું મુખ પણ જોતાં નહીં તેને ઇશ્વરાશ કહેવા ? પણ અપાક્ષને શુ કહેવું ? ” એ પ્રકારના ઉદ્ગારો કાઢી એવો નિશ્ચય કીધો કે, જે બ્રાહ્મણને ઘેર તેઓ ઉતર્યા છે તેની સાથે પકિતવ્યવહાર રાખવો નહીં, અને તેને ત્યાં આવતી કાલે શ્રાદ્ધ છે, તે વેળા કાંઈએ તેનું આમત્રણ સ્વીકારવું નહીં.

બીજે દિવસે જ્યારે તે બ્રાહ્મણ આમત્રણ આપવા ગયો ત્યારે મર્વેએ કૃતનિશ્ચય પ્રમાણે તે નિમત્રણ સીકારું નહીં અને કહ્યું કે, ‘ તે સન્ધ્યાસીના છોકરાને તારે ત્યાં ઉતાર્યા છે, તેથી તારી સાથે પકિતવ્યવહાર બંધ કીધો છે ’ બ્રાહ્મણ નિરાશ થઈ વિચારશૂન્ય મુઠ જોડે ઘેર આવ્યો અને સ્તબ્ધ થઈ બેસી રહ્યો જ્ઞાનેશ્વરે તેનું કારણ પૂછા નેણે સર્વ હકીકત કહી. જ્ઞાનેશ્વરે સર્વ વર્તમાન સમજી કહ્યું, “ કંઈ શીકર કરી નહીં, બ્રાહ્મણ ન આવે ને એમના પૂર્વજ આવે નો કેમ ? માટે સર્વ તૈયારી કરો ” બ્રાહ્મણ ભાવિક હતો નેણે ખુશી થઈ સર્વ તૈયારી કરી. પત્રાવલી પીરસી, પાટકા માડી રાખ્યા, તેટલામાં જ્ઞાનેશ્વરાર્દે ભાર્વ બહેન સ્નાન વગેરે નિત્ય કર્મ આદ્યોપી આવ્યા અને જ્ઞાનેશ્વરે સર્વ તૈયારી જોઈ બ્રાહ્મણ પામ શોડ અશ્વત્ત માગી પત્રાવળી પર નાખ્યા કે તુરંતજ તે બ્રાહ્મણના તીર્થરૂપસહ સર્વ પૈડાણના બ્રાહ્મણના પૂર્વજો પાટકા પર સુર્તિમાન બ્યારી બેઠા ત્યાર બાદ જ્ઞાનેશ્વર વગેરે ભોજન માટે બેઠા એટલે બ્રાહ્મણોએ શ્રદ્ધાથી પિતર સ્વરૂપી જનાર્દનના નામનો સકલ્પ કરી હરહર મહાદેવ કરી જમવાનો આરંભ કર્યો. બટલની ફજોતી કરવાના ઉદ્દેશથી જે બ્રાહ્મણો આતુર થઈ બેઠા કરતા હતા, તેમણે આ શબ્દ સાંભળ્યો અને વિરમય થયા કે, એક છોકરે સુદા જમવા બટલને ત્યાં ગુનું નથી અને આ ગડબડ શી ! એમ વિચાર કરી ત્યાં જોતા આવ્યા તો સર્વે પોતપોતાના પૂર્વજોને જોઈ વિસ્મિત થયા. આને સ્વપ્ન કે સત્ય એમ વિચાર કરવા લાગ્યા અને મનમાં ખિન્ન થયા તથા પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યા. પિતૃઓ સર્વ જમી જ્ઞાનેશ્વર વગેરેને પંજે પડી અદશ્ય થયા તે પછી બહાર બ્રાહ્મણ ઉભા હતા તે અંદર આવ્યા અને ચારેના પગપર મસ્તક મુકી સ્તુતિ કરવા લાગ્યા અને ક્ષમા માગી, અન્ય સર્વ લોક તેમની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા અને આજીમા-જીથી ટોળાના ટોળા જ્ઞાનેશ્વરના ફરજને આવવા લાગ્યા.

ત્યાર બાદ પેઠણના બાહ્યો પાસે શુદ્ધિપત્ર લખાવી લીધેા સર્વ બાહ્યો તે વખતે કહેવા લાગ્યા, “ કે તમે પ્રત્યક્ષ ઇશ્વર ! તમને કોણ પૂછનાર છે ! ” આ વખતે જ્ઞાનેશ્વરે થોડો ઉપદેશ કવિતામા કર્યો હતો, જેનો સાર નીચે પ્રમાણે છે — અનંત જન્મની પુણ્ય સામગ્રી હશે તો જ જિહ્વાએ રામનામ આનશે જે કુળમા રામનામનો ઉચ્ચાર થાય છે તે કુળને ધન્ય છે રામનામ મોક્ષનામ અનેક જન્મોના દોષ જન્ય છે કોટિ કુળનો ઉદ્ધાર રામ નામથી થયો રામકૃષ્ણ સ્મરણ કરનારને ધન્ય ધન્ય છે, નામ તારક સાગરી* છે, માટે અર્ધ પડી નામ વિસરવું નહીં કષ્ટક તપ કીધા હશે તો જ નામ મુખે આવશે જ્ઞાનેશ્વર કહે છે કે, “ નામ સ્મરણના મોટા અભ્યાસથી હરિ હરિ રમના વૈકુન્ઠમા ધણી ગયા છે । ” વળી ને જોડ્યા, “ ભાઈ મો ! આ નામ અમૃતથી પણ મીઠું છે કે પતરથી પણ ઉત્તર છે જુઓ જપ, તપ, ધ્યાન ઇત્યાદિથી જે સમાચાર થતું નથી, તે એક નામથી થાય છે પૂર્વ યુગમા નામામન જે જે મહાત્માએ મેલન કરી આયુષ્યપન મેળવ્યું છે, તેની કીર્તિ પુગણ થાય છે એવા પ્રાણ છે તે સામળો, ” એમ કહી કવિનામ મહાત્માઓને જે મહિમા જ્ઞાનેશ્વરે ગાયો, તેનો ટુક સાર આ પ્રમાણે છે, “ મહાદે નામ ઉચ્ચારણ કીધું તેથી નર-હિંમે ઝોડગ્યા અને ઉચકી જોગામા મેમાડયો, જે ધ્રુવે યાદ કીધું તે જ ઉપમન્યુએ જોખ્યું, તેથી તેમનું હિત થયું, અજમેલ જેવો ચાડાળ, નામથી પવિત્ર થયો, વાટરાક (ધાડપાકુ) કાળી નામગ્મગણથી વાદ્યમીક થયો. ત્રણે લોકનેા નામસ્મર્યા ઉદ્ધાર થયો છે ” વળી જોડ્યા, “ મુખ્ય કહેવાનું એટલું જ કે, ભગવત્નામરૂપ અધારોહણ કરો, ભગ્નરૂપ અદ્ય હાથમાં લો, કામ ક્રોધાદિકનું શિર છેડી નાખી સર્વભૂતમા સમાનતા રાખો, ક્ષમાદયારૂપ નગીનો છૂટકો અવિવેકરૂપ દુષ્ટ નૃપતિને મારી નાખી કરો, એ આપને સતિનય પ્રાર્થના છે ”

આ પ્રમાણેના ઉપદેશથી પેઠણની બાહ્ય મડળીને ધણો આનંદ થયો, તેઓએ જ્ઞાનેશ્વરને પગે પડી થોડા દિવસ વચારે ત્યા જ રહેવા આગ્રહ કર્યો, પરંતુ જ્ઞાનેશ્વરે તેઓને સમજાવી મીજે દિવસે જ ત્યાથી પ્રયાણ કીધું પેના પાડાને જ્ઞાનેશ્વરે તેના માનક પામેથી માગી લીધો અને તેને સાથે લઈ ચારે જણ ન્યારે તે ગામ છોડી નિકળ્યા ત્યારે આખા ગામના લોકે તેમને નમસ્કાર કર્યા અને થોડે સૂતી તેમની સાથે ગયા.

* ધણી પદાર્થોને એક બીજા સાથે સાકળથી બાંધવું નીસરણી જેવું વાહન.

જ્ઞાનેશ્વર પૈડણથી આજદી જન્મ નીકળ્યા તે ગોદાવરીને કાઠે ચાલ્યા તેઓ જ્યાં જ્યાં જતા ત્યાં ત્યાં તેનના દર્શનને માટે ધણા લોક એકઠા થતા અને તેઓના ઉપર કંઈ કંઈ ઉપકાર જ્ઞાનેશ્વર કરતા એમ કરતા 'નેવામા' આવી પડેઆલ ગામમા આજના રસ્તે બ્રાહ્મણનું પ્રેત લઈ જતું ટાળુ સામે મળ્યું અને પાછળ તેની સ્ત્રી પતિ સંક્રમન કરવા જતી હતી, તે જ્ઞાનેશ્વરને પગે પડી જ્ઞાનેશ્વરે 'અષ્ટપુત્રા સૌભાગ્યવતી ભવ' કરી આશીર્વાદ દીધો તે સાંભળી તે સ્ત્રી બોલી - 'મહારાજ! મારા પતિએ દેહત્યાગ કર્યો છે, તેના દેહને આ નહીં જમ છે અને હું પતિ સંક્રમન કરવા બહિ છું તો તમારા આશીર્વાદનો શુ ઉપોગ થશે? તે સાંભળી જ્ઞાનેશ્વરે તેના પતિનું નામ પૂછ્યું અને તે મચ્ચિદાનંદ છે એમ જણ્યું ત્યારે કયું સત્—ચિત્—આનંદ! અને એને મૃતુ કેમ? " એપ કહેવા જ પ્રેત આગળ જઈ બોલ્યા મચ્ચિદાનંદ હૈ! " એટલું બોનતામા જ જેમ ઉધમાથી સુમ મનુષ્ય જગે તેમ મચ્ચિદાનંદ હૈયો અને જ્ઞાનેશ્વરાદિ મહા જ્ઞાને પગે પડીને આરા માગી જ્ઞાનેશ્વરે અહીં જે છપરી લીના ગુરૂકૃપાએ થાય તે મરાડીમા લખવાને કહ્યું જે માંભળી તે વણે જ હાંપત થઈ ચારે બાજી બહેનને પોતાને ઘેર લઈ ગયો.

ત્યાં ધણા દિવસ રહ્યા નેવાસાના લોકને તથા જે દર્શને આવતા તેમને રોજ ઉપદેશ આપતા નિત્ય નિયમ કર્યા પડી હમેશ સ્વમુખે પરમેશ્વરની લીના કવિતારૂપે ગાતા નેવામામા હતા નજ વખતમા આ શ્રી જ્ઞાનેશ્વરી નામની પદબધ ટીકા ભગવદ્ગીતાપર શ્રીજ્ઞાનેશ્વરે કીધી હતી. આ ગ્રંથે એમની કીર્તિ આજ સુધી જાગવી રાખી છે તે લખવાનું કામ મચ્ચિદાનંદ શ્રુઆએ કીતું જણાય છે અથ મ'પૂર્વ થતા પોતાના જોષ્ટ બધુ અને ગુરુ શ્રી નિવૃત્તિનાથને દેખાડયો નિવૃત્તિનાથે તે વાચમા લખને હે મુકદ! હે મુકદ! એવા શબ્દો ઉચ્ચાર્યા આ સાંભળી જ્ઞાનેશ્વરે સન્નિય તેમ કરવાનું મારણ પૂછ્યું નિવૃત્તિનાથે જણાવ્યું કે જ્ઞાનેશ્વર! તે આ ટીકા મુગ આધારે કીવી પણ મુકદરાયે વિવેકમિધુ પરમામૃત વચર આધારે કીધો, તેથી તેને ધન્ય ધન્ય કહું છું " આ પ્રમાણેનું ભાષણ સાંભળતા જ શ્રી જ્ઞાનેશ્વર મમજ ગયા કે ગુરુરાયનો ભાવાર્થ બીજે મથ કરાવરાનો છે અને તેમની ભાવના પ્રમાણે બોલ્યા—મહારાજ! આપની કૃપા અને પરમેશ્વર પ્રમજ હશે તો આ દાસ પાસે પણ એવો ગ્રંથ શ્રીવિદ્ય કરાવશે ત્યાર પછી આજદી પાછા ફર્યા બાદ 'અમૃતાનુભવ' નામે બીજે ગ્રંથ તેમણે તૈયાર કરી નિવૃત્તિનાથ આગળ મુક્યો. તે વખતે શ્રી નિવૃત્તિ-

નાથે શ્રી જ્ઞાનેશ્વરની ધણી પ્રથમા કીર્તી અને કથુ કે તું અચારમેઝ
અવતાર જ છે ’

નેવાસાથી ત્યાર બાદ આળદી જવા નીકળ્યા રમ્ને સંપુરણના દર્શન
કરતા, લોકપર કૃપાનુગ્રહ કરતા, વિદ્વાનને પ્રથક્કા સત્ત્વ આપતા, ચાત્રતા
આવ્રતા પુના જીક્ષામા જીવન તાલુકામા આવેલા ‘આળે’ ગામ નજીક તેઓ
આતી પડેલા ગામની થોડે દૂર પાણી વગેરેની સવળતા જોઈ ત્યાં મુકામ
કીધો નિત્ય નિયમ આટોપી ભગવદ્ગીતા વાંચે છે, એટલામા એમ અન્ય
કે, જે પાડો તેમની સાથેજ હજી સુધી હતો, તે ધણે મોટા વાટો કાઢી
વેદ બોનના લાગ્યો તે વખતે આળે ગામમા વેદ શાસ્ત્ર પત્ર બ્રાહ્મણ વણ
હતા તેમના કાન પર આ અવાજ પડતા જ તેઓ આશ્ચર્ય ચકિત થઈ
આ અવાજ ક્યાથી આવે કે, તેની જોડ કરવા નીકળ્યા અવીને જીએ છે
તો ચાગ તેજસી કિશોરવના મહાત્માઓ એકા એક ગીતા પાઠ કરે છે
અને પામે ઉમો ઉમો પાડો વેદ ભણે છે પેડ ની હકીકત ઉડતી ઉડતી
તેમને કાને આવી હતી, તે ઉપરથી તેમણે અનુમાન મ્યું કે, જ્ઞાનેશ્વરદિ
બ્રાહ્મ બહેન તે આજ હોવા જોઈએ પછી તેઓ તેમને પગે પડ્યા આ
પ્રમાણે રોજ કમ આતુ રહ્યો હજારો લોક દર્શને આપના અને પાડાને
વેદ ભણેના જોઈ ચકિત થતા, કંઈ કંઈ કંપનાઓ કરતા તથા મહાત્માની
ચકિત વિષે નજરમધી વગેરે અટકળો કરતા એક દિવસે તાના બ્રાહ્મ-
જોએ હાથ જોડી શ્રી જ્ઞાનેશ્વર મહારાજને વિનંતિ કરી કે, “ અમે વેદનો
સ્વર શુદ્ધને કાને સુદા પડવા દેના નથી અને આપ આ પશુ પામે
વેદ બોનાવો છો, તે ન થાય તો હીક અમારે વેદ વાકન માલગવાની વનારે
પ્રત્યક્ષ નથી ” શ્રી જ્ઞાનેશ્વરે પુનઃ પ્રછયુ કે, ‘ તમને વેદ વિષ નહી
જોઈએ ? ” તેનો પશુ ઉપર પ્રમાણે જ જવાબ મળતા, શ્રી જ્ઞાનેશ્વરે તે
પાડાને સ્નાન કરાવી, પાસે જ એક મોટા ખાડો ખોદાવી, તેને સમાધિ
આપી અને જન્મ મરણથી મુક્ત કાવો તે જગ્યાએ એક પથ્થર દાટી તે
ઉપર સિદ્ધર લગાડી તેનું નામ મહાસામા રાખ્યું અને પાસે એક વૃક્ષ રોપ્યું
તેનું નામ અમ્બન વૃક્ષ રાખ્યું તે વૃક્ષના પાન જે ખાંચે તેનું અમ્બન
નમ્ય છે એમ માની ભકિતથી આજ સુધી યાત્રાળુઓ તેમ કરે છે આવું
વૃક્ષ આળદીમા પણ છે વળી એમ પણ માનવામા આવે છે કે, તે વખત-
થીજ આ બે ગામમાંથી વેદવિદ્યા જતી રહી છે.

આળે ગામથી નીકળી તે આળદી આગા ઇંદ્રાવણી નદીમાં સ્નાન
કરી દાદાને ઘેર આવ્યા, જ્ઞાનેશ્વરદિના સુકીર્તીરૂપ મદ્રામૃતથી આળદીના

લોક હડાગાર થઇ ગયા હતા તથા આ ભગવદ્ભક્ત શિરોમણી પાછા ક્યારે ફરશે, તેની આતુરતાથી રાહ જોતા હતા ચારેના આગમનની ખબર પડતાં જ સર્વત્ર ધણો આનંદ થયો સર્વ લોક મનમા વિચાર કરવા લાગ્યા કે, આપણા આ નાનકડા ગામની કીર્તિ, આ ચારેએ ફેટલી વધારી છે, એમ સમજી ચારેના દર્શને ગામના સર્વ લોક આવ્યા, બ્રાહ્મણોને પૈઠણનો શુદ્ધ પત્ર આપ્યો તે લીધા પછી સર્વેએ ચારેને નમસ્કાર કીધા બ્રાહ્મણોને તે પત્ર પહેના જ તત્કાલ મળ્યા હતા, તથા તેઓ તેમને પગે પડ્યા, કુટિલો ખિન્ન થયા પણ સંજ્ઞાનો ભકિતભાવે તેમની સેવા કરવા લાગ્યા તથા વારા ફરતી પોતાને ઘેર ભોજનનું આમત્રણ આપવા લાગ્યા

આ પ્રમાણે આજ્ઞાદીના 'સર્વ' લોકની પ્રીતિ આ ચારે મહાત્માએ સપાદન કીધી કહો કે સવેના હૃદય આકર્ષી લીધા, માત્ર એક વિસેખ્યા ચાટી નામનો બ્રાહ્મણ તેમનો ધણો દેષ કરવા લાગ્યો એ વિસે શ્રીમત હતા, સુખી હતા એટલે લોક તેની સાથે વાદ કરી શકના નહીં તે આ ચારેની નિંદા કરતો ત્યારે ખીજી રીતે લોક તેને બધ કરતા એમ કરતાં દીવાળી આવી નિવૃત્તિનાથે, મુકતાબાદને સૂચના કરી કે દીવાળી છે માટે આવતી કાલે 'માડ' (લહેચી) પોણી કરવા ખીજે દિવસે સહવારે સર્વ સામગ્રી તૈયાર હતી, માત્ર આપર (માટીની તાવડી) નહોતી, તે કુભારને ત્યાંથી લાવવા મુકતાબાદ ગયા રસ્તામા વિસેખ્યા મળ્યો તેણે મુકતાબાદને પૂછ્યું કે, તું કયા જાય છે? પંડી મુકતાબાદનું અપમાન કીધું અને પંડી કુભારને ત્યાં જઈ કહ્યું કે, આને આપર આપીશ નહીં મુકતાબાદ નિરાશ થઈ ઘેર પાછો ફરી અને ચિતાતુર મુખે બેઠો હતો, તેટલામાં તેના પર શ્રી જ્ઞાનેશ્વર મહારાજની દૃષ્ટિ પડી, એટલે તેમણે તેની ચિતાતુર કારણ પૂછ્યું મુકતાબાદે સંવિસ્તર હકીકત કહી, જ્ઞાનેશ્વરે કહ્યું, " એટલું જ કે, ચિતા નહીં સર્વ તૈયારી કરો અને આપરની જગ્યાએ જરૂર પડે ત્યારે કહેવું ! " વખત થતા જ્ઞાનેશ્વરે યોગ ધારણ કરી પચામિ પ્રકટાવ્યો, મુખ-માથી જ્ઞાના નીકળવા માંડી, નેત્ર રક્ત થયા, પીઠ લાલચોળ તપી એટલે માડ સેકત્રા મુકતાબાદને કહ્યું મુકતાબાદએ મોટી ત્વરાથી તે સેકત્રા તૈયાર કીધા, તેટલામાં નિવૃત્તિનાથ અને સોપાનદેવ નિભ નિયમ આટોપી આવ્યા અને સર્વ ભોજનાર્થ બેઠા જ્ઞાનેશ્વરે પચામિ શાત કરી મુખામિ સિદ્ધ કર્યો અને ભોજન પ્રારંભ કર્યો તેમના બોલન રિપે કવિનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે—સ્વાનંદની માળીમા, પ્રેમભક્તિની ખીર પીરસી, તે પર સોખ્ખની સાકર ભભરાવી અને તેમાં સ્વાનુભવના 'માડ' બોળી, જ્યત્રીકરિ કરી, ચારે ભગવદ્ભક્તે આનંદે ભોજ કીધું.

વિસોમા આ સર્વ બારીમાળી જોયા કરતા હતા જ્ઞાનેશ્વરનું યોગ સામર્થ્ય જોઇ, તેના મનમાં ધક્કા અનુભવ થયો પ્રત્યક્ષ ઇશ્વરના અસ્તિત્વે રહે દુષ્ટે વ્યર્થ જીવ્યા । ચિતામણિ હાથમાં આવવા છતાં રહે દુષ્ટે પથ્થર સમજી ગોઠણમાં ધાલી દૂર ફેંકી દીધો । કલ્પનરૂપા ઝાડને કુહાડીના ધા આપ્યા । ધિક્કાર મારા ઔશ્વર્યને । ધિક્કાર મારા દેહને । મે કેટલો અન્યાય કીધો. આમ પશ્ચાત્તાપ કરતા મનમાં ક્ષમાની ભિક્ષા માગતાનો વિચાર આવ્યો. તે ગમે તેમ કરી પ્રસાદ મેળવવાનો નિશ્ચય કરીને, તત્ક્ષણે જ મદમ દોડ્યા દોડ્યો આવ્યો અને ઝટ એકા અજમાયી એક ફાળીમાં લઇ મ્હોમાં મુક્યો અને પછી જ્ઞાનેશ્વર ॥ પગપર માથું મુક્યું જ્ઞાનેશ્વરે કહ્યું, “ જીજ્ઞુષિ, દૂર જા, તું ખચ્ચર થઈશ ” વિસોમાએ કંઈ પણ લક્ષ્ય આપ્યું નહીં. પ્રસાદથી તેનું મન ગુદ થઇ ગયું હતું તેણે જ્ઞાનેશ્વરના પગ પકડી ધણી જ વિનીત ભાવથી ક્ષમા માગી જ્ઞાનેશ્વરે દૂર જવા પુન પુન કહ્યું, પણ સાંભળે જ કોણ ! તે તો દેહભાન જ ભુલી ગયો આખરે શ્રી જ્ઞાનેશ્વર મહારાજ જોયું કે, હવે એનામાં યોગતા આવી છે એટલે અલથ આપી પોતે તેને ઉડાડ્યો અને તેના ઉપર પૂર્ણ અનુગ્રહ કર્યો વિસોમાની અટક ખચ્ચર પડી એટલે ઈ જ પત્યુ વળી તેનો સ્વભાવ એટલો તો પશ- ટાઇને ગુદ થઇ ગયો કે, તે જોઈયો પ્રતિભાગર્ભા હતો, તેટલો જ નિષ્- તિમાર્ગમાં વળ્યો અને જન્મ મરણનું મુગા છેદી નાખી કૈવલ્ય સુખાનુભવ લેવા લાગ્યો, પ્રમિદ નામદેવ મહારાજના ગુરૂ ન જ એ વિસોમા ખચ્ચર.

આવી રીતે દિવસ જતા શ્રી જ્ઞાનેશ્વર મહારાજની વય ૧૬ વર્ષની થઇ. પોતાનું અવતાર કૃત્ય એટલેથી જ પૂર્ણ કરવું એમ વિચારી, શ્રી પઢરપુર, શ્રી વિઠ્ઠલાચના દર્શને ગયા અને પ્રાર્થના કરી કે, ‘દાસને ૧૬ વર્ષ રહે- વાની આજી હતી તે પુરા થવા આવ્યા છે તો હવે આજી કરો !’ શ્રી પાકુરગે કહ્યું, ‘ તારૂં અવતાર કૃત્ય હજી રહ્યું છે, તારા જ્ઞાનેશ્વરી અને અશ્વતાનુજવ એ તો માત્ર જીહ્વિશાળીને માટે થયા, પણ અજ્ઞાનેને તમારો કવિત્વરૂપ પ્રમાદ મળી શકે તબુ નથી, માટે હું તને બીજા ત્રણ વર્ષનું આશુષ્ય આપું છું તેટલા વખતમાં કવિત્વ શક્તિ પ્રકટે, તે મારી પ્રેરિત શક્તિ છે એમ સમજી મારા નામનો નેમા ઉલ્લેખ કરજો.

આજી પ્રમાણે જ્ઞાનદેવ આગળ પાછા આવ્યા ત્યાં રડી આગદીના સર્વ લોકોને ઉપદેશ કરી પોતાના કર્મો તેમની કીર્તિ ધણી પ્રમરી, તે વખતે તાપી નદીના કિનારાપર ચાગદેવ નામે એક મહાસિદ્ધ મહાત્મા રહેતો હતો, તેના આશ્રય આગળ આ કીર્તિરૂપ ગંગાપ્રવાહ પહોંચ્યો ચાગદેવનું મન ચારે ના દર્શન માટે ધણુ આદ્ર થયું

આ ચાગદેવને માટે એમ કહેવાય છે કે, તેણે યોગસાધનાના બળથી પોતાનું આયુષ્ય ૧૪૦૦ વર્ષ સુધી વધાર્યું હતું. વેદ, શાસ્ત્ર, પુરાણ, રસાયન, આયુર્વેદ, જ્ઞાન, મારણ વગેરે વિદ્યા, સહુ તેના મઠમાં હમેશ પડ્યા પાથર્યા હતા. ચાગદેવ સમાધિ ક્ષણમાત્રમાં લગાડી શકતા, જોતજોતામાં પક્ષીની માફક ઉડી જતા, ઝડપર ટાંગેલા દેખાતા, પાણીમાં જલસ્તબ્ધ કરી બેસતા, ભય કર કુચર ઉપરથી કુડી શકતા-વગેરે અનેક સિદ્ધિઓ સાધી શકતા બ્યાકરણ, ગ્રીમાસા, ન્યાય વગેરે વિદ્યા એના ધરની પાળેલી ગાયો જેવી જ થઈ રહી હતી શરીર કાન્તિ ભર્યું તેજનો પુષ્કળ હોય તેવા હતી, તેના ૧૪ નામ હતા

ચાગદેવને આ ચાર મૂર્તિના દર્શનની ઉત્કૃષ્ટ થઈ તેમણે આળદી આવવા વિચાર કર્યો, પણ કેટલાક શિષ્યોએ સૂચના કરી કે આપ પૃથ્વીના રાજા જેવા છો, એટલે આપ તેમને જ અહીં બોલાવો, વળી સાબળેલી વાત ખરી છે કે નહીં, તેનો પણ તપાસ કરો. પછી તેમણે પોતાના બે શિષ્યો સાથે એક પત્ર પૈકળનો પ્લાઠાણ પર મોકલ્યો તેનો ઉત્તર આવ્યો કે, 'પરમ સત્ય વાત સર્વ તદ્દત છે ચારે મૂર્તિ બાળ છે, છતાં ઇશ્વરી અશ્વ જ છે પરમ કૃપાળુ શ્રી પદરીનાથની પરમ વિભૂતિ જ છે' આ પત્ર આવ્યા બાદ વળી શિષ્યોએ આગ્રહ કરી અને સૂચના કરી સમજાવ્યા કે 'એક પત્ર લખ ચાર શિષ્યને તેમની પરીક્ષા લેવા પુનઃ મોકલો.' ચાગદેવે પત્ર લખવા આરંભ કર્યો, પરંતુ નાની વયના છતાં પણ જે ઇશ્વર અશ્વ તેને શી રીતે સમોધીને લખવું તે વિષે મતભેદ પડવાથી ફક્ત કારે પત્ર આપીને જ ચાર શિષ્યને મોકલ્યા, શિષ્યને સૂચના કરી કે, ફક્ત પત્ર આપવો, પણ કયાથી આવ્યા, કે કોણે પત્ર આપ્યો છે, વગેરે કંઈ જ કહેવું નહીં

શિષ્યો કેટલેક દિવસે આળદી પહોંચ્યા ગામમાં ફરતા એક ઠેકાણે જ્ઞાનેશ્વર વગેરે ચારે મહાત્મા લોકને સુમોલિ આપતા દૃષ્ટિએ પડ્યા કેટલાક લોક દર્શન કરી જાય છે, કેટલાક બેઠા છે, તેનામાં ચાગદેવના શિષ્યોમાંના એક શિષ્યે મોટે સ્વરે પૂછ્યું કે, "નિવૃત્તિનાથ, જ્ઞાનેશ્વર કયા રહે છે ?" ત્યાં એક ૧૨ વર્ષની છોકરી ઉભી હતી તેણે કહ્યું, "બાબા! આવી અવિનયની રીત તમને કોણે શીખરી? કેવળ પરબ્રહ્મમૂર્તિ-તેનું નામ આમ ઉદ્ધતપણે પુછવું, એ આપ જેવા મોટાને યોગ્ય નથી જુઓ તે સર્વત્ર છે, સર્વ બાપક છે. તેનું વળી સ્થાન કયું દેખાડવું." આ પ્રમાણેનું બાવણું સાબળી શિષ્યે હાથ જોડ્યા અને કહ્યું, "અમારી જૂલ થઈ, ક્ષમા કરો

અને તે મહાપુરુષનું દર્શન કયા થશે તે કહો ” તે છોકરીએ અણસારાથી જ્ઞાનેશ્વર વગેરે બોધા હતા તે જગ્યા દેખાડી. ત્યાં જઈ તે ચારે શિષ્યો હજી તો તે મહાત્માને પગે પડે છે, તેટલામાં જ શ્રી જ્ઞાનેશ્વરે પૂછ્યું, “મહારાજ આગદેવ કુલાળ તો ખરા ?” તે સભળતા જ શિષ્યોને ધણી વિસ્મય થયો અને તેમણે આણેલો પત્ર આપ્યો. જ્ઞાનેશ્વરે તે પત્ર ઉઠાવ્યો અને કારો જોઈ બોલ્યા, “અરેરે ! ફળ વગરનું આમ્રજલ્લ, પાણી વગરનું સરોવર, સત્તાન વગરની કાન્તા, સામર્થ્ય વગરનો પુરુષ, મૌન્યાગ્ય વગરના અલકાગ, વૈરાગ્ય વગરનો સન્યાસ, આદર્શ વગરનું ધણ દ્રવ્ય, પર્જન્ય સિવાયનું અગ્રપટલ, આ સર્વ જેમ વ્યર્થ રહે છે, તદ્વત્ આગદેવ પણ ૧૦૦૦ વર્ષ જીવી આખરે કારો જ ! !” પછી શિષ્યોએ આગદેવની તેમના દર્શન માટેની ઉત્કાંઠા પ્રદર્શિત કરી અને તે વિષે ઉત્તરની વિનંતિ કીધી તેના ઉત્તરમાં જ્ઞાનેશ્વરે આગદેવને લખ્યું કે, “આગદેવ, ચૈતન્ય મર્વ ઉંકાણું મમાન છે વડીન કે કનિષ્ઠ નમી, કુટુંબ વત્સલ નથી, એડકું નથી, આકાશપર અગ્ર આવતા ક્ષણભર જૂદા જૂદા રંગ દેખાય છે, પરંતુ મુળ આકાશને તેનો વિકાર થતો નથી તેમ જ સ્થૂન દેખાતું હો કે મૃદ્ધમ દેખાતું હો, પણ મન્યવિદ્યાનદ સ્વરૂપ જનકુ છે તવતુ જ છે અવિદ્યાની અનિચી મોટા નાના આપને જણાય છે વિચાર દષ્ટિએ જોતા એમ જોતવું વ્યર્થ છે, અત્યાર પરબ્રહ્મ વેદને સુદ્ધા મગોચર છે હવે આપને સધારે શું લખતું જે તમાના હૃદયમાં છે તે જ અહીં છે ! વચ્ચે કંઈ નથી ”

શિષ્યો પત્ર લઈ આગદેવ પાસે પાઠ ગાળ્યા અને મવિચ્છર કટીકત જણાવી પત્ર આપ્યો. આગદેવને પત્ર વાચત જ પોતાના ૧૪૦૦ વર્ષ વ્યર્થ ગયા એમ લાગ્યું અને હવે આ બાળમુર્તિ હૃદયરાશના દર્શનવડે તેણે પોતાના દેહનું સાર્થક્ય કરવાનો નિશ્ચય કર્યો.

આગદેવ સર્વ શિષ્ય વગેરે આડખર સહિત આળદી આપના નેકબ્યા હાથી ઘોડા નામત, નિશાન, ડગ વગેરે આગળ ચાલે છે, પછી ડેરા તથા કનાતો લાધેલા ઉટ આવે છે અનેક વાઘો આગળ વાગે છે, ૧૪૦૦ શિષ્ય કાંઈ ઘોડાપર, કાંઈ હાથીપર, કાંઈ સાપ્પરપર, કાંઈએ અગે લન્મ લગાડી છે, કાંઈએ ગોપીચંદનનું લેપન કર્યું છે, કાંઈ કાષાયાળરતારી છે તો કાંઈ મૃગચમ કે કાંઈ વ્યાધયર્થધારી છે કાંઈ દડધારી તો કાંઈ જટાધારી, કાંઈ જીર્ણુકયાધારી તો કાંઈ દિવ્યાળરધારી છે કાંઈ ઝઝ, કાંઈ મૃદગ, તો કાંઈ તાળ હાથમાં લઈ ચાલે છે અને આગદેવ પોતે વાધાર બેસી હાથમાં સર્પનો આળુક લઈ ચાલ્યા આવે છે.

મુકામ કરતા કરતા આળદી નજીક આગ્યા, જ્ઞાનદેવ વગેરે ચારે મહાત્મા તે વખતે ભીંતપર બેસા હતા ત્યા કેટલાક બ્રાહ્મણોએ આવી વર્તમાન કલા નિવૃત્તિનાથે જ્ઞાનેશ્વરને કહ્યું, ‘ચાલો આપણે સામા જઈએ.’ તે ઉપરથી જ્ઞાનેશ્વરે ભીંતને કહ્યું, ‘ચાલ્યા પાછ’ તુરં જ તે નિર્જીવ ભીંત હાથણીની માફક ચાલવા લાગી. સામેથી ચાગદેવ આવે છે તેને તેના શિષ્યોએ કહ્યું ‘જુઓ મહારાજ ! આ બાળ સૂર્ય જેવા તેજસ્વી સિદ્ધવર્ધ નિર્જીવ ભીંતપર બેસી આવે છે.’ ચાગદેવ તુરં જ વાલ ઉપરથી કુદકા મારી જ્ઞાનેશ્વરોદિ બાલવને પગે પડ્યા તે મહાત્માઓએ પણ ચાગદેવને પ્રેમાલિંગન કીધું આલિંગન દેતા જ વિશ્વએકાત્મતા ચાગદેવના હૃદયમા પ્રગટ થઈ, સચિત ક્રિયામાણી હોળી ગઈ ને સર્વ નાના મોટા સરખા જણવા લાગ્યા પછી ચાગદેવના શિષ્યોને પણ પ્રેમાલિંગન કર્યું, તે યોગે તેઓ પણ કૃતાર્થ થયા

થોડા દિવસ ચાગદેવે ત્યા રહ્યા પછી પોતાની વિદ્યાનો ચમત્કાર દેખાડ્યો નાના પ્રકારના અન્ન એકાએક નિર્માણ કર્યા, સ્વત આકાશમા પક્ષી માફક ગમન કીધું, પુષ્કળ દ્રવ્યનો ઢગલો પોતાની આગળ ઉભો કીધો. તેમની આ યોગિક શક્તિનું અવલોકન કરી જ્ઞાનેશ્વરે કહ્યું, “ચાગદેવ ! ધન્ય છે તમારી વિદ્યાને અને સિદ્ધાંતને.” ચાગદેવે જવાબ દીધો, “એ તો વિદ્યાના ખેલ જ ! મહારાજ જેથી જન્મ મરણનો હિસાબ ચૂકનાય છે, તેવી મહાન્ વિદ્યા તો આપના પાસે જ છે તેથી ખરો ધન્યવાદ તો આપ-શ્રીના ચરણને જ ધટે છે.”

એક દિવસ મુકતામાઈ સ્નાન કરતા હતા, ત્યા ચાગદેવ અકસ્માત આવી પહોંચ્યા અને મુકતામાઈને સ્નાન કરતા જોઈ પાછા ફર્યા મુકતામાઈએ તે જોઈ ચાગદેવને બોલાવ્યા ચાગદેવે ભીંતને બોલે ઉભા રહી હુંકારો દીધો તે જોઈ મુકતામાઈ બોલ્યા, “૧૪૦૦ વર્ષ જીવ્યા, પણ હજુ તારો સશય શું ગયો નહીં ? તારી દષ્ટિમા હજી શું વિષમતા રહી ? સ્ત્રી અને પુરુષ એ વિષમ દુરાગ્રહ તને હજી છોડતો નથી ?” આટલા શબ્દ સાલ-ળતા જ ચાગદેવ દોડતા આવી મુકતામાઈને પગે પડ્યા અને પછી જ્ઞાનેશ્વર મહારાજનો ઉપદેશ લીધો

ત્યાર બાદ શ્રી જ્ઞાનેશ્વર મહારાજ શ્રી પઢરપૂર ગયા શ્રી વિદુશ્વનાયના અનન્નમક્ત નામદેવ નામે હતા, તેના સુખ સમાગમમા શ્રી જ્ઞાનેશ્વરે સર્વ તીર્થયાત્રા કરવાનો વિચાર કીધો અને તે હૃદયથી નામદેવને ઘેર ગયા. એક મોટા પ્રેમથી એકએકને મળ્યા. નામદેવે યોગ્ય આદરસન્નકાર કીધો, પછી

જાનેશ્વરે પોતાને ઈચ્છા પ્રદર્શિત કીધી નામદેવે કહ્યું, “ પઢરપૂર ઊડી બીજા તીર્થમાં શુ છે ? કસ્તુરી ઊડી રાખોડીનું પડીકું બાધવું બર્થ છે. હવે આપને એક વાન કહું છું, આ દેહ જેનો છે, આ નામો જેનો કિકર છે, જેની આજ્ઞામા રહેનાર આ સર્વ છે, જેના સિવાય બીજો આશરો નથી, જે ભક્તને અર્થે કલ્પન છે, જે રક્ષણી વર મહાપ્રભુ છે, તે જો આપની સાથે આવતા આજ્ઞા આપશે તો આનીશ ” જાનેશ્વરને આ કનિષ્ઠાનુ ભાષણ સામળીને મોઠે આનંદ થયો પત્રી ઉભય શ્રી વિહૃનનાથજીના મરી-રમા આબ્યા અને શ્રી પઢરીનાથની સ્તુતિ કીધી શ્રી પાકુરગે હાસ્ય વદન કરી શ્રી જાનેશ્વરને કહ્યું, “ તુ જીવનમુક્ત તથા ચિદ્રૂપ છે તને તીર્થાટન શુ કરવા જોઈએ ? સૂત્રને ઉગ્રાણુ, ચક્રને શીતોપચાર કુબેરને દ્રવ્ય તેમ ત્હારે માટે તીર્થયાત્રા ! તારા ચરણમા મર્વ તીર્થ જના તારો તીર્થાટન કરવાનો ઉદ્દેશ છે તે બર્થ છે ” જાનેશ્વરે કહ્યું “ નામદેવ જેવા ભક્તગત્તેનો સહવાસ મળે એ મુખ્ય હેતુ છે, માટે આપે આજ્ઞા આપની ” પછી પઢરીનાથે આજ્ઞા આપી અને કહ્યું, “ નામદેવ મારું નાનું માળ છે, તેને સભાળી પાછો લાવજે ! ”

એઉ તીર્થાટને નિકળ્યા ગામથી થોડે દૂર જતા શ્રી પઢરીનાથ સાબળી અવવાથી મુર્છા આવી પછી જાનેશ્વર મહારાજે તેનું સમીધાન કયું અને ઉપદેશ કર્યો કે “ ભગવાન તારા હૃદયમા હોવા જતા બર્થ શોક થા માટે કરે છે, મૃગની નાભિમા કરનુરી હોવા છતા તે સુનાસની શોષમા જોમ જગલે જગલ હોડ્યા કરે છે તેમ તું કરે છે ” નામદેવ તે ભાષણ સાબળી શુદ્ધિમા આગ્યો અને તે સ્વરૂપ દેખાડવા શ્રી જાનેશ્વરને વિનતી કરી તેની એકનિઠા જોષ જાનેશ્વરે તેનો મોક દૂર કીધો પછી જાનેશ્વરે તેને ભક્તિમાર્ગ વિષે કહેવા વિનતિ કરતા નામદેવ બોલ્યા, “ મહારાજ ! એ આપનું પૂજનું કેવું ? કૃષ્ણની તળે કલ્પનરુ ભિક્ષા માગતા જાય, એવું આપનું આ પૂજનું છે ” જાનેશ્વરે કહ્યું “ નામદેવ ! તારા ભક્તિ અને જ્ઞાનરૂપ સિદ્ધ આગળથી મમારૂપ ભયકર હાથી આગળ નાસે છે એવો યોગ્યતા છે, તેથી મૌન ઊડી દે

નામદેવે હાથ જોડી કવિનારુપે જે પ્રમાણે કહ્યું, તેનું ‘ભક્તિવિજય’ નામના ગ્રંથમા વિવેચન છે તેનો સારાશ નીચે પ્રમાણે છે—“ અગમા વૈરાગ્ય બળ જોઈએ સર્વ બૂતપર અકાલક દયા જોઈએ, હું તુંપણની બેઠ શુદ્ધિ રાખી નહી પ્રપચમા આસક્ત નહિ થવાય એવી સ્થિતિ યામ તેને શુદ્ધ ભજન કહેવું, તે ન હોય તો સાવન બર્થ છે; બહારથી નમન કરે

અને અંદરથી હોય ગુણને સહારે તે પકવાન સાથે માખી જમવા જેવું છે, ઉત્તમ મધ્યમ ન સાહારે તો અખડ નમન છે, અતરમા સ્વાનદ્યુ જીવન હોય, તેને ભક્તિમાં ખડન નથી.”

તે સિવાય નામદેવના તીર્થાવળી પ્રકરણમાં કવિત્ત છે, તેના હુકસાર આ પ્રમાણે છે,—“ નમ્રતા તે કે જેમાં ગુણદોષ ન દેખાય તે મનન થાય છે, અંતરમાં આનંદ પ્રકાશ જોષજો, વિશ્વમાં મારા વિદ્યોમાને જીએ તેવું નામ નિર્વિકાર ખ્યાન છે જેમ વ્યભિચારિણીનું મન પરપુરુષમાં આમકત હોવાને લીધે કામ ધામમાં લાગતું નથી તેવો જેનો નિદિધ્યામ છે અને જે એકાંતે અવરાજે ગોવિંદનું ભજન કરે છે, તેના જેવી ખીજને વિશ્રાંતિ નથી, આ જે મારો કામિક, વાચિક તથા માનસિક અનુભવ જે મને સર્વથી પ્રિય હતો તે મેં તમને કહ્યો ” નામદેવ કહે છે કે, એવા પાકુરગની સહાયતાવડે મારાથી આ બોલાયું છે ”

નામદેવનું બાપણ સાલળી જ્ઞાનેશ્વરને મોટો આનંદ થયો અને કહ્યું: ‘ધન્ય છે નામદેવ’

આ પ્રમાણે અર્ચાસુખનો દહાવો લેતા લેતા અનેક તીર્થ કરી, મારવાડ દેશમાંથી જતા એક વખત નામદેવને ધણી તૃષા લાગી. તેનું સમાધાન કરવા જ્ઞાનેશ્વરે લંધિમાં નામની શક્તિના યોગે ત્યાંના ઉડા કુવામાં પ્રવેશ કરી જળ આપ્યું તે ઉપરથી નામદેવ બેલ્યા, ‘મહારાજ,—આપના અગમાં આટલી શક્તિ તેરી ઉદક લાગ્યા, ખીજ લોક આ પાતાળમાં ગયેના કુવાને કાઢે બેસી શી રીતે તૃષા છીપાવે ? આ કુવામાંથી ઉપર પાણી વડે તો ધણું સારું, ’ એમ બોલી નેત્ર વીંચી શ્રી વિક્રમનું ખ્યાન કીડું કે, તરત જ કુવામાંથી ઝગજગ એકદમ વડેલા લાગ્યા અને કુવો ભરાઇ પાણી બહાર વહેવા માડ્યું એ ચમત્કાર જોઈ જ્ઞાનેશ્વરે નામદેવની સ્તુતિ કરી આ કુવાને ત્યાંના લોક ‘નામદેવજીનો કુવો’ કહે છે અને દર વર્ષે ત્યાં મૃગશીર્ષ માસમાં હજી સુધી યાત્રા ભરાય છે.

આ પ્રમાણે યાત્રા કરી વિકલનાથજીમાં પાછા આવ્યા, તેમના આજ્ઞામનની ખબર થતા નિવૃત્તિનાથ સોપાનદેવ, મુક્તામાર્ષ, ચામદેવ વગેરે દર્શને આવ્યા. થોડા દિવસ ત્યાં નિવાસ કરી સર્વ મહાત્મા આળાદી પાછી ફરી સકંત પ્રમાણે સમાધિકાર સમીપ આવ્યો. જાણી, શ્રી જ્ઞાનેશ્વર અબ્બન વૃક્ષ સમીપ સિદ્ધેશ્વર લિંગ પાસે આવ્યા અને ગુરુ નિવૃત્તિનાથને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરી સોપાનદેવ, મુક્તામાર્ષ, ચામદેવ, ત્રિસોળા મચ્ચર ગોગકુભાર વગેરેને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર દીધા અને શકે ૧૨૧૫માં કાર્તિક વદી ૧૩ તે

દિને સમાધિ લીધી શાકે ૧૨૧૫મા મૃગશીર્ષ વદી બારસે સોપાનદેવે સાસ-
વડ ગામમા સમાધિ લીધી અને ૧૨૧૬ ના જ્યેષ્ઠ વદી તેરસે નિવૃત્તિનાથે
શ્રી અબ્દેસ્વરમા સમાધિ લીધી તેમની યાત્રા પોષ માસમા ત્યા બરામ
છે આ પ્રમાણે બીજી જ તિથિએ યાત્રા બરવાનું કારણ એમ જણાવે છે,
કે, શ્રી વિઠ્ઠનાથની યાત્રા કરનાર ' વાર કરી ' લોકની સગવડતા માટે તેમ
કરવામાં આવે છે

મુક્તાબાઈએ, કોઈ કહે છે કે ૧૨૧૬ ના ચૈત્ર વદી બારસે ખાન-
દેશમા એકલાખાઈ ગામમા સમાધિ લીધી કેટલાકનું કહેવું એમ છે કે,
મુક્તાબાઈને બહાકાલ સૂધી સમાધિ જ છે અને પઢરપુરમા હાલ તે બાઈ
જીવતા છે આમ તેમના વિષે લોકમા મતભેદ છે.

શ્રી જ્ઞાનેશ્વર મહારાજની સમાધિ માટે કેટલાક ગામે જુદે જુદે વખતે
જાગીરમા થયેલા છે શ્રીમત સિંધિયાએ, હોલકરે અને ગાયકવાડે, આળ-
દીમા ત્રણ નગરખાના આજ સૂધી ચાલુ રાખ્યા છે એવી રીતે તેમના
પ્રત્યેનો ભક્તિભાવ શ્રીમત લોકે દર્શાવ્યો છે અને અન્ય લોક તો તેમનું
નામ કીર્તન ' જ્ઞાનયા તુકારામ ' કરી કરે છે " નિવૃત્તિ, જ્ઞાન, સોપાન-
દેવ, નિવૃત્તિ જ્ઞાન સોપાનદેવ " નું કીર્તન કરે છે નિવૃત્તિ જ્ઞાન હોય તો
સોપાન (દામર), દેવ ખાસે તરત ધર્મ જાય છે અને મુક્તિ આપે છે

પ્રકરણ ૮૨ મું.

શ્રી એકનાથજી મહારાજ.

શ્રી એકનાથ મહારાજ પર સમાજસુધારક હતા એકનાથ પરમપરા-
ગત કવિ મહાત્મા અને સન્ત હતા લોકકલ્યાણ એજ તેમનો કુળધર્મ
હતો એકનાથના પ્રપિતામહ મહાત્મા બાનુદાસનો જન્મ સન ૧૪૪૮ મા
પેઠણ (દક્ષિણકાશી) મા થયો હતો બાનુદાસ ત્રણેદી ખાહણ હતા હુબલી,
એમલોર, બહારી આદિ નગરો વસાવવા તુંગમદાની જમત પ્રસિદ્ધ નહેર
કાદવા, કળા—કૌશલ્યની દરેક રીતે ઉન્નતિ કરવા અને રામેશ્વરથી બેસગાવ
સુધી નિષ્કટક રાજ્ય કરવાવાળા વિજયનગરના રાજા કૃષ્ણરાય પઢરપુરથી
વિઠ્ઠમુર્તિ પોતાના રાજ્યમા લઇ ગયા હતા તે મુર્તિ બાનુદાસ પોતાની
સિદ્ધાર્થના બળ સાથે બારે યુક્તિથી ફરી પઢરપુરમા લઇ આવ્યા હતા
તે દિવસ કાર્તિક સુદ ૧૧ નો હતો તેથી તે દિવસે પઢરપુરમા હજી સુધી
રથોત્સવ થાય છે બાનુદાસના પુત્ર ચક્રપાણી, ચક્રપાણીના સૂયનારાયણ અને

સૂર્યનારાયણના પુત્ર એકનાથ હતા. બાનુદાસ, ચક્રપાણી અને સૂર્યનારાયણે જે દેશસેવા બળવી છે તેનું વિસ્તારથી અત્રે વિવેચન કરવામા આવતું નથી. ફક્ત એકનાથનું ચરિત્ર જણાવવામા આવે છે અને તે સક્ષિપ્ત વિવેચનમા એકનાથના કૃતિનો પરિચય થઇ જાય છે એકનાથના પૂર્વજ ભમ-વહુભક્ત, સમાજસેવક અને અદ્વૈત દેશભિમાની હતા અને તે વચગત ગુણ એકનાથમા સ્વાભાવિક રીતે જન્મથીજ આવી ગયા હતા.

એકનાથનો જન્મ સન ૧૫૨૮ મા થયો હતો. તેઓ ૫-૬ મહીનાના થયા કે તરતજ તેમના મતાપિના ગુજરી ગયા ચક્રપાણી તેમનું પાલન કરવા લાગ્યા તેઓ જન્મથીજ પોતાની સાથે શુદ્ધિ અને શ્રદ્ધા લઇ આગ્યા હતા પુરાણ, કીર્તન, પૂજાપાઠ, નિર્ગોષ પવિત્રાચરણ આદિ ગુણોમા માધ્યા-વસ્થાથીજ તેમનું ચિત્ત ચોટ્યું હતું તેમની શુદ્ધિ એવી તીવ્ર હતી કે, કોઈ વિષય જાણવાને માટે તેમને બીજા કોઈ પુસ્તક જોવું પડતું નહિ, બાર વર્ષની ઉંમરે તો તેઓ વેદશાસ્ત્રસપ્ત થઇ ગયા હતા, ધૌકિક ગુરૂઓની પાસે હવે તેમને શીખવાનું કાંઇ બાકી રહ્યું નહોતું ઔદિક વિદ્યા તેઓ પૂર્ણ કરી ચુક્યા હતા એક દિવસ તેમને સ્વપ્ન આવ્યું કે, “દેવગઢ નામના સ્થાનમા દોહતાપાદના મુખ્યાધિકારી જનાર્દન સ્વામી રહે છે તેનાથી તમને અખ્યાત્ર વિદ્યાનો લાભ થશે ” આથી તેઓ ત્યા જવા તૈયાર થયા ચક્રપાણી તેમના વિયોગથી બ્યાકુળ થયા, અને તેઓ ત્રીજે દિવસે દેવગઢ જઈ સદ્ગુરૂના દર્શન કરી કૃતાર્થ થયા. આ સન ૧૫૪૦ ની વાત છે ‘જનાર્દન સ્વામી’ ના નામથી કોઇ એમ ન સમજે કે તેઓ સન્યાસી હતા તેઓ ગૃહસ્થ અને રાજનૈતિક હોવા છતાં કમ યોગાચરણથી જીવન-યુક્ત અવસ્થાએ પહોંચી ગયા હતા અને તેથી તેમને લોકો મહાત્મા અથવા સ્વામી કહ્યા કરતા હતા તેમણે પોતાનો દાખનો આપી સિદ્ધ કરી બતાવ્યું કે, ગૃહસ્થ ધર્મમાજ પૂર્ણ નિષ્ઠિતિનું સાધન થઇ શકે છે. તેમણે પોતાના શિષ્યોને પણ શ્રદ્ધાનેષન અને ઉપદેશદ્વારા એજ બાબત શીખ-વાડી હતી. એક દિવસ તેઓ સમાધિ ચઢવી બેઠા હતા, એવા વખતમાં ગઢપર શત્રુઓએ એકાએક મારો કર્યો એકનાથ ગુરૂ ગૃહમા રહેતા હતા. તેમણે ગુરૂનો શસ્ત્રાસ્ત્ર ધારણ કરી સેનાનાયકનું કામ કર્યું અને થોડાજ વખતમાં શત્રુઓને માર મારી નમાડ્યા. આથી ૨૫૯ જણાય છે કે, એક-નાથને યુદ્ધ ઔદિક બ્યાવહારિક વિદ્યાઓનું પણ જ્ઞાન હતું. ગુરૂએ એકના-થને હીસાબનું કામ સોંપ્યું હતું. એક દિવસ એક પાછની બૂસ બોળવામા એકનાથે આખી રાત્રિ પસાર કરી હતી આથી સ્વામીજીએ કહ્યું, એકનાથ!

જેનું વ્યવહારોપયોગી કાર્યોમાં બરાબર લાગુ હોય છે, તેનાથી પરમાત્મા દૂર હોતા નથી. પ્રવૃત્તિ માર્ગના અવલબનથીજ નિવૃત્તિનું જ્ઞાન થાય છે. બ્યારે એક પાઈની બધા સુધારવાથી લાખોનો દિસામ શુદ્ધ થાય છે, ત્યારે નિવૃત્તિની પ્રાપ્તિને માટે પ્રવૃત્તિમાં જે બૂનો થાય છે, તે બારે પ્રયત્નથી દૂર કરી મનુષ્ય વિશુદ્ધ સ્વરૂપને કેમ પ્રાપ્ત નહિ કરી શકે ? જે સિદ્ધાન્ત વ્યારહારીક છે, તેજ પારમાર્થિક છે

સકામકર્મજ પ્રવૃત્તિ ઈ બૂનો છે તે સુધારવાથી સાધક ભણી શકે છે કે, પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ ભિન્ન નથી આ વખતથી એકનાથ પૂર્ણજ થયા અને તેઓ નિષ્કામ ધર્મનું પાલન કરવા લાગ્યા

નિયમિત કાર્ય કરવા મિવાય જે વખત મળતો તેમાં એકનાથ સમાધિનો અભ્યાસ કરતા તપોમળથી તેઓ એવા નિર્ભય થઈ ગયા હતા કે, સપ અને વિછીનો તેમો મિનકૂન બય રથો નહોનો કહેવામાં આવે છે કે, તેમને ભગવાન શ્રી કૃષ્ણના દર્શન થયા હતા અને સમાધિમાં સર્વ તેમના શરીર પર નાચતો હતો શિષ્યા સમાપ્ત થયા પછી શિષ્યને ભારત વર્ષમાં પ્રવાસ કરાવવાની પ્રથમ રીત હતી અને તે મુજબ એકનાથને દેશ ભ્રમણ કરવાની આજ્ઞા થઈ એકનાથે નીર્વ્યાકાનો આરભ કર્યો પ્રથમ તેઓ ત્ર્યમકસેત્રમાં આવ્યા ત્યાં સુધી સ્વામી ૭ માથે હતા અહીં એકનાથે ચતુલોકી ભાગવત નામનું પોતાનું પહેલું મરાઠી પુસ્તક બનાવી ગુરૂને સભાગાચુ. ગુરૂના પાઠ દુર્વા પરી તીર્થાટન અને ગ્રંથ લેખન એજ એકનાથનું ખાસ કલબ હતું ચારે ધામની યાત્રા કરી તેમણે પ્રયત્ન લોક સમ્રક કર્યો અને પોતાની રનમથી વાણી ઈ અનન્ત કર્તવ્ય વિમુખ લોકોને પોતાપેતાનું કર્તવ્ય કરવા તરફ તેઓ સમસ્ત ભારતવર્ષની પ્રવૃત્તિ કરી પોતાની પચીમ વખતી ઉમ્મરે એકનાથ પોતાની જન્મભૂમિમાં આવ્યા હવે સ્વામીજીએ તેમને ગૃહસ્થાશ્રમ કરવાની સલાહ આપી, એકનાથને મળવાથી ચક્રાણી અને તેમની સ્ત્રી ધણી જ ખુતી થયાં શુભ મુકુર્તે એકનાથના લમ થયા એકનાથની સ્ત્રીનું નામ ગિરિજા હતું. ગિરિજા અને એકનાથ પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ રૂપી મગા યમુનાની મધ્યમાં આ અને પરલોકનો સુધારે કરવાવાળી લોકસેવા રૂપી ઉર્વરા ભૂમિમાં આનંદની સાથે રહેવા લાગ્યા એકનાથની દ્રષ્ટિમાં વર્ણ, જાતિ, ભાષા અથવા ધર્મનો ભેદ નહોતો તેઓ સર્વને સમાનતાથી જ્ઞાનજ્વનનું પાન કરાવતા હતા, તેમણે ભકિત મર્ગ દ્વારા ભાગી મહારાષ્ટ્રિય સામ્રાજ્યની પ્રમારત બાંધવાનો ઉપક્રમ કર્યો, એકનાથના પુરુષાર્થ ઈ મહારાષ્ટ્રમાં એવો એક પશુ પુરુષ નહોતો

કે જોને દેશ અને ધર્મનું જ્ઞાન ન થયું હોય જોને દેશ જ્ઞાન નહીં, તેને દેવ-તાનું પણ જ્ઞાન થઈ શકતું નથી આ સિદ્ધાંત એકનાથની જીવંતીમાં ઠેકાણે ઠેકાણે જોવામાં આવે છે સર્વ વર્ણ અને જાતીને ઉચ્ચતમ જ્ઞાન-વાળા બનાવવાને લીધે કાશી, નાશીક આદિના વિદ્વાનોએ એકનાથ પ્રતિ બહુજ ઇર્ષા બતાવી પરંતુ સાચને આચ નહીં એ કહેવતાનુસાર વિરોધી-ઓનું કાષ્ઠપણ ચાલ્યું નહીં અને અતે શાસ્ત્રાર્થ આદિમાં એકનાથનો જ વિજય થયો જ્ઞાનાધિકારાનુસાર એકનાથ પ્લાહણ્ય અને ચાડાલમાં બેઠ સમજતા નહોતા

યાત્રામાં એકનાથ અથ લખ્યા કરતા હતા એ આગળ કહેવામાં આવેલ છે તેમણે ચતુ શ્લોકી ભાગવતને મળતી હસ્તામલક ટીકા, શુકાષ્ટક ટીકા, સ્વાત્મબોધ ચિરંજીવ પદ, આનન્દલહરી, અનુભવાનન્દ, મુદ્રાવિલાસ, લક્ષ્મીતા, ભજનીભાષ્, રૂકિમણીસ્વયંવર, નાથભાગવત આદિ કેટલાય નાના મોટા ગ્રંથ લખેલા મૌનુ છે સર્વ અથ ધણે ભાગે અદ્વૈત મતાનુસાર આત્મસ્વાતન્ત્ર સાથે બ્યક્તિ સ્વાતન્ત્ર અને દેશસ્વાતન્ત્રના પશ્ચના છે. તેની શ્લોક સખ્યા ૭૫ હજારથી વધારે છે તે ગ્રંથોમાં રાજનીતિ, બ્યવહાર, ભક્તિ, જ્ઞાન, કર્તવ્યાર્કવ્ય આદિ બબડાનું સારી રીતે વિવેચન કરવ માં આવેલ છે કક્ત કવિતા પરથી મરાઠીના ઉચ્ચ કવિઓ સાથે એકનાથની અણગમી કરવામાં આવે છે એકનાથની કવિતામાં રાષ્ટ્રીય ચિંતાર કાંસી કાંસીને ભરેના હેવાથી એકનાથ લોક સમૂહ કરવામાં સફળ થઈ શક્યા હતા. બેએક અથ મશીમાં જ લખ્યા હતા આધ્યાત્મિક અથ દેશી ભાષામાં લખવો એ તે વખતના સંસ્કૃતાભિમાની પડિત પાપ સમજતા હતા તેમની એ ધારણા કાશીમાં એકનાથે દૂર કરી એકનાથનો છેલ્લો અથ ભાવાર્થ રામાયણ અધુરો રહી ગયો હતો, તે તેમના પ્રિય શિષ્ય ‘ગાવળા’ એ પુરા કર્યો ઉત્તરકાંડના થોડા અધ્યાય જ બાકી રહી ગયા હતા, તે શિષ્યે પુરા કર્યા, એકનાથ હિન્દી કરીતા પણ બનાવતા હતા. નમુના તરીકે:—

મસજિદમે હૈ અલ્લા ખડા,
ઔર કયા સારા જગત ખાલી પડા ?
ચાર હી વખત હૈ નિમાને કે,
ઔર કયા વખત હૈ ચોરો કે ?
'એકા જનાદન' કા બન્દા,
જમીન આરમાન મેં ભરે ખુદા,

એકનાથની દરેક કરીતામાં ‘એકા જનાદન’ ની ખાપ રહેતી હતી.

એકા એટલે એકનાથ અને જનાર્દન તેમના ગુરુ તેમનો નિરતર અદૈતમાત્ર બનાવી રાખવા માટે જ એવી છાપ રાખવામા આવી હતી. એકનાથ હમેશા કીર્તન કરતા હતા બ્રાહ્મણથી માડી ચાડાલ સુધીના તે કીર્તનમાં આવતા હતા. એજ તેમનું રાષ્ટ્રીય વિદ્યાલય હતું આ વિદ્યાલયના વિદ્યાર્થી-ઓએ આગળ વધી મહારાષ્ટ્રમા સ્વરાજ્યની સ્થાપના કરી હતી. એક નાથને ત્યાં મોટા ગૃહસ્થથી માડી ચોરો સુધીના અતિથી સત્કારને પાત્ર બનતા હતા કોઇ કોઇ વખત તો ચોર લોકો પોતાના આગમનનું કારણ ખુલા દીલથી જણાવી તેમના શિષ્ય બનતા હતા એકનાથ ચમત્કાર પ્રિય હતા જ્યારે યુક્તિ પ્રમાણથી કોઇ દેશદ્રોહી જ્ઞાનલ્લ-દુર્નિષ્ઠ તામે ન થાય તો તેઓ ચમત્કાર બનાવી તેને કાબુમા લેતા ક્ષમા, શાન્તિ, પરોપકાર, ભુતદયા, નિસ્પૃહતા, નિર્ગહજગ, દેશપ્રેમ, હરી ભક્તિ, સ્વરાજ્યલાલસા આદિ ગુણ એકનાથમા સ્વાભાવિક રીતે આવી ગયા હતા. તેમના કર્મચોગયુક્ત આચરણને જોઇ કેટલાય ગૃહસ્થો કર્મચોગી બની ગયા હતા, દુકામા આ ચારની પૂર્તિ બ્યાખ્યાન લેખાન્ધી થઇ શકતી નથી, પરંતુ વર્તમાન સમયમા તેની પ્રતીતિ ભગવાનના વિભુતિ સ્વરૂપ મહાત્માઓના આચરણોને જોઇ થઇ શકે છે

કીર્તન સમાપ્ત થયા પછી રાષ્ટ્રીય ધર્મના પ્રચારાર્થ એકનાથ હમેશાં સર્વ ઓતાઓને પોતાના હાથે મિષ્ટાન્ન વહેચતા હતા આ વખતે તથા બ્રાહ્મ વખતે બ્રાહ્મણ ગુરુનો તેમને વિચાર રહેતો નહોતો એકનાથના ધર્મ-પત્ની ગિરિજામાધ અને પુત્ર હરિપણ્ડિતથી એકનાથને દરેક જાનની મદદ મળતી હતી આથી એકનાથને ગૃહસ્થાવાસનું કોઇ વખત દુખ પડ્યું નહોતું. હરિપણ્ડિત જ્યારે સસ્કૃત બાણતા હતા ત્યારે એકનાથના મગાડી ગ્રંથોને ઉપહાસની દૃષ્ટિથી જોતા હતા, પરંતુ ગૃહીય કાર્યમા, દેશી ભાષાઓની જેમ જેમ તેને ઉપયોગીતા જણાવા લાગી, તેમ તેમ તેનો ભ્રમ દૂર થવા લાગ્યો અને છેવટે તે પશુ મરાઠીમા જ પોતાના ગ્રંથ લખવા લાગ્યો, સ્ત્રી-સમાજમા ગિરિજામાધએ, સારી રીતે કામ કર્યું હતું. એકનાથને 'લીલા' અને 'મગા નામની બે પુત્રી હતી. લીલાથી પ્રમિદ દેશભક્ત અને ભગવદ્ભક્ત પ્રચારક 'યુક્તેશ્વર' ગ્રંથકાર થયા એકનાથના પૂર્વજ જેવા પ્રતિભાશાળી હતા, તેમ તેમના વંશજ પશુ થયા એકનાથનું જેમ અનેક રીતે અપમાન થયું હતું તેમ સ-માન પશુ થયું જ થયું હતું. દેશભક્તોને બન્ને અવસ્થાઓનો અનુભવ કરવો પડે છે

આ પ્રમાણે એકનાથે દેશ અને દેવતાના કર્મમા પોતાનું સમસ્ત

જીવન પસાર કરી સન ૧૫૬૬ના ફાલ્ગુન વદી ૬ ને રવીવારના દીવસે આનંદ સાથે પુત્ર-પૌત્ર સમક્ષ હરિભજન કરતા દેવલોકમાં પ્રયાણ કર્યું. આ ફાલ્ગુન વદી ૬નો દિવસ મહારાષ્ટ્રમાં એક તહેવાર તરીકે માનવામાં આવે છે કેમકે આ દિવસે જનાર્દન સ્વામીનો જન્મ, જનાર્દન સ્વામીને દત્તદર્શન, સ્વામીનો નાથ પર અનુગ્રહ, જનાર્દન સ્વામીનો દેહાન્ત અને એકનાથ મહારાજનો દેહાવસાન થયો હતો. આ દિવસે બે ચાર લાખ મનુષ્યો પૈઠ-જીમાં એકત્ર થાય છે એકનાથને પૂર્વજોની જગીર મળી હતી, એકનાથને મળેલ અને તેના સતોનોને પણ મળી હતી. એ જગીર ખણે ભાગે રજપુત અને મરાઠા રાજાઓની આપેલી છે એકનાથના વખતમાં તેમના અરણ્ય અનેક રાજ-ચમણના રત્નમય મુકુટોની પ્રમાણી દેદીપ્તમાન રજા કરતા હતા. આજ પણ તેમની સમાધિ પર ઉકન દિન સેકડા રાજા ચવર હોળાવતા દેખાય છે, અને સમાધિની સન્મુખ સર્વ જાતિ, ધર્મ અને સમાજના લોકો બધુભાવથી એકત્ર થઈ ભોજન કરે છે.

શ્રી એકનાથ મહારાજની કાર્યકુશળતાનું વર્ણન ઉદ્ધવ, ચિદ્ધન, રજનાથ, શિવરામ, રમાવલ્લભ, સિદ્ધ ગૌતમ્ય, મુકુદ, મુકેતેશ્વર, દાસોપત, તુકારામ નિલોબા, શ્રીધર, દેવદાસ, અવધુત, એદેશ્વર અશ્વતરાય, મયુર આદિ કેવિ અને ભકતોએ પોતાની સુધામયી વાણીથી કર્યું છે.

આવા સ્વાર્થત્યાગી ગૃહસ્થ મહાત્માઓની આ વખતે ભારતને આવશ્યકતા છે આશા છે કે, શ્રી પ્રભુ આ આવશ્યકતાને નિ સદેહ પૂર્ણ કરશે. તેમનું અનુકરણ કરવું એ દરેકનું ખાસ કર્મ છે.

સ્ત્રીહિતશિક્ષક

અને ચંદ્રકાંતાની આત્મકથા પુસ્તકના અભિપ્રાય

કર્મચીથી કરીમ વાલજી લખે છે કે આપનું સ્ત્રીહિતશિક્ષક પુસ્તક ચાલું ઉપયોગી છે કારણ કે તેમાં મારા દ્રષ્ટાંતો અને સતીયોની વીર વારતાઓનો સમાવેશ થાય છે તે તેની આગળ પહોંચી જાભાર માનું છું. ને આપે લીધેલા અમને માટે ધન્યવાદ આપુ છું મુલોક્ષીરત્નભાગા, સુખી કપતી અને સુખી ગૃહસ્થ માર એ નામના પુસ્તકો મોકલશે.

હાલોલથા ચુડીલાલ વીરનાથ લખે કે હ આપનું સ્ત્રીહિતશિક્ષક પુસ્તક મળ્યું તે પુસ્તક ખણે જ બોવદાયક અને દાનના જમાનાની સ્ત્રીઓને સારી શીખામણ આપનાર છે પુસ્તકને વાંચનાર મનુષ્ય સદ્ઉપયોગ કરે તો તેની જીવની જીતમ બનતા જેવું છે વધુના આ પુસ્તક માટે આપનો આભાર માનું છું.

બ્યરચાપક ભાગ્યેદય—અમદાવાદ.

ભાગ ૬ મો.

વતંમાન જમાનાના ધર્મિષ્ઠ સિદ્ધ પુરુષો.

પ્રકરણ ૮૩ મું.

શ્રી સમર્થ રામદાસ સ્વામી.

દક્ષિણ દેશમાં જે વખતે હિન્દુ રાજાઓએ પોતાનું રાજ્ય સ્થાપિત કર્યું તે વખતે રાજાઓ ખીજા પ્રાંતોના લોકોને પોતાના રાજ્યમાં વસવાને માટે દ્રવ્ય તથા જમીન આપીને તેડાવતા હતા. આ પ્રમાણે નિજમશાહીથી બહુજ લોકો ગોદાવરી નદિના કિનારાપર જઈને વસ્યા હતા. આ લોકોમાં કૃષ્ણાજીપન્ત ઠોમર નામના એક દેશસ્થ બ્રાહ્મણ પશુ શકે ૮૮૪ સને ૬૦૨ મા ઉત્તર ગોદાવરીના તીરે ખીડ પ્રાંતમાં હિયગ નામના ગામમાં આવીને કુટુંબ સાથે રહેવા લાગ્યા તેમને ચાર પુત્ર હતા. મ્હોટા પુત્રનું નામ દશરથપન્ત હતું તેણે પોતાના પિતાની સપત્તિમાં ભાગ લેવાનું ચોક્કસ ન ગણ્યું અને તેથી તે હિયરાથી થોડેક દુર આવેલા બડગાવમાં જઈને વસ્યા. બડગાવની વસ્તી ઉજડ થઈ ગઈ હતી અને ત્યાં કેટલાક ભરવાડો ગાયો ચાગવાને માટે જંગલમાં રહેતા હતા. આ ભરવાડોમાંના મુખ્ય માણસ લખમાળને જમીનદાર બનાવીને દશરથપન્તે ત્યાં પુરોહિતનો ધધો કરવા માડ્યો. આ ગામનું નામ તેમણે જન્ય ગામ્યુ આ ગામને અત્યારે શ્રીગમદાસ સ્વામિની જન્મભૂમિ હોવાથી અત્યંત પવિત્ર ક્ષેત્ર માનવામાં આવે છે થોડા દિવસ પછી જન્યની આબુબાબુ ખીજા ગામ પશુ વસવા માડ્યા અને તે સર્વ ગામોના પુરોહિત તરીકે દશરથપન્તે કામ કરવા માડ્યું તે શ્રી રામચંદ્રની બહુજ ભક્તિ કરતા હતા તેને છ પુત્ર થયા મોટા પુત્રનું નામ રામાજીપન્ત હતું પોતાના આપના મરણ પછી રામાજીપન્તને પુરોહિતપણાની વૃત્તિ મળી ઉપરના કૃષ્ણાજી, દશરથપત અને રામાજીપંથ, એઓશ્રી સમર્થ રામદાસસ્વામીની પહેલી.

બીજી અને ત્રીજી પેઢીના મુળ પુરૂષ હતા. રામાજીપન્તના પછી ઐગણીસમી પેઢીમાં સુર્યાજીપત નામના પ્રસિદ્ધ ભગવદ્ભક્ત અથવા બ્રહ્મજ્ઞાની પુરૂષ થઈ ગયા છે તેની સ્ત્રીનું નામ રાણ્યામ્બ હતું આ સુર્યાજીપત અને રાણ્યામ્બ રામદાસ સ્વામીના પિતા-માતા થાય છે

ન્હાનપણથી જ સુર્યાજીપન્તમાં ભગવદ્ભક્તિ, વિરક્તિ તથા સદ્ગુણોના ચિન્હો જણાવા લાગ્યા માત્ર વર્ષની ઉંમરમાં તે તેમની ભક્તિ શ્રી સુર્યનારાયણ ઉપર જાગી ઊઠી હતી તે પટ્ટારીનું સરકારી તો કરતા જ હતા છતાં પણ તેમનો ધણો સમય શ્રી સુર્યનારાયણની ઉપાસનામાં જતો હતો આ પ્રમાણે ૩૬ વર્ષની ઉંમર સુધી તેમણે સ્ત્રી સુર્યદેવનું અનુષ્ઠાન કર્યું એવું કહેવામાં આવે છે કે ઉપાસનાના અતમા શ્રીસુર્યનારાયણ પ્રસન્ન થયા અને તેમને એ પુત્ર થવાનું વરદાન આપ્યું શકે ૧૫૨૭, સને ૧૬૦૫ માં સુર્યાજીપતના પ્રથમ પુત્રનો જન્મ થયો તેનું નામ ગમાધર રાખવામાં આવ્યું તે આગળ જતા શ્રેષ્ઠ અથવા રામી રામદામના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા તેના જન્મ પછી બે અઢી વર્ષ ૫૬ શકે ૧૫૩૦ સને ૧૬૦૮ ના એપ્રિલ માસમાં કીન નામના સત્ત્વરમાં ચૈત્ર શુદ્ધ ૬ ના રોજ બે પહોરે એટલે બરોબર શ્રી રામચંદ્રના જન્મના સમયેજ સાખી રાણ્યામ્બ અથવા સુર્યાજીપતના બીજા પુત્રનો જન્મ થયો તેનું નામ નારાયણ રાખવામાં આવ્યું આ નારાયણજી, શ્રી સમર્થ રામદાસ સ્વામિના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા એ નારાયણ અથવા શ્રી સમર્થ રામદાસ સ્વામિનું જીવનચરિત્ર આ લેખમાં આપવામાં આવે છે

જ્યારથી સુર્યાજીપન્તને ત્યાં તેમનો જન્મ થયો ત્યારથી તેના ધરમાં સુખ, સમૃદ્ધિ અને શાન્તિની વૃદ્ધિ થવા લાગી આ વખતે મહારાષ્ટ્ર પ્રાન્તમાં એકનાથ મહારાજ ધણા પ્રસિદ્ધ અને બ્રહ્મજ્ઞાની સાધુ હતા સુર્યાજીપન્ત પોતાની સ્ત્રી રાણ્યામ્બ સહિત દર વર્ષે તેમના દર્શને જતા હતા સુર્યાજીપન્ત જ્યારે મહારાજના દયન કરી પાછા વળતા હતા ત્યારે એકનાથ સ્વામિ રાણ્યામ્બને આ આશિર્વાદ આપતા કે, ત્હમારી કુખથી બે મહાત્મા પુત્ર ઉત્પન્ન થવાના છે આ વખતે સમર્થ રામદાસ સ્વામીનો જન્મ થયા પછી સુર્યાજીપન્ત પોતાના કુટુંબ સહિત ફરી તેમના દર્શનાર્થે ગયા આ વખતે એકનાથ મહારાજે તેમને પોતાને ત્યાં ધણા દિવસ રાખ્યા, અને વિદાય થતી વખતે તેમણે સુર્યાજીપન્ત તથા રાણ્યામ્બને સંબોધીને આ ભવિષ્યવાણી કહી કે, “તમને ધન છે, ત્હમારી કુખને ધન છે, અને ત્હમારા વસને પણ ધન છે” ત્હમારી ઉપાસના અને ભક્તિ અનુપમ છે, જેથી

કરીને હનુમાનજીના અશરૂપ આ બાળક ત્હમારે ત્યા ઉત્પન્ન થયું છે શિ-
વના અશથી એક પ્રતિદ્ધ છત્રપતિ રાજા મહારાષ્ટ્રમાં જન્મ પામવાના છે.
તેના દ્વારા ત્હમારો આ પુત્ર પૃથ્વિનો બાર ઉનારશે, અને મનુષ્યોનો ઉદ્ધાર
કરશે. અમારી આરબેલી ધમકિયાની સંપૂર્ણતા આના હાથમાં છે હવે હું
ત્હારો પોતાનો અવતાર સમાપ્ત કરીશ ” આ ભવિષ્યવાણી કલ્યા ૫/૧ કેટ-
લાક દિવસે એકનાથ મહારાજે પોતાનો દેહ છોડ્યો હતો.

આદ્યાવસ્થા, વિદ્યાવ્યાસ અને મત્રોપદેશ.

સમર્થ બાળપણમાં સદા પ્રસન્ન ચિત્તે હસતું મુખ ગામી રહેતા
હતા રડવાનું તો તે જાણનાજ નહોતા તે વધુજ જલદીથી બોલવા ચાલવા
શીખ્યા હતા શરીર સુદૃઢ તથા નેજરવી હતું તે ઘણા નટખટ અને ઉપદ્રવી
હતા હમેશા બેલવા કુદવામાં નિમગ્ન રહેતા અને એક સ્થાનમાં એક ક્ષણ
વાર પણ રહેતા નહોતા તેના રોમે રોમમાં ચપગના બરેલી હતી, વાદરની
માફક અહીંની તહી અને તહીથી અહીં ફર્યા કરતું અને પોતાની માથેના
છોકરાઓના ચાળા પાડી ગીરરાના અથવા ચીડરા એ પણ તેમને
એક એક હતા જ્યારે તેમના માતા પિતાએ તેમને બહુજ ઉપદ્રવ કરતા
જેવા ત્યારે તેમને એક પડિને ત્યા બસવા માટે બેમાડ્યા પણ તે પડિન
પાસેથી જે કાંઈ શીખવાનું હતું તે તેમણે થોડાજ વખતમાં પુર્ણ કર્યું અને
પછી પાગ ખેંચવા કુદવા મડ્યા ગામના ડાકરાઓને લઇને ગોદાવરીને
કિનારે જતા અને ત્યાં જાડો ઉપર વાદરની માફક ચઢી જતા અને ડાળો
ઉપર ચઢી તેમને હનાવતા તે વૃક્ષ ઉપરના ફળો તોડીને પોને ખાતા અને
પોતાના સોળનીએને ખવરાવતા કોઈ કોઈ વખતે તે વૃક્ષ ઉપરથી ફળો
ખાઇ અને ગોદાવરી નીચેના છોકરાઓને મારતા હતા જાડો ઉપર ચઢ-
વાનું તેમનું સાક્ષ્ય જોઇને સર્વ લોક આશ્ચર્ય પામતા અને તેમના સાથી
તો તેમને જાડ ઉપર ચઢેના અને ડાળા હનાવતા જોઇ ખીજવતા કે એ
પડ્યા, પડ્યા, પડ્યા ' પાણીમાં ઉચેલી જૂમકા મારવા અને તરતું પણ
તેમને ધણુજ પમ- હતું આ પ્રમાણે તે ગામની બહાર રમતા ફરતા હતા.
તે સિવાય જેટલો વખત ગામમાં રહેતા તેટલો સમય પણ તે તેજ પ્રમાણે
વર્તતા, કદી બપોરા ઉપરથી જાંત ઉપર અને કદી કોઇ જાડ ઉપરથી કોઈ
કોઇના ઘરમાં કુદી પડતા આવી રીતે તેમની બાળલીલા જોઇને પણ તેમને
કદી હનુમાનજીનો અવતાર કહેવામાં આવતો હોય તો પણ આશ્ચર્ય નહોતું.
ધણુ લોક સમજે છે કે જે છોકરા ન્હાનપણમાં બહુજ ખેલાડી અને
ચપગ હોય છે તે આગળ જતા મોટા થાય છે ત્યારે ધણુ પ્રતિભાશાળી

નિકળે છે. સમર્થના વિષયમા પણ આ અનુમાન મળતુ આવે છે. પાંચમે વર્ષે સુર્યાષ્ટમન્તે તેને ઘણી ધામધુમથી જનોઈ દીધુ

યજ્ઞોપવીત પછી તેમના પીતાએ તેમને વિદ્યાભ્યાસ કરાવવા માટે એક ગૈદીક ખાલજીને નોકર રાખ્યા સમર્થે તે ખાલજીની પાસે પોતાના ધરમા રહીને ઉત્તમ અક્ષરો લખવા, નિત્ય નૈમિત્તિક કમ, અને થોડા સસ્કૃતનો અભ્યાસ કર્યો આ વખતે સમર્થના મ્હોટા ભાઇ ગંગાધર કે જે ‘ઐષ્ટ’ નામથી ઝાળખાતા હતા તે તેમના વિદ્યાભ્યાસ તરફ દ્રષ્ટિ રાખતા હતા. સમર્થના અથોને જોઇને એમ નથી કહી શકાતુ કે તે સસ્કૃતના પૂર્ણ પડિત હતા. તથાપિ “ ઉપનિષદ અને ભાગવત ” સરખા કઠીન ગ્રંથોમા પણ તે સારી રીતે ગ્રંથીજી હતા આ વાનનો ઉદ્દેશ તેમણે પોતાના ‘ દાસ બોધ ’ નામના પ્રસિદ્ધ ગ્રંથમા પ્રથમ દેશકના પહેલા જ સમાસમા કરેલો છે તેના અધ્યયનના સળવમા એટલુ જ કહી શકાય છે કે તેમને સસ્કૃતનો અભ્યાસ સારી રીતે સમજી શકે તેટલુ જ્ઞાન અવસ્થા હતું.

સમર્થ રામદાસસ્વામી યાળપચુથીજ ભગવદ્ગત હતા પણ પિતાના દેકાન્ત પછી તેમનામા આથી પણ અધિક વિકસિત આરી સમર્થના મોટા ભાઈ ઐષ્ટનો ઉદ્દેશ એમ ઉપર આપી ગતા છીએ મહારાષ્ટ્રના લોક જેવી રીતે સમર્થને હનુમાનનો અવતાર માને છે તેવીજ રીતે તેમના મ્હોટા ભાઇને તે સુર્યના અવતારરૂપ સમજે છે ઐષ્ટ પણ પોતાની વચપરપરા અનુસાર શ્રીરામના ભક્ત અને ઉગ્રામક હતા તે પણ અનેક લોકોને મત્રોપદેશ આપીને ભક્તિમાર્ગમા પ્રવિષ્ટ કરતા હતા એક વખત એક માણસ તેની પાસે મત્ર લેવાને માટે આવ્યો. ઐષ્ટે તેને અનુમતિ પૂર્વક મત્ર દિક્ષા આપીને ભક્તિમાર્ગનો ઉપદેશ આપ્યો આ જોઈ સમર્થ પોતાના ભાઇને કહેવા લાગ્યા કે, મ્હને પણ આપ મત્ર આપો. આ સાંભળી તેમના મ્હોટા ભાઇએ ઉત્તર આપ્યો કે આપની ઉમ્મર હજુ ન્હાની છે. મત્રોપદેશને માટે જે પાત્રતા જોઈએ તે હાલ ત્હમારામા નથી આ પ્રકારનો ઉત્તર સાંભળીને સમર્થ પોતાના ગામની બહાર, ગોદાવરીના કિનારે, હનુમાનના મંદિરમા જઈ અને તેમની પ્રાર્થના કરતા લાગ્યા. કહે છે કે તેમની ભક્તિ અને નિષ્ઠા જોઇને હનુમાનજીએ તેમના ઉપર કૃપા કરીને દર્શન આપ્યા અને કહ્યું કે. આપ હાલમા મત્ર લેવાને માટે આટલી બધી ઉતાવળ કેમ કરો છો. પણ જ્યારે સમર્થે ઉપદેશ લેવાને માટે બહુજ આગ્રહ કર્યો ત્યારે હનુમાનજીએ તેમને ત્યાં રામચંદ્રજીના દર્શન કરાવ્યા રામચંદ્રજીએ તેમને ‘ શ્રી રામ જય રામ જય જય રામ ’ આ ત્રયોદશાક્ષરી મત્રનો ઉપદેશ આપ્યો, અને આગા આપી કે ‘ ધર્મને નાશ થવા

એકો છે તેથી તમે વૈરાગ્ય વૃત્તિથી કૃષ્ણાતીર રહીને ઉપાસના અને જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરીને લોકાધાર કરો.” આ પ્રકારે શ્રીરામ પાસે મંત્રાપદેશ અને આજ્ઞા લેવાથી બાળક સમર્થને પૂર્ણ સંતોષ થયેલ તેની મા અને ભાઇએ બ્યારે આ વાત જણી ત્યારે તેઓ પણ અત્યત હર્ષિત થયા.

વિવાહ પ્રસંગ.

નવી રીતે મા પોતાના પુત્રને લીધે અનેક ખીજા ઉત્સાહ અને ઇચ્છાઓ રાખે છે, તેવી રીતે આ એક પણ ઇચ્છા રાખવામાં આવે છે કે પોતાના પુત્રને વિવાહ જલ્દીથી થઇ જવો જોઇએ, આ નિયમાનુસાર સમર્થની માતા રાજ્યાધાઈ પણ પોતાના પુત્ર નારાયણ (બાલસમર્થ) ના વિવાહની ચિંતા કરવા લાગી વિવાહની વાત સામળીને નારાયણ બહુજાળ ચીડાતા અને ન્હાના પ્રકારથી પોતાનો વૈરાગ્યનો ભાવ પ્રદર્શિત કરતા હતા એકવાર વિવાહની ચર્ચા ચાલવાથી પોતે ધરથી નાસી જઈ અને જગદમા ગયા. ત્યારે તેને મ્હોટા ભાઈ ક્રેષ્ટે બહુજાળ સમજાવી અને પાંચ ઘેર આપ્યા આ પ્રમાણે તેમની વર્તણૂક જોઇ માતા રાજ્યાધાઈને ધણી ચિંતા થવા લાગી ક્રેષ્ટ પોતાના ન્હાના ભાઈની વિરક્તિ જોઇને પ્રથમથીજ સમજી ગયા હતા કે આ વિવાહ કરવાની ઇચ્છા રાખતા નથી તેમણે પોતાની માતાને બહુજાળ પ્રકારે સમજાવ્યા પણ તે વારંવાર કહેતી કે નારાયણને વિવાહ અવશ્ય હોવોજ જોઇએ એક વખત માતા રાજ્યાધાઈ પોતાના નારાયણને એકાન્ત સ્થાનમાં લઇ ગઇ અને મુખ ઉપર હાથ ફેરવીને બહુજાળ લાડ અને પ્રેમથી બોલી, “બેટા તું મ્હારું કહેવું માને છે કે નહિ?” બાળક સમર્થે ઉત્તર આપ્યો “માતૃશ્રી ત્હમારે શું કહેવું છે? આપનું કહેવું નહિ માતૃ તો પછી કોણે કોણે માનીશ? કહ્યું છે કે માતૃ પરં દેવતમઃ, આ સાંભળી માતા રાજ્યાધાઈ બોલી, “હીક, ત્યારે વિવાહની વાત ચાલવાથી તું આમ ગાડપણું કેમ કહાડે છે? તને મ્હાગ સોગમ છે કે, ‘અતરપટ’ પકડતા સુધી તું વિવાહને માટે ના પાડીશ નહિ” માતાની આ વાત સાંભળીને સમર્થે બારે વિચારમાં પડ્યા થોડીવાર વિચારીને ઉત્તર આપ્યો “સારું, અતરપટ પકડતા સુધી હું ના નહિ કહું” બોળી મિચારી ‘માતાને સમર્થના દાવપેચ ક્યાથી ખબર હોય’ રાજ્યાધાઈએ સમજી લીધું કે છોકરો વિવાહ કરવાને માટે તૈયાર થઈ ગયેલ તેણે બ્યારે ને વાત પોતાના મોટા પુત્ર ક્રેષ્ટને કહી ત્યારે તે કાંઈક હસ્યો અને માત્ર એટલુંજ બોલ્યો કે, ‘જા માટે ન કહે’

બ્યારે જણ્યું કે પુત્ર વિવાહ કરવાને માટે રાજી છે ત્યારે સર્વની

સમતિથી એક કુળવાન ધરતી કન્યા સાથે વિવાહ નક્કિ કર્યો. લગ્નતિથિને દિવસે એટ સધળી જન સાથે ધણી ધામધુમની સાથે કન્યાના પિતાને ત્યાં પહોંચ્યા. સર્વની સાથે સમર્થ પણ આનંદપૂર્વક ગયા સીમન્ત પૂજન, પુણ્યાહ વાચન વિગેરે લગ્ન રિતિ થતી વખતે એટ અને સમર્થ બંને ભાઇ એક બીજાના સાથે જોઇને મદ મદ હસતા હતા. થોડી વારે અતરપટ પકડવાનો વખત આવ્યો. બાહ્યભૂએ મગજાટક ભલુવાનો આરભ કર્યો. સર્વે બાહ્યભૂ એકીસાથે ‘સાવધાન’ બોલ્યા સમર્થે વિચાર્યું કે હું હમેશા સાવધાન રહું છું છતાં આ લોક “સાવધાન, સાવધાન” કહ્યા કરે છે, જેથી આ સળદમાં જરૂર કાઇને કાઇ બેદ હોવાજ નેહએ માતૃશ્રીની આજ્ઞા પણ અતરપટ પકડતા સુધીની હતી તે પણ પૂરી થઈ ગઈ, મહેં મ્હારે વચન પુરેપુરે પાળ્યું હવે હું અહીં કેમ બેઠો છું? મ્હારે ખરેખર સાવધાન થવું જોઇએ, આ પ્રકારે મનમાં વિચાર કરીને સમર્થ એકદમ લગ્ન મડપ માથી છોડી અને નાસવા લાગ્યા. ધણી લોક તેમની પાછળ દોડ્યા પણ તે હાથ આવ્યા નહિ આ તરફ લગ્ન મડપમાં ધણો ડોઝાવધ થયા લાગ્યો. જરા શાત થતા બાહ્યભૂએ કન્યાનો બીજાની સાથે વિવાહ કરવાને માટે શ્રાદ્ધાધારથી સમ્મતિ આપી સમર્થના નાસ્તી મયાની વાત જ્ઞારે તેની માતાના જાણવામાં આવી ત્યારે તે ધણીજ દુખી થઈ એટે તેનું સમાધાન કર્યું અને કહ્યું કે, “આપ ચિતા ન કરો નારાયણ ગમે ત્યાં પશ્ચ આનંદમાં રહેશે. હું પહેલાથીજ કહેનો હતો કે તેનો વિવાહ કરવાના પ્રયત્નમાં ન પડો. હશે, જે બન્યું તે ખરું.”

તપશ્ચર્યા.

વિવાહ વખતે સાવધાન થઇને સમર્થ પહેલાં બે ચાર દિવસ તેા પોતાના ગામ જામની પચવટીમાં છુપાઇ રહ્યા, પછી તે ત્યાંથી નાસિક પચવટીમાં ચાલ્યા ગયા આજકાલ રેલ્વે ટ્રેનોમાં મુસાફરી કરનારાઓને તે વખતની ચાલીને કરવામાં આવતી મુસાફરીના સકંટોનું અનુમાન કપાથી હોય ! બાર વર્ષના બાળકને શકે ૧૫૪૨ સન ૧૬૨૦ માં જન્મથી નાસિક પચવટી સુધી સેકડો માઇલની યાત્રા કરવામાં કેટલા સકંટો પડ્યા હશે તેનો વિચાર કરવો થતે છે ભર્તૃહરિએ કહ્યું છે કે,—

મનસ્વી કાર્ષાણી મળયતિ ન દુઃસ્વં ન ચ સુસ્વમ્ ।

કાર્ય કરવામાં તત્પર રહેનારા પુરુષાર્થી અને સાહસી મહાત્માઓ સુખ દુખની પરવા કરતા નથી. આવા પ્રકારના મહાત્માઓનાં લક્ષણ

નાનપણથીજ ઝળકતા લાગે છે નાસિક પહોચી પચવટીમા શ્રીરામચદ્રજીનાં દર્શન કરીને સમર્થ ત્યાથી પૂર્વ તરફ બે ત્રણ માઇલ ઉપર ટાકલી નામના ગામમાં ગયા. ત્યા ગામની બહાર એક જુના અને મોટા વૃક્ષની ઊંચા નીચે પર્ણકુટ્ટી બનાવીને તેમણે રહેવા માંડ્યું

ટાકલીમા ગહીને સમર્થે તપ કરવા માંડ્યું સહવારમા ઉઠીને ગોદાવરી સ્નાન કરવા જતા અને ત્યા બે પહોર સુધી જળમા ઉભા રહીને જપ કરતા હતા બે પહોર પછી પચવટીમા ભક્ષા માગતા જતા પછી શ્રીરામચદ્રજીને નૈવેદ્ય ધરાવી ભોજન કરતા હતા ત્યાર પછી થોડા વખત સુધી ભજન કરતા અને ફરી સાયકાળ થતા જપ અને ધ્યાનમા નિમગ્ન થતા હતા તેમને સધળા સમય મન, પુરસ્કરણ અને ભજન અર્થાત્ મધ્યરાત્ર નમા વ્યતિત થતો હતો તે કાંઈની સાથે વાત કરતા નહિ તેમ કાંઈને ઘેર પહોં જતા નહિ, પાણીમા ઉભા રહેતાથી કમરની નીચેનો શરીરનો તમામ ભાગ ગળી જઈ સફેદ થઈ ગયો હતો પત્ર અને છુટણુની ચામડી અને માસ માછલીઓ પાણીમા ખાવા કરતી સમર્થનું મન તે વખતે જપ અને ધ્યાનમા એટલું એકાગ્ર થઈ જતું હતું કે માછલીઓ કરડવા છતાં પહોં તેમને કંઈ માણસ પડતું નહોતું સત્ય છે કે મહાત્મા લોક શરીરના સુખ દુઃખો તરફ ધ્યાન આપે તો તેમને મધ્યર પ્રાપ્તિ શી રીતે થાય ? અને તે જનોહાર કેવી રીતે કરી શકે ?

આ પ્રકારે સમર્થે બાર વર્ષ સુધી નાના પ્રકારની કડીન તપશ્ચર્યા કરી અત કરણની શુદ્ધિ કડીન તપશ્ચર્યાથીજ થઈ શકે છે “મનજ બધ અને મોક્ષનું કારણ છે” આ ચચળ મનને તપ કર્યા સિવાય કાંઈ પોતાને અધિન કરી શકતું નથી જે મનને જીતી લે છે તેનામા અદ્ભુત સામર્થ્ય જરૂર આવી જાય છે કામ, ક્રોધ, મોહ, લોભ વિગેરે મનના મુખ્ય વિકારોને અધિન થઈને મનુષ્ય નાના પ્રકારના કુબ્ધર્મો કરે છે તપશ્ચર્યા કરીને શરીરના ગળને કલેશિત કરવાથી મન દીનું પડે છે અને અતમા મનોભય પ્રાપ્ત થાય છે જ્યાં સુધી મનુષ્ય મનનો જય કરી શકતો નથી ત્યાંસુધી મધ્યર પ્રાપ્તિ કરવાના માર્ગમા અનેક સકટ આવી વિઘ્ન નાખે છે જેથી સિદ્ધ છે કે તપ કર્યા સિવાય પરમાત્મ સ્વરૂપનું જ્ઞાન થતું નથી, મોક્ષ મળતો નથી અને સ્વતત્ત્વતાનાં દર્શન પહોં થઈ શકતા નથી. સમર્થે પોતે પોતાના અનુભવથી ‘ઘસબોધ’ માં આ કષ્ટ અને તપનો મહિમા કહ્યો છે કે—

કષ્ટે વિળ ફલે નાહી, કષ્ટે વિળ રાજ્ય નાહી ॥

આર્થી કષ્ટાચેં દુઃખ સોસિતી । તે પુઠેં મુલાચેં ફલ મોગિતી ॥

કષ્ટ કર્યાં સિવાય ક્ષણ મળતુ નથી, કષ્ટ કર્યાં સિવાય રાજ્ય મળતું નથી. જે પહેલાં કષ્ટના દુઃખનું સહન કરે છે તે આગળ જતાં સુખનાં ક્ષણને મોગને છે.

શ્રી સમર્થે આર વર્ષ તક ધન્ય દ્રવ્યોની સાથે તપ કર્યું, તેટલા વખતમાં તેમણે જુના રૂપિ મુનિઓની માફક અનેક વાર ધણા ધણા માયાવી સકોટો સહન કર્યાં જના પણ વિદ્યોની કાંઇપણ પરવા કરી નહિ તપ કરતી વખતે શ્રીરામે કોઇ વખત દર્શન આપીને તેમને આ આજ્ઞા આપી કે “તમે હવે તપશ્ચર્યા કરો નહિ, કૃષ્ણા તીરે જઈ અને જનોહ્વારનાં કામનો આરભ કરો” પરંતુ સમર્થે એની દ્રઢ પ્રતિજ્ઞા કરી કે જ્યાં સુધી પૂર્ણ રીતીથી મનોજ્ય પ્રાપ્ત ન થાય જ્યાં સુધી શરીરમાં જનોહ્વાર કરવાનું સામર્થ્ય આવી શકે નહિ, ત્યાં સુધી મ્હારે એ કાર્યમાં હાથ ધાલવે નહિ જ્યારે તેમણે જોયું કે હવે મનોવિકારોનું પોતાના શરીરમાં સ્થાન નથી ત્યારે તેમણે તપશ્ચર્યા બંધ કરી અને ટાકતીમાં જે સ્થળમાં રહી અને પોતે તપશ્ચર્યા કરતા હતા તે સ્થળમાં હનુમાનજીની મુર્તિ સ્થાપિત કરી અને તેમની પૂજા કરવાને માટે ઉદ્ધવ ગોસ્વામીને નીમ્યા. ત્યાર પછી તે પગમાં પાદુકા, હાથમાં માળા, ખભામાં ઝોળી અને તુરમડી, માથે ટોપી શરીરપર કંફની પહેરીને તીર્થયાત્રા તથા દેશપર્યટન કરવાને માટે નીકળ્યા.

તીર્થયાત્રા અને દેશપર્યટન.

જેમ તિવ્ર તપશ્ચર્યા કરીને મનોજ્ય પ્રાપ્ત કરવાની આવશ્યકતા છે તેવી રીતે લોકોહ્વાર યા ધર્મ સ્થાપના કરવાને માટે દેશ પર્યટન કરીને સ્વદેશ સ્થિતિ અને તીર્થયાત્રા કરીને ધર્મની દશા જાણવાની જરૂર છે. સર્વ દેશ ફરીને ઉદ્ધાર કરનારાઓએ એ જાણવાની જરૂર છે કે જન સમાજની શી દશા છે અને તીર્થોમાં જઈને સ્વધર્મનો નાશ કરવાને માટે કયા કયા કારણ ધર્મ પ્રચારમાં વિધન નાખે છે સમર્થે સર્વળા ભરતખંડો પ્રવાસ ઉત્તરથી દક્ષિણ અને પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધી પડે ચાલીને ક્યો તેમની ખાસે એક કુટુંબ બંધામ પણ નહોતી. ઉદર નિર્વાહને માટે તેઓ બિહારવૃત્તિ કરતા. ઉદર નિર્વાહ કરવાને માટે જ બિહારવૃત્તિ કરવાનો તેમનો હેતુ નહોતો. બિહારનો મહિમા માતા તેઓ પોતાના ‘દામબોધ’માં કહે છે કે.—

મિહા મ્હજે નિર્ભય સ્થિતિ । મિલેનેં મગટે મહંતી ॥

સ્વતંત્રતા ક્ષર પ્રાપ્તિ । મિહા મ્હજે ॥

ભિક્ષા નિર્ભય સ્થિતિ છે, ભિન્નાથી મહત્તી છેકટ થાય છે અને ભિક્ષાથી ધન્ય મળે છે, એટલું જ નહીં પણ તેથી સ્વતન્ત્રતા પણ મળી શકે છે. ભિક્ષા માગવાનો હેતુ કેવળ પેટ ભરવું એ ન હોવું જોઈએ, તેનો આ હેતુ હોવો જોઈએ કે સ્વદેશ દશાનુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય તો તેથી નિઃસંદેહ ભિક્ષા વૃત્તિથી વધીને અન્ય કાંઈ સારું સાધન નથી રામદાસ સ્વામી પોતાના અનુભવથી આજ વિષય પર 'દાસ બોધ' માં એક જગ્યાએ કહે છે કે -

કુઝામે અથવા નગરેં । પાદાર્થી ધરાંચીં ધરેં ॥

મિસામિસેં લાહાન ધારેં । પરીશ્ચન સોદાર્થી ॥

કુઝામ હોય, ન્હાય નગર હોય, ઘેર ઘેર જોવું જોઈએ કે પોતાનાથી મોટા તથા નાના સર્વ પ્રકારના લોકોની પરીક્ષા કરવી જોઈએ એમ કરવાથી લોકોના સુખ દુઃખ જણાય છે તેમના જ્ઞાનનો લાભ પોતાને થાય છે અને પોતાના વિચાર તેમને જણાવવાની તક મળે છે

આજકાલ આ દેશમાં ભિખારીઓની કાંઈ કમી નથી પરંતુ જો કે સમર્થના મતને અનુસાર એક પણ ભિખારી દેશમાં નીકળવો મુશ્કેલ છે

નાના પ્રકારના ગામો, નગરો, વનો અને પર્વતોમાં ધ્રુમતે ધ્રુમતે શ્રી રામદાસ સ્વામી પહેલા કાશીમાં ગયા, ત્યાં ગંગાસ્નાન કરી વિશ્વનાથજીના દર્શન કરવાને માટે તે મંદીરમાં ગયા ત્યાં કેટલાક બ્રાહ્મણો રૂદ્રાભિષેક કરી રહ્યા હતા સમર્થનો વેષ, ભગવા રંગની કંકની અને માથા પર જડા આદિ જોઈને તે સમજ્યા કે આ કાંઈ બ્રાહ્મણથી અન્ય જાતિનો વેરાગી હશે તેથી સમર્થને લિંગની પાસે જવા દીધા નહીં. સમર્થે કહ્યું, “ હીક શ્રી રામચંદ્રજીની ઇચ્છા । ” આટલું કહી પોતે જ્યાં ઉભા હતા ત્યાંથી જ શ્રી વિશ્વેશ્વરજીને તથા સર્વ બ્રાહ્મણ મંડળને પ્રણામ કરી ત્યાંથી પાછા ફર્યા. તેમના જવાની સાથે રૂદ્રાભિષેક કરનારા બ્રાહ્મણોમાંથી જેમણે સમર્થને મંદિરમાં જતા અટકાવ્યા હતા તેમને વિશ્વનાથજીનું લિંગ દેખાવા ન લાગ્યું તેથી સર્વ બ્રાહ્મણો ધન્યા ગમરાયા. પણ જાતમાં તેમના સમજવામાં આવ્યું કે, હો ન હો પણ આ વૈગી કે જેનું આપણે અપમાન કર્યું હતું તેનો આ ચમત્કાર છે તેમાંથી થોડા બ્રાહ્મણો દોડતા બહાર ગયા અને સમર્થને પ્રાર્થના કરીને મંદિરમાં લાવ્યા. સર્વ બ્રાહ્મણોએ પસ્તાવો કરી શ્રી વિશ્વનાથજીની પ્રાર્થના કરી અને રામદાસ સ્વામીની ક્ષમા માગી, થોડા વખત પછી તેમને લિંગ દેખાવા લાગ્યું. સમર્થ થોડા વખત કાશીમાં રહ્યા, અને ત્યાં નાના પ્રકારના અનુભવ કર્યા. ત્યાંથી તેમણે પ્રયાગ અને ગયાની પણ

યાત્રા કરી. કાશીમા એક ઘાટનું નામ હનુમાન ઘાટ હતું પણ ત્યાં હનુ-
માનજીની મુર્તિ નહોતી જેથી તેમણે ત્યાં હનુમાનજીની મુર્તિ સ્થાપિત કરી.

કાશીથી નીકળી સમર્થ પોતાના પરમ પ્રિય ઇષ્ટ દેવ શ્રી રામની
જન્મભૂમિ અયોધ્યાજીમા ગયા ત્યાં સરયુ નદીમા સ્નાન કરીને શ્રીરામ અને
હનુમાન આદિ દેવતાઓના દર્શન કર્યા થોડા દિવસ ત્યાં રહી અયોધ્યા
મહાત્મ્યનું શ્રવણ કર્યું ત્યાર પછી મયુરા, વૃન્દાવન, ગોકુલ ત્રિગેરે તીર્થ
ક્ષેત્રોમા સ્નાન, દેવ દર્શન અને થોડો વખત રહી સત સમાગમ આદિ કરી
અને ત્યાંથી દારકાજી તરફ પધાર્યા દારકામા જઈ શ્રી નાથજીના દર્શન
કર્યા તીર્થોના વિધી વિધાન ક્યો પિઝર્ડ, પ્રભાત આદિ ક્ષેત્રોમા ગયા
અને ત્યાં પણ તીર્થ વિધી કરી, સમર્થે પોતાના દાપ બોધમા લખ્યું છે
કે ગમે તેવો મહત હોય પણ તેણે આચારની રક્ષા અવશ્ય કરવી જોઈએ.
જો તે પોતે આચારભ્રષ્ટ હોય અને બીજાને આચારની શિક્ષા આપે તો
તે મહત શાના ? તે કહે છે કે તીર્થોમા જાને મુખ્ય દેવને જાણ્યા જોઈએ
જો લોકો તીર્થ કરે છે પણ અનરાત્રાને જાણ્યા નથી તેમા શ્રદ્ધા રાખવી
નથી, તો તેવાને માટે તીર્થોમા શું રાખ્યું છે ? તે પાણી અને પથ્થરની
જા બેટ ! આવા લોક નાહક તીર્થ કરીને દુષ્ટ વેઠે છે દારકાજીમા સમર્થે
શ્રીરામજીની મુર્તિ સ્થાપીન કરી અને પ્રભાસ ક્ષેત્રમા રામદાસ સપ્રદાયનો
મઠ સ્થાપન કરીને અનેક લોકોને ભક્તિમાર્ગમા પ્રવર્ત કર્યા.

પ્રભાસ ક્ષેત્રથી નીકળી પંજાબના કેટલાક ગામો અને નગરોમા ફરતાં
ફરતાં શ્રી રામદાસ સ્વામિ શ્રીનગર પહોંચ્યા ત્યાં નાનકપંથી સાધુઓની
મુલાકાત થઈ તે સાધુ અધ્યાત્મ જ્ઞાનમા પૂર્ણ નિપૂણ હતા જ્યારે કોઈ
સાધુ તેમને ત્યાં જતા ત્યારે તે વેદાંત વિષયનો પ્રશ્ન તેમને અવશ્ય પૂછતા
હતા પણ જે સાધુ તેમની શકાઓનું સમાધાન ન કરી શકતા તેમને
તેઓ હલકા પાડી દેતા નહીં. સમર્થ આવ્યાની વાત સાંભળી તેમના દર્શને
તે આવ્યા અને ભક્તિપૂર્વક કેટલાક અધ્યાત્મ પ્રશ્ન તેમને પૂછ્યા. જે શકા-
ઓના ઉત્તર ધણા અનુભવી સાધુઓ આપી શક્યા નહોતા તેના ઉત્તર શ્રી
સમર્થે વાત વાતમાં સ્હેલાઈથી આપ્યા. નાનકપંથી સાધુઓ તેમનું અધ્યાત્મ
જ્ઞાન જોઈ ધણા ખુશ થયા તેમણે રામદાસ સ્વામીને ધણા માનની સાથે
એક માસ સુધી પોતાને ત્યાં રાખ્યા, જ્યારે સમર્થ ત્યાંથી વિદાય થવા
લાગ્યા ત્યારે તે સિખ ગુરુઓએ સમર્થને મનદાનને માટે પ્રાર્થના કરી.
સમર્થે કહ્યું કે “આપ લોકોના યુર તેજ નાનકજી છે કે જેમણે મુસલ-
માનોને પણ રામ રામ કહેવરાવ્યું હતું ! આ ઉપદેશ શું તમારે માટે

કમ છે ? નાનકપથની સાર્યકતા કરો । ” આટલું કહી સમર્થ હિમાલય તરફ ગયા. હિમાલયમા તેમણે બદરીનાથ, કદારનાથ અને ઉત્તર માનસની યાત્રા કરી, હિમાલયના એક અતિ ઉચ્ચ શિખરપર શ્વેત આસ્તીનું સ્થાન છે ત્યાં શીત અને હિમની અધિકતાના કારણથી ઢાંઢ પુરૂષ જન્મ શકતો નથી. શ્રી શંકરાચાર્ય ત્યાં સુધી ગયા હતા શ્રી સમર્થ પણ ત્યાં સુધી ગયા અને હનુમાનજીના દર્શન કરીને થોડા દિવસમા પાછા આવ્યા આ પ્રમાણે ઉત્તર અને પશ્ચિમની યાત્રા પૂર્ણ કરી અનેક વિકટ સ્થાનોમા ફરતા ફરતા તે એકદમ પૂર્વમા જન્મનાથજી તરફ ગયા

જન્મનાથપુરીમા પહોંચ્યા પછી એક પક્ષનાથ નામનો પ્લાઝણુ સમર્થના શરણે આવ્યો, તેને મત્ર આવી સમથે રામદાસી સપ્રદાયનો ઉપ દેશ આવ્યો અને પુરીમા શ્રી રામની મુર્તિ સ્થાપિત કરીને મકતી વ્યવસ્થા તે પ્લાઝણુને સોંપી, જન્મનાથજીના દર્શન કરીને પૂર્વ સમુદ્રના કિનારે પ્રવાસ કરતા કરતા તે દક્ષિણમા રામેશ્વરમા ગયા ત્યાં દેવ દશન અને પૂજન અર્ચન કરીને સમર્થ લકા તરફ ગયા લકામા પહોંચતાજ તેમને રામાયણુ વખતના વિભિષણુ અને હનુમાન આદિ રામ સેવકોનું સ્મરણુ થયું. ત્યાં થોડા દિવસ રહી તેમણે વિભિષણુ વિગેરેની પ્રાર્થના વિષયક કેટલીક કવિતા રચી લકાથી પાછા ફરીને આદિત્ય, મધ્યરત્ન, અંતરત્ન, શ્રી જનાર્દન અને દર્શસેન આદિ ક્ષેત્રોમા જન્મ દેવ દર્શન કરી ગોકળુ મહામલેશ્વરમા પહોંચ્યા ત્યાં કેટલોક વખત રહી શેષાદ્રિ પર્વતપર ગયા, અને ફરી શ્રી વેકટેશ, શ્રી શૈવ મલ્લિકાર્જુન, બાલનરસિંહ, પાલકનરસિંહ, શચોદી, વિરભદ્ર, અને પુરાણુ પ્રસિદ્ધ પચ્ચિગોના દર્શન કરીને કિષ્કિન્ધા નગરીમા આવ્યા ત્યાં પદ્મપાસર, રૂપમુક પર્વત વિગેરે રામાયણુ પ્રસિદ્ધ સ્થાન જોઇ, શ્રી કાર્તિક સ્વામીના દર્શન માટે દેવગિરી પર ગયા ત્યાંથી દક્ષિણુ કાશી (કરીર ક્ષેત્ર) માં પાછા આવ્યા, ત્યાર પછી કોકળુના રસ્તે પશ્ચિમ સમુદ્રના કિનારે થઈ મહામલેશ્વરમા આવી તેમણે શ્રી પદરી નાથ બીમાશ કરના દર્શન કર્યા અને પછી ત્રમકેશ્વર જન્મ તે પાછા નાસિક પચ્ચતીમા આવ્યા આ પ્રકારે બાર વર્ષ સુધી પગે ચાલી મુસાફરી કરી શ્રી સમર્થે નાના પ્રકારના આત્મિક બૌદ્ધિક દુષ્ટોને સહન કર્યા, અનેક પ્રકારના લોકોને મળ્યા, મિત્ર મિત્ર જન સ્વમાત્રોની પરીક્ષા કરી ભાત જાનતા સામાજિક, ધાર્મિક અને રાજકીય આચાર વ્યવહાર જોયા, જુદા જુદા પ્રાન્તોના રાજ્ય પ્રમુખનું અવલોકન કર્યું, નાના પ્રકારથી સત સમાજમ કરીને અધ્યાત્મ જ્ઞાનનું રહસ્ય જાણ્યું અને પ્રકૃતિના અનેક અમતકા-

રિકે અને રમણીય દ્રવ્યોનું નિરીક્ષણ કર્યું. સારાસ છે સ્વદેશ સખધી સર્વ આવસ્થાક વાતોનું જ્ઞાન, દેશ પર્વટન અને તિર્થયાત્રા કરીને તેમણે પ્રાપ્ત કર્યું. આ સપૂર્ણ જ્ઞાનનું તેમણે પોતાના પ્રથોમા વર્ણન કર્યું છે વિશેષ કરીને તેમનો 'દાસબોધ' તો આ પ્રકારના અનુભવજન્ય જ્ઞાનનો સમુદ્ર છે, એવી કાંઈ પણ વાત નથી જે તેમાં ન હોય

પચવટીમાં આવીને સમર્થે પચમગાનું સ્નાન કર્યું, અને શ્રી રામ-ચદ્રજીના દર્શન કરીને પ્રાર્થના કરી કે “આર વર્ષ તિર્થયાત્રા કરીને મેં આપની કૃપાથી અનેક સ્થાનોમા દેવતાઓના દર્શન કર્યા, પવિત્ર નદીઓનાં સ્નાન કર્યા અને નાના પ્રકારના વિધિવિધાન કર્યા તે સર્વ કંઠોનું ફલ સ્વરૂપ જે પૂણ્ય તે આજ હું આપના ચરણોમા અર્પણ કરું છું” વિચારવા ચોખ વાત છે કે સમર્થ કેટલા નિસ્પૃહ મહાન્ત છે તે કેવા કર્મચોગી છે. નિષ્કામ કર્મ કરવાનું આથી બીજું કેવું ઉદાહરણ મળવાનું છે સમર્થ પોતાને માટે કાંઈ પણ ઇચ્છના નથી તે જાણતા હતા કે પોતે જે કાંઈ સારું અગર નરતું કામ કરે છે તે પોતાને માટે નહિ પણ ઇશ્વરને માટે—આત્મારામને માટે કરે છે અને આથી તેમણે પોતાના સપૂર્ણ ધમ કર્મોનું પૂણ્ય આ ૭ રામના પવિત્ર ચરણોમા અર્પણ કર્યું શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા અર્જુનને કહે છે કે

યક્તરોષિયદશ્રાસિ યજ્ઞહોષિં દદાસિ યત્ ।

યત્પરુમાસિ કૌતેય તત્કુરુષ્વમદર્પણમ્ ॥૨૩॥ મ. ગી. અ. ૯

હે કૌતેય! તું જે ભોજન કરે, જે હવન કરે, જે દાન કરે, જે તપ કરે, અને જે કાંઈ કરે તે સર્વ મહેને અર્પણ કરે

આ પ્રમાણે સમર્થના આચરણમા પણ જણાય છે પચવટીથી ની-કળી સમર્થ પૈંજી ગામમા એકનાથમહારાજની સમાધીનાં દર્શન કરી ગોદાવરી પ્રદક્ષિણાને માટે ચાલ્યા, માર્ગમા ન્યા તે ગોદાવરી નદીના કિનારાપર પોતાની જન્મભૂમિ જાળની નજીક પહોંચ્યા ત્યા તેમને પોતાની માતા અને મ્હોટા બાઇનું સ્મરણ થયું. અહીં તેમની મા પોતાના પ્રિય પુત્ર નારાયણના વિયોગથી બિલકુલ બ્યાકુલ થઇ રહ્યા હતા શોકને લીધે રહતા રહતા તેમના નેત્ર પણ જતાં રહ્યાં હતા એવી દશામા તેમને પોતાના નારાયણના વિયોગનું દુઃખ થતું હતું.

એવીસ વર્ષ પછી સમર્થ બમણ કરતા કરતા પોતાના ગામમા ગયા અને હનુમાનજીના દર્શન કરી પોતાના ધરના પહેલા મ્હોટા દરવાજાની

આમજી જઇને તેમણે “જય જય શ્રી ગુરુવિર સમર્થ” કહી બિચ્છા માગી તેમની માતા જે સાથે બેઠાં હતાં તેમણે પોતાની વડુ (ઐટની સ્ત્રી) ને આજ્ઞા કરી કે વૈરાગીને બિચ્છા આપો. આ સામગી સમર્થ આમજી આવી પોતાની માની સાથે બોલ્યા કે “બીજા વૈરાગીઓની માફક મિચ્છા લઇને પાછા જનાર આજનો વૈરાગી નથી” બીજી વખત સમર્થનું બોલવું માતાએ તેમનો શબ્દ ઓળખ્યો અને જલદીથી ઉડી કહેવા લાગી કે, ‘શું નારાયણ આપ્યો છે?’ આટલું સાંભળતાની સાથે રામદાસ સ્વામી પોતાની માતાને પગે પડ્યા માતા અને પુત્ર બંનેની આબોમા હર્ષાશ્રુની ધારા ઉભરી આવી. માતા રાણુપાઇ જ્યારે પોતાના પુત્રના મસ્તકે બને મુખ પર હેનથી હાથ ફેરવવા લાગી ત્યારે હાથમા વધેલી જટા અને દાઢીને સ્પર્શ થતાજ તે આશ્ચર્ય સાથે બોલી કે ‘અરે નારાયણ’ તું કેટલો મોટો થઇ ગયો! મારી આબોથી તો કાંઇ દેખાતું નથી, હું મ્હારા નારાયણને શી રીતે જોઉં?” પોતાની માતાનું આવું દીન વચન સાંભળી સમર્થનું હૃદય ભરાઇ આવ્યું, તેમણે જ્યાં પોતાનો પવિત્ર હાથ માતાના નેત્રોપર ફેરવ્યો ત્યાં તરતજ તેને પ્રથમની માફક સર્વ જજ્જાના લાગુ આ વખતે રાણુપાઇના અત ક્ષણમા આનંદ થવા લાગ્યો તેણે આશ્ચર્યથી પુછ્યું, ‘બેટા’ આ જૂન વિદ્યા તું કરાથી શીખ્યો?” સમર્થે તરતજ એક પદ બતાવી આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ્યો આ પદનો સારાશ આ પ્રકારે છે—

“જે જીવ અયોદ્ધાના મહેલોમા પેસી રહ્યું હતું, જે જૂન કૌશલ્યાના સ્તનોમા લાગ્યું હતું, જે જૂન યજ્ઞનો સ્પર્શ થતાજ પથ્થરની સ્ત્રી થઈ ગઇ અને જે જૂને અન્ય પા તેવા અને અમત્કાર યુક્ત કર્યો કર્યો છે તે સર્વ મહાજૂનોનું પ્રાણુજૂન મહારામા સચય કરે છે. આ વિદ્યા તેમની કૃપાનું ફળ છે,” માતા અને પુત્રમા આ પ્રમાણે વાર્તા થઈ રહી હતી એટલામા સમર્થના મોટા ભાઈ ઐજી બહારથી આવ્યા, સમર્થ તેમને જોતાજ પગે પડ્યા, બંને ભાઇઓ પ્રેમ પૂર્વક મળ્યા શ્રી રામદાસ સ્વામી કેટલાક દિવસ પોતાના ધરમા આનંદ સાથે રહ્યા હજારોજ ભોજન કરીને બંને ભાઇ સાથે બેસીને અધ્યાત્મ જ્ઞાન ત્રિપતક વાર્તાલાપ કર્યા કરતા. સમર્થની શુદ્ધિનો અમત્કાર જોઈને ઐજીને પરમ હર્ષ થયો. સમર્થ જ્યારે પોતાની માતાની પાસે વિદાયગીરી લેવા ગયા ત્યારે માતાએ બહોળા સૂચક કર્યો. આ જોઈ પોતાની માતાને તેમણે એ આત્મમોક્ષ બતાવ્યો કે જે જ્ઞાનવતમા કપિલ મુનિએ પોતાની માતાને આપ્યો છે આ બોધથી માતા રાણુપાઇને બહુજ શાંતિ મળી, ત્યાર પછી રામદાસ સ્વામી, પોતાના

લાઇની આજ્ઞા લઈને ગોદાવરી પ્રદક્ષિણાને માટે આગળ ચાલ્યા. સમુદ્ર સમક્ષે ગોદાવરીના સાત પ્રવાહ થઇ ગયા છે. પ્રત્યેક પ્રવાહની ડાબી તરફથી પરિક્રમા કરીને તે દક્ષિણ કિનારાપર ગયા. ત્યાંથી ત્રયલેશ્વરમાં ગોદાવરીના ઉદ્દામ સ્થાનપર જઈ, પચવટીની દક્ષિણ તરફ પહોંચ્યા ત્યાં પશ્ચીમ શ્રી રામચદ્રજીનાં દર્શન કરીને ગોદાવરી પ્રદક્ષિણા પૂર્ણ કરી. આ પ્રમાણે ૧૨ વર્ષ તપ અને ૧૨ વર્ષ તીર્થયાત્રા તથા દેશ પર્યટન કરીને તેમણે જનોદ્ધાર કરવાનું સામર્થ્ય મેળવ્યું. આ વખતે તેમની ઉંમર ૩૬ વર્ષની હતી.

ધર્મપ્રચાર.

શ્રી સમર્થ પ્રથમ પચવટીથી નીકળી પોતાની તપ કરેલી જગ્યા ટાકલીમાં આવ્યા ત્યાં ઉદ્ધવ સ્વામીને ભેટીને, શ્રી રામચદ્રજીના ઉપદેશાનુસાર કૃષ્ણના કિનારે ધર્મપ્રચાર અને લોકોદ્ધારના કાર્યનો આરંભ કરવાને માટે દક્ષિણ દેશમાં ગયા. પ્રથમ તે મહાબલેશ્વર ગયા ત્યાં વર્ષોરૂતના ચાર માસ સુધી રહ્યા ત્યાં તેમણે હનુમાનજીનો મઠ સ્થાપન કરીને પોતાનો સપ્રદાય વધાર્યો અને અનેક લોકોને બજન માર્ગમાં લાવ્યા. અનન્ત ભટ્ટ, દિવાકર ભટ્ટ વિગેરે અનેક વિદ્વાનો ત્યાં તેમના શિષ્યો બન્યા. મહાબલેશ્વરથી ચાલી સતારા જીલ્લામાં રામદાસી સપ્રદાયનો પ્રચાર કરતા તે વાંછણેશમાં પહોંચ્યા ત્યાં કૃષ્ણા નદીના કિનારે એક અસ્વસ્થ વૃક્ષના નીચે રહેવા લાગ્યા. વાંછણેશના પડિત અને શાસ્ત્રી તેમનું અધ્યાત્મ જ્ઞાન જાંઘને તેમના શરણે ગયા, અને દીક્ષા લેઈ બજન માર્ગમાં ચઢ્યા ત્યાં પશ્ચીમ સમર્થે હનુમાનજીની મુર્તિ સ્થાપિત કરી અને મઠનો પ્રબલ એક શિષ્યના અધિકારમાં સોંપ્યો. વાંછણેશથી નીકળી તે માહુલીમાં પહોંચ્યા. ત્યાં ગામની બહાર એક પહાડીના ઉપર હનુમાનજીના મંદીરમાં રહેવા લાગ્યા. રહવારમાં ઉઠી તે કૃષ્ણા નદીમાં સ્નાન કરીને સધ્યાદિ નિત્ય કર્મ કરતા હતા અને બીજાને પહેર ચાપ ત્યારે તે વસ્તીમાંથી બિલ્લા માગી લાવી જમતા હતા. ત્યાર પછી તે પર્વત પર આવીને બજન, જપ અને ધ્યાનમાં મગ્ન રહેતા હતા ત્યાં કોઈ કોઈ વખતે તેમના ઘરેઘરેયા સતજન એકત્ર થઈને ધર્મચર્ચા કરતા હતા. પ્રત્યેક સાધુ પોત પોતાના અનુભવની વાત બતલાવતા અને સર્વ મંત્રીને હરીબજન કરતા હતા. શ્રી રામદાસ સ્વામીનું અનુપમ સામર્થ્ય જોઈને તે વખતે તે સત લોક તેમને ‘સમર્થ’ કહેવા લાગ્યા. કેટલોક વખત તે માહુલીમાં ને પછી તે કરાડમાં ગયા, કરાડ પ્રાંતમાં તેમના અલૌકિક ચમત્કારોને જોઈને અનેક

લોક તેમના શરણમાં આવ્યા. આ શાહપુર નામના ગામમાં તેમણે હનુમાનનું મંદીર બનાવ્યું અને તેમાં 'પ્રતાપ માર્ગતિ' ની સ્થાપના કરી તેની વ્યવસ્થા બાળપણે નામના એક મુખ્યાને સોંપી દીધી. બાળપણે સહકુટુંબ મત્રોપદેશ લીધી તેમની ભ્રી સતીયાઈ સમર્થ પર બહુજ બક્તિ રાખતી હતી સમર્થે કાંઈ પ્રકારનો બયાનક ચમત્કાર જતાવી સતી બાળની પરીક્ષા લીધી પણ તે બરોબર પોતાની બક્તિપર દૃઢ રહી. આ જોઈ સમર્થ બહુજ પ્રસન્ન થયા અને તેને સાક્ષાત્ હનુમાનજીના દર્શન કરાવ્યા.

આ પ્રમાણે ધર્મનો પ્રચાર કરતા કરતા સમય આવ્યું નામના ગામની સમીપ પહોંચ્યા ત્યાં પ્રથમ ને ઠેટલાક વર્ષો સુધી વન પર્યટોની કદરાઓમાં ફરતા ફર્યા તે વખતે તે વસ્તીમાં ધણુજ થોડું જતા. જ્યારે તે લોકોની સામે જતા ત્યારે તેમને અબધુત દશામાં રહેવાના કારણથી લોક તેમને ગાઝા સમજતા હતા. પરંતુ ખરી રીતે ગાઝા નહોતા. તેમનું ચિત્ત અખડ રૂપથી ભગવાનમાં લાગેલું હતું શ્રી સમર્થના દામ બોધમાં તેમના આત્મચરિત્રનો કાર્ષ આભાસ અનેક સ્થળે જોવામાં આવે છે એક સમાસ માં તેમણે નિરૂપક મહત્ લોકોની વર્તણૂકનું વર્ણન કરેલું છે. આ સમાસમાં તેઓ કહે છે કે મહે પ્રથમ આ સર્વ કર્યું છે ફરી લોકોને બતલાવ્યું છે આ સમાસમાં ઘણું મહત્ત્વ છે. પ્રથમ ધણું દિવસ સુધી તેમણે કાંઈ પ્રકારે ધર્મ પ્રચાર અને લોકોદ્ધારનું કાર્ય કર્યું આ વાત આ સમાસ વાચવાથી જાણવામાં આવે છે આ સમાસના બે પદ આ નિચે આપવામાં આવે છે આ વાચી વાચકો અનુમાન કરી શકશે કે લોકોદ્ધારનું કાર્ય પણ તે કેવી ચતુરાઈથી કરતા હતા

ઉત્તમ ગુ. તિતુકેન્ધાવે । એકનદાના સશિક્ષાવે ।

ઉદંદ સમુદાય કરાવે । પરી શુભ રૂપે ॥ ૧૮ ॥

અસ્વંદ કામાચી લગવગ । ઉપાસનેસ લવાવેજગ ।

લોક સમજોન મગ । આજ્ઞા ફિલિતી ॥ ૧૯ ॥

દા. ચો. દ. ૧૧, સ. ૧૦ ।

ઉત્તમ ઉત્તમ ગુણોને પ્રથમ પોતે શીખીને પછી લોકોને શીખવવું જોઈએ ધણું સમુદાય એકઠો કરવો જોઈએ પણ શુભી રૂપથી કામ કદી બધ કરવું નહિ આખા જગતને આખા દેશને ઉપાસન મા-આત્મારામના ભજનમાં લગાવવા જોઈએ લોકોને પોતાના કૃતૃત્વનો પરિચય આપવો

જોઈએ, કાગળે લોક જ્યારે જાણી જાય છે કે આ સાચો મહત છે ત્યારે મળવાની ઇચ્છા કરે છે

આ પ્રકારે સમર્થે હજારો શિષ્યો અને સેંકડો મહાન્ત નિરપૂઠ તૈયાર કર્યા આ પ્રમાણે ભજન અને ઉપાસના માર્ગની ખુબ વૃદ્ધિ કરીને સમર્થે લોકોને સ્વધર્મમાં પ્રવૃત્ત કર્યા સ્વધર્મની જાગૃતિ થતાજ લોકોમાં સ્વાભાવિક માન અને ઐક્યના અકુર ઉકાસા આ સર્વ હકીકત જે વખતે જીવપતિ શિવાજી મહારાજના કાન સુધી પહોંચી તે વખતે તેના મનમાં સમર્થના સરખા મહાત્માના દર્શન કરવાને માટે નિમ્ન ઉત્કંઠા થઈ પશુ તે દર્શન થાય શી રીતે ? સમર્થે પોને પ્રથમ તો ત્યાં જાય તેમ ન્હોતું, તેમ તે એક એક સ્થાનમાં પશુ રહેતા ન્હોતા કે જીવપતિ મહારાજ સહજમાં દર્શન કરી શકે જ્યારે શીવાજીના મનમાં સમર્થના દર્શનની તિવ ઇચ્છા થઈ ત્યારે તે પોતે એક વખત પોતાના મહેલમાંથી નીકળી જગલ પહાડોમાં સમર્થને તપાસ કરવા લાગ્યા ધણી કડીનાઈથી વનમાં એક વડના વૃક્ષની નિચે શિવાજીને સમર્થના દર્શન થયા ત્યાં શીવાજી મહારાજે મત્રોપદેશ લીધો આ દિવસથી સદ્ગુરુ અને મુમુક્ષુ-શુદ્ધ સ્વાનત્રયેશ્વર-શિષ્ય બને મળીને ધર્મ પ્રચાર અને લોકોદ્ધારનું કાર્ય કરવા લાગ્યા સમર્થ અને શીવાજીને સખધ નૈસર્ગિક, ધણો મહન, વિસ્તૃત અને વિચાર કરવા જેવો છે તેનો ખરોખર રીતે વિચાર કરવાને માટે એક સ્વતંત્ર ગ્રંથ થા અનેક નિયમોની આવશ્યકતા છે તેનું કંટલુક વિવેચન આગળ કરવામાં આવશે

આ પ્રમાણે ચક્રલ સ્થાનમાં રહીને સમર્થ પ્રચંડ શિષ્ય સમુદાય એકઠો કર્યો અને ત્યાં શકે ૧૫૭૦ (સન ૧૬૪૮) માં તેણે શીવાજીની સહાયતાથી એક મદીર બનાવી, શ્રી રામચદ્રજીની સ્થાપના કરી સમર્થના અનેક શિષ્ય અને મત આ મંદિરમાં રહેતા હતા તે નાના પ્રકારથી શ્રી રામના ઉત્સવ કરીને ધર્મની ધુન મચાવી રહ્યા હતા સમર્થ પોતાની ઇચ્છાનુમાર, કોઈ વખત મંદિરમાં રહેતા, કોઈ વખત વન પર્વતોની ગુફાઓમાં રહેતા, અને કોઈ દિવસ મુખ્ય મુખ્ય શિષ્યોને માથે લઈને મહારાષ્ટ્ર પ્રાન્તમાં ધર્મપ્રચાર કરતા ફરતા હતા. વડા કામ કરતા હતા પશુ તેમનું મન અખંડ રૂપથી આત્મારામમાં લાગી રહ્યું હતું એક જગ્યાએ તે પોતે કહે છે કે—

દાસ હોંગારી રાહાતો । યાત્રા દેવાલી પાહાતો ॥

દેવ મક્તાસર્વે જાતો । ધ્યાન રૂપે ॥

“ દાસ (રામદાસ સ્વામી) પર્વતોર્મા રહે છે, અને ત્યાંથી બેઠે બેઠે શ્રી રામનુ, વસ્તીમા નીકળેલા જીલુસને જોયા કરે છે, એટલુંજ નહીં પણ આનંદપથી દેવ ભકતોની સાથે તે જીલુસમા સામીવ પણ થાય છે ” એકવાર સમર્થ કેટલાક દિવ્યોને સાથે લઈ કરવીર પ્રાન્તમા ધર્મ પ્રચાર કરવાને માટે ગયા ત્યાં અનેક રથાનોમા તેમના ભજન કર્તાને સાબળી લોકો શરણે આવ્યા આ પ્રાન્તના મુખીયા અને શિવાજીના સુબેદાર પારાજપન્તે દીક્ષા લીધી તેમની બહેન સમર્થનો ભક્તભાવજોઈને પોતાના બે બાળકોની સાથે સમર્થનોની સેવામા રહેવા લાગી, તેમના મોટા પુત્રનું નામ અખાદાસ હતું તે લખવા બહુવામા ધણોજ લીવ હતો. જેથી સમર્થ તેને પોતાનો લેખક બનાવ્યો તે અખાદાસ સમર્થનો મુખ્ય શિષ્ય અથવા મહત્ત બનીને કલ્યાણ સ્વામીના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા. સમર્થ જેટલા મથો રચ્યા છે તે સર્વ કલ્યાણ સ્વામીના હાથમા લખેલા છે સમર્થ બોલતા જતા હતા અને કલ્યાણ સ્વામી લખતા જતા હતા ચાકુલની આસપાસ વન પર્વતોમા ખેસીને તે મથ રચના કરતા હતા

ચાકુલના લોકોએ જ્યારે એકવાર બહુજ આગ્રહ કર્યો ત્યારે તે પદ-રપુની યાત્રાને માટે ગયા ત્યાં વિઠ્ઠલજીના દર્શન કર્યા સમર્થના ઉપાસ્ય દેવ હતા. જેથી પદરપુરમા તેને અયોધ્યાની ભાવના થવા લાગી અને વિઠ્ઠલજીની મૂર્તિ તેને રામમૂર્તિ જણાવા લાગી યાત્રાથી પાછા ફર્યા પછી કેટલાક દિવસખાદ શ્રી શિવાજીના ધણા આગ્રહથી સમર્થ સતારાની સમીપ સંજ્ઞનમઠ પર રહેવા લાગ્યા. ત્યાં શિવાજી મહારાજ રોજ તેમના દર્શનને માટે આવતા હતા એક દિવસ સમર્થની માતા અને ભાઈઓ પણ આવ્યો કે બહુજ દિવસથી મળ્યા નથી માટે એકવાર ફરી મળી જાવ. જાકે ૧૫૭૪ (સન ૧૬૫૨) મા રામનવમીના ઉત્સવ પર તે ફરી પોતાની જન્મ ભૂમીમા ગયા અને પોતાની માતા અને બહુની સાથે કેટલાક દિવસ રહી પછી તે સંજ્ઞનમઠ પાછા આવ્યા.

શકે ૧૫૭૫ (સને ૧૬૫૩મા) તે સંજ્ઞનમઠથી કેટલીક શિષ્ય મણા સાથે લાકને તૈલગ પ્રાંતમાં બમણ કરતે કરતે રામેશ્વર સુધી ગયા તૈલગ પ્રાંતમા કેટલાક માસ રહીને તેમણે પોતાના સંપ્રદાયની ધણીજ શક્તિ કરી તૈલગી ભાષા શીખીને તેમણે તે ભાષામા પણ અનેક કવિતાઓ રચી અને તેને ત્યાં પ્રચાર કર્યો. તેમના અનેક અમરકાર જોઈને ભક્તભલા માની પડિતોના ગર્વ ઝાલત થયા અનેક પડિત તેમના શરણમાં આવ્યા અને ભજન માર્ગમા લાગી ગયા તોજેરમાં રાજ બ્યકેજી (શિવાજીના ભાણ)

એ સમર્થને પોતાને ત્યાં એક માસ સુધી ધણા અદર સત્કારથી રાખી મત્ર દીઝા લીધી ત્યાં પછી સમર્થે એક મઠ સ્થાપિત કર્યો અને ત્યાં સતીમાઇના પુત્ર બિકાજી બાબાને સુક્યો. તોજેરથી આગળ ચાલી તે રામેશ્વર ગયા. મચળ ક્ષેત્રમાં રાત્રેવેદ સ્વામીને મળ્યા. આ પ્રમાણે તીર્થયાત્રા અને બ્રમણ કરતે કરતે મઠ સ્થાપન કરીને પોતાના અપૂર્વ ચમત્કારોથી લોકોને સ્વધર્મ તરફ વાળી સમર્થ કેટલાક દિવસ પછી પોતાના પ્રથમના સ્થાન આદિશ્રમા પાછા આવ્યા. તેમનું આગમન સાબળી શિવાજી મહારાજ ત્યાં તેમને મળવા માટે આવ્યા, અને પોતાની માથે તેમને સન્નિવસન પર લેઈ ગયા.

કેટલીક વાતો.

કેટલાક દિવસ પછી તેમની માતાનો અતકાળ આવ્યો. આ વાત સમર્થે પોતાના અતર્કાનથી પદર દિવસ પહેલાં જાણી. જો વખતે તેની તેની માતાએ પોતાના જોઈ પુત્રને કહ્યું કે, 'મારો નારાયણ અતકાળ વખતે અહીં નથી' તેજ વખતે ત્યાં જઈ સમર્થે પોતાની માતાના પગે શિર નમાવ્યું. તેણે કહ્યું કે, હું હવે આપની પાસે આવી પહોંચ્યો છું આપ સુખ અને શાન્તિપૂર્વક પ્રાણ ત્યાગ કરો શકે ૧૫૭૭ (સને ૧૬૫૫) મા તેમની માતાનો સ્વર્ગવાસ થયો. તેમની ઉત્તરક્રિયા થઈ ગયા પછી સમર્થ સન્નિવસન પાસે આવ્યા.

શકે ૧૫૮૦ (સને ૧૬૫૮) મા શ્રી સમર્થ નિમ્નનઠ સ્વામીના હિત્સવમાં કરાડમાં ગયા. હિત્સવ સમાપ્ત થયા પછી તે પાછા આવી સન્નિવસનમાં આવી રહ્યા હતા તેમની સાથે પચીસ ત્રીમ શિષ્ય પછી હતા બીજા પહેલે જૂખ લાગવાથી સમર્થની આજ્ઞા લઈને શિષ્યોએ કેટલાક જરના કુચ તોડી અને મસળીને ખાવા લાગ્યા. સમર્થ પછી શિષ્યોની પાસે એક આસન પર બેઠા હતા એવામાં ખેતરનો માલિક હોડતો આવ્યો અને સમર્થને સર્વમાં સુખ્ય સમજીને જીવારનાં સોટાથી મારવા લાગ્યો. આ જોઈ સર્વ શિષ્યોએ મળીને તેને પકડ્યો અને મારવા લાગ્યા સમર્થે કહ્યું તેને મારવા છોડી દે. ત્યાર પછી તે માલ ધણી પોતાને ઘેર ચાલી ગયા અને સમર્થે સર્વ શિષ્યોની સાથે સતારામાં શિવાજીને ત્યાં ગયા. બીજા દિવસે શિવાજી મહારાજ જ્યારે સમર્થને મંગલ સ્નાન કરાવી રહ્યા હતા ત્યારે તેમની પીઠ પર મારના સૌર પડેલા તે શિવાજીનાં દેખવામાં આવ્યા. તેમણે સમર્થને તે તિથે પુણ્ય પછી કામ ઉત્તર આપ્યો નહિ. જોજન કર્યા પછી જ્યારે સમર્થ કથનગદમાં વિશ્રામ કરી રહ્યા હતા ત્યારે ધણેજ પ્રયત્ન કરવાથી

એક ક્ષિપ્રે શિવાજી મહારાજને માર્ગના સર્વ સમાચાર કહ્યા. તે માવધણીના મુખ્યતા પર શિવાજી મહારાજને ધણે જ ક્રોધ આવ્યો તેમણે પોતાના નોકરોને આજ્ઞા આપી કે તે માવ ધણીને દોરડાથી બાંધીને એકદમ પકડી લાવો સમર્થ શપનગારમા સુતે સુતે તે સર્વ વાતો સાબળતા હતા તેમણે શિવાજી મહારાજને પોતાની પાસે બોલાવીને કહ્યું કે, તે માવ ધણીને બાંધી રૂંધીને બોલાવો નહીં અને માર પીટ કરો નહીં તે ઉપરાંત જે જે દડા કૂંડા કૂંડા તે તેને આપો શિવાજીએ સમર્થની આજ્ઞા માથે ચઢાવી દરબાર વખતે તે માવ ધણીને લાવવામા આવ્યો ત્યાં આવતા પહેલા જ તેને માસમ પડી ગયું હતું કે જેને તેણે સાધારણ વેરાગી સમજીને માર માર્યો હતો તે છત્રપતિ શિવાજી મહારાજના માન્ય ગુરૂ શ્રી ગમદામ સ્વામી હતા. દરમારમા આવતાજ તેણે સમર્થને દિવ્ય અને ઉચ્ચ સિદ્ધાસન પર બેઠેલા દીકા તે બિચારો બપોને લીધે ધ્રુજવા લાગ્યો અને સમર્થના ચરણમા પડી રેવા લાગ્યો સમર્થે આશીર્વાદ દીધો તારે ખેતર તારા લીધે સારું ફળશે તે ઉપરાંત તે ઉઠીને શિવાજીના પગે પડ્યો અને ક્ષમા માગી સમર્થની આજ્ઞાનુસાર તેમણે તેના અપરાધની ક્ષમા આપી અને તે ખેતર તે માવ ધણીને વશ પરપરાને માટે આપી દીધું આ જોઈ દરમારી લોક આશ્ચર્ય પામવા લાગ્યા સારી વાત છે કેમ આશ્ચર્ય ન પામે ? ઉપકારનો ખદલો ઉપકારથી દેનારા ધણી લોક છે પણ અપકાર કરનાર પર પણ ઉપકાર કરવાવાળા કેવળ સંત પુરુષજ છે મહાત્મા તુલસીદાસજી કહે છે કે —

તુલસી સંત સુઅમ્બતરુ, ફૂલ કલહી પર હેત ।

इत तेजन पाहन हनें, उततें बे फल देत ॥

તે સમર્થના નામ પર આપેલું ખેતર તે માવધણીના વશમા હતું પણ કાયમ છે ધન્ય છે તે ક્ષમા અને ઉદાર વૃત્તિને ?

સમર્થ રામદાસ સ્વામીના બાપ ઐષ્ટે પણ ગૃહસ્થાશ્રમમા રહીને બ્રાહ્મણ માર્ગનો બહુજ પ્રચાર કર્યો તેમણે “બકિત રહસ્ય,” “સુગમ ઉપાય” અને કેટલીક નાની નાની કવિતાઓ લખી બપરિ તેમના બાળપણમા આવ્યું કે હવે પોતાનો અંતસમય સમીપ છે ત્યારે તેમણે એક પત્ર સમર્થને લખ્યો અને પોતાને છેલ્લીવાર મળવા માટે બોલાવ્યા રામનવમીના ઉત્સવથી કેટલાક દિવસ પહેલાં આ વખતે શ્રી સમર્થ પોતાનીજ જન્મ બુમી નંબમાં ગયા અને એક માસ સુધી પોતાના બાપની પાસે રહીને પાછા આવ્યા તેમના પાછા આવ્યા પછી કેટલાક દિવસ બાદ શકે ૧૫૯૮ (સન ૧૬૭૬)

મા શ્રેષ્ઠો સ્વર્ગવાસ થયો અને તેમની પત્નિ પોતાના પતિને બાગમાં લઈને સતિ થઈ આ સમાચાર સાંભળીને સમર્થે એક શિષ્યને મોકલી શ્રેષ્ઠના બને પુત્રને પોતાની પાસે બોલાવી લોધા આ હાલ જ્યારે શિવાજી મહારાજે સાંભળ્યા ત્યારે તે સમર્થની પાસે આવ્યા અને હજી પ્રકટ કરી કે જ્યાં તાલુકામાં બીજા કેટલાક ગામો મેળવીને તેનો સ્થાયી બંદોબસ્ત કરી આપવા મારી મરજી છે. સમર્થે કહ્યું કે હાથ કાંઈ જરૂર નથી. ફરી જોઈશું આ સાંભળી શિવાજી બહુજ દુઃખી થઈને બોલ્યા કે, જણાય છે કે શ્રી રામની સેવા કરવી મારા બાગ્યમાં નથી આ સાંભળી સમર્થે કહ્યું ઠીક હાથ થોડો બંદોબસ્ત કરો કે જેની સમ્પ્રદાયનું ખર્ચ અને શ્રી રામના ઉત્સવનું ખર્ચ પ્રતિ વર્ષ નિખ્યા કરે. આ સાંભળી શિવાજીએ ૩૩ ગામ આપવાનો બંદોબસ્ત કર્યો આ રિવાસત હજી સુધી શ્રેષ્ઠના વંશજોના અધિકારમાં છે દરમાન કાંઈ ઉત્પત્તિ અને હમેશાં સન્ત સમાગમ આ રિવાસના ખર્ચથી કરવામાં આવે છે બન્યું છે શ્રી શિવાજી મહારાજની ઉદારતાને ' એક વર્ષ સુધી શ્રેષ્ઠના પુત્રને પોતાની પાસે રાખીને સમર્થે તેમને અનેક પ્રશ્નરત્ન શિક્ષણ આપી અને પાછા ઘેર મોકલ્યા

શકે ૧૬૦૨ (સને ૧૬૮૦) શ્રી શુ ૧૫ રવિવારે શિવાજી મહારાજ સ્વર્ગમાં પધાર્યાના સમાચાર સાંભળી સમર્થ અત્યંત શોકવશ થયા. શોક કેમ ન થાય ? શિવાજીને માટેજ રામદાસ સ્વામીના અવતાર થયો છે. શિવાજી પોને રૂદ્ર યા શિવનો અવતાર માનવામાં આવે છે શિવાજી અને સમર્થનો સમઘ નૈર્ગમિક હતો પરસ્પર એક બીજાની સહાયતાથી ધર્મ પ્રચાર અને લોકોદ્ધારનું કાર્ય પૂરું કરવાની સ્થાપના કરી શિવાજીના વિચોગથી સમર્થે બહાર નીકળી મોનકુલ છોડી દીધું તે પોતાના મનમાં રહી બગવત ચિન્તનમાં મગ્ન રહેતા હતા સભાજીના રાજ્યાભિષેક ઉત્સવ વખતે શ્રી સમર્થ પોને ગયા નાંહ પછી પોતાના એક મહત્તને મોકલ્યા કેટલાક દિવસો પછી સભાજીના ઘેર સાહસિક કમોના હાલ સાંભળીને તેમણે એક ઉદ્દેશ પૂર્ણ પત્ર લખ્યો આ પત્ર લખ્યા મહત્તવનો છે તે વાંચીને સમર્થનું રાજનીતિ સમઘી જ્ઞાનનો સારો પરિચય મળે છે પરંતુ સભાજી મહારાજ તે વખતે કુસમિતમાં એવી રીતે ફસી ગયા હતા કે તેમણે શ્રી સમર્થના ઉપદેશથી કાંઈ લાભ મેળવ્યો નહિ.

શકે ૧૬૦૩ (સને ૧૬૮૧) મા રામનવમીના ઉત્સવપર સમર્થ આક્રમ્હ ગયા અને ત્યાં મંદિરમાં પોતાના પ્રિય ઉપાસકેવ શ્રીરામના દર્શન કરી હનુમાનજીની આરાધા લઈ શિક્ષારૂદ થઈ સંજ્ઞન ચડ પાછા આવ્યા

અંતકાલ નજીક આવેલો જાણી તેમણે 'પ્રથમ કેટલાક દિવસથી અમનો ત્યાગ કર્યો હતો માત્ર દુધ પીને રહેતા હતા, તે વખતે જો કે તેમનું તેજ વધતું હતું તથાપિ શરીરની ક્ષીણતા વધતી જતી હતી, આ પ્રમાણે કેટલાક દિવસ પછી મ્હા માસની કૃષ્ણ અષ્ટમી આવી પહોંચી, તે દિવસે સમર્થની ઇચ્છા થઇ કે મ્હારા શિષ્યોમાથી કાને મ્હારા છેલ્લા દિવસની ખબર છે ને જાણવા સાર તેમની પરીક્ષા કરવી જોઈએ એવા વિચારથી તેમણે પોતાના સર્વ શિષ્યોની આગળ નિચેના અર્થો શ્લોક કહ્યો —

રઘુકુલ તિલકાચા વેલ સમીધ આલા ।

તદુપરિ મજનાને પાદેજે સાંગ કેલ ॥

અર્થ—રઘુકુળ—તિલકનો સમય નિકટ આવી ગયો છે જેથી હવે સાંગોપાંગ ભજન કરવું જોઈએ આ સાબળીને ઉદ્ધવ સ્વામીએ તુરંતજ આ શ્લોકને નિચે પ્રમાણે પુરો કર્યો

અનુદિન નવર્મા હે માનસી આઠવાલી ।

વહુત લગવગીનેં કાર્યસિદ્ધી કરાવી ॥

અર્થ—છેલ્લો દિવસ નવમીનો સ્મરણ રાખતો જોઈએ અને ધણીજ ઉતાવળથી કાર્ય સિદ્ધિ કરી જોઈએ આ અર્થશ્લોક સાબળીને સમર્થ બહુજ પ્રસન્ન થયા તેમણે સર્વને ભજન કરવાની આજ્ઞા આપી આદ્યમને દિવસે રાત દિવસ ભજનની ધૂમ મચી રહી, મર્વ શિષ્યોનો જમાવ થયો નવમીનો દિવસ આવ્યો આ દિવસે સમર્થ પોતે પદગથી નીચે ઉતરીને બેઠા આ દિવસે તેમણે શિષ્યોના ધણા આગ્રહથી થોડી સાકર અને દ્રાક્ષ ખાઈને ઉપર જરા પાણી પીધું થોડા વખત પછી શિષ્યોએ તેમને પદગ-પર બેસવાને પ્રાર્થના કરી સમર્થે કહ્યું કે મ્હને ઉચકાને પદગ ઉપર બેસાડો આ આજ્ઞા સાબળીને ઉદ્ધવસ્વામી તેમને ઉચકવા ગયા પણ તેમનાથી ઉચકાયા નહિ આ જોઈને આકાબાધ નામની સમર્થની શિષ્યા પણ ઉદ્ધવસ્વામીની સાથે તેમને ઉચકવા લાગી તોપણ તે ઉચકાયા નહિ છેવટે દશ માણસો એકઠા થઈને ઉચકવા ગયા પણ તે સર્વ વિકળ થયા ત્યાર પછી સમર્થ તે સર્વને કહ્યું કે 'આજસુધી મ્હારી પાસે રહીને શું રક્ષા-નુજ શીખ્યા છો ? આ સાબળી શિષ્યોએ કહ્યું, "સચ્ચ મૂર્તિ જય છે, હવે ભજન કાંની સાથે કરીશું. અને બોલવાની ઇચ્છા થતા કાંની સાથે બોલીશું ?" સમર્થે છેવટે ઉત્તર આપ્યો "જે મ્હારી પાછળ મ્હારી સાથે બોલવાની ઇચ્છા રાખના હોય તેમણે "દામમોધ" રિંગેરે મ્હારા મથો

વાચવા તે વચ્ચિત્રાથી પ્રત્યક્ષ મ્હારી માથે વાતચિત કરવા બસેઅર છે આ-
ટલું કહી અગ્રીઆર બારવાર “ હર હર ” શબ્દ બોલ્યા અને અસે “રામ”
શબ્દને બોલતાજ સમર્થના મુખપરથી તેજ નીકળી પાસે સ્થાપિત કરેલી
રામ મુર્તિના મુખપર જણાવા લાગ્યું । બળન બરોબર થઇ રહ્યું હતું. આ
વખતે બળનની ધ્વનિ વધી ગઈ હતી આ પ્રમાણે થકે ૧૬૦૩ (સન
૧૬૮૨ ના ફેબ્રુઆરી) માસ કૃષ્ણ ૬ મી (સવત ૧૭૩૮ ક્રામણ્ય માસની
કૃષ્ણ પક્ષની નવમી)ના રોજ મહારાષ્ટ્ર પ્રાન્તના એક માત્ર સિદ્ધરત્ન, સાધુ-
રાજ, આતુર્થ સાગર, રાજ નિતિસ શિરોમણી, બક્તિ, જ્ઞાન, પૈરાગ્યનું
પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ અથવા નિરૂપ્ત મહાત્મા “ રામ ”મા લીન થઇ ગયા ? અને
“ દાસબોધ ” મા અનેક સ્થળે કહેલા પોતાના વાક્યોને અક્ષરશ સત્ય
કરી ગયા કે—

। હરિ મત્તીસ સાદર હાવે ।

મરો ન કીર્તીસ હરવાવે ।

॥ ૧૩ ॥

દ૦ ૧૨ સ૦ ૨૦

“ હમેશા હરિબક્તિમા તત્પર રહેવું જોઇએ અને મર્્યા પગી કીર્તિ
રૂપથી સદા જગનમા જીવતું રહેવું જોઇએ ” હે સદ્ગુરુ સમર્થ । આપ
આપના આ વચનાનુસાર કીર્તિ રૂપથી તેમજ આત્મસ્વરૂપી પણ અમર
છો કેવળ આપજ અમર નથી પણ અસંખ્ય લોકોને આપ આપના
સામર્થ્યથી અમર કરી ચુક્યા છો જ્યાં સુધી આ આર્યાવર્તમા ધર્મનું
નામ છે, જ્યાંસુધી હિન્દુઓને ઈશ્વરના અસ્તિત્વપર વિશ્વાસ છે, અને
જ્યાં સુધી આ પવિત્ર ભૂમિમા “ મહારાષ્ટ્ર ” ના નામપર ભારત વાસીઓને
અભિમાન છે ત્યાંસુધી આપ અને આપનો ઉપદેશ, આ પૃથ્વીપર, અટલ,
અચલ અને અમર છે

સમર્થ અને શિવાજી.

આગળ કહેવામા આવ્યું કે શિવાજીએ શ્રી રામદાસ સ્વામીને પોતાના
ગુરુ બનાવ્યા હતા અને એ પણ કહેવામા આવ્યું હતું કે તેમનો પરસ્પર
સંબંધ બહુજ મહન અને મહત્વનો હતો કેટલાક આધુનિક લખકોમા આ
બે વ્યક્તિઓના ઐતિહાસિક સંબંધમા કેટલોક મતભેદ છે તથાપિ આ વાત
સર્વ માન્ય છે કે રામદાસ સ્વામી શિવાજીના ગુરુ હતા તેમની આગે
પાળવી એ શિવાજી પોતાનો ધર્મ સમર્થતા હતા તથાપિ બંનેની મુલાકાત
ક્યારે અને ક્યાં સ્થાનમા થઈ, શિવાજીએ ઉપદેશ મંત્ર કરે વખતે લીધો,
અરુ અને શિષ્યનું પરસ્પર વર્તન કેવું હતું, શિવાજી કઈ કઈ વાતોમા પે-
તાના ગુરુની સલાહ લેતા હતા વિગેરે પ્રશ્નોના વિષયમા થોડા ધણા મત-

એક જાણાય છે મહારાષ્ટ્રની ઐતિહાસિક સામગ્રીની યોગ કરનાર પ્રસિદ્ધ પ્રોફેસર રાજવાડે આ વિષયમાં કહે છે કે સિદ્ધ વાતને સિદ્ધ કરવાનો યત્ન કરવાથી કંઈ લાભ થતો નથી જ્ઞાસુધી ‘ દાસબોધ ’ ગ્રંથ વિજ્ઞાન રહેશે અને જ્યાં સુધી ઇતિહાસમાં એ વાત લખેલી રહેશે કે મરાઠાની સત્-રમી સદીમાં સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપિત થયું હતું ત્યાં સુધી શ્રી રામદાસ અને શિવાજી છત્રપતિનો સબધ ફરીથી મિલ્લ કરવાની આવશ્યકતા, જેનું ચિત્ત અભ્યવસ્થિત છે તેમના સિવાય અન્ય કોઈને રહેશે નહીં.

જે વખતે શ્રીરામદાસસ્વામી લોકાદ્ધાર કરવાને માટે કૃષ્ણા નદીના કિનારે જઈ ચાફલમાં નિવાસ કરવા લાગ્યા તે વખતે ત્યાં નર સોમલનાથ કરીને તહસ્તીલદાર રહેતા હતા તેમણે સમર્થની યોગ્યતા જાણીને તેમની પાસે મંત્રોપદેશ લીધો, થોડા દિવસમાં ત્યાં રામદાસ સમ્રાટની ધરણીજ પદ્ધિ થવા લાગી. ધીરે ધીરે આ સમાચાર શિવાજીને મળ્યાં આ વખતે શિવાજીની ગજસત્તા મહારાષ્ટ્રમાં ધણી વધી ગઈ હતી તેમણે રાયગઢનો કિલ્લો લઈ લીધો હતો. પ્રતાપગઢમાં એક નવો કિલ્લો બનાવી ત્યાં બવાની દેરીની ખૂર્તિ સ્થાપિત કરી હતી તેમણે પૂજાને મૂખ્ય સ્થાન બનાવીને નાસિકથી કરવીર સુધી તમામ પ્રાંત, કાકચુનો કેટલોક ભાગ જીતી લીધો હતો. જો કે તે આ પ્રમાણે રાજ્યસંપાદન કરવામાં મર્યાદા રહ્યા હતા તેમણે સતસમાગમ કરવાની તેમને વિશેષ રૂચી હતી. ન્હાનપણથીજ સાધુ અને સંતજનોના વિષયમાં પૂજ્યભાવ હોવાથી તે સાધુ સમાગમને માટે હમેશા ઉત્સાહી રહેતા. તે પોતાનું રાજ્યકાર્ય કરતાં છતાં પણ ચિચરડ, દેહુ, આનંદી, આદિ પ્રસિદ્ધ સ્થાનોમાં સાધુજનોના દર્શનને માટે વારંવાર જતા હતા અને તેમનો ઉપદેશ શ્રદ્ધાપુર્વક અંતરે અંતરે સાંભળતા હતા. જ્યાં જ્યાં હરિભજન થા કરીતન થતા હતા ત્યાં ત્યાં તે અવશ્ય જતા હતા. તેમની માતા જીરાબાઈએ તેમને ન્હાનપણથીજ પોતાના સનાતન ધર્મ, શાસ્ત્ર, વેદ પુરાણ, અને વેદાન્ત ત્રિગેરે મંબીર તત્ત્વ અને સિદ્ધાન્ત તથા શિક્ષાદાયક કથાઓની શિક્ષા અપાવી હતી જેથી કરીને પોતાની માતાની શિક્ષા અને સાધુ સમાગમના કારણથી તેમના મનમાં પોતાના જીવનની સાર્થકતાના વિષયમાં અનેક ઉચ્ચ વિચાર હતા. તે સદા એક વાતનું ચિત્તન કરતા રહેતા હતા કે જીવનની સાર્થકતા ઉત્તમ રીતીથી કેવી રીતે થાય. તેમણે એક વખત સુપ્રસિદ્ધ સાધુ તુકારામ બાપથી મંત્રોપદેશ માગ્યો હતો. પણ તેમણે શિવાજીને શ્રી રામદાસસ્વામીના શરણમાં જવાની આજ્ઞા આપી. આ પ્રકારે મનની મુશ્કેલીવસ્થામાં જ્યારે શિવાજીએ શ્રી સમર્થની સાધુ

કીર્તિ સાંભળી ત્યારે તેમને તેમના દર્શનની ધણીજ અગિલાપા થઇ જેથી તેમણે શ્રી સમર્થને પોતાની રાજધાનીમા બોલાવવા માટે પત્ર લખ્યો. પણ સમર્થ ત્યાં ગયા નહિ પણ શિવાજીને પત્રનો ઉત્તર લખી દીધો. જે પત્રનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તે ઇતિહાસ દ્રષ્ટિઃ ધણીજ મહત્વનો છે તેમાં મમર્થે શિવાજીને જે ઉપદેશ કર્યો છે તે પ્યાનમાં રાખવા જેવો છે. જેથી તે પત્રનો કેટલોક ભાવાર્થ આ સ્થળે આપ્યો છે સમર્થ શિવાજીને લખેછે કે -

“ આ વખતે જમડાકમાં એવો કાંઈ નથી કે જે ધર્મની રક્ષા કરે, મહારાજ—ધર્મ ત્હમારાથી બચ્યો છે અહીં જે થોડો ધણો ધર્મ જણાય છે અને સાધુજનોની રક્ષા થઇ રહી છે તે સર્વ ત્હમારા લીધેજ છે તમને ધન્ય છે તમે દુષ્ટ જનોનો સહાર કર્યો છે તે લોક ત્હમારાથી ડરે છે. ધણી લોક ત્હમારા આશ્રયમા રહેવા લાગ્યા છે દુવે ત્હમારે ધર્મ સ્થાપનનું કામ સંભાળવું જોગ્યું એ તાન સાચી છે કે ત્હમારે રાજ-કાર્ય ધણું કરવું પડે છે જેથી ચિત્તશ્ચિત્તિ વ્યગ્ર થઇ જાય છે. એવી દશામા રાજ અને પ્રવાનના વિચાર એક થવા જોઇએ જો એકતા નથી થતી ને કાર્ય નાશ થાય છે સર્વ લોકોને રાજી રાખવા ન્યાય અને નીતિનો કદાપિ ત્યાગ ન કરવો લાક્ષ્યમા કદી ફરવું નહિ, સદા સાવધાન રહેવું. પોતાનુજ બોનનું ખરૂં એવા કારણથી કોધ થવા દેવો નહિ, જે કાંઈ મહેં કંચુ છે તે યોગ્ય રીતિથી શ્રવણ કરવું, જો યોગ્ય અત કરણ પૂર્વક કામ કરવું હોય તો અમારા બતાવેના માર્ગનો સ્વિકાર કરો, શ્રી રામચંદ્રજી કૃપા કરશે, ત્હમારું કાર્ય સિદ્ધ થશે ત્હમારા સર્વ મનોરથ પૂર્ણ થશે. આ આ વિષયમા મિત્રદુષ્ સંદેહ લાવવાની જરૂર નથી ” આ પત્ર વાચી શિવાજીના ધાર્મિક અને નિષ્ઠા યુક્ત અત કરણમા શ્રી રામદાસ સ્વામીનાં દર્શનની પ્રબળ પ્રતિષ્ઠા થઇ જેથી તે પોતાની સાથે કેટલાક માણસોને લઇને સમર્થના દર્શનને માટે આફલ ગયા પણ ત્યાં સમર્થના દર્શન થર્થ નહિ કારણ કે તે એક સ્થાનમા ન રહેતાં આફલની આસપાસ મૃષ્ટા નદીના કિનારા પર જમલ અને શુક્રાઓમા વિચરતા રહેતા હતા મહીપતિએ પોતાના ‘સતવિજય’ મા લખ્યું છે કે એવી રીતે શિવાજી મહારાજને ધણી વખત નિરાશ થવું પડ્યું તોપણ તેમણે ચલન કરવો ન છોડ્યો છેવટે એક દિવસ તે જ્યાં સુધી સમર્થના દર્શન ન થાય અને તેમનો પ્રસાદ ન મળે ત્યાં સુધી બોજન ન કરવું એવો દ્રઢ નિશ્ચય કરીને ઘેરથી નિકળ્યા. આ પ્રમાણે દ્રઢ નિશ્ચય કરીને સમર્થને બોળવા આફલના જમલમા ભટકતા ભટકતા જ્યારે બહુજ વિઠ્ઠળ અને આર્ત થઇ ગયા ત્યારે સમર્થના એક ક્રિષ્નાદારા તેમને પત્તો મળ્યો કે સમર્થ ખડીના બાગમાં છે. શિવા-

જીએ ત્યા જઈ દર્શન કર્યા. અનેને પ્રેમપૂર્વક વાર્તા થઈ શકે ૧૫૭૧ વૈશાખ શુદ્ધ ૯ ને ગુરવારના રોજ સમથે શિવાજીને ઉપદેશ મત્ર આપ્યો. અને 'દાસબોધ' ના તેરમા દશકનો 'લઘુ બોધક' નામનો છઠો સમાસ અદ્વૈત જ્ઞાન બતાવવાને માટે સંભળાવ્યો.

આ વાત ઉપર કહેવામાં આવી કે સમર્થ એક સ્થાનમાં વધુ વખત સૂંધી રહેતા નહેતા કદી આદ્યના મડમાં રહેતા હતા, કદી કૃષ્ણા નદીના કિનારે, વનમાં પર્વતોની ઝાડીમાં રહેતા હતા અને કદી દેશપર્વટન માં તિથિ યાત્રા કરવાને માટે ચાલ્યા જતા હતા એ કારણથી શિવાજી પોતાના ગુરના દર્શન નિત્ય નિમપૂર્વક કરી શકતા નહોતા તેમની એ ઇચ્છા હતી કે સમર્થ પોતાની પાસે કોઈ સ્થાનમાં રહે તો નિત્ય સમાગમનો લાભ થાય તેમણે નથી રખા પ્રાર્થના પણ કરી પણ સમથે વિશેષ ધ્યાન ન આપ્યું ત્યારે શિવાજીને એક પત્ર લખ્યો જેમાં લિખ્ત લિખ અનેક પ્રસંગોનો ઉલ્લેખ છે. આ પત્રથી વાચનાર પોતેજ નિશ્ચય કરી શકશે કે સમર્થ અને શિવાજીને કેવો ગાઢ સંબંધ હતો. તે પત્રનો કાંઈક સંસ્કૃત આ નિચે આપ્યો છે —

“ શ્રી સમર્થે શિવાજીને ઉપદેશ મત્ર આપી એ આજ્ઞા દીધી હતી કે “ત્હારો મુખ્ય ધર્મ રાજ્ય સંપાદન કરીને ધર્મ સ્થાપના કરી, દેવ અને બ્રાહ્મણોની સેવા કરી, પ્રજાની ખીડા દુર કરીને તેનું પાત્ર અને રક્ષા કરી” તે વખતે સમથે આ આશીર્વાદ પણ આપ્યો કે “ત્હારા મનમાં જે ઇચ્છા થશે તે સર્વ પૂર્ણ થશે” આ આજ્ઞાની અનુસાર શિવાજીએ રાજ્ય-સંપાદનનો જે ઉદ્યોગ કર્યો તે સફળ થયો અને તેનો મનોરથ ‘સ્વામી’ ના આશીર્વાદના પ્રતાપથી પૂર્ણ થયો. શિવાજીનો આ વિશ્વાસ દ્રઢ હતો કે “કુષ્ટ, દુરાત્માઓનો નાશ અને અસખ્ય કષ્ટ પ્રાપ્તિ” શ્રી ગુર ચરણોના પ્રતાપનું ફળ છે આજ્ઞા સમર્થ સંતુર રામદાસ સ્વામીના ચરણકમળમાં પોતાનું બધું રાજ અર્પણ કરીને, શિવાજીએ એ ઇચ્છા જણાવી હતી કે હમેશા ગુર ચરણોની સેવા કરવાનો અવસર મળવો જોઈએ. આ વખતે સમથે એ કહ્યું કે “હમારા પ્રથમ બનાવેલા ધર્મને અનુસાર વર્તન કરવું એજ સેવા છે,” ત્યાર બાદ શિવાજીને પ્રાર્થના કરી કે, સ્વામી કોઈ નિકટના સ્થાનમાં રહેવો વારંવાર દર્શનનો લાભ થાય અને કોઈ જગ્યાએ શ્રી રામની મૂર્તિ સ્થાપિત કરીને મડનો બદોબસ કરવામાં આવે તો સપ્રદાયની શુદ્ધિ થાય તે પ્રમાણે સમથે આદ્યમાં શ્રી રામની સ્થાપના તો કરી પણ પોતે અસાધ્યની મિત્ર શુદ્ધાએમાંજ રક્ષા કરના

હતા તે ઉપરાંત શિવાજીએ એ પ્રાર્થના કરી કે “ શ્રી રામની પૂજા મ-
હોત્સવ આદિ ધર્મકૃત સંજોગાગ કરવાને માટે કેટલાં ગામની નિમનોઠક
કરવી તેની આજ્ઞા આપો જેથી સમર્થે કહ્યું કે કંઈ વધુ ઉપાધિની આવ-
શ્યકતા નથી જે શ્રી રામની સેવા કરવાનો ત્હમારો નિશ્ચય જોય તો
અવકાશ જે કંઈ નિમણૂક કરવાની ઇચ્છા હોય તે કરો ” ત્યારે શિવાજીએ
શ્રી સમર્થ સમ્રદાયની સેવા કરવાને માટે ગામ, અને ભૂમિદાનની સનદ
લખીને સમર્થને આપી અને કહ્યું કે, શ્રી રામનો ઉત્સવ સદા કરતા રહે-
વાની મ્હને આજ્ઞા આપો ” શિવાજીનો ધણો આગ્રહ જોઇને સમર્થ સતા-
રાની પાસે સન્નિવનજડના કિલ્લામાં રહેવા લાગ્યા ત્યાં શિવાજીએ એક મઠ
બનાવી આપ્યો

શિવાજી અને સમર્થના સંબંધમાં જેટલી વાતો લખવામાં આવે તે-
ટલી થોડી છે એક દિવસ માહુલી-સગમ પર સ્નાન સંખ્યા કરીને ભિક્ષા
માગતાં, માગતા સતારામાં શિવાજીના મહેલમાં સમર્થ ગયા અને “ જય
જય શ્રી રઘુવીર સમથ ” ની ગજના કરીને ભિક્ષા માગી સમર્થની વાણી
સાંભળીને શિવાજીનું હૃદય ગદગદીત થઇ ગયું તે વિચાર કરવા લાગ્યા કે
આવા સત્પાત્ર સદ્ગુણી ઝોળીમાં શી ભિક્ષા આપવી ? તુરંત તેણે એક
કાગળ પર લખ્યું કે “ શ્રી સમર્થના ચરણોમાં સર્વ રાજ્ય અર્પણ કરી
દીધું ” આ પત્ર પર મ્હોર કરીને તે બહાર આવ્યા અને તે પત્ર સમર્થની
ઝોળીમાં નાખીને સાજાગ દડવત કર્યો. આ જોઇને સમર્થે પૂછ્યું “ કેમ
શિવજી આ કેવી ભિક્ષા નાખી ? મુઠી ભરીને ચોખા ઝોળીમાં નાખ્યા હોત
તો એ ખોરનો સમય જાત આજ થુ કાગળનો ટુકડો આપીને અમારું
અતિથ્ય કરે છે ! ” આટલું કહીને જ્યારે તેમણે તે કાગળ કાઢીને વાંચ્યો
ત્યારે માલુમ પડ્યું કે શિવાજીએ પોતાનું સર્વ રાજ્ય અર્પણ કર્યું છે.
સમર્થે શિવાજીને પૂછ્યું “ કેમ શિવજી, રાજ્ય તો ત્હે મ્હને દઇ દીધું,
હવે તું શું કરશે ? શિવાજીએ હાથ જોડીને વિનંતી કરી કે “ આપની ચરણ
સેવામાં રહીને સમય ગુજરીશ ” આ સાંભળી સમર્થે હસ્યા અને બોલ્યા
કે “ બાપા ! જેનું જે કામ છે તેણે તે કરવું થોડું છે આઠાણોએ જય તપ
કરીને જ્ઞાન સપાદન કરવું જોઇએ અને ક્ષત્રિયોએ ક્ષાત્ર ધર્મનું
પાલન કરવું જોઇએ. એ પ્રકારે પોતપોતાનું કર્તવ્ય કરતા રહેવાથી મોક્ષ
પ્રાપ્તિ થાય છે. પોત પોતાના કર્મ ચર્ચાવિત રીતે પૂર્ણ કરવાથી જ જન્મની
સાર્થકતા છે પૂર્વ રામચંદ્રજીએ પણ પોતાના કૃત્યો વસિષ્ઠને અર્પી રાજ્ય
અર્પણ કર્યું હતું તે વખતે વસિષ્ઠજીએ શ્રીરામને યોગવસિષ્ઠ રૂપથી નીતિ, ન્યાય

અને ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો અને તેમનું રાજ્ય તેમને પાછું સોંપ્યું. રાજા જનકે પણ્ય યાત્રાવલ્લભને રાજ્ય અર્પણ કર્યું હતું. આ વખતે તેમણે જનકને રાજ્ય ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો શિવબા ! અગે વેરાગીને રાજ્યની શી જરૂર છે ? કદાચિત્ અગે અગીકાર પણ્ય કરીએ તો તેને સલાહવાને માટે પ્રધાનની જરૂર છે પ્રધાન તું બન અને રાજ્ય અમારું સમજી તેની વ્યવસ્થા કર ” આ ઉપદેશ સાબળતા જ શિવાજીનું અતઃકરણ ગદગદિત થઇ ગયું. જ્યારે તેમના સમજવામા આવ્યું કે હવે રાજ્ય પાછું લીધા સિવાય છુટકાજ નથી ત્યારે તેણે શ્રી સમર્થને પ્રાર્થના કરી કે — “ હવે કૃપા કરીને આપ આપની પાદુકા મૂકને આપો તેનું સ્થાપન કરીને હું આપના પ્રધાનની માફક રાજકાજ કરીશ, સમર્થે આ પ્રાર્થનાનો સ્વિકાર કર્યો તે વખતથી શિવાજી મહારાજે પોતાના રાજ્યની નિશાની, અર્થાત ઝડો પણ્ય ભગવા રમ્ભે કર્યો મરાઠાનો ભગવો ઝડો ઇતિહાસમા પ્રસિદ્ધ છે.

શિવાજી મહારાજ જ્યારે સામનગદનો કિલ્લો બનાવતા હતા ત્યારે એક દિવસ કિલ્લાના કામમા લાગેના સેકડો આદમીયોને જોઇને તેના મનમા એ વિચાર આવ્યો કે હું આટલા માગસોનું પાલન કરી શકુ છું જેથી મૂકેને ધન્ય છે તે વિચારની સાથેજ શિવાજીના મનમા એક પ્રકારનું અગિમાન પણ્ય આવી ગયું એટલામાજ સમર્થ અક્ષરમાત ત્યા આવી પહોંચ્યા તેમને જોઇને શિવાજીએ હસવત પ્રશ્નમા ક્યાં અને અક્ષરમાત પધારવાનું કારણ પૂછ્યું સમર્થે ટલું કે ‘ તું શ્રીમાન છે, ’ હજારો મનુષ્યોના પાલન કરાં છે જેથી હું તારૂં કારખાનું જોવાને આવ્યો છે ’ શિવાજીએ કહ્યું કે એ સર્વ આપનીજ કૃપાનું ફળ છે. આ પ્રમાણે વાર્તાલાપ કરતા સમર્થની દ્રષ્ટિ સામે પડેલા એક પથ્થર તરફ પડીઆ પથ્થરને જોઇને સમર્થે કહ્યું કે આ પથ્થરને એક બેનદારથી હમણા જ તોડાવો શિવાજીની આજ્ઞા થતાજ એક બેનદાર તે પથ્થર તોડવા લાગ્યો સમર્થે કહ્યું કે તેમા બહુ ધક્કો ન લાગે તેવી રીતે બે ટુકડા કરો. પથ્થરના બે ટુકડા થતાજ અદરના પોતા ભાગ માથી કેટલુંક પાણી અને એક જીવતી દેડકી નીકળી પડી ! આ ચમત્કાર જોઇને સર્વને આશ્ચર્ય થયું સમર્થે કહ્યું “ શિવબા ! તમારી યોગ્યતા ધણી છે. અને તમારી લીલા અગાધ છે જીઓ, આવી આશ્ચર્યકારક વાત કોનાથી થઇ શકે છે ? ” શિવાજીએ કહ્યું, “ તેમા મારે શું ? સમર્થે કહ્યું કેમ નહિ ! તમારા સિવાય બીજી કતા કોણ છે ? તમારા મિત્રાણ જીવોનું પાલન બીજી કોણ કરી શકે એમ છે ? ” શિવાજી મહારાજ પોતાના મનમા સમજી ગયા અને બોલ્યા કે “ મારા પામરથી કશું બની શકે નહી, આ

દાસને ક્ષમા કરો ” સમર્થે કહ્યું હું ક્ષમા કરવાને માટે અહીં આ વખતે આપ્યો છું. પરંતુ એટલું જણાવવું જોઈએ કે ભાઈ ! તું આ સરકાર (રામ) નો મોટો નોકર છે તમારા હાથ દ્વારા તે બીજાને આપે છે આટલી વાતને માટે તમારે કદી આ પ્રમાણે અભિમાન કરવું જોઈએ નહિ આ સાબળી શિવાજી મહારાજને ધણો પશ્ચાત્તાપ થયો અને પોતે સમર્થના ચર-લેખામાં પડી વારંવાર ક્ષમા માંગી

એક દિવસ સગ્ગનગદમાં ભોજન કર્યા પછી સમર્થ શિષ્ય મહાળીના પ્રશ્નોનો ઉત્તર દેતા આસન ઉપર બેઠા હતા એટલામાં સ્લેજ તેમણે પોતાના શરીરપર એક ચાકુ હોંટલું જોયું તે જોઈને સમર્થને સાબળી આવ્યું કે પોતાની માતાએ પોતાને માટે દેવીને સોનાના પુષ્પ અર્પણ કરવાની યાજ્ઞ રાખી હતી તે પુરી કરી નથી તરત પ્રતાપગદ પર જ્યાં શિવાજીએ દેવીની સ્થાપના કરી હતી ત્યાં સમર્થ દેવીને સોનાના પુષ્પ અર્પણ કરવાને ગયા. ત્યાં સમર્થે દેવીજીની સ્તુતિ કરી છે તેમાં પોતાના આત્મચરિત્રનો પણ કેટલોક ઉલ્લેખ છે જેવટનાં ચાર પદોમાં શિવાજીના સખધમાં જે પ્રાર્થના કરી છે તે ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય છે, તેનો ભાવાર્થ એ છે કે —હે માતા ! મારી એક પ્રાર્થના છે, જે વરદાન આપવું હોય તો એ વરદાન આપ કે જેનું તું અભિમાન રાખે છે અને જે સર્વથા તારો છે તે શિવાજીની રક્ષા કર, તેને અમારા જોતજોતામાં વૈભવના શિખરપર ચઢાવી દે મહે સાબળ્યુ છે કે આજ સુધી તે અર્નેક દુષ્ટોનો સહાર કર્યો છે પરંતુ આ વખતે તે વાતનો મને અનુભવ કરાવી દે સર્વ દેવગણ અમારી ભૂક્ષથી ગયા છે તું હવે અમારા લેકિાની સ્વત્વની કેટલી પરીક્ષા લેશે ? હે દેવી ! તું પોતાના બકતોના મનોરથ શીઘ્ર પૂર્ણ કર હું અત્યંત આતુર થઈ ગયો છું જોઈ ક્ષમા કર અને મારી ઇચ્છા સફળ કર, ધન્ય છે શિવાજી મહારાજને ! જેની ઐશ્વર્ય વૃદ્ધિને માટે તેના સદ્ગુરુ સમર્થ દેવીની આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરે છે ! એથી અધિક બીજી શી વાત સમર્થ અને શિવાજીના પરસ્પર સખધમાં લખવામાં આવે, જે મહત્કાર્યને લીધે શ્રી રામદાસ સ્વામીએ પોતાનું તમામ પુણ્ય ખર્ચી નાખ્યું તે તેમની ઇચ્છાનુસાર શ્રી રામચંદ્ર મહારાજને પૂર્ણ પણે કયું

સમકાલીન ઉપદેશક.

શ્રી રામદાસ સ્વામીએ પોતાના જીવન કાળમાં સ્વધર્મ સ્થાપના અને સમાજ હિતના જે અલૌકિક કાર્યો મહારાષ્ટ્રમાં કર્યા છે તેમાં તેમના સમ-યના અનેક ઉપદેશક ગણ, અર્થાત સાધુસત અને કવિ લોક પણ સહાયક ૪૭

હતા. તે વખતે મહારાષ્ટ્ર સમાજને પોતાની ઉન્નતિ કરવાને માટે, સનાતન ધર્મની વ્યાપકતા, જાતિવિધનની અનિષ્ટતા, કર્તવ્ય પરાયણતા, એકતા આદિ જે ગુણોની આવશ્યકતા હતી તેની શિક્ષા અનેક સાધુ સત અને કવીજન પોતાની વર્તણૂક અને ઉપદેશ દ્વારા આપી રહ્યા હતા. પ્રથમ સર્વ ધાર્મિક તથા સંસ્કૃત ભાષામાં હતા જેથી વિદ્વાન કે પડિત લોકો સિવાય તેના કોઈ લાભ લઈ શકતું નહિ, પરંતુ સમર્થના વખતમાં સર્વ સાધુસત અને કવિજનોએ પોતાનો ઉપદેશ મરાઠી ભાષામાં કરવાનો આરભ કર્યો આ કારણથી તેમને જે કે કેટલાક અહકારી પુરૂષોદ્વારા કષ્ટ સહન કરવું પડ્યું તથાપિ પોતાની માતૃ ભાષાના પ્રેમથી સમાજનું અસાધારણ હિત થયું. મુરોપમા જે પ્રકારે લથરે આઈબલનું અમરેજી ભાષામાં ભાષાતર કરી ધર્મ કાન્તિનું ખીજ વાળ્યું તેવી રીતે મહારાષ્ટ્રીય ઉપદેશકોએ સંસ્કૃતમાં ભરેલો તમામ જ્ઞાન ભંડાર મરાઠીદ્વારા સર્વ સાધારણ લોકોને સુગમ અને સુલભ કરી દીધો.

આ ઉપાયથી મહારાષ્ટ્રમાં ધર્મ જાગૃતિ થઈ લોક પોતાના સમાજ અને દેશનું હિત સંપાદન કરવાને માટે સમર્થ થયા આ પ્રકારે સમર્થના સમયમાં જે મહાત્માઓએ સ્વધર્મ, સ્વજન અને સ્વભાષાની સેવા કરી છે તેમાંથી કેટલાક લોકોના સક્ષિપ્ત વૃત્તાંતો આપવા આવશ્યક છે જયરામ સ્વામી, રંગનાથ સ્વામી, આનંદમુર્તિ, કેશવ સ્વામિ, મોરચા દેવ, તુકારામ બાબા, વામન પડિત, દેવીદાસ, બોધલેખાબા, તૃસિહ, સરસ્વતી, મુકતેશ્વર, વિકુલકવિ, અનંતકવિ, આનંદતનય, નિરંજનસ્વામી, શેખમહમદ, શિવદીન વિગેરે અનેક સાધુ કવિ સમર્થના વખતના હતા આ સર્વ લોકોના વિષયમાં જો થોડું થોડું પણ લખવામાં આવે તો લેખ બહુજ વધી જાય જેથી તેમાંથી પ્રથમ ચાર સાધુ પુરૂષોના વિષયમાં કાષ્ઠક લખીને આ ભાગ સમાપ્ત કરીશું.

મહારાષ્ટ્રમાં રામદાસ પચામતન, બહુજ પ્રસિદ્ધ છે આ પચામતનમાં રામદાસ સ્વામીની સાથે જયરામ સ્વામી, રંગનાથ સ્વામી, આનંદમુર્તિ, અને કેશવ સ્વામી સામીલ છે જયરામ સ્વામીના પિતા બિકાજી પન્ત દેશ પાન્ડે, કાસરાબાદમાં માડવગણ નામના ગામના રહેનાર હતા તેમની માતાનું નામ કૃષ્ણાબાઈ હતું. જયરામ સ્વામી ધણીજ દિવસો સુધી પોતાની માતાની સાથે પઢરપુરમાં રહેતા હતા, ત્યાં ભજન બાવ કરવાથી ભગવદર્જન થયા બાદ તે બડગાવમાં કૃષ્ણાજી આપા અભયકરની પાસે ગયા. તેમના ઉપદેશથી તે રામદાસ

સ્વામીના શિષ્ય થતા તેમણે શાંતિપત્રીકરણ, સીનાસ્થયવર, રૂકમણિ-
સ્થયવર, નામના ગ્રંથ લખ્યા છે અને ૧૬૭૨માં તેમનું મૃત્યુ
થયું. રંગનાથ સ્વામીના પિતાનું નામ જોષાળખન્ત અને માતાનું નામ
બનાબાઈ હતું. રંગનાથ સ્વામીના મ્હોટા ભાઈ બ્રહ્માનંદ સ્વામી પણ
પ્રસિદ્ધ સાધુ પુરૂષ હતા તેમના પુત્ર સુપ્રસિદ્ધ શ્રીધર કવિએ રામચરિત,
હરિવિજય, પાડવ પ્રતાપ, ભગવદ્ગીતા, શિવલીલામૃત વગેરે અનેક ગ્રંથ
લખ્યા છે કે જે મહારાષ્ટ્રમાં શ્રી પુરૂષ ન્હાના અને મ્હોટા સર્વ લોક
પ્રતિદિન વાંચ્યા કરે છે શ્રી રામદાસ સ્વામીના નિત્ય દર્શનની અભિલાષાથી
રંગનાથ સ્વામી સજ્જનગઢથી નજીક નિરામડે ગામમાં મઠ બનાવી રહેતા
હતા તે સ્વામી રાજયોગી અને વિશ્વાસી હતા હમેશા સરદારી ઠાઠથી
રહેતા હતા માથે રેશમી જરીદાર ફેટો, કાનોમાં મૂલ્યવાન મોતીચોની
વાળી, શરીરે જરીદાર અગરખુ, હાથમાં માળા, પીઠ પર દાસ તથા તીર
કમાન, અને બે પગમાં ચાહીની પાદુકા ધારણ કરતા હતા પોતે કીમતી
ભોજ્ય પર સ્વાર થઈને બહાર નીકળતા અને સાથે પચીસ ત્રીસ લગોટીયા
બ્રહ્મચારી શિષ્ય રહેતા હતા રંગનાથસ્વામી પોને બ્રહ્મચારી હતા તે પાંચ
જામની અંદર લગોટ મારતા હતા બૃહદાક્યવ્રતિ, ચિત્સંદાનંદ લહરી
અને વસિષ્ઠસાર આદી કેટલાક ઉત્તમ ઉત્તમ પુસ્તકો તેમણે લખ્યા છે.
સન ૧૬૮૪માં તેમણે સમાધિ લીધી આનંદ મુર્તિ રંગનાથ સ્વામીના
શિષ્ય હતા સમર્થ તેમને ચિરંજીવ કહેતા હતા અને ૧૬૯૬માં તે સમાવિસ્થ
થયા બ્રહ્માનાથમાં તેમની સમાધિ છે તેમણે ધ્યાન ન્હાના ન્હાના પંડે
રખ્યા છે કેશવ સ્વામી હૈદરાબાદના ભાગા નગરમાં રહેતા હતા તેમના
ગ્રંથનું નામ કાશિરાજ સ્વામી હતું એકાદશી ચરિત્ર અને કાષ્ઠક સ્ફુટ
અભગપદ વિગેરે કવિતાઓ તેમણે રચી છે સન ૧૬૨૮માં તેમનો સ્વર્ગ-
વાસ થયો

રામદાસ પચાતના ઉપર લખેલા ચારે સાધુ અને તેમના સમયના
અન્ય સાધુ તથા કવીજન શ્રી રામદાસ સ્વામીનું બહુજ સન્માન કરતા હતા.
સુપ્રસિદ્ધ મહારાષ્ટ્ર કવિ વામન પંડિત સંસ્કૃતના મ્હોટા વિદ્વાન શાસ્ત્રી
હતા કાશીથી રામેશ્વર સુધી પોતાની અપૂર્વ વિદ્વતા સ્થાપિત કરીને તેમણે
તે વખતના પંડિતો પાસેથી જ્ય પત્ર પ્રાપ્ત કર્યા હતા. તેમણે મરાઠી
ભાષામાં તો અનેક ઉત્તમ ઉત્તમ ગ્રંથો લખ્યા છે પણ કેટલાક ગ્રંથો
તેમણે સંસ્કૃતમાં પણ લખ્યા છે તેમાંથી 'નિગમસાર' બહુજ પ્રસિદ્ધ
છે પ્રથમ તે મરાઠીની નિધ કરતા હતા અને સાધુજનો માટે વિશેષ

પૂજ્યભાવ રાખતા નહોતા. જ્યારથી તેમની રામદાસ સ્વામીની આજે મુશ્કેલી થઈ ત્યારથી તેમનો સર્વ અર્થ ઉતરી ગયો. રામદાસ સ્વામીએ તેમની સર્વ શકાઓ દુર કરી અને પોતાના અનેક ચમત્કારોથી તેમને ચમત્કૃત કરીને સાધુઓના વિષયમાં તેમના મનમાં શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરી. તેમણે વામન પડિતને પોતાના શિષ્ય બનાવ્યા અને પ્રાકૃત બાપામાં પ્રથમ રચવાનો ઉપદેશ કર્યો તે વખતથી વામન પડિતે મરાઠી બાપામાં પચાસ સાઠ મથો લખ્યા તેમણે શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા પર જે ટીકાત્મક ગ્રંથો લખ્યા છે તે અદ્વિતીય છે. કહે કે તેમના તમામ ગ્રંથોના પ્રથમ બાર લાખ છે. એવી રીતે રામદાસ સ્વામીએ પોતાના સમયના પડિતોના મનમાં મરાઠી વિષયમાં પ્રેમ ઉત્પન્ન કર્યો.

સમર્થના શિષ્યગણ અને સામગ્રદાયિક મઠ.

એ વાત નિશ્ચિત રૂપથી નથી બતાવવામાં આવતી કે શ્રી સમર્થ રામદાસ સ્વામીના શિષ્ય કેટલા, ક્યા અને કાણુ કાણુ હતા, તેમણે કેટલા અને કયા કયા સ્થાનોમાં પોતાના સમગ્રદાયના મઠ સ્થાપિત કર્યા, અને કયા કયા લોકોને મહાધિપતિ યા મહાત બનાવ્યા વર્તમાન સમયમાં જે વિદ્વાન લોક મહારાષ્ટ્રના ઇતિહાસીક અને પ્રાચીન કાવ્ય સાહિત્યની શોધમાં લાગ્યા છે. તેમનું કહેવું એવું છે કે શ્રી રામદાસ સ્વામીએ હજારો શિષ્ય અને સેકડો મહાન્ત બનાવ્યા હતા, અને અનેક સ્થાનોમાં પોતાના મઠ સ્થાપિત કર્યા હતા તેમના શિષ્ય અને મહાન્ત ગણુ આખા હિંદુસ્થાનમાં વિશેષ કરીને મહારાષ્ટ્રમાં ભ્રમણુ કરીને સ્વધર્મ અને સુનીતિના ઉપદેશ કરીને લોકોમાં જાગૃતિ ઉત્પન્ન કરતા હતા તે સર્વ લોકોની યોગ્ય ગણુતરી કરવી હાલ કઠીન છે ૨ સમર્થે પોતે દાસમોષ દશકે ૧૪, સમાસ ૧૦ માં લખ્યું છે કે, કેટલા લોક છે તે માલુમ નથી, તેમજ કેટલો સમુદાય છે તે પણ માલુમ નથી. સર્વ લોકોને શ્રવણુ અને મનનમાં લગાવનાર આ સમુદાયની ગણુના થઈ શકતી નથી તેમના પ્રસિદ્ધ મહાન્ત કલ્યાણુ સ્વામી એક સ્થાનમાં લખે છે આ જૂમડામાં સમર્થની બહુમંડલીની ગણુના કોઈ કરી શકતું નથી. ગિરધર સ્વામી તો એ લખે છે કે ‘ સમર્થે કેટલાક મહાન્ત અને શિષ્ય ગુપ્ત રીતે રાખ્યા હતા તેમને સમર્થ સિવાય કોઈ જાણતું નહિ. ’ ત્યારપછી એ છે કે શ્રી સમર્થે પોતાના જીવન કાળમાં જે અનેક શિષ્ય અને મહાન્ત બનાવ્યા હતા અને અનેક સ્થાનોમાં મઠ સ્થાપના કરી હતી તે સર્વને આ વખતે પત્તો લગાવવા કેવળ કાંઈક નાહ પરતું અસંભવ છે.

જે કે સમર્થના સર્વ શિષ્ય ગણુની ગણુતરી કરવી અસંભવ છે તમાપિ

તેમના ચરિત્રનું જે જે મહાનુભાવોએ વર્ણન કર્યું છે તેમણે કેટલાક મહત્તો, શિષ્યો અને મહોના નામ પણ આપ્યા છે. ધુળીયાની સત્કાર્યોત્તેજક સુભાએ શ્રી રામદાસ સ્વામીની કવિતાનો અથમ ખન્ડ પ્રકાશિત કર્યો છે. તેની પ્રસ્તાવનામાં શ્રી રામદાસ સમ્પ્રદાયના શિષ્યો અને મહોનું કેટલુંક વર્ણન આપ્યું છે. તે આધારે કેટલીક હકીકત આ સ્થળે લખવામાં આવે છે.

શ્રી સમર્થના આજ સુધી કુલ ૮૬ મહતોનો પત્તા લાગ્યો છે. તેમાંથી કેટલાના નામ આ પ્રમાણે છે. ૧ કલ્યાણસ્વામી, ડોમગાવના મઠમાં, ૨ દત્તાત્રેયસ્વામી, શિરગાવના મઠમાં, ૩ વામુદેવસ્વામી, કપડેરીના મઠમાં, ૪ દેવદાસ, દાદેગમિના મઠમાં, ૫ ઉદ્ધવસ્વામી, ટાકલી અને ઇન્દુસ્મોધનના મઠોમાં, ૬ દિવાકરસ્વામી, ચાફલના મઠમાં, ૭ અનન્તમૌની, કર્નાટકના મઠમાં, ૮ વિશ્વનાથ પંડિતને સમર્થ ઉત્તર હિન્દુસ્થાનમાં મોકલ્યા હતા. ૯ આચકૃષ્ણ બીગરમાં રહેતા હતા, ૧૦ માધવ, ચાદવ અને વેણીમાંધવ અવામમાં રહેતા હતા. ૧૧ જનાર્દન સુરતમાં રહેતા હતા. ૧૨ શ્રીધર, રામકોટમાં, ૧૩ ગોવિન્દ, ગોવામાં. ૧૪ શિવરામ, તૈવગ આતમાં, ૧૫ ચકર, શીરગપટનમાં, ૧૬ હરિશ્વર, અન્તેરેલીમાં, ૧૭ રામકૃષ્ણ, અયોધ્યામાં, ૧૮ હરિકૃષ્ણ મથુરામાં, ૧૯ જયકૃષ્ણ માયાપુરીમાં, ૨૦ રામચંદ્ર કાશીમાં, ૨૧ ભગવન્ત કાંધીમાં, ૨૨ હરિ દારિકમાં, ૨૩ દાગળ અદરી-કેદારમાં, ૨૪ બ્રહ્મદાસ, ઓકારેશ્વરમાં, ૨૫ અક્ષાળ જગન્નાથમાં અને ૨૬ હનુમાન, રામેશ્વરમાં રહેતા હતા.

આ નામ આ લેખિકાના મુળ નામ નથી, ધક્કું કરીને તે નામ સમર્થ રાખેલા છે. આ દેશના સર્વ પ્રધાન સ્થાનોમાં તેમના મહન્ત રહેતા હતા. એવું એક પણ ક્ષેત્ર નહીં હોય કે જ્યાં પોતાનો મહન્ત ન મોકલ્યો હોય. તે મહન્ત અથમ ધણા દિવસ સુધી શિષ્યની માફક સમર્થની પાસે રહીને સમ્પ્રદાયની શિક્ષા લેતા હતા. તે પરમાર્થ માર્ગનું રહસ્ય સારી રીતે સમજી લેતા સમર્થના અર્થોની નકલ કરીને મહા પૂર્વક પારાયણ કરતા તેમાંના ચુદ્ધતવોનો પોને અનુભવ પ્રાપ્ત કરતા હતા. શાસ્ત્ર વચન, ગુરુ વચન અને આત્માનુભવનો નિશ્ચય કરતા હતા. તે ઉપરાંત—

આત્મદોષાર તૈં હોયેનાકા । જાણારતૈં જાયેનાકા ॥

તુઝહી મનાલીક આજ્ઞાકા । જન્મ મૃત્યુચી ॥ ૪૪ ॥ ૬૦ ॥ સં ૨ ।

હવે જે કાંઈ ધણનું હોય તે કેમ ન થાય અને જે કાંઈ જાણનું હોય તે કેમ ન જાય । હવે મરવા જીવંતનો કાંઈ કર રહ્યો નથી આ પ્રકારની

નિઃશ્ચય અને નિર્ભય વૃત્તિથી જન્મતા ઉદારત્વ કદિન કાર્ય કરવાને માટે શ્રી સમર્થની આજ્ઞાનુસાર બધા હિંદુસ્તાનમાં આ કાર્ય એક જિલ્લા પ્રાન્તમાં બ્રમણ કરતા હતા. મહન્તનું મુખ્ય કર્તવ્ય તેમણે આ રાખ્યું હતું. મહન્તે મહન્ત કરાવે । યુક્તિ બુદ્ધીને મરાવે ॥

જાળતે કરુન વિચરાવે । નાના દેશી ॥ ૨૬ ॥

દા. બો. ૬. ૧૧ સ. ૧૦ ।

“મહન્તને ફાવે તો તે અનેક મહન્તને બનાવે તથા તેનામાં યુક્તિ અને બુદ્ધિ સારી રીતે બરી દે આ પ્રકારે અનેક યાતા મહન્ત બનાવીને તેને ફાવે તો નાના દેશોમાં, દેશના નાના પ્રાન્તોમાં ફેલાવે.” આ કલ્પવૃક્તિ યોગ્ય પાતન કરવાને માટે પરિબ્રમણ, વિવેક, કષ્ટ સહન-શક્તિ, મૃત્યુની નિર્ભયતા, યશની લાલસા, વૈરાગ્ય નિર્ભયતા, આતુર્ય યા વિચક્ષણતા, મૃદુવચન, ક્ષમા, શાન્તિ, સહિષ્ણુતા, પરાપકારભૂતિ, ઉત્કટ ઇચ્છા યા ઉત્ક્રાંધ, આદી અનેક વિશિષ્ટ ગુણોની આવશ્યકતા છે, આ સર્વ ગુણોનું વર્ણન સમર્થે પોતાના મંથોમાં કર્યું છે એની વાત એ છે કે હજુ સુધી પ્રમાણ સહિત આ વાતનો પૂરેપૂરો પતો લાગ્યો નથી કે સમર્થના એ સર્વ મહન્ત બ્રમણ કરતી વખતે યા મહા રહીને શુ શુ કામ કેવા કેવા પ્રકારે કરતા હતા તેમની કામ કરવાની રીતિ યા પ્રજ્ઞાથી કેવી હતી તે પોતે કેવી રીતે રહેતા હતા, તેમની વર્તણૂક કેવી હતી, આ મહાતોના કાર્યોનો સમગ્રમાણુ ઇતિહાસ મળી જવાથી શ્રી રામરાસ સ્વામીના જીવનચરિત્રનો મુખ્ય ભાગ-પર અત્યંત પ્રકાશ પડશે

શ્રી સમર્થના શિષ્ય એમાં સંદેહ નથી કે તેમના હજારો સ્ત્રીઓ અને પુરૂષો શિષ્યો હતા. પુરૂષોમાં એક જનપતિ શિવાજી મહારાજનું નામ લખવું એ આ લેખને માટે બસ થશે. સ્ત્રી વર્ગમાં સીતબાઈ, ચીમણાબાઈ, અંબિકા, દારકબાઈ, બર્વાબાઈ, કૃષ્ણાબાઈ, વેણુબાઈ, મનાબાઈ, અનપૂર્ણા, ગંગાબાઈ, ગોદાબાઈ વિગેરે પ્રસિદ્ધ છે. વેણુબાઈએ સીતા સ્વયંવર, મનમ રામાયણ, હન્દો રામાયણ, સક્ત રામાયણ, લવકુશ રામાયણ, સુન્દર રામાયણ, અબ્દરામાયણ અને બાપા રામાયણ આદિ કેટલાક ગ્રંથ રચ્યા છે.

સમર્થના મંથો.

પ્રાચીન રૂપિ અને સાધુઓનો ગ્રંથ સમુદાયજી ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિથી રાષ્ટ્રિય સાહિત્ય છે તેનો જોડો સૂક્ષ્મ અને આર્મિક રીતે અભ્યાસ કરવામાં આવે છે એટલુંજ તે સમયના રાષ્ટ્રિય જ્ઞાનને જાણવામાં આવે છે.

જોવામાં આવે છે કે ભારતમાં કોઈ પણ પ્રાન્તમાં પ્રાકૃત ભાષામાં પ્રથમ ગદ્ય ગ્રન્થ લખવાની રીત નહોતી જે કે બોલવા ચાલવાની ભાષા તે ગદ્યમાં હતી અને રાજકોશના કાળજપત્રો પણ ગદ્યમાં લખાતા પરંતુ કવિ અને સાધુ લોક ઘણું કરીને પોતાની અચર્યના પદ્યમાં કરતા હતા. પ્રાચીન સાધુઓની કવિતાઓ પૌરાણિક વિષયોના આધાર પર રચાયેલી જણાય છે. તેમની કવિતામાં સ્વતંત્ર રચના ઘણીજ થોડી જોવામાં આવે છે, શ્રી રામદાસ સ્વામીએ પુરાણિક વિષયો પર ઘણીજ થોડી રચના કરી છે તેમની સઘળી રચના સ્વતંત્ર છે તેમણે મનને આનંદ પમાડવા કોઈ કવિતા રચી નથી તેમની સઘળી કવિતામાં કાંઈને કાંઈ હેતુ સમાયેલો હોય છે, પ્રાચીન અથાનુસાર સમર્થે પણ પોતાના સર્વ અથ પદ્ધત્મક જ લખ્યા છે વાત માત્ર એટલીજ છે કે કાવ્યરસથી પ્રધાનતાને પોતાના હેતુ રૂપે સમજી તેમણે અથોની રચના પદ્ધત્મક કરી નથી પરંતુ તેમણે પોતાના સર્વ અથ ઉપદેશને માટે રચ્યા છે અર્થાત જનસમાજનો સુધારોજ પોતાના અથોનો પ્રધાન હેતુ છે જેથી એ અનુમાન નીકળે છે કે જે તે વખતે ગદ્ય લખવાનો રીવાજ હોત તો તે પણ પોતાના અથો ગદ્યમાં લખત.

હવે એ જોઈએ કે સમર્થે કવિ હતા કે નહિ અને જે કવિ હતા તો કઈ શૈલીના કવિ હતા તેમની પદ્ય રચનાને જોતા ઘણા લોક તેમને કવિ કહે છે તેનું કારણ એ છે કે સર્વ સાધારણ લોક પદ્ય રચનાનેજ કાવ્ય સમજવા લાગ્યા છે પરંતુ સાહિત્ય શાસ્ત્રી પરિભાષાનુસાર કવિ નહોતો. હા સમર્થે કવિ અને કવિતાના જે લક્ષણ આપણા દાસગોષર્માં ખતાવ્યા છે અને જોતો ઉદ્દેશ્ય અમે આગળ કરીશું તે અનુસાર તો તે કવિ અર્થાત આધુનિક ભાષામાં પ્રતિભાશાળી અને પ્રાસાદિક ઉપદેશક અવસ્ય હતા. તેમની કવિતામાં પ્રસાદ યુક્ત બરેલો છે અને મનોહર દૃષ્ટાન્તોની પણ વિપુલતા છે પરંતુ તેમણે પોતાના અથોમાં દૃષ્ટાન્તોની યોજના કોઈ કાંઈ અથની માફક કેવળ રમણીયતા મા ચમત્કાર ઉત્પન્ન કરવાને માટે કરી નથી. જ્યાં જ્યાં દ્રષ્ટાન્ત આપવામાં આવ્યા છે ત્યાં ત્યાં પ્રતિપાદન કરેલા વિષયનું પરિપોષણનોજ પ્રધાન હેતુ છે તેમના અથોમાં અદ્ભૂત વક્તૃત્વ શક્તિ જોવામાં આવે છે વિષય નિરૂપણનો પ્રવાહ એવો અપ્રતિબદ્ધ છે, સંજોની યોજના એવી સમુચિત છે, અને વિચાર પદ્ધતિ એવી ચિત્તાકર્ષક છે કે વાચનારને એ ભાસ થાય છે કે જાણે કોઈ જુહસ્પતિ અથવા તો વારાસ્પતિ બ્યાખ્યાન આપી રહ્યા છે તેનું એ કારણ છે કે તેમના દાસગોષર્માં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાન્ત વિષય તાત્વિક, ગહન અને

શાસ્ત્રીય હોવા છતાં પણ એમ જણાય છે કે જાણે પોને કોઈ આદર્શદર્શનક કાંઈ વાતી રહ્યા છે

ઉપરના વિવેચનથી વાચનારાઓને માણુમ થઈ ગયું હશે કે તેમના અર્થોનું સ્વરૂપ કેવું છે અને શ્રી રામદામ સ્વામી કેવા ઉત્તમ ઉપદેશક કવિ હતા આધુનિક કવિઓની દ્રષ્ટિની પણ તેમના અર્થોમા અનેક કાંચ ગુણ જોવામા આવે છે તેમના નારાયણના યુદ્ધગડમા વીરરમતો સારો દેખાવ જોવામા આવે છે તેમના પદ અને અમગોમા કરચારમતો અનુપમ આવિર્ભાવ જોવામા આવે છે દામયોત્તમા નિદ્રાનું નિરૂપણ કરના તેમણે હાસ્યરસ અને બીજાસરસનું માર્ફ ચિત્ર એવું છે કાળ ચમત્કૃતિના પણ બેબેક ઉદાહરણ તેમના અર્થોમા મળી આવે કે દામયોત્તમા ચૌદમા શતકના ચોથા સમાસમા એકાપદી નામતો અક્ષરાનકાર છે હવે જેવું જોઈએ કે સમર્થના વિચાર કવિ અને કવિતાના સમ્બંધમા કેવા હતા, વાચકોને તે વાત સમર્થના મુખથી મારી રીતે જાણીમા આવે કે તે કેવા કવિ હતા. સમર્થના મનાનુમાર ગદ્ય, પદ્ય અથ લખનારા અને નાના શાસ્ત્રોની ઉદા-યોહ વિવેચન પૂરક ચર્ચા કરનારા પુરૂષ કવિ છે એટલુંજ નહીં પણ પ્રાસાદિક કવિ છે સમર્થની દ્રષ્ટિની પ્રાંભામગ્ન વ્યક્તિજ કવિ છે નવ-રમાત્મક કવિતા રચનાર કવિ, ગણિતશાસ્ત્રો પેદાની, ચોદ્ધા, ચિત્રકાર, સાધુ વ્યાખ્યાતા, શિષ્ટી, કોષપત્ર હોય તોનયુ જો તેનામા પ્રતિભાના લક્ષણ હોય તો તે કવિ છે સમર્થના મતથી કવિતા કેવળ અન્યરૂપ નથી થતી, પરંતુ તે આચારરૂપ પણ થઈ શકે છે સાતન, પુશ્ચરયુ, તપ, તિર્થાટન, ધૈર્ય, શૌર્ય, અને ધૃતિ વિગેરેની ક્રિયાઓ પણ કવિત્વમા સામીન છે તાત્પર્ય એ છે કે વિચાર અને આચાર બનેમા ઇશ્વરીમય દિવ્યઅશ્વ પ્રતિભાનું હોતું એજ કવિત્વનું લક્ષણ છે મહત્તમા તુલસીદામની માફક સમર્થે પણ નરસ્તુતિ વિષયક કવિતાનો નિષેધ કર્યો છે તે કહે છે કે “ઉદર જ્ઞાનિતને માટે કરેલી નરસ્તુતિની કવિતામા પોનાની વ્યુત્પત્તિ-શુદ્ધિમાન યા ચમત્કાર-વિતાવની એ અધમનું લક્ષણ છે સમર્થ પોનાના દામયોત્તમા લખા કવિનું વર્ણન કરતા પ્રાસાદિક કવિતાનું લક્ષણ બતાવે છે

નાનાધ્યાને નાનામૂર્તિ । નાનાવતાપ નાનાકૌર્તિ ।

તયાપુર્વે નરસ્તુતિ । તુળ તુલ્ય વાટે ॥ ૩૨ ॥

ત્યાંચે મક્તીચે કૌતુક । તથા નાવ પ્રાસાદિક

સહજ બોલતા । વિવેક પ્રગટ હોયે ॥ ૩૩ ॥

“ એવા કવિની વાણીથી સહેજમા-સ્વાભાવિક યા પેતાની મેજાજ મેજાજ હરિભક્તિનું કૌતુક પ્રકટ થાય છે ઇશ્વરના -કાના પ્રકારના આનો, નાના પ્રકારની મુર્તિયોનો અને નાના પ્રકારના પ્રનાપ અને કીર્તિનો અવિર્ભાવ થાય છે. તેનું નામ પ્રાસાદિક કવિતા છે :તેની કવિનાઓની સાથે નરસ્તુતિ તૃણ તુલ્ય છે.” હવે જુઓ કે સમર્થના આ વિચારને મહાત્મા તુલસીદાસ, પ્રાસાદિક કવિ યરાનું કારણ, કોઇ કાવ્ય ચમત્કૃતિની સાથે પોતાના અદ્વિતીય અર્થ ‘રામચરિત માનસ’ માં જણાવે છે કે:—

મગતિ હેતુ વિધિ મવન વિહાર ।

સુમિરત સારદ આવતિ ધાઈ ॥

કવિ કોવિદ અસ હૃદય વિચારી ।

જાવીઈ હરિ-જસ કલિમઝ હારી ॥

કીન્હે પ્રાકૃત જન ગુન ગાના ।

સિરદુનિ ગિરા લાગી પછિતાના ॥

મં. સો. જો. ૬૬

ભક્તિનું વર્ણન કરવાને માટે ચારદા (વાણીરૂપથી) સુખમય વિધિભવન છોડીને કવિયોના હૃદયમા દોડી આવે છે, અને સમજીને કાવિદ કવિ કલિ-મલને હરણ કરનારા હરિમયને ખાય છે પોતાના પેટને માટે બળવાન વાણીને કષ્ટ આપીને પ્રાકૃત જનોના ગુણમાન કરવાથી ગિરા (સરસ્વતી યા વાણી) માથું પછાડીને પસ્તાય છે

ઉપરના વિવેચનથી પાઠકગણ એ વાત સમજી ગયા હશે કે સમર્થ કંઈ શ્રેણીના કવિ છે. અને કવિ તથા કાવ્યના સંબંધમા તેના વિચાર કેવા છે હવે અમે તેમના અથ સમુદાયનો પરિચય વાચકને આપીએ છીએ. સમર્થના ઉપદેશ પ્રથેનો ભંડાર અપરિમિત છે સમર્થના શિષ્ય અનન્ત કવિએ સમર્થના પ્રથેને સમુદાયે ઉપમા આપી છે તેમા સંદેહ નથી કે તેનો અથસમુદાય સમુદાયી માટેકે ૦૧૫૬ અને અથાથ છે, જ બીર છે અને તેમાં અનેક રત્ન ભરેલા પડ્યા છે

શ્રી રામદાસ સ્વામીના પ્રથેની ખોળ મહાગાઢિય વિદ્વાજનો બહુજ દિવસથી કરી રહ્યા છે કેટલાક પ્રકાશકોએ તેમના ‘સમગ્ર પ્રથે’ પ્રકાશિત પણ કર્યા છે. પરંતુ વિદ્વાનોના સમજવા પ્રમાણે તે ‘સમગ્ર’ કહેવામાં આવતા નથી. કેમકે તેમના અથસાગરમાંથી બહુજ થોડા અથ—રત્નો આજ મુધીમા મળ્યા તે હુલિયાની સત્કર્મોત્તેજક સભાએ ખાસ સમર્થ-

ના તેમજ તેમના સમ્રાધપના સર્વે અથ પ્રકાશિત કરવાનું જીક ઉદ્ધાનું છે. આ સભાએ આજસુધીમા શ્રી સમર્થના પ્રથોમાથી “દાસમોધ” (રામજી આઠ પેજી આકાર ૫૦૦ પૃષ્ઠ) અને ‘રામાયણ’ આદિ કેટલાક ગ્રંથો (એકદર ૧૦૦૦ પાન) પ્રકાશિત કરવાને માટે રાખ્યા છે તપાસ કરતાં પ્રતિવર્ષે કાંઈ ને કાંઈ નવિન કવિતાઓ પ્રાપ્ત થાય છે તેથી જાણવામાં આવે છે કે શ્રી રામદાસ સ્વામીના (સમગ્ર ગ્રંથ આ વખતે જાણીતા નથી તેમજ પ્રકાશિત થયેલા જોવામા આવતા નથી) ઉપરબધ્ધ ગ્રંથોના નામ નિચે પ્રમાણે છે તેમા કેટલાક અપ્રકાશિત ગ્રંથોના પણ નામ જોવામા આવશે.

૧ દાસમોધ, ૨ રામાયણ, ૩ મનાસ્લોક ચૌદ શ્લોક, ૫ જનસ્વભાવ ગોસાત્રી, ૬ પચ સમાસી, ૭ જુનાદ પુરૂષ, ૮ માનસ પુગ, ૯ જુનું દાસમોધ, ૧૦ પચીકરણ ચોગ, ૧૧ ચતુર્થ ચોગમાન, ૧૨ માનપચક, ૧૩ પચમાન, ૧૪ રામગીના, ૧૫ કૃત્તનિર્વાહ, ૧૬ ચતુ મમાસી ૧૭ અક્ષર પદ્મ મહ, ૧૮ સમસમાસી, ૧૯ રામકૃષ્ણ સ્તવન, ૨૦ દાસમોધ ત્રિગેર.

ઉપરના ગ્રંથો સિવાય સ્કુટ અમગ, સ્કુટ શ્લોક, આરતી, ભૂપાલી વિવિધ પદ આદિ અનેક સ્કુટ પ્રકરણ પણ જણાય છે. આ ગ્રંથોમાથી કેટલાક મુખ્ય ગ્રંથોનું જાળખાણ વાચકોને આપવું યોગ્ય જણાય છે પરંતુ તે પ્રમુખ ગ્રંથોનું થોડું પણ વિવેચન કરવાથી આ લેખ વધી જવાનો સભવ છે આથી સમર્થના ગ્રંથોની આલોચના આ સ્થાનમા કરવી ઠીક જણાતી નથી, આ વિષયની વિસ્તૃત ચર્ચા કોઈ બીજા લેખમા કરવામા આવશે, સમર્થની શિક્ષાનું રહસ્ય જાણવાને માટે તેમના ‘દાસમોધ’ આદિ ગ્રંથોના યોગ્ય ભાવ પ્રકટ કરવો જોઈએ.

સિંહાવલોકન.

શ્રી સમર્થ રામદાસ સ્વામિએ પોતાના અવતારની સમાપ્તિ પહેલાં પોતાના સકલ કરેલા કાર્યોની સિદ્ધિના વિષયમા પોતે પોતાની કવિતાના અનેક ‘સ્કુટ પ્રકરણો’ મા ઉલ્લેખ કર્યો છે તેને શ્રી સમર્થ ચરિત્રનું સિંહાવલોકન સમજવું, અને અમારી સ્વતંત્ર કલ્પનાનુસાર ચરિત્રનું સિંહાવલોકન કરવાની આવશ્યકતા નથી. આશ્વના જંગલમા ધૂમતા, ધૂમતા અથવા તો કદી એકાન્તમા બેઠા બેઠાં શિષ્યોના પ્રશ્નો સાંભળીને જ્યારે સમર્થને પોતાના જીવનની પાછલી વાતોનું સ્મરણ થઈ જાય ત્યારે તે પોતાના ઉપાસકેવ શ્રી રામની સ્તુતિ કરવા મગ્તા અને ભગવાનનો મહિમા કવિતામાં આતંગિતા પોતાના જીવનચરિત્રની અનેક વાતોનો સહેજ ઉલ્લેખ કરવા હતા. સમર્થના જે ‘સ્કુટ પ્રકરણો’ મા તેમના આત્મચરિત્રનો કોઈ સ્કુટ

પરિચય મળે છે તે સર્વ આ રહેજા આનન્દાવસ્થાનો પ્રયોગ્યાર છે, આ પછીમાં સમર્થે કાષ્ઠ એવુ લખ્યુ નથી કે સર્વકામ મે કયું છે, અર્થ જાણ્યો “ રામકર્તા, રામ ભોક્તાજ કહ્યું છે સમર્થ જેવા નિરહંકારી અને નિરપૂઠ સાધુ પુરૂષને એ ઉચિત પશુ હતું કે હમારા સરખુ સાધારણ માણસ જો આહારમાં કશી જાણ તો તે ‘હે અથવા ‘મારું’ કહી કરે છે. દાસબોધના દશક ૬ સમાપ્ત ૭ મા સમર્થ કહે છે કે,—

મી કતા હસે મ્હણસી તેજે તું કછી હોસી

રામકર્તા મ્હણતાં પાવસી, ચસ કીર્તી પ્રતાપ ॥૩૬॥

“ જો તું કહેશે કે હું કર્તા છું તો તને કષ્ટ થશે અને જો એમ કહેશે કે રામ કર્તા છે તો તું ચક્ષુ, કીર્તી અને પ્રતાપને મેળવશે ” અસ્તુ ‘આનન્દ વન—ભૂતન’ નામના ૫૯ પદોના એક સ્કુટ પ્રકરણમાં સમર્થે આ વાતનું વર્ણન કર્યું છે કે તેમણે શ્રી રામચદ્રજીની આજ્ઞાથી જનોહ્દા-રના જે કામનો આરંભ કર્યો હતો તે ક્યા સુધી સમ્પન્ન થયો છે આ કવિતાના સારાશ્વપર ધ્યાન આપવાથી સમર્થ—ચરિત્રનું મિહાવલોકન પોતાના મેળેજ થઈજ જશે. પ્રથમ પદમાં સમર્થ ‘આનન્દભૂતન’ (અર્થાત્ નાસિક—પંચગી—પ્રાન્તમાં) જવાનો પોતાનો હેતુ આ પ્રકારે બતાવે છે, “ જન્મ, કુખ, જરા કુખ, વારવારનું નિત્ય કુખ સસારનો ત્યાગ કરવાને માટે ” આથી એ સિદ્ધ થાય છે કે સમર્થ જે વખતે ઘેરથી નાકા હતો તે વખતે તેમણે પોતાના મનમાં પરમાર્થ વિષયક હેતુ નિશ્ચિન કરી લીધો હતો. બીજા પદમાં સમર્થ કહે છે કે, આનન્દ ભૂતનમાં પહોંચતાજ માર્ગ ચિત્ત શ્રી રામ ચરણાનુરાગમાં લીન થઈ ગયું તે ઉપરાંત તે કહે છે કે આ સસારમાં કેવા કેવા મ્હોટા મ્હોટા કુખ વેડ્યાં, સ્વધર્માચરણમાં કેવા અનેક વિઘ્ન ઉપસ્થિત થયા, આ વિઘ્નોનું ક્ષમન કરવાને માટે “વિઘ્ન” બીમની પ્રાપ્તિ કરી ફરી તે ઉપરાંત, આ વાતનું આવેશયુક્ત વર્ણન કયું છે કે હનુમાણએ સર્વ વિઘ્નોનો નાશ કેવો કર્યો હતો. આ વર્ણન વાચતા જણાય છે કે સ્વધર્માચરણમાં અર્થાત્ જપ તપ, અનુજાન, પુરસ્કારણ, અને તીર્થયાત્રા (વગેરે ભગવત્—પ્રાપ્તિના સાધનોનો અભ્યાસ કરતી વખતે, શ્રી સમર્થને કેવા વિઘ્નોની સામે થયું પડ્યું હતું. તે ઉપરાંત ‘આનન્દભૂતન’ તીર્થનો મહિમા ગાઈને ફરી તે મહિમાનું પુરાણિક રીતે વર્ણન કર્યું છે કે જન્મ ‘બધ વિમોચન’ યા સોહાહારને માટે ભગવાન રામચન્દ્રે દેવગણ સહિત સમર્થના કાર્યોમાં સહાયતા આપી છે. આ મહિમા વર્ણનના અંતમાં આ મહિમાનો ઉદ્દેશ પણ તેમણે સ્પષ્ટ બતાવ્યો છે કે:—

કલ્યાણત માંદલા મોઠા, મ્હેંચ દૈત્ય મુઠાવયા ॥

કૈ પણ ઘેતલા દેવી, આનંદવન

અર્થાત મ્હેંચ દૈત્યોનો સહાર કરવાને માટે ભગવાન શ્રી રામચંદ્ર-
એ અમારો પણ સ્વિકાર કર્યો અને આનંદવન-જીવનમાં મનધોર યુદ્ધ કર્યું.
જ્યારે સાક્ષાત ભગવાન ભક્ત કલ્પદ્રુમ, શ્રી રામચંદ્રજીને સમર્થ પોતાના
સહાયક બનાવી દીધા ત્યારે તેમાં આશ્ચર્ય જ થી છે કે તેના સંપળા મનો-
રથ સંપૂર્ણ થયા ભગવાનની સહાયતાનું જે પરિણામ થયું અર્થાત ધર્મ
સ્થાપના અને લોકોદ્ધારનું જે કાર્ય કરવામાં આવ્યું તેનું ઉત્સાહજનક
વર્ણન બાકીના પદોમાં કરવામાં આવ્યું

જે લોક મહારાષ્ટ્રના સત્તરમી સદીના ઇતિહાસથી પરિચિત છે તેઓ
શ્રી રામદાસ સ્વામીના ઉપરના આત્મ ચરિત—સબધી સિંહાવલોકનની
મથાર્થતા સારી રીતે જાણી શકે છે તેના વિષયમાં અધિક લખવાની આ-
વશ્યતા નથી. એક બીજું ‘સ્કુટ પ્રકરણ’ માં શ્રી રામમહિમા ગાતાં
“ સુખજીવન ” અર્થાત મહારાષ્ટ્રની જાતિના સબધમાં તે કહે છે કે—
આજ કાલ ચારે તરફ ધર્મની અવનતિ અને પડતી જોઈ દેવ કોપિત થયા
છે, જેથી હવે દેવદ્રોહિયો—આત્મચરિતોના પોતાના સર્વ કારભાર (અનીતિ,
અધર્મ, અત્યાચાર વિ) સમેટી લેવો જોઈએ લોકોમાં જાતિ થયા
લાગી છે, તે દેવનું ચૈત્યરૂપ છે. તેથી લોકોની ઇચ્છા સફળ થશે થી
થી થશે તે મહારાષ્ટ્રમાં રહીને ફરી જોવું જોઈએ

‘સ્કુટ ગ્રંથ સમાસ પ્રથમ’ માં શ્રી રામજીણું વર્ણન કરતા સમ-
ર્થના મુખથી જે સ્વાભાવિક વચન નિકળે છે તેના તેમણે પોતાના ચરિ-
ત્રના સિંહાવલોકનનો થોડોક આભાસ આપ્યો છે તે પદોના સારાશ આ
છે. દીનાનાથ શ્રી રામ વૈભવમાં સમર્થોના પણ સમર્થ છે, જેમણે મારક
મનોરથ પૂર્ણ કર્યા છે તેમણે મારી સર્વ અભિલાષાઓ પુરી કરી અને
મને દીનને જોઈએ તે કરતા અધિક મ્હોટો કર્યો. શ્રી રામે વિલીપજીને
લંકા આપી, ઇન્દ્રની શકા મટાડી અને રક રામદાસની પ્રતિષ્ઠા વધારી
દીધી તેમણે આ સ્થાન સુદર જોઈને અહીં વાસ કર્યો. ‘દાસ’ ને પાસ
રાખ્યો અને સંપળા પ્રાન્ત પાવન કર્યો જે પ્હાડ, પર્વત, ગિરીકિન્દરાઓ
અને ગુફાઓને જેતા બીક લાગતી હતી તેને પણ વૈભવ સંપળ બનાવ્યો.
રામનું આપણું એવું જ છે! “ અપ્પાત્મ સાર ” નામક સ્કુટ પ્રકરણ,
સમર્થ ચરિત્રની સિંહાવલોકનની દ્રષ્ટિથી જહુજ મહત્વનું છે. પરંતુ તે

ધણું જ મ્હોડુ થવાને માટે તેના વિસ્તૃત સારાશ અહીં આપી શકાતો નથી માટે નિચેનાં બે પદો ઉતારવાના આવશ્યક થોડાં ગણ્યાં છે.

જીવીના પુરણા હેતુ, કામના મનકામના ।

ઘમેઢા જાહેલેં માટેં, ઘવાહુ સાચલેં વઢેં ॥

વોણતાં મલાની માતા, મહીન્દ્રદાસ્યા શ્ચિહ્નત ॥

વેળળેં હેં પ્રવીતીચેં, અન્યથા વાહુળેં નહેં ॥

અર્થાત જીવનો હેતુ પૂર્ણ થઈ ગયો. હવે કામનાનો મનમા કામ નથી. બહુજ કિર્તી મળી અથવા તો અપ્રતિમ લાભ મળી ચુક્યો ભવાની માતાના પ્રસન્ન થવાથી બલભલા રાગઓ સેવા કરવાની ઇચ્છા કરે છે આ અમારા અનુભવની વાત અને કહીએ છીએ તેને કદી મિથ્યા સમજવું નહિ

તાત્પર્ય એ છે કે શ્રી રામદાસ સ્વામીના પ્રયોધી જ તેમના ચરિત્રની લક્ષી વાતો માલુમ પડે છે કેમકે તેમણે જ્યારે કાંઈ શિખામણની વાત બતલાવી હોય છે ત્યારે વારવાર એ કહેવામા આવે છે કે આ અમારા અનુભવની વાત છે જેથી વાચકોએ સમર્થના જીવનોપદેશની સફળતાના વિષયમા અને અમારી પોતાની તરફથી કાંઈ ને કાંઈ લખી તેમના વચનોનો કાર્ક સારાશ આપવાનો યત્ન કર્યો છે કે વાચકોને ઉપરના વચનથી સમર્થ ચરિત્રનું સિદ્ધાંતોકન કરવામા સહાયતા મળશે. અને સમજીએ છીએ અને તેમા સંદેહ નથી કે અમારા વાચકો પણ તે સમજશે કે જ્યારે શ્રી સમર્થ રામદાસ સ્વામી પોતાના સખળા સકલિપત કામોની સફળતાનું પ્રનરાજોચન કરતા હશે ત્યારે તેમના અત કરણમા પ્રેમ, આનંદ, ધન્યતા અને હર્ષ આદિ સાત્વિક મનોવૃત્તિઓની લહેરો અવશ્ય ઉભરાતી હશે.

પ્રકરણ ૮૪ સું.

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ.

બંગાળા પ્રાન્તમા, હુગલી જિલ્લામા જહાનાપાદ (હાલમા આરામ-બાગ) તાલુકામા કામારપુકર નામક જામમા ઈ સ. ૧૮૩૩ ની ૨૦ શ્રી ફેબ્રુઆરી અર્થાત શકે ૧૭૫૬ ની દ્રાહ્મ્યુન સુત્રી દ્વિતીયાને જુલવારે પરમ હસદેવે જન્મ ધારણ કર્યો હતો. તેમના માતાપિતા સુધીય સ્વભાવના

બાહ્ય હતો. પિતાનું નામ ખુદીરામ ચંદ્રોપાધ્યાય અને માતાનું નામ ચંદ્રમણિદેવી હતું ચંદ્રોપાધ્યાય મહાશય સરલચિત્ત, ધર્મનિષ્ઠ, જપ પરાયણ અને ભગવદ્ભક્ત હતા ગામના બધા લોકો એમનું ધણું માન રાખતા. ચંદ્રોપાધ્યાય મહાશયની સ્ત્રી ચંદ્રમણિ પણ એવી સુશીલ, સદ્ગુણ સંપન્ન તથા દયાળુ હતી કે પોતે જૂખી રહીને પણ ગરીબ અને ક્ષુધાતુરને ભોજન આપતી એના ત્રણ પુત્રોમાં મોટો રામકુમાર, વચ્ચેનો રામેશ્વર અને નાનાનું નામ રામકૃષ્ણ હતું.

એમના કુલદેવતા રામચંદ્રજી હતા, ચંદ્રોપાધ્યાયજી સર્વદા એમનું જ ભજન અને સ્મરણ કર્યા કરતા હતા એક દત્તકથા એવી છે કે, ચંદ્રોપાધ્યાયજી એક વખત ગયાજીની યાત્રાએ ગયા હતા, ત્યાં આગળ ત્યાના અધિષ્ઠાતાદેવ ભગવાન ગદાધરજીએ સ્વપ્નમાં દેખા દધને તેમને કહ્યું કે ' તારા ધરમાં મારું તેજ પ્રગટ થશે ' ગયાજીની યાત્રા પછી પરમહસ રામકૃષ્ણ દેવનો જન્મ થયો અને હરિભક્ત એ પિતાએ સ્વપ્નની વાતનું સ્મરણ કરીને પુત્રનું નામ ગદાધર પાડ્યું, પરંતુ કુટુંબના બીજા માણસોને એ નામ નહિ ગમવાથી રામકૃષ્ણ નામ પાડવામાં આવ્યું ભવિષ્યમાં એજ નામથી તેઓ સુવિખ્યાત થયા.

બાલ્યાવસ્થામાં રામકૃષ્ણ દુબળા પાતળા હતા, પણ દેખાવમાં ઉજ્જવલ, ગૌરવર્ણ અને સર્વ પ્રિય હતા તેમની વાણી ધણી મીઠી હતી રમત ગમતમાં તેમનું ધણું ખ્યાન રહેતું રમતી વખતે એ ક્યારેક સાંભળેલી કે રાસ લીલામાં જોએલી કૃષ્ણની લીલાઓની નકલ કરતા દેવતા સંબંધી ગાયનેક કે ભજનો પણ એક વાર સાંભળ્યાથી તેમને યાદ રહી જતા અને મધુર સ્વરથી પોતે તેનું ગાન કરતા. પરમહસજનો સ્વર બાલ્યાવસ્થાથી જ મધુર હતો, એ ઉપરાંત એમને ચિત્ર ચિતરવાનો અને મુર્તિઓ બનાવવાનો પણ શોખ હતો હેત દેવીઓની અનેક પ્રકારની પ્રતિમાઓ તેઓ ચિતરતા અથવા માટીથી ધડતા, અને પોતાની બાલયેજાના એ નમુનાઓ બીજા પ્રેમીઓને બનાવીને આનંદ પામતા પાંચ વર્ષની વયે તેમને ગામઠી નિશ્ચાળે ખેસાડવામાં આવ્યા હતા, પણ એમનું લક્ષ લજીવા ગણવા ઉપર ચોટતું જ નહિ એમનો બધો સમય ઉપર વર્ણવેલી બાલયેજાઓમાં જ વ્યતીત થતો.

એમના ગામમાં કોઈ બગાળીની બધાવેલી એક ધર્મશાળા હતી, એમાં આવતા જતા ધણા મુસાફરો ઉતરતા હતા. જગન્નાથજી જવાનો માર્ગ એ ગામમાં ચડીને હોવાથી એ ધર્મશાળામાં ધણા સાધુ-સંતોનો સમાગમ થતો હતો કૌતુક પ્રિય બાળક રામકૃષ્ણજી પણ એ ધર્મશાળામાં

જતા અને સાધુ-સંતોની પાસે બેસીને તેમની વાતચિત અને ઉપદેશ સંભળ્યા કરતા, એકવાર સાધુઓની દેખાદેખીએ અનુકરણપ્રિય રામકૃષ્ણે પોતાનાં વસ્ત્ર ફેંકી દીધા અને એક લગોદી પહેરીને હમના હસતા પોતાના મોટાભાઈ રામકુમાર તથા રત્નહમથી જનની ચંદ્રમણિદેવી પાસે જઈને કહેવા લાગ્યા કે, “ ભુઓ હું કેવો સરસ બાવો બન્યો છું ” બાળકનો વેષ જોઈને રાજકુમાર હસવા લાગ્યા અને માતાએ પણ પુત્રને જાતી સરખો આપીને રત્નહમ પૂર્વક યુબન કર્યું. એ વખતે કોને ખબર હતી કે રામકૃષ્ણનો આ વેષ બનાવટી નથી પણ તેમના ભવિષ્યનું ખરું સ્વરૂપ છે । કોણ જાણતું હતું કે આ વિરક્ત ભાવનો અકુર એક દિવસ એટલા મોટો વિસ્તાર પામશે કે તેનાથી હમરો સતત પ્રાણીઓને આશ્રય મળશે.

વાચવા લખવા ઉપર રામકૃષ્ણદેવની બીલકુલ રૂચિ નહોતી બાર વર્ષ સુધીનું જીવન તો તેમણે ખેલકુદમાજ ગાળ્યું. માતા પિતાના કલામી ભણવા માડ્યું પણ તે ઉપરચોટીયું જ માતૃભાષા બંગાળીનું શિક્ષણ પણ એમણે સારી રીતે મેળવ્યું ન હતું તેમના હાથનું લખેલું એક બંગાળી રામાયણ છે, જે ઉપરથી એ કેટલું અને કેવું ભરખા હતા તેનું અનુમાન થઈ શકે છે એમને નિશાળે ખેસાડ્યા હતા તે વખતે એમણે કહ્યું જ હતું કે, “ હું ભણીને શું કરીશ ? એતું ફળ બે ચાર મુડી અન્ન કે થોડા ધણા રૂપિયા સિવાય બીજું શું છે ? વિદ્યાનું ફળ કનક અને કાન્તા છે તો મારે એવી વિદ્યા ભણવી નથી મારે તો એવી વિદ્યા ભણવી છે કે જેનો એવી વસ્તુ સાથે કામ સંબધ ન હોય । ”

રામકૃષ્ણદેવના પિતા યજ્ઞમાનવૃત્તિથી મહા મહેનતે પોતાનો નિર્વાંધ અધ્યાવતા હતા. કુટુંબ પણ નાનું નહોતું બે કન્યા તથા ત્રણપુત્રના મુજરાનનો ભાર તેમના ઉપર હતો. પિતાની સ્થિતિ જોઈને તેમના મોટા પુત્ર રાજકુમારને દયા આવી અને ઉદરપોષણથી, તેઓ કલકત્તા ચાલ્યા મથાળ્યાં તેમણે ‘ જામાપૂરક ’ નામક સ્થાનમાં જૂની હમની એક સસ્કૃત જાળા ઉધાડી એવી જાળાઓને એ વખતે બંગાળમાં અતુલપડી કહેવા હતા, ગામડાનો નિશાગમ રામકૃષ્ણને યોગ્ય શિક્ષણ નહિ મળે એમ ધારીને રામકુમારે તેમને પણ કલકત્તા ખોડાવી લીધા અને પોતાની અતુલપડીમાં જ શાસ્ત્રાભ્યાસ કરાવવો શરૂ કર્યો, પરંતુ અહીંયા પણ વિદ્યાભ્યાસનમાં તેમનું ચિત્ત ચોટ્યું નહિ થોડું ધણું શિક્ષણ મેળવ્યું તે પણ પોતાના શોખથી કે પ્રવૃત્તિથી નહિ પણ મોટા ભાઈની ધાકને લીધેજ મેળવ્યું હતું પરંતુ એ વખતે પણ તેમણે પોતાની પ્રખર શક્તિ અને તીવ્ર

રમરણ્યક્રિતનો પરિચય આપ્યો હતો. પુરાણીઓને મ્હેંએ કયા સાંભળીને રામાયણ, મહાભારત અને પુરાણ આદિ યાત્રાઓ સારી પ્રવીણતા તેઓએ મેળવી હતી. તેમના ઉપદેશ વાચવાથી એ વ્યાપતની ખાતરી થાય છે.

કલકત્તામાં પાડોપાડોશીની સ્ત્રીઓ તેમના ઉપર સ્નેહ રાખતી. અને તેમની પાસે ભજનો ગવરાવતી હતી એક તો બ્રાહ્મણ તેમ વળી બાળક, દેખાવમાં સુદર, મિષ્ટબાષા અને મધુર ગીત ગાતામાં નિપુણ, એટલે પછી બાળક-વત્સલ હિંદુ રમણીઓ તેમના ઉપર સ્નેહ અને મમતા રાખે એમાં શું આશ્ચર્ય !

૪ સ. ૧૮૫૩ માં કલકત્તામાં જનનગર નિવાણી માડ—કુલ ગૌરવા સુપ્રસિદ્ધ રાસમણિ દાસીએ ધણું મોટું ખર્ચ કરીને દક્ષિણેશ્વરમાં કાલી અને રાધાકૃષ્ણની મુર્તિ સ્થાપિત કરી, પોતે શુદ્ધ જાતિની હોવાથી એ મંદિરને પોતાનું નામ ન આપતા પોતાના ગુરૂનું નામ તેણે આપ્યું હતું. એને જ કાલી કે પોતાનું નામ બહાર પાડ્યાથી બ્રાહ્મણ વગેરે ઉચી જાતના લોકો મંદિરની પૂજા કરવા આવશે નહિ.

રામકૃષ્ણના મોટાભાઈ રામકુમારને વિદ્વાન અને પ્રવીણ સમજીને એ મંદિરના પૂજારીની જગ્યા આપવામાં આવી, એ નોકરી નિર્મિતો રામ કુમારને દક્ષિણેશ્વર જવું પડ્યું પરમહંસદેવને પણ લાચારીએ મોટાભાઈની સાથે જવાની ફરજ પડી જે દિવસે એ મંદિરમાં દેવ દેવીઓની પ્રતિષ્ઠા થઈ તે દિવસે ધણું મોટો ઉત્સવ કરવામાં આવ્યો હતો. પુષ્કળ લોકો એ ધર્માનુષ્ઠાન જોવા એકઠા થયા હતા, તેમને જમાડવા માટે રાસમણિએ પુષ્કળ મહાપ્રસાદ તૈયાર કરાવ્યો હતો. પરંતુ પરમહંસદેવે એ પ્રસાદને સ્પર્શ પણ કર્યો નહિ આખો દિવસ ભૂખ્યા રહીને રાતની વખતે એક પૈસાનું ચવાણુ ખાઈને જ નિર્વાહ કર્યો બાજુ સ્થાનમાં રામકૃષ્ણદેવે ભવિષ્યમાં અનેક સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી હતી, માટે તેમના અનુયાયી અને પ્રશ્નસૂત્રોને માટે દક્ષિણેશ્વર એક તીર્થનું સ્થાન થઈ પડ્યું છે. રામકૃષ્ણે મોટાભાઈની ઉપસ્થિતિમાં એ મંદિરના સક્રીય પૂજારી તરિકે ટામ કર્યું હતું; અને ભાઈના મૃત્યુ પછી પૂજારીની જગ્યા એમનેજ મળી હતી.

રામકૃષ્ણદેવ પદર સોળ વર્ષના થયા ત્યારે તેમના સગા સબંધીઓએ તેમને ખરણવી દેવાનો વિચાર કર્યો વિવાહના વાત સાંભળીને રામકૃષ્ણે કોઈ પણ જાતની આનાકાની કરી નહિ લગ્ન થયું છે, તેનું પ્રયોજન થયું છે, વગેરે વાતની એમને જરા પણ ખબર નહોતી. પદર સોળ વર્ષના હૃદયશુરાગી બાળક એવી વાતોમાં શું સમજે ?

રામકૃષ્ણની જન્મજૂમિની પાસેના જયરામવારી નામક ગામના રામ
અન્ન મુખોપાધ્યાયની કન્યા સાથે તેમનો વિવાહ નક્કી થયો. કન્યાનું નામ
શ્રીમતી દ્યારદામણિદેવી હતું જેની વય એ સમયે કેવળ આઠ વર્ષની હતી.
વિવાહનો દિવસ સ્થિર થયા પછી રામકૃષ્ણ આનંદ પૂર્વક સ્વદેશમાં
ગયા અને શુભલગ્નમાં વિવાહ સરકાર સમાપ્ત કરી આવીને દક્ષિણેશ્વર
પાછા આવ્યા તથા પહેલાની માફક કાલીદેવી અને રાધાકૃષ્ણની પૂજામાં
નિમગ્ન થયા.

પૂજારી થયા પછી રામકૃષ્ણે ઘણી વિચિત્ર રીતે પૂજા કરવાનો
આરંભ કર્યો એમની પૂજા બકારના આડબરની મેકાને દેખાડવાની
નહોતી, પણ ખરા અત્તરણુની શ્રદ્ધા તથા ભક્તિપૂર્વક હતી. કોઈ વખત
તો એ દેવીની મુર્તિને સુવશિત પુષ્પમાળાઓથી ઘેરાતી રૂચિ અનુસાર
સુસજ્જિત કરતા અને કોઈ દિવસ દેવીના ચરણકમળમાં કમળના પુષ્પ
અથવા મિઠીના બાધીને એક અપૂર્વ શોભા ઉત્પન્ન કરીને ખુબ હરખાઇ
જતા હતા. કોઈ કોઈ વખત સુપ્રમિદ્ધ ભજા કવિઓએ રચેલા દેવીની
સ્તુતિના પદો ગાતા, અને કોઈ વખત બન્ને હાથ જોડીને રૂદ્ધ કરતા
કરતા દેવીની આગળ નિવેદન કરતા કે, “ મા ! મારા ઉપર દયા કર-
મા, તેં રામપ્રસાદ દયા કરી હતી તો પછી મારા ઉપર દયા કેમ
નથી કરતી ? મા ! હું શ્વાન્ન જીજ્ઞુનો નથી મા ! હું પક્ષિત નથી
હે મા ! હું કાષ્ઠ પણ જીજ્ઞુનો નથી, અને હું મા ! જીજ્ઞુવાની
ધ્રુજા પણ રાખનો નથી હું મા ! તું મારા ઉપર દયા કરીશ કે
નહિ તે બોલ મ્હારો પ્રાણુ જાય છે મા ! મને દેખા દે ! મારે અજ
સિદ્ધિ જોઇતી નથી લોકો મને ઝોળખે અને મારૂં કંચુ માને એવી
મારી ધ્રુજા નથી. તું મને દેખા દે ! ” આ પ્રમાણે હરોજ સ્કાન્ને આરતિ
કરી રહ્યા પછી રામકૃષ્ણ આકુળ ચિત્તે દેવીની આગળ પ્રાર્થના કર્યો
કરતા હતા. ઇશ્વરદર્શનને સારૂ જે અટલ વિશ્વાસ અને અન-
રામની આવ્યવકતા છે તે રામકૃષ્ણમાં સપૂર્યુ હતા. ગત દિવસ તેઓ
કાલીની ચિન્તામાં નિમગ્ન રહેવા લાગ્યા. કમોકમે તેમનો પ્રાણુ આકુળ-
બાકુળ થવા લાગ્યો જ્યારે તેમનો પ્રાણુ એ માટે રોવા લાગ્યો, જ્યારે
બહામયીના દર્શન સારૂ પ્રાણુ તરફડીના મારવા લાગ્યો, જ્યારે જમનની
સંધર્મી માનાના દર્શનના અમારે તેમનો પ્રાણુ નીકળી જતાની તૈયારી થઈ
ત્યારે અન્તર્યામિની ભગવતીએ તેમની ખગર લોધી એક દિવસ રામકૃષ્ણ
દેવીની સન્મુખ બેસીને મા ! મને દેખા દે, કહીને રૂદ્ધ કરી રહ્યા હતા;

એવામા એ એકાએક ઉન્મત્ત થઇને નીચે પડી ગયા. મ્હો અને મક્ષુ લોહીહવાણુ થયા, અવિરામ નયનધારા તેમના વક્ષસ્થળ ઉપર થઇને જે સ્થળે તે ઉભા હતા તે સ્થળે જ બીજી નાખવા લાગ્યા બીજા લોકો એમને ત્યાંથી ઉપાડીને અન્ય સ્થળે લઇ ગયા બીજે દિવસે સ્ક્રવાર સુધી પણ એમણે આખ ઉધારી નહિ, એ પછી બીજા લોકો મ્હોમા આહાર મુકી દેતા ત્યારેજ એ બોજન કરતા. શૌચ પણ ત્યાજ થતું હતું પરંતુ એ સમયે એ કેવળ મા શુદ્ધિ જોલા શક્તા અને 'મા' 'મા' કહીને રૂદન કરવા લાગતા.

રામકૃષ્ણની એ અવસ્થા દિનપ્રતિદિન વધવા લાગી એ વખતે એમની દયા માતાનું હાવણુ ધારીને, જીવતા નાના પાળકના જેવી દત્તી જનનીને ન જોવાળી બાળક જેમ 'મા' 'મા' કહીને જુઓ પાડીને રોવા મડિ છે તેમ રામકૃષ્ણ દેવ માતાના દર્શન નહિ થયાથી આકુળ ચિત્તે રોવા કરતા, રામકૃષ્ણ દેવના ચિત્તની સ્થિતિ એ વખતે ફેરી હતી તથા તેમના મનમા શા શા વિચારો આબ્ધ કરતા હતા તેની આપણને શી રીતે ખબર પડે ? માત્ર એમના એ સમયના બહારના લક્ષણથી, શાસ્ત્રોની સાહાયતાથી અને સાધુજનોના અનુભવ ઉપરથી આપણે કહી શકીએ છીએ કે, રામકૃષ્ણદેવ એ સમયે વિરહાવસ્થામા હોવા જોઇએ, કારણ કે એકવાર ઉપાસ્યદેવનું અનુપમ સંસ્પર્શ સાક્ષાત થયા પછી વિયોગ એવી અનેક પ્રકારની વિરહવેદના આવીને ઉપસ્થિત થાય છે એ વિરહાવસ્થામાજ વિશેષ તાત્પર્ય રહેલું છે ઇશ્વરનું દર્શન કર્યા વગર કેવળ તેનું નામ શ્રવણ કર્યાથી પણ મનુષ્યોમા પ્રમળ અનુરાગ ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે તને એકવાર સાક્ષાત્કાર થયા પછી, અથવા તેની શક્તિનો વિશેષ પરિચય મેળવ્યા પછી એ અનુરાગ ઘણો વધી પડે, એમા આશ્ચર્ય નથી રામકૃષ્ણ તે ઇશ્વરનો સાક્ષાત થતા પહેલાં જ અનુગ્રામની સીમાએ પહોંચી ગયા હતા એટલે દર્શન થયા પછી તે તેમને જ પ કેવી રીતે વળે ?

રામકૃષ્ણે એ ઉન્મત્તાવસ્થામા છ માસ ગાળ્યા ધર્મશાસ્ત્રમા વિરહનાં જે બધા લક્ષણુ લખ્યા છે તે બધા એ સમયે રામકૃષ્ણદેવમા પ્રગટી આવ્યા હતા ત્યારપછી ધીમેધીમે એમની એ અવસ્થા બદલાવા લાગી

આ ઉન્મત્ત અવસ્થાનો અન્ત આવ્યા પછી રામકૃષ્ણે સાધનાનો આરભ કર્યો સાધારણુ નિયમ એવો છે કે મનુષ્ય પ્રથમ સાધના કરે છે અને પછીથી ઇશ્વરના દર્શન પ્રાપ્ત કરે છે, પણ બકતવીર રામકૃષ્ણના પ્રસન્નમર્મા એથી ઉલટુંજ બન્યું હતું એમણે પ્રથમ ઇશ્વરનાં દર્શન કર્યાં અને પછી સાધનાનો આરભ કર્યો

ધર્મની સાધનામાં પ્રવૃત્ત થતા પહેલાં મનને સાફ કરવાની જરૂર પડે છે. રામકૃષ્ણે તેજ પ્રમાણે કહ્યું હતું તેમના મનમાં વિચાર આવ્યો કે, અભિમાન અથવા અહંકાર ધર્મપ્રાપ્તિના માર્ગમાં કટક અને આવરણ રૂપ છે, કારણ કે મનમાં જ અહંકાર સદા પરિપૂર્ણ રહે તો એ સ્થાનમાં ધર્મનો ભાવ કદી પ્રવેશ કરી શકતો નથી એટલા માટે તેમણે દર-રોજ રોને રોતે માને કહેવા માડ્યું કે, “મા' મારા અહંકારનો નાશ કરી દે. મારામાંથી ‘હું’ નો લેપ કરીને તેની જગ્યાએ તુ વિરાજમાન થા' હું હીનથી પણ હીન, ગરીબોથી પણ ગરીબ છું, એ ભાવ સતત મારા મનમાં જગૃત કરી દે. પાછાથી હોય કે ક્ષત્રિય હોય, વૈશ્ય હોય કે શૂદ્ર હોય સમાજમાં નીચ ગણાતો હાડકા વેચનારો કે ચામડા સીનનારો મોઝી હોય કે પશુ, પક્ષી, ફીડા, પતંગાદિ હોય, પણ મા' એ મધા મારા કરતાં એટલે છે, એવું જ્ઞાન, એ બોધ, એ વિચાર મારા મનમાં જગૃત રાખ.”

રામકૃષ્ણ દેવ કૃપા આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરીને બેસી રહેતા નહિ, પરંતુ તે પ્રમાણે અમલ પણ કરતા કાંઈ કાંઈ વખત એ એવું કામ કરી બેમત કે જેથી લોકોમાં તેમની ઘણી નિન્દા થતી અને એ તિરસ્કારને પાત્ર થતા, પરંતુ તેથી તેમના મન ઉપર કાંઈ પણ અસર થતી નહિ કાંઈ કાંઈ વખત તો એ પોતે હાથમાં ઝાંડુ લઈને જાગૃત સાફ કરતા તેથી પણ તેમના ચિત્તને શોભ થતો નહિ, તેમની આંખો વર્તણૂક બેઠેને કેટલાક લોકો કહેતા કે રામકૃષ્ણને જૂત પિશાચ આદિનો વળગાટ લાગ્યું પડ્યો છે, ભારે કેટલાક કહેતા કે એમનું મગજ ખસી ગયું છે અને ઉન્માદ રોગ લાગ્યું પડ્યો છે, પરંતુ રામકૃષ્ણે લોકોની એ ટીકાઓની લેશ માત્ર પરવા કરી નહિ તેમના પ્રવળ વેગ ઉપર મિત્રોનો ઉપદેશ, શત્રુઓનો ઉપહાસ કે મદિરના કારભારીની ધમકી એ કશાએજ અસર કરી નહિ જે કાર્ય કરવાનો તેઓ વિચાર કરતા તે કાર્ય ગમે તેવું વિચિત્ર હોય તોપણ તેને પૂરું કરીનેજ રહે, એવી એ વખતે તેમના મનની અવસ્થા હતી.

રામકૃષ્ણદેવને અહંકારનું વિશેષ અન્વેષણ કરતા જણાયું હતું કે કામિની અને કામ્યનો પણ અભિમાન સાથે ગાઢ સંબંધ છે. જે મનુષ્ય અનન્ત ધર્મરતે પ્રાપ્ત કરવા માગતો હોય, તેણે કામિની અને કામ્યની આસક્તિ છોડી દેવી જોઈએ. એ આસક્તિ દૂર કરવા સારું રામકૃષ્ણ દેવે એક હાથમાં રૂપિયો અને બીજા હાથમાં માટીનો ટુકડો લઈને પોતાના મનને સંબોધીને કહ્યું કે, “મન ! આને રૂપિયો કહે છે અને આને માટી; પણ મન ! એનો વિચાર કરી એ રૂપિયો એ માટીનું ગ્રાણ મરતું છે.

એમા રાણીનું મ્હો ડાપેલું છે એ જડ પદાર્થ છે. રૂપિયાથી ચોખા, વસ્ત્ર, વાસણ, હાથી, ઘોડા ક્રત્યાદિ વસ્તુઓ ખરીદી શકાય છે, મણાઓને દાગ-બાત જમાડાય છે, અને તીથયાત્રા, દેવ કામનો નથી; કારણ કે અર્થદ્વારા મનમા અહંકાર ઉત્પન્ન થાય છે, અને ને અહંકારનો એકદમ નાશ થઈ શકતો નથી. અર્થને લીધે મન કદી આસક્તિવિહીન થઈ શકતું નથી એટલે એ અર્થનો ઉપયોગ દેવતા કે સાધુના લાભ સાર કરવામા આવે તો પણ તેમાથી રજેગુણ અને તમે ગુણને ઉત્તેજન મળે છે અને રજેગુણ તથા તમેગુણથી સંચિદાનદની પ્રાપ્તિ થતી નથી. સંચિદાનદની પ્રાપ્તિ જેનું મન દોડતું હશે, જે પૂર્ણ બ્રહ્મના દર્શન સાર આકુળત્યાકુળ થતો હશે, તેમના કોઈપણ ગુણની અધિકતા હશે નહીં એવા મનુષ્યે તો ત્રણે ગુણનો અતીક્રમ કરીને શુદ્ધ સત્વમય થવું જોઈએ શુદ્ધ સત્વમય થવાથી ભગવાનનો સાક્ષાત્કાર થશે ”

માટીના ઢેકાને હાથમા લાઇને એ બોલતા કે, “ આ પણ જડ પદાર્થ છે માટીથી અનાજ ઉત્પન્ન થાય છે જડથી જીવનની રક્ષા થાય છે, ધરમાર બધાય છે, અને દેવદેવીની મુર્તિઓ ધડાય છે અર્થથી જે થાય છે તે કામ મુતીકાદારા પણ થાય છે બન્ને જડ પદાર્થ છે અને બન્નેનું પરિણામ એક છે ” એવો વિચાર કરીને એ મનને પૂછા, “ મન ! અને લાઇને એસી રહુ કે સંચિદાનદને મેળવવા યત્ન કરે ? ” તેમનું મન એજ કહેતું કે, અર્થપ્રાપ્તિને સાર પ્રયત્ન કરવો નહિ, કારણ કે એ અતિ સામાન્ય જડ પદાર્થ છે પછી આખ મીચી દઇને રામકૃષ્ણ દેવે “ રૂપિયો માટી છે, માટી રૂપિયો છે રૂપિયો માટી છે, માટી રૂપિયો છે ” આ પ્રમાણે વારંવાર બોલીને ચોડીવાર પછો રૂપિયો અને માટી બન્ને ગમાજગમા ફેંકી દીધા એ દિવસથી એ કદી પણ રૂપિયાને સ્પર્શ કરતા નહિ, એટલુંજ નહિ પરંતુ કોઈ પણ પ્રકારની ધાતુને સ્પર્શ કરતા તેમના મનમા અત્યત કનેષ ઉત્પન્ન થતો હતો જે તેમની સન્મુખ કોઈ પૈસાટકા સળધી વાન કહાડતું તો એ તરતજ એવી વાતને બધ કરાવી દેતા તેમની પરીક્ષા લેવા સાર તેમને અનેક પ્રકારની નાણાની લાલચ બતવવામા આવી હતી, પરંતુ એ દરેક વખતે તેમણે પૂર્ણ અનાસક્તિનો પરિચય આપ્યો હતો.

ત્યાર પછી રામકૃષ્ણે કામિની સળધી વિચાર કર્યો હતો તેમણે પોતાના મનને પૂછી જોયું કે, “ મન ! હું કામિની સાથે સંભોગ કરે ? કામિની શેને કહે છે તે પહેલા સમજવું જોઈએ એ હાડકાનો માળો છે. તે માસ અને તેની ઉપર આવેલા આમણથી ઢકાયેલો છે મુખને ચન્દ્રની

સાથે સરખાવાય છે, પણ એ જ્યોતિ કાની છે ? ચામડુ જુદું કહાડી લે તો એમાંથી શું બહાર નીકળે ? મસિ, લોહી અને નસો વગેરે તેની સાથે શું સંબોધ કરી શકાય ? કામિનીના શરીરમાં જે બધાં હિંદ્ર જોવામાં આવે છે, તે દરેકનો સ્વતંત્ર ઉદ્દેશ છે.

શારિરીક પુષ્ટિને સાફ કોઈ હિંદ્ર ખાવાપીવાના દ્વાર તરીકે કામ આવે છે અને કોઈ હિંદ્રોમાંથી મળ નીકળવાની અવરજા છે આવા પ્રકારની જે કામિની છે તેને જોઈને લોકો ઉન્નત યર્ષ જામ અને તેથી આ લોક અને પરલોક બન્નેનો નાશ થાય છે કારણ કે ઇન્દ્રિયોના મુખને સાફ સ્ત્રીનો સ્ત્રીકાર કરવાથી મગજ નબળું પડી જાય છે, અને પરિણામે મનની શક્તિ હુમ્મ થઈ જાય છે, કેવળ સંતાનપ્રાપ્તિને સાફ સ્ત્રીસહવાસ કરવામાં આવે તો તેથી પણ મન વિચ્છિન્ન થઈ જાય છે, આ પ્રમાણે મન એક તરફથી સ્ત્રીની મોહિની શક્તિને વશ થઈ જાય છે અને બીજી તરફથી વાત્સલ્ય સ્નેહમાં ફસાઈ પડે છે મનની આ પ્રમાણે અવરજા થાય એટલે અનન્ત ઇશ્વરનું ચિત્તવન થઈ શકતું નથી માટે હે મન ! વિચાર કરીને જો કે તારે એ જડપદાર્થની આમળ વેચાઈ જવું છે, કે જડપદાર્થના અને સૃષ્ટિના કર્તા પરમેશ્વરને પ્રાપ્ત કરવાને તૈયાર થવું છે”

રામકૃષ્ણના અને કામિનીનો પરિચાત્ર કર્યો તેમના મનમાં આવ્યું કે ઇશ્વરની શક્તિને માયા કહે છે એ માયાશક્તિથીજ જગત્પત્તિ ઉત્પત્તિ થઈ છે માયાને રામકૃષ્ણદેવ માતા કહેતા અને માતારૂપેજ તેમણે તેને પ્રત્યક્ષ કરી હતી એ દિવસથી પ્રત્યક્ષ સ્ત્રીને માટે તેમના હૃદયમાં માતૃભાવ ઉત્પન્ન થયો હતો.

એટલેથી સંતોષ ન માનતા, પોતાની અહંકારવૃત્તિનો સમૂળગો નાશ થયો છે કે નહિ તેની ખાતરી કરવા તેમણે એક હાથમાં ચન્દન અને બીજા હાથમાં વિષા ધારણ કરી, અને પછી પોતાના મનને પૂછવા લાગ્યા, ‘મન ! આને ચન્દન કહે છે, દેવતા અને મનુષ્યોના અગ્ર ઉપર એ શોભા પામે છે એની સુગંધ મધુર છે એના લેપનથી શરીર સ્નિગ્ધ થઈ જાય છે. આ બીજી વસ્તુને વિષા કહે છે. પૃથ્વીમાં બધી વસ્તુઓ કરતાં એ ખરાબ ગંધાય છે’ એટલું બોલીને ચન્દન તથા વિષાને હાથમાં રાખીને બંધી વાર સુધી તેઓ સમભાવથી બેસી રહેતા.

તેમની આ એટાની વાત લોકોના જાણવામાં આવી ત્યારે મદિરાના એક નોકરે મશ્કરી કરીને કહ્યું, “મહારાજ ! તમે તો વિષા અને ચન્દનને એક સરખા ગણો છો ને ?” બહાનની તો તમે ભારે થયા, પણ પોતાની

વિજ્ઞા હામમાં લીધાથી બહારની થવાનું હોય તો બધાએ એક પ્રકારે બહારની ગણાવા જોઈએ, કારણ કે પોતાના મળને કાણુ નથી સ્પર્શ કરતું? માટે બીજાની વિજ્ઞાને સ્પર્શ કરી શકા તોજ નાહું કે તમે ખરા બહારની” રામકૃષ્ણે તેની વાત ધ્યાનપૂર્વક સાંભળીને વિચાર કર્યો કે વાત ખોટી નથી. પોતાનીજ વિજ્ઞાને સ્પર્શ કરવામાં સાધના સૌની કહેવાય! તેમણે ધણા સમય સુધી વિચાર કર્યો અને પછી એક દિવસ નદી કિનારે સેકા નામાં મળ મુત્ર લાગ કરતા હતા ત્યાં જઈને ઉભા અને તાજી વિજ્ઞાને માટીની માફક ઉપયોગ કર્યો, એટલુંજ નહિ પણ જિજ્ઞાસા તો સ્પર્શ કરતા પણ તેમને મૃણા ઉત્પન્ન થઈ નહિ. એ પોતે કહેતા કે જે વખતે મારી જીભે વિજ્ઞાને સ્પર્શ કર્યો તે વખતે મને કાંઈ પણ જાતની કુર્જાનનો અનુભવ થયો નહોતો.

સાધારણ પ્રતિનયમાર્હિ સાધ્યા પછી રામકૃષ્ણદેવ યોગના ઉચ્ચત સાધનમાં પ્રવૃત્ત થયા હતા તેમના મંદિરની પાસે એક વડનું ઝાંડ હતું તેની નીચે પચવટી નામનું ચોખ સાધવાનું સ્થાન તેમણે બનાવ્યું હતું. એના એક ખૂણામાં લીમડો, બીજામાં બિલી, ત્રીજામાં વડ, ચોથામાં સેકાલિકા અને મધ્યમાં આગલીનું વૃક્ષ, એ પ્રમાણે વૃક્ષો રોપેલા હતા. એ સ્થાનની આરે દિશામાં જ્યાં કુસુમના છોડવા હતા અને તેના ઉપર અપરાજિતા અને માધવીલતા વીંટાઈ રહેલી હતી આ પચવટીમાં પરમ-હસદેવે ખાસ વૃન્દાવનથી માટી મગાવીને નખાવી હતી રાતે એ સ્થળે બેસીને પરમહસદેવ પરમેશ્વરના ગુણાનુવાદ ગાતા અને ધ્યાનમાં મગ્ન થઈ જતા.

જ્યારથી એમને ઉન્નતાવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ, ત્યારથી દેવીની પૂજા કરવાનું કામ તેમના એક સગા હૃદયાનંદ મુખોપાધ્યાયને સોંપવામાં આવ્યું હતું, પરંતુ પરમહસને જ્યારે ઈચ્છા થઈ આવે ત્યારે મુકાશુદ્ધિનો વિચાર કર્યો વખત પૂજા કરવાની પરજાનગી હતી એમની પૂજા પણ વિચિત્ર હતી. કદી તો એ ચમત્તે ઢોળતા ઢોળતા બાવમગ્ન થઈ જતા અને કદી કલાકના કલાક સુધી દેવીના ઉપર પુષ્પજ ચડાવ્યા કરતા. સ્તોત્ર બોલવા માડતાં તો તેનો પાર પણ જલ્દી આવનો નહિ કદી નૃત્ય કરતા તો કદી રૂઢન કરવા લાગતા કાંઈ કાંઈ વખત તો તેમની સ્થિતિ અધોઘોરિના જેવી થઈ જતી. શરીરમાંથી મળમુત્ર નીકળી પડતું તેનું પણ જ્ઞાન રહેતું નહિ.

સૂર્યના ઉદય અસ્તનું પણ તેમને જ્ઞાન રહેતું નહિ. આ સમયે એક અનુબ્ધ બહુજ ગ્રૈમથી તેમની સંભાળ રાખતો અને તેજ તેમના મુખમાં

અન મુકતો, કે જે અન ઇષ્ટ વિરહમા લીન થએલી એશુક અવસ્થામાંજ તેઓ ખાઇ જતા.

સખા સંમયે મદિરનો મટાનાદ થતા પરમહંસજી દિલગીર થઇ જતા અને પોકાર કરતા કે,—“ હે માતા ! વળી પણ આજનો એક દિવસ વ્યર્થ ગયો, અને તે દર્શન ન દીધું તારા સ્વરૂપને આજે પણ હું જોઈ શક્યો નહિ.”

પોતાની એ આત્મપીડાના પ્રસાદમા તેઓ કાષ્ટ કાષ્ટવાર પોતાનું મુખ પૃથ્વી સાથે ધસતા હતા અને દયા ઉપજાવે એવી રીતે રડીને હૃદયનું દુઃખ ઝાણું કરતા,

સ્વામી વિવેકાનંદજી પોતાના એક ભાષણમા આ વિષે કહે છે કે,—
“ મનુષ્યના હૃદયને જળરક્તીથી પકડી રાખનારી પ્રત્યક પીપાસા એવુંજ નામ છે તે પ્રબલ વસ્તુ એજ છે એના જેવી પ્રજાળતમ ભાવના બીજી એક પણ નથી.”

પાછળથી કેટલાક વર્ષ પછી પરમહંસજી ઉપલી દશાના સંબંધમા વિવેકાનંદજીને કહ્યું હતું કે,—

“ વત્સ ! ધાર કે, એક ઓરડામાં સુવર્ણનો એક કોથળો પડેલો છે અને તેની પાસેના એક બીજા ઓરડામા એક ચોર છપાઇને બેઠેલો છે. શું એવી વેળાએ ચોર નિદ્રાવશ થાય, એ શક્ય છે ? ના, તે કદાપિ નિદ્રાવશ થઇ શકેજ નહિ, તેના મનમા નિરતર એ જ વિચાર થયા કરવાનો છે, તે સુવર્ણવાળા ઓરડામા કેવી રીતે પ્રવેશ કરવો અને સુવર્ણનો કોથળો કેવી રીતે ઉપાડી જવો, એજ પ્રમાણે એક પુરૂષ, કે જેનો દૃઢતમ નિશ્ચય થઇ ગયેલો હોય કે, આ સંધળા પ્રયત્નો યાને અસત્ય પદાર્થોની પાછળ પરમાત્માનું અસ્તિત્વ નિશ્ચિત છે—એક એવી વસ્તુ અવશ્ય અસ્તિત્વ ધરાવે છે કે, જેનું કોઈ કાળે મરણ થતુંજ નથી અને તે વસ્તુ એવા એક સત્યનો અને અનંત સુખનો ભંડાર છે કે, જેની સાથે સંસ્પર્શવતા વિશ્વનાં આ બીજા બધાં સુખો માત્ર વ્યાળકોના રમકડાં જેવા જ છે, એવા મનુષ્યને તે વસ્તુની પ્રાપ્તિ થયા વિના શાંતિ વળે ખરી કે ? આવી ભાવના ધરાવતો પુરૂષ એક ક્ષણ માત્ર પણ પોતાના પ્રયત્નો અટકવા દે ખરો કે ? નહિજ—તે તો એ વસ્તુ મેળવવાના પ્રયત્નમા ગરોડા—ઉન્મત્તજ મર્દ જવાનો ! ”

એ અવસ્થાના સંબંધમા વિવેકાનંદજી એક સ્થળે કહે છે કે,—

“ પરમેશ્વરને—સત્ય માતાને—શોધતા પૂનરીના મનને એ પ્રકારના ઉન્માદે ઘેરી લીધું, કાંઈ પણ મનુષ્ય ન્યારે આ સસારના મિથ્યા પદ્ધતિના લાગ કરે છે, તે વેળાએ તેને ગાડાના નામથી યોદ્ધાવનો આપણે સાબળાએ છીએ, પણ એવા મનુષ્યો ખરેખર પૃથ્વીમા અતિ દુર્લભ હોય છે. કેમકે એવા એવા ઉન્માદીઓમાથી તો એવી એવી અદિતીય શક્તિ સત્તાઓનો ઉદ્ભવ થયેલો છે કે જેમણે આ જગતમા અનેક પ્રકારના પરિવર્તનો કરી નાખ્યા છે. ભવિષ્યમા પણ જો કાંઈ મહા પરિવર્તનકારિણી શક્તિ ઉત્પન્ન થશે, તો તે એવા ઉન્માદવાળામાથીજ થશે એ ઉન્માદ, અને ઉન્માદીઓ અત્યારે પણ અસ્તિત્વ તો ધરાવે છેજ. ”

“ જેના હૃદયમા આવા પ્રકારના ઉન્માદો ઉદ્ભવ થાય છે, તેજ મનુષ્ય પૂર્ણ ભાગ્યશાળી છે આ સમસ્ત વિશ્વ ઉન્માદથી જ ભરેલું છે. કાંઈને મનનો ઉન્માદ હોય છે. કેટલાકો વિશ્વાસ યુખના ઉન્માદમા લીન છે કાંઈ કીર્તિના લોભમા ઉન્મત્ત બનેલા જેવામા આવે છે અને બીજી પણ અનેક પ્રકારની આશાઓ પાછળ લેકો ઉન્મત્ત થયેલા હોય છે, તેમના જેવો ભાગ્યશાળી બીજો કાંઈ પણ નથી. એવા મનુષ્યો જગતમા કાંઈકજ મળી આવે છે ”

તેમની ગાડા જેવી અવસ્થા જોઈને શુભેચ્છકો તેમને સારા વૈદો પાસે લઈ ગયા વાયુરોગ ગણીને વૈદોએ તેનો નાશ કરવાની દવાઓ તથા ઓપડવાના તેલ વગેરે આપ્યા, પરંતુ એથી કાંઈ ફાયદો જાણ્યો નહિ, એટલે કાંઈએ ઓનો સહવાસ કરવાની સલાહ આપી.

પરંતુ પરમહસદેવ ઓસહવાસ કરવાની વિરૂદ્ધ હતા પરંપરા પછી થોડાક સમયમાજ તેમની પ્રકૃતિમા મોટો ફેરફાર થયાથી પોતાની પત્ની સાથે પણ તેમણે કદી પણ સહવાસ કર્યો નહોતો. તેઓ પ્રત્યેક નારીને મા કહીને યોદ્ધાવતા હતા

ઓ સહવાસ નહિ કર્યાથી પરમહસજીને આ ઉન્મત્તતાનો રોગ લાગુ પડ્યો છે એવું વૈદોને મુખે સાબળ્યા પછી તેમના રોગીઓએ બહુ યુક્તિઓ વાપરીને સુદર રમણીઓને તેમની પાસે એકાતમા મોકલી હતી પરંતુ પરમહસજી તેમની મોહજાળમા કદી પણ ફસાયા નહતા

આ પ્રમાણે ધણા દિવસ વીતી ગયા એક દિવસ કલકત્તાના પ્રસિદ્ધ વૈદરાજ ગમાપ્રસાદે પરમહસદેવના શરીરની તપાસ કરીને તેમના રોગીઓને કહ્યું કે, “ તમે બધા ધારો છો એ પ્રમાણે એમને ઉન્માદ રોગ લાગુ પડ્યો નથી પણ એમના બધા લક્ષણ યોગીના જેવા છે ” પરંતુ

એ વખતે એ ગૈદરાજની વાત ઉપર કાંઈએ વિશ્વાસ ક્યો નહોતો. રાસ-
ત્રિષ્ટુ આદિ તેમના શુભેચ્છકોએ તેમનો ઉન્માદ રોગ મટાડવાના ઉપચાર
ચાલુજ રાખ્યા હતા, પરંતુ એ બધાનું પરિણામ એ આગ્યુ કે પરમહ-
સજી વધારે ઉત્તમત અને મનસ્વી બનતા ગયા.

એવી રીતે દિવસ, સપ્તાહ અને માસ વીતી ગયા અને સત્યને
શોધવામા પરમહંસને આત્મવિક્ષોભ જેવોતે તેવોજ રહી ત્યાર પછી તેમને
આત્મસત્તાનો કેટલોક આભાસ થવા માડ્યો અને જીવનનું રહસ્ય અત્યક્ષ
થવા માડ્યું, તથા અજ્ઞાનરૂપી અધકારના પડદા એક પછી એક દૂર થતા
ગયા છેવટે એક સંન્યાસીનીના રૂપમા માતા પોતેજ તેમની શિક્ષિકા થઈ
અને પરમહંસ જે વસ્તુ શોધતા હતા, તે સત્યતાની તેમને દીક્ષા આપી.

એક દિવસ પરમહંસજી પોતાના આશ્રમમાં બેઠા હતા, તેટલામા
તેમણે મગના કિનારા ઉપર એક છુટા ફશ અને ગેરુવા વસ્ત્રવાળી યુવતી
સંન્યાસિનીને બેઠેલી જોઇ

હૃદયનાથ નામના પોતાના એક સેવકને આજ્ઞા આપી કે, એ યુવતીને
અહીંયા બોલાવી લાવો હૃદયનાથ તેમના એ વચનો સાબળાને આશ્ચર્ય-
ચકિત થઇ ગયો સશ્ચયુક્ત ચિત્તે એ પેલી સંન્યાસીનીને પરમહંસદેવીની
સમીપ બોલાવી લાવ્યો, સંન્યાસિનીને જોતાવારે જ પરમહંસદેવે ‘મા’ ‘મા’
કહીને સમોધન કરવા લાગ્યા પાછળથી તત્ત્વજ્ઞાનની વાર્તા કરીને બંને
જણાએ દિવ્ય આનંદ અનુભવ્યો એ સંન્યાસિની ‘બ્રાહ્મણી’ નામથી
સાધારણ રીતે જોળખાતી હતી હિંદુઓમા અને તેમાએ બંગાળીઓમા
એના જેવી વિદુષી સ્ત્રીઓ ધણી થોડી જોવામા આવે છે સરકૂત ભાષા
ઉપર તેનો એટલો બધો અધિકાર હતો કે એ વખતના અગ્રગણ્ય પંડિત
વૈષ્ણવચરણ અને પૂજાનંદ આદિ પણ તેની આગળ અવાક થઇ જતા.
હિંદુઓના બધા સાંપ્રદાયિક શાસ્ત્ર તેને કહસ્ય હતા. વેદ, વેદાંત, પુરાણ,
ગીતા, તત્ત્વ અને વૈષ્ણવ ગ્રંથો ઉપર તેનો સંપૂર્ણ કાબુ હતો, એટલું જ
નાહ પણ આધુનિક સમયમાં પ્રચલિત થયેલી અનેક નવીન ધર્મપ્રણાલી-
ઓનું પણ તેને જ્ઞાન હતું.

એ બ્રાહ્મણીએ જણાવ્યું કે પરમહંસદેવીની અવસ્થા શાસ્ત્રસમત છે.
તેમની આ ચેષ્ટાઓ હિસ્ટરીયાનનિત નથી, પણ એમ શાસ્ત્રકારોએ મહા-
ભાવ તરીકે વર્ણવી છે. એ ભાવ વિરલ મનુષ્યોમા જ પ્રકટે છે. અનેક
વર્ષ પૂર્વે બંગાળમા ચૈતન્યદેવમા એવો મહાભાવ પ્રકટે હતો.

એ સંન્યાસીની ૧૨ વર્ષ સુધી પરમહંસજી પાસે રહ્યા હતા. એમણે

તેમને સાધના કરવામા ધણીજ મહત્ત્વ આપી હતી તથા યોગની ક્રિયાઓનું તેમજ દિદ્ધમા ચાલતા જૂદા જૂદા ધર્મોનું જ્ઞાન આપ્યું હતું.

પચવતીની સાધના દરમીયાન એ સન્યાસીની આવી મળવા પછીથી કેટલેક વખતે “ તોતાપુરી ” નામે સન્યાસીનો મેળાપ પરમહસજીને થયો હતો. એ સન્યાસી પણ બહુજ વિદ્વાન, તત્ત્વનિષ્ઠ, સંપૂર્ણ ત્યાગી અને તિતિક્ષાવાન હતા.

એમણે રામકૃષ્ણને તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધિતાનું તેમજ યોગમાર્ગના ઉચ્ચ અંગોનું શિક્ષણ આપીને નિર્વિકલ્પ સમાધિ સુધીનો અનુભવ કરાવ્યો હતો. આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થવા પુર્વે સાધકને ધ્યાન ધારણા વિગેરેનો પુષ્કળ અભ્યાસ કરવો પડે છે, અને ઉક્ત સન્યાસીને એ સાધના મેતાળીય વર્ષે કૃણીભૂત થઇ હતી, પરંતુ પરમહસજીએ એ તો ત્રણજ દિવસમા જ અવસ્થાનો અનુભવ કર્યો હતો.

એ મહાત્મા પાસેથી તત્ત્વજ્ઞાન શ્રવણ કરતા કરતા અનેકવાર પરમહસજી સમાધિના ભાવમા આવી જતા અને બાહ્ય બાન ભૂલી જતા હતા. સન્યાસીને જણાવ્યું કે પોતાનો આ શિષ્ય ગુરૂ કરતા વચારે મહત્તા ધરાવતો હતો એ સન્યાસી અગીઆર માસ સુધી ત્યા રહ્યા હતા અને રામકૃષ્ણને પરમહસની દિક્ષા આપીને ચાલ્યા ગયા હતા.

પરમહસના ભાવની માફક જ ઉક્ત સન્યાસીનીનો પણ ભાવ મદલાતો. બ્રાહ્મણીએ પરમહસ સાથે વાત્સલ્ય સમ્બંધ બાંધ્યો હતો એ વખતે વખત નાના પ્રકારના વસ્ત્રાભૂષણ પહેરીને, પાસેના ગામડાની સ્ત્રીઓને સાથે લઇને, ડાયા હાથમા ચાદીના વામણમા દૂત, માખણ વગેરે સામગ્રી લઇને જેવી રીતે યજ્ઞોદા ગોપાળની ગેરહાજરીમા વૈકુન્થ થઇને દારિકા ગયા હતા, તેવી રીતે પોને રચેલા ગોપાળ સખધી ગીત ગાતી પરમહસ દેવને ઘેર જતી, અને ત્યા પહોચતા જ મુર્ચ્છિત થઇ પડતી પછી ધણીવાર સુધી ગોપાળનું નામ તેના કાનમા સભાગાવ્યાથી તેનામા ચૈતન્ય આવતું.

હવે રાસમણિ તથા તેના કારભારીની ખાતરી થઇ કે પરમહસદેવ કાષ્ઠ અસાધારણ પુરુષ છે સ્ત્રીઓ હવે એમની શરમ રાખતી નહિ, અને છુટ્ટી તેમની પાસે આવ જ કરતી એમના ષડ્ઘર્ષની પરિચ્છા અનેકવાર થઇ ગયા છતાં પણ કેટલાક લોકોએ એકવાર કઠોર કસોટીમા તેમને કસી જોવાનો નિશ્ચય કર્યો.

કલકત્તામા મથુરબાણુ નામે એક ગૃહસ્થ, મજાવા બજારમા વસનારી લક્ષ્મીમાઇ નામની એક વાશનનાની સાથે સત્તાક કરીને પરમહસદેવને એને

ધૈર્ય લઈ ગયા. લક્ષ્મીબાઈએ એક દિવાનખાનામાં પદર સોળ સુદર યુવતી-
ઓને નમાવરચામાં રાખી હતી. પરમહંસદેવને એ દિવાનખાનામાં લઈ
જઈને મથુરબાણુ ચાલ્યા ગયા પરમહંસદેવના શરીર ઉપર એ સમયે એક
સાધારણ લગોટી જ હતી પરમહંસદેવે દિવાનખાનામાં પેસતાવારજ બેસી
કે ત્યાં આગળ રૂપ લાવણ્યવતી યૌવનના મદમાં મસ્ત થએલી અનેક યુવ-
તીઓ છે એમનું રૂપ લાવણ્ય અને નખરાં જોઈને મુનિનું મન પણ ચળી
જાય તથા નયુસકના ચિત્તમાં પણ વિકાર થઈ આવે એવું હતું વળી
પરમહંસદેવને મોહિત કરવાને માટે તેમને ખાસ આજ્ઞા પણ આપવામાં
આવી હતી, એટલે એમણે હાવબાવથી ચોતાની મોહજળ ફેલાવવામાં
જરા પણ ખાકી રાખી નહિ પરમહંસદેવે તેમની સન્મુખ ઉભા રહીને
માથું નમાવીને ‘ મા, આનંદમયી, ’ ‘ મા આનંદમયી, ’ શબ્દથી સંભો-
ધન કરીને નમસ્કાર કર્યા અને તેમની મધ્યમાં ઉભા રહીને ‘ મા, યજ્ઞ-
મયી ’ મા, આનંદમયી ’ બોલતા બોલતા સમાધિસ્થ થઈ ગયા સમાધિની
અવસ્થામાં તેમની બંને આંખોમાંથી પ્રેમાશ્રુની ધારા વહ્યા કરતી હતી.
પરમહંસની આ સ્થિતિ જોઈને વારાગનાઓ બયબીત થઈ ગઈ અને ગભ-
રાઈ જઈને કાંઈ તો એમને પગે કરવા લાગી, તો કાંઈ ‘ હું અપરાધી
હું, માફ કરો ’ એમ કહી હાથ જોડીને ક્ષમા માગવા લાગી. એ બનાવથી
તેમની પરીક્ષા લેનાર મથુરબાણુ ધણી લજ્જિત થઈ ગયા અને પરમહંસ-
દેવ ઉપર તેમના ભક્તિ ધણી વધી પડી એ દિવસથી પરમહંસના ચરણમાં
મન પ્રાણ સમર્પણ કરીને દાસની માફક મથુરબાણુ વર્તવા લાગ્યા.

ત્યાર પછી પણ બેએકવાર તેમની એવી સખ્ત કસોટી કરવામાં
આવી હતી કે જેને ઉલ્લેખ કરવા જતા વિવેક અને મર્યાદાનો ભગ થતો
હોવાથી અમારે કલમને રોકવી પડે છે એ અસાધારણ પરીક્ષામાંથી પણ
પરમહંસ શુદ્ધ કાચનની પેઠે અણીશુદ્ધ નીકળ્યા હતા, એ સ્ત્રી માત્રને
પ્રકૃતિના અશરૂપ ગણાતા કાંઈના મંદિરમાં જઈને એ વારેધડીએ
પ્રાર્થના કરતા કે, ‘ મા ! અવિદ્યા પણ તું છે અને વિદ્યા પણ તું છે.
મા ! તુંજ ગૃહસ્થના ધરની કુળવધુ છે અને તુંજ મઝરા બજારની વેશ્યા
છે. મા ! બંને સ્વરૂપમાં તું મારી માતા જ છે, અને હું તારો સત્તાન હું ”

ઉપર જણાવી ગયા છીએ કે પરમહંસના મનમાં જે વખતે જે ધુન
આવતી તેવુંજ કામ એ કરી બેમતા. એક દિવસ તેમના મનમાં ભગવાન
રામચંદ્રની ભક્તિનો ભાવ ઉપસ્થિત થયો એમણે વિચાર્યું કે રામચંદ્રના
ખરા ભક્ત હનુમાન હતા. માટે એમનું અનુકરણ કરવાથી રામચંદ્રજી

અવશ્ય પ્રસન્ન થશે ખરા હનુમાનની ભક્તિ અદૈત્યી હતી પૃથ્વીની દરેક વસ્તુમાં એ રામચદ્રજીને જોતા તેમના જેવી એકનિષ્ઠાવાળી ભક્તિ વિરલ જ દીડામાં આવે છે એવી નૈષ્ઠિક ભક્તિ પ્રાપ્ત કરવા સારૂ પરમ-હસર્વે હનુમાનના જેવા ભાવની સાધના કરી હતી જે વખતે એમનામાં એ ભાવ પ્રવેશ કરતો તે વખતે એમનામાં મનુષ્યતાના કોઈ લક્ષણ જણાતા નહિ એમનો હાવભાવ અને શરીરના ખીજ લક્ષણ મનુષ્યથી વિપરીત પ્રકારના થઈ જતા એ અનુસાર 'રઘુવીર' શબ્દનો મુખેથી એવી રીતે ઉચ્ચાર કરતા કે જાણે રામચદ્રજીનો સાક્ષાત્કાર અનુભવી રહ્યા છે. જામ ફળ વગેરે ઋતુના ફળ તેમની આગળ મુકવામાં આવે તો એ ધણ પ્રમુદ્ધ થતા અને વાહરાની પેઠે એને ખાતા, એટલુંજ નહિ પણ કાડાની પૂછડી કેડે બાધીને વૃક્ષ ઉપર ચઢી જતા અને રામ રઘુવીર શબ્દનો ઉચ્ચાર કર્યા કરતા એ વખતે એમણે એક સન્યાસી પાસે રામમંત્રની દીક્ષા પણ લીધી હતી. એ સાધુની પાસે રામચદ્રજીની એક પિત્તળની મુર્તિ હતી એ મુર્તિ ઉપર પરમહસર્વેને વાત્સલ્યભાવ ઉત્પન્ન થયો હતો એ મુર્તિનું નામ એમણે રામનાલ પાડ્યું હતું એને નાના બાળકોની સાથે જેવી રીતે માતાપ વાર્તાલાપ કરે અને લાડ લખવે તેવી રીતે પરમહસર્વે એ મુર્તિની સાથે વાતચીત કરતા અને લાડ લખવના ટુકામાં એ કે સાધના કરતી વખતે એ એવા તનમય થઈ જતા કે એ મુર્તિ જડ છે, એ ભાવ એમના મનમાં કદી ઉત્પન્ન થયો નહિ એ સાધુ રામનાથની મુર્તિ પરમહસર્વેને ભેટ આપી ગયો હતો ને હજુ સુધી એ મુર્તિ દક્ષિણેશ્વરમાં સાચવી રાખવામાં આવી છે

હનુમાનના ભવ સાધ્યાપછી તેમને સખાભાવની સાધના કરવાની ઇચ્છા થઈ એ દિવસથી સુદામા, સુમન, આદિનુ અનુકરણ કરીને એમણે શ્રી કૃષ્ણ સાથે સખાભાવ બાંધ્યો. એ વખતથી આવેશમાં આવી જઈને તેઓ કૃષ્ણની મુર્તિને વસ્ત્રાભૂષણ વગેરેથી સજ્જિત કરતા એમના ચરણમાં તુપૂર પહેરાવીને એના ઝલુઝલાટથી આનંદમય થઈને નાચવા લાગી જતા કૃષ્ણની મુર્તિથી વિપુલ પડતા ત્યારે પ્રુકળ રૂદ્ધ કરતા અને મુર્તિને પુનઃ મળતાવારજ છાતી સરસી ચાપીને સ્નેહપૂર્વક વાર્તાલાપ કરવા લાગી જતા.

કૃષ્ણ ત્રણે સખાભાવની સાધના કર્યા પછી સખાભાવ સાધવાનો તેમણે સંકલ્પ કર્યો. સખાભાવ પણ એમણે બે પ્રકારે સાધ્યો. પહેલીવાર, અષ્ટ નામિકોના ભાવનુ અનુકરણ કરીને નામિકના જેવો પોતાક પહેરીને, જમણા

હાથમા ચમર લપ્પને, મહાકાળના વશસ્થળમાં બિરાજેલી મહાકાલીની સન્મુખ દાસીની પેઠે ઉભા રહી જતા. વચમા વચમા નાચવા પશ્ચ ક્ષાંતતા અને દેવીના શરીર ઉપર ચમર ઢાળતા.

બીજી વાર, સખીભાવ સાધવા સારુ જન્દાવનેશ્વરી રાધિકાના બાવળ અનુકરણ કયું એ વખતે એમણે આખા શરીરે ઓના વેશ ધારણ કર્યો હતો. સખી ભાવ સાધતી વખતે પરમહંસદેવનો સ્વભાવ, ચરિત્ર તથા શરીરનું બધારણ એ સર્વ સ્ત્રીઓના જેવું થઈ ગયું હતું,

આ સમયમા મથુરબાણુદારા પરમહંસના નિસ્પૃહીપણાની પરીક્ષા હોવામા આવી હતી. એક વખત તેમણે પરમહંસદેવને દોઢ હજાર રૂપિયાની કિંમતની શાલ ઓઢાડી. પરમહંસદેવ થોડી વાર પછી એ શાલ જોઈને કહેવા લાગ્યા, ‘ હે મન ! આનું નામ શાલ, બેટાના વાળ, આગમા મુકું તો બળી જાય અને એવો દુર્ગંધ નીકળે કે માથું ફાટી જાય આ શાલની કિંમત દોઢ હજાર રૂપિયા. એને શરીર ઉપર ઓઢવાથી મનમા રજોગુણ વધી જાય સાધારણ લોકો એ શાલને શરીર ઉપર ઓઢી શકે નહિ એ લોકો તો જાડી કાળી ચાદર વાપરે છે. આ શાલ ઓઢીને તેમની પાસે જઈએ તો મન ગરમ થઈ જાય અને એ લોકો હલકા છે એવો વિચાર મનમા ઉપજે રમે એમના શરીર સાથે મારું શરીર અડી જાય, એટલા સારૂ ધણી ગર્વપૂર્વક ‘અરે તમે લોકો ખસી જાઓ ’ એવી અભિમાનના વાણી કાઢવી પડે ” એ પ્રકારે મનમા તે મનમા ચિત્તવન કરીને તેમણે એ શાલને માટીમા ફેંકી દીધી, અને તેના ઉપર થુથુ કરીને થુકવા લાગ્યા, એટલામા મથુર બાણુ ત્યા આગળ આવી પહોંચ્યા. આ દૃશ્ય જોઈને મથુર બાણુની આંખમા પાણી આવી ગયું. તેમની ખાત્રી થઈ કે પરમહંસદેવ આગળ ધનવૈભવનો ગર્વ કરેલા એ મિથ્યા છે.

રેશમી અને કસબી શાલો તથા દુષ્ટાઓથી શરીરને આચ્છાદિત કરનાર અને પગમા ચાદીની પાવડીઓ પહેરનાર આધુનિક પરમહંસ પરિવાજો શ્રીમાન રામકૃષ્ણપરમહંસ સવ અનુકરણ કરીને પોતાના આગમને ચરિતાર્થ કરતા શીખરો ?

ઉપર જણાવ્યું તે પ્રમાણે, પરમહંસદેવે કિન્દુર્ધના યાન અને ભક્તિ પ્રધાન અનેક સપ્રદાયોની સાધના કરી, એથી એમની ખાત્રી થઈ કે બધા સપ્રદાય અને ચત્રમતોતરેમા સાધનપ્રણાલી જુદી જુદી છે, પણ પરિણામ સરખું જ છે સાધનની છેલ્લી રિશ્તિએ પહોંચ્યા પછી બધા ધર્મોમા મુક્તિ

પણ બેદબાવ માણસ પડતો નથી એમણે એ પણ જોયું કે સાધારણ રીતે જગત એ મતમાં વહેંચાઇ ગયું છે પ્રથમ જ્ઞાન અથવા આત્મતત્ત્વ પણ અને બીજો ભક્તિ અથવા લીના પણ વેદાન્તિકાના મત અનુસાર “ તેજ હું છું, અથવા હુંજ તે છું ” અર્થાત્ જે કાંઈ છે, હવે અથવા થશે તે આરામાં અતર્ગત છે, અથવા હુંજ છું. હુંજ હોના અને હુંજ હોઇશ. સારાશ કે, ‘હું’ સિવાય બીજું કાંઈ નહિ, હવે નહિ અને થશે નહિ જડ જગતમાંથી ચાલી જઈને અર્થાત્ યોગાવધાનપૂર્વક સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ, કારણ અને મહાકારણ સુધી પહોંચીને પોતાનું અસ્તિત્વ ભૂલી જવું, તેનેજ વેદાન્તિકો સમાધ કહે છે ભક્તિમાર્ગમાં મહાભાવ પ્રાપ્ત કર્યાથી જે સમાધિ મેળવાય છે તે પણ એજ પ્રકારની છે. નવશાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે, “ પાશમદ્ભ જીવ અને પાશમુક્ત શિવ ” માયાનું આવરણ જીવાત્માને બાધી રાખે છે એ આવરણનું બીજું નામ પાશ એ આવરણ અથવા પાશ છોડી નાખવામાં આવે તો જીવનું જીવત્વ મટી જઈને તે શિવત્વનો અધિકાર પ્રાપ્ત કરે છે

બીજા મત પ્રમાણે સૈવ્યસેવક ભાવથી સાવતા થાય છે. એ સાધનામાં જીવાત્મા અને પરમાત્માનું એકીકરણ કરવાનાં ભક્તની ઇચ્છા હોતી નથી એક ખાસ પ્રકારના ભાવનો આશ્રય લઈને ઇશ્વર અને જીવ લીલા રસામૃતનું પાન કરે છે એ સ્થિતિમાં ઇશ્વર અને જીવમાં જે કે દૈતભાવ જણાય છે તોપણ જે વખતે પ્રત્યક્ષ દર્શન થાય છે તે વખતે ભક્ત અથવા સાધક પોતાનું અસ્તિત્વ ભૂલી જાય છે તેનું તન, મન, ધન એકદમ એ એ પ્રભુમાં સલગ્ન થઈ જાય છે એ અવસ્થા સાથે પ્રથમ શ્રેણીના સાધકોનું મળતાપણ દીકામાં આવે છે

આ પ્રમાણે વિવિધ ધમનું આદિ કારણ શોધી કહાડીને પરમહસદેવ ધરાયા નહિ. તેમનો ઉત્સાહ દિવસે દિવસે વધતો જતો હોવાથી તેમણે શિખધર્મની દીક્ષા લીધી ત્યાર પછી બીજા પણ અનેક સપ્રદાયોના દીક્ષા લઈને તેનું રહસ્ય જાણ્યું હતું પરંતુ એમની તત્ત્વજિજ્ઞાસાવૃત્તિ એટલેથી પણ તૃપ્ત થઈ નહિ હિંદુ સપ્રદાયોનું સામ જસ્ય કર્યા પછી એમણે વિચાર્યું કે, હિંદુ અને મુસલમાન વચ્ચે શો ભેદ છે તેની પણ તપાસ કરવી જોઈએ. પોતાનો એ મનોભાવ તેમણે કાલીમાતા આગળ નિવેદન કર્યો પરમહસદેવના જીવનમ વારવાર એવું બન્યું છે કે અમુક તત્ત્વ જાણવાની જિજ્ઞાસા એમના મનમાં ઉત્પન્ન થતા વારજ તેને પૂર્ણ કરવાના સંયોગો પડ્યા આપો-આપ મળી આવતા હતા આ વખતે પણ એમજ બન્યું

ગોવિંદદાસ નામનો કૈવર્ત જ્ઞાતિનો એક મનુષ્ય, જાનોમાનો મુસલમાન ધર્મ પ્રમાણે ભજન અને સાધન કરતો હતો. તેણે એ સમયમા પરમહંસદેવ પાસે આપીને તેમને મુસલમાન ધર્મની દીક્રા આપી તથા ત્રણ દીવસ સુધી મુસલમાનોના નિયમ પ્રમાણે ધર્મક્રિયા કરાવી ત્રણ દીવસ પછી પરમહંસદેવનો મુસલમાનનો ભાવ આલ્યો ગયો એ ત્રણ દીવસ સુધી એમણે કાઠીના મંદિરમા પ્રવેશ કર્યો નહોતો કે કાઠીનો પ્રભાદ આપ્યો નહોતો, એટલુજ નહિ પણ એ ત્રણ દિવસમા તેમનો હિંદુભાવ તદ્દન આલ્યો ગયો હતો.

મુસલમાન ધર્મની સાધના કર્યા પછી તેમણે હિંદુઓના જ્ઞાન અને ભક્તિમાર્ગ સાથે તેને સરખાવ્યો હતો જે ઉદ્દેશથી હિંદુઓ સાધના કરે છે, તેજ ઉદ્દેશથી મુસલમાનો પણ સાધના કરે છે એમ એમને જણાયું. મહમદ સાહેબ કહી ગયા છે કે, જે કાંઈ કાફિરોનો સહાર કરશે તે પરલોકમા કન્નવન નયના અપ્સરાઓ સાથે સુખમા વાસ કરશે. કાફિર શબ્દથી તેમનો ઉદ્દેશ પરિપુર્યોનો નિર્દેશ કરવાનો હતો, કારણ કે શરીરમાં પરિપુર્યો કાફિર થાને વિજ્ઞાતીય છે તેનો નાશ કર્યાથી અર્થાત્ પરિપુર્યોને દાખી દીધાથી વિદ્યાશક્તિનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે. વિદ્યાનો સહવાસ કર્યા વગર મનુષ્યને માટે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય જ ક્યાં છે ?

મુસલમાન ધર્મનો મર્મ જાણના પછી પણ ધર્મનોર પરમહંસદેવનું હૃદય નિશ્ચિત થયું નહિ તેમના હૃદયમા હજુ પણ ક્ષુધા ખાકી હતી એક દિવસ એ દેવમંદિરની પાસે ચંદુલાલ મલ્લિકના ખગિયાના એક ભાગમા ઉભા હતા. ત્યાં આગળ મેરીની ઝોળામા સૂતેલા ઇસુનું ચિત્ર હતું પરમહંસદેવ એ ચિત્રને ઝોળખતા નહોતા થોડીવાર પછી તેમના મનમાથી પૂર્વનો ભાવ નીકળી ગયો અને એકદમ ઉડા વિચારમા ઉતરી જઈને ‘મા ! મા !’ શબ્દ બોલીને દીર્ઘ નિશ્વાસ નાખવા લાગ્યા પછી પોતે ઘેર ગયા. બીજી સાધનાઓની પેઠે ઇસુનો ભાવ પણ તેમનામા ત્રણ દિવસ સુધી રહ્યો ઘેર આવ્યા પછી એ મોટા મોટા વળે જોતા અને પાદરીઓનાં ભાષણો સાંભળતા એટલા દિવસ સુધી તેમના યુખમાથી કાલી, કૃષ્ણ, શિવ કે રામનું નામ નીકળ્યું નથી તેમજ એમના સમઘી કોઈ વિચાર મનમા પણ આવ્યો નથી એ દિવસથી તેમણે ઇસુખ્રિસ્તની એક જમી આણીને ઘરમા રાખી હતી એ જમી હજુ સુધી દક્ષિણેશ્વરમાં સામવી રાખવામા આવી છે એ જમીમા ઇસુનો ભાવ નીચે પ્રમાણે ચીત-

રવામા આવ્યો છે. કોઇ એક સસુદને કિનારે ઇસુખ્રિસ્ત બ્રમણ કરી રહ્યા હતા, એટલામા એક વૃદ્ધ પુરૂષે આવીને તેમને પૂછ્યું, “પ્રભુ! ઇશ્વરને કેવી રીતે મેળવી શકાય?” એ પ્રશ્નનો કાંઈ પણ ઉત્તર ન આપતા ઇસુ વૃદ્ધ પુરૂષનો હાથ ખેંચીને તેને સસુદના પાણીમા થોડે દૂર લઇ ગયા. વૃદ્ધ આંખો બંધીને વિચાર કરવા લાગ્યો કે હવે શું થશે? એટલામા ઇસુએ વૃદ્ધની ખોટી પકડીને તેને જળમા ડુબાડી દીધો તથા થોડીવાર પછી છોડી દીધે તેને પૂછ્યું, “હમણા તારા પ્રાણની શી સ્થિતિ છે?” વૃદ્ધે આશ્ચર્ય યામીને હાકતે હાકતે જવાબ આપ્યો ‘પ્રાણ જાય છે.’ ઇસુએ કહ્યું — “ઇશ્વરના વિરહથી જે વખતે પ્રાણની આવી અવસ્થા થશે તે વખતે ઇશ્વર પ્રાપ્ત થશે” પરમહસદેવ આ સિદ્ધાંતને પ્રથમથી જ જાણી ગયા હતા અને તે પ્રમાણે તેમણે સાધના પણ કરી હતી પ્રભુશ્રી ચૈતન્યદેવના જીવનનું લક્ષ્ય એજ પ્રકારનું હતું ભગવાનના વિરહથી પીડિત થઇને એ માથાના વાળ વીખી નાખતા તથા મ્હોતે જમીન ઉપર ધસી નાખતા. સમાધિ કાળમા તેમની અવસ્થા એ પ્રમાણે હતી. એ ઉપરથી પરમહસદેવે સાર કહાડ્યો કે ઇસુના મત પ્રમાણે પણ મહા કારણ અવસ્થામા ઐક્યજ છે

ઇસુની સાધના પછી એમની બધી સાધનાઓનો અન્ત આવ્યો. બૌદ્ધ મતની સાધના તેમણે કરી હતી કે નહિ તે જાણવામા આવ્યું નથી, પરંતુ તેમના ધરમા ભુદ્ધદેવની એક પથ્થરની મૂર્તિ હતી હવે પરમહસદેવે પૂજા અર્ચના કરવી બંધ કરી દીધી પહેલા આખો દિવસ પુષ્પ એકઠા કરીને કાલીની પૂજા કરતા પણ એક દિવસ એમના મનમા વિચાર આવ્યો કે, જેને માટે હું પુષ્પસમૂહ કરી રહ્યો છું, તે દેવીનું શરીર તો આખું વિશ્વ ધરાવે છે અને આ બધા વૃક્ષ, ફળ, ફૂલ તેના અંગની શાભામા વધારો કરી રહ્યા છે માટે ફૂલ વગેરેથી પૂજા કર્યે શું થાય? એ દિવસથી એમણે પૂજા કરવી બંધ કરી દીધી

અનેક પ્રકારના સાધન સમાપ્ત કર્યા પછી પરમહસદેવે મથુરબાણુ સાથે ધણી સમય આનંદમા ગાળ્યો હતો એ દિવસોમા તેઓ ઇશ્વરની સંકિત અને તેના અલૌકિક કાર્યો સબંધી મથુરબાણુને વારવાર ઉપદેશ આપતા હતા. ત્યાર પછી મથુર બાણુ સહકુટુંબ યાત્રાએ નીકળ્યા, તે વખતે પરમહસદેવ પણ તેમની સાથે તીર્થાટન કરવા નીકળી પડ્યા.

કાશીધામમા જઇને પરમહસદેવે કાશીવિશ્વનાથ અને અબપૂર્ણાનાં સ્થાન કર્યા, કોઇ કોઇ વખત ઠંકારજીનું નામ સાંભળતાવારજ તેમના હૃદયમા

ભાવાવેશ થઈ આવતા અને ધરણી ઉપર ઢાળી પડતા. કાંઈ વખત તો મદિ-
રની પાસે પહોંચતા જ એ ખોનાના દેહનું ભાન ભૂલી જઈને પડી જતા.

કાશીમાં પરમહંસદેવને સુપ્રસિદ્ધ તૈવજ રવામી સાથે મેળાપ થયો હતો.
અને એમના દર્શનથી તથા વાર્તાલાપથી પોને ધણું પ્રસન્ન થયા હતા.
કાશીથી એ બધા વૃન્દાવન તથા વૃન્દાવન જોડેને એ નિરાશ થયા ત્યા
આગળ એક પથુ ઈશ્વરાનુરાગી મનુષ્ય સાથે તેમનો મેળાપ થયો નહિ.
પરમહંસે ધાર્યું હતું કે, વૃન્દાવનમાં જઈને ભાગવતાદિ શાસ્ત્રોથી વર્ણવેલી
પુણ્યભૂમિ જોઈશુ ગોપગોપીના નિષ્કામ પ્રેમ તરંગનો રંગ જોઈશુ, પણ
ત્યાં તો ધાર્મિક સપ્રદાયવાળાઓએ દુકાનદારી કરવા માંડી હતી. જે વૃન્દા-
વન પહેલાં નિષ્કામધર્મની કીડાભૂમિ હતું ત્યાં આગળ આજ સકામ વન-
નોજ પ્રવાહ આવી રહ્યો છે. મુખમાં રાધાકૃષ્ણનું નામ અને હૃદય કપટથી
પરિપૂર્ણ ! વૃન્દાવનમાં એવી દશા જોઈને એમને ધણું લાગી આવ્યું હતું,
એ પછી વૃન્દાવનમાં ગમદેવી નામની એક પરમ ભક્ત સ્ત્રી સાથે પરમ-
હંસનો મેળાપ થયો હતો, એ વૃક્ષ ગગામાના પરમહંસદેવને જોતા વાર
હર્ષ થેથી થઈ જતા અને તેમને પ્રેમનો અવતાર કહેતા.

વૃન્દાવનથી પાછા આવતા કાંઈ એક સ્થળમાં પરમહંસદેવે કેટલાક
અસંખ્ય નરનારીઓને એક પર્વતની ખીણમાં વાસ કરતા જોયા તેમની
પાસે પહેરવાને કપડા નહોતા, રહેવાને ઘર નહોતા, અને ખાવાને પૂરતું
અન્ન નહોતું તેમની આવી દશા જોઈને દયાળુ પરમહંસદેવને ધણું શોક
થયો અને શોકાર્ત્તચિત્તે એ રોદન કરવા લાગ્યા કે, “મા ! તારા સમા-
રમાં આવા દુષ્ટી મનુષ્યો પણ છે ! તું દયામયી અને દુષ્ટનિવારિણી
નથી ? તારી નજરમાં આવેલા ભેદ ભાવ શા માટે ? તારી કૃપાથી કોઈ
અતુલ્ય ઐશ્વર્યના અધિપતિ થયા છે અને કોઈ શતદ્વિવમ દારિદ્ર્યની ચરમ
સીમામાં જીવન ગાળીને રોદન કર્યા કરે છે. મા ! આ તારી શી લીલા !”
આવી રીતે ધણું સમય સુધી તેમણે રોદન કર્યું, ફક્ત રોદન કરીનેજ રહ્યા
નહિ, પણ મથુર બાણને આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ કરી કે આ અનાથ, આશ્રય-
હીન મનુષ્યોને ઉત્તમરૂપે ભોજન કરાવ તથા દરેકને અફેક વસ્ત્ર આપ.
મથુર બાણે જરા લોભી હતા એટલે પહેલાં તો આનાકાની કરી, પણ પરમ-
હંસદેવનો ધણો આગ્રહ જોઈને એ આતા શિરોધાર્ય કરી તેમણે સાત
દિવસ સુધી એ પર્વતવાસી દરિદ્રોને ભાતસાતની ભોજન જમાવ્યાં તથા
કેલકેતોથી વસ્ત્ર મગાવીને દરેકને અફેક વસ્ત્ર આપ્યું પરમહંસદેવનું હૃદય
કેટલું ઉન્નત અને વિશાળ હતું તે આ ઉદાહરણ ઉપરથી જણાઈ આવે છે.

જન્મદાવનાદિની યાત્રા કરીને પરમહસદેવ પાછા દક્ષિણેશ્વર પહોંચ્યા; પરંતુ ત્યાં પણ જપીને બેસી રહેતા નહિ. વારે ધરીએ નાના સ્થાનોમા ચરિત્રમણુ કરવા નીકળી પડતા. એ અરસામા પોતે આદિ બ્રાહ્મસમાજની ઉપદેશ પદ્ધતિ જોવા પણ ગયા હતા એ સમયે કેશવચન્દ્રસેને પોતાની નવવિધાન સમાજની સ્થાપના કરી નહોતી, પણ આદિ બ્રાહ્મસમાજમાજ શામિલ હતા.

બ્રાહ્મસમાજની ઉપામનામણુલી જોવા પડી પરમહસદેવ એક વખત કેશવચન્દ્રની ચૈતન્ય સભામા ગયા હતા એ સભાના સભાસદો ચૈતન્યદેવનું આસન વચમા સુકીને તેની ચારે તરફ બેસીને સકીર્તન કરી રહ્યા હતા. પરમહસદેવને સભામા જતા વારજ બાવાવેશ ઉત્પન્ન થયો અને પોતે ચૈતન્યના આસન ઉપર જઇને બેઠા. એથી વૈષ્ણવોમા મોટી ગડમડ મચી ગઇ. કેટલાક લોકો તેમના ઉપર નારિતક, ઢોગી વગેરે શબ્દોનો પ્રહાર કરવા લાગ્યા, ત્યારે કેટલાક જેઓ મહાબાવના લક્ષણુ જાણુતા હતા તેઓ આ દૃશ્ય જોયાથી પોતાના નયનનું અને જીવનનું સાર્થક્ય થયું છે એમ માનવા લાગ્યા.

પરમહસદેવ દર વરસે ' પાણીકાટી ' નામક સ્થાનમા મહોત્સવ થાય છે ત્યાં જતા અને લોકો સમક્ષ સકીર્તન કરતા ત્યાં આગળ એક વડનું ઝાંડ ધણુ પવિત્ર ગણાય છે અસખ્ય વૈષ્ણવો એ વટજક્ષ આગળ આવીને મહોત્સવ મનાવે છે એ મહોત્સવમા પરમહસદેવના શામિલ થયાથી તેની શોભામા કંઈ ઓરજ વધારો થયો હતો તેમના ચરિત્રલેખક શ્રીરામચન્દ્ર લખે છે કે -અને સદ્બાએ એ સકીર્તનો અનેકવાર શ્રવણુ કર્યા છે તેનું વર્ણન થોડું ધણુ પણ લેખિનીદ્વારા કરવું એ અમારી શક્તિની બહાર છે અને અનેક સકીર્તન સાંભળ્યા છે અને પ્રભી બક્તો જોયા છે, અનેક જ્ઞાની સાધકો પણ જોયા છે, અનેક સુપડિત અને સગીત શાસ્ત્રવિશારદ ગરૈયાઓ જોયા છે, અનેક લયમાન સંયુક્ત નૃત્ય પણ જોયા છે, પરંતુ પરમહસદેવના નૃત્ય અને સગીતના બાવને એક ચૈતન્યદેવના બાવ મિત્રાય ખીજ કશા સાથે સરખાવી શકાય એમ નથી જેઓ હરિના બક્ત છે તેઓ આ સકીર્તન શ્રવણુ કરીને પ્રેમાવેશમા આવી હર્ષધેયા થઇ જાય એ તો સ્વાભાવિક જ છે, પણ જેઓ તમેણુજીના બહારરૂપ હોઇને પ્રથરના અસ્તિત્વને પણ માનતા નથી, જેમનામા ભક્તિ અને પ્રીતિનો લેશ માત્ર અશ નથી, જેમના હૃદય શુન્યવત્ અને લોહ જેવા જડ કઠી સંક્રુપ, જેઓ પાશ્વત્ય સંબંધતાને પ્રતાપે રાજમાર્ગમા, જાહેર સ્થાનોમા અને સાધારણ બક્તિ-

એની સમક્ષ નૃત્ય વગેરે કરવાને અમમ્યતાના લક્ષણ સ્વરૂપ ગણે છે, જેઓ ભાવ અને પ્રેમને અસ્તિત્વ અને મનનો વિકાર મણીને હસી કહાડે છે; તેઓ પણ પરમહંસના સકીર્તનસમયે પ્રેમવિહ્વળ થઇને, હૃદયમાં મણુ વખતથી સંચિત થયેલી સમ્મતાને છાત મારીને નૃત્ય કરવા લાગી જતા હતા.

ઇ સ. ૧૮૭૨ માં પરમહંસદેવને ભક્ત કેશવચંદ્ર સાથે પ્રથમ મેળાપ થયો હતો. પરમહંસદેવ જાને જ્યોતોપાવસેનના ઉદ્ધાનમાં કેશવચંદ્રને મળવા સારૂ ગયા હતા કેશવ બાણ સાથે વાર્તાલાપ કર્યાથી તેમને મણો આનંદ થયો હતો.

પરમહંસદેવે જે જે સ્થાનોમાં ગમન કર્યું હતું ત્યાં ત્યાં પોતાના જીવત ઉપદેશથી તેમણે અનેક મનુષ્યોના હૃદયમાં ધ્રુવર સખધી વિશુદ્ધ જ્ઞાનનો સચાર કર્યો હતો. ભારતવર્ષના અનેક સાધુ સન્યાસીઓ આ અસામા પરમહંસદેવના નમ્રથી પરિચિત થઈ ગયા હતા અને તેઓ જ્યારે કલકત્તામાં આવતા ત્યારે પરમહંસને મળ્યા વગર જતા નહિ.

એ સમયમાં લક્ષ્મીનારાયણ નામનો એક ધનવાન મારવાડી પણ પરમહંસદેવની પાસે આવ જ કરતો એનામાં થોડી મણી વિદ્યા પણ હતી. ગીતા અને ભાગવતનું એને સારૂ જ્ઞાન હતું. ધર્મશાસ્ત્રમાં પણ થોડા મણો પ્રવેશ હતો, પણ થોડા જ્ઞાનવાળામાં અભિમાન વિશેષ હોય છે એણે પરમહંસ સાથે નાના પ્રકારના નર્કવિતર્ક કર્યા, પણ કયા લક્ષ્મીનારાયણનું પુસ્તકીય જ્ઞાન અને કયા પરમહંસદેવનું અનુભવજન્ય જ્ઞાન? આખરે લક્ષ્મીનારાયણ પરાસ્ત થયો અને પરમહંસદેવ સાચા સાધુ છે એવી તેની ખાત્રી થઈ એક દિવસ પરમહંસદેવના બિઠાનામાં ફાટીને ચિથરા જેવી થઈ ગયેલી ચાદર જેમને લક્ષ્મીનારાયણે પૂછ્યું કે, ‘આપની ચાદર ફાટી ગઈ છે તો બદલાતા થા સારૂ નથી?’ પરમહંસે જવાબ આપ્યો, ‘હજી એ કામમાં આવે એવી છે. જ્યારે એ નહિજ ચાલે એવી થશે ત્યારે મદિરના સ્વામી બીજી આપી જશે’ એ સાંભળીને લક્ષ્મીનારાયણે કહ્યું કે, “એ યોજના સારી નથી વસ્તુને અમાવ થાય તે પહેલાજ તેને પૂર્ણ કરવાની સેવકોની ફરજ છે. સાધુને પોતાના નિર્વાહને સારૂ ચિન્તા કરવી પડે કે ઘેર ઘેર ભટકતા ફરવું પડે તેથી તેની સાધનામાં અગવડ આવે છે. આપ જેવા મહાત્માને એવું કરવું પડે એ ઠીક નહિ.

માટે મારી નમ્ર વિનંતી છે કે હું આપના નામે દસ હજાર રૂપિયાની પ્રોત્તીસરી નોટ લઈ આપુ. એના વ્યાજના ત્રીમ વાક્ષીય રૂપિયા મહિને આવશે. તેમાથી આપનું સખળું ખર્ચ ચાલી શકશે” લક્ષ્મીનારાયણની આ

વિનતિ સ્વર્ગીને પરમહસદેવ ધણીજી ગુરુસે થઇ ગયા હતા, અને અર્થની લાલચ આપીને પોતાને અનર્થના કૂવામાં પાડનારો તથા પરમાત્માના માર્ગ-આ રખાલત કરનારો ઉપાય સૂચવવા માટે ધણીજી ઠપકા આપ્યો. લક્ષ્મીનારાયણે ધણીએ દલીલ અને આજીજી કરી પણ પરમહસ એકના બે ન થયા. પરમહસદેવની આવી દબતા જોઇને મારવાડી લક્ષ્મીનારાયણ દિગ્મુઠ થઇ ગયો.

એમ કહેવાય છે કે મથુરાપાણીએ પણ એવી જ રીતે એક વખત પરમહસના નામે પચાસ હજાર રૂપીયાની નોટ ખરીદી આપવાની ઇચ્છા દર્શાવી હતી, પણ ૫ મહસે તેમને પોતાને ઉદ્દેશ સમજાવવાને એવું કામ કરતા રોક્યા હતા.

પરમહસદેવની નિષ્કાચનતા અને નિરપૂહતા દર્શાવવા સારૂ આ બે દષ્ટાંતો પૂરતા છે.

અમે આગળ જણાવી ગયા છીએ કે કેશવચંદ્રસેન સાથે પરમહસદેવનો પરિચય થયો હતો. પ્રથમ કેશવચંદ્રે પોતાના બે ચાર શિષ્યોને પરમહસદેવના જ્ઞાનની પરીક્ષા કરવા મોકલ્યા હતા. એ પછી પોતે પણ એક દિવસ પરમહસદેવના દર્શન સારૂ ગયા. બંને એક બીજાને જોઇને ધણી પ્રસન્ન થયા અને બ્રહ્મ તેમજ શક્તિ સબધી ખૂબ ચર્ચા કરી હતી. કેશવચંદ્રસેન ખગા તત્ત્વજિજ્ઞાસુ હતા.

પરમહસદેવના ઉપદેશની અસર આચાર્ય કેશવચંદ્ર ઉપર ધણી સારી થઈ હતી અને ત્યારથી એમણે ઇશ્વરને માતારૂપે સંબોધન શરૂ કર્યું હતું. બંને વચ્ચે એટલે સુધી રનેહ બધાયો હતો કે પરમહસદેવ ધણી વખત કેશવચંદ્રને ઉપદેશ શ્રવણ કરવા બ્રાહ્મસમાજમાં જતા.

શ્રીરામકૃષ્ણ ધણીવાર કેશવને ઘેર પણ જતા અને તેની અને તેના અનુયાયીઓની સાથે વિનોદ કરતા કેશવ પણ કોઇ વાર એકલા તે કોઇ વાર પોતાના શિષ્યમંડળ સાથે તેમની મુલાકાતે આવતા. આવી મિજલસો વખતે શ્રીરામકૃષ્ણ કલાકના કલાક સુધી ઇશ્વર સબધી ચર્ચા કરતા અને તેમની વાણીમાથી નીકળતા જ્ઞાનપૂર્ણ ઉપદેશને તેમનો શ્રોતાવર્ગ તક્ષીન બનીને સાંભળતો. જ્યારે તે ઉપદેશ કરતા ત્યારે એક ઇશ્વરપ્રેરિત મહાત્માની માફક બોલતા અને ઘણીવાર બોલતા બોલતા સામાધિરૂપ થઇ જતા. એવે પ્રસંગે તેમનું શરીર નિષ્પેષ થઇ જતું જાસ બધ થઈ જતો અને નેત્ર સ્થિર બની જતા, તેમનું તમામ બાહ્ય-ાન હ્રુત થતું અને કેવળ પ્રથ-રમાજ તેમની બધી વૃત્તિઓ તન્મય બની જતી.

કેશવબાણુ જ્યારે મૃત્યુશ્યામા પડ્યા હતા ત્યારે પરમહંસદેવ તેમને જોવા જતા હતા. એક દિવસ પરમહંસે તેમની હેવટની દયા પાસે આવતી જોઈને કહ્યું હતું કે બાગમા સરસ ફુલ ખીલી રહે છે એટલે ઉદ્યાનના માલિક તેને ચુટી લે છે, એ પછી કેશવબાણુના પરલોકગમનના સમાચાર સાંભળીને રામકૃષ્ણને ધણો જ ખેદ થયો હતો.

આત્માર સુધી પરમહંસદેવનું મહત્ત્વ જનપ્રમાણના જાણવામાં નહોતું આવ્યું. લોકો તેમને એક દિવાના સાધુ તરીકે જ ઓળખતા હતા, પરંતુ એ નિષ્કામી સાધુ હોવા ઉપરાંત યાનનો પણ ભડાર છે એ વાત કેશવ-ચંદ્રદારજી લોકોને જ્ઞાત થઈ ત્યાર પછી ધણી પ્રતિષ્ઠિત અને સુસંસ્કૃત લોકો પરમહંસના સમાગમમાં આવીને જીવનને સફળ કરવા બાંધપાશાળી થયા હતા.

આ દેશના નેમજ પરદેશના અનેક અગ્રગણ્ય પડિનો અને નેતાઓ તેમની મુલાકાતે આવતા જેમકે—પડિત ઇશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગર, પડિત શશંધર, ડૉ. રાજેન્દ્ર, ડૉ. સરકાર, ડૉ. બાકુડી, બલિમચંદ્ર ચેતરજી, શ્રી કુક, શ્રી વિલિયમ્સ, શ્રી મિસિર, માઈકલ, મધુસૂદન, કૃષ્ણદાસ પાત્ર, પડિત સ્વામીપદ, ડૉ. રામનારાયણ, ડૉ. દુર્ગાચરણ કાશીવાળા, પ્રસિદ્ધ તૈલજ સ્વામી વગેરે.

તેમના અત્યંત પ્રિય અને અતરંગ શિષ્યો ધણાખરા ૧૮૭૬ અને ૧૮૮૨ ના વચગાળામાં તેમને આવી મળ્યા હતા કે જે વખતે તેમનો ઉન્માદ જામી ગયો હતો અને નાના બાળકના જેવી તેમની અવસ્થા થઈ હતી.

તેમના અતરંગ શિષ્યો તેમની પાસે આવતા થયા ત્યાર પહેલાં પણ કેટલાક અગ્રગણ્ય ભક્તો અને જ્ઞાનીઓ તેમને મળવા માટે દક્ષિણેશ્વર આવતા હતા અરિયાદાના રહીશ, વચે વૃદ્ધ અને ધર્મપરાયણ ગૃહસ્થ કૃષ્ણ-કિશોર, કલ્કત્તાના શબ્દ મલિક નામના કેળવાયલા અને શ્રીમત ગૃહસ્થ, ન્યાયશાસ્ત્ર વિશારદ નારાયણ શાસ્ત્રી, ગૌરી પડિત, અચલાનંદ બરહાનના માણ મહારાજના દરબારી પડિત પદ્મનોયન, આર્ચસમાજના અદિપુરૂષ સ્વામી દયાનંદ અને એવા બીજા અનેક પ્રખ્યાત પુરૂષો સાથે એમનો મેળાપ થયો હતો કામારપુકુર જે તેમનું મુગ વતન હતું ત્યાંના તથા સિચેર અને સ્વામજીનરના ઇશ્વરપરાયણ અને ભક્ત હૃદયવાળા લોકો ધણીવાર તેમનો સત્સંગ કરવા આવતા.

એ ઉપરાંત બ્રાહ્મસમાજના આગેવાનો તથા સમાસદો પણ ધણીવાર તેમની સાથે સમાગમમાં આવતા. બ્રાહ્મભક્તો ઉપર તેઓ ધણી સ્નેહ

રાખતા હતા, અને ખાઠાબઠા પશુ તેમના તરફ ભક્તિભાવથી જોતા હતા. ખાઠાસમાજના ઉત્સવને પ્રસંગે તેમને નિમત્રણ થતુ અને તેઓ ખાઠાબઠાની સાથે મળીને હરીકીર્તન અને નૃત્ય કરતા, ત્યારે સમાજના સભાસભોના હૃદય પ્રેમભક્તિથી ૨ કચૂર બની જતા.

તેમના અનુયાયીઓની સંખ્યા ધણી વિશાળ છે તેમના કેટલાક પ્રસિદ્ધ અને કેટલાક અપ્રસિદ્ધ છે આ પુસ્તકમાં તેમના કેટલાકના નામ જોવામાં આવશે. હજી પશુ દિવસે દિવસે તેમની સંખ્યામાં વૃદ્ધિ થતી જાય છે મદ્રાસ, લકા, સયુક્ત પ્રાંતો, કુમાઉન, નેપાલ, મુગલ, રાજપુતાના પંજાબ, જાપાન વગેરે પ્રદેશોમાં શ્રીરામકૃષ્ણને પગલે ચાલવાની અભિનાયા રાખનારા અનેક આપુરૂપો છે એકલા એશિયાખંડમાં જ નહિ પણ અમેરિકા અને યુરોપમાં અને વિશેષ કરીને ઇંગ્લંડમાં અને સયુક્ત રાજ્યોમાં તેમના શિષ્યો છૂટા છવાયા ધણે સ્થળે છે.

નાટ્યશાસ્ત્રવિદ્યાર્દ સ્વર્ગસ્થ ગિરિશચન્દ્ર કોઇ એક સમયે પક્ષા નાસ્તિક હતા. એક વેળા પર્વત ઉપરથી પગ ખસી જતી વખતે એમના મુખમાંથી અકસ્માત્ ઇશ્વરશબ્દ નીકળી ગયો હતો, એટલા સારૂં પશુ એમણે પોતાના મનને ચિકાર દીધો હતો, વળી એ દારૂના શીશા ને શીશા ગટગટાવી જતા સભ્યસમાજમાં, સાધુજનો અને મુરબ્બીઓના દેખતા પશુ સુરાપાન કરતા તેમને લજ્જા આવતી નહિ. પરમહ મહેવાના સંમાગમમાં આવ્યા પછી ઇશ્વર ઉપર તેમને શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ હતી, એટલું જ નહિ પણ સુરાપાનની ટેવ પણ ધીમે ધીમે છુટી ગઇ હતી ગિરિશખાણુએ પાખળથી પરમહ સજ્જની ધણી સેવા કરી હતી પરમહ સ તેમને વીરભક્ત કહીને બોલાવતા ગિરિશને જોતાજ તેમને અપૂર્વ આનંદ થઈ આવતો પરમહ સજ્જના સમાગમથી ઉકુ તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતુ તેમણે રચેલા બુદ્ધદેવચરિત, મિલ્લમ મળ, નરસીહરામ અને રૂપસેના આદિ ગ્રંથોમાંથી એમનું ઉકુ તત્ત્વજ્ઞાન અને ધાર્મિકતા સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે.

પોતાના સમાગમમાં આવનાર અન્ય પશુ અનેક શિક્ષિતો અને યુવકોને પરમહ સદેવે આસ્તિક બનાવ્યા છે અનેક કુપથગામી મનુષ્યોને સહાયારી બનાવ્યા છે અને તેમનું મહાન કલ્યાણ સાધ્યું છે.

મોક્ષમાર્ગના પરમસહાયક તરીકેનું કાર્ય બ્રહ્મવનાર સદગુરૂને હિંદુઓ માતાપિતા કરતા પણ અધિક મહત્વ આપે છે, અને પરમહ સદેવ પણ એક એવાજ અસામાન્ય કૃપાળુ ઉપદેશ દોહને ઉપર કશું તેમ અનેકોના ઉદ્ધારક થયા હતા, પરંતુ ગુરૂપણુ કે મહાત્માપણુ તેમને લેણ પણ અધિક

માન ન હતું. અનેક દ્રવ્યોપાસક આડળરીઓ કરી બાધીને કે મન કુકળીને પોતાને ચૂરૂ મનાવવામા અને પછી ઇશ્વરને સ્થાને પોતાનીજ ઉપાસના કરાવી સભા-સમાજોમા પોતાના નામની જ્ય બોધાવવામા વડાઇ લે છે, તેવું કથુજ પરમહંસદેવને પસંદ નહતું, એટલુજ નહિ પણ તેમના સમક્ષ “ચૂરૂ” શબ્દ બોલવાનું સાહમ પણ કોઇ કરી શકતું નહિ “ચૂરૂ” કહેવા જતા તેઓ કહેતા કે “હાથ કોનો ચૂરૂ? એક ઇશ્વર જ સર્વનો ચૂરૂ છે.”

તેમની મુખાર્કિત સદા પ્રસન્ન રહેલી કર્તાપણાનું અભિમાન તો તેઓ-મા છેક જ નષ્ટવત થયુ હતું. તેઓ એમજ માનતા અને કહેતા કે “હું તો કથુજ કરતો નથી, જે કાંઇ કરે છે તે માતા જ કરે છે.”

પરમહંસના ભક્તવર્ગમા અનેક સ્ત્રીઓ પણ હતી જેમા કેટલીક સંન્યાસિનીઓ અને કેટલીક ગૃહસ્થાશ્રમી હતી.

દક્ષિણેશ્વરમા સ્ત્રીઓની આવજ શરૂ થઇ તે સમયના થોડા દિવસ અમાઉથી, પરમહંસદેવના પત્ની પણ પતિસેવા કરવાના અભિપ્રાયથી ત્યા આગ્યા હતા. પરમહંસ કોઇ કોઇ દિવસ તો એમને પોતાના ઘરમા પ્રવેશ કરવા દેતા અને કોઇ વખત નિષેધ કરતા એક દિવસ પરમહંસને ભાવવે-શમા આવેલા જોઇને તેમની પરીક્ષા કરવા ખાતર, માતા ઠાકુરાણીએ પૂછ્યુ કે, “હું કોણ છું?” પરમહંસે આનંદપૂર્વક કહ્યું કે, “તું મારી આનંદમયી માતા છું” માતાજીએ એ શબ્દો સાભળીને કહ્યું, “એવી વાત કહેશો નહિ પરમહંસે કહ્યું, “હું જાણુ છું કે, મા આનંદમયીએ એક રૂપે આ દેહને જન્મ આપ્યો છે બીજા રૂપે એ કાલીના મંદિરમા વસે છે અને ત્રીજા રૂપે મારી સેવા કરે છે.” પત્નીના ચક્ષુમાંથી જલ્દવારા પડવા લાગી અને તે દિવસથી એમણે એવી વાત કરવી છોડી દધને પતિની સેવામાજ ચિત્ત પરોવ્યુ. જે સ્ત્રીઓ પરમહંસદેવની પાસે જવાની હિંમત ધરી શકતી નહિ તેઓ માતાજીની પાસે જઇને બેસતી અને માતાજી તેમની આદરસંકાર કરતા.

સ્ત્રીઓ જગદ્યાતાજ સ્વરૂપ છે, એવો સાક્ષાત્કાર ન થાય અને ઇશ્વરને માટે હૃદયમા શુદ્ધ પ્રેમભક્તિનો ઉદય ન થાય ત્યા સુધી સ્ત્રીજન-તિથી દૂર રહેવાનો તે પોતાના શિષ્યોને ઉપદેશ આપતા, શુદ્ધ હૃદયની અને ઉચ્ચ કોટિની ભક્તિમતી સ્ત્રીઓની બાબતમા પણ તેઓ ઉપર કહેલા નિયમનું પાલન કરાવતા.

તેઓ પોતાના ઝોરડામા હિંદુ દેવ—દેવીઓના ચિત્રો રાખતા; એટલુંજ નહિ પણ શુદ્ધ ભગવાનની અને પ્રસુષિરતની છબીઓ પણ રાખી

હતી. એક હખીમા ઈસુખિસ્તને બાણે તેઓ સમુદ્રનું તોફાન શાંત કરતા હોય અને રૂબતા પીટરને બચાવતા હોય, તેવા ચીતમાં છે એ ચિત્ર હજી પથ્થુ તેમના ઓરડામાં છે

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસના સત્પદમાં તેમના પદ્મચિહ્ન સ્વામી વિવેકાનંદજી કહે છે કે —

“ શકરાચાર્યની અદ્ભુત બુદ્ધિ અને રામાનુજની વિશાળ ઉદારતાનું એક સામદ્ય સમેલન જેમા થયેલું હોય એવી એક બ્યક્તિની ભરતખડને આ જમાનામાં જરૂર હતી હિંદુસ્તાનની પ્રજા એક એવા મહાપુરૂષની રાહ જોતી હતી કે જે દરકે સંપ્રદાયમાં એક આત્માનું—એક ધર્મરતી શક્તિનું દર્શન કરે, જે પ્રાણીમાત્રમાં ધર્મરતે વિદ્યમાન રહેલો અનુભવે, જેનું ઉદાર હૃદય ભરતખડના અને ભરતખડની બહારના દેશોના દરિદ્ર, દુર્બલ અને પતિત મનુષ્યોને માટે દ્રીબુત થાય, જેની વિશાળ બુદ્ધિ તત્ત્વજ્ઞાનના કુટમા કુટ પ્રશ્નનું નિરાકરણ કરી શકે, જે ભરતખડના અને અન્ય પ્રજાઓના તમામ પરસ્પર વિરૂદ્ધ સંપ્રદાયોની એકતા અને સત્યતા સિદ્ધ કરીને પોતાની સમન્વય કરવાની અદ્ભુત શક્તિવડે બુદ્ધિના તીક્ષ્ણ વૈભવયુક્ત અને હૃદયની ઉચ્ચ ભાવનાયુક્ત સાર્વભૌમિક ધર્મનું દર્શન કરાવી શકે ”

“ ઉપર જણાવ્યા જેવો એક મહાપુરૂષ ભરતખડમાં થોડાજ વર્ષ ઉપર જન્મ્યો હતો અને અધીક વર્ષ સુધી તેના ચરણ સમીપ બેસીને તેમને ઉપદેશ સાંભળવાને હું બાંધશાળી થયો હતો એવા મહાપુરૂષના જન્મને માટે જ્યારે થોડા સમય આવ્યો, જ્યારે જનસમાજને તેની ખરેખરી જરૂર જણાઈ, ત્યારે તેણે દર્શન આપ્યું. આશ્ચર્યની વાત એ હતી કે તેનો જન્મ અને તેના જીવનનું કાયદેસર એક એવા નગરની (કલકત્તાની) પાસે હતું કે જે નગરનો સિદ્ધત વર્ગ પાશ્ચાત્ય ભાવનઓથી ઉન્મત્ત બની ગયો હતો, અને જે નગર હિંદુસ્તાનના ખીજા સ્થાનો કરતાં વિશેષપણે યુરોપિયનસાઈ બની ગયું હતું. આ મહાત્માની પાસે પુસ્તકોવા જ્ઞાન લેશ માત્ર પથ્થુ નહતું, તેઓ મહાબુદ્ધિશાળી છતાં પોતાનું નામ પથ્થુ પૂરૂ હખી શક્તા નહતા, અને તેમ છતાં પથ્થુ તેમના કથનને યુનિવર્સિટીના સર્વોચ્ચ તીક્ષ્ણ બુદ્ધિસ પદ ટ્રીનિટીએટા એકે અવાજે સ્વીકારતા હતા. એ મહાપુરૂષની મગજશક્તિ આગળ આપણે બધા નાના બાળક જેવા છીએ, તે એક વિલક્ષણ પુરૂષ હતા. ”

“ સર્વ ધર્મના મર્જામાં રહેલી સમાનતા—એકતાને પ્રકટ કરીને

તેનો વિસ્તાર કરવો એજ મારા ગુરુનો ઉદ્દેશ હતો બીજા ધર્મ સ્થાપકોએ પોતપોતાના નોખનોખા ધર્મોના ઉપદેશ કરેલો છે, અને તે ધર્મો તેમના પોતાના નામથીજ ઓળખાય છે, પરંતુ ઓગણીમળી સદીના આ ધુરધર મહાત્માએ એવું કશુંજ કહ્યું નથી અને કોઈ પણ ધર્મને ઉતરતો જણાવ્યો નથી, કારણ કે તેમને સ્પષ્ટ સમજાયું હતું કે —

“ સર્વ વિન્ન વિન્ન ધર્મો તે મૂળ એકજ આનાલનંત “સ-નાતત્ત્વ ધર્મની બુદ્ધી બુદ્ધી શાખાઓ છે. ”

“ એમના ઉપદેશ આજના જમાના માટે અસત ઉપકારક છે, એમ કું માનું છું એ મહાપુરુષની અંદર પરમાત્માની વિભૂતિનો પ્રકાશ હતો એ નિશ્ચયપૂર્વક માનવો એ ગરીમ પ્રાણીઓનો પુત્ર કે જેનો જન્મ બ-આળામાં કોષકે દૂરના અપ્રસિદ્ધ ગામડામાં થયો હતો, તેને આજે યુરોપ અને અમેરિકાના હજારો શિક્ષિત સ્ત્રીપુરુષો દેવતુલ્ય માનીને વંદન કરે છે, અને હજી પણ તેના ઉપાસકોની સંખ્યા અનેકમણી વધતી જાય છે, ઇશ્વરની ઇચ્છાનો ભેદ સમજવા કોણ સમર્થ છે? હે બધાઓ! જો તમે આ મહાપુરુષના જીવનમાં ઇશ્વરના ઉદ્દેશ અને પ્રેરણાનું દર્શન ન કરી શકો તો મારે કહેવું પડશે કે તમે અંધ છો જ-માધ છો. ”

+ + + + +

પરમહંસદેવની વ્યાધીમસ્ત દશામાં એક વેળાએ એક મનુષ્યે પ્રુછ્યું કે — “ મહારાજ! તમે એક મહાન યોગી છો ત્યારે તમે શરીરનો જશક વિચાર કરીને તમારા રોગને મટાડવાનો પ્રયત્ન કેમ નથી કરતા? ” પ્રથમ તો તેમણે કશો ઉત્તર આપ્યો નહિ, પરંતુ જ્યારે તે મનુષ્યે એના એ પ્રશ્ન બે ચાર વાર પૂછ્યો, ત્યારે તેમણે મૃદુરવરથી જવાબ આપ્યો કે, “ મારા મિત્ર! હું ધારતો હતો કે, તમે પણ એક મહાત્મા હશો, પરંતુ તમે પણ સંસારના બીજા મનુષ્યો જેવીજ વાતો કહેો છો, માર્ગ મન બે ઇશ્વરને અર્પણ કરેલું છે, ત્યારે તમે શું એમ કહેવા માગો છો કે તે પ્રાણુ લઈ લઈ અને શરીર કે જે આત્માનું એક બંધન જ છે, તેના ક્ષિત મટે તેની ચેતના કરે? ”

ઉપદેશોને તેઓ એજ સલાહ આપતા કે, “ પ્રથમ પોતાના રહેલા દોષોનેજ જ્ઞેવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરો, પોતાનાજ શરીરને અને આત્મશા-નને પ્રાપ્ત કરો, એટલે તેનું પરિણામ પોતાની મેળે જ બીજાઓ ઉપર થશે. કમલ પ્રદુક્ષિત થાય છે, ત્યારે તેમાં રહેલા મધુને મેલવવા માટે મધમાખીઓ આપોઆપ જ ફોલી આવીને એકઠી થઈ જાય છે

તેઓ કહેતા કે—

“ મનુષ્યમાં જેમ જેમ આત્મજ્ઞાનનો પ્રકાશ વધતો જાય તેમ તેમ તે સત્તા અને શક્તિમાં ખીલતો ચાલે છે. માટે સર્વ પ્રથમ એજ પદામને મેળવીને તમારા પોતાના જીવનને જ ઉન્નત બનાવો ”

વિવેકાનંદજી કહે છે કે —

“ જેમના મનમાં ધર્મને માટે ખરી લાગણી હોય છે તેઓ જ ઉપલી વાતને સમજી તથા પાળી શકે છે, અને જેમણે પોતે એ તત્ત્વનો સામ્રાટ્કાર કર્યો હોય છે, તેઓજ તેને લગતું જ્ઞાન ખીજીઓને આપી શકે છે તેઓજ મનુષ્ય જાતિના મહાન શિક્ષકો મધ્ય શ્રેષ્ઠ છે અજ્ઞાનના માઠ અધકારમાં જાનનો આપાદ પ્રકાશ પાડવાની ખરી શક્તિ માત્ર તેમના માંજ રહેલી હોય છે ”

“ ખરો ગુરૂ તેનેજ કહી શકાય કે જે વિદ્યુત્તરંગે એક વિદ્યાર્થી અ-
જવા શિષ્યની અવસ્થામાં આવી જાય, શિષ્યના આત્મામાં પોતાના આ-
ત્માને પ્રવેશાવે, શિષ્યના નેત્રોમાં પોતે નિહાળે, તેના કર્ણોમાં પોતે સાંભળે
ને તેના મનવડે જ તેની બધી વાતો સમજે, આવો ગુરૂજ શિષ્યને સત્ય
જ્ઞાનનું દાન આપી શકે છે ખીજાથી તે આપી શકતું નથી. સાધારણ
રીતે વિશ્વમાં જે કેટલાક વિદ્વાતક ગુરૂઓ આપણા જોવામાં આવે છે,
તેઓ કશુંજ હિત કરી શકતા નથી ”

“ ભાષા અને વક્તૃત્વશક્તિનો લેઠિના મનપર પ્રભાવ નથી પડતો,
કિન્તુ વક્તાની આત્મશક્તિ કે જે તેના પ્રત્યેક શબ્દ અને પ્રત્યેક વચનમાં
બ્યામ હોય છે, તેનો જ પડે છે ”

“ મારા આ કહેવાનો અનુભવ દરેકને મળી શકે છે ધરૂંકવાર આપણે
અત્યંત સુદર, મનોહર અને વક્તૃત્વ કળાથી ભરપૂર ભાષણો સાંભળીએ છીએ
અને તેમાં ભુદિના આશ્ચર્યકારક વાદવિવાદો બારેલા આપણા જોવામાં
છતાંપણુ આપણુ ઘેર જતાજ આપણુ તે સર્વ બૂઠો જઈએ છીએ. ખીજી તરફ
કોષ્ટવાર કોષ્ટ મનુષ્યના સુખમાંથી અત્યંત સરળ ભાષામાં બોલાયલા યોગ્યક
શબ્દોને પણ આપણુ મરણપર્યંત બૂધી શક્તા નથી અને તે શબ્દો આપણા
આત્માના એક ભાગરૂપ બની જઈને હિતમ પારણાઓ નિપજાવે છે. ”

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ પણ એવોજ ઉચ્ચકક્ષાના અસાધારણ મહાત્મા
હતા એમ દર્શાવતા વિવેકાનંદજી કહે છે કે —

“ મારા ગુરૂના જીવનનો પ્રથમ ભાગ આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં બ્યસ થયો હતો અને શેષ જીવનનો તેમણે તે જ્ઞાન બીજાઓને વહેચી આપવામાં બ્યસ કર્યો હતો.

“ એ અદ્ભૂત અને અલૌકિક મહાત્માના દર્શન માટે સહઆર્વાક જનો આવીને એકત્ર થતા અને તેમની ગ્રામ્ય ભાષા કે જોનો એકએક શબ્દ અદ્ભૂત શક્તિમાન અને જ્ઞાન પ્રકાશથી પ્રદીપ્ત હતો, તે સાબળવાની ઉત્કંઠા ધરાવતા. ”

x

x

x

‘ દિવસ રાતના ચોવિસ કલાકમાંથી વીસવીસ કલાક તેઓ ઉપદેશ આપવામાં વીતાડતા એ ક્રમ એક બે દિવસ નહિ, કિન્તુ માસોના માસો પર્યન્ત અખડ ચાલ્યા કરતો હતો અને ઉપદેશના ઉત્તમ પ્રવાહથી ભીંજાઈને જ્યારે જનસમૂહ વિખેરાઈ જતો, ત્યારેજ તેમને વિશ્રાંતિની વેળા મળતી હતી મનુષ્ય જાતિ માટે તેમના હૃદયમાં એટલો બધો પ્રમળ પ્રેમ હતો કે, પોતાને ત્યાં આત્મિક સાહચર્ય મેળવવા આવનાર મનુષ્ય દીનમાં દીન હોય તો પણ તેઓ કદાપિ નિરાશ કરતા નહોતા અતે વધારે બોધવાથી તેમને મળાનો એક દુઃખદૌરગ લાગુ પડ્યો, તોપણ પોતાનો એ ક્રમ તેમણે છોડ્યો નહિ, કોઈ પણ મનુષ્ય પોતાને મળવા આવ્યું છે, એવી જાણ થતાજ તેને તેઓ પોતા પાસે બોલાવતા અને શાંતિથી તેના સમસ્ત પ્રશ્નોના ચચાર્થ ઉત્તરો આપતા સારાસ કે વિશ્રાંતનો સમય માટે નિર્માણુજ થયો નહોતો.

x

x

x

“ મારા ઉપરથી એ મહાપુરૂષની તુલના કરતા નહિ હું હલકામાં હલકા થત જોવો છું. ”

x

x

x

x

“ એમનું સમગ્ર જીવન ઉપનિષદોના સમન્વયરૂપ હતું, એમના ઉપદેશ કરતા એમનું જીવન વિશેષરૂપે ઉપનિષદોના મુર્તિમાન ભાષ્યતુલ્ય હતું જાણે ઉપનિષદનું જ્ઞાનજ મનુષ્યરૂપ ધારણ કરીને પ્રકટ થયું હોય એવા તે મહાપુરૂષ હતા. ”

x

x

x

x

“ જો હું મારા આખા જીવનમાં એક પણ સત્ય જાહેર કરી શક્યો હોઉં તો તે સત્ય હું તેમની પાસેથી શીખ્યો છું ”

“ જો મેં મન વાણી અને કર્મથી એક પણ સત્કાર્ય કયું હોય, જો જમતનાં કોઈ પણ મનુષ્યને ઉપકારક થઈ પડે એવું એક પણ વચન મારા

સુખમાથી નીકળી ગયું હોય તો તેનાં ચચ અને નાંહ પશુ એ મહાપુરુષને જ છે.

+ + +

“ મારામાં જે કાંઈ જીવનપ્રદ, બળ પ્રેરનાર અને પવિત્રતા આપનાર શક્તિઓ હોય તે સર્વ તેમની પ્રેરણાનું અને તેમનાજ ઉપદેશનું પરિણામ છે, અથવા એ સર્વમાં તે પોતેજ રહેલા છે ”

+ + +

“ જે દેશમાં એવા મહાત્માઓ જેટલા અધિક ઉદભવે છે તેમજ પ્રમાણમાં તે દેશની અધિક ઉન્નતિ થાય છે, અને જે દેશમાં તેમનો અભાવ હોય છે તે દેશ અવનત અવસ્થામાં જ રહે છે. ”

x x x x

પ્રકરણ ૮૬ સું.

સ્વામી રામતીર્થ.

સ્વામી રામતીર્થનો જન્મ પત્રાગ્ર પ્રાતમાં આવેલા ગુજરાનવા ૧ જીલાના મરહૂવાળા નામના નાના ગામમાં સને ૧૮૮૩ના અક્ટોબર માસની ૮મી તારીખે ગોસ્વામી કુટુંબમાં થયો હતો.

હિંદી રામાયણના કર્તા મહાત્મા શ્રી તુલસીજીના વચમાં તેમનો અર્થ હતો, તેમના પિતાનું નામ ગોસ્વામી હીરાનંદજી છે. સ્વામીશ્રીનો જન્મ થયા પછી થોડાજ દિવસ થયા પછી એમના માતૃશ્રીનો દેહાંત થવાથી એમના કૌપિએ એમને ઉછેર્યા હતાં નાનપણમાં માતૃ ધાત્રણ નહિ મળવાથી શારીરિક પ્રકૃતિ કાંઈક નિર્જળ હતી, પરંતુ પાછળથી કસરતાદિ નિયમોથી તેમજ આત્મભજનના પ્રભાવે શારીરિક સ્થિતિ સુધારી હતી.

નાનપણમાં પોતાના ગામમાં જ તેમણે પ્રાથમિક શિક્ષણનો અભ્યાસ કર્યો હતો તે પછી વધુ અભ્યાસ માટે તે ગુજરાનવાડાની હાઈસ્કૂલમાં દાખલ થયા હતા ગુજરાનવાડા શહેરમાં આવી તે ત્યાંના એક ધનાઢગ્ન નામના સંજ્ઞાને ત્યાં રહેતા હાથ્યા ધનાઢગ્નને પણ તેમને પોતાને ત્યાંજ રાખ્યા સ્વામીજી અભ્યાસ કરવા ઉપરાંત જે સમય મળતો તે ધનાઢગ્નના સંત્સર્ગમાં જ ગાળતા હતા ધનાઢગ્ન જે ઉપદેશ કરતા તેને સ્વામીજી આનંદપૂર્વક સાંભળતા અને જ્યારે મોન રહેતા ત્યારે પોતે પોતાનું પુસ્તક વાંચતા તેઓ હંમેશા પોતાની પાસે એકાદ પુસ્તક તો રાખતાજ અને

જ્યારે જ્યારે અવકાશ મળતો ત્યારે ત્યારે તે વાગ્યા કરતા. ધનાભગતનો સ્વભાવો ઉપર અત્યંત પ્રેમ હતો. જ્યારે તેમણે મેટ્રીકની પરીક્ષા પાસ કરી ત્યારે તેમના પિતાશ્રીનો વિચાર તેમનો અભ્યાસ બંધ કરાવવાનો હતો. પરંતુ ધનાભગતે તેમને લાહોરની મિશન કોલેજમાં દાખલ કરાવી દીધી, જેથી તેમણે આગળ કોલેજનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો. અને તેમણે ત્યાં બી. એ. ની પરીક્ષા પ્રથમ નંબરે પાસ કરી. તેઓ ગણિતમાં અતિ નિપૂણ હતાં જેથી બી એ થયા પછી તેમણે લાહોરની સરકારી કોલેજમાં ગણિતનો વિષય લઈ બે વર્ષ સુધી અભ્યાસ કરી એમ એ ની પરિક્ષા પાસ કરી તેઓ એમ. એ થયા ત્યારે તેમની ઉંમર ૨૧ વર્ષની હતી.

તેઓ સવારમાં પાંચ વાગે ઉઠતા અને પાંચથી સાત વાગ્યા સુધી અભ્યાસ કરતા. પછી શૌઆદિથી પરવારી સ્નાન કરી કસરત કરતા અને તે પછી પડિતજી પાસે જતા રસ્તામાં ચાલતા પશુ વાચતા એકાદ કલાક પછી ત્યાં ભોજન કરીને તેમની સાથે ગાડીમાં બેસી કોલેજમાં જતા. કોલેજમાંથી ઘેર આવતા રસ્તામાં દૂધ પીતા અને મુકામ ઉપર થોડો વખત વિશ્રાંતિ લઈ નદી તરફ ફરવા જતા, ત્યાં અર્ધા કલાક સુધી ફરી પાછા આવતા બગીચામાં ફરવા જતા, પછી મુકામ ઉપર આવી અમાસીમાં ફરે ફર કરતા, ત્યાં અધારૂ થતું. ફરતી ફરતી વખતે પશુ તે વાચતા હતા અધારૂ થયે કસરત કરી દોવો કરી સાત વાગ્યા સુધી વાંચતા, પછી વાળુ કરી થોડીવાર વિશ્રાંતિ લઈ પાછા સાડાદસ વાગ્યા સુધી અભ્યાસ કરતા. તેઓ કહેતા કે જો આપણે આપણા જઠરને બરાબર સંભળીને ઉત્તમ સ્થિતિમાં રાખીએ તો આનંદ કિંવા સુખ, ચિત્તની એકાગ્રતા, કંથસ્તુ સતત સ્મરણ અને આત્મ વિશુદ્ધિ આદિ આપણને સહજ પ્રાપ્ત થાય છે. શુદ્ધિ અને મહત્ત્વ કરવાની શક્તિ તેથી સતેજ થાય છે.” તેઓ બેરાઈ થઈને થોડો બેતા અને જોટતુ ખાતા તે બરાબર પચાવતા હતા. તેમને પક્ષ્મ ઉપર સુવાળુ ગમતું નહોતું જેથી તે બોષ ઉપર સુતા અને હંમેશાં સવારે ચાર પાંચ વાગે ઉઠી વાંચવા બેસતા.

તેમના પિતા કોઇવાર તેમને મળવા માટે બોર્ડિંગમાં આવતા, પરંતુ તેમના શરૂ થો વારવાર ત્યાં આવતા હતા સ્વભાવના પિતાનો સ્વભાવ ધણીજ ભોળો હતો તેમને માત્ર હિંદી અને સંસ્કૃત આવડતું હતું સ્વભાવે શ્રી ધનાભગતને જ શરૂ તરીકે માનતા હતા, તે કહેતા કે મને જો કંઈ જ્ઞાન મળ્યું છે તે સર્વ ધના ભગત પાસેથી જ મળ્યું છે. કોલેજની સ્વ-એઆ સ્વમી શ્રી પોતાને ઘેર જતા હતા બી. એ. ની પરીક્ષામાં પ્રથમ

નંબરે પાસ થવાથી તેમને દર માસે ૧૦ રૂપિયા ફેલોશીપના મળતા હતા, તેમના થોડાક રૂપિયા પોતાના ખર્ચને માટે રાખી બાકીની રકમ તેઓ પોતાને ઘેર અથવા તો ગુરૂજીને ખર્ચને માટે મોકલી આપતા હતા.

તેઓ ખોરાકમાં એકાદ બે રોટલી અને દુધ લેતા, ઘણું ભાગે તે દૂધ પીનેજ રહેતા તેઓ હમેશા બે વખત દૂધ પીતા, અને પોતાના મિત્રોનું સ્વાગત પણ દૂધથીજ કરતા હતા પણ તેઓ કદી ખાતા નહોતા માસાહાર કરવો તેને એક મોટું પાપ સમજતા અને માદક પદાર્થોને ઝેર તુલ્ય માનતા તેઓ હમેશા પોતાક ઘણું સાદો પહેરતા હતા ગ્રીષ્મ ઋતુમાં એક ધોતીયુ અને એક પહેરણુ જ પહેરતા અને માથું ઉધાકું રાખતા બહાર જતી વખતે મલમલનો ફેટો બાંધતા ટોપી તો કદી પહેરતાજ નહિ શીયાળામાં ધાબળીનો ગરમ કોટ પહેરતા કાલેજનો અભ્યાસ પૂરો થયા પછી તેઓ સીવાલકોટની મિશન કાલેજમાં પ્રોફેસર થયા હતા ત્યાં પણ શિયાળામાં તે ગરમ કપડામાં માત્ર એક ધાબળીનો કોટ પહેરતા સાંજે અને સવારે તે કાલેજના વિદ્યાર્થીઓને પોતાની સાથે ફરવા લાઇ જતા અને તેમની સાથે આધ્યાત્મિક બાબતો ઉપર સવાદ ચલાવતા પાટયુત્ત તો તે કદી વાપરતા નહી, તેમનું માનનિઃ વૈયં અસાવારણુ હતું તેમની મોટી બેન ગુજરી ગયાનો તેમના ઉપર યત્ર આવ્યો ત્યારે તે વાચીને તેઓ રાવી નદી ઉપર ગયા અને ત્યાં એકાંતમાં ઇશ્વરને પ્રાર્થના કરી કે 'પ્રભો ! આ દુઃખ સહન કરવાની શક્તિ આપ કે જેથી શોક ન થતા મને નિરંતર ત્હારું જ સ્મરણુ રહે, અને ત્હારા અન્ય કર્તવ્યમાં હાનિ ન પહોંચે."

વનસ્પતિજી નામના એક સજ્જન તેમના સહાધ્યાયી હતા તે બંને જણુ ઘણું વખત સાથે રહેતા અને તેથી તેમને પરસ્પર ખાંદ મૈત્રિ થઇ હતી. શ્રી રામતીર્થ તેમને પોતાની સત્રગી વાત કહેતા હતા, એક દિવસ વનસ્પતિજીએ તેમને પૂછ્યું કે, તમારા હૃદયમાં ખરી ઇચ્છા શી છે ? કાલેજના છોકરાઓને ભણવાની કે બીજી કંઈ ? તેમણે જવાબ આપ્યો કે આ ભણવાનું કામ તો માત્ર થોડા દિવસનું છે, ત્રીપુત્રને માટે થોડું દ્રવ્ય સમય કર્યા પછી રાત્રિ દિવસ દેશાટન કરવું અને લોકોને ઉપદેશ કરવો એજ મારી અંતિમ ઇચ્છા છે જ્યાં જ્યાં જઇશ ત્યાં ત્યાં વિદ્યાર્થીઓને શીખવીશ બદલામાં થોડુંક દુધ મળશે તો ખસ, બીજા કશાની મારે જરૂર નથી, ઉપદેશ આપીને અવિદ્યા દૂર કરવી એજ મારું કર્તવ્ય છે.

સીઆલકોટ મિશન કાલેજમાંથી લાહોરની ફોરમેન ક્રિમિયન કાલેજમાં

અણ્ણિતના પ્રોફેસર તરીકે તેમની બદલી થઈ હતી ત્યાં તેમણે બે વર્ષ સુધી નોકરી કરી હતી. ત્યાર પછી લાહોરની ઓરીએન્ટલ કોલેજમાં તેઓ રીડર તરીકે રહ્યા હતા. સર્વ સ્થળે સર્વ શિક્ષકોનો સ્વામીશ્રી ઉપર અત્યંત પ્રેમ રહેતો હતો. તે વખતના સરકારી કોલેજના પ્રિન્સિપાલ મિ. કમ્પ્લે બેલ સ્વામીશ્રીની અસાધારણ શુદ્ધિને માટે કહ્યું જ અભિમાન ધરાવતા હતા. તેઓએ સ્વામીશ્રીને પ્રોવીન્સીયલ સીવિલસર્વિસની પરીક્ષામાં બેસવાને કહ્યું પરંતુ સ્વામીશ્રીની ઇચ્છા નહોતી જેથી તેમણે પોતાનું મન નમારી અશુભાર્થો નેત્રે કહ્યું હતું કે “ મેં મારો પાક વેચી દેવા માટે મહેનત કરી નથી, પણ તે વહેતી દેવાને માટે જ મહેનત કરી છે એક કારોબારી અમલદાર થવા કરતા હું એક શિક્ષક થવાનું વધારે પસંદ કરું છું ”

સ્વામીશ્રી કોલેજમાં પ્રોફેસર હતા ત્યારે જ ઇ. સ. ૧૮૯૭ ના અકટોબરમાં દિવાળીને દિવસે તેમણે આત્મવિશ્વાસ પ્રાપ્ત કરી લેવાનો નિશ્ચય કર્યો, તે વખતે તેમની ઉંમર ૨૪ વર્ષની હતી તેમણે તે વખતે પોતાના પિતાને એક પત્રમાં લખ્યું હતું કે—“ આપના પુત્રનું શરીર હવે વેચાઈ ગયું છે હવે ‘રામ’ને માફ એવો બેદ રહ્યા નથી આજે દિવાળીને દિવસે માફ શરીર આપી દેઈ મેં યુરોપને જીતી લીધા છે, હવે તમારે જો કાર્ક જેઈએ તે મારા માલીક પાસેથી માગી લ્યો. તે તરત જ તમને આપશે. આજે ૧૬-૨૦ દિવસથી તે માફ બધું કામ કરે છે તો પછી તમારું કામ કેમ નહિ કરે? તેમની જેવી આજ્ઞા હશે તેમ થશે. આપણું ગોસાઈયોનું ધન યુરુ મહારાજ જ છે, એ ખર્ચ ધન છોડી દઈ સસારના ખોટા ધનની પાછળ પડતું ચોગ્ય નથી ”

આ પછી બે વર્ષે તેમને વૈરાગ્યની ઉત્તમ દશા પ્રાપ્ત થઈ. અને સને ૧૮૯૯ની આખરે કોલેજની ગણિતના પ્રોફેસરની જગ્યા તેમણે છોડી દીધી અને હિમાલય તરફ ચાલી નીકળ્યા. તે વખતે તેમને ૨૬ મુ વર્ષ ઉંમર ૨૭ મુ વર્ષ બેઠું હતું, તેમનું લગ્ન થયેલું હતું તેમને બે પુત્ર અને એક પુત્રી હતા મોટા પુત્રનું નામ મદન મેહન અને નાનાનું નામ બલ્લાનદ હતું. તેમણે હિમાલયમાં જઈ કઠિન તપશ્ચર્યા કરી અને બ્રહ્મ વિદ્યામાં નિપુણતા મેળવી ત્યાં જ્યાં પછી એક વર્ષની અંદર જ તેમણે સન્નાયસ લીધા. તે પછી ચોક્કસ મહિનામાં તેમને પૂર્ણતાની સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ અને ચૈતન્યજ્ઞ મેળવ્યું તે પછી બે વર્ષે ધર્મ મહોત્સવ પ્રમંજે તેઓ મધુરા આવ્યા હતા ત્યાં તેમના ઉપદેશ સાંભળવાને એટલા બધા લોકો આવતા કે કે તંબુ કે મંડપમાં તેઓ માઈ ન શકવાથી તેમને યમુનાના પટમાં બાંધ-

ખ્યાનો આપવા પડતા. ત્યાં પણ ટાઢ તડકો, કે પવન કાઢને નહિ મણુતા ધણું મનુષ્યો એકઠા થતા અને સ્વામીજીની પાછળ જ ભમતા.

સને ૧૯૦૨માં સ્વામીશ્રી પ્રવાસે નીકળ્યા અને ત્રણ વર્ષમાં મિસર, અમેરિકા, જપાન વિગેરે દેશોમાં જઈ આવ્યા આ ત્રણ વર્ષમાં તેમણે લોકોને પુષ્કળ ધર્મોપદેશ કર્યા છે તે છતાં તેમણે પોતાની આત્મીક ઉન્નતિની સાધના બંધ કરી નહોતી, લક્ષ્મીની તેમણે કાંઈ પણ દરકાર રાખી નહોતી છતાં આખી દુનીયાને પ્રવાસ કર્યો હતો. સ્વામીશ્રી અમેરિકામાં હતા ત્યારે ત્યાંના યુનાઇટેડ સ્ટેટસનો પ્રેસીડેન્ટ જામ સ્વામીશ્રીના દર્શન કરવાને માટે બે વખત તેમની પાસે આવ્યો હતો. તેણે સ્વામીજીને પૂછ્યું કે આપને કાંઈ જોઈએ છીએ ? ” ત્યારે તેમણે કહ્યું કે રામને કાંઈ વસ્તુની જરૂર નથી તો તે શું માગે ? આશા વિશ્વની દોલત અને બાદશાહોની બાદશાહી પણ “રામ” નીજ છે ‘રામ’ બાદશાહનો બેપરવા છે, અને બાદશાહોને બાદશાહ છે ચાર્યના કરવાને માટે શું તેણે સન્યાસ લીધો છે ? ના ” •

અમેરિકાના લોકો “રામ” ઉપર ઝેટના બધા મોહી પડ્યા હતા કે તેમની ક્ષુધા તૃપ્ત કરવાને માટે રામને એક દિવસમાં છ છ વખત બાળ્યાનો આપવા પડ્યા હતા ત્યાંના ધણી લોકો ‘રામ’ના ઉપદેશના ખરા બોક્તા બન્યા હતા અને કેટલાક તો તેમને પેગંબર કે ધર્મશરો અવતાર માનવા લાગ્યા હતા પોતે કેલીફોર્નિયામાં અપેલા ભાષણ માટે ત્યાંના એક વર્તમાન પત્રમાં એક લેખ આ પ્રમાણે આવ્યો હતો — “હિંદુસ્થાનમાં હિમાલય પર્વત ઉપર અતકર્ષ ઝાની યોગીઓ રહે છે એમ અમે આજ સુધી સાબળતા હતા, પરંતુ અમે આજે તેમાંના એકને નજરે જોઈએ છીએ આ સ્વામીશ્રીનું અગ્રાધ જ્ઞાન જોઈને એમ લાગે છે કે નવા જગતના જ્ઞાનની અથવા સુધારાની દિશા બૂલભરેલી છે, આ તરફ એક પણ રામતીર્થ થયો નથી અને ભવિષ્યમાં થવાના ચિન્હ પણ હજી દેખાતા નથી”

સ્વામીશ્રીએ બે વર્ષના ટુક સમયમાં અમેરિકામાં કેટલું બધું કાર્ય કર્યું અને તેની અમેરિકન લોકો ઉપર કેટલી બધી અસર થઈ હતી તેનું વર્ણન કરી શકાય તેમ નથી.

સ્ટીમરનો પ્રવાસ કરતી વખતે સ્ટીમરમાંના અમેરિકન લોકોને સ્વામીશ્રી અમેરિકન જ છે એમ લાગતું અમેરિકા જતા પહેલાં જપાન જતી વખતે જ જપાનીઓને સ્વામીશ્રીને મળવાનો અને વાતચીત કરવાનો લાભ આવ્યો હતો તેઓ પાછળથી કહેતા કે સ્વામીશ્રી હજી અમારી ઔરડીમાં

જા છે એમ અમને લાગે છે તેમનું ઉચ્ચ અને લઘુ રૂપ જ અને જામવે પોતાકે જોઇ અમને અમારા પરદૃષ્ટી દેહાએલા મિત્ર શીજીમા જવાળામુખીનું સ્મરણ થાય છે જાપાનમા ટાકીઓ ઇમ્પીરીઅલ યુનીવર્સિટીની સસ્કૃત પાઠશાળાના પ્રેફેસર તાકા કાસુએ સ્વામીશ્રી વિષે “ પૂર્ણત્વ પામેલા ખરા હંદી તત્ત્વવેત્તા મહે એમનેજ જાણ્યા.” એવા ઉદ્ગાર કાઢ્યા હતા. સ્વામીશ્રી ઇજ્જતમા ગયા ત્યારે ત્યાના મુસલમાનોએ તેમનો ઉત્તમ સત્ત્વર કયો હતો તે લોકોની ઇચ્છાથી તેમણે ત્યાની એક મસ્જિદમા ફારસી ભાષામા વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું અને તે લોકોને બહુજ ગમ્યું હતું.

અમેરિકામા એક જણે સ્વામીજીને પૂછ્યું કે, પૈસા વગર તમને કેમ ચાલશે ? તેને સ્વામીશ્રીએ જવાબ આપ્યો કે, ‘રામ’ને જેની જરૂર પડે છે તે વસ્તુ એની મેળેજ નેને આવી મળે છે, કારણ કે ‘રામ’ આખા વિશ્વને ચાહે છે, એટલે આખું વિશ્વ ‘રામ’નેજ ચાહે છે, પછી જોઇએ તો ‘રામ’ અમેરિકામા રહેતો હોય કે હિંદુસ્તાનમા રહેતો હોય પણ આખું જગત ‘રામ’નુંજ ધર છે.

સ્વામીશ્રી સદા ૐ એ પ્રણવમંત્રનો ઉચ્ચાર કર્યા કરતા હતા. ઉપ-દેશ કરતા પણ વચ્ચે એકાએક જોસ્થી તેઓ પ્રણવનો ઉચ્ચાર કરી જતા. અમેરિકાના પર્વતમા ઝાડીઓમા જ્યાં ‘રામ’ જળને રહેતા ત્યાં ૐકારનો અન્યાહતપ્વનિ સજળાળા કરતો અને તેથી આકાશ ગાજી રહેતું મીસીસિ વેક્ષમન નામની એક અમેરિકન સ્ત્રી ‘રામ’ ની ભક્તિમા એટલી બધી લીન થઇ ગઇ હતી કે એવી સ્ત્રી આ વિશ્વમા પોતાના છોકરા ઉપર પ્રેમ રાખનારી પણ નહિ હોય, તે બાઈ વૃદ્ધ હતી હિંદુસ્તાની ભાષા સમજી શકતી નહોતી તોપણ તે ‘રામ’ને મળવા માટે પંજાબમા આવી હતી.

અને કેટલાક વર્ષો સુધી અહીં રહી ‘રામ’ ની જોડે જંગનોમા ફરી-ફરીને રામના ઇશ્વરી પ્રેમમા લીન થઇ હતી, પછી અમેરિકા જતા પહેલાં લાહોર અમૃતસર અને ‘રામ’ની જન્મભૂમિ મરાઠીવાહ્યા એ શહેરો તેણે જોયાં હતા જે ઝોરડીમા રામનો જન્મ થયો હતો તે ઝોરડી, જે નિશા-ળમા નાનપણમા તે બપ્પા હતા તે નિશાળ અને જે ઘરમા બેગીને તે રમતા તે ઘર જ્યાં બેસીને તે વાચતા તે જગ્યાએ સર્વ સ્થળો તેને ધણું ગમતા ‘રામ’ના છોકરા, તેમની પત્નિ અને તેમના ધરના માણસો સૌના ઉપર તેને પ્રેમ હતો. તે સદા ૐ એ પ્રણવ મંત્રનો જપ કરતી એટલુંજ નહિ પણ પોતાના પોપટને પણ તેણે એ મંત્રોચ્ચાર કરતા શીખવ્યું હતું જે દેશમા સ્વામીશ્રી જતા ત્યાના લોકોની પણ વેક્ષમન જેનીજ સ્થિતિ થતી

હતી. અમેરિકા જાપાનમાં ભણવા જતા વિદ્યાર્થીઓને માટે તે દેશમાં સવડ કરવાનો સ્વામીશ્રીએ ઘણું પ્રયત્ન કર્યો હતો અને તે સફળ પણ થયો હતો. અમેરિકામાં ‘સ્વામી રામ સોસાયટી’ એ નામની સંસ્થા સ્થપાઈ છે અને તે વિદ્યાર્થીઓને ઘણી ઉપયોગી ચંદ્ર પડી છે.

સ્વામીજી પૃથ્વી પર્યટન કરીને સને ૧૯૦૫ માં પાછા હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા તેમના આવ્યા પછી મથુરામાં તેમના કેટલાક શિષ્યોએ સ્વામીશ્રીને નવી સંસ્થા સ્થાપવાનો આગ્રહ કર્યો પણ સ્વામીશ્રીએ તે વાતની ના પાડી અને કહ્યું કે “હિંદુસ્તાનમાં કામ કરતી બધી સંસ્થાઓ આપણીજ છે જેથી તેમના દ્વારા આપણે કામ કરવું ” તે પછી તે આનંદના ઉમરાળી નેત્રા બંધ કરી, હાથ પહેળા કરી આ પ્રમાણે બોલ્યા — “ક્રિશ્ચિયન, હિંદુ, પારસી, આર્યસમાજ, શીખ, મુસલમાન, કિબલુના મ્હારા પ્રિય ઈશ્વરેવાના ભરતભૂમિના અનપાણીથી જેમના અસ્તી, સ્નાયુ, રક્ત અને મસ્તક બધાયા છે, તે સર્વ માણસો મ્હારા બધુઓજ છે, અરે ! મારા આત્માઓજ છે ! તેમને કહો કે હું તેમનો છું. હું માનો સ્વિકાર કરું છું હું કોઈને દુર રાખતો નથી હું પ્રેમ છું, પ્રેમ એ પ્રકાશનો કિરણોની પેઠે સર્વ વસ્તુઓને પોતાના તેજની દીપાવે છે. ખરેખર હું પ્રેમનો સાગર છું. મારો સર્વ ઉપર સરખો પ્રેમ છે જે કોઈ આ પ્રેમમાયરમાં કુગતી મારશે તે નિઃશય પ્રેમમય બનશે વધારે તો શું પણ જે કોઈ શત્રુભાવે આવશે તેને પણ હું પ્રેમથીજ આશિર્વાદ આપીશ મારા પ્રેમનો પ્રવાહ એવે પ્રચંડ છે કે શત્રુતા તેમાં ક્યાંએ ડૂબી જશે ” સ્વામીજીનો વિશ્વબાપી પ્રેમ અને નિશ્ચયઆત્મશાંતિ કેવી હતી તે ઉપરના શબ્દોથી જણાઈ આવે છે.

તે પછી સ્વામીજી ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં કેટલાક મુખ્ય શહેરોમાં ગયા, અને ઠેકાણે ઠેકાણે વ્યાખ્યાનો દ્વારા ઉપદેશ કરીને પછી પર્વત ઉપર રહેવા ગયા તા ૧૫ મી ઓગસ્ટ ૧૯૧૬ ને રોજ સ્વામીજીના પરમ ભક્ત હરિજી, પૂરણજી અને અમૃતસરના પંડિત જગતરામજી તેમના દર્શનાર્થે પર્વત ઉપર આવ્યા હતા, આ ત્રણે ભક્તો લાડોરથી દહેરાદુન અને રાજપુર ચંદ્ર મસ-રીના પકાડ ઉપર ચડ્યા અને ત્યાંથી પર માંદન ઉપર આવેલા તિહરી નામના સ્થળે આવી પહોંચ્યા ધનાડીગી આગળ જતા એક ઘણુંજ સુંદર વન આવ્યું. ત્યાં હજારો જાતના ફુલો હતા, તેમના નામ અને સૌભાગ્ય અપૂર્વ હતાં. રૂપેરી પાણીથી ખળખળ વહેતા ઝરા, ઘેર અગ્નિ, બરફથી દેવદાસ ગંગોત્રીના શિખર વિગેરે હું કદી બૂલી શકીશ નહિ એમ હરિજી કહે છે જરાક આગળ જતા તેમને એક પકાડી માણસ મળ્યા. તેના

કપાળ ઉપર તેજ, અને નેત્રોમા આનંદ ચમકેનો હતો. અમને જોતાજ તે દોડેનો આવ્યો અને પૂરણુના પગ ઉપર મરાક મૂકીને કુંઝ એમ બોલવા લાગ્યો. ‘રામ’ બાદશાહના દર્શન કરવા નીકળ્યા હો કે ? એમ તેણે અમને જોઇ પૂછ્યું, અમે હા પાડી, તેથી તેણે હાથ જોડી વિનની કરી કે, “ મને પણ તમારી સાથે તેડી જવ. હું રસ્તામા તમારી સેવા કરીશ. જે રામ ભગવાનના દર્શનને જાય છે, તેમને રસ્તા ખતારીને તેમની સેવા ચાકરી કરવાની મને આત્તા છે, ” આ સાંભળી પૂરણુએ પોતાના સાથીઓને કહ્યું કે “ આનુ નામ મસ્તરામ છે “ રામ ” ના સત્સંગમા એણે કેટલાક દિવસો ગાળ્યા છે, તેમની કૃપાથી તે ઇશ્વર બન્યો છે, અને પ્રણુરોચ્યરતુ ગાન કરતો જગલમા ફર્યા કરે છે ” પછી મસ્તરામ સૌને લઈ ચાલ્યો અને થોડીવારે અમે સાથે તિકડી આવી પહોંચ્યા ત્યા પૂરણુ શેઠ મુરલીધરના બાગમા રામાનંદ સ્વામીના દર્શન કરવા લાગ્યા, એ રામાનંદ સ્વામી રામતીર્થના શિષ્ય હતા, તેમનું પ્રથમનું નામ તુષારામ હતું. તેમણે બપોર આપી કે સ્વામીશ્રીને પહોડ અહીંથી ૫૦ માઈલ દુર છે માર્ગ ધણોજ વિકટ છે અને ડગલે ડગલે જવાનું જોખમ છે ચોમાસુ હોવાથી નદીનાળા પૂરથી ઉભરાય છે પર્વત ઉપરથી મોટા મોટા પથ્થરો ઘુટી પડે છે કોઈ કોઈ જગ્યાએ તો રસ્તો માત્ર ચાર ચાર પાય પાય તસુજ પહોળો હશે. આ બધું સાંભળી અમે પ્રથમ તો સર્વ દીક્ષા થયા પણ પાછળથી વિચર કર્યો કે મરણુ કંઈ હોડે તેમ નથી, ગમે ત્યારે પણ આવશે જ તો પછી રામભગવાને પીત્તરે બલિદાન કેમ ન આપવું ? તિહરીના મહારામએ તેમની સાથે ત્રણ નોકરો આપ્યા, જેથી સર્વ નીકળ્યા અને ઘુટી જઈ મુકામ કર્યો બીજે દિવસે બહલંગ ગગાને કિનારે રૂપ માઈલ સુધી ગયા, પછી એક સુદર ઝરો આવ્યો આગળ જા તો દશ દશ પદર પદર ડગલે જ ઝરો આવવા લાગ્યા ત્યાર પછી તેઓ વસિષ્ઠ મનાને કિનારે કિનારે આવવા લાગ્યા સ્વામીશ્રી રહેતા હતા, તે પહોડમાથી વસિષ્ઠમા નીકળ્યા છે તેમને બે દિવસ સુધી પરંતતા ભયકર રસ્તાઓ ઉપર ચાલવું પડતું ત્રીજે દિવસે સત્વચ્છુથી ભરાઇ ગયેલી જમીન ઉપર બેઠે ચાલ્યા જતા હોય તેમ સૌને લાગવા માંડ્યું ઉપરજ ‘રામ’ ભગવાન રહેતા હતા ! અકાહા ! કેવો આનંદ ! જાણે પવિત્રતાનો વરસાદ વરસતો હોય ! એ પહોડ, એ આનંદભરનનું વર્ણન કરવાની કોની કલમમા સક્તિ છે ? આખું જગલ પહોડી ઝરાઓથી ભરેલું હતું જરાક આગળ જતાં ‘રામ’ ભગવાનની પર્ણકુટી નજરે પડી ભગવા કપડા મુચવર્તી

હતા કે આખી દુનિયાનો આદેશાહ અહીંઆજ છે. કોઇના મનમાં કંઈ દુઃખ રહ્યું નહિ, હરિજી તો દોડીને ‘રામ’ બગવાનના ચરણમાં આબોધી પડ્યા સ્વામીશ્રીએ તુરતજ તેને ઉઠાડીને હૃદયે ચાખ્યા અને ખડખડ હસીને તે બોલ્યા —“ બેટા ! તું આવ્યો ? ઠીક થયું ચાલ હું તને તપ્ત ઉપર બેસાડુ છું ” એમ કહીને સામે પડેલી ઉચી શીરા ઉપર તેને બેસાડીને પોતે ઉભા રહ્યા અને બોલવા લાગ્યા —“ પ્યારા બાઈ ! આ જો પર્વ-તોનો કેવો કિસ્સો બન્યો છે ! આ સુંદર પહાડી હવા, ચળકતો સૂર્ય, વાહાયુકા વહેતા ઝરા તહારા યશોમાન કરે છે ! એ સૌમાં તુજ છે. શોક શાનો ? બય શાનો ? તું શુદ્ધ આત્મદેવ છે. ” હરિજી લખે છે કે,—“ તે વખતે અમારી સ્થિતિ હું વર્ણવી શકતો નથી ‘રામ’ બગવાનની શોભા અવર્ણનીય હતી જો વિશ્વમાં ક્યાઈ ધશ્વર હોય તો તે અત્યારે આ સિલા ઉપર જ બેઠો છે એમ સૌને લાગતું હતું, ”

હરિજી આવી પહોંચ્યા પછી સ્વામીજીએ એક પહાડી ઊંઠરાનેબોધા-વીને ચાર શેર દુધ જવદી લાવી આપવા કહ્યું, ત્યાર પછી તેઓ બોલ્યા કે —“ બેટા ઉત્તર કાશી અહીંથી બે દિવસના રસ્તા ઉપર છે પવાડી કાઠાનો પ્રસિદ્ધ પર્વત અહીંથી ૧૮-૨૦ માઇલ છે કેદારનાથનો આશ્રમ પણ બે દિવસના રસ્તા ઉપર છે એ સ્થળો તમને બતાવવાને માટે ‘રામે’ ચુટી રાખ્યા છે મરજી થશે ત્યારે જઈશું. બીજો કોઈ સ્થળ ન જવાય તોપણ પવાડી કાઠાનો પર્વત જોવા તો અવશ્ય આવવું જ પડશે ‘એટ-લામાં પૂરુણ વગેરે આવી પહોંચ્યા અને સૌ મળી પર્ણકુટીમાં જઈ બેઠા એક પર્વતના ઉચા શિખર ઉપર લગભગ એક ફક્ત જ નેટલું મેદાન છે. પર્વતની તળેટીમાં એક બાજુએ વસિષ્ઠગંગા વહે છે, બીજી બાજુએ માઈબો સુધી ઉચા પર્વતોની હાર ભીંતની પેઠે આવી રહી છે જ્યાં ત્યાં નિર્મળ પાણીના ઝરાઓ ખળખળ વહે છે. જમીન ઉપર વચ્ચે વચ્ચે સુંદર પુષ્પો પોતાની શોભા બતાવે છે આ પર્વતો વચ્ચે બે માઈલ સુધી મોટા મોટા પહાડી પથરાયો પડેલા છે તેમાંના એક ઉપર પાટીયા ઉભા કરેલા જજીવ છે, તેજ ‘રામ’ ની પર્ણકુટી છે તેની લગાઈ લગભગ ત્રણ અને પડોળાઈ બે ગજ હશે. અંદર શું છે ? પાંચ જ નાની નાની પેટીઓ અને તેમાં પ્રુસ્ત્રી સિવાય બીજી કંઈ નહોતું ચારે વેદ અને વેદાંતના આજ સુધી લખાએલા સંસ્કૃત ગ્રંથો હતા. મૌલાના રૂમ, સમ્પત્તિ વગેરે ફક્ત આ અને એમર્સન, વોલ્ટ, મિલ્ટન વગેરે અંગ્રેજ ગ્રંથકારોનું ‘રામ’ ના દર-બારમાં સાઈ માન હતું. પાળબી જીલ્લાશાહ અને ચોપાળસિંહને પણ ‘રામ’

ના દરબારમાં સ્થાન મળ્યું હતું એક પેટીમાં રામે પોતે લખેલા અર્થે હતી, એક મોટો શબ પશુ રાખ્યો હતો પહોડના ઉચા સિખરોએ પહોચતા જ એ શખને જોરથી પુકવામાં આવતો એક ખુણામાં એક નાનું સરખું કરવત પશુ હતું, એની વતી પાટીઆ વહેરીને દેવામીત્રી ઝરાએ ઉપર પૂછ બાધતા.

દુધ આવતા જ તે સૈન્યે આપવામાં આવ્યું, બે ત્રણ પ્યાલા દુધ પોતાના નાળિયેરના (કાચલીના) પ્યાલામાં લઇને દેવામીત્રીએ પીધુ. પછી ખડખડ હસી પડીને બોલ્યા - “ દુનિયામાં જ્યાં ત્યાં આનંદ પ્રસરી રહ્યો છે, ખટી ખટપટ જતી રહી, અહા ! કેવી શાંતિ છે ! આજ ‘ રામ ’ તમને ફરીથી કષ્ટ કહેવાનો છે ” હુરિજી તરફ જોઇને ફરી બોલ્યા કે. આપણા ચારે વેદ અહીંયા રાખ્યા છે ‘ રામે ’ એ અર્થે ધણીવાર વાંચ્યા એને ખરું જોતા છેવટે શ્રાવણવિદ્યા સિવાય બીજું કંઈ ‘ રામ ’ ની નજરે પડતું નથી, એમ કહીને સ્મિત કરીને એક પેટીમાંથી એક અથ કહાડીને દેવામીત્રી છુદ્ધાશાહના વાક્યો સંભળાયા લાગ્યા તેમની જિજ્ઞાસા કેવું અદ્ભુત બંદુ હતું ! શબ્દો પશુ કેવા નીકળતા હતા ! જાણે ઉત્તમોત્તમ મોતીઓની માળાનાં મોતી સરી ન પડતા હોય ! વૈરગપૂર્ણ વાક્યો સંભળાવતા સંભળાવતા દેવામીજીના નેત્રોમાંથી અશ્રુધારાઓ ચાલી રહી અને અન્ય સૌ ધ્યાનમાં લીન થઇ ગયા પછી દેવામીત્રીએ વેદમાંથી કેટલાક મંત્રોના અર્થ તેમજે ઉત્તમ રીતે કરી બતાવ્યા એવા અથ હુરિજીએ કાઈ વખત ક્યાં નહોતા વેદમાં કેટલા સુન્દર બાવો બર્વા છે તે દેવામીજી બ્યારે ત્યારે બતાવતા.

બપોરે બે વાગે દેવામીજીએ ફરમાવ્યું કે “ બહુ મોડું થઇ ગયું, હવે ભજન કરો ” દેવામીત્રીને થોડુંક ખાવાનો હુરિજીએ બહુજ આગ્રહ કર્યો દેવામીજીએ કહ્યું કે “ ભોજન કરવું મૂંઝી દીધાને ધણા દિવસ થઈ ગયા એ તને માલુમ નથી ? સાજ સવાર થોડુંક દુષ્કળ પીને રહું છું ” પૂરણજીએ પણ બહુ આગ્રહ કર્યો સૈનો અત્યંત પ્રેમ જોઇને દેવામીજી ઉઠ્યા અને “ ઠીક ત્યારે ચાલો ” એમ કહી ખીચડીના બે ત્રણ કાળીઆ ખાવા પછી ઉઠીને બોલ્યા કે “ તમારી મરજી પ્રમાણે મ્હે ખાધું, હવે તમે શાંતિથી જાઓ ”

એ આશ્રમથી ૬૦ માઈલ ઉપર નારાયણ દેવામી રહે છે એમ સૈને માલુમ પડતાં તેમને પણ જોશાવવાની દેવામીજી પાસે આગ્રહ માગી, અને તે મળતા જ પૂરણજીએ એક માથુસને પત્ર આપી તે તરફ મોકલ્યો.

સાજે સુમારે ચાર વાગે સ્વામીજીમે ફરીથી ઉપદેશ કરવાનો આરભ કર્યો, “પરો આનંદ ક્યા સ્વત્રતા, ફક્ત ઇશ્વરમ-સત્યમા, રામમા રહેવાથી જ મળે છે” એ ઉપદેશનો વિષય હતો “ઇશ્વર ત્રિતાય બીજી ક્ષણ વસ્તુ સંત્ય નથી, એ નિયમ ઉપર વિશ્વાસ રાખીને જે ચાલે છે તેને કંઈ દુઃખ થતુ નથી જ્યારે મનુષ્ય જગતની વસ્તુઓને સત્ય અને ઇશ્વરને અસત્ય માનવા લાગે છે, ત્યારેજ તેને કનેશ-આપત્તિ આવી મળે છે” સ્વામીજીમે વળી કહ્યું કે “જુઓ, પૈપ્પાનો સ્પર્શ પણ ન કરતા ‘રામ’ આખી દુનિયાની સફર કરી આવ્યો, એ આ મહાન કાયદો પ્રમાણે વર્તવાને લીધેજ, એ કાયદો પ્રમાણે આનંદની આગળ દોહત ગુનામ બની રહે છે, અને દૈવ (વિજય) તેનો ચાકર બને છે સૂર્ય, ચંદ્ર અને તારાઓ તેની ઇચ્છાનુસાર ચાલે છે, અને ઇંદ્ર, વરુણ તથા કુમેર તેનો હુકમ ઉઠાવવાને તૈયાર રહે છે,” ત્યાર પછી સ્વામીજીએ પોતાનું જીવનવૃત્તાંત કહીને એ કાયદો સિદ્ધ કરી બતાવ્યો. સાજના ચારથી રાતના સાડાચાર વાગ્યા સુધી ઉપદેશ ચાલુ રહ્યો અતમા સ્વામીજીએ કહ્યું કે —“હવે ચાલો, સૂપ જાઓ, પણ ખ્યાનમા રાખજો કે સૂત્રી વખતે ‘રામ’ ને સાથે લઇને સૂતે નિદ્રા તમને ‘રામ’ થી છૂટા પાડી શકતી ન જોઇએ” હરિજી મોટે પરાઢીએ ઉઠીને જુએ છે તો સ્વામીજી પ્રથમ જમન થએલા છે તેઓ બોલ્યા —“હું સદા જમનો જ છું, વિવેકનો તાપ લાગ્યો ત્યારથી મ્હારી આખો મીચાઇજ નથી

પૂણ્ણજીએ વગેને સૌ ઉઠીને નિત્ય વિધિ આટોપી સ્વામીજીની સેવામાં હાજર થયા વિખ્યાત જર્મન તત્ત્વવેત્તા શોપનહોરના જીવનવૃત્તાંતની વાતો કહીને સ્વામીજીએ સૌને ખૂબ હસાવ્યા અને એમ સિદ્ધ કરી બતાવ્યું કે, શોપે હોરને કનેશ થવાનું મુખ્ય કારણ તેણે આ મોટો કાયદો તોડ્યો એજ હતું

બપોરે સ્વામીજીએ હરિજી પાસે કેટનાક લોકોને કાગળો લખાવ્યા. તેમા એમ લખ્યું હતું કે —“જો ‘રામ’ ને મનવાની ઇચ્છા હોય તો સ્પષ્ટરૂપરની અદર આવી મળી જવું, નહિ તો પછી મળી શકાશે નહિ.” “જાણ છે” આ બવિખ્યાણી નહોતી, એમ કોણ કહી શકશે ?

ઉપર કહેલી પર્ણકુટીમા નિવાસ કરી તા ૧૭ મી અક્ટોબર ૧૯૦૬ સવત ૧૯૬૭ ના આશ્વિન વદ અમાવાસ્યાને શુક્રવારે એટલે દિવાળીને દિવસે ૩૩ વર્ષની ઉમરે સ્વામીજીએ જેને પોતે સદા મળી કહેતા અને જેની હહેરામા તે સદા આનંદ રહેતા તે મર્યાને, પોતાનો દેહ અર્પણ

કર્પો સ્વામીજીએ ગુરૂને આત્મસમર્પણ કર્યું તે દિવસ પણ દિવાળીનોજ હતો. એજ દિવસે સ્વામીજીએ પોતાનું કામ પૂરું કર્યું અપૂર્ણ લેખ પુરા કર્યો અને જલમમાધિ લેના પહેલા થોડી મિનિટ ઉપર તેમની કનમમાથી નીચેના શબ્દો નીકળ્યા —

“ બહા, વિષ્ણુ, શિવ, ઇશ્વર, ગંગા, ભારત, હે મૃત્યુ ! મ્હારા આ એક દેહ એક લઈ જા, મ્હારે તેની દરકાર નથી, મ્હારે ખીજા દેહોની ખાત નથી, ચંદ્રના નિર્મળ દિરણોમા રૂપેરી દેહ ધારણ કરીને હું આનંદથી વિહરીશ, જગત, નદી, નિર્ઝરાઓને લેખે ગાનો ફરીશ, સપ્તરૂપના મોખાએ રૂપે હું નાચીશ, આનંદમયો મન વાયુ અથવા શીતળ સુગંધી વાયુ હું જ છું, આ ખીજા અથવા મ્હારા ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપો જ છે આ રૂપે હું પર્વત નીચે ઉતરો, મ્હેનાને ઉડાડ્યા, ઉડનાઓને જાત ત કર્યો, કેટલાકે હું ખીના આસુ લોહા, ગુલામોને હસાવ્યા, છુલ્લુલોને રડાવ્યા, આને સ્પર્શ કર્યો, તેને અડક્યો, અહીંયા ગયો ત્યાં ગયો, સાથે કંઈજ રાખ્યું નહિ અને કોઈના હાથમા આવ્યો નહિ, ”

આ લેખ લખીને લગભગ બપોરે સ્વામીજી ગંગા ઉપર ગયા અને ગંગાજીમા જલમમાધિ લીધી

તા ૧૬ મી અક્ટોબરને દિવસે જ્યારે આ શોક સમાચાર લાહોર પહોંચ્યા ત્યારે સ્વામીજીના વડા પુત્ર મદનમોહન તથા પૂરણજી અને સ્વામીજીના સ્નેહીઓએ એ સમાચાર તેમને ગામ મરાલીવાલા પહોંચાડ્યા સ્વામીજીના ધર્મપત્ની આ ખબર સાંભળીને મૂર્ચ્છિત થઈ ગયા અને ધણીવારે શુદ્ધિમા આવ્યા સ્વામીજીના પિતા અને તેમના વડા બાપએ પ્રથમ તે સ્વામીજીનો દેહ છુટી જવાની વાત સાંચી પણ માની નહિ.

તિહરીના મહારાજાએ આ ખબર સાંભળીને તરતજ પોતાના રાજ્યની સઘળી ઓફીસો બંધ કરાવી દીધી સ્વામીજીના મૃત્યુનો શોક પ્રદર્શિત કરવા માટે લાહોરની મિશન કોલેજમા એક જગી સમા ભરાઈ કોલેજને હોલ (દીવાનખાનુ) ને કે ધણો મોટો છે તોપણ લોકોની ભીડ એટલી બધી થઈ હતી કે એસવાની પુરતી જગ્યા પણ મળતી નહોતી. કોલેજના પ્રિન્સિપાલ ડૉ. જે. સી. આર. ઇન્ડિગ અધ્યક્ષસ્થાને બિઝાવ્યા હતા. અધ્યક્ષ મદનજીએ શોક પ્રદર્શિત કરતા જણાવ્યું કે, “ મને લાહોરમા આવ્યાને ૧૮ વર્ષ થયા છે. હું આવ્યો તે સમયે રામતીર્થ કોલેજના ફર્સ્ટ ઇયર ક્લાસમાં ભણતા હતા તેમના વિસ્મય નેત્રો અને તેમની સુંદર છાત્રીને મહારાજા સનપર ખડું સારી જાપ પાડી છે તે વખતનું સ્મરણ મને હજી મધકાનના

એવું તાણુ જ છે, રામનીર્થ પાચતર્થ સુધી આ કોનેજમા ભણ્યા, તેઓએ સર્વથી ચતુર, હૃદયના શુદ્ધ અને દયાળુ હતા ' ફેરમેન કીશ્ચીઅનકોલેજના અધ્યાપક ડોક્ટર આર્વિસને જણાવ્યું કે, " સ્વામીજીના જેટના વખણ કરીએ તેટલા થોડા છે તેમણે મહાગ હાથ નીચે અભ્યાસ કર્યો હતો અને તેઓ મહારા પણ ધણો પ્રેમ રાખતા હતા સ્વામીજી એવા મહાપુરુષ હતા કે બીજા માણસાની પ્રીતિ તેમના પર બહુ જલદી થઇ જતી, એમનામાં કંઈક એવી વિશ્વસ્યતા હતી કે જેથી તેઓ બીજા માણસોને બહુ પ્રિય લાગતા એમણે પોતાના દેશને માટે જે જે કામો કર્યા છે તે અનુકરણીય અને આદરણીય છે અમેરિકા જવામાં એમનો હૃદય પોતાના દેશની ઉચ્ચતિ કરવાનો જ હતો " બાણુ અવિનાશચંદ્ર મજમુન્દાર, પ્રોફેસર રામીરામ, લાલા ધર્મદાસ, પંડિત ગમગજદત વગેરે વિદ્વાન પુરુષોએ સ્વામીજીની સ્લાધા કરતા જણાવ્યું કે — " સ્વામીજી એક સર્વગુણ સંપન્ન અપૂર્વ મહાત્મા હતા. " મિસ્ત્ર, ફૈઝાબાદ ઇત્યાદિ મેટા શહેરોમાં તેમના મૃત્યુનો શોક પ્રગટ કરવાને માટે સભાઓ મળી હતી વિશેષ વાત એ છે કે માત્ર સનાતની હિંદુઓએ જ નહિ, પણ આર્યમમાજી અને બીજા પંથના લોકોએ તેમજ અન્ય ધર્મના લોકોએ પણ સજા ભરી શોક પ્રદર્શિત કરનારા પત્રો આપ્યા અમેરિકાથી આવેલા પત્રોમાં એવું ચોખ્ખું લખાણ હતું કે, " સ્વામીજીએ અમેરિકામાં હિંદુસ્તાને માટે જે કામ કર્યું છે તેનો ખ્યાલ તેઓને જ આતી શકે કે જેઓ તે દેશમાં જન્મને તે કામોને પોતાની નજરે જુએ " અમેરિકન એક પત્રના લેખક મહાશય જણાવે છે કે, " પોર્ટ-લેડના જજ મી વેસ્ટર કે જેઓ ' પોર્ટલેડ રામ સોસાયટી ' ના અધ્યક્ષ છે. તેમની સાથે મને વાનચીન થતા તેમણે મને જણાવ્યું કે, જ્યારે સ્વામીજીની સાથે કાંઈ પણ વાત થઇ નહોતી ત્યારે પણ સ્વામીજીની ભવ્ય મુદ્રાનું દર્શન મને એવો પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો કે જેવો પ્રેમ મને બીજા કોઈ પણ માણસનો ચહેરો જોતા થયો નથી આ પ્રેમની અસર મને દેહાંત પર્યંત રહેશે " સ્વામીજી જ્યાં જ્યાં ગયા ત્યાં લા સર્વે લોભા એમના પર એવા તો મોહિત થઈ જતા કે તેઓ પોતાના દેહનું ભાન ભૂલી જતા અને સ્વામીજીને માટે પ્રાણ આપવાને તૈયાર થઈ જતા અમેરિકાના લોકો કહે છે કે, સ્વામીજીના અકાગ મૃત્યુથી ફક્ત હિંદુસ્તાને જ નહિ પણ આખી દુનિયાને મહા નુકસાન થયું છે

સ્વામીજીના શરીરની શોધ કરવામાં આતી, પરંતુ તે વખતે એ જાણુ નહિ સ્વામીજીના પરમ શિષ્ય પુરુષજી જ્યારે લાકોરથી ત્યાં આપ્યા ત્યારે

અંશપ્રવાહમાની એક અમોક્ષમા તેમનું શરીર એવી મેળેજ બહાર આવ્યું. જતે હાથ ઉપરા ઉપરી છાતી ઉપર મૂક્યા હતા, અને પહાડી વાનેલી હતી બલે સમાધિસ્થ જ ન થયા હોય ! આખો મીચેલી, ડોક સીધી અને બાખ્યાનો આપતા પ્રજ્ઞોચ્ચાર કરતી વખતે જેમ મ્હો ઉધડતું હતું તેવી જ રીતે આમેહુમ તે ઉધડેલું હતું સાન દિવમ સુધી ગગાએ જળ-ચર પ્રાણીઓથી એ શરીરનું રક્ષણ કર્યું હતું તેમનું શરીર એક પેટીમાં મૂકી ગગાના પ્રેમીને તેના હૃદયમા સાચવી મૂકવાને માટે ગગામા પધરાવવામા આવ્યું.

કેટલાક કહે છે કે, “ સ્વામીજી હમેશાની પેઠે ગગાકિનારે નહાવા ગયા હતા પણ પાણીમા ઉતરતા જ એક અત્યંત ખેચાણવાળા વમળમાં પડી ગયા અને કેમે કરીને તેમથી બહાર નીકળી શક્યા નહિ, નેવી શરીર વિયોગ થવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે એમ તેમને જણાવવાથી તુરત જ સમાધિસ્થ થયા” વગેરે પરંતુ સ્વામીજી તરવામા એકા હતા અમેરિકામાં વીસ વીસ માઈલ સુધી તરીને તેઓ સોની આગળ નીકળી ગયા હતા. વળી ડુનરી મારવાનો તો તેમને ધ્યેાજ ઉત્તમ અભ્યાસ હતો, એ સર આનંદમા લેતા તેઓ પાણીના વમળમાથી બહાર નીકળી શક્યા નહિ એ બાબત માની શકાય તેવી નથી સિવાય બહુશક્તિ પ્રાપ્ત થએલા મહાત્માને કંઈ જડ વસ્તુ ધમ્મ કરી શકે ? ખરી વાત એવી છે કે સ્વામીજી આત્મિક ઉન્નતિની સાતમી ભૂમિકાએ જઈ પહોંચ્યા હતા કે જે રિયનિ પ્રાપ્ત થઈ ચરીરનો આત્માની સાથે કંઈજ સંબંધ રહેતો નથી, સામાન્ય મનુષ્યને કાઢતું ઝાખરે વગગતા જેમ તે વળગેલું ઝાખરે કહાડી ફેંકી દે છે તેમ એ અવસ્થામા (સાતમી ભૂમિકામા) શરીરનું પણ થાય છે પૂર્વે બલ્ક-જાની લોકો શરીરને ઝાખરા જેવું બાધક ગણીને તેનાથી છુટા થવા ઇચ્છે છે ! અરતુ ! એવા વિદ્વાન, બલ્કનિષ્ઠ, જીવન્યુક્ત મહાત્માના શરીરને કિંદુસ્થાનને બકાળે વિયોગ થયો એ દેશનું કુદૈવ છે.

સ્વામી ‘રામ’ ની પેઠેજ સસાર ત્યાગ કરીને તેમની પેઠે બ્રહ્મનિષ્ઠ થવા માટે સાધના કરતા અને તે પર્વત ઉપરજ રહેતા સ્વામીજીના શિષ્ય નારાયણસ્વામી આ વિષે એમ લખે છે કે ‘ આત્મવિદ્યાનો એક એવો કિન્નર છે કે જ્યારે લોકો ” બ્રહ્મ સત્ય જગન્મિથ્યા ” એ સિદ્ધાંત વિચારી જમ્મને સસારના મોહપાશમા ફસાઈ પડે છે, ત્યારે તેમને સંકેત આત્મી વિપત્તિઓ ઘેરી લે છે જ્યારે માધ્યાપ પોતાના ઊંઠસાએ સામેનેક સંકેત સંબંધ વિચારી જમ્મને તેમના દેહ અને રક્ત ઉપરજ ગ્રેમ રાખે છે,

અને એ પ્રમાણે દૈવી દૃષ્ટિ ગમાવે છે ત્યારે તેઓ પોતાના છોકરાઓનું આકર્ષણ કરે છે. ભવિષ્યમ. વિખ્યાત થનારા મહાત્માઓ લોપ થવાનું સુખ્ય કારણ એજ નાશકારક શારીરિક મોહ છે એ મોહ વધતા ગમે તેવે છોટા સુધારક મહાત્મા અથવા અવતારી પુરૂષ ત્યાં વધારે વખત રહી નથી આપણો એવો ઉકટો પ્રેમ રામના શરીર ઉપર જડાવ લાગ્યો તેથીજ આપણને તેમને વિયોગ થયો. ‘રામ’ ભગવાનની સમાધિનું સુખ્ય કારણ એ છે કે લોકોનો ‘રામ’ ના શરીર ઉપર જેટલો પ્રેમ જડાયો હતો તેટલો તેમનો આત્મા અથવા ઉપદેશ ઉપર જડાયો નહોતો, અર્થાત્ અમન ‘રામ’ ને છોડી દઇને નકલી ‘રામ’ ઉપર એટલે તેમના શરીરની શોભા, મધ્યમ વ્યાધો ચંદ્રના જેવું સુખ, અદ્ભૂત ડહાપણ એમ એ ની પદ્ધતિ, બોલનાર આલતા સુન્દર નરમ હોડનું રમત, છત્વાદિ ઉપર લોકોનો પ્રેમ વધારે જડાયો હતો હવે આપણે આપણો સર્વ પ્રેમ રામના નકલી સ્વરૂપ ઉપરથી એચી, અસલ સ્વરૂપ ઉપર ઢોળનો જેમએ, અને તેના ઉપરથી મનન કરવું જેમએ.” જલમમાધિ લીના પડેના સ્વામીજીએ કહાડેના ઉદ્ગારો ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે સ્વામીજી પોતાના સ્વરૂપમા એટલા તો આનંદી રહેતા કે સસારમાના નામરૂપ સાથેનો તેમનો સમ્બંધ છેક શિથિલ થઇ ગયો હતો અને તેમને એવી દશા પ્રાપ્ત થી હતી કે શરીર જા કે રહે, જળી જાય, ગળી જાય અથવા મૃત્યુ લઇ જાય, એ કરાની તેમને બીની રહી નહોતી શરીર સાથેનો તેમનો સમ્બંધ ટુટી ગયો હતો અને આઠે પ્રહર તે પોતાના આત્મસ્વરૂપમા લીન રહેતા હતા

દરેક પક્ષજ્ઞાનીનો એવો અનુભવ છે કે ‘રામ’ ભગવાન જેવા અવતારી મહાત્માઓનો કાળ તેમની આજ્ઞા સિવાય આવતો નથી જ્યારે સ્વામીજી બહુ વિખ્યાત થયા નહોતા અને લોકો તેમના દેહ કરતા તેમના ઉપદેશ ઉપર આધાર પ્રેમ રાખતા હતા ત્યારે તેઓની લેખિન અને ગ્રન્થમાથી આ વાક્યો બહાર આવતા-“હજ મૃત્યુ છુ તે મને શી રીતે લાઇ જશે ?” જય સુધી લોકોના મનમા પક્ષવિષ્ણો વાવટો ઉભો કરવામા આવ્યો નથી, ત્યાં સુધી “મ્હારો દેહ કદિ પડશે નહિ” એવા દેહ નિશ્ચય વિચારોને લીધે તેમની આખોમા એવું અદ્ભૂત તેજ હતું કે ચાર અરસમા વાવ, સિંહ છત્વાદિ હિંસક પશુઓ પણ રામ ને મળવા છતાં તેમને કંઈ દંભ કરી શકતા નહિ, એટલુંજ નહિ પણ રામની પશુ-કુટી પાસે થઇને એ પશુઓ સદા આવતા જતા અથવા આસપાસ ઉભેલાં જાજરે પડતા, પરંતુ રામ સદા નિર્ભય રહેતા

ફેટલાક વર્ષ ઉપર એક વખત સ્વામીશ્રી પહાડી રસ્તાઓ વચ્ચે ચઢીને ફેરનાર જતા હતા. એટલામાં છ જગલી રીંછ તેમના ઉપર ધસી આવ્યા પરંતુ 'રામ'નો એ પ્રભુવોચ્ચાર સાભળતાજ તે દૂર નાસી ગયા. પર્વત ઉપર 'રામ'ના આશ્રમ પાસેજ એક વાવ કોઇ કોઇ વાર સવારે નજરે પડતો. સ્વામી દરરોજ બે ત્રણ માઇલ ફરી આવીને લગભગ ૯ વાગે પાછા સ્થાનકે આવતા. ત્યારે કોઇ કોઇ વાર વાઘની ગર્જના સભળાતી; પરંતુ એ ફેર ગ્રાણીઓમાના કોઇનામાં 'રામ'ને કોઇ પણ પ્રકારની દંભ કરવાની શક્તિ નહોતી. એ ગુફાની પાસેજ એક લયંકર અજગર રહેતો હતો, તેનો કુંદાડો હાથની લખાઈથી જતો. દરમા પેસી રહેવાને તેને લગભગ અર્ધો કલાક લાગતો, પરંતુ એ બિચારો પણ 'રામ'ને કશી ધમ્મ કરી શક્યો ન હોતો. એવા લયંકર ગ્રાણીઓના પગમાં પણ ફરેક વખતે સલામત રહ્યાથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે સ્વામીજીનો સૌના ઉપર આધિકાર હતો, અને તેમને એવી પૂર્ણ ખાત્રી હતી કે જ્યાં સુધી મૃત્યુને આપેલો હુકમ સ્વામીજી બદલશે નહિ ત્યાં સુધી હિંસક પશુઓના ટોળાથી, જોરથી વહેતા જળના પૂરથી અથવા બીજા કશાથીએ તેઓનું મૃત્યુ થશે નહિ.

નજરે જોએલી બીજી પણ વાતો નારાયણ સ્વામી જણાવે છે ૧૯૦૬ આ પોતે અને સ્વામી વમોન પર્વત ઉપર હતા ત્યારે તેઓ "સકરતાલ" ના બરફથી ઢાકાયેલા ડિખરો જોતા ગયા હતા. તે વખતનું વર્ણન કરતાં તેઓ જણાવે છે કે, "ત્યાં સાન મોટા પાણીના તળાવો જોવા જેવા છે, એક તલાવનો વિસ્તાર તો બે માઇલ છે. ઉંહાળાના નિવસોમાં તળાવ પાણીની પુર્ણ ભરેના હોય છે, અને ચોમાસામાં તો બતા તળાવો એકઠા થઇ જઈને એક મોટું સરોવરજ બની રહે છે ત્યાંનો રસ્તો એટલો લયંકર છે કે ફેટલાક માઇલ સુધી જાને બાજુએ આવી રહેલી ઉડી ખીણ વચ્ચે ચઢીને એક વાકા અણીદાર પર્વતના શિખર ઉપરજ આનું પડ્યું જાણે તરવારની અણી ઉપર ચાલતા હોઇએ તેવી રીતે પવતોની ટોચ ઉપર ત્રણ માઇલ સુધી વડતુ પડ્યું રહ્યા પર ફક્ત પગનો અગુડો મુકવા જેટલી જ જગા હતી નીચેના ગામવાળાઓની પૂર્ણ ખાત્રી હતી કે અમારામાનો એકાદ લયંકર અથવા પગ ખમવાથી ગમડી પડીને ચૂરે-ચૂરા થઇ જશે. ટાલ એટલી બધી હતી કે હાથ પગ અને આંખુ સરીર કપ્યા કરે, છતાં એવી સ્થિતિમાં પણ આ તે શિખરે પહોંચ્યા અને તળાવમાં પડી નાહ્યા. ત્યારે પહેલા ફેટલાક વર્ષ ઉપર અમે જાણે જન્મોત્તરી અંદર પાસેની એક ગુફામાં રહેતા હતા ત્યારે જન્મોત્તરી પર્વત સૌથી

હિંદુ સિખર જોવા ગયા હતા. એ સિખરની ઉચાઇ લગભગ ૨૬૦૦૦ ફીટ છે એમ સર જોન ઇલીઅડ કહે છે સિખર ઉપર પહોંચતા જ બરફ પડ્યો ચડ થયો. એક તો સપ્ત ટાઢનાજ દિવસો હતા અને તેમા વળી બરફ થવાથી તો જીવ જવાનો વખત આવ્યો બરફ પડતો પડતો ઠીચથુ સુધી આપ્યો ત્યારે સૌ યુમ પાડી ઉડ્યા કે — “ ‘રામ’ ! હવે તો તું જ બચાવ, હવે અમને બચવાની આશા નથી ” એ સામળતા જ સ્વામીજી લાલ-ચોળ થઇ બોલ્યા — ‘ Stop ’ (બધથા) એ હુકમ થતાજ બરફ પડતો એકદમ બધ થયો જોત જોનામા વાદળાઓ એકદમ વિખરાઇ ગયા અને સૂર્યનારાયણ ઉદય પામ્યા એજ દિવસોમા નીચેની સડકથી જવાને બદલે ઉપરના બરફવાળા સ્થાનના પહાડી રસ્તેથી અમે સૌ જન્મોત્રીથી ગંગોત્રી આવ્યા હતા ગમે વર્ષે વ્યાસ ઘાટ ઉપર રહેતા હતા ત્યારે સપ્ત ટાઢના દિવસોમા વીશગ ગા કરતા વધારે પહોળી ભૂ ગીરની અને અનખનદા નામની નદીઓ વચ્ચેનો પ્રવાહ તરીને અમે ધણીવાર સામે કંઠે ગયા હતા, ત્યારે પણ કાંઈ થયું નહિ, તો પછી ગંગા નદી સ્વામીજીને તેમની ઇચ્છા સિવાય પોતાના તામામા શી રીતે લઇ શકે ? ”

સ્વામીજી બ્રહ્મવરૂપમા લીન થઇ જવાથી આપણે આસોસ શા માટે કરવો ? આપણે આપણા જ પગ ઉપર ઉભા રેત શીખતુ જોઇએ અને રામે રામમા ‘ રામ ’ નો ઉપદેશ ધારણ કરીને આપ્તા જગતને હયમયાવી નાખવાની શક્તિ મેળવવી જોઇએ સ્વામીજી ઉપર ચત્કિચિત પણ પ્રેમ રાખનારાઓને તો તેમના અકાગ દેહાવસાનથી ભરતવર્ષને થએલી ખોટ પુરવાનો પ્રયત્ન કરવો એજ ઉચિત છે જીવતા પણ સ્વામીજીની એવી ઇચ્છા હતી કે લોકોએ પોતાના અતરમા જ માફ દર્શન કરવુ જો આપણે અતરંગી ‘ રામ ’ નુ દર્શન કરતા શીખીશુ તો તેનુ દર્શન સર્વત્ર થવા જેવુ છે સ્વામીજી અમેરિકાથી પાછા આવ્યા ત્યારે તેમના પિતાશ્રીને તેમને મળવાની ઇચ્છા હોવાથી પુરણુજીદ્વારા ‘ મળવાની ઇચ્છા છે, ક્યા આવીને મળવુ ? ’ એવો તાર કર્યો સ્વામીજીએ જવાબ આપ્યો કે — He must see me within himself (તેણે તેના પોતાના આત્મામા જ મને જોવો.) દરેક માણસે પોતાનુ દર્શન કરવુ એવી તેમની ઇચ્છા હતી

સ્વામી રામતીર્થના પરલોકવાસથી બારતબ્રમિનુ એક કિમતી રત્ન બોવાયુ છે અખિલ વિશ્વને માર્ગદર્શક થવાને લાયક ભરતખડના સર્વ પ્રાચીન સાધુસંતોનુ તેજ જાણે તેમનામાં જ એક જ ચુ હોય તેમ તેમની

દિવ્ય કાંતિ પ્રકાશતી હતી. તેમના જેવા પ્રતિભા સંપન્ન, આત્મસાક્ષાત્કારી મનુષ્યો દલ્લુ ભારતમા ઉત્પન્ન થાય છે એ જોઇને તેના ઉદ્ભવની આશા પ્રકટે છે સ્વામીજીને મળવું એ એકાદ નવી હુન્નરકળા શીખી લેવા જેવું હતું. તેમનો સહવાસ થતાજ સર્વ પ્રકારની ક્ષુદ્ર મંદિરોએ એકદમ નષ્ટ થઇને આત્મા દિવ્ય ઇશ્વરી તત્ત્વમા સચ્ચાર કરવા લાગેના, નવા વિચારો અને નવી મનોરત્તિઓ હૃદયમા ઉભરાવા લાગતી, લાગણી અને દયા વિસ્તૃત થતી, ઉદાત્ત અને પુણ્યશાળી વિચારોનો શીનળ વાયુ પ્રમરતો, ચિત્તની અસ્વરથતા ઓછી થતી અને સ્વર્ગીય સુખ, ચીરશાંતિ તથા અવર્ણનીય આનંદ પ્રાપ્ત થતા ઇશ્વર સંબંધી શક્યો, નકલિતકો વગેરે મનમાંથી નીકળી જઇને આત્માના અસ્તિત્વ વિષે અચળ શ્રદ્ધા અને દૃઢ વિશ્વાસ પ્રાપ્ત થતા.

સ્વામીશ્રી સદા હમમુખા રહેતા, તેમની એ રૂતિ કદિ બદલાતી નહિ. અર્થોગ્રામા મૈટ પાસિદ્ધિ રેઢરાડ કંપનીના મેનેજરે સ્વામીજીને રોજના ઉપર જોયા ત્યારે ' એમનું હાસ્ય અલ્પત મોહક અને અનિર્વાચ્ય છે ' એમ કહી તેણે સ્વામીજીને પોતાના હાથથી ગાડીનું બારણું ઉઘાડી આપ્યું સેન્ટ લુઇસના પ્રદર્શનને માટે થયેલા ધાર્મિક વ્યાખ્યાન સંમધે લખતાં લાનાં વર્તમાનપત્રોએ સ્વામીજી સભાના મુખ્ય દીપક છે એમ જણાવી તેમની પ્રશંસા કરી હતી સ્વામીજી સદા પ્રસન્ન ચિત્તે રહેતા ખાનગી વાતચીતમાં કોઇ ગમે તે સવાલ પુછે, ગમે તેવી શકાઓ ઝાડે તોપણ જવાબમા પ્રથમ તો તે થોડીક મિનિટ સુધી ખડખડ હસાજ કરતા જણે તેમની ઉત્સાહી અને પ્રસન્ન મુખમુદ્રાજ—મનુષ્ય કે ઇશ્વર કે કોઇ વસ્તુ સંબંધી સર્વ પ્રશ્નોના ઉત્તર રૂપેજ ન હોય એમ જણાવું આ પ્રસન્નતા પ્રત્યક્તાના હૃદયને વીજળીની પેઠે ઉઘાડી નાખીને તેમા પ્રકાશ ભરી દેતી. એમના મંથનમાં ગોઠડ સ્મિયની નીચલી કડી બરાબર બધમેત્તી આવે છે —

“ And fools who came to so off remained to pray ” (જે મૂર્ખોએ મંત્રી કરવાને આવતા તેઓજ ઉનટા પ્રાર્થના કરવા લાગતા) અને દુશ્મન તરીકે સામે આવનાર મનુષ્યો પણ તેમના મિત્ર બની જતા પ્રતીતિર્ધર્મી તરીકે વાદવિવાદ કરવા આવનારાઓ પણ તેમના ભક્ત બની જઇ રતુનિ કરવા માડના, સને ૧૯૨૨ના ફેબ્રુઆરીમાં ફેબ્રુઆદમાં એક બડા મોઢવી સાહેબ એક વિષય ઉપર માણ રામ માથે વાદવિવાદ કરવાને—અરે કહો કે વડવાને આજ્ઞા હતા, પરંતુ એ આર વખત બનેની દૃષ્ટિ એક થતાજ મોઢવી માથેબનો લડતાનો જુસ્સો કોણ

જાણે ક્યા જતો રહ્યો અને તેમનાં નેત્રોમાંથી પ્રેમાશ્રુ વહેવા લાગ્યાં ! હાથ જોડીને તે બોલ્યા — “ હે ‘રામ’ ! પહેલાં હું તમને આવા ધારતો નહોતો ! હવે મારો ગુન્હો માફ કરો ” એમ કહી તે ધણી વખત સુધી ત્યાં જ બેસી રહ્યા અને સ્વામીજીના પ્રેમભર્યાં વચનો સાંભળી આનંદિત થઈને ઘેર ગયા

સ્વામીજીનું ઉપદેશાનુસાર પ્રકૃષ્ટ કરીને લોકો રોમાંચિત થતા લોકો તેમને “ રામ બાદશાહ ” કહેતા. કારણ કે તેમણે પોતાની સમગ્ર આનંદી અને પ્રમોદવૃત્તિથી પૃથ્વી ઉપરના રાજાઓનો વૈભવ તુલ્ય કરી નાખ્યો હતો, એક વખત સ્વામીજીએ લખ્યું હતું કે, “ હું ‘રામ’ બાદશાહ છું અને તમારું અત કરણ એજ મારું તપ્ત છે જ્યારે મેં વેદ શીખ્યા, કુરુક્ષેત્ર, મક્કા અને જેડેસેલમાં ધર્મોપદેશ કર્યો ત્યારે લોકો તેનો બરોબર અર્થ સમજી શક્યા નહિ હશે મેં ફરીથી મારું કામ શરૂ કર્યું છે, મારો શબ્દ તેજ તમારો શબ્દ છે. સર્વમસિ જે કંઈ તમે જુઓ છો તે તમેજ છો મારું જોતા તમે સ્વતંત્ર છો, તમારું એ સ્વાતંત્ર્ય ખુશ્મલી લેવાની આ જગત ઉપરના કોઈ રાજામાં શકિત નથી સત્ય ત્રિકાલાબ્યાધિત હોય છે ચલ-રાધ જઈ મુર્ચ્છિત થઇ પડશે નહિ, મારું મરતક તમારુંજ મરતક છે ગમે તો તે કાપો, પરંતુ ધ્યાનમાં રાખજો કે એક મરતક કાપવાથી તેની જ-આએ બીજા હજારો ઉત્પન્ન થશે ”

વર્તમાન તથા ભાવી માનવજાતના વિશ્વસ વેદનોમા લીન થઇ જવાની એ મહાત્માની ઉત્કટ ઇચ્છા હતી તેમણે કરેલી કેટલી અગ્રેજી કવિતાઓમાં તેમનો એ પ્રયત્ન દેખાઇ આવે છે સ્વામીજીના અદ્વૈતાધારી જીવનનું એ સૌથી મહાન કર્મ ગણાય પુરું સાક્ષાત્કાર પ્રાપ્ત કરવાને તેમનો પ્રયત્ન અહોરાત્રિ ચાલુ રહેતો જ્યાં જ્યાં દક્ષિ પડતી ત્યાં ત્યાં તેમને ઇશ્વરનું દર્શન થતું તેઓ ઉત્તમ જ્ઞાની અને ભક્ત હતા તેમનું મન અને શુદ્ધિ સુસરૂત તથા તેમની મનોવૃત્તિઓ પૂરું વિકાસ પામેલી હતી, રાવી નદીને તીરે ચિત્તની એકાગ્રતા ખ્યાન કિંવા યોગની સાધના કરવામા તેમણે ધણી રાત્રિઓ આળી હતી. ધણીનાર પ્રેમાશ્રુથી તેમની પથારીની આદર તદ્દન બીની થઇ જતી સનાતન ધર્મસમાજ “ કૃષ્ણ ” અથવા “ ભક્તિ ” ના વિષય ઉપર પૂર્વ વચમાં બ્યાખ્યાન આપતા તેમનું હૃદય એટલું બરાબ આવતું કે તેમના હેઠમાંથી નીકળતા શબ્દો જાણે પ્રેમાશ્રુથી બીજાજ જગ નીકળતા હોય એમ લાગતું આત્માત્મિક પરાકાષ્ટાની એ અવસ્થામા પોતાની આંખો તદ્દન બંધાવી હોવા છતાં અને બાકીની સર્વ ઇન્દ્રિયો બરોબર વ્યવસ્થિત હોવા

જાનાં, પોતાને ધનસ્થામ શ્રીકૃષ્ણ, કાલી નામની કૃષ્ણા ઉપર નાચના દેખાતા એમ તેઓ કહેતા. ચિત્તની એગમનાની એ એક વિગત અસ્થા છે, અને તેમા માનસિક વિચારો અથવા ભાવનાઓના મૂર્ત સ્વરૂપ મિત્રામ શ્રીયુ કમ્હોતુ નથી એવો સ્વામીજી એક વખત આ વિષયનો ખુલાસો પણ કર્યો હતો.

સ્વામીજી જન્મથીજ વિરક્ત હતા. ગરીમાઇને વીરે સ્વામીજી પિ વિવાથી અસ્થા કડિન તપશ્વર્ધા રૂપેજ વાલીન. થઈ એમ કહેતામ હરકત નથી. તેમને અત્યંત મહેનત કરવી પડી હતી અને ધર્મ દુષ્ટો વેદના પડ્યા હતા કેટલીક વખત તો તેમને કેટલાક દરમ જુએજ કહાડવા પડ્યા હતા પેટમા પુગ અમ સિવાય અર્ધ રાત્રી સુતી તેઓ અન્નાય કરતા અને ધર્મીયાર અશ્વિતના દાખનાઓ ગણુતામા એટલા મત્તા હીન થઈ જતા કે રાત્રે વીલી જઈ પરાઈઉ કપારે થયુ તેની પણ તેમને ખપર પડતી નહિ આ પ્રમાણે વિવાથી દશમાજ ભવિષ્યના ત્યાગી જાનતી તેમણે અમણુતા તૈયારી કરી મૂકી હતી વિવાથી મંડીને પ્રોફેસર થઈ પહેલાજ તેમની શ્રદ્ધા અને હૃદય શક્તિ ધર્મી ખીની હતી અને સશયેજી ત્તા રહી ધર્મ સમધી વિચારો દદ થઈ પુષ્કળ આત્મ વિચારમ—જેને તેઓ 'મમનોત્તર નિરુપદના' કહેતા એ સંયુય પ્રાપ્ત થયો હતો, મયુનના વિષયથી તેમની બુદ્ધિ ધર્મીજી નીકળુ થ મેલી હતી, એટલે તેઓ મમે તે આખનનુ સુક્ષ્મ નિરીક્ષણ કરીને તથા તેમાનો મર્મ સમજી લઇને તે વિષયનો અરો, સર્વ વ્યાપી અને સામાન્ય સિદ્ધાંત તેઓ સમજાવતા.

ગણુન એ સ્વામીજીનો પ્રિય વિષય હતો તે વિષયનું એક પણ પુસ્તક વાંચ્યા વિના તેઓ રજા નડોતા એમતા એ ઉત્તમ અભ્યાસો હીયે ખીજ કોઈ પણ વિષયનો અભ્યાસ કરવો તેમને અવરો પડતો નહિ. શરૂઆતમા તેમને સંપ્રિયાજીનો શાખ હતો તે વખતે તેમણે જાને રસાયન શાસ્ત્ર અને પ્રકટીકરણનો જૂદો અભ્યાસ કર્યો હતો પૂર્વના અને પશ્ચિમના તત્ત્વવેતાઓના શ્રેયોનુ પેતાની હમેશની રીત પ્રમાણે તેમણે ઉત્તમ પરિશીલન કર્યું હતું શ્રી રાકરાયાર્થ, કણુદ, કપિન, ગોનમ, પાનની, જેખીન વ્યાસ, શ્રીકૃષ્ણ તેમજ કેન્ટ હેજેલ જેડી, ફ્રિક્ષ, સ્પાઇનોઝા, કોન્ટ, સ્પેન્સર હાર્વિન, હેકેલ, ટિંડાલ, હુક્સલી સ્પાર, કોન્ટ અને પ્રોફેસર જેમ્સના અર્થે તેમણે વાંચ્યા હતા. ફારસી, અંગ્રેજી, હિંદી, ઉર્દુ અને સંસ્કૃત એ આખાઓહું તેમને ઉત્તમ જ્ઞાન હતુ સન ૧૮૦૬ મા તેમણે ચાર વેદનો અભ્યાસ પૂરો કર્યો વેદનો દરેક મત્ર તેમને મ્હોડે હતો અને મત્રના દરેક અર્થનેજ અર્થ શાસ્ત્રવેતાની પેઠે જૂઠ વિના તેઓ કહેતા તત્ત્વજ્ઞાન આ

અમિત, દારસી તથા સંસ્કૃત સાહિત્યમાં તેમણે પુણ્યતા મેળવી હતી. આર
બેદ, હ શાઓ અને સત્ત્વના ઉપનિષદો તેમને જાણ્યાં હતા. ભાષ્ય આપત્તિ
વ્યખને વચ્ચે કેઈ કેઈ વખત વેદમંદિરાઓના મત, કોઈ વખત મીરામર્દના
ભાવન, કોઈ વાર તુલસીદાસના દોહરાઓ, કોઈ વાર સુરદાસના વચનો, કોઈ
વાર ગુરૂ નાનક અથવા ગુરૂ ગોવિંદસિંહના વૈરાગ્યપૂર્ણ ભાવનો કોઈ વાર
અમ્મસતમિય, મૈત્રનાથમ, હાફિઝ શૈખ, સાદી, વગેરેના પ્રથોમાના ઉત્તારો
વગેરે તેમના મુખમાંથી વારંવાર નીકળતા. કુરાન અને છુદ્દના પ્રથો સમ-
જવાને માટે પાલી ભાષાનો અભ્યાસ પણ તેમણે કર્યો હતો. જર્મન ભાષામાં
તેઓ વાતચીત કરી શકતા નહિ. અમેરિકામાં ફક્ત એ વર્ષના ટુક સમયમાં
બીજા સાર્વજનિક કામો હોવા છતાં-પણ ખરૂં અમેરિકન સાહિત્ય તેમણે
વાંચી નાખ્યું હતું. તેમને વિદ્વાનો બહુજ શોખ હતો. છેક અતકાળના
દિવસો સુધી તેમનો અભ્યાસ ચાલુજ હતો. એ પ્રમાણે તેનીય વર્ષની
ટુક અવધિમાં સ્વામીજી અગાધ જ્ઞાનનો ભંડાર થઈ ગયા. તેમની શુદ્ધિ
વિશાળ હતી અને પોતાના આયુષ્યની એક પચ્ચ છણ તેમણે નકામી ગુ-
મારી નહોતી, તેથી જ કેવળ તેનીય વર્ષની ઉમરમાં તેમણે એટલું બધું
જ્ઞાન મેળવ્યું. તેમના અકાળ વિયોગથી ભારતને તેમના એ જ્ઞાનનો પૂરે-
પૂરો લાભ મળી શક્યો નહિ એ જોઈ અત્યંત ખેદ થાય છે.

સ્વામીજીએ જો કે ભરતખંડમાં જન્મ લીધો હતો, તોપણ સર્વ દેશ
સર્વ જાતિ અને મધ્ય ધર્મના માણસો, એટલુંજ નહિ પણ સર્વ જગત્તો
અને જીવ માત્ર ઉપર તે પ્રેમ રાખતા. તેમના દ્વારા સાના ઉપર મુખ અને
ઉપકારની વૃદ્ધિ થતી બીજા કોઈને કોઈ જાણુ, ચત્કિચિત્ત પણ દુખ દેતું
તેમને ગમતું નહિ તેમનો કોઈ શત્રુ નહોતો. તે સોના મિત્ર હતા તે અજ્ઞા-
તજનુ, ધર્મરાજ યુધિષ્ઠિરજી હતા અત્યંત પાપી, દુષ્કાંડક અને કઠોર
પ્રાણીઓ ઉપર પણ તેઓ પ્રેમ રાખતા, દયા કરતા અને પ્રેમભાવથી તે
સૌને વશ કરી લેતા ન આનંદ અને શાંતિની કેવળ મૂર્તિ હતા. અત્યંત
દુઃખી અને ઉદાસ લોકોને છણવારમાં તે શાન કરી દેતા મેળાપ મતાજ
અમે તે માણસને પોતાના ગુપ્ત રહસ્યો કહાં દેવાની તેમને ઇચ્છા થતી.
તેમને જોતાજ દરેક મનુષ્યના અંત કરણમાં તેમના તરફથી પોતાને સહાય
અથવા સુખ-સમાધાન-મળશે એવી આશા ઉત્પન્ન થતી અને તેમના
ઘોડા સહવાસથીજ તે આશા તૃપ્ત થઈને દરેકને અત્યંત આનંદ અર્પે.
તેમની દૃષ્ટિમાં એક પ્રકારનું અદ્ભૂત અમૃત હતું નિર્ભય અને રૂક્ષ અંતઃ-
કરણમાં પણ તે નવા જીવન અને ઉત્સાહ ઉત્પન્ન કરતા. એકવાર સ્વામી-

જીને મળેલા મનુષ્યને તેમને છોડીને જવું ગમતું નહિ ઉપદેશ કરતા કરતા તે પ્રેમયા લીન થઇ જતા અને તેમના મુખમાંથી ઉત્તમોત્તમ કરિનાઓ અને લાજનો જળપ્રવાહની પેઠે એની મેળે નીકળ્યા જતા સ્વામીજી પી સાદી પરંતુ તેજસ્વી મુર્તિનું દર્શન કરવાનો અને તેમના મુખના પ્રેમમર્મી વચનો સાંભળવાનો જેમને લાભ મળ્યો છે તે મૈત્રે ઉપર પ્રમાણે અનુભવ થયો હતો.

તેમનો પ્રેમ તેમની શાંતિના જેટલોજ સ્ખર્મીય હતો અત્યંત નીચ લોકોને માટે પણ તેમને ધણજ માન હતું પુસ્તક, કનમ, પેન્સીન, ચપ્પુ, કરવત વગેરે વસ્તુઓની સાથે પણ તેઓ જીવતા પ્રાણી પેઠે વાતો કરતા. એવી વસ્તુઓ ઉપર પ્રીતિ કરતા અને પ્રેમથી વાતો કરતા. તેમને ધણાં-ઓએ જોયા હશે તેમના લાગણી અને વિચારોથી પૈની ઉન્નતિજ થી. તેમની પાસે ઉચ્ચ—નીચ, સજીવ—નિર્જીવ એવો ભેદ નહોતો જે કદા ઉત્પન્ન થયું છે, તે દેખાય છે તેનું નકિ પણ ઇશ્વરપર છે, એમ તે માનતા પોતાને ગમે તે મળે તોપણ પ્રથમ તેની અવરની—અત કરણ-શ્રમિકા ઉપર પોતાનું અન કરણુ લઇ જઈ તેની સાથે પોતાનું પૂરું તાદાત્મ્ય કરતા અને એવી રીતે પ્રથમ તેનું હૃદય કમળે ઝરી વળે કેટલીક પરોક્ષ સચનાઓદ્વારા તેનું મન મનારી તેની પ્રવૃત્તિને સત્ય તરફ દોરતા પોતાને અત્યંત પ્રિય એવી કેટલીક ઉક્તિ કરિનાઓ પોતાના ઉચ્ચ મનુર સ્વરે ગાવા માડતા તેમનું હૃદય આનંદથી ભગઈ આવતું અને તેમના ગાત્ર ઉપરથી સતત અશ્રુધારાઓ વહેવા લાગતી તે કવિતાઓ તે એટલા બધા પ્રેમ અને લાગણીથી ગાતા કે એ કવિતામાં ‘રામ’ તત્ત્વ લીન બની ગયા છે એમ હરકોઇ સમજી શકતું, કોઇ કોઇવાર વ્યાખ્યાન આપતા આપતાજ વચ્ચે જોરથી કહીને ડાનવા લાગે અને વ્યાખ્યાન વગેરે મર્મ કદા વિસરી જાય. આ પ્રકરણે એટલી બધીવાર બનતું કે ‘રામ’ કંચિતજ શુદ્ધિમાં હોય છે એમ તેમના કેટલાક અમેરિકન મિત્રો કહેતા.

સ્વામીજી સદા ખલાનદમાં લીન રહેતા જેના આધ્યાત્મિક વિચારો આટલા ઉચ્ચ છે અને એજ વિચારમાં જે રાત્રી દિવસ લીન રહે છે અને જેને દેહ માન રજી નથી એવો પુરુષ નશ્વર દેહમધનમાં ઝાઝા સ્વિમ રહેતો નથી અને તે આપણે સ્વામીજી રામતીર્થના જીવનમાં જોયું છે. છેવટે અંધર પ્રત્યે અમારી એ પ્રાર્થના છે કે સ્વામીજી રામતીર્થજીના જીવન પરથી વાચકોને અગણિત લાભ મળે અને હિંદની ઉન્નતિ થાઓ. અમૃત ૫

*પ્રકરણ ૮૬ અં.

તુકારામ

પુના પાસે દેફ કરીને એક ગામ છે. ત્યાં તુકારામના વણ જ રહેતા હતા તે ગુફ જાનિના હતા અને વણવાનો ધંધો કરી પોતાનો નિર્વાહ કરતા હતા. તેઓ પઢરપુરના વિદ્યાવાને માનતા હતા તેઓ દર વર્ષે પઢરપુર યાત્રા નિમિત્તે જતા તુકારામની આદમી પેટીએ વિશ્વભર નામના પુસ્તકો ભર્યા, તેમને એક આમાવાડીયામા ખોદતા જમીનમાથી પાકુરગની સ્વયંભુ મૂર્તિ જડી આગે હતી તે મૂર્તિને તેમણે દેફ ગામમા પતરાવી હતી પોને જે મળે તેમા સુખ માનના, અને સત્કર્મમા દ્રવ્ય ખર્ચતા તેમજ સાધુ સંતોનુ પૂજન કરી તેમનો સત્કાર કરતા.

વિશ્વભગ પછી તે વણમા કાન્દોળા જન્મ્યા કાન્દોળાને બોલ્હોળા કરીને પુત્ર થયા બોલ્હોળાની ધરની સ્થિતિ સારી નહોતી, છતાં વિદ્યાવા ઉપર તે એકતિષ્ઠાની ભક્તિ કરતા અને જે મળે તેમા સમાધાન માની સમાર ચલાવતા તેમની સ્ત્રીનું નામ કનકાપાર્થ હતું તે પણ પતિવ્રતા અને ઇશ્વર ઉપર અત્યંત ભક્તિભાવવાળા હતા, બોલ્હોળા સતત એવીસ વર્ષ સુધી દર વર્ષે વિદ્યાવાના ઘરને પઢરપુર ગયા, તે પછી તેમને સાવજી તુકારામ અને કાન્દોળા એમ ત્રણ પુત્ર થયા.

તુકારામનો જન્મ શકે ૧૫૩૦મા થયો હતો, તે ઉંમરે આવતા તેમનું લગ્ન કંચુ સાવજીએ વૈરાગ્ય ધારણ કર્યા પછી તુકારામને તેર વર્ષની ઉંમરે સસાર પ્રપચ ખારો લાગવા માડ્યો ને વણવાનો ધંધો ઉત્તમ પ્રકારે કરતા, સર્વ સાથે પ્રીતિથી ને સ્નેહથી વતી સર્વની પ્રીત સંપાદન કરી હતી, અને તેથી તેમની ધરાડી પણ ધણી જમી હતી, તે જોઇ તેમના આમાપને આનંદ થયો તુકારામની સ્ત્રીને દમનો વ્યથિ હતો, જેથી તેમણે બીજી વારનું લગ્ન કંચુ.

તુકારામ મામાપની આદા પાળી પોતાનો ધંધો કાળજી રી કરતા અને ધંધો વખત ઇશ્વર ભજનમા ગાજતા, તે ખરાબ છોકરાની કદી સોખત કરતા તહિ તેમના આપ સત્કાર સાજ ભજન ગાતા, તે તુકારામ એકમિતે સાબળતા અને ગાવા લાગતા જેથી તેમને ઘાનદેવ, નિવૃત્તિનાથ, નામદેવ,

*પાન પદ્ધતિમા સ્વામી રામતીર્થનું જીવન ચરિત્ર છે તે પ્રકરણ ૮૫ ગણવું.

સુકતાબાઈના અમજ મોઢે આવડી ગયા હતા. નામદેવ ઉપર તુકારામને પૂર્ણ નિષ્ઠા હતી કેટલાક તુકારામને નામદેવના અવતાર પણ મનના.

તુકારામની સત્તર વર્ષની ઉંમરે તેમના મામાય મગી ગયા ત્યાં તો તેમની દુર્દશા બેઠી, તે પછી વર્ષ દિવસની અંદર તેમના જાન આવજીતી સ્ત્રી પણ મરણ પામી, સાવજીએ તો વૈરગ્ધ ધારણ કર્યો હતો. પણ સ્ત્રીને લીધે તેમનો સસારપાશ તોડ્યો નહોતો, તે ઇશ્વરે સ્ત્રી મગી જવાથી તેમનો સસાર પાશ તોડી નાખ્યો. તે પછી સાવજી તીર્થયાત્રા નિમિત્તે નીકળ્યા તે ફરી પાછા આવ્યા જ નહિ, આત્રા અનેક પ્રયત્નો વનતા તમારાંમનુ મન સસાર ઉપથી ઉગમ થતું જઈ ભગવદ્ભક્તિ તરફ વળ્યું, આ જોમ તેમના સખધી વર્ગ તેમની નિંદા કરવા લાગ્યા તેમણે ક્રોધે પોષણ નિમિત્ત થણે પ્રયત્ન કરવા માડ્યો, પણ દુકાળ પડતાં તેમનું કાંઈ વળ્યું નહિ.

તુકારામની ૨૦ વર્ષની ઉંમરે સ્ત્રી રઘુમામ અને જોડે સતજી એ દુકાળમાં અલ અલ કરતા મગ્ય પામ્યા તે વખતે કમળથી મળ વસ્તુ બીજા મામતા પણ મળતી નહિ બીજે વર્ષે દુકાળ મટતાં તુકારામ નિગૂન ખતી રાત્રિ દિવસ ઇશ્વર ભજનમાં કાળ ગાળતા લાગ્યા તે પછી તેમના સખધી વર્ગ તેમને ત્રામ આપવા લાયા જેથી પોને એક દિવસે ટાઇને કલા વગર ધરમાથી આલી નીકળ્યા, તે વખતે તે બેલવા લાગ્યા કે —

અભાગ—ખરે જાને દેવા નિધાને દિવાળે, વગી યા દુકાળે પીડા કેલી.

અનુતાપે તુમે રાં લે ચિતન, જાવા હા વમન મવ માર.

ખરે જાલે દેવા બાઈલ કડકશા, વરી હે દુર્દશા જના મખે.

ખરે જાલે જગી પાવનો અપમાન, મરે જોલે ધન ઢોરે ગુરે.

ખરે જાલે નાહી ધરીલી લોકલાજ ખરા જાલે તુજ શરણ દેવા.

ખરે જાલે તુમે કે લે દેવાઈલ, લે કરે બાઈલ ઉપેલિલી.

તુકા મહેણે ખરે મન એમદશી, કેલે પવામી ભગજી.

તેમના ગયા પછી તેમને શોધવા કાન્દોબાએ માણસ મોકલ્યું તુકારામ સાત દિવસ બીમતાય કુગગ ઉપર રહ્યા ત્યાં જઈ તેમને ઘેર આવવા તેમના સખધીઓએ ધન્ય કહ્યું પણ તેમનું કાંઈ વળ્યું નહિ છેવટે કાન્દોબાના આગ્રહથી તુકારામ દેહમાં પાછા આવ્યા, ધનની અવગત ખતો કામળો વિગેરે તેમણે કાન્દોબાને બતાવ્યા, પછી તે ખતો પત્રામાંથી એક લામ કાન્દોબાને આપ્યા અને પોતાના ખતો પત્રા તેમણે ઈશ્વરની પ્રીતિ જીડાડી દીધા, તે પછી તેઓ હ મેશા રહવારમાં ઇશ્વરનું ભજન કરીતન કરતા, બપોરે અદ્ય અહાર કરતા, કાંઈ ન મળે તો બિલા માગીને પણ

ખાતા, બાકીના વખતમાં અમૃતાનુભવ, યોગ વસિષ્ઠ વિગેરે મથોનું મનન ચિતન કરતા તે ધણીવાર બડાચો કુગર ઉપર જઈ એકાંતમાં બજન ચિતન કરતા.

તુકારામ બહુશા નહોતા, વિદ્વાનોની તેમને સોળા પશુ થઈ નહોતી છતાં તેમની વૃત્તિ હમેશા પરમાર્થ તરફ વળેલી જ રહતી તેથી તેમના અત કરણમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ પડ્યો હતા, તેમના મનમાં સ્વાર્થ છુટ્ટ જરા પણ નહોતી, પોને ધણા પરોપકારી હતા, એક વખતે તુકારામ ઇલાચણીના તીરે બજન કરતા બેઠા હતા તેમાં એક ખેડુત તેમની પાસે આવીને બોલ્યો કે હે બાઈ, મારે કામ માટે બહાર ગામ જવું છે, અને ત્યાં એક મકીનો થશે ત્યાં સુધી તું મારી ખેતીનું રખનાનું કરીશ તો હું તને અર્ધો મણુ દાણા આપીશ એ કામ કરવાની તારાની ઇચ્છા બજન પણ થઈ શકશે, આ સાંભળી તુકારામને તેની વાત કહ્યું કરી, અને પછી તે ખેડુતનું ખેતર સાચવવા હાથમાં મોઢશું લઈ ખેતરમાં જઈ માળા ઉપર બેઠા અને ત્યાં બેસી પાક ખાતા માડ્યો એ- વખતે તુકારામને જોઈ અનાજ ખાતું પક્ષીનું ટોળું ઉડી ગયું તે ને તુકારામને ધણો ખેદ થયો તે પછી પક્ષીનું ટોળું જ્યાં ખેડુ હોય ત્યાંની ને કંઈ ઉડાડતા નહિ તેથી ખેતરમાંનું બધું અનાજ પક્ષીયો ખાઈ ગયા.

તે પછી ખેડુત આવ્યો અને જુલે કે તા ખોળમાં કાંઈ મળે નહિ, તેથી ધણો ખેદ કરતો તે ગામમાં ગયો અને મુખીના આગળ તુકારામ માટે ફરીયાદ કરી મુખીએ તુકારામને મોનાવ્યા, અને તેમની રૂબરૂ જ તેણે ખેતરની તપાસ કરી, અને બે ખાડી અનાજ ખેડુતને તુકારામને આપવું એવું લખાવી લીધું જેથી ખેડુતને સતોષ થયો પછી ખેતરની કાપણી કરી અનાજ લણી તૈયાર કર્યા પછી તેમાંથી માન ખાડી દાણા થયા, જેથી ખેડુતને ધણો પસંદાવો થયો અને તુકારામને રાગણે ગયા, બે ખાડીથી વધારાનું અનાજ તુકારામને આપવા માગ્યું પણ તેમણે તો તે ન લીધું જેથી તે અનાજ વેચી તેની રકમ તુકારામના પૂર્વજોએ દેહના બંધાનેલા વિઠોખાના માઢર ખતે આપી દીધી.

તુકારામ પાકુરગનું બજન કરવામાં કાળ વ્યતીત કરતા એવામાં માહ સુદ ૧૦ ને ગુરુવારે એક બ્રાહ્મણે તેમને સ્વપ્નમાં દર્શન આપી-નાથન ચૈતન્ય દેશવ ચૈતન્ય, અને રામ કૃષ્ણ હરીનો જપ કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો. વળી નામદેવ અને પાહ રંગે પણ તેમને સ્વપ્નમાં દર્શન આપી કવિતા કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો, જે પછી તુકારામ કવિતા કરવા લાગ્યા. ચોતે કીર્તન ખનાવતા અને તેમના કીર્તન સાંભળી શ્રોતાઓની વૃત્તિ તેમાં લીન થતી પણ હૃદયના દુર્જનોના મનમાં પણ પ્રેમનો પ્રવાહ છુટતો.

આ પછી તુકારામની કીર્તિ દેશદેશે પ્રસરી તે જાણી કેટલાક ઢોંગી સાધુઓ આવી તુકારામને જગ કરવા લાગ્યા, પણ તેની તુકારામના મન ઉપર કંઈ અમર થતી નહીં એક ચિચરડના મળાજી સુવા ગોસાઈ કરીને ઢોંગી સાધુએ તુકારામને અનેક પ્રકારે પીડા આપેલી તે વખતે તુકારામ કહેતા કે ન સોડી ન મોડી ન સોડી, વિઠોળા ચરણ ન સોડી.” મળાજીએ તુકારામને ધણુ દુઃખ દેવા છતાં તુકારામના ઉપદેશથી મળાજી શરમાઈ તેમને ચરણ થયો હતો.

એક વખતે વાધેલી ગામમા એક રામેશ્વર કરીને વિદ્વાન બ્રાહ્મણ રહેતો હતો, તેણે રાજવરમારમા ધણુ માન હતું તેણે તુકારામ કરીને એક યુદ્ધ કીર્તનો કરે છે અને વેદશ્રુતી બોલે છે એવું સાબળી તુકારામને બ્રહ્માબાં અને કહ્યું કે તારે હવે પછી કીર્તનો કરવા નહિ ત્યારે તુકારામે કહ્યું કે આજસુધીમા મેં જે કીર્તનો બનાવ્યા છે તેનું શું કરવું ? ત્યારે રામેશ્વરે કહ્યું કે તેને ઇલાવણીના પાણીમાં નાખી દે તેથી તુકારામે પોતે કરેલા અભગોને બેઠતા પાણીમા છુટાડી દીધા પછી ઘેર ગયા તે પછી તેરમે દિવસે તે બેઠતા પાણી ઉપર તરતાં તુકારામના કીર્તનો નેમના શિષ્યોને મળી આવ્યાં, જે તુકારામે એકત્ર કરી ઘેર આવ્યા તે પછી તુકારામને પરમેશ્વર માફક લોક માનવા લાગ્યા પુતામા નાગનાથ દેવ ઉપર ગમેશ્વરને શ્રદ્ધા હોવાથી તે દર્શન કરવા ત્યાં જતા હતા એક દિવસે ત્યાં એક અનગડશા નામનો ફકીર બે શિષ્યો માથે ત્યાં રહેતો હતો. તેના બાગમા આવેલા નિર્મળ જળના કુડમા રામેશ્વર સ્નાન કરવા ગયે એટલામા તે ફકીર બહાર આવ્યો, તેણે રામેશ્વરને કુડમા સ્નાન કરતો જોઈ કહ્યું કે મારે નિમાજ પઢવાના પાણીમા તે સ્નાન કર્યું છે જેથી તારા સર્વ શરીર ઉપર દાહ થઈને આથી રામેશ્વરને આખે શરીરે લાલ બળવા માંડી. તે કહાથી શમી નહિ હેવટે કાષ્ટના કહેવાથી તે તુકારામ પાસે ગયે અને તુકારામના આશિર્વાદથી તેને શાંતિ થઈ જેથી તેણે તુકારામને કરેલી પજવણી બદલ પસ્તાવો ગયો, અને અતે તુકારામનો શિષ્ય થઈ રહ્યો.

લોક ગામમા શિવાજી કસારો કરીને તુકારામનો શિષ્ય હતો તેની કીર્તિ થયું કે મારો ધણી તુકારામની સોળતે ચઢી દાળ કુદતાં શીખ્યો છે એમ જાણી તેણે એક દિવસે તુકારામને પોતાને ત્યાં બોલાવી તેમના શરીર ઉપર ઉતું પાણી રેડ્યું જેથી તુકારામ દાઝ્યા. છતાં તે સહન કરી બેઠ્યા કે હે મા, તું મારી જનની હશે, માટે આ કામ કર્યું છે હશે જે થયું તે થયું એમ કહી તેને શાંત પાડી. આથી તે સ્ત્રી શરમાઈ તુકારામને કરણે થઈ તેમને પૂજ્ય માનવા લાગી.

તુકારામની સાધુત્વની ખ્યાતિ દિવસે દિવસે વધતા લાગી. તેમના ચમત્કારોની વાતો જાણી દૂર દેશના ઘોઠા આરાગ લાગ્યા આ વાત રાજા શિવાજી જીવપાતના જાણુવામા આવતા તેમણે પોતાના સેવકોને તુકારામને બોલાવા મોકલ્યા તેમને જોઈ તુકારામ બોલ્યા કે તમે આજે છતાં, ઘોઠા વિગેરે મોકલ્યું છે તે તો પઢીરાવાને શોભે મારે તો તે સર્વ વિષ્ટા બગેમર છે આ વાત રાજાને મેનકાએ કહી રાજ પોને, અનકાર, પૂજા એવરો સર્વ લાઘ પ્રવાન સથે લોહ ગામમા તુકારામના દર્શને ગયા ત્યાં જઈ તુકારામને દડવત્ કરી, પૂજા કરી, વસ્ત્રાનજરો અને દ્રવ્યની ભેટ તુકારામના ચરણે ધરી તે જોઈ તુકારામે કથું કે કે રાજ, ધન મારે તો જોખાસ બગેમર છે હું તો નિહન નિહન કરનારો છું. મળે તુખસીડી માગા ધરી એકાદશીનું મન કરનારો હું હરિના નાસ છું આ સામગી રાજાને સંતોષ થશે આજલુ દ્રવ્ય બ્રાહ્મણોને દાનમા આપી દીધું અને રાત્રોત્પાજા કીર્તન સાંભળવામા ગાળી

તુકારામનાં ભજનમા રાજા તક્ષીન થઈ ગયો, અને એવો વિચાર ગયો કે જાણે અરણ્યમા જઈ શ્રી હરિનું ભજન કરું ને પડી નેમણે સર્વ રાજાધારમા આઠ પ્રધાનોને સાંપી પોને તુકારામને શરણે આપ્યો તુકારામે તેનું મમાધન કર્યું રાત્રે ગાજની સવારી કીર્તનમા આવી, આ વખતે તુકારામે પ્રથમ કર્મકાંડનું નિરૂપણ કરી ચાર વર્ગ અને ચાર આશ્રમના ધમ સમજાવ્યા, અને વર્ણાશ્રમ ધર્મ અનુમાર ચાલવાનો સર્વને ઉપદેશ આપ્યો એ સાંભળી શિવાજીની વૈરાગ્ય વૃત્તિ દીની પડી પડી તુકારામનો આશિર્વાદ મેળવી ત્યાં પ્રસાદ લાઈ શિવાજી કુટુંબ સાથે રાજામા ગયા તુકારામના કીર્તનમા શિવજી શ્રી વારવાર ૪૫૫ લાગ્યા એક વખતે તુકારામનું કીર્તન ચાલતું હતું અને બગેમર જામ્યો હતો ને વેળા શિવાજી પણ તેમા હતો નેની પાતળી મેળવી શિવાજી પકડતા મે હજાર પડાણો ત્યાં આવે છે એવી ચેવાજી ૧૫૪ પડા ૧૦૦ જા માટે આજી માગવા લાગ્યા ત્યારે તુકારામે તેને આપાસન આપી અહિજ સ્વસ્થ થઈ એમ લાનું કયું. અને શિવાજીના બચાર કરતા ઇશ્વર સ્મરણ કરું. જેથી જેને શિવાજીનું ૩૫ વન પડાણો પામે થઈ જા માડયુ, જેથી પડાણો નેની પાજાન પડ્યા પણ શિવાજી હાથ ન આપ્યો તે પડી શિવાજી કીર્તન ચુર થતા સિદ્ધમઢ ઉપર નિર્વિધે ગયો

આ પ્રમાણે તુકારામ ધણા ચમત્કાર કર્યા હતા, લોખાંડુ સોનું કર્યું કુનશને શાંતિ આપવી, બ્રાહ્મણ પુત્રને ભજન કરી જાત્રો કરવો વિગેરે

અનેક અમલકારો તુકારામે કર્યા હતા. તુકારામ પોતાનો વખત પરમેશ્વરનું ભજન, કીર્તન, પૂજન, કરવામાં, ભજનો બનાવવામાં ગાળતા તેમનો ઉપ-દેશ હતો કે ઇશ્વરનું નામ સ્મરણ સિવાય પરમાર્થ સાધવાનો બીજો રહેલો માર્ગ નથી. તે ચારે વર્ષના જાત બેઠ માનતા પરમેશ્વરની પ્રાપ્ત માટે સંન્યાસાદિ સાધનની કાંઈ જરૂર નથી, દરેક વર્ણે પોતપોતાના ધર્મ પ્રમાણે ચાલી સંસારમાં રહી ઇશ્વર ઉપર એકનિષ્ઠા રાખી ભક્તિ કરવી, એવી રીતે અનેક પ્રકારે તેમણે પોતાના અભગ રૂપી કવિતામાં ઉપદેશ આપ્યો છે. તુકારામને ૪૧ વર્ષ થતા શકે ૧૫૭૧ના ફાગણ વદ ૨ના રોજ તેમણે પોતાના શિષ્યો અને સ્ત્રીને કહ્યું કે આજે હું વૈકુંઠમાં જવાનો છું. આ તેમના સ્ત્રી સમજ્યા કે રોજ કહે છે તેમ કોઈ તીર્થમાં જવાના હશે. તે પછી તુકારામે શિષ્યોને ઉપદેશ આપી વિદ્વત્ નામની ગર્જના કરતા ચૌદ શિષ્યો સાથે પોતે ધરમાંથી બહાર નીકળી ઇન્દ્રાયણીના તીરે ગયા ત્યાં જઈ તેમનો ઉપદેશ એ હતો કે. ઇશ્વરનું નામ સ્મરણ સિવાય પરમાર્થ સાધવાનો બીજો રહેલો માર્ગ નથી તે ચારે વર્ણના જાતિબેદ માનતા પરમેશ્વરની પ્રાપ્તિ માટે સંન્યાસાદિ સાધનનો કાંઈ જરૂર નથી દરેક વર્ણે પોત-પોતાના ધર્મ પ્રમાણે ચાલી સંસારમાં રહી ઇશ્વર ઉપર એકનિષ્ઠા રાખી ભક્તિ કરવી એવી રીતે અનેક પ્રકારે તેમણે પોતાના અભગરૂપી કવિતામાં ઉપદેશ આપ્યો છે.

તુકારામને ૪૧ વર્ષ થતા શકે ૧૫૭૧ ના ફાગણ વદ ૨ ના રોજ તેમણે પોતાના શિષ્યો અને સ્ત્રીને કહ્યું કે આજે હું, વૈકુંઠમાં જવાનો છું, આ સમજ્યા તેમના સ્ત્રી સમજ્યા કે રોજ કહે છે તેમ કોઈ તીર્થમાં જવાના હશે, તે પછી તુકારામે શિષ્યોને ઉપદેશ આપી વિદ્વત્ નામની ગર્જના કરતા ચૌદ શિષ્યો સાથે પોતે ધરમાંથી બહાર નીકળી ઇન્દ્રાયણીના તીરે ગયા, ત્યાં જઈ તેમણે કીર્તનની ધુન મચાવા માડી, કેટલાક અમલકારો ગયા પછી તુકારામનું સર્વ સ્થરીર તેજસ્વી અર્ધ ગયું અને જોત જોતામાં પ્રાણ છોડી દઈ પોતે સ્વર્ગ સિધાવ્યા તેથી સર્વ લોક શોક કરવા લાગ્યા.

તુકારામની સ્ત્રી પતિ વૈકુંઠગમન કર્યાની વાત જાણી ધણા દિનગીર થયા. તેમને પાંચ આસનો ગર્ભ હતા. તે પછી તેમને પુત્ર જન્મ્યો, તેનું નામ નારાયણ યુવા પાડ્યું. તે પછી ભગવદ્ભક્ત થયો હતો, તે સિવાય મહાદેવ અને વિઠોના એ બે પુત્રો જાને કાથી, ભાગીરથી અને ગયા એ ત્રણ છોડીએ હતી. તુકારામને ચૌદ શિષ્યો હતા, તેમાં રામેશ્વર ભટ્ટ, ધાકટા, ભાઉ અને કાન્હોબા એ મુખ્ય હતા.

ભાગ ૧૦ માં, ચાલુ જન્મનાના મહાપુરુષો.

પ્રકરણ ૮૭ મું
સ્વામી વિવેકાનંદ.

સ્વામી વિવેકાનંદનું નાનપણનું નામ નરેન્દ્ર હતું તેમના પ્રપિતામહ નામમોહનદત્ત સિમલામાં વકીલાત કરતા હતા તેમના પુત્ર દુર્ગાચરજીને સસાર ઉપર વૈરાગ્ય થવાથી સંન્યાસી થઈ ગયા હતા તેમને નાનપણથી જ સાધુ સત્તાને સમાગમ થયો. ગમતો હતો તેમનું લગ્ન થયા છતાંપણ સંન્યાસી આમકિત થઈ નહોતી દુર્ગાચરજીને પુત્ર થયા હતા તે પુત્રને જન્મ થતા સમારંભા રહેવાથી વધુ બંધન આવી પડશે એવા વિચારથી તે ધર છોડી ચાલ્યા ગયા તેમને શોધવા નાના પુત્ર માથે તેમની પત્ની કાશીમાં ગઈ હતી તે વખતે રેલ્વે ન હોવાથી લોકો નૌકામાં બેસીને કાશીએ જતા, દુર્ગાચરજીની સ્ત્રી પણ બાળક વિશ્વનાથને લઈ નૌકામાં બેસી કાશીએ જતા હતા તેવામાં બાળક રમતા રમતા નદીમાં પડી ગયો, બાળકને નદીમાં પડી ગયો જાણી નરત જ તેની માતાએ પણ નદીમાં કુદકો માર્યો, અને પોતાના બાળકને ઉડા જળમાથી બહાર બેચી કાઢી નૌકામાં આપ્યો, અને બાળકનો છાં બચાવ્યો.

કાશીએ ગયા પછી દુર્ગાચરજીની સ્ત્રી રાજ વિશ્વનાથ તા દર્શન કરતા જતી હતી, એક વખતે વરસાદ પડવાથી કાદવમાં તે સ્ત્રી પડી ગઈ, તેને પડતા નાનાસીએ જોઈ તેણે તેનો હાથ ઝાંસી ઉઠાડી અને મદિરના પગથીયા ઉપર બેસાડી, તે સ્ત્રીએ જાન આપતા સંન્યાસીના સાધુ બેસી મનેની આખો મગતા એક બીજને આગળી યકયા થોડીવારે તે સંન્યાસી સ્વામી ચાલતો થયો આ સંન્યાસી બીજે કાંઈ નહિ પણ દુર્ગાચરજી હતા એક વખત દુર્ગાચરજી પોતાની જન્મભૂમિના દર્શન કરતા કનકતા મયો.

તેની તેના સખધીજનને ખબર પડવાથી પોતાને ઘેર લઇ ગયા. દુર્ગાચરણ ઘેર ગયો ખરો પણ ત્યા જઇ મૌન ધારણ કર્યું, ત્રણેક દિવસ રહી તે છાત્રોમાંનો આસ્થો ગયો દુર્ગાચરણનો પુત્ર વિશ્વનાથ વિદ્યાભ્યાસ કરતો હતો તેમણે અગ્રેજી ભાષાનો સારો અભ્યાસ કર્યો હતો તે પછી હાઇ-કોર્ટના એટર્ની થયા હતા તેમણે ઘણું ધન મેળવ્યું પણ ઉંદાર બહુ હતો તેથી આવેલું સર્વ ખર્ચ નાખતા. તેમને નાનપણથી સંગીતનો શોખ હતો, તેથી તેમણે પોતાના પુત્ર નરેન્દ્રનાથને સંગીત શીખવ્યું હતું વિશ્વનાથ હમેશ આનંદમાં મસ્ત રહેતા તેમની સ્ત્રી ભૂવનેશ્વરી પણ આનંદી અને પતિસેવા કરવામાં પોતાનું સૌભાગ્ય માનતા તે સદા પોતાના પતિને અનુકુળ વર્તતા

વિશ્વનાથ ધણી નિરાધાર સગાને અને અન્ય બિઝનેસને સારી મદદ કરતા તેમના સ્ત્રી ભૂવનેશ્વરી દેવભક્તિ કરવામાં કાળ ગાળતા નાનપણમાં રામાયણ, મહાભારત વિગેરે ધર્મગ્રંથોનું અધ્યયન કરવા ઉપરાંત પતિપાસે ધણી વાનાં મોઢે સાબળી શીખી લેતા, નરેન્દ્રનાથ વિદ્યાભ્યાસ કરતી વખતે ધર્મનું શિક્ષણ મેળવવા મથતા બહુચર્ચ પાળી નિરમિષ જોજન જમતા ભોધ પધારી કરીને સતા

નરેન્દ્રનાથ પાંચ વર્ષના હતા ત્યારથી જ ધર્મસખધી નાના નાનાં વાક્યો મોઢે બોલતા છ વર્ષે તે તેમણે રામાયણના ધણી સ્તોત્રો મોઢે કર્યા હતા રામાયણની કથા તેમને ધણી સારી લાગતી તેથી ધણીવાર કોઇ કથા કરતું હોય તો તરત તે સાંભળવા જતા એક વખતે એ-બ્રામણ રામાયણની કથા કહેતા વચ્ચે એક કડી ભૂલી ગયો, તેથી તરત જ નરેન્દ્રે તે યાદ કરી આપી હતી. રામાયણ સાંભળતા રામના પરમભક્ત હનુમાનનું ચરિત્ર સાંભળી તેમના જેવી ઇશ્વરની ભક્તિ કરવાનું તેમને મન થઇ જતું.

નાનપણમાં તેમને ભણાવવા માટે માસ્તર રાખ્યો હતો તેની પાસે તે બે ત્રણ વાર પાઠ વાચતા જ મોઢે કરી લેતા. વિદ્યાભ્યાસ કરવાનાં પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરી રહ્યા પછી બીજા પુસ્તકો ધણી વાચતા જ્યોતિષનો પણ તેમણે સારો અભ્યાસ કર્યો હતો તેમની સ્મરણશક્તિ અદ્ભુત હતી. તેમને તર્કવિતર્ક કરવાની ટેવ હતી જેથી જેની તેની સાથે વાદ કરવા મચી પડતા. વિદ્યાભ્યાસ કરવા ઉપરાંત કસરતનો પણ તેમને શોખ હતો. તેમને તેમના બાપે એક ઘોડો ખરીદી આપ્યા હતા તેના ઘેરમાં ઉપર બેસી રેજ તે ફરવા જતા, રેજના અભ્યાસથી તે ઉત્તમ ઘોડેસ્વાર બની ગયા હતા તે મધ્યકુરતી કરવામાં, હા પીડવામાં, તરવામાં, પટા ખેલવામાં, સર્વમાં પારંગત હતા

નરેન્દ્ર બાળપણથી જ સત્યનીષ્ઠ હતા તે કહેતા કે અસત્ય બાપજી નહિ કરવા માટે હું બાળકોને કદી બપ બતાવતો નહિ કોઇ પણ બાળકને જો કોઈ બીરાચે તો તે તેના મામે થતા તે હમેશા આનંદી રહેતા. તે પોતાના ધરતી પાસે એક ધર હતુ તેના મેડા ઉપર એકાનમા બેમતા હોતા. તે કલકત્તાની જનરલ એસેમ્બલીમાં ઇન્સ્ટીટ્યુશનમાં એક એ નો અભ્યાસ કરતા હતા, ત્યાં તે વખતે હેસ્ટી સાહેબ પ્રોન્સીપાલ હતા તેમનો વિદ્યાર્થીઓ સાથે સરળ ભાવ જોઇ નરેન્દ્રની તેમના ઉપર પ્રીતિ સારી હતી. એક વખતે તેમણે વર્ડસવર્થની કવિતા સમજાવતા કહ્યું કે “આ કવિને ભાવ સમાધિ થતી હતી.” આ સાંભળી નરેન્દ્રે કહ્યું કે “ભાવ સમાધિ એટલે શું?” ત્યારે સાહેબે કહ્યું કે “ચિત્તની પવિત્રતા વખતે કોઇ વિષયમાં મન એકાગ્ર થાય છે ત્યારે સમાધિ થાય છે. એવી સમાધિ તો કોઇ મહાપુરુષને જ થાય છે, હાન તો માત્ર દક્ષિણેશ્વરમાં રામકૃષ્ણ પરમહંસને એવી સમાધિ થતી મેં જોઇ છે તમે તેમને જોશો એટલે ખનર પડશે.” આ સાંભળી નરેન્દ્રનો વિચાર રામકૃષ્ણ પાસે જવાનો થયો હતો. તે ધણીવાર બ્રાહ્મસમાજમાં જતા આવતા, એક વખતે તે આદિ બ્રાહ્મસમાજના પૂજ્યપાદ આચાર્ય મહર્ષિ દેવેન્દ્ર નાથની મુલાકાત લેવા ગયા હતા તે વખતે મહર્ષિ પોતાના શિષ્યોને નિત્ય ઇશ્વરનું ધ્યાનાભ્યાસ કરવાની ભક્તિમય કરતા હતા, તેમણે નરેન્દ્રને જોઇ કહ્યું હતું કે તમારામાં યોગીના સર્વ લક્ષણો જણાય છે, માટે ધ્યાનનો અભ્યાસ કરશો તો યોગની સિદ્ધિ થશે. આ સાંભળી નરેન્દ્રને ધ્યાનમાં બેસવાનો વધુ ઉત્સાહ થયો હતો.

તે નાના ચાર પાંચ વર્ષના હતા ત્યારથી જ સીતારામની, મહાદેવની અને દેવદેવીની માટીની મૂર્તિઓ બજારમાંથી લેવાની હતા તેમની પુજા કરતા, તેમને પુલ્કાર ચઢતી સામે બેસી ધ્યાન ધરતા હોય તેમ આજો બીચીને શાંત બેસી રહેતા આ વખતે એક દિવસે નરેન્દ્ર પોતાના મિત્ર હરિ સાથે એક ઓરડામાં બેસી ધ્યાન કરતા હોય તેમ કેટલાક વખત સુધી બેસી રહ્યા હતા તેમને શોધતા ધરતો ઓરડો બંધ દીડો તે ઓરડાના બારણા ઉતારી અંદર જોયું તો નરેન્દ્રને ધ્યાનમાં બેઠેલો જોઇ સર્વ કંઈ ચકિત થઇ ગયા હતા.

ધણીવાર નાનપણમાં રાત્રે તે ધરના સર્વ માણસ ઉઘી જતા ત્યારે ઓરડાના બારણાને અંદરથી સાકળ વાસી તે ધ્યાન કરવા બેસી જતા. ધણીવાર તો ધ્યાનમાં ને ધ્યાનમાં આખી રાત્રિ રિતી જતી તેમનો સ્વ-ભાવ મજાતાવડો અને આનંદી હોવાથી તેમને મિત્રો પણ મળ્યા હતા,

નાનપણુમાં તોફાની પણુ તેટલાજ હતા તેમને જ્યારે જુવે ત્યારે તે હમેશા આનંદમાં જળુતા. તે વ્યાયામ, સંગીત અને હાસ્યવિનોદમાં પોતાના મિત્રોમાં અગ્રેમર ખાન્યા હતા તેમણે ચરિત્ર નિર્દોષ હતું, પણુ ધર્મીવાર કેટલાકા તેમના ચરિત્રમાં દોષ પણુ જોતા પણુ નરેન્દ્રને તેની દરકાર નહોતી.

નાનપણુથી જ તે દયાળુ હતા, તેમના આપનો દયાળુ સ્વભાવનો ગુણ તેમનામાં ઉતરી આવ્યો હતો તે કાંઈ સાદુ સત આવી ચઢતા તેને અનાજ, વસ્ત્ર કે વામણુ પણુ આપી દેતા ધર્મીવાર તેમ કરતા જોઈ તેમની મા આડતા એક વખતે તેમને એકે પુરી મૂકી દાંદરા વાસી દીધો હતો. તેવામાં બારણે એક ભિખારી માગવા આવ્યો તેનો માદ સાંભળી નરેન્દ્રે બારીએથી કેટલાક વસ્ત્રો તેને દાનમાં આપી દીધા.

નાનપણુમાં તેમને જો કાંઈ વખતે ક્રોધ ચઢતો તો ગાડા જેવા થઈ જતા અને ગુસ્સામાં આવી જઈ ધરના વામણો વિગેરે ભાગી નાખતા તેમની માને આથી ધણો સતાપ થતો. તેમની માએ એક પગી એક ચાર પુત્રીઓ થવાથી પુત્ર થાય તેવી કાશીવિશ્વનાથની બાંધા રાખી હતી, તે પછી નરેન્દ્રનો જન્મ થયો હતો. તેથી તે માનતા કે શકરે કહી પોતાના ક્રોધ ગળુને મારે ત્યાં મોકલી તો નહિ દીધો હોય? જ્યારે નરેન્દ્ર ખૂબ ક્રોધ કરતા ત્યારે ક્રીકાશી વિશ્વેશ્વરનું સ્મરણ કરી તેમની મા તેમના માથે બેત્રણ ધણા ઠકુ પાણી રેડી દેતા એટલે તેમનો ક્રોધ શમી જતો.

નાનપણુમાં તે ધર્મીવાર અખાડામાં જઈ કુસ્તી કરતા શરીરે કદાવર અને બળવાન પણુ હતા તે નાનપણુથી જ હિમતવાન હતા. કાંઈને પણુ ડર તેમને હતો નહિ એક વખતે તે આડેક વર્ષના હતા ત્યારે પોતાના મિત્રો સાથે કલકત્તાની દક્ષિણે આવેલી નવામ વાજદઅલીશાહની પશુશાળા જોવા માટે તે ગયા હતા સર્વે બાળકો ચાંદપાલ ધાટથી એક તોડા બાંધે કરીને તેમાં બેસી જતા હતા તેવામાં એક બાળકને ઉઠી થઈ તેથી માછી-ઓએ તે છોકરાને ધમકાવ્યા કે ઉઠી સાફ કરી નાખો નાહ તો ઉતરવા નહિ હાથે બાળકોએ બીજા કાંઈ પાસે સાફ કરાવવા અને પૈસા આપવા કહ્યું પણુ માછીઓએ માન્યુ નહિ ચાંદપાલ ધાટે હોડી ચોભાની ત્યાં પરસ્પર ઝઘડો થયો, અને મારામારી થવા વખત આવ્યો. નરેન્દ્રે આ જોઈ તેમણે રક્ષણ કરવાનો વિચાર કર્યો ત્યાં થઈ જતા બે સોદજરોને નરેન્દ્રે સલામ કરી અગ્રેજીમાં આ વાત જણાવી આથી તે સોદજરો હોડી પાસે ગયા અને માછીઓને કહ્યું કે 'છોકરાઓને ઉતરવા દો' ગારા અમલદારોને જોઈ માછી લોકો બહી ગયા અને છોકરોને જવા દીધા અને

રીને યુક્તિ કરી નરેન્દ્રે પોતાના મિત્રોને હોડાયા નાનપણથી જ તે દીધ ફજિવાળા અને હિંમતવાન હતા

બાળપણમાંથી યુવાવસ્થામાં આવતા તેમનું મન સસાર ઉપરથી વિરક્ત થવા લાગ્યું, રામકૃષ્ણચંદ્રની પાસે કસકતાની પાસેના સીમલામાં રહેનાર સુરેન્દ્રનાથ મિત્ર ધર્મીનાર આવતા એક વખતે તેમણે પરમહંસ રામકૃષ્ણદેવને પોતાને ત્યાં લઈ જઈ ઉત્સવ કર્યો હતો તે વખતે કોઈ સારા ભજન ગાનાર હોય તો સારૂ એવો વિચાર કરી તે પોતાના પડોશી વિષ્ણુનાથજીના પુત્ર નરેન્દ્રને ભજન ગાવા માટે પોતાને ત્યાં લઈ ગયા. આ વખતે નરેન્દ્રની ઉંમર અઢારેક વર્ષની હતી અને યુનિર્મીટીમાં એક એ ની પરીક્ષા આપવાના હતા નરેન્દ્રનો રાગ મધુર હતો. સંગીતનો તેમને નાનપણથી જ શોખ હોવાથી તેમણે ત્યાં જઈ મધુર રાગથી ભજનો ગાવા માડ્યા

તેમના ભજન સાંભળી રામકૃષ્ણ પરમહંસ ધર્મી પ્રુશી થયા અને તે કાણુ છો તે સુરેન્દ્રનાથને પુછી બોલ્યું. રામકૃષ્ણ પરમહંસની નજર તેના ઉપર હતી, તેને ધારી ધારીને બોલ્યા ભજન થઈ રહ્યા પછી પરમહંસે નરેન્દ્ર સાથે બેચાર વાનો કરી, તેમને એકાદ દિવસ દાક્ષણેશ્વરમાં આવવાનું કહ્યું

નરેન્દ્રને ઉંમર થતા તેના પિતા પોતાના પુત્રનું લમ પોતાના શહેરના એક ધનવાન ગૃહસ્થની કન્યા સાથે કરવા માટે ચતન કરવા લાગ્યા. કન્યા જરા સ્થામ રંગની હતી, અને નરેન્દ્ર તો ગૌરવર્ણનો અને રૂપાળો હતો તેથી કન્યાના બાપે વ્શોકકળર રૂપઆ આવવાનું પણ કમુચ્છ કર્યું હતું નરેન્દ્રને તો સસાર ઉપરથી મન ઉડી ગયું હતું તેથી તેની લમ કરવાની તો ઇચ્છા જ નહોતી નરેન્દ્રના મિત્ર રામચન્દ્રે તેમને લમ કરવા માટે ધણુ સમજાવ્યા, પણ નરેન્દ્રે ના જ કહ્યું

નરેન્દ્રનાથનું પવિત્ર હૃદય જોઈ તેની પડોશમાં રહેતા સુરેન્દ્રનાથે તેને એક વખતે કહ્યું કે જો તારે ધર્મભાવનાનું ખરૂં રહસ્ય જાણતું હોય તો આલમ્પ્રમાણેમાં ન બટકતા પરમહંસ રામકૃષ્ણ પાસે ચાલ. હું આજે જઈ છું. આથી તેમની સાથે તે દિવસે નરેન્દ્ર પોતાના બીજા બેત્રણ મિત્રો સાથે દક્ષિણેશ્વર ગયો

રામકૃષ્ણ પરમહંસ તે વખતે ઓરડામાં બેઠા હતા. તેમણે નરેન્દ્રને જોઈ સાદી ઉપર બેસવાનું કહ્યું તેમને ગાના સારૂ આવડતું હોવાથી એકાદ બે ભજન ગાવાનું કહ્યું. નરેન્દ્ર ભજન ગાવા માડ્યું, તે સાંભળી રામકૃષ્ણ

ભાવાવિષ્ટ થઈ ગયા. થોડીવારે ભગવત્ થઈ તેમણે નરે દ્ર પાસે જઈ તેનો હાથ પકડી તેને ઝોરઝ બહારના ઓટલા ઉપર લઈ ગયા. ત્યાં એકાંત હતું, તેમણે નરેન્દ્રને જોઈ હવામ્નુ વર્ષાડીને કહ્યું કે “આટલા બધા દિવસ ચાલી આવ્યા કે? વિષયી મનુષ્યો જોડે વાનો કરી કરીને હું થાકી ગયો છું તમે તો પુરાતન ઋષિ છો નર૩પી નારાયણ છો. જીવેનો ઉદ્ધાર કરવા માટે શરીર ધારણ કર્યું છે ” આવું કહી રડવા લાગ્યા થોડીવારે તે બે દર જઈ માખણ, સાકર, મીઠાઈ લઈ આગ્યા અને નરેન્દ્રને ખવડાવ્યા. આથી પછી તેમણે કહ્યું કે “તું પાઠો બેઠો એકલો જ મારી પામે આવજો” આ સાંભળી નરેન્દ્ર ‘સાર’ કહી બહાર ઝોરડામાં જઈ મિત્રો સાથે બેઠો.

રામકૃષ્ણની આવી વર્તણૂકથી નરેન્દ્રને લાગ્યું કે ‘આ તો કાંઈ ગાડા મનુષ્ય જેવા લાગે છે’ પણ બહાર ગયા પછી તેણે ગાડાપણું મિન્ક તેમને રામકૃષ્ણમાં ન જણાવ્યું નરેન્દ્રે પૂછ્યું કે, “મહારાજ, ઇશ્વરના દર્શન કરી શકાય છે કે?” આ સાંભળી રામકૃષ્ણે કહ્યું કે “હા, હું જેમ તમને જોઈ શકું છું, તમારી સાથે વાત કરી શકું છું તેવી જ રીતે ઇશ્વરને પણ જોઈ શકાય છે, તેમની સાથે વાતો પણ કરી શકાય છે. પણ તેમના દર્શન કરવાની કોણ ઇચ્છા કરે છે? લોકો તો પોતાના સગાજાલાને બે દહાડા નથી મળતા તો શોક કરે છે, વિષય ભોગવવા તેમ જ ધન ભેગવવા એવી જ રીતે મડયા રહે છે, પોતાનો પરદેશ ગયેલો પુત્ર મોડો આવવાથી એન પડતું નથી પણ ઇશ્વરના દર્શન કરવાનો સાચો વેગ ક્યારે પ્રગટાવે છે? ઇશ્વરના દર્શન ન થતા કોણ બાકુન થઈને તેમની પ્રાર્થના કરી અંત્ર બેઠાને છે? જ્યારે મનુષ્યને ઇશ્વરના દર્શન કર્યો વગર કાંઈ એન પડતું નથી, ઇશ્વરના દર્શન કર્યા વગર સ્ત્રી, છોકરા, ધન વિગેરે કાંઈ પણ પદાર્થમાં ચિત્ત ચોટતું નથી ત્યારે ઇશ્વરના દર્શન થાય છે”

આ સાંભળી નરેન્દ્રને થયું કે ‘ખરે, આ મહાપુરુષે ઇશ્વરના નામ માટે સર્વસ્વનો ત્યાગ કર્યો છે, તેમણે સર્વસ્વનો ત્યાગ કરી મન અને પ્રાણની એકતાનો અનુભવ કરી ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરીને જે નજરે જોયું છે તેજ તે કહે છે.’ ઇશ્વરની પ્રાપ્તિ માટે આવો ત્યાગ તો કાંઈ વિરભા જ કરી શકે છે. આ પછી રામકૃષ્ણને માટે નરેન્દ્રને માન ઉત્પન્ન થયું. તે દિવસે તે રામકૃષ્ણના દર્શન કરી પાછા કલકત્તે ગયા આ પછી નરેન્દ્ર જ્ઞાનમાં વધુ વખત માળતા. જ્યારે તે બ્રહ્મસમાજમાં જતા ત્યારે નિરાધાર સંપ્રદાય બ્રહ્મના અસ્તિત્વ ઉપર વિશ્વાસ રાખીને ને એકાગ્રચિત્તે ઇશ્વરનું જ્ઞાન કરવા લાગ્યા હતા. પણ તે નિરાકાર ઇશ્વરનું જ્ઞાન કરતાં સતોષ પામ્યાં નહોતાં.

રાત્રે શયન કરતા તેમને બે વિચારો આવતા. એક તો એ કે જાણે હું ધનવાન અને મોટો માણસ બની પ્રતિષ્ઠાન બન્યો છું. વળી બીજી વાર તે, જાણે સર્વનો ત્યાગ કરી ઇશ્વર ઉપર ભરોસો રાખી, ભગવાન વચ્ચે પહેરી, મળે તે ખાંધ કાંઈ વૃક્ષ તળે બેસી ખાન કરે છે ” આવા સ્વપ્ના તેમને ધણીવાર આવતા. અતે તેમણે બીજી ક પના પ્રમાણે જીવન ગાળવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો, તેમણે ખ્યાનને જ ઇશ્વર પ્રાપ્તિનો માર્ગ જણી તે માર્ગને મક્કમ કર્યો હતો,

ઇ સ ૧૮૯૩મા નરેન્દ્રનાથ બી એ, નો અભ્યાસ કરતા હતા તે વખતે તેમના બાપ હાર્ટીસીસીઝથી મરણ પામ્યા તેમની માતા જૂનેશ્વરીને માથે સસારનો ભાર પડ્યો તેમના પિતાએ દ્રવ્યનો સચ્ચ ન કરવાથી તે નિરાધાર સરખા બની ગયા હતા પતિના મૃત્યુ પછી જૂનેશ્વરીએ ધૈર્ય રાખી દિગ્દાતામાં પણ પોતાના ઘરને નિભાવવા માડ્યું પતિના વખતમાં મહિને દિવસે હજાર રૂપિયા ખર્ચ થતો, તે અત્યારે માત્ર ત્રીસેક રૂપિયામાં તેમણે પોતાનું ખર્ચ નિભાવવા માડ્યું તમા તેમને પોતાનું તથા પુત્રપુત્રીઓનું ભરણ પોષણ કરવાનું, તેમને કેળવણી આપવાનું વિગેરે ખર્ચ કરવું પડતું આમ છતાં પણ જૂનેશ્વરીનું મો કાંઈ વખતે ચિતાનુર થતું નહિ હમેશા તે આનંદમાં રહેતા નરેન્દ્ર હજી કમાઈ શકે તેમ નહોતું, અત્યારે તે તુ મન મસાર ઉપર પી ઉડી ગયા જેવું હતું.

નરેન્દ્રને સરૂઆ તો અગ્રેજ કેળવણીના લીવે રામકૃષ્ણ પરમહંસ તો અર્ધા ગાડા જેવા લાગતા રામકૃષ્ણના પ્રથમ દર્શન કરી આવ્યા પછી એકાદ મહીનો થયો હશે તે વખતે નરેન્દ્ર ફરી દક્ષિણેશ્વર ગયા. ત્યાં તે પરમહંસજીના ઓરડામાં ગયા તો તે વખતે પરમહંસ એકલા પોતાની પચારી પાસે એક નાની સરખી ગાદી ઉપર કંઈક વિચાર કરતા બેસી રહ્યા હતા તેમણે નરેન્દ્રને જોઈ હર્ષથી બોલાવ્યો અને પોતાની પાસે બેગાડ્યો, થોડીવારે તે મનમાં જાણે કંઈ બમડના હોય તેમ સ્થિરદૃષ્ટિથી નરેન્દ્રના સામે જોતા તેની પામે ગયા, અને પોતાનો જમણો પગ તેના શરીર ઉપર મૂક્યો, આથી નરેન્દ્રને જાણે ચક્કર આવતા હોય તેવું લાગ્યું અને જાણે આ બધું ઘર કોણે જાણે ક્યા લીન થઈ જાય છે તેને તેનું શરીર પણ ભમતું જણાયું તેને આ શરીરનો નાશ થવાનો ભય લાગ્યો તેથી તેણે ગભરાઈને બ્રમ પાડી કે “ઓ બાપરે, તમે આ શું કરો છો ? મારી મા મિચારી થુ કરશે ? ” આ સાંભળી પરમહંસજી ખડખડાટ હાંપી પડ્યા

અને તેમના હૃદયને સ્પર્શ કરી તેને શાંત પમાડ્યો. આવી રીતે સ્પર્શ થતા જાણે વ્યમની માથુમનુ થેન ઉતરી જાય તેમ તે સ્થસ્થ બન્યા.

નરેન્દ્ર તો વિચારમાજ પડી ગયા કે આ શુ થયુ આ ગાડાએ વળી આ શુ કર્યું? આ અદ્ભુત પુરુષના પ્રભાવથી એકાએક આ શેષ અમંકાર જાણ્યો અને હાથ પાંચા, આ તો તેમણે પોતાના પ્રભાવના પ્રનાયે મારા મન ઉપર પોતાનું આધિપત્ય સ્થાપના માટે આવુ કર્યું હશે.

આ પ્રમાણે નરેન્દ્રના મનને પરમહસે પોતાના સ્પર્શથી માખણુ જેવુ નરમ બનાવી દીધુ તે નરેન્દ્ર સાથે જાણે ધણુ વખતના યોગબાણુવાળા હોય તેવી રીતે વર્તવા લાગ્યા તેમની સાથે ખચરાનીને, વાતો કરીને, હાસ્યવિનોદ કરીને સ્નેહ બતાવના હતા સંયાકાળ થતા પરમહસ પાસે નરેન્દ્રે જવાની આગા માગી, એટલુ જાણે કાંઈ સમધીથી છુટા પડતા ખેદ થાય તેવો ખેદ કરતા તેમણે તેનો હાથ પકડીને ‘ફરી જરૂર આવજો’ આમ કહી રજા આપી.

નરેન્દ્રને ઘેર આવ્યા પછી આ બાવાએ આ શુ કર્યું? એવો વિચાર થતા હવે તેમની બરોબર પરીક્ષા કરવાનુ મન થયુ પછી પાછા ત્રીજે દિવસે તે પરમહસ પાસે ગયા તે વખતે ત્યા બીડ ઘણી હતી, તેવી પરમહસે તેમને પોતાની સાથે રામમણીના બગીચામાં ફરવા આવવાનુ કહ્યુ નરેન્દ્રે લઈ તે બગીચામાં ફરવા ગયા કેટલીકવાર ફર્યા પછી ત્યા એકકાળામાં જઈ એક ગાદી ઉપર પરમહસ બેઠા થોડીવારે તે ત્યાજ સમાધિસ્થ થઈ ગયા નરેન્દ્ર તો ટગર ટગર તેમના સામેજ જોતો એટલું હતું. એવામાં પરમહસે પહેલાંની માફક તેની પાસે આવીને તેને સ્પર્શ કર્યો. આ વખતે નરેન્દ્રે ઘેરથી મનને વશ રાખી દૃઢ રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો છતાં પણ પરમહસજોતો સ્પર્શ થતા તો તે બેભાનવત્ બની ગયા આ વખતે તેમના બાહ્ય શ્વેત્ય થવાથી પરમહસે તેમને ‘પ્રજ્યુ’ હતુ કે તું “કોણુ છે? કયાથી અહિં શા માટે આવ્યો છે?” આ જવાબથી તેમણે જાણી લીધુ હતુ કે તે ‘આનંદસિંહ મહાપુરુષ છે અને જે દિવસે તે એમ જાણશે કે ‘હું કોણુ છું’ તેજ દિવસે તે આ લોકમાં ન રહેના યોગમાર્ગે શરીરનો ત્યાગ કરશે.

નરેન્દ્રને તેનુ જ્ઞાન રથુ નહોતું થોડીવાર પછી તેને જ્યારે જ્ઞાન આવ્યુ ત્યારે તેણે જોયુ કે—પરમહસ દેવ તેની છાતી ઉપર હાથ ફેરવના મધુર હાસ્ય કરી રહ્યા છે પરમહસદેને આ પ્રમાણે બીજાવાર નરેન્દ્રના મનમાં બાબાનાર ઉપસ્થિતિ ક્યાંથી તે એકદમ સ્વચ્છ થઈ ગયા તે પહેલાં

પરમહસદેવને અર્ધો ગાંડા જેવા કહેતા હતા તે વિચાર હવે મદદાઈ ગયો. પછી તે પરમહસને દૈવિચકિત સમ્પન્ન અઘૌકિક મહાપુરુષ છે, અને મારી જેવાના મન રમત માનના ફેરવી શકે તેમ છે, એમ માનવા લાગ્યા.

પહેલા નરેન્દ્ર ડાહ્યાને શુરુ તરીકે ગણવા ઇચ્છતા નહોતા, વિચાર કર્યો વગર ડાહ્યાની વાન માની લેતા નહિ તે હવે પરમહસના સમાગમમા આવ્યા પછી માનવા લાગ્યા કે આવા મહાપુરુષોજ અઘૌકિક ત્યાગ, તપ, એમ અને પવિત્રતાવડે ઇશ્વર સંબંધી જ્ઞાન મેળવી શકે છે તેમજ શુરુરૂપે મહત્ત્વ કરવા યોગ્ય છે, હજુ પણ નરેન્દ્ર પરમહસદેવને પૂરા વિચાર કર્યો વગર શુરુ તરીકે માનવા તૈયાર નહોતા પરમહસના સમક્ષમા આવતા તેમને જણાવ્યું કે: ત્યાગ વગર ઇશ્વર મળતા નથી તોપણ આવા મહાપુરુષના સંગમા આવ્યા પછી મનુષ્યો તેમની પુરી પરીક્ષા કર્યા વગર તેમની વાતોમા વિશ્વાસ રાખીને ધણીવાર દુઃસાય છે માટે મારે એકદમ સાદમ તો કરવું જ ન જોઈ એ માટે તેમની પુરેપુરી ખાતરી કરવી જોઈએ

નરેન્દ્રનો સત્યની શોધ કરવાનો વિચાર હતો. પરમહસદેવના આવક અમલકારો જેવા છતાં પણ તેમની તેમના ઉપર પૂરું શ્રદ્ધા ચોટતી નહોતી. તેમણે તે પછી દૃઢ મકલ્પ કર્યો હતો કે વધુ પરીક્ષા કર્યા વગર તેમની અદ્ભુત દર્શન સમક્ષી વાત માની નહિ આ પછી તેમણે પરમહસની વર્તણૂક અને સ્થિતિની પરીક્ષા કરવાનો નિશ્ચય કર્યો

રામી રિવેકાનદે પરમહદે રામકૃષ્ણની પાસે જતા પહેલાં અગ્રેજી કાવ્યો, સાહિત્ય, ઇતિહાસ અને ન્યાયશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરેલો હતો. પાશ્ચાત્ય કેળવણીના સરકારો તેમના મગજમા ઠસી ગયા હતા તેમને તર્ક-વિતર્ક કરવાની ટેવ હતી આપણા શાસ્ત્રોની સત્યતા માટે તે શકાશીલ હતા તે માનતા કે મનુષ્યનો વળી મનુષ્ય શુરુ શો? તેમના પિતાના પાશ્ચાત્ય શિક્ષણના સરકારો તેમનામા જાણી ગયેલા હતા તે બાઈબલ અને હાઈક્રીની કવિતાઓ વાંચના, તેજ નરેન્દ્રને વાચવા આપતા. સને ૧૮૮૧ માં નરેન્દ્રે એફ એ ની પરીક્ષા આપના પછી પાશ્ચાત્ય વિજ્ઞાન અને દર્શન શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો હતો તેમના મનમા સત્ય વસ્તુનો નિર્ણય કરવાની ઇચ્છા હતી તેમણે ડાર્વિનની, શોપનહોરના, પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરી આરીરવિજ્ઞાનનો પણ અભ્યાસ કર્યો હતો તેમની કુતુહલ બુદ્ધિથી તેમને ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કરવાના ઉપાય ન જડવાથી તેમના મનમા અસંતોષ જવા લાગી

સમજ્યા વગર કદાચ પણ સિદ્ધાંત સ્થિતારી લેવો એ તેમણે પસંદ

નહોતું. પાશ્ચાત્ય મથિના આધારે સત્પત્ની શોધ કરવામા તે નિષ્ફળ નીવડ્યા. તે સને ૧૮૮૪ મા બી, એ. ની પરીક્ષામા પાસ થયા તેમના પાસ થતા પહેલા જ તેમના પિતા હાર્ટીસીક્રી મરણ પામ્યા તે વખતે નરેન્દ્ર પોતાના મિત્રને ત્યા વસાહનગર ગયા હતા ત્યા તેમને પિતાના મરણની ખબર મળવાથી તરતજ કલકત્તે આગ્યા અને બીજે દિવસે તેમના પિતા વિશ્વનાથને અમિતસંસ્કાર કર્યો અત્યાર સુધી નરેન્દ્રને ધરમા થુ થાય છે તેની ખબર નહોતી. તેમના પિતાએ દ્રવ્ય મુક્યુ નહોતું અને આવક કરતા ખર્ચ વધારે કરવાથી દેવુ થઇ ગયું હતું આથી ધરનો કરમાર નરેન્દ્રને માથે પડ્યો જેથી સુખમા ઉછરેલા નરેન્દ્રે હવે નોકરી શોધવા માડી

તેમણે આ વખતે ધણી તપાસ કરી પશુ નોકરી મળી શકી નહિ. તેમને પિતાના મરી ગયા પછી ભૂખ્યે અને તરસ્યે ઉતાર પડે નોકરી મેળવવા અરજીઓ લખતે ઘણી જગ્યાએ જવું પડતું તેમને સર્વ તરફથી તે વખતે નિરાશા મળી અત્યાર સુધી તે સુખ અને વૈભવમા ઉછર્યા હતા પૈસો કમાવાની તેમને દરકાર નહોતી તેમને આમ એકાએક પિતા મરણ પામવાથી કુટુંબનો ભાર માથે પડતા નોકરી શોધવા વખત આગ્યો તેમની સુખી સ્થિતિ વખતના કેટલાક મતવખીયા મિત્રોએ હવે તેમની સોખલ છોડી દીધી હતી કેટલીકવાર તો ધરમા ખાવાને અનાજ પશુ ન મળે, તેથી તે ઘેર ખાધા વિના જ બહાર ચાલ્યા જતા અને છુએ નોકરી શોધવા દૂરતા હતા તેમના વનવાન મિત્રોને પશુ તે શરમથી પોતાની નિર્જનતાની વાત કહી શકતા નહોતા.

કેટલાક માણસો દ્રવ્યની વિપત્તિ ા અવળે રસને ચઢી નય છે તેવા કેટલાક માણસો તેમને પોતાની માફક અભિનિથી પૈસો કમાવાનું કહેતા હતા. પશુ નરેન્દ્રને તે માર્ગ પસંદ નહોતો. એક વખતે તો તેમની નિર્જનાવસ્થા જોઈ એક ગૃહસ્થ ધરની યુવતિએ તેમને કહેવાયું કે ' તમારી સાથે રહેવા હું તૈયાર છું મારો પૈસો એ તમારો જ માનીને મારી સાથે સંબધ બાધો ' આ મામણીને નરેન્દ્રે ધિક્કારી કાઢી હતી વળી કાંઈ મીઠુ સ્ત્રીએ તેમના રૂપ ઉપર મોહિત થઈ તેમને પોતાની માથે મનપ સખવા જણાવ્યું હતું ત્યારે તેમણે કહ્યું હતું કે ' હે સ્ત્રી, આ ક્ષુબ્ધગુરુ દેવના ક્ષણિક આનંદને માટે તું બ્રહ્માનો ત્રિચાર કેમ કરે છે? ઇશ્વરનો ડર રાખી જીવન સાચું કરવા યત્ન કર કે ભનુ થાય '

આ પ્રમાણે નરેન્દ્રે દુખી જીવગી ગાળવા માડી જા તે બાહ્યસ આજ્ઞા સસર્ગથી ઇશ્વરને માનતા હતા ઇશ્વરનું હૃદયેશ સ્મરણ કરતા

હતા, દરરોજ દ્રવ્ય મેળવવાનો કોઈ માર્ગ હોય કરવા તે ભટકતા. એક વખતે સવારમાં ઉઠીને ભગવાનનું સ્મરણ કરતા હતા તેવામાં તેમની માતાએ કહ્યું કે “એસ હવે જોયા તારા ઇશ્વર ! જે ભગવાન હોય તે તને આટલું બધું દુઃખ પડવા છતાં સહાય ન કરે ?” આ સાંભળી નરેન્દ્રના મનમાં શકા થઈ કે શું ત્યારે ઇશ્વર જગત્માં નહિ હોય ! જે હોય તો હું તેમની રાજ પ્રાર્થના કરું છું છતાં કેમ મદદ નહિ કરતા હોય ? આ પછી ઇશ્વર છે કે નહિ એ શકાએ તેમના હૃદયને હચમચાવી નાખ્યું તે જે જે તત્ત્વજ્ઞાની, વિદ્વાન, યોગી વિગેરે મળે તેમને એજ પ્રશ્ન પૂછતા, અને તેનું પ્રમાણ માગતા આથી નરેન્દ્રની ગયુના નાસ્તિકમાં થવા લાગી વળી કેટલાક તો તેમને માટે એવી વાતો ઉડાવી કે તે ખરાય સોપતે ચઢી મઘપાન કરવા અને વેશ્યાઓને ધેગ જવા લાગ્યો છે આથી તેમને તેમના હિતરત્વી ધણા માણસો આવી શીખામણ આપવા લાગ્યા.

કેટલાક તો વાત ખરી કે ખોટી તેનો નિર્ણય કરવા તેમને મળવા લાગ્યા તે પછી દરિદ્રતાથી કટાણી ગયા હતા ઇશ્વરનું સ્મરણ કરવા છતાં પછી તેમણે તેમને કોઈ મદદ કરી નહિ તેથી તેમણે ધણાની સાથે ઇશ્વર છે જ નહિ, ઇશ્વરનું અસ્તિત્વ સ્કારવું એ તો દુર્મળતા છે એમ કહી પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોના અભિપ્રાયો દર્શાવી જેની અને તેની સાથે વાદવિવાદ કરવા લાગ્યા જે કોઈ મહાત્મા, તત્ત્વજ્ઞાની કે વિદ્વાન મળે તેમની પાસે જઈ તે પૂછતા કે તમે ઇશ્વરને માને છે ? ઇશ્વર છે જ કે નહિ ? ઇશ્વરના અસ્તિત્વનું પ્રમાણ કંઈ છે ? તમે ઇશ્વરને જોયા હોય તો મતાવો ? આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછી વાદવિવાદ કરતા ધણા તો તેમના આ પ્રશ્નોના જવાબ જ આપી શકતા નહોતા, આ વખતે નરેન્દ્રને પાશ્ચાત્ય દર્શનશાસ્ત્રની આધ્યાત્મિક મિમાસાનો અધિક અંશ અયુક્તિકર જણાતા હતા પછી જડવિજ્ઞાનના આવિષ્કારની અને પાશ્ચાત્યોની પૃથક્કરણ પ્રણાલીના અતિશય પ્રશંસા કરતાં હતા પરમહંમ રામકૃષ્ણના જીવનમાં જણાતા અમાધારણ ચમત્કારોની તે આજ દૃષ્ટિથી પરીક્ષા કરવા હચ્છતા.

સત્ય જાણવાની તેમના હૃદયમાં અત્યંત ઇચ્છા પ્રકટ થઈ જતી હતી. તોપણ વગર સમજે કોઈના કહેવાથી તેમના સિદ્ધાંતને સ્વિકારી લેવો એ તેમને ઠીક લાગતું નહિ લોકો તેમના આવા વિચારથી નાસ્તિક કહેતા તો પછી તેમને તેની દરકાર નહોતી તેઓ સત્યનું શોધન કરવા પાશ્ચાત્ય શિક્ષણનું અનુસરણ કરવા લાગ્યા. આ વખતે તેઓ પાશ્ચાત્ય મતના પક્ષપાતી હતા.

આપ મરી જતા કમાવાની ઈચ્છા થતા નરેન્દ્ર નોકરી માટે રખડવા લાગ્યા, તેઓ રખડી રખડી થાકી ગયા, તેમને સસાર ઉપર કટાણે આગ્યો જેથી હવે આ સસારને છોડી દેવાનો નિશ્ચય કરવા લાગ્યા એવામાં ખચર મળી કે પરમહસદેવ કલકત્તે આજે એક ભક્તને ત્યા આવવાના છે, તે સાંભળી તેમના દર્શન કરવાની ઈચ્છા થઇ પરમહસ તેમના ઉપર અત્યત રનેહ રાખતા, તે સર્વથા હતા નરેન્દ્ર તેમના દર્શન કરવા લાગ્યો, તે વખતે તેમણે તેમને કહ્યું કે “આજે તારે મારી સાથે દક્ષિણે”વર આવવું પડશે તેમણે આનાકાની તો કરી પણ પરમહસદેવના આમહથી તેમને દક્ષિણે”વર જવું પડ્યું

દક્ષિણે”વર પહોંચ્યા પછી તેઓ ઓરડામાં બેસી બીજા ભક્તો સાથે વાતો કરવા લાગ્યા તેવામાં તેમને સમાધિ થઇ અને એકાએક નરેન્દ્ર પાસે આવી તેમનો હાથ પકડી કહેવા લાગ્યા કે “વાત કરતા મને ભય થાય છે કે કદાચિત્ત તું અહિંથી ચાલ્યો જાય ” આ સાંભળી નરેન્દ્રને લાગ્યું કે સ્વામીજીએ પોતાના મનની વાત જાણી લીધી હાથે છે રાત્રે તેમણે નરેન્દ્રને પોતાની પાસે બોલાવી કહ્યું કે “હું જાણુ છું કે તું મા ના કામને માટે જ આવ્યો છે, તું સસારમાં રહેવાનો નથી પણ હું જોટલા દિવસ છું તેટલા દિવસ તો મારી ખાતર પણ તારે રહેવું પડશે, ” આમ કહેતા તો તેમની આંખોમાં આસુ ચાલવા લાગ્યા નરેન્દ્રને પણ આસુ આવી ગયા બીજે દિવસે નરેન્દ્ર રજા લઇ ઘેર ગયો અને ઘેર જતા પાછી ઘરની ચિનાએ તેમના હૃદય ઉપર અધિકાર જમાવી દીધો

તેઓ પ્રથમની માફક નોકરી શોધવા લાગ્યા એક એટર્નીની ઓફીસમાં કેટલાક પુસ્તકોની નકલો કરીને માધારણુ દ્રવ્ય કમાવા લાગ્યા પણ કાંઈ કામમની નોકરી ન મળી જુજ આવકથી ઘર કુટુંબનું પોષણ પણ પુરી રીતે થવા ન લાગ્યું તેમનું મન તો સસાર ઉપરથી કટાણી ગયું હતું પણ પરમહસદેવ ઉપરની પ્રીતિથી તે ગમે તેમ નિભાવ કરવા લાગ્યા પરમહસદેવનો તેમના ઉપર અત્યત પ્રેમ હતો ત્યાર પછી નરેન્દ્ર વારવાર દક્ષિણે”ધર આવતા કાંઈ વખતે નરેન્દ્ર મોડા આવે તો તેથી પરમહસ અધીરા થઇ જતા હતા, અને સદેશ કહેવરાવી પોતાની પાસે તેડાવી મંગાવતા

પરમહસદેવ પોતાની અતદ્વિષ્ટિથી નરેન્દ્રને પ્રથમવાર મળતાજ જાણી ગયા હતા કે તેના જેવો ઉચ્ચ અધિકારી વિરલ છે સનાતન ધર્મનું સ્થાપન કરવાને માટે જ શ્રી જગદગ્યાએ તેમને નીમ્યા છે તેમાં વિશેષ સંકાપ

કરવા માટે જ નરે દ્રનાથનો જન્મ થયો છે. નરેન્દ્રને નાનપણમાં સૂતી વખતે આખી મીચતા જ બને. બ્રમરોની મધ્ય ભાગમાં બ્રહ્મદેવે એક જ્યોતિર્બિંદુ જણાવ્યું, તે બિંદુ ક્રમે ક્રમે બિન્માકાર થઇ ફાટી જઇ તેમાંથી સફેદ જ્યોતિર્રૂપે થઇ તેમને હાકી દેતી, તેમ થતા તે ચૈતન્યહીન બની ઉઠી જતા. મોટી ઉંમરે ધ્યાનાભ્યાસ કરવા લાગ્યા ત્યારે પણ આખો બંધ રહતા બ્રહ્મદેવે પ્રથમની માફક જ્યોતિર્બિંદુ ઉપસ્થિત થવું અને તેમાં જ તે એકામ થતા મહર્ષિ દેવેન્દ્રનાથના ઉપદેશથી તેમના અનુયાયીઓ ધ્યાનાભ્યાસ કરતા. તેમની સાથે નરેન્દ્ર ધ્યાન કરતો તેમાં પણ તેને તેવો અનુભવ થતો.

તેમને દક્ષિણેશ્વરમાં આવી પરમહસ દેવનો સમાગમ થયા પછી તેમના ઉપર દિવસે દિવસે શ્રદ્ધા ચોટતી ગઇ છતાં પણ તે એકદમ તેમને તેમના આશ્ચર્યની પરીક્ષા કરવાનો વિચાર કરવા લાગ્યા. પરમહસદેવને તો નરેન્દ્ર તેમનું અનુકરણ કરી તેમના જેવા અધ્યાત્મિક તત્ત્વોનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે તેવી ઇચ્છા હતી તે નરેન્દ્રના તન્મ આકર્ષણશક્તિ રહેતા. તે પોતાનો જાણે નજીકનો સગો હોય તેવી રીતે તેમને રહાતા નરેન્દ્રના વિરહ સમયે પરમહસ દેવને વ્યાકુળતા થતી અને તેમને મળતા આનંદ થતો, તેમનો તેમના ઉપર નિસ્વાર્થ પ્રેમ હતો. જો કાંઈવાર નરેન્દ્રને મળતા વિદ્યુત્ત થતો તો પુત્રના વિરહથી માતાને જેમ આસુ આવે છે તેમ પરમહસદેવ પોતાનું મન વશ રાખી ન શકતા રડી પડતા તેમને જોયા વગર તેમને ચાંત થતી નહિ.

એક વખતે પરમહસદેવની જ મતિચિ હતી તેનો ઉત્સવ હતો. પરમહસદેવને બકલોએ નવા વસ્ત્રો પહેરાવી ચંદન પુષ્પાદિ અર્પી, તેઓ તેમની પુજા કરતા હતા અને બહાર ઓટલા ઉપર બાજન કિર્તન ચાલી રહ્યું હતું. તે વખતે પરમહસદેવ ધણીવાર બાવાવિષ્ટ થઇ જતા કેટલીકવાર તે વખતે નરેન્દ્ર નહિ આવ્યાથી આમ તેમ જોતા “ નરેન્દ્ર ન આવ્યો ? ” આમ બોલી આનંદમાં વિશ્લેષ કરતા હતા તેવામાં બપોરના નરેન્દ્ર આવી પહોંચ્યા તેને જોઇ તેમના આનંદને પાર રહ્યો નહિ. તરત જ તે કુદીને તેમના ખભે ચઢી ગયા હતા અને બાવાવરમ બની ગયા હતા પછી ચૈતન્ય આવતા તેમની સાથે આનંદવાર્તા કરી આહારાદિ કરવામાં ગુચાયા.

નરેન્દ્રને તેમના ઉપર શ્રદ્ધા હતી છતાં પણ તેમની પરીક્ષા કરવા યત્ન કરતા છતાં પણ રામકૃષ્ણ તેમના ઉપર ગુસ્સે થતા નહિ, તે તો શિષ્યના કલ્યાણને માટે તેમને પોતાની પરીક્ષા આપી સર્વ આધ્યાત્મિક

વિષયો સમજાવવામાં આનંદ માનતા, પરમહસદેવ તેમને પોતાનું આજ્ઞા છે. સખા છે, બંનેનું જીવન ચિરકાલને માટે પ્રજ્વળી યુગલની માફક પ્રેમ-અધનથી બધાં રજુ છે એમ માનતા નરેન્દ્રને તેમના આજ્ઞા આચરણો જોઈ કેટલાક વિચિત્ર સ્વભાવના, દાબિક, ઉદ્ધત અને અનાચારી માનતા, પણ પરમહસદેવ તેમને તેવા માનતા નહિ તે જાણતા કે નરેન્દ્રનો દમ્ભ, ઉદ્ધતતા, એ તના અતરમા રહેલી માનસિક શક્તિઓના કૃણ સ્વરૂપ વિશાળ આત્મ વિશ્વાસમાંથી જ ઉદય પામ્યા હતા. તેનું નાનકું સ્વતંત્ર આચરણ એ તેના સ્વાભાવિક આત્મસંયમનો પરિચય આપનાર હતું.

પરમહસદેવ જાણી ગયા હતા કે સમય આવતા નરેન્દ્રનો અસાધારણ સ્વભાવ, સહસ્ત્રદળકમળની માફક વિકસિત થઈ અનુપમ ગૌરવયુક્ત થઈ રહેશે તેમનું દમ્ભ અને ઉદ્ધતપણું અસીમ કર્ણાના આકારમાં બદલાઈ જશે તે હમેશા નરેન્દ્રની પ્રશંસા કરતા.

નરેન્દ્રનાથ કેશવ્યન્દ્રસેન પાસે ઘણીવાર જતા અને બ્રાહ્મસમાજમાં વારંવાર ભાગ લેતા રવિવારે તો તે ત્યાં બજન કરીતન પણ ગાતા, એકાદ અઠવાડીયા સુધી નરેન્દ્ર પરમહન્દેવને ન મળવાથી તેમણે કલકત્તે જવાનો નિશ્ચય કર્યો તે દિવસે રવિવાર હતો તેથી સધા વખતે નરેન્દ્ર બ્રાહ્મસમાજમાં બજન ગાવા જરૂર આવશે એમ ધારી તેમણે કનકરો જવાનો નિશ્ચય કર્યો, તેઓ નરેન્દ્રને મળવા એટલા બધા ઉત્સુક થઈ ગયા હતા કે તેમને બ્રાહ્મસમાજમાં જવાથી અપમાન તો કદાચ નહિ થાય તેનો પણ વિચાર ન આવ્યો.

પરમહસદેવ ત્યાં ગયા ત્યારે બ્રાહ્મસમાજીઓ ઉભાસના બાન વિગેરે સમાપ્ત કરીને વેદી ઉપર ઉભા રહીને આચાર્ય ઉપદેશ આપતા હતા તે સાંભળતા હતા. પરમહસ મદીરમાં જઈ આચાર્ય પાસે જવા લાગ્યા તેમને આવેલા જોઈ કેટલાક તેમને જોવા ઉભા થયા અને ગરબડ થવા લાગી. નરેન્દ્રે પરમહસદેવને જોયા કે તે તરતજ તેમની પાસે આવ્યા આ વખતે પરમહસદેવનો આચાર્ય કે કોઈ સલાસદે પણ આદરમત્કાર કર્યો નહિ પરમહસદેવ તો વેદીની પાસે ઉભા રહ્યા અને સમાધિસ્થ થઈ ગયા તેમની આવી દશા જોઈ ગરબડ વધી ગઈ અને શ્રીમંતમાં ખલેલ પહોંચ્યું તેથી મદિરના આસના દીવા ઝોલવી નાખવામાં આવ્યા.

અધાર્ક થતા ગરબડ વધી પડી, પરમહસદેવનો કોઈએ સત્કાર કર્યો નહિ તેથી નરેન્દ્રને ધણેજ ખેદ થયો. તે પરમહસ દેવને સમર્પિત ઉતરતા પાછલે ખાસેથી બહાર કાઢી ગાડીમાં બેસાડી દક્ષિણે તરફ લઈ ગયા હતા. નરેન્દ્રને લાગ્યું કે મારે માટે પરમહસદેવે કેવું અપમાન સહન કર્યું હતું અને તેથી તેમને ખસત ખેદ થયો હતો. નરેન્દ્ર તેમને કહેતા કે. જેમ

ભરત રાજાને મરતી વખતે હરિજીનો વિચાર આવ્યો હતો અને તેથી હરિજીનો જન્મ લેવો પડ્યો હતો, તેમ આપ મારે માટે અટલી બધી ચિંતા કરે છે પણ તેનો વિચાર કરજો. ત્યારે પરમહસંદેવ તેમને કહેતા કે પણ હું તો તને જોયા વગર રહી શકતો નથી, તેનું કેમ ?

પરમહસંદેવ આહાર, વિહાર જપ, ધ્યાનાદિ તિપ્પોમા જુદા જુદા નિયમો પાળતા અને પોતાના બકતો પામે પળાવતા. છતાં તે કહેતા કે નરેન્દ્ર એ સર્વ નિયમોનું ઉલ્લંઘન કરશે તોપણ કરી અડચણ નથી. તે તો નિત્ય, સિદ્ધ, અને ધ્યાન સિદ્ધ છે તેનામાં જ્ઞાનાગ્નિ હમેશા પ્રજ્વલિત રહેતો હોવાથી સર્વ પ્રકારના આહાર દોષને તે બંધિત થતો હતો.

નરેન્દ્ર હજી નોકરી શોધતા હતા, છતાં હજી નોકરી મળતી નહોતી. આખો દિવસ નોકરી શોધવા રખડતું પડતું તેથી સાંજે ચાટીને લેણે થઈ જતા ને કરી ન મળવાથી તે સસાર ઉપરથી કટાણી ગયા અને પોતાના દાદાની આફક મમારતો ત્યાગ કરવાનો નિશ્ચય કરતા લાગ્યા. તેમને લાગ્યું કે સમાજમાં રહી ધન કમાઈ કુટુંબનું પોષણ કરવા અને સુખ ભોગવવા મારો જન્મ થયોજ નથી તેમણે ધરમાથી આલી નીકળવાનો ચોક્કસ વિચાર કર્યો, પણ તેવામાં પરમહસં રામકૃષ્ણજી કલકત્તે આવવાના છે એ વાત જાણી તેમણે વિચર કર્યો કે ઠીક, હવે ગુરુજીના દર્શન કર્યા પછી જ જવાનો નિશ્ચય લેખીશ.

નરેન્દ્ર પરમહસંજી પાસે ગયા, તેમણે તેમને પોતાની માથે દક્ષિણેન્દ્ર ચાંચનાનો આમ્રહ કર્યો, જેથી તે દક્ષિણેન્દ્રવર ગયા પરમહસંજીના આમ્રદથી મસારો તો લીધો તો ત્યાગ ન કરવો એવો નિશ્ચય કર્યો પરંતુ પરમહસંજીને તે કહેવા લાગ્યા કે મારૂં, અને માતા કુટુંબનું ભરણું પોષણ કરના મે નોકરી માટે બહોત મત્ન કર્યો પણ નોકરી મળી નહિ માટે આપ માતાજી (કાળ માતા) ને મારાવતી પ્રાર્થના કરો કે તે મારૂં ભરણું પોષણ થા. તેવા ઉણમે લગાડે. આ સાંભળી તેમણે કહ્યું કે હું તો એ વાત માતાજીને કહી શકું નહિ પણ તેને માટે તુજ પ્રાર્થના કર. તું કેમ માતાજીની પ્રાર્થના કરતો નથી ? શું તું તેને માનતો નથી ? આ સાંભળી વિવેકાનંદે કહ્યું કે હું તો માતાજીને ઝાળખતો નથી, એટલે તે મારૂં કેવી રીતે માનો, પણ તમેજ મારા માટે તેમને પ્રાર્થના કરો તો ને માને કારણે નેમની તમારા ઉપર પ્રીતિ છે એટલે તે તમારૂં માનશેજ. આ સાંભળી પરમહસંજીએ કહ્યું કે મેં તો માને ધણી વખતે તારા માટે પ્રાર્થના કરી છે કે હે મા, તું નરેન્દ્રનું કુખ દુર કર, પણ તું તેને

માનતો નથી એટલે તું મદિરમાં જા, અને માતાજીનું એકાગ્રચિત્તે પાન કરી તેમની આગળ પ્રાર્થના કરી તારે જે જોઈએ તે માગજે એટલે તે તેને તું માગીશ તે આપશે, મારી માતા તો ચિન્મયી અલ્પશક્તિ છે તેણે આપુ જગત રચ્યું છે, તે સર્વ આપવા સમર્થ છે આથી નરેન્દ્રને માતાજી ઉપર વિશ્વાસ બેઠો કે તે પ્રાર્થના કરતાં જ મારૂં સવ કુખ દૂર કરશે.

રાત્રે નરેન્દ્રને પરમહસ દેવે કાલીમાતાના મંદિરમાં જવાનું કહ્યું. પરમહસજીના કહેવાથી તેમને શ્રદ્ધા બેઠી કે જરૂર કાલીમાતા આજે મને દર્શન આપશે અને તે જે કાંઈ કહેશે તે સાંભળવાને હું ભાગ્યશાળી થઈશ આવા વિચારથી તે મંદિરમાં ગયા અદર જઈ દર્શન કરના તેમને વધુ શ્રદ્ધા બેઠી દર્શન કરનાજ તેમને લાગ્યું કે ખરેખર માતાજી ચિન્મયી છે, અનંત પ્રેમ અને સૌંદર્યની પ્રસવસ્વરૂપિણી છે માતાજીના ઉપર ભક્તિ અને પ્રેમથી તેજસ્વ દહા ઉછાળા મારવા લાગ્યું, તેમણે માતાજીને પ્રણામ કરી અદ્ભુત કંઠે પ્રાર્થના કરી કે હું માતા ! મને જ્ઞાન આપ, ભક્તિ આપ, વિવેક અને વૈરાગ્યવાળો બનાવ, હે મા ! હું તારા રોજ દર્શન કરી શકું એવો મને બનાવ ! આ વખતે તેમને લાગ્યું કે જગત ચિદ્યા છે અને માત્ર માતાજીજ માગ હૃદયમાં વાસ કરીને રહેના છે તેજ સત્ય છે. શાંતિનું ભાન થયું આનંદ જણાવા લાગ્યો.

દર્શન કરી નરેન્દ્ર પરમહસજી પાસે પાછા આવ્યા તેમને આવેશા જોઈ પરમહસે કહ્યું કે “ કેમ, માતાજી પાસે તે દ્રવ્ય માગ્યું કે ? ” આ સાંભળી તેમણે કહ્યું કે “ ના જી, હું તે વાતનો બૂલીજ ગયો ! આથી પરમહસે કહ્યું કે જા, તારે ફરી જા, અને તારી વાત માને જણાવી, જે માગવું હોય તે માગી લે ! આથી નરેન્દ્ર ફરી મદિરમાં ગયા, દર્શન કરતાજ તે પેલી વાતો બૂલી ગયા, અને ફરી પણ જ્ઞાન અને ભક્તિ માગી પાછા આવ્યા આ વખતે પરમહસે કહ્યું કે કેમ, આ વખતે કંઈ માગ્યું કે ? આથી તે બોલ્યા કે. ના, મહારાજ, એ તો હું માતાજીના દર્શન કરતાજ બૂલી જતો હતો. માત્ર જ્ઞાન અને ભક્તિજ માગવાનું મન થઈ જતું. હવે શું કરે ? ફરી પણ પરમહસે કહ્યું અરે, એમાં શું, ફરી જા, એટલી વાત પણ કહી શકતો નથી, જા અને જરા સાવચેત થઈ તારી વાત માને કહી આવ ! નરેન્દ્ર ફરી મદિરમાં ગયા, પણ કોણ જાણે કે કેમ, માતાજીના દર્શન કરતા જ હૃદયમાં એવું થયું કે અરે, આવી તુચ્છ વાતની માતાજી આગળ તે વળી માગણી થાય ? રાત્રી ખુશી થાય ત્યારે શું તેની પાસે શક છે મંગાતું હશે ! હું તો મદ છુદ્ધિનો સાથ છું. આવો

વિચાર કરતા માતાજી પાસે બ્યવહાર નિભાવવાની વાત કહેતા તેમને સ્પર્શ આવી અને પ્રાર્થના પૂર્વક કહેવા લાગ્યા કે હે મા, મારે કાષ્ઠ જોષ્ઠનું નથી, માત્ર મને જ્ઞાન અને ભક્તિ જ આપો આ પછી નરેન્દ્ર બહાર આવ્યા બહાર આવતા તેમને લાગ્યું કે આ તો પરમહસજીની જ લીલા જણાય છે, નહિ તો ત્રણવાર દર્શને આવ્યો પણ મારી જીભ જીપડી સકી નહિ માટે હવે તો પરમહસદેવનેજ કહેવું કે તમેજ અમારા નિર્વાહને માટે પ્રાર્થના કરો આના વિચાર કરતા નરેન્દ્ર પરમહસ દેવ પાસે આવ્યા અને પ્રાર્થના કરી કહેવા લાગ્યા કે. આપે તો મને જુલાવામા નાખ્યો જણાય છે આપજ મારા માના અને ભાષ્ટને માટે નિર્વાહ ચાખ તેવી બ્યવસ્થા કરો આપ પણ સમર્થ છો.

પરમહસદેવે તેમની આ વાત સાંભળી કહ્યું ભાષ્ટ ! મારાથી તો માતાજીને એવી પ્રાર્થના ન કરાય. મે તને કહ્યું હતું કે તારે જે જોષ્ઠએ તે તુજ માતાજી પાસે માગશે, તો તે તને આપશે, તુ ત્યા જઈ તે માગી શકેતા નથી માટે મનેતો લાગે છે કે તે વાત તારા ભાગમાજ નથી ?” આથી નરેન્દ્રે કહ્યું કે “ મહારાજ, મારાથી તો હવે તે વાત બનશે નહિ. મારે માટે આપેજ માતાજીને પ્રાર્થના કરવી પડશે, મને આપના ઉપર શ્રદ્ધા છે કે આપ પ્રાર્થના કરશે એટલે જરૂર મારા કુટુંબના દુખ દારિદ્ર્ય જવાના, અને તેથી મારી ઉપાધિ ટળશે આ પ્રમાણે નરેન્દ્રને આશ્ર્વ વધુ જોતા પરમહસે કહ્યું કે તુ તો જમરો છે લાંબ, સાડે જ, હવેથી તારા કુટુંબને નિર્વાહતુ દુખ પડવાનું નથી

આ પ્રસંગથી નરેન્દ્ર જે અત્યાર સુધી માતાને માનતા નહોતો તે હવે પોતાને માનતા શીખ્યો. મૂર્તિપૂજનો તે તિરસ્કાર કરતો મહિરમા પધરાવેલી મૂર્તિઓને તે માનતો નહિ કે તેના દશન કરવા જતો નહિ, તેને આ વખતના પ્રસંગથી ઉપાસનાના ખરા રહસ્યનું જ્ઞાન થયું એથી તેના જીવનમા વિશ્વાગતા આવી તે પ્રશ્નરને અને મૂર્તિને માનવા લાગ્યો. દેવદેવીને ન માનનાર નરેન્દ્ર હવે તેમને યૈનન્યમય બ્રહ્માડમય જોવા લાગ્યો અને મૂર્તિની સામે ઉભા રહી વાર્તાલાપ કરવા લાગ્યો. જેને દ્રગ્મની લાલસા હોવા છતાં પણ માતાજીની મૂર્તિ પાસે જતા તે ન માગતા ભક્તિ અને જ્ઞાનને માગવા લાગ્યો. પરમહસદેવ જેવા સદગુણી કૃપાથી તે નાસ્તિક બન્યો.

નરેન્દ્રને તારાપદ્મોપ નામના માણસ સાથે મૈત્રી હતી. એક વખતે તે દક્ષિણેશ્વર પરમહસદેવના દર્શને આવ્યા તો એક ઓરડામા એક બાણ

પરમહસદેવ બેઠેલા હતા બીજી બાજુએ નરેન્દ્ર એક પથારીમા સુતેલો હતો, તેમને જોઈ પરમહસદેવે કહ્યું કે- આ છેડકરો બહુ સારો છે, નરેન્દ્ર પહેલા માતાજીને માનતો નહોતો તે હવે તેને માનવા લાગ્યો છે. તેને માતાજી પાસે રૂપિયા માગવા મોકલ્યો ત્યારે ત્યા જઈ તેનાની તે ન મંગાયા, અને માતાજીની ભક્તિ કરવાનું મન થયું કાલે આખી રાત તેણે ભજન ગાયું છે તેથી અત્યારે ઉઘે છે હવે તે માનને માનનો થયો છે. આ સાબળી તારાપદે કહ્યું કે હાજી, ધન્ય સાર થયું. થોડીવાર નરેન્દ્ર જાગ્યો અને કસકસો જવા માટે રજા માગવા લાગ્યો પણ તેને જોતાજ પરમહસદેવ સમાધિસ્થ થયા અને તેની પાસે આવી તેના શરીરે સ્પર્શ કરી કહેવા લાગ્યા કે શુ જુએ છે! આ પશુ હુ છુ અને હું પશુ છું છુ ખતેમા હવે જોઈ રહ્યો નથી જેમ ગંગા ન જળમા લાકડી મારતા જળના બે ભાગ પડેલા જણાય છે, પશુ તેના ભાગ પડતા જ નથી આ પ્રમાણે તે આનંદ પ્રદર્શિત કરવા લાગ્યા. તે પછી ખતે જણુ કસકસો આગ્યા

નરેન્દ્ર ઇશ્વરનું ધ્યાન કરતી વખતે—કે ઇશ્વર! તમે તમારા સત્ય સ્વરૂપનું દર્શન કરવાના અમને અધિકારી કરો એ પ્રાર્થનાની ભાવનાપૂર્વક ધ્યાન કરવા બેસતા પ્રથમ મનમાલી સર્વ પ્રાર્થના રિચારોની ધારાને દૂર કરતા, અને મનને નિશ્ચલ રાખવાનો અભ્યાસ કરવા લાગતા આ ધ્યાનમાં તેમને ધણીવાર શરીરનું કે કાળનું જાન રહેતું નહિ રાત્રે ધરના સર્વ માણસો ઉઘી જતા ત્યારે ઓરડામા જઈ તે ધ્યાન કરવા બેસતા અને ધણીવાર તે ધ્યાનમાં ને ધ્યાનમાં આખી રાત્રી ગાળતા.

તે ધણીવાર પોતાના ધ્યાનનો અનુભવ વર્ણવતા કહેતા કે—તે વિચારશ્ચય થઈ મનને સ્થિર કરીને ધ્યાન કરતાં તેમના હૃદયમા શાત આનંદ ધારાનો પ્રવાહ વહ્યા કરતો ધ્યાન ભગ થતા પશુ ધણીવાર તેને જણે નિશા ચડ્યો હોય તેવી સ્થિતિ થોડીવાર રહેતી અને આસનનો ત્યાગ કરી ઉઠી જવાનું મન થતું નહિ. ધ્યાન ભગ થયા પછી એકવાર તે આસન ઉપર બેસી રહ્યા હતા તે વખતે તેમને કિંચ જ્યોતિષી આવ્યો ઓરડો પ્રકાશિત થયેલો જણાયો અને તેમની સામે કાંઈ સન્યાસી આવીને ઉભેલા જણાયા તે સન્યાસીએ ભગવા કપડા પહેર્યા હતા, હાથમા કમન્ડલ હતું અને મુખ ઉપર સ્થિર, શાત અને આનંદી ભાવ જણાયો તેમણે ધીમે પગલે તેમની પાસે આવી તેમની સામે દક્ષિ સ્થાપી તેમને જોઈ નરેન્દ્રના મનમાં ભય જણાતા તે તરત ઉઠ્યા અને ઓરડાના પારણા

ખહાર જતા રહ્યા. થોડીવાર પછી મનમાં લાગ્યું કે એમાં ભય શો! આમ ધારી તે અંદર ગયા તો કાંઈ દીકું નહિ. આ સંન્યાસના મુખ ઉપર જે અપૂર્વ તેજ હતું, તેવું કોઈના મોં ઉપર તેમના જોવામાં આવ્યું નહોતું તે ધારતા કે વખતે શુદ્ધિવેના તેમને દર્શન થયા હશે. આ પ્રમાણે તે એકાંતવાસનું સેવન કરી તપ, ધ્યાન અને અભ્યસન કરતા દક્ષિણેશ્વર જઈ પરમહસજીની ભક્તિ કરવા લાગ્યા.

પરમહસદેવના સમાગમથી તેમને જે આનંદ થયો તે અપૂર્વ હતો. તે કહેતા કે પરમહસદેવના મમાગમથી અમારા દિવસો આનંદમાં વ્યતિત થતા. તેમણે રમત, હાસ્યવિનોદ, નિત્યના સામાન્ય વ્યવહારથીજ ઉચ્ચ શિક્ષા આપી તેમના અગ્નિપુષ્પામાજ તેમનું અધ્યાત્મજીવન રચ્યું છે. જેમ બાળકને શિખવતી વખતે બાળવાન મન પોતાની શક્તિ બાળકવત બતાવી તેની સાથે કુસ્તી કરી કદી પરાજય પણ પામે છે અને તેમ કરી તેને તેના બળમાં આત્મશ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરાવે છે તે પ્રમાણે પરમહસદેવ પણ અમારી સાથે વતતા. તે અમારામાં ઉત્સાહ પ્રેરે, અને અમે વાસનામાં લપટાઈએ નહિ તે માટે તે અમારા આચરણની તપામ રાખી અમને ઉપદેશ આપતા. તેઓ ધર્મીવાર અમારી તપ : રાખતા અને અમે નજાણીએ નહિ તેવી રીતે અમારું જીવન ઉચ્ચ રવાય તેની શિક્ષા આપતા. ધ્યાન ધારણા કૃત મન એકાગ્ર ન થતા વધુ ચચગ બને છે એ વાત અમે તેમને પુછતા ત્યારે તે પોતે તેના સમયે શુ કરતા તેના અનુભવનું કથન કરી અમને મન એકાગ્ર થાય એવી અનેક યુક્તિઓ બતાવતા.

અમને મને ભ્રમરની વચમાં મનને એકાગ્ર કરવાની જે ક્રિયા તેમને તોતાપુરી મહાત્માએ બતાવી હતી તે અમને કહી મહાભાવતા અને મારી બને ભ્રમર વચ્ચે બ્રહ્મીના સ્થાનની મધ્યમાં નખવડે ખણી અમને તે જગ્યાએ મનને એકાગ્ર કરવાનું કહેતા આ પ્રકારે અમે બને ભ્રમર વચ્ચે મનને એકાગ્ર કરી ધારણ કરવા લાગ્યા તો તેથી મનને એકાગ્ર થતા વાર લાગી નહિ અને શરીરનું જ્ઞાન સુદ્ધા પણ ન રહ્યું.

પરમહસદેવની સાધનના સ્થળ પચત્રતીમાં જ વિવેકાનંદ પણ ધ્યાન ધારણાનો અભ્યાસ કરવા લાગ્યા રમત ગમત પણ ત્યાં જ બેસી કરતા પરમહસદેવ પણ ત્યાંજ તેમની સાથે બેસી આનંદમાં દિવસ વિતાવતા. ત્યાં તે નાના છેાકગની માફક દોડાદોડ કરતી, ઝાડ ઉપર ચઢતું, વડની ડાળીઓ પકડી હોંચકા ખાવા વિગેરે આનંદની રમતો પરમહસ સાથે રમતા.

પરમહસદેવ બ્રાહ્મણ સિવાય બીજાનું જમતા નહિ છતાં પણ ત્યાં

વિવેકાનંદની બનાવેલી રસોઇ જમતા અને કહેતા કે તારા જેવા વાસ્તવ શુદ્ધીના હાથનું જમવામાં દોષ નથી વિવેકાનંદના ના કહેવા છતાં પણ તે તેમના હાથનું જમતા

બવનાથ યદ્યોપાધ્યાય નામના સંજ્ઞન પણ દક્ષિણેશ્વર પરમહસદેવનાં દર્શન કરવા જતા ત્યાં તેમને નરેન્દ્ર સાથે મૈત્રિ થઇ હતી, બવનાથ ઉપર પણ પરમહસદેવની પ્રીતિ હતી નરેન્દ્ર ઉપર અત્યંત પ્રેમ જોઇ તે ધણી વાર કહેવા કે 'તું કોઇ જન્મે નરેન્દ્રની જીવન સગિની હશે બવનાથ નરેન્દ્રને ધણીવાર પોતાને ત્યાં લઇ જઇ જમાડતા આ પ્રમાણે નરેન્દ્રને દક્ષિણેશ્વર જપાનો હવે વધુ ચડસ લાગ્યો હતો, અને ત્યાં જઇ આનંદમાં દિવસો વિતાવવાનું તેને ધણું મન થતું

સ્વામી વિવેકાનંદને તે પછી ઇશ્વર પ્રાપ્તિ માટે ધણો જ વેગ પ્રકટ થયો તેમણે અહાર નિદ્રાનો ત્યાગ કરી રાતદિવસ ધ્યાન, જપ, સમગ્ર ત્રિગેરેમા ઉત્સાહ પૂર્વક, કાળ ગાળવા માડ્યો પરમહસદેવના અનુમતિ થી થોડા માસમા જ તેમને સમાધિ પર્વતનો અનુભવ થયો તે વખતનો તેમને ઇશ્વર પ્રાપ્તિનો પ્રેમ, વ્યાકુળતા અને ઉત્સાહથી સાધન સાધતા જોઇ પરમહસદેવ પણ તેમના વખાણ કરના તેમને ધ્યાનમાં એક વિશાળ જ્યોતિર્મય આકૃતિ જણાતી અને તે જાણે ચૈતન્યવાળી હોય એમ લાગતું, આ વાત તેમણે પરમહસદેવને જણાવી ત્યારે તેમણે કહ્યું કે પહેલાં મને પણ એવી જ આકૃતિના દર્શન થયા હતા તત્ત્વજ્ઞના દર્શન થયા છે, તે આકૃતિ અસંખ્ય બ્રહ્માને પ્રસવ કરતી હોય તેવું મને જણાતું હતું

વિવેકાનંદની યોગ્યતા જોઇ પરમહસદેવે એક દિવસે તેમને કહ્યું કે 'મને યોગની સિદ્ધિ થતા અણસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઇ છે મારે તેની કશી જરૂર નથી પણ તારે તેનું કામ પડશે. માટે હું તે તને આપુ છું તે તું મહત્ત્વ કર' આ સાંભળી તેમણે કહ્યું કે એ સિદ્ધિઓના ઇશ્વર મળે કે નહીં પરમહસદેવે કહ્યું કે તે બીજા કામમા આવે પણ ઇશ્વર પ્રાપ્તિના માર્ગમા તેનાથી કોઇ ફાયદો થઇ શકશે નહિ. આ સાંભળી સ્વામી વિવેકાનંદે તે સિદ્ધિએ લેવાની ખાસ ના પાડી હતી. શુદ્ધેવની કૃપાથી સ્વામીજીએ થોડા વખતમાં જ કોઇને સ્પર્શ કરતા જ તેના શરીરમાં ધમ્મ શક્તિનો સમાર કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરી હતી પરમહસદેવે તેમને અદૈત જ્ઞાનનો ઉપદેશ આપી વેદાંતના સોહમ બાવની ઉપાસના કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો હતો.

પરમહસદેવ સ્વામીજીને અષ્ટાવક્રગીના અને અધ્યાત્મિક રામાયણ

ચાંચવાનું કહેતા તેમા હું પોતેજ આત્મા છું એવું જ્ઞાન હોવાથી સ્વામીજી પહેલાં તો તે વાચવાનું ના કહેતા અને કહેતા કે હું ભગવાન છું એવું કહેવું એ પણ પાપ છે તો એવું આ પુસ્તકોમા લખેલું હોવાથી તે કેમ વાંચી શકાય આ સાબળી પરમહસ કહેતા કે તે મને વાંચી સભળાવ આ પ્રમાણે સમજાવી વિવેકાનંદ પાસે વેદાન્તાના પુસ્તકો વચાવી તેમને અધ્યાત્મજ્ઞાન આપતા સ્વામી વિવેકાનંદના હિર પરમહસદેવની વધુ પ્રતિહતિ તેમને સાધનક્રમનો ઉપદેશ આપી અનુષ્ઠાન કરવામા સહાયતા આપતા, તે ઉપરાંત રોજ સાંજે તેમને પોતાની પાસે બોલાવી બે ત્રણ કલાક સુધી ઉપચોગી જ્ઞાનનું શિક્ષણ આપતા.

આ વખતે વિવેકાનંદમા પોતાના શરીરનો સ્પર્શ કરાવી અન્ય મનુષ્યનામા ધર્મશક્તિનો સચાર કરવાની શક્તિ આવી હતી, ઘણા માણસો આ વાત માનતા નહોતા કે સ્પર્શ કરીને અન્ય મનુષ્યના વિચારોને બદલી શકાય એક વખત મહાશિવરાત્રીના દિવસે અપવાસ કરી રાત્રે દશક વાગે સ્વામી વિવેકાનંદ ધ્યાનમા બેઠા હતા તે વખતે તેમણે પોતાનામા આવી શક્તિ આવી છે કે કેમ તેની ખાત્રી કરવા સ્વામી અબેદાનંદને પોતાને સ્પર્શ કરવાનું કહ્યું અબેદાનંદ જમણે હાથ સ્વામીજીને અડાડી આખો ઝીંઝી બેઠા થોડીવારે વિવેકાનંદે ધ્યાનમાંથી જાગ્રત થઈ અબેદાનંદને શું માગ્યું તે પૂછ્યું તો તેમણે કહ્યું કે જાણે વીજળીની બેટરીને સ્પર્શ કરવાથી શરીરમા ઝલકારો થાય અને કોઈ વસ્તુનો આપણામા પ્રવેશ થઈ હાથ કમ્પે છે તેવી રીતે આપનો સ્પર્શ કરવાથી આપના શરીરમાંથી મારા શરીરમા કોઈ શક્તિ પ્રવેશ કરતી હોય તેવો અનુભવ થયો.

તે પછી અબેદાનંદ ધ્યાનમા બેઠાયા, સર્વ સમજી ગયા કે સ્વામીજીનો સ્પર્શ કરવાથી જ તેમનામા ધ્યાન કરવાની શક્તિ આવી છે, તે પછી સ્વામીજી પરમહસદેવ પાસે ગયા તેમને જોઈ પરમહસે કહ્યું કે કેમ બાઈ, થોડું મળ્યું છે તેમાંથી પણ ખર્ચ કરવા માગ્યું કે ? પહેલાં પૂર્ણ જોળવવું પછી તેનો ખર્ચ કરવાનો વિચાર કર, આ સાબળી તેમને બહુ આશ્ચર્ય થયું કે પરમહસદેવ આ વાત શી રીતે જાણી ? ખરે ખરના સ્વરૂપનું જોમને જ્ઞાન થયું છે તે તો સર્વજ્ઞ હોય છે. પરમહસદેવ પણ પોતાની સર્વજ્ઞ દૃષ્ટિથી આ સર્વ જોઈ શક્યા છે.

વિવેકાનંદનામા ધર્મ પ્રતિ પ્રેમ, સાહસ, સયમ, બહુવર્થ અને સત્યતા પાલન કરી આત્માનુસંધાન કરવાના મહાન સદ્ગુણો હતા તે વાત

પરમહસદેવ જાણતા હતા. પરમહસદેવ જાણતા હતા કે તેનાથી અગ્રે અગ્રે કૃત્યો તો કદી પણ થઇ શકવાનાં નથી. તેઓ ધણીજ સખત રીતે સત્યનું પાલન કરતા, તેઓ પ્રમાદમાં પણ અસત્ય બોલના નાહ પરમહસદેવ તેમને ઉત્સાહ આપવા કહેતા કે જે માણસ મન વાણી અને કમથી સત્યનું પાલન કરે છે તેને સત્યરૂપ ઇશ્વરના દર્શન થાય છે. બાર વર્ષ સુધી જે માણસ આ પ્રમાણે સત્યનું પાલન કરે છે તે મિત્ર સંકલ્પવાળો થાય છે, તે પછીથી તેના મનમાંથી જે સંકલ્પ હોઈ છે તે સત્ય થાય છે તે કાંઈને આશિર્વાદ આપે છે તે પણ કૃત્ય છે.

સ્વામિ વિવેકાનંદને ઉપદેશ આપતા પરમહસદેવ કહેતા કે ભક્તનો સ્વભાવ આતક પક્ષી જેવો હોય છે. જેમ આતકપક્ષી પોતાની તરસ છીપાવવામાટે આકાશના સામે જોઇ રહી વરસાદની રાહ જુએ છે તેમ ભક્ત પણ પોતાની જરૂરીઆતને માટે ઇશ્વર ઉપર જ આધાર રાખે છે આ સાબળી નરેન્દ્રે કહ્યું કે આતક વરસાદના જળ વગર બીજી જળ પીતું નથી એ ખોટું છે તે નદી તળ વતી જળ પણ પીવે છે એ મેં નજરે જોયું છે. આ સાબળી પરમહસદેવે કહ્યું કે હે ખરી વાત, બ્યારે તે નજરે જોયું છે એમ કહ્યું છું ત્યારે તો મારી ધારણા ખોટી પડી. ‘આટલો બધો નરેન્દ્રના બોલવા ઉપર પરમહસદેવને વિશ્વાસ હતો એક દિવસે નરેન્દ્રે પરમહસદેવને કહ્યું કે ‘અરે જુઓ મહારાજ પેલું આતક પક્ષી ગંગાજીમાં પાણી પીવે છે,’ આ સાબળી પરમહ ન બહાર આવી જો. લાગ્યા તો આતક પક્ષીને ન જોવાયા કહ્યું અરે, ક્યા છે આતક પક્ષી ? એ તો ચામાચીડીયું છે અરે, ને ચામાચીડીયાને બાતક નશી મારી વારણા તે દિવસે ખોટી પાડી હતી કે ?’

નરે દ્રમ્મા જ્ઞાનનો પ્રકાશ થવા લાગેલો હોવા છતાં પણ તેનું હૃદય કોમળ અને ભક્તિભાવથી પૂરું હતું પરમહસદેવ તેમના નેત્ર જોઇ કહેતા કે આવી આખો શુ કતાનીની હોઈ થકે નહ. એક વખતે પરમહસદેવે નરેન્દ્રને એવી રીતે સ્પર્શ કર્યો કે તેથી તે થોડીવારમાં અચેતન થઇ ગયા. આ વખતે વિવેકાનંદને આ બહાડમાં ઇશ્વર સિવાય બીજી કાંઈ હોજ નહિ, એમ લાગ્યું તે પ્રકારની દૃષ્ટા તેમને આખો દિવસ રહી, તે જે જે જોવા લાગ્યા તે સર્વ ઇશ્વરરૂપ જણાવા લાગ્યું, જમવા ખેડા તો જમવાના પદાર્થો અને જમનાર પોતે પણ ઇશ્વર સિવાય બીજી કાંઈ નથી એમ લાગ્યું. થોડી વાર જમે વળી થોડીવારે બેભાનવત બેસી રહે, વળી જમે, આવી સ્થિતિ

રહી હતી મુતા, ખેસતા, વાત કરતા, આશતા સર્વ સ્થળે ઇશ્વરમય જાણવા લાગ્યું. જાણે કાંઈ નિશા ચઢ્યો હોય એવી રીતે તે મસ્ત અને નિર્ભય જાણવા લાગ્યા. તેમને તે દિવસે સર્વ સ્થળે ઇશ્વર જાણના બધ માત્ર કયાનો રહ્યો ન હતો સામે દોડતો ધોડો આવતો હોય તોપણ તે બધથી ભેગળે ખસતા નહિ પણ તેમના મનમાં એમ થતું કે હું છું તેજ તે પણ છે, અહાર કરતા જાણે કોઈ બીજુંજ જામે છે એમ લાગતું આવી સ્થિતિ ક્રેટલાક દિવસ રહી કોઈક વખત જ્યારે તે નિશા કાંઈક ઉતરતો ત્યારે સ્વપ્ન જેવું લાગતું જ્યારે આવી સ્થિતિ ક્રેટલાક દિવસ પછી મરી ગઈ ત્યારે સમજાયું કે આત્મ નામજ અદૈત વિદ્યાન, આત્મ નામજ અદૈત જ્ઞાન, અને આત્મ નામજ શુદ્ધિની કૃપા

આ પ્રકારે શુરદેવ પરમહસદેવની કૃપાથી સ્વામી વિવેકાનંદે આત્માનુસંધાન કરવા માડ્યું તેમની શુરસેવા પણ અદ્ભુત હતી એક વખત તો તેમની પરીક્ષા કરવા પરમહસદેવ જ્યારે વિવેકાનંદ તેમની પાસે આવ્યા ત્યારે ગિનકુન બોલ્યા નહિ, વળી ફરી આવ્યા તો પણ બોલ્યા નહિ, તેથી દર્શન કરી નરેન્દ્ર પાછા જતા આમ બે ચાર વખત બન્યું છતાં નરેન્દ્રની યુર ઉપરની શ્રદ્ધા એટલી થઈ નહિ ત્યારે પરમહમ દેવે કહ્યું કે હું તને બોનાવતો નથી છતાં કેમ વારંવાર આવે છે? ત્યારે નરેન્દ્રે કહ્યું કે, હું કાંઈ આપની વાતો સાંભળવા આવતો નથી પણ મને આપના ઉપર પ્રેમ છે તેથી આપના દર્શનની ઇચ્છા થયા કરે છે તેથી જ આવું છું આ સાંભળી પરમહસદેવ તેમના ઉપર ધણી જ પ્રસન્ન થયા અને કહ્યું કે હું તારી પરીક્ષા કરતો હતો કે તને માન ન આપવાથી તું નાસી જાય છે કે રહે છે? તારા જેવો માણસ જ આવું અપમાન સહન કરી શકે, બીજો હોત તો ક્યાંગોય આવતાનું બંધ કરત. આ પ્રકારની તેમની પોતાના યુર ઉપરની શ્રદ્ધા અને ભક્તિ દત્તી

“શુર મહારાજ! આપે પરમેશ્વરના જે લક્ષણો કહ્યા તે બધાં જામે સાંભળ્યા, પણ એ તમારા પરમેશ્વરને તમે પોતે જોયેલા છે ખરો કે, કે આ મધા માત્ર મોહના જ ગપાટા છે?”

અમે તેવો વેદાંતી હોય, તોપણ આવા પ્રકારના પ્રશ્નોનું ઉત્તર આપતી વેળાએ તેને તત-પપ-કરવાનો જ પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે, અને તે પોતે પ્રેક્ષકો કે શ્રોતાઓના ઉપહાસ્યને જ પાત્ર થાય છે, એ સર્વમાન્ય સિદ્ધાન્ત કે એ નિયમ અનુસાર સર્વ શ્રીત્ જનો પરમહસ એ પ્રમત્તું શું ઉત્તર આપે છે, તે સાંભળવાની વાટ જોતા ઉભા રહ્યા અને સાચક

મુદ્રાથી પરમહસના મુખારવિન્દનુ અવલોકન કરવા લાગ્યા. પરંતુ ભગવાન રામકૃષ્ણ પરમહસ મહાસમર્થ અને પૂર્ણતાને પામેલા હતા તેમને એ પ્રમથી નામ માત્રનો પણ ગભરાટ થયો નહિ અને પ્રસન્ન મુદ્રાથી તે કહેવા લાગ્યા કે, “હા—હા—મેં પરમેશ્વરને જોયેલો છે. એટલું જ નહિ, મણુ જે તારી તેને જોવાની ઇચ્છા હોય, તો તને પણ દેખાડવાને હું તૈયાર છું, જેસ અહીં.” એમ કહી પ્રમથી તેમણે નરેન્દ્રને જ્ઞાન—અનુમત્ત કર્યો—સાક્ષાત્કાર થયો—શુદ્ધિ દેહચેષ્ટા બદલાયા તે સમયથી નરેન્દ્ર રામકૃષ્ણના ભક્ત બન્યા એ વેળાએ રામકૃષ્ણ દક્ષિણેશ્વરના કાલી માતાના મંદિરમાં વસતા હતા.

એ દિવસે નરેન્દ્રે પોતાને ઘેર ન જતાં મહાત્માના ચરણે મા પડીને ત્યાજ રહેવાની આજ્ઞા માગી તેમની એ વિનંતિનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો અને તે દિવસથી નરેન્દ્ર પોતાના ગૃહમાં ક્વચિત્ જ રહેતો હતો. અર્થાત્ બહુધા નરેન્દ્ર રામકૃષ્ણને જોડે જ રહેવા લાગ્યા. એ દિવસ પછી હિતગતાર નરેન્દ્રની મૂળ વૃત્તિમાં બહુજ વિચિત્ર પરિવર્તન થઇ ગયું. ગુરુ શિષ્ય મધ્યે વિશ્લેષણ સ્નેહ સબધ સધાયો નરેન્દ્ર કવિતાની રચના બંધી જ સારી કરતો હતો, તેમ જ તેનો કંઠ મધુર હોવાથી તેના ગાયનો તથા ભજનો પરમહસને બહુ જ ગમતા હતા નરેન્દ્રે સાથે રહીને એ માનુષ્યના જીવનનો જોઇએ તેટલો અભ્યાસ અને અનુભવ કર્યો તેમનો એક પણ દોષ નરેન્દ્રના જોવામાં આવ્યો નહિ. કેટલીકવાર આપણા નાયક એ મહાત્માને બહુ જ વિચિત્ર પ્રશ્નો પૂછતા હતા, પરંતુ તે સર્વના અત્યુત્તરે તેમને સતોષકાન્ત મળતા હતા એમ સાબળવામાં આવે છે કે, એક સમયે “આત્મા” વિશે વાદ થતા નરેન્દ્રે મહાત્માને “આત્મા ખાનપાન વિના કેવી રીતે રહી શકે છે, તેનો મને અનુભવ કરાવો.” એમ કહીને મહાત્માની પેતાની ઇચ્છાથી તેમને કેટલાક દિવસ સુધી એક થામલા સાથે બાધી રાખ્યા હતા અને ચોક્કસ કરવાને પોતે જ ઉમા રહેતા હતા થોડા જ દિવસમાં પોતાના આવા નિર્દય કૃત્ય માટે તેમના અત કરણમાં પચાસ થયો અને તેથી તેમણે રામકૃષ્ણને છોડી ચરણોમાં સંપૂર્ણ દડવલ પડીને આર્જવતાથી ક્ષમા માગી તે દિવસે જ નરેન્દ્રે રામકૃષ્ણ પરમહસને પોતાના ગુરુ બનાવ્યા ચરણપ્રસાદનનુ જળ મુખમાં મૂક્યું નરેન્દ્રની અનન્યભક્તિ જોઇ, શ્રી રામકૃષ્ણ બહુ જ પ્રમજ થયા અને અદ્ય સમયમાં જ નરેન્દ્ર તેમના એક માનીતા શિષ્ય થઇ પડ્યા.

વસ્તવિક રીતે જોના તો રામકૃષ્ણે કાઇને શિષ્ય બનાવ્યા જ નથી.

કારણ કે ગુરુ નામનો બાર પોતાના શિરે ધારવાને તે ઇચ્છતા નહોતા. એ વેળાએ જ નરેન્દ્રનાથ વિરક્ત થઈ ગયા હોત, પણ માત્ર માતૃશ્રીના અમૃત આમહથી જ તેમણે એક નોકરીનો સ્વીકાર કર્યો હતો.

એવી રીતે નરેન્દ્રનાથ ગુરુભક્તિથી તન્મય થઈ, પ્રતિદિને જ્ઞાનામૃતનું પાન કરતા હતા અને સવાદસુખનો અનુભવ લેતા હતા. એક દિવસ ગમ-કૃષ્ણ પરમહસે નરેન્દ્રને સંબોધીને કહ્યું કે, “ સમિચદાનદ તે અમૃતનો એક સાગર છે અને સર્વ જીવો મત્સ્યો છે, એ મહાસાગરમાના રસનું પાન તું કેવી રીતે કરીશ ? ” એના પ્રત્યુત્તરમા નરેન્દ્રે જણાવ્યું કે, “ તીરે એસીને છૂ રસનો આરવાહ લઇશ, કારણ કે અત પ્રવેશ કરવાથી તો મરણ થવાનો સંભવ છે ” પરમહસે પાછું કહ્યું કે — “ તારો પ્રમાદ છે એ મહાસાગરમા અમૃતનો જ પ્રવાહ હોવાથી મરણની બીજાં દોષ શકે જ નહિ ! ” નરેન્દ્રપર પરમહસનો પ્રથમથી જ વિશેષ રસ હતો. પરમહસ સર્વદા નરેન્દ્ર વિશે એવો જ અભિપ્રાય દર્શાવતા હતા કે, “ એનો સ્વભાવ બહુ જ નિષ્કપટી અને સરળ છે, અને જેનો એવો સ્વભાવ હોય, તેના પર ઇશ્વરની કૃપા હોવી જ જોઇએ ” એ પ્રમાણે ગુરુશિષ્યનો પરસ્પર પ્રેમભાવ વધતો જ ગયો જેમ જેમ પ્રેમ વધતો ગયો તેમ તેમ નરેન્દ્રના મનમાથી ગૃહ અને વ્યવસાયની વિસ્મૃતિ થતી ગઈ, વૈરાગ્યનો પ્રમાવ એટલો બધો વધી ગયો.

ભગવાન શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહસના શિષ્ય મહાનમા વીશ યુવકો અ-ગ્રજી ભણેલા ગ્રેજ્યુએટો હતા અને તેઓ પદ્મશ્રીઓમા ગણાતા હતા. કારણ કે, પરમહસે કહેલા વૈદિક ધર્મના તત્ત્વોનું એમના અત કરગમા સારું પ્રતિબિમ્બ પડેલું હતું એ સર્વ ગ્રેજ્યુએટો નરેન્દ્રનાથને સવથી ગ્રજી ગણતા હતા અને અઘાપિ ગણે છે, એવી રીતે એ તરુણ શિષ્ય મહાન, ગુરુપ્રભુમાથી નીકળેલા બોધામૃત મહોદધિમા યથેચ્છ વિહાર કરીને અહર્નિશ પોતાના વૈદિક ધર્મોના તત્ત્વોનો જ નિદિધ્યાસ કરતું રહેતું હતું. અને પોતપોતામા ચર્ચા કરીને એક સિદ્ધાંત બાધીને જે શકા ઉત્પન્ન થાય, તો પોતાના સદ્ગુરુ પાસેથી તેનું નિરાકરણ કરાવતું હતું, એવી રીતે કાર્ય-ક્રમ ચાલતો હતો, એટલામા લગભગ ચાર મહિના સુધી રામકૃષ્ણ પરમહસ માદા પડ્યા. મદવાડમા એ વીશ શિષ્યવર્ગેએ પૂજ્ય ગુરુની એકનિષ્ઠા અને સત્ય મનોભાવથી સેવા શુભ્રૂપા કરી પરમહસને છાતીમા એક પ્રકારનો વિકાર-રોગ થયેલો હતો અને તેવામા તેમનું બાપણ અહોગત્ર ચાલુ

હોવાથી, કેઈ કારણવાર તે વિકાર બહુ જ નેરમા ઉભરાઈ આવતો હતો, એટલા માટે શિષ્યોએ તેમને વધારે ન બોલવા વિશે નાના પ્રકારે પ્રાર્થના કરી. પરંતુ પરમહંસે એ પ્રાર્થનાનું એવું ઉત્તર આપ્યું કે, “અરે આ ક્ષણભગુર દેહની ચિન્તા શાને કરવી જોઈએ ? આત્મા તો અમર છે. ત્યારે ભગવદ્ગુણાનુવાદથી ભરેલા રસના પ્રાચનને પ્રસંગ હાથમાથી છા માટે જવા દેવો ? ગમે તે થઈ જાયો, પણ મારા નિત્ય કૃત્યમા હું વિશેષ આવવા દઈશ નહિ.” એ ઉત્તરથી સર્વે શિષ્યો સત્તા નિરુત્તર થઈ ગયા અને એ શિષ્યોના પરમપૂજ્ય અને અત્યંત જીવંત પ્રાણીય ગુરુવર્ધ શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ ઇ સ ૧૮૮૬ મા સમાધિસ્થ થયા ! ગુરુના પરલોકવાસથી શિષ્યોને શિરે જાણે આકાશ તૂટી પડ્યો હોયની, એવી તેમના મનમા વેદના થવા લાગી તેમના મને દશે દિશામા અધકાર વ્યાપી ગયો. કારણ કે, તેમની પોતાના ગુરુમા એવી જ પ્રેમપૂર્ણ નિસ્સીમ કંકિત છલાછલ ભરેલી હતી.

પોતાના ગુરુ પાછળ સ્મારક શુ કરવું અને જીવન કયા સ્થિતિમાં વ્યતીત કરવું એનો સર્વ શિષ્યોને બહુ જ વિચાર થઈ પડ્યો અને સર્વાનુમતે એવો નિશ્ચય કરવામાં આવ્યો કે, “સર્વેએ સંન્યાસ વ્રત ધારણ કરીને સમસ્ત જગત્તમા વૈદિક ધર્મનો ઉપદેશ કરવો અને રથાને રથાને રામકૃષ્ણ પરમહંસના મઠોની સ્થાપના કરવી” એ જ કૃત્તિ કરીને ઉપર્યુક્ત વીશ તરુણ શિષ્યોએ—એ સર્વનું વય વીશથી ત્રીશ વર્ષના અંદરનું જ હતું—પોતે આગ્રવિદ્યા વિભૂષિત છતાં પણ, તત્કાલ સંન્યાસ દીક્ષા લીધી અને પોતાના પૂર્વાશ્રમના નામોને બદલીને વિવેકાનંદ, અમરનાનંદ તુર્યાનંદ, રામકૃષ્ણાનંદ, અદ્યાનંદ, અહ્યાનંદ, ત્રિગુણાતીતાનંદ, અને નિરંજનાનંદ ઇત્યાદિ નવીન નામો ધારણ કરી, સર્વજનો સ્વામી બન્યા. તેમણે પ્રથમ કલકત્તામા રામકૃષ્ણ મઠની સ્થાપના કરી ને પછી તેની અન્ય સ્થાનોમા સ્થાપના કરવાના અને પોતાના ધર્મનો પ્રમાર કરવાના હેતુથી, વિશ્વના બિજ બિજ ભાગોમા જવા માટેની તૈારીઓ કરી. નરેન્દ્રે પોતાનું વિવેકાનંદ સ્વામી નામ ગંજ્યુ ને તેન બીજા સર્વ શિષ્યોએ અમર સ્થાન આપ્યું.

એ સર્વ શિષ્યોના મનો-અર્થાત્ વિવેકાનંદ સ્વામી ॥ મનો પક્ષ—સર્વથા પ્રાચીન સિદ્ધાન્તને અનુસરનારા લોકો પદ્ધતિને અનુપરતી જ છે, તથાપિ એમનો હેતુ બહુ બ્યાપક હોવાથી એમની સંન્યાસવ્રતમા કાંઈ

મન્વતર પ્રમાણે અને લોક વ્યવહારાનુસાર આપણા જૂઠું પુરૂષોને કિંચિત્ ભેદ જોવામાં આવે, એ સ્વાભાવિક છે એટલે કે, સ્વામી વિવેકાનંદ જે વેળાએ આર્યાવર્તમાં વસતા હતા, ત્યારે હડ, કમડલુ, આપડીઓ અને એવા જ બીજા સાધનો પોતાની પૂરંથી ચાલતી આવેલી ચતુર્થાશ્રમની પદ્ધતિ અનુસાર રાખતા હતા. પણ આપણી પૂર્વની પદ્ધતિ એ હતી કે- અને અદ્યપિ છે-સંસારના સર્વ સુખોનો ઉપભોગ લઇને ગાત્રો શિથિલ થાય, હાથ પગ થાકી જાય “ ઐગ મલિતં મુંડં, દુષ્ટમચિદ્દોષં જાતં કુલં ” એ સ્થિતિને પહેચાય ત્યારે જ સન્યાસ લેવો, એટલું જ નહિ, પણ કેટલીકવાર તો છેક મરતી વેળાએ જ અને તેના દેહભાનનો લોપ થયા પછી પણ (આતુર) સન્યાસ આપવાનો વિધિ ચાલતો જોવામાં આવે છે. એ સન્યાસાશ્રમ નહિ, કિન્તુ સન્યાસાશ્રમનો ઉપહાસ જ કહેવાય. સન્યાસાશ્રમનો વ્ધીકાર કર્યો પછી જેઓ પૂગ ચાર દિવસ કે ચાર ઘટિકા પણ શ્રવણ પામતા નથી તેમનો તે આ આશ્રમ પૂરો કેવી રીતે થઇ શકે ‘ વર્ગલત યથેદા શરીરથી મૃત્યુલોકમાં પાયા દશ વર્ષ’ નીકળે એમ માન્યે, તોપણ તેનાથી જગતના પામર જીવોપર ઉપકાર થવાનો શો સંભવ ‘ તે ધર્મનો અચાર કેવી રીતે કરી શકે ? તરૂણાવસ્થામાં જ સત્ય સન્યાસ અને અત્ય વૈરાગ્ય ધારણ કરીને અધ્યાત્મજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી સમસ્ત વિશ્વને તૃપ્ત કરવું, એમાં જ સત્ય મનોનિગ્રહની, સત્ય આત્મસંયમની અને સત્ય વ્રતરચનાની કસોટી સમાવલી છે અને એ કસોટીમાંથી પસાર થઇ જગતને પરીક્ષા આપવાનો રામકૃષ્ણ પરમહંસના શિષ્યોનો પ્રયત્ન છે; એટલે જૂના વિચારના પુરૂષોને એમનું સ્વરૂપ કિંચિત્ બિન્ન દેખાય, તે તેમાં કાંઈ પણ આશ્રય જેવું નથી ધર્મનિષ્ઠામાં પરિપુષ્ટતાને પામવા પહેલાં મનુષ્યના મનમાં બહુધા થોડી ઘણી અધપરપરા તો મિશ્ર થયેલી હોય છે જ અને તે અધપરપરા જ બહુ વિદ્યાતક થઈ પડે છે એ જ મનુષ્યના મનમાં ઉદ્ભવતો પ્રાથમિક દોષ છે પરંતુ કોઇ ચોગીને જેવી પૂર્વાવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ, એટલે એવા દોષોનો તત્કાળ નાશ થઈ જાય છે અને જ્ઞાનદીપકનો પ્રકાશ થાય છે

આપણા પરપરાગત સન્યાસીઓની બહુધા એ જ રીતિ જોવામાં આવે છે કે, મુડન કરાવીને ભગવા વસ્ત્ર પહેવી, કે હડ અને કમડલુ ધારણ કરીને કોઇ દેવાલયનો આશ્રય લેવો અને સ્નાન સંધ્યામાં કે પછી આન ધારણમાં પોતાના આયુષ્યનો કાળ વીતાડવો, બહાર નીકળવું તે જ્ઞાન મધ્યાનહે ઉદર પોષણ માટે જ. પરંતુ એ નવીન સન્યાસિસમાજને

એટલાથી જ પોતાના ધર્મની પરિપૂર્ણતા થયેલી લાસતી નથી, કિંતુ દેશ દેશમાં પર્યાટન કરીને સમસ્ત જગતમાં ધર્મસંસ્થાપના કરવી, એને જ તેઓ પોતાનું પ્રધાન કર્તવ્ય માને છે. એટલા માટેજ તેમણે ક્ષૌર કરાવ્યું છે, કાષાય વસ્ત્રો પરિધાન કર્યા છે અને સર્વ સમ પરિભ્રમણ કર્યો છે. તોપણ આસલ શીત પ્રદેશમાં પ્રવાસ કરતી વેળાએ અને વિદત્ સમાજમાં ઊભા રહીને ધર્મોપદેશ કરતી વેળાએ, લોકગ્યવહાન અનુસાર શરીર કપ્પી કોટ, મસ્તકે શિરઆણુ અને પગમાં પાવળમો વગેરે ધારણ કરે છે. એ સર્વ વસ્ત્રોના રંગ ભગવો હોય છે. સમુદ્રનું ઉલ્લંઘન ન કરવું અને પાશ્ચાત્ય દેશમાં ન જવું ઇત્યાદિ મતોના પશુ એ નવીન સંન્યાસીઓ સ્વીકાર કરતા નથી. એમને હેતુ બહુ જ વ્યાપક છે, અને તે વ્યાપક હેતુમાં જ તેમનું સર્વ લક્ષ લાગી રહેલું છે “ જ્ઞાનાન્નિદમ્બકર્માણમ્ ” એ સિદ્ધાન્તે તેમના અત કરણ્યમાં પૂર્ણ પ્રયત્નનાથી નિવામ કરેલો છે રામકૃષ્ણ પરમહસના શિષ્યવર્ગે ધર્મોપદેશના કાર્ય માટે જ પોતાના શરીરનો ઉપયોગ કરવાનો દૃઢ સંકલ્પ કરેલો હોવાથી તેમની સ્થિતિ પશુ આમેહ્ન તદ્દનુનાર જ થઈ ગયેલી છે. ઉપર્યુક્ત વીથ સંન્યાસીઓમાં વિવેકાનંદ સ્વામી પ્રમુખ હોવાથી અને સર્વ ગુરુમધુઓ તેમની આજ્ઞા અનુસાર જ વર્તતા હોવાથી, હવે પછીનો સર્વ ઉદ્દેશ્ય વિવેકાનંદ સ્વામીના નામથી થશે તોપણ બાકીના ઓગળીય સંન્યાસીઓ અને ગ્રાંથાને સ્થાને તેમના થયેલા બીજા શિષ્યોની વૃત્તિ પશુ તેરી જ છે, એમ ધારવાનું છે.

લોકસેવા, એ જ પોતાની માતા, વૈરાગ્યવૃત્તિ જ પોતાની અર્ધાંગના, ભિક્ષા કુલદેવતા, દેહદમન તે પ્રતિ, મનોનિગ્રહ તે જ માર્દર, ઈન્દ્રિય દમન જ વ્યવસાય, શાંતવૃત્તિ જ ઉપાસના, ધર્મોપદેશ જ કર્તવ્ય અને આત્મસ્વરૂપાનંદ જ વિહારોદ્યાન, એવી માનીનતાને સ્વીકાર કરીને, શ્રીમદ્ વિવેકાનંદસ્વામી પોતાના ગુરુમધુ સહવર્તમાન જગતપર્યાટન માટે નીકળ્યા, તેમણે પ્રથમ તિબેટમાં જઈને અને ત્યાંના પ્રવાસના અનિવાર્ય કષ્ટો સહન કરીને વૈદિક ધર્મના પ્રચારનો પ્રારંભ કર્યો હિમાનપમાં કંદ મળનો આહાર કરીને એકાંત વાસમાં ધ્યાન, ધારણા અને વિચારની પરિપૂર્ણતા કરી, શૈલ, ઉષ્ણતા, ક્ષુદ્રા અને પિપાસા ઇત્યાદિની પીડાને સહીને પશુ તેમણે દેહનું દમન કર્યું અને એકાગ્રતામાં—સમાધિ સુખમાં—ચંદ્ર સુખની પ્રાપ્તિ કરી લીધી. કેટલાક વર્ષ પછી ફરીને તેઓ કલકત્તામાં આવ્યા તિબેટમાં અઘાપિ તેમના કેટલાક ગુરુમધુઓ ધર્મોપદેશના કાર્યમાં લગનમન ધનવડે શુભાચલા છે, એ કાંઈ જેરી તેરી વાત નથી.

તિબેટમાંથી પાછા આવ્યા પછી સ્વામી વિવેકાનંદ યાત્રા કરવાનું હિંદુસ્થાન અને દેશની પૂર્ણ માહિતી મેળવવાના હેતુથી, પોતાના કેટલાક અનુયાયીઓને સાથે લઈને ભારતવર્ષના પ્રવાસે નીકળ્યા બંગાળ પ્રત્યાદિ પ્રદેશમાં ચતા ચતા તે પૂનામાં આવ્યા પૂનામાં તે વેળાએ આઠમી રાષ્ટ્રીય સભા (Indian National Congress) નો સમારંભ યાદગર હતો. એ સભામાં એક દિવસે એક કલાક સુધી સ્વામીજીએ વ્યાખ્યાન કર્યું હતું, એમ કહેવામાં આવે છે, પરંતુ તે સમયે સ્વામીશ્રીની જેટલી જોડાઈ તેટલી પ્રસિદ્ધિ થઈ શકી નહિ ત્યાર પછી તેઓ રામેશ્વર ગયા એમના વ્યાખ્યાનોમાં અને બીજા લેખોમાં ધણીકવાર મહારાષ્ટ્ર દેશની નદીઓના પ્રદેશના સુદર નૈસર્ગિક આદરોના વર્ણનો આપણા વાચકોમાં આવે છે, એથી સ્વામીજીને સૃષ્ટિમોહન વરો વધારે ભાવ હતો, એમ આજે સહજમાં જણી શકાય છે, તે દ્વંતા દ્વંતા રામેશ્વરમાં જઈ પહોંચ્યા અને કેટલાક દિવસ પછી ત્યાંના રાજા-રામનાથના મહાગંગ સાથે તેમને મેળાપ થયો એ વેળાએ સ્વામીજીનું વેદાન્ત વિષયક જ્ઞાન, રંગરંગમાં વ્યપ્ત થઈ ગયું, ઉપદેશ માટેનું ઔત્સુક્ય, અગ્રેજી ભાષામાં ભાષણ કરવાની અત્યંત શક્તિ મુખમંડળમાં વિહરતું અચ્છી પુરુષનું તેજ, પ્રત્યાદિ ગુણો જોઈને તે રાજપુત્રના મનમાં સ્વામી વિવેકાનંદ વિશે અત્યંત પુણ્યભાવ ઉત્પન્ન થયો અને તે સદા સર્વદા જેવો તે તેવો જ રહ્યો રામનાથના રાજાએ સ્વામીને અમેરિકા જવાને આગ્રહ કર્યો તેમણે કહ્યું કે, ' થોડા સમયમાં વિદ્યાગોના જગતીય પ્રદર્શનના પ્રમંડે જગતના મર્વ ધર્મોની એક મહા-સભા (પાર્લામેન્ટ) ભગવાની છે, એટલે ત્યાં સર્વ ધર્મના પ્રમુખ મહાત્માઓ પધારશે, અને એવી વેળાએ આપણા આર્યસનાતનવૈદિક ધર્મના પ્રતિનિધિ તાંત્રે આપણા દેશનો કોઈ પણ ધર્મવેત્તા ન હોય, એ શું અત્યંત ખેદની વાર્તા ન કહેવાય ? આપ એ કાંઈ કરવા સમર્થ છો, માટે આપ જો ત્યાં જવાનો નિશ્ચય કરશો, તો સમસ્ત જગતપર આપનો મહાન ઉપકાર થશે મારાથી બની શકશે તેટલી ધનની સહાયતા કરવાને હું તૈયાર છું " એ વાત સ્વામીજીને ગળે પડી હતી અને તેથી તે અમેરિકાના પ્રવાસ માટે ખટપટ કરવામાં પ્રવૃત્ત થયા, એ બીના બહુધા ૧૮૯૨માં બની.

વિવેકાનંદ સ્વામીએ વ્યાખ્યાનોદ્વારા પોતાનો હેતુ લોકોને જણાવવા માડ્યો અને તે સમયે જ લોકોએ પોતાપોતાની શક્તિ પ્રમાણે ધન આપવા માડ્યું ત્યાંથી સ્વામીજી મદ્રાસ ગયા અને ત્યાંથી પણ તેમને ધનની કીક સહાયતા મળી, અહીં એક વધારે વિચારવા જેવો વિષય એ છે કે,

એક બગાળી સંચાસીને તેના સ્વદેશ બધુઓ તરફથી કે તેની બાબા, વિચાર અને સાનિધ્યવડે મદ્રાસી લોકો કરતા વધારે સબંધ ધરાવતા અ-હારાષ્ટ્રીય જનો તરફથી સહાયતા ન મળી. પણ મદ્રાસીઓ તરફથી થોડાં ઉત્તેજન મળ્યું. મદ્રાસી બધુઓએ સહાયતા કરી, એ પણ ઠીક જ થયું. કારણ કે, સબંધમાં નિકટનો હોય કે દૂરનો હોય, અથવા સ્વકીય હોય કે પરકીય હોય પણ કટાકટીના પ્રસંગે જે સહાયક થાય, તેજ સત્ય બધુ કહેવાય છે.

જોષ્ટી સર્વ તૈયારીઓ કરીને વિવેકાનંદ સ્વામી અમેરિકા જવા માટે રવાના થયા. માર્ગમાં તેમણે ચીન અને જાપાન વગેરે દેશોની સમીક્ષા પણ કરી હોય એવું અનુમાન થઈ શકે છે. કારણ કે, એક સ્થળે તેમણે એમ લખેલું છે કે, “ચીનમાં મુખ્ય મુખ્ય દેશાનુયાયી દ્વાર પર એ એ અક્ષર બગાળી લીપીમાં લખેલાં હોય છે.” એથી સ્વામીની સૂક્ષ્મ અવલોકન શક્તિની પણ કલ્પના કરી શકાય છે.

એવી રીતે સ્વામી વિવેકાનંદ અમેરિકામાં તે જઈ પહોંચ્યા. સ્વામી વિવેકાનંદ ધનની માત્ર અસ્પષ્ટ સહાયતાથી જ જગત્તો પ્રવાસ-પૂર્ણની પ્રદક્ષિણા-કરવાને નીકળેલા અને તે સહાયતા અસહાય આર્થાવર્ત દેશની પ્રજાની, એટલે તેનો લાભ સમય સૂધી નિભાવ ક્યાંથી થઈ શકે? આજ-બોટનું બાકુ, પ્રવાસના ખર્ચો, શૈત્યથી શરીરને રક્ષવા માટેના કપડા લા-તાની કીમતો અને અમેરિકા જેવા ધનાઢ્ય દેશનું જીવન, એ સર્વની અને હિંદુસ્તાનની પ્રજાએ કરેલી સહાયતાની વાચકોએ જ તુલના કરી લેવી! તાત્પર્ય એ જ કે, અમેરિકામાં પહોંચ્યા પછી થોડા જ દિવસમાં તેમની પાસેનું ધન બધુ સમાપ્ત થઈ ગયું, પારકા દેશ, કોઇનો પરિચય નહિ. કોઇ આશ્રયોગ નહિ, ભાષા ભિન્ન, રીતિ રીવાજો જૂદા, ચાલના પૈસા જોષ્ટએ, બેસતા પૈસા જોષ્ટએ અને ઉડતા પૈસા જોષ્ટએ, એવી સ્થિતિ આવી પડવાથી હવે શો ઉપાય કરવો, એની સ્વામીજીને કાંઈ પણ સૂઝ પડી નહિ, તેઓ ગભરાયા. પરંતુ જેને લક્ષ્મીપતિએ જ યોતાનો કરી લીધો હોય. તેને લક્ષ્મીની ન્યૂનતા રહે જ કેમ? આકાશ ડગી જાય, તો પણ જેના ધૈર્યરૂપી પર્વતમાથી એક પણ પાયાણું ડગતો નથી, તેને કોઈ પણ વસ્તુની ન્યૂનતા રહેતી નથી. જલુષેત્ર કુટુમ્બમ્ એવી જ જેની શક્તિ થઈ ગયેલી હોય, તેને માટે આશ્રયોગ ન હોય, એવું કોઈ સ્થાન જ નથી. અર્થાત્ જગતના સર્વજનો તેના આશ્ર અને મિત્રો હોય છે.

ધનનો અભાવ થતા જ અચાનક તેમને એક પરોપકારી બાપનો મેળાપ થયો તે બાપએ સ્વામીની સફળતા જોઇને તેમને પોતાને ત્યાં આવી રહેવાની પ્રાર્થના કરી સ્વામીજીએ તેની પ્રાર્થનાને સ્વીકારીને તેના ગૃહમાં રહેવા માડ્યું બાપએ સ્વામીજીની બહુ જ સારી સેવા ચાકરી કરવા માડી સ્વામી પાસે ધણા લોકો આવતા જતા હતા અને તેમની સાથે સ્વામીનો આત્મજ્ઞાન અને તત્ત્વજ્ઞાન સમધી વાદવિવાદ નિત્ય ચાલ્યા કરતો હતો, એમ થવાથી સ્વામીશ્રીની વિકૃતતા, સર્વ ધર્મતત્ત્વોની પરિશીલનશક્તિ અને બાપજીની ચતુરતા ઇત્યાદિનો વિલક્ષણ પ્રકાશ પડવા માડ્યો. જોતજોતામાં સ્વામીની કીર્તિનો સર્વત્ર પ્રસાર થવા માડ્યો, વર્તમાનપત્રોમાં “એક દિન્દુ સન્ધ્યાસી ધર્મ” વિષયક પાર્લામેન્ટ—મહા—મટે અહીં આવેલો છે અને તે ધર્મ સંબંધી વાદવિવાદમાં મહા નિષ્ણાત છે,” ઇત્યાદિ લેખો પ્રસિદ્ધ થવા લાગ્યા એમ થતા થતા “પાર્લામેન્ટ ઓફ રિલીજન્સ” ધર્મ મહાપરિષદ ભરાવાનો સમય પણ નિકટ આવી પહોંચ્યો.

એ ધર્મસભાના વ્યવસ્થાપકોએ સભામાં બોલવાની અને વાદવિવાદ કરવાની આજ્ઞા આપી. એટલું જ નહિ, પણ ત્યાંની રાજગર મંડળી (રિસેશન્ કમીટી) એ બીજા બીજા દેશોમાંથી આવતા સર્વ ધર્મોપદેશોના સ્વાગતનું કાર્ય પણ સ્વામીશ્રીને જ સોંપ્યું. એ કાર્ય સ્વામી વિવેકાનંદે ઉત્કૃષ્ટતા અને દક્ષતાપૂર્વક પાર પાડ્યું હતું. પૃથ્વીમાંના સર્વ ધર્મના શાસ્ત્રવેત્તાઓ, ધર્મપરાયણ પુરુષો, મહાજનો અને વદનીય મહાત્માઓ, જે વેળાએ ત્યાં એકત્ર થયા, તે વેળાએ શ્રીમદ્ વિવેકાનંદ સ્વામીએ “ આજનો દિવસ તે વિશ્વના ઇતિહાસમાંનો એક અપૂર્વ દિવસ છે; કારણ કે, સકલ જાતના ધર્મવેત્તાઓ પુણ્ય પુરુષો અને ભગવદ્ભક્તો—સાક્ષાત્ પરમેશ્વરની વિભૂતિરૂપ—આજે અહીં એકત્ર થયેલા છે. એટલે સ્થાનનું મહાત્મ્ય સ્વર્ગ કરતા પણ અધિક હોય એમાં શું આશ્ચર્ય? એવા દેવાશીય પુરુષોના સ્વાગતનું માન અહીંના ઉદાર અને સન્માનનીય ગૃહસ્થોએ મને સોંપ્યું છે, એટલે આજના મારા ભાગ્યનું હું વર્ણન કરી શકતો નથી.” એવા આશયનું ઉપોદ્ધાતરૂપ બાપજી અત્યંત મનોહર બાધામાં મનોરમ અને પ્રેમસથી કર્યું હતું અને ત્યાર પછી શિષ્ટાચાર પ્રમાણે સહુના હાથમાં હાથ મેળવીને પ્રમખ મુદ્રાથી સવનું સ્વાગત કર્યું હતું.

નિયત દિવસે જગદ્ધર્મની મહાસભાના કાર્યનો આરંભ થયો. નીમેશ કલાકોએ પ્રત્યેક ધર્મના તત્ત્વવેત્તાઓના બાપજીનો નિશ્ચય કરવામાં આવ્યો. વિવેકાનંદ સ્વામીનું બાપજી સર્વના અંતે થવાનું હતું—એટલે કે સાંજે

સાડાચાર વાગ્યાના સમયથી તેમના બાપણુનો આરભ થવાનો હતો. એ વિશે “ એક તેજસ્વી અને અપ્રતિમ વાક્યપદ્ધતિ સંન્યાસીના બાપણુનો સાડાચાર વાગ્યાથી આરભ થવાનો છે, ” એવા આશ્ચર્ય આસ અને અલકૃત પ્રસિદ્ધિપત્રો ન્યાં ત્યાં પ્રસરી ગયા. પ્રથમના ધણુ ખરા વક્તાઓના બાપણુ સમયે ઐતિહાસિકી જેમજે નેટલી બીડ થઈ નહોતી પરંતુ સાડાચાર વાગ્યાનો સમય થતા જ સભાગૃહમાં ઐતિહાસિકી એટલી બધી ઠૂં જાગી ગઈ કે, કીડીના સચ્ચાર જેટલી પણ જગ્યા સભામંડપમાં ખાલી રહેવા પામી નહિ. એ વેળાએ ઐતિહાસિક અને પ્રેક્ષકોની સખ્યા આળીસ હજારથી વધારે હતી અને સ્ત્રીસમાજ પણ બહુ જ મોટો હતો. કેટલાકોના કથન પ્રમાણે દશ હજારથી વધારે કેવળ સ્ત્રીઓ જ હતી !

સાડાચારનો ટકારો થતાં જ જેમને જગ્યા મળી ચકી, તેઓ પોતે પોતાનાં સ્થાન સભાળીને બેસી ગયા અને બાકીના માણસો દરવાજાપર અને માર્ગમાં ઉભા રહ્યા. એટલામાં શ્રીમદ્ વિવેકાનંદ સ્વામી પ્રસન્ન મુદ્રા અને અપ્રતિમ કાલથી આવીને બાસપીડને શોભાવવા લાગ્યા એ વેળાએ સ્વામીજીએ કાપાય વસ્ત્રો પરિધાન કર્યાં હતા, માથાપર ફેટો બાંધેલો હતો, શરીરપર કંઈની હતી અને પગે પાવનજો પહેર્યો હતો સ્વામીજીને એવો ભવ્ય પોશાક, પ્રસન્ન મુખમુદ્રા, વૈરાગ્યનું તેજ, મુદ્રામાં દેખાતી તેજસ્વિતા અને વિકસિત કમલ સમાન વિશાળ નેત્ર, ઇત્યાદિ શોભાની સમીક્ષાથી પ્રેક્ષકો અને ઐતિહાસિકો દશનાનંદની તાળીઓનો ગગનભેદક મોલ કર્યો અને ત્યાર પછી સ્વામીના રસના પ્રવાહથી પિરિપૂર્ણ બાપણુનો આરભ થયો. બાપણુનો વિષય “ સમસ્ત જગતમાં એક ધર્મ થવો શક્ય છે કેવા નહિ ? અને જો હોય, તો તે કયો ધર્મ છે ? ” એ હતો

સ્વામીના પ્રતીપાદનનો સારાશ્વ એ હતો કે, “ જગતમાં સર્વે મનુષ્યો જેમ શ્રીમત થવા અશક્ય છે, તેવી જ રીતે સમસ્ત જગતમાં એક ધર્મ થવો પણ અશક્ય જ છે તથાપિ, જો તેવો જ અનુકૂલ સમય આવે, કિંવદ બાપણુ તેવો અનુકૂલ સમય લાવવાનો પ્રયત્ન કરીએ, તો વૈદિક ધર્મના માત્ર સર્વ સાધારણુનો એક ધર્મ થવાને સમર્થ અને શક્તિમાન છે, એજ મારી શુદ્ધિ મને કહે છે, કારણ કે, વૈદિક ધર્મનાં તત્ત્વો બહુ જ લોક-આનંદ, બ્યાપક, સરળ અને સહેલાં છે, ” પ્રસાદિ, સ્વામીના બાપણુમાં ગંભીરતા, મધુરતા, શાન્તિમય મતિ, ઉચ્ચ સ્વરતા અને પ્રસન્ન પ્રસન્ન વિનય-શું પણ ઈર્ષ્યન થતું હોવાથી સર્વ ઐતિહાસિકો આનંદસાગરમાં નિમગ્ન થઈને ચિત્તવત્ તક્ષીન થઈ ગયા. સ્વામીના બ્યાખ્યાનમાં સર્વથી વિશેષ પ્રસન્ન-

અનિય વાર્તા તો એ હતી કે, એ દિવસ સુધી ક્યાય પણ તેમણે જરૂરજે લેટલાં બળવાળાં અગ્રેજી વ્યાખ્યાનો કરેલા ન હતા, તેઓ અગ્રેજી ભાષામાં એટલી અરબક્ષિતતા, એટલી શુદ્ધતા અને પદ્ધતિને અનુસરીને બોલ્યા કે, તેમની માતૃભાષા જાણે અગ્રેજી જ હોય, એવો સર્વ ઓતાઓને ભ્રમ થવા લાગ્યો, ઉપરાંત પ્રાચીન અને અર્વાચીન શાસ્ત્રશોધ, પ્રત્યેક ધર્મના શોધી કાઢેના મર્મ, પ્રત્યેક ધર્મ પુસ્તકનું ચાલન અને બહુશ્રુતતા છત્યાદિ સર્વ શુણ્ણોનો સ્વામીના વ્યાખ્યાનમાં આવિર્ભાવ થતો જાણ સર્વ ઓતાઓના મુખમાથી એ જ ઉદ્ગાર નીકળી ગયો કે, “ ઇશ્વર ક્યા વિના આ સર્વ શુણ્ણો કાઢ કાળે પણ મનુષ્યમાં આવી શકશે જ નહીં ! આ સન્યાસીના મસ્તક પર ખરેખર ઇશ્વરનો જ હસ્ત હોવો જોઈએ; એને કાષ્ઠપણ્ય પ્રકારનો સાક્ષાત્કાર છે, એમાં કશો પણ સંશય નથી, ” છત્યાદિ, એવી રીતે આનંદની લહરીઓ અને જયધોષદર્શક તાલિઓ વચ્ચે સ્વામીજીએ પોતાના બાપણની સમાપ્તિ કરી-જગધર્મ સભામાં તેમણે થૂણું વિજય મળવો.

બીજા દિવસથી ત્યાંના વર્તમાન પત્રોમાં સ્તુતિસ્તોત્રો ગવાતા માઝ્યા. સ્વામીનું વિદેશમાં થયેલું એ ગૌરવ અપૂર્વ હતું એ સર્વ પ્રશસાનો સારાજ એટલો જ હતો કે, “ શ્રીમદ્ વિવેકાનંદ સ્વામી સાક્ષાત્ ઇશ્વરનો અંશ છે । ” “ નખશિખ આત્મ તેજની મૂર્તિ છે । ” “ અધ્યાત્મગાન અને બ્રહ્મપ્રસાદની સાક્ષાત્ પ્રતિમા છે । ” અને “ જેની વાણીમાં સાક્ષાત્ સરસ્વતી જ નૃત્ય કરે છે । ” છત્યાદિ, એક વર્તમાન પત્રકારે તો એમ થણું લખ્યું હતું કે, “ હિંદુ સન્યાસીના બાપણનો સમય બધાથી પાછળનો રાખવામાં આવ્યો, એ બહુજ સાફ થયું જો પ્રથમ જ તેમનું બાપણ થવાનું હોત કે થયું હોત તો બીજા ધર્મ પ્રતિપાદકને સો કે પચાસ ઓના થણું મળ્યા હોત કે નહિ, એની શકા જ છે ”

એવી રીતે સ્વામીજીના બાપણો પ્રથમારબે જ લોકમાન્ય અને પ્રજાપ્રિય થઈ પડતાથી હા હા કહેતામાં તેમની કીર્તિકુસુમનો સુવાસ અમેરિકામાં સર્વત્ર પ્રમરી ગયો બિલ બિલ ધર્મના મહાન મહાન પુરૂષો સ્વામિસજે વાદવિવાદ કરવા માટે આવવા લાગ્યા, અનેક ધર્મના પ્રતિનિધિઓએ સ્વામી સાથે પ્રસિદ્ધ રીતે અનેકવાર શૌર્યપૂર્વક વાદ કર્યા અને તેમને નિશ્ચય થતો ગયો કે, “ સ્વામી વિવેકાનંદ, એક મહાન તેજસ્વી અને અસૌકિક હોવાથી ખરેખર અવતારી પુરૂષ જ માની શકાય ”

પછી અમેરિકાના જૂદા જૂદા પ્રદેશોમાંથી વ્યાખ્યાનો આવવા માટેના

સ્વામીજીને આમંત્રણ આવવા લાગ્યા. સ્વામીજીએ ત્યાં જઈને ભાર્તિયોગ પર એક વ્યાખ્યાન આપ્યું અને કર્મચોગ વિશે આઠ વ્યાખ્યાનો આપ્યાં. એ સર્વ વ્યાખ્યાનો બાળ, વૃદ્ધ, સ્ત્રી, પુરૂષ, ગૃહસ્થ કે ભિક્ષુક અને સ્વકીય કે પરકીય સર્વને એક સમાન તૃપ્તિ આપનારા છે અચુક મનુષ્યો માટે એ વ્યાખ્યાનો ઉપયોગી નથી, એમ તો કહી જ ન શકાય, એ વ્યાખ્યાનોને વ્યાખ્યાનો કહેવા કરતા સર્વના આત્માને આનંદિત કરનારી અમૃતની એક નદી અથવા તો અણ્ડલયુક્ત જમવ્યાલકના હૃત્કમલની સ્વામીજીએ જાળખેલી આ દ્વિતીય પ્રતિમા કહીએ તો તે વધારે ચોખ્ખી ગણી શકાય. એમાં ગૃહસ્થાશ્રમ અને સંન્યાસાશ્રમની મહત્તા, કર્તવ્ય એટલે શું ? નિષ્કામ કર્મ કેવી રીતે કરવા ? પ્રપચ સાથે પરમાર્થ સિદ્ધિ પણ કેવી રીતે કરવી અને તે દ્વારા મુક્તિ કેવી રીતે મેળવવી, ઇત્યાદિ વિષયોનું એ વ્યાખ્યાનોમાં સ્પષ્ટતાથી અને દૃઢતાથી વિવેચન કરેલું છે. પ્રત્યેક મનુષ્યે જગત્માં કેવી રીતે વર્તવું, એ જાણવા માટે તો સ્વામીજીએ કર્મચોગીના રૂપમાં એક અદ્વિતીય વસ્તુ જ જગતે અર્પણ કરી છે.

સ્વામીના કર્મચોગના વ્યાખ્યાનોની સમાપ્તિ પછી રાજચોગના વ્યાખ્યાનોનો આરંભ થયો, એમાં પ્રાણુ એટલે શું ? પ્રાણુવાયમ કેવી રીતે કરવો ને તેથી કેટલી અને કેવી અદ્ભુત શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે ? ઇત્યાદિનું વિવેચન કરીને પ્રત્યાહાર, ધ્યાન, ધારણા અને સમાધિ ઇત્યાદિ માર્ગમાં વિચરીને પરમેશ્વર સ્વરૂપને કેવી રીતે પહોંચવું, એનું પણ અવિસ્તર વિવરણ કરેલું છે. પરંતુ અત્યારે એનું વિશેષ વિવેચન કરવાની આવશ્યકતા નથી, કારણ કે, એ સમસ્ત વ્યાખ્યાનો અર્થરૂપે આ માગામાં બહાર પડે છે. એવી રીતે ગૌદિક વિષયોમાના શાસ્ત્ર સિદ્ધાંતોની સ્વામીજીએ પાતાલવાસી જનોપર વૃષ્ટિ વર્ષાવીને તેમના અત કરણમાં આય ધર્મની સ્તુતિ ઉપજાવી એ આપણા દેશના મહાદેવ બાપન જેટલું વર્ણન કરીએ તેટલું ન્યૂન જ થવાનું. “ એક અતિ દૂર દેશનો નિવાસી, કે, જે દેશને આપણે સર્વથા જાનહીન સમજતા હતા—ત્યાનો એ કેવળ એક પુરૂષ અદ્વિતીય અને ઇશ્વર પ્રમાણે પૂજને પાત્ર છે ” એવો ત્યાના લોકોનો નિશ્ચય થઇ ગયો, સ્વામીનો તેમણે આદરસત્કાર કર્યો, સ્તુતિસ્તોત્રો ગાયાં અને સ્વામીના અપૂર્વ પ્રભાવ માટે અત્યંત પૂજ્ય ભુદ્ધિવંદે તેમણે ડોકા ધુણાવ્યા કેટલાક પુરૂષ અને કેટલીક સ્ત્રીઓ સ્વામીજીના અનુયાયી થયા. એટલું જ નહિ, પણ ત્યાં સ્વામીના મઠની સ્થાપના કરીને સર્વસંગ પરિત્યાગી થઈને વિરક્ત બની ગયાં. સ્વામી વિવેકાનંદની એક અમેરિકન શિષ્યા મહાનંદા નામે હતી

અને તે અહીં પણ સ્વામીજીના દર્શન માટે આવી હતી એ સન્માસીનીનાં વ્યાખ્યાનોને લાભ મુગ્ધનિવાસીઓને પણ મળ્યો હતો અને સર્વ એથી અશ્વમયકિત થયા હતા. અમેરીકામાં સ્વામીશ્રી 'વિવેકાનંદના' એવા એવા તો અનેક શિષ્યો અને અનુયાયીઓ છે.

એવી રીતે સ્વામીજીએ અમેરિકાના જૂદા જૂદા ભાગોમાં દીર્ઘકાળ પર્યટ પ્રવાસ કરીને સર્વ જનો તરફથી સન્માન મેળવ્યું, ઉદાર અત કર-જીથી મળેલી બિહાર કે નીર્વાહ કરીને પોતાળ (અમેરીકા) જેવા દૂર દેશમાં ભૈદિક મઠોની સ્થાપના કરી, શતાવધિ સ્ત્રી પુરુષોને વિરક્ત બનાવ્યા, યાત્રી કીધા, આર્ય કીધા, અને પોતાના વક્તૃત્વ પ્રભાવથી તેમજ અનુપમ ચાતુર્યથી ગૌદિક ધમની દીક્ષા આપી, સ્વામીજીએ તેમને પોતાના યુગના અને ધર્મના ભાજનમાં લીન કર્યો એ પ્રમાણે અમેરીકામાં દાગવગથ કરીને સ્વામીએ ઇંગ્લંડ જવાનો નિશ્ચય કર્યો.

અમેરિકામાં સ્વામી બે અઢી વર્ષ રહ્યા, તેટલા કાળમાં દીવસમાં બે વ્યાખ્યાનો આપવા, આવી પડતા પત્રોના ઉત્તરો દેવા, કેટલીક ખાનગી મુલાકાતો અને ઉપદેશમાં વેળા વીતાડવી, પોતાના અનુયાયીઓને માટે વદાત વિષયના વિવેચન યુક્ત નિમંત્રણ લખવા, ઇત્યાદી કાર્યોનો ભાર અસ્તકે ઉપાડેલો હોવાથી પ્રભાતથી તે એક પ્રકર રાત્રિ વ્યતીત ચર્તા સુષ્રમાં એક ક્ષણનો પણ તેમને અવકાશ મળતો નહોતો, એવા અતીશ્રમના ભારથી કોષ દબ અને બળવાન મનુષ્ય હોત તો તે પણ હારી ગયો હોત; પરંતુ સ્વામીના અત કરજીમાં વમતા અખિત માનવ જાતિ ભવેના ઉત્કટ ઝેમે અને તેના યોગે પ્રયત્ન બનેલી ઇચ્છાશક્તિના બળે, તેમને એ કામ પ્રયત્ન છતાં પણ સહજ અને સરળ કરી અપ્યુ ન્યુયોર્કના વર્તમાનપત્રોના એક લેખક પણ એ અવધિમાં સ્વામીજીનો શિષ્ય થયો હતો.

અતે ઈ. સ. ૧૮૬૫ ના અંતમાં સ્વામીજી ઇંગ્લંડમાં આવ્યા, વર્તમાન પત્રો દ્વારા અમેરીકામાં પ્રચરેલી સ્વામીના કીર્તિના દુકુબીને નાદ તો પ્રથમથી જ ગાજી રહ્યો હતો, એટલે ત્યાંની પ્રજા સ્વામીના દર્શન માટે અને તેમના ભાષણ સુધીના પાન માટે બહુ જ ઉત્કંઠિત થયેલી હતી. સ્વામીએ ઇંગ્લંડના તીરે પદ મૂકતા જ ત્યાંના લોકોએ તેમને ગૌરવયુક્ત આદરસત્કાર કર્યો ત્યાં સ્વામીજીએ જ્ઞાનયોગનાં વ્યાખ્યાનોનો આરંભ કર્યો. અહા હા! આપણા એ જ્ઞાનયોગની મહત્તા પ્રથમથી જ કેટલી અપૂર્વ છે, અને તેમાં સ્વામી વિવેકાનંદ જેવા સમર્થ ઇશ્વર અશ્વ, તેનો આત્મપાદક, એટલે પછી એના માહાત્મ્યનું વર્ણન કરી જ કોણ શ્રેય ?

વળી શ્રીતાઓ મળ્યા હતા, તે પણ અપૂર્વજન્મના જ્ઞાનના—વ્યાવહારિક જ્ઞાનના પ્રકાશથી સમસ્ત જન્મત અભાવ ગયેલું છે, જેમના ચાતુર્યથી સમસ્ત વિવેક આશ્ચર્યચકિત બની ગયું છે, જેમની શુદ્ધિમત્તાથી પચ્ચતોએ દાસત્વનો સ્વીકાર કરેલો છે અને જેમના પ્રયત્નોથી અહતાનો મદ ધરાવતા દેશો પણ પરતગતીની શખલામાં જકડાઈ ગયા છે—એવા જગદ્ગ્રામ્ય શ્રીદક્ષિણવાસી તે સ્વામી વિવેકાનંદના વ્યાખ્યાનના શ્રીતા હતા, એટલે એ વ્યાખ્યાનોમાં, જેમની વિરક્તો પણ અપેક્ષા કરે, સાધુઓને પણ નિરતર અનુભવ લેવાની ઈચ્છા થાય અને અહભાવને ત્યાગી બેઠેલાઓને પણ પ્રવૃત્તિની વાછના ઉઠાવે, એવો રમ ચઢતો દેખાયો. એમાં આશ્ચર્ય જેવું કશું નથી, કારણ કે એમ થવું જ જોઈએ

સ્વામીજીએ પ્રથમજ-પ્રારભાજ “સર્વ યોગોમાં જ્ઞાનયોગ વધારે શ્રેષ્ઠ છે અને તે સંભળવા માટે એક પ્રકારના અધિકારની આવશ્યકતા હોય છે; માટે જ્યાં સુધી એવા અધિકારને પાત્ર શ્રીતાઓ મળતા નથી, ત્યાં સુધી જ્ઞાનયોગ સંભળાવી શકાતો નથી તમારી શુદ્ધિમત્તાથી સમસ્ત જન્મત પ્રકાશમય થયેલું છે અને પ્રત્યેક માનવ પ્રાણી તમારા શાસ્ત્રીય શીષીનો ઉપબોગ લેતા જેવામાં આવે છે, એટલે તમારા કરતા પણ આંધક પાત્રતા ધરાવતો શ્રીતૃસમાજ ક્યા મળી શકે વાર ? એ સર્વ જાણીને જ જ્ઞાનયોગના વ્યાખ્યાનો મે તમારા માટે જ ખાસ સંભાળી રાખ્યા હતા, તેને આજે હું રફાઈ કરે છું,” એવા ભાવાર્થનો ઉપોદ્ધાત કરીને સ્વામીજીએ પોતાના જ્ઞાનયોગના વ્યાખ્યાનનો આરંભ કર્યો, મગળાયરણુમાં તેમણે “સંન્યાસીનું ગીત.” (Sanyasi's Song) એ નામની અગ્રેજી ભાષામાં રચેલી વૈરાગ્ય વિચારથી પરિચુત કવિતા બહુ જ મનોહર હતા, મધુર ગિગ અને ઉત્તમ સ્વરોમાં ગાઈ સંભળાવી,

એ સંન્યાસીસ્તોત્રની પ્રાસાદિક રચના, તેમાં ભરેલા વૈરાગ્ય અને બોધવિષયક વિચારો, તેની કામલ શબ્દ શૃંગાર, કંઠમાધુર્ય અને પ્રત્યેક પંક્તિમાં અતે આવતો “ હૈં તત્સત્ હૈં ” એ મત્ર, ઇત્યાદિ સાંભળીને શ્રેણીકોનાં મન એકાએક આનંદથી સુપ્રસન્ન થઈ ગયા. એથી ઇચ્છાડાના લોકોના હૃદયમાં સ્વામીનો એવો પ્રચળ પ્રભાવ પડી ગયો કે, જાગ્યે જ કોઈપણ વક્તાનો એવો પ્રભાવ પડ્યો હશે. બાળકોનો પ્રારભ થયો. શાસ્ત્ર વિદ્યા અને જ્ઞાનમાં ઇચ્છાડાના લોકો શ્રેષ્ઠ; અને વક્તૃત્વ, વૈરાગ્ય, આત્મજ્ઞાન અને ઇશ્વરના પ્રસાદમાં સ્વામી શ્રેષ્ઠ હતા, તેમજ સર્વ યોગ, સર્વશક્તિ, સર્વશાસ્ત્ર અને સર્વતત્ત્વોમાં જ્ઞાન શ્રેષ્ઠ મનાય છે, એ

ત્રિપુટીનો અહીં એકત્ર યોગ થયો, એટલે સ્વામીના ભાષણનીશ્રેષ્ઠતા કે અધી હોવી જોઈએ, એની કલ્પના વાચકોએ જ કરી લેવી. કારણ કે, આરામાં તેના વર્ણનની શક્તિ નથી એ જ્ઞાનયોગ વિષયક આખ્યાનોની આખ્યા પદ્ધતી છે અને તેના એક મોટો અથ થયેલો છે.

સ્વામીશ્રીના ઇચ્છાકાના એ પ્રવાસ સમયે લદ્દ મેક્સમૂલર સાથે તેમને જોળાય થયો હતો અને તે વિશે તેવામાં જ પોતાના “ બ્રહ્મચાદિન ” નામક માસિક પત્રમાં તેમણે ઉલ્લેખ કર્યો હતો કે “ અત્યારે મેક્સમૂલર જીવંતની અવસ્થા સિતેરથી વધારે વર્ષની છે તોપણ તેમની મુખમુદ્રા શાત અને ભાલપ્રદેશ નાના બાળક પ્રમાણે કરચોળી વિનાનો સરળ છે. તેમની એકદર ચર્ચાને જોતા તે એક ઇશ્વરી જ્ઞાનની અને શ્રદ્ધાની પ્રત્યક્ષ મૂર્તિ જ હોયતી એવો ભાસ થાય છે તેમના દર્શનથી મારા હૃદયમાં પ્રાચીન-તમ ભારતીય વિશ્વામિત્ર જેવા રાજર્ષિ, વસિષ્ઠ સમાન બ્રહ્મણિ અને અરુ-ધતી જેવી સાધ્વી ઋષિપત્ની ઇત્યાદિના સમયના આર્પાવર્તની સ્મૃતિ થઈ હતી. ” તેમ જ વિવેકાનંદ વિશે મેક્સમૂલર બદ “ Nineteenth century ” નામક માસિકમાં એક લેખ લખ્યો હતો અને તેમાં જણાવ્યું હતું કે. “ It is not every, day that one meets a disciple of Ramakrishna Paramahansa ” રામકૃષ્ણપરમહંસના શિષ્યપત્નુ દર્શન કાંઈ રોજ રોજ થવાનો પ્રસંગ આવતો નથી. ” એવી બટ મેક્સમૂલરના હૃદયમાં સ્વામીના મેલાપથી ફેટલો બધો આનંદ થયેલો હોયો જોઈએ, એની વાચકો સહેજમાં જ કલ્પના કરી શકે તેમ છે એવી રીતે ઇચ્છાકામાં પણ અનેક બાખ્યાનો આખી ભિન્ન ભિન્ન સ્થળે ધર્મ વિશે વાદાવવાદ કરી, જૂદા જૂદા પ્રદેશોમાં ફરી પોતાના ગુરુના નામના મઠની સ્થાપના કરી, અનેક અનુયાયી બનાવી અને ફેટલાકાને વેરાગ્ય દીક્ષા આપીને શ્રીમદ્ સ્વામી વિવેકાનંદે પોતાની સાગરજીવ વર્ષની જગદુવાના-પૃથ્વી પ્રદિક્ષણ-પૂરી કરી, અને તા ૨૫ મી જાનેવારી સન ૧૮૯૭ના દિવસે તેઓ કાલભોમાં ઉતર્યા પોતાની જન્મભૂમિનાં પુન દશનનો ભાલ લીધો.

કાલભોમાં સ્વામીનો મઠ છે અને તે મઠના અધિકારી સ્વામીના ગુરુ બધુ સ્વામી નિરજનનાનંદ, સ્વામીને લેવા માટે સામા આવ્યા હતા અને તેમની સાથે મોટા મોટા શેઠ શાહુકાર અને સરકારી અધિકારી ઇત્યાદિ અને સહજાનંધ લેક્ષ્મીનો સમૂહ આવેલો હતો. સ્વામીજીએ પૃથ્વીપર પગ ચૂકતા જ રુવેએ જ્યોષી કરીને વાતાવરણને કપાવી દીધું. ત્યાર પછી તેઓ ધણીજ ધામધુમથી સ્વામીજીને એક સુશોભી રથમાં બેસાડીને વાજતે

જાળતે નિશ્ચિનકરેલા મદીગમા લઈ ગયા અને ત્યાં માનપત્ર આપ્યું એ માનપત્રના ઉત્તરમાં સ્વામીજીને કહ્યું કે: “ આપે મને આટલું માન આપ્યું, અને મારે આટલું ગૌરવ કર્તું, તે માટે આપનો હું બહુ આભારી થયો છું પરંતુ ખરી રીતે જોતા હું કોઈ મુમ્મદી નથી કે કોઈ રાજા કર્મચારી પુરુષ નથી, તેમ જ એક ચોક્કસ તરફે મેં કયાય તત્ત્વવારની બહાદુરી દેખાડી હોય એમ પણ નથી હું એક વિશ્લેષણને નિર્વાહ કરનાર સાધારણ સંન્યાસી છું અમારા આર્થો, ધર્મમાં કેવા પ્રવૃત્ત છે, એ જ માત્ર મેં વિદેશી માને બતાવ્યું છે અને ધર્મમાં જ રાષ્ટ્રનો પાયો સમાયેલો છે. એ વાત તેમના મનમાં ફાસલી છે ”

સ્વામીની કૃતિનો કોલોમોમાં એટલો બધો પ્રસાર થયો કે, સ્વામીનાં દર્શન માટે આવના લોકોની હરિદ્વારના કુલના મેળાના યાત્રાળુઓ પ્રમાણે બીડ થતા લાગી એમાં કેટલાક મુમુક્ષુઓ પણ પોતાના ઉદ્ધાર માટે ઉપદેશ લેવાના હેતુથી આવતા હતા એ સ્થળમાં એક દિવસે એક વૃદ્ધ સ્ત્રી સ્વામી પાસે આવી અને તેણે હાથ જોડીને સ્વામીને પ્રશ્ન કર્યો કે, “ હવે પ્રાપ્તિ માટે મારે શું કરવું જોઈએ ? ” સ્વામીએ સંક્ષેપમાં ઉત્તર આપ્યું કે, “ શુદ્ધ કૃત્યો કરવા, એ જ તમારું કલ્યાણ છે નિર્ભય અને કરણથી તે કૃત્યો તમે કરતા રહો એટલે થયું વિગેય એ કે હરેરાજ તમે ગીતાનો પાઠ કરવાના નિયમ રાખો ” તે વૃદ્ધ બાઈએ પૂછ્યું કે, “ ગીતા વાચનનું ફળ શું ? ” એ જ કેની કે તેનો અર્થ સારી રીતે સમજવો જોઈએ, તે અર્થનું હૃદયમાં પ્રતિબિંબ પડવું જોઈએ, અને તે પ્રમાણે આપણે કૃત્યો કરવા જોઈએ ? ” તે વૃદ્ધાનું એવું માર્મિક બાળણ સાબળી સર્વના મનમાં આશ્ચર્ય થતા લાગુ સાર પછી સ્વામીજી અને તેનું પરસ્પર કેટલુંક બાળણ થયું

ત્યાર પછી સ્વામીએ સીમોનમાં અનેક સ્થાને પ્રવાસ કરીને કાંડી છત્તાદી બીજાં નગરો પણ જોયા અને અનેક વ્યાખ્યાનો આપ્યા. એ સમય વ્યાખ્યાનેમાં વિશાળ ગૌદીક ધર્મ માટે દેખાડેલી લાગણીઓ બહુજ અત્યર્થનીય હતી સીમોનના પ્રવાસની સમાપ્તિ થયા પછી સ્વામીજી મદ્રાસ હવાક્ષમાં પધાર્યા અને પ્રથમ પડાવ તેમણે પાખેનમ, નાખ્યો. પાખેન તે રામનાથના રાજની રાજધાનીનું નગર છે. અહીં સ્વામીનું આગમન થતાં રામનાથના મહારાજ પોને સ્વામીજીના સ્વાગત માટે સામા આપ્યા, સ્વામી વિવેકાનંદ અને રામનાથના રાજા એ ઉચ્ચ મુખે બહુ જ પ્રેમભાવ હતો એની કાપના હાર જોવાને થી અશ્વક્ય છે, એનું કારણ ૨૫૯ જ

સ્વધર્મનિષ્ઠ દેવીશ્વરના

છે કે, સ્વામીના શુભો અને સ્વામીના તેજનું મૂલ્ય પ્રથમ માત્ર રામનાથના રાજ્યએ જ આકેષુ હતું અને મહારાજના યત્નોને સ્વામાજીએ કેટલા અને કેવા ફળદ્રુપ કરી દેખાડ્યા હતા, એ હવે ફરીવાર કહેવાની કશી પણ આવશ્યકતા જ નથી એમનામા પરસ્પર અત્યંત પ્રેમભાવ ઉત્પન્ન થાય એ સ્વાભાવિકજ હતું પરસ્પરના દર્શન થતા જ ઉભયના નેત્રોમાંથી પ્રેમાશ્રુનું વહન થવા લાગ્યું શ્રીમન્મહારાજે સ્વામીની પ્રશ્નસામા એકે સક્ષિપ્ત બાષણ કર્યું પણ બોલતા બોલતા તેમનો કંઠ રૂધિર જતો હતો કારણ કે તેમનું અત કરણ બહુ જ ગદગદીત થયેલું હતું એવી સ્થિતિમાં જનરીતી પ્રેમાજી શ્રીમદ્ વિવેકાનંદ સ્વામી પ્રતી પોતાની પૂજ્ય શ્રુદ્ધિ પ્રકટ કરીને તેઓ રથને રાજમહાલય પ્રતી ઘણ ચાલ્યા રાજમહાલય પાસે આવતા જ ત્યાં એકત્ર થએલા મર્વ જનોએ ઘોડાઓને છોડી નાખી મહા પ્રેમભાવથી પોતેજ રથને ખેંચવા માડ્યો એમા મહારાજે પોતે પણ હાથ આપ્યો હતો ! એથી મહારાજના મનમાં સ્વામી વિશે કેટલી બધી બાવના હોવી જાણ્યે, એની આપણે કેટલીક કદપના કરી શકીએ છીએ સ્વામીએ રાજમહાલયમાં ગહી એક બે દિવસ વિશ્રાંતિ લીધી અને ઘણી તેઓ રામેશ્વરના દર્શન માટે ગયા એ સારીમ હાથી, ઘોડા, ગેટ, નોખતા અને ડકા નિશાનો વગેરે બધો કાઠ રાખવામાં આવ્યો હતો, સલામતીની તોપો ડુટી હતી, વચ્ચે વચ્ચે બુલકના બર થતા હતા અને સહસ્રાર્વાધ મનુષ્યો સ્વામીના નામનો જયધોષ કરતા સાથે સાથે ચાલ્યા જતા હતા ઇશ્વરનો એ કેવો મહાન ચમત્કાર ! જે સ્વામી પાચરર્ષ પૂર્વે સર્વથા લોકોમાં અગ્રાત કેવળ એક મિશ્રુક અને પગે ચાલીને ચાકતા એક પ્રવાસી હતા, તે જ સ્વામી આજે આવી લોકપ્રિયતા અને આવા ગૌરવ સાથે બહાર પડતા થયા, જગમાન્ય બન્યા, એ કાંઈ સામાન્ય અને સાધારણ ઘટના ન કહેવાય

સ્વામીએ બક્તિભાવપૂર્વક શ્રી રામેશ્વરના દર્શન કર્યા ત્યાંના કામદારે દેવનો સર્વ લડાગ એટલે જરજવાહર, સોનાનાર્જુ અને હીંગ માણેક ઇત્યાદિ બતાવ્યા હતા, રામશ્વરદેવ બહુ જ સપત્તિમાન હોવાનું જગત્રમસિદ્ધ છે ત્યાર પછી ફરી ફરીન બીજા પણ સર્વ દેવાવયોનું અવલોકન કર્યું, અને એક હજાર સ્તબવાળી ગેલેરીમાં તેમણે બહુ સમય વીતાડ્યો પાછા ફરતી વેળાએ રાજ્યએ સ્વામી માટે બહુ મૂલ્ય આન્દોનિકા (પાવણી) મગાવી હતી, તેમાં આરુઢ થઈને સ્વામી પાછા ફર્યા. પુન સલામતીની તોપો ફૂટવા લાગી અને ધામધુમથી સ્વામી રાજસભામાં આવી લાગી એ

સમયે પણ લોકોની ઘણી જ બીડ જામેલી હતી. સભામાં બેઠા પછી મહારાજના બધું રાજ દિનકર ધેતુતિએ માનપત્ર વાચી સભાજન્ય અને તેને એક સુદર આદોની નકસીદાર પેટીમાં બંધ કરીને સ્વામીના કરકમળમાં અપાણ કર્યું એ માનપત્રનું પ્રત્યુત્તર આપતા સ્વામીજી બોલ્યા કે; “ જો મારા હાથે મારી જન્મભૂમિની અપ્પ સ્વરૂપ સેવા બની શકી હોય તો તેનું સર્વ શ્રેય રામનાથના મદારાજને છે, એમાં લેશ માત્ર પણ અતિશયોક્તિ નથી મહારાજ મહાનીનિપરાયણ છે, ઇશ્વરભક્ત છે અને સ્વધર્મને જીવ કે પ્રાણ માનનારા છે, એટલે નિશ્ચય એમને એક રાજપિની પદવી આપવામાં કશી પણ પ્રત્યવાય આવે એમ નથી, ” ઇત્યાદિ મિષ્ટમાયા અને ગદ્ગદિત અત કરજીવી સ્વામીજીએ પોતાના આશ્રપદાનાનું યથાથ જૌરવ ગાંધ સભાજન્ય

રાજધાનીમાં થોડાક દિવસ વિશ્રાંતિ લીધા પછી સ્વામી મદ્રાસ જવા નીકળ્યા, તે પ્રથમ પરમકુટ્ટી, શિવમગા, મદુરા, ત્રિમીતાપહો અને તન્જવર ઇત્યાદિ સ્ટેશનોપરથી માનપત્રો અને મન્માનથી પુણ્યમાળાઓ ઇત્યાદિ લેતા લેતા, કુલકુળમાં આવી પહોંચ્યા કુલકુળમાં સ્વામીને એ માનપત્રો મળ્યા હતા. પ્રત્યેક માનપત્રનું સ્વામીએ કાળને અનુમરતું ઉત્તર, રસિક, મિષ્ટ અને બોધપ્રદ બાણમાં આપ્યું. કુલકુળમાં એક બે દિવસ નિવાસ કરી માયાવરમ થઇને સ્વામી શ્રી મદ્રાસમાં આવ્યા મદ્રાસમાંના સ્વામીના સ્વાગત મંડળનો ઠાડ જોવા જેવો હતો સ્વામીનાં દર્શન માટે સ્ટેશન ઉપર હજારો મનુષ્યો આવીને એકઠા થયા હતા, નગરમાં રથભરથળે આરકા ઉભા કરવામાં આવ્યા હતા એ આરકાની સખ્યા લગભગ સિતેરની હતી સ્વામીના સન્માન માટે એક ભવ્ય સભા બંધવામાં આવી હતી, સભાસદોની સખ્યા દશ હજારની હતી એ સભામાં સ્વામીજીને એક વિદ્વદ્વૈવિક સભા તરફથી, એક સોશિયલરિફર્મર એસોસિએશન તરફથી અને એક ખત્રીના મહારાજ તરફથી—એવી રીતે ત્રણ માનપત્રો મળ્યાં એનું ઉત્તર સભામંડનમાં જ આપવાનું સ્વામીજીને યોગ્ય જણાયું નહિ, કારણ કે, જનસમૂહનો વિશેષ ભાગ તો મહાર મેદાનમાં જ ઉભો હતો અને સર્વને સ્વામીના મુખના વચનો સાંભળવાની ઉકટ ઇચ્છા હતી, એટલા માટે તેમના મનોભાવને જાળીને તત્કાળ સ્વામીજી પોતાના આસનપરથી ઉઠ્યા અને બહારના મેદાનમાં આવી ઉભા રહ્યા, ત્યારપછી ત્યાં ઉભેના રથમાં, જ્યાં કાયમેન હાકતા એસે છે ત્યાં ચઢી ઉભા રહી, પોતાના મળીગ શબ્દ અને મધુર સ્વરથી સ્વામીએ નીચેપ્રમાણે પ્રત્યુત્તર આપવાને આરંભ કર્યો —

“ બોલવાનું કાર્ય મનુષ્યનું છે, અને કાર્ય પાર ઉતારવાનું કાર્ય પરમેશ્વરનું છે ” એ કહેવત પ્રમાણે આજના માનપત્રો અને તેના ઉત્તરો અગ્રેજી પદ્ધતિ પ્રમાણે જ આપવા અને લેવાનો નિશ્ચય કરવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ ઈશ્વરની ઇચ્છા લિનન હતી, એટલે કે તેણે ગીતામાંની પદ્ધતિ પ્રમાણે મને રચના ઉચ્ચ ભાગે ઉભા રાહી બોલવાનો પ્રયત્ન કરાવી આપ્યો. ” એટલે પ્રતાપ કરી સ્વામીજીએ પોતાના જ્ઞાનામૃતનું પાન કરાવી સર્વને તૃપ્ત કરી સ્વામીના બાપણની સમાપ્તિ થયા પછી સર્વ જનોએ “ સ્વામી વિવેકાનંદનો જય ! ” એવો ગગનભેદક નયત્રોષ કર્યો અને સર્વ પોતપોતાને ઘેર ચાલ્યા ગયા સ્વામીજીએ મદ્રાસમાં ધણી દિવસ વીતાડ્યા અને તેટલા સમયમાં તેમણે પાંચ બનાવ્યાનો આ પ્રમાણે કર્યો હતો (૧) મારા પ્રવાસનો ઉદ્દેશ, (૨) આર્યોની વેદાવશે ભક્તિ (૩) ભારતવર્ષનું સતતમડળ (૪) આપણું ભાવિ કર્તવ્ય (૫) આર્યવર્ષની ભાવિસ્થિતિ

મદ્રાસ છોડ્યા પછી સ્વામી કલકત્તામાં આવ્યા કલકત્તા તો તેમની જન્મભૂમિ જ હતી એટલે એ નગરનું દશન થતા જ સ્વામીના મનમાં પ્રેમાનંદનો ઉભરો આવે, એ સ્વામાવિકે હતું કલકત્તાના રેલવેપર સ્વામીજીના સ્વાગત માટે હયમગ પાંચ હજાર મનુષ્યોનો મેલો ભરાયો હતો. ફરજાના મહારાજાએ તો કિરપુર રેલવેની સ્પેશયન ટ્રે. ચનાવી હતી ઉપરાંત રાજા શ્રીરાધાકાનંદેવ બહાદુર અને રાજા મિના કૃષ્ણ બહાદુર વગેરે મહાજનો પણ એ પ્રસંગે પૂજ્યભાવથી આવી હાજર થયા હતા એ સર્વેએ મળીને અત્યંત સન્માનપૂર્વક સ્વામીજીને આદીના પાત્રમાં એક માનપત્ર આપ્યું અને તે ત્યાં ત્યાં વાંચી પણ સંભળાવ્યું હતું, એનું સ્વામીજીએ જે ઉત્તર આપ્યું, તે પ્રેમથી છતાં જ ભરેલું હતું, માનપત્રમાં સ્વામીને “ અમારા બધું ” એવા નામથી ઓળખ્યા હતા એટલે એ શબ્દોને અનુલક્ષીને સ્વામીજી બોલ્યા કે, — “ ખરેખર હું તમારા બધું જ છું અને તમે બધા મારા બધું છો. હું તમારા મધ્યમાં રહીને જ નાનાથી મોટો થયો છું, તમારા સહવાસથી જ વધ્યો છું અને તમારા સમાજમાં વસીને વિદ્યા ભણ્યો છું, એની મને મહુ જ ધન્યતા ભાગે છે. મેં અનેક દેશો જોયા સહસ્ત્રાર્થ લોકોનો સહવાસ કર્યો, તોપણ મારી આ જન્મભૂમિ જ મને વધારે પ્રિય લાગે છે આ દેશના દશનથી જ મારા હૃદયમાં ખરેખરો આનંદ થાય છે, એક ભારતવાસી તરીકે જ મારું શૂણ્ય છે અને ભરતભૂમિ જ મને પવિત્ર અને રમ્ય લાગે છે. ” આમ

બોક્ષતા બોક્ષતા સ્વામીજીના હૃદયમાં એકાએક પોતાના મુરારાજ શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસની સ્મૃતિ થઇ આવી અને તેથી થી માતા ॥ અનાથ આગક જેવી સ્વામીની દશા થઇ ગઇ । તેમના નેત્રોમાંથી અગમ્ય કરતો અશ્રુ પ્રવાહ વહેતો લાગ્યો । રડતા રડતા તે બોલ્યા “ જો મારે હાથે કાંઈ પણ લોકસેવા બના હોય તો તે કેવળ મારા ગુરુના કૃપાનુ જ ફળ છે મારા મુખમાંથી જેટલા મધુર અને કામળ શબ્દો નાન્યા હોય, તે મારી માતા-રૂપ ગુરુના જ છે, એમ માનવું, તેમ જ જેટલા કઠોર અને નિરમ્ભક શબ્દોનો મે ઉચ્ચાર કર્યો હોય તે મારા પોતાના શબ્દો છે, એમ જાણવું ’ ભાષણનો ઉપયોગ કરના સ્વામીજી કહેતા લાગ્યા કે, ‘ તમે અને હું સર્વ જનતરૂપ એક જ નૌકામાં બેઠેલા છીએ એટલે કે, આપણે ઉતારુઓ છીએ, પરંતુ મે અત્યારે કલ્પિતારનું કાર્ય સ્વીકારેલું હોવાની નૌકા કંઈ બાજુએ વધારે નમતી કે જુકતી છે અને તેના બચાવના શા શા માવનો છે, એ તમને ખતાવું છું અને અને હું પણ તમારી સાથે જ આપીને નૌકામાં બેસવાનો છું. જો તમે પાર ઉતરશો, તો તમારી સાથે હું પણ પાર ઉતરીશ અને જો તમે આગમ્ય બંધો, તો તમારી સાથે હું પણ રસાનળમાં જવાને તૈયાર છું સારું થા મો કે નહીં થાઓ, તેમાં તમારી સાથે ભાગ લેવાને હું તો મિલ્લ રહેવાનો જ સારું થા કે, તમે નારા થાઓ તો તમને છાડીને હું એટલો જ નૌકામાંથી તીર પ્રાપ્તમાં ફેરફાર મારીને પાર પડવાનો કોઈ કાળે પણ વલન કરવાનો નથી, એ તમને નક્કો પમજનું.”

એ સમારંભની નમાસિ થતા પછી થોડા દિવસ રહીને સ્વામીજીએ “The Vedanta in all its Phases” (એનો અર્થ) એ વિષય લખીને એક વ્યાખ્યાન આપ્યું, અને ત્યાર પછી સરસરજ સ્વામીજી કલકત્તા છોડી ગયા તેઓ પોતાના સંતાના પ્રિય સ્થાને-એટને હિમાલય પર્વતનાં દારશ્વલિમ નામક સ્થાને ગયા ત્યાં પણ માનપત્ર અને તેના ઉત્તર આ-દિના સમારંભ થઇ રહ્યા પછી સ્વામીજી મે માસ સુધી રહ્યા અને ત્યાંથી તેઓ અલ્મોરા સ્થાને ગયા અને ત્યાં પણ પ્રજાજનોના માનપત્ર ઇત્યા-દિના સ્વીકાર કરી તેમણે મથેચિત્ત ઉત્તર આપ્યું

એવી રીતે કેટલોક કાળ હિમાલયમાં વીતાડી, સ્વામીજી પાછા કલકત્તામાં આવી પહોંચ્યા ત્યાં થોડા દિવસ રહીને ૪ સ. ૧૮૯૨ ના જૂન માસની ૨૦ મી તારીખે પુન યુરોપ જવા માટે નીકળ્યા. ૨૪ મી તારીખે સ્વામી મદ્રાસ આવ્યા ॥ હતા. મદ્રાસમાં એક રામકૃષ્ણ મંડ છે અને ત્યાંના અધિકારી પતિવચ રામકૃષ્ણનું છે. વિવેકાનંદ સ્વામી ॥ ગુરુબધુ રામકૃ-

જ્યુનનંદ પણ એક બહુ ચોખ્ખતાવાન સન્યાસી છે એમનું એક “ The Pastoral Sri-Krishna ” નામનું અંગ્રેજી વ્યાખ્યાન બહુ જ પ્રસિદ્ધ છે. તેમજ “શ્રીગો”એ વિષયપર એમણે એક સારું વ્યાખ્યાન આપેલું છે એ સ્વામી હિંદુસ્તાની, મરાઠી અને ગુજર્ ભાષાનું પણ સારું જ્ઞાન ધરાવે છે સ્વામી શ્રી વિવેકાનંદ પધારવાના હોવાથી એક એ દિવસ અગાઉથી જ મઠમાં ધામધુમ ચાલુ ચાલુ હતી. સ્ટીમરમાં સ્વામી વિવેકાનંદને સાથે આપવા માટેના પદાર્થો-ઉપહારના પદાર્થો તૈયાર કરવામાં, સ્વામી રામકૃષ્ણજીનંદ પોતે જ રોકાયેલા હતા સ્વાગત કમીટીના મેમ્બરો ખીજે દિવસે શું શું કરવું, એ વિશેના વિચારમાં ગુચાપલા હતા અને દૂરદૂરના કેટલાક લોકોના અભિનંદનસૂચક અને નિમત્રગૃહસ્થિક સ્વામીના તારો આવતા જતા હતા એમાં રામનાથના મહાગમનો એક લાખો તાર હતો અને તેમાં પ્રાર્થના કરેલી હતી કે, “ આપના કેટલાક ખામ સહયોગ સહિત આરા ગૃહમાં પધારી અરજીસ્પર્શથી ભૂમિને પરિવ્રત કરજો, નો આપની આરાપર મોટી કૃપા થશે ” ખીજે દિવસે રાત્ર, રજવાડા, ગરીબ અને આહુકાર સર્વ જનો, સવારના પહોરમાં જ સ્વામીજીના દર્શન માટે બહાર પર આવી એકઠા થતા લાગ્યા. આગમોટ તો રાત્રે નવ વાગે જ પહોંચી હતી એટલે સ્વામીજી સવારના આઠ વાગે ઉતરે અને ચાર વાગે પાછા આગમોટપર જાય, એવી યેજના કરવામાં આવી હતી, પરંતુ ક્યારેન્ટાઇનનો નિયમ લાગુ કરીને સરકારે તેમને તીરે ઉતરવા દીધા નહિ ! મોટા મોટા માણ્યોએ પોતાની બનતા ધન્યાય ઉપાયો કરી જોયા, પણ સર્વ બ્યર્થ ! સરકારે સ્વામીજીને કિનારે તો ઉતરવા ન દીધા તે ન જ દીધા, પણ તેમનાં દર્શન માટે સ્ટીમરમાં જવા માટેનાં પણ અવરોધ કર્યો એથી સર્વજનો નિરાશ અને ભ્રમમન બની ગયા માત્ર સ્વામી રામકૃષ્ણજીનંદ કાર્ષિક ઉપાયન અને કુજો ઇત્યાદિ પોતા સાથે લાવ્યા હતા, તે જ સ્વામીજીએ પોતે નિસરણીપરથી ઉતરીને લઇ લીધા રામકૃષ્ણજીનંદે કેટલાક ગૃહસ્થોની ઝોળખાણ કરાવી, પણ એટલામાં ડોક્ટર આવ્યો અને તેણે સ્વામીને સ્ટીમરમાં જઇ બેસવાની તારીફ કરતા માડી સ્વામીએ સર્વને પ્રજ્ઞામ કરી “ હું નિરુપાય હોવાથી અત્યારે અહીં વધારેવાર ઉભો રહી શકતો નથી માટે પત્રોદ્ધારા મળીશું ” એમ કહીને પોતાની કમિનમાં આદાન ગયા ! સ્વામી જે વેળાએ નિસરણીપરથી નીચે ઉતર્યા હતા, તે વેળાએ તેમણે સફેદ ક્લેનલનો પાવનમો શરીરે પણ સફેદ ક્લેનલની ખાંડી ઇત્યાદિ વસ્ત્રો ધારણ કર્યા હતા, તેમના પગ ઉધાડા હતા અને

સન્યાસી પ્રમાણે ક્ષૌર કરેલું હતું શ્રદ્ધાનંદ નામક સ્વામીની એક અમે-
રીકન સ્ત્રી શિષ્યાએ સ્વામીના મસ્તકે છત્ર ધરેલું હતું અને તુર્માનંદ
સ્વામી તેમની પાછળ ઉભા હતા.

હા ની આગ્રાથી સ્વામી કેબિનમાં ગયા ખરા, તોપણ લોકો અદ્યાપિ
તેમના એકવાર પુન દર્શનની આશા રાખી બેઠા સ્વામી પાછા એકવાર
બહાર આવશે એવી તેમની ધારણા હતી અગિયાર બાર વાગ્યા સુધી
સર્વજનો મજબૂત તપતા બેસી રહ્યા, પરંતુ સ્વામીજી પાછા બહાર
આવ્યા નહિ! આજ્ઞામાં પૂરું બહાર મદ્રામનુ! તોફાન તો બારે માસ!
મજબૂતો બળે હાથ ઉઠાડી બહારના મારીને પાછા નીચે પટકાના હતા!
તોપણ લોકો ધૈર્ય ધરી બેઠા હતા નિરુપાય થઇને સ્વામીજીને પાછું
બહાર આવવું પડ્યું સ્વામીજીએ ડેકપર ઉભા રહી હસ્તસંકેતથી જણાવ્યું
કે, “મારી છાતી દુ ખે છે અને પ્રકૃતિ સારી નથી માટે કૃપા કરીને
સર્વજનો હવે પાછા ફરે તો વધારે સારું.” એ સાંકેતિક સૂચના કરી
તેમણે બહુજ દુઃખદ દૃષ્ટિથી સર્વની આગ્રા લીધી એ વેળાએ સર્વજનો
“જયધોષ” કરવાની તૈયારીમાં હતા, પણ એટલામાં સ્વામીજી પાછી
સૂચના કરી કે, “એમ કરશો નહિ, હું સત્વર જ અહીં પાછો આવવાનો
છું,” એમ કહી રુમાલના ખસારાથી તેમણે સર્વને પોતપોતાના ઘેર જ-
વાનો ભાવ દર્શાવ્યો અને પોતે પણ કેબિનમાં ચાલ્યા ગયા સર્વજનો
નિરાશાથી પોતપોતાને સ્થાને ચાલ્યા ગયા અને સાંજે ચાર વાગે સ્વામીને
બાંધને આગબોટ સીંગલ જવા માટે ઉપડી ગઈ સ્વામીજી પુન એકવાર
આર્યાવર્તનો પ્રદેશ છોડ્યો.

મદ્રાસમાંના રામકૃષ્ણ મઠ “આઈસહાઈસ” નામના સમુદ્ર તીરે
આવેલા એક અર્થ ઉચ્ચ બગલામાં છે એ બગલામાં સંખ્યાગણે સર્વ
અનુયાયીજનો એકઠા થઇને રામકૃષ્ણમઠની ઉચ્ચ ધ્વજન ચઢાવી, તેના તરફ
સ્વામીજીનું ધ્યાન ખેંચાય એવા હેતુથી વાટ જોતા બેસી રહેલા હતા.
પરંતુ આગબોટ ઉપડતી વેળાએ પૂર્ણ સધ્યા થયેલી હોવાથી તે ધ્વજ
સ્વામીજીના જોવામાં આવી હશે કે નહિ, એની શકા જ છે વિવેકાનંદ
સિંહને થઈ પાછા અમેરિકા ગયા.

પેરિસના પ્રદર્શનમાં પણ સ્વામી વિવેકાનંદ હતા, અને ત્યાં
આપેલાં તેમના બ્યાખ્યાનોના માટે તેમની વર્તમાનપત્રોમાં બહુ જ
શ્રુતિ થયેલી હતી ત્યાંની એક કાલ્ક નામક ગાનારી, લોકોના આગળથી
સ્વીકારેલા આમત્રણોને રદ કરી, એ વેળાએ સ્વામી સાથે ભારતવર્ષમાં

આવવાને તૈયાર થઇ હતી ! પ્રદર્શન સમયે ભરાયલી પૌર્વાત્ય વિષયક પરિ-
ષદમાં (Oriental Congress) ડૉક્ટર મસ્ટર ઓપર્ટ એક નિબંધ
વાંચ્યો હતો અને તેમાં તેણે શાનિઆમની પૂજા, મૂળ ઓરિયનલિટરેચર ઇસ્ટ
પૂજામાંથી ઉત્પન્ન થયેલી છે એમ સિદ્ધ કરવાનો ચત્ન કર્યો હતો. એ
સમયે સ્વામી ત્યા હાજર હતા અને તેમણે પોતાના નિત્યના નિયમ અનુ-
સાર પનિપૂજ્ય પ્રમાણમાંથી ભરેલા વિવેચન અને મોહકવકતૃત્વથી તેના એ
માતપાનનનું જડમુથી ખડન કરી નાખ્યું હતું.

દરિયથી સ્વામી વિરંકાનદ મિસ્ટર બ્રૉડવ નામક નામકિત કેન્ય
અન્યકાર સાથે ડૉન્ટે-ટીનોપલ ગયા અને ત્યાંથી ૪ સ ૧૯૦૧ ના
અતરમાં મુમઇ આરીને પાછા કલકત્તે સિધાગ્યા.

હાલના રોશનથી નિકટમાં જ હુગલી નદીના તીરે એક નામક
સ્થાને પોતાના મહામા નિવાસ કરવા લાગ્યા ત્યાં માત્ર સાત માસ વીનાડયા
પછી તા ૪ થી જૂનાઇ ૪ સ ૧૯૦૨ શુક્રવારને દિવસે તેમણે પોતાના
શ્રુતિમપિડનો પૂર્ણ શાંતિથી ત્યાગ કર્યો ! અર્થાત્ સ્વામી સમાધિસ્થ થયા !
જે સધ્યાકાળે તેમણે સમાધિપ્રવેશ કર્યો, તે દિવસે બપોરે ૫ણ તેમણે
લગભગ ત્રણ કલાક સધી પોતાના શિષ્યવર્ગને વેદના સરૂપ પાઠનું શિક્ષણ
આપ્યું હતું !

ફતેહપુર ની પડેલ લલુભામ જેરભાઇ કાળે છે આપની સુદરીસાથી
દવાથી આરામ છે બીજી ૩ બાટલી તુરત મોકલશે.

સીંગામ થી પ્રોફિન માધવ ક શન કાળે છે તમારી સુદરાસાથી
દવા વાપની તેથી ફેર પડ્યો છે માટે બીજી ૩ બાટલી મોકલશે.

ટાંચુ (બરમા) થી જુના હગળા મોદમક કામમ કાળે છે કે:
આપની સુદરીસાથી ૩ બાટલીની સૂચના પ્રમાણે ઉપયોગ કીધો છે.
તેના શુભ સરસ રીતે ફાયદાકારક છે. તે ચોક્કસ ખાત્રીપૂર્વક છે. આથી
અમારા સર્વે કારતી હિન્દી બાઇબોને વિનંતી કે દરેક આ દવાનો
કરવો અને ફાઇનુંખર્ચથી બચવું. આથી આપણી હિન્દના પ્રત્યેને ઉત્તેજન
અને અંગે ખરી સ્વદેશ સેવા કીધી કહેવાય.

મંદરેઇથી પા. ખુશાલ કામમજી કાળે છે: આપની સુદરીસાથી દવા
કીબોનાં દરદમાં સારો શુભકર્તા નીવડી છે બીજી ત્રણ બાટલી મોકલશે.

બવસ્થાપક બાગ્યોદય—અમદાવાદ.

પ્રકરણ ૮૮ મું.

ગૌડસ્વામી

પંજાબમાં પનિયાવા નગરની પાસે 'શનેાવર' નામનું એક ગામ છે ત્યાં આગળ પુણ્યાત્મા ગૌડસ્વામીજીનો જન્મ એક ગૌડબ્રાહ્મણના કુળમાં થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ શ્રીમાન પદ્મિત જયગોપાલ મિશ્ર હતું પદ્મિત જયગોપાલે પોતાના હોતકાર બાળકનું નામ ભગવાનદત્ત પાડ્યું હતું બાલ્યાવસ્થામાંથીજ ભગવાનદત્તને ભણવાની ધુન લાગી હતી, પરંતુ એમના પિતાને ધરમસારના કામકાજમાંથી ધણી પુરમદ મળતી નહિ, તેમજ બાળકના વિદ્યાભ્યાસ માટે સારો પ્રયત્ન કરવાની એમણે જુદી કાળજી પણ રાખી નહોતી એ કારણે લાંબે પોતાના ગામની ગામડી નિશાળમાં ભગવા દત્તે થોડું ધણુ - યત્ન લખ્યાનું શિશુજી મેળવ્યું પરંતુ વધારે સારો વિદ્યાભ્યાસ કરવાનો લાભ એમને એ વખતે મળ્યો નહિ.

માતાપિતા વગેરે લીધે આપણા ચરિત્રનાયક ભગવાનદત્ત પણ બાર વર્ષની બાલ્યાવસ્થામાંજ દમ થઇ ગયું લમ થઇ ગયા પછી એક દિવસ ભગવાનદત્ત જાનામાના ઘેરની નકાશી ગયા તેમના માતાપિતા ધણા ગમરાયા. ધણા દિવસ સુધી શોધ કર્યા પછી એમના પિતાને ખબર મળ્યા કે, એમની આખોની પુતળી, એમની વૃદ્ધાવસ્થાનો એક માત્ર આધાર, ખારો પુત્ર 'મદદ' મા વિદ્યાભ્યાસ કરી રહ્યો છે હોગિયારપુર જિલ્લામાં ગદશકર નામનો એક તાલુકો છે એ તાલુકામાં મદદ નામનું એક ન્હાનું ગામ છે. ત્યાં આગળ એ દિવસેમાં પદ્મિત કેશવરામજી નામના એક સારસ્વત બ્રાહ્મણ રહેતા હતા. એ પડિતજી ધણા વિદ્વાન હતા. એમણે કાશીમાં રહીને સુપ્રસિદ્ધ મહાવૈયાકરજી ભૈરવમિશ્ર પાસે વિદ્યાભ્યાસ કર્યું હતું. ગૌણુવ સમ્પ્રદાયમાં તેમની રામભક્તિની ધણી પ્રશંસા થતી હતી, અને સાક્ષરમંડળમાં પણ વિદ્વાતાને માટે એમની સારી ખ્યાતિ હતી. શિશુજી આપવામાં પણ એ એટલા બધા કુશળ હતા કે

એમની પાસે બહુવા આવનાર દરેક વિદ્યાર્થી થોડા વર્ષો બાદ સારો પડિત થઇને ઘેર જતો એમના ધણી શિષ્યોએ ધુરન્ધર પડિત તરીકે પ્રસિદ્ધિ મેળવી છે. 'વૃત્તિપ્રભાકર' 'વિચાર સાગર' આદિ ગ્રન્થોના પ્રણેતા વિખ્યાત સાધુ નિશ્ચલદાસજી, સુપ્રસિદ્ધ પડિત હરિચંદ્રરાયજી, વગેરે અનેક વિદ્વાનોએ આરભમાં ધર્મશાસ્ત્રનું શિક્ષણ એમની પાસે મેળવ્યું હતું. ધણે દૂર દેશાવરથી લોકો એમની પાસે બહુવા આવતા પડિત કેશવરામજી ધણી વિદ્વાન હોવા છતાં પણ એ સમયના રિવાજ મુજબ વ્યાકરણશાસ્ત્ર સારસ્વત ચદ્રિકા અને પુરાણોમાં શ્રીમદ્ ભાગવત એજ ગ્રન્થો ભણાવવામાં પોતાનો સમય ગાળતા હતા પડિતજી પામે ત્રણચાર વર્ષ સુધી બહુણે આવણી ચારત્ર નાયક ભગવાનનું સારું જ્ઞાન મેળવ્યું એ જ્ઞાનને લીધે કાવ્ય, કાથ અને પુરાણાદિ પુસ્તકો વાંચવાને માટે એમની શુદ્ધિ પૂરતી રીતે વિકાસ પામી ગઇ

ભગવાનદત્તજીને મૂળથીજ વિદ્યાભ્યાસ ઉપર શોખ હતો, પરંતુ એ શોખ પૂરો કરવાનો લાગ મળ્યો ન હતો વિદ્યાનો રસ કેવો મીઠો છે એનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ એમને થયો નહોતો, પરંતુ કેશવરામજી નામે વિદ્યા સપાદન કર્યા પછી તો એમને વિદ્યા જ્ઞાનમાં અપૂર્વ રસ પડવા લાગ્યો. અને એ રૂચિ ધણીજ પ્રમળ થઇ ગઇ એ અનિર્વચનીય અનદનો અનુભવ કર્યા પછી એમની લાલસા એટલી બધી થઇ ગઇ કે, સગા સબંધીઓની ઇચ્છા નહિ હોવા છતાં પણ એ કાશીપુરીમાં આશ્રય ગયા

ત્યાં જઇને તહેમણે પડિનવય કાકા રામચાંદ', વિદ્વર પડિત સખારામ ભટ્ટજી, બગદેશના પડિત ચન્દ્રનારાયણ ભટ્ટાચાર્ય આદિ સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાનો પાસે વ્યાકરણ, વેદાન્ત, અને ન્યાયશાસ્ત્ર વગેરેના અભ્યાસ કર્યો વીસ વર્ષની અવસ્થામાં જ્યોતિષ શાસ્ત્ર સિનાયના લગભગ બરા શાસ્ત્રોમાં એ અસાધારણ વિદ્વાન થયા હતા, એ વખતેજ પાંડિત્યને લીધે પડિનમડણીમાં એમની સારી પ્રતિષ્ઠા જન્મી હતી

કાશીવાસી કરી આવીને જે મનુષ્યો પતિગાલા રાજ્યમાં જતા, તહેમની પાસે જઇને એમના પિતા પડિત જયેન્દ્ર મિશ્ર પોતાના પુત્રની ખચર અંતર પૂછતા. અને જ્યારે ઉત્તરમાં પુત્રની વિદ્વતાના વખાણ સંભળતા ત્યારે એ ધણીજ પ્રસન્ન થઇને પોતાના ભાગ્યની પ્રશંસા કરતા, તથા એવા કુળતારક પુત્ર ભગવાનદત્તના પાછા આવવાની બહુ ઉત્કંઠા પૂર્વક રાહ જોતા.

ધન્વરત્રી કૃપાથી ભગવાનદત્તના માતાપિતાની ઇચ્છા પૂરી થઇ એ-

મની બિમારી નિર્દોષ બાલવધૂ, જહેનું જીવન કેવળ અધકારમય મ્હાં ગેજું હતું, તેના જીવનને પણ સૌભાગ્યનો ઉદય થયો. આઠ દસ વય પછી ભગવાનદત્ત ઘેર ગયા. એમને મળ્યાથી એમના માતૃપિતાને જે આનંદ થયો તેના કરતા વધારે આનંદ તેમની પતિવ્રતા પત્નીને પતિદર્શનથી થયો. ભગવાનદત્તજીના આગમનથી શનોવર ગામમાં સર્વત્ર આનંદ આપી ગયો. એ યુવાન પડિતને જેવા માટે દરરોજ અસખ્ય લોકો આવવા લાગ્યા.

ભગવાનદત્ત જે વખતે કાશીમાં ભણતા હતા તે વખતે તેમના પિતા પતિયાલાના મહારાજ અને મ્હોટા મ્હોટા સરદારો આગળ જઈને કહ્યા કરતા હતા કે ‘ મ્હારો પુત્ર ધણે નિદાન થઈ ગયો છે એ બધાં શાસ્ત્રો ભણી ચુક્યો છે ’ એ સરદારો પણ પડિતજીને વિશ્વાસ આપતા કે ‘ એવા યુવકની આ રાજ્યમાં અવસ્ય સારી પ્રાપ્તિ થશે પુત્રનો પ્રતાપ જેવાને માટે અને પતિયાલા રાજ્યમાં પોતાની વગસમ વધારવા માટે જ્ય-ગોપાલ પડિતજી પોતાના મનમાં ઉમંગભેર ધણા તિયારો કર્યા કરતાં એક દિવસ પોતાનો મારથ સફળ કરવાના હેતુથી તેમજી પુત્રને કહ્યું “ બેટા! ચાલો! સરદાર સાહેબને મળી આવીએ એથી ત્હારા ભાગ્યની ઉન્નતિ થશે, અને ત્હારી વિધાનો પ્રતાપ લોકોના જાણમાં આવશે ”

તેજસ્વી ભગવાનદત્તને કોઈપણ સરદાર પાસે જવાનું ઉચિત ન લાગ્યું, તેથી તેમજી વિનયપૂર્વક પિતાને પોતાની અનિચ્છા દર્શાવીને કહ્યું ‘ પિતાજી! ભાગ્યોન્નતિ થવી એ વિધાતાના હાથમાં છે અદૃષ્ટમાં જે કાંઈ લખ્યું છે તે થવા વગર રહેશે નહિ તિથા ભણવી એ બ્રાહ્મણ પુત્ર તરીકે મ્હારો ધર્મ હતો, વિદ્યથી જે અપૂર્વ આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે એજ એનું ઉત્તમોત્તમ ફળ છે એજ એનો યથેચ્છ પુરસ્કાર છે વિધાનો પ્રચાર કરે અને આપની સેવા કરવામાં તત્પર રહું એમાંજ હુંતો ભાગ્યોન્નતિ મળ્યું છું તો પછી નાહક રાજદરબારમાં જઈને ખુશામદ કરવાની, તથા મ્હારી વિદ્યાને હલકી પાડવાની મ્હારે શી જરૂર છે ? ’

પિતા પુત્ર વચ્ચે એજ પ્રમાણે ધણા દિવસ સુધી વાદવિવાદ ચાલતો રહ્યો પિતા રાજ્યદરબારમાં જવાથી અનેક પ્રકારના લાભ થશે એવી લામચળાવતા હતા, અને નિર્દોશી પુત્ર પોતાની શાસ્ત્રીય દલીલોથી સાબિત કરી આપતો હતો કે એ બધા લાભો જરા પણ કામના નથી. પિતાને મનથી પતિયાલાના મહારાજ દ્વારા સન્માનિત થવું એ ઉન્નતિની પરાકાષ્ઠા હતી, અને પુત્ર થોડા લાભમાં સંતોષ માનવો તેનેજ ઉન્નતિની

સૌથી ઉચી સીડી મળ્યોતો હતો. પરંતુ આખરે જ્યારે ભગવાનદત્તને જણાયું કે પિતાએ તો એમને મહારાજની પાસે લઈ જવાની હક પકડી છે, અને તેમની આજ્ઞા પાલન નહિ કર્યાથી તેમના અત્તને દુઃખ થશે, ત્યારે તેમણે લાનારીએ એક દિવસ પિતાને કહ્યું 'પિતાજી આપ મુઝાશો નહિ આપ જ્યાં લઈ જશે ત્યાં આપા હું તૈયાર છું'.

પિતા ધણી પ્રસન્ન થઈને પુત્રને સાથે લઈને ગમ્હગ્ગાર તરફ આજ્ઞા સાથે આશીર્વાદ આપતા માટે થોડાક શ્રીફળ પશુ લીધા સૌથી પહેલાં એક સરદારની પાસે ગયા એ સરદાર મહારાજનો ધણો પ્રીતિપાત્ર હતો વળી તેને એવું અભિમાન હતું કે હું વેદાન્ત સારૂ જાણુ છું, એ એક ક્રોધ ઉપર બેસીને પાણીના કોળળા કરી રહ્યો હતો પિતા પુત્ર બંનેને રાથે આવેના જોઈને હસી પડ્યો તથા રહામે બેસાવું કહ્યું થોડી-કાંઈ પછી એ પોતાનું આવશ્યક કામ કરતાં માટે બીજા દિવાનખાનામાં આવ્યો ગયો અને ત્યાંથી કહેવરાવી દીધું કે 'હમણા મહેને મળવાની કુરસદ નથા ફરીથી આલજો'.

એજ પ્રમાણે ભગવાનદત્ત અને તેમના પિતા બીજા એક સરદારને ઘેર ગયા એણે તો દુરથીજ એમને ધમકાવીને કહાડી મૂક્યા દીવાન અને મહારાજ પશુ કોઈ અર્થ આવશ્યક કાર્યમાં ગુચ્છાયલા હતા, તેથી કલાકના કલાક નિદ્રાનની ઇચ્છાથી પિતા પુત્ર રાજપદાર આગળ બેઠી રહ્યા, પશુ કંઈ પતાં ન લાગ્યો દ્વાગપાળોએ અદર જવાનીજ મના કરી દીધી. આખરે નિરાશ બનીને પિતા પુત્ર ઘેર પાછા આવ્યા. શ્રીફળનો ભાર નિરર્થક ઉચકવો પડ્યો.

મહાનુભાવ ભગવાનદત્ત, સુપચાપ પિતાની સાથે ઘેર આવ્યા અને પોતાની જાતને મનમાં ધિક્કારતા લાગ્યા કે 'હાથ ? મહે' શા માટે વિલા લાગી હતી ? ઉદર પૂર્તિને માટે કુનરાની પેઠે દેખાને બારણે ભટકતા ફરવું એજ વિલાનું કળ છે કે ? ક્યાં અભિપ્રાય, વિલાળળ અને ક્યાં આ તુચ્છ જગતનો અર્થ તુચ્છ લોભ ? જ્યાં સુધી ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીશ ત્યાં સુધી આજ પ્રકારે મહોડા માણસોને ત્યાં ભટકતા ફરવું પડશે એટલા માટે સર્વ પ્રકારના દાભનું મૂળ જે ગૃહસ્થાશ્રમ છે તેનેજ ત્યાગ કરવો જોઈએ એવા વિચાર કરીને એ પોતાની જી પાસે ગયા.

જો એમને ધર્મીજ પ્યારી હતી માતાપિતા ઉપર એમનો જોવો ભક્તિભાવ હતો તેવોજ પદની ઉપર સ્નેહ હતો, પદની પણ જીવકપટથી ર્હિત સરલતા અને શીતલતાની મૂર્તિ હતી એ ગુચ્છતી તરૂંપ લાવવું

ઉપર ભગવાનદત્તજી મોહિત નહોતા, પરંતુ ત્હેના સહયુક્ત ઉપર એ અત્યંત મોહિત થઈ ગયા હતા. એ કારણને લીધે પોતાની ઇચ્છા પત્ની આમળ એકદમ પ્રગટ ન કરી શક્યા, તેમજ ત્હેનાથી એ વાત મુખ પશુ ન રાખી શક્યા. તેમણે એને ધણી રીતે સ્હમજાવી પટારીને કહ્યું, હું કોઈક અત્યંત આવશ્યક કામને માટે બહાર ગામ જવાનો છું તું કોઈ પણ પ્રકારની ચિંતા કરીશ નહિ મહારા માતાપિતાની સેવામાં તત્પર રહેજે માતાપિતાને મહારા બહારગામ જવાના ઇરાદાની ખબર પડશે તો તેઓ જવા દેશે નહિ. અને તેથી કરીને મહારા આવશ્યક કામ બગડશે માટે મહે ત્હેને જે કાંઈ કહ્યું છે તે તું કોઈને કહીશ નહિ. સરળ હૃદયની પતિવ્રતાએ જરાપણ આનાકાની વગર પતિની આજ્ઞા માથે મ્હલાવી

એ દિવસે ભગવાનદત્તજીએ માતાપિતાની ખૂબ ચરણસેવા કરી પિતા ધણા પ્રસન્ન થઈને કહેવા લાગ્યા “ બેટા, આ વખતે તો આપણે મુકુત બેસા વગર જ રાજદરબારમાં ગયા હતા માટે કોઈની મુલાકાત ન થઈ. હવે શુભ લગ્ન બોધને ઘેરથી નીકળીશું, એટલે આપણે બેડા અવસ્ય પાર પડશે.” પુત્રે કાંઈ ઉત્તર ન દીધો. એમણે પોતાની બાજાનું મુકુર્ત તો પહેલેથી જ નિર્ધારિત કરી ચૂક્યું હતું.

રાતને વખતે બધા સૂઈ ગયા એટલે ભગવાનદત્તજીએ સ્ત્રીની પાસે જઈને પોતાને અત્યંત પ્રિય હતા એવાં ત્રણ પુસ્તકો લીધા. એ પુસ્તકનાં નામ અદ્વૈતસિદ્ધિ, ગૌડબ્રહ્માનંદી અને શાસ્ત્રદીપિકા હતા. એ પુસ્તકો લઈને એ ચુપચાપ દક્ષિણ દિશામાં તરફ ચાલ્યા ગયા સરળ બાળા એટલી દેશે ત્હેમની તરફ જોતીજ રહી.

ત્હેમના પિતાને આ વાતની ખબર પડી ત્હારે ત્હેમણે ચારે તરફ ચાલુસો દોડાવ્યા. પોતે પણ કાશીનું એક ચક્રર લગાવી આવ્યા ધણા વર્ષો સુધી તપાસ કર્યા છતાં પણ પુત્રનો પતો ન લાગ્યો.

સન્યાસ મહત્ત્વ કરવાની ઇચ્છાથી વિરક્ત ભગવાનદત્ત ધર છોડીને ચાલ્યા આવ્યા હતા. રસ્તામાં એમણે વિચાર કર્યો ‘ ક્યાં જવું ? કાશી ! કાશી જાઉં તો ખરો. પણ ત્યાં તો કોઈ દક્ષિણી બ્રાહ્મણ ગૌડ બ્રાહ્મણને સંન્યાસ નહિ આપે. એ અભિમાનીઓની નજરમાં તો ગૌડ બ્રાહ્મણ કાંઈ મજાનાર્થજ નથી, તુચ્છદૈવ તુચ્છતર છે. તો પછી ત્યાં જવું વધારે છે. દક્ષિણ દેશમાં જવું બોધ્યે ત્યાં જઈને કોઈ મહાત્મા પાસેથી સંન્યાસ મહત્ત્વ કરીશ ’

આવા વિચારથી ભગવાનદત્તજી નાસિકે ક્ષેત્રમાં ગયા અને વિદ્યાર્થી-

એને સારું લાગ્યાવ્યા લાગ્યા. થોડાક જ દિવસોમાં એમણે ત્યાં આગળ એક મહા વિદ્યાનું તરીકે પ્રસિદ્ધિ મેળવી, લોકોમાં તહેમના અધ્યાપનની પ્રશ્નસા વધવા લાગી. તેમ તેમ એમના મનમાં સંન્યાસ ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા પ્રજ્વળ થતી મઠ સદસ્યોએ એ અરસામાં એક વખત નાસિક જોત્રમાં ધણા વીતરાગ સંન્યાસીઓનું પધારવું થયું એમાંના એએક સંન્યાસીઓ વેદાન્તશાસ્ત્રની ચર્ચા કરવા સારૂ ભગવાનદત્તજીની પાસે આવવા લાગ્યા. એમણે જીને પોતાના ગુરૂજી આગળ ભગવાનદત્તજીના વૈરાગ્યાદિ સંન્યાસોચિત ગુણોનો પ્રશ્નસા કરી, તથા જણાવ્યું કે એ આપની પાસે સંન્યાસ ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા રાખે છે. પરંતુ ગુરૂજી બધી હકીકત સાંભળીને સુપ થઈ ગયા.

પડિતવર ભગવાનદત્તજી પણ એ મહાત્માની પાસે આવવા જવા લાગ્યા. ગુરૂજીને જ્યારે ખાતરી થઈ કે આ શાન્ત વિદ્યાનું ભગવાનદત્ત સંન્યાસનો સાચો અધિકારી છે, ત્યારે એમણે ધણા હર્ષપૂર્વક એમને સંન્યાસ આપી દીધો, એ દિવસથી ભગવાનદત્તજીનું નામ 'તાડક બ્રહ્માનંદ સરસ્વતી' પાડવામાં આવ્યું. તથાપિ નાસિકના લોકો એમને અદ્વિતીય પડિત ગણીને પડિત સ્વામી' ના નામથી બોલાવવા લાગ્યા. રહેઠાણે ભગભગ વીસ વર્ષ સુધી નાસિકમાં નિવાસ કરીને શાસ્ત્રચર્ચામાં સમય ચાલ્યો, અનેક પુરુષોને વિદ્યાન બનાવ્યા તથા ઉપદેશ આપીને કૃતાર્થ કર્યા જ્યારે એમને ખાતરી થઈ કે હવે પરિચિત મહાગુરુઓ ગયાથી પણ મ્હારા સંન્યાસને કોઈ પણ પ્રકારનું વિધ્ન નહિ આવે, ત્યારે એ પોતાના પુરાતન પ્રવિત્ર સ્થાન કાશી ધામમાં ગયા.

કાશીના પડિતોએ પહેલેથીજ પડિત સ્વામીજીનું નામ સાંભળ્યું હતું. પણ એમને એ ખબર નહોતી કે એ તો હમારા પૂર્વપરિચિત ગૌડપડિત ભગવાનદત્તજી છે. હવે પોતાના સુયોગ્ય મિત્રના જન્મપૂર્ણ સંસ્મરણની સ્વરૂપમાં દર્શન કરીને કાશીવાસીઓએ સહર્ષ સ્વાગત કર્યું, તથા તહેમના તરફ ખરા વ્યત્ત કરાવવાની સહાનુભૂતિ પ્રગટ કરી.

દક્ષિણાત્પોની હઠ અને દુરાગ્રહને લીધે અત્યાર સુધી ગૌડ બ્રાહ્મણોને માટે સંન્યાસ લેવાનો માર્ગ બંધ હતો, તે હવે ખુલ્લો થયો. અધ્ધણ ગૌડ બ્રાહ્મણોમાં ધણો હર્ષ પ્રવર્તી રહ્યો, અને ગૌડ જાતિના આ સૌથી પ્રથમ સંન્યાસીને લોકો 'ગૌડ સ્વામી' ના નામથી સન્મેધન કરવા લાગ્યા.

આદર્શ સંન્યાસી ગૌડ સ્વામીજીએ પોતાના સાચા સંન્યાસ અને વૈરાગ્યથી સાબિત કરી આપ્યું કે, અભાર સુધી દક્ષિણાત્પે ગૌડ બ્રાહ્મ-

જોને સંન્યાસ અપ્પતા નહોતા તે અનુચિત હતું. દક્ષિણના અનેક રાજાઓએ ગોડ સ્વામીનો સત્કાર કર્યો તથા તેમને પુષ્કળ દાન આપવાની અને પોતાની રાજધાનીમાં પધરાવવાની ઇચ્છા પ્રગટ કરી. એમના કાશીમાં પધાર્યાના સમાચાર સાંજળાને ગ્વાદિર અને ઇદારના રાજાઓએ એમને માટે મઠ બંધાવવાની અને સદેવને માટે સદાવતનો પ્રત્યક્ષ કરવાની ઇચ્છા પ્રગટ કરી, પરંતુ સ્વામીજીએ એમની ઇચ્છા પૂર્ણ કરી નહિ. એમણે તો કાશી ક્ષેત્રમાં પુરુષવૈદિકા અહલ્યાબાઇની ધર્મશાળામાં પોતાનો નિવાસ રાખ્યો.

આ ધર્મશાળા હજુ સુધી પણ ‘દશાધ્યયેષ ધાટ’ ની પાસે સુરક્ષિત રિશ્તિમાં દીઠામાં આવે છે, જ્યાં પણ એટલું કહેવું જોઈએ કે, કાશીના સંન્યાસીઓના મઠ તથા ગ્રામિકનારા ઉપરની બીજી ધર્મશાળાઓના પ્રમાણમાં એ કાંઈ પણ વિસાદમાં નથી. જો એ ધર્મશાળામાં ગોડસ્વામી જેવા મહાપુરુષનો નિવાસ ન થયો હોત તો કદાચ સભવ છે કે કાશીમાં એ ધર્મશાળા જેવા કાંઈ પણ મનુષ્ય જન્મ નહિ તથા એને આટલી બધી પ્રસિદ્ધિ મળત નહિ.

આ ધર્મશાળાના પહેલા માળ ઉપર દેશદેશાંતરથી આવેલા વિદ્યાર્થીઓ ન્યાય, વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્રોનું અભ્યાસ કરતા હતા અને બીજા માળ ઉપર શાન્ત સ્વભાવના દડી સંન્યાસીઓનો નિવાસ હતો. પહેલા માળ ઉપર જવાથી બહારપાસનું દરય દરિયોત્તર થતું હતું અને બીજા માળ ઉપર સંન્યાસનું અપૂર્વ દરય હતું. જાણે કે આ સ્થાન પણ નિર્દર્શન કરી રહ્યું હતું કે, બહારપાસ પાળ્યા વગર કોઈ પુરુષ સંન્યાસનો અધિકારી થઈ શકતો નથી.

અધ્યાપક—પ્રવર બીમાન ગોડ સ્વામીજી, દક્ષિણમાંથી એકવા કાશી નહોતા ગયા, એમની સાથે એમના અનેક ગુરુમુક્ત શિષ્યો પણ કાશી ગયા હતા. એ શિષ્યોમાં ધારાનગરીના મણેશ્વરાચારી, ઇદારના મણેશ્વરાચારી, અને અચ્યુતાનંદ, સચ્ચિદાનંદ તથા જૈસિહસ્વામી આદિ મુખ્ય હતા, કાશી ગયા પછી તેમને એક બીજાને ક્ષિપ્ત મળ્યો જે વિદ્વાન હોવા જતા પણ નિર્ભયમાની હતો. પડિત હોવા છતાં પણ તેના હૃદયમાં વિશેષ અભ્યાસ કરવાની ઇચ્છા પ્રગળ હતી. તેનું દર્શન કરવાથી જ મનને સ્થાપ્તિ મળતી હતી. ચિત્તમાં વૈરાગ્ય કૃતિમ થતો હતો અને અતઃકરણની કુર્વોસના દૂર થતી હતી. પુણ્યપદ ગોડસ્વામીજીના એ દયામય શાન્ત ચર્ચિત ક્ષિપ્ત નામ “સ્વામી વિશ્વરૂપાનંદ” હતું.

મહાત્મા વિશ્વરૂપાનંદજીએ ગૌડસ્વામી પાસેથી સન્યાસ મહત્વ કહેા. ગૌડસ્વામી જેવા મહાપુરુષને ગુરૂ બનાવ્યાથી એમને જેટલો આનંદ થયો, તેટલીજ પ્રસન્નતા ગૌડસ્વામીને, સુયોગ્ય ક્ષિપ્ત મળવાથી થઇ. પડિત મડળીને સંબોધન કરીને એક દિવસ સત્યવાદી ગૌડસ્વામીજીએ કહ્યું હતું કે, 'સંન્યાસીને માટે પુત્રપણા સર્વથા પરિત્યાગ કરવા યોગ્ય છે પણ મહને એમ લાગે છે કે વિશ્વરૂપ મહારો ક્ષિપ્ત ન થયો હોત તો મહારી પુત્રપણાનું બીલકુલ નિર્ભૂલ થવું એ બહુ અમર કામ હતું.

ગૌડસ્વામીનું શરીર વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ હેષ્ટપુષ્ટ અને માસવાળું હતું. તેમને જેવાથી તેમની ઉંમર ત્રીસ ચાલીસ વર્ષની હોય એવો ભાસ થતો હતો. તેમની ઉત્તરણ દષ્ટિ, ઉન્નતમસ્તક, વિશાળ વક્ત્ર સ્થળ, લાંબી બુભ્મઓ અને ગભીર વાણી એમણે પૂર્વાશ્રમમાં પાળેલા પ્રહાર્યર્થની સૂચના આપતી હતી. તેમના બન્ને કાન સ્વેત રોમાવલીથી આચ્છાદિત હતા. જેને જેવાથી એવો ભાસ થતો હતો કે જાણે જરા દેવી તેમના બળવાન તપસ્વી ક્ષિપ્તોથી બહીતી બહીતી ગૌડસ્વામીજીને ગ્રસ રીતે કાનમાંજ પોતાના આગમનનો સંદેશો જણાવી રહી છે. ગૌડસ્વામીની પ્રશાન્ત ગભીર આકૃતિનાં માત્ર દર્શન કર્યાથી જણાઇ આવતું હતું કે, એ શાન્તિના આધાર, ક્ષમા અને સતોષના બહાર ધર્મના પ્રવતક, સંમાર્મના દર્શક અને સદ્ગુણના આશ્રય રૂપ છે.

કાશીના સુવિખ્યાત સન્યાસી શ્રીમદ્વિશુદ્ધાનંદ સરસ્વતી જહેમનુ ચરિત્ર આગળ આવેલું છે તેમણે શ્રી ગૌડસ્વામીજી પાસેજ દીક્ષા લીધી હતી. શ્રી ગૌડસ્વામીજીએ તેમને શ્રી મુખે ન્યાયશાસ્ત્રના પ્રાચીન ગ્રન્થ સૂત્ર, બાધ્ય, વાર્તિક અને નવીન 'ચિન્તામણી' અનુમિત્યાલોક ' 'શબ્દાલોક' ' તાત્પર્યશુદ્ધિ ' 'કિરણાવલી' ' કુસુમાજલિ ' તથા ' ચિન્તામણિ ' વિદ્વાનોમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી ગદાધરી ' 'જગદીશી' વગેરે દીકાઓ અને સાખ્ય યોગના પ્રસિદ્ધ ગ્રન્થો તથા 'સિદ્ધાસિદ્ધાન્ત પદ્ધતિ' ના દુર્લભ ગ્રન્થનું શિશ્યણ આપ્યું હતું.

ગૌડસ્વામીજી વિદ્યાર્થીઓમાં ધણી પ્રિય થઇ પડ્યા હતા અને એ પણ વિદ્યાર્થીઓ ઉપર પ્રાણ કરતા પણ અધિક સ્નેહ રાખતા હતા. એમના વિદ્યાર્થીઓ બીજા કોઇ અધ્યાપક પાસે બસવા જતા નહોતા. ન્યાય, બાકરજી, સાંખ્યયોગ વગેરે બધા શાસ્ત્રો એ ગૌડસ્વામીજી પાસેજ બહુી ભેતા. વિદ્યાર્થીઓને અભિમાન હતું કે અમે એક એવા અધ્યાપકના ક્ષિપ્ત છીએ કે જે એકલા એ બધા વિષયોના ખાસ અધ્યાપકોની બરાબરી

કરી શકે એવા છે. જે સેકાને શ્રીમાન ગૌડસ્વામીજીની વિદ્વાનો સહજ પશુ પરિચય થયો હશે તેઓ કબૂલ કરશે કે વિદ્યાર્થીઓનું આ અભિમાન ચિન્થાભિમાન ન હતું. એ વખતમાં 'શેખર' ના પડનપાઠનો ધક્કો રિવાજ હતો. જે વિદ્યાર્થીઓને ટીકા, ટીપ્પણીની નવીન વાતોનું જ્ઞાન ન હોય તેવાઓને બીજી શાળાઓના નવી પદ્ધતિથી ભણેલા વિદ્યાર્થીઓ શાસ્ત્રાર્થમાં હરાવતા હતા. તેથી ગૌડસ્વામીના વિદ્યાર્થીઓએ એક દિવસ નિરાશ થિતે યુક્તજી પાસે જઈને કહ્યું કે "અરે પશુ શેખર ઉપર કોઈ ટીકા રચવી જોઈએ, કે જેથી હમારો વિદ્યાર્થી વર્ગમાં તિરસ્કાર અને પરાજય ન થાય." શિષ્યોના આગ્રહથી કૃપાળુ અને વિદ્વાન ગૌડસ્વામીજીએ બે મન્થ બનાવ્યા, જે વાંચીને તહેમના શિષ્યો તો પ્રસન્ન થયાજ. પરંતુ એ વખતના મહા પંડિતો પશુ તહેમને ધન્યવાદ આપવા લાગ્યા. 'પરિભાષેન્દુ શેખર' ઉપર 'વિદસ્થમાલા' અને શબ્દેન્દુશેખર ઉપર ચિત્કલા' નામની ટીકા વિદ્વાનોમાં ધણીજ વખણાઈ. એ વખતે ભારતવર્ષમાં છાપવાની કળાને પ્રચાર અધિક નહોતો નહિ તો એની કેટલીએ આકૃતિઓ એ સમયમાં નીકળી ચુકી હોત, પરંતુ એ સમયમાં પશુ ગૌડસ્વામીના વિદ્યાર્થીઓ હાથે નક્ક કરીને એ પુસ્તકને પ્રચાર દર દેશાવર સુધી કરતા હતા. વર્તમાન સમયમાં પરિષ્કાર બહુલ શેખર ઉપર ધણી ટીકાઓ મળી આવે છે, પશુ એ સમયમાં પડિત રાધવેન્દ્રચાર્યની રમેશી 'ત્રિપયગા' જ સર્વોત્તમ ટીકા ગણાતી હતી. એનાથી બીજુ સ્થાન ગૌડસ્વામીજીની ટીકાને મળ્યું હતું.

સવત ૧૯૧૬ ના કાર્તિક માસમાં ગૌડસ્વાજીને જ્વર આવવા લાગ્યો અને જ્વરની સાથે ખાંસી પશુ ઉપડી થોડાક દિવસો બાદ રોગ તો મટી ગયો પશુ શરીર અશક્ત થઈ ગયું. ગૌડસ્વામી દર સોમવારે બેઠનાથજીનાં દર્શન કરવા જતા હતા, ત્યાં જવા જોટલી પશુ એમના દેહમાં શક્તિ રહી નહિ લક્ષણો ઉપરથી સ્વામીજી ચેતી ગયા કે મૃત્યુકાળ હવે દૂર નથી જોટલા માટે એમણે બધા શિષ્યોને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને બધા-વવાનું છોડી દીધું ઉપદેશ આપવો શરૂ કર્યો.

સ્વામી વિશ્વરૂપ અને સ્વામી વિશુદ્ધાનંદના સિદ્ધાન્ત ગૌડસ્વામીજીને બીજા બે શિષ્યો હતા, એક વિશ્વેશ્વરાનંદજી અને બીજા શકરાનંદજી.

વિશ્વેશ્વરાનંદ

સ્વામી વિશ્વેશ્વરાનંદનું નામ પૂર્વત્રિમમાં કનૈયાલાલ હતું. એનાતના સારસ્વત બાહ્ય હતા, દોષતરાવ સિધિયાને ત્યાંથી એમને દેનિકાદિ

મળતી હતી એ જીતિને તેઓ યોગ્ય વિદ્યાથીઓ અને વિદ્વાનોની સેવામાં ખરચી નાખતા હતા, એમને કિમિયો બનાવવાની ધણી મ્હોટી ધુન લાગી હતી, જાતે જગસમા જમીને નાના પ્રકારની જડી છુટ્ટીઓ શોધી લાવતા અને પછી તેમની મદદથી ક્ષેપ, તાણુ વગેરે કુદરી જોતા કે, કદાચ એ રસાયણોની મદદથી આ હલકી ધાતુઓનું સોનું થઇ જાય એ કિમિયો મેળવીને ભોગવેલવમા પડવાની તેમને અભિલાષા નહોતી. તેમને તો એવી ઇચ્છા હતી કે એવું રસાયણ જડી આવશે તો એ ધનવડે હજારો ગરીબ વિદ્યાથીનું બરણપોષણ કરીશ. તે પોતાનો એ વિચાર ગૌડસ્વામીને જણાવતા, પણ એમને એ જરા પણ રૂચનો નહિ. સ્વામીજીના અભિપ્રાય પ્રમાણે તો એ પણ એક પ્રકારની વિતેષણજ હતી. અને વિતેષણ રાખવાથી બહારથી અને સન્ધ્યાસીનું અવસ્ય અધ પતન થાય છે કનૈયાલાલ ગૌડસ્વામી પાસે ઉપનિષદ બહુવા બાવતા તે વખતે અનેક દૃષ્ટાન્તોદ્ધાર ગૌડસ્વામી સાંજીત કરી આપતા કે તમારી આ લાલસા મિથ્યા અને તીવરકાર કરવા યોગ્ય છે

કનૈયાલાલ એ સમયે બહારમાંજમમાં હતા, તે સ્વભાવે કામળ, વેદાન્તમાં બ્યુત્પન્ન અને ધણા પરોપકારી હતા પોતાની ધુનને માટે કોઇ કોઇ વખત એમને શરમ પણ આવતી હતી, પણ સ્વામીજી તો એમજ કહ્યા કરતા કે, જે દિવસે રસાયણ સિદ્ધ થઇ જશે તે દિવસે આ બધી જાન-જાને છોડી દીધે સન્ધ્યાસ લેઇ લઇશ. ‘કાર્ત્ત્વ્ય સાધયમિ ચા વેદં પાસચામિ’ એ મ્હારી પ્રતિજ્ઞા છે

એવું કહેવાય છે કે, એક દિવસ વેદવ્યાસજીનાં દર્શન કરવા સાડે ગૌડસ્વામીજી પોતાના સિધ્ધો સહિત રામનગર ગયા હતા, કનૈયાલાલજી પણ સાથે હતા. માર્ગમાં એક જડીછુટ્ટી બતાવીને સ્વામીજીએ કનૈયાલાલને કહ્યું ‘આ જડીછુટ્ટીને ઉપેરી લઇને કાશી લેતો જા.’ આજા મળતાં વાર જ તેણે એમ કહ્યું કાશી જઇને સ્વામીજીને પૂછ્યું કે આ વનસ્પતિનું શું કાર્ત્ત્વ્ય? સ્વામીજી બોલ્યા “એ તારા રોગનું ઔષધ છે રસાયણ જોવાની લાલસા ધણા દિવસથી તને થઇ રહી છે, તે આજ પૂરી કર.” કનૈયાલાલે તાપાને તપાવીને તેને એ રસાયણમાં નાખ્યું એટલે એ સુવર્ણ થઇ ગયું. તેવીજ રીતે કલાઇમાંથી ચાલી પણ બની.

એ સમયે પ્રસન્નતાની સાથેજ કનૈયાલાલના મનમાં એ પણ વિચાર ઉત્પન્ન થયો કે, જે વસ્તુને માટે હું ઠેકાણે ઠેકાણે બમ્બા કરતો હતો, અને જેને અનેક પ્રકારના કષ્ટ વેડ્યા છતાં અને ધનઅંચ કર્યા છતાં પણ પ્રાપ્ત ન કરી શક્યો, તે વસ્તુ ગૌડસ્વામી આગળ તો કાંઇ ગણતરીમાં જ નથી. એજ

સમયે એમને સસાર ઉપર વૈરાગ્ય ઉપજ્યો. અને પરમાત્મા ઉપર પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો. પોતાનું સમગ્રું ધન-દ્રવ્ય બ્રાહ્મણોને બહેમી આપીને પોતે સંન્યાસી બની ગયા આ વાતમા કેટલું સત્ય છે તે અમે કહી શકતા નથી. પરંતુ એટલી વાત તો ખરી છે કે ગૌડસ્વામી એવી જાતની સિદ્ધિને ધણી તુચ્છ ગણતા હતા એ પણ નક્કી છે કે એમનો પ્રભાવ એમનેજ કનૈયા-લાલ, વિશ્વેશ્વરનાનંદ નામ ધારણ કરીને સંન્યાસી બન્યા હતા, તથા પોતાના સંચિત ધનમાથી વિદ્યાર્થીઓ સારૂ એક મઠ સ્થાપ્યો હતો એ મઠ આજ કાલ 'ગૌડસ્વામી' નો જ કહેવાય છે અને એમાં રહીને ગૌડ બ્રહ્મજ્ઞ જાતિના વિદ્યાર્થીઓ વિદ્યાપાર્જન કરે છે

શંકરાનંદ સ્વામી.

ગૌડસ્વામીના બીજા શિષ્ય સ્વામી શંકરાનંદ મુન્દરનગરની પાસે મારના ગામના રહેવાસી એક ધનાઢંપ બ્રાહ્મણના પુત્ર અને સારૂ શિક્ષણ પામેલા ગૃહસ્થ હતા. તે સસારમા સર્વ પ્રકારના સુખ અને અનુકૂળતા હોવા છતાં પણ શુદ્ધ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાથી સંન્યાસી થયા હતા.

અસ્તુ ! ગૌડસ્વામીના મંદવાડ વખતે એ બધા શિષ્યો તહેમની પાસે હતા અને ગુરૂજની સેવા વિદ્યાર્થીઓ પાસે ન કરાવતા જાને જ કરતા હતા. માગશ્વર મહિનાના અન્તમાં ફરીથી તાવ આવવા લાગ્યો ત્યારે બધા શિષ્યોને પોતાની પાસે બેસાડીને 'સારભૂત' ઉપદેશ આપ્યો એ પ્રસંગેક ઉદ્દેશ કરતા એમના પ્રેમપાત્ર શિષ્ય, વિદ્વદ્વર્ધ સ્વામીજી શ્રી વિશુદ્ધાનંદજી કહેતા હતા કે " દિવસના એ વાગ્યે હું નીચે પાઠશાળામા બેસીને વિદ્યાર્થીઓને બાણાવી રહ્યા હતા. સ્વામી અમ્યુતાનંદજીએ ઉપરથી જ્ઞાતીને કહ્યું કે, આપને સ્વામીજી સભારે છે ' એમના કથનથી મ્હારા હૃદયમાં એક અર્મબેદી થા લાગ્યો. હું સુનસ્થાન થઈ ગયો ! કારણ કે એ દિવસ પહેલાં કહી ગુરૂજીએ મ્હને ખાસ સ્મરણ કરીને બોલાવ્યો હોય એવું વાદ નથી. એમને કાંઈ વાતની જરૂર પડતી તો સ્વામી વિશ્વરૂપજીનું સ્મરણ કરતા હતા જાજી આ નવી ધટનાથી મ્હારા હૃદ મન ઉપર પણ ધણી ઉઝી અસર થઈ.

એ પછયુ " મહારાજ પ્રસન્ન તો છે ને ? " તહેમણે કહ્યું ' હા, પ્રસન્ન છે નવા જૂની કંઈ નથી, ' હું ઉપર બેઠો જઈને જોયુ તો સ્વામીજી મહારાજ, વિશ્વરૂપને ટોચ છાને રાખી રહ્યા છે અને સ્વામી શંકરાનંદ આદિ તહેમના મમ જાગજાગ બેઠા છે. મ્હારા પહેલાંના વાદજ સ્વામીજી મહારાજ બોલ્યા " જાજી મ્હારે ત્હને કંઈ કહેવું છે, એટલા માટે અહીં

એવાઓ છે." કુ બોધના જતો હતો પણ મ્હને ચોક્કસ એમણે કહ્યું
 " સાંભળ, આ શરીર અધિક દિવસ ટકતું નહિ. માટે ત્હારે જે કંઈ પૂજ્યું
 હોય તે પૂછી જો. એક ધર છોડીને મ્હે બીજી ધર વસાવ્યું. પુત્રો કરતાં
 પણ અધિક સ્નેહ ત્હારા લોકોની સાથે બધાઓ પરંતુ એ સન્મારોને
 માટે ચોખ્ખું નથી. કાઢનો દડ માત્ર ધારણ કર્યાથી કાઢ સન્મારો થઈ નથી
 શકતું, સન્મારોને સાર તો તિતિક્ષા જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, સમ વગેરે શુભ ગુણોની
 જેટલી આવશ્યકતા છે તેટલી જ વિષયવાસનાનો ત્યાગ કરવાની પણ છે.
 શ્રુતિ કહે છે કે:—

સર્વાન્કામાન્વરિત્થકચ અદ્વૈતે પરમસ્થિતિ ।

જ્ઞાનવૃણ્ણો ધૃતો યેન વૃણ્ણવૃણ્ણી સ ડક્ય તૈ ॥

કાઠવૃણ્ણો ધૃતો યેન સર્વાંગીર્જ્ઞાનવર્જિત ।

તિતિક્ષાજ્ઞાનવૈરાગ્યશમાદિગુણવર્જિત ॥

મિક્ષામાત્રેણ યો જીયેત્સ પાપી યતિવૃત્તિદા ।

સ યાતિ નરકાન્ધોરાન્નદારૌરવસન્નિકાન્ ॥

અર્થાત્ કે. " જ્યારે બધી કામનાઓનો ત્યાગ કરીને જે લોકો જ્ઞાન-
 રૂપી દડ ધારણ કરીને અદ્વૈત પરબ્રહ્મા નિષ્ઠા રાખે છે તેજ દડી કહેવાય
 છે, અને જેઓ કેવળ કાઢ દડ ધારણ કરીને બદ્ધબાહુદયનો વિચાર છોડી
 દઈને જ્ઞાન અને તિતિક્ષાદ ગુણોથી વિહીન બની બિચારામત્રથીજ જીવે છે
 તે પાપી, યતિઓની વૃત્તિઓનો નાશ કરનારો પુરૂષ, મહારૌરવ નામના
 નરકમાં જાય છે."

વિશુદ્ધાનંદ ! તું બધા શાસ્ત્રોને જાણે છે, છતાં પણ કહેવું પડે છે
 કે સન્માસ આશ્રમ ધણેજ કઠીન આશ્રમ છે જ્યાં સુધી અને ત્યાં સુધી
 વિષયોને ચોતાની પાસેજ આવવા ન દેવા, હમેશાં એવો ભય રાખવો કે રખે
 વિષય વાસના મ્હને ખાધ જશે. વિકાર દેતી સતિ ચિકિત્સાએ એવાં
 ન ચેતાંસિ ત યવ જીરાઃ । અર્થાત્ વિકારનો હેતુ પાસે રહેવા છતાં
 પણ જેનું મન યજે નહિ તે ધીર મનુષ્ય કહેવાય વાત સાચી છે, પણ
 ધણી અધરી છે. પુરાણોમાં સાબળ્યું છે કે મહામેગિધર વિશ્વનાથજી પણ
 મનોમોહિની માયા હેપર મોહિત થઈ ગયા હતા, શ્રી કૃષ્ણભગવાને ગીતામાં
 ચતુર્થાંજ કહ્યું છે કે:—

યતતોહપિ કૌન્તેય પુરુષસ્ય ચિવર્જિતઃ ।

દમ્ભિયાપિ પ્રમાણીભિ રરહન્તિ પ્રસવ મનઃ ॥

હે કુન્તીનંદન ! વિદ્વાન પુરુષોના ચત્ત કર્યાં છતાં પણ બગડેલી ધ-
 મ્ભિઓ બળાત્કારથી મનને બગાડી નાખે છે, એક તો મન ચમળ છે અને

બીજું ઇંદ્રિયોમાં લુપ્ત છે મોક્ષમાર્ગ વિષય છે અને ઇંદ્રિયોરૂપી ધોષોએ કાણુ દિવસથી બગડેલા છે, મનની સગામ દીલી થઇ ગઇ છે. જો જો, સાવધાન થઇને ચાલજો.

કમ જો પોતાની મેળેજ છુટી જાય તો કાંઇ ચિન્તા નહિ, પરંતુ બધી શુભીને નૈષ્કર્મ સિદ્ધિના લોકથી શુભ કર્મનો ત્યાગ કરવો એ આધાર વગર આકાશમા ભટકવા સમાન છે. ભગવાનની ભક્તિ વગર નૈષ્કર્મનું ફળ કોઇને મળી શકતું નથી. અઘરાણાન ભગવાનના કૃપાલુજ ફળ છે.

કે ત્હને ફરીથી કહું છું કે. કર્મત્યાગનું નામ સન્્યાસ નથી. ફળત્યાગનું નામ સન્્યાસ છે. જો કોઇની ફળવાસના છુટે નહિ અને કર્મ છુટી જાય તો તેને માટે તે વધારે દિલગીરીની વાત છે ભગવાને ગીતામાં ૨૫૪ રીતે અનુભવની વાત કહી છે કે —

મહિ દેહમૃતા કાશ્વૈ સ્વત્તુ કર્માણ્યજોવતઃ ।

ચક્તુ કર્મફલત્યાગી સ ત્યાગીત્યભિધીયતે ॥

દેહધારીઓથી બધાં કંમેનો બિલકુલ ત્યાગ થઇ શકતો નથી, તેથી કર્મફળનો ત્યાગ કરનારનું નામ ત્યાગી છે; પણ નિષ્કામ કર્મનું અનુક્રાંત કરવું તે સહજ નથી. મ્હોએથી બલે ગમે તેમ કલા કરો કે કુ કામનારહિત કર્મ કરી રહો છું, પરંતુ વિચાર કર્યાથી માલુમ પડશે કે કામનારહિત કર્મ અટકાવનું છે. જો કે કામનારહિત કર્મ કરવું એ અસંભવિત નથી, છતાં પણ ધણુ અધર્ છે.

ધર્મ અને મર્યાદાની રક્ષાને સાડ ભગવાન બાપ્યકારે અનેક પ્રકારનું કાર્ય કર્યા હતા. એવાં કાર્યો નિહનીય નથી. પરંતુ એવા કામ કરવાની શક્તિ દરેકમાં નથી. શુ કરવું જોઇએ અને શુ ન કરવું જોઇએ ક્યુ કમ કયા માણસદ્વારા કર્મ વખતે ઐયરકર થઇ રહે છે, અને કઇ વખતે અઐયરકર છે, એ બધા વિષયની મીમાસા ધણી ગહન છે મ્હે આ જીવનમાં ત્હારા કત્યાણુનો જે માર્ગ શોધી રાખ્યો છે, તે શાસ્ત્રસિદ્ધ મ્હારો અનુભવેલો છે. જે જ શ્લોકમા એ સાર છે તે સાંભળ.

કર્મઃ સર્વાત્મના સ્વાત્મ્યઃ સ ચેત્ સ્વત્તુ ન શક્યતે ।

સ સદ્મિ. સહ કર્તવ્યઃ સર્તા સંગો હિ મેવજન્મ ॥

કામઃ સર્વાત્મના દેવો દાનુઃપ્રજ્ઞવતે ન જઃ ।

મુમુક્ષાં પ્રતિ કર્તવ્યઃ સૈવ સત્વાપિ મેવજન્મ ॥

સમ બિલકુલ ત્યાગ્ય છે. જો ત્હને ત્યાગ ન થઇ શકે તો સમ માત્ર સંજનનેનો કરવો, કારણ કે સંપુરણેનો સમ તે ઔપધર્મ છે.

કામનાનો તદ્દન ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ, જે તે ન થઈ શકે તો આકાંક્ષાની કામના કરતી એ ચોખ્ખી છે. એ પણ તેની ઓપધી છે.

વિશુદ્ધાનંદ ! તારે હજુ પણ ઉપદેશ લેવાની જરૂર હોય તો કામનાના આધારનાં પ્રતિકોમાંથી લેજો. સાંભળ આ મ્હારો ઉપદેશ છે હવે ત્હને ઉપદેશ આપનાર કોઈ નહિ મળે.

વિશુદ્ધાનંદ ! તું ચોક્કસ દિવસોમાં બધાં સાક્ષો અને બધી વિદ્યાઓ કાણી ચૂક્યો છું. જુમ ઝળમાં જન્મ લીધો પછી મનુષ્યે જે કાંઈ જાણ્યું જોઈએ ત બધું તું જાણી ચૂક્યો છું. ત્હને ઉપદેશ આપવા જેવું હવે કાંઈ રહ્યું નથી છતાં પણ સ્નેહ થોડું ધણું બેસાડવા વચર રહેતો નથી તું જેવી રીતે થોડા જ દિવસોમાં વિદ્યાનો અધિકારી થયો છું તેવીજ રીતે પ્રજુત્વ અને વિભૂતિનો અધિકાર પણ સત્વર પ્રાપ્ત કરીશ, તું વિભૂતિને ઊઠી બેઠો છું. પણ વિભૂતિ ત્હને નહિ ઊઠે. પણ ચાદ રાખજે કે, પ્રજુતા અને વૈભવ અનર્થનાં મૂળ છે. અહંકાર ત્હેમનો અનુગામી છે. અહંકારી પુરૂષ બીજા કોઈ મનુષ્યને મનુષ્યજ સ્વમનતો નથી. ત્હેનો સ્વભાવ એવો ઉદ્ધત થઈ જાય છે કે તે પોતાના મતથી વિરૂદ્ધ વાત સાંભળતાં લાલચોળ થઈ જાય છે, અને ગમે તેવું સાહસ કરી ખેડે છે. ઐશ્વર્યશાલીને ઉપદેશ આપનાર કોઈ વિરલો જ હોય છે, નહિ તો જેવી રીતે ગુફાની પાસે અવાજ કરવાથી તેનો પ્રતિધ્વનિ થાય છે તેવી રીતે ઐશ્વર્યશાળી પુરૂષની પાસે બેસનારાઓ પણ હાથ હા ક્યાં કરે છે આશા છે કે તું આ બધી બાબતો ઉપર ધ્યાન આપીને કર્તવ્યનું પાલન કરીશ વિસ્વરૂપ આદિ ત્હારા ગુરુ-જનમુખોને આત્મવત્ મળ્યું.

જો ત્હારા ચિત્તમાં પરોપકારની વાસના હોય તો મીમાંસા આદિ સાક્ષોનો પ્રચાર કરજો. કારણ કે સાક્ષોના પ્રચારથી જ બ્રાહ્મણ્યનું બળ વધે છે, અને બ્રાહ્મણ ઉપર ચારે વર્ણોના આધાર છે જો કે સંન્યાસીને થોડે અધ્યયન અભ્યાસનો પણ નિષેધ છે, તો પણ મ્હારે કહેવું જોઈએ કે કલિયુગમાં કુષ્ઠર્મોથી બચવાનો એના કરતાં બીજો કોઈ ઉપાય નથી, એ પોતે એ કામ પ્રસન્નતાપૂર્વક કર્યું છે અને તને કરવાની સંમતિ આપુ છું અતઃ સમયમાં બધા પોતાના વારસને કાંઈ યુગ ધન આપતા જાય છે. પરંતુ મ્હારી પાસે જે યુગ ખળનો હતો તે તો હું પહેલેથીજ તને આપી ચૂક્યો છું. જે યુગ લિધિની આધાર્ય પરપરાથી રક્ષા થતી આત્મી છે, તે નિધિ સરકૂત આપાની રક્ષા કરજો. મ્હારો નિમય છે કે શીખરપાંડિત આદિ આરા બીજા શિષ્યો અને તું મળીને એ બાબતમાં ચલાસાધ્ય પ્રપન્ન કરશો.

વિદ્યા અગ્ની રહેશે તો હિન્દુઓનું સર્વસ્વ બચ્ચુ છે એમ જાણ્યો. તેના સંસ્પર્શથી ખાતર ફુગ્મ પશુ ખમલુ પડે તો તેને સુખરૂપ ગણી સહન કરી લેજે.

હું કહી ચૂંચો છું કે, આ મારો અંતિમ ઉપદેશ છે. ક્ષણભરસી સ્ત્રી-રને મારે જો કોઈ ચિન્તિત કરે તેને મારેજ ખરું જોતાં બીજાઓએ ચિન્તા કરવી જોઈએ, હવે જોડલા દિવસ આ રોષ સમાપ્ત રહે તેટલા દિવસ કેવળ પરમાર્થનું ચિત્તવન કરવું જોઈએ, કોઈ પશુ જાતની કાપરતા બતાવીને સામાન્ય મનુષ્યોની પેઠે મારી પાછળ શોક કરવો એ મારા આત્માને કષ્ટ પહોંચાડવા બરાબર છે. તું ધીરજવાળો છે પરંતુ વિશ્વરૂપને મારી સલાહ છે કે એણે સન્માસીની માફક ધીરતા રાખવી.

સ્વામી વિશુદ્ધાનંદજી ધણી વજ્રહથની પુરૂષ હતા, તો પશુ ગૌડસ્વામીનો આ ઉપદેશ સમાપ્ત થયા પછી એમનું હૈયું બરાબર આબુ, પોતાની કાપરતા જોઇને ગૌડસ્વામીને છોડી થડીએ કષ્ટ પહોંચાડે એવું ધારીને ધણી મહેનતે એમણે ધીરજ પકડી, પરંતુ સ્વામી વિશ્વરૂપ એ સમયે ગૌડસ્વામીજીના ઓશીકા આગળ બેઠા હતા, એમનું મ્હો ગૌડસ્વામીથી દેખાતું નહોતું એ તો પ્રથમથીજ મ્હોં દખાવીને રોવા લાગ્યા હતા, તેમાં મહારાજના અંતિમ શબ્દો સાંભળ્યા એટલે તો તેમણે ચીસ પાડીને રોધ દાઢી અને એકદમ ત્યાથી ઉઠી ગયા મહારાજે વિશ્વરૂપને આસ્વાસન આપવાનું કહ્યું વિશુદ્ધાનંદજીએ યુરની આઘાત યુગ્મજ વિશ્વરૂપજીને તો આસ્વાસન આપ્યું, પશુ પોતાના હૃદયનો આવેશ એમનાથી રોકી શકાયો નહિ, તે દશાસ્વમેધેશ્વરના શિવાલયમાં જઈને રોવા લાગ્યા. એ દિવસે કાણુ જાણે કાંઈ એમને માતાપિતા, મામત માગી બધા માદ આપ્યાં.

સ્વામી ગૌડસ્વામીની દશા ધણે ધણે અદલાતી ગઈ આહાર ઓળે થઈ ગયો, ઉઠવા બેસવાની શક્તિ રહી નહિ. સ્વર બેસી ગયો, ત્યારે લેખી ગૌડસ્વામીના જીવન મારે નિરાશ થયા. ઔષધ ઉપર પ્રથમથીજ એમની રૂચિ નહોતી. પહેલાં પશુ મંદવાડની વખતે કહી દવા આપી નહોતી. પરંતુ આ વખતે શિષ્યોનાં અત્યંત આમતકથી બેએક વૈદ્યોની દવા પશુ પીધી, પરંતુ કસાથી વળતી દશા મઈ નહિ બીજી તરફ એમના આરામુગ્ધ શિષ્યો દેવતાઓનું ચતુશન કરવામાં તરબર હતા, સ્વામી વિશ્વરૂપ અને પંડિત વિભવરામ આદિ, એમના આરોગ્ય મારે સોમપાક કરતાં હતા, જૈનનાથજીના મંદિરમાં રૂચિવિશેષ થતો હતો. વિશ્વનાથજીનાં ઉત્તરેશા બીલીપત્રોને ધણુ શિષ્યો સ્વામીજીના સ્તરીરમે સ્પર્શ કરાવતા હતા, કે કદાચ એના સ્પર્શથી ચુરુજીનો નવર શાંત થાય, પરંતુ દેવે કોઈની પશુ મનોરથ સફળ ન કર્યો.

સ્વામી વિશ્વરૂપ આદિ સ્ત્રિઓ વારંવાર પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા કેઃ
આપે કાંઈ વિભાગી મંદિર પડતો હોતો ત્યારે આપ ધન્ય પ્રાર્થના કરીને
એને સાંભળે કરી દેતો હોતો, આ વખતે પણ આપ એકવાર ભગવાન વિશ્વ-
નાથને નિવેદન કરોતો, બધાં સુધી આપ પોતે આરોગ્ય થશે નહિ ત્યાં
સુધી બીજાઓના બાધિતુ પણ નિવારણ થઈ શકશે નહિ. પરંતુ ગૌડ-
સ્વામી એ બધી વાતો ઉપર લક્ષ્ય આપતા નહિ એ કહેતા કે આ શરીર
વિનાશી, અને મળમૂતનો ભંડાર છે એની આંતર ભગવાનની પ્રાર્થના
કર્તે ? શિવ ! શિવ ! ! મ્હારું આ સહેલું શરીર આ કામમાં આવવાનું છે?”

એક દિવસ સ્વામી વિશ્વરૂપજી દવાનો ઉકળો પાવા લાગ્યા તો ગૌડ-
સ્વામીજીએ પીવાની ઇચ્છા ન દર્શાવી અને કહ્યું ‘ મારું પીકું હવે બધું
કરો. ’ વિશ્વરૂપના નેત્રમાં જળ આવેલું જોઇને ગુરૂજીએ કહ્યું “ વિશ્વ !
આ વિનાશી શરીરમાં આટલી મમતા આ સાર ? ”

વિશ્વરૂપ —હું નથી જાણતો કે એટલી મમતા આ સાર થાય છે.

સ્વામીજી —“ કેવળ બ્રાહ્મણ અને અગ્રાનને લીધે. ” થોડીવાર થોભી
જોઇને ફરીથી બોલ્યા ‘ વિશ્વરૂપ ! ત્હને મ્હારા દર્શનથી આનંદ થાય છે
કે કે ? ’ ”

વિશ્વરૂપ —‘ પરમાનંદ પ્રાપ્ત થાય છે ’

સ્વામી —અને ત્હને આનંદ મળ્યાથી ?

વિશ્વરૂપ.—અત્યંત આનંદ.

સ્વામી —બસ, હવે ત્હારા અને મ્હારા આનંદનો સમય નિકટ છે.
હું પરમગુરૂના દર્શન કરીશ અને તેથી ત્હને અત્યંત આનંદ થશે.

સ્વામીજી એટલું કહી રહ્યા એટલામાં વિશ્વરૂપજીના હાથમાંથી ઓષ-
ધનું વાસણ નીચે પડી ગયું, અને બધી દવા ઢોળાઈ ગઈ. આ અપશુકનથી
એ ગભરાઈ ગયા અને નીચું મ્હો રાખીને રાવા લાગ્યા એ દેખાવ જોઇને
ગૌડસ્વામીજીએ હમકાવીને કહ્યું “ બસ એટલી જ વારમાં બધું ભૂલી ગયો ?
રાવા શું કામ માડ્યું ? ”

વિશ્વરૂપ —ક્યા રોકે છું ? આનો હું રોતો નથી, નેત્ર રૂએ છે, હું
તો મલો એ ચાહુ છું કે આપની આજ્ઞા પાલન કરું. ”

સ્વામીજીએ હસીને કહ્યું, ‘ વિશ્વ ! કેાની ચિન્તા કરે છે ? નિત્ય
આત્માની ચિન્તા શી ? અને અનિત્ય શરીરની ચિન્તા શી ? મારામુ મને
એટલી ચિન્તા કરે તો પણ શરીરનો અવસ્થ નાથ થશે, પરંતુ આત્મા સદા
અમર છે વત્સ ! તું એ આત્માને વિનાશી ન ગણીશ

ન જાયતે ત્રિપતે વા વિપશિભાય કુતચિન્ન ચમુચ કાશ્વત્ ।
અજો નિત્યઃ શ્રાશ્વતોયં પુરાણો ન હન્યતે હન્યમાને સ્તરીરે ॥

કાઠ. ૧ । ૨ ।

બ્રહ્મનિષ્ઠ ! વિશ્વ ! તુ શુ વસ્તુત્વ વિશ્વરૂપ છે ? ”
વિશ્વરૂપ — “ ના તત્ત્વમસિ ”

આ ઉપદેશ મળ્યા પછી વિશ્વરૂપજીએ કહી ગુરૂજી આગળ શોક ન કર્યો જ્ઞાન્તિ અને ધૈર્યપૂર્વક સેના કરના રહ્યા અને છેવટે “ ઔષધ માનુષ્યલીલાય વૈદો નારાયણો હરિ ! ” એ વાક્ય ઉપર વિશ્વાસ રાખ્યો.

પોષ સુદી પ્રતિપદાની રાતે ગૌડસ્વામીનો બ્યાવિ વધી પડ્યો, આખી રાત બધા જગતા રહ્યા અને ઉપનિષદ સભળાવતા રહ્યા અન્ત સમયમાં બ્રહ્મજી દેખાયાથી સ્વામી વિશુદ્ધાનદજીએ પૂછ્યું “ મહારાજ ! શરીરમાં પીડા થાય છે ? ” સ્વામીજીએ હસીને ઉત્તર આપ્યો “ હું બધો પ્રસન્ન છું ” વિશુદ્ધાનદજીએ ફરીથી પૂછ્યું “ અમને કાંઈ આગા આપો, કત અખતવો. અમે તહેવું પાલન કરીશું કોઈ વાતની અભિલાષા હોય તો પ્રગટ કરો હમણાં તે પૂરી કરવામા આવે ”

ગુરૂજીએ કહ્યું “ જે કહેવું હતું તે કહી ચુક્યો છું, મને કોઈ પણ વાતની ઇચ્છા નથી ”

ૐ તત્સત્ એ સ્વામીજીના છેલા શબ્દો હતા ત્યાર પછી ઈશ્વર વમર બીજા કોઈ શબ્દનું ઉચ્ચારણુ ન કર્યું

પોષ સુદી બીજાના દિવસે કાનેકાન ઘેરેઘેર કાશીમાં દુ ખદાયક સમાચાર પહોંચી વળ્યા કે, આજ વારાણસી નગરીના કીર્તિ સ્તભરૂપ ગૌડસ્વામીજીએ જીવન લીલા સંપન્ન થઈ ગયા.

સ્વામીજીના પરમપદ પામ્યાના સવાદ સાંભળીને લોકો દોડતા દોડતા આવવા લાગ્યા. જોતજોતામાં કાશીના મ્હોટા મ્હોટા સંન્યાસીઓ, પડિતો વિદ્યાર્થીઓ, અહ્યાત્યાગાર્થના ઘાટ ઉપર આવી પહોંચ્યા, કુદીન સ્ત્રીઓ પણ પડદાનો ત્યાગ કરીને આજે મહાપુરૂષ ગૌડસ્વામીના દર્શન કરવા સાડે રાજમાગ મા ચાલવા લાગી

બધા સ્ત્રીઓએ મળીને ધીરતાથી વૈદિક મત્રોચ્ચારણુપૂર્વક ગૌડસ્વામીના દેહને સ્નાન કરાવ્યું સુદર કાષાય વસ્ત્ર પહેરાવીને પુણ્યમાળાથી એમના કંઠને, વિશ્વતિથી મસ્તકને અને ચંદનથી અંગને સુશોભિત કર્યું એ વખતે એમના કૃષ્ણ દેહમાં અપૂર્વ તેજ જણાવા લાગ્યું અત્યાર સુધી

બધા લોકો ધૈર્મ્યપૂર્વક કામ કરી રહ્યા હતા. સુરૂદેવ મરી ગયા નથી પરંતુ કોઇ યાત્રાને માટે તૈયારી કરી રહ્યા છે, એવું એમને લાગતું હતું. પરંતુ એ અવસ્થા એકદમ બદલાઇ ગઇ અમુકી ગદમદ થયેલા ચિત્તે સ્વામી વિશુદ્ધાનંદજીએ કહ્યું કે 'હવે વિલગ ન કરો શેષ પુણ્યાન્નલિ સમર્પણ કરીને મહારાજને મણિકર્ણિકા ધાટ ઉપર લઇ ચાલો. આ વચન સાંભળતા વાર જ સર્વેના મળા ભરાઇ આવ્યા. ગુરૂ મરણારવિન્દ ઉપર શેષ પુણ્યાન્નલિ સમર્પણ કરતી વખતે જાગ્રમેજ કોઇ એવો વિરલો હશે કે જેણે પુણ્યાની સાથે આખોતુ જળ પણ ન ચડાવ્યું હોય. સ્વામી વિશુદ્ધાનંદજી ધૈર્મ્ય ન રહ્યું તો પછી બીજાઓતુ તો પુણ્ય જ થુ

સ્વામીજીનું વિમાન ભકતોએ ઉપાડ્યું, હરિનામ કીર્તન અને સ્તોત્રોચ્ચારનો ધ્વનિ થવા લાગ્યો. મૃદગાદિ વાદ્યોના ધ્વનિ નગર નિવાસીઓના હૃદયને આધાત પહોચાડવા લાગ્યો. વિમાનની સાથે કાશીના દડી, પરમ હસ અને ઉદાસીન આદિ વિરક્ત જનો તથા સારા સારા પ્રતિષ્ઠિત વિદ્વાનો અને બીજા સદગૃહસ્થો તથા વિદ્યાર્થીઓ ચાલતા હતા માર્ગમા સ્ત્રી પુરૂષો નીચા વળીવળીને પ્રણામ કરતા તથા પુષ્પ ફેંકતા. વિમાન જ્યારે મણિકર્ણિકાના ધાટ ઉપર પહોંચ્યું ત્યારે ત્યાં ઘણી બીડ એકઠી થઇ.

કાશીમા મણિકર્ણિકાનો ધાટ ધણો પવિત્ર અને સુકિતપ્રદ મનાય છે. એનો લાભો ઇતિહાસ આપી વાચકોનો સમય લેવાની અમારી ઇચ્છા નથી. એક પથ્થરના ટાકામા સ્વામીજીના દેહને મૂકીને એ પવિત્ર ધાટ ઉપર ગંગાના પવિત્ર જળમા ડુબાડી દેવામા આવ્યો. જોતજોતામા ગૌડસ્વામીનો દેહ ગંગાના પવિત્ર ખોળામા સંતાઈ ગયો નિરાશ હૃદયે શિષ્યવર્ગ પાછો ફર્યો.

મિત્ર વાચક ! હવે આપણે ગૌડસ્વામીજીના જીવનચરિત્રથી વાચકોની ખાત્રી થઇ હશે કે ગૌડસ્વામી એક અસાધારણ સન્યાસી હતા.

જાટાઈ થી ખાકસાર મોહમદ અબ્દુલ કરીમ બખે છે કે. આપની સુહરીસાથીથી મારી ઓને ધણો સારો હાથરો થયો છે. મારી જોરતને હંમેશા માથુ અને કમરમાં દરદ રહેતુ, બદન સુકાઇ ઘોળા પુણી જેતુ થઈ ગયુ હતું. પરંતુ આપની સુહરીસાથીના સેવનથી ધણો હાથરો માલમ પડ્યો છે એ મદદ આપનો ધણોજ આભારી છું.

પ્રાણીથી ભજત લાલા પરશુરામ બખે છે. તંમોરી સુહરીસાથી સ્વામી મારા બહેન હેર છે. માટે બીજી ૩ મોકલ્યો.

મકરણુ ૮૯ મું વિશુદ્ધાનંદ સરસ્વતી.

સુપ્રસિદ્ધ શ્રી ગૌડસ્વામીના ચરિત્રથી વાચક મનુષ્યો જાણીતા થઈ ચૂક્યા છે હવે અમે એમના પ્રીતિપાત્ર શિષ્ય તથા ઉત્તરાધિકારી મહાપ્રજિત શ્રીમાન સ્વામી વિશુદ્ધાનંદ સરસ્વતીનો પરિચય કરાવીશું.

સત્તરમી સદીની લગભગ દિલ્હીના પાચતમ્ ઉપર આધિજો બાદશાહ શાહઆલમ બેઠો બેઠો બાદશાહીના અન્તિમ દિવસો પૂરા કરી રહ્યો હતો. તે સમયમા અવધ દેશનો રહેવાસી એક યુવાન બાહ્યાલુકુમાર નોકરી ધંધાની શોધમા દક્ષિણ દેશમા ફરી રહ્યો હતો, તેની પૂર્વાવસ્થા ધણી આનંદ અને વૈભવમા ગઈ હતી, તેથી આ પ્રવાસ દરમિયાન વારવાર તેને પાછલા વૈભવનું સ્મરણુ થઈ આવતું, અને હાલની દશાથી દિલ્હીની થઈ અન્વકારમા રહેલા ભવિષ્યની ચિન્તામા તે લીન થઈ જતો. મુસાફરીના કષ્ટ અને રાતદિવસની ચિન્તાથી તેને યગીર થોડું દુર્ભાગ થઈ ગયું હતું તથા તેની આમડીનો રગ સામજો પડી ગયો હતો, તોપણ તેની સુદરતામા કંઈ ન્યુનતા આવી નહોતી. એને જોતા વાર જ અનુભવી મનુષ્યની તો ખાત્રી થઈ જતી કે આ યુવક બળવાન અને તેજસ્વી છે.

પાકક ! આ યુવક કાન્યકુબ્જ રાજાનો શુકન સગમલાલ હતો. તેનું નિવાસસ્થાન અવધ દેશમા ખીડી ગામમા હતું. તેના પિતા એક પ્રતાપી અને વીર પુરુષ હતા. યુદ્ધ તેમનો ધર્મ હતો અને યુદ્ધમા જ તે કામ આપ્યા હતા. દેશમાં અધાધુની ફેલાયાથી એમના ધરમાર ભૂટક ગયા હતાં. તેમની માતા તો તેમને બાલ્યાવસ્થામા જ મૂકીને મરણુ પામી હતી. સગમલાલને એક માત્ર આધાર પિતા હતા તે પણુ મરણુ પામ્યા, હવે તેમનું કોઈ નિકટનું સગું રહ્યું નહિ આથી તેમને વતન ઉપર અભાવ ઉત્પન્ન થયો અને રાજમારની શોધમા ફરતા ફરતા દક્ષિણ દેશ તરફ ગયા.

સગમલાલને ખબર હતી કે દક્ષિણમાં અવધના ધણી લોકો વસે છે અને એ પ્રાન્તના લોકો અવધવાસીઓને વિદ્યાસપાત્ર અને સ્વામીભક્ત

ગણે છે જાવા વિચારથી બધી જગ્યાએ ફરતા ફરતા એ કલ્યાણીમાં પહોંચ્યા. દલાણી દક્ષિણ હૈદ્રાબાદથી પશ્ચિમમાં અને ગુલબર્ગથી ઉત્તર દિશામાં લગભગ વીસ માઈલ દૂર છે. ત્યાં એક દિલ્લો પણ છે એ સ્થાન નિઝામ સરકારના તાબામાં છે અને લોકો એને 'કિલાકલ્યાણી' ના નામથી પણ ઓળખે છે.

ત્યાં આગળ નિઝામની આધીનતામાં એક -હાનેા સગ્ગો નવાબ રહે છે એ વખતના નવાબનું નામ 'મુમતાજ-ઉલ-ઉમરા' હતું, પણ બધા લોકો એને 'મોહનાશાહ' પણ કહેતા હતા ત્યેના તાબામાં કલ્યાણીના દુર્ગ તથા સેનાનો વહીવટ હતો, એટલુંજ નહિ પણ પોતાની જગીરની પ્રજા ઉપર રાજ્ય પણ એજ ચલાવતો હતો.

એ નવાબના રાજ્યમાં એક પ્રતિષ્ઠિત કાન્યકુબ્જ સાહસ પડિત લ-છીરામ દુબેના પુત્ર સખસુખરામ નોકર હતા, એ એક સેનાના નાયક હતા, તે ઉપરાંત મનસખદાર પણ હતા ત્યેમનો સ્વભાવ બધો ક્રોધાળુ અને અતિશયિય હતો. સગમલાલનો એમણે યથોચિત સત્કાર કર્યો અને ત્યેને પોતાને ઘેરજ ઉતાર્યો. વાતચીતમાં ગોત્ર, વંશ, આગલી સમૃદ્ધિ વગેરેના સમાચાર જાણીને એ બધા પ્રસન્ન થયા આ અસાધારણ પ્રસન્નતાનું શું કારણ હતું, તે અમે વાંચકોને આગળ જણાવીશું. અત્રે એટલું જણાવીશું કે સખસુખરામને ત્યાં અતિશય તરીકે આવેલા આ પ્રવાસી સગમલાલજી અમારા ચરિત્ર નાયક વિશુદ્ધાનંદજીના ભાવી પિતા છે.

સખસુખરામના પિતાને પાંચ સતાન હતા, ચાર પુત્ર અને પાંચમી એક કન્યા યમુનાબાઈ એમની માતાને ગુજરી ગયે બધાં વર્ષ થયા પણ એ કાષ્ટ જ્યેનમાં અત્યંત પ્રેમ હતો યમુનાને બાપએ તરફનું એટલું બહુ સુખ હતું કે એક પણ દિવસ માખાપને સભારવાની જરૂર પડતી નહિ, એ ચાર બાપએમાં સૌથી મોટા સેવદરામ હતા, પરંતુ સખસુખરામ વધારે શુદ્ધિમાન હોવાથી ધરસસારનો કારભાર એજ ચલાવતા હતા.

યમુના પાંચ વર્ષની હતી ત્યારે ત્યેની રોહમથી જનનીનું મૃત્યુ થયું હતું મરતી વખતે એ પોતાના ચારે પુત્રોને પાસે બોલાવીને યમુનાની મુ-પરત કરી ગઈ હતી અને કહેતી ગઈ હતી કે જો જો મહારી યમુનાને જરૂર પણ દુખ દીધું તો હું પરભોક્ષીથી તમારી ખર્ચ માતાની આ અંતિમ આજીને માતૃભરત પુત્રો કદી વીસરી ગયા નહોતા ખાસ કરીને સખસુખરામને તો જ્યારે એમની નજર યમુના ઉપર પડતી, ત્યારે માતા સાંભરી આવતી અને મરણશ્વામાં મૃતેલી માતાનો એ અંતિમ સ્વર

તહેમના હૃદયમાં ગુણ ઉડતો કે જો જો મ્હારી યમુનાને દુખ ન પડે, એવી વખતે સખસુખરામના નેત્રોમાં ઝળઝળીયા આવી જતા.

ભાઈ ગમે તેટલો દયાળુ અને ભગિનીવત્સલ હોય પણ ભાભી જો કરસ્તબાવની અને અદેખી હોય તો બધું મિથ્યા છે ભાઈ અને ભાભી બન્ને દયાળુ હોય તો મ્હોટાં પુણ્યની વાત સ્હમજવી, સદ્ભાગ્યે યમુના એ બાળતમાં સુખી હતી, ત્હેની ભાભીનો ત્હેના ઉપર અત્યંત સ્નેહ હતો, યમુના ઓરી-શ કરતું પૂજન કરવા સારૂ થોડીવાર એકાન્તમાં બેસતી, એટલી વાર પણ ત્હેનો વિચાર ભાભીને અસહ્ય થઈ પડતો.

આ વખતે યમુના છેક બાળક નહોતી, દેશના રિવાજ મુજબ ત્હેની વય વિનાહરોગ્ય થઈ હતી કાન્યકુબ્જ યાત્રીમાં કુનીનનાનો રિવાજ એટલો બધો ચાલે છે, વરને એવી મ્હોટી પહેરામણી આપવી પડે છે કે કન્યાને માટે વર શોધી કહાડવાનું કામ બાહ્ય અધરૂં થઈ પડે છે, યમુનાના પ્રસંગમાં એ વિશેષ અધરૂં થઈ પડ્યું હતું, એક તો દેશમાં એ નખતે સુલેહ-શાંતિ નહિ હોવાથી વરની શોધમાં મુલાકાઈ કરવી એ મુશ્કેલ હતું અને બીજું એ કે યમુનાના ભાઈ સખસુખરામ ગમે તેવા ભેવકુદના સરદાર સાથે સ્હમજી અને શાણી બહેનનો સબંધ બાંધે એવા નહોતા, એટલે યમુનાને બપ્પો ગપ્પો, સદાચારી અને તદુરસ્ત વર શોધી આપીને ત્હેના છવનનું સાથકય કરવાની મહત્વાકાંક્ષા રાખતા હતા.

હંધરની ઘટના એવી થઈ કે જે સમયે સખસુખરામ બહેનને માટે રોગ્ય વર શોધવાની ચિન્તામાં અસ્ત હતા, તેજ વખતે ત્હેમની જ યાત્રીનાં રોગ્ય યુવક સગમલાલ ત્હેમને લા આવીને બેમાન થયા.

સખસુખરામ વીર પુરૂષ હતા. ધોડેસ્વાર થવામાં અને અજ્ઞ અલાવવામાં બહુ નિપુણ હતા, તથા વ્યવહારના કામકાજમાં પણ અતિ કુશળ હતા એજ ગુણોને લીધે ત્હેમને કલ્યાણીમાં કિલેદારની નોકરી મળી હતી. એ વખતમાં એકલી પુસ્તકોની વિદ્યાથી કામ ચાલતું નહિ. શસ્ત્રવિદ્યામાં જે મનુષ્ય મૂખ હોય ત્હેને લોકો નકમો ગણતા. એ સમયમાં વીરતાને આદર હતો. સખસુખરામને જ્ઞકારે ખચર પડી કે ત્હેમને લા ઉતરેલો અતિશિ સગમલાલ હથિયાર ચત્રાવવામાં પણ હોશિયાર છે, તથા ધર્મે શ્રેય અને ન્યાતે કાન્યકુબ્જ બાહ્ય છે, ત્હારે તેમના હર્ષનો પાર રહ્યા નહિ. વળી વધારે તપાસ કરતા ત્હેમને જણાયું કે એ યુવક કુવારો પણ છે અને ગુણમાં પણ યમુનાને લાયક છે. આટલું જતા પણ શુદ્ધિમાન સખસુખરામે પોતાનો મનોભાવ એકદમ પ્રગટ કરી દીધો નહિ એમણે ગ્રામ રીતે સગમલાલના કુળ તથા જાત વગેરેની તપાસ કરવાનો આદર્શ કર્યો.

સંગમલાલને સખસુખરામને સા રહેતાં એક વર્ષ થઈ ચુક્યું. એ સર્વ પ્રકારે એ કુટુંબના માણસો સાથે હળી ગયા અને અતિથિ મટીને કુટુંબના એક માણસની પેઠેજ રહેવા લાગ્યા, આટલા વખતમા સખસુખરામે એમની પરીક્ષા પણ લીધી, વિશ્વાસુ મિત્રો મારફતે તેમની એ પણ ખાત્રી થઈ ગઈ કે અતિથિનું ફળ તેમજ ગોત્ર નિષ્કલંક અને ઉચ્ચ છે, ધણા સમય સુધી સાથે રહેવાથી એ પણ ખાત્રી થઈ ગઈ કે સગમલાલ યમુનાના જેવાજ સુદર છે, એટલુજ નહિ પણ સરળતા, દયા ધીરતા આદિ સફળ્યોમા પણ તેની સમાન છે, ધીમે ધીમે તેમણે પોતાની મનોવાછના સગમલાલને જાણી દીધી, અને સગમલાલે હર્ષપૂર્વક પોતાના સમતી દર્શાવી

શકાબ્દ ૧૭૬૯ માં શ્રીયુત સગમલાલ સાથે શ્રીમતી યમુના દેવીનું શુભ લગ્ન થઈ ગયું, શચી ઈન્દ્રને, લક્ષ્મી વિષ્ણુને, ઉમા મહેશ્વરને, અરુન્ધતી વસિષ્ઠને અને સાવિત્રી સત્યવાનને પામીને જેટલી પ્રસન્ન થઈ હતી, તેટલીજ પ્રસન્ન યમુના સગમલાલને પોતાના પ્રાણપતિ બનાવીને થઈ એણે પોતાના ભાગ્યને એ હજારો વાર ધન્યવાદ આપ્યો

સગમલાલ અને યમુનાનું આ લગ્ન મણિકાચનની સમાન એક બીજાની શોભા વધારનાર નીવડ્યું, યમુનાના ભાઈબોળાઈ આ વિવાહ કરી આપીને કૃતાર્થ થયા હોમને લાગ્યું કે પોતાનું એક મોટું કર્તવ્ય એમણે પૂર્ણ કર્યું છે અને સ્વર્ગસ્થ માનુદેવી એ શુભ કર્તવ્ય માટે હોમને આશીર્વાદ આપી રહી છે,

સગમલાલ અને યમુનાને આ લગ્નથી જે આનંદ થયો તેનું વર્ણન થઈ શકે એમ નથી

૨.

ઉપર વખે જણાવી ગયા છીએ કે યમુનાદેવી ઉપર ભાઈ બોળાઈ બધા પ્રેમ રાખતા હતા, પરંતુ તહેના બધો યશ ભાઈ બોળાઈનેજ ન આપવો જેપ્રત્યે, યમુનાનો સરળ સ્વભાવ પણ એનું મુખ્ય કારણ હતું. એ પોતાના સરળ અને સ્નેહાળ સ્વભાવને લીધે કેવળ કુટુંબીઓની જ પ્રીતિપાત્ર થઈ નહોતી, પણ આડોણપાડોણની સ્ત્રીઓને પણ તહેણે પોતાના સુશીલ સ્વભાવથી મોહિત કરી નાખી હતી. એ સ્ત્રીઓ દેવીની માફક એના આદર કરતી અને તહેની સારી ચાલચલણ ઉપરથી અનેક સિખામણો મેળવી શકતી,

યમુના પણ પાડોશીઓના બાળકોને ખાસ્થી રમાડતી, રડતાઓને હસાવતી, બૂખ્યાઓને ભોજન આપતી અને દુઃખીઓની દયા ખાતી હતી.

એ કે કોઈનું તો ત્હેના સ્વભાવમાં જરા પણ સ્થાન નહોતું, તોપણ નિંદિત આચરણને એ સહન કરી શકતી નહિ. માતાના એ ઉત્તમ ગુણોની અસર એમના સત્તાન ઉપર કેવી થઈ હતી તે આગળ ઉપર જણાવવામાં આવશે.

વિવાહ કર્યા પછી, પહેલેજ વર્ષે યમુના દેરીને પુત્ર જન્મ્યો, સગ-મહાલના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. સખસુખરામને 'મામા' કહેવરાવવાની બધી હોશ હતી તે પણ આજે પૂરી પડી, તેથી ત્હેમણે એ બાળકના જન્મોત્સવ નિમિત્તે ગાનતાન અને નાચના જલસા કરાવવા માડ્યા. સાતકોટીમાં યમુનાએ પણ મનમાં તે મનમાં જ આનંદ માન્યો, પણ હાથ ! એ ચાર દિવસનું ડુંક આયુષ્ય ભોગવીને એ બાળક પરલોકમાં આપ્યો ગયો બધો આનંદ ધુળમાં મળી ગયો. બીજો વર્ષે યમુનાને પાછો પુત્ર સાપડ્યો. પાછે એજ પ્રકારે આનંદોત્સવ થયો, અને એજ પ્રમાણે ચોક્કાજ દિવસમાં તે બાળકનું પણ મૃત્યુ થવાથી કુટુંબમાં શોક છવાઈ રહ્યો. સમઘણે પુત્રદારા પિતૃન્નણ્ય ચુકવવાની આશા રાખી હતી, પણ પુત્રોના લાગલાગટ મૃત્યુથી એ આશા વૃથા જણાવા લાગી. વળી યમુનાના ચારે ભાઈઓમાંથી કોઈને પણ એ વખત સુધી સત્તાન થયું નહોતું એટલે બાણેજ ઉપર ત્હેમને બધી આશા હતી. બાણેજને રમાડીનેજ તેઓ પુત્રસુખ અનુભવતા હતા, પરંતુ આ બનાવથી એમને શકા રહેવા લાગી કે રમે અમારે ત્હા દીકરીએ પણ દીવો નહિ રહે.

એ વાર પ્રસવવેદના સત્તા છતાં પણ પુત્રને પૂરો રમાડી પણ ન શકી, એ વિચારથી બિચારી યમુના પણ મનમાં તે મનમાં કુખી થવા કરતી હતી, પણ મુરખ્ખીઓની શરમને લીધે ત્હેનાથી એક અક્ષર પણ બોલી શકાતો નહિ. એણે બીજી સ્ત્રીઓએ સચવેલા દુઃખકાળો અને જતર-મતર ઉપર જરા પણ વિશ્વાસ કર્યો નહિ અને ક્ષાન્તિથી દુઃખ સહન કરીને, પહેલાંની પેઠેજ શ્રદ્ધા અને ભક્તિપૂર્વક શરણાર્પણનું ભજન અને પૂજન કરતી રહી.

એક વાર યમુના પૂજ કરી રહી હતી એવામાં એની બાબીએ આવીને કહ્યું " યમુના ! આ પૂજ પાઠથી કાંઈ નહિ વળે ! આપણા તે બધા દેવતા મરી પરવાર્યા ! " બાબીના આ શબ્દો સાંખી ન શક્યાથી યમુના બોલી ઉઠી : ' ખબરદાર ! દેવતાની નિદા ન કરશો એ ને કાંઈ કરે છે તે આપણા કથાણની ખાતર જ કરે છે અમે એવું તે શું પુરવ્ય કર્યું છે કે એટલો બધો અહંકાર રાખીએ ? લોકો દેવતાને દોષ તો દે છે,

પણુ ત્હેમની સેવા જરા પણુ કરતા નથી, હોડા વિચાર કર્યાથી માલુમ પડશે કે દેવતા મરી પરવાર્યા, આથી પણુ જડબુદ્ધિના મનુષ્યો એમને ભૂલી ગયા છે.

યમુનાની બાબી ત્હેના આ ઉત્તરથી સતુષ્ટ થઇ, પરન્તુ યમુનાને મણેા ખેદ થયો કે પોતાને લીધે ઇષ્ટદેવની સગાઓ દ્વારા નિંદા થઇ. પરન્તુ એના હાથમા શુ હતું ? એ તો અચળ શ્રદ્ધાથી ગૌરી-શકરની આરાધના કરતી ગ્હી અને ત્હેમની આગળ પોતાનું હૈયુ ખાલી કરવા લાગી, આ આરાધના યમુના એકલી કરતી નહોતી, ધણું ખર્ચ ત્હેના પત્નિ સગમલાલ પણુ ત્હેની સાથે ગૌરી-શકરની આરાધનામા શામીલ થતા

ધૃત્વરૂપાએ યમુનાએ ત્રીજી વાર ગર્ભ ધારણુ કર્યો અને ફરીથી બધાના ચિત્તમાં આશાનો સચાર થયો આ વખતે આશ્વા નિષ્કુળ ગઇ નહિ આ વખતે યમુના દેવીના ભાષ્યોએ વિચાર કર્યો કે બાળકો ન્હાની જીમરમાજ મરી જાય છે માટે આ વખતે ત્હેના જન્મ પ્રસંગે કોઇ ઉત્સવ નહિ કરતા એ જરા મ્હોટો થગે એટલે ધામધુમ સાથે જલસો કરીશુ, પરન્તુ એ પામર પ્રાણીઓને ક્યા ખબર હતી કે યમુનાનો ત્રીજો બાળક એક એવે દિને જન્મ ધારણુ કરશે કે જન્મકારે ભારત વર્ષના બધા હિન્દુ કુટુંબોમા જન્મોત્સવનો આનંદ મનાવા તો હશે

જે દિવસે ભારતભૂમિનો આર્તનાદ સાબળીને સનાતનધર્મના રક્ષણુ સાડ પુરાણુ પુરૂષોત્તમે અવતાર લીધો હતો, જે દિવસે ભારતવર્ષના શાશ્વતીય ગોવાળો અને અનાથ બાલકોને અપાર હર્ષ થયો હતો, જે દિવસે ધણુ સમયથી શુષ્કાઇ ગયેલો યજ્ઞોનો અગ્નિ ફરીથી પ્રજ્વલિત થયો હતો અને જે દિવસે નિરપરાધી વસુદેવની બેડી પોતાની મેળે તુટી ગઇ હતી, તેજ હિન્દુઓના ચિરસ્મરણીય દિવસે યમુના દેવીના ગર્ભમાથી એક મહાપુરૂષનો જન્મ થયો જેણે ભવિષ્યમા સ્વામી વિશુદ્ધાનંદ તરીકે પ્રસિદ્ધ મેળવી.

સન ૧૭૨૭ શકાબ્દમા જન્માષ્ટમીને દિને બરાબર અર્ધ રાત્રીને સમયે ચન્દ્રમા પોતાના ઉદયથી પૂર્વ દિશાની શેભા વધારી રહ્યો હતો, તે સમયે દક્ષિણ દિશામા આપણા ચરિત્ર નાયકરૂપી વિશુદ્ધચન્દ્રનો ઉદય થયો હતો, એ દિવસે એકલા કલ્યાણી ગામમા જ નહિ પરન્તુ ભારત વર્ષમા સર્વત્ર આનંદોત્સવ થઇ રહ્યો હતો જે કે એ સમયમા ભારતના હિન્દુ રાજ મહારાજાઓ યુદ્ધ વિમુહમા રોકાયેલા હતા તો પણુ જન્માષ્ટમીના ઉત્સવમા કોઇ પણુ પ્રકારની ન્યૂનતા આવી નહોતી

સપ્તસુખરામે બોયુ કે બાળક એવા સમયમા ઉત્પન્ન થયો છે કે જે વખતે પોતાની મેળે જ બધા લોકો ઉત્સવ કરી રહ્યા છે, ત્હારે ત્હેમણે

પણ પોતાનો પૂર્વ સંકલ્પ છોડી દઇને ખૂબ ધામધુમથી જન્મોત્સવ કર્યો અને મનમાં નિશ્ચય કર્યો કે આ બાળક અવશ્ય હોનહાર છે એમનું એ અનુમાન સાચુ નીવડ્યુ એ આગળ ઉપર જણાઈ આવશે.

બાળકના જાતકમાંદિ સરકાર યથાવિધિ કરવામાં આવ્યા અને માતક પિતાએ તહેલુ નામ બસીધર પાડ્યુ, સ્વામી વિશુદ્ધાનંદજીએ આ મસા-રમાં આવીને પ્રથમ બસીધર નામ ધારણ કર્યું.

ત્યારે એક વર્ષના થયા ત્યારે બધાને આજ્ઞા બધાકે કે હવે આ બાળક જરૂર જીવશે પણ એટલામાંજ એક બચકર રોગ એમને લાગુ પડ્યો, જ્યારે લીધે તેમના જીવન માટે સદેહ પડ્યો એ તાણુના રોગથી એકદમ પીડાવા લાગ્યા. આત્માવસ્થામાં એ ધણુ સુંદર હતા. પ્રશસ્ત લલાટ, દીર્ઘ નેત્ર અને સુંદર મુખ જે કોઇ જોતું તે એ બાળકને ફરીથી જોવા અને રમવાની ઇચ્છા કરતું કોઇ એમને જોતુ તો એ બહુ હસતા હતા, એ એક દિવસ એવા હસ્યા કે એમાંથી તાણુનો રોગ ઉત્પન્ન થઇ ગયો, કહ્યા એક વર્ષનું બાળક અને કહ્યા એ બચકર રોગ ! અનેક ઉપાય કરવામાં આવ્યા પણ રોગ મટ્યો નહિ.

એક દિવસ કલ્યાણી નગરીમાં એક પતિવ્રતા ક્ષત્રી રમણી પોતાના પતિની સાથે સતી થતી હતી (એ વખતે સતી થવાનો રિવાજ પ્રચલિત હતો) તેનો પતિ યુદ્ધમાં માર્યો ગયો હતો, સમરક્ષેત્રમાંથી એતુ સ્થળ જ્યારે કલ્યાણીમાં આવી પહોંચ્યુ ત્યારે એ પતિવ્રતાએ સતી થવાની ઇચ્છા પ્રકટ કરી તેને એક બાર વર્ષનો છોકરો પણ જીવતો હતો. કલ્યાણીના વૃદ્ધ અને શાણા મનુષ્યોએ તેને ધણુંએ સ્હમજાવી કે, તુ સતી ન થા, તારા વગર આ પુત્રની સલાજી કોણ લેશે ? વગેરે ધણું કહ્યું પણ તેણે કોઇના ઉપદેશ ઉપર ધ્યાન આપ્યુ નહિ, આખરે કલ્યાણીના વૃદ્ધ નવાબ મોહનાશાહે જાતે સામ, દામ, બેદ, દડથી એને સ્હમજાવી પણ તેના હઃ નિશ્ચય આગળ કાંઈ નહિ વળવાથી લાચાર થઇને બધાએ તેને સતી થવાની રજા આપી. નગરની બહાર એક મોટા મેદાનમાં ચિતા બગડવામાં આવી, હજારો સ્ત્રીપુરુષો હાથમાં ફળ તથા પુષ્પ લઈ સતીની આસપાસ વીંટળાઇને ઉભા રહ્યાં. પતિવ્રતા સ્ત્રીની સ્વર્ગયાત્રા જોવાને માગડાના લોકો દોડતા દોડતા લા આવી રહ્યા હતા એવે સમયે મનુનાદેવીની બાબીએ તેને કહ્યું “ જ્યારે બાળક જીવતા ન હોય એવી સ્ત્રી જો સતીની ચિતા ઉપર પોતાના બાળકને ફેરવી આવે તો સતીના આશીર્વાદથી એ દીર્ઘાયુષી થાય છે, આજ આપણા ગામમાં એક પતિવ્રતા

ત્રી સતી થાય છે, ત્હમે પણ બસીધરને સાથે લઇને પ્હારી સાથે જાવો” બોળાઈની સૂચનાથી પ્રસન્ન થઇને યમુના બાળક પુત્રને લઇને સતીની ચિતા આગળ જઇ પહોંચી, ત્હા આગળ બીજી પણ અનેક સ્ત્રીઓ પેતાના બાળકોને સતીનો આશીર્વાદ અપાવવા આવી હતી.

મધાસમયે સહમરણ પહોંત પ્રમાણે પ્રાણપતિના શબને જોળામા રાખીને એ પતિવ્રતા વિધિપૂર્વક ચિતા ઉપર ભેસી ગઈ. તેના કંઠાર કર્તવ્ય પરામણ્ય પુત્રે સળગતી અગ્નિની ઝાળથી મરણ પામેલા વીર પિતા અને જીવતી વીરમાતાનો અગ્નિસસ્કાર કર્યો. લોકો જયજયકાર કરવા લાગ્યા અને શબ, ધડીઆળ આદિ વાળ વાગવા માંડ્યાં. પત્ર, ફળ, પુષ્પો આદિથી લોકો પતિવ્રતાનું પૂજન કરવા લાગ્યા.

જે સ્ત્રીઓ બાળકોના દીર્ઘાયુષ્યની કામનાથી તેમને ચિતા ઉપર ફેરવી લાવવા ઉભી હતી તેઓ હવે ધણી ઉતાવળથી એ કામ કરવા લાગી. યમુના દેવીએ ધણીએવાર બસીધરને ચિતા ઉપર ફેરવવાનો વિચાર કર્યો પણ શરમને લીધે તેનાથી એ કામ થયું નહિ, તેની મુખમુદ્રા ઉપરથી પતિવ્રતા તેની ઇચ્છા સમજી ગઇ, તેણે પાસે ઉભેલી યમુનાના હાથમાથી બસીધરને લઈ લીધો અને હૃદય સરસો ચાપીને દીર્ઘાયુષી થવાનો આશીર્વાદ આપ્યો, દંતકથા એવી પણ છે કે એ સતીએ એવું પણ કહ્યું હતું કે, ‘ આ બાળક ભવમાત સન્માસી થશે. ’

પતિવ્રતા સતીના આ કાર્યથી લોકો ઘણા આશ્ચર્ય પામ્યા. કારણ કે પોતાના સગા સબધી સર્વેના સ્નેહનો મોહ છોડીને સળગતી ચિતા ઉપર બેઠેલી પતિવ્રતા, એક બાળક ઉપર આવી વિશેષ કૃપા બતાવે એ ખાસ અસાધારણ વાત હતી.

જેતજેતામા અગ્નિ જોરથી સળગી ઉઠ્યો. લોકો ચિતાથી દૂર નહાસી ગયા, પતિવ્રતા હસતી હસતી પતીભોક્ત્રમા ચાલી ગઇ. માખાપનો અગ્નિ સસ્કાર કરીને તેનો પુત્ર પણ બીડની સાથે ધેર વિદાય થયો એ દિવસે કમ્પાણી ગામમાં ધેરધેર એજ વિષયની ચર્ચા થઇ લોકો સતીના ભાગ્યની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા.

યમુનાદેવીના હૃદય ઉપર પણ સતી દર્શનની ધણી ઉંડી અસર થઈ.

૩.

સ્વામી વિશુદ્ધનંદજીના બાલ્યજીવનની અનેક અલૌકિક ઘટનાઓ પ્રચલીત છે, પણ તેમનો અત્રે ઉલ્લેખ ન કરતા, તેમની બાલ્યવસ્થાની એક અનિ પ્રચલિત અને વિદ્વાનો દ્વારા વિશ્વાસ પાત્ર ગણાતી ઘટનાનો જ

હિંમેજ કરીશું, એના ઉપર વિશ્વાસ રાખવો ન રાખવો એ અને વાચકોની સુસંસ્કૃતિ ઉપર હેરાંતીએ છીએ.

ઉપર જણાવી ગયા છીએ કે સ્વામીજી એક વર્ષના હતા ત્યારથી જ એમને તાણુનો રોગ લાગ્યું પડ્યો હતો. એ રોગને લીધે તેમનાં મોત પિતા મામા આદિ સંબંધીઓ અને સ્નેહીઓ ધણા જ દીલગીર રહેતા ધણું પ્રકારનાં ઉપાય કર્યા છતાં પણ રોગ મટ્યો નહીં, ભારે એમને નિશ્ચય થઈ ગયો કે આ બાળકનું જીવન સુરક્ષિત છે, બે ચાર માસમા જ એ કાળનો ભોગ થઈ પડશે. પરંતુ જે દીવસે ચિતા ઉપર બેઠેલી સતીએ તેમને આશીર્વાદ આપ્યો હતો એજ દિવસથી એમની માતા યમુના દેવીની અપ્પા સહુ-વન થઈ, એક તો પુરૂષો કરતા સ્ત્રીઓમાં સ્વભાવથી જ ધર્મ, પ્રેમ અને અહાં વિશેષ હોય છે, તેમા વળી યમુનાનો ધર્મભૂરાજ બીજી સ્ત્રીઓ કરતાં ધણું વિશેષ દૃઢ હતો. એ સાધારણ સ્ત્રીઓની પેઠે ગમે તે ધર્તીગતે અથવા વિશ્વાસથી માની લેતી નહીં, પરંતુ બાળક પાછળ તપાસ કરીને વિચાર પૂર્વક કામ કરતી. વિચાર કરવાથી એને એવું લાગ્યું હતું કે 'જે સ્ત્રી ધર્મપાલનની ખાતર સંસારના બધા સુખનું અને હેવરે પ્રાપ્ત્યસુકાતનું ખલીદાન આપી શકે છે, તે પતીવ્રતાનું વચન કદી મીથ્યા નહીં નીવડે.' એ દીવસથી તેનો પતિવ્રત ધર્મ પણ ઉત્તેજિત થવા લાગ્યો અને પુત્રના રોગની ચિતા કરવાને બદલે સ્વામીની સેવા શુશ્રૂષા કરવામાં વધારે તક્ષીન થઈ ગઈ, એ સતીના દર્શન કર્યા પછી એની ખાતરી થઈ ગઈ કે પતીસેવા એજ સંધ્યા અનેરમની સિદ્ધિનું દ્વાર છે.

બીજી તરફ સ્વામીના રોગની દશા એવી હતી કે, દવા કર્યાથી થોડા દીવસ તો રોગ શમી જતો, પણ પાછો એવા જોરથી ઉથલો ખાતો કે જ્યેષ્ઠ સ્વામીના દેહને અને સગાસબંધીઓના ચિત્તને ધણુંજ કષ્ટ પહોંચતું તેમના મામા સમસુખરામજી રોજ નવા નવા ઉપાય કરતા પણ કાંઈ વળતું નહીં. એ પ્રમાણે તાણુનો રોગ સંકળ કરતા કરતા બસીંધર ત્રણ વર્ષના થયા, માતાને આશા બધાઈ કે હવે પુત્ર બોલવા માંડશે, મીઠી મીઠી વાતો સંભળાવશે, સૌથી પહેલાં 'મામા' 'કાકા' નાં અધુર શબ્દો સંભળાવશે, વગેરે, ભગવાનની દયાથી માતાની એ ઇચ્છા સ્પષ્ટ પૂરી થઈ. ત્રણ વર્ષના રોગગ્રસ્ત બાળકે એક દિવસ અકસ્માત પોતાના શરીર કંઠમાંથી અવાજ કઢાડીને બધાને આનંદિત કરી દીધાં, પરંતુ સૌથી પહેલાં જે શબ્દો તેના મોંમાંથી નીકળ્યા તે સંભળવાની માતાપતી ઇચ્છા હતી તે શબ્દો ઉચ્ચાર્યાં તેથી સર્વેનું આશ્ચર્ય ધણું વધી ગયું.

બાળક બસીધરે પ્રથમ જુદા પુરુષની પેઠે બધાની સન્મુખ ફરીને પૂછ્યું “ મારી ચોપડી ક્યા છે ? ” એ વખતે ધરમાં બધાં બ્રી પુરુષો હાજર હતા, બાળકની આ વાણીથી બધાં ચમકી ઉઠ્યા, કોઇ તેના તરફ ટગર ટગર જોઈ રહ્યું, તો કોઇ બાળકની મરકરી કરવા લાગ્યું. કોઈના મનમાં ભૂતનો વહેમ બરાબો, તો કોઈને એવી ચકા ચપ કે આ બાળક ઉપર કોઈએ જાંતર મતર ક્યું તે, બધાને મનથી આ એક તમાશો થઇ પડ્યો. સૌ પોતપોતાનું ગારા લાગ્યું, બુદ્ધિમાન સખસુખરામ એક પુસ્તક લઇ આવીને બોલ્યા ‘ આ લે તારી ચોપડી, ’ બાળક એક વાર સ્થિર દૃષ્ટિથી પુસ્તકની તરફ જોઇને ચીડાઇ જઇને મામાને કહ્યું “ મારી ચોપડી ક્યાં છે ? ” એ દીવસે તો બાળકની આ ચેષ્ટાથી બધાને આનંદ થયો પણ બીજે દીવસે તેણે એની એ હઠ પકડી, ત્યારે ધરનાં માણસોને લાગ્યું કે, બસીધરને આ વળી નવો રોગ લાગ્યું પડ્યો.

બસીધરની આ હઠની વાત આખા ગામમાં પ્રસરી ગઇ. બધા મરજીમાં આવે તેમ અનુમાન બાંધવા લાગ્યા, હવે તો બસીધર ખાતપીતાં, હસતા રમતા, સર્વદા એજ પૂછ્યા કરતા કે “ મારી ચોપડી ક્યાં છે ? ” સખસુખરામે એ હઠ છોડાવવાને જેટલા પ્રયત્ન કર્યા તેટલા બધા નીબજી નીવડ્યા. બસીધરનો તાણનો રોગ પણ ન મટ્યો અને ‘ મારી ચોપડી ક્યા ? ’ એ પુછવાની તેમની જઠ્ઠ પણ ચોક્કી થઈ નહી.

એક દીવસ સખસુખરામ બાળક બસીધરની જ ચિંતા કરતા કરતા કહ્યા પોતાના ઓરડામાં બેઠા હતા એવામાં દૈવગોએ બસીધર ત્યાં જઈ બોલો મામાના મોમાથી ‘ બસી ક્યારે સાંને થશે, એવા સહસા નીકળી પડેલા ઉઘારોનો ઉત્તર બસીએ આપ્યો “ આપ ચાહશો ત્યારે ”

સખસુખરામે પ્રસન્નતાથી કહ્યું “ હું તો હમણા જ ચાહું છું.

બસીધર—તો કહો કે મારી ચોપડી ક્યાં છે ?

સખસુખરામ—તારી ચોપડીને ચુલામાં નાખ. તું એ કહે કે મારો આ રોગ ક્યારે મટશે ?

બસી—એ ચોપડીને જોયા પછી.

સખસુખ—કઇ ચોપડી ?

બસી—મરી,

સખસુખ—મને શી ખબર કે તારી ચોપડી ક્યાં છે ? તુંજ બતાવ કે એ ક્યાં આગળ મળશે ?

બસી — પશુ કુટીમાં

સખસુખ — કોનો પશુ કુટીમાં ?

એનો કાંઈ ઉત્તર નહીં મળવાથી સખસુખરામે ફરીથી પૂછ્યું કે એ કુટીર ક્યા છે ? — “બોડીવાર પછી બાળકે ઉત્તર આપ્યો ‘રોપી કહાડો’ કૈતુર્કપ્રિય સખસુખરામે બીજા પશુ અનેક પ્રશ્ન કર્યાં પણ તેનો ઉત્તર મળ્યો નહીં, ધણો આશ્ચર્ય કર્યો ત્યારે તેણે રોવા માંડ્યું

એ દીવસથી સખસુખરામની ખાતી થઈ ગઈ કે આ બાળક કોઈ ચોમબટ ચોગીરાજ છે, કેમકે એની વાતો નાદાન બાળકના જેવી નથી પણ વૃદ્ધ પ્રરૂપના જેવી છે, એની કુટીર અને પુસ્તકની વાતમાં જરૂર કાંઈ શ્રુત ભેદ છે પણ એ કુટીર અને પુસ્તક ક્યાં આગળ હશે ? એ વિચારમાં તે વિચારમાં એમણે પોતાના ધરનું માળીયું પણ તપાસી નાખ્યું, પરંતુ પુસ્તકનો કાંઈ પત્તો લાગ્યો નહીં, અને તેમની ચિન્તા વધવા લાગી

કસ્યાણી ગામની ઉત્તર દીક્ષામાં ફસ અગીઆર ગાઉ ઉપર “ઔરત” નામનું ગામ છે ત્યાં કીર્ણા અને મજૂરી નામની બે નદીઓનો સંગમ થાય છે. વૈશાખ માસમાં સંગમમાં સ્નાન કરવા સારૂ દર દેશાવરથી જના-ળુઓ ત્યાં એકઠા થાય છે, વસતઋતુમાં ત્યાંનો દેખાવ જોવા લાયક થાય છે, આ વર્ષે સખસુખરામ પણ કુટુંબની સાથે સંગમમાં સ્નાન કરવા ગયા, સ્નાન વગેરે કરીને તેમણે માનતા માની કે બસીધર સાથે યશી તો પાછા આવતે વર્ષે અમે બધા અત્ર સ્નાન કરવા આવીશું.

એ સ્થાનમાં એક ધણા પ્રતિષ્ઠિત મહાત્મા ચોગીનો આશ્રમ હતો, તેમના દર્શન સારૂ દર દરથી લોકો આવતા હતા, લોકો એમને ચોગાશ્રમના ચોગી, નામથી ઓળખતા હતા

સખસુખરામ પણ સાધુઓના ભક્ત હોવાથી એમના દર્શનાર્થે જવા નીકળ્યા મામાને જતા જેમ બાળક બસીધરે પણ મહાત્માના આશ્રમમાં જવાની હઠ પકડી અને ત્યાં ગયા ત્યારે જ રહ્યા

આશ્રમમાં જતાવારજ એ કાંઈ વિચારવા લાગ્યો અને માણસ જેમ કોઈ બૂલી ગયેલી વાતને સભારી કહાડતો હોય તેવી રીતની ચેષ્ટા કરવા લાગ્યો, કદી તો એ સજળ દષ્ટિથી આશ્રમમાં ચારે તરફ જોતો અને કદી ચોગીરાજના સરળ અને તેજસ્વી મુખનું અવલોકન કરતો અને કદી બે અખિા મીઝી દમને ચોગી પ્રરૂપની પેઠે ખ્યાન ધરવા બેસી જતો, તમામ બોડીવાર પછી મહારાષ્ટ્રને ધ્રુજવા લાગતો, તેવી આવી બાળલીલાઓ થઈ રહ્યા પછી તેણે મામાને કહ્યું “ મહારા રોગને મટાડનારી ચોપડી આ કુટીરમાં છે. એ ચોપડી જોવાથી મહારો રોગ એકદમ મટી જશે ”

મામા સખસુખરામે, મહાના અધિકારી દયાળુ ચોગીરાજની રજા લઇને એક નોકરને મહાની ઉપત્તી મહુલીમા મોકલ્યા અને કહ્યું કે ઉપર કાંઈ પુસ્તક જડે તો શોધી લઈ આવો.

ચોડીવાર પછી એ મનુષ્ય મહુલી ઉપરથી નીચે ઉતર્યો અને ફાટેલા જીના ભગવા વસ્ત્રમા બાંધેલું એક પુસ્તક બધાની સમક્ષ રજુ કર્યું, સખસુખરામના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહીં, એ પુસ્તકને જોતા વારજ બાળક બસીધરની આબમાથી આસુના બે ચાર ટીપા પડ્યા. ચોડીવાર સુધી એ પુસ્તક સાચુ એકી ટશે જોઈ રહ્યા પછી તેમણે મામાને કહ્યું “મામાજી આજથી મારો રોગ અને આપની ચિન્તા એકદમ દૂર થઈ ગયાં.”

આશ્રમના વિદ્વાન ચોગી જે અત્યાર સુધી આ બનાવને બાળવિનોદ ગણીને બે પરવાઈથી ચુપચાપ જોઈ રહ્યા હતા, તે હવે પુસ્તકને જાળખ્યા પછી બાળકનો સંધળો વૃત્તાત સખસુખરામને પૂછવા લાગ્યા.

બાળકની અદ્ભૂત વાર્તા સાંભળ્યા પછી ચોગીરાજે તહેના મામાને કહ્યું “આજ તહમે જે કાંઈ જોયું છે તેથી આપને જેટલું આશ્ચર્ય ઉપજે છે તેટલુંજ મહને પણ ઉપજે છે હવે હું આ આશ્ચર્યકારી ઘટનાનું મૂળ વૃત્તાત તહમને સંભળાવું છું તે સાંભળ્યા પછી તહમારૂં આશ્ચર્ય ઉલટું બધશે. આ પવિત્ર યોગાશ્રમના સ્વામી જહેમની ગાદીની સેવા આજકાલ હું કરી રહ્યો છું તે મહારા ગુરૂંવે બધા પુણ્યપાત્રો સાથે હતા તહેમના તપનો પ્રભાવ સર્વ કાંઈને ગ્રાસીતો છે ત્રણ વર્ષ કરતા થોડાક અધિક સમય ઉપર તહેમણે પાર્થિવ શરીરનો ત્યાગ કરીને આ યોગાશ્રમ સાથેનો સંબંધ દૂર કર્યો છે.

શરીર ત્યાગ કરતા અગાઉ થોડાક વખત પૂર્વે ગુરૂંદેવે મહને પોતાની પાસે બોલાવીને કહ્યું હતું કે, “ઉપર મહુલીમા મહારૂં ગીતાનું પુસ્તક રાખ્યું છે તે લઈ આવ એટલે મહારૂં બધું દુઃખ મરી જશે. એ પુસ્તકને એકવાર મહારી પાસે લાવો એમાજ મહારૂં સર્વસ્વ છે સસારમાથી પાર ઉતરવાનો ઉપાય એમા જ છે.

ગુરૂંદેવની આજ્ઞાનુસાર અમે આખા મહમા શોધી વળ્યા, પણ પુસ્તકનો પત્તો ન ખાધો તેમણે તત્કાળ બતાવેના સંકેતને અમે સમજી શક્યા નહીં, જ્યારે પુસ્તક ન જડ્યું ત્યારે અમે ગુરૂંદેવની પાસે આવીને કહ્યું કે —“અમે આખો મહ શોધી વળ્યા પણ પુસ્તક કંઈ મળ્યું નહિ.” આ સાંભળી ગુરૂના ચુખપર ગ્લાનિ છવાઈ ગઈ. અને દીર્ઘશ્વાસ લેતા મહમા કંઈ શુધ્ધ થઈ ગયો અને ચોડીવારમાજ હમેશને માટે નેત્ર બંધ

હરી હીમાં, નથર ચરીર નષ્ટ થયુ, પરંતુ શરીર ત્યાગ કરતી વખતે તેમણે જે છેલ્લા શ્લોકો કહ્યા હતા, તેને હું દલ્લુ પશુ બૂલી ગયો નથી. કહી બૂલીશ કે કેમ તે પશુ કહી શકું તેમ નથી. તેમનું છેલ્લું વાક્ય એ હતું કે, “હા ! પુસ્તક !”

આજે તમારા આ મહાપુરુષ બાળકમાં અપ્રાપ્ત પુસ્તકમાના દંઢ સંસ્કારને જોઈને મારો નિશ્ચય થયો છે કે, અમારા મહાત્મા ગુરુદેવના એજ પવિત્ર આત્માએ આ શરીર સાથે સંબંધ જોડ્યો છે પૂર્વજન્મે આજ મહાપુરુષ અમારા આ મંડના સ્વામી હતા. તેમાં કાંઈપણ શંકા નથી “અતે મતી સો ગરી” આ વાન કેવળ લોકામાજ પ્રમિદ છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ શાસ્ત્રગરોનો પશુ સિદ્ધાંત છે કે, અતકાળ વખતે જે પુરુષ જે વિષયનું સ્મરણ કરે છે, તેના દંઢ સંસ્કાર નદ્વરુપ જન્મના કારણરુપ છે. જેના ચિત્તનમાં ને પ્રાણ ત્યાગ કરે છે, તે વિષય તેને બીજા જન્મમાં મળ્યા વગર રહેતોજ નથી.

ઠીક, આપનું કંપાણ ચાર. ચતિરાજના મનોરથો સિદ્ધ થાય, તેમનો લાખા વખતનો રોગ નષ્ટ થયો, પશુ હવે અમારો રોગ દુર થાય છે કે કેમ તે જોઈએ છીએ ! હવે આ વિષયમાં શોક, કરવા જેવું નથી જન, તેમને ઘેર લઈ જાવ. પરંતુ યાદ રાખજે કે, “અતે આ બાળક પોતાના પરમપ્રિય ચતિન્દ્ર પયનું અનુસરણ કરશેજ ”

ચોગીનું આ વાક્ય સાંભળીને સર્વ લોક ખુશી થયા માત્ર તેમની માતાને એ ઝગ્ગી દુખ થતું કારણ કે “પુત્ર વધુનું મુખ જોવું દુર્લભ છે” એમ તેમને સમજાયું પરંતુ હવે એક તો નિશ્ચયજ થયો કે પુત્રના આયુષ્યને માટે હવે શંકા નથી આ સુખા સમુદમાં આ ક્ષુદ્ર દુખનો પતો પશુ ન જણાયો કે તે કયા છે

કેટલાક માણસોને ઉપરની હકીકત કવિ કંપના જેવી જણાતી હશે, પશુ તેમ નથી, તે હકીકત સત્ય છે પરમ પ્રતાપી મહાગાજ ભરત કે જેમના નામ ઉપરથી આ દેશનું નામ ‘ભારત’ પડ્યું છે, તેમને મરતી વખતે હરણના બચ્ચાનું સ્મરણ થયું હતું, અને તેથી તેમને બીજા જન્મમાં હરણનો અવતાર લેવો પડ્યો હતો તેવીજ રીતે આ વાત પશુ સત્ય છે. ગત જન્મના દંઢ સંસ્કારો સર્વ પુરુષોના હૃદયમાં પડેલા હોય છે, અને તે સમય આવતા પ્રકટ થાય છે કેટલીક વાનનું આપણને શિક્ષણ પશુ મળ્યું હોતું નથી, જેનું જ્ઞાનપણ હોતું નથી, તેવી ઘણી બાબતોનું જ્ઞાન આપણા

અતઃ કરણુમા અઠસ્માન પ્રકટ થાય છે તે અનેક જન્મના સંસ્કારથી સચ્ચિન થયેલા કર્મના ફલરૂપ છે, અને તેજ નિયમાનુસાર સ્વામીજીને મરતી વખતે પુસ્તક ૫૦ પ્રકટ થયેલી અભિરૂચીથી તેમને ફરી જન્મ ધારણ કરવો પડ્યો હતો.

૪

જ્યારે સ્વામીજીની ઉંમર ચાર વર્ષની થઇ, ત્યારે શ્રીયુગ સગમલા-
ક્ષને ત્યા ખીજ પુત્રનો જન્મ થયો તેમનું નામ અયોદ્યાપ્રસાદ પાડ્યું
મા અને બાપ સરખા ભારથી પુત્રો ઉપર હેન બનાવતા હતા, અને તેમ-
નાથી પોતાના વચ્ચનો વિસ્તાર વધવાની આશા બાધતા હતા. યમુના દેવીને
ખીજ પુત્રનો જન્મ થવાથી અધિક આનંદ તો એને માટે થયો હતો કે
કદી પ્રથમ પુત્ર યોગાશ્રમના યોગીના ભવિષ્ય વાણી અનુસાર જે સન્માસી
થઇ જશે, તો આ પુત્ર ગૃહસ્થ થશે તેથી વચની વૃદ્ધિ થશે તે બિચારીને
ક્યા ખબર હતી કે તેનો યજ્ઞ પ્રનાપ વધારવા પ્રથમ પુત્ર જ કારણ રૂપ
થશે, બીજાં જ વચપર પરાના રક્ષક થશે તેના નામથીજ તેનું નામ
સંસારમા અમર થશે, અને જે અયોદ્યાપ્રસાદથી વચ્ચની વૃદ્ધિ અને કુળના
રક્ષણની આશા રાખે છે, તે પોતાનુંજ રક્ષણ કરી શકશે નહિ. ગમે તેમ
થાય, તોપણ હાવ તો જેવી રીતે અયોદ્યાપ્રસાદના જન્મથી યમુનાના
સુખની વૃદ્ધિ થઇ નેવીજ ખીજ કુટુંબના માયુસોની પણ થઇ પરંતુ
ચેલાજ વખતમા અયોદ્યાપ્રસાદ બાલ્યાવસ્થામાજ કપક જતા રહ્યા કે શુ
થયું, તેનો આજ સુધી કાઢ પતો મળ્યો નહીં સ્વામીજીના મામા સખસુ
ખરામે પાંચ વર્ષના ઉંમરે તેમને વિદ્યાનો આરભ કરાવ્યો, અને તેઓ
કલાશ્રી પાઠશાળામા મરાડી અને ફારસી શીખતા હાગ્યા તેમની વિ-
દ્યાનો પ્રકાશજ એક વખત પડિતવર રાત્રવેન્દ્રાચાર્ય અને મહાત્મા ગૌડ-
સ્વામીજીની અનુકૂળતાના કારણ રૂપ થયો હતો, તેજ મહાત્મા તેમને બા-
ળપણમા પણ શિક્ષક તરીકે મળ્યા હતા, જેના વડે તેમની વિદ્યાનો આ-
રભ થયો હતો તે એક મહારાષ્ટ્ર બ્રાહ્મણ હતા ઉંમર એથી વર્ષની
હો. છતાં પણ તે કર્તવ્ય પાલનમા જીવન કરતા પણ ચક્તા હતા, તેમને
પાઠશાળામાં સર્વે ભટજના ઉપનામથી ઓળખતા હતા.

સ્વામીજી નાનપણથીજ નિર્ભય અને ઉદ્ધત મુકૂતિના બાળક હતા,
અને જેથી પાઠશાળાના મુસલમાન મહેતાજીઓને વારવાર નીચા નમીને
સલામ કરવાની રીતને તે વખોડતા હતા, એથી તેમના પ્રિ મુસલમાન
મહેતાજીઓની અપ્રસન્નતા થવા લાગી તેમની વધુ મક્કા માત્ર ભટજ

ઉપર હતી અને બટજનો પશુ તેમના પ્રતિ વધુ સ્નેહ હતો બીજા મહે-
તાજીઓ જ્યારે બટજને કહેતા કે, “ બશીર તો પોતે સાબજેલી પુરા-
ણની કથાને યાદ રાખે છે, અને બીજા બાળકોને એકાંતમાં લઈ જઈને
તેમને તેનો ઉપદેશ પશુ કરે છે, અને ફારસીનું નિયમિત પણે અધ્યયન
કરતા નથી ” ત્યારે બટજ તેમની પરીક્ષા લેતા અને સર્વ મહેતાજીઓ
તે જોઈને આશ્ચર્ય પામતા કે, જે વિષય તે શીખેના ન હોય તે પોતાની
પ્રખર શુદ્ધિને લીધે ઝટ યાદ કરી લેતા, પાઠશાળાના સંઘના વિદ્વા-
ન યોગીઓમાં તે ઉપરના નખરે આવતા તેમના આ ગુણથી મોહિત થઈને,
બટજ તેમને બશીર ના કહેતા ઉમગથી ‘ સુખર ’ (અર્થાત સામ-
જેલી વાત યાદ રાખનાર) કહી બોલાવતા હતા

નાનપણમાં બાળકો જે શિક્ષણ મહણુ કરે છે, તેને વૃદ્ધ થયા છતાં
પણ બુદ્ધતા નથી અર્થાત બાળકોના મન ઉપર નાનપણમાંથીજ જે સ-
સ્કારોને હાસવવામાં આવે છે, તે હ મેશને માટે તેમનામાં કાયમ રહે છે.
બાળપણમાં પડેલા હૃદય સંસ્કાર ગમે તેવી રીતે શુદ્ધવા જાય કે કોઈ બૂનાવડ
જાય તોપણ તે જતા નથી બાળકનું હૃદય નાનપણમાં કાયા વડા સરખું
છે તેના ઉપર ગમે તેવા લીલા કે ખાડા પાડવામાં આવે છે તો તે પડી
શકે છે. અને તે તેને પકડ્યા પછી પણ કાયમ રહે છે તેવીજ રીતે બાળ-
કના હૃદયમાં નાનપણમાં સારા કે ખોટા જેવા સસ્કારો પાડામાં આવ
છે, તે ગમે તે થાય તો પણ મોટી વયે જતા નથી એનેજ લીધે આપણા
મહર્ષિઓએ નાનપણમાંજ બાળકને ધર્મનું શુદ્ધ આપવાની વ્યવસ્થા
કરી છે એજ કારણથી દેવર્ષિ નારદે, ધ્રુવ, અને પ્રહ્લાદને સર્વથી પ્રથમ
જાગવદ્બક્ષિતો ઉપદેશ આપ્યો હતો કે જેમના તે હૃદય સસ્કારો અનેક
પ્રકારની વિપત્તિઓમાં પણ કાયમ રહ્યા હતા આપણા સ્વામીજી, આ
વખતે બીજા બાળકો જેટલો પરિશ્રમ બાળકમાં કરતા હતા, તેટલો કરતા
નહોતા, તેમનું મન રમવા કુદવામાં અને પુરાણના ઇતિહાસને સાબજવામાં
વધુ ચોટવું હતું. બાળકાના પુસ્તકોમાં તેમનો જોષએ તેટલો ઉત્સાહ નહોતો.
પુરાણની કથા સાબજવાને તે બટજની પાસે વારવાર જતા હતા, અને
તેમને અનેક પ્રકારના પ્રશ્નો પણ કરતા હતા, કદી કદી તો તે એક
કઠિન પ્રશ્નો પૂછતા હતા, કે જેનો ઉત્તર બટજ પણ આપી શકતા નહોતા.
એવટે તેમની અનુસંધાનકારિણી શુદ્ધિની પ્રયત્ન કરીને આશિર્વાદ આપતા
કે, “ વત્સ ! સાચાથ કરવામાં કોઈ તને જીતી શકશે નહી. ” સવત
૧૮૮૫ માં જ્યારે સ્વામીજીની ઉંમર સાત વર્ષની હતી, ત્યારે તેમના

મહાત્મા પિતા સગમલાલજીનો સ્વગવામ થયો. કાળની ગહન ગતિ અનુસાર બંશીધર પિતૃહીન થઇ ગયા. જે પિતાએ પુત્રપ્રાપ્તિને માટે અનેક પ્રકારના દુષ્કર્મને સહન કર્યા હતા, કેટલાય પ્રકારના વ્રત અને જપ કર્યા હતા, તે પિતા પુત્રના પ્રતાપને જોવાને ભાગ્યશાળી ન થયા જે મનમા ને મનમા પુત્ર બંશીધરની શુભ કામના તથા તેના વડે સુખ પ્રાપ્તિની આશા રાખતા હતા, મંગમલાલ પુત્ર સુખથી રહિત થઇ ચાલ્યા ગયા.

પુત્ર સુખનું સૌભાગ્ય કેવળ સગમલાલને પ્રાપ્ત ન થયું એટલું જ નહીં, પરંતુ સસારમા જેમને જેમને પ્રતાપી પુત્રો થયા છે, તે સર્વે તેમની માફક પુત્રના પ્રતાપને જોવાને ભાગ્યશાળી થયા નથી હોતા. મહારાજ દશરથે ભગવાન રામચન્દ્રને માટે શું નહોતું કર્યું ? પરંતુ તેઓ તેમના પ્રતાપને જોઇ શક્યા નહોતા, મહારાજ પાકું જો કહી ચોતાના પાંચ મહાવીર પુત્રોના પ્રતાપને જીવન તો તેમના આનંદનો કંઈ પાર રહોત ખરો કે ? અનેક જપ, તપ કરવાથી “ શંકરાચાર્ય ” જેવા પુત્રને મેળવ્યા છતાં પણ ‘ શીવચુર ’ તેમનો પ્રતાપ જોવાને ભાગ્યશાળી થયા નહોતા. અશ્વહિષ્ણુ ત્રિધાતાની લીલા બહુ વિચિત્ર છે તેની જ કૃતિથી સગમલાલનો સર્વ લોક સાથેનો સંબંધ છુટી ગયો. પતિવ્રતા યમુના દેવીની પતિદેવની સાથે જ ચિતારોહણ કરવાની ઇચ્છા હતી (આ વખતે સતિ થવાનો રીવાજ હતો,) આ વાત સગમલાલ પ્રથમથી જ જાણતા હતા, તેથી તેમણે મરતી વખતે યમુનાને પાસે બેસાડીને કહ્યું કે,—

“ પ્રિય આજે આપણે છેવટનો મેળાપ છે. આજસુધી તે મારી સર્વ આજ્ઞાનું પાલન કર્યું છે, તો આજે એક છેલ્લી આજ્ઞાનું પાલન કરાંશું ? યમુનાએ હા કહ્યા પછી તેમણે પાકું કહ્યું કે, “ સ્ત્રીનો પરમધર્મ પતિની આજ્ઞાનું પાલન કરવું એજ છે સ્ત્રીને માટે જીવતાંજ મનને મારીને રહેવું, અને મૃત પતિની આજ્ઞાનું પાલન કરવું એ જેવું કઠિન કાર્ય છે. તેવું કઠિન કાર્ય ચિતામા બળીને મરવું એ નથી, દેવી ! તું ચિતારોહણ કરીને મારી સહચારિની થવા ઇચ્છે છે, એથી મને પણ બહોળા હર્ષ છે, જ્યાં તારા જેવી પતિવ્રતા સ્ત્રી ન હોય, ત્યાં સ્વર્ગ પણ નકામુંજ છે, પરંતુ પુત્ર નાનો છે, એ બહુજ મોટું દુષ્કર્મ છે, આપણા પત્ની તેનું લાલન પાલન કાળું કરશે ! જેથી મારી એવી આજ્ઞા છે કે તારે સતિ થવાના સંસ્કરણે છાડી દેવો, પાકું પતિન કુંતા દેવીની માફક પુત્રનું પાલન કરીને પતિવ્રત ધર્મને પાળજે ” જો કે યમુનાને માટે આ આજ્ઞા બહુજ કઠોર હતી, તે પતિવ્રત ધર્મને બરોળગ પાળતી હતી, તે જાણતી હતી કે,

અી પુરુષોનો સંબંધ હમેશને માટે છે પુરુષનું યત્ન થયા પછી સ્ત્રીનું જીવન બ્યર્થ છે તથાપિ તેણે પતિની અતિમ આત્માનું જીવતા સુધી પાલન કર્યું અને પતિ વિયોગરૂપી અસહ્ય અગ્નિમા જીવતા જ બળવાનો સ્વિકાર કર્યો સખવાનો સુદર શબ્દગાર વિધવાના મલિન વેશમાં બદલાઈ ગયો તેને વિશ્વાસ વૈભવ વિગેરે સર્વ સુખ સ્વપ્ન તુલ્ય થઈ ગયું ચંદ્રમા વિનાની અધારી રાત્રિની જેની દશા બદલાઈ જાય છે, તેવીજ પ્રાણપતિ વિનાની પતિવ્રતા સ્ત્રીની બદલાઈ ગઈ થોડાજ દિવસમા પતિ વિયોગથી યમુનાનું રૂપ બદલાઈ ગયું, અને જેતાં ઓળખી શકાય તેવું પણ ન રહ્યું, તે જેમ તેમ કરીને જીવન ગાળવા લાગી, તે પોતાને માટે જીવતી નહોતી પરંતુ પોતાના સ્વર્ગવાસી પતિને માટે જીવતી હતી તે ભોજન કરતી તો તે પણ માત્ર શરીર ટકાવી રાખવાને માટે જ કરતી તે પ્રતિદિન અન્નપાત કરતી હતી આ પ્રમાણે કષ્ટમા તેને અધિક દિવસો કાઢવા એ કઠિન થઈ પડ્યું જળ વિનાનું માછલું ફેટલો વખત જીવી શકે ? તેણે યથાય રીતે પતિની આત્મા પાલન કર્યું ત્રણ વર્ષ પછી ન્યારે સ્વામી વિશુદ્ધનંદજીની હિમ્મત અગ્નિઆર વર્ષની થઈ ત્યારે ભોજનને બરોસે મૂકી પોતાના પિતૃ-હીન પુત્રને માતૃહીન કરીને તેપણ ચાલતી થઈ યમુનાના સ્વર્ગવાસથી બીજીધર માળાપ વગરના બાળક જેવા થઈ ગયા. જેના યત્ન અને આકરથી બીજીધરને પિતાનું મરણ સાંભળતું નહોતું તે દયામયી જનનીનું પણ આજે મૃત્યુ થઈ ગયું આજ સુધી રડતું એ શુ તે તે જાણતા નહોતા તે માતાના વિયોગથી રડતા શિષ્યા

સ્વામીજી વારંવાર કહ્યા કરતા હતા કે, મને જેટલા મારા મામા મામી લાડ લડાવતા હતા, તેટલાં માળાપ લડાવતા નહી, મારા બાપ મારી સાથે ધણુંજ થોડું બોલતા હતા, ગમે તો તેમનો સ્વભાવ જ થોડું બોલવાનો હોય, કે પછી કુટુંબીયોના દેખતા શરમાતા હોય, ગમે તેમ હોય હું પણ તેમને બોલાવતો નહી, તેમના મરણ વખતે મને રડતું આવ્યું નહોતું, પણ મારી માતાના મરવાથી મને ધણુંજ દુઃખ થયું જો કે મારે જોઈએ તે સર્વ વસ્તુઓ મારી મામીજ મને લાવી આપતી હતી અને તેમને પોતાની સાથેજ ખવરાવી પીવરાવી છિડેરતી હતી. તથાપિ, માતા તે માતાજ મારી માના મરવાથી મને કેટલાક દિવસ તો ખાવાનું પણ ન લાગ્યું, પિન્ડ દાન વખતે માઈ હૃદય ધણુંજ દ્રવિત થયું હતું, મને ન્યારે ખુબ રડતું આવતું તે વખતે મારા મામા અને મમજીવતા, પણ તેથી માઈ મન સાત ન થતું. એક દિવસ મારા મામાએ મને પૂછ્યું કે, “ બીજી તું કેમ રડે છે ? તને

“શી વાતનું કુખ છે ?” “ મેં કશું કે મને કશી વાતનું કુખ નથી. પરંતુ હવે હું મા કહી કોને બોલાવીશ ? મને બેટા કહીને કાણ બોલાવશે ?” મામા કહે, અમે છીએ “ અને પછી તારે થું કુખ છે. ” પરંતુ હૃદયના કુખને ગુપ્ત રાખી શક્યા નહીં, આખમાથી ચોધાર આસુ ખરવા લાગ્યા. ”

મામાપના મરી જવાથી મામા મામીએ તેમને જરાપણુ ઓછુ આવવા ન દીધું, એ તેમની સાથે ધણોજ સ્નેહ રાખ્યા. એથી તેમણે તેમને બણાવવાનો આમહ પણુ છોડી દીધો પ્રથમ જે બણવા માટે ધમકાવવામા આવતા તે પણુ બધ કયું, જે ઇચ્છા થતી તે તુરત મામા પુરી પાડતા. ૧૩ વર્ષની ઉમ્મર થઇ એટલે ફારસી લખવા વાચવાનું છોડી દઇ સ્વામીજીએ કુસ્તી કરવી ડડપીલવા, પટા ખેલવા અને થોડેસ્વારી કરવી વીગેરે સૈનિક તાલીમમા મન જોડ્યું, આ વખતે તેમનો મરાઠી અને ફારસીમા સારો અભ્યાસ થતો ગયો હતો. આઠ વર્ષની ઉમ્મરે જ્યારે તેમને જાનાઇ દીધું હતું ત્યારે બટજીએ તેમને માત્ર મન્ખ્યા બણાવી હતી પ્રાથમિક કથાઓ અને ઐતિહાસિક વાતોમા તેમના હૃદય ઉપર સારો પ્રભાવ પડ્યો હતો ભગવદ્ભક્ત મુન, પ્રહ્લાદ વિગેરેની કથા અને પુણ્ય-શ્લોક નળ, યુધિષ્ઠિર વીગેરે રાજ્યોમા ઇતિહાસ તે ધણોજ સ્નેહથી સાબળતા હતા.

આપણે પહેલા જણાવ્યું છે કે, સ્વામીજીના મામા સળસુખરામ કલ્યાણીના નવાળા મુમતા જીવમુલક (લોક પ્રસિદ્ધ મોહનાશાક) ને ત્યા એક પ્રતિષ્ઠિત અમતદારના પદ ઉપર હતા નવાગની તેમના ઉપર ધણી જ કૃપા હતી એ કૃપાનું કારણ સળસુખરામનું શૌભાગ્ય હતું, એટલું જ નહીં, પરંતુ તેમની કાર્ય કુશળતા એ પણ મુખ્ય કારણ હતું કહે છે કે, એક વખત હૈદરાબાદના નિઝામ ફેટવાક કારણથી ત્યાના નવાગ ઉપર અપ્રસન્ન થયા હતા, અને પ્રસિદ્ધ વિદરના કિશ્તીમા તેમને પુરી મુક્યા હતા તે વખતે મોહનશાહની પાસે નવાળના હિતેવિચારો સંદેશ તેમને તેમણે અમે તેમ કરીને પણ પહોંચાડ્યો હતો, અને તેના ઉત્તર કલ્યાણીમા પેચા-દીને પ્રભુભક્ત સળસુખરામે પોતાના કર્તવ્યને જાગર્યું હતું નવાળ ઉપર જ્યારે નિઝામ પ્રસન્ન થયા અને તેમણે કલ્યાણીમા પાછા આદીએ ખેસાડ્યા ત્યારે તે સળસુખરામના આ ઉપકારને જુલ્યા નહોતા, તેમણે તેમને માન-પૂર્વક પોતાના કિશ્તેદાર બનાવ્યા હતા, આ વખતે પહેલા જેવો કશ્ચિત્તમા ઉપદ્રવ નહોતો, બાજીરાવના પ્રતાપથી જ્ઞાતી ફેલાઇ હતી અને પીંઠારા લોકો પણ અંગ્રેજી રાજ્યની જવાનામા ભયમ થઇ ગયા હતા, છતાં પણ

આ વખત કરતા તે વખતે બધું જ ફેરફાર હતો. સર્વ ટેકા વચોની માફક જ સ્ત્રોતને પારણ કરીને ફરતા હતા મરવા મારવાથી ડરતા નહોતા એથી પટા ખેલવા, સ્ત્રામ ચલાવવા અને ધોડેસ્વાર થવું એ તે વખતના લોકોને આવશ્યક સમજાતું હતું. મહાપુરૂષો જાણતા હતા કે કલિયુગમાં વીર્ય રક્ષાને માટે યોગવિદ્યાના ઉપાય કરતાં કુસ્તી વા બ્યાયામનો અભ્યાસ કરવો એજ સર્વોત્તમ અને સમયાનુકૂળ છે. એથી વખતને અનુસાર સ્વામીજી પણ આ વખતે બળ અને શક્તિ વધારનાર આ માર્ગના અનુયાયી થયા હતા.

કલ્યાણીના નવાખને પોતાના બાઈના એ પુત્રો હતા, તેમની ઉંમર પણ સ્વામીજીના જેટલીજ હતી, તેમને ધોડેસ્વારનો ખ્યાલ શોખ હતો, સખ સુખરામે સ્વામીજીનો તેમની સાથે પરીચય કરાવ્યો હતો, તે સર્વે સાથે જાણતા, સાથે રમતા, તથા સાથે સવાર થઈ સેલ કરવા જતા હતા, જો કે તે નવાખના પુત્રો હતા, અને આ બાઈજીના પુત્ર હતા. તેમની બેરબરી કરવી એ જૂલ ગણ્યામ, છતાં પણ બાલસ્વભાવની, સુતજાતા અને સરજાતા લીધે તેમનામાંપરસ્પર માટ મૈત્રિ અને રનેહ બધાયો હતો બાળકોના ઉદયમાં સ્વર્ગીય ભાવ રહે છે. તેમનામાં મૂર્તિમાન પ્રેમ હોય છે નાના મોટાનો ભાવ હોતો નથી તેમને નીચ અને ઉચ્ચ સર્વે સરખા જ છે,

ધ્રુવ જે પોતાનામાં અને ઉત્તમમાં બેઠ સમજતા હોત તો ઉતાનપાદના ખોળામાં ન બેસત, ઈરિદ દ્રોણ જે રાજકુમાર કુપરને પોતાના સમક્ષ ન જાણતા હોત તો અશ્વત્થામાને માટે ગાય લાવવા ન જાત, અને જે નિર્ધન સુદામા, લક્ષ્મિપતિ શ્રીકૃષ્ણ અને પોતાનામાં નાના મોટાનો બેઠ જીવત, તો તેમને મિત્ર કહેવાનું સાહસ ન કરત, બાળકપણના આ અવિત્ર ભાવનું અત સુધી પાલન કરનાર માત્ર કાંઈ વિરલ મહાપુરૂષો જ હોય છે નાનપણમાં નિર્ધન મિત્રોને મિત્ર કહી બોલાવનાર અને તેમની કુખ ઈરિદોને ફર કરનાર માત્ર મહાપુરૂષો જ હોય છે સસાર સબળે સ્વાર્થ પરાયણ છે. મનુષ્યો જેમ જેમ મોટા થતા જાય છે, તેમ તેમ તેમના ઉદાર વિચારો સંકોચાતા જાય છે, અને તે જતે દહાડે અહમરના યુતળા તુલ્ય બની જાય છે.

૫

સ્વામીજીનું કેદ થવું.

એકજ વખતે વરસાદનાં ટીપાં જુદી જુદી જગ્યાએ પડવાથી જુદા જુદા પ્રકારના યુજીને પેદા કરે છે એકજ પ્રકારનાં બી હોય છે પણ જ-

મીનના ગુણોપને લીધે જુદી જુદી જાતના ફળને પ્રમદાવે છે સ્વામી વિ-
શુદ્ધાનંદ અને બંને નવામળદા જે કે એક સાથે કળાકૌશલ્યનું જ્ઞાન મેળ-
વતા હતા અને શિક્ષણ આપનાર પણ પોતાના કાર્યમાં નિપુણ હતા છતાં
સ્વામીજી પોતાની શુદ્ધિવૈભવથી બચ્ચાજ જલ્દીથી શિષ્યગુનો મર્મ સમજ
જતા હતા ત્યારે નવામળદા ધણે યત્ન કરતા છતાં પણ તેમના જેટલું
જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકતા નહોતા. તેમને જેટલો સ્વામીજીની શુદ્ધિની પ્રખ-
રતાનો ખેદ થતો હતો, તેટલો પોતાની શુદ્ધિની દુર્બળતા માટે થતો નહોતો
અત્રી પરીક્ષા વખતે સ્વામીજીનું નિશ્ચાન જેમ લક્ષ્ય સ્થાનને ચુકતું નહિ
તેવીજ રીતે થોડોડની વખતે તેમનો સાધારણ થોડો પણ નવામળદાના
કિમતી થોડાની આગળ નીકળી જતો કોટ કે ખાંધને કુદી જવું એ એક
સાધારણ વાન હતી પણ ખેલવામાં તેમજ તીરબાજીમાં પણ પોને નિપુણ
અર્ધ ગયા હતા તેમની આ નિપુણતા તેમના અરોબીયા મિત્ર નવામળદા
બખરહુસેનના દ્રેષને પાત્ર થઇ પડી, મને તેમ કરીને પણ વિશુદ્ધાનંદને
હલકા પાડવાનો તેના વિચાર થયો અને તેમના હિદ્દો જેવા લાખો
પારકી સમ્પત્તિના ઉત્કર્ષથી હલકા મનુષ્યોને દુખ ઉત્પન્ન થાય છે, આવા
ધણી દુષ્ટિતા જીવ્યાપ આવે છે, તેણે પોતાના મોટા ભાઇ મેહદીહુસેનને
પણ પોતાના પક્ષમાં લેવાને પ્રયત્ન કર્યો, પણ ગુચુગ્રાહી મેહદીહુસેન તેના
અનર્થ ભરેલા વિચારમાં સમ્મત થયો નહીં. એટલુંજ નહીં, પણ તેને
કપકા આપવામાં પણ તેણે કસર રાખી નહિ મેહદીહુસેન, સ્વામીના ગુ-
ણોનું હમેશા સમાન કરતો હતો, અને સ્વામીજીને પોતાના મિત્ર તરીકે
સમજતો હતો પરંતુ બખરહુસેનનું આચરણ એથી વિપરિત હતું

આ વખતે નવાખને તેના એક મિત્રે એક મોટો અને સુંદર અરખી
થોડો ભેટમાં આપ્યો કે જેનું મૂલ્ય પાંચ હજાર રૂપીયા કરતા પણ વધુ
હતું જેનાર લોકો તેના સૌદર્ભ અને ગુણોની પ્રશંસા કરતા હતા. નવાખે
તેના ઉપર સવાર થઇ પોતાના મનની ઉમેદ પાર પાડવાનું વિચાર્યું, પરંતુ
અશ્વની અપળતા અને તોફાન જોઇને તેને લાગ્યું કે વખતે પાડી નાખે,
માટે પ્રથમ તેને ચાલુક મચારને સોપી સીવો કરાવ્યા પછીજ ખેસતું તેથી
તે થોડાને આશુક સવારને સોપ્યો

ઇનામની લાલસાથી આશુકસવાર બધાં તેનાપર સ્વાર થયો ત્યાં તો
તે પવન વેગથી ઢોડ્યો અને પોતાના સવારને એક ખાડામાં જઈને નાખી
દીધો પણ તેના સારા નસીમે તે જીવતો રહ્યો. થોડાને સ્વામી વિશુદ્ધા-
નંદજીની સહાપતાથી પકકવામાં આવ્યો જ્યારે આશુક સવાર થોડા ઉપર
સવાર થયો હતો ત્યારે, કૌતુકપ્રીય સ્વામી વિશુદ્ધાનંદજી પણ અચ્ચાદ

મધ તેની પાછળ ગયા હતા. તેમણે આજીક સવારને કહ્યું, મિયાં, જરા ઘોડો મને આપો, પછી જીવો કે તેવું તોફાન મટે છે કે નહીં ? હું તેને હમણાં એક ચક્કર ફેરવીનેજ પાણી પાણી બનાવી દઉં છું. આજીક સવારે હા કહ્યું કે તરત સ્વામીજી ઘોડાની પીઠપર ચઢી બેઠા, નવાબખાનદા બખર હુસેન તેવામા ત્યાં આવ્યો અને જોયું તો બશીધર નવા ઘોડાને ચક્કરમાં ફેરવ્યા કરે છે. તે તોફાની ઘોડો જે પહેલાં પોતાના વેગની આગળ વાલુના વેગને પણ તુચ્છ સમજતો હતો અને સારામા સારા સવારને પણ પીઠપર ઠકવા દેતો નહોતો તે બંસીધરનો ઇસારો ચતાજ ભાડાડના પુતળાની માફક નાચી રહ્યા હતા. આ જોઇ બખરહુસેનને ઇર્ષા ઉત્પન્ન થઇ, અને નવાબ સાહેબના સવારીના ઘોડાપર એક સામાન્ય હિંદુને સવાર થયેલો જોતા તે સહન કરી શક્યો નહિ.

કાણુ જાણતું હતું કે આ બનાવ સ્વામીજીના જીવન વિશેષ ઘટના બની જશે ? કાણુ જાણતું હતું કે ઘોડાપર સવાર થવું એજ બશીધરના જગત્પ્રસિદ્ધ સંન્યાસના કારણુ રૂપ થઇ પડશે ? કાણુ જાણતું હતું કે બાળક ધ્રુવનો તિરસ્કારજ તેને ઉચ્ચાધિકાર પ્રાપ્ત કરાવશે ? કાણુ જાણતું હતું કે દ્રોપદીનું હસવું એ મહાભારતના ઘોર યુદ્ધના કારણુરૂપ થઇ પડશે ? કાણુ વિચાર્યું હતું કે નિરપરાધ બ્રાહ્મણ—પ્રાસદ્ધ મીમાસક કુમારિલભટ્ટ કે જેમણે વૈદિક ધર્મને ઐશ્વરીના હાથમાથી બચાવ્યો છે (એક દિવસ તે છુપાવેશમાં મૌખિકોની સાથે એકલાજ શાસ્ત્રાર્થ કરી રહ્યા હતા, પોતાની તીવ્ર યુક્તિયોથી પ્રાતવાદિયોની યુક્તિ જાણીને છિન્ન બિન્ન કરી દીધી શાસ્ત્રાર્થમાં કુમારિલને પરાજિત કરવા અસંભવિત જણાયાથી તેમણે તેમને ઉપરથી નીચે ઢંકેલી દીધા. તે સમજતા હતા કે આટલા ઉંચા મહેલપરથી પાડી નાખવાથી કુમારિલ મરી જશે. પરંતુ ભગવાનની દયાથી કુમારિલ જીવતા રહ્યા તેમને ગળડાવી દીધા એજ વૈદિક ધર્મના અમ્યુત્યાનના હેતુ રૂપ બનશે ? કાણુ જાણતું હતું કે અનાથ રઘુનાથ (પ્રસિદ્ધ નૈયાયિક પડિત રઘુનાથ શિરોમણિ એક દુર્દશાગ્રસ્ત વિધવા બ્રાહ્મણીના યુત્ર હતા, તેમના પિતા તેમનું મુખ જોવાને પણ ભાગ્યશાળી થયા નહોતા તેમની માતા બીજા માગી લાવીને ગમે તેમ કરી સુજરાન ચલાવતી હતી એક દિવસ માતાએ કહ્યું કે બેટા, પાઠશાળાના વિદ્યાર્થીની પાસેથી દેવતા માગી લાવો. પાંચ વર્ષના બાળક રઘુનાથે એ પૂછ્યું નહિ કે અગ્નિ કેવા પાત્રમાં લાવું. ત્યાં વિદ્યાર્થીએ કહ્યું કે, દેવતા શામાં લઇ જશો ? ત્યારે ચોટીવાર વિચાર કર્યા પછી તેમની વિલસણ પ્રતિભાએ તેમને જ-

જીવ્યું કે હાથમા રેતની પોચ ભરી તે ઉપર દેવતા લેવાથી કંઠાશે નહીં, પાઠશાળાના અધ્યાપક તેમની આવી ચતુરાઈ જોઈને તેમને પોતાની પાસે રાખી લીધા અને એવા પાડત બનાવ્યા કે તેમના વડે ન્યાય સાક્ષે એક નવું શરીર ધારણ કરી દીધું, તે દેવતા માત્રે જ ન્યાયશાસ્ત્રના શ્રદ્ધામણ દીપ્તે ફરી પ્રદીપ્ત કરવાના કારણે રૂપ થશે ? આજ પ્રકારે મહા-પુરુષોના જીવન ચરિત્રમા સાધારણ બનાવજ તેમના અસાધારણતામા વિશેષ કારણે રૂપ થાય છે. એજ વાત સ્વામી વિશુદ્ધાનંદજીના જીવન ચરિત્રમા પણ જણાઈ આવે છે

અમ્બવિદ્યામાં નિપજી સ્વામીજીએ ઘોડાને ખુબ ચક્કર ફેરવ્યા તેના શરીરમાથી જ્યાં પરસેવાના ઝેરે ઝેળ છુટ્યા કે તેનો અપજતા જવા માડી અને તોફાન બધ પડ્યું જ્યારે તેમને લાગ્યું કે હવે ઘોડો તોફાન કરશે નહીં ભારે તેને ચાલુક સવારને સોપી દીધો તે પછી ચાલુક સવાર તેને નવાખ સાહેબની અમ્બશાળામા લઈ ગયો, અને તેનો સેવા ચાકરી કરી ખાસ દાણો પણ ખવરાવ્યો પરંતુ અકસ્માત રાત્રે ઘોડો મંદિત થયો અને ઘોડીજ વારમા તે મરી ગયો ઘોડો મરી જવાથી નવાખ સાહેબને બહુ જ દુઃખ થયું તેમણે તપાસ કરી કે તે શાથી મરી ગયો ? તેમા કોઈએ કહ્યું કે તેને કાઈ ઝેરી જનાવર કરડ્યું હશે. કોઈએ કહ્યું કે જગલી ધા-સમા કોઈ ઝેરી છોડ ખાવામા આવ્યો હશે, કોઈએ કહ્યું કે તેમા ચાલુક સવારનો દોષ હશે, પણ ઉંચટે બખરડુસેને કહ્યું કે સમજો, દોષ બશીવરનો છે તપાસ કરતા જણાયું કે તેનાપર બશીવરજ સવાર થઈને તેને ખુબ ચક્કર ફેરવતા હતા, સત્યવાદી બશીવરને બોલાવી તેમને પૂછતા તેમણે તે વાત કબુલ કરી, પણ કહ્યું કે ઘેડો મરી જવાનો દોષ મારે માથે નથી, જો ઘોડો દાણોપાણી ન લીધું હોત તો કદાચિત કુ દોષિત ઠરત પણ જ્યારે તેણે દાણો પાણી બરાબર લીધો છે અને માડા સુધી સાંજે હતો, છતાં અકસ્માત તેનું મરણ થયું તેમા મને અપરાધી ઠરાવવો એ બૂઠ છે સ્વા-મીજીની આ વાત ઉપર ધ્યાન આપવામા ન આવ્યું અને બખરડુસેનના આગ્રહથી તેમને અપરાધી ઠરાવી, હાથમા હાથકડી નાખીને કેદીની માફક જેલમા પુરી દીધા

આ વખતે સ્વામીજીના મામા સમસુખરામ ઘેર નહોતા પણ કોઈ સરકારી કામને માટે હૈદરાબાદ ગયા હતા બશીવરને કેદખાનામા પુરી દેવાની જુદા નવાખ મોહનાસાહની ઈચ્છા નહોતી, પણ ઘોડો ભય બતાવી તેમને પછીથી છોડી દેવાની ઈચ્છા હતી. પણ બખરડુસેને તેમને

છોડ્યા નહીં અને તે જ્યાં સુધી તેમના મામા ઘેર આવ્યા નહીં, ત્યાં સુધી બસીધર હજી દેહમાં જ છે તે વાત નવાળ સાહેબના જાણવનાર પશુ ન આવી. સ્વામિજી નવાબને પોતાના મુરબ્બી સમજતા હતા. બખ્તર-કુસેન અને પોતે એકજ પ્રકારના મનુષ્ય છે એમ એ જાણતા હતા. પશુ આ બનાવથી તેમનાં નેત્ર ઉઘડ્યા અને સમજવામાં આવ્યું કે, રાજપુત્ર અને પ્રજામાં એક મોટો ભેદ છે, જે સ્નેહમાં પશ્ચપાત છે, જ્યાં આ પ્રકારની જીદાઇ છે ત્યાં સ્નેહ નથી, સસારમાં સર્વ લોક સ્વાર્થપરાયણ છે. તેમનો સ્નેહ સ્વાર્થથી ભરેલો છે, જ્યાં સુધી સ્વાર્થ છે ત્યાં સુધીજ પ્રેમ છે એવા પ્રેમિયોની પ્રીતમાં ફસાવું એ હુદિમાનવ કામ નથી.

આખા દીવસના બુખ્યા સ્વામિજી જેમ જેમ પોતાની દયા ઉપર ખશાત્તાપ કરતા હતા તેમ તેમ તેમની મર્મવેદના વધતી જતી હતી તેમની દૃષ્ટિમાં સસારનો ત્યાગ કરી અને એક માત્ર જગત્પ્રધરના જ ચરણાર્વિંદની સેવા કરવી એજ ચોખ્ખું જણાયું આ વખતે દુન, પ્રહ્લાદ વિગેરેના પૌરાણિક ઉપાખ્યાન કે જે તેમણે ભટજી પાસેથી ધણીવાર સાંભળ્યા હતાં. તે યાદ આવ્યા. અને તેથી તેમના ગમરાયેલા મનને ધણીજ ધીરજ આવી.

બીજે દીવસે સમસુખરામે આવીને તેમને છોડાવ્યા. નવાળ સાહેબે આ બનાવ બનવાથી દીવગીરી જણાવી. બખરકુસેન ધણેજ શરમાયો. પશુ આ કૃત્રિમ શિષ્ટાચારથી સ્વામિજીના મનમાં કાંઈપણ સતોષ થયો નહીં, સમસુખરામને પશુ આથી ધણો ખેદ થયો, પશુ સતોષ માન્યા સિવાય છુટકાજ નહોતો.

સ્વામિજી દેહમાંથી છુટા થઈને પોતાને ઘેર જ્યાં ભટજીને ઘેર ગયા. પશુ તે મળ્યા નહીં. તેજ દીવસે વૃદ્ધ મહાત્મા ભટજીએ અચાનક દેહ ત્યાગ કર્યો હતો. ભટજીના મરણથી તેમને ધણો જ ખેદ થયો તેમને પોતાના બાપના મરવાથી જેટલું નહોતું લાગ્યું તેટલું પોતાના કૃપાગુ શિષ્ય કેના મરવાથી લાગી આવ્યું અને ચાંધાર આસુ જવા લાગ્યા.

કલ્યાણીમાં તેમના મકાનથી થોડે દૂર એક “ મહાદેવ વાવડી ” હતી વાવ ઉપર મહાદેવજીનું મંદીર હતું, એથી તેનું નામ મહાદેવ વાવડી પડ્યું હતું. તેનું પાણી ઉત્તમ હતું આજીઆજીના રહેણીની ડાચાથી તપાતો દેખાવ મનોહર લાગતો હતો, ભટજીના સ્થાન પરથી સ્વામિજી ત્યાં ગયા જે કે તે આખા દીવસ અને રાતના બુખ્યા અને તરસ્યા હતા, અને તેમને ઘેર લઈ જવાને સમસુખરામે ધણો આગ્રહ કર્યો, પરંતુ વિષાદાગ્રે તેમનો એ મનોરથ પૂર્ણ ન કર્યો, વાવડી પર આવીને પોતે સ્નાન કર્યું અને પોતાના અંતરે હૃદયને શીતળ કર્યું.

આ વખતે ત્રણ ચાર ઘડી રાત ગઇ હતી શીતલ, મદ વ્યને સુગ-
ધિત વાયુ આ વખતે સ્વામી વિશુદ્ધાનંદ સ્થિર દૃષ્ટિથી એક તરફ વૃક્ષની
ઘડીમા કાંઈક જોઇ રહ્યા હતા થોડી વારે તેમને જણાય કે જેમના પાસે
માત્ર ટૌપીન એકલુ જ હતું તેવા એક હુજુર સંન્યાસી ગાતા
ગાતા તેમના તરફ આવવા લાગ્યા આ ગીતને તે ધ્યાનપૂર્વક સાભ-
ળવા લાગ્યા —

હરિસે હગા રહો રે ભાઈ,

તેરી બનત, બનત બન ભાઈ,—હરિસે०

દાશત દુનિયા માલ ખમના, બનીયા જૈલ ચરાઇ,

એક વાતસે દડા પડ ગયા, જોજ ખખર ના પાઇ, હરિસે०

ખારી ભદિત કરે ઘટ બીતર, છોડ કપટ ચતુરાઇ,

સેવા બંધન અરૂ અધિનતા, સહજ મિલે રઘૂરાઈ હરિસે०

પ્રશીધર સંન્યાસીનું ભજન સાંભળી મત્ર મુગ્ધવત્ તેમના તરફ જોઇ
રહ્યા હતા તેમના પવિત્ર હૃદયમા નવાબના આચરણ અને ભટકના મર-
ણથી જે વિચારો દિલ્લેજ થયા હતા તે આ અવધુત સાધુના દર્શનથી વધુ
પૂજ થયા જ્યારે તેમણે જ્યુ કે આ મહાત્માની પાસે કાંઈ પણ શરીરને
હિપયોગી સાધન નહોતું, કે તેમનો કોઈ સગી કે સોખતી નહોતું છતાં
પણ તે સસારી મનુષ્યો કરતા હુજુર અને સતોષી જણાય છે 'અહા,
તેમનો આનંદ કેવો હશે' આમ પ્રશીધર તે અવધુતની પાસે ગયા અને
તેમને જઈ ભદિત ભાવથી પ્રણામ કર્યા

તે સાધુએ ભગવાનનું નામ દષ્ટ આશિર્વાદ આપ્યો અને કહ્યું કે,
કહો, કયા આહતે હો ?

પ્રશીધર-સંન્યાસ

પ્રશીધરના મુખમાથી સંન્યાસનું નામ સાંભળી સાધુને ધણુજ આશ્ચર્ય
થયું અને તેમણે કેટલોક વખત તેમના સામું જોઇને કહ્યું કે, 'યુવાવ-
રમામે સંન્યાસ લેનેકી ઇચ્છા કયો હુઇ ?

પ્રશીધર-સસારિક દુખો જોઇને

સાધુ—સંન્યાસ લેકર બી સસારસે ભાગ કર કહા જાવો ?

પ્રશીધર-ત્યારે શું કરવું ? આપ બતાવો કે સસારના દુખ અને
કલેશ શી રીતે દૂર થઇ શકે ?

સાધુ-વાસના ક્ષયસે,

પ્રશીધર—વાસનાનો ક્ષય શી રીતે થાય ?

સાધુ—બ્રહ્મજ્ઞાન સે

બશીધર—બ્રહ્મજ્ઞાન શી રીતે મેળવવું ?

સાધુ—ભગવાનકી પ્રસન્નતા સે

બશીધર—ભગવાન શી રીતે પ્રસન્ન થાય ?

સાધુ—સત્કર્મસે,

બશીધર—તેને માટે કયા સત્કર્મનું અનુષ્ઠાન કરવું જોઈએ ?

બશીધરજીની જીઘાસા જોઈને મહાત્માએ પ્રગ્ન ન થઈને કહ્યું કે, “ વત્સ ! અબી તુમ સંન્યાસકે અધિકારો નહીં હોએ હો. યદ્યપિ તુમહારો આ કૃતિસે તુમહારે બ્રહ્મચારી હોનેમે મુઝે કેસી પ્રકારકા સપેહ નહીં હૈ, કિન્તુ વિધિપૂર્વક બ્રહ્મચારી મહાશય કરી ઔર ગુરુકુલમે વાસ કર જાતક વેદાદિ શાસ્ત્રો કા અધ્યયન ન કર્યા જાય, તબતક બ્રહ્મશયુ ઇતર આશ્રમકા અધિકારી નહીં હો સકતા, બ્રહ્મશયુકા પરમ તપ વેદાધ્યયન હૈ, ઉસીમે ભગવાન પ્રસન્ન હોને હૈ, ઉનકા અવનાર બી વણાશ્રમ ધર્મકી રક્ષા હી કે જિયે હોતા હૈ ”

આ પ્રકાર તે મહાત્મા ઉપદેશ દેઇ થોડી વાર ઉભા રહ્યા અને ધણી હેનધી બશીધરના નેત્રો સાચું જોઇ તેમણે પોતાનો હાથ તેમને માથે મૂકીને કહ્યું,—

“ હો અમ મૈ જાતા હુ. દેખના, આજ તુમસે કહા હૈ, ઉસે બૂલના અત. ફિર બી મૈ તુમહે નાસિકે ઔર હરદાર મે યથા સમય મિલુંગા. મગલમય તુમહારી મગલ કામના પરિપૂર્ણ કરેગે ”

“ હર હર મહાદેવ ”ના પ્વનિથી દિશા ગાજી રહી અને જો જોતામા તે મહાપુરુષ અતર્ધ્યાન થઇ ગયા આમ જોજોતામા તે કયા ચાલ્યા ગયા તે કાંઈ સમજવામા ન આવ્યું. તે મહાત્મા વૈષ્ણવ હતા કે શૈવ, દ્વેડી હતા કે પરમહંસ, કયા સપ્રદાયના હતા તેનો કાંઈ નિશ્ચય ન થઇ શક્યો.

બશીધરજીની મામી, બશીધરને નવાબ સાહેબે કેદ કર્યાના અપમાનને લીધે તે ઘેર આવ્યા નહી તે જાણી ધણીજ ગભરાઇ ગઇ, અને વખતે તે બારેબાર કોપના માર્ગો કાંઈ નાશી ન જાય તે માટે પાછા સમસુખરામને તથા બીજા માણસોને તેમને શોધી લાવવા મોકલ્યા.

સમસુખરામ તેમને શોધતા બશીધર જ્યાં આ આશ્રમકારક બનાવના વિચારમા ગરક થઇ ગયા હતા ત્યાં આવી પહોંચ્યા. બશીધરને ચિતામગ્ન જોઇ સમસુખરામને દુઃખ થયું. તેમણે તેમને કહ્યું, બશી ! અહીં શું કરે છે ? આલ ઘેર, જમવાનો વખત થયો છે

સપ્તમુખશમનુ આવું કહેવું માલગી બીજીધર પ્રસન્નતાપૂર્વક તેમની સાથે ઘેર ગયા. ઘેર આવી રોજની માફક પ્રસન્ન ચિત્તે જમ્યા, અને સર્વની આમળ થોડાની બનેલી દકીકત કહી સલાજાવી અને પોતે નિર્દોષ હતા તે સિદ્ધ કરી બતાવ્યું તેમ છતાં પણ નવાબના પ્રતિ ક્રોધ કે ખેદ ન બતાવ્યો. પરંતુ તેમણે પ્રમત્ર આવતા કહ્યું કે “ મને નવાબ સાહેબના વર્તનથી ખેદ મતો નથી પણ બટજના મરણ સમાચાર માલગીને ખેદ થાય છે સસારનો સપ્તમ અનિલ છે. એક દિવસ પહેલાં જે મને પુત્ર તુલ્ય ગણીને સ્નેહથી બજાવતા હતા, અને પિતાની માફક મને ઉપદેશ આપ્યા કરતા હતા, તે ભક્તિ ભાજન દેવોપમ અધ્યાપક બટજ હાલ ક્યા ગયા ? મામા ! શું કોઈ મરી ગયેલા માણસો પાછા પોતાના મનુષ્યોને મળી શકતા હશે ? બે હું આજ રવગ મા જઈ શકત તો જરૂર ત્યાં જઈને બટજનાં દર્શન કરત અને સાથે મારા માતાપિતા ..”

આ સાધારણ વાત કરતા એકલા બીજીધરનું જ હૃદય ભરાઈ આવ્યું. એમ નહીં પણ સાથે સાથે તેમના મામા, મામી પણ વ્યાકુલ થઈ ગયા. કેટલીક વાર તો બિદકુલ નિસ્તબ્ધતા છવાઈ રહી કોઈના મોંમાંથી કોઈ ન નીકળ્યું થોડી વારે તેમણે દીર્ઘશ્વાસ લઈ બીજી વાતનો પ્રમત્ર કહ્યો. બીજીધરે પણ તેમા મન પરીવ્યું. આમ આમોદપ્રમોદમા અધીર રાત નીતી ગઈ અહા ! કોઈએ પણ ન જાણ્યું કે બીજીધરની આ પ્રસન્નતા અને આમોદપ્રમોદ એ સર્વ શાળથી ભરેલા છે. જીવતા દીવાના દુષ્ટિક પ્રકાશની માફક આ ચમત્કાર પણ ક્ષણસ્વાયી છે, આ સર્વ કૌશલ્યતા તેમને જુલાવામા નાખનાર છે, જેણે એક વાર પણ માતાપિતાને આજ સુધી સલામો નહોતા, તે આજ શા માટે તેમના દર્શનને માટે વ્યાકુળ થઈ રહ્યા છે, તેનો કોઈએ વિચાર કર્યો

બીજીધરની સાથે હસતા હમતા સપ્તમુખશમનુ સુતા હતા. તેમને શું અબર કે બીજીધરનું આજનું હસવું તે હેવટનું હસવું હતું અને જીવતા સુધી પછી તેમના દર્શન થવાના નથી. એક દેસ અને એક કાલમા જીવતા રહેવા છતાં પણ આ જન્મમા તો ફરી બીજીધરને જોવા નહીં પામે, સૂર્ય ઉદય થવા છતાં પણ નેત્રો ઉપડતા પ્રકાશને રથાને સર્વત્ર અધકાર છવાઈ જશે ?

બીજીધર સર્વને માઠ નિદ્રામા સુતેલા જોઈ ધીરે ધીરે પથારીમાંથી ઉઠ્યા, અને બધે તપાસ કરી તો કોઈ જાગતુ નહોતુ. એટલે તેમણે પોતાના કપડાં ઉતારી એક કોપીન માત્ર ધારણ કરીને સદાને માટે તે ઘેરથી

બહાર નીકળી પડ્યા. જે કલ્યાણીમાં જન્મ થયો હતો, ત્યાં માતા પિતાના ખોળામાં બાલ્યજીવન ગાળ્યું હતું, ત્યાં માતા માગીની છાયામાં સુખથી વૈતન પદ મેળવ્યું હતું અને જેના સિવાય બીજો કાંઈ તેમનું મન ચોટતું નહોતું. આજે તે દ્વર્ગાદિપિંગરોચસો જન્મ જૂમિનો પરીત્યાગ કરતાં, તેમને રક્ષુ ન આપ્યું, ખેદ ન થયો કે દુઃખ ન થયું કેવળ પ્રસુતવર્ગ નિસ્તરુજ નગરીમાંથી બહાર નીકળી સ્થિર દૃષ્ટિથી કેટલીક વાર તે તરફ જોઈ રહ્યા અને કાંઈક વિચાર કરવા લાગ્યા. તે પછી, શિખાસુતધર કૌપીન માત્રને ધારણ કરી મંશીધર, એકલા કલ્યાણીથી ઉત્તર તરફ આવી નીકળ્યા.

૭

સ્વામીજીનું વેદાધ્યયન.

સવાર થતા જ્યારે સબસુખરામના ધરના ઉઠ્યા ને જોયું કે બીજીધર નથી, ત્યારે સર્વ ગભરાઈ ગયા સબસુખરામે પહેલાં તો જાણ્યું કે કંઈ આમતેમ સુધ ગયો હશે પણ જ્યારે તેમના પહેરવાના વસ્ત્ર પણ ખુટી હોય તેમના તેમ ભરવેલા હતા ત્યારે તેમના દુખની સીમા રહી નહી. તે સમજ્યા કે ખરે કાંઈ દાળમાં કાળું છે કંઈ તેણે કાલના દુખથી નહી કુલે તો નહી કયોં હોય ? કંઈ રોપને લીધે જન્મ જૂમિનો ત્યાગ કરી કંઈ આવ્યો તો નહી ગયો હોય ? સબસુખરામ વીજેરે સર્વ ધરના માણસોએ યુખ મલીન મણિહીન સર્પની માફક નિસ્રાસા નાખરા માડ્યા અને તેની આંખી વાહરડા વિનાની ગાયની માફક વ્યાકુલ થઈ ગઈ હતી, સબસુખરામે વચ્ચે જોયા તો તેને પહેરવાના સર્વ કપડા હતા. તેને તપાસતા તેમને એક પત્ર મળી આવ્યો કે જે બીજીધરે ધેરથી જતી વખતે લખી અને મૂક્યો હતો તે પત્રમાં આ પ્રમાણે લખ્યું હતું.

“ મામા !

“ જે પ્રકારે હું આ ધરમાં ખાલી હાથે એક દીવસ આવ્યો હતો. તેજ પ્રકારે આજ ખાલી હાથે જઈ છું. આપ મારી ચિતા ન કરશો. કેમકે વિશ્વજન સર્વના રક્ષક છે ! સારમાં જે આવે છે તે સર્વ લોકોને જીવુજ પડે છે. આપ મારી શોધ ન કરશો હું જે માર્ગનો ધણેજ મોટો વિસ્તાર છે. અને જે માર્ગે ગયેલા ફરી પાડો આવતો નથી. તેવા માર્ગે જઈ છું, આશા છે કે મારા જવાથી આપ અપ્રસન્ન નહીજ થાવ.”

પત્ર વાંચતા છતાં પણ સહેલ દર ન થયો. મમતાને લીધે સબસુખરામે બધે તપાસ કરાવી પણ કંઈ પત્તો ન મળ્યો. પરંતુ દસ પદર દીવસ

પછી એક પ્રતિષ્ઠિત મનુષ્યે કહ્યું કે, “ મને બીજીધર રસ્તામાં ‘મળ્યા હતા’ મેં પૂછ્યું કે કયા બાવ હો, તો તેણે કહ્યું કે, ઉત્તર દેશમાં જન્મને બાલ-જીવેને કરવાનું જે કાર્ય છે તે કરીશ બ્રહ્મચારી થઈને ‘વેદવેદાંતનું’ અભ્યાસ કરી અને સંન્યાસી થઈશ. સસારમાં ફસાવાથી શો લાભ છે ? ” આ સંદેશો કહેનાર સ્વામીજીના મિત્રજ હતા તેમનું નામ ‘ માનકે પ્રભુ ’ હતું આ સાબળી ધરના માણસોને તે જીવતા જ છે એમ લાગ્યું, અને જીવતા હશે તો ફરી મળશે એવી આશા બધાં, અને નિશ્ચય થયો કે બીજીધર આનંદમાં છે તે બાણવા ગયા છે, માટે કાર્ષિયિંતા નથી ખખર મળતાં સમજવાને બોલાવી લાવીશું.

સ્વામીજી કલ્યાણીથી નીકળી પતિત પાવની મોઢાવરીના તટપર નાસિક ત્રમા પહોંચ્યા જ્યાં સસ્કૃતના મોટા મોટા વિદ્વાનો હતા માર્ગમાં તેમને ધણું કષ્ટ પડ્યું. પણ તે ગભરાયા નહિ. કેમકે, “ **કાર્યં વા લાઘવેષ, શરીરં વા પાતચેચ** ” એ એક તેનો સુખ મત્ર હતો.

આ વખતે સ્વામીજીની ઉંમર સત્તર વર્ષની હતી છતાં તેમનું સુંદર સુડોલ અને બલિષ્ઠ શરીર જોઈને લોકો તેમને પચ્ચીસ વર્ષના જીવાન સમજતા હતા. આજ કાલ હૈદ્રાબાદથી મનુષ્યને નાસિક જવું એ કાંઈ બહુ દુર નથી રહેતું, તાર કે સીધી સડક પણ નહોતી તે સિવાય તે વખતે મારફાડની બીક રહેતી હતી આ વખતે ઇ સ ૧૮૩૯ ની સાલ હતી. તે વખતે ભારતવર્ષના ગવર્નર જનરલ તરીકે લોર્ડ આર્કલૅન્ડ હતા અને પ્રતિ-દિન અંગ્રેજી રાજ્યનો વિસ્તાર થઈ રહ્યો હતો.

આ વખતે સ્વામીજીનું એકાકી નાસિક ક્ષેત્ર સુધી જવું એ કાંઈ સા-ધારણ વાત નહોતી. જે આજ સુધી કંઈ પણ એકલા ગયા નહોતા તે પુરૂષ આજે પોતાના દૃઢ વ્રતને લીધે નદી, નદ, પર્વતોને ભેદી ધારેલા સ્થળે પહોંચી ગયા આ વખતે નાસિક ક્ષેત્રમાં પણ કાંઈક વિલક્ષણતા હતી ત્યાં પંડિત સ્વામી જેવા અનેક વિદ્વાનો વિદ્યાનુ દાન કરી રહ્યા હતા.

સક્રમાં અગ્નિહોત્રના પવિત્ર ધુમાડાથી આકાશમંડલ આગ્નિહોત્ર અને સુમધિત થઈ રહ્યું હતું, તેજ પ્રકારે ત્યાંના વનસ્પતિો બ્રહ્મચારિત્રોના વેદ જ્ઞાનથી ગુણવર્ધ થઈ રહી હતી, અને તેથી તે વખતે દક્ષિણમાં નાસિકને કાશી તુલ્ય સમજવામાં આવતું હતું.

પંડિત સ્વામીરાજ પ્રસિદ્ધ યતિરાજ ગૌડસ્વામી છે, તેજ મહા પુરૂષના વિશુદ્ધાનંદ જેવા અનેક વિદ્વાન શિષ્યો હતા, તેમનું ગુરુઓ પાડેલું

નામ સ્વામી તારક બ્રહ્માનંદ સરસ્વતી હતું, પરંતુ એ વખતે દક્ષિણ દેશના સન્ધ્યાસીઓમાં તેમના જોવા બીજા પડિત નહોતા. જેથી તેમને સર્વે તો 'પડિત સ્વામી' ના ઉપનામથી ઓલાવતા હતા. સ્વામી વિશુદ્ધાનંદજીએ તે વખતે તેમની પાસે ન બાણુતા ગૃહસ્થ વિદ્વાન પાસેથી વિધિ પૂર્વક બ્રહ્મચર્ય દિક્ષા મહત્ત્વ કરી વેદ બાણુવા લાભા. ત્રણ વર્ષ સુધી નાસિકમાં રહી 'સહિતા' વિગેરેને કહસ્થ કરીને પછી વ્યાકરણમાં મન જોડ્યું,

૮

સ્વામીજીને ઝેર દેવું.

બ્રહ્મચારી બ્રહ્મધરજીની સર્વથી પ્રથમ અવધુત મહાત્માના ઉપદેશથી વિદ્યાભ્યસનમાં પ્રવૃત્તિ થઇ હતી વિદ્યાને માટે તે વિદ્યાનું ઉપાજન કરવા લાગ્યા નહોતા, પણ શાંતિને માટે તેમને આ ચત્ન હતો. વિદ્યોપાજન કરી ધનોપાજન કરવાનો વિચાર તો તેમને સ્વપ્ને પણ નહોતો. કેમકે ધન અને ધનવાન પુરુષોને તે હિત્તતા નહોતા. બાસ્ત્યાવસ્થામાં અધ્યયનના આરંભમાં પાઠ મોઢે કરવો એ જોડેલો સહેલો છે, તેટલો જ તેને અર્થ સમજવો એ કઠિન છે. સ્વામીજીએ સહિતાને કહસ્થ કર્યા પછી અષ્ટાધ્યાયી અને અમરકોશને પણ મોઢે કર્યા હતા, તેમને વ્યાકરણશાસ્ત્ર બાણુવાની ધણી ઉત્ક્રાં હતી. જો કે દક્ષિણમાં વૈયાકરણાદિનો અભાવ નહોતો, તથાપિ દક્ષિણ કરતા વ્યાકરણાદિ અર્થશાસ્ત્રોમાં ઉત્તરદેશ સર્વદા ઉત્તમ હોય છે, જેથી વિશુદ્ધાનંદજી પણ તે તરફ ધ્યાન ગયું. તેમણે પોતાના સહપાઠિયોને કહ્યું કે "આજ કાલ બાણુનારને ઉત્તરમાં જોડેલી અનુકુળતા મળી શકે છે, તેટલી બીજે મળતી નથી જે રીતે આ દેશના વેપારીઓ તમા થોડો વખત જઈ આવ્યા પછી વેપારમાંથી ધણું ધન એકઠું કરીને અહીં લાવી શકે છે. તેવી રીતે અહિંના વિદ્યાર્થીઓ તમા જાનને થોડા જ વખતમાં મહાન વિદ્વાન થઇ શકે છે. જેથી વિદ્વાન થવું હોય તેમણે તો મારી સાથે ઉત્તર તરફ આવવું જોઈએ આ પ્રમાણે સ્વામીજીએ ધણા વિદ્યાર્થીઓને સમજાવ્યા પણ થોડા તેમની સાથે જવા તૈયાર થયું નહિ. અને તેમને પણ ત્યાં જવાનું ના કહ્યું અને કહ્યું કે ક્યાં નાસિક અને ક્યાં કાશી! ધણેજ બચકર રસ્તો છે તેમાં કયું કાચમાંથી બચવું એ ધણું જ મુશ્કેલીનું કામ છે. ધણા મુસાફરો તે રસ્તે શુભ થઇ જાય છે અને તેમને ક્યાં મારી નાખ્યા તેના પણ પતો મળી આવતો નથી. આવું કહેવા છતાં પણ વિશુદ્ધાનંદને કાંઈ બચ થયો નહિ,

એક દિવસ એક જગ્યાએ બેઠા બેઠા તે કાશીએ જવું કે ન જવું એ સંબંધી વિચારમાં વ્યાકુલ થઇ રહ્યા હતા કે, શું કરવું એવામાં અકસ્માત કાષ્ઠનો અવાજ સાંભળામાં આવ્યો, તેથી તેમની સત્રળી ચિતા જતી રહી આખોમાં આંસુ ભરાઇ ગયા હતા પ્રેમથી ઉછળવા માંડ્યું. અને પોતે પોતાને જુલો ગયા, આ શબ્દ બીજે કાષ્ઠ નહોતો. પણ પોને પહેલાં સાંભળેલો “ હર હર શંકર મહાદેવ. ” નો હતો.

સ્વામીજીના ભક્તિપૂર્ણ હૃદયે, આ શબ્દ સાંભળીને જ નજીવી લીધું હતું કે તે શબ્દ તે પરમહસનો મધુર સ્વર છે, પણ જ્યારે તે પરમહસજીની પાસે ગયા અને તેમને જોતાજ તે ઝાળખી ગયા ત્યારે તે પોને ધણાજ પ્રસન્ન થઇને, પોતાને ભાગ્યશાળી માનતા લાગ્યા પરમહસ તેમને જોઇ હસિત વદને બોલ્યા, “ વત્સ ? અફેલે આયે જૈાર અફેલે જાએજે શીર સાથ કિસિકા હોના હૈ ? જો કુછ કરના હો કરો, અમ મહા હરના જીવિત નહીં . . . .”

પરમહસ સ્વામી જે પ્રકારે “ હર હર મહાદેવ ! ” કહેના કહેના આવ્યા હતા તેજ રીતે તે ચાલ્યા ગયા પ્રથમવાર જ્યારે તેમના દર્શન વિશુદ્ધાનજીને થયા હતા ત્યારે તે તેમની સાથે વધુ વાતચિત કરી શક્યા નહોતા. તેથી પરમહસજી કહેવું છે ! કયા સમ્પ્રદાયના છે ? તેમનું નામ શું છે ? અને તે કયા રહે છે વિગેરે હકિકત જાણવાની આ વખતે ખશીજી જીજ્ઞાસા હતી, પરંતુ જ્યાં સુધી તે તેમના પાસે ઉભા હતા ત્યાં સુધી તો આ વાતો તેમને સાંભળી નહિ, અને જ્યારે સાંભળી ત્યારે તો પરમહસજી ચાલ્યા ગયા.

નાસિકથી મુસાફરો જૈાર માળાદ જતા હતા તેમની સાથે વિશુદ્ધાનજી પણ પ્રયાણનો આરંભ કર્યો તેમણે તેમની સાથે સાથે કેટલાક ગાઉ સુધી મુસાફરી કરી, પણ કેટલેક દુર ગયા પછી તે મુસાફરોને શકા ઉત્પન્ન થઇ કે આ કાષ્ઠ હોના બાતમીદાર તો નહિ હોય ! એમ ધારી તેમને પોતાની સાથે આવવાની મના કરી દીધી જેથી સ્વામીજી એકલા પડ્યા. તેથી તેમણે દૈવતાભાદથી છ માઇલ ઉપર આવેલા ઇલોરાના પ્લોરાના માર્ગમાં ૮૫૦ ફુટ ઉંચા પહાડના પાટપર કે જ્યાં ઇલોરાનું જન્મપ્રસિદ્ધ મંદિર પહાડમાં કાતરીને બનાવેલું છે, તે જોની કારીગરી જોવાને થયું દુરના લોકો આવ્યા કરે છે ત્યાં જવાનો વિચાર કર્યો.

જ્યારે તે ઇલોરાથી દૈવતાભાદ તરફ જતા હતા ત્યારે એકજ દિવ-

સમા ઝોરગાખાઈ પહોંચ્યા અને ત્યાંથી આમળ જતા હતા, તેવામા રસ્તા-
માજ તેમને તાવ આવ્યો. જેથી શરતામાજ એક ખડેર મળી આવ્યું ત્યાં
તે ત્રણ દિવસ સુધી તાવે ફૂટતા પડી રહ્યા. જ્યારે ત્રીજે દિવસે જરા તાવ
હિતર્યો ત્યારે ધીમે ધીમે પાસેના નાળામાથી પાણી બાતી અને પીકું પથ્થ
ખાવાનું કાંઈ મળ્યું નહિ.

એક દિવસ સપ્તાકાળે બે હિંદુ યુસાફરો આવ્યા તે સ્વભાવે સીધા
અને સરળ જણાતા હતા. તેમણે ત્યાં આવી તે ખડેરમા રસોઈ બનાવી
અને ખાઈ લીધું અને થોડું ધણું ખાવાનું સ્વામીજીને પણ આપ્યું. આ
પ્રકારે ત્રણ દિવસના કડાકા પછી કાંઈક ખાવાનું મળવાથી સ્વામીજી ખુશી
થયા અને કાંઈપણ વિચાર કે પરપૂછ કર્યા વગર ખાઈ લીધું આ વખતે
તે શું જાણે કે ખોરાકમા ઝેર ભેળવેલું હતું ? અને આ બધા જણાતાં
માણસો ઠગ હશે ? કે જો સ્વામીજીને પૈસાવાળા સમજીને અહીં આવ્યા
હતા. પણ સ્વામીજીની પાસે તો કાંઈ પૈસા ટકા નહોતા, પણ બાણવાનાં
પુરતક, ઝોઢવા પાથરવાનાં વસ્ત્ર, અને એક બે વાસણ હતા, જેથી તેમને
કાંઈ ભય રાખવાનું કારણ નહોતું. પણ આ બંને ઠગો તો ધારતા હતા
કે આજકાલ કેટલાકે મોટા મોટા પૈસાવાળા માણસો માર્ગમા ઇંગોના
ભયથી, બહાચારી કે સન્માસિયોના રૂપમા પોતાના માણસોની સાથે માલ-
મતા એક ગામથી બીજે ગામ મોકલે છે કારણ કે તેમને નિર્ધન સમ-
જીને તેમનું કોઈ નામ દેવું નથી. આ બહાચારી પણ તેમાનો એક હશે,
અને આ પુસ્તકોની પોટલીમા પણ કંઈને કંઈ દરદાગીના મળી આવશેજ.

ઝેર પેટમા જતા સ્વામીજીનો કંઈ સુકાવા લાગ્યો, આજો બધ ઘણું
અર્ધ, રોગો બેચાવા મારી, આટલું જતા પણ તે ઇંગોને તૃપ્તિ ન થઈ. તેમણે
એક દોરડાથી તેમના હાથ પગ બાંધીને મોમા કુચો માર્યો, અને વસેો
તથા પુસ્તકોની પોટલીમા મિલકત છે એમ સમજી, તે લઈને ચાલતા ગયા.
નિઃસંદેહ સ્વામીજીના પુસ્તકોમા ધન છુપાયેલું હતું, પણ તે એવું ધન
નહોતું કે જેને કાંઈ ઇગ કે ચોર ગ્રહણ કરી શકે તે તો વિચિત્ર ધન હતું
કે જેની કુચી હમેશા સ્વામીજીની પાસે જ રહેતી હતી. વિલાધન એવું
નથી કે તેને કાંઈ અનધિકારી ગ્રહણ કરી શકે, ઇગ લોકો તો પોતાના
વિચાર પ્રમાણે સ્વામીજીને મારીને ચાલ્યા ગયા, પણ દેવની મતિ ન્યારી છે.
જ્યારે તેમને જ્ઞાન આવ્યું, ત્યારે તેમણે પોતાને એક સુદર સ્થાનમા કોમળ
જુઆમાં સુતેલા દીસ.

વિશુદ્ધાનદે આખો ઉઘાડી તો ખરી, પણ ચોડીયારે બધ કરી દીધી. અને વિચારવા લાગ્યા કે આ સર્વ સુખ સ્વપ્ન છે. માટે જ્યાં સુધી ટકી રહે ત્યાં સુધી ઠીક છે હાલ તો તારું પણ નથી કે પેટમાં પણ કાંઈ બાધિ જણાતો નથી. પણ જ્યારે કાંઈના બોલાવવાનો અવાજ તેમના સામળવામાં આવ્યો ત્યારે તેમને સંદેહ પડ્યો, આખો ઉઘાડીને જોયું તો પોતાની પાસે એ પુરૂષોને બેઠેલા જોયા કે જે તેમના દુષ્કર્મને માટે ચિંતા કરી રહ્યા હતા તેમાં એક યુવાન હતો અને બીજો વૃદ્ધ હતો યુવાનનો સૈનિકના જેવો અને વૃદ્ધનો પડિતના જેવો દેખાવ હતો. તેમના સામું સ્વામીજી ધણીયાર જોઈ રહ્યા, પણ ઝોળખરામાં ન આવ્યા તે પ્રથમ દિવસની વાત યાદ આવતા તે ગભરાઈ ગયા અને ડગોનું સર્વ કામ તેમણે જોયું હતું અને બોલવાની શક્તિ નહોતી તોપણ તેમની વાતો તેમણે માંજળી હતી જેથી તેમણે ધાર્યું કે શું તે ડગ તો મને અહીં લાવ્યા નહિ હોય ? માણસ તો સારા જણાય છે. ડગ હોય એવું લાગતું નથી, ત્યારે તે કાણુ હશે ? એમ કહી પના કરવા લાગ્યા વળી કેટલીકવારે આખો ઉઘાડી અને પૂછ્યું કે “હું કયા છું ? અહીં મને કાણુ લાવ્યું ? અને આપ કાણુ છો ?”

આ સાંભળી યુવક પ્રેમથી કહ્યું હતું કે, “આપ દૈવતાપાદમાં છો. આ મારું મકાન છે હું અહીંનો પટેલ છું અને આ અમારા વૈભવ છે. આજ ત્રણ દિવસ થયા ધણેરાના માર્ગમાં એક લુંટ થઈ હતી અહીં રાત્રે લુટારાઓ મુસાફરોનો માલ લુટીને નાસી ગયાની ખબર મળતાજ અહીંના અમલદારે મને કેટલાક સવારોને લઈને તેમને પકડવા માટે મોકલ્યો. લુટારાઓ લુટ કરીને આજુબાજુના ખડેરોમાં છુપાઈ જાય છે, એવા ખ્યાલથી હું જે ખડેરમાં આપ હતા ત્યાં ગયો અને જોયું તો એ માણસો હાથમાં કાષ્ઠિક લઈને તે ખડેરમાંથી નિકળીને નાસતા દોડ્યા તેમને જીમ મારીને મે કહ્યું કે, જો તમે તમારું બહુ ધન્યતા હો તો ઉભા રહો, પણ તેમણે મારું કહેવું માન્યું નહિ જેથી અમે ગોળી ચલાવી જેથી તે બંને જણ મરણ પામ્યા મરતી વખતે એક ડગે અમને કહ્યું કે, “એ ખડેરમાં એક બહા-ચારી પડ્યો છે કે જેને અમે ઝેર દીધું છે, તેને ખચાવો.” આમ કહેતા કહેતા તો તેનો જીવ ચાલતો થયો તેથી ઉતાવળે ઉતાવળે અમે તે ખડે-રમાં ગયા તો આપને તરફડતા જોયા. આપ બચશો એવી અમને આશા ન લાગી. કારણ કે મરતી વખતે માણસને જે ચિન્હો જણાય છે, તે સર્વે ચિન્હો આપને થતાં જણાયા. તોપણ ધંધર ઉપર ભરોસો રાખી અમે આપને અહીં લઈકી લાવ્યા, અને આ ગૈદરાજની દવા કરાવી કે જેથી તમને હાલ

જ્ઞાતિ છે. કેટલીક વખત હાલટી અને ઝાડા કરાવી પછી આપને એવી દવા આપી કે જેથી ઝેરની સર્વ અસર જતી રહી ત્રણ દિવસે આજ અમને લાગ્યું કે અમારી મહેનત સફળ થઈ છે અને આપનો જીવ બચી ગયો છે એક બહાચારી બાહાણના પ્રાણને બચાવ્યો છે એથી વધુ આનંદની વાત અમારે માટે બીજી કંઈ હોઈ શકે ? આપના પુસ્તકો અને વસ્ત્ર સર્વ અહીં મૂક્યા છે હવે આપ ધરને આપના ધરતુલ્ય આ સમજી અને અહીંજ રહો હવે કોઈ પણ જાતનો ભય નથી

૮

ફેરી પ્રયાણ

ખટેશ્વરુ નામ ગંગાધર હતું, તે જાતે ક્ષત્રીય અને સ્વધર્મનિષ્ઠ હતો તે ગૌબાહાણની સેવા અને રક્ષા કરવાને માટે ધણીજ પ્રીતિ ધરાવતો હતો સ્વામીજીને તે વખતે મૃત્યુ પાશમાં ફસાયેલા જોષ તે ધણોજ દુષ્પિત થયો હતો અને તેમને હાલ આરામ થયેલો જોષ તેમના આનંદની કાંઈ સીમા રહી નહોતી હાલ તેમની ઉમ્મર ત્રીસ વર્ષ કરતા વધુ નહોતી સ્ત્રી મરી ગઈ હતી પણ બીજીવાર લગ્ન કર્યું નહોતું પ્રથમ સ્ત્રીને બે સતાન હતા એક પુત્ર અને એક કન્યા તે પોતાની જુદી માતા સાથે પોતાના બાળકોનું પ્યારથી પાલન કરતો હતો, બીજી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરવાથી રખેને બાળકોને દુખ આવે, એ વિચારથી તે બાળકવત્સલ પિતા બીજી વાર લગ્ન કરતો નહોતો

કેટલાક દિવસ પછી જ્યારે સ્વામી વિશુદ્ધાનંદજીને આરામ થઈ ગયો અને શરીરની નિર્બળતા દુર થઈ ગઈ, ત્યારે તે પોતાના પુત્રકોને અભ્યાસ કરવાની સાથે પોતાના જીવન રક્ષક આશ્રયદાતા દયાળુ ગંગાધરરાવના પુત્ર તથા પુત્રીને બાણાવા બાગ્યા કોઈ કોઈ વાર ગંગાધરની સાથે કેવગદના પ્રસિદ્ધ કુચરમાં પણ જતા હતા તેમની વાતચિતથી કિલ્લેદાર તેમના ઉપર ધણીજ ખુશી થયા હતા, અને અનેક પ્રકારના સાધુ સંન્યાસીના પ્રસંગ સાંભળતા હતા. સામકાળે પોતાને ઘેર ગંગાધર અને તેની માતાને ‘ભક્તમાળ’ ની કથા સંભળાવતા હતા અને કોઈ કોઈ વાર વૈષ્ણવજની પાસે જતા હતા કે જેમણે તેમનો જીવ બચાવ્યો હતો. આમ પરિચય વધતાં સ્વામીજીનો તે સર્વની સાથે એક કુટુંબ જેવો પ્રેમ બધાયો.

દૈવતાબાદના કક્ષાને જોઈને સ્વામીજી કળના મહિમાનો વિચાર કર્યું

કરતા હતા. આ દોહતાબાદ પ્રથમ દેવગઢના નામથી પ્રસિદ્ધ હતું. પહાડની ટોચ ઉપર હાલ ન્યા નવાબનું નિશાન છે. ત્યાં એક વખતે સ્ત્રિયોને વિજયપ્તજ ઉડી રહ્યો હતો. ચૌદમી શહીના આરભમાં મહમદ તમચખ-શાહ દિલ્હિ ઉજડ કરીને ત્યાંથી સર્વ દેવગઢ વસાવવાને લાગ્યો હતો. પણ આતે તેને નિરાશ થઈને દિલ્હિ પાછું જવું પડ્યું હતું.

દેવગઢના દુર્ગને ભેદને સહેલ થાય છે કે આ મનુષ્યોના બનાવેલો હશે કે દેવ નિર્મિત હશે, એવો સુદર અને દુર્ગમ દુર્ગ મનુષ્ય તો બનાવી શકેજ નહીં, તે દેવનિર્મિત વસ્તુ આ પ્રકારે શું દુર્દશામાં પડતી હશે ? જે હોય તે ખરૂં “ આ કિલ્લો મહાદેવની પીડીની માફક એક ઉભા પહાડ ઉપર બનાવેલો છે તે ૫૦૦ ફુટ ઉંચો અને ચારે તરફથી કાષ્ટ પણ લાગ વગરનો છે. આ પહાડની નીચેના ભાગ ધણે ભાજે એવી રીતે છાલી છાલીને બીતની માફક સીધા કરી દીધા છે. અને તે પછી દીવાલ છે. આ ત્રણે દીવાલોની બહાર ભોંકા વસે છે અને શહેરની બહાર પાછું શહેર છે. અંદર જવાને માટે સુરગની માફક પહાડની અંદરને અંદર પથ્થર કોતરીને સીડીયો બનાવેલી છે, અને મશ્વાલ શળગાવીને તે રસ્તે જઈ શકાય છે. પ્રથમ તો તે રસ્તો ધણેજ સાકડો છે કે માથુસને તેમાં નમીને જવું પડે છે, પણ આગળ જતા ત્રણ ગજ પહોંજો અને ત્રણ ગજ ઉંચો છે વચમાં વચમાં એક માથુસ જઈ શકે તેવો પાણી લાવવાને ખાંધ સુડીનો રસ્તો બનાવેલો છે. કિલ્લાની અંદર ૧૬૦ ફુટ ઉંચો મિનારો છે. પહાડની ટોચ ઉપર એક પીતળની તોપ ૧૮ ફુટ લાંબી અને બાર ગોળા વાળી છે, કિલ્લાની અંદર અનેક પાણીના કુંડો છે. આ કુંડ કાણે ક્યારે બનાવ્યો હશે તેનો કાંઈ ખતો મળી આવતો નથી. પણ જ્યારે પહાડને છાલી સરખો કરવાની તથા સુરગ કોતરવાની મહેનતનો ખ્યાલ કરીએ છીએ, તો અકલ્પ પણ કશું કરતી નથી.

દોહતાબાદમાં રહેતા સ્વામીજીને બે મહીના થઈ ગયા છે, ગમે તો પરસ્પર પ્રેમ પરાયણતાને લીધે કે ગમે તેમ પણ સ્વામીજી અહિં આવી શ્રોત્રજગમાં ફાસાયા હતા. જે કે તે પોતે બહુલો વિદ્વા કે બલચર્ચના નિયમોને બુલ્યા નહોતા. તથાપી કાર્ય તત્પરતામાં શિથિલતા આવી ગઈ હતી, એક દિવસ સખ્યાકાળે કથા સંભળાવતા હતા અને આખા દિવસનો શકિલો ગગાધર, પોતાની માતા તથા બાળકોની સાથે કથા પ્રસંગથી મનના થાકને દુર કરતા હતા, તે વખતે રાજર્ષિ ભરતનું ઉપાખ્યાન આવતું હતું ચક્રવર્તી મહારાજ ભરત કે જેના નામથી આ દેવનું નામ ભારત

કહેવાય છે તે પોતાના સમગ્ર રાજ્યનો અને પુત્ર કલત્રનો ત્યાગ કરવા છતાં પણ દયાવશ થઈ એક યુગલની બચ્ચાને પાળીને જે પ્રકારે તપો-બ્રષ્ટ થયા હતા. એ સર્વ ઉપાખ્યાનને સ્વામીજી પ્રીતિપૂર્વક સંભળાવતા હતા સહસા આ કથાએ તેમના હૃદય પર આઘાત કર્યો કે જેથી તેમની મોહનિદ્રા દુટ્ટી ગઈ.

આ વખતે તેમને જણાયું કે જે દસા ભરતની થઈ હતી તેજ દસા હવે મારી થઈ ગઈ છે ભરત રાજ્ય અને પુત્રાદીને છોડી એક હરણીના બચ્ચામા પ્રેમથી દયાવા હતા તેમ પોતે પણ પોતાના મામા, મામી, કુટુંબનો ત્યાગ કર્યો છતાં પણ આ નવા કુટુંબમાં આવી દસાયા છે ભગવાનની માયા વિચિત્ર છે, જે ધન અને યુક્તથેનો સ્નેહ એકવાર બાધ્યો હતો તેનો ત્યાગ કર્યા છતાં પણ પાછો ફરી વળી બીજું કુટુંબ બાધીને રહ્યો ? તો તેજ કુટુંબમાં રહેવું હતું ત્યાં શું કુખ હતું કે તેનો ત્યાગ કર્યો ?

કથા થઈ રહ્યા પછી ગંગાધર સાથે સ્વામીજી હમેશા કાંઈને કાંઈ વાર્તાલાપ કરતા હતા, પણ આજે કાંઈ બોલ્યા નહિ જેથી ગંગાધર પૂછ્યું કે આજ કેમ ઉદાસ છો ? તે ઉપરથી સ્વામીજીએ સર્વ વાત કહી સંભળાવી અને કહ્યું કે હવે મારે અહીંથી સત્તર પ્રયાણ કરવું જોઈએ. હું જે કાર્યને માટે નીકળ્યો છું તે કાર્ય કરવાને માટે હવે મારે સત્તર અહીંથી ચાલ્યા જવું જોઈએ એજ વિચાર કરેલો હતો.

ધર્મોત્તમા ગંગાધર, સ્વામીજીએ જવાની આજ્ઞા માનવાથી દુઃખિત થયા. પણ તેમણે પુશીથી આજ્ઞા આપી અને પ્રવાસમાં જે જે સામાન જોઈએ તે લઈ જવાને જણાવ્યું વળી થોડું ધણું દ્રવ્ય રાખવા પણ જણાવ્યું. પણ સ્વામીજીએ તેનો સ્વિકાર ન કર્યો. અને પોતાની પાસે પડેલા જે જે વસ્તુઓ હતી તે પણ અહીં મૂકી જતા વિચાર જણાવ્યો. માત્ર પુસ્તકોજ સાથે લીધા ગંગાધરે ધણો આગ્રહ કરીને દાઢ ન વાળ તે માટે એક ગોદડી આપી તથા મુસાફરીને માટે એક થોડો બાધ્યો. ગોદડી વગર દાઢ ખમવી મુશ્કેલ હતી અને થોડા વગર આટલે દુર પહોંચવું એ કુસાધ્ય હતું, અને તે કાંઈ એવી મિશ્કત નહોતી કે જે સાથે હોવાથી નુકસાન કરે.

સ્વામીજી પુસ્તકો, ગોદડી તથા થોડું લઈને ચાલ્યા ગંગાધર કેટલેક દુર તેમને વળાવા થયા જતી વખતે એક કબરમાં બીડેલો પત્ર સ્વામીજીને તેમણે આપીને કહ્યું કે, આ પત્રમાં ખાસ જરૂરી વાતો લખેલી છે જ્યાં આપને કાંઈ અડચણ પડે કે કાંઈ વસ્તુની જરૂર જણાય ત્યાં આ પત્રને વાંચજો. જેથી આપની અભિલાષા પુરી થશે સ્વામીજીએ આ પત્રને બધા-

મથુ પત્ર કે હુંડી હશે એમ માની અને લીધા. તેમને શું ખબર હતી કે આ પત્રમા શુ હતું ? આ પત્ર કાઢી હુંડી કે ભક્ષામથુપત્ર નથી પણ તે તો ગમાધરે જોડીમા છુપાવેલા દ્રવ્યના તાળાની કુચી હતી.

વિશુદ્ધાનદના વિચોમથી ગમાધરના ધરમા શોક છાંછ રહ્યા દેવમદ વા દોષતાબાદથી સ્વામીજી હાથ ઓરગાયાદ પહેચ્યા. આકારનાથ, ભગવાન મહેશ્વરના દાદશ જ્યોતિર્લિંગોમાના એક છે આ સ્થાન નર્મદા નદીના પવિત્ર કિનારા ઉપર આવેલુ છે ત્યા હોલકરનુ રાજ્ય છે. આ દિવસે અહીં આમ તેમથી ધણા સન્યાસી અને બ્રાહ્મણો આવ્યા હતા. જે સદાશિવના આરાધનમા તત્પર રહ્યા કરતા હતા એક દરિદ્ર દાન્યકુળજ બ્રાહ્મણ જે ઉમ્મરમા એશી વર્ષનો હશે તે મધુર સ્વરે “ દારિદ્ર કુખ દ્હનાય નમઃ સ્થિતિ ” આ સ્તોત્રનો મંદિરની સામે હમેશા પાઠ કર્યા કરતો હતો, પાઠ કરતાં બ્રાહ્મણનો કંઠ રૂકાઈ જતો અને તેજ આંસુઓથી ભરાઈ જતા. પૂછતા જણાયુ કે આ પુત્રહીન વૃદ્ધ બ્રાહ્મણને ચાર પુત્રી કુવારી હતી- મદાન્ધ ધનવાન પુરોનાની ઉપેક્ષા અને પોતાના દાન્યકુળજ ભાઈઓના આ વિવાહની રીતભાત કે જેમા કન્યાદાન કરવામા ધણા દ્રવ્યની જરૂર પડતી હતી તેથી તે વૃદ્ધ પુરૂષ દુર્ગત થઈ મહેશ્વરના દરબારમા પોતાના દુખને રહતો હતો.

સ્વામી વિશુદ્ધાનદે ભરખું કે આ વૃદ્ધ બ્રાહ્મણને આ પ્રકારે રહવાનુ ફળ શુ નહિ મળે ? અવસ્ય મળશેજ કેમકે હંધર સર્વ હકિતમાન છે. અને તે આ બ્રાહ્મણનો પોકાર જરૂર સાંભળશેજ આ વખતે સ્વામીજીને ગમાધરરાવનો પત્ર માદ આવ્યો અને જો પત્રથી એ બ્રાહ્મણનુ દુખ દુર થાય તો તે કરવુ જોઈએ એમ વિચાર કરી પત્ર ઉઘાડીને જોયુ તો તેમા આ પ્રમાણે લખ્યુ હતું

મહારાજ !

શ્રીમાનના સમાગમથી જે આનંદ ને સુખ અમને થયું હતું તે લખી બતાવલુ એ સહેલુ નથી થોડાજ દિવસમા અમારી જેવી ભક્તિ અને પ્રેમ આપના મર્ત ઉત્પન્ન થયા છે એવો પ્રથમ કોઈ ના પ્રતિયોગ્યો નથી. આપે જવાનો આમહુ દર્યો તો તેમા અમે વીધન નાખી શક્યા નથી પણ આપ જેવા સત્પાત્ર બ્રાહ્મણ અમારી પાસેથી ખાલી હાથે જાય તે અમને રૂચતુ નથી આપ દ્રવ્ય મહલુ કરતા નથી, પણ આ જગતમા દ્રવ્ય વિના કામ ચાલલુ મુશ્કેલ છે વાત વાતમા તેની જરૂર પડે છે એથી આપની આજ્ઞા વિના પણ થોડી ધણી મહોરો મે આ જોડીમા છુપાવી રાખી છે, કે જેનો

સહજમાં પત્તો ખાત્ર થકે તેમ નથી. જ્યાં જ્યાં મોટા ટાંકા મારેલા છે, અને જેને આપ જુના ધાગા જેવું સમજે છે ત્યાં સર્વ જગ્યાએ મહેરો છે. આજ્ઞા છે કે આપને તે કોષ વખતે કામ આતી જશે.

આપના પડન પાડનમાં વિદન ન હોય તો કોષ કોષ વખતે આ દાસને પણ ચાલ કરતા જશે.

આપનો ચરણ સેવક

ગંગાધરદાસ.

આ પત્ર વાંચી સ્વામી વિશુદ્ધાનંદ બ્રહ્માજી પ્રસન્ન થયા. ગોહડીને દાડીને જોયું તો ગીનીઓનો ઢગલો થઇ ગયો. હવે સ્વામીજીને જણાયું કે ગોહડી આટલી બધી ભારે કેમ લાગતી હતી જેને તે ધાગા જેવી ને માત્ર ધોડા ઉપર નાખવાના ધારીયા તરીકે સમજીને આમતેમ ફેંકી દેતા હતા, તેમાં એક બ્રાહ્મણના “દારિદ્ર્યદહન” ની ચકિત બરી હતી સર્વ મહેરો તેમણે બ્રાહ્મણને સોંપી દીધી. પ્રથમ તો તે મહેરો ચોરીની હશે એમ સમજી તે બ્રાહ્મણે ન લીધી પણ બહુ આમહ કરવાથી તેણે તેનો સ્વિકાર કર્યો અને પોતાની બકિતનું ફળ મળ્યું એમ સમજ્યો.

૬

સ્વામીજીને સુખ દુઃખનો અનુભવ.

સ્વામીજી જોહારનાથજીથી ઉજ્જન આળ્યા ત્યાં કોષએ વાત કરી કે, મહાકાળેશ્વરના મંદિરમાં શિવ પચાશ્વર મંત્રનો જપ કરવાથી ‘સર્વ પ્રકારની કામના પુરી થાય છે આથી સ્વામીજીએ ત્યાં ત્રિધિપૂર્વક જપ કર્યો અને બકિતભાવથી બગવાન મહાકાળેશ્વરની આરાધના કરીને વિદ્યાર્તુ વરદાન માગ્યું. મહાદેવજીના દાહસ જ્યોતિર્લિંગોમાંના ઉજ્જનના મહાકાળેશ્વર પણ એક છે, જે પ્રકારે કાશીવિશ્વનાથના દર્શનને માટે કાશીમાં ધણે દુરથી યાત્રાળુઓ આવે છે તેજ પ્રકારે ત્યાં પણ દેશ દેશાનરથી આવેલા યાત્રાળુઓનો સમાગમ થાય છે તે દિવસે કોષ પરને લીધે ત્યાં વધુ ભીડ હતી. તેમની ધૃષ્ટિ તો એવી હતી કે રાતદિવસ મંદિરમાં મહાકાળેશ્વરજીની જ સમીપ રહેવું પણ ભીડ ધણી હોવાથી ત્યાં અધિક વખત તે રહી શક્યા નહીં. જે દ્રવ્ય પાસે હતું તે તો સર્વ દાનમાં આપી દીધું. પુસ્તકો સિવાય બીજી કોષ પાસે નહોતું. અન્યથેત્રમાં જઈને ભોજન કરવું એ મતીપ્રથા અને તેના વિચારથી વિપરીત હતું. બિશ્વાશ્રિતિ સિવાય હવે બાળે કોષ જીવનનો ઉપાય જ નહોતો પણ ઉજ્જનમાં બિશ્વા માંગતી પણ તેને સ્વિકાર

ન કર્યો. તેમ કરવું તે પોતાના પુત્ર પાદમા વિધનકર્તા છે એમ પોતે સમજ્યા.

ઉત્તરેનમા એક મારવાડીને એવો નિયમ હતો કે તે ફરરાજ સેકલા ચણા ધાટે ધાટે ગરીમ ગરમાને વહેંચાવતો હતો. સ્વામીજી જ્યાં હતા ત્યાં તે રાજ આવતો અને નિયમાનુસાર એ મુઠી ચણા તેમને પણ તે આપતો. ને તેના આધારે તેમણે પોતાનો નિર્વાહ ચલાવ્યો. માડ્યો અને જ્યાં સુધી રહ્યો ત્યાં સુધી એ મુઠી ચણામાજ તેમણે આનંદ માન્યો. તે પછી સ્વામિજી ઉત્તરેનથી ઇદાર થઈને સિધીયાની રાજધાની ગ્વાલિયરમાં આવ્યા. તે વખતે તે મોટા મોટા પડિને રાજધાનીની શોભા વધારતા હતા. સિધીયાને ત્યાં તેનો મહાન આદર હતો. દાન વર્ષને માટે ગ્વાલિયરનો ખર્ચનો ખુબ ભરેલો હતો. સ્વામિજીએ સાબાળ્ય હતું કે આ વખતે ગ્વાલિયરમાં મજૂરો સારો વિદ્યાભ્યાસ થતો હતો. તેથી તે ત્યાં આવ્યા હતા. તેમને શું ખબર હતી કે આ વખતે ગ્વાલિયરમાં જુનું ને વિપત્તિના ખાડામાં પડવા લાગ્યું છે.

સને ૧૮૪૩ ની સાલમાં રાવ મિધીયાનો પરલોકવાસ થયો હતો. તેમને કાંઈ સત્તા નહોતી. જેથી રાણી તારાબાઈ કે જે વખતે તેર ચૌદ વર્ષની હતી તેણે પોતાના કુટુંબનો એક આઠ વર્ષનો છોકરો જ્યાજીરાવ નામનો હતક લઈને તેને પોતાના ધણીની માદી ઉપર બેપાડી દીધો. રેસીડેન્ટની સમતિથી મહારાજના મામા સાહેબ રાજકાર્ય ચલાવતા લાગ્યા. એ વાત તેજદ્રોષી દાદા ખાસગીવાલની સહન થઈ શકી નહિ. તેમણે રાણીજી મળીને મામાસાહેબને રાજકારભારમાંથી કઢાડી મુકી સર્વ સત્તા પોતાના હાથમાં લીધી. જેથી સિધીયાની સેનામાં ખટપટ જાગી અને કુટ પડી કેટલાક લોક દાદા ખાસગીવાલની તરફ થયા અને કેટલાક બાપુ સિતોલીયાના તરફ થયા. બંને પક્ષ વચ્ચે યુદ્ધ થયું અને એક બીજાના આદમીને પકડી કેદ કરવા માડ્યા. આ વખતે સ્વામીજી બાપુ સિતોલીયાના રનેલી સરદારને ત્યાં એક પડિતની પાસે અભ્યાસ કરતા હતા. દાદા ખાસગી તરફના માણસોએ રાત્રે ચઢાઈ કરી તેમાં તે સરદાર માર્યો ગયો અને તેનું ઘર લૂંટી લીધું. તેમાં કેટલાક મનુષ્યોની સાથે સ્વામીજીને પણ કેદ કરી અને એક ઝોરડીમાં પુરી દીધા.

શુદ્ધિમતી રાણી તારાબાઈએ પરસ્પર યુદ્ધ કરનારી સેના અને રાજાનો વિનાશ થતો જોઈને સેનાને અટકાવી દાદા ખાસગીવાલને કેદ કરીને આઝી મોકલી દીધા અને બાપુ સિતોલીયા દિવાન થયા. તેમણે જ્યારે પો-

ત્યાના મિત્રને મારી નાખ્યાની અને તેના મનુષ્યોને કેદ કર્યાની વાત જાણી ત્યારે તેણે તે કેદીઓને છોડી મુક્યા જે વખતે તે કેદીઓ જુએ તરફથી ખાતા હતા જે તેમને આજે છોડ્યા ન હોત તો તે સર્વ મરી જાત

તે પછી સ્વામીજીની માથે સિતોલિયાનો વિશેષ પરિચય થયે ગયો હતો. પડિત રામકૃષ્ણ શાસ્ત્રી કે જેમની સાથે સ્વામીજી કેદમાં પડ્યા હતા અને જે બાપુ સિતોલીયાના મરણ પામેલા મિત્રના ધણાજ કૃપાપાત્ર હતા તેજ આ પ્રમાણે તેમનો પરિચય કમવનાર હતા. બંને જણ કેદમાં સાથે રહ્યા હતા ત્યા પડિતજીએ સ્વામીજીને કહ્યું કે—

“બહારથીજ ! વિપત્તિ પડતા સર્વને ઘર સાબળે છે અને હાહાકાર કરે છે પણ આપ તો વિપત્તિમાં પણ કાંઈને સભાગતા નથી એ શું ? આપ શું કરો છો ? શું બાણો છો ? એ તો તમે મને કહ્યું પણ હજી સુધી તમે તમારો પૂર્વ પરિચય આપ્યો નથી !

સ્વામીજીએ કહ્યું—“પડિતજી ! જે મનુષ્ય કદી કાંઈ વખતે અમાનક દુખમાં આવી પડે છે તે દુખ પડતા ગભરાઈ જઈને રહે છે અને સ્વજનોને સભાળે છે પણ દુખ અને વિપત્તિ સર્વદા જેની માથેજ હોય છે તેને રહ્યું આવતું નથી, આપને દુખ પડ્યું તે મારી સાથે રહેવાનું ફળ છે”

એમ કહી પછી સ્વામીજીએ પોતાની હકીકત કહી સભળાવી તે સાબળી પડિતને ધણ જ આશ્ચર્ય લાગ્યું અને તે પછી તે સ્વામીજીના ગૌરવને સમજવા લાગ્યા

તે પછી પડિતજી તથા સ્વામીજી ગ્વાલિયરમાંથી નીકળી વિદુર ગયા વિદુર એ હિંદુઓની જાતના સ્થળ છે. વિદુર એ ભગવતી ભાગીરથીના પ્રુપ્પતટ ઉપર આવેલું છે ત્યા પડિત રામકૃષ્ણ શાસ્ત્રીજી સ્વામી વિશુદ્ધાનંદજીને સાથે લઈને પોતાના માનનિય મિત્ર પડિત રાધેવેન્દ્રચામળના આશ્રમમાં પહોંચ્યા. તે વખતે કુશળ સમાચાર પૂછ્યા. તે પછી પડિતજીએ હસીને કહ્યું કે શ્રીનાથને ભેટ કરવાને માટે આજે મારી પાસે આ વિદ્યાર્થીના સિવાય બીજા કાંઈ નથી આ વિદ્યાર્થીને આપ સાધારણ વિદ્યાર્થી ન સમજશો એ એક મહાપુરુષ છે જેમ તપસ્વી વિદ્યામીત્રે પોતાની શ્રદ્ધાવિદ્યા દશરથકુમાર શ્રીરામચંદ્રજીને આપી હતી તેવી રીતે આપની સંસ્કૃત વિદ્યા આપ તેમને આપશો

આ સાબળી આશ્ચર્યથીએ હસતા હસતા ઉત્તર આપ્યો કે, ધણીજ ખુશીથી સૌભાગ્યશાળી વિદ્યામિત્રે જે પ્રકારે દશરથકુમાર રામચંદ્રજીને

પોતાના આરાધ્ય મમજીને સ્વિકાર કર્યો હતો તેવીજ રીતે હું પણ તેમને મહાજી કહે છું.”

પણિત રામકૃષ્ણ શાસ્ત્રી, સ્વામી વિશુદ્ધાનંદજીને અનેક પ્રકારની શિષ્યા-મણ્ડળ આપીને ત્યાંથી પાછા ગયા સ્વામીજીના હૃદયમાં આચાર્યના દર્શન-શીળ અપાર આનંદ અને ભક્તિભાવ ઉત્પન્ન થયો હતો. તેમણે માન્યુ કે અહીંજ મનોરમ પૂર્ણ થશે સ્વામીજીની ઉપગ આચાર્યશ્રીનો પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો, અને સ્વામીજીએ ચિત્ત સ્થિર રાખીને અભ્યાસ શરૂ કર્યો. ત્રણ વર્ષમાં તો સિદ્ધાન્ત કામુદિ, મનોરમા, શબ્દેન્દુશેખર, પરિભાષેન્દુ શેખર અને મહાભાષ્ય જેવા વ્યાકરણના સર્વ ગ્રંથોનો અભ્યાસ અલૌકિક પ્રતિભા સમ્પન્ન ગુરુભક્ત સ્વામીજીએ કરી લીધો.

એક દિવસ આચાર્યશ્રી રાધવેન્દ્રાચાર્યજી પોતાના સર્વ શિષ્યોની સાથે ગંગા તટપર સન્ધ્યાપાસના કરી રહ્યા હતા. ચોમામાનો વખત હતો જેથી ગંગાજીમાં પુર આવતું હતું તેવામાં અકસ્માત એક વિદ્યાર્થીનો પગ લપસ્યો અને તે પ્રવાહમાં તણાવા લાગ્યો. તેણે તણાતાં તણાતાં જીમ પાડી કે “ગુરુજી ગયાવો, હું તણાઇ જઉં છું” ક્રિકર્તવ્ય વિમુહ, દયાળુ ગુરુએ પાસેના શિષ્યને ગંભીરપણે કહ્યું કે “જીઓ, હુબી ન જમ, તેને કહાડો” એ સામળતા જ સ્વામીજી નદીમાં કુદી પડ્યા અને તણાતા શિષ્યની પાસે જઈ પહોંચ્યા. જોનજોતામાં બંને જણ અદસ્ય થઇ ગયા સાથેજ ઘોર અધકારને ફેલાવી દીધો.

ગુરુજીએ નદીને કિનારે કેટલેક દૂર સુધી બીજા વિદ્યાર્થીઓને શોધ કરવા મોકલ્યા હતા પણ તે સર્વે પાસે આવીને કહ્યું કે “ગુરુજી કાંઈ પત્તો લાગ્યો નહિ.” એક વિદ્યાર્થી તો ગયો પણ સાથે બીજારા સ્વામીજી પણ ગયા એમ વિચારતા સર્વ દુઃખી થતા હતા.

બીજો દિવસે સર્વ શોકમાં લિન થઇને હવે શું કરવું તેની વાતો કરતા હતા તેવામાં સ્વામી વિશુદ્ધાનંદ સાથે તણાર્થ ગયેના વિદ્યાર્થીને લઇને અચાનક આવી પહોંચ્યા અને ગુરુજીને પ્રજ્ઞામ કરી સર્વના શોકને આનંદમાં બદલી નાખ્યો. તેમને જોઇ ગુરુજીએ સ્વામીજીને હર્ષથી પોતાના હૃદય સરસા આપી આશીર્વાદ આપ્યો કે મારી સર્વ વિદ્યાનો તારા અતઃકરણમાં પ્રકાશ થાવ.

સ્વામીજી તે વિદ્યાર્થીની પાછળ પડ્યા, તેને પકડી લીધો અને તણાતા તણાતાં ધણે દૂર જઈ એક કિનારે નીકળ્યા, ત્યાં થોડીવારે એક નાવ આવતું જણાયું. તેને જીમ મારી અને બંને જણ પડી તે નાવમાં બેસી

સવારે ગુરૂ પાસે આગ્યા હતા એ સર્વ વાત સ્વામીજીએ ગુરૂજીને કહી સંભળાવી. તે સાંભળી ગુરૂ રાધવેન્દ્રાચાર્યજી પ્રસન્ન થયા.

ગુરૂ કૃપાથી વિશુદ્ધાનંદ જે પ્રકારે પ્રશસિત થયા તે પ્રકારે શાસ્ત્ર-ર્થમાં પણ વિજ્ય મેળવવા લાગ્યા, સ્વામીજી જ્યારે પોતાને બ્યાકરણરૂપી મહાસમુદ્રમાં પારગત થયા ત્યારે પછી તેમના સંપાસેન-મુખ ચિત્તમાં યોગ વિદ્યાનો અભ્યાસ કરવાની લાગણી થઈ, જેથી તે યોગમાર્ગમાં કુશળ અનેક સંન્યાસીઓ ઉત્તર દેશમાં છે એ સાંભળી તે વિદુરમાથી હરિદ્વાર તરફ જવા રવાના થયા, કારણ કે સદ્ગુરૂ રાધવેન્દ્રાચાર્યે તેમને કંઈ હતું કે, અમે જો કે યોગશાસ્ત્રના સર્વ ગ્રંથોને ભણાવી શકીએ છીએ, તથાપિ ક્રિયા સહિત અધ્યાપન કાર્યમાં અમે સમર્થ નથી. હરિદ્વારની ઉત્તર પ્રદેશમાં સમસ્ત યોગિયોના નિવાસ છે. માટે ત્યાં તે વિદ્યાની પ્રાપ્તિ થશે.

વિદુરથી હરિદ્વાર પહોંચતા ત્રણ ચાર માસ લાગ્યા. જે હરિદ્વારમાં ભાગીરથીનું અપૂર્વ દ્રશ્ય છે. જ્યાં સ્વર્ગ દુર્લભસુધાનો પ્રવાહ સુલભ છે. જ્યાં એક દિવસ મહાત્મા મૈત્રેય અને વિદુરનો સવાદ થયો હતો અને શ્રીમદ્ભાગવતની કથા 'સંભળાવી હતી, તે હરિદ્વારને જોઈને સ્વામીજી બહુજ પ્રસન્ન થયા હરિદ્વારની દક્ષિણે 'કનખલ' માં જ્યાં દક્ષેશ્વર મહાદેવનું પ્રસિદ્ધ મંદિર છે અને જ્યાં ભગવતિ દાક્ષામણીનો પવિત્ર ચરિત્રનું સ્મારક છે તે પ્રસિદ્ધ સ્થાનમાં સ્વામીજીએ જઈને નિવાસ કર્યો.

પરમહંસજીનો શરીર ત્યાગ.

હરિદ્વાર કરતાં કનખલ એકાન્ત સ્થાન છે, જ્યાં કરવાવાળાને તો ત્યાં ધણીજ અતુકુળતા છે સ્વામી વિશુદ્ધાનંદે નિશ્ચય કરી દીધો કે આસપાસના તિર્થોમાં પર્યટન કરીને અહીં કોઈ સંન્યાસીની પાસે યોગાભ્યાસ કરીશું અને જો અહીં કોઈ એવા ગુરૂ નહીં મળી શકે તો જ્યાં મળશે ત્યાં તેજ શિખીશું, પરંતુ તે પછી અભ્યાસ તો જરૂર અહીં આવીને જ કરીશું.

આજકાલ કનખલક્ષેત્ર પ્રાણ વગરના જેવું થઈ રહ્યું છે. રાજા મહારાજાઓની મોટી મોટી ધર્મશાળાઓ અને ધર્મસ્થાનો ધણે ભાગે સર્વ શત્રુ પડ્યા છે, અથવા તે ઉપર જેનો અધિકાર ન થયો તેમને તેમનો અધિકાર થઈ પડ્યો છે પાઠશાળાઓ છે પણ વિદ્યાર્થીઓ કે શિક્ષકો નથી. અને કોઈ જગ્યાએ છે તો ત્યાં અન્નનું દુઃખ ભોગવે છે. પરંતુ તે વખતે એમ નહોતું ધર્મસ્થાનો ધર્મિષ્ઠ મનુષ્યોથી ભરેલા હતા, અખેતા અને અ-ધ્યાપકો ભોજનને માટે નિશ્ચિત હતા શેઠ શાહુકારો તેમનો સત્કાર કરતા હતા. આ વખતે અહીં સાધુ સંન્યાસી પણ નિષ્પરિમલ સાચા સંન્યાસી

હતા. અને એજ કારણથી સ્વામીજીને આ વખતે આ સ્થળ ધણુજ અનુકૂળ જણાયું.

કનખલમા કેટલાક દિવસ રહી પછી સ્વામીજી બદ્રિકાશ્રમ પધાર્યા. તે પર્વતાધિરાજ હિમાલયની લોકશાસ્ત્ર વિશ્રુત વિભૂતિને જોતા જોતા વિશ્વકર્માના અચિત્ય વૈભવનું સ્મરણ કરતા ચાલ્યા.

બદ્રિકાશ્રમમા જ્યાં અવકનદાનું એટલું સુશીતક જાણ છે કે સ્નાન તેજી પશુ સ્પર્શ કરવો તે પણ અસંભવ જણાય છે, ત્યાં પામેજ તપકુડ વિશ્વમાન છે જે જોવાથી વિશ્વજ્ઞાના નિર્માણ કૌશલનું ઉત્તમ જ્ઞાન ચર્ષ થઈ છે, અને એની મેળેજ પ્રભૂને ધન્યવાદ આપી દેવાય છે, ધન્ય છે પ્રભો ! જે લોક સસારનો ત્યાગ કરીને હિમાલયમા નિવાસ કરે છે, તેમને આપે તે સાર્વત્રિક સમ્પત્તિ આપી છે કે જેની આગળ જગત્ માનવી રાજસી સર્વ વિભૂતિઓ તુચ્છ છે.

બદ્રિકાશ્રમમા આવેલા પરમહંસ, યોગી, અને સન્યાસિઓના દર્શન કરીને તેમની પાસેથી યોગ સમ્બંધી જ્ઞાન મેળવવાની સ્વામીજીએ જીજ્ઞાસા કરી સૌભાગ્યથી એક યોગીરાજની સાથે તેમનો સંપર્ક થયો, તેમણે કહ્યું કે, “ બદ્રિકાશ્રમના ઉત્તમ અધિકારી તેજ મહાપુરુષ છે કે જે યોગાભ્યાસ અને આત્મજ્ઞાનથી પોતાને નિષ્પાપી કરીને યોગારૂઢ વાજાની કહેવરાવવાને અધિકારી બને છે જે યોગના ઉચ્ચ માર્ગ પર ચઢવા માગે છે અને જીજ્ઞાસુ અર્થાત્ જેને આત્મતત્ત્વ વા યોગશાસ્ત્રને જાણવાની ઇચ્છા છે તેમણે જાણવું જોઈએ કે નીચે જ હરિદ્વાર હૃષીકેશાદિમા પ્રથમ પોતાના અધિકારને મેળવવો જોઈએ ”

અધિક દાઢને લીધે બદ્રિકાશ્રમમા કાઠ રહી શકતું નથી સર્વ લોક ત્યાથી દેવપ્રયાગ વિગેરે સ્થાનોમા ચાલી જાય છે, અને બદ્રિકાશ્રમમા મુખ્ય અખ્યાલ કે જે “રાવલ” કહેવાય છે, તે પોતાના સરસામાન સાથે “જ્યોતીર્મઠ” મા કે જેનું મૂળ નામ જ્યોતિર્મઠ છે ત્યાં આવી રહે છે જ માસ સુધી ભગવાન બદ્રિનારાયણજીનું ત્યાં પૂજન કરવામા આવે છે આશ્રમ બંદની નીચે દયાચેલો રહે છે (જુઓ હાંદુસ્તાનની તીર્થયાત્રા ક્રી ૩ ૭)

યોગીરાજ સ્વામીજીને પોતાની સાથે ‘જ્યોતીર્મઠ’મા લાંબા કેમકે તે જ્યોતીર્મઠની પાસે જ વિશ્વ પ્રયાગમા હિમાલયના એક નિવૃત્ત અને ગુપ્ત સ્થાનમા રહેતા હતા. કહી દયાળુ યોગીરાજ તેમની પાસે આવના અને કહી એ તેમની પાસે જતા પણ રાત્રિયે તે પોતાના સ્થાનમા તેમને રહેવા દેતા નહિ, તેમજ તે પણ કદિ તેમની પાસે જતા નહિ એથી કહી કહી

આર પાંચ માઇલ સ્વામીજીને આવવું જવું પડતું, તથાપિ ચોમ ક્રિયા અને મોઝાચોમ સર્વંનું રહસ્ય થોડાજ દિવસમા તેમણે જાણી લીધું હતું.

હિમાલયના સર્વ દર્શન કરવા લાયક તિર્થસ્થાનોને જોઇને સ્વામીજી હૃષિકેશમા આવ્યા હૃષિકેશનું વન તે દિવસે ખરેખર “તપોવન” જેવું હતું. ત્યાં એક બરતના મંદિર સિવાય બીજું કોઇ પાકું મકાન બાંધેલું નહોતું. ધર્મશાળા નહોતી અને સદાવર્તનો પણ કાઠ નહોતો. આજ કાલની માફક ‘સાધુ’ નામ ધારીયોની જાનણી પણ ત્યાં પડી રહેતી નહોતી, તેમ કાંઈ પોલીસની ચોકી કે બજારની ધામધુમ પણ નહોતી કારણકે તે વખતે આ રથળ મોઝમજને માટે કે મનોવિનોદને માટે નહોતું, પણ આત્મચિકિત્સાની જગ્યા હતી.

આજકાલ હૃષીકેશ નગરના આકારમા બની ગયું છે નગરના તમો-ગ્રણી, રમેશુણી પુરુષો તેને પોતાના વિહાર અને વ્યાપારનું રથળ બનાવી રહ્યા છે પણ તે વખતે તો તેની વાત જુદી જ હતી હૃષીકેશમા વીસ પચીસ સન્યાસિયોથી વધુ સન્યાસી વા બહારથી નહોતા. જેમા સુપ્રસિદ્ધ સ્વામી ગોવિંદાશ્રમ, સ્વામી પૂર્ણાશ્રમ, સતુઆ સ્વામી વિગેરે લોકપાવન મહાત્મા મુખ્ય હતા ત્યાં કોઇ તેમના મકાન પણ નહોતા કે તેમને આન્નની પણ ચિતા નહોતી જ્યાં જે વૃક્ષની નીચે બેસી જતા તે તેમનું સ્થાન હતું અને જે પત્ર, ફલ, પુષ્પ, મળી જતું તેથી તે મતોય માનતા.

તે વખતની હૃષીકેશની ચર્ચા ચાલતા સ્વામી વિશુદ્ધાનંદજી કલા કરતા હતા કે મહર્ષિયોના જે શાત આશ્રમોનું વર્ણન અમારા ઇતિહાસ પુરાણોમા પ્રસિદ્ધ છે, તેનું અવિકલ ચિત્ર એ આ વખતનું હૃષીકેશ હતું આજકાલની માફક ત્યાં કોઇ સાધુની કોટડીયો નહોતી કે ત્યાં કોઇના બગલા નહોતા કોઇ સન્યાસી પોતાની પાસે ધન રાખતા અને કોઇના નામની કુડિયો તે વખતે ચાલતી નહોતી, તથાપિ તે સન્યાસિયોનું જીવન એટલું બધું બહુ મૂલ્ય હતું કે આજકાલના સર્વ સન્યાસિયો પણ તે વખતના એક સન્યાસીનો બરોબરી કરી શકતા નથી, જગત બરની સર્વ સમર્પણ તે તપસ્વિયોની દૃષ્ટિમા તુલ્ય હતી ત્યાંના દર્શન માત્રથી “અભિજ્ઞાન શાકુન્તલ” માંના દુષ્યન્ત સમાન તે વખતે સર્વના મુખમાંથી એજ શબ્દ નીકળતા હતા કે —

“શાન્ત મિદમાશ્રુ પદમ્ ॥

હૃષીકેશમા સ્વામી વિશુદ્ધાનંદજીએ કેટલાક દિવસ રહીને સ્વામી ગોવિંદાશ્રમજીની પાસેથી યોગવિદ્યા અને બ્રહ્મવિદ્યાનો અભ્યાસ કર્યો, સ્વામી

ગોવિંદાશ્રમજી પુરા વિરક્ત હતા, એક જગ્યાએ રહેતા નહીં પણ પ્રતિદિન ચોતાના સ્થાનને બદલતા હતા, એથી જો કે માખિક શિક્ષણનો અવસર તેમને મળતો નહેતો, તથાપિ તેમના પવિત્ર આચરણ દ્વારા પણ તેમને કાષ્ઠ ઓછો લાભ થતો નહેતો.

સ્વામી વિશુદ્ધાનંદ એ વખતે આજીઆજીના સ્થાનોમા ફર્યા કરતા હતા, અને ધણે ભાગે તે કનખલ અને હાપિકેશમાજ રહેતા હતા. કઠી કઠી તે હરિદારમાજ મુકામ કરતા. તેમને રહેવાનું સ્થાન કનખલમા દસેશરનું મંદિર, હરિદારમા, મિલવકેશ્વર અને હાપિકેશમા ગંગા તટની આડીમાં હતું. આ વખતે તેમનો વેશ પણ તેવોજ હતો. જેમા મસ્તપણીનો ખ્યાલ જણાતો હતો માથે નાના નાના વાળ, હાથમા દડ અને એક હાથમા કમંડલું, ખાધ હાથર મુગચમ, બગલમા પુસ્તક, તરણ વગ અને સુંદર શરીર, જોનાર મનુષ્યના ચિત્તને આકર્ષણ કરતું હતું. સ્વામી ગોવિંદાશ્રમજીએ એક દિવસ તેમને હેતથા “વીરમદ્ર” એ નામથી બોલાવ્યા હતા. ત્યારથી લાંબા સમયમાં તેમનું એ નામ પ્રસિદ્ધ થઈ ગયું. કાષ્ઠ બસીધર નામથી બોલાવતા હતા.

ઉત્તરમા ત્રણ વર્ષ સુધી તેમણે નિવાસ કર્યો એટલા વખતમાં તેમને અનેક તિર્થસ્થાનોના દર્શન અને ધણા યોગી, સંન્યાસીઓના સંપર્કને લાભ મળ્યો. અનેક પ્રકારના આન્દ્રાવણાદિવ્રત અને ગાયત્રી વિગેરે મંત્રોનો જાપ કર્યો, જેથી તેમના શરીર અને અત કરણના દોષ દુર થયા, શુદ્ધિ નિર્માળ થઈ અને હૃદયમા વિદ્યાનો પ્રકાશ થયો. જ્યોતિર્મંકના યોગીરાજની પાસે જે વિદ્યા મહણ કરી હતી તે પાછી બીજા યોગીઓના સમથી નિરંતર વધતી ગઈ કેટલાક દિવસ સુધી તો તે સુમાધિરથ થઈ જ્યાં પરાયણ રહેતા હતા. હંમેશાના શિક્ષણમા તો તે નિપુણ થઈ ગયા, પરંતુ રાજ-યોગમા તેમની ક્ષમતા અધીક ન થઈ.

સ્વામી ગોવિંદાશ્રમજીની પાસેથી જે વખતે રાજયોગની દિક્ષા તે લેતા હતા તે વખતે એક દિવસ તેમણે કહ્યું કે —

“યોગશાસ્ત્રમા તમારો અત અનુરાગ જોઈને મારે કહેવું પડે છે કે, જે પ્રકારે સંન્યાસીને માટે લૌકિક વિષય વિષય ત્યાગ્ય છે એજ પ્રકારે યોગિજ વિષય પણ દરખ છે. જે તમારી ઇચ્છા સંન્યાસ મહણ કરવાની હોય તો યાદ રાખજો કે એક દિવસ યોગસિત્તિની દુર્વાસનાનો પણ તમારે ત્યાગ કરવો પડશે.”

વિશુદ્ધાનંદે સંદેહવશ થઈ નિવેદન કર્યું કે, “ભગવન! શુ સંન્યાસને

યોગ પ્રતિબદ્ધ છે ? કે જોથી એક વખત યોગસિદ્ધની દુર્વાસનાનો પશુ પરિત્યાગ કરવો પડશે ? ” શુ યોગકામના પશુ વિષય વાસનાની માફક દુર્વાસના છે ? જો તેમજ હોય તો પછી શાસ્ત્રમા તેનું વિધાન કેમ કર્યું છે ? ”

ગોવિં—હા વત્સ ! યોગ કામના પશુ તેવી જ છે. શાસ્ત્રમા યથાધિકાર સર્વ વાતોનું વિધાન કર્યું છે. રાજયોગ એક પ્રકારે સન્યાસીઓને સહાયક પશુ થઈ શકે છે, પરંતુ હઠયોગ થઈ શકતો નથી. સન્યાસ પ્રકરણમા જ્યાં યોગ II પ્રશ્ન સા છે ત્યાં સમજવું જોઈએ કે તે રાજયોગનું તાત્પર્ય છે, અને જ્યાં નિહા હોય ત્યાં હઠયોગ સમજવો.

વિશુ—લોકિક વિષય તો પ્રત્યક્ષજ મનુષ્યના અત્ર પતનના હેતુરૂપ છે. પરંતુ હઠયોગ પશુ તેના જેવો છે એ વાત મારી મદ્યુદિને બીધે મારક સમજવામા આવતી નથી.

ગોવિં—હા ઠીક છે લોકિક વિષય તો પ્રત્યક્ષ જ મનુષ્યના અધઃ પતનના હેતુરૂપ છે, પશુ તેને જાણીને પશુ મનુષ્ય કેમ તેમા પ્રવૃત્ત થાય છે ? કેમકે પ્રકૃતિ તો ઇષ્ટમા જ થવી જોઈએ, અનિષ્ટમા નહિ એમ નહિ કે મનુષ્ય ભ્રમવશ થઈને તેમ કરે છે જે ભ્રમમસ્ત નથી, તે તો તેમા હસાતા પશુ નથી. ભ્રમવશ થઈનેજ લોક હઠયોગ વા યોગસિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરીને તેને પરમ પુરુષાર્થની અવધી માનીને મહા અહકારી બની જાય છે કક્ષીયુગના લોક તો પોતાની શારીરિક શક્તિથીજ અહકારી બની જાય છે, તો પછી યોગસિદ્ધિ મળી જાય તો પછી તેમના અભીમાન અને અત્યાચારનું ઠેકાણું શી રીતે રહે ?

વિશુ—“ જો સન્યાસી વા ત્રિરકત પુરુષ યોગશાસ્ત્રનો પશુ વિચાર ન કરે તો પછી તેણે શુ કરવું ? ”

ગોવિં—“ એક માત્ર અભિવિદ્યાનોજ વિચાર તેણે કરવાનો છે, અભિવિદ્યા વા વેદાન્તના વિચાર સીવાયના સર્વ શાસ્ત્રો પશુ સન્યાસીને તો અધનકર્તા છે ”

વિશુ—કઠીન તો શુ પશુ મહા કઠીન સમજવો. તે મહા વિકટ માર્ગ છે, પરંતુ જો કોઈ એ માર્ગનું ગ્રહણ કરીને લક્ષ્યસ્થાન સુધી પહોંચી શકે તો તે સદૈવને માટે અભય અને અમર પશુ થઈ શકે, અને જન્મ મરણના ચક્રમાથી નીકળીને તે મોક્ષને પ્રાપ્ત કરી શકે છે ”

યોગશાસ્ત્ર તરફથી સ્વામી વિશુદ્ધાનંદે પોતાના ચિત્તને પાશુ જેવાંને વેદાન્તની તરફ મન લગાવ્યું સ્વામી ગોવિંદાશ્રમજીએ કેટલાક દિવસ તેમને ઉપદેશ આપીને એ નિશ્ચય કરાવ્યો હતો કે અભિવિદ્યાજ સાચી યોગવિદ્યા

છે. તેની આમળ સર્વશાસ્ત્રો અક્રિયિતર છે એથી તે કોઇ વેદાન્તના વિદ્વાનની શોધ કરવા લાગ્યા. વિરક્ત એવિન્દાત્રમ તે પછી મગોતરીની તરફ ચાલ્યા ગયા અને અન્ય પરમહસોને બજાવવામા અફેચી થઇ, હરિદ્વાર અને કનખલમા કેટલાક ગૃહસ્થ પડિતોની શોધ કરી પણ તેમને મળવા જતા પણ ચિત્તમા સતોષ થયો નહી.

એક દિવસ બિહ્લિશ્વરનુ પુજન કરવાને તે ગયા હતા ત્યા બીલીનાં જશ્ન ધણાજ હતાં જે વખતે પોતે બીનીપત્ર અને પહાડી પુષ્પોને પુજનને માટે એકઠા કરવા લાગ્યા, તે વખતે એક એવો શબ્દ થયો કે જેથી તેમના મુખાર્વિંદનો રગ બદલાઇ ગયો રોમાચ ખડા થઇ ગયા અને નેત્ર તલપવા લાગ્યા.

જે પવિત્ર શબ્દે એક દિવસ કલ્યાણીમા તેમના સતત હૃદયને સુશીતળ કયું હતું અને જેણે એક દિવસ નાસિક ક્ષેત્રમા તેમનુ ચિંતિત મન પ્રસન્ન કયું હતું, તેજ તે શબ્દ હતો તેજ “હરહર મહાદેવ”નો મધુર શબ્દ પાછો અહીં આ પ્રકારે સંભળાયો છે જાણે કે મનોરથ સિદ્ધ કરવાને માટે આસુતોષ મહાદેવ પોતાની અભય વાણી સંભળાવી રહ્યા ન હોય !

આશ્ચર્યથી જોયુ કે એક પહાડી ટેકરી ઉપર બીલીના વૃક્ષોની કુજમા તેજ પરમહસ મહાત્મા કે જેના દર્શન સર્વથી પહેલા કલ્યાણીમા મહાદેવ વાવડી આમળ થયા હતા અને જેમણે હરિદ્વારમા મળવાનુ કહ્યું હતું, તેજ મહાત્મા આનંદમા ખેડેલા એક બીજા અપરિચીત સન્યાસીની સાથે વાત કરી ગયા છે અને વચમા વચમા “હરહર મહાદેવ”નો જ્વની સંભળાવે છે.

આ બંનેમા કેટલીકવારથી થુ થુ વાતો થઇ રહી છે તે કાંઇ કહી શકાતું નથી પણ તેમની વાતોથી સ્વામી વિશુદ્ધાનંદની ગતી રોકાઇ ગઇ છે, જે પુરુષોના વાર્તાલાપમા ત્રીજાએ ત્યા જતુ અનુચીત સમજીને તે ત્યાજ છોડા થઇ રહ્યા

અપરિચીત અવધૂત સન્યાસીએ જેમની આકૃતિ પરિચીત સન્યાસીને મળતી હતી તેમને કુ ખકારક સ્વરથી કહ્યું, — “જે મહારાજની એવીજ ઇચ્છા છે કે આ વખતે પણ હું આપની કૃપાપાત્ર ન થઇ શકુ તો જવા દો. એ વાત ન બતાવશો પણ એ તો કહો કે અહીં આપ કયા સુધી રહેશો ?

પરિચીત લાગતા સન્યાસીએ કહ્યું —

“બહુ દિવસ નહિ પણ આજનોજ દિવસ.”

અપરિચીત સ ——હે બસ આજનોજ દિવસ ! પછી કયા જશે ? થોડો વખત તો રહો, આપના દુર્લભ દર્શન અને ઉપદેશથી તો કૃતાર્થ થાશે.

પરિ०—અસ કૃષ્ણાનદ ! હવે હું અહીં વધુ રહી શકીશ નહિ. આજના દર્શન અને ઉપદેશ તે છેવટનો જ સમજવો !

અપરિચીત સન્યાસી કે જેનું નામ કૃષ્ણાનદ હતું તે આ પાછલા જન્મથી તો અહીં થઈ ગયો કે શું આજના દર્શન અને ઉપદેશ તે છેવટનો છે ! એથી તે વ્યાકુળ થઈને બોલ્યો કે—

“કેમ ! એટલી ઉનાવળનું શું કારણ છે ? આ સેવકે કાંઈ અપરાધ તો નથી કર્યો ?”

પરિ०—નહિ કૃષ્ણાનદ ! એમા તારો અપરાધ કાંઈ પણ નથી વિધીનું વિધાન જ તેનું છે આજજ નવું છે કયા જવું છે ! તેનો ઉત્તર એજ છે કે—

“યદ્ગત્વાન નિર્જીતન્તે તદ્વાપ પરમં મમ ।”

કૃ०—“મહારાજ, તાત્પર્ય સમજનામા આત્મ નથી મારી ગીતે સમજાવવા કૃપા કરો !”

પરિ०—“ઠીક કૃષ્ણાનદ ! માવનાન થઈને માલજો, આજ તમારી ઈચ્છા પુરી કરે છું ધાર્યું હતું કે આ જીવનમા કંઠી પણ મારા જટીલ જીવનનું વર્ણન ન કરવું, પરંતુ તમારા આગ્રહથી આજ તે વાનને પ્રકટ કરે છું, કે જેને તમે ધણીજ વખતથી સાંભળવા ઇચ્છતા હતા ”

“કાકણના વિખ્યાત બ્રાહ્મણ નરેશ આનંદરાવ જ્યારે સ્વેચ્છક “હૈ-દરના પ્રચલ આક્રમણથી પોતાની માતૃભૂમિનું રક્ષણ કરવામા વીરગતિને પ્રાપ્ત થયા, ત્યારે તેમની રાણી પોતાના બે બાળક પુત્રોને લઈ નારી ગઈ નિરાશ્રય વિધવાને એટલા મોટા દક્ષિણમા કાંઈ પણ જગ્યાએ આશ્રય ન મળ્યો, અને તે પણ થોડા જ દિવસોમા પતિ લોકમા જઈને નિશ્ચિત થઈ. તેના બે અનાથ પુત્રોની સાથે એક તેનો જુનો ભાઈ પ્રાણ બચાવવાને માટે સન્યાસી થઈ ગયો કેટલાક વર્ષ પછી તે પણ સ્વર્ભવાસી થઈ ગયો છે અને બે અનાથ રાજકુમારમા હું અને તું બંને જણ અહીં બેઠા છીએ. તને કાશીમા એક મહામા મૂકીને હું ફરવા લાગ્યો અને ત્યા તે સરકૃતનું અભ્યયન કરવામા ચિત્ત જોડ્યું. ધણી દિવસ સુધી મે તેમજ વિચરવા માડ્યું. પછી એક ભગવદ્ભક્ત મહાત્માની પાસે યોગાભ્યાસ કર્યો. તેમની કૃપાથી અઘાન નષ્ટ થયું કે જે મારા અત કરણને દુઃખી કરી રહ્યું હતું તે પછી મેં દડનો ત્યાગ કર્યો. અને મારા પોતાના સમ્રાટનો આગ્રહ છોડીને સર્વને મારા પોતાના સમજવા લાગ્યો, અને તેનું પરિણામ

એ આવ્યું કે મારે કુખમય જીવન મુખમય થઈ મધુ હાથ હું બૂન, ભવિષ્યની જરૂરી વાતો યોગવિદ્યાથી જાણી શકું છું, આજ મારે આ નશ્વર શરીરનો ત્યાગ કરવાનો દિવસ છે એથી જ મેં કહ્યું કે, “ મારા દર્શન અને ઉપદેશ તે છેવટનો જ છે ”

તમે વિદ્વાન અને શુદ્ધિમાન છો. આત્મ અનાત્માનો ભેદ જાણો છો. સસારની અનિત્યતાને તમે મારી રીતે જોઈ શક્યા છો. મોહમમતા એ એ અધનના હેતુ રૂપ છે, અને તેથી વિગેષ કહેવાની જરૂર નથી જાવ, તમારે શિવપૂજનનો સમય થયો છે પ્રથમ તે કરી આવો પછી મારી બાકીની વાત માલજો.

કૃષ્ણાનંદ જે ગૃહસ્થ વા અવપત્ત પુરુષ હોત તો તે આ વખતે ગભરાઈ જાત અને તેના ચિત્ત ઉપર આ વાતોનો વજો જ પ્રભાવ પડત તો પોતાના કુળ, ગોત્ર અને પરમહંસજીની સાથે પોતાના મનવત્ જ્ઞાન થયું તેથીજ કૃતાર્થ થયો જે કે શરીર ત્યાગ કરવાની વાત અમલ્ય હતી, તથાપિ શાસ્ત્ર લખ્યાનુ આ વખતે એ ફન થયું કે ને તરત જ પૂજન કરવાને તૈયાર થઈ ગયો.

સ્વામી વિગુહાનંદજીએ પ્રશ્ન કરવાનો આ વખત ઠીક છે, એમ જણાતા મહંસા પરમહંસજીના ચરણોમા જઈને નમન કર્યું અને કહ્યું કે, આજે આપના દર્શન થયા તેથી માત્ર મૌમાગ્ય સમજી છું.

પરમહંસજીને ઘણી જ પ્રમત્તા થઈ, અને તે બોલ્યા કે, સારા વખતે આવ્યા છો, ઠીક, કૃષ્ણાનંદ! આને પણ તમારી માથે પૂજન કરવા લાઈ જાવ.

મને જણ્યું શિવ પૂજા કરવાને મિલકેશ્વરના મંદિરમા ગયા પૂજાની સામગ્રીમા ત્રણ ચરજ વસ્તુઓ હતી બિંદીપત્રો, ગંગાજળ, કુંડ અને વૈદિક મન્ત્ર. આ પ્રકારની પૂજા તો તે દરરોજ કરતાજ હતા, પણ આજની પૂજામા પરમહંસજીની આજ્ઞાની વિશેષતા હતી, અને તેથી ભક્તિ ભાવની પણ વિશેષતા હતી.

તેમના પૂજન કરી આવ્યા પછી “ હરહર મહાદેવ ” કહી પરમહંસજી ત્યાંથી ઉભા થયા અને બંનેને પોતાની માથે લઈને બલકુડ પર આવ્યા અને ત્યાં સ્નાન કરી દક્ષિણ બાજુના એક વૃક્ષની નીચે આવી બેઠા, અને તેમને અનેક પ્રકારનો ઉપદેશ આપવા લાગ્યા, સ્વામી કૃષ્ણાનંદજી તો વારત-વમા પરમહંસજીનાં અનુજ હતા, તેમણે અનેક પ્રકારના પ્રશ્ન કર્યા અને જેનું તેમણે બહુજી સારી રીતે સમાધાન કર્યું.

સ્વામી વિશુદ્ધાનંદજીને જ્યારે પૂછવામાં આવ્યું કે તમારે કાંઈ પૂછવું હોય તો પૂછો, ત્યારે તેમણે મહાજી વિનયપૂર્વક પ્રાર્થના કરી કે,—

“ મહારાજશ્રી આપને યાજ્ઞ હશે કે કલ્યાણીમાં કેટલાક વર્ષ પહેલાં આપના દર્શન થયા હતા ”

પરં—“ હા યાદ છે ”

વિશુ—જ્યારે મેં મન્યામની ઇચ્છા કરી ત્યારે આપે આજ્ઞા કરી હતી કે પ્રથમ વેદાભ્યાસ કરો, પછી સન્યાસ લ્યો હવે આપની શી આજ્ઞા છે ?

પરં—“ જમ એજ અભ્યાસ યાદ રાખજો કે અભ્યાસ અને અધ્યાપનથી મોટી કાંઈ વાત નથી વેદ ભણ્યા પછુ હજુ અમ અને શાસ્ત્ર તો બાકી છે ”

વિશુ—“ હવે સન્યાસ ગ્રહણ કરવો કે નહિ ”

પરં—“ સન્યામમાં ગ્રહણ કરવાનું કાંઈ નથી સન્યામ નામ ત્યાગનું છે ત્યાગરીત સર્વદા સન્યાસીજ છે ”

વિશુ—મત્ત્ય છે સન્યામ નામ ત્યાગનું છે, અને સર્વત્યાગી સદા સન્યાસીજ છે પણ હું ક્ષિગ મન્યાસ ધારણ કરું કે નહિ ?

પરં—“ બાઈ ! સન્યાસ માર્ગ ધ્યેયજ કલ્પ છે

“ શ્રુત્ય ચારા નિશ્ચિતા કુરત્યયા દુર્ગ પથસ્તત્ કલ્પો વ્યવન્તિ ! ” પરંતુ જ્યારે તમે તેની ઘણા વર્ષોથી ઇચ્છા કરો છો, તો કાશીમાં જન્મને તેને ગ્રહણ કરો સન્યામનું સ્થાન કાશી નગર બીજું નથી ”

સન્યાસમાં પણ તમારો ભોગ પ્રમાણ છે અને કર્મ પ્રધાન છે તે અબાધ્ય છે પોતાનું કામ કરશે પણ તેના લોકહિતમાં સહાય્ય કરે અને મારા આ જ્નોકનું સ્મરણ રાખજો કે જે ચોગ્ય હોવાથી તમારા આગળ કહું છું

“ અકૃત્વા પરસંનાપ મગત્વાસ્વલ મંદિરમ્ ।

અનુત્પ્રજ્ઞસતા વર્ત્મ યત્સ્વલ્પમપિત દદુઃ ॥”

અર્થાત—કોઈને પણ કદ આપ્યા વગર, દુષ્ટોને ઘેર ગયા વગર અને સન્માર્ગનો ત્યાગ કર્યા વગર જે કોઈ સ્વલ્પ મળે તો તે બહુજ છે.

ઉપદેશના અતમા પરમહસજીએ કહ્યું કે, બસ હવે મારી તૈયારી છે. મારે માટે આ આનંદની તક છે. પતિ અને પત્નિનો મેળાપ, પિતા અને પુત્રનો મેળાપ કેવો આનંદજનક હોય છે ? અને તેથી મારે માટે શોક ન કરવો

એ માફ મગમ કરવા તુલ્ય છે મારા કહેલા ઉપદેશાનુમાર ચાલવું અને થોડીવારમા આ સરીરને ગમામા વહેતું કરી દેવું બસ એજ મારો આદેશ છે એમ કહીને ઉત્તરાભિમુખ બેસી પદ્માસન વાળી તેમણે સંપાને માટે સમાધિ ચઢાવી દીધી, અને તેમના કથનાનુસાર બને જણે થોડી વાર પછી તે પવિત્ર સરીરને ગંગાના પ્રવાહમા વહેતું મૂકી દીધું.

સ્વામી કૃષ્ણાનંદ હર્ષદ્વારમાથી દક્ષિણ તરફ ચાલી નીકળ્યા, અને સ્વામી વિશુદ્ધાનંદ જગત્પૂજ્ય વિદ્યાપીઠ કાશીપુરીનો માર્ગ મહણ્યુ કર્યો.

સ્વામી વિશુદ્ધાનંદ કંપાચૈથી જે દિવસે ચાનો નીકળ્યા હતા તેને આજે દશ વર્ષ થઇ ગયા હતા, દશ વર્ષમા તો તે નામિક વિકુર અને હર્ષદ્વાર વિગેરે સ્થળોમા ફરતા ફરતા કાશીએ આવી પહોંચ્યા, તે વખતે દક્ષિણમા ઉત્તર પ્રદેશના બહુ રીયંની વાતો થઇ રહી હતી, પ્રતાપી મહા-ગળ રણજીતસિંહની કીર્તિ ફેલાઇ રહી હતી પ્રચંડ વીર ગિખોતે મિત્ર બનાવવાની અગ્રેજો તળવીજ કરી ગયા હતા પણ આ વખતે ઉત્તર દેશમા પંજાબ કેસરી ગણુજીતસિંહ સ્વર્ગમા નિવાસી ગયા હતા, અને શિખો પગ સ્પરની ક્રાંત્યુદ્ધને લાંબે પોતાની સ્વતંત્રતાને શુભારી બેઠા હતા.

ગુજરાતના રણસેત્રમા શિખોના સેનાપતિ વેરવર શેર્માસિંહ અને સર દાર અનુસિંહનો પરામવ થઇ ગયો હતો અને શિખ મગદારો અગ્રેજ સેનાપતીને પોતાના શત્રો આપી દઇ તામે થયા હતા.

પંજાબ કેસરીનો કોહીનુર મદારાણીની શોભા વધાવવાને માટે વિના-યત મોકલી આપવામા આવ્યો અને તેમના વારસ પાટવી કુમાર દિલીપ સિંહને રાજપાટથી બ્રજ કરી કતેહગઢમા નજરકદ રાખવામા આવ્યો.

આ તરફ લખનૌના વાજીદ અલીશાહ નૃત્યગીતમા મગ્ન હતો અને રાતદીવમ સારગી તબલા વાગ્યા કરતા હતા, અને જગત્પતી કાંઇ પણ ખબર તેને રહી નહોતી આ વખતે લોડ કેલકાઉસી આ સવ બનાવો તરફ પોતાની દૃષ્ટિ રાખ્યા કરતા હતા.

આ વખતે સ્વામી વિશુદ્ધાનંદ કાશીપુરીમા આવી પહોંચ્યા. ઉત્તર વાહિની ભાગીરથીનો પ્રવાહ, સુદર શોભા અને મદિરાના ચમકતા સોનેરી કળશો જોઇને સ્વામીજી આનંદ માનવા લાગ્યા. જમતના ઇતહાસમા એવા નગર ધણાજ થોડા મળી આવશે કે, આરબથી તે અત મુઘી જેણે પોતાની સ્થિતી જેવીને તેવીજ જાળવી રાખી હોય ! જે ઇતિહાસની દૃષ્ટિથી જોઇશું તો પૃથ્વી તળ ઉપર કોઇ પણ નગરીએ સેકડો વર્ષ મુઘી અલા-ચાર અને અવિચારનું સહન કે વા છતા પણ પોતાની વિદ્યાનું અસૂત અને

પોતાના ઔગ્વને ભળતી રાખ્યુ હોય તો તે નગર ભારતવર્ષની કાશીપુત્રીજ છે.

અન્યથા વિદેશીય લોકોનાં આક્રમણથી અમખ્ય નગરીઓના ક્ષાન્તર થઇ ગયા છે, છતાં કાશીપુત્રી આજ પણ તેવી ને તેવી જ છે તેજ “ હર હર મહાદેવ ”ના શબ્દ, તેજ વેદનો ધ્વનિ અને તેજ સંસ્કૃત વિદ્યાની અર્થા ઘેરેઘેર થઇ રહેલી છે.

કાશીવાસીઓ પોતાની મનપત્તિને અનેક વખત ગુમાવી બેઠા હશે, પણ પોતાના પવિત્ર મનાતન ધર્મ તથા આચાર વિચારથી બ્રજ થયા નથી.

કાશીમાં આવીને સ્વામી વિશ્વદ્વાનંદજીએ દશાશ્વમેધેશ્વર મહાદેવની પાસે એક દેવાલયની નાની સરખી કાટડી હતી. ત્યાં મુકામ કરવાનું કારણ એ હતું કે પ્રસિદ્ધ ગૌડસ્વામીજી મહારાજ કે જેમની વિદ્યા અને સંન્યાસની પ્રશસા સાબળી તે પોને અહીં આપ્યા હતા તે પામેની અહલ્યાપાઇની ધર્મશાળામાં રહેતા હતા અને વિદ્યાર્થીઓને ભણાવતા હતા.

તે ગૌડસ્વામીજી તેજ છે કે જેનું વર્ણન નાસિકક્ષેત્રના વર્ણનના પ્રસંગમાં આવી ગયું છે જે નાસિકમાં ‘ પડિન સ્વામી ’ ના નામથી પ્રસિદ્ધ હતા અને અહીં ‘ ગૌડસ્વામી ’ના નામથી ઓળખાય છે. તે ગૌડસ્વામીનું ચારિત્ર આ પ્રકરણ પહેલાં આપેલું છે.

સંન્યાસ મહાણુ.

અહલ્યાપાઇની ધર્મશાળામાં ગયા પછી વિશ્વદ્વાનંદજીએ જોયું કે અનેક બ્રાહ્મણ કુમારો ઉચ્ચસ્તરે વેદ પાઠ કરી રહ્યા છે અને ધણી વિદ્યાર્થીઓ જુદી જુદી શાખામાં કામ કરી રહ્યા છે. કાંઇ પ્રમ પૂછે છે તો કાંઇ નેત્ર બંધ કરી પાડ ગોખી રહ્યા છે અને આ પ્રકારે ધર્મશાળામાં વિદ્યાર્થીઓના સ્વરથી ધર્મશાળા ગાજી રહી છે.

ખીજા દાંડ ઉપર દડી સંન્યાસીઓની મઠળી વિરાજમાન છે, અને તે પ્રશાન્ત ભાવથી વેદાન્ત શાસ્ત્રની આલોચના કરે છે સર્વની વચ્ચે મહાત્મા ગૌડ સ્વામીજી શોભી રહ્યા છે, અને તેમની ચારે તરફ અનેક સાધુ સંન્યાસી બેઠેલા છે.

ગૌડ સ્વામીજી વૃદ્ધ હોવા છતાં તેમના હજુપુષ્ટ માંસદ્ય શરીરને જોઇને તેમને ત્રીસ ચાળીસ વર્ષ થયા હશે એવું અનુમાન થઇ શકતું હતું. તેમની ઉન્નત દષ્ટિ, હિમવ મસ્તક, નિશાન્ત વક્ત્રસ્થ, પ્રમુખ ભૂજ અને મળીર વાણી તેમના પૂર્વ ચરિત્ર બ્રહ્મચર્યનું બાન કરાવતી હતી.

ગૌડ સ્વામીજીની પ્રશાન્ત, અને મળીર આકૃતિ માત્રને જોવાથી એમ

જાણતું હતું કે તે શાંતેના આખાર, ધૂમા અને સંતોષના આગાર, ધર્મના પ્રવર્તક, સત્પથના દર્શક અને સત્કવચ્ચના આશ્રયરૂપ છે.

આજ સ્વામી વિશુદ્ધાનંદજીને અપાર આનંદ થઇ રહ્યો છે, જે પ્રકારે એક દિવસ કૌરવકુમાર મહાવીર તપસ્વી દ્રોણાચાર્યને જોઇને પ્રસન્ન થયા હતા, જે પ્રકારે એક દિવસ મહારાષ્ટ્ર કેમરી નીરવર શિવાજી, સ્વામી રામદાસજીના દર્શન માત્રથી પ્રકુલિત થઇને પોતાના ચિરકાળ મનોરથોને સિદ્ધપ્રાપ્ત સમજ્યા હતા, જે પ્રકારે વૈદિક ધુન્ધર કુમારિય જાટને જોઇને એક દિવસ મહાન મિશ્રિત મન પ્રમત્ત થયું હતું, જે પ્રકારે તત્ત્વદર્શી ભગવાન ગોવિન્દપાદના દર્શનથી એક દિવસ સ્વામી ગકરાચાર્યજીને આનંદ થયો હતો આજે તેજ પ્રકારે વિશુદ્ધાનંદના સુખની હદ રહી નહોતી જેને માટે મનમા ને મનમા અનેક પ્રકારના વિચાર ચતા હતા અને કલ્પના ઝંખી કરતા હતા, તેમની મધુર મૂર્તિના દશન કરીને આજે તે કૃતાર્થ થયા, અને સાષ્ટાંશ પ્રજ્ઞામ કરીને ચિત્તિત બાવથી તે એક તરફ ખેંચી ગયા.

આ વખતે બ્રહ્મસૂત્રના શારીરિક બાબતો પાઠ ચાલતો હતો ગૌડ-વામીજી બજાવતા હતા અને સર્વ લોક બચ્ચતા હતા જેથી તેમના પ્રજ્ઞામનો ઉત્તર સક્ષેપથી મળ્યો, તે પણ મુખથી નહીં, પણ માત્ર હાથથી જ પરંતુ તેમનો હાથ હાનવાથી સ્વામીજીના ચિત્તમા જે સંતોષ થયો તેનો બીજને મોટા મોટા આશીર્વાદથી પણ બાગ્યેજ થયો હશે.

પાઠ પુરો થતા ગૌડ સ્વામીજીએ પોતાની પ્રશ્ન દષ્ટિથી તેમની તરફ જોયું અને આદર તથા પ્રેમથી પૂછ્યું કે - “ મહાત્મન ! ક્યાંથી આવો છો ? ” વિનયથી વિશુદ્ધાનંદજીમે ઉત્તર આપ્યો કે “ હરિદ્વારથી ”

જા૦—અહીં શા માટે આવ્યા છો ?

વિ૦—આપના દશન કરવાને માટે ?

ગૌડ—મારા દર્શન કરવાને ! શિવ ! શિવ ! એવું કહી ન બોલશો મારા દર્શનથી શું થશે ? દર્શન તો ભગવાન વિધનાથના કરવા નેહ્યે કે જેથી કન્યાણુ થાય

વિ૦—ભગવાન ! મારા વિધનાથ ! મારા કલ્યાણુ કર્તા ! કેવળ આપ જ છો આપને જ માટે હું આટલે દુરથી આવીને આવ્યો છું

ગૌડ—(દયાપૂર્વક) કેમ ભાઈ, મારી પાસે નાંચવાનું શું પ્રયોજવું છે ? તે કહો મારાથી બનશે તો હું તમારે તે કામ જરૂર કરીશ.

વિ૦—મારા વિચારમા એવી કાંઈ પણ વાત નથી કે જે આપને ન કહી શકાય

ગૌ—તો ઝટ કહો કે તે શી વાત છે ?

વિ—દયામિત્રુ મારી માત્ર એક ધ્રુવ એ છે કે આપ આ આધી-
નને આપના શરણે લઈને સન્યાસની દીક્ષા આપી કૃતાર્થ કરો

ગૌ—સન્યાસ —ઓ. ! સન્યાસ મહા કઠિન માર્ગ છે આ કલિકા-
ળમા સન્યાસાશ્રમના નિયમોનુ પાલન કરવું એ ધણેજ દુર્ધટ વ્યાપાર છે.

વિ—ખરી વાત છે આ વખત સન્યાસનો નથી, પણ—

ગૌ—કહો ! કહેતા કહેતા કેમ બંધ રહ્યા ! પણ શું—

વિ—વિશેષ કાંઈ નથી, કેવળ એજ કે જ્યારે આપ કહો છો કે ડીક
નથી, કાલકાલ સ યાસને અયોગ્ય હશે, પણ સ્વામી શ્રીશંકરાચાર્ય પ્રભૂતિ
મહાનુભાવોએ પણ આ કાળમા સન્યાસ કેમ લીધો ?

ગૌ—ભણા ક્યાં ભગવાન ભાગ્યકાર અને ક્યાં હુ ? ક્યાં ભગવાન
ત્રિશ્વનાથની અપૂર્વ વિભૂતિ અને ક્યાં જગતના જીવોથી તુચ્છતર હુ, ક્યાં
મર્વે કર્મ ફલ ત્યાગી મન્યામી શંકરાચાર્યનો અને ક્યાં ઉદ્ધારણ પરાયણ
અમારા લોકોની બિહુ લીલા શુ તેમની સાથે આજકાલના લોકોની તુનના
પણ થઈ શકે તેમ છે ? કેવળ કાળનો જ ટોપ નથી, પણ સન્યાસને યથાર્થ
પાત્ર પણ પૃથ્વમા ધણુજ થોડા મળી આવે છે.

વિ—પાત્ર અને કુપાત્રનું જ્ઞાન શી રીતે થઈ શકે ?

ગૌ—પરીક્ષાથી

વિ—ને પરીક્ષા ક્યા અને ક્યારે થાય છે ?

ગૌ—મવદા અને સર્વત્ર

વિ—કેવી રીતે

ગૌ—એ જગ ત્રિચાત્ર કગ્વા જેવી વાત છે વિચાર કરીશુ તો મનુ-
બની દરેક ક્રિયા અને વર્તનથી પરીક્ષા થઈ શકે છે, ગમે તો ભક્તે તેનું
સાધારણ લોકોને જ્ઞાન ન હોય, પરંતુ અતર્થામી પરમાત્મા અને યોગિ-
જનો સર્વ રહસ્ય જાણી શકે છે, ભાષા, ભાષણ, લેખ અને આકૃતિ વિગે-
રથી જો કે લોકો એક પ્રકારનો નિશ્ચય કરી લે છે, પરંતુ ન્યા સુધી એક
જ સ્થળમા કેટલાક દિવસ સહવાસ ન થાય, ત્યા સુધી કોઈના સમ્બધમાં
કંઈ કહી શકાય નહિ કે તે કેવો છે, પાત્ર કે કુપાત્ર ? કેમકે જોના મધુર
ભાષણ અને સુદર આકૃતિ માત્રને જોવાથી એમ નિશ્ચય કરવામા આવે છે
કે તે ધણેજ સારો છે, પણ સહવાસ થતા તેનામા વિપરીત ગુણો જાણી
શકાય છે, એથી ન્યા સુધી હું પણ કોઈ પણ માણસ એગો રહી અને

સારી તેને પરીક્ષા ન કરી શકું' ત્યા સુધી કોઈને પણ મન્યામી બનાવી શકતો નથી તેમા વળી તમે તો નવીન વય અને સુંદર શરીરવાળા છો.

વિ०—તો શુ ભગવાનને વામી ભોજન ધનવતું જોડે વૃદ્ધાવસ્થા-માજ ભગવાનનુ ભજન અને પરમાર્થનુ ચિંતન થઈ શકે છે, જેમણે યુવા-વસ્થામા પ્રશ્નનુ સ્મરણ કર્યું હોતું નથી તેમો વૃદ્ધ થયા પછી શુ કરી શકવાના છે ?

ગૌ०—મત્ત્ય છે ભગવાનનું ભજન યુવાવસ્થામા તો શુ પણ બાલ્યાવ-સ્થામા પણ કગ્ગુજ જેઠાંને ઝાલની કાને ખપર છે કે કાન શુ થશે ? ભગવાનનુ સ્મરણ કરતી વખતે મનુષ્યે એમ સમજવું જોઈએ કે જાણે મૃત્યુએ તેનો કંઈ પકડી રાખ્યો છે, અને કહ્યું છે કે

“શુદ્ધીત દ્વઃ કેરોષુમૃત્યુના ધર્મમાચરેત્ ।”

વિ०—અપારે એમજ છે તો પછી આપ દીક્ષા આપવામા વિશ્વમ્મ શા મારે કરો છો ?

ગૌ०—કરિસ્મરણમા સર્વ સ્વતત્ર છે, તે તો સર્વ કોઈ સર્વ અવસ્થામા કરી શકે છે પણ આશ્રમ ધર્મ કોઈ ભુદીજ વસ્તુ છે તેમા દેગકાલાદિનો વિચાર કરવો પડે છે

વિ०—તે વિચાર આપ કરો, પણ મને નિરાશ ન કરશો

ગૌ०—નહિ, એમ નહિ બને કે કોઈ અધીકારી પુરુષ કરી અહીંથી નિરાશ થઈને ચાલ્યો જાય તમે રોજ અહીં આવો અને પાઠ માહાત્મા કરો, વિદ્યાર્થીઓ પાસે શાસ્ત્રનુ ચિંતન કર્યા કરો કે જેથી તમારો સમય નકામો ન જાય. જે તમે સન્યાસના અધીકારી છો એમ મને જણાશે તો પછી તમારા તે મતોરથ પણ પૂર્ણ થશેજ સ્વામીજીના શાસ્ત્રાનુકુળ અને મધુર વાક્યોથી વિશુદ્ધાનંદજીના હૃદયક્ષેત્રમા આશાના અકુર ઉત્પન્ન થયા, અને પ્રતિદિનના વધતા જતા આતરિક સ્નેહના સિચાવાથી તેને પશ્ચવિત કરી દીધા. સહપાઠીઓની કપટ રહિત સરળતા પૂર્ણ સંકાનુભૂતિસચ્ચ વાતો અને આશ્રમસ્થ સન્યાસીઓના કૃપાયુક્ત, હૃદયરૂપેષથી તેમનુ ચિત્તિત મન, પ્રસન્ન અને પ્રયુક્તિત થઈ ગયું અને શોભાજ વખતમા તે પોતાની વિદ્યા અને તેજસ્વિતાથી એક વિશેષ વ્યક્તિત કહેવરાવાને તે સમર્થ થઈ ગયા.

તે વખતે કાઠીમાં બ્યાકરણ શાસ્ત્રની વિશેષ ગર્વા થઈ રહી હતી. મીમાંસા અને વેદાંતના પંડત પાઠને આઠાણ લોકો ગોણુ સમજીને બ્યાકર-ણની પ્રક્રિયાઓને મુખ્ય માનવા લાગ્યા હતા. નાગેશ ભટ્ટની પરિભાષેન્દુ શેખર અને શંકરેન્દુ શેખરની નવી નવી રીત ટિપ્પણીઓને લોક લોક-

મથી જોતા હતા એથી એમ જણાવું હતું કે કેટલાક દિવસ પછી તર્ક કેવળ બાકરજી સાથેનું સામ્રાજ્ય થઈ જશે જો કે હજી સુધી પૂર્વ ગીર્ણાના અધ્યયન અધ્યાપનના અસ્ત યથો નહોતો, અને જો કે હજી સુધી વેદ દેહાન્ત સામ્યયોગીની કથા વાર્તા પણ થતી હતી તથાપિ સર્વત્ર વળજી બાકરજીની તરફ વળેલું હતું બાકરજીમાં જો નહીન હતપના કરતા તેમને કલ્પક અને પ્રતિષ્ઠા સંપન્ન મમજાતમ આવતા હતા, અને બાકરજીમાં જોમને સમજણ ન પડતી તેમની પડિત દોષા છતાં પણ મજબૂતી મળતી નહોતી એવી રીતે એક માનુષ જોડે મરં કાષ્ટ બાકરજી પાછળ પડ્યા હતા.

ગૌડસ્વામીજી વિદ્યાર્થીઓ માં તથા પ્રિય યર્મ પડ્યા હતા અને વિદ્યાર્થીઓ પણ તેમને પ્રાજ્ઞાવિદ્ લાગતા હતા તેમજ વિદ્યાર્થીઓમાં એક ગુણ એ પણ વધારમાં હતો કે તે કાષ્ટ પણ બીજા અધ્યાપકની પાસે દ્યમન કરવાને જતા નહીં અનન્યાય, બાકરજી, સામ્યયોગી સવ સામ્ય તેમનીજ પાસે બસતા હતા અને તેમને એ વાત હમન્ડ હતા કે પરમાત્મા ॥ કૃપાથી તે એક એવા અધ્યાપકના શિષ્ય છે કે જે મરંથી વધુ વિદ્વાન છે.

વિશુદ્ધાનદજીને કારીમાં આવે છ મામ ચક્ર ગયા એમના વખતમાં સ્વામીજીને પણ લોકોનું ઝોળખણ થયું હતું તેમની હિમાદ્યુક્ત યોજા અને પ્રશસ્તિ બુદ્ધિ જોઈને અન્ય વિદ્યાર્થીઓ અને પ્રશસ્તિ બુદ્ધિ જોઈને અન્ય વિદ્યાર્થીઓ અને પડિતો તેમનું સન્માન કરવા લાગ્યા પણ મહાત્મા ગૌડ સ્વામીજીએ હજી સુધી ચોનાનો અભિપ્રાય પ્રકટ કર્યો નહોતો. અને જ્યારે સ્વામીજી તેમને મન્ધાસરી વાત પુજતા ત્યારે 'હજી શી છે તાવળ છે' એમ કહી તેમની તાત મારી વાગતા અને તે માંસળી વિશુદ્ધાનદજીને સંતોષ મતો નહી, અને આમ જોમ જોમ મહાત્મા વિશ્વંજ કરતા તેમ તેમ તેમની છતકા વચની જતી હતી.

સ્વામીજી દિવસે પરિશ્રમપૂર્વક અભ્યાસ કરતા હતા. શ્રદ્ધાપૂર્વક ગુરુ સેવા કરતા હતા અને પ્રેમપૂર્વક વિદ્યાર્થીઓને બલાવતા હતા, પરંતુ રાત્રે શાકલાળામાં તે રહી રહતા નહોતા પદલાળામાં વિદ્યાર્થી અને મન્ધામી રહેતા હતા અને આખા ગયા સારા માણસો રહેતા હતા, પરંતુ ત્યાં વિશુદ્ધાનદજીને આટે જે ત્રણ હાથની જગ્યા મળતી નહોતી. એ જોઈને તેમના સહપાઠીઓ વિરિમત અને દુઃખિત થતા પણ સ્વામીજી કાષ્ટ જોતા નહોતા.

એક દિવસ એક હાસિણીત્વ પડિતે આવીને તેમને કહ્યું કે, “આપ આમના હાથે આપનો કેમ નિરસ્કાર કરાશે છો ? કેમ કેાઇ મી ન સન્મા-
સીના દ્વિષ થના નથી ? આપના જેવા વિદ્વાનને તો સારા સારા મહાધારી
પરમહંસ પોતાની ગાદી ઉપર બેસાડી ચક્રો દ્વિષ થયું તો તેમના શબ્દ
બોધ્યો” આ સંભળી સ્વામીજીએ તેમને એવા બનાવ્યા કે પછી તેમણે
કેાઇ વખત તેમને તેવી વાત કી નહીં”

અમારે આ પ્રકારે આશા મુગ્ધ વિશુદ્ધાનહીને બહા દિવસ અંત
મયા ત્યારે તે પોતાના સહપાકિયોને કહેવા લગ્યા કે “જે અમારે ઉદ્ધર
નિમિત્ત સન્માન મેલ્યું કરવા હોય, તો તે મન્વામીઓનો અમાર ન-
હોતો મડ અને ગાં મેળવવાને અને લોભ ની મકાનેનો લોભ કે લા-
લચ હોત તો હું મારું પોતાનું જ નર કમ છોડી મારે ત્યા મી ચાતની
આમી હતી ? પણ તેમ નહી, મારે ઉદ્દેશ મીજે છે હું સારી રીતે બાળ્યું
છું કે મરા ગુર મહારાજ બ્રહ્મ સ્વરૂપ છે, તેમની વિભૂતિ આમળ આખા
જગતની વિભૂતિ દુરુ છે મીજ પુરુષોત્તમ મહાર કરતા તેમનો નિરસ્કાર
હિતમ છે તેજ ગુર પ્રેષ્ટ છે કે જે દ્વિષની માથે રોડ કરવા કરતા તેમને
શુભ કર્મમાં બેડે અને કર્તવ્ય કર્મ સીખરાડે આ મમય પરીક્ષાનો છે.
અને તેથી જ આવા કૃપાળુ ગુર હોવા છતા પણ મને પાડવાળામાં જગ્યા
મળતી નથી, અને સન્માસની દીપ્ત મળી નહી, અને મર્વે વ તો ક્યણું
ગૌર સ્વામીજીના જાન સુધી પહોચના તેમને પણ લાગ્યું કે પોતાનો એક
કૃપાવાન અને ચોગ્ય વિદ્યાર્થી દુરખિત થાય છે પણ જ્યાંયુ મી નમતા કુલ
અને ગોત્રની કોઈ પ્રમાણિક પુરુષની મારફત માફી મી ન મળી શકે ત્યાં
સુધી પોતાની સમ્મતિ પ્રકટ કરવાનું તેમણે ચોગ્ય ધાર્યું નહિ.

તે વખતે કાશીમાં અહમ્યાબાઇની ધર્મશાળામાં કાષ્ટજીવ નામના
એક મહાત્મા સ્વામી રહેતા હતા કહેવાય છે કે સામાર્ષ વખતે તેમનાથી
એક પડિતનું અપમાન થઇ ગયું હતું અપમાનિત બાળક એ, પ્રતિજ્ઞા
પુરૂષ હતા. તે સાસ્ત્રધર્મમાં તેમને પરાજીત કરી શકે તેમ નહોતું તેથી તે
ચિતામસ્ત થઈ ગયા અને તે ચિતાથી જ થોડા દિવસમાં તે માણસનું
મૃત્યુ થયું અમારે આ વાતની કાષ્ટ જીવજીને ખબર પડી ત્યારે તેમને
પોતાના કૃત્યથી બણી ગયાને થઇ અને અનેક પ્રકારનાં હાસ્યોક્ત પ્રાપ્તિ
કરીને અતે સન્માસી થઇ ગયા અને તે દિવસથી તેમણે પાં લીધું કે
કહી પણ કેાઇની સાથે મારે વાદવિવાદ ન કરે તો અને કેાઇનું ચિત્ત દુરખિત
થાય તેવી વર્તણૂક ન ચલાવવી. તે દિવસથી તે રાત દિવસ બચવાનું,

સ્મરણ કરવા લાગ્યા અને સર્વને પોતાના પ્રાણ સ્વરૂપ અને પૂજ્ય સમજવા લાગ્યા દરિદ્રિય ન કરતા ન હોય તે વખતે તે પોતાની જીભ ઉપર એક લાકડાની ટોટી ચઢાવેલી રાખતા અને ઘણે કાળે બોલતા પશુ નહીં જેથી તેમને લોકજીજ્ઞાસવાળી વિશુદ્ધાનદણ ભેમતા હતા.

આ તરફ જ્યારે ગૌડ સ્વામીજીને એમ લાગ્યું કે બંદીધર બલ્યાચારી (વિશુદ્ધાનદ) એક સારા કુળના બ્રાહ્મણ છે અને સન્યાસને પાત્ર છે, ત્યારે તેમણે પોતાની પાસે બોલાવીને કહ્યું કે થોડા દિવસ એકાન્તમાં જમીને રાત્રિએ અને પચાશ્રમને બપોરે જોઈ તમારા મનોરથ સિદ્ધ થશે આ બાત્તા માંજીને વિશુદ્ધાનદજીને તથા જ હવે થશે, કેમકે તે સમજ્યા કે અજિલપા પૂર્ણ થવાનો વખત હવે દૂર નથી, અને તેથી તે ગુરુતર માર્ગદેવમાં જમીને શિવારાધનમાં તત્પર થતા અનુજન વખતે વચમાં કૃપાળુ ગૌડસ્વામીજી કોઠવાર પોતે અને કદી પોતાના શિષ્યો દ્વારા તેમની ખમર લેતા રહેતા અનુજીન નિર્વિઘ્ને પૂરું થયું જે પછી પ્રસન્ન થઈને ગૌડસ્વામીજીએ તેમને સન્યાસને થોડા પાત્ર સમજીને મન્યાસ રિધિને સંપાદન કરવાને માટે એક શુભ દિવસ નક્કી કર્યો.

કાશીના અનેક પ્રમુખ પડિતો અને સન્યાસીઓને આમત્રણ કર્યું. સર્વની સાથે આજે સ્વર્ગીય સગમલાલ અને યમુનાના આનંદચંદ્રન ત્રિવેણી અને આશાવંત સમસ્તપ્રસાદના બાણેશ્વરીધરજીએ પુત્રેષણ, વિતેષણ અને લોકેષણ તથા સિખાસવની માથે પોતાના નામનો પશુ પ્રસન્નતાપૂર્વક પરિત્યાગ કરી દીધો અને પ્રેમમન્ત્રોચ્ચારણ કર્યા પછી જીવન પશુ પલટાઈ મધુ આગ સુધી મહાધરના નામથી લોક તેમને બોલાવતા હતા તે શ્રેષ્ઠ કૃપાથી આજે તેમનું “વિશુદ્ધાનદ સરસ્વતી” નામ રાખવામાં આવ્યું.

સન્યાસાશ્રમને ગ્રહણ કરી, સ્વામી વિશુદ્ધાનદજી ગુરૂની પાસે એકજ જગ્યાએ રહેવા લાગ્યા પરંતુ વધુ દીવસ સુધી તેમનો આ નિર્વાહ ન થઈ શક્યો નારાયણાશ્રમ સ્વામીજી જે ગૌડસ્વામીજીના જીના કૃપાપાત્ર અને વિશ્વાસુ શિષ્ય હતા, તેમનાથી આ નવીન મન્યાસી પોતાના ઉત્તમ શિષ્યોના પ્રતાપે વધુ પ્રતિજ્ઞા થાય તે મહત્ત્વ થઈ શક્યું નહિ જેથી તેમણે ગુરૂજીનું સરળ ચિત્ત તેમના ઉપરથી મિલકુલ ફરી જાય તેવા યત્નો કરવા માંડ્યા અને તેનું પરીણામ એ આવ્યું કે-ગૌડસ્વામીજીએ કંઈક વધતો જોઈને સર્વને આશ્રમમાંથી બહાર કાઢ્યા.

સન્યાસાવરચામાં યનિને એવી આજ્ઞા છે કે, તેમણે હમેશા એકલાજ રહેવું અને કદી પણ કોઈના સંગની જાળમાં ફસાવું નહિ. કારણ કે જોડલો

વંતુ સંગ થાય તેટલુજ તેમા દુઃખ અને કષ્ટ રહેલુ છે મહાત્મા દત્તાત્રયજી એક દીનસ કરતા કરતા એક ગૃહસ્થને ત્યા ગયા, અને જોયુ તો પરાણ્યા-એને માટે એક છોકરી અનાજ ખાડતી હતી. તે છોકરીને પોતાની ચુડી-એનો ખડખડાટ થતા શરમ આવતી હતી જેથી તેણે તેની ચુડીઓનો ખડખડાટ પરાણ્યા ન સાંભળી શકે તે માટે દરેક હાથે એકેક ચુડી રાખી બીજી ચુડીઓ કાઢી નાખી. આ બનાવ દત્તાત્રયજીએ જોયો તે ઉપરથી તેમણે એ ઉપદેશ મહાજી દયો કે જ્યાં એ પૂર્યો એક જગ્યાએ એકઠા રહે છે ત્યાં કાંઈ પણ એક દીનસે તેમનામા ખટપટ થયા વગર રહેશેજ નહીં જેથી “ **एक एव चरेहीमान कुमायर्वा इव ककण** ” અર્થાત્ બુદ્ધિ-માને કુમારીના કંકણની માફક એકવાજ દરવુ જોઇએ જ્યાં વધુ મનુષ્યોનો સહવાસ હોય છે ત્યાં પરસ્પર વૈમનસ્ય અને કનહ થયો સ્વાભાવિક છે આ ઉપરથી એ સિદ્ધ થાય છે કે મસાગતાગી મન્યાસીઓએ પણ આત્મ-ગ્લણને માટે એકાન્તમા રહેવુ વાગ્યજ જરૂરનું છે.

સ્વામી વિશુદ્ધાન દે દશાશ્વમેધ ખાટ ઉપર એક ધર્મશાળામા નિવાસ કર્યો અને સ્વામી વિશ્વરૂપાનદજી બીજી જગ્યાએ રહેતા લાગ્યા નારાયણ સ્વામી “**शैलसीधाय**” ઉપર અને સ્વામી વિવેચરનદાશ્રમ, ત્રિપુરાજૈરવીની નિકટ જઈને મિગન્યા. આ પ્રકારે સવ જીવી જુદી જગ્યાએ રહ્યા ખરા પણ દરેકજ મજ્યા વગર રહેતા નહિ ગાડસ્વામીજીની પાસે દર્શન કરવાને અને વિદ્યાભ્યાસ કરવાને માટે રોજ એકઠા થતા હતા.

સ્વામી વિશ્વરૂપજી અને વિશુદ્ધાનદજી, જો કે ગુરૂના અતકાળ સુધી તેમની પાસે ભણતાજ હતા, તથાપિ તેમને આ વખતે એક ઉત્તમ અધ્યા-પક માનવામા આવતા હતા અધ્યાપકની અવસ્થામા અધ્યયન કરવુ, એ જો કે દેશ અને નગરોની રીતિથી પ્રતિદૂળ છે, પરંતુ વિદ્યાપીઠ કાશીની સર્વમાન્ય અચ્છિત પ્રથાથી પ્રતિદૂળ નથી.

વિદ્યાર્થી મહાજમા જો કે સ્વામી વિશુદ્ધાનદજી બુદ્ધિમતા, વિદ્વતા વિગેરે કારણથી સન્માનને પાત્ર થયા હતા પરંતુ સ્વામી વિશ્વરૂપજીની માફક શાંત, પ્રિયભાષી અને સર્વ પ્રિય થઈ શક્યા નહોતા પોતાની સ્વા-ભાવિક પ્રખરતાને દબાવવામા તે હાલ સુધી અસમર્થ રહ્યા હતા તેમનો કોઈ જો કે ક્ષણવારને માટે હતો, પણ ધણીવાર ગુસ્સે થઈ જતા મહાત્મા વિશ્વરૂપજી ખરેખર વિશ્વરૂપજી હતા તેમને માનાપમાન લાગતું નહિ એક વખત મહાત્મા વિશ્વરૂપજીને પણ તેમજે કટકાર્યો હતા. આ વાત ગૌડસ્વા-મીજીના સાંભળામા આવી તેથી તેમને ધણુજ ખરાબ લાગ્યું. તેમણે સ્વામી

વિશુદ્ધાનદળને પાસે બોલાવીને પૂછ્યું કે “શી હકીકત છે ?” જેથી વિ-
શુદ્ધાનદળએ પોતાનો અપરાધ કહ્યો તોથી તેમણે કહ્યું કે, “આજ
કારણથી હું તમને સન્યાસ આપવાને માટે મદાય રાખતો હતો. સન્યાસની
પહેલા વાનપ્રસ્થ આશ્રમ એને માટે જરૂરનો છે કે તેમાં રહીને સુમુક્ષુ
પુરુષ નિર્વૃત્તિ માર્ગનો અભ્યાસ કરી શકે પરંતુ હાલમાં તે આશ્રમને કોઈ
પાળતું ન હોવાથી સન્યાસમાં આવીજ વિટળના થાય છે જુઓ હું તમારી
અવિધ્યની વાત હમણાજ જોઈ શકું છું. તમે દરેક રીતે લાયક છો. તો
પણ તપસ્વી વિશ્વરૂપજીને માગ જોવાજ માનજો. તે તમારા કરતા જરાપણ
હિતરે તેમ નથી” સ્વામીજી જો કે પોતાની મેળેજ પથારતાપ કરતા હતા,
તોપણ હવે યુસ્ત મર્મસ્પર્શી વાક્યોથી વધારે શરમાઈ ગયા તે પછી જ્યા
સુધી સ્વામી વિશ્વરૂપજી જીઆ ત્યા સુધી તે તેમનું માન સાચવતા હતા.

એ પછી સ્વામી વિશ્વરૂપજીને તો ગૌડસ્વામીજીએ પોતાની પાસે અહ-
લ્યાખાત્રી ધર્મશાળામાં બોલાવી લીધા, અને સ્વામી વિશુદ્ધાનદળને તો
બહારજ રહવા દીધા, તે સ્થાનમાં રહીને તે મધુકરી વૃત્તિથી શરીરનો નિર્વાહ
કરવા લાગ્યા.

કાર્તિક માસમાં ગૌડસ્વામીજીને તાવ આવવો શરૂ થયો અને સાથે
ખાસી પ્રગટ થઈ થોડા દિવસ પછી રોગ તો દબાઈ ગયો પણ શરીર
અશક્ત થઈ ગયું. તે પછી તે દર સામવારે વૈજનાથજી દર્શન કરવાને માટે
જતા પણ વિશ્વનાથજી સુધી જઈ શકતા નહિ તેમને પોતાના લક્ષણોથી
સમજાયું કે હવે છેલ્લો અવસ્થા છે તેથી તેમણે પોતાના સર્વ શિષ્યોને
પાસે બોલાવી લીધા અને બચાવાનું છોડી દઈ ઉપદેશ આપવો શરૂ કર્યો.

સ્વામી વિશ્વરૂપ અને સ્વામી વિશુદ્ધાનદળ સિવાય ગૌડસ્વામીજીને
બીજા બે શિષ્યો હતા. એક વિશ્વેશ્વરાનંદ અને બીજા ચક્રાનંદજી.

ગૌડ સ્વામીજી એક સાચા સન્યાસી હતા તે મહત્તેની માફક ગદી
બાદીનો બખેડો રાખતા નહોતા એથી ગાદીની તેમને ચિંતા પણ નહોતી.
જો હોત તો તે પોતેજ સ્પષ્ટ કહી જાન કે મહ અને સમ્પ્રદાયની રક્ષાને
માટે ધણાજ શિષ્યોમાંથી એકને મુખ્ય ઠરાવવાની જરૂર છે અને તે માટે
કાશીના સન્યાસી અને પડિતોના એ વાતની ચર્ચા ચાલી કે ગૌડ સ્વામી-
જીની જગ્યા સ્વામીજી વિશુદ્ધાનંદ અને વિશ્વરૂપજી જેમાંથી કોને આપવી ?
સ્વામી વિશુદ્ધાનંદજીએ કહ્યું કે એવો પ્રશ્નજ કેમ કરો છો ? મારે સર્વ
પ્રકારે પૂજ્ય અને જ્યેષ્ઠ સ્વામી વિશ્વરૂપાનંદજી હવે બીજા ગૌડ સ્વામી છે
અને તેમણે કહ્યું કે નહિ સ્વામી વિશુદ્ધાનંદજીજ યોગ્ય છે હું આયુષ્યમર્મ

મેટો છુ, અને સ્વામીજીનો પ્રથમ શિષ્ય પણ હું છુ પરંતુ વિદ્યા અને ગુણમા તો એજ માગથી મોટા છે હું તેમની પાડશાળાના વિદ્યાર્થીઓને ભણાવ્યા કરીશ અને આજા પાળ્યા કરીશ તેમના આ ઉદ્દાગ અને સન્યાસીને યોગ્ય વાક્ય માલખીતે સર્વેએ તેમની પ્રશસા કરી અને સર્વની મરજી સ્વામી વિશુદ્ધાનંદજીનેજ ગાદીએ બેસાડવાની થઈ, પણ તેમણે નનેઃ અસ્વકાર કયો અને કહ્યું કે,—" પ્રથમના સ્વામી વિશ્વરૂપજી સર્વ પ્રકારે ગાદીના અધિકારી છે અને બીજી રીતે તો મહારાજ પોને પણ કહી ગયા છે કે, મારા પછી તેમને તેમને મારા સ્વરૂપજ સમજાવે એથી એમની આજા પ્રમાણે હું કામ કરીશ જ્યેષ્ઠ પૂજનો વ્યક્તિકમ જ્યારે ભરતાદિ રઘુવંશિઓએ કયો નથી તો હું કેમ કરું? મહાત્મા વિશ્વરૂપજી બોલ્યા, ' જો મારામાં વિશ્વાસ અને મહારાજની આજ્ઞાથી મનેજ પોતાનો ગણતા હો તો મારો એવો વિચાર છે કે આપજી ગાદી ઉપર એસો જે સમપ્રદાય અને ઝડપના રક્ષણને માટે જરૂરના કામ છે તે હું કરીશ આમન ઉપર બેસવું અને કાષ્ટ આવનાર જનાગની સાથે વાત કરતી એ મને ભાર રૂપ લાગે છે, માટે મારી પ્રવ્રત્તાને માટે પણ આપજી આસનનો સ્વિકાર કરો. મહારાજે એવું કહ્યું નથી કે આસન ઉપર તમારે ન બેસવું ને વિશ્વરૂપને બેસાડવો અને તેથી લગનની વાત અહીં બધમેસતી નથી અહીં આસન ઉપર બેસવાથી તો અગ્રેજ પૂજા વિગેરે બની શકશે નહિ પણ જો આપ મારા આ કહેવાનો અનાદર કરશો તો અગ્રેજ પૂજનો પ્રત્યક્ષ વ્યક્તિકમ છે આવી રીતે તેમના બહુજ કહેવાથી સ્વામી વિશુદ્ધાનંદજી પોતાના ગુરુના આસન ઉપર બેસી બેસ્યા. પરંતુ પ્રથમ જેમ પોતાના ગુરુની આજ્ઞાનું પાલન કરતા હતા તેવીજ રીતે મહાત્મા વિશ્વરૂપજીની આજ્ઞા પણ તે પાળવા લાગ્યા.

કલિકાલમા સન્યાસ આશ્રમનું યથાવત્ પાલન કરવું એ ખાડાની ધાર પર ચાલવા તુલ્ય છે વરતુત જીવતા જ પોતાને મારવા તુલ્ય છે જે જીવતાં જ પોતાને મારી શકતો નથી તે સન્યાસી બ્રહ્મજ્ઞાનને પણ મેળવી શકતો નથી અને તેનો સન્યાસ લેવો તે પણ મિથ્યા છે સન્યાસીએ કેવી રીતે ત્યાગ શીલ, દયાળુ અને પરાધર્મ પર રહેવું જોઈએ એ ગૌડ સ્વામીના ઉપદેશ અને ચરિત્રથી સારી રીતે શિક્ષણ મળે તેમ છે.

બ્રાહ્મજીવન ધન, નહીં મનુષ્યનું નહીં માત્ર ધન વિદ્યા છે. અને તેની પ્રાપ્તિ પણ બ્રાહ્મકાળથીજ થઈ શકે છે. વિદ્યાર્થી ભણે મનુષ્ય ધન મેળવી શકે, પરંતુ તેના ખરા ફળને કદી પણ પામી શકતો નથી. ગૌડસ્વામી નાન-

પણથીજ વિદ્યાના પ્રેમી હતા, વિદ્યાને માટે તે મા, આપને છોડીને ચાલ્યા ગયા હતા, રૂપરતિ પતિને તો પણ ત્યાગ કર્યો અને વિદ્યોપાજ્ઞન કર્યું તે વડે તે ઇચ્છા તો ઘણું મેળવી શકત અને નામના પણ કકાડી શકત પણ તેમની તે તરફ પ્રવૃત્તિ થઇ નહિ એક વખતના નજીવા બનાવથી તેનો વિચાર બદલાઇ ગયો અને આશા યુક્ત કુટુંબને છોડીને તે ત્રિરક્ત થઇ ગયો પરંતુ આશ્વકાળમાં ભણેલી વિદ્યા નકામી ન ગઇ વિદ્યાર્થીજ તેમને શાંતિ મળી, અને વિદ્યા દાનથીજ તે અત સુધી આજીવોનો ઉપકાર કરતા રહ્યા, તે વિદ્યોપાજ્ઞન કરત તો વિનયરૂપ, વિશુદ્ધાર્ન શ્રીર, હરજગદરામ, વિભારામ અને રામલાલ વિગેરે વિદ્યાનોના દર્શન થાત નહીં તેમાં પણ મંદેહ છે એક વિદ્યાનથી કેટલા વિદ્યાન થઇ શકે છે, એ તેના ચરત ઉપર ખ્યાન આપવાથી જ નિહિત થઇ શકે છે

વૃદ્ધ માતા, પિતા અને નિમનાન પુત્રિ સ્ત્રીનો ત્યાગ કરીને આ પ્રકારે સુવાચરમાં સન્યાસી થકુ એ કર્તાપ વાચકોન ઠીક નહિ લાગતું હોય, અને તે વિચારના હથે કે જે વાડા દ્વિત માતા પિતાની સેવાથી અને પતિને પુત્ર લાભ ત્રા પ્રેમથી સપુટ કાને સન્યાસી થાત તો તેમને વંધુ ધર્મ લાભ થાત અને નમન સતોત મળત તેના મંદેહ નથી કે એમ અનત તો ઠીક થાત પરંતુ મુદ્દરમાં રરવા યી પાકુ નીકળતુ સકળ નથી મમુદના તર મમાંથી કાઇ રરતુ મહાર ૧૮ કે ૧૨ આવી જાય તો આવી જાય પણ વચમાંની નીકળતું વે ધર્મ જ કુ માધ્ય છે અને તેથી શ્રુતિમાં કહ્યું છે કે “તદ્દહરેવ ચિરજીવ ચદ્દહરેવ મજજેત”। અર્થાત્ જે દિવસે વૈરાગ્ય ક્રમન થય તેજ દિવસ સ વાસી થઇ જતુ તાતપર્થ એ છે કે કાંચુ જલ્લે ફરી પાછું વિદ્ય નહિ આવે ! રિપયોની પાસે રહેવાથી જેટલું તે આકર્ષણ કરે છે, તેટલું આકર્ષણ ને વેમળથી કરતા નથી. એથી નિર્વેદ દશામાં મુદ્દપરિત્યાગ કરી દેના એજ ઉત્તમ છે. પત્ની માતા, પિતા અને પતિના સંતોષની વાન જાણ રહે છે. જ્યા સુધી તેમને સંતોષ થતો નથી ત્યાં સુધી સન્યાસી થકુ ઉચિત નથી. એ ઉપર વિચાર કરવાથી સિદ્ધ થાય છે કે માતા પિતાની નજીક પુત્ર હમેશાં જાયક છે. અને પતિની આજળ પતિ સદા યુવાન છે પત્ની તે મમે તેટલો વૃદ્ધ થયો હોય તો પણ તે મા, આપ અને સ્ત્રી કનપિ પણ તેને જુદો પડવાને રિવહાર કરી શકશે નહિ, આજ સુધી જેટલા સન્યાસી થયા છે તેમાંથી અણે લાગે એવાજ છે કે જેમણે પોતાના કુટુંબને શતાં છોડ્યા છે.

ધમ એ પ્રકારનો છે. પ્રવૃત્તિ બદલ્યું અને નિવૃત્તિ બદલ્યું પ્રથમ શોકુ

એ અને બીજો મુખ્ય છે પ્રવૃત્તિ લક્ષણ ધર્મમાં પુત્રોત્પાદન દ્વારા પિતૃ-
જ્ઞાની નિવૃત્તિ કરવાને ઇષ્ટ માને છે પણ નિવૃત્તિ માર્ગને નહિ સિદ્ધાંત
એ છે કે, પુત્રોત્પાદન મોક્ષનું કાર્ધ અસાધારણ કારણ નથી, એવું હોય
તો સનાતનુમાર, નારદ, વગેરે વડ્ડમ, બીજા અને સ્વકાર્યાર્થ વિગેરે કોઇ
પણ મોક્ષના અધિકારી ન થાય. એ કેવળ પ્રવૃત્તિ લક્ષણ રૂપ ધર્મ હોવાથી
અતઃકરણ શુદ્ધિ દ્વારા મોક્ષનું સાધન છે. જ્યાં દેવ વા આગસ્વાદિથી
કોઇ કુટુંબ ત્યાગ કરે તે પ્રત્યવાધી થાય છે, નહિ કે જે પરમાત્મ દર્શન
વા જ્ઞાનગાનને માટે તેનો પરિત્યાગ કરે તેવા પુરુષો પ્રત્યવાધી થાય છે.
જગત્ પૂજ્ય સ્વામી સ્વકાર્યાર્થ જે રડતી પોતાની જનનીને ઊડાવે તો
એ ભગવતી ભારત જમિના આસુ ધુજીત એ સમવિત નહોતું અને મ-
હાત્મા ગૌડસ્વામીજી પણ પોતાના કુટુંબને નિગ્રાહાર ન ઊડાવે તો ગૌડ
જનનિમા કુટુંબ પાલન સુદૃઢ આદલા પતિતો ઉત્પન્ન થાય એ સમવિત
નહોતું. મહા પુરુષોની પાસે સ્વાર્થ હોતો નથી, પરમાર્થજ તેમને માટે
સ્વાર્થ છે.

નાસિક અને કામજીમાં તે જ્યાં સુધી રહ્યા ત્યાં સુધી નિરંતર વિ-
ચાર્થિયોને તે બજાવતા હતા. તેમણે એટલા વિચાર્થિયોને બજાવ્યા કે
પણા મહારથ પડિના મળીને તેટલા ન બજાવી શકત. વિદ્યા બાળુ વરી એ
જન્યાસીનો ધર્મ ન હોવા છતાં પણ પરોપકાર વાસનાથી તે બનાવતો
હતા અને આ સસારની અટપટથી અલગ રહેવાનો તે ઉપાય સમજતા
હતા અને એવી અવસ્થામાં વિદ્યાદાન કરવું એ પણ એમના પરમ ધર્મ હતો.

ગૌડ અને દક્ષિણાત્મ, દડિ અને પરમહંસ સર્વ જાત અને સમ-
દાયોના પુરુષોમાં તે શ્રદ્ધા રાખતા હતા. કારણ કે તેમને સમાન ભાવ્યે
સર્વ પર કૃપાદષ્ટિ હતી કટુતાક્રમ કહેવું કે કેમનો તિરસ્કાર કરવો એ
સમજતાજ નહોતા. પરમહંસ લોકો કુંભના મહા પર્વ વખતે ડાકા અને
નીચાનની સાથે પોતાની પહેલાં, આચાર્યની માફક તેમને સ્નાન કરાવતા
હતા કેમકે વિખ્યાત અને વિદ્વાન પરમહંસ કુટુંબ સ્વામી અને આદિત્ય-
જિરી વિગેરે મહાધરોમાં તેમની પૂર્વ શ્રદ્ધા હતી. અખ્યનાથેં કાકુ પચી
નિમલદાસજીને જે કે જ્ઞાનિજાનો કુન્દેશ આપ્યો નહોતો, પણ તેમને શુદ્ધ
સમજીને કદી તિરસ્કાર કરતા નહિ તે આવતાં તેમને કુચળ સમાચાર
જૂજતાં અને પ્રીતિથી વાત કરતા હતા. તે દવાળું એવા હતા કે રોગી
વિદ્યાર્થીઓનાં માતાપિતા વગર પરદેશમાં કંઈ ભોગવતું પાડતું નહિ તેમની
ઐશ્વર્ય અને ચાકરી બીજા પાસે કરાવતા અને પોતે પણ કરતા આ દ-

વાળુતા માત્ર વિદ્યાધિયોનેજ માટે હતી એમ નહિ પરંતુ જીન લોભા પણ લેમના તેવાજ કૃપાપાત્ર હતા.

સંખ્યાસી થવાની ખમર જાણીને તેમનાં પતિવ્રતા સ્ત્રી એક વખત કાચીમાં આવ્યા અને પ્રાણુનાથનાં દર્શન કરીને પરમ સુખનો અનુભવ કર્યો તે પછી તે એક દિવસ દર્શન માટે આવ્યાં હતા કેટલાક દિવસ પછી તે મન પરાવણા સગીનો કાચોવાસ થઇ ગયો.

નિષ્પરિમલ સાત, ગૌડ સ્વામીજીનું જીવન ખરેખર નિર્દોષ હતું. તેમની ભાગશીનના અને વિદ્વાની વાત તો પ્રથમથીજ કહી મુક્યા છીએ.

સ્વામી વિદ્યુદ્ધાનદજીએ ગૌડ સ્વામીની ગાદી ઉપર બેસી ગાદીનું ગૌરવ સાચી રાખ્યું, કાન્સ, જર્મની વિગેરે દેશોમાંથી તેમની પાને અનેક જણુ વેદાન્તાદિની મિમાસા શ્રવણ કરવા આવતા હતા.

ઇ. સ ૧૮૮૮માં ૬૩ વર્ષની વયે યોગાસનમાં બેસી સ્વામીજીએ દેહ ત્યાગ કર્યો હતો, તેમના અનેક શિષ્યોને બહોતો છે.

પ્રકરણ ૯૦ મું.

ભારતકેરાનદ સરસ્વતી.

સવત્ ૧૮૬૦ ના આશ્વિન માસમાં શુકલા સપ્તમીને દિને અર્ધ રાત્રી સમયે કાનપુર જીલ્લામાં આવેલા “ મૈથેલાવપુર ” ગામમાં મહાત્મા ભારતકેરાનદ સરસ્વતીએ જન્મ ગ્રહણ કર્યો હતો. તહેમના પિતાનું નામ મિશ્રનાથ મિશ્ર હતું એ સામવેદી કનૌજિયા બ્રાહ્મણ હતા, મિશ્રનાથ સરકૂન અધ્યાપક હતા વેદ અને પુરાણમાં એ વિશેષ વિદ્વાન હતા મહાત્મા ભારતકેરાનદ સરસ્વતીના જન્મ સમયે તહેમના પિતાએ, તહેમનું નામ મતિરામ પાડ્યું આઠ વર્ષની વયે મતિરામનું ઉપનયન થયું એ સમયમાં પ્રચલિત રીત મુજબ મિશ્રનાથે વિદ્યાભ્યાસ માટે બાળક મતિરામને ગુરૂને ઘેર મોકલ્યાં દીધો, પદ્મશ્રમ અને ખતને લીધે સત્તર વર્ષની વયે મતિરામ એક અસાધારણ પડિત નીવડ્યો મતિરામની વય બાર વર્ષની હતી તે વખતે તહેમું લમ થઇ ગયું હતું, અને લમના પાંચ વર્ષ પછી તહેને ત્યાં એક પુત્ર જન્મ્યો હતો, પરંતુ દુર્ભાગ્યે એ બાળક શૈશ્વતાવસ્થામાં જ કાળના સુખમાં સપડાઇ ગયો, પુત્રના મૃત્યુ પછી તરતજ મતિરામના મનમાં વૈરાગ્યનો

ઉદય થયો એજ સમયે સસારને ત્યાગ કરીને એમણે વૈરાગ્યની દિશામાં ગમન કર્યું હત્યાર છોડી દઇને એ ઉજ્જયિની નગરમાં ગયા ત્યાં આગળ સુયોગ્ય ગુરૂ મળી આવ્યાથી તેમના પાસે યોગવિદ્યાના પુસ્તકોનો અભ્યાસ કર્યો અને યોગ સાધનમાં તક્ષીન બન્યા, કેટલાક વર્ષ સુધી ઉજ્જયિની નગરમાં વસ્યા પછી મતિરામ ગુજરાત અને માળવાનાં વિવિધ સ્થાનોમાં ફર્યા. ત્યાં આગળ સાત વર્ષ ગઈને સમગ્ર વેદાન્ત શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરીને એ પાછા ઉજ્જયિની નગરીમાં આવ્યા. એ સમયે પ્રસિદ્ધ પરમહંસ શ્રી પૂર્ણાનંદ સરસ્વતી સાથે તેમનો મેળાપ થયો પૂર્ણાનંદ સરસ્વતીએ મતિરામને યોગ્ય પાત્ર ગણીને દીક્ષા આપી, તથા મતિરામ નામને બદલે 'શ્રી સ્વામી ભાસ્કરાનંદ સરસ્વતી' એવું નામ પાડ્યું. એ વખતે મતિરામની વય કેવળ સત્તારીશ વર્ષની હતી, ભાસ્કરાનંદ સ્વામીએ એ આશ્રમમાં થોડા દીવસ વાસ કરીને કાશી ગમન કર્યું. કાશીમાં દુર્ગાવાડીની સાસે આનંદ બાગમાં તેમનો આશ્રમ નિર્માણ થયો કેટલાક મહીના સુધી એ આશ્રમમાં રહ્યા પછી સ્વામીજી ફનેહપુર જીલ્લામાં અશનિપુર ગામમાં આવ્યા અને ત્યાંથી કાનપુર થઇને પોતાની જન્મભૂમિના દર્શન કરવા ગયા ત્યાર પછી થોડા દિવસે સ્વામીજી કેવળ એક લગોટી ધારણ કરીને ભારતના બધાં તીર્થોમાં જમણું કરી આવીને, બીજી ધામનાં એ આનંદ બાગવાળા આશ્રમમાં પાછા આવ્યા એમ કહેવાય છે કે ભારતના લગભગ બધાં તીર્થોની તેમણે યાત્રા કરી હતી

બદરિકાશ્રમમાં જતી વખતે બરફ ધણું પડ્યાથી સ્વામીજીએ ધણું કष्ट ભોગવ્યું હતું. શીતથી તેમનું બહુ અગ અકડી ગયું હતું, અને રસ્તામાં પોતે મરણ્યતોત થઇ ગયા હતા એ વખતે તેમની સેવા શુશ્રૂષા કરે એવું કોઈપણ માણસ સાથે નહોતું પરંતુ સદ્ભાગ્યે એક વાણીઓ ત્યાં થઇને જઈ રહ્યો હતો તેના દીકામાં સ્વામીજી આવ્યા, તેણે તેમની આવી વિપત્તિવાળી અવસ્થા જોઇને દયા આણીને ખરા અત કરણથી સેવા ચાકરી કરી; એ વાણીઆની સેવાથી જ સ્વામીનાં એ વખતે પ્રાણ બચ્યા. એજ સ્થાનમાં સાધુ અનંતરામ સાથે તેમનો મેળાપ થયો વેદાન્ત વિદ્યામાં સાધુ અનંતરામ અમાધારણ પારદર્શી હતા, તેમણે સસારાશ્રમનો ત્યાગ કરીને સંન્યાસ ગ્રહણ કર્યો હતો, અને હરિદ્વારના કોઇ નિર્જન સ્થાનમાં નિવાસ રાખ્યો હતો. સાધુ અનંતરામ, ભાસ્કરાનંદના સમાગમથી અનિશ્ચય સુખી થયા હતા અને બંને જણાએ પ્રધરના તત્ત્વનું વિવેચન કરીને એક બીજાને ધણું આનંદ આપ્યો હતો, આ પ્રમાણે સ્વામીજીની ઉમરના ચાલીસ વર્ષ

વતીત થઇ ગયા, હિન્દુઓને ત્યાગ કરીને પાછા એ કાશીના આનંદ બાગમાં આવ્યા હતા.

કાશીના આનંદ બાગમાં આવીને, મત્ત ૧૬૨૫ માં સ્વામીજીએ લગ્નની પર્યાયનતો પરિત્યાગ કર્યો એક દિવસ શિયાળાની મોમમમાં કાશીવાસી વિદ્વાનો અને રાજાઓ સ્વામીજીની આગળ ઉપસ્થિત થયા હતા અને વિનય પૂર્વક હાથ જોડીને બોલ્યા હતા કે “ ગુરુદેવ ! શીતઋણમાં પ્રત્યેક મનુષ્ય વસ્ત્રો દેહને ઢાંકે છે, પરંતુ આપ તો આવી સખા શીત ઋતુમાં ખુલ્લે શરીરે રાત દિવસ પડ્યા રહો છો હમારો આપને આગ્રહ છે કે આપ શરીર ઉપર કાંઈ ઓઢીને આવી કકડગી ટહાડથી દેહનું રક્ષણ કરો.” તેમની વિનયના ઉત્તરમાં સ્વામીજીએ કહ્યું “ ડાહ્યો મનુષ્ય જે વસ્તુને એક વખત ત્યાગ કરે છે તે વસ્તુ ફરીથી ગ્રહણ કરતો નથી ”

સ્વામીજી ધૈર્ય અને શાન્તિવાળા સ્વભાવના મનુષ્ય હતા, નિર્જન સ્થાનમાં વાસ કરવાનું તેમને બહુ પસંદ હતું, પરંતુ એમની પસંદગી આલે કાની આગળ ? એમના યોગ અને તપસ્યાની ખ્યાતિ ચારે તરફ એટલી બધી પ્રસરી ગઇ હતી કે, તીર્થયાત્રીઓની પેઠે હમારો સ્ત્રી પુરુષો હિન્દુસ્તાનને ચારે ખુણેથી એમના દર્શન કરવા સારૂ આવતાં એમને ક્ષમોપદેશ સાબળાને મહારાજાઓથી લઇને ઝુપડીમાં વસનારા દરિદ્ર મનુષ્યો સુધીની અનેક વ્યક્તિઓ તેમની પાસે દોડ્યા લેતી, અને તેમને પોતાના ગુરૂ તરીકે સ્વીકારતી જનશ્રુતિ એવી છે કે ભારતકરોનદ સ્વામીને એક દાખ કરતા વધારે શિષ્ય હતા, કેવળ આપણા દેશના લોકજનો જ સ્વામી ભારતકરોનદજીના ગુણનો મહિમા સમજી શક્યા હતા એમ નહોતું પશ્ચિમના સુધરેલા દેશના અનેક સુશિક્ષિત યુરોપિયનો તથા અમેરિકનો તેમના તરફ આકર્ષા અને ભક્તિ રાખતા હતા.

તપના પ્રભાવથી સ્વામી ભારતકરોનદમાં અનેક અઘોરિક શક્તિઓ આવી હતી, પરંતુ એ બધી ઔહિક શક્તિઓને પોતે પ્રગટ કરતા નહિ. એએક ધટનાઓ ઉપરથી એમની એ શક્તિને કાંઈક ભાસ મળી શકે છે. એમને ઔહિક એવી ધટનાઓને ઉદ્બેખ કરીશું.

બૃહત્ નગરની વેદશાસ્ત્ર કુમારીને કાંઈ અબીજ સિદ્ધિની બાબતમાં સ્વામીજીએ ભાવિષ્ય કહી આપ્યું હતું, એ પ્રમાણેજ તેનું કાર્ય પાર ઉતર્યું એટલે એ બાઇએ જઇને એક દાખ કરતા વધારે રૂપિયા સ્વામીજીને અર્પણ કર્યા. સ્વામીજીએ એ ધન ગ્રહણ ન કરતા એમથી આનંદ

બામના બજિયાની પાસે એક વિજ્ઞાન શિવમંદિર બધાંયુ એ મંદિરના એક ખુણામાં સ્વામીજીની પથ્થરની મૂર્તિ સ્થાપવામાં આવી છે

શીતલપ્રસાદ નામનો એક પુરૂષ કાશીમાં વાસ કરતો હતો, એ મનુષ્ય સ્વામીજીનો શિષ્ય હતો, એક દિવસ ત્હેનો એક પુત્ર ધરની અમાથી ઉપ-રથી પડી જઈને મરણનોદ્ધ થઈ ગયો. શીતલપ્રસાદ સ્વામીજીની સિદ્ધિ સબધી વાત જાણ્યો હતો, એટલે તે ડાક્ટરની પાસે ન જતા સીધા સ્વામીજીની પાસે ગયો, શિષ્યને અત્યંત શોકવિશ્વળ જોઈને સ્વામીજી બધી ધટના સ્ફુમળ ગયા, ત્હેમણે શિષ્યને સમોધન કરીને કહ્યું “પ્રસાદ ! આ ગંગાજળ આપુ છું તે ત્હારા છેકરાને પીવરાતી દેજે, એટલે એ આરોગ્ય થઈ જશે તું કોઈ પણ પ્રકારની ચિંતા કરીય નહિ” શીતલ-પ્રસાદે ઘેર જઈને એ જળ પુત્રને પીવરાવ્યું એટલે એને ધીમે ધીમે આ-રામ થતો ગયો અને ઘણા થોડાજ દિવસોમાં તે હરતો ફરતો ગયો,

કમકતા શહેરમાંથી કોઈ એક પુરૂષ સ્વામીજી પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરવા અને યોગવિદ્યાનું શિક્ષણ મેળવવા ગયો હતો. ત્હેણે સ્વામીજી આ-ગળ જઈને પોતાનો મનોભાવ પ્રગટ કર્યો એટલે સ્વામીજીએ ત્હેને કહ્યું ‘ત્હારે દીક્ષા લેવાનો સમય હતો આવ્યો નથી, તું કોઈને પણ ખમર આપ્યા વગર યુગ રીતે મ્હારી પાસે આવ્યો છે ત્હારી માતા, ત્હારી પત્ની અને ત્હારા સત્તાનો ત્હારે માટે રોકકળ મચાવી રહ્યા છે તું હમણું પાછો જા અને થોડા વડ પડી આવીને મ્હને મળજે” એ પુરૂષ સ્વા-મીજીની વાત સાંભળીને ઘણો વિસ્મય પામ્યો અને પોતાનો મનાભાવ યુગ રાખીને બોલ્યો ‘મ્હારાજ ! મ્હારે મા, પત્ની, તથા છેકરા છેવા છે એ વાત સાચી, પણ હું એ બધાની રમ સંપત્તિ આવ્યો છું, સ્વામીજીએ કહ્યું ‘ત્હે રમ માગી હતી ખરી પણ એમણે આપી નહી તું એમના ઉપર વિરક્ત થઈને ચાલ્યો આવ્યો છે. વળી ત્હારે સસાર ત્યાગ કરવાનું એક બીજું પણ કારણ છે જે કલાહી ત્હને લગ્ન આવશે, માટે તું પાંધરા ઘેર જ ત્હારી આકાંક્ષા હતી પૂરી થઈ નથી” સ્વામીજીની વાત સાંભળીને એ બોલ્યો “મ્હારાજ ! મ્હારા મનમાં વૈરાગ્યનો ઉદય થવાથી જ મ્હે સસાર ત્યાગ કરવાનો સંકલ્પ કર્યો છે, એ મિત્રાચ મ્હારા ત્યાગનું બીજું કોઈ કારણ નથી” સ્વામીજીએ ત્હેને ફરીથી કહ્યું “ઠીક, તું ત્હારા પડોશમાં રહેનારી કોઈ રમણી ઉપર આધાર થયો હતો ત્હે જે રમણીનું સત્યાનાથ વાળ્યું છે તેજ ત્હારી ખરી જ્ઞાનદાતા છે ત્હેના ઉપદેશથીજ ત્હારા મનમાં વૈરાગ્યનો ઉદય થયો છે” સ્વામીજીની અતિ અદ્ભૂત સંકિર-

નેહને એ પુરૂષ એ હાથ નેડીને લેમના ચરણમા લોટી પડ્યો અને પા-
પમાથી પોતાનો ઉદ્ધાર કરવા સારૂ સ્વામીજી આગળ આકુળઆકુળ થવા
લાગ્યો. સ્વામીજીએ ત્હેને ધણી આચ્છાદી સ્હમજાવ્યું કે ‘હું ત્હેને દીક્ષા
આપીશ, પરંતુ ત્હારે હજી પછી થોડો સમય સસારાશ્રમમા રહેવું પડશે’
આખરે એ પુરૂષ એમ કરવા સમ્મત થયો, એ બનાવ બન્યા પછી
થોડા વર્ષ બાદ, એક શુભ દિવસ નેહને, સ્વામીજીએ ત્હેને દીક્ષા આપી
અને યોગ સંબંધી કેટલોક ઉપદેશ આપ્યો ત્હેમના એ ઉપદેશનો સારાશ
અહિયા આપીએ છીએ,

સસાર ત્યાગ કરીને, ઉદાસીન બનીને યોગ સાધન કર્યાથીજ બંધર
મળે છે, એમ નથી, સસારી અને ઉદાસીન બંને પ્રકારના યોગીને ચિત્ત
અને મનને સ્થિર રાખી શકે તોજ ત્હેમને બંધરનો સાક્ષાત્કાર થાય છે.
મનુષ્યમા બધા ગુણો છે, અજ્ઞાનરૂપી અધિકારનો પડો ત્હેના ઉપર પડેલો
હોવાથી મનુષ્ય તે ગુણોને કામમા લાવી શકતો નથી યોગ બળવાળા
મનુષ્યને અસાધ્ય કામ પછી નથી

પ્રશ્ન.—યોગ કેને કહે છે ?

ઉત્તર—વેદશાસ્ત્રમા જડેને ધ્યાન કહ્યું છે, ત્હેનો અન્યાય શાસ્ત્રકારોએ
યોગ શબ્દથી ઉલ્લેખ કર્યો છે. કેટલીક ક્રિયાઓદ્વારા એ યોગ પ્રાપ્ત થાય
છે એમા સૌથી પ્રધાન ક્રિયા મહાધિ છે સમાધિ શબ્દથી બહારના વિર-
યોમાં આસક્ત થયેલા અત કરણને એક રચળમા ચોટાડવું એવો બારાશ
સ્હમજાય છે એ ચિત્ત ચોટાડવાનું કેન્દ્રસ્થાન તે પરમાર્થ પદાય હોય છે.
ભગવાન પતંજલિ કહી ગયા છે કે ‘યોગચિત્તવૃત્તિનિરોધ’ ચિત્તની
વૃત્તિઓનો નિરોધ કરવો ત્હેવું નામ યોગ આ પ્રમાણે ચિત્તની વૃત્તિઓનો
નિરોધ કરાને પરમાત્મામા ત્હેને ચોટાડવાથી જીવાત્મા અને પરમાત્માનું
ઐક્ય થાય છે એટલા માટે એવું કહેવાય છે કે પરમાત્માની સાથે જીવા-
ત્માનું ઐક્ય કરવું તે યોગ.

પ્રશ્ન—યોગનું શિષ્ટજી મેળવવું હોય તો કયા કયા વિષયો જાણવા
આવશ્યક છે ?

ઉત્તર—“યોગાભ્યાસને માટે પ્રથમ તો એક ગુરૂ આવશ્યક છે ત્યાર-
પછી મન સ્થિર કરવા સારૂ પોતાની અવસ્થાથી સંતુષ્ટ થવાની જરૂર છે.
લોભને બિલકુલ ત્યાગ દેવો પડે છે મન સ્થિર ન હોય તો યોગનો અ-
ધિકાર થતો નથી, ત્યાર પછી કામ, ક્રોધ વગેરે રિપુઓનો ત્યાગ નિષ્ક-
લતા, પરમબલ્લભી ચિત્ત સમર્પણ આદિ આવશ્યક છે, આસન, મુદ્રા, પ્રા-

જ્ઞાયામ, ખ્યાન, પ્રત્યાહાર, ધારણા અને સમાધિ આવશ્યક છે. યોગસારના બેસતી પહેલા નિયમોદ્ધિનો અભ્યાસ કરવો પડે છે

પ્રશ્ન—નિયમ શેને કહે ?

ઉત્તર—શાન્તિ, સન્તોષ, આહાર તથા નિદ્રામાં અદ્યતા, સર્વ વિષયમાં સર્વદા ઉદાસીન બાવ, થોડી પ્રાપ્તિમાજ તૃપ્તિ, નિસ્પૃહતા ચિત્તસ્થિરતા અને પરમમહાત્મા ચિત્ત સમર્પણ આદિને નિયમ કહે છે નિયમ પત્રી દેહગાન થયુ આવશ્યક છે

પ્રશ્ન—દેહગાન શાને કહે છે ?

ઉત્તર—જેમાં જીવાત્મા, પરમાત્મા અને પ્રાણુ અપાનાદિ એકત થાય છે તહેને દેહ કહે છે. દેહમાં સર્વ શુદ્ધ દ્વિસતતિ સકલ નાડી હોય છે, એ બધી નાડીઓમાં હડા, પિંગના અને સુરમ્બા એ ત્રણ નાડી મુખ્ય છે અને તે હૃદયગમિની છે વળી ગાન્ધારી, પ્રમરા, હસ્તિજન્ઝા, મય્યા, અત્રંબજા, કુદ્ધ અને શખિની નાડીઓ આખા શરીરમાં ડામી જમરડી બાજુએ આવેલી છે. આ દસ નાડીઓમાંથી અસખ્ય ન્હાની ન્હાની નાડીઓ ઉત્પન્ન થઇને આખા શરીરમાં બ્યાપી રહી છે.

શરીરમાં દસ પ્રકારના વાયુ છે જેમાં પ્રાણુવાયુ હૃદયમાં, અપાન વાયુ શુભ્રસ્થાનમાં, સમાન વાયુ નાભિમાં, ઉદાન વાયુ કંઠમાં, બ્યાન અને સનજ્ય આખા શરીરમાં છે તે ઉપરાંત નાગવાયુ, કર્મવાયુ કૂકરવાયુ, અને દેવતાવાયુ પણ શરીરમાં અવસ્થિત છે

પ્રશ્ન—પટયક શાને કહે છે ?

ઉત્તર—મૂલાધાર, શ્વાધિજ્ઞાન, મણિપુર, અનાહત, વિસુદ્ધ અને આગા એ ૭ ચક્રો દેહમાં છે એનેજ પટયક કહે છે યોગમાં બેસતી વખતે આસન અને મુદ્રા બેઝેરનો અભ્યાસ કરવો પડે છે

પ્રશ્ન—આસન શાને કહે છે ?

ઉત્તર—બેસવાની રીતને આસન કહે છે, આસનાદિનો અભ્યાસ કર્યાથી મનની જે દુઃખવૃત્તિ પરિત્યાગ કરતા યોગ્ય છે, તે આપોઆપ મનમાંથી પલાયન કરી જાય છે અને આસનનો અભ્યાસ રાખવાથી મેરુદડ સ્થિર થાય છે મેરુદડ સ્થિર થયા વગર સમાધિ થી નથી

પ્રશ્ન—આસન કેટલા પ્રકારના છે ?

ઉત્તર—આસન ચોરાશી પ્રકારના છે, તહેમાં સિદ્ધ, પદ્મ, બદ્ધ અને સ્વાસ્તક એ ચાર આસન પ્રસિદ્ધ અને સર્વોત્કૃષ્ટ છે, સ્થિર અને સ્પૃહાશૂન્ય થઇને ભાકતપૂર્વક અત્યંત એકાન્ત સ્થાનમાં આમનવાળીને બેસીને યોગા-

બ્યાસ કરવો પડે છે, નહિ તો મન સ્થિર થતું નથી. પોતે શુ કરી રહ્યો છે તે કોઈની પાસે આગળ જણાવવું ન જોઈએ. સાધારણ લોકોની આગળ બે વાત એટલા માટે પ્રગટ કરવાની નથી કે, અજ્ઞાન લોકો એના કૃતિની માત્ર સાક્ષીને ઉપયુક્ત શિક્ષણ વગરજ દેખાદેખી આસનાદિનો અભ્યાસ કરવા મંડી જાય છે, તેથી તહેવું પરિણામ થાય (વપરીત આવે છે અને કેવડે લોકો યોગને અનિષ્ટપ્રદ અને મિથ્યા ગણી કહાડે છે

મ્ન — સિદ્ધાસન કોને કહે છે ?

ઉત્તર — યતન પૂર્વક મેફકડને સીધો કરીને એક પગની એડીદારા મુલ્લદેશન વશેષ રૂપે બધ કરવો અને યીજે પગ લિંગના ઉપરના ભાગ આગળ સ્થાપન કરવો, પછી સ્થિર ચિત્તે પરમબ્રહ્મમાં મન સમર્પણ કરીને હિંચા નેત્ર વડે ભવાઓની મધ્યનો ભાગ જોતા જોતા પ્રાણુયામ કરતાં કરતાં પરમબ્રહ્મનું ધ્યાન ધરવું, એને સિદ્ધામન કહે છે. ત્યાર પછી સ્વામીજીએ અન્ય પ્રકારના આસનોની વ્યાખ્યા સમજાવી, તેમજ મુદ્રાઓ અને પ્રાણુયામની વિધિ વગેરે વિષયની સમજૂતી આપી, તથા ધ્યાનના બે પ્રકાર છે, સ્થુલ અને સૂક્ષ્મ ધ્યાન કેવી રીતે ધરવું આદિ વિષયોનો ઉપદેશ આપ્યો જે અત્રે લખાણના ભયથી આપ્યો નથી, યોગશાસ્ત્રનું કોઈ સાદું પુસ્તક વાંચાથો વાંચકોને એ સંબંધી સવિસ્તાર જ્ઞાન થશે.

સવત્ ૧૯૫૬ (૪ ૧૮૯૯) ની ૨૫ માં આષાઢે, રવીવારને દિવસે રાત્રીના બે પ્રહર વીતી ગયા હતા એવે સમયે સ્વામીજીએ સમાધિની અવસ્થામાં દેહ લાગ કર્યો, કોઈ કોઈનું એવું કહેવું છે કે, વિધુચિકા રોગથી એમનું મરણ નીપળ્યું, મૃત્યુની રાત્રે સમાધિમાં બેસતા પહેલાં સ્વામીજીએ આશ્રમમાના શિષ્યોને જૂમ પાડીને બોલાવ્યા હતા અને કહ્યું હતું “એકા-ઓ ! આ મારી છેલ્લી સમાધિ છે મારો સમય નિકટ આવ્યો છે આજ રાત્રે જ આ નશ્વર દેહમાંથી પ્રાણ બહાર નીકળશે.”

સ્વામીજીનું મરણ થયું એટલે શિષ્યોએ તેમના દેહને બાગીચીના જળથી સ્નાન કરાવીને બાગીચીના તીરેજ દાહ કર્યો દાહ થઈ રહ્યા પછી અવશેષરૂપ અસ્થિ અને ભસ્મ સંગેટી લઈને એક પથ્થરના વાટકમાં મૂકીને આનંદ બાગમાં એક જગ્યાએ દાટીને તેના ઉપર સમાધિ ચણાવી.

પ્રકરણ ૯૧ મું.

તૈલગ સ્વામી

મદ્રાસ પ્રાન્તમાં આગેલા વિજયનગર નામના ગામમાં હોલિયા નામક સ્થાનમાં ૧૫૨૯ ની સાલમાં પોપ મહિનામાં મહાત્મા તૈલગ સ્વામીએ આઠાણુ કુળમાં જન્મ ધારણ કર્યો હતો તેમનું નામ શિવરામ હતું એમના પિતા નરસિંહ દેને, ઘણી મોટી વય સુધી પુત્રપ્રાપ્તિ નહિ થયાથી, બીજવાર જન્મ કયું હતું તેમની પ્રથમવારની સ્ત્રીએ જ્યારે જોયું કે તેમના દાપત્ય-સ્નેહમાં ભાગ પડાવનારી બીજી સ્ત્રી—શોક્ય આવી, ત્યારે તેને પુત્રની નાથી વતાનુસાર કરવા આરબ્યા. ઇશ્વર ઉપર તેની પ્રગાઠ ભાક્ત, અને અવિચલિત વિશ્વાસ હોવાથી એ વતાનુષ્ઠાન કર્યા પછી થોડા મહીનામાં તેણે એક પુત્રને જન્મ આપ્યો ઇશ્વરની આરાધનાના ફળ રૂપે આ પુત્ર જન્મ્યો હોવાથી માતાએ તહેવું નામ શિવરામ પાડ્યું શિવરામની જનની ઘણી શુદ્ધિમતી, ધર્મપરાયણ અને મદ્દશુણ્યપત્ન સ્ત્રી હતી, શિવરામમાં માતાના બધા સદ્ગુણો ઉત્તર્ભા હતા, બાલ્યાવસ્થામાંથી જ તે કદી જુદું બોલતા નહી તેમજ અપશબ્દોનો ઉપયોગ કરતા નહી પાંચ વર્ષની વયે શિવરામના પિતાનું મૃત્યુ થયું પિતાનો સ્વર્ગવાસ થયા પછી તેમના માતાએ વિદ્યાભ્યાસ માટે તેમને ગામઠી નિશાળે બેસાડ્યા બાળક શિવરામની શુદ્ધ અસાધારણ તીવ્ર હોવાથી ઘણા થોડા સમયમાં એ પાઠશાળાના બધા શિક્ષણમાં પારંગત થઈ ગયા.

મૂળથી જ લક્ષ કરવાની તેમની ઇચ્છા નહોતી, પરંતુ માતાનો ઘણે આગ્રહ હોવાથી, તેમને સંતોષ આપવા ખાતર તેમને વિવાહ કરીને સસારી ચલુ પડ્યું, માતા જ્યાં સુધી જીવતી રહી ત્યાં સુધી તેમણે પણ્ય ગૃહસ્થાશ્રમ નિભાવ્યો હતો. ૪૮ વર્ષની વયે શિવરામને માતૃવિયોગ થયો. માતાની અત્યેષ્ટિ ક્રિયા—અગ્નિ સરકાર કરતી વખતે એમના મનમાં એવો વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો કે ઘેર પાછા નહી ફરતા સ્મશાનમાં ને સ્મશાનમાં જ રહી ગયા. તેમના એકમાત્ર ભાઈએ અને સગા બહાલાઓએ ઘેર પાછા આવ-

વાનો ધણેએ આગ્રહ કર્યો પણ તેમણે પોતાના સંકલ્પનો ત્યાગ કર્યો નહીં. શિવરામે પોતાની સ્થાવર જગત બધી મિલકત પોતાના ઝોરમાન બાંધને આપી હતીને કહ્યું “ જાણ, હવે હું આ પાપી સસારમા પ્રવેશ કરીશ નહીં. ખત્યાર સુધી માતાજી રજા નહીં આપે એમ ધારીને પાજરામા પૂરી રાખેલા પક્ષીની માફક સસારાશ્રમમા રહ્યો હતો. હવે માતાની રજા મળી છે, એટલે આવી અમૃત્ય તક હું ગુમાવીશ નહીં.

તેમના ઝોરમાન બાંધએ જ્યારે જોયું કે, મોટાજાણની પ્રતિજ્ઞા અટકા છે, હવે એ સસારમા ફરીથી લિપ્ત થશે નહીં, ત્યારે તેણે તેમને માટે સ્મશાનમા એક કુડીર (ઝુપડી) બધારી આપી નથા તેમના ખાવા પીવાનો બદોબસ્ત કરી દીધો.

શિવરામ થોડાક મહીના સુધી એ કુડીરમા રહ્યા પછી, તીર્થયાત્રા કરવા નીકળી પડ્યા. દૈવસયોગે એક ધણા વૃદ્ધ સાધુના તેમને હર્ષન થયા. શિવરામે એ વૃદ્ધ સાધુને સાચા યોગી જાણીને તેમની પાસે દીક્ષા લીધી. વગર પ્રયત્ન આના સદ્ગુણ સપ્ત ગુરૂ મળ્યાથી શિવરામના હર્ષનો પાર રહ્યો નહીં. તેમણે તેમની પાસે યોગવિદ્યાનું શિક્ષણ મેળવવા માંડ્યું. ગુરૂએ પણ શિવરામને યોગ્ય શિષ્ય ગણીને, જરાએ કપટ રાખ્યા વગર શુદ્ધ અત કરણથી પ્રેમપૂર્વક શિક્ષણ આપ્યું. આ સન્માસી પાસે દીક્ષા લીધા પછી શિવરામે “ તૈલગ સ્વામી ” નામ ધારણ કર્યું એ દીવસથી જન-સમાજમાં તેઓ “ તૈલગ સ્વામી ” નામથી પ્રખ્યાત થયા.

ગુરૂને દેક ત્યાગ કર્યા પછી, તૈલગસ્વામીએ સેતુબદ્ધ રામેશ્વર તરફ ગમન કર્યું ત્યાં આગળ તેમના કેટલાક શિષ્યો થયા, તૈલગસ્વામીએ એવો વિચાર કર્યો હતો કે, આ સ્થાનમા જ જીવનનો જાતીનો મમય ગાળીશ, પરંતુ એવું બની શક્યું નહીં.

તેમણે ત્માના કોઈ ધનવાન સદ્ગૃહસ્થને કાળના મુખમાંથી બચાવ્યો તથા અનેક મનુષ્યોને ભૂત બલિષ્ઠ અને વર્તમાનકાળની વાત કહી આપી. આથી એમના હર્ષન કરવા સારૂ માણસોની મ્હોટી ઠાં જમતી હતી. આ પ્રમાણે ઉપરાઉપરી લોકોની આવજા થવાથી તહેમના યોગાભ્યાસમા અડ-અણ પડી, એટલે તેઓ એ સ્થાનનો પરિત્યાગ કરીને નેપાલ રાજ્યમા ગયા. ત્યાં પણ તેમના ગુણનો મહિમા પ્રગટ થતા વારજ લોકોએ ફરીથી તેમને હર્ષન સારૂ આવીને કરાળો આપવા માંડ્યો. આથી એ પોતે ધણા કંટાળીને ટિબેટ તરફ ગયા, ત્યાંથી માનસરોવરમા જઈને એકાગ્રચિતે યોગાભ્યાસ કર્યો. ધણા દિવસ સુધી એકાંતમા યોગસાધના કરીને સિદ્ધિ મેળવ્યા.

પછી મોક્ષધામ કાશીમા તેમજ પધારતુ થયું કાશીમા ગયા પંડી થોડો વખત સુધી એમણે દશાશ્વમેષ ઘાટ ઉપર નિવાસ કર્યો, ત્યાર પછી અસિ-
ઘાટ, તુન્ડીઘાટ, વગેરે કેટનાક ઘાટ ઉપર વસ્યા અને છેવટે પચમગાના
ઘાટ ઉપર યોગાશ્રમ બધારી ત્યાજ નિવાસ કર્યો એ સમયમા એ ધણ-
આને યોગ વિદ્યાનું શિક્ષણ આપતા હતા અને પોતાની યોગવિદ્યાના
અનેક અલૌકિક ચમત્કારોથી બધાને સ્તબ્ધ કરી દેતા હતા.

કુમળી જિજ્ઞાસા શ્રીરામપુર નામનું એક ગામ છે શ્રીરામપુરમા
જયગોપાળ કર્મકાર નામનો એક પુરુષ વસતો હતો. તેના મનમા વૈરા-
ગ્યનો ઉદય થવાથી, ધરસંસારનો બંધો વડિવટ પુત્રોને સોંપી દેખે કાશી-
ધામમા આવ્યો હતો તેણે પહેલેથીજ સ્વામીજીનું નામ સાંભળ્યું હતું.
કાશીમા પહોંચ્યા પછી ક્ષગબમ દરરોજ એ સ્વામીજીના દર્શન કરવા સાર
જતો સાધુ સન્પાસીઓ ઉપર તેની પ્રગાઢ ભક્તિ હતી દેવસેવાની માફક,
દરરોજ એ સ્વામીજીને અર્પણ કરવા માર થોડા ફગફૂલ તથા દૂધ લઈ
જતો. કેટનાક દિન આ પ્રમાણે ચાલ્યા પછી કર્મકારના ઉપર સ્વામી-
જીની દષ્ટિ પડી સ્વામીજીની કૃપા પ્રાપ્ત થવાથી કર્મકાર પોતાને મહા-
ભાગ્યશાળી ગણતા વાળ્યો એક દિવસ કર્મકાર કાષ્ઠક આકુળગ્યાકુળ થિતે
સ્વામીજીની પાસે આવીને બોલ્યો ‘ ગુરુદેવ ! આજ મારી જાતીમા ધડધડ
ધબકારો થયા કરે છે શાથી એમ થાય છે, એ મારાથી સ્હમજાનું નથી,
પણ મને શકા રહે છે કે કદાચ કાષ્ઠ અશુભ તો નહિ થાય ! ’ કર્મકાર-
ને વિશેષ ગભરાયેલો જોઈને સ્વામીજી બોલ્યા, “ હમણાજ હું તારા ધરતી
ખજર મગાવી આપુ છું થોડીતાર થોભી જા ’ સ્વામીજીએ એક ક્ષણવાર
આંખ મીચીને કાષ્ઠક જોયું પણ પોતાનો અનુભવ કર્મકારને નહિ જણા-
વતા કહ્યું કે ‘ વાળુ કરીને રકાજે અંદિ આવજે ’ કર્મકાર સંપાકાળે
ત્યા જઈ પહોંચ્યો એટલે સ્વામીજીએ તેને કહ્યું “ આજ સ્હવારના જ
વાગે તારો મોટો દિકરો વિશ્વચિકા રોગથી મરણ પામ્યો છે. ” સ્વામી-
જીના મુખે આ દારૂણ સમાચાર સાંભળીને જયગોપાળ બાણ અસન મર્મા-
હત થયા અને અશ્રુનો વેગ ખાળી ન શકાયાથી રોવા લાગ્યા કર્મકારને
આક્રંદ કરતો જોઈને સ્વામીજીએ તેને થોડોક ઉપદેશ આપ્યો કે ‘ જો બાપુ !
એક ધૈર્ય સિવાય આ સસારમા બધું અનિત્ય છે કાષ્ઠ પણ પદાર્થ
ચિરસ્થાયી નથી. જે ચિરસ્થાયી નથી, જે ક્ષણમા છે અને ક્ષણમા નથી,
એવી વસ્તુઓ માટે દુઃખી થવું એ અજ્ઞાન મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે એ અજ્ઞા-
નતાજ મનુષ્યના મનનું એક માત્ર આવરણ છે આ સસારમા જેમના

હૃદય અજ્ઞાનરૂપી અધકારથી ઢકાયલા 'હે, તેમના મનને કદાપિ શાન્તિ મળતી નથી. જ્ઞાન અને અજ્ઞાન એ બેમા કેટલો ભેદ છે તે હું એક સામાન્ય દષ્ટાન્તથી તને સમજાવી દઈશ. પ્રકાશ અને અધકારમા જેટલો તફાવત છે, તેટલોજ તફાવત જ્ઞાન અને અજ્ઞાનમા છે. અધકાર વિપદ અને ભ્રમજનક છે, પ્રકાશ વિપદ અને ભ્રમનો નાશ કરનારો છે. અધકારમા રસ્તા ઉપર ચાલતા હોઇએ ત્યારે કાંઈ ઝાડને જોડને આપણને કાંઈ મનુષ્ય છુપાઇને ઉભુ રહ્યું હોય એવો ભ્રમ થાય છે, દોરીને સાપ ગળણીને ખીક લાગે છે, સીધા રસ્તા ઉપર ચાલતા હઇએ તો પશુ શકા રહે છે કે રખેને રસ્તો બૂલી તો નહિ ગયા હોઇએ, વગેરે વગેરે. પરંતુ પ્રકાશદ્વારા એ બધા ભ્રમ દૂર થઇ જાય છે. એજ પ્રમાણે અજ્ઞાની મનુષ્ય પણ એવા પ્રકારના ભ્રમમા પડીને દુઃખ પામે છે જે વખતે તેના જ્ઞાનનો વિકાસ થાય છે તે વખતે તેમના બધા ભ્રમ દૂર થાય છે તમે પૂછશો કે, અધકારમાં એવો ભ્રમ શા માટે થાય છે? અધકારરૂપી આવરણથી બધી વસ્તુઓ ઢકાઇ ગઇ છે માટેજ એ પ્રકારનો ભ્રમ થાય છે પ્રકાશ એ આવરણને, એ પડાને—કંઈ કરીને દરેક પદાર્થનું પોતપોતાનું સ્વરૂપ આપણી આગળ પ્રુક્ત કરી દે છે એટલે આપણને કાંઈ ભ્રમનો ભ્રમ રહેતો નથી. તમારું હૃદય અજ્ઞાનરૂપી પડાથી ઢકાયતું છે, એટલે પુત્રના મૃત્યુના સમાચાર સાંભળ્યાથી તમને રોતુ આવે છે જ્યારે નમને જ્ઞાન થશે, ત્યારે નિઃશ્વેદન શકારો, કે એ પુત્ર સાથે તમારે કાંઈ પશુ સેવા દેવા નહોતી'

જયગોપાળ બ્રાહ્મ સ્વામીજીની પાસે પુત્રના મૃત્યુ સમાચાર તથા ઉપર પ્રમાણે ઉપદેશ સાંભળી આવીને રાત્રીએ ઘેર આવી સૂઇ ગયા. પાંચમી રાત્રે તેમણે સ્વપ્નમા પુત્રને જોયો ખીજે દિવસે અમત્પનો (અરજન્ટ) તાર મૂકીને ખમર પૂછ્યા તો માલમ પડ્યું કે સ્વામીજીએ આપેલા સમાચાર અશ્વરેઅશ્વર ખરા હતા.

કાશીમા અસિધાટની પાસે એક મનુષ્યનું 'સાપ કરડવાથી મૃત્યુ થયું. મૃત પુરૂષના સગા બંધાએ તેને ગમના જળમા બેઠરાવી દેવાનો સંકલ્પ કર્યો જે સ્થળે એ લોકો બધી નૈવારીઓ કરીને થયને નદીમા બેઠરાવવાની ગોડવણ કરી રહ્યા હતા, ત્યાં આમળ દેવેએ સ્વામીજી સ્નાન કરી રહ્યા હતા. એ મરણ પામેલા પુરૂષની તરફ વચની વિધવા હૃદયકાવક કલ્પાત કરી રહી હતી સ્વામીજીને તેની મનોવેદના બોધને દયા ઉપજી, અને સર્પના દશથી મરણ પામેલા મનુષ્યની પાસે ગયા. તેમણે ત્યાં ઉભા

રહેલા કેઈ પણ માણસ સાથે વાર્તાલાપ કર્યો નહિ, પણ અચૂંટા અને તળનીવડે ચોટીક માટી લઇને, જે રથએ સાથે ડખ મર્મો હતો, તે જગ્યાએ ચોટાટી દીધી, અને પછી એ ભાગને ગગાજળથી ધોઈ નાખ્યો, જે લોકો અત પુરૂષનો અન્ય સરકાર કરવા આવ્યા હતા, તેમનામાંથી કેાઇએ આજ સુધીમા સ્વામીજીના દર્શન કર્યા નહોતા, સ્વામીજીએ ત્યાંથી જઈને પાણુ ગગાના પ્રવાહમા કુબકુ માર્યું તેમણે કુબકુ માર્યું એટલે તરતજ એ અત પુરૂષમા ધીમે ધીમે જ્ઞાનનો સચાર થવા લાગ્યો આખ દધાડીને તેણે જેયુ તો વાસની ઠાડીમા બાંધીને લોકો તેને સ્મશાનમાં લાવેલા છે, તેની રૂપાવન સપન્ન સોળ વર્ષની સ્ત્રી એક તરફ બેસીને રોઈ રહી છે ધીમે ધીમે વધારે શુદ્ધિ આવતી ગઈ એટલે તેના શરીરમાં શક્તિનો સચાર થયો અને તેણે ઉડવાનો પ્રયત્ન કરવા માડ્યો તેને હાલતેા જોઈને ત્યાં ઉઠેલા બધા લોકો આશ્ચર્ય પામી ગયા સર્વે જે મનુષ્યને દશ દીધો હતો તે મનુષ્ય કહેવા લાગ્યો “મહારા બાંધનો છોડી નાખો, શરૂ સારૂ મહને આમ બાંધીને આહિ લાવ્યા છો?” અત પુરૂષને પુનર્જીવિત થયેલો જોઈને તેના સગા સબધી સાનદ આશ્ચર્યચકિત થયા, તથા આદ્યમતકાર કેાના પ્રતાપથી બન્યો તેની તપાસ કરવા લાગ્યા. તપાસ કરતાં માલમ પડ્યુ કે એને જીવનકાતા સ્વામીજી વગર બીજુ કોઇ નહોતુ

શિષ્યજાની મોસમમા ખાનપાન તથા નિદ્રાનો ત્યાગ કરીને જે ત્રણ દિવસ સુધી ગગાના જળ ઉપર તરતા અને ઉઠાળાની પ્રયત્ન ગરમીના ઉકળાટમા ઉ હા લહાય જેવા થઇ ગયેલા પથરાઓ ઉપર બેસી રહેતા સ્વામીજીને ઘણા આદમીઓએ દોડા હતા કાશીમા આવ્યા પછી કેટલાક સિાળ્યો સિવાય બીજા કોઇના પણ સાથે ઝાઝી વાતચીત કરતા નહિ, તેમજ માગી લાગીને ભિક્ષા કરતા નહિ ભક્ત લોકો ખાસ મહાપૂર્વક આવીને જે કાંઇ તેમના મો આગળ મૂકતા તેજ ખાઇને સતોષ માનતા કેટલાક લોકો એમ માનતા કે સ્વામીજી કોઇ ઢોગી પુરૂષ છે. એક વખત એક દુષ્ટ સ્વભાવના માણસે સ્વામીજીની પરીક્ષા લેવાના ઇરાદાથી તેમની આગળ એક શેર કળી ચુનાના પાણીને ઘોળીને દૂધ જેવુ બનાવી તે તેમની આગળ ધર્યું તથા વિનયપૂર્વક કહ્યું કે આ દૂધ છે પી જાઓ સ્વામીજી એ દુષ્ટના મનનો વિચાર રહમજી ગયા અને તેની તરફ એક દ્રષ્ટિપાત કર્યો, તથા પછીથી જરા પણ સંકોચ કે શોક કર્યા વગર, સદાના જેવા પ્રકુલિત વદને, એટલા બધા કળી ચુનાનુ પાન કરી ગયા. એ કુચ્છોએ ધર્યું હતુ કે, આટલો બધો કળીચુનો પાયાથી સ્વામીજી એકદમ

શુસ્તે થઇ જશે અને કદાચ મારી બેમરો, એના વિચારથી તેઓ પ્રથમ-થીજ બંધીને સ્વામીજીથી થોડે દૂર જઇને બેઠા હતા. જ્યારે એ દુષ્ટોએ જોયું કે સ્વામીજી તો જરા પણ ક્રોધ કર્યા વગર કે કટાક્ષ મ્હોં કર્યા વગર બધો કળી ચુનો પી ગયા, ત્યારે તેમના સકાયતો પાર રહ્યા નહિ, તેઓ તરત જ સ્વામીજીના ચરણમા પડ્યા અને પોતાના અપરાધોની ક્ષમા માગી. સ્વામીજીએ તેમની વાન ઉપર જરા પણ ધ્યાન આપ્યા વગર તેમની સન્મુખજ ઘોળેલા ચુનાનું પાણી જેવું ને તેવુંજ ઉલટી કરીને પાછું કઢાડી આપ્યું. સ્વામીજીની આવી અમાધારણ ક્ષમતા જોઇને દુષ્ટો એકદમ જડ પદાર્થની પેઠે મૂઠ થઇને બેસી રહ્યા.

શિદ્ધિશ રાજ્યમા જનસમાજના દેખતાં નાગા ફરવું એ દાયદારી વિરૂદ્ધ છે એટલે કાંઇ સ્ત્રી પુરૂષ ખુલ્લી રીતે નગનાવસ્થામા ગંડી શકતું નથી, પરંતુ સ્વામીજી નગન દશમા કાશીના રસ્તાઓમા, ઘાટ ઉપર તથા જગલોમા સર્વત્ર વિચરણ કરતા પોનીનના સિપાઇઓએ વશીએ વાર તેમને સાવચેતી આપી હતી, પણ તેમણે તેમની સાવચેતી કે ધમકીઓ તરફ જરા પણ લક્ષ્ય આપ્યું નહોતું એક દીવસ સ્વામીજી નગનાવસ્થામા બાગીરથીના કીનારા ઉપર બેઠા હતા, તેવામા પોલીસના એક સીપાઇએ તેમની પાસે આવીને થાથામા જાતને કંચું, સ્વામીજી એ વખતે ધ્યાન-ગ્રસ્ત હતા, બહાગની વસ્તુઓનું જ્ઞાન તેમને એ સમયે જરા પણ નહોતું, એટલે તેમણે એ સીપાઇની વાતનો કાંઈ પણ ઉત્તર દીધો નહી. સ્વામીજીના કેટલાક શિષ્યો ત્યાં આગળ બેઠા હતા. સ્વામીજીની તરફથી કાંઇપણ ઉત્તર નહી મળ્યાથી તે તુમાખી સ્વમાવનો પોલીસ પોતાની કમરમાંથી સોટા કઢાડીને સ્વામીજીને માર મારવા લાગ્યા. સ્વામીજીના શિષ્યોએ તેને એવું કરના શેડો, એટલે એ લાલચોળ થઇ ગયો અને સ્વામીજીની વિરૂદ્ધ થાથામા જઇને ખમર આપી આવ્યો. એ ખમર સાંભળીને કેટલાક સીપાઇઓ માલજાનશૂન્ય સ્વામીજીને ટાંગાટોળી કરીને થાથામા લઇ ગયા. બીજે દીવસે મેજસ્ટ્રેટ માહેજની અલ્લખનામા તેમનો મુકદ્દમા ચલાવવામા આવ્યો. સ્વામીજીના શિષ્યોએ તેમના છુટકારા સાર એક વકીલ ઉભો કર્યો હતો. એ વકીલે માજસ્ટ્રેટ સાહેબને સમજાવી દીધું કે એ મહા ચોગીપુરૂષ છે, એમનું ચિત્ત નિર્વિકાર છે એટલે વસ્ત્ર પહેરવાની તેમને કાંઇ પણ જરૂર નથી મેજસ્ટ્રેટે વકીલનું બાપણ સાંભળીને સ્વામીજી નિર્વિકાર ચિત્તના સાધુ છે કે નહી તેની ખાત્રી કરવાના ઇરાદાથી પોતાના બપોરના નાસ્તા-માંથી થોડુંક ભોજન તેમને ખાવાને આપ્યું, સાહેબનો મનોભાવ સમજી

જોને 'સ્વામીએ કહ્યું' " જો આપ સાહેબ મારા ખાણામાંથી થોડુંક ચાખજો તો મને આપનું ભોજન ખાવામાં જરા પણ વાધો નથી, એટલું જોવીને તરત જ એમણે પોતાના હાથમાં મળત્યાગ કર્યો અને બધાના દેખનાં એ મળ ખાઈ ગયા, સ્વામીજીનું આવું અમાનુષિક કાર્ય જોઈને મેજીરદેટ તેમને સર્વત્ર નખાવશ્યામાં ફેરવાની રજા આપી.

એક મમય એક પ્રસિદ્ધ અમલદાર કાશી રાજના ગામ રામનગર-થી નૌકામાંજે કાશી ધામમાં આવતો હતો તેણે થોડે દૂર આવ્યા પછી સ્વામીજીને ગંગાના જળમાં તરતા જોયા કાશીના બધા ખારવાઓ સ્વામી-જીને જોગખતા હતા, સ્વામીજીને નદીમાં પદ્માસનવાળીને જોડેલા જોઈને એ સરકારી અમલદાર ધણો આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો. તથા ખલાસી મોને પૂછવા લાગ્યો 'આ કોણ છે' ખલાસીએ જોક્ષ્યા " એ તો તૈનગસ્વામી છે. એ મોટા સાધુ છે " સરકારી અમલદારના સાથીઓએ સ્વામીજીનું નામ માત્ર સાંભળ્યું હતું, પણ એમનાં દર્શન કદી કર્યાં નહોતા. સ્વામીજીનું નામ સાંભળ્યાથી તેમણે અમલદાર આગળ તેમના ઘણા વખાણ કર્યા પોતાના સાથીના મોઝેથી વખાણ સાંભળીને એ અમલદારે સ્વામીજીને પોતાની હોડીમાં બેસાડવાની ઇચ્છા કરી. નૌકા સ્વામીજીની પાસે ગઈ એટલે તેણે તેમને પોતાની હોડીમાં આવવાની બધી વિનતી કરી. તેના આગ્રહ જોઈને સ્વામીજી કાંઈ પણ વાધો લીધા વગર અંદર આવ્યા અમલદાર સ્વામીજીને જોઈને અત્યંત આશ્ચર્યચકિત થયો તથા તેમને અનેક પ્રકારના પ્રશ્ન કરવા લાગ્યો. પણ સ્વામીજીએ તેના તરફ નજર પણ ફેરવી નહીં એ તો યુગ્મા અને બહેરા મનુષ્યની પેઠે યુપચાપ બેસી રહ્યા, નૌકા ગંગા નદીની વચ્ચે વચ આવવી પહોંચી એટલે સ્વામીજીએ એ અમલદારની પાસે એક સારી તલવાર હતી તે જોવાની ઇચ્છા દર્શાવી સ્વામીજીની ઇચ્છા જાણતા વાર જ એ અમલદારે પોતાની કમર ઉપરથી એ સુંદર તલવાર છોડી લઈને સ્વામીજીના હાથમાં આપી, પરંતુ હૈવવશાત્ એ તલવાર સ્વામીજીના હાથ-માંથી ગંગાના પ્રવાહમાં પડી ગઈ એ તલવાર એ અમલદારને કોઈ અંગ્રેજ બહાદુર તરફથી ઇનામમાં મળી હતી એટલે એવા સ્મારક ચિન્હને નદીમાં પડી જતું જોઈને સ્વામીજીની ઉપર તેને ધણો ગુસ્સો ઉપજ્યો, અને તેના મોમાંથી અનેક અપરાધો નીકળવા લાગ્યા નાકા કિનારે આવી પહોંચી ત્યારે સ્વામીજીનો એક મુખ્ય શિષ્ય ત્યાં આગળ હાજર હતો. તેણે એ અમલદારને ધણો ગુસ્સો થયો જોઈને કહ્યું, ' સાહેબ, આપ ગુસ્સે થશો નહીં, હું ગંગામાં તારવાઓ મોકલીને પણ આપની તલવાર જોગી

ભારીય એટલું કહીને એ કોઇ હોશિયાર તારાની શોધમાં ગયો. બીજી તરફ સ્વામીજીએ પોતાના શિષ્યને અત્યંત ખેદ પામતો જોઇને, એ નીકળી પડીને, નોકામાં બેઠે બેઠે પાણીમાં હાથ નાખ્યો. પાણીમાં તેમનો હાથ પહોંચ્યાનાવારજ ત્રણ તલવાર તેમના હાથમાં આવી. એ ત્રણે તલવારો સરકારી અમલદારના હાથમાં મૂકીને તેમણે કહ્યું “આમાંથી તમારી તલવાર ઓળખીને લઇ લ્યો.” આ અત્યૈકિક બનાવ જોઇને એ અમલદાર તો આશ્ચર્ય જ બની ગયો અને પોતાના અપરાધ માટે ક્ષમા માગવા લાગ્યો. એ અમલદારે પોતાની તલવાર ઓળખીને લઇ લીધી એટલે સ્વામીજીએ બીજી બે તલવારો પાણીમાં ફેંકી દીધી.

એક વખતે પૃથ્વીગિરી નામના સાધુનો શિષ્ય રાજધાટી ઉપર આવીને રહ્યો હતો. તે એક દિવસ સ્વામીજીને મળવા આવ્યો. એ સમયે સ્વામીજીની પાસે અનેક પુરૂષો બેઠા હતા તેણે આગળે સ્વામીજીને કાર્ધ વાત કહી. પાછળથી એ બંને જણા બધાના દેખતાં એ સ્થાનેથી અદસ્ય થઇ ગયા, લગભગ અડધા કલાક પછી સ્વામીજીના દર્શન એને એ સ્થાને થયાં, કેવળ પૃથ્વીગિરીના શિષ્યને કાર્ધ દેખી શક્યું નહીં.

એજ સમયમાં પ્રસિદ્ધ વક્તા સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી કાશી ધામમાં ગયા હતા. હિન્દુ દેવદેવીઓની તથા મુર્તિઓની પૂજા અસાર છે, એવું સિદ્ધ કરવાને સ્વામી દયાનંદજી બાપજી આપતા હતા. સ્વામીજીના કેટલાક શિષ્યોએ દયાનંદજીનું બાપજી સાબળીને તેમના વિચારો પોતાના ગુરૂને જણાવ્યા. તૈલગ સ્વામીએ પોતાના શિષ્યની વાતચીત સાબળીને પોતાના એક શિષ્ય અમલપ્રસાદ ઠાકુરની સાથે એક કાગળ લખીને દયાનંદજી ઉપર મોકલ્યો. એમ કહેવાય છે કે એ પત્ર વાંચીને દયાનંદજીએ કાશીનો પરિત્યાગ કર્યો.

મુજેરના દવાખાનામાં શ્રી ઉમાચરણ મુખોપાધ્યાય નામનો એક પ્રુથ્થ કમ્પાઉન્ડરનું કામ કરતો હતો. એ એકવાર કાશી ધામમાં આવીને સ્વામીજીની સેવા કરવા થોડા દિવસ રહ્યો હતો. કાશી ધામમાં પહેલીવાર પગ મૂક્યા પછી તેને વિચાર ઉપજ્યો કે ‘પુનર્જન્મ છે કે નહીં ?’ એ પ્રશ્નનો પુષ્કાસો પૂછવા એ સ્વામીજીની પાસે ગયો, પ્રથમ દિવસે સ્વામીજીનાં દર્શન કરીને એ પ્રશ્ન પૂછવા માટે યોગ્ય સમયની રાહ જોવા લાગ્યો. પરંતુ તેના પ્રશ્ન પૂછનાં પહેલા જ સ્વામીજીએ આંખોનો ધસારો કરીને તેને ચાલ્યા જવાનું કહ્યું. તેની ઇચ્છા ત્યાં આગળી બેસી રહેવાની હતી, પણ સ્વામીજીનાં સેવકોએ તેને ત્યાંથી જમ્મદી આંધ્યા જવાની સલાહ આપી. સ્વામીજીની આવી વર્તણૂકથી અપ્રસન્ન થઇને એ કમ્પાઉન્ડર પોતાને ઉતારે પાછો ગયો.

બીજે દીવસે સ્વામીજી પાસે ગયો તો એ વખતે પચ્ચ એકાદશ વર્ષ ત્રાજે દીવસે તેણે નવન કર્યો કે પ્રમતો ઉત્તર મેળગ્યા વગર પાછો નહીં આવુ. પરંતુ એ દીવસે પ્રથમ પૂજાનો અવસર મળ્યો નહીં. આ પ્રમાણે એક અઠવાડિયા આલ્યુ મયુ, કમ્પાઉન્ડર રોજ સ્વામીજી પાસે ગયા કરતો તેણે હવે તો દ્રઢ પ્રતિજ્ઞા કરી કે આર્વતી કાલ અવસ્ય એ પ્રથમ પૂજી જોઇશ હું મહા પાપી છુ એટલે સ્વામીજી જેવા મહાત્મા મારા ઉપર કૃપા કરતા નથી, બીજે દીવસે ઉમાચરણ સ્વામીજી પાસે આવ્યો એટલે સ્વામીજીએ આગલા દીવસે માફ જ આપ્યા જવાનું કહ્યું, પરંતુ હું મહા પાપી છુ. મ્હારો ઉદ્ધાર કરો જ પડશે ' એવું કહીને સ્વામીજીના એ ચરણ પકડીને ઉમાચરણ ચોનાર આમુએ રોવા લાગ્યો તેને આ પ્રમાણે આકુળવ્યાકુળ થયેલો જોઈને સ્વામીજીએ તેને બેમવાનું કહ્યું સ્વામીજી પાસે કૃપાથી તેના દુખનો આરોગ હેજમાજ શમી ગયો, એટલે સ્વામીજીએ તેને કહ્યું કે, સંધ્યાકાળે આવજે ઉમાચરણ માણુને કામંક આશામન મળુ એ ઘેર પાછો આવીને આનુરાગી સંધ્યાકાળની રાત્રી જોવા લાગ્યો મ્હાજ પડી એટલે એ સ્વામીજી પાસે ગયો, સ્વામીજીએ તેને બેમવાનું કહ્યું, સ્વામીજીના આશ્રમમા મહાદેવ અને કાલીમુર્તિની આરતિ મમામ થઇ એટલે એ જોના, એ જે વિષય મનમા ધારીને તું મ્હારી મમજ આવ્યો છે એ વિષય મત્ત છે ત્રિશક્તિથી તત્ત્વવેત્તા મહાત્માઓ તયોમળ, માનમળ, અને યોગબળ વડે જે બધા સિદ્ધાન્તો બાધી ગયા છે, તે સપૂર્ણ સત્ત્વ છે, જાની સૃષ્ટિ અને દુષ્ટિ અનુમાર સુખ દુખ ભોગવવા સાર કરીને જન્મ મો પડે છે " સ્વામીજી પોતાના મનનો વિચાર કેવી રીતે જાણી ગયા એ વિચાર કરતા ઉમાચરણ અવાક જ થઇ ગયો એ દીવસે સ્વામીજી ઉપર તેને ગાદી બકિત ઉત્પન્ન થઇ ઉમાચરણ બામુએ સ્વામીજીને ઉત્સુકતા પૂર્વક પૂછ્યું " ગુરૂદેવ ! મ્હે એવા શા પાપકર્મ કર્યા છે કે જેથી આપની કૃપા મેળવવા હું આ જન્મમા ભાગ્યશાળી થયો નથી " એ સાંભળીને સ્વામીજી બોલ્યા " તે અમુક સમયે અમુક ખરામ કૃત્ય કર્યું છે, એક વર્ષ ઉપર અમુક સ્થાને અમુક કુકાર્ય કંડુ છે, હું તો તારા મોં પચ્ચ જુઓ નહીં, પરંતુ દેવ અને બ્રાહ્મણ ઉપર તારી અમાદારણ બકિત હતી, એ બકિતના બળને લીધે તું આ જન્મમા બ્રાહ્મણને ઘેર જન્મ પામ્યો છે. પરંતુ તે આ જન્મમા આવીને જે જે કુકર્મ કર્યા છે, તેથી તારા આગલા જન્મના સત્કર્મોનો લોપ થયો છે. જે કાર્મ ફળ બાકી રહ્યું છે તે ધણું સામાન્ય છે પોતાના બધા ગુણદોષ અને કર્મોનો ખરા જ્ઞાતા સ્વામીજીને મુખેથી સાંભળીને ઉમાચરણ બામુ અવાક થઇ ગયો.

ઉમાચરણ અને સ્વામીજી વચ્ચે આ પ્રમાણે ગુરુશિષ્યનો સબંધ બંધાયો તે વખતમાં મેડમ બ્લાવાટ્સ્કી અને કર્નલ જોલ્ડોફે મુખાષ્ટ નમ-રીમાં આવેલે થિયોસોફિકલ સોસાયટી નામની સભા સ્થાપના કરી. તેઓએ સભામાં યોગશાસ્ત્રના અદ્ભૂત મહીમાનો ચાર કરતા હતા અને કોઈ દીવસ અલૌકિક ચમત્કારો કરીને પોતાની યોગસિદ્ધિને અપૂર્વ પરિચય આપતા હતા. ઉમાચરણ બાણએ સ્વામીજીને પૂછ્યું કે આ ગોરી મડમને યોગવિદ્યા આટલી બધી સિદ્ધ કેવી રીતે થઈ ? સ્વામીજીએ ઉત્તર આપ્યો કે એ બધી કેવળ ઇન્દ્રિયજ છે, થોડા વખતમાં જ તેમનું યોગજ પકડાઈ આવશે. વસ્તુતઃ ત્યાર પછી થોડા દીવસમાં જ મેડમ કુટુંબ નામની એક અશ્રિત સ્ત્રીએ થોડો વખત મેડમ બ્લાવાટ્સ્કીની બહેનપણી અને સાથી તરીકે રહીને, મદ્રાસમાંના તેમના ગૃહ ઘરનો બધો ભેદ ખુલ્લો કરી દીધો. સમાચાર પત્રોમાં એ વાત છપાવાથી દેશમાં ચારે તરફ મ્હોરો ખળભળાટ મટી ગયો. એ બનાવ બન્યા પછી મેડમ બ્લાવાટ્સ્કીના ચમત્કારો (૧) નો વિશેષ પરિચય લોકોને મળ્યો નહીં.

કલકત્તાનો કોઈ એક વકીલ એકવાર કાશીમાં પ્રવાસ કરવા ગયો હતો. સાધુ સન્યાસીઓ ઉપર તેને ખુબ વિશ્વાસ નહોતો. તૈલંગ સ્વામીને પણ એ એક ઢોંગી સાધુ ગણ્યો. એક દીવસ કોઈ મિત્રના આમંત્ર્યે એ તેમનાં દર્શન કરવા ગયો. એ સમયે સ્વામીજી મધ્યકેશ્વરના ધાટના બ્રહ્મનજ ઉપર બેઠા હતા. જે સમયે એ વકીલ સ્વામીજીની નિકટ જ ઉભો રહીને તહેમના દર્શન કરી રહ્યો હતો, તે વખતે સ્વામીજીની દૃષ્ટિ તહેના ઉપર પડી તહેમણે તરતજ તેને એ સ્થળેથી દૂર જતા રહવ નો ઇશારો કર્યો. એ વકીલ તેમનો ઇશારો રહમજ નહિ શક્યાથી ત્યાંને ત્યાંજ ઉભો રહ્યો, અને પોતાના એક મિત્ર સાથે સ્વામીજીના સબંધમાં વાતચીત કરવા લાગ્યો. સ્વામીજીએ પોતાના એક શિષ્યને કાષ્ઠક કહ્યું એટલે તેણે એ વકીલને જરા દૂર ખસી જવા કહ્યું. વકીલ બાણએ તેનું કારણ પૂછ્યું એટલે તેણે કહ્યું ‘ ગુરુજી બાણી ગયા છે કે આપ મહા બયાનક પાપી છો. આપે જે સીના અર્જભાથી ઉત્પન્ન થયેલી કન્યા સાથે લગ્ન કર્યું છે તેની સાથે આપે ગુસ્સ-પણે રીતકીડા કરી છે. આપ અમુક જગ્યાએ અમુક પુરૂષની કન્યા સાથે પરવ્યા છો. અમુક પુરૂષની કન્યા એ તમારી સાસુ થાય છે. તમે તેનો ધર્મ નાશ કર્યો છે, માટે જો આપની ઇચ્છા સ્વામીજીના દર્શન કરવાની હોય તો આપ દૂર ઉભા રહીને તેમના દર્શન કરી શકશો.’ વકીલનો મિત્ર આ બધી વાત સાંભળીને કાષ્ઠક આશ્ચર્ય પામ્યો પણ તપાસ કરતાં તેને માલુમ પડ્યું કે, સ્વામીજીની બધી વાત સાચી છે.

શકે ૧૮૦૫ માં કાશી ખામમાં પશ્ચિમમાં તૈલગસ્વામીએ એક શિવલિંગની સ્થાપના કરી, અને ત્યાર પછી કેટલાક દિવસ બાદ જે આશ્રમમાં પોતે નિવાસ કરતા હતા, ત્યાં આગળ “તૈલગેશ્વર” નામનું એક બીજું શિવલિંગ સ્થાપિત કર્યું. મંગલપ્રસાદ નામનો એક શિષ્ય એ મહિરોનો પૂજારી બન્યો. એ આશ્રમમાં સ્વામીજીની એક પ્રતિમૂર્તિ પણ છે.

શકે ૧૮૦૬ ની પોષ સુદી અગિયારશને દિવસે સાયકાળે એમણે દેહભાગ કર્યો. મૃત્યુના એક દિવસ અગાઉ પોતે જાગ્રી શક્યા હતા કે, અમુક દિવસે પોતાનું મૃત્યુ થશે. એ દિવસ આવી પહોંચ્યો એટલે સખા-કાળે યોગ્ય સ્થાન ઉપર પોતે યોગામન વાળીને બેસી ગયા અને એકાગ્ર ચિત્ત કરીને દેહભાગ કર્યો. એમ કહેવાય છે કે સ્વામીજી ૨૮૦ વર્ષ સુધી જીવતા રહ્યા હતા, સ્વામીજી હિન્દુ હતા, અને હિન્દુ રીતરિવાજ પ્રમાણે જીવન ગાળીને તેમણે હિન્દુ ધર્મની પરમ ઉત્કૃષ્ટતા સામિત કરી આપી છે. મહાત્મા તૈલગસ્વામીએ રચેલો ઉપદેશપૂર્ણ ‘મહાવાક્ય રતનાવલી’ નામનો એક સસ્કૃત ગ્રન્થ પણ છે.

માસ્ટર ઑફ નૉલેજ.

ધણા વર્ષની ધણી મહેનતે અને ધણા ખર્ચે હાલમાંજ બહાર પડ્યું છે તેને તૈયાર થતાં ધણે વખત ગયો છે આ પુસ્તક ઉપરથી દરેક માનુષ્ય પોતે પોતાની મેળે માત્ર ૭ મહિનામાંજ સરળ રીતે ૧૬૮૧ મસાહી, અક્ષી, ઉર્દુ, બંગાળી અને સસ્કૃત શીખી શકે છે. આટલી ભાષાઓ કેટલુંજ ખર્ચ કરવા છતાં ધણાં વર્ષો મહેનત કરવા છતાં આવડતી નથી તે માત્ર ૭ મહિનામાંજ લખનાં ભોજનાં ને વાંચનાં આવડે છે. ૧૦-૦ પોસ્ટેજ આફ આના

બ્યવસ્થાપક બાગ્યોદય-અમદાવાદ.

ત્રિકાળદર્શક દર્પણ

યાને

પ્રેતાવાહન વિદ્યા

આ પુસ્તકની ૧ આવૃત્તિ ૭ માસમાં ખપી જવાથી બીજી આવૃત્તિ હમણાજ બહાર પડી છે. જેની અંદર પ્રા-૧-પ્રવેશ, ભાગ ૧ માં મેરુમેરીઝમ અને હીપ્પોટીઝમ વિદ્યા, માર્ગન કરી હીપ્પોટીઝમનો પ્રયોગ શી રીતે કરવો, ત્રિકાળજ્ઞાન શી રીતે મેળવવું અન્યને શી રીતે વશ કરવું. ભાગ ૨ માં ચોખ વિદ્યા, જેમાં રાજયોગ, હૃદયોગ, ધન્યરક્ષિત, યમ, નિયમ આસન, પ્રાણા-યમ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન, સમાધિ પ્રાપ્ત કરવી, અદ્વિતિ મેળવવાની કળા, મુદ્રાઓ વિગેરેનું વર્ણન, અને તેની સિદ્ધિ ભા-૩-માં ત્રિકાળ-દર્શક દર્પણ અને ત્રિકાળદર્શી આયના બનાવવાની વિદ્યા-દર્પણ બનાવ-વાની દવા અને તે જોવાની રીત, ત્રણકાળની વાત શી રીતે ભણવી ભા-૪ ત્રિકાળદર્શી વાંટી બનાવવી, હજરત કારવાની વિદ્યા. ભા-૫ પ્રેતાવાહનવિદ્યા-પ્રેતાને આવાહન કરી તેની સાથે વાતચીત કરવાની વિદ્યા ભા-૬ પ્લેન્વેટ બનાવવું અને ચલાવવું અને તે દ્વારા પુછેલા પ્રશ્નના જ-વાબ મેળવવા. ભા-૭ વચીકરણ વિદ્યા. ભા-૮ કેાકરશાસ્ત્ર અને રતિશાસ્ત્રે જાહઅર્થ, વીર્થપતન, કરીરરક્ષણ સ્ત્રીપુરુષના ભેદ, સ્ત્રીઓની પશિની, ત્રિ-તથ્વી, હરતીની, સખીની એ જાતિ અને તેના લક્ષણો-કુમારી સ્ત્રીઓના બીજ ભેદ, જુદા જુદા દેહની સ્ત્રીઓ, સ્ત્રીઓની પરીક્ષા, પતિવ્રતા અને દુરાચારિણી સ્ત્રીઓના લક્ષણો, પુરુષોના સ્વચ્છ, મુગ, વૃષ અને અન્ય એ વર્ગો અને તેના લક્ષણો ગ્રહસ્થાશ્રમનો આનંદ, પ્રભેત્પત્તિ, પ્રભા કેવી થાય, ચર્માધાન, આસન, મનમાં ઇચ્છા થાય તેવા બાળકો જન્મે, ચર્મની પ-રીક્ષા-પુત્ર જન્મશે કે પુત્રી તે, જલદી પ્રસવ થવાનો ઉપાય, વંશના સ્ત્રીને મર્જ રહેવાનો ઉપાય, ચર્મવતી સ્ત્રી અને મુલાદામની દવા; વસ્ત્ર-લકારો ધારણ કરવા. ભાગ ૧૦ મેા કામશાસ્ત્ર-સ્ત્રીઓની ખુશમુરતી.

ભાગ ૧૧ મું મત્રવિદ્યા-વચીકરણનો; લક્ષ્મી પ્રાપ્તિનો, જાળરક્ષ-ણનો, આદાસીઓનો; મહાલક્ષ્મીની સિદ્ધિનો ધર્મો મળે ને ધન વધે તેનો; વેપારમાં ધન મળે, શુભ કલાકવાનો, સર્પ, ઉતારવાનો, વિગેરે અનેક મંત્રો.

નવ્ય તમ, મસિ માયુ વિગેરે ઉપરથી અવિષ્ય જોવાની રીત. પ્રા. ૪૦
સ્વપ્ન ઉપરથી અવિષ્ય જાણવાની રીત, પ્રા. ૪૧ યુ કસ્તાસરો ઉપરથી
અવિષ્યજ્ઞ, પ્રા. ૪૨ યુ વરસાદ વરસશે કે કેમ, ક્યારે વરસશે. અનાજ-
ના ભારતાલની વધપટ, સુકાળ કે દુકાળ વિગેરે જોવાની રીત, પ્રા. ૪૩
યુ નાસિકના સ્વર ઉપરથી અરિભયની વાત જાણવાની રીત પ્રા. ૪૪ યુ
રમલસાએ ઉપરથી ક્યારેથી પ્રજા પુરી થશે કે કેમ, જુદા મગશે કે કેમ
અથવા લાભ થશે કે કેમ, ત્રગેર અવિષ્યની વાત જોવાની રીત કી,
૩૫-૦ અનેક અભિપ્રાયો મળ્યા છે જુદા નકલો છે આજે જ મળ્યાનો.

પુનાયા એક ગૃહસ્થ—કુ અરિષ્યવેતાથી સામુદ્રિક શીખ્યો છું અર્થ
મુરોપીયનોમાં પણ એ વિદ્યાર્થી પ્રતિષ્ઠા મેળવી કે આપનો ઉપકર માનુંક.
મુખ્યથી હોરમસજી કા. હમ યુના-અવિષ્યવેતા પાછું જ કામનું વધપડ્યું છે.
રાષ્ટ્રપીઠથી વાકુલજી લખ્યોમંદ-અવિષ્યવેતા જેતાં આપે મલો
અમ લઈ સરોવરકર બનાવ્યું છે

વીરમગામથી ઉમીયાશ કર વેલ લખે છે અરિષ્યવેતા જોતપરિણા
ના અભ્યારી બાલોજો અને તમામને બધું ઉપયોગી છે એમ માનુંકુ.
આવા તો સંકેતો અનુભવીઓના પત્રો મળ્યા છે તમે તે વાચ્યો એટલે
તમારી પણ ખાતો થઈ જશે. આજે જ મળાવો છો. કારણ તેનાથી તમે
જેમ દાવાથી અધારમાં પડેલી વસ્તુ જોઈ શકો, તેમ તમારા અવિષ્યમાં
શું જનશે તે, કયો ધણો લાભકારક થશે, કમ વસ્તુના ક્યારે ભાગ પડશે
કે વધશે તે સર્વે જાણી શકશો કીમત રૂ. ૫-૦-૦

સરવૈ રેવન્યુ અને ફેજદારી કાયદાનું જીવ.

ચોથી આવૃત્તિ—આ પુસ્તકમાં ૫ કીમન પીનલ કોડનો અમલની
કલમો, કોમીનલ પ્રોસીજર કોડ, કીમીકલ પોલીસ એક્ટ, વિલ્ડ પોલીસ
એક્ટ, લેન્ડરેવન્યુ કોડ, તે ઉપર થયેલી રૂઝ, મામલતદાર કોર્ટ એક્ટ,
મામના ને તાલુકાના નમુના, સરચાઇની રૂલ, સર્કલ ઇન્સ્પેક્ટરની રૂલ.
મીરીજનોએક્ટ. આજકારી એક્ટ, મીકાનોએક્ટ વિરં કાયદાઓ રૂ. ૪-૦

ધરનો વૈદ—આ એક ઉત્તમ વૈદકનું પુસ્તક છે જેના દરેક ભાગ
તે તેની અદર આવેલા અવધવેનું જ્ઞાન, ઉદ્યોગનું જ્ઞાન, વનસ્પતિ કોષ,
કુદરતી ઉપચારો, દરેક રોગ, તેનાં કારણો, લક્ષણ, ને ઉપાયોનો સમા-
વેલ છે. કી ૦-૧૨-૦

અવધવૈયાપક બાગ્યોદય—અમદાવાદ.

વગર મુદ્રીએ અને વગર મહેનતે ધનવાન થવું હોય તો મંગલો.

ધનવાન [ચોથી આવૃત્તિ.]

જો તમે ધણા ધણા ધધા કરગ છતાં પણ દમડી દેખતા ન હો, વેપાર ધધા કે બીજા ઉદ્યોગમાં ખારેલો લાભ ન થતો હોય, ખેતીમાં વીસ પચીસ ધણું પકવવાની ઇચ્છા હોય, કુન્નરકળાનું સર્વોત્તમ જ્ઞાન મેળવી કળાકૃતિ બનવું હોય, કોઈપણ ધધાની સાથે હળશે રૂપિયા સહોનાઈથી કમાઈ ચકાવ એવી શોધોને શીખવાની ઇચ્છા હોય, આગળ જ નમ્રામાં લાગો અને કરોડો ધનના રાખી બનવું હોય તો આજે આ પુસ્તક મંગાવી ઉપયોગ કરજો આ પુસ્તકના ઉપયોગીપણાનાં હળશે સરડીશીકેટ મળ્યા છે તેની અદર તેર જામમાં ૧૬૦ પ્રશ્નોમાં તમામ પ્રકારના જ્ઞાન નો શોધોનો અને કળાઓનો કમવાગ સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. કી.૩.૧૦.

ભાગ ૧ ભાગ—ધનનું મહત્વ જેમાં ૨૦ પ્રશ્નો છે. ભાગ ૨ જે—જેમાં ૩૦ પ્રશ્નો છે જેમાં ધનવાન થવાને કેવી યોજના થવાય રીતે છે. ભાગ ૩ જે—ધધાની જોધ અને કયા ધધાથી ધનવાન થવાય છે તે, ભાગ ૪ જે—જુદા જુદા પ્રકારની નોકરની નોકરી રીતે પ્રાપ્ત કરવી તે, ભાગ ૫ જે—વધારે—ધનવાન થઈ શકાય તેવા અનેક જાતના વેપારો, ભાગ ૬ જે—ખેતી—જમીનનો કષ્ટ શી રીતે વધારવો ખાતર કયા પ્રકારનું ધધા જમીનમાં ફેટવું નાખવું વિગેરે ઉપરાંત વરસાદ, પાણીની તથા રી પાકડી, જુદી જુદી જાતનાં અનાજ, તથા મરી મસાલા વિગેરે વધારે કેવી રીતે કરવું કે જેથી પેઢાશ દર વરસ કરતાં ૬ કે ૭ સ ધણી વધી શકે વિગેરે ભાગ ૭ જે—ખતીજ પદાર્થોથી ધનની વધાર, ભેનુ, રૂપુ વિગેરે ધાતુ સમધી પ્રયોગો ભાગ ૮ જે—અવે ચાતનો વધાર, ભાગ ૯ જે—કુન્નર ઉદ્યોગ—તેમાં તમામ પ્રકારના રમ બનાવવાના રીત, રજો વસાયનિક રીતે બનાવવાની કળા, કાગળ બનાવવાનો ઉદ્યોગ, કાચનો ઉદ્યોગ, સાક્ર બનાવવા, મિજગતી બનાવવાની કળા, શ્રેણીઆદર બનાવવાનો ધધો, સીમેન્ટ બનાવવાની કળા, વાનિશ, શણકી, બેટનો, દીવાસળીઓ—સાવું અને રૂપું બનાવવાના ૪૦ પ્રયોગો, વીજળીની બેટરો બનાવવી બીલેટ કરવાની સોનેરી અને કેપેરી બૂટા બનાવવાની રીત, વિગેરે હળશે ધેર બની શકે તેવા કુન્નરઉદ્યોગો કે જેમાંનો માત્ર એક જ કુન્નર હાથ કરી ધધો કરનાર દર માસે હળશે રૂપિયા કમાઈ શકે. ભાગ ૧૦ ઉગ્રધીશ દવાઓ—જેસેન્સ, અર્ક, ટીચર, પેટ દવાઓ, સારસાપરીલા, કોલેરા મીકચર, સોરપ હાથપેડેરસાઈ જોષ લાઇમ, કોલેરા કેર્મ, લાઇમ જ્યુસ, વીગેરે અનેક પેટ દવાઓ બનાવવાના નુસ્ખા ધણા અર્થ મેળવી બહાર પાડ્યા છે. ભાગ ૧૧ આયુર્વેદીય દવાઓ—કવાયો, ચુર્ણો, ગોળાઓ, આસનો, લખો રસો, વિગેરે અનેક દેશી દવાઓ બનાવવાના નુસ્ખાઓ. ભાગ ૧૨ ધનવાન બનાવનાર આખ્યાત્મિક ઉપયો. ભાગ ૧૩ અનેક ગરીબમાંથી ધનવાન થયેલાનાં જીવનચરિત્રો વિગેરે ધનવાન બનાવનાર હળશે પ્રયોગોનો આ પુસ્તકમાં સમક છે. કી.૩.૧૦

અવસ્થાપક ભાગ્યોદય—અમદાવાદ.

શ્રુત ભવિષ્ય અને વર્તમાન કાળની વાત બધીવી કોય તો

ભવિષ્યવેત્તા (સાથી આવૃત્તિ)

યાને ભવિષ્ય બાજીવાનાં વિદ્યા—આ નામનું પુસ્તક મળાવે. જે પુસ્તક ઉપરથી દરેક માણસ ભવિષ્યમાં શું બનશે તે જોઈ અને બધી કાંઈ તેમાં નીચે પ્રમાણે અનેક પ્રકરણો છે છતાં ૩૫૦૦ પાટ ૦૮૦.

પ્રા. ૧—૨—સ વત્સર, શક, માસ, અયન, રાશી, મહો, નક્ષત્રો, યોગ, કરણ, ચંદ્ર, વિગેરે જોવાની રીત. પ્રા. ૩ તે દરેકમાં કરેલા શુભાશુભ કર્મોનું ફળ પ્રા. ૪ થી ૬ મહોનાં ફળ, નાની મોટી પનેતી, અશુભ મહો, મહાદશા, દિનદશા, વિગેરે જોવાની રીત, પ્રા. ૧૦-૧૧ તમામ પ્રકારનાં મહુરતો જોવાની રીત પ્રા—૧૨ લેખાદિણી, તારા, નાડી, યોની, ગણ વિગેરે જોવાની રીત, પ્રા—૧૩ ચોરાચેલી વસ્તુ જડશે કે કેમ તથા તે ક્યા ગઈ છે તે જોવાની રીત, પ્રા. ૧૪ કાર્યસિદ્ધિ માટે પ્રત્યેક જોવાની રીત પ્રા. ૧૫ જન્મ, મામ વીગેરેનું ફળ, પ્રા. ૧૬ મહો, અને રાશી, શુભાશુભ, રૂપ, રંગ, મૈત્રી વિગેરે જોવાની રીત પ્રા. ૧૭—૧૮ જન્મોતરીની કુડળીઓ અનાવવાની રીત ને તે જોવાની રીત ૧ લાથી બારે લાવનું, મહોનું રાશી વાર ફળ દ્રષ્ટિનું ફળ અગ્રેજી રીતે ફળ, પ્રા. ૧૯ બારે લાવેનું મિત્રફળ ભાગ્યોદય, દાસપણ, અવિખાનું, રોમ, સ્ત્રીસુખ, લગ્નનું સુખ, પ્રાગ્નનું સુખ, છઠ્ઠીનું, શરીરનું સુખ, અકસ્માત ધનપ્રાપ્તિ રાજમલકર્મી, વાહનનું, મકાનનું, આખાપનું, વિદ્યાનું, વશનું, મિત્રનું, નપુલકપણાનું, સુસાધરીનું, વ્યાપાર, તોપરી, ધનસપતિનું સુખકુઃખ ક્યારે મળે વિગેરે જોવાની રીત પ્રા. ૨૦ મહોની દ્રષ્ટિનું ફળ, પ્રા. ૨૧ સ્ત્રીની જન્મકુડળી ઉપરથી સ્ત્રીનું, તેના પતિનું, સંબંધ કે નિવવાનું સુખ દુઃખ જોવાની રીત. પ્રા. ૨૨ ૧૧ રૂઢ-હોરા, દુષ્કાંડ વિગેરે કુડળીઓ જોવાની રીત પ્રા. ૨૩ સુ આધાન આમત, સ્ત્રી ગર્ભ ધારણ કરે કે કેમ, સ્ત્રી પુરુષનું મૃત્યુ, મર્જવતીને શું જન્મશે, દાંત પગ વગરેનું આમક અવતરવા આપત પ્રા. ૨૪—જન્મ વખતે અધાર હતું કે હીરો હતો વિગેરે ખત્રી કરવાની રીત પ્રા. ૨૫—રાજ્યોગ અને તેનું ફળ, પ્રા. ૨૬ થી ૩૩ નાક્ષત્ર, પ્રવળ્યા, ચંદ્ર વિગેરે, યોગો અને તેનું ફળ, પ્રા. ૩૪ બાળકને રીટ યોગ જોવાની રીત પ્રા. ૩૫—૩૬, આયુષ્ય જોવાની રીત, ક્યારે ક્યા કારણથી મૃત્યુ થાય વિગેરે જોવાની રીત, પ્રા. ૩૭—૩૮, વર્ષ ફળ અનાવવાની જોવાની રીત પ્રા. ૩૯ શરીરપરની રેખાઓ, નખ, તલ, માંસ માથું વિગેરે ઉપરથી ભવિષ્ય જોવાની રીત. પ્રા. ૪૦ સ્ત્રીને ઉપરથી ભવિષ્ય જોવાની રીત, પ્રા. ૪૧ સું હસ્તાક્ષરો ઉપરથી ભવિષ્યફળ, પ્રા. ૪૨ સું વરસાદ વરસશે કે કેમ ક્યારે વરસશે અનાજના ભાવતાલની વધવટ, સુકળ કે દુકાળ વિગેરે જોવાની રીત, પ્રા. ૪૩ સું નામિકાના સ્વર ઉપરથી ભવિષ્યની વાત જાણવાની રીત પ્રા. ૪૪ સું રમનશાસ્ત્ર ઉપરથી ધાગેલી ઇચ્છા પૂરી થશે કે કેમ, જથ્થા મળશે કે કેમ, ધધામાં લાઝ થશે કે કેમ, વિગેરે ભવિષ્યની વાત જોવાની રીત પ્રા. ૩-૫-૦ અનેક અભિપ્રાયો મળ્યા છે. જુજ નક્કો છે આજે જ મળાવે.

પાંચસો રૂપિયા ખર્ચાતાં ન મળે તે પુસ્તક માત્ર રૂ.૧૨માંજ.

કાયદાનો શીક્ષક (ત્રીજી આવૃત્તિ)

જેની અંદર નીચે પ્રમાણે ફોજદારી રેવન્યુ અને દિવાની કાયદાઓ-
આપેલા છે. જેની હજારો નકલો થોડાજ વખતમાં ખપી ગઈ છે, કાય-
દાનું જ્ઞાન દરેક માણસે મેળવવું જોઈએ આ પુસ્તકને માટે કલેક્ટરો,
હાઈકોર્ટ જજો, સેસન જજો, માજીસ્ટ્રેટો, દિવાનો, મરસુખા, વિગેરે
અનેક વિદ્વાનોના હજારો અભિપ્રાયો મળ્યા છે કી. રૂ. ૧૨-૦-૦ છે.

ફોજદારી કાયદા

ક્રીમીનલ પ્રોસીજર કોડ ટીકા સાથે,
ક્રીમીનલ પીનલ કોડ ટીકા સાથે,
ક્રીમીનલ પોલીસ એક્ટ ૩૫૫ એક્ટ
બીલેજ પોલીસ એક્ટ-રેલવેનો એક્ટ
વર્તમાનપત્રોનો એક્ટ,
જુમારીનો એક્ટ,
કોર્ટના તથા બરતના માપનો
હથીઆરનો કાયદો,
આખકારી એક્ટ
મ્યુનાસીપાલ એક્ટ.
પુરાવાનો કાયદો,

કારખાનાનો એક્ટ
નાદકોના એકનો કાયદો
વીમા કંપનીનો કાયદો
વેલાનો એક્ટ,
પેટન્ટ તથા નમુનાનો એક્ટ,
કોપીરાઇટનો કાયદો,
કંપનીનો એક્ટ,
ટ્રામવેનો કાયદો, પ્રેસ એક્ટ
સેનીટરી એક્ટ,
છાપવાના પ્રેસો ને વર્તમાનપત્રોનો કા-
મીકોનો, તારનો, પોસ્ટનો, ગરીબનો

દિવાની કોર્ટના કાયદાઓ

સીવિલ પ્રોસીજર કોડ [પુરેપુરો],
શુદ્ધતનો કાયદો
હીંદુ લેા, કરારનો કાયદો,
રજીસ્ટ્રેશન એક્ટ
દાનસદર આર્ડ પ્રોપર્ટી એક્ટ
ટાઈટલાસ,
ઇક્ઝિસ્ટનો એક્ટ ટ્રેડ એક્ટ,
મૈથતનું લેણું વસુલ કરવાનો કાયદો
મગીરના વાલો નીમવાનો એક્ટ,
કોર્ટ આર્ડ વાર્ડસ એક્ટ,
વારસાનું સર્ટીફિકેટ લેવાનો એક્ટ,
હિંદુ વિધવાના પુનર્લગ્નનો
પારસીઓના લગ્નનો કાયદો,

મુસલમાનોના મરેજ, કોર્ટ ફીનો એક્ટ;
રેગ્યુલેશન ડ્યુટીનો કાયદો,
પારસીઓના વારસાનો કા
વહેચણુ કરવાનો એક્ટ,
પ્રોપર્ટી તથા વહી ટી સન - લેવાનો
નાદારીનો કાયદો
મુસલમાનોને વફા કરવાનો કાયદો
હીંદુઓની મિલકતની વ્યવસ્થાનો
દસ્તાવેજીના નમુના,
ફોજદારી કોર્ટની અરજીનું રેવન્યુ
દાવાની કોર્ટમાં કરવાના કોર્ટમાં કરવા
ની અરજીઓના નમુના દાવાઓના
અને તેના જવાબો ને અપીલોના નમુના

રેવન્યુ યાને શુલ્કી કાયદાઓ

લેન્ડ રેવન્યુ કોડ.
[પુરેપુરો અમલની નોટ સાથે]
અમલતદારોની કોર્ટનો એક્ટ
નરવાનો કાયદો,
તાલુકદારોનો કાયદો,

લોકલ કોર્ટનો કાયદો,
ઇન્કમટેક્સ એક્ટ, મતાધારોનો
સુતરાઈ માલ ઉપર જકાતનો કાયદો
જમલનો કાયદો, વતન એક્ટ,
ધરીગેશન એક્ટ, સીતળા કાઢવાનો કા-

આ પુસ્તકમાં આપેલા કાયદા ખુદાખુદા ખરીદવાથી ખસો ઉપરાંત
રૂપિયા ખર્ચ થાય તેમ છે, કીમત માત્ર રૂ. ૧૨-૦-૦ પોસ્ટ રૂ. ૧-૦-૦

સરવૈ, રેવન્ડુ અને ફાજદારી કાયદાનું જુથ

ચોથી આબુત્તિ—આ પુસ્તકમાં ઇંગ્લીશન પીનલ કોડનો અનુવાદની ક્રોમો, કીમીનલ પ્રોસીજર કોડ, ડીમીક્ટ પોલીસ એક્ટ, વિદેજ પોલીસ એક્ટ, લેન્ડ રેવન્ડુ કોડ, તે ઉપર થયેલી રૂઢ, મામલતદાર કોર્ટ એક્ટ, ગમના ને તાલુકાના નમુના, સરવાઈની રૂઢ, સર્કલ ઇન્સ્પેક્ટરની રૂઢ, બીલીકુનોએક્ટ, આબકારી એક્ટ, મીકાનોએક્ટ છે ૪-૦ પિ ૨૦ અમદાવાદ.

ધરનો વૈદ—આ એક ઉત્તમ વૈદકનું પુસ્તક છે જેના કય ભાગ ને તેની અદર આવેલા અવયવોનું જ્ઞાન, ઈન્દ્રિયોનું જ્ઞાન, વનસ્પતિ કોષ, કુદરતી ઉપચાર, દરેક રોગ, તેના કારણો, લક્ષણ, ને ઉપાયોનો સમાવેશ છે કી. ૦-૧૨-૦

વૈદ યાને વૈદક ભાગ ૧ હો અને ૨ જો.

આ પુસ્તકમાં તમામ રોગ ઝટે એવા ઔષધો અને વનસ્પતિના અપવામાં આવ્યા છે. આ ઔષધો અકસીર વનસ્પતિમાંથી તે શી રીતે બનાવવા તથા કઈ દવા કયા રોગ મટાડે છે તે તથા દવા કઈ કઈ વનસ્પતિની કેવી રીતે બનાવવી તે તથા દરેક વસ્તુ તથા વિષનું શોધન કરી ક્રોમો અનુવાદની રીત, તથા તેની વનતી માત્રાએ, અવલેહો, ધૂતો તેલો, તથા આમલો વગેરે બનાવવાના પ્રયોગો દરેક માણસ સમજી શકે તેવા આપ્યા છે કી ૩ ૧૧.

વીનોદયન્દ્ર—એક અતિ રસમય અને બોધક વાર્તા છે આ પુસ્તકમાં સત્યનો જય અને અસત્ય, પ્રપચ, બહિષ્કારાદિ કુચ્છેથી યતા વિનાશોનો એવો ચિતાર આપવામાં આવ્યા છે કે ખરેખર વાચનાર મનુષ્ય ગમે તેવો કુચ્છેથી હરી તે જી. ૩ ૧-૦

રાજધિ—સમારમાં સર્વ વૈકલેષ્ટતા એક જગત્ત્રિભવન થી રીતે માળી શકે છે અનેક લોક લાલચથી ન હસતા, પ્રપચની જગમાં ન હસતા છેવટે રાજપાટને ઊડી ચાલ્યા જાય છે અનેક પ્રપચીઓ તેને હેરાન કરવા મથે છે છતાં ઇશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા રાખનારો તેને પ્રપચીઓ વશ થઈ પાછું રાજ મળે છે કી. ૩ ૧-૮

તપસ્વી રાજકુમાર—આ પુસ્તક વાંચવાથી અનેક ઐતિહાસિક બનાવો માણસોને આજ્ઞા બનાવી દે છે, વાંચતા તેને હાથમાંથી મૂકવું ગમતું નથી અનુભવને આનંદમાં જક કરનાર ને બોધ આપનાર આ નવલકથા છે. કી ૩ ૧-૮-૦

પરશીયન નાઈટ્સ—અરેબીયન નાઈટ્સ જેનીજ રસીક અને બોધક વાર્તાઓ આ પુસ્તકમાં છે. આ પુસ્તકમાં એક સાહજબદીને પુરૂષો ઉપર તિરકાર હોવાથી તે લગ કરવી નથી અને જગારે તેને તેની વૃષ્ઠ હાસી અનેક વાર્તાઓ કહી પુરૂષોની સહનયતા અને પ્રેમનું વર્ણન કરે છે એટલે તેનો ભાવ બદલ ય છે અને વિચાર કરે છે ધણીજ મનોરંજક વાર્તાઓ આ પુસ્તકમાં સમાવેલ છે, કી. ૩ ૧૧

સુબધ ધલાકાના સરકારી ઝળવણીખાતાએ તેમ વડાદરા સ્ટેટમાં
લાયબ્રેરી માટે મંજૂર થયેલ

હિંદુસ્તાનની તીર્થયાત્રા. [સચિત્ર.]

આ પુસ્તક હમણાજ બહાર પડ્યું છે તેની અદર હિંદુસ્તાનમાં આવેલાં હિન્દુ, મુસલમાન, જૈનો, વિગેરેનાં મત્રાઓનાં સ્થળો, ત્યાં કયે કયે રસ્તે જવાય છે તે, ત્યાં ફર્જન કરવાનાં મંદિરો વિગેરે, તેનું શાસ્ત્ર પ્રમાણેનું મહાત્મ્ય, ઇતિહાસીક માહિતી તીજી જોવા લાયક સ્થળો, ત્યાંની વેપારની કંઈ કંઈ વસ્તુઓ દેખાવર માય છે વિગેરે ઉપયોગી હકીકત આપેલી છે જેની અદર આશુગેડ, અમલ, મજમેર, પુષ્કરતિથે, હીમળાજમાતા, ઉડેપુર, જોડપુર, ત્રિવેનિતમર, શ્રીનાથદ્વારા, કાંકેરાબી, ઉજ્જન, ઝોંકારેશ્વર, ઈંગ, મયુગ, નામ્યા, દિલ્હિ, હંદાર, લાહોર, અમૃતસર, પંજાબ, મસ્જિદનાથ, શ્રીમન્-કાશ્મીર, લખનૌ, અયોધ્યા, કાશી, અંબા, શ્રીમતેનશિ પર રૈજનાથમજાદેવ, કલકત્તા રજનાથપુરી, મદ્રાસ, શ્રી સેતમધુરામેશ્વર, શ્રીગણ, શિવકાંચી, ત્રિભુવન્યો, સાક્ષીજોપાળ, કોચીન, કુમલી, નસિક, ત્રાવંક, પુણે, સુમત્ર, ચાલોદ, સુક્લતિર્થ, કાઠાર, દારકા, પ્રભાસપાટણ, ગીરનાર સર્વત, પાતીનાથા વિગેરે યાત્રાનાં સ્થળોનું વર્ણન, ત્યાં શુ શુ યાત્રા કરવાનું ધામ છે, શુ જોવાલાયક જગ્યાઓ છે, વેપાની કંઈ કંઈ ઓળે છે, ત્યાં ઉતરવાનાં શી ભવસ્થા છે, આદી કયાં બદલાય છે વિગેરે ઉપયોગી મંપૂર્ણ માહિતીનો આ પુસ્તકમાં મમાવેલ છે.

જેમા-કાશી, જગન્નાથપુરી, બદીનાથ, કેદારેશ્વ, શ્રી સેતમધુરામેશ્વર, અને દારકા એ ચારે ધામની યાત્રા, કાશી, કાંચી, (શિવકાંચી અને ત્રિભુવન્યો) અનનિકા, ઉજ્જન] અયોધ્યા, મથુરા માવા, (કરદાર) અને દારકા એ સાત પુ, ત્રમેશ્વર, કુબેશ્વર, ઝોંકારેશ્વર, મદાકામેશ્વર, મોમનાથ, કેદારેશ્વર, ત્રિવેશ્વર રૈનાથ તમેશ્વ, મહાકામુન, રામેશ્વર અને બીમાસકર એ માર જ્યે નિર્નિજો, શકાયાપોના ચાર મટો, શ્રીરૈમવોની યાત્રાનાં સ્થળો, કેલગીવાળ, પાર્શ્વતાળ્યા, સમેતસિખર શેત્રુજય, ગીરનાર; પાલીતાળ્યા વિગેરે જૈનેના યાત્રાનાં સ્થળો, તેમજ અજમેરે વિગેરે સ્થળનાં મુસલમાનોનાં યાત્રાનાં અને પારસીઓનાં ઉદવાડાં વિ સ્થળોનું વર્ણન છે.

દરેક માણસે આ ઉપયોગી પુસ્તકને પાસે રાખવાની જરૂર છે. જેની અદરથી યાત્રાનાં સ્થળોનું વર્ણન, ત્યાં જોવાલાયક સ્થળો, જવા આવવાની સગવડ ઉતરવાની મગવડ, વિગેરે શુ છે, વેપારની કંઈ કંઈ વસ્તુઓ અને છે તેની હકીકત માપવામાં આવી છે યાત્રાનાં સ્થળો ઉપરાંત હિંદુસ્તાનનાં બીજાં વગાં સુમાત્ર, મદ્રાસ, કલકત્તા વિગેરે જોવા લાયક સ્થળો, વેપારનાં સ્થળો, વિગેરે સહેરોની પણ હકીકત આપેલી છે. તેથી આ પુસ્તક હમણાજ ઉપયોગી વખ પડશે. યાત્રા કરતાં જનારને તો આ પુસ્તક ખાસ પાસે રાખવા લાયક છે વળી યત્રા કરતાં લાયક સ્થળો, કેલ, તેની ઐતહાસીક માહિતી અને તે ને દેવો સુબધી પુરાણો અને આઓમાં કેતુ મહાત્મ્ય છે તે વચવાથી પોતાનાં દેવતથોનાં શક્તિ ઉત્પન્ન થવાની થોડી નહોતી જ હપાવી છે, માટે તુરંત મચાવી લેતુ કી.ર. ૭-૦.

ત્રિકાળદર્શક દર્પણ અને મેતાવાહન વિદ્યા

અથવા ચમત્કારીક ગુપ્ત વિદ્યાઓનો ભંડાર (ખીજ આવૃત્તિ)

આ પુસ્તકની ૨ આવૃત્તિ ૭ માસમા ખપી જવાથી ખીજ આવૃત્તિ હમણાજ બહાર પડી છે. જેની અંદર પ્રા-૧-પ્રવેશ, ભાગ ૧ માં મેસ્મેરીઝમ અને હીપ્નોટીઝમ વિદ્યા, આજંન કરી હીપ્નોટીઝમનો પ્રયોગ શી રીતે કરવો, ત્રિકાળજ્ઞાન શી રીતે મેળવવું અન્યને શી રીતે વશ કરવું. ભાગ ૨ માં યોગ વિદ્યા, જેમાં રાજયોગ, હસ્યોગ, ધન્યરક્ષિત, યમ, નિયમ આસન, પ્રાણા-યમ પ્રત્યાહાર, ધ્યાન, મહાધિ પ્રાપ્ત કરવી, અદ્વિતિય મેળવવાની કળા મુદ્રાંગ્કા વિગેરેનું વર્ણન, અને તેની નિદ્ધિ ભા-૩-માં ત્રિકાળ-દર્શક દર્પણ અને ત્રિકાળદર્શી આપના બનાવવાની વિદ્યા-દર્પણ મનાવવાની દગા અને તે જેવાની ગીત, યજ્ઞકાળની વાત શી રીતે જાણવી ભા-૪ ત્રિકાળદર્શી વીગી મનાવવી, હજરત ભરવાની વિદ્યા. ભા-૫ મેતાવાહનવિદ્યા-મેનોને આવાહન કરી તેની સાથે વાતચીત કરવાની વિદ્યા ભા-૬ પેન્સેટ બનાવવું અને ચલાવવું અને તે દ્વારા પુછવા પ્રશ્નના જવાબ મેળવવા ભા-૭ વશીકરણ વિદ્યા ભા-૮ કાંકરાશ્ત્ર અને રતીશાસ્ત્ર શ્લેષ્મ, વાયુપતન, શરીરરક્ષણ સ્ત્રીપુરુષના ભેદ, સ્ત્રીઓની પધ્ધતિ ચિત્રણી, હરતીની સખીની એ જાતિ અને તેનાં લક્ષણે-કુમારી સ્ત્રીઓના ખીજ ભેદ, જુદા જુદા દેશની સ્ત્રીઓ, સ્ત્રીઓની પરીક્ષા, પતિવ્રતા અને દુરાચારીની સ્ત્રીઓના લક્ષણો, પુરુષોના સ્થક, મૃગ, વૃદ્ધ અને અશ્વ એ વર્ગો અને તેનાં લક્ષણો મૃદરચાત્રમનો આનંદ, પ્રજોત્પત્તિ, રાગ કેવી થાય, મર્જાપાન, આમન, મ માં હૃદય થાય તેનાં બાળકો જન્મે, મર્જની પરીક્ષા-પુત્ર જન્મશે કે પુત્રી તે, જલદી પ્રસવ થવનો ઉપાય, વંશ અને મર્જ રહેવાનો ઉપાય, મર્જની સ્ત્રી અને સુવારોગની દવ, વંશ લોકારો ધારણ કરવા ભાગ ૧૦ મે કામશાસ્ત્ર-સ્ત્રીઓની ખુબસુરતી

ભાગ ૧૧ મુ મત્રવિદ્યા-વશીકરણનો, લક્ષ્મી પ્રસિનો, બાગરક્ષણનો, આદાશીશીનો, મહાલક્ષ્મીનો સિદ્ધિનો ધર્મો મળે તે ધન વધે તેનો; વેપારમાં ધન મળે છુત કહાડવાનો, સર્પ, ઉનારવાનો, વિગેરે અનેક મત્રો.

ભાગ ૧૨ ૫ ત્રિવિદ્યા-જેમાં કબ્દનીચારક, વશીકરણ, આકર્ષણ, સુખ પ્રસવનો, એકીસો ચત્ર-સાત્ર, કાર્યસિદ્ધિનો ચત્ર, માળરક્ષક, પીચાચ જવાનો, અખૂટ ભંડારનો, વેપારમાં લાભ થવાનો વિગેરે અનેક ચત્રો.

ભાગ ૧૩-૧ ત્રિવિદ્યા-૩-૨ જાળ, ભાગ ૧૪ જાદુક પ્રયોગો-જેમાં વશીકરણ તત્ર, લીજુ ઉજાળવું, નદીમાં દૂધની ધારા ચલાવવી, દીવાસળી, વજર દીવા કરવા કાકરાનો રૂપીઓ કરવા, કાકને સુક મારવી, મળામાં છરી ધે-ચવી, દેવતા ઉપર ચાલવું વિગેરે અનેક જાદુક પ્રયોગો છે. ભા-૧૫ ચમત્કારીક પ્રયોગોનો સમાવેશ છે ભા ૧૬ હીપ્નોટીઝમથી અનેક રાજો મટાડવાની વિદ્યા છે. હજારો બાધી માત્ર પાણીથી ચટાડવાની વિદ્યા રંજ રસામન વિદ્યા વિગેરે અનેક ઉપયોગી પ્રયોગોનો આ પુસ્તકમાં સમાવેશ છે. તેમાંના એકજ પ્રયોગ સિદ્ધ કરવાથી હજારો રૂપિયા મેળવી શકાય છે. કી. રૂ. ૫-૦-૦

સ્ત્રીલિતારિક્ષક

અને ચંદ્રકાંતાની આત્મકથા

આ પુસ્તકમાં લગભગ ૩૦ ઉપરાંત પ્રકરણોમાં—સ્ત્રીઓની મહત્તા-પત્નીનો પતિ પ્રત્યેના ધર્મ, પતિની પત્ની પ્રત્યેની ફરજ, પતિવ્રતપણું શી રીતે પાળવું, સ્ત્રીઓનો ધર્મકારભાર, સ્ત્રીઓની જવાબદારી સહ વ-અને પતિને સહાય કેવી રીતે કરવી સતી સ્ત્રીઓનું જીવન, સ્ત્રીઓનું મુ-દ્દિષ્ટીપદ, સ્ત્રીઓને સ્વર્ગીય સુખ શી રીતે મળે, સ્ત્રી પ્રરૂપના ધર્મ, સ્ત્રી-ઓનું શિયળવ્રત, વિધવા સ્ત્રીઓના ધર્મ, સ્ત્રીઓનું પ્રશ્નપ્રાયશ્ચિત્ત જીવન, સ્ત્રીઓ એ પતિની અર્ધમિત્રા છે સમારંભ સ્ત્રીઓની પદ્ધિ સ્ત્રીઓના ઉત્તમ આચાર વિચાર સ્ત્રી ગ મિલિત્રા બાળકોને કેવી રીતે જીવવર્ણ, બાળકની દયાએ વિગેરે ૩૦ પ્રકરણો ઉપરાંત—નીચે પ્રમાણે લગભગ ૧૫૦ ઉપરાંત સતી સ્ત્રીઓ ને મહાન પ્રરૂપોના જીવનચરિત્રો છે

સતીસીતા, અનસૂયા, દેવહુતી, નમદા, સાવિત્રી, કમ્બલી, દ્રૌપદી; મદાલસા, સુકન્યા, અહલ્યા, અરુન્ધતી, વૈદા, દેવયાની, શર્મિષ્ઠા, મૈત્રેયી મધારી, તારામતી, મહાશિવેલ, દાદગ્રી, શન્કુનલા, લોપામુદા, શાંડિલી; જરતકાર, ભામતી, વાગદેવી, અપલા, ત્રિશ્વલો, ધૈયા, સલ્વરૂપા, અંશુમતી, ભામવતી, માયાદેવી, યશોધરા, શબ્દગી, ગર્જા, સતી પાર્વતી; લક્ષ્મીજી; સરસ્વતી, ઇન્દ્રાણી, એખા, સત્યવતી, દુ શલા મલતી, પદ્મા, પદ્મિની સત્યભામા કાલિદાસી સરમા, અજની, મૂર્તિ, 'દ્વ', શુચિસ્મીતા, સ્ત્રીકળા; ખન્ના, કલાવતી, સુનીતી શક્તિ, સુકાલા, લીલાવતી, નામ્મી, સુલભા અન્ન-પ્રભા, વ્યાઘ્રાણી, કળાવતી, કર્મદેવી, કૃષ્ણાકુમારી; સત્યવતી, સયુક્તા, કર્મદેવી, તાનામાધ, વોમળદેવી, ગાંગુલા મેનરાણી, જસમા, ગુણસુદગી, રાણકદેવી, વીરસતી, મીનજદેવી, અહલ્યામાધ, મૌરીમાધ, શરત્સુદગી, હેમત-કુમારી, પન્ના, સરદારમા, ચન્ના, મીરાંમાધ, યશોદા, મેનાવતી, અગ્રીર કામિની, મેદુલા, સુદરમા, લાલમા, રૂપસુદરી દેવી, પ્રભા, વિદુલા, ચન્દ્રકા-ન્તા, શાન્તિકા, પદ્મિની, રામેશ્વરી, કાન્તિ, સુલિખા, જ્યા, કળાવતી શૈલિણી અમનમની; મેના, ઉભયકુમારી, સારીકા, ભાગ્યમતી વિગેરે લગભગ ૧૫૦ ઉપરાંત સતી સ્ત્રીઓના જીવનચરિત્રો ઉપરાંત.

રામચદ્રજી, અત્રીઝપિ કર્મમુનિ, કૌશિક, સત્યવાન, નળરાજ; પાં-કવો, ઝડપુજી, અમલ અપિ વિગેરે સેકડો મહાપ્રરૂપોનાં તુલસીદાસ વિગેરે લગભગ ૧૫૦ ઉપરાંત પવિત્ર પ્રરૂપોનાં જીવનચરિત્રોનાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. આવું અનિ ઉત્તમ પુસ્તક દરેક સ્ત્રી પ્રરૂપને વાંચી મનન કરવા જેવું છે. દરેક બાળકને અભ્યાસ કરાવવા જેવું છે. આ પુસ્તક જેવું ઉપયોગી છે કે તે દરેક ઘરમાં હોવું જ જોઈએ. મુદ્રણાગમમાં રચનીય સુખનો અનુભવ કરાવી શકે છે. કીમત રૂ ૪-૦-૦

ભાગ્યોદય

હરીર, મન અને આત્માની ઉન્નતિ કરાવનાર, આર્યક ઉન્નતી થાય તેવા, કુન્નર ઉદ્યોગના, વેદકના અને ખેતીવાડીના વિષયો અને રસ-મય વાર્તાઓ, મહાપુરુષોના જીવનચરિત્રો, સ્ત્રી અને બાળકો કેળવાય તેવા વિષયો આ માર્ગશિક્ષા આવે છે વર્ષે ૫૦ પાનની ઉત્તમ ભેટ મળે છે. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩-૦૦ નમુનાનો અર્ક મફત આજેજ માફક થાય.

માસ્ટર ઑફ નૉલ્ડજ.

મહા વર્ષની મધ્યી મહેનતે અને ધણા ખર્ચે હાલમાંજ બહાર પડ્યું છે તેને તૈયાર થતાં ધણે વખત મળે છે આ પુસ્તક ઉપરથી દરેક મા-બુદ્ધિ પોતે પોતાની મેળે માત્ર ૭ મહિનામાંજ સરળ રીતે હિંદી મરાઠી, અંગ્રેજી, ઉર્દુ, બંગાળી અને સંસ્કૃત શીખી શકે છે. આટલી ભાષાઓ કેટલુંજ ખર્ચ કરવા છતાં ધણાં વર્ષો મહેનત કરવા છતાં આવડતી નથી તે માત્ર ૭ મહિનામાંજ લખતાં ભોલતાં ને વાંચતાં આવડે છે કી રૂ. ૧-૦-૦

ગૃહીણી રત્નમાળા—અને કૌમુદિનીની આત્મકથા—સ્ત્રી ઉ-પયોગી ઉત્તમ પુસ્તક કી રૂ. ૧-૮-૦

સુખી ગૃહસંસાર—અને સુભદ્રાની કંટકમથા—આ પુસ્તક સ્ત્રી પુરુષને નિત્ય વાંચવા યોગ્ય છે કી રૂ. ૧-૮-૦

સુખી દમ્પતી—અને જ્વાહેરીની આત્મકથા—આ દરેક ગૃહસ્થા-શ્રીઓ વાંચી મનન કરવા યોગ્ય વિષયો છે કી રૂ. ૧-૮-૦

વહુ ઠકરાણી—રવીન્દ્રનાથ ટાગોરકૃત—ઉત્તમ વાર્તા કી. રૂ. ૧-૮-૦

સ્વર્ગીયસુખ—ઉત્તમ ચારિત્રશાળી બનવામાટે આ પુસ્તક વાચકું જોઇએ કી. રૂ. ૧-૦-૦-૦

શ્રીચરકસંહિતા

મૂળસંહિત મુજરાતી ભાષાતર પ્રથમ ભાગ બહાર પડ્યો છે. આમુ-વેદનો મૂળ આ મૂળ છે. તેમાં જોવી એવી જુની શોધો અને દવાઓ છે કે જે આપણા બધાવામાં ન હોવાથી; ધણી પાશ્વિમાત્મ શોધોથી અંગ-પ્રજે છીએ. પરંતુ હાલની તેવી ધણી શોધોનો આ પુસ્તકમાં સમાવેશ થઈ ગયો છે. દરેક ડોક્ટર; હકીમ અને વૈદને રાખવા લાયક છે. કી. રૂ. ૫.

કુન્નરવિજ્ઞાન—કુન્નર ખેતીચડી અને વેપારને સમતા વિષયો અર્થાત્ ઉત્તમ માસીક લવાજમ રૂ. ૪-૦-૦ મેનેજર કુન્નરવિજ્ઞાન—અમદાવાદ.

શ્રીમદ્દશંકરાચાર્ય—અને શંકર વિચિત્રમ—આ પુસ્તક—અધ્યાત્મ અંશમાળાના આઠમ ક્રમાંકને માત્ર અર્ધી કિ મતે મળે છે. કિમત રૂ. ૫-૦-૦ અધ્યાત્મશાસ્ત્ર-પ્રસારક કાર્યાલય—અમદાવાદ.

દેવે કેમીકલ્સ વર્ક્સ અમદાવાદમાં બનેલી લોકપ્રિય અનુભવસિદ્ધ દવાઓ. ૯
 પાતુગત દોષો મટાડી જીવનશક્તિ બંધી મગબને પ્રુષ્ટ કરનાર.

જીવન

જો અરેબર જીવનજ છે. આ જીવનનો માણ ઉપયોગ કરવાથી દીર્ઘ જીવન પ્રાપ્ત થાય છે, મગબ પ્રુષ્ટ થઈ શક્તિ અને ચાલુકિત વધે છે, પાતુ-ગત દોષો મટાડી જરીર પ્રુષ્ટ બનાવે છે. તેમાં પછતી વસ્તુઓ વનસ્પતિની અને નુકસાન ન કરનાર છે. આવામાં સ્વાદુષ્ટ, લહેજતદાર અને આરો-ગ્યને બળુને માટે ફાયદો બક્ષનાર છે. નખગાઇ, ક્ષિપક, ખાંસી, કાશ, સમ-હણી, મરડો, અમ્બાપીત તથા પાતુવિકારનાં દરદોમાં તેનો ગુણ અનુભવ સિદ્ધ છે. તેની ૧ રતબના ડગાની કીમત રૂ. ૨-૦-૦ રાખી છે તથાની કીમત રૂ. ૫-૦-૦ પોરટેજ બુક વિદ્યાર્થીઓ, મગજનું કામ કરનારા; માસ્તરો, વગેરે વિજેરે માનસિક મહેનત કરનારને તો તે અચૂનપ્રુષ્ટ છે. ખડરોથી કામચીર નશુરામ થાય છે કે, જીવનથી મજા ફાયદો છે.

હીસ્ટીરીઆહર પીલ્સ.

ઝીઝોને જીવાન વયમાં આ રોગ લાગુ પડે છે. પછાક આવે, મેભાન થઈ મોટી રીજી આવે, હાથપગ ધસે; ડેટલીક ઝીઝો ધુણે ને કવારી કરે છે ડેટલોના જીતના બેઠમમાં ભવા આખડીમાં પેસા ખરે છે, આ દવાથી ગમે તેવો જીનો હીસ્ટીરીઆ, વધ, મૂર્છા, અને ફેફસે મટે છે. મણી ઝીઝોના રોગો મટી ગયા છે એક વાર વાપરવા ખાસ લાભમણુ છે. કી. રૂ. ૨-૦-૦ અનુપાનની કી રૂ. ૨, મળી રૂ. ૪-૦-૦ સુખવાની ડખી રૂ. ૧ની મહત મગજો.

પણુજી કામવાનજી રણુજીકજી થાય છે કે, —અમારા ઘરમાં એક બાઈને હીસ્ટીરીઆ પીલ્સ અને અનુપાનનો ઉપયોગ કરાવ્યાથી અડવાડીકું ન થયું તેવામાં તો તેને આરામ થઈ ગયો એથી મને નામય થયો છે કે હીસ્ટીરીઆ ઉપર તમારી એ દવા રામબાણુ નીવડી છે.

હીસ્ટીરીઆશક ગુલ્ટેકા

આ દવાથી તમને ગમે તેટલી લાગી મુદતના ઢર્ષે હશે, લોહી પડતું હશે કે સુકા હશે અને કોઈ પણ ઉપાયે મટતા નહિ હોય, થણી દવાઓ કરી કંટાળ્યા હશે, જોખરેજન કરાવી ચાક્યા હશે તોપણ આ દવાથી તમને હરસ મટશે. દુઝતા હરસ હશે અને લોહી પડતું હશે તે તો એકજ દિવસમાં મટી જશે. આ દવા હરસ ઉપર એવી ગુણકારી બજાઈ છે કે તેનાથી હજારો માણસોએ પોતાનું હરસનું દરદ નાશુદ કર્યું છે. આ જગંધો સંકેડો સરટીરીકોટો મળ્યાં છે, કીરૂ ૩-૦ અનુપાનના ડગાની કી. રૂ. ૨

સ્વામીનાથસચ્ચના મદિરના કારવધારી મી. મગનલાલ કામે છે કે તમારી હરસની દવાથી મને પચીસ વર્ષનું હરસનું દરદ મટ્યું છે, હું મણી દવા કરી કંટાળી ગયો હતો પણ તમારી દવાથી મને ફાયદો થયો છે એથી હું ઉપકાર માનું છું. હરસને માટે આ દવા અસર કરનારી છે.

૧૦ દવે કેમીકલ્સ અમલવાદમાં ખરેખરી લોપ્તિનું અનુભવસિદ્ધ દવાઓ,
અમે તેટલા વૈજ્ઞાનિક અથવા ધનદોષીત દેવા છતાં પણ બે
શરીરમાં શક્તિ નહિ હોય તો તે સર્વ સુખ નકામું છે.

ટૉનીક પીલ્સ

આ દવાથી શરીરમાં શક્તિ આવે છે. હાથ, ચુસ, કળતર, અશક્તિ
હકિ અહવો, કમર દુખવી માટે છે. મગજને થંડક આવે છે, અને શરીરમાં
નવી શક્તિ ઉત્પન્ન કરે છે. પાણીમાં દેવો મટાડી, ખરૂં પુરુષત્વ બને છે.
પેશાબ, કે સ્વપ્ને, કે કોષ્ઠપણ રહેતો પાણીનું જીવુ બધું કરી પાણીને બહુ
કરી વધારે છે. લોહી સુધારે છે અને સંસારના ખરા આનંદનો સ્વાદ
અખાડે છે. તમામ વૈજ્ઞાનિક દેવ છતાં પણ બે શરીર નબળું હોય, બીજાની
શીલ્પતા હોય, અને પાણીનું કમજોરપણું હોય તો તે સર્વ વૈજ્ઞાનિક નકામું
છે. આબકેલ ખરાબ કુદોનોથી, બહાચર્ચનું ન પાલન કરવાથી, અને આબ-
કેલથી થયેલા યુવાનપુરુષો નિસ્તેજ અને વીર્ય વહિન થઈ ગયેલા હોય
છે તેવા મનુષ્યોએ ફરી નવેસરથી યુવાનાવસ્થાના ખરા આનંદનો ઉપભોગ
કરવો હોય તો અમારી આ દવા એકગર વાપરી જોડી થયેલા માણસોએ
તેનો લાભ મેળવી નવી જીવાની, નવું બળ અને નવા ઉત્સાહને મેળવ્યો છે,
ક્રી ૩ ૧. મજબૂતી ક્રી ૩. ૨-૧૦ આશિવાય તમામ રોગોની દવા મળશે.

જૂખ લગાડી, ખાધું પચાવી, દસ્ત સાફ લાવનાર

આનંદવટી

આ દવાથી—કકડીને જૂખ લાગે છે, ખાધું હઠમ થઈ જાય છે અને
નિયમસર દસ્ત સાફ આવે છે. પેશાબ ગડબડાટને મટાડે છે, ખાવા ઉપર
રુચી થાય છે. અછરણ મટાડે છે ખરાબ ઓકસાર આવતા નથી અને
મોંને સ્વાદિષ્ટ બનાવે છે. દરેક મનુષ્યને આ દવા હમેશા પાસે રાખવી જ
એકએ ક્રી ૩ ૧-૦.

પ્રમેહનીવારણ પીલ્સ.

આબકાલ સેકડે પોણેસો માણસોને આ રોગ લાગ્યું પડ્યો જણાય
છે. કાષ્ટને પ્રમેહ થયેલો હોય છે, તે કાષ્ટને મધુપ્રમેહ, પેશાબે અલ્પન બને
છે, પાણી જાય છે, કાષ્ટને મીઠો કે સાકરીયો-મધુપ્રમેહ થયેલો હોય છે. નાના
કે મોટા સર્વ કાષ્ટ તેનાથી રીવાતા હોય છે. જો તમને પ્રમેહ કોષ્ઠપણ
મહારો પરમીયો, કે મધુપ્રમેહ થયો હોય તો આજેજ પલ લખી અમારી
પ્રમેહ પીલ્સ અખાવો. તેનાથી હજારો માણસોને પ્રમેહનો રોગ મટ્યો
છે, તમને પણ મટશેજ. પ્રમેહને માટે આ દવા તરત અમર કરનાર અને
અમરની છે. ક્રી ૧ ની કીમત ૩. ૨-૦-૦, અનુપાનના કળાશી કી.
૩ ૨-૦-૦ દવા એક માસ આદરે ત્રીથી જરૂર અમર થશે, હજારો
શરીરોથી મળ્યા છે.

ખડકથી કામેશ્વર નથુરામ લખે છે કે આપણે પ્રમેહની ગુટિયાથી
પ્રમેહ મટ્યો છે. થયેલી દવાઓથી હાથે ન થયો તે આ દવાથી મટ્યો છે.

દને કેમીકલ વર્કસ અમદાવાદમાં જાહેરી ભોક્ષિત અનુભવસિદ્ધ દવાઓ. ૧૧
આથી હજાર પચ્ચ આંધ્ર એક, માત્ર ખીસ્સામાં જ દવાખાતું.

અમૃત જીવન

[૨૪૨૨૩૮]

નામની અમૃતચંપ દવાનો હાલ ધણા વિદ્વાનો, અને તબીબોએ તથા
જનસમાજે તમામ રોગો ઉપર ખાતી કરી હાલ મેળવેલા હોવાથી, દરેક
ધરમાં ધરમતુ દવા થઈ પડી છે. આ દવા પાસે રાખવાથી કોઈપણ રોગની
બીક રાખવાની જરૂર રહેતી નથી, કારણ કે તે જીરમાં થતા અદરના
અને બહારના રોગોને માટે રામબાણુ ઉપાય છે. આ દવા બે તમારી
છઠ્ઠીની આખાં કરતા હો તો હંમેશા પાસે રાખજો. તેનાથી, અ-
જીર્ણ, અતિસાર, ડિસ્ટીરીયા, ઉદરસ, ગરમી, ઉલટી, વા, કમળો, કેડોને
કુખાવો, બધોણ, નખાણ, કાલેરા, ફૂગીઆ, ખસ, ગ્રમડાં, જોખો અથો,
ચુંક, વાવ, હમ, કાંતો કુખાવો, દાદર, નડુપકતા, પ્રમેહ, પ્રદર, પાંડુરોગ,
જરોળ, રોગ, આથાનો કુખાવો અધુપ્રમેહ, કાં, રતવા, લકવો, વીર્યદોષ,
વાથો, સસણી, વરાધ, સખિવા, સુમરોગ, દરસ, હેડકી. હાડકીસીક, યુગો,
હીસ્ટીરીયા વધ, દાંત, નાક, કાનનાં દરદ, સોજા, વીછી, સાપ, ઉદર, હાકાના
કુખાવું જે, કંઠમાળ, દાઝકુ, વગેરે લગભગ તમામ દરદો અરેજી અને તેથી
તેનો હાલ દરેક માણસ હાલ લે છે હી ૩ ૧ તબીબી ૩. ૨-૧૦-૦

બાગકાને લાજવામાં હોંશયાર, ચાલાક અને છુદ્ધમાન કરવાં હોય તોજ

મેમોરાઈન

(૨૪૨૨૮૬)

વાપરજો. આ દવા સ્વાદિષ્ટ અને દહેજતદાર હોવાથી બાળકો ખુશીથી
ખાઈ શકે છે નાનાં બાળકોને નાનપણથી જ આ દવાનું સેવન કરવાથી
તેમની શુદ્ધિ અને યાદશક્તિ વધે છે કોઈપણ અધરા વિષયો રહેલથી
શીખી શકે છે. તેમનું મગજ થકુ રહે છે. યાનસક્તિયો ખીલે છે, મજી
તના અધરા વિષયમાં ચન પરાંતી શકે છે જે બાળકો ઠોક હોય અને
લણીવાર ગોખવા છતાં પણ બે યાદ રહેતું ન હોય અને નિશ્ચયમાં
અધિક કલાસમાં બે ત્રણ ત્રણ વર્ષ પડી રહેતું પડતું હોય તો જરૂર તેવા
હોકાને આ દવાનું સેવન કરાવજો. તેનાથી તેની યાદશક્તિ તિવ થશે.
દરવર્ષે રહેલાધથી પાસ થઈ શકશે, અને મને તેવા વિષયો રહેજવારમાં
વગર ગોખણપટ્ટીએ યાદ રહી જશે. દરેક બાળકને માટે આ દવાની
ખામ જરૂર છે જેથી તેનું મગજ સુધરશે, આખોનું તેજ વધશે લોકો
સુધરશે. તે ચીર નિરોગી રહેશે. આ દવાનો હજારો વિદ્યાર્થીઓએ હાલ
કાંઈ ચેતાની છંદગી સુધારી છે તેની હી ૩. ૨ તબીબી ૩ ૫-૦-૦

અર્જુનામ રુદ્રાસતર બીમલાઈ મોહનલાઈ લખે છે કે-મેમોરાઈન-
થી નાનું કાચકો થયો છે માટે બાળે ૧ ડોઝ વી. પી થી મોકલશે.
અમદાવાદ અધિકારતાં મદી છે તે ઉધ સાદી આવે છે. તેમ શુદ્ધિ, વધી છે.

દને કેમીકલ વર્કસ—અમદાવાદ.

૧૨ હવે કેમીકલ વર્કસ અમદાવાદમાં બનેલી બોક્સિંગ અનુસૂચિત દલાલો
શ્રીને એકેએક રોજના પાઠમાંથી બચાવી શકિત આપી પુષ્ટ કરવારે

સુંદરી સાથી (૧૯૨૨ડ)

(લાખો સરદીફિકિટો મળ્યાં છે.)

મંગાવો—તે સ્ત્રીઓના તમામ રોજને માટે આશીર છે સ્ત્રીઓનાં
કોષપથ દરેક જેવાં કે, લોહીવા, પ્રદર, રક્ત અને શ્વેત જેથી ચુસ્તશા-
નમાંથી સ્ત્રીઓ, ધાટી, પીળી, ચળચળાળી અમર લાલ રંગની બોલી જેવી
રસી વર્ણ કરે છે, પેલાંને બમ્બ નળે, લાલ પખના તળાખામાં, કેડામાં
માથામાં અને કોષ વખતે આખા શરીરમાં ચણક મારે, કાટ ચુસ અને
કળતર થાય, કીચો તાવ હમેશાં આવે, શરીર સુકાઈ ધોળી પ્રણી જેવું
થાય, આંખો તોજ કમી થાય. દિવસે દિવસે શરીર સુકાત મેલાલ થાય,
અકલિત આવે અને કામ થઈ શકે નહિ. આખો દિવસ કેડા અને માથુ
કાટવાં દરે, તાવ, બિધરસ, દમ, ખાંસી, સોજો; ઉલટી અડચી, મામિકે
અટકાવ—દસ્તાન જળથી તમામ રોજ, ગર્ભાશયની પીડા, કસવાવડ સુવા-
રોજ વિગેરે તમામ રોજ અને આ અનેક દરદીના મધુને આ સુંદરી
લાક્ષી એકદમ મદારી શકે છે, અત્યાર સુધીમાં હજારો સ્ત્રીઓએ આ
દવાથી ગર્ભ ધારણ કરી બાળકોને જન્મ આપ્યો છે.

આ સુંદરીલાક્ષી બાળ, યુવાન, અને વૃદ્ધ દરેક સ્ત્રીએ હમેશાં
વાપરવા લાયક છે, જેથી તેઓના તમામ રોજ મદારી શરીર પુષ્ટ કરે છે
દસ્તાનના રોજો થવા પામતા નથી અને ગર્ભાશયને ગર્ભ ધારણ કરી શકે
તેણે બનાવી પુખ્ત વયે ગર્ભ ધારણ થાય છે. પીનામાં સ્વદિષ્ટ છે બા-
ટલી ૧ ની કીમત રૂ. ૧) તથા બાટલીના રૂ. ૧૦-૦૦ રોષ્ટ ૦-૧૧-૦

આ માટે હજારો અભિપ્રાયો મળ્યા છે. હજારો સ્ત્રીઓ તેના ચાલુ
ઉપયોગ કરે છે તેજ તેની કિંમતતા છે દરેક સ્ત્રીએ બાળકથી વૃદ્ધ સર્તા
પર્યંત આ બાટલી પાસે રાખવી જોઈએ તેના વાપરનારા કહે છે કે

લુનગઢથી રેલવે ગાઠ રહેમનસાહબ લખે છે કે તમારી સુંદરીસાથી-
ની દવા બધી અમરીર છે, તેથી બધો સારો ફાયદો થયો છે, જેથી તે
વાપરવા હું મજાને કાલામચુ કરું છું.

કરાંચીથી રતનશી લખમસી લખે છે કે—સુંદરીસાથીની દવા
બધીજ સારી છે મેં મારા ધરમાં મેં બાટલી વાપરી તેથી તમામ રોજ
દુર થાય છે. મેં એક બાટલી મારા સ્નેહીને આપી તેને પણ ફાયદો થયો
છે માટે જીજી ૩ બાટલી મોકલશે, અમે તમારો મોટો આભાર માનીશું.

રાણાવાવથી અમદાવાદ આમદ સુન્દહા લખે છે કે—તમારી દવા
સુંદરીલાક્ષી અમેમાં તનુદસ્તી સારી રહે છે ને બધો ફાયદો થયો છે
તથા બાટલી વાપરવાથી કેરેપુરો આગમ થયો છે.

આંબલીયારાના ના. ઠાકોરસાહેબ લખે છે કે—સુંદરીસાથીથી
ફાયદો થયો છે. કોષ પથ ન મદત રોજની સલાહ મેલત મળે છે લખો—

હવે કેમીકલ વર્કસ—અમદાવાદ.

